

**MUNI
ECON**

**XXIII. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM
O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH**

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

BRNO 2020

**MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
KATEDRA REGIONÁLNÍ EKONOMIE A SPRÁVY**

**MUNI
ECON**

**23RD INTERNATIONAL COLLOQUIUM ON
REGIONAL SCIENCES**

CONFERENCE PROCEEDINGS

BRNO 2020

**MASARYK UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATION
DEPARTMENT OF REGIONAL ECONOMICS AND ADMINISTRATION**

Vydavatel / Publisher:

Masarykova univerzita / Masaryk University

Editoři / Edited by:

doc. Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.

doc. Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.

(Masarykova univerzita / Masaryk University, Czech Republic)

Recenzent sborníku / Reviewed by:

Jednotlivé příspěvky byly recenovány externími recenzenty. / Individual papers were reviewed by external reviewers.

Technické zpracování / Technical processing:

Ing. Lucie HERBOČKOVÁ

(Masarykova univerzita / Masaryk University, Czech Republic)

Vzor citace / Citation example:

AUTOR, A. (2020). Název článku. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *XXIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. 1., elektronické vyd. Brno: Masarykova univerzita, s. 1–5. ISBN 978-80-210-9610-3.

AUTHOR, A. (2020). Title of paper. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *23rd International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. 1st electronic edition. Brno: Masaryk University Press, pp. 1–5. ISBN 978-80-210-9610-3.

Publikace neprošla jazykovou úpravou. / Publication is not a subject of language check.

Za správnost obsahu a originalitu výzkumu zodpovídají autoři. / Authors are fully responsible for the content and originality of the articles.

© 2020 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9610-3 (online ; pdf)

PROGRAMOVÝ VÝBOR / PROGRAMME COMMITTEE

doc. Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D. (předseda/head)

Katedra regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Department of Regional Economics and Administration, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Czech Republic

prof. Ing. Jaroslav MACHÁČEK, CSc.

Katedra regionálních studií, Národohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická v Praze
Department of Regional Studies, Faculty of Economics, University of Economics, Prague, Czech Republic

prof. Ing. Jozef TVRDOŇ, PhD.

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave
Department of Public Administration and Regional Development, Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

prof. RNDr. Milan VITURKA, CSc.

Katedra regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Department of Regional Economics and Administration, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Czech Republic

prof. RNDr. René WOKOUN, CSc.

Katedra správního práva a veřejné správy, Fakulta právních a správních studií, Vysoká škola finanční a správní
Department of Administrative Law and Public Administration, Faculty of Law and Public Administration, University of Finance and Administration, Czech Republic

prof. Ing. Elena ŽÁRSKA, CSc.

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave
Department of Public Administration and Regional Development, Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

doc. Ing. Jana JARÁBKOVÁ, PhD.

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka, Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
Department of Regional and Rural Development, Faculty of European Studies and Regional Development, Slovak University of Agriculture in Nitra

doc. Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D.

Katedra managementu a marketingu služeb, Vysoká škola evropských a regionálních studií
Management and Marketing Services Department, College of European and Regional Studies, Czech Republic

doc. Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.

Katedra regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Department of Regional Economics and Administration, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Czech Republic

doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, PhD.

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja, Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Department of Public Economy and Regional Development, Faculty of Economics, Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovak Republic

doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc.

Ústav regionálních a bezpečnostních věd, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice
Institute of Regional and Security Sciences, Faculty of Economics and Administration, University of Pardubice

doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, PhD.

Ústav ekonomiky a manažmentu, Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Institut of Economics and Management, Faculty of Natural Sciences, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovak Republic

doc. Ing. Jan STEJSKAL, Ph.D.

Ústav ekonomických věd, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice
Institute of Economic Sciences, Faculty of Economics and Administration, University of Pardubice

Ing. Eva VÝROSTOVÁ, PhD.

Katedra ekonomiky a riadenia verejnej správy, Fakulta verejnej správy, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Department of Economics and Management of Public Administration, Faculty of Public Administration, Pavol Jozef Šafárik University in Košice

OBSAH

ÚVOD / INTRODUCTION	9
ANALYSIS OF WAGE INEQUALITIES IN THE SLOVAK REPUBLIC AT THE REGIONAL LEVEL	10
<i>Marta URBANÍKOVÁ - Michaela ŠTUBŇOVÁ</i>	
PŘINÁŠÍ REGIONU VĚTŠÍ KAPITÁLOVÁ VYBAVENOST PRÁCE VYŠŠÍ MZDU? PŘÍPAD ČESKÝCH REGIONŮ	17
<i>Ivana KRAFTOVÁ - Jiří KRAFT</i>	
REGIONÁLNÍ KONVERGENCE V PŘÍJMECH V RÁMCI ODVĚTVÍ ČESKÉ EKONOMIKY	25
<i>Pavel ZDRAŽIL</i>	
ANALYSIS OF REGIONAL DISPARITIES IN THE SLOVAK REPUBLIC BY EXAMINING SELECTED INDICATORS	33
<i>Milan MAROŠ - Jarmila HUDÁKOVÁ - Michal LEVICKÝ</i>	
HOW HAS TIME PROGRESSED WITH THE EU REGIONAL COMPETITIVENESS INDEX? CONTINUED NUMBER 2. WHAT CHANGE DID THE LAST EDITION OF RCI 2019 BRING?	40
<i>Lukáš MELECKÝ</i>	
IT IS NOT A REGION AS A REGION AND DIVERSITY AMONG THEM. COMPARISON OF COMPETITIVENESS OF NEW AND TRADITIONAL HEGEMONS	49
<i>Michaela STANÍČKOVÁ - Lenka FOJTÍKOVÁ</i>	
VÝVOJ ČESKÉ REGIONÁLNÍ POLITIKY V PRVNÍ POLOVINĚ DEVADESÁTÝCH LET DVACÁTÉHO STOLETÍ	58
<i>René WOKOUN</i>	
VZNIK KRAJSKÉ SAMOSPRÁVY A REGIONÁLNÍ POLITIKY V ČESKÉ REPUBLICCE	65
<i>Josef SMOLÍK</i>	
REGIONÁLNE ROZVOJOVÉ AGENTÚRY NA SLOVENSKU: MINULOSŤ A SÚČASNOSŤ	74
<i>Nikolas SZABÓ - Lucia POSPIŠOVÁ</i>	
ÚZEMNÍ DIFERENCIACE STÁTNÍCH PROGRAMŮ PODPORY REGIONÁLNÍHO ROZVOJE COBY NÁSTROJE REGIONÁLNÍ POLITIKY ČR V LETECH 2013-2018	82
<i>Michal ŠEVČÍK - Ondřej KONEČNÝ</i>	
POLITIKA PODPORY NAJMENEJ ROZVINUTÝCH OKRESOV – HODNOTENIE PROCESOV A IDENTIFIKÁCIA ZLYHANÍ	91
<i>Katarína MELICHOVÁ - Michal HRIVNÁK - Nikolas SZABÓ - Lucia POSPIŠOVÁ</i>	
ČERPANIE FINANČNÝCH PROSTRIEDKOV PRE OBLASŤ ŽIVOTNÉ PROSTREDIE V NITRIANSKOM SAMOSPRÁVNOM KRAJI V ROKOCH 2014-2018	98
<i>Daša OREMUSOVÁ - Hilda KRAMÁREKOVÁ - Magdaléna NEMČÍKOVÁ - Matej VOJTEK</i>	
HODNOTENIE INTEGROVANÉHO REGIONÁLNEHO OPERAČNÉHO PROGRAMU V PODMIENKACH REGIÓNOV SLOVENSKA	107
<i>Radomíra HORNÝÁK GREGÁŇOVÁ</i>	
ZMĚNA INVESTIČNÍCH NÁKLADŮ REGIONÁLNÍCH ROZVOJOVÝCH PROJEKTŮ	113
<i>Petr HALÁMEK</i>	
MĚNÍ SE POZICE EVROPSKÝCH VÝZKUMNÝCH LÍDRŮ?	119
<i>Viktorie KLÍMOVÁ - Vladimír ŽÍTEK</i>	
DYNAMIKA REGIONÁLNÍCH INOVAČNÍCH SYSTÉMŮ VE STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPĚ	126
<i>Soňa RASZKOVÁ</i>	
NOVÁ ETAPA VO VÝVOJI INŠTITUCIONALIZÁCIE INOVAČNÝCH PROCESOV: GRASSROOTS INOVÁCIE	134
<i>Michal HRIVNÁK - Katarína MELICHOVÁ - Oľga ROHÁČIKOVÁ</i>	
PŘÍSTUP INTELIGENTNÍ SPECIALIZACE JAKO NÁSTROJ ŘEŠENÍ SPOLEČENSKÝCH VÝZEV	142
<i>Tereza LELKOVÁ</i>	
INOVAČNÉ AKTIVITY A ICH VÝZNAM V MIESTNEJ SAMOSPRÁVE	150
<i>Michal CIFRANIČ - Maroš VALACH</i>	
ENTREPRENEURIAL ACTIVITY OF SMALL AND MEDIUM SIZED ENTERPRISES IN THE STATUTORY CITY OF KARVINA	158
<i>Petra CHMIELOVÁ</i>	

MULTI-CRITERIA ANALYSIS AS A TOOL FOR ASSESSMENT OF DISTRICT TOWNS <i>Roman VAVREK</i>	166
PROBLÉMY, VÝVOJOVÉ TRENDY A INVESTIČNÍ POTŘEBY MALÝCH MĚST V ČESKÉ REPUBLICE <i>Jiří JEŽEK - Renáta JEŽKOVÁ</i>	173
NOVÝ NÁSTROJ PRE MIESTNY ROZVOJ V SLOVENSKEJ REPUBLIKE <i>Elena ŽÁRSKA</i>	182
ROZVOJ JIHOČESKÉHO KRAJE V KONTEXTU VEŘEJNÝCH FINANČÍ A SPOLUPRÁCE OBCÍ <i>Jiří DUŠEK</i>	190
FORMÁLNÍ HLEDISKA FUNGOVÁNÍ DOBROVOLNÝCH SVAZKŮ OBCÍ <i>Marek JETMAR</i>	199
A COMPARISON OF PPP'S AND TRADITIONAL PROVISION OF PUBLIC SERVICES AT THE MUNICIPAL LEVEL <i>Beáta MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ - Nikoleta JAKUŠ MUTHOVÁ - Marián HOLÚBEK</i>	207
ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES OF MUNICIPALITIES IN THE SLOVAK REPUBLIC <i>Maroš VALACH - Monika BUMBALOVÁ</i>	213
KONKURENCIESCHOPNÉ PLATY V MIESTNEJ ŠTÁTNEJ SPRÁVE. REGIONÁLNY KOMPENZAČNÝ PRÍPLATOK <i>Tomáš ČERNĚNKO</i>	222
MĚŘENÍ CHYTROSTI MĚST DLE INDEXŮ SMART CITY: KOMPARATIVNÍ REGIONÁLNÍ ANALÝZA VISEGRÁDSKÉ SKUPINY <i>Michaela NEUMANNOVÁ</i>	230
ÚLOHA PROTIKORUPČNÝCH MIMOVLÁDNÝCH NEZISKOVÝCH ORGANIZÁCIÍ V MUNICIPALNEJ POLITIKE <i>Michal LENDVORSKÝ - Beáta MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ - Nikoleta JAKUŠ MUTHOVÁ</i>	236
LOCAL REFERENDUM AS A TOOL OF DIRECT PARTICIPATION OF CITIZENS IN THE DECISION-MAKING OF MUNICIPALITIES IN THE CZECH REPUBLIC <i>Filip HAMPL</i>	244
EFFECTS OF MUNICIPAL HOUSING POLICY ON URBAN DEVELOPMENT <i>Barbora RAKOVÁ</i>	252
SPATIAL DIFFERENTIATION OF HOUSING CONSTRUCTION IN CZECHIA: TOWARDS FLORIDA'S NEW URBAN CRISIS? <i>EmiL DRÁPELA</i>	261
NABÍDKOVÁ STRANA LOKALIZACE Z POHLEDU ČESKÝCH MĚST <i>Jan SUCHÁČEK - Eva POLEDNÍKOVÁ - Jaroslav URMINSKÝ</i>	269
TERITORIÁLNÍ MARKETING JAKO FAKTOR REGIONÁLNÍHO ROZVOJE NA PŘÍKLADU MĚSTA CURYCH <i>Lucie HERBOČKOVÁ</i>	274
NÁKUPNÍ PREFERENCE MLADÉ GENERACE A ON-LINE NAKUPOVÁNÍ <i>Karolína URBANOVSKÁ - Josef KUNC</i>	281
PRÁCA S INTERNETOM AKO INDIKÁTOR POČÍTAČOVEJ GRAMOTNOSTI OBYVATEĽSTVA SLOVENSKA <i>Katarína VILINOVÁ - Lucia PETRIKOVIČOVÁ - Laura BABJAKOVÁ</i>	288
EVALUACE POLITIKY CESTOVNÍHO RUCHU ČR ZA OBDOBÍ 2014-2020 <i>Andrea HOLEŠINSKÁ</i>	296
THE DYNAMICS OF TOURISM DESTINATION COMPETITIVENESS <i>Martin LUŠTICKÝ - Petr ŠTUMPF</i>	305
THE IMPORTANCE OF COOPERATION OF TOURISM ORGANIZATIONS AT THE REGIONAL LEVEL <i>Janka BERESECKÁ - Veronika SVETLÍKOVÁ</i>	313
HIGH-SPEED RAIL AND TOURISM: A REVIEW OF RESEARCH AGENDA <i>Martin ŠAUER - Markéta NOVOTNÁ</i>	320
AIRBNB JAKO KATALYZÁTOR NEUDRŽITELNÉ PŘEMĚNY MĚST – PŘÍPADOVÁ STUDIE PRAHA <i>Markéta NOVOTNÁ - Kateřina HASONOVÁ</i>	328
MODIFIKACE VIRTUÁLNÍ REGIONÁLNÍ INFRASTRUKTURY PRO CRM AUTONOMNÍMI SYSTÉMY <i>Josef BOTLÍK - Milena BOTLÍKOVÁ - Milena JANÁKOVÁ</i>	336

COMPETITIVE ADVANTAGES OF THE CZECH REPUBLIC FOR THE DEVELOPMENT OF MEDICAL TOURISM	344
<i>Monika HILŠEROVÁ - Dominika HRABALOVÁ - Markéta KALÁBOVÁ - Antonín DVOŘÁK</i>	
FENOMÉN AGROTURISMU NA PŘÍKLADU JIHOMORAVSKÉHO KRAJE	352
<i>Helena KUBÍČKOVÁ</i>	
KULTÚRNE DEDIČSTVO – EKONOMICKÝ ZDROJ ROZVOJA TURIZMU, ČI ODRAZ KULTÚRNEJ IDENTITY?	362
<i>Zdena KRIŠKOVÁ</i>	
MÚZEÁ KULTÚR NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN AKO SÚČASŤ ŠPECIFICKÝCH FORIEM TURIZMU	370
<i>Jolana DARULOVÁ - Katarína KOŠTIALOVÁ</i>	
CESTOVNÍ RUCH V DOMINIKÁNSKÉ REPUBLICE, JEHO AKTUÁLNÍ PROBLÉMY A BUDOUCNOST	377
<i>Aneta KRAJÍČKOVÁ</i>	
HODNOCENÍ KVALITY ŽIVOTA Z POHLEDU MÍSTNÍCH AKTÉRŮ: PŘÍPADOVÁ STUDIE ÚZEMÍ MAS PODHUŘÍ ŽELEZNÝCH HOR	384
<i>Zdeněk ŠILHAN - Markéta CHALOUPKOVÁ - Hana SVOBODOVÁ</i>	
ANALÝZA VÝSLEDKOV KOMPARÁCIE SUBJEKTÍVNEJ KVALITY ŽIVOTA NA SLOVENSKO-UKRAJINSKOM POHRANIČÍ	391
<i>Juraj TEJ - Matúš VAGAŠ - Róbert MODRANSKÝ</i>	
PRIESTOROVÉ DISPARITY SOCIO-PATOLOGICKÉHO JAVU KVALITY ŽIVOTA NA PŘÍKLADE KRIMINALITY V BRATISLAVSKOM SAMOSPRÁVNOM KRAJI	401
<i>Miroslava TREMBOŠOVÁ - Alena DUBCOVÁ - Miroslav DRAGULA</i>	
ZDRAVÍ OBYVATELSTVA V OKRESECH HOSPODÁŘSKY PROBLÉMOVÝCH REGIONŮ	409
<i>Jana ŠTERCOVÁ - Dana HÜBELOVÁ - Alice KOZUMPLÍKOVÁ - Ludmila FLOKOVÁ</i>	
NEW CORONAVIRUS DISEASE – DATA FROM THE REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC	416
<i>Jana ROZMARINOVÁ</i>	
MAJORITY SOCIETY AND ITS COEXISTENCE WITH ARAB AND MUSLIM NEIGHBORS IN THE CITY OF TEPLICE	423
<i>Monika NOVÁ</i>	
POZICE ROMSKÉHO PORADCE JAKO PŘÍKLAD REGIONÁLNÍ DISPARITY ROMSKÉ INTEGRACE V ČESKÉ REPUBLICE	431
<i>Petr HUŠEK</i>	
POTENCIÁL ROZVOJA SOCIÁLNEHO PODNIKANIA V TREŤOM SEKTORE NA SLOVENSKU	439
<i>Marcela CHRENEKOVÁ - Adriána KLAPKOVÁ - Veronika SVETLÍKOVÁ</i>	
REGIONÁLNÍ ROZDÍLY V DÁRCOVSTVÍ FIREM NA ÚZEMÍ ČESKA	448
<i>Marek HALADA</i>	
REGIONAL LIBRARIES AS PART OF CULTURES SERVICES AT REGIONAL LEVEL	454
<i>Viera PAPCUNOVÁ - Jarmila HUDÁKOVÁ</i>	
COMMUNITY CINEMAS IN URBAN REGENERATION: A CASE STUDY OF CINEMA ÚSMEV IN KOŠICE	462
<i>Barbora TÓTHOVÁ - Miriam ŠEBOVÁ</i>	
REVITALIZACE MĚSTSKÝCH CENTER V ČESKÉ REPUBLICE	473
<i>Jiří JEŽEK - Renáta JEŽKOVÁ</i>	
REGIONÁLNÍ A ENVIRONMENTÁLNÍ SOUVISLOSTI PLÁNOVANÉ VÝSTAVBY VYSOKORYCHLOSTNÍCH TRATÍ V ČESKÉ REPUBLICE	481
<i>Milan VITURKA - Vilém PAŘIL</i>	
KOMPARACE METOD ANALÝZY RIZIK PRO HODNOCENÍ BEZPEČNOSTNÍCH HROZEB LOKALIT BROWNFIELDS	489
<i>Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ - Květa NETÍKOVÁ</i>	
PAST, PRESENT AND FUTURE PROSPECTS FOR PRE-1989 AGRICULTURAL PREMISES: THE VYSOČINA REGION	498
<i>Tomáš KREJČÍ - Josef NAVRÁTIL - Stanislav MARTINÁT - Kamil PÍCHA - Petr KLUSÁČEK - Robert OSMAN - Jaroslav ŠKRABAL</i>	
POĽNOHOSPODÁRSKE BROWNFIELDY V OKRESE ZLATÉ MORAVCE	505
<i>Jana NÉMETHOVÁ - Zuzana DVOŘÁKOVÁ LÍŠKOVÁ</i>	

SITUACE NEPRŮMYSLOVÝCH VENKOVSKÝCH BROWNFIELDS V PRŮBĚHU DESETI LET NA PŘÍKLADU OKRESU JINDŘICHŮV HRADEC	513
<i>Martin MUSIL</i>	
A MULTIVARIATE CROSS-NATIONAL EUROPEAN REGRESSION ANALYSIS OF ECOLOGICAL FOOTPRINT	522
<i>Dominika TÓTHOVÁ</i>	
FAKTORY OVPLYVŇUJÚCE MNOŽSTVO A ZLOŽENIE KOMUNÁLNYCH ODPADOV V NITRIANSKOM KRAJI	529
<i>Melánia FESZTEROVÁ</i>	
POTENCIÁL PRE PESTOVANIE ENERGETICKÝCH PLODÍN - OBNOVITELNÉHO ZDROJA ENERGIE VO VYBRANÝCH REGIÓNOCH SLOVENSKA	538
<i>Jarmila MAKOVNÍKOVÁ - Boris PÁLKA - Stanislav KOLOŠTA - Filip FLAŠKA</i>	
PRIESTOROVÉ ASPEKTY VÝVOJA OSÍDLENIA NOVEJ BANE A ŽARNOVICE V KONTEXTE PRÍRODNÝCH A SOCIOEKONOMICKÝCH PODMIENOK	546
<i>Lucia PETRIKOVIČOVÁ - Katarína VILINOVÁ</i>	
VESNICE JAKO SPONTÁNNĚ VZNIKLÁ BIOCENTRA A ZÁSOBNÍKY BIODIVERZITY V SOUČASNÉ ČESKÉ ZEMĚDĚLSKÉ KRAJINĚ	554
<i>Michael PONDĚLÍČEK - Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ</i>	
AGROEKOSYSTÉMOVÉ SLUŽBY NA SLOVENSKU	561
<i>Petra CISKOVÁ</i>	
SEZNAM AUTORŮ / LIST OF AUTHORS	569

ÚVOD

Drazí přátelé regionálních věd,

nikdy jsme si nemysleli, že bychom vydali sborník z konference, která se nemohla uskutečnit prezenční formou. Vždy se nám zdálo, že nejdůležitější není publikovat příspěvky, ale potkat se a diskutovat současné otázky z různých oblastí zájmu regionálních věd. Často to bylo právě naše mezinárodní kolokvium, které svojí jedinečnou atmosférou vytvářelo podmínky pro prezentaci výsledků, jejich diskuzi a korekci, ale zejména pro vytváření různých forem spolupráce mezi výzkumníky, výzkumnými týmy či celými pracovišti. To vše nám letos nebylo dopřáno.

Již na počátku jara bylo jasné, že celosvětová pandemie způsobená šířením nemoci Covid-19 neumožní realizovat veškeré plánované aktivity v prvním pololetí roku 2020. Pro organizátory tradičních akcí jako je mezinárodní kolokvium o regionálních vědách to byla smutná a nepříjemná zpráva, na kterou nebylo jednoduché v době plné nejistoty reagovat.

Musíme přiznat, že jsme ještě před pár dny tvrdili, že pandemická krize nepřinesla vůbec nic pozitivního do našeho profesního života. Nyní, když držíme v rukou tento sborník, můžeme náš názor opravit. Opravdu jsme netušili, jak moc vás zaujme myšlenka na jeho sestavení. Nesmírně si vážíme toho, že jste vyslyšeli naši výzvu a zúčastnili se konference, která se letos uskutečnila pouze korespondenční formou. A tak se i letos můžeme těšit z inspirativních myšlenek. Nechybí obvyklá témata ani tradiční autoři a k naší velké radosti zde naleznete i nová témata autorů, kteří se kolokvia dosud neúčastnili.

Nyní už nezbývá než popřát příjemné čtení. Těšíme se na viděnou v lepších časech, opět někde na jižní Moravě v červnu 2021.

Viktorie Klímová a Vladimír Žitek (editoři)

INTRODUCTION

Dear friends of regional sciences,

We never thought that we would publish the proceedings of a conference that could not take place in person. We had always believed that the most important thing is not to publish papers but to meet and discuss current issues from various areas of regional sciences. It was often just our International Colloquium, which due to its unique atmosphere created the conditions for the presentation of results, their discussion and correction, but especially for the creation of various forms of cooperation between researchers, research teams and whole workplaces. We were not allowed to do all this year.

It was already apparent in early spring that the global pandemic caused by the spread of Covid-19 would not allow all the planned activities to be carried out in the first half of 2020. For organizers of traditional events such as the International Colloquium on Regional Sciences, it was sad and unpleasant news, to which it was not easy to respond in the time of uncertainty.

We must admit that a few days ago, we claimed that the pandemic crisis had not brought anything positive to our professional lives. Now, when we have these proceedings in our hands, we can correct our opinion. We really did not know how interested you were in the idea of publishing it. We really appreciate the fact that you responded to our call and participated in the conference, which took place only in correspondence form this year. And therefore, we can enjoy inspiring ideas this year too. The usual topics and traditional authors are not missing. Furthermore, to our delight, you can also find new topics by authors who have not yet participated in the colloquium.

Now all that remains is to wish you a pleasant reading. We look forward to seeing you in better times, somewhere in South Moravia, in June 2021.

Viktorie Klímová and Vladimír Žitek (editors)

WWW.ECON.MUNI.CZ/KOLOKVIUM

WWW.ECON.MUNI.CZ/COLLOQUIUM

ANALYSIS OF WAGE INEQUALITIES IN THE SLOVAK REPUBLIC AT THE REGIONAL LEVEL

Analýza mzdových nerovností v Slovenskej republike na úrovni regiónov

MARTA URBANÍKOVÁ

MICHAELA ŠTUBŇOVÁ

Ústav ekonomiky a manažmentu | Institute of Economics and Management
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: murbanikova@ukf.sk, mstubnova@ukf.sk

Annotation

At present, at a time of incoming recession in the global and domestic economy, wages are an important tool in the labor market. The paper aims to analyze the development of average and minimum wages from the perspective of the Slovak Republic and its regions. At the same time, using correlation analysis, we analyze the relationship between wages and the educational structure of the region's population and registered unemployment in the region. The analyzes showed that average wages are constantly growing. The highest wage is in the Bratislava region, while in the Prešov region it was up to 38% lower. While in the Bratislava region the ratio of the minimum wage to the regional average wage was at the level of 38%, in the Prešov region it reached almost 62%. Based on the results of the correlation analysis, it can be stated that the impact of the monitored attributes on the average monthly wage varies from region to region. We observe the most significant differences for the Bratislava region in comparison with the remaining Slovak regions.

Key words

average wage, minimum wage, education, regions of the Slovak Republic

Anotácia

V súčasnosti, v čase nastupujúcej recesie globálnej a domácej ekonomiky je mzda významným nástrojom na trhu práce. Cieľom článku je analyzovať vývoj priemernej a minimálnej mzdy z pohľadu Slovenskej republiky a jej regiónov. Zároveň využitím korelačnej analýzy analyzujeme vzťah výšky miezd a vzdelanostnej štruktúry obyvateľov regiónu a evidovanej nezamestnanosti v regióne. Z analýz vyplynulo, že priemerné mzdy neustále rastú, najvyššia mzda je Bratislavskom kraji, no v Prešovskom kraji bola až o 38 % nižšia. Kým v Bratislavskom kraji sa pomer minimálnej mzdy k regionálnej priemernej mzde pohyboval na úrovni 38 %, v Prešovskom kraji dosiahol už takmer 62 %. Na základe výsledkov korelačnej analýzy možno konštatovať, že vplyv sledovaných ukazovateľov na priemernú mesačnú mzdu sa v jednotlivých regiónoch líši. Najvýraznejšie rozdiely pozorujeme pre Bratislavský región v porovnaní so zvyšnými slovenskými regiónm.

Kľúčové slová

priemerná mzda, minimálna mzda, vzdelanie, kraje Slovenskej republiky

JEL classification: J31, J24, C10

1. Introduction

The globalization of the world economy, its growth, and also the onset of the recession due to the corona crisis have a significant impact on wage trends. In economics, wages can be defined as the price of labor. The amount of wages depends on several factors. The wage should fulfill a social and economic function. The social function is to ensure the recovery of the workforce. Wages provide social security and affect living standards. From a corporate point of view, the economic function is to motivate employees and influence costs. From a macroeconomic point of view, it affects commodity-money relations and can affect inflation. Wage changes are an important tool in the labor market and directly affect employment performance. Too high or too low wage growth, compared to productivity and price growth, could, therefore, signal labor and commodity market

imbalances. This situation can cause inflationary or deflationary pressures and can lead to a reduction or increase in the attractiveness of hiring and retaining employees. It can also affect labor supply, including decisions to participate in the labor market. Wage changes also affect external price competitiveness. Wages, as the main source of household income, have an impact on aggregate demand through household consumption and possibly through investment, to meet this increased demand.

The specificities of countries and regions need to be taken into account when looking at the effects of wage developments. In particular, wages are not only determinants of other economic variables, but also respond to other imbalances, e.g., on the expansion of lending due to looser financial conditions. Wage developments depend not only on the interests of employees and employers and their representatives but also on the institutional framework in which they operate. As of 1 January 2020 (with an impact on determining the amount of the monthly minimum wage for 2021 and later), an amendment to Act no. 663/2007 Coll. on the minimum wage, came into force. According to this amendment, if the employers' representatives and the employees' representatives do not agree on the determination of the amount of the monthly minimum wage by 15 July, it will be discussed by the Economic and Social Council of the Slovak Republic by 31 August. If the employers' representatives and the employees' representatives at the meeting of the Economic and Social Council of the Slovak Republic do not agree on the amount of the monthly minimum wage, the amount of the monthly minimum wage for the following calendar year will be 60% of the average monthly nominal wage of an employee in the economy of the Slovak Republic published by the Statistical Office of the Slovak Republic for the calendar year two years preceding the calendar year for which the amount of the monthly minimum wage is determined. On March 6, 2020, the amount of the average monthly wage for 2019 was published. The average wage in 2019 was 1 092 EUR, which has an impact on various variables. If the representatives of employers and employees did not agree this year, in 2021, the amount of the minimum wage for the first degree of work intensity would be 656 EUR (60% of 1092 EUR).

In most countries that have a set minimum wage, the ratio between the minimum and average wages is similar. In the countries of the European Union, the minimum wage compared to the average wage in 2019 was 48%. The experience of European countries shows that a ratio of 50% is still acceptable. The only country whose ratio exceeded 60% was Greece. This is only because wages have constantly been decreasing since the crisis. The degree of coverage of the minimum requirements for living (minimum living wage) by the minimum wage was discussed by the authors Fabo, Belli (2017). According to the results of the study, the level of the minimum wage is below the level of living wage for individuals in all peripheral countries of the European Union (except Greece). Legislative changes in the minimum monthly wage affect many companies. The study by Bodnár, Fadejev, Iordache, et al. (2018) examined companies' reactions to the minimum wage increase, and the research sample consisted of 8079 companies from eight countries in Central and Eastern Europe. The results showed that the most used adjustment channels are reducing non-labor costs, increasing product prices, and improving productivity. At the same time, almost one quarter of the companies respond to the possibility of the minimum wage increase by not employing minimum wage earners.

Low minimum wage levels might have a positive effect on employment, as they stimulate job acceptance rates. High minimum wage levels have a negative impact on employment because they reduce the demand for labor (Christl, Koppf-Turyna; Kucsera, 2018). The authors Pániková, Brezová (2011) performed a study of the impact of the minimum wage on the labor market of the Slovak Republic. They observed a strong impact of the minimum wage on employment in occupational groups with the average wage below the average wage in the economy. The study by Kaderabkova and Jasova (2016) examined the effect of the minimum wage on employment in the Czech Republic and the Slovak Republic. The results showed that an increase in the minimum wage causes an increase in unemployment. However, a minimum wage can increase work motivation, and help handle in-work poverty, these goals can also be achieved through well-designed job-related benefits. In times of severe economic downturn, an adequate minimum wage can help maintain aggregate demand and support prices, thereby reducing the risk of deep deflation. It can also have an impact on wage inequality, especially at the lower end of the wage distribution, by maintaining an adequate standard of living for the most vulnerable workers.

Significant regional wage inequalities were identified in Slovakia in the period from 1989 to 2006. A dichotomy was evident between the Bratislava Region and other regions of the Slovak Republic. In other regions of the Slovak Republic was identified lower and slower wage growth, as well as a higher share of employees with wages below the national average (Michálek, 2007). The study by Koiso, Masarova, Habanik (2018) identified more significant regional disparities in the average wage in Slovakia compared to the Czech Republic. In the Slovak Republic, however, faster growth of the average wage was observed. The impact of employee education on wage inequalities between temporary and permanent employees was confirmed, while a larger wage gap was identified for employees with a higher level of education (Perugini, Pompei, 2016; Perugini, Pompei, 2017).

Innovations contribute to increased labor productivity and higher wages (Fiľa, 2017). To reduce the wage gap, it would be appropriate for foreign investment to be directed to less developed regions (Hudáková, 2016). The study of the authors Vojtech, Levický, Filip (2019) focuses on the current issues regarding foreign direct investments and their impact on the economic development of Slovak regions. In 2019, the average wage increased. The amount of the average wage is influenced by the wages of public and state administration employees as well as wages in the private sector (Balážová, Papcunová, 2015; Korenková, 2016; Holúbek, Vrábelová, Maroš, 2014).

At the time of the corona crisis, there will probably be a sharp slowdown in the growth of the average wage, as in 2009, but at the same time a dramatic increase in the minimum wage. In 2020, the minimum wage will increase to about 51% of the estimated average wage. This will be the highest percentage increase in this history. As the recession is not expected to end this year, the problem may arise next year, when the newly adopted law increases the minimum wage due to sharp wage growth in 2019. The minimum wage to average wage ratio is likely to increase potentially by up to six percentage points to 57%. In 2021, the ratio of the minimum to the average wage in the Prešov Region will reach a level of about 75%. And this is a value that is far beyond the possibilities not only of Eastern Slovakia. The ratio above 60%, where the economy will already begin to feel the negative consequences of a high minimum wage, will be achieved throughout Slovakia, with the only exception being Bratislava. For this reason, it is not worthwhile for companies to do business in poorer parts of Slovakia, because their potential revenues there cannot compensate for the higher costs associated with the minimum wage. Another negative impact of the sharp increase in the minimum wage is the reduction in the employment of the low-skilled workforce and recent school graduates.

2. Aim and research methods

The Slovak Republic labor market is significantly differentiated at the regional level. In this paper, we study wage inequalities at the level of regions of the Slovak Republic (NUTS 3). The paper aims to examine the development of wage inequalities at the regional level in the period from 2000 to 2019. Using quantitative statistical methods, we analyze the relationship between wages and the educational structure of the region's population and the registered unemployment in the region. The educational structure of the population is expressed by the attributes: number of economically active inhabitants with primary education and non-education; lower secondary education; complete secondary education; and university education. The data used in the paper are obtained from the publicly available database of the Statistical Office of the Slovak Republic. We measure the strength of statistical dependence of the monitored attributes using the sample Pearson correlation coefficient:

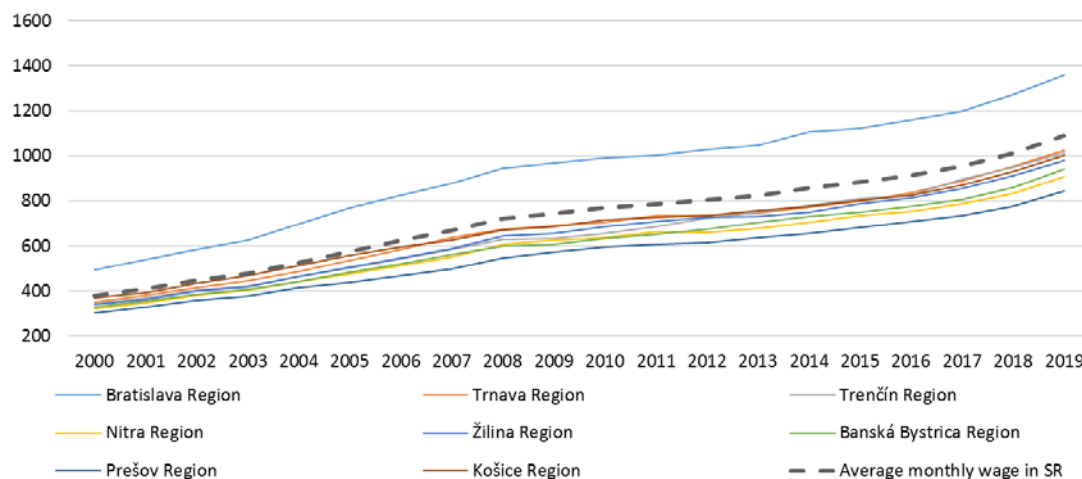
$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X}) \cdot (Y_i - \bar{Y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 \cdot \sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2}}$$

where n is a number of observations, \bar{X} , and \bar{Y} are mean values of observed attributes X a Y (Markechová, Stehlíková, Tirpáková, 2011).

3. Research results

Slovakia is a significantly inhomogeneous country in terms of average wages. The growth of the average wage in the Slovak regions in the years 2000-2019 is shown in Fig. 1. In 2019, the average wage in the whole economy was, although, at the level of 1 092 EUR, the differences between the regions were enormous. While in the Bratislava region the average wage was at the level of 1 359 EUR, in the Prešov region it was only 844 EUR, which is 38% less. In all regions, the growth rate of the average wage was high; in two regions of the Slovak Republic, nominal growth recorded a level of almost 10%, namely in the Banská Bystrica Region (by 9.77%) and the Nitra Region (by 9.25%). For the Banská Bystrica region, these are historically the highest year-on-year wage growth since 2005. At the same time, the lead of the Bratislava Region in the absolute value of wages is so high that, despite lower relative growth compared to most other regions, this region achieved the highest increase in absolute value (by 87 EUR).

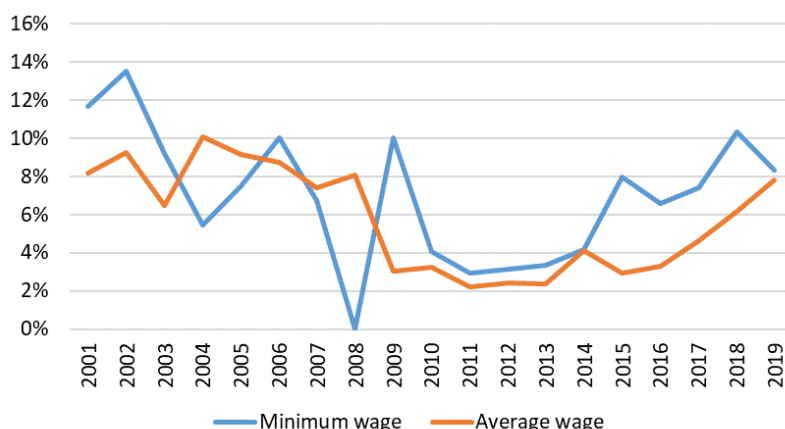
Fig. 1: Average monthly wage in regions of Slovakia in the period 2000-2019

Source: authors' own elaboration based on data from the Statistical Office of the Slovak Republic

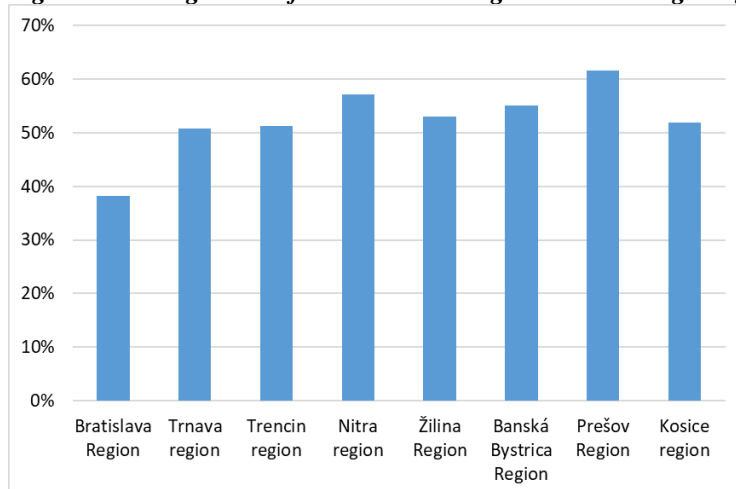
In Slovakia, the minimum monthly wage increased by 8.3% in 2019 and the average wage increased by 7.8%. The year-on-year percentage change in the minimum wage and the average wage in the Slovak economy is shown in Fig. 2.

Fig. 2: The year-on-year percentage change in the minimum wage and the average wage in the Slovak economy in the years 2001-2019

Source: authors' own elaboration based on data from the Statistical Office of the Slovak Republic

Fig. 3: Percentage ratio of the minimum wage and the average wage in the Slovak economy in 2019

Source: authors' own elaboration based on data from the Statistical Office of the Slovak Republic

While in the Bratislava region the ratio of the minimum wage to the regional average wage was at the level of 38%, in the Prešov region it reached almost 62%. If the high minimum wage started to have a negative effect somewhere, it happened a long time ago in Eastern Slovakia. The percentage ratio of the minimum and the average wage in 2019 is shown in Fig. 3.

We examine the relationship between the average wage and the attributes registered unemployment in the regions, and the educational structure of the population using correlation analysis. The results of the correlation analysis at the level of individual regions are shown in Tab. 1.

Tab. 1: Values of correlation coefficients of average monthly wage and selected attributes

Attribute	Sample Pearson correlation coefficient	
Registered unemployment	-0.443	Weak
Primary education and non-education	-0.563	Medium
Lower secondary education	-0.861	Strong
Complete secondary education	-0.497	Weak
University education	0.795	Strong

Source: authors' own elaboration

The results of the correlation analysis show that the average monthly wage in the regions is positively affected by the number of economically active inhabitants with a university degree. Other monitored attributes have a negative impact on the average monthly wage. A strong negative correlation is observed for the attribute number of economically active population with complete lower secondary education.

We also examine the relationship between the average monthly wage and selected attributes within individual regions of the Slovak Republic. The correlation analysis is performed using data from 2001 to 2019. In the Bratislava region, which reaches the highest level of the average monthly wage, there is a very strong positive correlation with the attribute number of economically active population with university education (0.964). For this attribute, we observe a strong positive correlation in all regions. A very strong negative correlation is seen with the attributes primary education and non-education (-0.926), and lower secondary education (-0.913). The degree of negative correlation with primary education and non-education is the highest among all Slovak regions. The medium negative correlation is seen with the attribute complete secondary education (-0.612), which represents a significant difference compared to other regions in which we observe a positive correlation. No statistical dependence is seen for the attribute registered unemployment (-0.013), which represents the lowest value among regions. Registered unemployment in all other regions has a negative effect on the average wage.

In the Trnava region, a very strong positive relationship with the attribute university education is observed (0.956). There is a weak positive relationship with complete secondary education (0.360), and a strong negative relationship with lower secondary education (-0.840), which represents the lowest values of these attributes among regions. For other attributes, a strong negative correlation is observed, primary education and non-education (-0.727), and registered unemployment (-0.749).

In the Trenčín Region, there is a very strong positive correlation between the average wage and the attribute university education (0.968), and a strong positive correlation with the attribute complete secondary education (0.707). The negative correlation coefficients are for the attributes lower secondary education (-0.923), primary education and non-education (-0.889), and registered unemployment (-0.550). In the Nitra Region, we observe a very strong positive relationship with university education (0.944), and a strong positive relationship with complete secondary education (0.887). The statistical dependence on the university education attribute is the weakest among the regions. We observe strong negative correlations with the attributes lower secondary education (-0.864), primary education and non-education (-0.875), and registered unemployment (-0.805).

In the Žilina Region, there is a very strong positive correlation with university education (0.961). There is also a very strong positive correlation with complete secondary education (0.922), which represents the strongest observed statistical dependence among the regions of Slovakia. A very strong negative correlation is observed with lower secondary education (-0.922), a strong negative correlation is observed with the attribute primary education and non-education (-0.892) and a medium negative correlation is observed with registered unemployment (-0.656).

The highest value of the correlation coefficient for the attribute university education (0.980) is seen in the Banská Bystrica Region. In complete secondary education, we observe a strong positive dependence (0.725). Negative

values of the correlation coefficient are observed for lower secondary education (-0.951), primary education and non-education (-0.459), and registered unemployment (-0.812). The negative dependence of the average monthly wage with the attribute lower secondary education is the strongest among the regions in the Banská Bystrica Region. On the contrary, the negative relationship with the attribute primary education and non-education is weaker compared to the regions of Western and Central Slovakia, with values below the average of the correlation coefficients of this attribute (-0.620). We observe a weaker negative relationship in the regions of Eastern Slovakia (Prešov and Košice regions).

In the Prešov Region, there is a very strong positive correlation with university education (0.970) and a strong positive correlation with complete secondary education (0.800). A strong negative correlation is observed with lower secondary education (-0.883). In this region, the weakest statistical dependence of the average wage with the attribute primary education and non-education is observed (-0.044). For registered unemployment, we observe a medium negative correlation (-0.606).

In the Košice Region, we observe a very strong positive correlation with university education (0.948) and a strong positive correlation with complete secondary education (0.880). For lower secondary education there is a very strong negative dependence (-0.944), and for primary education and non-education, there is a very weak negative dependence (-0.146). For registered unemployment, a strong negative dependence is observed (-0.836), it is the highest degree of statistical dependence of this indicator among regions.

4. Conclusion

The growth of the minimum wage according to the new mechanism came to Slovakia at a time when, due to the corona crisis, the economy is under strong pressure from the slowdown of the global and domestic economy. A significant increase in the minimum wage can have negative effects. The increase in the minimum wage to 580 EUR for the year 2020, which represents 11.5%, is the highest in the last 17 years. Historically, the highest increase in the minimum wage may affect employment developments, and reduce competitiveness, especially in regions with higher unemployment and lower wage levels. In terms of average wage growth, Slovakia is a significantly inhomogeneous country. In 2019, the average wage in the whole economy was, although, at the level of 1 092 EUR, the differences between the regions were enormous. While in the Bratislava region the average wage was at the level of 1 359 EUR, in the Prešov region it was only 844 EUR, which is 38% less. The results also show the differences in the statistical dependence of the average monthly wage on the educational structure of the region's population and registered unemployment in the region. The correlation coefficients of all regions of Slovakia show a very strong positive statistical dependence on the attribute number of economically active inhabitants with university education. At the same time, we see differences in the negative correlation coefficients for registered unemployment. In the Bratislava region, no statistical dependence is observed, while in other regions we observe negative values of the correlation coefficient in the range of 0.550 - 0.836. We also see significant differences in the statistical dependence on the attribute the number of economically active inhabitants with a complete secondary education. In the Bratislava region, a medium negative dependence is observed, in other Slovak regions we observe a positive dependence in the range of 0.360 - 0.922. It is clear from economic data that the unemployment rate has already bottomed out and will increase from now on. The increase in the unemployment rate is an acute symptom of economic slowdown due to the corona crisis. Therefore, we recommend raising the minimum wage carefully and controlling its consequences for unemployment and labor productivity in the context of the region as well.

Literature

- [1] Act No. 663/2007 Coll. on the minimum wage.
- [2] BALÁŽOVÁ, E., PAPCUNOVÁ, V., (2015). The Problems of Financing of the Competences in the Regional Education in the Conditions of the Local Self - Government in the Slovak Republic. In *18th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University, pp. 375-382. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-50.
- [3] BODNÁR, K., FADEJEVA, L., IORDACHE, S., et al., (2018). How do firms adjust to rises in the minimum wage? Survey evidence from Central and Eastern Europe. *IZA Journal of Labor Policy*, vol. 7, no. 1, pp. 1-30. ISSN 21939004. DOI 10.1186/s40173-018-0104-x.
- [4] FABO, B., BELLI, S.S., (2017). (Un)belivable wages? An analysis of minimum wage policies in Europe from a living wage perspective. *IZA Journal of Labor Policy*, vol. 6, no. 1, pp. 1-11. ISSN 2193-9004. DOI 10.1186/s40173-017-0083-3.
- [5] FÍLA, M., (2017). Innovations and clusters as an engine of enterprises & regional development. In *6th Central European Conference in Regional Science: Engines of Urban and Regional Development*. Banská Bystrica: Faculty of Economics, Matej Bel University in Banská Bystrica, pp. 517-527. ISBN 978-80-557-1335-9.

- [6] HOLÚBEK, I., VRÁBELOVÁ, M., MAROŠ, M., (2014). Exploitation of quantitative methods for the assessment of regional performance of the Slovak economy. In *2nd International Scientific Conference - Contemporary Issues in Business, Management and Education 2013*. Vilnius: Procedia Social and Behavioral Sciences, vol. 110, pp. 215-222. ISSN 1877-0428. DOI 10.1016/j.sbspro.2013.12.864.
- [7] HUDAKOVÁ, J., (2016). Stock of Foreign Investment and its Impact on the Development of the Regions in the Slovak Republic. In *Sborník príspevku z mezinárodni vedeckej konferencie: Region v rozvoji spoločnosti 2016*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, pp. 315-321. ISBN 978-80-7509-459-9.
- [8] CHRISTL, M., KOPPL-TURYNA, M.; KUCSERA, D., (2018). Revisiting the Employment Effects of Minimum Wages in Europe. *German Economic Review*, vol. 19, no. 4, pp. 426-465. ISSN 1468-0475. DOI 10.1111/geer.12135.
- [9] KADERABKOVA, B., JASOVA, E., (2016). Character and Intensity of the Minimum Wage Influence on Unemployment in the Czech Republic and Slovakia. *International Journal of Economic Sciences*, vol. 5, no. 1, pp. 37-49. ISSN 1804-9796. DOI 10.20472/ES.2016.5.1.003.
- [10] KOISOVA, E., MASAROVA, J., HABANIK, J., (2018). Regional Differences in the Labour Market in Slovakia and the Czech Republic. *Journal of Competitiveness*, vol. 10, no. 2, pp. 104-117. ISSN 1804-1728. DOI 10.7441/joc.2018.02.07.
- [11] KORENKOVÁ, M., (2016). Business in Slovakia. In *Sborník príspevku z mezinárodni vedeckej konferencie: Region v rozvoji spoločnosti 2016*. Brno: Mendelova univerzita, pp. 459-469. ISBN 978-80-7509-459-9.
- [12] MARKECHOVÁ, D., STEHLÍKOVÁ, B., TIRPÁKOVÁ, A., (2011). *Štatistické metódy a ich aplikácie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. ISBN 978-80-8094-807-8.
- [13] MICHÁLEK, A., (2007). Regionálne mzdové nerovnosti na Slovensku. *Geografický časopis*, vol. 59, no. 2, pp. 181-209. ISSN 2453-8787.
- [14] PÁNIKOVÁ, L., BREZOVÁ, M., (2011). Influence of minimum wage on labour market – case of Slovak Republic. In *EcoMod2011: international conference on economic modeling* [online], Ponta Delgada: University of Azores, no. 3512.
- [15] PERUGINI, C., POMPEI, F., (2016). Employment protection and wage inequality within education groups in Europe. *Journal of Policy Modeling*, vol. 38, no. 5, pp. 810-836. ISSN 0161-8938. DOI 10.1016/j.jpolmod.2016.03.015.
- [16] PERUGINI, C., POMPEI, F., (2017). Temporary Jobs, Institutions, and Wage Inequality within Education Groups in Central-Eastern Europe. *World Development*, vol. 92, no. 1, pp. 40-59. ISSN 0305-750X. DOI 10.1016/j.worlddev.2016.11.009.
- [17] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2020). *Ekonomicky aktívne obyvateľstvo podľa vzdelania*. [online]. [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SK_WIN/pr3103qr/v_pr3103qr_00_00_00_sk.
- [18] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2020). *Miera evidovanej nezamestnanosti*. [online]. [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SK_WIN/pr3108rr/v_pr3108rr_00_00_00_sk.
- [19] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2020). *Priemerná mzda v hospodárstve SR*. [online]. [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SK_WIN/np3112qr/v_np3112qr_00_00_00_sk.
- [20] VOJTECH, F., LEVICKÝ, M., FILIP, S., (2019). Economic policy for sustainable regional development: A case study of Slovak Republic. *Journal of Security and Sustainability Issues*, vol. 8, no. 4, pp. 597-608. ISSN 20297017. DOI 10.9770/jssi.2019.8.4(4).

This article is a part of the solution of the project VEGA No.1/0407/18 “Measuring performance of the local self – government”.

PRINÁŠÍ REGIONU VĚTŠÍ KAPITÁLOVÁ VYBAVENOST PRÁCE VYŠŠÍ MZDU? PŘÍPAD ČESKÝCH REGIONŮ

Does the greater capital equipment of labor bring higher wages to the region?
The case of Czech regions

IVANA KRAFTOVÁ ¹

JIŘÍ KRAFT ²

¹Ústav regionálních a bezpečnostních věd | ¹Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Ivana.Kraftova@upce.cz

²Katedra ekonomie | ²Department of Economics
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Technická univerzita v Liberci | Technical University of Liberec
✉ Voroněžská 13, 466 02 Liberec, Czech Republic
E-mail: Jiri.Kraft@tul.cz

Anotace

Článek věnuje pozornost vztahu kapitálové vybavenosti práce a úrovní mezd na příkladu českých regionů. Jeho hlavním cílem je pomocí korelační analýzy posoudit vztah kapitálové vybavenosti práce (vyjádřené pomocí přímých zahraničních investic a odpracovaných hodin) k úrovni mezd, včetně vztahu takto vyjádřené kapitálové vybavenosti práce a produktivity v regionech ČR. Kromě toho je ověřováno, zda platí v regionech ČR relace „produktivita práce je vyšší než mzdová sazba“, a to s využitím porovnání standardizovaných hodnot ukazatelů. Výsledky ukazují na vysokou prostorovou disperzi přímých zahraničních investic, kterou způsobuje zejména pražský region. Pozitivní korelace mezi kapitálovou vybaveností práce a úrovní mezd, ale i produktivitou je v českých regionech statisticky významná. Problémem většiny českých regionů je stav, kdy mzdová úroveň převyšuje úroveň hodinové produktivity. Kapitálová vybavenost práce by tedy nejdříve měla pozitivně ovlivnit jednotkovou výkonnost práce, na což by oprávněně navázalo zvýšení mzdových sazeb.

Klíčová slova

kapitálová vybavenost práce, mzdy, produktivita, přímé zahraniční investice, regiony ČR

Annotation

The article pays attention to the relation between capital equipment of labor and wage levels on the example of the Czech regions. Its main aim is to assess the relationship of the capital equipment of labor (expressed in terms of foreign direct investment and hours worked) to the wage level using correlation analysis, as well as the relationship of the capital equipment of labor and productivity in the regions of the Czech Republic. In addition, the validity of the relation “labor productivity is higher than the wage level” is verified using a comparison of standardized values of the indicators. The results show a high spatial dispersion of foreign direct investment in the Czech Republic, caused mainly by the Prague region. The positive correlation between the capital equipment of labor and wage levels, but also productivity, is statistically significant in the Czech regions. The problem of most Czech regions is the situation when the wage level exceeds the productivity level. Thus, the capital equipment of labor should firstly have a positive effect on the unit performance of labor, which would be rightly followed by increasing wages.

Key words

capital equipment of labor, wages, productivity, foreign direct investment, regions of the Czech Republic

JEL classification: J31, O47, R11

1. Úvod

Česká republika a její jednotlivé regiony se na trhu práce dostávají do problematické situace, a to z více úhlů pohledu. Nabídka na trhu práce je v podstatě vyčerpána, což logicky vede k růstu mzdových sazeb, a tak i k růstu mezd. To se však vůbec nelíbí zaměstnavatelům, kteří tento trend vnímají jak ohrožení cenové konkurenceschopnosti českých výrobků na světových trzích.

Mzdové sazby jsou ale v ČR objektivně, a to i z hlediska jejich kupní síly, nižší než ve srovnatelně ekonomicky vyspělém zahraničí. Zaměstnavatelé mají pravdu v tom, že růst mzdových sazeb ne zcela koresponduje s růstem produktivity práce, což je nepřehlédnutelný problém. Mohou ale za fakt nízké produktivity práce v ČR zaměstnanci nízkou úrovní pracovitosti nebo kvalifikace? Ne, to není problém. Problémem je nízká kapitálová vybavenost práce, která donedávna korespondovala s extrémně nízkou úrovní mezd. Ta tak částečně nízkou úroveň kapitálové vybavenosti práce eliminovala. Takový stav ale nelze zakonzervovat, což dokazuje stávající realita trhu práce ve všech regionech ČR. Nezbytně nutné jsou investice do výroby, její zproduktivnění v duchu uplatňování Průmyslu 4.0.

Pozitivní pro ČR je skutečnost, že je otevřenou ekonomikou, neboť v uzavřené ekonomice je výše investic determinována výší domácích úspor. Ty se odvíjejí od úrovně důchodů, především pracovních, které jsou v ČR, jak již bylo výše konstatováno, nízké. Úroveň investic v ČR je zároveň závislá na výši úrokových měr vkladů v bankách, které byly do nedávné doby na historicky nejnižší úrovni. Nyní sice úrokové míry vkladů rostou, přesto ale jejich výše není schopná eliminovat ještě rychleji rostoucí cenovou hladinu, tedy míru inflace. To je pro motivaci k úsporám nepříznivé. Nadějí tak pro růst produktivity práce a stabilizaci trendu růstu mzdových sazeb v ČR na srovnatelnou úroveň s vyspělými tržními ekonomikami jsou investice zahraniční a z nich především přímé zahraniční investice (dále rovněž „PZI“).

O příčinném vztahu mezi PZI a růstem hrubého domácího produktu (dále rovněž „HDP“) svědčí některé komparativní studie, ať už z evropského prostředí při srovnávání zemí střední a východní Evropy (Cicak, Soric, 2015) či z jiných částí světa. V. Pilinkiene (2016) navíc dodává, že ekonomický růst působí v zemích střední a východní Evropy dlouhodobě pozitivně na otevřenost ekonomiky. Pro transformující se ekonomiky označují P. Hlaváček a B. Bal-Domanska (2016) PZI jako klíčový ukazatel při hodnocení úspěšnosti jejich ekonomické transformace. Skupina odborníků, kteří zkoumali efekty přelévání PZI ve třech evropských zemích – Řecku, Irsku a Španělsku – dospívá k závěru, že pozitivní efekty přelévání PZI závisejí na tom, zda firmy mají absorpční schopnost zachytit technologické změny (Barrios a kol., 2004). Jiným příkladem takové komparativní studie je srovnání Indie a Číny (Agrawa, Khan, 2011), přičemž autoři docházejí k závěru, že 1 % zvýšení PZI způsobí v Číně zvýšení HDP o 0.07 %, zatímco v Indii pouze o 0.02 %, a proto nabádají indickou ekonomiku k lepšímu využití PZI.

Souvislostem substituce práce kapitálem, její elasticitou a efektivností věnovali pozornost už v polovině minulého století K. J. Arrow a kol. (1961), kteří dokládají, že substituce mezi kapitálem a prací ve výrobě může být zpravidla menší než jedna, ale připouštějí, že v primární produkci může jít o relaci opačnou; mezinárodní rozdíly v efektivnosti substituce práce kapitálem považují přibližně za neutrální a spojují je s komparativní výhodou. Při zkoumání elasticity substituce práce kapitálem mezi 34 zeměmi a 28 obory zpracovatelského průmyslu dochází S. Clarke (2003) cca o padesát let později k závěru, že tato elasticita je přibližně rovna jedné a souvisí s mezinárodními technologickými rozdíly.

Podle J. K. Mullena a M. Williamse (2005) existuje i přes růst toku PZI do vyspělých ekonomik jen malý konsenzus, pokud jde o jejich národní či regionální dopady. Oni sami posuzují dopad zahraničního kapitálu na regionální růst a výkonnost v USA pomocí přidané hodnoty a zaměstnanosti a dokládají, že PZI mají zásadní roli při stimulaci regionů v dobře integrovaných a rozvinutých ekonomikách. Rovněž výzkum italské reality označuje PZI jako hnací síly regionálního rozvoje, zejména celkové produktivity a spillovers efektů PZI (Menghinelo a kol., 2010). Výzkumem vlivu PZI na regiony, a to zejména regiony ČR, se zabývají také čeští autoři. Např. P. Hlaváček (2017) mapuje regionální rozdíly PZI pomocí regionálního potenciálu vyjádřeného prostřednictvím vybraných socioekonomických ukazatelů; S. Kotíková (2019) kvantifikuje technologickou mezeru českých NUTS 3 a srovnává je z hlediska absorpce výhod nadnárodních společností na území krajů ČR; nižší náklady na pracovníka v ČR (kromě jiných) označuje V. Linhartová a D. Vávrová (2018) za významný lokalizační faktor pro potenciální zahraniční investory; zatímco P. Zdražil (2015) zkoumá naopak vliv PZI na atraktivnost regionu a prokazuje, že PZI ji determinují, ale pouze v oblasti podnikatelské báze, potenciální spotřeby, zaměstnanosti z hlediska odpracovaných hodin a migrace; P. Zdražil spolu s J. Mallickem (2018) naznačují, že regionální rozdíly v příjmech lze snížit vyrovnáním rozdělením investic včetně PZI a rovnoměrným rozvojem kapitálu a u českých krajů kvantifikují míru jejich konvergence podmíněnou právě úrovní investic včetně PZI a lidského kapitálu v regionech.

Tento příspěvek má ambici zapojit se do odborné diskuze úvahou nad problematikou vlivu kapitálové vybavenosti práce, a to zejména v podobě PZI, na výši mezd v české socioekonomické realitě. Z dřívějšího výzkumu zaměřeného na otázku homogenity mezd a platů v regionech ČR s vazbou na vzdělanostní strukturu zaměstnanců (Kraftová, Kraft, 2014) vyplývá závěr negující homogenost regionů z hlediska mezd a platů, a to nejen z hlediska projevu tzv. pražského efektu. Otázky, na něž hledá prezentovaný výzkum odpovědi, se týkají míry disperze PZI a jimi vyjádřenou lokalizaci kapitálové vybavenosti práce v regionech ČR, dále toho, zda znamená regionálně větší kapitálová vybavenost práce vyšší cenu práce v regionu a zda regionálně větší kapitálová vybavenost práce znamená vyšší produktivitu.

2. Cíl a metody

S ohledem na otevřenost české ekonomiky, potřebu zvyšovat kapitálovou vybavenost práce z „externích zdrojů“ i prokazované efekty přelévání PZI, je zúžen výzkum právě na souvislosti PZI v ekonomikách regionů ČR, a to s vědomím toho, že v hodnoceném období 2013-2017 představoval příliv PZI do ČR podle dat publikovaných Českou národní bankou (ČNB, 2020) ročně v průměru 150 mld. CZK, tj. cca 13 % celkových investic vyjádřených pomocí ukazatele tvorby hrubého fixního kapitálu (vypočteno s využitím dat ČSÚ, 2020a).

Cílem příspěvku je na základě rámcového pohledu na stav a vývoj PZI v české ekonomice posoudit regionální disperzi PZI a pomocí korelační analýzy se vyjádřit jednak ke vztahu kapitálové vybavenosti práce vyjádřené pomocí PZI a odpracovaných hodin k úrovni mezd, jednak ke vztahu takto vyjádřené kapitálové vybavenosti práce a produktivity v regionech ČR. Kromě toho je u českých regionů posuzována relace mezi produktivitou práce a mzdovou sazbou. Přitom jsou ověřovány hypotézy:

- disperze stavu PZI ve všech 14 českých regionech je vysoká; měřeno bez Hlavního města Prahy je nízká;
- mezi kapitálovou vybaveností práce (vyjádřenou hodnotou PZI na jednu odpracovanou hodinu) v regionech ČR a mezi na jedné straně úrovní mezd (vyjádřenou regionálním mediánem mezd) a na straně druhé produktivitou práce (vyjádřenou jako regionální hrubá přidaná hodnota na odpracovanou hodinu) je statisticky významná pozitivní korelace, a to vždy v převážné části sledovaného období;
- v regionech ČR, které se vyznačují vyšší kapitálovou vybaveností práce, platí relace „standardizovaná hodnota produktivity práce je vyšší než standardizovaná hodnota úrovně mezd“ (specifikace ukazatele kapitálové vybavenosti práce, produktivity práce a úrovně mezd viz výše u hypotézy b).

Pro výchozí pohled na problematiku PZI v tuzemsku je porovnán jednak vývoj přílivu PZI v mil. CZK v běžných cenách s růstem HDP v % (ve stálých cenách) za období 1993-2017, jednak vývoj celkového stavu PZI v tuzemsku v mil. CZK s jejich podílem na HDP (počítáno z HDP v běžných cenách za stejné období).

Prostorová disperze PZI na obyvatele byla počítána pro jednotlivé sledované roky 2013-2017 podle (1). Výhodou ukazatele je fakt, že zohledňuje velikost regionu zahrnutím podílu obyvatel jednotlivých regionů do výpočtu. Hodnota výsledku (v %) ukazuje, jak se regiony odchylují od národní hodnoty.

$$D_{PZI} = 100 \frac{1}{PZI} \sum_{r=1}^n |pzi_r - PZI| (p_r / P) \quad (1),$$

kde pzi_r značí stav PZI v regionu r ; PZI stav PZI země; p_r populaci regionu r ; P populaci země; n počet regionů země.

S vědomím možnosti působení tzv. pražského efektu byla disperze počítána pro kraje ČR včetně Hlavního města Prahy, ale i bez něj. Výsledek je hodnocen na třístupňové škále: nízká disperze v intervalu (0;33); střední v intervalu (34;66) a vysoká disperze v intervalu (67;100).

Pro posouzení regionálního rozložení kapitálové vybavenosti práce, která zde představuje poměr mezi objemem PZI v CZK a počtem odpracovaných hodin ve sledovaném období, je využit lokalizační kvocient (LQ) podle (2), který ukazuje na míru odchylky ukazatele od jeho národní úrovně. Přitom hodnota pod 1, znamená nižší míru kapitálové vybavenosti práce v regionu oproti celorepublikové úrovni a naopak. Při hodnotě rovné 1 je úroveň ukazatele regionu shodná s jeho národní úrovní.

$$LQ_{kvp(pzi)} = \frac{kvp(pzi)_r}{l_r} / \frac{KVP(PZI)}{L} \quad (2),$$

kde $kvp(pzi)$ představuje kapitálovou vybavenost práce regionu, $KVP(PZI)$ kapitálovou vybavenost práce země, l objem práce měřeno odpracovanými hodinami v regionu r , L objem práce země ve stejných jednotkách.

Byla hledána úroveň korelace – s ohledem na velikost souboru pomocí Spearmanova koeficientu pořadové korelace (3) – v letech 2013-2017 jednak mezi hodnotami kapitálové vybavenosti práce a mediánu mezd, jednak mezi hodnotami kapitálové vybavenosti práce a hodinovou produktivitou vypočtené z hrubé přidané hodnoty na odpracovanou hodinu v regionech ČR. Podpůrně byly do propočtu zařazeny i medián platů (vs. kapitálová vybavenost práce) a tvorba hrubého fixního kapitálu, tj. investice (vs. hodinová produktivita).

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum (z_r - q_r)^2}{n(n^2 - 1)} \quad (3),$$

kde z_r a q_r představují pořadí porovnávaných proměnných, n počet porovnávaných regionů.

Korelační analýze předcházely Dixonův Q-test odlehklých hodnot (4) pro $n=14$ a hladinu významnosti $\alpha=0,05$ s cílem odlehle hodnoty z korelační analýzy vyloučit. Hledány byly statisticky významné hodnoty korelačního koeficientu pro $n=13$ (tj. kraje ČR bez Hlavního města Prahy) na hladině významnosti $\alpha=0,05$.

$$Q_i = \frac{x_i - x_{i-1}}{R} \quad (4),$$

kde x_i představují sestupně řazené hodnoty a R variační rozpětí těchto hodnot.

Standardizace regionálních hodnot kapitálové vybavenosti práce, mediánu mezd a hodinové produktivity byla provedena na součet sloupců, a to včetně Hlavního města Prahy.

Zdrojem dat o PZI jsou statistiky zveřejňované ČNB (2020). Využity jsou informace o stavu a přílivu tzv. inward PZI, a to v jejich souhrnu, tj. základní kapitál, reinvestovaný zisk a ostatní kapitál za období 1993-2017. Pro regionální analýzu bylo zvoleno pětileté období, a to 2013-2017, s ohledem na periodicitu publikování geografického členění PZI Českou národní bankou s termínem T+15 měsíců po konci sledovaného období. Data o hrubé mzdě v podnikatelské sféře a hrubém platu v nepodnikatelské sféře jsou využita z Regionální statistiky ceny práce (MPSV, 2020), kde jsou data zpracovávána podle jednotlivých krajů. Pro potřeby této analýzy jsou využity krajské střední hodnoty v podobě mediánů. Ostatní regionální nebo celostátní data, týkající se hrubého domácího produktu, hrubé přidané hodnoty, tvorby hrubého fixního kapitálu, středního stavu počtu obyvatel a zaměstnanosti v podobě ukazatele odpracovaných hodin jsou získána z ČSÚ (2020a) a jeho veřejné databáze (ČSÚ, 2020b).

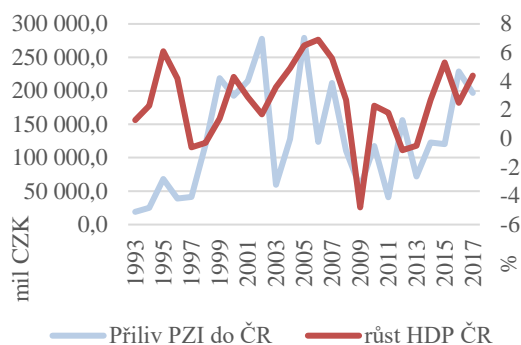
3. Výsledky a diskuze k nim

Dosažené výsledky budou prezentovány ve čtyřech částech. První bude prezentovat zjištění týkající se pozice PZI v ekonomice ČR v období 1993-2017; druhá se zaměří na hodnocení regionální disperze PZI v pětiletém období 2013-2017; třetí zachytí výsledky korelační analýzy a čtvrtá ukáže na relaci mezi úrovní produktivity práce a úrovní mezd v regionech ČR s ohledem na kapitálovou vybavenost práce v nich lokalizované.

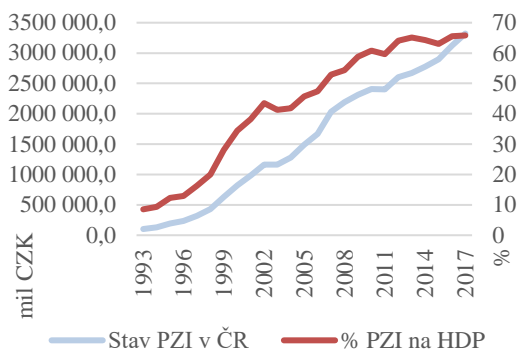
3.1 Vývoj pozice PZI v ekonomice ČR

Pozice PZI je sledována jednak v jejích dynamice (příliv), jednak staticce (stav). Obr. 1a porovnává vývoj přílivu PZI s růstem HDP. Je na něm patrná jistá opatrnost investorů k obnovující se tržní ekonomice v ČR po jejím vzniku, v dalším období lze vidět jistou analogii vývoje obou parametrů ovšem s jednou výjimkou, kterým byl rok 2003 s výrazným útlumem PZI. To mohla být reakce zahraničních investorů na předpokládané změny související se vstupem ČR do EU v květnu 2004. Kromě toho v krizovém roce 2009 předčil pokles HDP pokles přílivu PZI.

Vedle toho obr. 1b ukazuje na plynulý nárůst stavu PZI korespondující s jejich podílem na HDP České republiky. Přestože i v letech 2016 a 2017 dochází k růstu PZI – je třeba podotknout, že jsou zhruba vyrovnány položky základního kapitálu a reinvestovaných zisků – jejich podíl na HDP začíná stagnovat, a to na úrovni cca 65 %. Důležité je uvědomit si i odvětvovou strukturu PZI v ČR, kdy téměř po jedné třetině je jich ve zpracovatelském průmyslu a ve finančních a pojišťovacích činnostech, o poslední třetinu se dělí zbylé obory (nemovitosti, obchod, informace a komunikace a další).

Obr. 1a: Vývoj přílivu PZI vs. růst HDP

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČNB (2020) a ČSÚ (2020)

Obr. 1b: Vývoj stavu PZI a jejich podílu na HDP

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČNB (2020) a ČSÚ (2020)

3.2 Regionální disperze PZI v ČR

PZI jsou rozmístěny ve všech okresech ČR, ale – jak i P. Hlaváček (2017) uvádí – dominují v nich „metropolitní regiony“, tj. okresy s krajskými městy, až na výjimky, jakými je např. Mladá Boleslav ve Středočeském kraji, Litoměřice v Ústeckém kraji, Jičín v Královéhradeckém kraji, Pelhřimov v Kraji Vysočina a Frýdek Místek v Moravskoslezském kraji.

Regionální disperze PZI na obyvatele v ČR byla vypočtena podle (1) za jednotlivé roky pětiletého období 2013-2017, a to jak s Hlavním městem Prahou, tak bez něj, aby tak byla zjištěna disperze i PZI mimo tento region, který je pro svou výjimečnost mimo jiné označován za jeden ze tří „regional innovative hubs“ ve středně inovativních zemích EU (EU, 2020).

Tab. 1: Regionální disperze PZI v ČR v období 2013-2017 (v %)

ukazatel/rok	2013	2014	2015	2016	2017
disperze PZI s Hlavním městem Prahou	83,23	85,09	90,40	92,42	98,92
disperze PZI bez Hlavního města Prahy	41,62	42,55	45,20	47,37	49,46

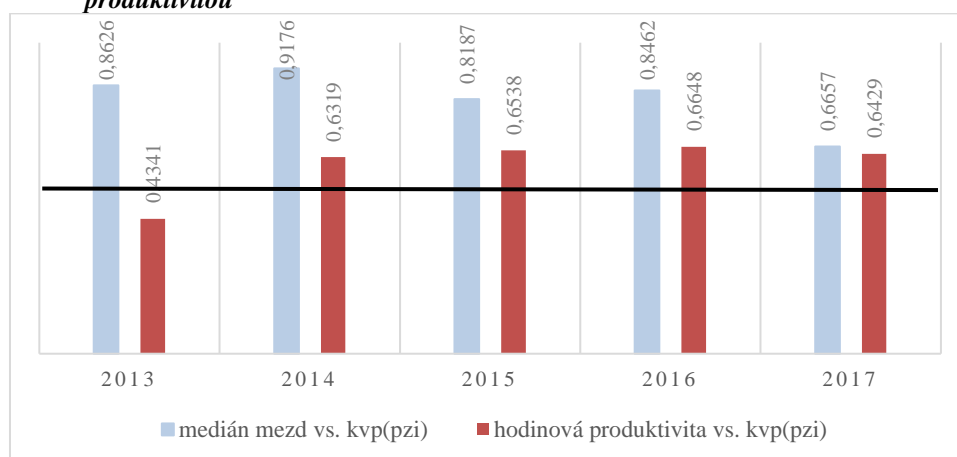
Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČNB (2020) a ČSÚ (2020)

Výsledky uvedené v Tab. 1 jednoznačně ukazují, že disperze pro všech 14 krajů ČR je vysoká. Pokud se z hodnocení vyjme Hlavní město Praha, tak se disperze nemění v nízkou, jak předpokládala hypotéza a), ale střední. To znamená, že i mezi zbývajících kraji nelze označit jejich odchylky od národní úrovně PZI na obyvatele za nízké. Jako celek se tedy hypotéza a) nepotvrdila.

3.3 Korelace mezi kapitálovou vybaveností práce, produktivitou a úrovní mezd v regionech ČR

Dixonův test odlehklých hodnot provedený pro hodnoty kapitálové vybavenosti práce, hodinové produktivity práce a mediány mezd potvrdil ve všech třech případech, a to ve všech pěti sledovaných letech, Hlavní město Prahu jako region s odlehlými hodnotami, proto byl korelační koeficient počítán bez něj.

Obr. 2 prezentuje hodnoty Spearmanova korelačního koeficientu obou dvojic proměnných. Ve všech případech jde o pozitivní korelaci. Čára napříč grafem znázorňuje kritickou hodnotu $r_s = 0,5549$ pro $n=13$ a $\alpha=0,05$. Pouze v roce 2013 pro vztah hodinové produktivity a kapitálové vybavenosti práce není hodnota korelačního koeficientu statisticky významná. Hypotéza b) je tedy potvrzena pro obě dvojice proměnných: jak mezi mediánem mezd a kapitálovou vybaveností práce, tak mezi hodinovou produktivitou a kapitálovou vybaveností práce v regionech ČR (bez odlehlé hodnoty Hlavního města Prahy) existuje statisticky významná pozitivní korelace.

Obr. 2: Spearmanův korelační koeficient mezi kapitálovou vybaveností práce, mediánem mezd a hodinovou produktivitou

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČNB (2020), MPSV (2020) a ČSÚ (2020)

Podpůrně byly provedeny propočty i pro korelaci mezi mediánem platů a kapitálovou vybaveností práce ve 13 regionech ČR, kdy se potvrdil předpoklad statisticky nevýznamné korelace – byť pozitivní – pohybující se mezi hodnotami 0,12 (v roce 2017) a 0,32 (v roce 2014). Z toho lze odvodit, že úroveň platů v nepodnikatelské sféře neodpovídá kapitálové vybavenosti práce v regionech. Druhý podpůrný propočet – s méně jednoznačným výsledkem – se týkal vztahu mezi hodinovou produktivitou práce a investicemi v podobě ukazatele tvorby hrubého fixního kapitálu. V tomto případě byla zjištěna také pozitivní korelace, a to ve dvou případech (roky 2014 a 2015) dokonce na statisticky významné úrovni. Může jít o projev vlivu kapitálové vybavenosti práce na její produktivitu, který by zasloužil více pozornosti v některém z navazujících výzkumů.

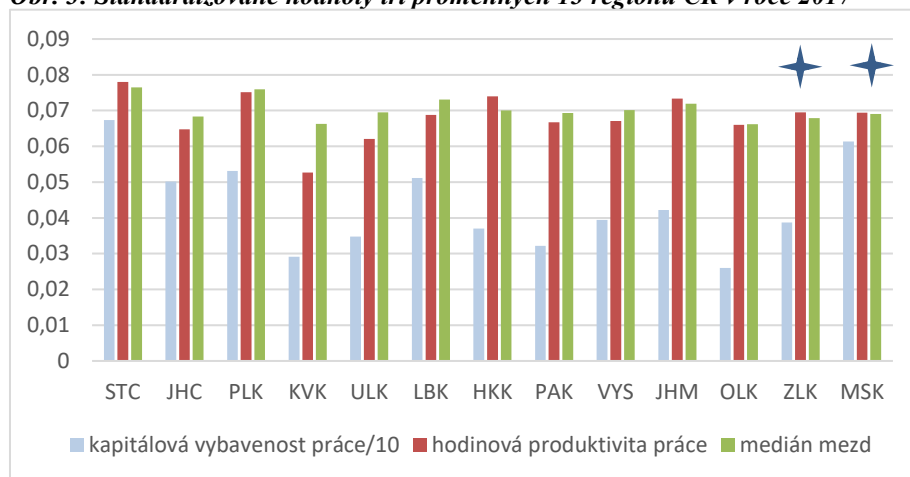
3.4 Regionální relace mezi produktivitou a úrovní mezd

Třetí ze stanovených hypotéz se týká relace mezi standardizovanou hodnotou hodinové produktivity práce a standardizovanou hodnotou mediánu mezd, s tím, že v regionech ČR, které se vyznačují vyšší lokalizací kapitálové vybavenosti práce, je tato hodnota produktivity vyšší než mzdový medián. Za regiony s vyšší kapitálovou vybaveností práce je považováno prvních 7 krajů ČR sestupně seřazených podle průměru lokalizačního kvocientu tohoto ukazatele za roky 2013-2017, což jsou (s využitím zkratk ČSÚ) PHA, STC, MSK, PLK, JHC, LBK a JHM.

Obr. 3 ukazuje standardizované hodnoty kapitálové vybavenosti práce, hodinové produktivity práce a mediánu mezd pro 13 krajů ČR v posledním zkoumaném roce. (Ve výpočtech je Hlavní město Praha zahrnuto, avšak v grafickém vyjádření je z praktických důvodů vypuštěno.) Hlavní město Praha dosáhlo standardizované hodnoty pro jednotlivé proměnné v roce 2017 takto: kapitálová vybavenost práce=3.53; hodinová produktivita=0.11; medián mezd=0.09. Tyto výsledky potvrzují, že v Hlavním městě Praze převyšuje standardizovaná hodnota produktivity standardizovanou hodnotu mediánu mezd.

Na obr. 3 jsou hvězdicí označeny regiony, v nichž je standardizovaná produktivita vyšší než standardizovaný medián mezd. Jde o tři kraje s vyšší lokalizací kapitálové vybavenosti práce – STC, JHM a MSK, kdy MSK má nejmenší pozitivní rozdíl – dále vykazuje vyšší produktivitu proti mediánu mezd ve standardizovaných hodnotách také ZLK a HKK, které patří do poloviny krajů ČR s nižší lokalizací kapitálové vybavenosti práce. Na druhou stranu ale nedosahují žádoucí relace JHC, PLK a LBK, které patří k regionům s vyšší lokalizací kapitálové vybavenosti práce. Ostatní kraje, které rovněž nedosahují žádoucí relace (KVK, ULK, PAK, VYS a OLK), patří do poloviny krajů s nižší lokalizací kapitálové vybavenosti práce. Ačkoli tedy byla prokázána pozitivní korelace mezi kapitálovou vybaveností práce a úrovní mezd, stejně jako úrovní produktivity, relace mezi mzdovou úrovní a úrovní hodinové produktivity práce vyjádřenými pomocí standardizovaných hodnot nevyznívá pro většinu regionů ČR pozitivně, a to i v těch, v nichž je lokalizována vyšší kapitálová vybavenost práce.

Obr. 3: Standardizované hodnoty tří proměnných 13 regionů ČR v roce 2017

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČNB (2020), MPSV (2020) a ČSÚ (2020)

4. Závěr

Otázka položená v názvu příspěvku se dotýká významného vztahu mezi kapitálovou vybaveností práce a úrovní mezd. Existuje-li tato podmíněnost, pak by právě zvyšování kapitálové vybavenosti práce mohlo znamenat zlepšování pozice české ekonomiky jako celku i jejích regionálních částí z hlediska mzdové úrovně ve srovnání se srovnatelnými ekonomikami, za nimiž v tomto ohledu ČR zaostává. Zároveň by docházelo k žádoucí substituci práce kapitálem, která je řešením stavu nedostatku pracovníků. Na druhou stranu ale není možno opominout jeden ze základních ekonomických postulátů – požadavek na rychlejší růst produktivity oproti růstu mezd.

Přestože je prezentovaný výzkum zúžen jen na PZI, není možné nevidět otázku kapitálové vybavenosti práce v českých regionech jako bezproblémovou. Výsledky ukazují na vysokou disperzi ve stavu PZI v jednotlivých regionech ČR, přičemž největší vliv má v tomto ohledu alokace PZI v Hlavním městě Praze, avšak i když je v propočtu tento kraj eliminován, disperze se sníží jen na cca poloviční úroveň.

Byla zjištěna statisticky významná korelace mezi kapitálovou vybaveností práce vyjádřenou hodnotou PZI na odpracovanou hodinu v regionech ČR a mezi na jedné straně úrovní mezd vyjádřenou regionálním mediánem mezd a na straně druhé produktivitou práce vyjádřenou jako regionální hrubá přidaná hodnota na odpracovanou hodinu. Akcentovat zvyšování kapitálové vybavenosti práce jako moment přispívající ke zvyšování mzdové úrovně se jeví jak ekonomicky racionální. Na druhou stranu by tato cesta musela být spojena s vyšší efektivností – výkonností kapitálu (ve sledovaném případě PZI), aby růst produktivity práce ve všech regionech předčil růst mzdových sazeb, a to dlouhodobě.

Literatura

- [1] AGRAWAL, G., KHAN, A., (2011) Impact of FDI on GDP: A comparative study of China and India. *International Journal of Business and Management*, vol. 6, no. 10, pp. 71-79. ISSN 2321-8916. DOI 10.5539/ijbm.v6n10p71.
- [2] ARROW, K. J., CHENNERY, H.B., MINHAS, B.S., Solow, R. M., (1961). Capital-labor substitution and economic Efficiency. *The Review of Economics and Statistics*, vol. XLIII, no. 3, pp. 225-250. ISSN 0034-6535. DOI 10.2307/1927286.
- [4] BARRIOS, S., DIMELIS, S., LOURI, H., STROBL, E., (2004). Efficiency spillovers from FDI in the EU periphery: A comparative study of Greece, Ireland, and Spain. *Review of World Economics*, vol. 140, pp. 688-705. ISSN 1610-2886. DOI 10.1007/BF02659620.
- [5] CÍČEK, K., SORIC, P., (2015). The interrelationship of FDI and GDP in European transition countries. *International Journal of Management Science and Business Administration*, vol. 1, no. 4, pp. 41-58. ISSN 1849-5664.
- [6] CLARO, S., (2003). A cross-country estimation of the elasticity of substitution between labor and capital in manufacturing industries. *Cuadernos de Economía*, vol. 40, no. 120, pp. 239-257. ISSN 0210-0266. DOI 10.4067/S0717-68212003012000003.
- [7] ČNB, (2020). *Přímé zahraniční investice*. [online]. [cit. 12. 2. 2020]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/statistika/platbni_balance_stat/publikace_pb/pzi/.

- [8] ČSÚ, (2020a). *Základní ukazatele národního hospodářství v České republice*. [online]. [cit. 19. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech-2018>.
- [9] ČSÚ, (2020b). *Veřejná databáze*. [online]. [cit. 23. 2. 2020]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky>.
- [10] EUROPEAN UNION, (2020). *Regional Innovation Scoreboard*. [online] [cit. 29. 2. 2020] Dostupné z: https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/regional_en.
- [11] HLAVÁČEK, P., (2017). Differences in concentration of foreign direct investment in relation to potential of regions in the Czech Republic. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 120-125. ISBN 978-80-210-8586-2. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-14.
- [12] HLAVÁČEK, P., BAL-DOMANSKA, B., (2016). Impact of FDI on economic growth in central and eastern European countries. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, vol. 27, no. 3, pp. 294-303. ISSN 1392-2785. DOI 10.5755/j01.ee.27.3.3914.
- [13] KOTÍKOVÁ, S., (2019). Potential of the Czech business environment assumes the effects of FDI. *E+M Ekonomie a management*, vol. 22, no. 4, pp. 18-35. ISSN 2336-5604. DOI 10.15240/tul/001/2019-4-002.
- [14] KRAFTOVÁ, I., KRAFT, J., (2014). Jsou regiony ČR z hlediska mezd a platů homogenní? In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 69-75. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-7.
- [15] LINHARTOVÁ, V., VÁVROVÁ, D., (2018). Identifikace determinant přímých zahraničních investic v České republice. *Scientific papers of the University of Pardubice. Series D, Faculty of Economics and Administration*, vol. 44, no. 3, pp. 175-185. ISSN 1804-8048.
- [16] MENGHINELLO, S., DE PROPRIIS, L., DRIFFIELD, N., (2010). Industrial districts, inward foreign investment and regional development. *Journal of Economic Geography*, vol. 10, no. 4, pp. 539-558. ISSN 1468-2710. DOI 10.1093/jeg/lbq012.
- [17] MPSV, (2020). *Regionální statistika ceny práce. Základní informace o hrubé mzdě/hrubém platu*. [online]. [cit. 18. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/aktualni-publikace-jednotlivych-kraju>.
- [18] MULLEN, J. K., WILLIAMS, M., (2005). FDI and regional economic performance. *International Review for Social Sciences*, vol. 58, no. 2, pp. 265-282. ISSN 2309-0081. DOI 10.1111/j.0023-5962.2005.00288.x.
- [19] PILINKIENE, V., (2016). Trade openness, economic growth and competitiveness. The case of the central and eastern European countries. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, vol. 27, no. 2, pp. 185-194. ISSN 1392-2785. DOI 10.5755/j01.ee.27.2.14013.
- [20] ZDRAŽIL, P., (2015). Jsou přímé zahraniční investice determinantou atraktivity českých regionů? In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 108-114. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-13.
- [21] ZDRAŽIL, P., MALLICK, J., (2018). FDI and regional income disparity in the Czech republic. *Scientific papers of the University of Pardubice. Series D, Faculty of Economics and Administration*, vol. 43, no. 3, pp. 159-171. ISSN 1211-555X.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu TAČR, číslo projektu TL01000303 s názvem Využití Big Data pro vyhodnocení socio-ekonomické pozice obyvatel v typech území definovaných Strategií regionálního rozvoje 2021+.

REGIONÁLNÍ KONVERGENCE V PŘÍJMECH V RÁMCI ODVĚTVÍ ČESKÉ EKONOMIKY

Regional income convergence within the sectors of Czech economy

PAVEL ZDRAŽIL

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Pavel.Zdrzil@upce.cz

Anotace

Cílem příspěvku je posoudit vývoj regionálních disparit v příjmech v rámci odvětví české ekonomiky. Na základě průměrných kompenzací zaměstnancům za hodinu odvedené práce je prostřednictvím přístupu sigma konvergence posuzována odvětvová struktura na úrovni 6 samostatných odvětví a 5 agregovaných odvětvových skupin. Výzkum je proveden pro období let 1995-2018 na úrovni samosprávných krajů. Analýza ukázala, že jednotlivá odvětví mají v rámci národního hospodářství velmi rozdílná postavení z hlediska podílu na struktuře i dynamiky změn, přičemž v období před ekonomickou krizí (před rokem 2008) byly úroveň i dynamika variability ve vývoji u většiny odvětví vyšší. Z výsledků analýzy vyplývá, že ačkoliv tendence ve vývoji regionálních disparit v příjmech jsou u většiny odvětví konvergenční, na úrovni celé ekonomiky je vývoj disparit stabilní a ke konvergenci obecně nedochází. Příčinou tohoto vývoje je zejména absence konvergenčních či divergenčních procesů v odvětvích, která jsou ve skladbě ekonomiky velmi silně zastoupena, přičemž jejich podíl je ve struktuře zaměstnanosti s postupem času mírně rostoucí. U středně nebo významněji zastoupených konvergujících odvětví je naopak vývoj podílu na zaměstnanosti stabilní či spíše klesající, přičemž konvergenční tendence dosahují obecně velmi nízké intenzity. Vyšší intenzity konvergence dosahují spíše okrajová odvětví.

Klíčová slova

regionální disparity, příjmy, odvětvová struktura, Česká republika

Annotation

The aim of this contribution is to assess the development of regional disparities in income within the sectors of Czech economy. Based on the average compensations of employees per hours worked, the sectoral structure is assessed at the level of 6 individual industries and 5 aggregated industrial groups. The research is carried out at the level of self-governing regions in 1995-2018. The sigma convergence approach is proceed to analyse the disparity processes. The analysis showed that individual sectors have very different positions in the economy in terms of both the share and dynamics of changes. Moreover, in the pre-crisis period (before 2008) the level and dynamics of variability were higher in most sectors. The results suggest that regional disparities in income are converging in most sectors; however, disparities are stable at the level of the whole economy. This development is a result of absence of convergence or divergence processes in sectors with large and growing shares on the structure of economy. On the other hand, the share of the converging sectors is stable or rather declining, while the convergence tendencies proceed with a very low intensity. Higher intensity of convergence process is achieved only by very minor sectors of economy.

Key words

regional disparity, income, sectoral structure, the Czech Republic

JEL classification: R11, O15

1. Úvod

Přetrvávající disparity v rozvoji regionů a možnosti dosahování jejich konvergence jsou neutuchající výzvou, která se dlouhodobě nachází v ohnisku pozornosti teoretiků, jakož i představitelů aplikační sféry na úrovni místních, národních i nadnárodních orgánů. Negativní efekty vyplývající z nevyvážené struktury totiž působí na růst i rozvoj každé ekonomiky (Alesina, Rodrik, 1994), přičemž se projevují jak v kontextu výkonnosti, tak úrovně životního

standardu obyvatelstva. Snahy o vysvětlení dopadů disparit, zejména negativních efektů, a aktivit vedoucích k jejich usměrňování si proto v posledních desetiletích neodmyslitelně vydobily své pevné místo v rozsáhlých diskusích o potenciálu a limitech regionálního růstu a rozvoje.

Vedle oblasti růstu produkce, která je díky všeobecnému předpokladu korelace mezi výkonností ekonomiky s blahobytem obyvatelstva pro hodnocení regionálních disparit nejobvyklejší (Barca, McCann, Rodriguez-Pose, 2009), je však vhodné zaměřovat pozornost i na indikátory, které mají přímější vazbu na kvalitu života populace v regionech (Costanza a kol., 2009). V tomto kontextu je proto vhodné rozvojové aspekty a vývoj disparit hodnotit i v jiných relevantních oblastech, jako například v příjmech, investicích, (ne)zaměstnanosti (Capello, Nijkamp, 2019), případně i inovativnosti ekonomiky a vzdělanosti obyvatel (Klímová, Žitek, 2015). Nutno podotknout, že zejména příjmové disparity mívají velmi závažné sociální a ekonomické dopady (Kraftová, Kraft, 2014), protože determinují disparity napříč společností (Staničková, 2017). K analogickým závěrům ostatně dospěli i nestoři ekonomických věd Stiglitz, Sen a Fitoussi (2009), když ve své zprávě k měření ekonomické výkonnosti a společenského rozvoje zdůrazňují, že v rámci sledování rozvojových tendencí je nedostatečná pozornost věnována právě problematice distribuce příjmů, která je nežádoucím předstupněm k nerovnoměrnostem v rozdělení bohatství v rámci populace.

Dopadům příjmových disparit jakožto faktorům ovlivňujícím kapacitu potenciální poptávky se již v minulosti do jisté míry zabývali Perotti (1993) nebo Murphy, Shleifer a Vishny (1989). O velmi těsné závislosti mezi disparitami na straně příjmů a disparitami na straně spotřeby však hovoří až závěry nedávné studie Attanasia a Pistaferriho (2016), kteří ukázali poměrně jasnou vazbu mezi disparitami v příjmech a reálným uspokojováním lidských potřeb, jehož prostřednictvím lze aproximovat kvalitu života obyvatel (Gluschenko (2015). Právě na disparity v příjmech lze tedy nazírat jako na významné příčiny tenzí napříč národy, regiony, respektive napříč společnostmi (Zdražil, 2016).

Co se týče vývoje disparit v příjmech mezi regiony České republiky (ČR), lze konstatovat, že v posledních letech věnovalo tomuto tématu pozornost mnoho studií. Vedle obecnější analýzy příjmových disparit z prostředí České republiky od Bílkové (2012), lze jmenovat například vyloženě regionální tematice se věnující studii Löstera a Langhamrové (2012). Ve studiích Kraftové a Krafta (2014) nebo Zdražila (2016) je pak kladen důraz i na vývoj příjmových disparit napříč regiony v různých částech ekonomiky, respektive v rámci soukromoprávního a veřejného sektoru. Poměrně časté jsou i regionální studie celého středoevropského prostoru, které se snaží posoudit souvislosti mezi vývojem regionálních disparit v příjmech se vstupem do Evropské unie (Chochoatá, Furková, 2016; Horridge, Rokicki, 2018).

Poněkud překvapivě však dosud nebyla patřičná pozornost věnována vývoji regionálních disparit v příjmech z hlediska odvětvové skladby. Právě odvětvová struktura je přitom významnou determinantou výkonnosti, ekonomického potenciálu i konkurenceschopnosti, protože v rámci ekonomického systému (země či regionu) nastavuje základní parametry trhu práce, podnikatelské, ale i znalostní základny (McCann, Ortega-Argilés, 2015). S tím logicky souvisí i skutečnost, že její podoba a vývoj předurčuje, kvůli rozdílné náročnosti odvětví na vybavenost území i přítomného lidského kapitálu, úroveň mezd a platů, tedy i právě úroveň zásadní složky potenciálních příjmů obyvatel v regionech (Zdražil, Kraftová, 2014).

V návaznosti na výše uvedené souvislosti a určitý prostor v rámci dosavadního poznání, který by bylo vhodné alespoň částečně vyplnit, je proto cílem tohoto příspěvku posoudit vývoj regionálních disparit v příjmech v rámci odvětví české ekonomiky. Naplnění tohoto cíle umožní přijímat závěry nejen o tendencích v rámci individuálních oblastí, ale také ukázat, jak konkrétní odvětví přispívají k obecným tendencím ve vývoji disparit v rámci celé ekonomiky ČR.

2. Metodika výzkumu

K dosažení stanoveného cíle byly využity níže uvedené metody a předpoklady. Odvětvová struktura hospodářství je uvažována v souladu s vymezením platné klasifikace ekonomických činností CZ-NACE Rev. 2 (ČSÚ, 2008). Přestože v obecné rovině lze činnosti národního hospodářství kategorizovat do 21 samostatných odvětví (A-U), je vzhledem k disponibilní struktuře datových zdrojů provedení analýzy limitováno na úroveň 6 samostatných odvětví a 5 agregovaných odvětvových skupin. Konkrétní podoba odvětvové struktury využitě v následující analýze a kódová označení vycházející z CZ-NACE, pod nimiž je s odvětvími nebo skupinami pracováno, jsou shrnuty v Tab. 1.

Analyzováno je období let 1995-2018, přičemž veškerá vstupní data jsou čerpána z veřejné Databáze regionálních účtů (ČSÚ, 2020). V rámci analýzy jsou za příjmy považovány průměrné kompenzace zaměstnancům za hodinu

odvedené práce, které jsou kalkulovány na základě dostupných dat o celkovém objemu vyplacených kompenzací a celkovém objemu odpracovaných hodin. Výhodou tohoto přístupu k měření příjmů je, že se jedná o pohled ze strany zaměstnavatele, a tedy jsou do hodnocení zahrnuta i plnění vynaložená na dodatečné benefity, které však do vykazovaných příjmů zaměstnanců nevstupují (OECD, 2001). Typickým příkladem těchto benefitů mohou být příspěvky zaměstnancům na penzijní připojištění, soukromé životní pojištění, na stravu, volnočasové aktivity apod.

Tab. 1: Odvětví a odvětvové skupiny dle klasifikace NACE

Kód NACE	odvětví / odvětvová skupina	J	informační a komunikační činnosti
A	zemědělství, lesnictví a rybářství	K	peněžnictví a pojišťovnictví
BDE	těžba, dobývání, energetika a odpadové hospodářství	L	činnosti v oblasti nemovitostí
C	zpracovatelský průmysl	MN	profesní, vědecké, technické, administrativní a podpůrné činnosti
F	stavebnictví	OPQ	veřejná správa, obrana, vzdělávání, zdravotnictví a sociální péče
GHI	velkoobchod, maloobchod, doprava, logistika, ubytování a stravování	RSTU	kulturní, zábavní, rekreační činnosti, činnosti domácností, ostatní

Zdroj: zpracováno podle ČSÚ (2008)

Při využití dat o kompenzacích zaměstnancům je však do jisté míry omezením abstrakce od samostatně výdělečně činné části populace. V návaznosti na metodický manuál OECD (2001), je pro potřeby analýzy příjmů aplikován zjednodušující předpoklad, že průměrné kompenzace za hodinu odvedené práce se u zaměstnanců a osob samostatně výdělečných působících ve stejném odvětví významně neliší. Druhým omezujícím faktorem je nemožnost adekvátního zohlednění specifických nepeněžních benefitů, které mohou vyplývat například z opčních programů na akcie. Nicméně vzhledem k tomu, že tento způsob odměňování není v prostředí ČR příliš obvyklý, jeho rozšíření se často váže na zvyky typické pro konkrétní odvětví, a navíc se zpravidla týká jen úzkého okruhu zaměstnanců, není toto dílčí omezení považováno za překážku, která by mohla výsledky výzkumu zásadněji ovlivnit. Krom toho, adekvátní postihnutí těchto fenoménů není možné ani prostřednictvím jiných přístupů ke kvantifikaci příjmů plynoucích ze zaměstnání.

Za region je považováno území samosprávného kraje, přičemž ČR aktuálně disponuje 14 územními jednotkami této úrovně. V daném ohledu je však pro hodnocení vývoje disparit do jisté míry problémem specifická pozice regionu Hlavního města Prahy, jakožto nejvýznamnějšího pólu růstu a rozvoje v ČR. Praha koncentruje vysoký podíl ekonomické aktivity – v letech 1995-2018 z hlediska zaměstnanosti měřené počtem odpracovaných hodin v rozmezí 16,5-18,5 % (ČSÚ, 2020); a krom toho v řadě odvětví následuje zcela odlišné rozvojové trajektorie. Díky kombinaci těchto faktorů nastavuje příjmové hladiny v některých odvětvích výrazně odlišněji, nežli je tomu v ostatních regionech, a proto má potenciál výrazně ovlivnit výsledky statistických metod aplikovaných napříč všemi regiony.

Z hodnot zachycených v Tab. 2 je zřejmé, že výrazný vliv Prahy při kalkulaci průměrných růstových tendencí je patrný zejména v odvětvích terciárního sektoru, respektive J-Q, ale vyjma C také v odvětvích sektoru sekundárního, tedy F a do jisté míry i v rámci odvětvové skupiny BDE. Ve výsledku je pak toto zkresení samozřejmě patrné i na úrovni celé ekonomiky (A-U).

Tab. 2: Průměrný roční růst příjmů v odvětví (1995-2018; %)

	vše (A-U)	A	BDE	C	F	GHI	J	K	L	MN	OPQ	RSTU
ČR	5,5	3,9	4,8	5,8	3,5	5,8	6,0	4,6	5,2	5,6	5,8	4,7
ČR bez Prahy	5,2	3,9	4,5	5,7	3,1	5,7	5,1	3,8	4,6	4,9	5,5	4,8

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČSÚ (2020)

Pro hodnocení vývoje disparit jsou zkresení způsobená extrémní hodnotou jednoho z prvků velmi nežádoucí, a proto je region Prahy z analýzy vývoje disparit vyňat. Argumenty pro správnost této volby vyplývají z výsledků Grubbsova testu odlehklých hodnot (Grubbs, 1969). Jak je patrné z Tab. 3, v případě zahrnutí regionu Prahy do testovaného vzorku indikuje Grubbsův test existenci odlehklé hodnoty napříč sledovaným obdobím. Naopak v případě vyloučení Prahy nelze odlehlost hodnoty žádného z regionů považovat za významnou. Analýze vývoje regionálních disparit v příjmech v rámci odvětví české ekonomiky tedy bude podrobena zúžená množina 13 krajů.

Tab. 3: Grubbsův test odlehých hodnot

	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2018
ČR	2,43	2,75*	2,95*	3,19*	3,09*	3,21*	3,19*	3,06*	3,21*	3,23*	3,21*	3,17*	3,17*
ČR bez Prahy	2,45	2,47	2,37	2,14	2,01	2,42	2,05	1,89	2,06	2,05	2,24	2,13	2,13

* odlehá hodnota je statisticky významná na hladině $\alpha = 0,05$;

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČSÚ (2020)

Východiskem analýzy vývoje disparit byl konvenční aparát vycházející z neoklasického růstového modelu. Konkrétně byl využit přístup sigma konvergence, který je synonymem pro měření disparit v příjmech prostřednictvím vývoje variability (Baumol, 1986; Quah, 1996; Barro, Sala-i-Martin, 2004). Konkrétně byl k hodnocení vývoje disparit využit standardní přístup vycházející z hodnocení vývoje variačního koeficientu (cv), respektive kalkulace variability podle vzorce (1), kde (σ) značí směrodatnou odchylku vzorku a (Ex) jeho průměrnou hodnotu.

$$cv = \frac{|\sigma|}{Ex} \quad (1)$$

Pro objektivní posouzení existence nebo neexistence tendencí ve vývoji regionálních disparit byly v rámci analýzy určeny i směrnice trendů a z koeficientů determinance odvozena jejich statistická významnost.

3. Výsledky analýzy a diskuze

Na úvod analýzy vývoje regionálních disparit v příjmech obyvatel je třeba podotknout, že jednotlivá odvětví mají v rámci národního hospodářství velmi rozdílná postavení, a to nejen z hlediska podílu na struktuře, ale současně v kontextu změn, kterým s postupem času podléhají. Proto je třeba uvažovat, že z celospolečenského hlediska mají vývojové tendence v různých odvětvích a v různých obdobích poněkud odlišné váhy. Tyto diference je pak logicky nutné identifikovat, brát je na vědomí a jejich rozdílný vliv promítat do závěrů o vývoji disparit mezi regiony. Na uváděné rozdíly je logicky možné nahlížet z více stran, nicméně vzhledem k zaměření článku na příjem plynoucí ze zaměstnání, jsou níže ve zkratce demonstrovány pomocí ukazatele zaměstnanosti.

Při pohledu na strukturu ekonomiky z hlediska zaměstnanosti je z Tab. 4 patrné, že zatímco některá odvětví jsou zastoupena velmi výrazně, a proto celkové vývojové tendence hospodářství výrazně ovlivňují, zastoupení jiných odvětví je spíše marginální. V tomto kontextu je třeba upozornit zejména na vysoké zastoupení odvětví C a odvětvové skupiny GHI, jež společně zapojují více než polovinu výrobního faktoru práce. Výrazně vyšší zastoupení je patrné i u skupiny OPQ. Naopak například odvětví J, K a L společně nezaujímaly ani 5 % z celkové zaměstnanosti, z čehož vyplývá, že vývoj disparit v této trojici odvětví zasáhne jen okrajovou část populace a v obecné rovině konvergenční či divergenční trendy mezi regiony prakticky neovlivní.

Vedle toho je třeba brát zřetel také na socio-ekonomický a technicko-technologický vývoj (Kraft, Kraftová, 2012), v jejichž důsledku se struktura využívání práce v ekonomice v čase proměňuje. V návaznosti na tuto dynamiku některá odvětví posilují či oslabují na úkor jiných. Ekonomická struktura je však v čase poměrně stabilní a proces její obměny je obvykle pomalý (Liang, 1991), přičemž tento obecný závěr je poplatný i pro vývoj ekonomiky ČR (Rojíček, 2016). Pro nastínění vývoje struktury ekonomiky lze proto zřejmě považovat za dostačující zjednodušené zachycení v krajních bodech a přibližně uprostřed sledovaného intervalu, jež je obsahem Tab. 4. Jak je z tabulky patrné, u kvantitativně dominantního odvětví C jsou vykazované hodnoty zapojované práce poměrně stabilní, respektive velmi pomalu rostoucí, přičemž ostatní odvětví primárního a sekundárního sektoru (A-F) vykazují postupný pokles. Podobně u terciárního sektoru (G-U) lze konstatovat vysokou stabilitu u nejvýznamnější odvětvové skupiny GHI. Naopak u ostatních odvětví terciéru, s výjimkou odvětví K, je patrný trend pomalého navyšování vlastního zastoupení v rámci odvětvové struktury.

Tab. 4: Zaměstnanost v odvětví (podle odpracovaných hodin; %)

	A	BDE	C	F	GHI	J	K	L	MN	OPQ	RSTU
1995	6,6	3,7	28,8	10,7	23,1	0,9	1,1	1,0	5,4	16,3	2,2
2006	4,5	2,7	30,3	9,3	23,3	1,3	1,2	1,6	6,1	16,7	2,8
2018	3,9	2,5	30,0	8,2	23,2	1,8	1,1	1,5	6,6	17,8	3,4

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČSÚ (2020)

Poznámka: bez regionu Prahy

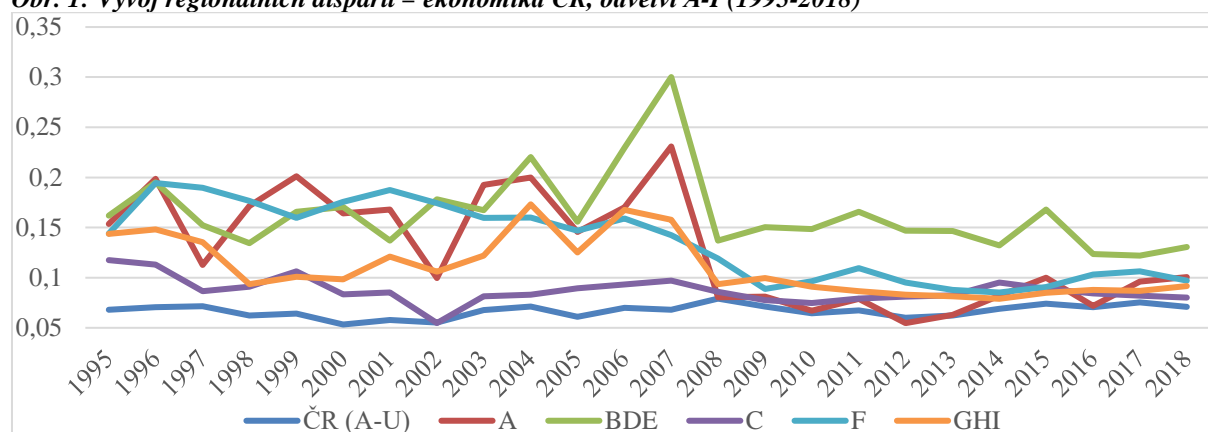
Se znalostí vah jednotlivých odvětví a jejich vývoje je možné přistoupit k analýze regionálních disparit v příjmech v rámci odvětví. Vycházejí z Obr. 1 a Obr. 2 na první pohled zaujme výrazný předěl, který je patrný k roku 2008, respektive začátku hospodářské krize. Obecně lze konstatovat, že v období před krizí byly úroveň i dynamika

variability ve vývoji u většiny odvětví vyšší. Naopak od roku 2008 je pro většinu odvětví typická spíše nižší hladina variability a výrazně stabilnější vývoj, nežli jaký byl zaznamenán v období před rokem 2008. Z tohoto pravidla však do jisté míry vybočuje největší odvětví C, v jehož variabilitě nejsou případně změny související s rokem 2008 patrné. Stejný závěr pak, do jisté míry překvapivě, platí i při nerozlišování mezi odvětvími, respektive na úrovni celé ekonomiky (A-U). Jediným odvětvím, které vykazuje v období po roce 2008 zvýšenou úroveň regionálních disparit je J.

Na úrovni celé ekonomiky se disparity prakticky nemění a trvale oscilují v rozmezí 0,05-0,08 (viz Obr. 1), což lze obecně interpretovat jako velmi nízkou úroveň regionální variability. Vývoj disparit v rámci ostatních odvětví je zpravidla vyšší a současně více dynamický. V některých případech je i z vizuálního posouzení patrná možná existence konvergenčního či divergenčního trendu. Rovněž je patrné, že větší dynamika i úroveň variability jsou často typické u příjmů v odvětvích s menším zastoupením. Zde je však třeba podotknout, že v tomto vývoji často sehrává jistý vliv úroveň agregace ekonomických činností. Zejména u odvětví, která se na ekonomice podílejí spíše minoritně (J, K, L a skupina BDE), se výrazněji odrážejí specifika jednotlivých regionů, která nebývají v rámci nízké úrovně agregace ekonomických činností dostatečně potlačena (Zdražil, 2018).

I přes vliv faktoru agregace je však s přihlédnutím k dynamice vývoje ostatních odvětví nejnižší, ale zejména nejstabilnější, variabilita v příjmech na úrovni celé ekonomiky poněkud překvapivá, a proto je předmětem hlubšího zkoumání. Po detailnější analýze tohoto jevu se však ukázalo, že výsledek je skutečně odrazem regionální specializace, která je v prostředí českých regionů často postavena na principu doplňkovosti. Tedy například, z hlediska nejvýznamnějšího odvětví C velmi nadprůměrné příjmy ve Středočeském nebo Libereckém kraji jsou kompenzovány podprůměrnými příjmy ve většině ostatních odvětví. Podobné projevy specializace u větších i menších odvětví, které vytvářejí tlak na ohodnocení zaměstnanců, jsou patrné i u většiny dalších krajů. Jejich kompenzace v rámci vyšší agregace ekonomických činností je pak skutečně pravou příčinou nízké úrovně regionální variability.

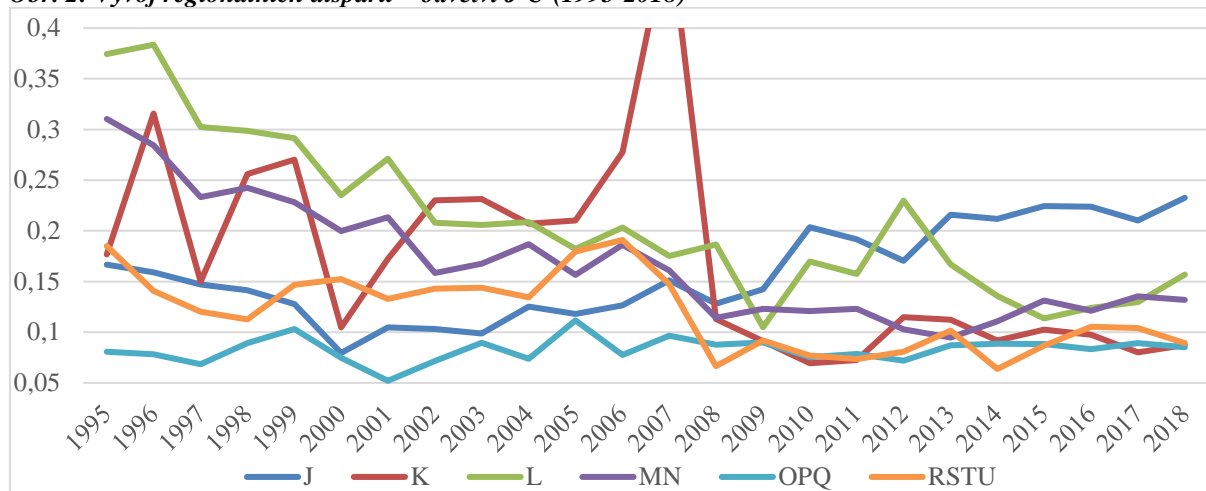
Obr. 1: Vývoj regionálních disparit – ekonomika ČR, odvětví A-I (1995-2018)

Poznámka: bez regionu Prahy

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČSÚ (2020)

Z hlediska vývoje jednotlivých odvětví je z Obr. 1 zcela zřejmá konvergence regionů v odvětvích A a F, z hlediska zaměstnanosti tedy spíše středně velkých odvětví. Při testování významnosti směrnice trendů (viz Tab. 5), byly konvergenční tendence dále potvrzeny u odvětvové skupiny GHI, která je naopak z hlediska zaměstnanosti druhá největší. Z hlediska intenzity jsou však tendence v případě GHI výrazně slabší, neboť zatímco v případě odvětví A i F lze hovořit o snižování rozdílů mezi regiony přibližně na úrovni 0,5 % ročně, intenzita konvergence u skupiny GHI je pouze zhruba poloviční. U odvětví C, skupiny BDE, jakož i na úrovni celé ekonomiky, nebyly potvrzeny konvergenční ani divergenční tendence, což v případě odvětví C i celé ekonomiky vyplývá z již zmiňované stabilně velmi nízké úrovně variability. U odvětvové skupiny BDE lze tento závěr zřejmě přisuzovat zejména vyšší dynamice vývoje.

Obr. 2: Vývoj regionálních disparit – odvětví J-U (1995-2018)

Poznámka: bez regionu Prahy; nevyobrazená hodnota řady K pro rok 2007 činí 0,50

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČSÚ (2020)

Na vývoji odvětví zachycených na Obr. 2 je obecně patrná vyšší dynamika vývoje variability. S výjimkou třetí nejvýznamnější odvětvové skupiny OPQ, jejíž variabilita byla po většinu období nejnižší při oscilaci kolem úrovně 0,08, byla u dalších odvětví identifikována statisticky významná vývojová tendence (viz Tab. 5). Trend vývoje disparit je obecně konvergenční, nicméně v případě odvětví J se jako v jediném případě v rámci celé analýzy potvrdil trend divergenční, respektive zvyšování meziregionálních rozdílů v příjmech, a to na úrovni necelého 0,5 % ročně. Nutno však podotknout, že i přes nejvyšší dynamiku růstu zaměstnanosti v odvětví, která se v letech 1995-2018 zdvojnásobila, je význam odvětví na skladbě národního hospodářství ČR velmi minoritní. U odvětví L, jsou při tempu snižování meziregionálních rozdílů takřka na úrovni 1 % ročně patrné nejintenzivnější konvergenční tendence, i v tomto případě se však jedná o odvětví spíše okrajové, které nemá potenciál výrazněji ovlivnit konvergenci příjmů napříč společností. S nižší intenzitou konvergence platí totožné závěry pro odvětví K, které je navíc charakteristické nejvyšší dynamikou vývoje variability a nejvýrazněji patrným počátkem hospodářské krize v roce 2008.

Tab. 5: Směrnice trendu regionálních disparit (%)

vše (A-U)	A	BDE	C	F	GHI	J	K	L	MN	OPQ	RSTU
0,03	-0,50**	-0,15	-0,07	-0,47**	-0,23**	0,47**	-0,74*	-0,95**	-0,73**	0,03	-0,34**

Poznámka: bez regionu Prahy; * směrnice trendu je statisticky významná na hladině $\alpha = 0,05$; ** ... $\alpha = 0,01$

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČSÚ (2020)

4. Závěr

V návaznosti na krátkou rešerši literatury zdůvodňující potřeby rozšíření stávajícího poznání bylo cílem příspěvku posoudit vývoj regionálních disparit v příjmech v rámci odvětví české ekonomiky. Pozornost výzkumu přitom byla kladena nejen na analýzu tendencí v rámci individuálních oblastí, ale také na posouzení, jak konkrétní odvětví přispívají k obecným trendům ve vývoji disparit v rámci celé ekonomiky ČR.

Vycházejí z vymezení platné klasifikace ekonomických činností CZ-NACE a omezení v dostupnosti dat byla odvětvová struktura posuzována na úrovni 6 samostatných odvětví a 5 agregovaných odvětvových skupin. Za ukazatele příjmů byly považovány průměrné kompenzace zaměstnancům za hodinu odvedené práce, které byly kalkulovány na základě objemu vyplacených kompenzací a objemu odpracovaných hodin. V období let 1995-2018 byly analyzovány regiony na úrovni samosprávných krajů, přičemž z analýzy byl vyřazen region Hlavního města Prahy. Důvodem pro tento krok je specifická pozice regionu, která byla vedle orientační analýzy růstových tendencí objektivně potvrzena i Grubbsovým testem odlehklých hodnot. Pro hodnocení vývoje disparit byl využit konvenční přístup sigma konvergence, který vychází z neoklasického růstového modelu, konkrétně metoda vycházející z analýzy vývoje variačního koeficientu. V rámci tohoto přístupu byla hodnocena i směrnice trendu disparit a jeho statistická významnost.

Náhled na skladbu zaměstnanosti ukázal, že jednotlivá odvětví mají v rámci národního hospodářství velmi rozdílná postavení, a to nejen z hlediska podílu na struktuře, ale současně v kontextu změn, kterým s postupem času podléhají. Proto je nutné promítat je do závěrů o vývoji disparit mezi regiony. K nejvýrazněji zastoupeným

odvětvím s nejméně výrazným vlivem na vývoj regionálních disparit patří zpracovatelský průmysl (C), obchod, doprava, ubytování a stravování (GHI) a služby veřejného sektoru (OPQ); k nejméně zastoupeným odvětvím naopak informační a komunikační činnosti (J), peněžnictví a pojišťovnictví (K) a oblast nemovitostí (L). Z hlediska dynamiky lze konstatovat, že je ekonomická struktura regionů v ČR poměrně stabilní a proces její obměny je pomalý. Své zastoupení zvyšují odvětví terciárního sektoru na úkor odvětví sektoru primárního a sekundárního.

Při analýze regionálních disparit v příjmech v rámci odvětví byl identifikován předěl k roku 2008, respektive začátku hospodářské krize. Obecně v období před krizí byly úroveň i dynamika variability ve vývoji u většiny odvětví vyšší. U dominantního odvětví zpracovatelského průmyslu ani na úrovni celé ekonomiky, kde se disparity prakticky nemění a trvale oscilují na velmi nízké úrovni regionální variability, však tento předěl zaznamenaný nebyl. Vývoj disparit v rámci ostatních odvětví je zpravidla vyšší a současně více dynamický. Větší dynamika i úroveň variability jsou často typické u příjmů v odvětvích s menším zastoupením, kde se výrazněji odrážejí specifika jednotlivých regionů.

Z výsledků analýzy souhrnně vyplývá, že ačkoliv tendence ve vývoji regionálních disparit v příjmech jsou u většiny odvětví konvergenční, na úrovni celé ekonomiky je vývoj disparit stabilní a ke konvergenci obecně nedochází. Na druhou stranu však lze považovat za pozitivní, že nedochází ani k růstu disparit. Příčinou tohoto vývoje je zejména absence konvergenčních či divergenčních procesů v odvětvích, která jsou ve skladbě ekonomiky velmi silně zastoupena, přičemž jejich podíl je ve struktuře zaměstnanosti s postupem času mírně rostoucí. U středně nebo významněji zastoupených konvergujících odvětví je naopak vývoj podílu na zaměstnanosti stabilní či spíše klesající, přičemž konvergenční tendence dosahují obecně velmi nízké intenzity v řádu nižších desetin procenta ročně. V tomto ohledu vyšší intenzity konvergence, respektive vyšších desetin procenta ročně, dosahují spíše okrajová odvětví.

Na závěr je třeba ještě podotknout, že v případě zahrnutí regionu Prahy by byly výsledky analýzy zcela odlišné. Dominantní vliv Prahy v řadě odvětví vychyluje vývoj disparit do divergenční pozice, což je podstatně zejména v případě významných odvětví zpracovatelského průmyslu (C) a služeb veřejného sektoru (OPQ). Tyto významné disparity se pak totíž projevují i na úrovni celé ekonomiky. Divergenční tendence jsou sice velmi pozvolné a skoro nenápadné, nicméně jak konstatují Barro a Sala-i-Martin (2004), v delším období se vždy projeví a zpravidla pak mají velmi závažné důsledky. Jako alespoň částečné řešení těchto nežádoucích tendencí se proto jeví cílená podpora, která by zintenzivnila proces odklonu od sekundárního sektoru ekonomiky k soukromoprávní části sektoru terciárního, neboť v něm jsou konvergenční tendence obecně nejstálější.

Literatura

- [1] ALESINA, A., RODRIK, D., (1994). Distributive Politics and Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 109, no. 2, pp. 465-490. ISSN 0033-5533. DOI /10.2307/2118470.
- [2] ATTANASIO, O., PISTAFERRI, L., (2016). Consumption Inequality. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 30, no. 2, pp. 3-28. ISSN 0895-3309. DOI 10.1257/jep.30.2.3.
- [3] BARCA, F., MCCANN, P., RODRIGUEZ-POSE, A., (2009). The Case for Regional Development Intervention: Place-Based Versus Place-Neutral Approaches. *Journal of Regional Science*, vol. 52, no. 1, pp. 134-152. ISSN 1467-9787. DOI 10.1111/j.1467-9787.2011.00756.x.
- [4] BARRO, R., SALA-I-MARTIN, X., (2004). *Economic Growth*. London: MIT Press. ISBN 978-0-262-02553-9.
- [5] BAUMOL, W., (1986). Productivity Growth, Convergence, and Welfare: What the Long-Run Data Show. *American Economic Review*, vol. 76, no. 5, pp. 1072-1085. ISSN 0002-8282.
- [6] BÍLKOVÁ, D., (2012). Recent Development of the Wage and Income Distribution in the Czech Republic. *Prague Economic Papers*, vol. 21, no. 2, pp. 233-250. ISSN 1210-0455. DOI 10.18267/j.pap.421.
- [7] CAPELLO, R., NIJKAMP, P., (2019). *Handbook of Regional Growth and Development Theories*. Cheltenham: Edward Elgar. ISBN 978-1-78897-001-3.
- [8] COSTANZA, R., HART, M., POSNER, S., TALBERTH, J., (2009). *Beyond GDP: The Need for New Measures of Progress. Pardee Paper No. 4*, Boston: Pardee Center for the Study of the Longer-Range Future.
- [9] ČSÚ, (2008). *Klasifikace ekonomických činností (CZ-NACE)*. [online]. [cit. 2020-01-20]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/klasifikace_ekonomickych_cinnosti_cz_nace.
- [10] ČSÚ, (2020). *Databáze regionálních účtů*. [online]. [cit. 2020-01-20]. Dostupné z: http://apl.czso.cz/pll/rocnka/rocnka.indexnu_reg.
- [11] GLUSCHENKO, K., (2015). Impact of the global crisis on spatial disparities in Russia. *Papers in Regional Science*, vol. 94, no. 1, pp. 3-23. ISSN 1435-5957. DOI 10.1111/pirs.12030.
- [12] GRUBBS, F., (1969). Procedures for Detecting Outlying Observations in Samples. *Technometrics*, vol. 11, no. 1, pp. 1-21. ISSN 0040-1706. DOI 10.2307/1266761.

- [13] HORRIDGE, M., ROKICKI, B., (2018). The impact of European Union accession on regional income convergence within the Visegrad countries. *Regional Studies*, vol. 52, no. 4, pp. 503-515. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343404.2017.1333593.
- [14] CHOCHOLATÁ, M., FURKOVÁ, A., (2016). Income disparities and convergence across regions of Central Europe. *Croatian Operational Research Review*, vol. 7, no. 2, pp. 303-318. ISSN 1848-0225. DOI 10.17535/crorr.2016.0021.
- [15] KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V., (2015). Inovační paradox v Česku: ekonomická teorie a politická realita. *Politická ekonomie*, vol. 63, no. 2, pp. 147-166. ISSN 0032-3233. DOI 10.18267/j.polek.994.
- [16] KRAFT, J., KRAFTOVÁ, I., (2012). Innovation - Globalization - Growth (Selected Relations). *Engineering Economics*, vol. 23, no. 4, pp. 395-405. ISSN 1392-2785. DOI 10.5755/j01.ee.23.4.2568.
- [17] KRAFTOVÁ, I., KRAFT, J., (2014). Jsou regiony ČR z hlediska mezd a platů homogenní. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 69-75. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-7.
- [18] LIANG, S., (1991). Technological Progress and Structural Changes in Industry. In *Technological Development, Society And State*. Singapore: World Scientific, pp. 180-189. ISBN 9789814568848.
- [19] LÖSTER, T., LANGHAMROVÁ, J., (2012). Disparities between Regions of the Czech Republic for Non-business Aspects of Labour Market. In *The 6th International Days of Statistics and Economics*, Slaný: Melandrium, pp. 689-702. ISBN 978-80-86175-86-7.
- [20] MCCANN, P., ORTEGA-ARGILÉS, R., (2015). Smart Specialization, Regional Growth and Applications to European Union Cohesion Policy. *Regional Studies*, vol. 49, no. 8, pp. 1291-1302. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343404.2013.799769.
- [21] MURPHY, K., SHLEIFER, A., VISHNY, R., (1989). Income Distribution, Market Size, and Industrialization. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 104, no. 3, pp. 537-64. ISSN 0033-5533. DOI 10.2307/2937810.
- [22] OECD, (2001). *Measuring Productivity: Measurement of Aggregate and Industry-level Productivity Growth*. Paris: OECD Publications. ISBN 9264187375.
- [23] PEROTTI, R., (1993). Political Equilibrium Income Distribution and Growth. *Review of Economic Studies*, vol. 60, no. 4, pp. 755-76. ISSN 0034-6527. DOI 10.2307/2298098.
- [24] QUAH, D., (1996). Convergence Empirics Across Economies with Some Capital Mobility. *Journal of Economic Growth*, vol. 1, no. 1, pp. 95-124. ISSN 1381-4338. DOI 10.1007/BF00163344.
- [25] ROJÍČEK, M., (2016). The Sectoral View on the Competitiveness of the Czech Republic. In *The 10th International Days of Statistics and Economics. Conference Proceedings*. Slaný: Melandrium, pp. 1576-1585. ISBN 978-80-87990-10-0.
- [26] STANÍČKOVÁ, M., (2017). Can the implementation of the Europe 2020 Strategy goals be efficient? The challenge for achieving social equality in the European Union. *Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, vol. 12, no. 3, pp. 383-398. ISSN 1689-765X. DOI 10.24136/eq.v12i3.20.
- [27] STIGLITZ, J., SEN, A., FITOUSSI, J.-P., (2009). *Report of the Commission on the Measurement of Economic performance and Social Progress*. Paris: Commission on the Measurement of Economic performance and Social Progress.
- [28] ZDRAŽIL, P., (2016). Vývoj disparit českých regionů z hlediska různých úrovní mzdové diferenciace. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 379-386. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-48.
- [29] ZDRAŽIL, P., (2018). Nepřímý odhad vývoje struktury produktivity v regionech. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 57-64. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-6.
- [30] ZDRAŽIL, P., KRAFTOVÁ, I., (2014). Regionální odvětvová struktura investic a její vliv na růst konkurenceschopnosti regionu. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Region v rozvoji společnosti 2014*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, pp. 1006-1015. ISBN 978-80-7509-139-0.

ANALYSIS OF REGIONAL DISPARITIES IN THE SLOVAK REPUBLIC BY EXAMINING SELECTED INDICATORS

Analýza regionálnych disparít v Slovenskej republike skúmaním vybraných indikátorov

MILAN MAROŠ

JARMILA HUDÁKOVÁ

MICHAL LEVICKÝ

Ústav ekonomiky a manažmentu | Institute of Economics and Management
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Trieda Andreja Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: mmaros@ukf.sk; jhudakova@ukf.sk; mlevicky@ukf.sk

Annotation

Regional disparities are typical for many countries of the world, as well as for the Slovak Republic. Increasing regional disparities is not in the interest of any country, and is, therefore, a constantly monitored issue. The aim of this article is to analyze the development of regional differences in the Slovak Republic through selected indicators. We performed the analysis at the level of the NUTS III category in the years 1995 to 2018. As selected indicators, we have chosen the development of regional GDP per capita in euros and in purchasing power parity. Several methods can be used to examine the evolution of regional differences. We mainly used the characteristics of variability and also the average growth rate, with which we tried to identify changes in regional differences over time. We found that in the observed period, the differences between the regions of Slovakia increased overall, but the increase in differences prevailed mainly in the pre-crisis years. In recent years, we have seen a slight convergence between the regions. The government in each country always tries to put in place different measures to address this issue, but it does not always succeed. Given the current world situation associated with COVID-19, it is very difficult to predict developments in the coming years.

Key words

regional disparities, regional GDP per capita, NUTS III, coefficient of variation, average growth rate, Slovak republic

Anotace

Regionálne rozdiely sú typické pre mnohé krajiny sveta, rovnako tak aj pre Slovenskú republiku. Narastanie rozdielov medzi regiónmi nie je v záujme žiadnej krajiny, preto je to neustále sledovaná téma. Cieľom tohto článku je analýza vývoja regionálnych rozdielov v Slovenskej republike prostredníctvom vybraných indikátorov. Analýzu sme realizovali na úrovni kategórie NUTS III v rokoch 1995 až 2018. Ako vybrané indikátory sme zvolili vývoj regionálneho HDP na obyvateľa v eurách a v parite kúpnej sily. K skúmaniu vývoja regionálnych rozdielov je možné použiť viaceré metódy. My sme použili predovšetkým charakteristiky variability a tiež priemerný koeficient rastu, pomocou ktorých sme sa snažili identifikovať zmeny regionálnych rozdielov v čase. Zistili sme, že v sledovanom období sa rozdiely medzi regiónmi Slovenska síce celkove zväčšili, avšak nárast rozdielov prevládal predovšetkým v predkrízových rokoch. V poslednom období sme pozorovali medzi regiónmi miernu konvergenciu. Vládna moc v každej krajine sa vždy snaží zavádzať rôzne opatrenia na riešenie tejto otázky, avšak nie vždy sa to darí. Vzhľadom na súčasnú situáciu vo svete spojenú s ochorením COVID-19 je veľmi ťažké predpovedať vývoj v nasledujúcich rokoch.

Klíčová slova

regionálne disparity, regionálny HDP na obyvateľa, NUTS III, variačný koeficient, priemerný koeficient rastu, Slovenská republika

JEL classification: O11, R11

1. Introduction

The economic, social and territorial disparities in the level of regional performance are a major obstacle to the balanced and harmonious development of the regions, but also of each country as well as a whole EU. The quantification of regional disparities falls into important spheres of regional policy at the state and European level (Poledníková, 2014).

In general, the term disparity expresses inequality, difference, diversity. Regional disparities are defined as deviations from the imaginary reference distribution of features that are considered relevant for individual scale levels. In the economic approach, regional disparities reflect the level of economic cohesion that exists when all segments are integrated into the national economy so that they can face international competition. The rate of economic cohesion increases when disparities between components of competitiveness decrease (Gozora, 2010).

Efforts to influence the economic results of some regions can be observed in ancient times. The Slovak Republic, as part of former socialist Czechoslovakia, had very small regional differences until the end of the 1980s. This is logical, because equality was typical of socialist society. However, this equality was achieved through a centrally managed economy and due to the loss of competitiveness of more developed regions. In 1989, the transformation of the economy from a centrally managed to a market-driven economy came into being, and the hitherto suppressed regional disparities became apparent and began to grow. Thus, regional disparities gradually came to the forefront of the interest of the professional and lay public. After the transformation of the economy in Slovakia, there was a gradual decentralization in various areas. Just as the competencies were gradually delimited from the state, the municipalities adequately acquired property and funds (Papcunová, Urbaníková, Korenková, 2016). Thus, cities and municipalities currently have a significant impact on resolving regional disparities. Even greater emphasis in this area began to be placed after 2004, when Slovakia joined the European Union, as the European Union emphasizes the reduction of regional disparities. Slovakia is now part of a whole where the political leaders are trying to redress regional disparities with the help of various supports and incentives.

2. Objectives and methods

The aim of this article is to analyze the development of regional differences in the Slovak Republic through selected indicators. The extent to which governments manage to address regional disparities can be analyzed on the basis of monitored macroeconomic indicators reflecting the region's performance. The actual quantification of regional disparities is most often carried out on the basis of basic macroeconomic indicators, especially the level of regional gross domestic product per capita (for example, Zdrzil, Applova, 2016; Stawicki, 2017). We performed the analysis at the level of the NUTS III category in the years 1995 to 2018. As selected indicators, we have chosen the development of regional GDP per capita in euros and in purchasing power parity. Several methods can be used to examine the evolution of regional differences. We mainly used the characteristics of variability and also the average growth rate, with which we tried to identify changes in regional differences over time. We obtained data from the Statistical Office of the Slovak Republic. Data for 2019 are not yet available and data for 2017 and 2018 are only preliminary.

Variability characteristics are included among the frequently used indicators applied to measure regional disparities. In statistics, the term dispersion (deviation) means the variance of data from each other, or from a predetermined, typical average value for a data set. The most commonly used tools include the standard deviation and the coefficient of variation. The disadvantage of the standard deviation indicator is the fact that it depends on the measured values of the input indicators. For this reason, the coefficient of variation, which represents the relative degree of dispersion derived from the standard deviation, appears to be more appropriate. It is one of the relative measures of variability because it does not express variability in the original units of measure, but as the ratio of the standard deviation to the mean, which is usually presented as a percentage. The value of the coefficient then indicates by how many percent on average the individual values deviate from the arithmetic mean (Souček, 2007). With the help of the coefficient of variation it is possible to assess not only the size of regional differences from the aspect of selected parameters, but it is also possible to compare these differences, or by analyzing time series of coefficients of variation to identify changes in the position of regions (Hamada, Kasagrande, 2013). However, it may be argued that the expression of regional disparities by standard deviation is more appropriate if the differences are measured on the basis of factors for which the typical value is close to zero (for example, the unemployment rate), conversely, if we express disparities on the basis of a variable with higher values (for example gross domestic product), it is more appropriate to assess them on the basis of the coefficient of variation. (Monfort, 2008). We will use the proposed procedure in our case as well. Another tool we used in our article is the average growth rate. It is a geometric mean that expresses the average change in the growth coefficient per unit time.

3. Analysis of regional differences

As it is not possible to make a comprehensive and complete analysis of regional disparities based on a large number of indicators due to the limited scope of the article, we have long considered which indicators to choose for the purposes of our analysis. Finally, we decided to measure the level of regional disparities through a basic macroeconomic indicator, which is gross domestic product. As there are relatively large differences in the number of inhabitants between the regions of Slovakia at the NUTS III level, we decided to take this fact into account in the calculations. Therefore, we examined the development of regional gross domestic product per capita.

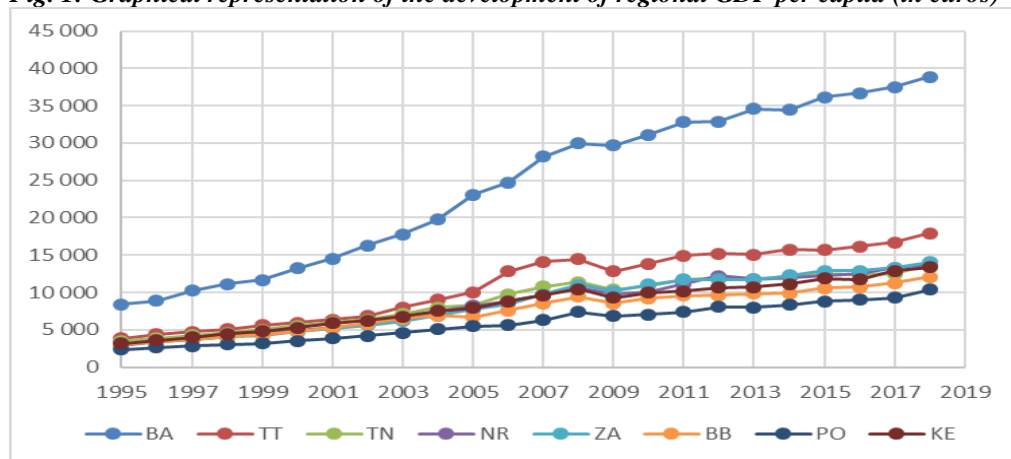
Tab. 1: Development of regional GDP per capita (in euros)

	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
1995	8 380	3 849	3 498	3 005	2 940	2 980	2 357	3 174
1996	8 912	4 418	3 841	3 437	3 376	3 351	2 621	3 591
1997	10 215	4 751	4 247	3 717	3 702	3 710	2 858	3 994
1998	11 102	5 094	4 624	4 067	4 057	4 069	3 050	4 466
1999	11 640	5 633	5 007	4 605	4 259	4 303	3 179	4 784
2000	13 252	5 975	5 548	4 928	4 751	4 803	3 536	5 257
2001	14 553	6 403	6 057	5 281	5 243	5 271	3 852	5 900
2002	16 266	6 873	6 384	5 738	5 624	5 847	4 212	6 206
2003	17 801	7 989	7 154	6 566	6 143	6 496	4 601	6 797
2004	19 754	9 020	8 016	7 475	6 928	6 935	5 070	7 526
2005	23 064	10 029	8 257	8 179	7 723	6 704	5 486	7 943
2006	24 751	12 797	9 788	8 853	8 452	7 584	5 627	8 799
2007	28 195	14 091	10 783	9 617	9 753	8 521	6 331	9 639
2008	29 954	14 471	11 434	10 583	10 968	9 400	7 373	10 441
2009	29 699	12 859	10 387	9 749	10 199	8 548	6 820	9 261
2010	31 095	13 863	10 912	10 052	11 095	9 196	7 057	9 969
2011	32 793	14 940	11 706	11 134	11 769	9 586	7 360	10 190
2012	32 862	15 187	12 003	12 189	11 713	9 666	8 076	10 649
2013	34 543	15 073	11 699	11 804	11 717	9 847	8 016	10 731
2014	34 460	15 777	12 015	12 028	12 274	9 911	8 360	11 112
2015	36 157	15 667	12 553	12 200	12 890	10 578	8 807	11 890
2016	36 657	16 191	12 411	12 571	12 912	10 753	9 036	11 729
2017	37 514	16 702	12 511	13 293	13 305	11 292	9 308	12 896
2018	38 836	17 917	13 741	13 768	14 078	12 064	10 388	13 352

Source: own processing, Statistical Office of the Slovak Republic (2020)

Tab. 1 provides an overview of the development of regional GDP per capita (in euros). The data are expressed in current prices and the report is created for the years 1995 to 2018. At the NUTS III level, the table shows the Bratislava Region (BA), the Trnava Region (TT), the Trenčín Region (TN), the Nitra Region (NR), the Žilina Region (ZA), the Banská Bystrica Region (BB), the Prešov Region (PO) and Košice Region (KE).

Fig. 1: Graphical representation of the development of regional GDP per capita (in euros)

Source: own calculations and processing, Statistical Office of the Slovak Republic (2020)

For a better illustration of the development over time, we present a graphic representation (fig. 1). At first glance, it is clear that the economic performance of the Bratislava region is significantly higher than in other regions. This is probably the most important factor that increases regional differences in the Slovak Republic. Another trend we can see from the data is the declining economic performance from the west to the east of the republic. The second most powerful is the Trnava region, which is closest to Bratislava, ie in the western part of the country. On the contrary, the worst is the Prešov region, which is in the eastern part of Slovakia.

Tab. 2: Development of regional GDP per capita (purchasing power parity)

	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
1995	16 560	7 607	6 913	5 939	5 810	5 888	4 658	6 272
1996	17 328	8 590	7 468	6 684	6 565	6 516	5 097	6 983
1997	18 978	8 826	7 889	6 905	6 877	6 893	5 310	7 420
1998	19 822	9 095	8 256	7 261	7 244	7 265	5 445	7 974
1999	19 673	9 522	8 462	7 784	7 198	7 273	5 374	8 086
2000	21 315	9 610	8 924	7 927	7 642	7 725	5 688	8 455
2001	23 357	10 276	9 721	8 475	8 414	8 460	6 182	9 468
2002	25 565	10 802	10 034	9 018	8 839	9 189	6 620	9 754
2003	26 848	12 049	10 789	9 903	9 266	9 798	6 940	10 251
2004	28 590	13 054	11 602	10 819	10 027	10 038	7 338	10 892
2005	33 445	14 544	11 974	11 861	11 199	9 722	7 955	11 519
2006	35 472	18 341	14 028	12 688	12 114	10 869	8 065	12 611
2007	40 199	20 090	15 375	13 712	13 905	12 150	9 027	13 743
2008	43 246	20 892	16 508	15 279	15 834	13 571	10 645	15 074
2009	43 495	18 832	15 212	14 277	14 937	12 518	9 988	13 563
2010	46 879	20 900	16 451	15 154	16 727	13 864	10 640	15 029
2011	48 272	21 992	17 231	16 390	17 324	14 111	10 834	15 001
2012	48 111	22 234	17 573	17 845	17 148	14 151	11 823	15 591
2013	50 735	22 138	17 183	17 337	17 210	14 462	11 774	15 762
2014	50 862	23 286	17 733	17 753	18 116	14 629	12 339	16 400
2015	54 898	23 788	19 059	18 523	19 571	16 061	13 371	18 053
2016	50 589	22 345	17 128	17 349	17 819	14 839	12 470	16 187
2017	50 991	22 702	17 006	18 068	18 085	15 348	12 652	17 529
2018	52 317	24 137	18 512	18 548	18 965	16 252	13 994	17 988

Source: own processing, Statistical Office of the Slovak Republic (2020)

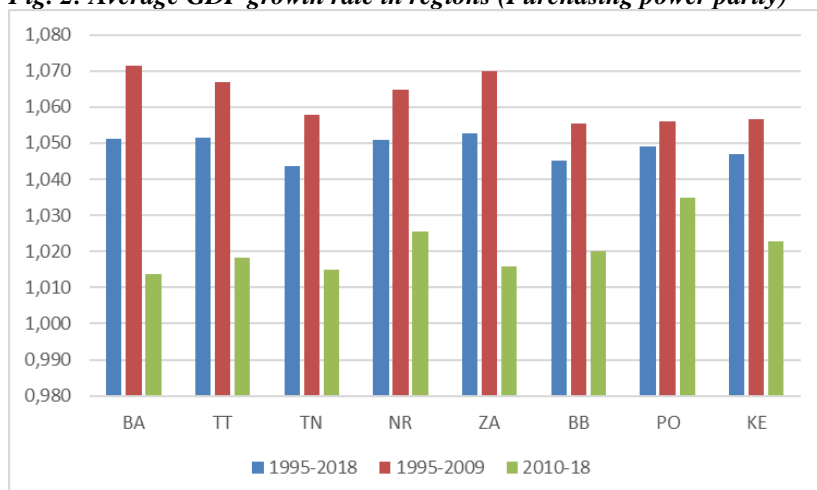
Very similar results can be observed in Tab. 2, which shows the development of GDP per capita in purchasing power parity. Here, too, it is clear that the Bratislava region has the largest distance from other regions and the eastern part of Slovakia has a lower economic performance. From Tab.s 1 and 2, we got the impression that the differences between the individual regions increased the most in the pre-crisis period, ie until 2009. We tried to verify this assumption by calculating the average GDP growth rate.

Tab. 3: Average GDP growth rate in regions

	Period	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
EUR	1995-2018	1,069	1,069	1,061	1,068	1,070	1,063	1,067	1,064
	1995-2009	1,095	1,090	1,081	1,088	1,093	1,078	1,079	1,079
	2010-18	1,028	1,033	1,029	1,040	1,030	1,035	1,050	1,037
Purchasing power parity	1995-2018	1,051	1,051	1,044	1,051	1,053	1,045	1,049	1,047
	1995-2009	1,071	1,067	1,058	1,065	1,070	1,055	1,056	1,057
	2010-18	1,014	1,018	1,015	1,026	1,016	1,020	1,035	1,023

Source: own calculations and processing, Statistical Office of the Slovak Republic (2020)

Tab. 3 shows the average GDP growth rate in the regions of Slovakia. We first performed the calculation for the entire period under study from 1995 to 2018. Then we divided this time period into two parts, the period from 1995 to 2009 and the period from 2010 to 2018. For all three time periods, we expressed the average GDP growth rate in euros as well as in purchasing power parity. The development of regional disparities can best be determined by comparing the average growth rate in the Bratislava region and in other regions. The table shows that the Bratislava region had the highest average growth rate of all regions in the period from 1995 to 2009, but this was not the case after 2010. In this post-crisis period, almost all other regions grew faster.

Fig. 2: Average GDP growth rate in regions (Purchasing power parity)

Source: own calculations and processing, Statistical Office of the Slovak Republic (2020)

For a better illustration of the above facts, we will use a graphic representation (fig. 2). We present it only for purchasing power parity. In the case of the euro, the situation would be very similar. The red bars indicate the period from 1995 to 2009, when the Bratislava region grew the fastest, which probably resulted in increasing regional disparities. The green bars represent the period from 2010 to 2018, when other regions grew faster.

Tab. 4: Development of selected indicators in the years 1995-2018

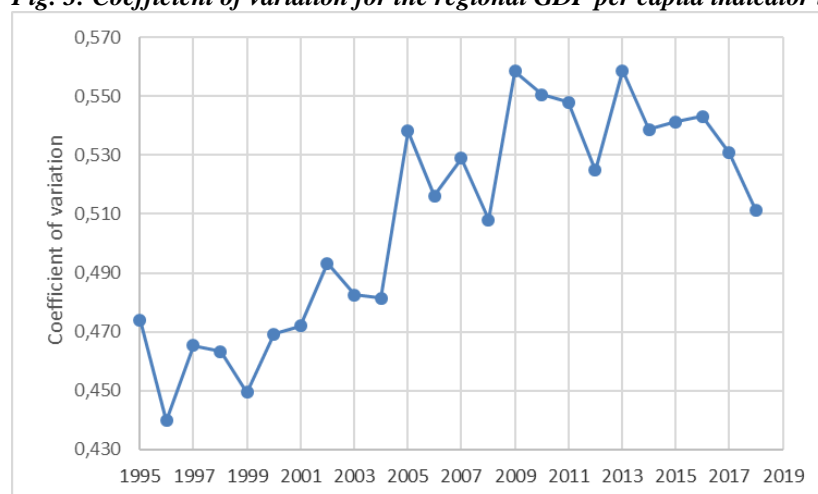
	Regional GDP per capita (EUR)			Regional GDP per capita (purchasing power parity)		
	Standard deviation	Average	Coefficient of variation	Standard deviation	Average	Coefficient of variation
1995	1788,2	3 773	0,474	3533,8	7 456	0,474
1996	1844,8	4 193	0,440	3586,6	8 154	0,440
1997	2163,2	4 649	0,465	4019,0	8 637	0,465
1998	2346,9	5 066	0,463	4190,3	9 045	0,463
1999	2439,0	5 426	0,449	4122,1	9 172	0,449
2000	2818,7	6 006	0,469	4533,7	9 661	0,469
2001	3101,7	6 570	0,472	4978,3	10 544	0,472
2002	3523,3	7 144	0,493	5537,5	11 228	0,493
2003	3832,7	7 943	0,483	5780,5	11 981	0,482
2004	4256,1	8 841	0,481	6159,7	12 795	0,481
2005	5206,1	9 673	0,538	7549,2	14 027	0,538
2006	5590,7	10 831	0,516	8012,2	15 524	0,516
2007	6408,6	12 116	0,529	9136,9	17 275	0,529
2008	6644,1	13 078	0,508	9592,4	18 881	0,508
2009	6808,7	12 190	0,559	9971,6	17 853	0,559
2010	7104,2	12 905	0,551	10710,3	19 456	0,551
2011	7498,4	13 685	0,548	11037,7	20 144	0,548
2012	7372,0	14 043	0,525	10792,9	20 560	0,525
2013	7921,3	14 179	0,559	11634,4	20 825	0,559
2014	7806,3	14 492	0,539	11522,0	21 390	0,539
2015	8169,0	15 093	0,541	12403,2	22 916	0,541
2016	8299,7	15 283	0,543	11454,1	21 091	0,543
2017	8415,2	15 853	0,531	11438,3	21 548	0,531
2018	8574,8	16 768	0,511	11551,2	22 589	0,511

Source: own calculations and processing, Statistical Office of the Slovak Republic (2020)

An even more accurate and objective tool for detecting the evolution of regional differences over time are the characteristics of variability. In addition to the average for all regions in individual years, Tab. 4 also shows two characteristics of variability. Standard deviation and coefficient of variation. We calculated both characteristics for GDP values in euros and in purchasing power parity. As we determine disparities by means of the development

of regional GDP, we consider the coefficient of variation to be a more suitable indicator. This represents a relative degree of dispersion and has several advantages. From Tab. 4 we see that the units of GDP do not affect the coefficient of variation. It is not affected by inflation either, so it is not necessary to recalculate the values for the base period. The coefficient of variation would be the same.

Fig. 3: Coefficient of variation for the regional GDP per capita indicator in the years 1995-2018

Source: own calculations and processing, Statistical Office of the Slovak Republic (2020)

Fig. 3 shows the evolution of the coefficient of variation values for regional GDP per capita between 1995 and 2018. It is clear from the Fig. 3 that the largest increase in regional disparities was in the pre-crisis period until 2009. Since then, disparities have been declining slightly in most years. Regional disparities at NUTS III level were in both pre-crisis and crisis period influenced by Bratislava region which usually made them stronger. Economic crisis has influenced the evolution of regional disparities from case to case in both directions. (Kološta, 2016).

We are aware that the analysis based on two selected indicators cannot provide a comprehensive and complete view of the development of regional disparities. The European Union publishes a Regional Competitiveness Index, which counts on the basis of dozens of indicators assessing the quality of institutions, macroeconomic stability, infrastructure availability, population health, education, market size, labor market, technology development and business maturity. Weaknesses of Slovak regions include low quality of health of the population, institutions (eg high level of corruption), infrastructure (with the exception of Bratislava region and Western Slovakia), underdeveloped business sector (with the exception of Bratislava region), low level of innovation (with the exception of Of the Bratislava region) and in Eastern Slovakia also lagging behind in the labor market. On the contrary, the strengths are macroeconomic stability, quality higher education and technological readiness, in the Bratislava region also a developed business sector and a high rate of innovation. (Golias, 2017). Pension systems are an integral part of the social model of all developed countries (Urbaníková, Štubňová, 2018) and may also affect regional disparities. However, due to temporal and spatial reasons, it was not possible to address more indicators in our article, so it was not even our goal.

4. Conclusion

In our article, we analyzed the development of regional differences in the Slovak Republic through selected indicators. We performed the analysis at the level of the NUTS III category in the years 1995 to 2018. As selected indicators, we have chosen the development of regional GDP per capita in euros and in purchasing power parity. We found that in the observed period the differences between the regions of Slovakia increased overall, but the increase in differences prevailed mainly in the pre-crisis years. In recent years, we have seen a slight convergence between the regions. The government in each country always tries to put in place different measures to address this issue, but it does not always succeed. One of the possible measures is also investment in research and development, as these have a significant impact on regional differences in Slovakia in the field of innovation performance and are also related to the rate of regional development measured in terms of GDP per capita (Fiľa, Kučera, 2015). The regional dimension of innovation policy plays an irreplaceable role in the system of support for the creation and dissemination of innovation (Žítek, Klímová, 2015). Large regional disparities cause social tensions. However, if we want to avoid discrimination, whether positive or negative, it is not easy to solve them. It will be very interesting to see how the development in the regions of the Slovak Republic will continue. Given

the current situation in the world associated with COVID-19 and the subsequent expected economic downturn in 2020, it is very difficult to predict developments in the coming years.

Literature

- [1] FILA, M., KUČERA, J., (2015). Innovation performance of the Slovak Republic and its regional disparities. In IMACS (*Innovation Management and Corporate Sustainability*) 2015. *Proceedings of the 3rd International Conference*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, pp. 39-51. ISBN 978-80-245-2092-6.
- [2] GOLIAŠ, P., (2017). *Regionálne rozdiely v SR – prehľad dôležitých štatistík*. [online]. [cit. 2020-04-29]. Dostupné z: <https://lnk.sk/atuC>.
- [3] GOZORA, V., (2010). Regional disparities in economic and social environment. In *Proceedings of the 8th international conference on economic policy in the European union member countries*. Karviná: Silesian University in Opava, pp. 122-127. ISBN 978-80-7248-601-4.
- [4] HAMADA, R., KASAGRANDA, A., (2013). Analýza stavu a vývoja regionálnych disparít v okresoch Trnavského kraja v rokoch 2001 - 2010. In *Folia Geographica* 21. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, pp. 21-37. ISSN 1336-6157.
- [5] KOLOŠTA, S., (2016). Investigation of regional disparities in Slovakia in pre-crisis and crisis period. In XIX. *mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 82-89. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-9.
- [6] MONFORT, P., (2008). Convergence of EU regions – Measures and evolution. European Commission, Regional Policy Working Papers, No. 01/2008. [online]. [cit. 2020-04-29]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/200801_convergence.pdf.
- [7] PAPCUNOVÁ, V., URBANÍKOVÁ, M., KORENKOVÁ, M., (2016). Financing of transferred execution of the state administration in the field of registry offices on the local self-government in the Slovak republic. In XIX. *mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 788-795. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-101.
- [8] POLEDNÍKOVÁ, E., (2014). Multicriteria analysis of regional disparities in the context of the EU cohesion. In XVII. *mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 54-61. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-5.
- [9] SOUČEK, E., (2007). *Statistika pro ekonomy*. Praha: Vysoká škola ekonomie a managementu, 267 p. ISBN 978-80-86730-066.
- [10] ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2020). Databáza DataCUBE. [online]. [cit. 2020-04-29]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/>.
- [11] STAWICKI, M., (2017). Regional disparities in level and dynamics of gross domestic product at NUTS-3 regions in central Europe and the Baltic states. *Economic Science for Rural Development*, no. 45, pp. 228-234. ISSN 1691-3078.
- [12] URBANÍKOVÁ, M., ŠTUBŇOVÁ, M., (2018). Analýza kvantitatívnych ukazovateľov II. piliera dôchodkového systému krajín V4. *Geographical Information*, vol. 22, no. 2, pp. 327-337. ISSN 1337-9453. DOI 10.17846/GI.2018.22.2.327-337.
- [13] ZDRAZIL, P., APPLOVA, P., (2016). Growth disparities among regions of the visegrad group countries: an evidence of their extent and nature. *E&M Ekonomie a management*, vol. 19, no. 2, pp. 34-54. ISSN 1212-3609. DOI 10.15240/tul/001/2016-2-003.
- [14] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2015). Regional innovation strategy as a path for implementation of innovation policy. In XVIII. *mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 155-160. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-20.

HOW HAS TIME PROGRESSED WITH THE EU REGIONAL COMPETITIVENESS INDEX? CONTINUED NUMBER 2. WHAT CHANGE DID THE LAST EDITION OF RCI 2019 BRING?

Jak pokročil dále čas s indexem regionální konkurenceschopnosti EU? Pokračování číslo 2. Jakou změnu přinesla poslední edice RCI 2019?

LUKÁŠ MELECKÝ

Katedra evropské integrace | Department of European Integration
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
VŠB - Technická univerzita Ostrava | VŠB - Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 702 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: lukas.melecky@vsb.cz

Annotation

Regional Competitiveness Index (RCI) has been measuring the significant factors of competitiveness over the past ten years for all the NUTS 2 level regions across the European Union (EU). RCI measures with more than 70 comparable indicators the ability of a region to offer an attractive and sustainable environment for firms and residents to live and work. RCI results are standardly illustrated with interactive maps and a range of interactive web tools, which is attractive as well as for the public. The scorecards make it easy to compare any region with the EU and regions with a similar level of GDP per head. Users can easily see where their region stands on aspects such as governance, infrastructure, including the digital networks, health, human capital and labour market and innovation. RCI results confirm a polycentric pattern with a strong performance of most capitals and regions with large cities, that benefit from agglomeration effects, better connectivity and high levels of human capital. Other regions in the same country in some cases, score much worse. The north-west and south-east divide across the EU is still clear and visible. The paper aims at comprehensive analysis of RCI approach is performed by the systematic review across the editions. Results show that comparing RCI over time is complicated because all editions incorporate slight modifications. The authors of RCI try to keep changes to a minimum so as not to affect its overall structure and to maintain a high degree of comparability across the editions. However, despite all its shortcomings, RCI proved to be a robust way to summarise many different indicators into one index.

Key words

convergence, divergence, edition, EU, NUTS 2 region, regional competitiveness index

Anotace

Index regionální konkurenceschopnosti (RCI) měří hlavní faktory konkurenceschopnosti ve všech regionech na úrovni NUTS 2 v celé Evropské unii (EU) a to za posledních deseti let. RCI používá více než 70 srovnatelných ukazatelů pro měření schopnosti regionu nabídnout atraktivní a udržitelné prostředí pro firmy a obyvatele k životu a práci. Výsledky RCI jsou standardně ilustrovány interaktivními mapami a řadou interaktivních webových nástrojů, což je atraktivní i pro veřejnost. Srovnávací přehledy usnadňují srovnání jakéhokoli regionu s EU a regionů s podobnou úrovní HDP na osobu. Uživatelé tak mohou snadno zjistit, jak si jejich region stojí z hlediska různých aspektů, jakými jsou např. správa věcí veřejných, infrastruktura včetně digitálních sítí, zdraví, lidského kapitálu a trhu práce a inovací. Výsledky RCI potvrzují polycentrický model se silným výkonem většiny hlavních měst a regionů s velkými městy, které těží z aglomeračních efektů, lepší konektivity a vysoké úrovně lidského kapitálu. Ostatní regiony ve stejné zemi mají v některých případech mnohem horší skóre. Deset let po krizi a severozápadní, jihovýchodní dělení napříč EU je stále jasné a viditelné. Cílem příspěvku je komplexní analýza jednotlivých vydání RCI prostřednictvím systematické rešerše. Výsledky ukazují, že porovnání RCI v čase je komplikované, protože všechny edice zahrnují mírné modifikace. Autoři RCI se snaží udržovat změny na minimum, aby neovlivnily jeho celkovou strukturu a udržely vysoký stupeň srovnatelnosti napříč edicemi. I přes všechny své nedostatky se však RCI ukázalo jako robustní způsob, jak shrnout mnoho různých ukazatelů do jednoho indexu.

Klíčová slova

divergence, edice, EU, Index regionální konkurenceschopnosti, konvergence, NUTS 2 region

JEL classification: B41, O18, P51, R11, R58

1. Introduction

That economic activity is not spread evenly across space is obvious even to the most casual observer. That capital is more mobile than people is perhaps less obvious, but is equally understandable and observable. The result is disparities, sometimes stark, in employment opportunities and economic outcomes among different communities. Such disparities exist across countries – where they are expected (if not necessarily accepted). They also exist within countries, where globally they are growing even as cross-country disparities wane (Lakner and Milanovic, 2013). The existence and persistence of significant disparities in territorial outcomes give rise to regional development policies, which are also referred to as territorial or spatial development policies. Such policies typically have the aim of reducing regional disparities by raising the level of growth in those regions with a relatively lower income. Despite their popularity globally, regional development policies are not without controversy. There is a long-standing debate in Europe, as elsewhere, over the most appropriate response to regional disparities, often pitting “place-based” approaches against “people-centred” policies that eschew spatial targeting (Farole, Goga and Ionescu-Heroiu, 2018).

The existence of regional disparities in the European Union (EU) is not exceptional, nor is the scale of these disparities. Setting aside the significant differences across countries, disparities across regions within the EU countries are evident. Even more prominent, leading (mainly metropolitan) regions have, on average, 2.3 times the GDP per capita of the poorest region in their country; and among countries with at least three regions, only Finland and Austria have a gap between the richest and poorest regions of less than 75 percent. Indeed, from the standpoint of per capita output, cities like Bratislava and Bucharest look a lot more like Rome, Madrid, or Copenhagen than they do like any other part of their own country. The EU is unique when it comes to the experience of disparities and the willingness to address them. First, what is different about the EU is the fact that it is an economic community and not a nation-state or even a federal union. Yet despite (or because of) the fact that EU is not a nation-state, there is a strong focus on – some might even argue, an obsession with – cohesion. And fundamental to cohesion is convergence, not just across member states but, crucially, also across regions. Undoubtedly, one of the greatest successes of the EU has been its ability to drive convergence, of both institutions and economies, across a broad geography and a highly diverse set of countries. This achievement of the EU as a “convergence machine” (Raiser and Gill, 2012) results from its opening of regional markets and its support for institution building, but also from its targeted efforts to promote connectivity and cohesion, including policies to promote convergence among regions. In the new millennium, disparities among the EU’s regions has turned sharply up again, having fallen in the 1990s from high levels in 1980. Small and medium-sized manufacturing cities and regions have persistently suffered relative declines in employment and income. Their surrounding suburban or rural areas have also tended to stagnate. In contrast, many large metropolitan areas, including their suburbs, which had generally suffered a decline in the 1960s-1980s, are now among the most dynamic areas in terms of the creation of income and employment. Increasing interregional inequality is the outcome of two forces. The first is related to the long development cycle in the economic structure. The major wave of technological innovation that began in the 1970s has stimulated the concentration of high-technology and knowledge-intensive sectors in large metropolitan areas, favouring the mobility of highly-skilled, non-routine and creative jobs towards economic cores. The increasing automation of previously dominant manufacturing industries has revolutionised trade costs and resulted in the substitution of routinised medium- and low-skilled jobs in most of Europe’s former industrial hubs. Manufacturing activity has become more geographically dispersed – and increasingly outsourced to third countries – leading to the demise of the more routine industry jobs across most of Europe. The second type of force is the long cycle of regional evolutionary features, comprising place-specific endowments of people and skills, firms and industries, formal and informal institutions, capabilities for innovation, and reaction to change.

This suggests that there may well be different factors at work at different spatial levels – for example, slowing growth, making a top-down impact, and increasing urbanization and specialization, potentially shaping patterns from the bottom up. Not surprisingly, these patterns of divergence have implications for competitiveness and in line with this, for the performance of cohesion policy. Classifications of territories based on competitiveness matters of course, because funding allocations are linked directly to them, with the large majority of funding reserved for the less developed regions, substantial amounts for the transition regions, and very little for the more developed regions. It also matters because it is, at the highest level, the overall measure on which the success of the cohesion policy is judged. And it is convergence and divergence at the regional level that seems to be the keywords in the context of this paper. At the country level, the convergence machine has been strong over the past decade, but, while the big picture at the country level is, to turn Pritchett’s (1997) phrase, “convergence, big time,”

significant parts of the EU, especially at the regional level, are becoming delinked from this convergence trend. The regional economic divergence has become a threat to economic progress, social cohesion and political stability in the EU. Market processes and policies that are supposed to spread prosperity and opportunity are no longer sufficiently effective. The evidence points to the existence of several different economic clubs of regions in the EU, each with different development challenges and opportunities. Both mainstream and heterodox theories have gaps in their ability to explain the existence of these different clubs and the weakness of the convergence processes among them. Therefore, a different approach is required, one that would strengthen the EU's strongest regions but would develop new approaches to the weaker clubs. There is ample new theory and evidence to support such an approach, which can be labelled by Regional Competitiveness Index (RCI).

The paper discusses background of regional competitiveness in line with RCI concept, address theoretical framework and measuring of regional competitiveness via RCI approach and provides the main results. In this sense, the paper aims at aspects of regional competitiveness and methodological restrictions and obstacles for measuring in the EU area what have an impact on the empirical analysis and practical using for policy-makers and decision-makers. Based on systematic and comparative analysis of RCI publications, comprehensive analysis of results for the EU regional competitiveness at the NUTS 2 level across editions 2010, 2013, 2016 and 2019 is performed. The paper is structured as follows. First of all, theoretical framework of regional competitiveness is briefly introduced. Subsequently, RCI consequences are explained, i.e. concept, methodology, and differences across editions 2010, 2013, 2016 and 2019. Finally, results are compared in terms of developments and changes over time, i.e. from the first edition 2010 to the last edition 2019.

2. The connection between regional competitiveness and RCI

Although a wide range of policy actions have been taken, both at European and national level, to improve the economic resilience of the EU economies, many challenges still remain. Not all the countries, regions and citizens have benefited from economic growth in the same way. Some countries are still experiencing high unemployment and an insecure job market, household disposable income below pre-crisis levels, and poor access to infrastructure, especially digital infrastructure. Significant regional differences remain and, more importantly, are not declining in some Member States. The uneven distribution of the benefits of economic progress and increasing income inequality has heightened the perception that not all EU citizens have been well served by recent socio-economic policies. Significant technological and innovation disruptions and political uncertainties are challenging the capacity of decision-makers to find adequate solutions to sustainable growth. These conditions have brought regional inequalities to the attention of both policymakers and the general public. As a result, the 2019 European Semester: country-specific recommendations¹ include a stronger focus on identifying and prioritising investment needs at the national level, with particular attention being paid to regional and territorial disparities.

Against this background, territorial competitiveness is an essential element of human-centric and sustainable economic progress. According to the World Economic Forum (WEF), competitiveness at the national level is the 'set of institutions, policies and factors that determine the level of productivity of a country' (Schwab and Porter, 2007). This definition led to its Global Competitiveness Index (GCI), a measure of national competitiveness that links firms to the country they operate in. Applying the same concept to regions has given rise to a lively debate as a region is neither a simple aggregation of firms nor a scaled version of nations (Gardiner, Martin and Tyler, 2004). According to Meyer-Stamer (2008), 'we can define (systemic) competitiveness of territory as the ability of a locality or region to generate high and rising incomes and improve the livelihoods of the people living there'. This definition, however, is based entirely on the benefits to people living in a region and does not assess firms' strengths or weaknesses. In line with Krugman (2003), it is plausible to discuss competitiveness on a regional level, as a capacity of territories to attract and retain mobile factors of production, which is an increasingly important subject in an ever-integrating global economy. However, this branch of economic geography is relatively underdeveloped, while it even lacks a universally accepted definition and metrics. In the EU, the debate about measuring and evaluation competitiveness at regional level resulted in RCI, a joint project between Directorate General (DG) Joint Research Centre and DG Regional Policy. The EU, resp. RCI definition of regional competitiveness is slightly different as it integrates the perspective of both businesses and residents (Dijkstra, Poelman and Ackermans, 2011): 'regional competitiveness is the ability of a region to offer an attractive and sustainable environment for firms and residents to live and work'. This definition balances the goals of business success with those of societal well-being and responds, at least partially, to the 'beyond GDP' discussion. This definition, therefore, allows the extension of traditional analysis of competitiveness to integrate perspectives of both businesses and inhabitants, considering both business success and personal well-being. In RCI definition, the concept of sustainability relates to the region's capacity to provide an attractive environment in both the short and long term. For example, by including numerous indicators on human capital and the quality of institutions, RCI is meant to measure a region's long-term potential.

3. Framework and methodology of RCI editions

RCI has been published every three years since 2010, coinciding with the European Commission reports on economic, social and territorial cohesion. RCI follows the framework adopted by WEF for its Global Competitiveness Index (GCI) up to their 2017-2018 edition. The latest GCI edition has been substantially modified with the elimination of the three subindices structure and the differential weighting scheme. Given the specific characteristics of the EU regions and to keep as much comparability as possible with previous RCI editions, RCI framework and weighting scheme are unchanged.

RCI is composed of 11 pillars that describe the different aspects of competitiveness and RCI thus assesses not only aggregate competitiveness but also the strength and weaknesses of a region, using the main dimensions relevant for competitiveness. Pillars are classified into three groups: Basic, Efficiency and Innovation. The Basic group includes five pillars: (1) Institutions; (2) Macroeconomic Stability; (3) Infrastructures; (4) Health; and (5) Basic Education. These represent the key basic drivers of all types of economies and constitute the set of factors enabling regional competitiveness. As a regional economy develops, factors related to a more skilled labour force and a more efficient labour market come into play and are grouped into the Efficiency group which includes: (6) Higher Education, Training and Lifelong Learning; (7) Labour Market Efficiency; and (8) Market Size. At the most advanced stage of economic development, drivers of improvement are part of the Innovation group, which consists of three pillars: (9) Technological Readiness; (10) Business Sophistication; and (11) Innovation. Of these 11 pillars, Macroeconomic stability and Basic Education are measured at the national level, while Institutions and Technological Readiness pillars comprise two sub-pillars each, one at national and the other at regional level.

The set of indicators which populate each pillar is carefully chosen according to the literature review, experts' opinion and data availability. Staníčková (2018) provides detailed information on indicators relevant for all RCI editions (Annoni and Kozovska, 2010; Annoni and Dijkstra, 2013; Annoni, Dijkstra, and Gargano, 2017; Annoni and Dijkstra, 2019). One important note to the used working definition of competitiveness concept and tool in the form of RCI for its measurement, having a background in the database of indicators. It refers to a point in time and not to changes over time. Likewise, all indicators included in RCI apply to the situation at one point in time and not to changes over time. In line with a database of indicators must also be geographical coverage of analysis. The literature raises two issues related to the selection of the appropriate regional level. First, competitiveness should be calculated for functional economic regions. The second is that the region should have a prominent political and administrative role. In most countries, however, functional regions are not administrative and vice-versa. Thus, in practice, these two recommendations can be rarely combined. RCI focuses on NUTS (Nomenclature of territorial units for statistics) classification in the EU, specifically NUTS 2 regions are administrative or statistical regions which do not consider functional economic links. Even though RCI is not entirely comparable over time, due to recurrent and often unavoidable revisions of regional indicators and NUTS classification, three RCI editions provide a unique policy tool for monitoring and assessing regional competitiveness in the EU. For subsequent relevant analysis of competitiveness across editions, a number of NUTS 2 regions must be the same. Due to the fact, that number of evaluated NUTS 2 regions differs from RCI editions 2010, 2013, 2016 and 2019 – number of evaluated NUTS 2 regions in RCI was unified based on the same classification in the fields of their names, codes and geographical coverage (some regions were merged and joined across different RCI editions). The investigated territory of analysis is based on the EU NUTS classification, i.e. a hierarchical system for dividing up the EU economic territory for several purposes, i.e. collection, development and harmonisation of the EU regional statistics, socio-economic analyses of the regions and the framing of the EU regional policies (Eurostat, 2020).

Constructing a composite is a multidisciplinary exercise which involves expertise both in the concept to be measured and in the statistical techniques used to assess the developing methodology. As followed since the first edition of RCI, the statistical test consists of two subsequent steps: one to evaluate the statistical quality of every single indicator included – univariate analysis – and the other to verify whether the set of indicators within each dimension is internally consistent – multivariate analysis (Annoni and Kozovska, 2010). The univariate analysis first checks for missing values. The maximum share of missing values allowed is set at around 10-15 %, but no indicator is excluded from this edition for this reason. In a few cases, the NUTS 1 level only is available, in which case the NUTS 1 value is imputed to all the NUTS 2 regions within the parent NUTS 1 region. Box-Cox transformations are adopted when outliers are detected for one indicator, through the simultaneous analysis of skewness and kurtosis of the indicator's distribution. To correct for different range and measurement units, weighted z-scores are adopted using the regions' population sizes as weights. The internal consistency within each pillar is verified by the Principal Component Analysis (PCA), a multivariate explorative technique (Morrison, 2005). The PCA is used in composite index construction when each pillar in a composite index is meant to describe a particular aspect of the latent phenomenon to be measured, in this case, regional competitiveness. As they are

not directly observable, these aspects can only be measured by visible indicators, or proxies assumed to be related to the element they describe and, consequently, to each other. Full details of the method adopted for the statistical assessment are described in Annoni and Kozovska (2010) and remained unchanged throughout all editions.

Three RCI sub-indices – Basic, Efficiency and Innovation – are conceptually nested. A good performer in the Innovation sub-index is expected to be a good performer in the Basic and Efficiency indices as well as they are considered to be instrumental for a marginal increase in the level of competitiveness. In other words, Basic and Efficiency aspects are seen as enabling factors of competitiveness. Conversely, regions with poor or insufficient levels in the Basic group cannot be expected to perform well in the other two groups. It is assumed that as regions move along the development path, their socioeconomic conditions change and different determinants become more and more important for their competitiveness. As a result, improving the competitiveness of more-developed regions will require other priorities than for a less-developed region. In the index computation, this is reflected by a weighting system that considers the stage of development. As in the 2013 and 2016 editions, the EU regions are divided into five development stages based on their average 2015-2017 GDP per head in purchasing power standard (PPS) expressed as an index with the EU28 average set to 100, and weighting RCI sub-indices differently for the different development stages, as shown in Tab. 1.

Tab. 1: Normalised weights across RCI editions

RCI 2010							
Average GDP/p.c. in PPS expressed as an index (EU =100)	SoD	SoD description	Weight-Basic	Weight-Efficiency	Weight-Innovation	Sum of Weights	
<75	1	Medium (M)	0.4000	0.5000	0.1000	1.0000	
≥ 75 and < 100	2	Intermediate (I)	0.3000	0.5000	0.2000	1.0000	
≥ 100	3	High (H)	0.2000	0.5000	0.3000	1.0000	
RCI 2013, 2016 and 2019							
Average GDP/p.c. in PPS expressed as an index (EU =100)	SoD	SoD description	Weight-Basic	Weight-Efficiency	Weight-Innovation	Sum of Weights	
<50	1	Medium (M)	0.3500	0.5000	0.1500	1.0000	
[50–75)	2	Medium /Intermediate (M/I)	0.3125	0.5000	0.1875	1.0000	
[75–90)	3	Intermediate (I)	0.2750	0.5000	0.2250	1.0000	
[90–110)	4	Intermediate/High (I/H)	0.2375	0.5000	0.2625	1.0000	
≥ 110	5	High (H)	0.2000	0.5000	0.3000	1.0000	

Source: Annoni and Kozovska (2010); Annoni and Dijkstra (2013); Annoni, Dijkstra and Gargano (2017); elaborated by Staničková (2018); own extension in 2020 based on RCI 2019 edition, i.e. Annoni and Dijkstra (2019)

Comparing RCI over time is complicated because all editions incorporate slight modifications; changes in editions are presented in Tab. 2. There are many reasons for this: new indicators may become available at the regional level, while others are no longer available, and revisions of NUTS 2 boundaries can cause breaks in editions.

Tab. 2: Comparison of RCI editions

Edition	Data Reference Year	Geographical Level/Pillars	Indicators
RCI 2010	Most recent data for all indicators, temporal range differs: individual years 2000, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 and their variable combinations in averages	<i>National:</i> country level (Institutions, Macroeconomic Stability, Quality of primary & secondary education, Technological readiness-part enterprises, not households); <i>Regional:</i> NUTS 2 level: all the other pillars; 268 NUTS 2 regions – Eurostat classification 2010	Indicators: 81 candidates, 69 construct
RCI 2013	Most recent data for all indicators, temporal range differs: individual years 2006, 2009, 2010, 2011 and their variable combinations in averages	<i>National:</i> country level (Institutions, Macroeconomic Stability, Quality of primary & secondary education, Technological readiness-part enterprises, not households); <i>Regional:</i> NUTS 2 level: all the other pillars; 273 NUTS 2 regions – Eurostat classification 2010	Indicators: 80 candidates, 73 construct
RCI 2016	Most recent data for all indicators, temporal range differs: individual years 2009, 2011, 2013, 2014, 2016 and their variable combinations in averages	<i>National:</i> country level (Institutions, Macroeconomic Stability, Quality of primary & secondary education, Technological readiness-part enterprises, not households); <i>Regional:</i> NUTS 2 level: all the other pillars; 275 NUTS 2 regions – Eurostat classification 2013	Indicators: 79 candidates, 74 construct
RCI 2019	Most recent data for all indicators, temporal range differs: individual years 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 and their variable combinations in averages	<i>National:</i> country level (Institutions, Macroeconomic Stability, Quality of primary & secondary education, Technological readiness-part enterprises, not households); <i>Regional:</i> NUTS 2 level: all the other pillars; 268 NUTS 2 regions – Eurostat classification 2016	Indicators: 84 candidates, 74 construct

Source: Annoni and Kozovska (2010); Annoni and Dijkstra (2013); Annoni, Dijkstra and Gargano (2017); analysed and elaborated by Staničková (2018); own extension in 2020 based on RCI 2019 edition, i.e. Annoni and Dijkstra (2019)

4. Comparison of RCI results across editions

Attention to results of RCI 2010 2013 and 2016 was dedicated in our previous paper (Staničková and Melecký, 2019), therefore in the following part is special attention dedicated to results of RCI 2019 edition, but with numeric information of results of three previous editions and their comparison to 2019 edition. Tab. 4 shows scores and ranks of the top and bottom regions. Results show the level of heterogeneity in RCI results in time, a certain level of homogeneity across the EU is expected, and the diversity suggests substantial differences in the sophistication of regional economies across and within countries. Results confirm a polycentric pattern, with capital and metropolitan regions performing particularly strongly in many parts of the EU. The so-called ‘blue banana’, a highly urbanised and industrialised corridor was defined in 1989 by a group of French geographers led by Roger Brunet. It can be seen linking the Greater London region to Lombardia in Italy, passing through the Benelux countries and Bayern in Germany, but is incomplete due to the missing southern part (northern Italy), as was also observed in previous RCI editions. RCI 2019 results are in line with the previous editions. High levels of within-country variation are observed in many cases. Wide-ranging variations characterise both countries and regions within the same country. Apart from a few exceptions, once again capital regions are found to be ivory towers of competitiveness with rather stable gaps over time that can be tracked across the four points in time that are now available. A polycentric pattern can still be observed with strong capital and metropolitan areas as the main drivers of competitiveness. Spill-over effects can be seen throughout most of north-western Europe, but this is much less obvious in the EU regions to the east and south. Capital regions tend to be the most competitive in their country, with the usual exceptions of the Netherlands, Italy and Germany. In the Netherlands, Utrecht remains the best-performing region followed by Amsterdam. In Italy, Lombardia, historically a highly productive region, continues to be the best-performing Italian region. In contrast, in Germany, the best-performing region is still Oberbayern (Munich region) with many other German regions outperforming Berlin. In Italy, Spain and Belgium, regional competitiveness levels span a wide range but are almost evenly spread across all the regions in each country. Other countries also show very high variability, although this is due to the significantly higher performance of the capital region with respect to other regions in the country: for example, in France, Portugal and most of the Eastern and Nordic countries where the regions neighbouring the capital are far less competitive. A key question with important policy implications is whether the gap between the capital region and the rest of the country has widened or narrowed over the past ten or so years.

As in all previous RCI editions, most of the top regions host either capitals or large metropolitan areas whose agglomeration and connectivity of economic activities and human capital make them engines of growth and competitiveness. At the other end of the scale, we find five Greek regions, one Romanian, one Bulgarian region and the Spanish autonomous city of Melilla on the north coast of Africa plus the outermost French regions of Mayotte and Guyane. As noted in Article 174 of the Treaty on the Functioning of the European Union, the outermost regions have specific characteristics, such as their location far from the European mainland. These are not properly captured by RCI which provides a general framework for measuring competitiveness across all the EU regions. This should be considered when analysing RCI results for the outermost regions and benchmarking them against other regions. Regions can use RCI scores to make a comparison with any other region in the EU or with the EU average. It is also helpful to compare a region with regions at a similar level of economic development. For example, a less-developed region may have an overall low score but outperform regions with similar GDP per capita. Conversely, a highly developed region may have a high score but still fall short of what is typical for comparably wealthy regions.

Tab. 3: RCI TOP-10 and BOTTOM-10 position of NUTS 2 regions during reference periods

TOP 10											
NUTS 2	RCI 2010		NUTS 2	RCI 2013		NUTS 2	RCI 2016		NUTS 2	RCI 2019	
	Score	Rank		Score	Rank		Score	Rank		Score	Rank
NL31	1.253	1	NL31	1.358	1	UKH2	1.214	1	SE11	100.0	1
FI1B	1.134	2	UKH2	1.192	2	UKH3	1.214	1	UK00	99.1	2
DK01	1.130	3	UKH3	1.192	2	UKI3	1.214	1	NL31	99.0	2
NL32	1.116	4	UKI3	1.192	2	UKI4	1.214	1	UKJ1	98.6	4
SE11	1.081	5	UKI4	1.192	2	UKI5	1.214	1	UKJ2	98.4	5
FI1C	1.031	6	UKI5	1.192	2	UKI6	1.214	1	DK01	97.8	6
NL33	1.024	7	UKI6	1.192	2	UKI7	1.214	1	LU00	94.4	7
FR10	1.017	8	UKI7	1.192	2	UKJ1	1.150	8	DE21	94.2	8
NL41	0.993	9	UKJ1	1.174	9	NL31	1.149	9	NL00	93.2	9
BE24	0.969	10	SE11	1.149	10	SE11	1.138	10	FI1B	92.3	10

BOTTOM 10											
NUTS 2	RCI 2010		NUTS 2	RCI 2013		NUTS 2	RCI 2016		NUTS 2	RCI 2019	
	Score	Rank		Score	Rank		Score	Rank		Score	Rank
BG33	-1.294	260	EL61	-1.337	260	BG34	-1.334	260	EL42	7.9	259
RO12	-1.294	260	RO41	-1.360	261	RO31	-1.341	261	BG31	7.6	260
EL51	-1.311	262	RO12	-1.362	262	RO41	-1.345	262	ES64	6.7	261
RO41	-1.369	263	EL30	-1.371	263	EL62	-1.364	263	EL63	6.5	262
EL64	-1.376	264	EL64	-1.376	264	EL63	-1.410	264	EL53	6.1	263
RO22	-1.385	265	EL42	-1.403	265	EL65	-1.443	265	FRY5	5.8	264
BG31	-1.387	266	BG34	-1.403	266	BG31	-1.445	266	EL51	5.7	265
EL52	-1.465	267	EL54	-1.417	267	EL64	-1.446	267	FRY3	5.6	265
PT20	-1.485	268	RO22	-1.479	268	EL51	-1.490	268	RO22	5.3	267
EL63	-1.511	269	BG31	-1.481	269	RO22	-1.494	269	EL41	0.0	268

Source: calculated and elaborated by Staničková (2018); used and cited by Staničková and Melecký (2019); own extension in 2020 based on RCI 2019 edition, i.e. Annoni and Dijkstra (2019)

5. Conclusion

The interaction of economy-wide forces and regional characteristics generates geography made up of countries, regions and city-regions that are at different structural positions in the wider economy's ladder of roles and functions. The issue is not whether, at any particular moment, there is perfect convergence or equality in development levels; there never is. Instead, it is necessary to identify possible short- and medium-term regional development pathways relative to this broader structure. This consists in specifically determining whether prosperous regions are sustainably prosperous and whether less-prosperous regions have opportunities to converge upwards. For this purpose, RCI can serve. RCI is the first measure providing a European perspective on the competitiveness of all NUTS 2 regions across the EU Member States. RCI makes it easy for a region to compare itself to all other regions, to spot regions with a similar level of competitiveness, and to identify regions it could learn from. It measures 11 dimensions of competitiveness capturing concepts that are relevant to productivity and long-term development. All four RCI editions (Annoni and Kozovska, 2010; Annoni and Dijkstra, 2013; Annoni, Dijkstra, and Gargano, 2017; Annoni and Dijkstra, 2019) provide a comparable and multifaceted picture of the level of competitiveness for all EU regions. The sub-national level described by RCI allows for assessing

inequalities and monitoring performance across time at a disaggregated spatial level which, in most cases, is much more suitable than the national one. For all these reasons, RCI should be considered as an instrument to assist with the design of better policies and monitoring their effectiveness. Being a multidimensional and intertwined concept, improving competitiveness requires the coordinated effort of many different actors. RCI is a unique, comparable and transparent tool for national and local decisionmakers responsible for regional development strategies, in particular in the context of the EU Cohesion Policy.

In this context, the EU Cohesion Policy is more important than ever. The Barca Report (Barca, 2009) argued for resetting the objectives of cohesion policy “One objective, efficiency, is about realising the full utilisation of the potential of every place or region; the other (equity) is about ensuring equal opportunities for individuals irrespective of where they live”. Indeed, following Barca, the explicit convergence objective was dropped in the 2014–2020 programming period. Moving to the post-2020 programming period, the Barca Report (2009) argues for a continuation of this trend to move away from targeting convergence and toward a region-centred Cohesion Policy that focuses explicitly on maximizing regional potential. Specifically, this report calls for adopting two objectives: (1) maximizing regional potential, measured not simply by output per capita but also by the capacity to generate quality (productive) jobs; and (2) ensuring equality of opportunity for individuals to achieve their potential. Such an approach helps square the circle between “place-based” and “people-based” (as well as between “competitiveness” and “equity”) approaches to regional development. This is because the place-based objective is now conditional on potential. Meanwhile, the objective of convergence remains, but it is defined not in terms of spatial economic outcomes but rather in terms of social outcomes and individual opportunities. The focus on potential also helps further centre Cohesion Policy squarely on the regions, as the “potential” objective necessarily requires explicit consideration of the specific context of each region. The EU looks toward the next programming cycle beginning in 2021, in a context of strengthening forces of divergence and tightening fiscal constraints, it will be critical to reconsider how the EU Cohesion Policy can be most effectively designed, targeted, and delivered to maximize its impact on regions, businesses and people in these regions. With the next seven-year programming period 2021–2027 is an expectation that the funding available through the European Funds is likely to be increasingly limited. This makes it more important than ever to consider how Cohesion Policy can be used most effectively to deliver improved outcomes for regions, the businesses that are based there, and the people who live there. RCI, therefore, calls for a further shift in the objectives of the EU Cohesion Policy towards an increasingly “region-centred” approach that aims to maximize potential in all regions, while seeking convergence of opportunities for individuals, no matter where they live.

Literature

- [1] ANNONI P., DIJKSTRA, L., (2019). EU Regional Competitiveness Index 2019. *Working Paper WP 2019*. European Commission: Directorate-General for Regional and Urban Policy. DOI 10.2776/046835.
- [2] ANNONI P., DIJKSTRA, L., (2013). *EU Regional Competitiveness Index 2013*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-32370-6.
- [3] ANNONI P., DIJKSTRA, L., GARGANO, N., (2017). EU Regional Competitiveness Index 2016. *Working Paper WP 02/2017*. European Commission: Directorate-General for Regional and Urban Policy. DOI 10.2776/94425.
- [4] ANNONI, P., KOZOVSKA, K., (2010). *EU Regional Competitiveness Index 2010*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-15693-9.
- [5] BARCA, F., (2009). *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy: A Place-Based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations* [Online]. [cit. 2020-04-04]. Available at [www: <https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf>](https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf).
- [6] DIJKSTRA, L., POELMAN, H., ACKERMANS, L., (2019) Road transport performance. *European Union Regional Policy Working Papers, no. 01/2019*. European Commission: Directorate-General for Regional and Urban Policy. DOI 10.2776/046835.
- [7] FAROLE, T., GOGA, S., IONESCU-HEROIU, M., (2018). Rethinking Lagging Regions. *Policy Research Working Paper AUS0000107*. Washington, DC: World Bank.
- [8] GARDINER, B., MARTIN, R., TYLER, P., (2004). Competitiveness, productivity and economic growth across the European Regions. *Regional Studies*, vol. 38, no. 9, pp. 1045-1067. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/0034340042000292638.
- [9] EUROSTAT., (2020). *NUTS – Nomenclature of Territorial Units for Statistics. Overview* [Online]. [cit. 2020-04-04]. Available at <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background>.
- [10] KRUGMAN, P., (2003). Second winds for industrial regions. In Coyle D., Alexander W., Ashcroft, B., (eds). *New Wealth for Old Regions*. Oxford: Princeton University Press, pp. 35-47. ISBN 9780691122564.

- [11] LAKNER, C., MILANOVIC, B., (2013). Global Income Distribution: From the Fall of the Berlin Wall to the Great Recession. *Policy Research Working Paper 6719*. Washington, DC: World Bank.
- [12] MEYER-STAMER, J., (2008). Systematic competitiveness and local economic development. *Mesopartner Working Paper no. 14*. Duisberg: Mesopartner.
- [13] MORRISON, D.F., (2005). *Multivariate Statistical Methods*. New York: McGraw-Hill. ISBN 978-0534387785.
- [14] PRITCHETT, L., (1997). Divergence, Big Time. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 11, no. 3, pp. 3-17. ISSN 0895-3309.
- [15] RAISER, M., GILL, I.S., (2012). *Golden Growth: Restoring the Lustre of the European Economic Model*. Washington, DC: World Bank. ISBN 978-0-8213-8965-2.
- [16] SCHWAB, K., PORTER, M. E., (2007). *The Global Competitiveness Report 2007–2008*. Geneva: WEF. ISBN 978-92-95044-09-8.
- [17] STANIČKOVÁ, M., (2018). *EU Competitiveness and Resilience: Evidence-based on Regional Level*. SAEI, vol. 51. Ostrava: VSB-TU Ostrava. ISBN 978-80-248-4168-7.
- [18] STANIČKOVÁ, M., MELECKÝ, L., (2019). How did the time go with the EU Regional Competitiveness Index? In 22nd *International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 37–55. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-4.

The paper is supported by the SGS project (SP2017/111) of Faculty of Economics, VŠB-TUO and the Operational Programme Education for Competitiveness – Project No. CZ.1.07/2.3.00/20.0296.

IT IS NOT A REGION AS A REGION AND DIVERSITY AMONG THEM. COMPARISON OF COMPETITIVENESS OF NEW AND TRADITIONAL HEGEMONS

Není region jako region a diverzita mezi nimi.
Komparace konkurenceschopnosti nových a tradičních hegemonů

MICHAELA STANIČKOVÁ

LENKA FOJTÍKOVÁ

<i>Katedra evropské integrace</i>	<i>Department of European Integration</i>
<i>Ekonomická fakulta</i>	<i>Faculty of Economics</i>
<i>VŠB - Technická univerzita Ostrava</i>	<i>VŠB - Technical University of Ostrava</i>
<i>✉ Sokolská třída 33, 702 00 Ostrava, Czech Republic</i>	
<i>E-mail: michaela.stanickova@vsb.cz, lenka.fojtikova@vsb.cz</i>	

Annotation

In the past decades, the developing economies in Asia registered a higher growth rate than other world regions. Considering the increasing importance of economic growth in the competitive world, all countries possess development threats as well as opportunities. Use these options enough and hence increase competitiveness must be efficient enough. Therefore, the external environment is indispensable to Asia's development and prosperity, where the openness and competition among different Asian economies would promote economic development efficiency. The aim of the paper is to employ the Data Envelopment Analysis method for comparing the productivity level and efficiency changes of countries from the Asian region in comparison with the traditional Western economic hegemony. We apply this approach to a real data set involving 56 states within the factors of competitiveness based on the World Economic Forum approach in reference period 2007-2018, i.e. pre-in-post crisis years. From an economic development perspective, the Asian region remains to be the core of global economic growth. Globalisation is indispensable to the development and prosperity in all multi-factorial aspects of competitiveness.

Key words

competitiveness, data envelopment analysis, global economic powers, globalisation, Malmquist productivity index, productivity, region, World Economic Forum

Anotace

V posledních desetiletích zaznamenaly rozvojové ekonomiky v Asii vyšší tempo růstu než ostatní světové regiony. S ohledem na rostoucí význam hospodářského růstu v konkurenčním světě mají všechny země rozvojové hrozby i příležitosti. Za účelem odpovídajícího využití těchto příležitostí je potřeba odpovídající úrovně konkurenceschopnosti. Vnější prostředí je proto nezbytné pro rozvoj a prosperitu Asie, kde by otevřenost a konkurence mezi různými asijskými ekonomikami podporovala účinnost hospodářského rozvoje. Cílem příspěvku je použití metody analýzy obalu dat pro srovnání úrovně produktivity a změn efektivity zemí z asijského regionu ve srovnání s tradičními západními ekonomickými hegemony. Tento přístup je aplikován na soubor reálných dat zahrnujících 56 států v rámci faktorů konkurenceschopnosti založených na přístupu Světového ekonomického fóra v referenčním období 2007-2018, tj. v předkrizovém, krizovém i po krizovém období. Z hlediska úrovně ekonomického rozvoje zůstává asijský region jádrem globálního ekonomického růstu, přičemž právě globalizace je nezbytná pro rozvoj a prosperitu ve všech aspektech konkurenceschopnosti.

Klíčová slova

konkurenceschopnost, analýza obalu dat, globální ekonomické mocnosti, globalizace, Malmquistův index produktivity, produktivita, region, Světové ekonomické fórum

JEL classification: C67, E60, F62, O47, P51

1. Introduction

The pursuit and promotion of competitiveness increasingly shape the dynamics of economic, social, political and cultural change in the contemporary world. The issue of competitiveness has attracted a lot of attention since the emergence of the new economic philosophy in favour of market orientation and trade liberalisation. Such development has, in turn, resulted in changes in the rules of the game in business and international trade. Some have regarded competitiveness as an essential element of success in economic performance (OECD, 1992); others have recognised it as a misplaced concept and an obsession (Krugman, 1996). Today's economic circumstances are full of challenges. Global growth remains fragile after the financial crisis, with few bright spots in the global economy. Potential output growth has declined in recent years across developed and developing economies owing to structural factors that led to lower productivity growth (WEF, 2018). These advanced economies have historically been the drivers of a more globally integrated world, leading eventually to a multipolar world with changing global political-economic relations. At the same time, there are signs of new energy in global integration, and when viewed from a longer perspective, this energy is not surprising; forming part of a long trend towards more closely interlinked global markets. These developments have also intensified competition in global markets, which, in turn, implies a greater need to be competitive to generate additional market opportunities and economic links in the presence of many more participants vying for the same space. Globalization has obliged all countries to raise their standards of economic efficiency, hence the growing interest in and concern about competitiveness: nations, regions and cities have no option but to strive to be competitive to survive in the new global marketplace and the 'new competition' being forged by the further information or knowledge-driven economy. The evaluation of a country's performance is crucial to the country's efforts to improve its international competitiveness. Strengthening both global openness and domestic competitiveness has never been more critical. Policy-makers at all levels have been swept up in this competitiveness fever too. Today, the productivity of economies is the source of national performance and subsequent international competitiveness. The paper deals with an application of the Data Envelopment Analysis (DEA) method to multi-criteria performance evaluation of countries. The paper aims to propose a DEA application to evaluate efficiency changes and to analyse a level of productivity depending on each country's endowments. DEA approach applies in the form of output-oriented Malmquist productivity index with constant returns to scale (OO MPI CRS) with the equivalent number of inputs and outputs (six inputs and six outputs). The calculation is verified on the sample of 56 countries in the reference period 2007-2018 (including all the years inside this range). Variables of inputs and outputs present the factors of competitiveness based on Global Competitiveness Index (GCI), which is part of the Global Competitiveness Reports (GCR) published by the World Economic Forum (WEF) every year.

Here it is necessary to distinguish the term region. The word "region" is taken from the Latin regio (derived from regere, to rule). In geography, regions are areas that are broadly divided by physical characteristics, human impact characteristics, and the interaction of humanity and the environment. Geographic regions and sub-regions are mostly described by their imprecisely defined, and sometimes transitory boundaries, except in human geography, where jurisdiction areas such as national borders are defined in law. Apart from the global continental regions, as a way of describing spatial areas, the concept of regions is important and widely used among the many branches of geography, each of which can describe areas in regional terms. The standard elements of the world-regional model include North America, Latin America, Europe, the Middle East and North Africa, Sub-Saharan Africa, Central Asia, South Asia, East Asia, Southeast Asia, and often the Caribbean, by those names; the remaining regions are some variation of a Russian sphere, and an Australia-Pacific region, with no standard names.

2. Theoretical framework

Changes in the global economy during the last quarter-century or so have intensified competition in the international and internal markets of developed and developing countries. Such changes have increased the need for government support of competitive strategies and competitiveness is thus high on political agenda. Although there is no uniform definition and understanding of competitiveness, this concept remains one of the basic standards of performance evaluation and reflection of the success in the broader comparison. Macroeconomic competitiveness is considered by national governments to be essential policy targets and, at the same time, for issues that need to solve. Many institutions monitor macroeconomic competitiveness. However, two well-known international institutes, i.e. Institute for Management Development (IMD) and already mentioned WEF publish most reputable competitiveness reports. For comparing a level of competitiveness of individual countries in the paper, the WEF meaning of competitiveness and subsequently WEF database are employed. The first reason for choosing WEF's approach is its long-term continuity and international recognition of stakeholders. Since 1979, WEF publishes GCR that produces annual GCI to rank national economies. GCR aims to serve as a neutral and objective tool for governments, the private sector, and civil society to work together on effective public-private collaboration to boost future prosperity (WEF, 2018). The second reason is the WEF approach to perceiving competitiveness and suitability of the used quantitative method, which DEA is.

Based on WEF's approach, competitiveness can be defined as the set of factors – policies, institutions, strategies and processes – that determine the level of sustainable productivity of an economy, be it the world, a continent (or macro-region), nation, region or even a city (WEF, 2018). WEF defines competitiveness as the set of institutions, policies, and factors that determine the productivity level of a country. Productivity level, in turn, sets the level of prosperity that can be reached by an economy. The productivity level also determines the rates of return obtained by investments in an economy, which in turn are the fundamental drivers of its growth rates. In other words, a more competitive marketplace is one that is likely to grow faster over time (WEF, 2016, p. 35). In WEF's definition of competitiveness is a relevant term – productivity. Many authors, with Krugman (1996) and Porter (1990) among others, agree on the meaning of competitiveness as productivity, which is measured by the value of goods and services produced by a nation per unit of human, capital and natural resources. They see as the primary goal of a country the production of a high and rising standard of living for its citizens which depends mainly on the productivity with which a nation's resources are employed. The concept of competitiveness links to productivity, usually based on Porter's approach (Porter, 1990). Competitiveness determines the productivity with which a location uses its human, capital, and natural endowments to create value. Endowments form a foundation for prosperity, but real wealth is created by productivity in the use of endowments. Productivity ultimately depends on improving the microeconomic capability of the economy and the sophistication of local competition. It is not what a location competes in that determines its prosperity, but how productively it competes. Macroeconomic competitiveness sets the potential for high productivity but is not sufficient. Competitiveness centres on productivity – the efficiency with which an economy uses available inputs to produce outputs. Competitiveness is a monitored characteristic of national economies, which is increasingly appearing in evaluating their performance.

The current economic situation is causing why the governments of countries worldwide aim to streamline their processes regarding collecting revenue from the state budget and then redistributing it on the principle of economic efficiency (Halásková and Halásková, 2016). Comparative analysis of efficiency in the public sector is thus the starting point for studying the role of efficiency, effectiveness and performance regarding the economic governance of resource utilisation by public management for achieving the short/medium-term objectives of economic recovery and sustainable development of national economies. Increasing performance consider the only viable way of improving living standards in the long-term. Statistical evidence to help policymakers to understand the routes to performance growth, especially those influenced by the government, can help to lead to better policy. Therefore, using interconnections between competitiveness and productivity, and WEF's meaning of competitiveness, it's possible to decide on a convenient quantitative method to competitiveness measuring and evaluating. A suitable method for productivity measurement can be considered a DEA approach because it does not assess only one factor, but a set of different factors that determine the level of productivity. Variables employed in the empirical analysis are chosen based on the WEF approach to competitiveness, i.e. in the form of GCI, which has many dimensions. Treating some these dimensions as inputs and outputs in a production process, the paper exploits the notion of productive efficiency to extract information for policymakers, which cannot be otherwise obtained from current studies on competitiveness or indices approach alone. Using this DEA approach is also suitable concerning the link to the main aim of competitiveness. It is the competitiveness of economies – the level of productivity of continents, nations, subnational regions, and even cities – that determines how well they translate openness to trade and investment into opportunities for their firms, farms, and people and into overall transformation process in the form of input-output relations. Total competitive performance does not depend primarily on efficiency, but the effectiveness of the global economic methods. Efficiency is given by the ratio of inputs and outputs. Effectiveness implies the relationship between outputs and outcomes. In this sense, the distinction between output and outcome must be made. The outcome is often linked to welfare or growth objectives and therefore, may influence multiple factors. Effectiveness is thus more challenging to assess than efficiency since the outcome is affected by political choice.

3. Methodological framework

Performance management is one of the primary sources of sustainable organisational efficiency, and a systematic understanding of the factors that affect productivity is fundamental. Measurement and analysis of efficiency changes present a controversial topic enjoying a great deal of interest among researchers and practitioners. The primary problem in creating an evaluation of any system is establishing clear performance standards and priorities at the beginning of the performance cycle. Farrell (1957) had investigated the question of how to measure efficiency and highlighted its relevance for economic policymakers. Since that time, the techniques to measure efficiency have improved, and investigations of efficiency have become more frequent, and the Data Envelopment Analysis (DEA) has become a robust methodology (Hančlová and Melecký, 2016; Melecký, 2018; Staníčková and Fojtíková, 2019). DEA is an approach to providing a relative efficiency assessment and evaluating the performance of a set of peer entities called decision-making units (DMUs), which definition is generic and flexible.

DEA is convenient for determining the efficiency of DMUs that are comparable – using the same inputs and producing the corresponding outputs but with different efficiency scores (1).

$$Efficiency = \frac{weighted\ sum\ of\ outputs}{weighted\ sum\ of\ inputs} \quad (1)$$

DEA thus can categorise DMUs into two mutually exclusive categories: efficient and inefficient. Determining whether a DMU is efficient from the observed data is equivalent to testing whether the DMU is on the frontier of the production possibility set. A DMU is efficient if the observed data correspond to examining whether the DMU is on the imaginary production possibility frontier; all other DMUs are inefficient.

In recent years, research effort has focused on the investigation of the causes of productivity change and its decomposition. The Malmquist Productivity Index (MPI) has become the standard approach in productivity measurement over time within the non-parametric research. Färe et al. (1994a, b) defined and applied an input-oriented productivity index as the geometric mean of the two MPIs early developed by Caves, Christensen and Diewert (1982). Although it was developed in a consumer context, MPI recently has enjoyed widespread use in a production context. In contrast to traditional DEA models which measure the efficiency of a DMU, MPI enables to measure productivity change of a DMU between two periods, t and $t+1$. MPI is defined as the product of Catch-Up and Frontier-Shift terms. Catch-Up, or better Efficiency change term deals with the degree to which a DMU improves or worsens its efficiency – technical efficiency change. Frontier-Shift term shows a change in efficient frontiers between two periods – technological efficiency change. Concerning the paper topic of competitiveness and orientation of policy-makers to objectives on this concept, output orientation of model is used, i.e. OO MPI measuring efficiency change in production units between successive periods t and $t+1$ is formulated via (2):

$$MPI_q(x_q^{t+1}, y_q^{t+1}, x_q^t, y_q^t) = E_q \cdot P_q, \quad (2)$$

where x_q represent inputs and y_q represent outputs of evaluated DMU_q in periods t and $t+1$; E_q is the change in the relative efficiency of DMU_q concerning other units (i.e. due to the production possibility frontier) between periods t and $t+1$; P_q describes the change in the production possibility frontier as a result of the technology development between periods t and $t+1$. Components E_q and P_q are defined via (3) and (4) (Färe, Grosskopf, Margaritis 2011, 138-141):

$$E_q = \frac{\phi_q^{t+1}(x_q^{t+1}, y_q^{t+1})}{\phi_q^t(x_q^t, y_q^t)}, \quad (3)$$

$$P_q = \left[\frac{\phi_q^t(x_q^{t+1}, y_q^{t+1})}{\phi_q^{t+1}(x_q^{t+1}, y_q^{t+1})} \cdot \frac{\phi_q^t(x_q^t, y_q^t)}{\phi_q^{t+1}(x_q^t, y_q^t)} \right]^{\frac{1}{2}}, \quad (4)$$

where the optimum value of variable ϕ_q expresses the need for a proportional increase of outputs to achieve DMU_q efficiency in time t and $t+1$ corresponding to inputs x_q and outputs y_q of the given period. By modification of equations (3) and (4), following MPI_q equation (5) makes possible to measure the change in technical efficiency and movement of the frontier regarding a specific DMU_q between periods t and $t+1$ (Färe, Grosskopf, Margaritis, 2011, pp. 138-141):

$$MPI_q = \frac{\phi_q^{t+1}(x_q^{t+1}, y_q^{t+1})}{\phi_q^t(x_q^t, y_q^t)} \left[\frac{\phi_q^t(x_q^{t+1}, y_q^{t+1})}{\phi_q^{t+1}(x_q^{t+1}, y_q^{t+1})} \cdot \frac{\phi_q^t(x_q^t, y_q^t)}{\phi_q^{t+1}(x_q^t, y_q^t)} \right]^{\frac{1}{2}} = ECH_q \cdot FS_q \quad (5)$$

The first term E_q on the right-hand side measures the magnitude of technical efficiency change (ECH) between period's t and $t+1$. The second term P_q measures shift in possibility frontier, i.e. technology frontier shift (FS), between periods t and $t+1$. As a result, $MPI_q < 1$ indicates a decrease in productivity of DMU_o from Period 1 to Period 2; the effect of $MPI_q = 1$ remains unchanged in productivity and $MPI_q > 1$ shows progress in productivity.

If a performance measure (input/output) is added or deleted from consideration, it will influence the relative efficiencies. Empirically, when the number of performance measures is high in comparison with the number of DMUs, then most of the DMUs are evaluated efficiently. Hence, the obtained results are not reliable. Suppose there are n DMUs which consume m inputs to produce s outputs. If a performance measure (input/output) is added or deleted from consideration, it will influence the relative efficiencies. Empirically, when the number of performance measures is high in comparison with the number of DMUs, then most of the DMUs are evaluated efficiently. Hence, the obtained results are not reliable. There is a rough rule of thumb suggested by Cooper, Li,

Seiford and Zhu (2004) which expresses the relation between the number of DMUs and the number of performance measures sufficient for DEA to be used, as follows (6), resp. in simplification (7):

$$n \geq \max \{m \times s, 3(m + s)\}, \quad (6)$$

$$n \geq 3(m + s). \quad (7)$$

The paper examines a real data set involving 56 countries (for each of the six inputs and six outputs) to validate the proposed approach, for which the rule of thumb is met, i.e., 56 countries: $56 \geq 3(6 + 6)$, $56 \geq 3(12)$, $56 \geq 36$.

4. Results and discussion

The central element of the paper is competitiveness at the centre of which is productivity – the efficiency with which an economy uses available inputs to produce outputs. In the paper, the main link regarding theoretical background, institutional approach to data selection and methodological approach is thus productivity. Given this, DEA is a suitable method for empirical analysis.

4.1 Research bases

Many of the competitiveness challenges we see today stem from the aftermath of the financial crisis. Today, productivity and growth are not picking up in advanced economies, and the consequences of low and even negative productivity growth in many emerging economies are now evident. The productivity of significant world economies is the source of national performance and subsequent international competitiveness. The focus of the paper is to analyse the development of and measure level of productive potential achieved by developing and emerging economies representing by Asian countries on the one side and traditional Western centres of the world economy representing by the post-war triad (i.e. Members of the European Union (EU), the United States of America (USA) and Japan, a country which is part of Asian region). Concerning the fact that three states from the Asian region, China, India and Russia, are part of BRICS group, the remaining two countries from this group (Brazil and South Africa) are also part of the empirical analysis. The whole territorial sample includes 56 countries from different world regions as WEF (2018) defines, i.e. East Asia and Pacific (14 countries), Eurasia (7 countries), South Asia (4 states), Europe (28 countries), North America (1 state), Latin America and the Caribbean (1 state), Sub-Saharan Africa (1 state). Belonging of 56 individual countries in world regions based on WEF division shows Tab. 2. In the paper, WEF is thus the critical approach regarding competitiveness definition, used indicators, continuity of productivity concept and used the method, and analysed territories. In a territorial aspect of analysis, particular attention dedicates to the current global economic powers, i.e. BRICS countries (Brazil-Russia-India-China-South Africa), the EU members, and other countries from the triad to the EU, i.e. Japan and the USA. Importance of these global economic powers cannot deny their role in the organisation of current international relations during the period of globalisation (Laš and Poledníková, 2018). This fact relates closely to the issue of international competitiveness and influence of these leaders on the global market and business conditions. The balance of traditional world powers is thus changing, and BRICS countries are promoting powers of the triad, i.e. the EU, Japan and the USA. Especially countries like China, India or Russia are heard more and more often and in different contexts. The clearest case is the changed position of China. Japan has ceased to be the largest Asian economy and replaced by China. The country of the rising sun in Asia is increasingly retreating. On the contrary, the soft or cultural power, or hard or economic power of China, is continuously growing. One thing is sure, distribution of powers and players on the world stage change. However, what is a relationship among global economic powers in challenging competitive environment?

Indicators representing twelve GCI pillars are crucial for the evaluation of macroeconomic productivity by DEA approach. GCI pillars represent both sides of the required indicators, i.e. input and output size. Indicators come from WEF's database published within GCR in period 2007-2018 (WEF, 2018), and represent the division of twelve GCI pillars in six inputs and six outputs, in line with time-series of analysis, i.e. all years within the reference period. GCI pillars are thus grouped according to the different dimensions (input versus output aspects) of macroeconomic competitiveness they describe. The terms inputs and outputs are meant to classify pillars into those who represent driving forces of competitiveness, also regarding long-term potentiality, and those which are direct or indirect outcomes of a competitive society and economy. For input-output division, the appropriate classification is used based on the Regional Competitiveness Index (RCI) – the EU approach for measuring competitiveness (Annoni, Dijkstra, Gagrano, 2017). In the paper, using the RCI is relevant, this concept was created partly in line with GCI construction, and, i.e. the importance of WEF approach is evident again. It is essential to keep in mind that GCI pillars are not independent: they tend to reinforce each other, and a weakness in one area often harms others. Input indicators (II) represent pillars of Institutions (III), Infrastructure (II2),

Macroeconomic environment (II3), Health and primary education (II4), Higher education and training (II5), and Technological readiness (II6). Output indicators (OI) represent pillars of Goods market efficiency (OI1), Labour market efficiency (OI2), Financial market development (OI3), Market size (OI4), Business sophistication (OI5), and Innovation (OI6). For more information, the importance of each of the pillars for the issue of competitiveness describes each of Global Competitiveness Reports (WEF, 2018).

The reference period 2007-2018 includes years of growth dynamics and economic downturn and stagnation, effects of the financial crisis and subsequent recession can be considered as the other milestones (i.e. pre-in-post crisis years). Time-series set concerning the GCI concept – including useful input-output indicators to DEA – because data before the GCR 2006 edition are not available due to changes in the GCI methodology, as well as until 2017 due to the new orientation of GCI concept (from 2018) on the 4th Industrial Revolution resulting in the change of indicators. DEA calculates year-on-year productivity between all years of period, i.e. dynamically across time.

4.2 Results, comparison and discussion

Considering the increasing importance of economic growth in the society and presence in a competitive world, evaluation of the macroeconomic performance has been remarkably considered, and various measures are brought up as a criterion in the assessment of territorial performance. Performance is a significant prerequisite for future development and success in a broader comparison. In the paper, we process a comparison of one dimension of performance, i.e. productivity and its efficiency changes at a macroeconomic level for individual countries based on their belonging to world regions. The results are of great variation within the whole sample because countries (developing and emerging economies) with a low level of competitiveness locate among strongly competitive states – a higher degree of heterogeneity is thus foreseen. Background for DEA interpretation are results based on the trend of year-on-year productivity changes in period 2007-2018 and overall productivity change for the whole period. Empirical analysis includes calculations for the sample of all countries (56 countries), and as well as the estimates for states and their division within world regions. Tab. 1 presents year-on-year efficiency changes for the whole sample of 56 evaluated countries and world regions gained in the form of area and time averages based on MPI scores in period 2007-2018. Minimal values are recorded with font italics; the maximum values highlight font bold. Results of MPI highlights the traffic light method. The range of colours of this method changes from shadows of red colour, through middle shadows of orange-yellow to dark green. Countries with the highest and higher values of MPI have a better level of efficiency and thus competitiveness, highlight the dark green colour – the higher the value, the darker the shadow of green. On the contrary, countries with the lowest and lower values of MPI mean worse level of efficiency, whereby dark shadows of red highlight the levels of inefficiency – the lower the value, the darker the shadow of red. Countries with values of MPI between groups of efficient (dark-green shadows) and inefficient countries (dark-red shadows) highlight the by shadows of orange-yellow.

Tab. 1: Average Efficiency for Year-On-Year Changes: MPI

DMUs	OO MPI CRS											Area Average Productivity
	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	
56 countries	0.9999	1.0081	0.9698	0.9963	1.0139	1.0064	1.0035	0.9907	0.9923	0.9689	0.9840	0.9940
East Asia and Pacific	1.0018	1.0073	0.9633	0.9961	0.9977	1.0043	1.0134	0.9994	0.9997	0.9777	0.9923	0.9957
Eurasia	0.9893	0.9782	0.9540	0.9948	1.0017	0.9864	0.9741	0.9879	1.0000	0.9716	0.9865	0.9840
South Asia	0.9760	0.9712	0.9739	0.9888	1.0333	1.0141	0.9933	0.9673	0.9718	0.9450	0.9614	0.9815
Europe	1.0044	1.0175	0.9794	0.9990	1.0212	1.0123	1.0052	0.9909	0.9906	0.9676	0.9830	0.9974
North America	1.0049	1.0202	0.9624	0.9977	1.0024	1.0028	1.0016	0.9832	0.9795	0.9989	0.9872	0.9946
Latin America and the Caribbean	0.9852	1.0317	0.9757	0.9665	0.9993	0.9758	1.0634	1.0713	1.0235	0.9582	1.0177	1.0062
Sub-Saharan Africa	1.0269	1.0768	0.8888	0.9929	1.0695	1.0122	1.0065	0.9018	0.9470	0.9405	0.9298	0.9812
Time Average Productivity	0.9986	1.0139	0.9584	0.9915	1.0174	1.0018	1.0076	0.9866	0.9881	0.9661	0.9802	/
MIN	0.9760	0.9712	0.8888	0.9665	0.9977	0.9758	0.9741	0.9018	0.9470	0.9405	0.9298	0.9517
MAX	1.0269	1.0768	0.9794	0.9990	1.0695	1.0141	1.0634	1.0713	1.0235	0.9989	1.0177	1.0310

Source: authors' elaboration based on the calculation in DEA Frontier, 2020

Results show that the level of inputs and outputs has decreased and increased among the reference period. However, what do these values mean concerning MPI definition or any of its elements? If MPI is less than one, it signifies productivity is getting worse. At the same time, if MPI equals to one, it indicates unchanging productivity, and if MPI is higher than one, it means productivity is getting better. From this point of view, it's necessary to say that the increasing trend of MPI seems to be positive information. But, in fact (based on mean values) it means that in comparison of annual changes within the reference period 2007-2018, the overall productivity of 56 evaluated states has recorded firstly decreasing trend, and after increasing trend and finally mostly decreasing trend

at the end of the reference period. This is not surprising due to the nature of comparing years. Broader aspects enter into the overall evaluation of economics, and these aspects are unnoticeable for DEA, i.e. part of the qualitative assessment in line with the overall performance evaluation. As countries move along the path of development, their socio-economic conditions change and different determinants become more critical for the macroeconomic competitiveness, as WEF (2018) explains (2018). potentials or development weakness are inherent in the national diversity that characterises a sample of all 56 evaluated countries. Part of the explanation of efficiency results has to do with differences in competitiveness. An economic entity in the country with a low level of competitiveness may not have similar opportunities as an economic entity in the highly competitive state. This fact remains and can be confirmed. What does it mean for efficiency? DEA results in efficiency differ from GCI results in competitiveness. Why? Is a high level of competitiveness necessarily associated with a high level of efficiency and vice versa? It may not always be the case of evaluated countries, as presents Tab. 2. Level of efficiency does not show extreme diversity and variability in the sample. Across overall results for the whole period 2007-2018, differences in MPI scores are not substantial both in the case of efficient and inefficient countries. Necessary to remain that DEA compares values of inputs and outputs. If the input-output ratio is low on both sides, countries could be considered as efficient in the transformation process. Such results are not linked with overall competitiveness evaluation which does not depend primarily on efficiency, but the effectiveness of global economic procedures.

Tab. 2: Overall Results of OO MPI CRS in 2007-2018 Period

Rank	Code	Country	Score	Category
1	HRV	Croatia	1.0157	Efficient
2	LTU	Lithuania	1.0142	
3	HUN	Hungary	1.0106	
4	LAO	Lao PDR	1.0101	
5	CYP	Cyprus	1.0095	
6	BRN	Brunei Darussalam	1.0091	
7	BRA	Brazil	1.0062	
8	ITA	Italy	1.0059	
9	KAZ	Kazakhstan	1.0056	
10	SWE	Sweden	1.0046	
11	LVA	Latvia	1.0033	
12	KOR	Korea. Rep.	1.0030	
13	SVN	Slovenia	1.0021	
14	PRT	Portugal	1.0014	
15	MDA	Moldova	1.0012	
16	SVK	Slovakia	1.0010	
17	LUX	Luxembourg	1.0004	
18	POL	Poland	1.0003	
19	PHL	Philippines	0.9993	
20	THA	Thailand	0.9991	
	ESP	Spain	0.9991	
21	NLD	Netherlands	0.9970	
22	GBR	United Kingdom	0.9969	
23	NZL	New Zealand	0.9960	
	SGP	Singapore	0.9960	
24	AUT	Austria	0.9958	
25	AUS	Australia	0.9952	
26	USA	United States	0.9946	
27	VNM	Vietnam	0.9945	
	IND	India	0.9945	
28	DEU	Germany	0.9941	
29	HKG	Hong Kong SAR	0.9939	
30	IRL	Ireland	0.9928	
31	EST	Estonia	0.9927	
32	MLT	Malta	0.9916	
33	ROU	Romania	0.9909	
34	BEL	Belgium	0.9905	
35	IDN	Indonesia	0.9901	
36	FRA	France	0.9891	

Rank	Code	Country	Score	Category
37	JPN	Japan	0.9879	
38	BGR	Bulgaria	0.9878	
39	PAK	Pakistan	0.9877	
40	KHM	Cambodia	0.9875	
41	GRC	Greece	0.9870	
42	GEO	Georgia	0.9838	
43	CZE	Czech Republic	0.9818	
44	ZAF	South Africa	0.9812	
45	RUS	Russian Federation	0.9811	
46	CHN	China	0.9783	
47	FIN	Finland	0.9773	
48	TJK	Tajikistan	0.9752	
49	ARM	Armenia	0.9748	
50	DNK	Denmark	0.9733	
51	BGD	Bangladesh	0.9731	
52	NPL	Nepal	0.9707	
53	KGZ	Kyrgyzstan	0.9665	
World region (56 countries)			Score	Category
Latin America and the Caribbean (1 country)			1.0062	Efficient
Europe (28 countries = EU Member States)			0.9974	Inefficient
East Asia and Pacific (14 countries)			0.9957	
North America (1 country)			0.9946	
Eurasia (7 countries)			0.9840	
South Asia (4 countries)			0.9815	
Sub-Saharan Africa (1 country)			0.9812	

Source: authors' elaboration based on the calculation in DEA Frontier, 2020

5. Conclusion

Globally, while the original hegemony of economic power has been cruelly hit by the global financial crisis, economically less advanced, but economically stabilised countries have only touched the crisis. The phenomenon of economic domination of the West is declining quite rapidly. What we now see is the return of the world economy to a more excellent balance between growth centres. The global economic transformation phenomenon will be the declining weight of today's most advanced Group of Seven, i.e. G7 economies (Canada, France, Germany, Italy, Japan, the United Kingdom, and the United States) in favour of expanding rivals from the E7, i.e. Emerging 7 (China, India, Brazil, Mexico, Russia, Indonesia and Turkey), the world's most prominent emerging markets. Turnover in power ratios reflects the profound chronicle difference in economic development rates between advanced and developing countries of the world that economists expect for the next decade. Follow-up research will thus orientate on regional relations and linkages across individual continents (based on driven forces of competitiveness relevant to each stage of development), and the added value of regions' links to the competitiveness of countries, primarily based on the new methodology of the WEF to Competitiveness evaluation from 2018 oriented on 4th Industrial Revolution.

Literature

- [1] ANNONI, P., DIJKSTRA, L., GARGANO, N., (2017). EU regional competitiveness Index 2016. *Working Paper WP 02/2017*. Brussels: European Commission, Directorate-General for Regional and Urban Policy.
- [2] CAVES, D.W., CHRISTENSEN, L.R., DIEWERT, E. W., (1982). The Economic Theory of Index Numbers and the Measurement of Input, Output, and Productivity. *Econometrica*, vol. 50, no. 6, pp. 1393-1414. ISSN 1468-0262. DOI 10.2307/1913388.
- [3] COOPER, W.W., LI, S., SEIFORD, L.M., ZHU, J., (2004). Sensitivity analysis in DEA. In Cooper, W.W., Seiford, L.M., Zhu, J. (eds.). *Handbook on Data Envelopment Analysis*. Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, pp. 71-92. ISBN 978-1-4020-7798-2.
- [4] DEPRINS, D., SIMAR, L., TULKENS, H., (1994). Measuring Labor-Efficiency in Post Offices. In Marchand, M., Pestieau, P., Tulkens, H. (eds.). *The Performance of Public Enterprises: Concepts and Measurements*. Amsterdam: North-Holland, pp. 243-267. ISBN 978-0444875518.
- [5] FÄRE, R., GROSSKOPF, S., KNOX LOVELL, C.A., (1994a). *Production Frontiers*. Boston: Cambridge University Press. ISBN 978-0521420334.

- [6] FÄRE, R., GROSSKOPF, S., MARGARITIS, D., (2011). Malmquist Productivity Indexes and DEA. In Cooper, W.W., Seiford, L.M., Zhu, J. (eds.). *Handbook on Data Envelopment Analysis*. Springer: New-York, pp. 127-149. ISBN 978-1-4419-6150-1.
- [7] FÄRE, R., GROSSKOPF, S., NORRIS, M., ZHANG, Z., (1994b). Productivity Growth, Technical Progress and Efficiency Change in Industrialized Countries. *The American Economic Review*, vol. 84, no. 1, pp. 66-83. ISSN 0002-8282.
- [8] FARRELL, M. J., (1957). The Measurement of Productive Efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General)*, vol. 120, no. 3, pp. 253-290. ISSN 1467-985X.
- [9] HALÁSKOVÁ, M., HALÁSKOVÁ, R., (2016). Assessment of Financial Capabilities of Local Governments in EU Countries for the Development of Local Public Services. *Lex Localis Journal of Local Self – Government*, vol. 14, no. 3, pp. 379-397. ISSN 1581-5374. DOI 10.4335/14.3.379-397(2016).
- [10] HANČLOVÁ, J., MELECKÝ, L., (2016). Application of the Nonparametric DEA Meta-frontier Approach with Undesirable Outputs in the Case of EU Regions. *Business Systems Research Journal*, vol. 7, no. 2, pp. 65-77. ISSN 1847-8344. DOI 10.1515/bsrj-2016-0013.
- [11] KRUGMAN, P., (1996). Making sense of the competitiveness debate. *Oxford Review of Economic Policy*, vol. 12, no. 3, pp. 17-25. ISSN 0266-903X.
- [12] LAŠ, L., POLEDNÍKOVÁ, E., (2018). The European Union, Visegrad Group and China's New Silk Road. In *4th International Conference on European Integration 2018*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, pp. 901-909. ISBN 978-80-248-4169-4. ISSN 2571-029X.
- [13] MELECKÝ, L., (2018). The main achievements of the EU structural funds 2007–2013 in the EU member states: efficiency analysis of transport sector. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, vol. 13, no. 2, pp. 285-306. ISSN 1689-765X. DOI 10.24136/eq.2018.015.
- [14] OECD., (1992). *Technology and the Economy: The Key Relationships*. Paris: OECD. ISBN 978-9264136229.
- [15] PORTER, M.E., (1990). *The competitive advantage of the nations*. Basingstoke: Macmillan Press. ISBN 978-0684841472.
- [16] STANÍČKOVÁ, M., FOJTÍKOVÁ, L., (2019). Competitiveness of the WTO Members – Case Affecting International Economic Relations: Evaluation by DEA Approach. *Acta Oeconomica Universitatis Selye*, vol. 8, no. 1, pp. 160-175. ISSN 1338-6581.
- [17] WEF., (2018). *Reports*. [online]. [cit. 2020-04-04]. Available at: www.weforum.org/reports.

This paper was supported by the Czech Science Agency project No. 17-22426S: Law Aspects of China's Incorporation into the Global Trade System.

VÝVOJ ČESKÉ REGIONÁLNÍ POLITIKY V PRVNÍ POLOVINĚ DEVADESÁTÝCH LET DVACÁTÉHO STOLETÍ

Development of Czech regional policy in the first half of the 1990s

RENÉ WOKOUN

Katedra správního práva a veřejné správy | *Depart. of Administrative Law and Public Administr.*
Fakulta právních a správních studií | *Faculty of Law and Public Administration*
Vysoká škola finanční a správní | *University of Finance and Administration*
✉ *Estonská 500, 101 00 Praha, Czech Republic*
E-mail: 34779@mail.vsfs.cz

Anotace

Článek se zabývá vývojem regionální politiky a podporou regionálního rozvoje v České republice v první polovině devadesátých let dvacátého století a vývojem názorů na tuto podporu. Zaměřil se jak na příslušnou právní úpravu, tak i na věcné aspekty podpory rozvoje regionů. Cílem článku je zmapovat v historickém kontextu otázku podpory regionů na území České republiky tak, jak byla obsažena v právní úpravě a prakticky realizována, a to v kontextu politického klimatu doby. Zmapována je první polovina devadesátých let, v níž došlo k zajímavému a překotnému vývoji ve sféře regionální politiky a jejímu postupnému významnějšímu postavení v rámci státních politik.

Klíčová slova

regionální politika, regionální rozvoj, Česká republika

Annotation

The article deals with the development of regional policy and support for regional development in the Czech Republic in the first half of the 1990s and the development of views on this support. He focused on both the relevant legislation and the substantive aspects of regional development support. The aim of the article is to map in the historical context the issues of support for regions in the Czech Republic, as it was included in the legislation and practically implemented in the context of the political climate of the time. The first half of the 1990s is mapped, in which there was an interesting and rapid development in the sphere of regional policy and its gradually more important position in state policies.

Key words

regional policy, regional development, Czech Republic

JEL classification: R58, O21, N94

1. Úvod

Regionální rozvoj České republiky je již třicet let ovlivňován přirozenými faktory, a nikoliv centrálně řízenou ekonomikou. V devadesátých letech pomalu narůstaly regionální disparity spojené s procesy ekonomické a společenské transformace v ČR. Tehdejší české vlády se otázkám regionálního rozvoje začaly věnovat postupně, zejména však koncem devadesátých let, kdy se ČR začala pomalu připravovat na vstup do EU (Wokoun, 2003).

Řešení regionálních disparit a s tím úzce související harmonický rozvoj regionů spolu představují dlouhodobý proces pro udržení základních civilizačních hodnot a kvality života společnosti směřující k omezení nerovnováhy ve vzájemných vztazích mezi ekonomickým, environmentálním a sociálním pilířem udržitelnosti a hospodářského růstu. K zabezpečení harmonického rozvoje regionů je třeba vytvářet podmínky pro zmírnění negativních regionálních disparit a využít vnitřního potenciálu jednotlivých regionů („pozitivních“ regionálních disparit) při respektování principů udržitelného rozvoje. Vliv regionálních disparit a jejich řešení měl zásadní dopad na strategickou orientaci regionálního rozvoje ČR od poloviny devadesátých let, v podstatě do současnosti.

V počátečním transformačním vývoji se po roce 1990 projevovaly v některých aspektech rostoucí regionální rozdíly vyplývající z transformačních procesů a přechodu české ekonomiky na tržní podmínky. Moderní pojetí regionální politiky fungující v tržních ekonomikách, zejména v západoevropských zemích, se prosadilo v České

republice až po roce 1989. Kdy se bezesporu s významnými geopolitickými, společenskými a ekonomickými změnami v celém východoevropském regionu otevřely zcela nové možnosti, impulsy a motivace pro rozvoj regionální politiky.

Nicméně česká regionální politika hledala poměrně dlouho a obtížně své místo mezi státními politikami. Zejména na počátku devadesátých let minulého století byla v podstatě „popelkou“ mezi ostatními politikami. Vývoj a s tím související hledání „optimální“ koncepce české regionální politiky byl v tomto období relativně složitý a mnohdy nejednoznačný. České vlády věnovaly v první polovině devadesátých let hlavní pozornost řešení transformačních problémů, jež byly převážně makroekonomické povahy a meziregionální disparity, i přes jejich postupné prohlubování nebyly zpočátku tak výrazné, jako bylo běžné v zemích Evropské unie.

Až ve druhé polovině devadesátých let se postupně stala regionální politika jedním z nejdůležitějších politik z aspektu přípravy České republiky na vstup do Evropské unie. Proto je cílem článku zmapovat v historickém kontextu otázky podpory regionů na území České republiky v devadesátých letech, tak jak byla obsažena v právní úpravě a prakticky realizována, a to v kontextu politického klimatu doby. Zmapováno je celé období devadesátých let, v němž došlo k převratnému vývoji ve sféře regionální politiky a zároveň k formování současné české regionální politiky v souladu s pojetím regionální politiky Evropské unie.

2. Hlavní trendy regionálního rozvoje a regionální diferenciaci v devadesátých letech v České republice

Od roku 1990 se vývoj v jednotlivých regionech České republiky v důsledku transformace a v závislosti na různých výchozích podmínkách projevoval rozdílnou společenskou i ekonomickou dynamikou i rozdílnými změnami struktury jejich hospodářství.

Regionální diference byly po roce 1990 ovlivňovány zejména těmito faktory (Wokoun, 2003):

- Výrazným poklesem výroby a zaměstnanosti v těžkém průmyslu – těžba uhlí, hutnictví, těžké strojírenství, chemie – který dominoval a nadále je nosným v ekonomické struktuře krajů Moravskoslezského, Ústeckého a Karlovarského.
- Poklesem výroby textilního a elektrotechnického průmyslu, což se projevilo vážnými dopady zejména na ekonomiku a zaměstnanost v severních a východních Čechách (Liberecký a Královéhradecký kraj).
- Snižováním počtu pracovníků v zemědělství, které bylo výrazné zejména v horských a podhorských oblastech a v oblastech s relativně vysokým zastoupením tohoto odvětví, zejména v krajích Vysočina, Jihomoravském a Olomouckém.
- Rozvojem terciárního sektoru, kterým byla absorbována podstatná část pracovníků uvolňovaných z neefektivních výrobních. Rozvoj terciárního sektoru se s větší intenzitou koncentroval do velkých měst a aglomerací.
- Nestejnoměrným rozvojem soukromého podnikání, zejména malého a středního podnikání, kde se nepodařilo vytvořit dostatečně silný sektor malých a středních firem zaměřených na výrobu hmotných statků a na průmyslové služby.
- Nízkou meziregionální mobilitou pracovních sil, spojenou s omezenou možností získání bytů v místech pracovních příležitostí a se zhoršující se dopravní obslužností zajišťovanou prostředky hromadné osobní dopravy, tíživě se projevující především v oblastech s nízkou hustotou zalidnění a většími vzdálenostmi mezi obcemi.
- Přetrvávajícím neuspokojivým stavem životního prostředí zejména v těžebních oblastech, v oblastech s nepříznivou strukturou průmyslové základny – Moravskoslezský a Ústecký kraj – a v důsledku kumulace různorodých škodlivých vlivů ve velkých městech – Praha, Brno, Plzeň, Ústí nad Labem, Pardubice-Hradec Králové a jejich okolí.
- Existencí řady územně-technických specifíků a problémů ztěžujících rozvoj některých regionů. Jedná se zejména o důsledky těžby nerostných surovin a o mimořádně velkou členitost krajiny (podíl horských a podhorských oblastí na území regionu), způsobující problémy v oblasti dopravní dostupnosti a ekonomické efektivnosti regionů.
- Rozdílnou geografickou polohou regionů v rámci České republiky i vzhledem ke státům EU a hlavním evropským dopravním koridorům.

Po roce 1990 docházelo v důsledku ekonomických změn k poklesu produkce i zaměstnanosti ve většině odvětví národního hospodářství. Trh práce výrazně ovlivňovalo zejména omezování pracovních míst souvisejících s útlumem neefektivních výrobních a řešením předcházející přezaměstnanosti. Pokles zaměstnanosti v průmyslu byl vyvolán především vývojem v odvětvích těžby paliv, hutnictví, strojírenství a v odvětví spotřebního průmyslu (zejména textilního), s nepříznivými dopady v regionech se soustředěním těchto odvětví výrobních (Wokoun, 2003).

Výrazně se pokles zaměstnanosti projevil také v zemědělství, zejména v důsledku jeho transformace a privatizace, ale i omezováním zemědělské produkce v důsledku vyrovnávání nabídky s poptávkou obyvatelstva i v důsledku vnějších vlivů. Jen část uvolněných pracovníků z průmyslu a zemědělství našla pracovní příležitosti v terciárním sektoru v míře dané absorpční schopností tohoto sektoru v jednotlivých regionech, což také zvyšovalo regionální, ale především mikroregionální diferenciaci zaměstnanosti.

Základní tendence strukturálního vývoje zaměstnanosti v jednotlivých sektorech národního hospodářství dokumentuje Tab. 1.

Tab. 1: Struktura zaměstnanosti podle sektorů

Rok / sektor	Primární sektor	Sekundární sektor	Terciární sektor
rok 1990 – podíl	15,3 %	41,9 %	42,8 %
rok 2000 – podíl	5,1 %	39,5 %	55,4 %

Zdroj: Český statistický úřad (1990, 2000)

V průběhu let devadesátých let došlo v důsledku prohlubujících se problémů v rozhodujících průmyslových odvětvích a v zemědělství k celoplošnému zvyšování míry nezaměstnanosti s poměrně výraznými regionálními rozdíly.

Nejvýraznější charakteristikou ekonomické úrovně jakéhokoliv územního celku jsou relace hrubého domácího produktu (HDP) vyprodukovaného na daném území. Přehled za kraje obsahem tabulky 2.

Tab. 2: Hrubý domácí produkt podle krajů (v paritě kupní síly), 1999

Kraj	HDP celkem		HDP na obyvatele			
	absolutně (mil. Kč)	podíl na ČR (%)	celkem (Kč)	celkem (EUR)	celkem (PPS)	% průměru ČR (PPS)
Praha	462 828	24,52	388 937	10 544	25 060	211,91
Středočeský	168 345	8,92	151 689	4 112	9 774	82,65
Jihočeský	103 321	5,47	164 986	4 473	10 630	89,89
Plzeňský	96 757	5,13	175 255	4 751	11 292	95,49
Karlovarský	45 447	2,41	149 133	4 043	9 609	81,25
Ústecký	128 133	6,79	154 981	4 202	9 986	84,44
Liberecký	65 129	3,45	151 791	4 115	9 780	82,70
Královéhradecký	88 004	4,66	159 387	4 321	10 270	86,84
Pardubický	79 085	4,19	155 385	4 213	10 012	84,66
Vysočina	75 457	4,00	144 578	3 920	9 315	78,77
Jihomoravský	189 197	10,02	166 314	4 509	10 716	90,61
Olomoucký	92 116	4,88	143 376	3 887	9 238	78,12
Zlínský	91 411	4,84	152 745	4 141	9 842	83,22
Moravskoslezský	202 095	10,71	157 573	4 272	10 153	85,85
Česká republika	1 887 325	100,00	183 542	4 976	11 826	100,00

Zdroj: ČSÚ (2000), vlastní dopočty

Z uvedené tabulky je zřejmé tehdejší mimořádné postavení hlavního města Prahy mezi regiony ČR. v porovnání s průměrem ČR (=100 %) dosahuje Praha na 1 obyvatele hladiny 211 % v PPS. Hlavní příčinou je vysoký podíl osob, které jsou v Praze zaměstnány, ale trvalé bydliště mají v jiném regionu (Wokoun, 2003).

Ve vztahu HDP na 1 obyvatele je sice rozdíl mezi ostatními kraji patrný, nikoliv však zásadní. Nejnižší hodnota byla v r. 1999 v kraji Vysočina (78,8 % průměru ČR), nejvyšší v Plzeňském kraji – 95,5 % průměru ČR. Výjimečné postavení Prahy je dáno především vysokou koncentrací tržních služeb (bankovníctví, poradenství, propagace, realitní kanceláře apod.) jako v do současnosti nejvýnosnějšího hospodářského odvětví na území hlavního města (Wokoun, 2003).

Tyto skutečnosti (viz tab. 1 a 2) měly pozitivní vliv na postupné doceňování a formování moderní české regionální politiky, přičemž v první polovině devadesátých let spíše docházelo k postupnému si uvědomování, že regionální diferenciaci je přirozeným procesem v tržních ekonomikách a až po roce 1995 můžeme hovořit o formování moderní české regionální politiky. Nás však v tomto příspěvku zajímá vývoj v první polovině devadesátých let, tedy období pro regionální politiku významném ve smyslu nabývání na významnosti a potřebnost.

3. Období 1990–1992

V souvislosti s novými společenskými podmínkami a ekonomickou transformací započala postupně a relativně rychle probíhat v České republice relativně výrazná regionální diferenciacie ekonomických, sociálních a kulturních procesů a struktur. V letech 1990 až 1991 bylo ještě rozhodující setrvačné působení regionálních disproporcí a problémů zformovaných předchozím dlouhodobým vývojem. Dlouhodobý vliv inerce byl především podmíněn dlouhodobým reprodukčním cyklem celé řady faktorů, např. rozmístěním průmyslové základny a technické infrastruktury, demografickým vývojem, kvalitou životního prostředí i dalšími regionálními faktory a procesy. Avšak již v tehdejší době k tomu přistoupily zcela nové faktory, jež byly spojeny s ekonomickou transformací, zejména změnou vlastnických poměrů, počínající diferenciací v životní úrovni, změnami v zaměstnanosti a rostoucí nezaměstnaností a další. Regionální diferenciacie těchto faktorů byla postupná a výrazná. Navíc se začínal projevat silný efekt koncentrace socioekonomických aktivit do některých center, zejména do metropole mezinárodního významu, tj. Prahy a dalších regionálních center, zejména Brna, Plzně, Zlína atd.

V souvislosti s výše uvedenými skutečnostmi již v roce 1990 tehdejší česká vláda projednala zásady regionální politiky pro koordinaci činností státu v této sféře (MHPR, 1990a). Koncem roku 1990 vznikl další dokument, a to Zásady zákona ČNR o regionální politice (MHPR, 1990b). V uvedeném dokumentu byla regionální politika chápána jako koordinovaný soubor činností směřující k utváření rovnovážného regionálního rozvoje. Orientoval se na podporu rozvoje, ale nezasahoval přitom do pravomoci obcí nebo jiných orgánů. Nicméně tyto zásady trpěly jistou nezralostí, nevyvážeností, a proto ani nebyly projednány v ČNR. Jako další krok si vláda ČR v roce 1991 uložila předložit do března 1992 zákon o regionální politice ke schválení ČNR. Tento úkol však nebyl ani v několika následujících letech splněn.

V programovém prohlášení vlády ČR z července 1992 (Vláda ČR, 1992a) se mj. vláda zavázala, že bude „věnovat pozornost problematice jednotlivých regionů a zaměřit svou regionální politiku na podporu rozvoje nových aktivit v hospodářsky slabších oblastech a usnadnit zánik těch výrobních, které v tržních podmínkách neobstojí“. Nicméně následně došlo jen k omezenému naplnění tohoto bodu z programového prohlášení.

O konkrétních zásadách naší regionální politiky se proto ve výše uvedeném programovém prohlášení hovořilo jen nepřímou v souvislosti s využíváním celostátních programů vědeckotechnické a ekologické politiky a politiky restrukturalizace ekonomiky (doplňovanými mezinárodními podpůrnými programy) u tzv. „progresivních“ regionů, a naopak s regionálně diferencovanými formami poskytování podpory u problémových regionů. Faktickým výsledkem tohoto koncipování restrukturalizace bylo výrazné zeslabení do té doby dominující úlohy průmyslu bez tomu odpovídajícího rozvoje ostatních odvětví, což výrazně omezilo formy a možnosti regionální politiky v pomoci především problémovým regionům. Protože však zpočátku průběh ekonomické transformace a restrukturalizace neměl v ČR dramatičtější dopady, respektive nebyl mimořádně regionálně diferencován (v porovnání se SR a ostatními transformujícími se ekonomikami států střední a východní Evropy se zdála u nás situace dalece více stabilizovaná), zmíněné programové zásady vlády směřované do oblasti regionální politiky výrazně ustoupily tehdy do pozadí.

Na podzim 1992 bylo zrušeno Ministerstvo pro hospodářskou politiku a problematika regionální politiky se přesunula na nové Ministerstvo hospodářství (Zákon ČNR ze dne 23. 9. 1992). Ministerstvo hospodářství ČR zpracovalo na podporu zaostávajících regionů (již první dopady strukturálních změn, např. v ostravské aglomeraci a v severních Čechách) řadu materiálů – větší účinnosti přijatých opatření však bránily omezené finanční prostředky státního rozpočtu.

V letech 1991–1992 se hospodářská diferenciacie ČR ještě prohloubila, a proto bylo třeba postoupit v důsledné podpoře problémových regionů. Od roku 1992 začala probíhat podpora malého a středního podnikání (MSP), a to např. prostřednictvím lepšího přístupu k úvěrům. Podporovány byly podniky zejména v hospodářsky postižených regionech. Prvním výraznějším náznakem realizace regionální politiky v ČR bylo schválení Zásad regionální politiky vlády ČR v roce 1992 (Vláda ČR, 1992b), aktualizovány byly v roce 1998 (což už znamenalo zásadní obrat proti dosavadnímu systému státních politik, viz dále). Zásady navázaly na zákon o státní podpoře malých a středních podniků – jejich pojetí představovalo aktivitu státu a jeho orgánů podporujících efektivní fungování trhu jako celku při zohlednění regionální dimenze (viz Zákon č. 299/1999 Sb., o státní podpoře malého a středního podnikání). Cílem této politiky bylo převážně povzbuzení nabídkové strany ekonomiky formou přímé podpory podnikání a výstavby infrastruktury (tedy ne přerozdělování zdrojů vytvořených ve výkonnějších regionech, ale podpora ekonomicky efektivních projektů).

4. Období 1993–1995

V následujícím období, tj. přibližně v letech 1993 až 1995, byla česká regionální politika pořád do značné míry na okraji zájmu vlády. Důvodů proto bylo několik, z nichž za nejvýznamnější lze považovat dva, a to jednak deklarovaný liberalizmus, a jednak postupně a více méně pomalu narůstající regionální diferenciaci na všech regionálních úrovních. S tím souvisí předrevoluční centrálně plánovací snahy o nivelizaci poměrů, jež vedly k minimalizaci, často však jen jevové stránky, regionálních rozdílů. Regionální politika byla proto omezena prakticky jen na regionální podporu malých a středních firem pomocí měkkých úvěrů. V tehdejší době měla velký význam skutečnost, že vedle vlastní regionální politiky vznikala celá řada odvětvových programů s určitou regionální dimenzí. Některé odvětvové politiky měly už tak výraznou regionální část, že se dokonce jejich části deklarovaly jako regionální. Příkladem těchto politik byla aktivní politika zaměstnanosti, na kterou byly prostředky distribuovány úřadům práce v závislosti na výši nezaměstnanosti nebo regionální politika v zemědělství zaměřená na podporu zemědělců hospodářících v méně příznivých přírodních podmínkách nebo v oblastech, kde je hospodaření omezeno, např. z důvodu ochrany přírody. Hlavní nevýhodou těchto odvětvových programů byla jejich nedostatečná provázanost a koordinace, a to jak mezi sebou, tak i s vlastní regionální politikou (Wokoun, 2003).

Docela originálním přístupem k regionální politice bylo ojedinělé rozhodnutí z roku 1994 o podpoře čtyř okresů s tehdy nejvyšší mírou nezaměstnanosti (tj. Znojmo, Bruntál, Nový Jičín a Louny), kde součástí přijatých opatření bylo i rozhodnutí o zvýšení rozpočtových prostředků na podporu infrastruktury, která v uvedených oblastech údajně brzdila rozvoj podnikatelské činnosti (Vláda ČR, 1994a). Výstavba a zkvalitnění infrastruktury byla v určených okresech, tj. Znojmo, Bruntál, Nový Jičín a Louny, podpořena jednak přímými státními investicemi, jednak dotacemi na realizaci obecních či privátních (soukromopodnikatelských) projektů. Je však třeba zdůraznit, že v uvedeném případě šlo o jednorázové opatření s platností do konce roku 1994 (Wokoun, 2003). Šlo o nesystémové opatření, prakticky alibistické rozhodnutí tehdejší vlády dlouhodobě neřešící regionální disparitu.

Pro roky 1993–1994 vláda navrhla vyhlásit dílčí programy pouze k regionální podpoře malého a středního podnikání (viz Vláda ČR, 1992). Konkrétně se jednalo o programy Region, Ekomiliarda, Program obnovy venkova a některé další.

V tomto období se rozvinula podpora malého a středního podnikání ve vybraných regionech. Konkrétně šlo o program REGION, jehož cílem bylo pomocí zvýhodněných podmínek zvýšit přitažlivost malého a středního podnikání ve vybraných hospodářsky problémových oblastech, zejména v regionech postižených důsledky předchozího vývoje nebo rozsáhlými změnami struktury výroby (ve vazbě na transformační procesy) a přispět k tvorbě nových pracovních míst. Konkrétním nástrojem podpory byl příspěvek na úhradu úroků. Garantem byla Českomoravská záruční a rozvojová banka. Za hospodářsky problémové oblasti v ČR se pro účely programu REGION považovalo například na základě Usnesení vlády ČR č. 765/1995 o programech podpory malého podnikání (Vláda ČR, 1995). Šlo tehdy o 10 okresů a 18 mikroregionů nacházejících se v dalších 9 okresech.

Český program REGION měl inspiraci v regionální politice EU, konkrétně období v programu SMEs. Odlišné bylo pojetí maximální velikosti malých a středních podniků podle počtu zaměstnanců u obou srovnatelných programů, v ČR to bylo 500 zaměstnanců, zatímco v EU 250 zaměstnanců. Právě od 1993 se v návaznosti na možnosti státního rozpočtu každoročně vyhlašovaly regionální programy podpory malého a středního podnikání ve vybraných oblastech – REGION.

Jedním ze zajímavých materiálů z tehdejší doby, v němž se nepřímou naznačuje potřebnost regionální politiky je dokument „Záměry vlády České republiky v oblasti reformy veřejné správy“ předložený Poslanecké sněmovně v září 1994 (Vláda ČR, 1994b). V uvedeném dokumentu se na straně 10 uvádí: „Pokud jde o státní dotace jako jeden z příjmů vyšších územních samosprávných celků, stát se zaměří především na prosazení státního zájmu, kterým v konečných důsledcích je i odstranění neúnosných rozdílů mezi územními samosprávnými celky“. Z toho vyplývá, že naplnění uvedeného záměru vycházelo z určité identifikace regionálních diferencí jakožto nezbytného vstupního poznání potřebnosti regionální politiky (Wokoun, 2003).

5. Celkové zhodnocení regionální politiky ČR v první polovině devadesátých let

Regionální politika vlády ČR v první polovině devadesátých let do značné míry postrádala jakékoliv dlouhodobější koncepce a zásady strategického charakteru, naopak byla více než kdy jindy svázána s celkovou politickou situací. Důležitou negativní roli zde sehrála i dosavadní nejasnost budoucího územně správního členění. To byl zásadní, principiální rozdíl jak od regionální politiky uplatňované v tržně rozvinutých ekonomikách, tak i od regionálně politických zásad skončené centrálně plánované ekonomiky, která byla zaměřena na rezortně

odvětvový rozvoj celého státu, jenž měla regionální politika jen v jednotlivých regionech naplňovat konkrétním obsahem.

Regionální politika ČR se v té době vyznačovala poměrně úzkým spektrem nástrojů regionální politiky. Zatím nebyly aplikovány takové tradiční nástroje užívané v EU jako např. daňové úlevy, investiční granty a prémie nebo kapitálové úlevy, které se váží na podporované regiony. Velmi omezena byla i úloha subvencí. Jednak to bylo způsobeno prozatím menší regionální diferenciací v sociálně ekonomickém vývoji, dosud nevyžadující výrazné uplatnění uvedených nástrojů, jednak charakterem daňové a finanční politiky tehdejších vlád, které do značné míry odmítaly existenci regionálně diferencované podpory. Tato situace se ovšem postupně začala měnit od roku 1996 a zejména 1998. Významným dokumentem navrhujícím řešení celé řady otázek spojených s regionální politikou a regionálním rozvojem jsou obsaženy v „Dohodě o přidružení České republiky k Evropské unii“, která vstoupila v platnost dnem 1. 2. 1995. Příslušná ustanovení ve vztahu k regionální politice obsahuje článek 87 („Regionální rozvoj“).

Z dohody o přidružení České republiky k Evropské unii vyplynula konkrétní opatření v posilování vzájemné spolupráce v regionálním rozvoji a využívání území, ve vztahu k výměně informací mezi státními, regionálními nebo místními orgány o regionální politice a o politice regionálního plánování včetně pomoci ČR při formování těchto politik.

6. Závěr

Vývoj české regionální politiky v první polovině devadesátých let ovlivnily dva faktory:

- 1) V hospodářském životě ČR nebyl zcela naplňován teoretický předpoklad liberálně tržně fungujícího hospodářství, a s tím postulát o automatickém obnovování rovnováhy v rozvoji regionů. Dalo se v podstatě konstatovat, že došlo k nerovnoměrnému socioekonomickému rozvoji regionů bez výraznějších konvergenčních mechanismů přirozených i řízených (ze strany státu) a tedy se vytvořily podmínky k „... opatření jednak napomáhajících růstu stupně ekonomické aktivity v území, kde je vysoká nezaměstnanost a malé naděje na přirozený ekonomický růst, jednak sloužících kontrole ekonomických aktivit v územích s nadměrným růstem“ (Goodall, 1987).
- 2) Velice významným faktorem pro formování plnohodnotné regionální politiky, se stalo naplňování Dohody o přidružení členství ČR k Evropské unii (EU). Tzv. Asociační dohoda, která vstoupila v platnost 1.2.1995, přičemž představovala základnu našeho přístupu k plnému členství v této evropské integraci. Tato dohoda mimo jiné vyžadovala vypracování regionální politiky ČR, plně harmonizované s regionální politikou Evropské unie.

Faktory aktivizace, potřebnosti a institucionalizace regionální politiky:

- 1) Vnější faktor – pod vlivem připravovaného členství České republiky v Evropské unii docházelo k postupné modernizaci, profilaci a harmonizaci české regionální politiky. Proto tuto skutečnost můžeme označit jako vnější faktor.
- 2) Vnitřní faktor – narůstající meziregionální diference v socioekonomickém rozvoji regionů (např. Ostravsko, Ústecko, další vnitřní i vnější periferie) lze považovat za vnitřní faktor aktivizace, potřebnosti české regionální politiky. Proces aktivizace vyústil v řadu změn v oblasti institucionálního zajištění regionální politiky na centrální i regionální úrovni. Za důležitý, institucionální krok, připravovaný už v roce 1995, lze považovat vznik Ministerstva pro místní rozvoj ČR k 1. 11. 1996.

Právě obdobím od roku 1996 a ještě více od 1998 začala nová epocha formování moderní české regionální politiky, ale to je již jiná kapitola v jejím vývoji.

Literatura

- [1] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (1990). *Statistická ročenka 1990*.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2000). *Statistická ročenka 2000*.
- [3] Dohoda o přidružení České republiky k Evropské unii, která vstoupila v platnost dnem 1.2.1995.
- [4] GOODALL, B., (1987). *Dictionary of Human Geography*. London: Penguin Group. ISBN 0-14-051095-8.
- [5] MHPR - Ministerstvo pro hospodářskou politiku a rozvoj ČR, (1990a). *Zásady regionální politiky v ČR*.
- [6] MHPR - Ministerstvo pro hospodářskou politiku a rozvoj ČR, (1990b). *Zásady zákona o regionální politice*. [Pracovní materiál MHPR ČR].
- [7] VLÁDA ČR, (1992a). *Programové prohlášení vlády ČR z července 1992*.
- [8] VLÁDA ČR, (1992b). *Usnesení vlády ČR č. 759 z 30. 12. 1992 k zásadám regionální hospodářské politiky vlády*.

- [9] VLÁDA ČR, (1994a). *Usnesení vlády ČR č. 148/1994 – opatření k řešení situace v okresech s největší nezaměstnaností.*
- [10] VLÁDA ČR, (1994b). *Záměry vlády České republiky v oblasti reformy veřejné správy.* [Materiál předložený Poslanecké sněmovně v září 1994].
- [11] VLÁDA ČR, (1995). *Usnesení vlády ČR č. 765/1995 o státní politice podpory malého podnikání v roce 1996.*
- [12] WOKOUN, R., (2003). *Česká regionální politika v období vstupu do Evropské unie.* Praha: VŠE, Oeconomica. ISBN 80-245-0517-7.
- [13] Zákon č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, v platném znění.
- [14] Zákon č. 299/1999 Sb., o státní podpoře malého a středního podnikání.
- [15] Zákon ČNR o regionální politice ze dne 23. 9. 1992.

Příspěvek byl zpracován v rámci interního vědeckého grantu VŠFS „Vývoj podpory regionálního rozvoje v Československu a v České republice“, identifikační číslo projektu: 7429/2019/02.

VZNIK KRAJSKÉ SAMOSPRÁVY A REGIONÁLNÍ POLITIKY V ČESKÉ REPUBLICE

Formation of regional self-government and regional policy in the Czech Republic

JOSEF SMOLÍK

Ústav sociálních studií | Department of Social Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Faculty of Regional Develop. and Internat. Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Tř. Generála Píky 7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: josef.smolik@mendelu.cz

Anotace

Předložený článek se zaměřuje na charakteristiku, vznik a vývoj krajského zřízení v České republice. Popsány budou základní diskuse týkající se decentralizace, samosprávy a regionálního samosprávného zřízení v České republice a základní charakteristiky územních samosprávných celků. Článek také představí vybrané politické koncepty z průběhu 90. let, které se zaměřovaly na formování vyšších územních celků. Diskutovány budou i legislativní dokumenty a záležitosti, které jsou v kompetenci jednotlivých krajských samospráv. Podstatnou agendou jednotlivých krajských zastupitelstev je i regionální politika, která bude blíže představena a popsána. Cílem článku je představit proces vzniku krajů v ČR a kompetence krajů v oblasti regionální politiky. Jedná se o případovou studii, která byla realizována na základě relevantní literatury a dat Českého statistického úřadu. Hlavním zjištěním článku je analýza jednotlivých procesů, které vedly ke vzniku krajů v ČR na základě představ jednotlivých politických stran na problematiku krajského zřízení a na etablování regionální politiky.

Klíčová slova

krajská samospráva, decentralizace, regionální politika, vyšší územně samosprávné celky

Annotation

The presented article focuses on the characteristics, origin and development of the establishment of regions in the Czech Republic. The basis discussions concerning decentralization, self-government and regional self-government establishment in the Czech Republic and the basis characteristics of territorial self-government units will be described. The article also introduces selected political concepts from the course of the 1990s, which focused on the formation of higher territorial units. Legislative documents and issues that are in the competence of individual regional self-governments will also be discussed. An important agenda of individual regional councils is also regional policy, which will be presented and described in more detail. The aim of the article is to present the process of the establishment of regions in the Czech Republic and the competences of regions in the field of regional policy. It is a case study, which was carried out on the basis of relevant literature and data from the Czech Statistical Office. The main finding of the article is the analysis of individual processes that led to the emergence of regions in the Czech Republic on the basis of the ideas of individual political parties on the issue of regional establishment and on the establishment of regional policy.

Key words

regional governments, decentralisation, regional policy, higher-level territorial self-governing units

JEL classification: R58, Z18

1. Úvod

Krajská samospráva v České republice (dále jen ČR) existuje již dvacet let. Kraje a jednotlivá krajská zastupitelstva jsou předmětem výzkumu politologů, sociologů, demografů i geografů již od samého vzniku (srov. Čermák, 2013). Tento příspěvek se zaměří na analýzu základních charakteristik a vývoj krajského zřízení v ČR, včetně politických diskusí, které předcházely vzniku krajů. Popsány budou i vybrané politické koncepty z průběhu 90. let, které se zaměřovaly na formování vyšších územních celků.

Na začátku tohoto příspěvku také můžeme konstatovat, že v dnešní době jsou všechny státy určitým způsobem územně rozčleněny. Nejinak je tomu v případě ČR. Vedle národní úrovně působí instituce i na stupni regionálním či lokálním. U jednotlivých států se setkáváme se značnou diverzitou. Vztahy mezi centrem a periferií jsou různé, liší se v ústavním rámci, který zakotvuje postavení nižších jednotek, mírou autonomie, pravomocemi správními, ekonomickými, politickými, ale i jinými (např. jazykovými). Současně se můžeme setkat také s tím, že i v rámci jedné země mají jednotlivé regiony různé postavení, pravomoci a odlišnou míru nezávislosti. Jinými slovy řečeno, jsou rozdíly nejen na straně východisek, ale i obsahu. Obě složky – jak centrum, tak periferie, zastoupené regiony, se vzájemně doplňují. Ústřední vláda se soustřeďuje více na mezinárodní politiku, na jednotu státu, a je sdružujícím prvkem všech substátních jednotek. Naopak periferie se zabývají spíše svojí vnitřní politikou, případně se věnují tzv. přeshraniční spolupráci se sousedícími regiony sousedních států (např. v oblasti bezpečnostní spolupráce, cestovního ruchu atp.). Centralizace je tak v dnešní době doplněna prvkem přenášení svých pravomocí na úroveň nižší. V praxi se to projevuje například tím, že celostátní koncepci zdravotnictví či školství navrhuje a zajišťuje národní vláda prostřednictvím příslušných ministerstev, a zavádění konkrétních opatření a naplňování koncepce mají na starost regionální či místní orgány. Fakt, že se jednotlivé úrovně doplňují, je způsoben i tím, že centralizace i decentralizace mají své výhody a není možné mít zcela centralizovaný, nebo naopak absolutně decentralizovaný stát (Dočekalová, Švec, a kol. 2010: 85-86).

Obecně je decentralizace charakterizována jako přenášení pravomocí a kompetencí z centra na nižší úroveň správy. V rámci odborných debat však byla využívána k označení mnoha často rozdílných procesů (např. politická decentralizace, administrativní dekoncentrace atd.) (Dočekalová, Švec, a kol. 2010: 89, srov. Heywood, 2004: 447, Jehlička a kol. 2000: 239).

V demokratických zemích jsou vztahy mezi státem a územní samosprávou založeny na principu slušnosti, spravedlnosti, odpovědnosti a potřebě makroekonomické kontroly. Stát spolupracuje s územní samosprávou, poskytuje jí prostřednictvím svých ústředních orgánů a institucí odbornou a metodickou pomoc, pomáhá při vzdělání a výchově pracovníků územní samosprávy, poskytuje územní samosprávě finanční prostředky (ze státního rozpočtu, případně ze státních mimorozpočtových peněžních fondů) a ochranu, včetně právní ochrany. Stát však také vykonává právní dozor nad činností územní samosprávy, nad plněním právních povinností, dodržováním zákonnosti, dozor nad rozhodováním ve správním řízení, a to podle zákona ve stanoveném rozsahu (Peková a kol. 2012: 153).

Problematika decentralizace, regionalismu, regionální politiky a regionálního rozvoje se od druhé poloviny 90. let 20. století začala postupně dostávat do popředí zájmu politiků i odborníků různých profesí také v ČR. Z vnitřních příčin, které stimulovaly zájem o regionální problematiku, lze uvést především dramatický růst v míře nezaměstnanosti mezi regiony v devadesátých letech. Z vnějších faktorů byl zájem o regionální politiku způsoben především snahou ČR vstoupit do Evropské unie (srov. Blažek, Uhlíř, 2002: 9-10, Ryšavý, Čermák, a kol. 2015: 169, Baun, Marek, 2006: 9).

Na základě decentralizačních tendencí a vzniku (legislativního ukotvení) regionů následně vznikla samostatná politická oblast, tj. regionální politika, která má své specifické cíle a vztahy k ostatním regionům (srov. Blažek, Uhlíř, 2002: 17, Filip, Svatoň, Zimek, 1994: 242).

Z obecných diskusí o decentralizaci ČR se odvíjely i konkrétní politické diskuse, které se týkaly problematiky tzv. vyšších územně správních celků (dále jen VÚSC), případně diskusí o jednotlivých regionech. Tyto VÚSC byly definovány zákonem č. 347/1997 Sb. VÚSC nicméně byly také součástí Ústavy ČR z roku 1992, konkrétně se jednalo o čl. 99-105 (srov. Formánková, 2019).

2. Cíle a metody výzkumu

Hlavním cílem tohoto příspěvku je představit politickou rovinu vzniku VÚSC a analyzovat vznik krajů v ČR. Deskriptivní a analytický výzkum se zaměřuje na konkrétní jevy, přičemž využívá otázky: kdo, jak a kolik (srov. Hendl, 2005: 38). V tomto případě se bude jednat o případovou studii, která bude vycházet z již známých skutečností, literatury, zdrojů a dokumentů (srov. Merriam, 2009: 203, Drulák a kol., 2008: 33). Případová studie se snaží o intenzivní, holistický popis a analýzu ohraničené jednotky (Merriam, 2009: 203). Případem je tedy „dostatečně ohraničený aspekt historické epizody či dostatečně historická epizoda sama o sobě“ (Drulák a kol., 2008: 2008). V tomto případě je to vznik krajů v ČR.

Jak podotýká Van Evera (1997: 55), případové studie slouží k pěti hlavním účelům: testování teorií, vytváření teorií, k identifikaci podmínek vzniku případu, k testování důležitosti těchto příčinných podmínek a k samotnému vysvětlení případu. V případové studii jde o zachycení složitějšího případu, o vzájemné vztahy v jeho celistvosti.

Předpokládá se, že důkladným prozkoumáním jednoho případu lépe porozumíme jiným podobným případům (Hendl, 2005: 104).

V tomto případě se bude jednat o deskripci politických diskusí a samotného procesu vzniku krajů v ČR. Z hlediska metodologie je tato deskripce hodnocena jako insistentní případová studie, jejímž cílem je „holistické porozumění případu i pochopení propojení jeho jednotlivých částí“ (Hendl, 2005: 107, Disman, 2000: 286). Cílem takto pojaté případové studie je poznat a popsat, jak probíhal proces vzniku krajů (popsat pravomoci a agendu krajů) a následné regionální politiky. Jedná se tedy o deskripci událostí převážně od roku 1990 do roku 2000. Pro dokreslení základních trendů při vzniku krajů v ČR budou využita data Českého statistického úřadu.

3. Vznik krajů a formování regionální politiky

Od roku 1989 se v tehdejším Československu zahájily rozsáhlé politické změny, jejichž součástí byla i obnova územní samosprávy a následné utváření regionální politiky (viz Spáč, Voda, Zagraban, 2015; Wokoun, 2007). O zřízení vyššího stupně samosprávy se diskutovalo několik let, jelikož nebyl jasný jejich počet, hranice ani kompetence (srov. Chytilík a kol. 2009: 317).

Diskuse o nových politicko-správních jednotkách se týkaly i regionální politiky, regionálního rozvoje a vymezení regionů obecně (Blažek, Uhlíř, 2002, Dočkal, 2010). V roce 1990, nedlouho po převratu, byly krajské národní výbory jako mocenské opory komunistického režimu zrušeny s tím, že budou nahrazeny novými, demokraticky ustavenými reprezentacemi na krajské nebo zemské úrovni. V roce 1990 bylo zrušeno dosavadních 7 krajských a 75 okresních výborů, které nahradilo 73 nových okresních úřadů, což byly územní správní orgány, které vykonávaly pouze státní správu (srov. Ryšavý, Čermák, a kol., 2015: 25; Janková, 2007: 28).

Regionální samospráva však nebyla obnovena, přestože vláda v usnesení z roku 1992 označila decentralizaci veřejné správy za důležitý prostředek regionální politiky (Formánková, 2019: 221). Demokratizace územní veřejné správy, její decentralizace, deregulace, odstátnění a zejména ustavení územní samosprávy patřily tehdy k základním složkám programu restrukturalizace politického a správního systému v obou částech České a Slovenské Federativní republiky (Ryšavý, Čermák, a kol. 2015: 25). Problematika VÚSC se stala významným tématem kampaně již před volbami do České národní rady v roce 1992 (srov. Ryšavý, Čermák, a kol. 2015).

Samotnému krajskému zřízení předcházela dlouhotrvající diskuse, zda bude přijata krajská nebo zemská podoba vyšších samosprávních celků. Jednotliví aktéři politického života se však k procesu vzniku těchto celků lišili. Výrazná podpora pro zemskou podobu VÚSC byla především u moravských politiků (např. v případě politiků Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko, HSD-SMS). Pro zřízení samosprávných krajů se primárně vyjadřoval tehdejší prezident Václav Havel a v té době menší koaliční vládní strany, Křesťanští demokraté a liberální Občanská demokratická aliance (ODA) doprovázená zájmovou skupinou velkých měst. Celkem kladně se k procesu decentralizace a ustavení samosprávných regionů stavěla také sociální demokracie, která nijak konkrétně nespécifikovala počet regionů a postavení historických zemí. Nevyhraněný postoj zaujímala Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM), která podporovala vznik takových celků bez jejich konkrétní podoby. Jasným kritikem jakéhokoliv členění nově vzniklého unitárního státu s minimem decentralizovaných pravomocí byla dominantní vládní Občanská demokratická strana (ODS), která prostřednictvím premiéra Václava Klause prosazovala silný stát a nejdůležitější prvek samosprávy pro ni představovala samosprávná obec. K tomuto nejhlasitějšímu kritikovi se přidaly i odbory, zaměstnavatelské zájmové organizace a představitelé středních a menších měst a obcí, kteří v nově se utvářející regionální samosprávě spatřovali hrozbu a zasahování do jejich vlastního prostředí (Illner, 2015).

Problematika územní samosprávy včetně ustavení vyšších územně samosprávných celků – zemí nebo krajů – se stala významným tématem kampaně před volbami do České národní rady v roce 1992. Svá stanoviska k ní tehdy vyslovila většina politických stran a jejich představitelů, ke shodě však nedošlo a problém ustavení vyššího článku veřejné správy zůstal na delší dobu otevřený. Mrtvý bod se podařilo překonat až po pěti letech – v roce 1997, mimo jiné s ohledem na připravovaný vstup ČR do Evropské unie, která rozhodnutí ve věci „země nebo kraje“ očekávala. (Ryšavý, Čermák, a kol. 2015: 28-29).

Politická debata o VÚSC vycházela především z Ústavy ČR z 16. 12. 1992, která nabyla účinnosti dnem 1. 1. 1993. V Hlavě sedmé Ústavy ČR „Územní samospráva“, článku 99, bylo konstatováno, že ČR se člení na obce, které jsou základními územními samosprávnými celky, a že vyššími územními samosprávnými celky jsou země nebo kraje. V článcích 100 a 101 pak ústava dále určila, že územní samosprávné celky jsou územními společenstvími občanů, které mají právo na samosprávu, a že územní samosprávné celky jsou veřejnoprávními korporacemi, které mohou mít vlastní majetek a hospodaří podle vlastního rozpočtu, a že stát může do jejich

činnosti zasahovat, jen když to vyžaduje ochrana zákona, a je způsobem, který je stanovený zákonem (Ryšavý, Čermák, a kol. 2015: 25, Pavlíček a kol. 2001: 439, Pink, Eibl, 2018: 354).

Na základě poměrně volné specifikace zřízení VÚSC byla konkrétní (politická, administrativní ad.) opatření v této věci realizována až na konci 90. let 20. století. Z toho také pramenily různé diskuse a politické strany těžko hledaly kompromis, který by vedl ke vzniku samosprávných krajů (Eibl, Pink, a kol. 2017: 26). Přes poměrně komplikované a do jisté míry zdlouhavé politické debaty vznikly kraje 1. ledna 2000, přičemž první krajské volby se odehrály 12. listopadu téhož roku (srov. Kostecký, Čermák, Vobecká, 2006: 137). Pro krajské volby byl zvolen proporcionální volební systém, který stanovil 5% volební klauzuli a možnost 4 preferenčních hlasů ze zvolené kandidátní listiny (srov. Pink, Eibl, 2018: 354).

Veřejnost, přirozeně nedůvěřivá vůči politickým institucím, vyjadřovala silné pochybnosti o smysluplnosti nově vznikajících krajů. Negativní postoje obyvatel v této věci byly ještě podporovány vyjádřeními řady významných politiků a novinářů, kteří často mluvili o krajích jako o dalších zbytečných úřadech naplněných politiky neúspěšnými na národní úrovni (Kostecký, Čermák, Vobecká, 2006: 137). Toto tvrzení se však nepotvrdilo, protože podle dlouhodobých trendů se spíše než politici z Poslanecké sněmovny a Senátu Parlamentu ČR do krajské politiky zapojují úspěšní starostové obcí a měst. Zapojoování úspěšných komunálních politiků (starostů) do krajské politiky mnozí politici vnímají jako pozitivní trend. Tuto skutečnost zmínil ve vánočním poselství 26. 12. 2019 i prezident ČR Miloš Zeman, který apeloval na aktivní zapojení komunálních politiků do podzimních krajských voleb v roce 2020.

Vztah ke krajské politice se měnil i z hlediska jednotlivých politických stran a konkrétních politiků. Významnou roli ve vnímání krajských zastupitelstev na počátku tisíciletí sehrála skutečnost, že politici ODS, kteří po celá devadesátá léta patřili k nejhlasiťším kritikům zavedení krajského stupně samosprávy, byli úspěšní v prvních krajských volbách a získali většinu míst v krajské exekutivě, včetně postu hejtmanů (Kostecký, Čermák, Vobecká, 2006: 138). Volební výsledky vítězných politických stran v krajských volbách z období 2000-2016 jsou uvedeny v tab. č. 1.

Tab. 1: Volební výsledky vítězných politických stran v krajských volbách z období 2000-2016

Kraj	2000	2004	2008	2012	2016
	Vítězná politická strana (%)	Vítězná politická strana (%)	Vítězná politická strana (%)	Vítězná politická strana (%)	Vítězná politická strana (%)
Středočeský	ODS 28,76	ODS 44,65	ČSSD 35,16	ČSSD 21,79	ANO 20,76
Jihočeský	ODS 25,84	ODS 44,19	ČSSD 33,80	ČSSD 27,99	ČSSD 22,55
Plzeňský	ODS 24,17	ODS 41,29	ČSSD 36,37	ODS 26,48	ANO 21,52
Karlovarský	ODS 27,82	ODS 40,25	ČSSD 31,39	KSCM 22,98	ANO 22,91
Ústecký	ODS 26,75	ODS 39,62	ČSSD 32,78	KSCM 25,26	ANO 23,24
Liberecký	ODS 24,81	ODS 36,05	ČSSD 26,79	SLK 13,05	SLK 32,35
Královéhradecký	ODS 26,85	ODS 39,28	ČSSD 31,94	ČSSD 19,73	ANO 25,18
Pardubický	Čtyřkoalice 29,37	ODS 34,45	ČSSD 35,73	ČSSD 21,31	ANO 19,17
Vysočina	Čtyřkoalice 25,46	ODS 29,47	ČSSD 39,87	ČSSD 29,26	ČSSD 19,37
Jihomoravský	Čtyřkoalice 31,64	KDU-ČSL 26,18	ČSSD 34,84	ČSSD 27,01	ANO 20,84
Olomoucký	Čtyřkoalice 24,19	ODS 30,56	ČSSD 39,78	ČSSD 26,70	ANO 23,77
Zlínský	Čtyřkoalice 31,36	ODS 30,08	ČSSD 35,40	ČSSD 21,73	KDU-ČSL 22,97
Moravskoslezský	ODS 26,51	ODS 37,87	ČSSD 42,63	ČSSD 27,40	ANO 25,70

Zdroj: ČSÚ 2020 (vlastní zpracování)

Přes poměrně narůstající důvěru u politické reprezentace, resp. jednotlivých politických stran, zůstává i nadále výrazná nedůvěra vůči krajské politice u veřejnosti. Tato skutečnost se mj. projevuje nízkou volební účastí v krajských volbách (bližší viz tab. č. 2). Při krajských volbách v období 2000-2016 se volební účast pohybovala v krajích mezi 24,99 % (Karlovarský kraj, volby v roce 2004) a 44,88 % (Kraj Vysočina, volby v roce 2008).

Tab. 2: Volební účast v krajských volbách 2000-2016

Region	Krajské volby 2000 (%)	Krajské volby 2004 (%)	Krajské volby 2008 (%)	Krajské volby 2012 (%)	Krajské volby 2016 (%)
Středočeský kraj	32,77	30,73	42,14	36,45	34,76
Jihočeský kraj	34,13	30,45	40,78	38,59	36,31
Plzeňský kraj	35,55	31,34	40,28	38,21	35,74
Karlovarský kraj	28,44	24,99	35,01	31,57	30,23
Ústecký kraj	29,68	25,37	37,44	33,94	28,94
Liberecký kraj	33,07	30,83	38,08	38,55	35,91
Královéhradecký kraj	34,74	32,56	41,72	38,43	37,33
Pardubický kraj	36,46	32,60	42,61	39,47	36,80
Kraj Vysočina	35,86	31,82	44,88	41,05	37,34
Jihomoravský kraj	34,93	29,71	41,05	37,76	36,84
Olomoucký kraj	34,19	28,44	38,50	35,67	33,20
Zlínský kraj	36,07	30,63	41,13	40,34	38,50
Moravskoslezský kraj	32,24	27,55	38,60	33,17	30,58
Celkem ČR	33,70	29,77	40,17	37,17	34,81

Zdroj: ČSÚ 2020 (vlastní zpracování)

Od roku 2000 lze tedy hovořit o etablování krajů a s tím související krajské politiky, přičemž vývoj těchto VÚSC byl poměrně poklidný. Vznik krajů v roce 2000 bohužel nerespektoval celou řadu přirozených administrativně komunikačních cest a docházelo k necitlivému zacházení s celou řadou regionů. Současné kraje tak vznikly jako umělý ahistorický prvek, který nerespektuje sídelně-správní a prostorovou spádovost. Tuto skutečnost následně dokládá i snaha řady obcí o přesun k sousednímu kraji a následnému přejmenování některých krajů (Vysočina, Jihočeský, Moravskoslezský, Jihomoravský) (Pink, Smolík, 2016: 840). Z hlediska územních obvodů se nové kraje liší od krajů existujících v letech 1960 až 1990, ale jsou více podobné krajům z let 1949 až 1960 (Janková, 2007: 28).

Nedůvěra v krajskou politiku se částečně snížila fungováním krajů v období 2000 až 2008, kdy lze hovořit o fázi institucionálního etablování VÚSC (srov. Kostecký, Čermák, Vobecká, 2006: 137). Nové kraje vznikly především na základě prostorové struktury ekonomických a sociálních vztahů, které se projevovaly především spádovostí velkých městských center – budoucích krajských měst. (Ryšavý, Čermák, a kol. 2015: 33). Ústavní zákon následně vytvořil čtrnáct vyšších územních samosprávných celků. Jedná se o třináct krajů: Středočeský kraj se sídlem v Praze, Budějovický kraj se sídlem v Českých Budějovicích, Plzeňský kraj se sídlem v Plzni, Karlovarský kraj se sídlem v Karlových Varech, Ústecký kraj se sídlem v Ústí nad Labem, Liberecký kraj se sídlem v Liberci, Královéhradecký kraj se sídlem v Hradci Králové, Kraj Vysočina (dříve Jihlavský kraj) se sídlem v Jihlavě, Jihomoravský kraj (dříve Brněnský kraj) se sídlem v Brně, Olomoucký kraj se sídlem v Olomouci, Moravskoslezský kraj (dříve Ostravský kraj) se sídlem v Ostravě, Zlínský kraj se sídlem ve Zlíně a ještě jeden vyšší územní samosprávný celek, kterým je hlavní město Praha (Pavlíček a kol. 2001: 443).

Vymezení krajů však bylo na základě politických i odborných diskusí. O roli sídel krajů mezi sebou soutěžila bývalá i potenciální nová krajská města, argumentovalo se geografickou polohou a populační velikostí měst, jejich historickou nebo současnou rolí, rozsahem a kvalitou infrastruktury aj. (Ryšavý, Čermák a kol. 2015: 29). Nakonec byly kraje jako vyšší územní samosprávné celky územně definovány výčtem území jednotlivých okresů. Územím okresu se rozumí jeho území ke dni účinnosti citovaného ústavního zákona. Území krajů, podobně jako území okresů, lze měnit pouze zákonem. Kraje se nemohou slučovat, připojovat ani rozdělovat. Kraje jsou mj. přesně vymezeny územím, které vymezují jeho hranice. V minulosti došlo ke změně hranic jednotlivých krajů. V roce 2004 došlo k významné změně o příslušnosti některých obcí k vyšším územně samosprávným celkům. Celkově 28 obcí změnilo krajskou příslušnost. Jednalo se o 25 obcí, které přešly z kraje Vysočina do Jihomoravského kraje a 3 obce z Moravskoslezského do Olomouckého kraje. Celkově se jednalo o 11 500 obyvatel (Ryšavý, Čermák, a kol. 2015: 33; Balík, 2005: 206).

První roky existence krajů byly věnovány převážně budování institucionální infrastruktury samotných krajských úřadů, rozsah pravomocí krajů se postupně zvětšoval a věcná agenda krajů nabývala na významu (viz Kostecký, Čermák, Vobecká, 2006). U krajů začala fungovat samostatná a přenesená působnost. Obecně závaznými vyhláškami kraje naplňují samostatnou působnost, nařízeními pak působnost přenesenou. V samostatné působnosti

krajský úřad připravuje materiály pro jednání rady kraje a zastupitelstva kraje, poskytuje informace, spolupracuje s médii a vyjadřuje se k návrhům státních institucí dotýkajících se působnosti krajů, zpracovává koncepce a strategie pro rozvoj území kraje a pro potřeby občanů kraje atd. Přenesená působnost kraje spočívá především v organizování integrovaného záchranného systému na území kraje, správě volební agendy (matriky, občanské průkazy, cestovní doklady, evidence obyvatel), státoobčanském řízení (žádosti o udělení státního občanství). Krajský úřad dozoruje také výkon přenesené působnosti obcí a vykonává státní správu na úseku ochrany přírody a životního prostředí, ale i na úseku odpadů, veřejných sbírek a pohřebnictví. Do agendy v přenesené působnosti krajskému úřadu náleží státní správa na úseku školství (např. přezkoumávání maturit, rozhodnutí ředitelů škol a školských zařízení, závěrečných zkoušek, maturit atd.), státní správa na úseku sociálních věcí (dávky sociální podpory, sociální péče, sociálně-právní ochrana dětí a náhradní rodinná výchova, rozhodování o přezkoumání lékařských posudků apod.) a v dalších oblastech (např. správa lesů, myslivosti, vodovody a kanalizace, vodní hospodářství, zemědělství, územní plánování, památková péče atd.) (Hušek, Smolík, 2019: 48-49).

Přesun zodpovědnosti za zdravotnictví a středního školství ze státu na kraje nebyl na počátku existence krajů zcela adekvátně kryt přesunem příslušných finančních prostředků a už vůbec nebyl následován přesunem příslušných kompetencí a rozhodovacích pravomocí v daných oblastech (Kostecký, Čermák, Vobecká, 2006: 138). Z hlediska koordinace jednotlivých krajů byl významný vznik Asociace krajů České republiky (AKČR) v srpnu roku 2001. Asociace je nestranická a nevládní organizace, která prosazuje společné zájmy krajů (srov. Dočkal, 2010).

V roce 2002 byly zrušeny okresní úřady jako dekoncentrované územní orgány obecné státní správy (volené samosprávné orgány už tehdy na okresní úrovni neexistovaly) a došlo k přenesení některých jejich dosavadních působností vykonávaných jménem státu jednak na krajské orgány, jednak na dva typy městských obcí: obce s pověřeným obecním úřadem a obce s rozšířenou působností, které vykonávají svěřené funkce i v menších obcích ve svém území (Ryšavý, Čermák, a kol. 2015: 29, srov. Wokoun, 2007: 3; Kostecký, Čermák, Vobecká, 2006: 137, Formánková, 2019: 227). Jedna z posledních úprav, která se týkala krajské úrovně, se odehrála k 1. lednu 2009, kdy se z bývalých krajských policejních správ stalo 8 krajských ředitelství policie, aby následně vzniklo 14 krajských ředitelství policie, jejichž územní obvody se shodují s územními obvody krajů. Tato logická transformace docílila vztahu, kdy každý krajský policejní ředitel měl v osobě hejtmana partnera, se kterým byla možnost řešit konkrétní bezpečnostní situaci daného kraje.

Rozvoj regionální politiky ČR v první polovině 90. let se nesl v liberálním duchu a byl úzce spojen s postojem vlády tehdejší pravicové koalice. K zásadním změnám v oblasti regionální politiky došlo v polovině 90. let. Významným impulsem byla „Dohoda o přidružení České republiky k Evropské unii“, která vstoupila v platnost 1. února 1995 (Dočkal, 2010). Až do roku 2000 regionální politiku formulovala a prováděla ústřední vláda. Nejdůležitější cílovou skupinou regionální politiky byly malé a střední podniky v hospodářsky slabých regionech. Již v roce 1996 přešla agenda regionální politiky na nově zřízené Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR), které bylo pověřeno koordinací národní regionální politiky i správou a realizací dotačních programů kohezní a regionální politiky EU v ČR od roku 2004 (Formánková, 2019: 220).

Po roce 2000 lze hovořit o situaci, kdy se regionální politiky významně účastní i samosprávné celky, které patří k významným aktérům této politiky. Regionální politika nepatří mezi jednoduše definovatelné oblasti působení veřejné správy. Je to proto, že jde o velmi komplexní a složitě strukturovanou politickou arénu. S určitou mírou nadsázky lze konstatovat, že - alespoň co se týče ČR - neexistuje jedna regionální politika, ale celá sada regionálních politik. Vedle sebe stojí několik provázaných systémů regionálních politik, které se navzájem ovlivňují a vytváří komplikovanou matici vztahů: na evropské, státní i lokální úrovni. Složitost vztahů pak umocňují všudypřítomní zájmoví aktéři, kteří se formují jak speciálně pro danou rovinu, tak svým vlivem prostupují mezi nimi (Dočkal, 2010: 399).

Existence krajů se samozřejmě projevila i v oblasti legislativy. Již při samotném vzniku krajů v roce 2000 bylo několik podstatných zákonů, které měly význam pro samotnou českou regionální politiku. Jednalo se především o zákon č. 129/2000 Sb. o krajích (krajské zřízení), zákon č. 132/2000 Sb., o změně a zrušení některých zákonů souvisejících se zákonem o krajích, zákonem o obcích, zákonem o okresních úřadech a zákonem o hlavním městě Praze (viz Wokoun, 2003: 209). Jak v oblasti věcné náplně, tak v oblasti legislativní byl podstatný zákon č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, který určil základní rámec pro českou regionální politiku (Wokoun, 2003: 206-207, Dočkal, 2010: 402). V podstatě až do roku 2000 byla totiž regionální politika prováděna jen na základě několika usnesení vlády. ČR se tak přiřadila k vyspělým státům, jež mají legislativně upravenou tuto oblast veřejné správy. Zákon má samozřejmě zásadní význam pro provádění regionální politiky příslušnými orgány státní správy a územní samosprávy a současně vytváří odpovídající právní podmínky pro získání pomoci ze strukturálních fondů Evropských společenství. Přijetím tohoto zákona se ČR významně přiblížila k legislativní úpravě regionální politiky v rámci Evropské unie. Od roku 2000 je česká regionální politika zaměřena na rozvoj

podnikání, rozvoj lidských zdrojů, výzkum a technologický vývoj (včetně informatizace), rozvoj cestovního ruchu, zlepšování regionální infrastruktury, rozvoj občanské vybavenosti, rozvoj služeb sociální a zdravotní péče a na opatření vedoucí k ochraně životního prostředí (Wokoun, a kol. 2008: 401; srov. Ruda, Musil, 2013: 445). Zákon také specifikuje institucionální zajištění české regionální politiky i politiky hospodářské a sociální soudržnosti. V tomto směru, tzn. zajištění kompatibility české regionální politiky s komunitární regionální politikou, je zákon o podpoře regionálního rozvoje významným pozitivním krokem v procesu přípravy ČR na realizaci politiky soudržnosti (Wokoun et al. 2008: 403-404, Wokoun, Mates, Kadeřábková et al. 2011: 140).

Základním článkem regionální politiky jsou samosprávné orgány krajů, resp. krajská zastupitelstva (srov. Wokoun, 2003: 223). Po reformě územní správy v ČR a vzniku samosprávných krajů získaly kraje kompetence a některé z nich vstoupily do rozvojových agentur (Formánková, 2019: 225). V oblasti regionálního rozvoje na krajské úrovni je podstatná především koncepční a výkonná činnost. Orgány kraje tvoří základní stavební jednotku pro tvorbu a realizaci regionálního rozvoje v ČR, spolupracují s ústředními úřady pro tvorbu a realizaci regionálního rozvoje ČR, spolupracují s ústředními úřady státní správy a koordinují zájmy obcí ve věcech regionálního rozvoje nadobecního významu. Úkolem krajů je zejména:

- koordinace rozvoje územního obvodu kraje a rozvoj odvětví v jejich samostatné působnosti,
- koncipování vnitřní rozvojové politiky krajů, zpracování a implementace rozvojových programů,
- stanovení regionálních rozvojových priorit a ovlivňování vývoje regionálních disparit v rámci kraje (Wokoun, 2007: 3, Wokoun, a kol. 2008: 405-406, Postránecký, 2010: 10).

Navzdory decentralizaci a vytvoření demokraticky volených krajských vlád nemohly být orgány krajů pověřeny prováděním kohezní a regionální politiky EU, což bylo v důsledku nesouladu mezi národními a evropskými územními celky (Formánková, 2019: 228, srov. Dočkal, 2010). I z toho důvodu se regionální politika ČR realizuje také v kontextu evropské politiky hospodářské a sociální soudržnosti. Je chápána jako koncepční a výkonná činnost směřující k vyváženému rozvoji regionů, podpoře konkurenceschopnosti regionů a odstraňování, popřípadě zmírňování nežádoucích regionálních disparit. Vyvážený a trvale udržitelný rozvoj regionů je považován za celospolečensky žádoucí, protože existuje všeobecně uznávaný názor, že prohlubování rozdílů v socioekonomické úrovni jednotlivých regionů může nejen negativně ovlivňovat celkový hospodářský rozvoj státu, ale také vést k vyvolání sociálních nepokojů, nebo dokonce politických konfliktů. Regionální politika tedy podporuje opatření vedoucí k růstu ekonomických aktivit a snižování regionálních disparit, které vznikly v důsledku historického vývoje a které jsou uznány za celospolečensky nežádoucí (Janečková, Vinkler, 2011: 74). Od roku 2000 je česká regionální politika zaměřena na rozvoj podnikání, rozvoj lidských zdrojů, výzkum a technologický vývoj, rozvoj cestovního ruchu, zlepšování regionální infrastruktury, rozvoj občanské vybavenosti, rozvoj služeb sociální a zdravotní péče a na opatření vedoucí k ochraně životního prostředí (Wokoun, 2003: 207). Významným procesem, který ovlivnil regionální politiku (z hlediska správní a administrativní reformy) byl proces evropeizace (Dočkal, 2010).

4. Výsledky a diskuze

Jak je patrné z výše uvedených poznatků, vzniku krajů v ČR předcházely poměrně bouřlivé (politické i celospolečenské) diskuze, které reflektovaly vztah mezi centrální vládou a VÚSC na jedné straně, a VÚSC a jednotlivými obcemi na straně druhé. Situace ohledně vzniku VÚSC byla zajímavá i z hlediska nenaplnění ustanovení Ústavy ČR, která již v roce 1992 předjímala vznik těchto jednotek. Ústava v tomto bodu byla naplněna až v roce 2000, kdy vznikla – a začala se rozvíjet – krajská samospráva. Samotný vznik krajů byl ovlivněn politickými debatami, které se týkaly kompetencí krajů, jejich počtem a potenciálními centry krajů. Po vzniku krajů v roce 2000 se začala realizovat krajská politika, která se v prvních letech potýkala s mnoha problémy (především v oblasti financování, nedůvěrou veřejnosti atp.). Přestože se důvěra v kraje od roku 2000 zvýšila, neprojevila se tato skutečnost na volební účasti v krajských volbách (viz tab. č. 2). Tato nedůvěra v krajskou politiku a v jednotlivé projekty může být výrazně ovlivněna i poměrně medializovanými korupčními skandály představitelů VÚSC, které byly často spojovány s konkrétními („tradičními“) politickými stranami a jejich představiteli (nejvíce medializovaným případem je bývalý krajský hejtman Středočeského kraje David Rath, který byl pravomocně odsouzen za korupci při zadávání veřejných zakázek). I z toho důvodu v krajských volbách získávají podporu regionální politické strany, které se často distancují od celonárodní politiky, resp. se primárně zabývají politikou na úrovni krajů (srov. Čermák, 2013: 15). Příkladem může být úspěch kandidátní listiny Starostové pro Liberecký kraj v krajských volbách 2008, 2012 a 2016 (srov. tab. č. 1). Konstatovat lze také, že byl zvolen vhodný volební systém, který umožnil politickým stranám se dobře adaptovat na novou (krajskou) volební soutěž. Rovněž se ukázalo, že úspěšná kariéra v komunální politice může být i „pozvánkou“ do krajského zastupitelstva, což někteří političtí představitelé vnímají jako přirozený a žádoucí vývoj.

Postupem času se v oblasti krajské politiky vyřešily i problémy z hlediska prostorové spádovosti, kdy některé obce změnilly krajskou příslušnost. V průběhu času se také ukotvily jednotlivé působnosti krajů (samostatná a přenesená působnost). Za významné pozitivum oproti stavu před dvaceti lety lze považovat financování krajů (dotace/vlastní příjmy, sdílené daně, poplatky a vlastní rozpočtová „politika“ atd.).

Kraje také realizují regionální politiku, která vychází z dlouhodobých strategií, které reflektují specifika jednotlivých krajů. Primárně se tato politika zaměřuje na rozvoj podnikání, rozvoj lidských zdrojů, výzkum, cestovní ruch, rozvoj služeb sociální a zdravotní péče a ochranu životního prostředí. Jednotlivé složky regionální politiky lze také hodnotit na základě mnoha kritérií (např. na základě efektivnosti, hospodárnosti, účelnosti atd.). Nově zřízené kraje mají celkem široké formální kompetence v regionálním rozvoji a podílejí se na formulaci a naplňování regionální politiky. Vzhledem k omezeným finančním zdrojům však mohou své pravomoci uplatňovat pouze v omezeném rozsahu (Formánková, 2019: 233).

5. Závěr

Tento stručný příspěvek se pokusil reflektovat vznik krajů v ČR, především v průběhu 90. let 20. století. Kraje od roku 2000 zároveň realizují i regionální politiku, která se také stala respektovaným výzkumným tématem. Téma samotné představuje příležitost pro další politologické, sociologické či ekonomické studie. Na podzim tohoto roku proběhnou již šesté krajské volby, které bývají v politologii označovány jako „druhořadé“. Na základě těchto voleb budou stanoveny i parametry pro další vývoj regionální politiky jednotlivých krajů. Tento příspěvek se ve stručnosti zaměřil na hlavní milníky při vzniku krajů v ČR. Popsány byly mimo jiné i představy jednotlivých politických stran o otázce VÚSC na počátku 90. let. Příspěvek se zaměřil zároveň na vznik a etablování regionální politiky od 90. let v kontextu vzniku krajů a procesu evropeizace po roce 1995.

Literatura

- [1] BAUN, M., MAREK, D., (2006). Regional Policy and Decentralization in the Czech Republic. *Regional and Federal Studies*, vol. 16, no. 4, pp. 409-428. ISSN 1359-7566. DOI 10.1080/13597560600989011.
- [2] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2002). *Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0384-5.
- [3] ČERMÁK, D., (2013). Změny voličského chování ve volbách do krajských zastupitelstev 2012. *Naše společnost*, vol. 11, no. 1, pp. 15-24. ISSN 1214-438X. DOI 10.13060/1214-438X.2013.11.1.2.
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2020). *Volby.cz*. [online]. [cit. 2020-02-01]. Dostupné z: <https://volby.cz/>.
- [5] CHYTILEK, R., a kol., (2009). *Volební systémy*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-548-6.
- [6] DISMAN, M., (2000). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0139-7.
- [7] DOČEKALOVÁ, P., ŠVEC, K., a kol., (2010). *Úvod do politologie*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2940-4.
- [8] DOČKAL, V., (2010). Regionální politika. In Balík, S., Císař, O., Fiala, P. a kol. *Veřejné politiky v České republice v letech 1989-2009*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, pp. 399-436. ISBN 978-80-7325-236-6.
- [9] DRULÁK, P., a kol. (2008). *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-385-7.
- [10] EIBL, O., PINK, M., a kol., (2017). *Krajské volby 2016*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8927-3.
- [11] FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J., (1994). *Základy státovědy*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-0868-7.
- [12] FORMÁNKOVÁ, H., (2019). Česká regionální politika. In Lorenz, A., Formánková, H. (eds.): *Politický systém Česka*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, pp. 217-236. ISBN 978-80-7325-486-5.
- [13] HENDL, J., (2005). *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.
- [14] HEYWOOD, A., (2004). *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia. ISBN 80-86432-95-5.
- [15] HUŠEK, P., SMOLÍK, J., (2019). *Politický systém a politické strany České republiky*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN 978-80-7509-665-4.
- [16] ILLNER, M., (2015). Minulost a současnost krajského zřízení v Čechách a na Moravě. In Ryšavý, D., Čermák, D. a kol. (eds.) *Na/O kraji. Praha Sociologické nakladatelství*, pp. 18–36. ISBN 978-80-7419-227-2.
- [17] JANEČKOVÁ, I., VINKLER, P., (2011). Kohezní politika v kontextu České republiky. In *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 71-78. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [18] JANKOVÁ, V., (2007). *Postavení krajů v politickém systému ČR*. [Diplomová práce]. Praha: Univerzita Karlova.
- [19] JEHLIČKA, P., a kol., (2000). *Stát, prostor, politika: vybrané otázky politické geografie*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-238-5566-2.

- [20] KOSTELECKÝ, T., ČERMÁK, D., VOBECKÁ, J., (2006). Druhé volby do krajských zastupitelstev – kontinuita nebo změna? *Evropská volební studia*, vol. 1, no. 2, pp. 136-160. ISSN 1801-6545.
- [21] MERRIAM, S. B., (2009): *Qualitative research: a guide to design and implementation*. San Francisco: Jossey-Bass. ISBN 978-0-470-28354-7.
- [22] PAVLÍČEK, V. a kol., (2001). *Ústavní právo a státověda, II. díl. Ústavní právo České republiky. Část 1.*, Praha: Linde. ISBN 80-7201-273-8.
- [23] PEKOVÁ, J., a kol., (2012). *Veřejný sektor – řízení a financování*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-936-4.
- [24] PINK, M., EIBL, O., (2018). The 2016 Czech regional elections: Without real regional parties or voters' interest. *Regional and Federal Studies*, vol. 28, no. 3, pp. 353-365. ISSN 1359-7566. DOI 10.1080/13597566.2018.1450746.
- [25] PINK, M., SMOLÍK, J., (2016). Regionální aspekty volebního prahu krajských voleb v ČR. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 839-846. ISBN 978-80-210-8272-4. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-108.
- [26] POSTRÁNECKÝ, J., (2010). Regionální politika a regionální rozvoj v České republice. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 8, no. 5, pp. 10-15. ISSN 1212-0855.
- [27] RUDA, A., MUSIL, M., (2013). Organizace a správa GIS na krajských úřadech. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 444-450. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-55.
- [28] SPÁČ, P., VODA, P., ZAGRAPAN, J., (2016). Abeceda ako nástroj úspechu. Prípad regionálnych volieb na Slovensku. *Sociológia – Slovak Sociological Review*, vol. 48, no. 1, pp. 71- 90. ISSN 0038-0288.
- [29] VAN EVERA, S., (1997). *Guide to methods for students of political science*. Ithaca: Cornell University Press. ISBN 0-8014-8457-X.
- [30] WOKOUN, R., (2003). *Česká regionální politika v období vstupu do EU*. Praha: Oeconomica. ISBN 80-245-0517-7.
- [31] WOKOUN, R., (2007). Management regionální politiky v ČR. *Regionální studia*, vol. 1, no. 1, pp. 2-7. ISSN 1803-1471.
- [32] WOKOUN, R., a kol. (2008). *Regionální rozvoj (Východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování)*. Praha: Linde. ISBN 978-80-7201-699-0.

Vznik tohoto příspěvku podpořila Interní grantová agentura Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně. Příspěvek vznikl v rámci interního grantu FRRMS IGA 2020/001 Volby do krajských zastupitelstev v ČR (2000-2020).

REGIONÁLNE ROZVOJOVÉ AGENTÚRY NA SLOVENSKU: MINULOSŤ A SÚČASNOSŤ

Regional development agencies in Slovakia: Past and present

NIKOLAS SZABÓ¹

LUCIA POSPIŠOVÁ²

¹ Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | ¹ Department of Regional and Rural development
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | Faculty of Europ. Studies and Regional Development
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr. Andreja Hlinku 2, 949 01 Nitra, Slovak Republic
E-mail: xszabon@uniag.sk

² Katedra verejnej správy | ² Department of Public Administration
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | Faculty of Europ. Studies and Regional Development
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr. Andreja Hlinku 2, 949 01 Nitra, Slovak Republic
E-mail: xpospisova@uniag.sk

Anotácia

Regionálne rozvojové agentúry sa stali populárnymi v druhej polovici dvadsiateho storočia ako určité multi-sektorové partnerstvá. Slovensko sa inšpirovalo týmto typom partnerstva ešte v 90. rokoch minulého storočia, kedy bola ustanovená v slovenskom právnom poriadku aj legislatívna úprava týchto agentúr. Cieľom príspevku bolo vymedziť postavenie regionálnych rozvojových agentúr v ekosystéme podporených subjektov regionálneho rozvoja v podmienkach Slovenskej republiky. Príspevok sa analyticky zameriava na regionálne rozvojové agentúry z právneho aspektu, aspektu ich početnosti a geografickej distribúcie a finančnej podpory alokovanej na ich aktivity. Metodiku príspevku dopĺňa analýza časových radov a nástroje GIS. Dosiahnuté výsledky poukazujú na zníženie podpory pre regionálne rozvojové agentúry a aj náročnejšie podmienky pre fungovanie týchto agentúr v podmienkach Slovenska.

Kľúčové slová

regionálne rozvojové agentúry, miestny ekonomický rozvoj, inštitucionálne prostredie

Annotation

Regional development agencies are a type of multi-sector partnership that has become popular in the second half of the twentieth century. Slovakia was inspired by this type of partnership in the 1990's when the legal regulation of these agencies was established in Slovak legislation. The paper focuses analytically on regional development agencies from the legal aspect, the aspect of their number and geographical distribution and the financial support allocated to their activities. The methodology of the paper is supplemented by the analysis of time series using GIS tools. The achieved results point to reduced support for regional development agencies and more difficult conditions for functioning in Slovakia.

Key words

regional development agencies, local economic development, institutional arrangements

JEL classification: D02, O17

1. Úvod

Vplyv inštitucionálneho prostredia na hospodársky rozvoj je v ekonomicko-výskumnej sfére nepopierateľný, čoho dôkazom sú aj rôzne inštitucionálne prístupy v ekonómii. Inštitúcie predstavujú kľúčový zdroj inovačnej, učiacej a rastovej produktivity (Putnam, 2000). Inštitúcie ekonomického rozvoja sú súčasťou inštitucionálneho usporiadania a prostredia, ktoré je tvorené viacerými aktérmi a úrovňami (Varecha, Fáziková, 2019). Rozvoj môže byť efektívnejší, ak bude viac využívaný prístup zdola-hore, a rovnako rozvojové stratégie budú viac efektívne,

ak sa bude prihliadať viac na inštitucionálne faktory (Rodríguez-Pose, 2013). Inštitúcie hospodárskeho charakteru sú dlhodobým objektom záujmov, predovšetkým z aspektu ich funkcií, evolúcie a dopadu na ľudský blahobyť ako taký (Rutherford, 1994). Môžeme vo všeobecnosti tvrdiť, že inštitucionálne prostredie sa vyvíja a mení v každom prostredí odlišne. Rovnako môžeme tvrdiť, že vo väčšine krajín je inštitucionálne prostredie tvorené z troch sektorov; verejného, podnikateľského a neziskového. Súčasťou tohto inštitucionálneho prostredia sú aj rozvojoví aktéri. Esien, (2018) definuje rozvojových aktérov ako jednotlivcov, skupiny, a agentúry, ktoré majú v spoločnosti určité špecifické rozvojové funkcie. V rámci svojich povinností zodpovedajú za daný rozvoj. Takéto subjekty môžu pôsobiť ako súčasť občianskej spoločnosti, vlády, komunitne orientovaných organizácií alebo pod inými inštitucionálnymi oblasťami.

Rozvojových aktérov môžeme deliť do troch základných skupín podľa sektorov; verejný sektor, ktorého hlavnou úlohou je poskytovať verejné služby a rozvoj daného územia, ďalej podnikateľský sektor, ktorý sa podieľa na rozvoji, predovšetkým je však potrebné mať na zreteli menšie a stredné podniky, ktoré na druhej strane môžu byť ohrozené väčšími podnikmi. Nepopierateľná je úloha tretieho, neziskového, alebo dobrovoľného sektora, ktorý môže zastupovať nedostatky verejného a podnikateľského sektora. Historický prierez poukázal, že všeobecne prospešný lobing môže smerovať na podnikateľské ale aj verejné subjekty so záujmom zlepšenia ich činnosti, alebo poukázania na nekalú činnosť. Ako príklad môžeme uviesť (Greenpeace) (Nitoaia, Camara, 2018). Rozvojový subjekt tak môžeme považovať za subjekt, ktorý nesie rozvojové funkcie, a ktoré sú legislatívne podoprené. Tieto funkcie môžu byť rôzneho charakteru, spoločným cieľom je však zabezpečiť určitú rozvojovú činnosť pre zlepšenie socio-ekonomických alebo environmentálnych podmienok v danom priestore. Medzi rozvojové subjekty na Slovensku radíme aj regionálne rozvojové agentúry. Tento typ inštitúcie začal vznikať v Európskom priestore tesne po druhej svetovej vojne ako odpoveď na hospodársky úpadok, ktorý bol následkom svetového konfliktu. Avšak samotný typ tejto inštitúcie nie je jednoduché definovať, nakoľko tieto rozvojové subjekty vznikali v rôznych krajinách, a teda v odlišných podmienkach. Do roku 2010 bolo celosvetovo registrovaných približne 15 000 rozvojových agentúr. V celosvetovom kontexte tak za poslednú dekádu narástol počet rozvojových agentúr fungujúcich prevažne na princípe zdola-nahor. Ich cieľom je rozvíjať miestne a regionálne rozvojové iniciatívy (Clark, Huxley, Mountford, 2010). Kľúčovým pojmom vystihujúci tento typ inštitúcie je medzi-sektorové partnerstvo. Takéto partnerstvo funguje ako inštitúcia alebo na základe dohody medzi inštitúciami na princípe spolupráce dvoch alebo až troch sektorov (Clarke, Crane, 2018). Spolupráca aktérov v rámci viacerých sektorov dokáže priniesť pozitívne dopady v miestnom a regionálnom rozvoji, a to práve využívaním výhod, ktoré prinášajú aktéri v rámci sektora samotného. Avšak sám aktér z jedného sektora nedokáže podnieť taký rozvoj ako v prípade spojenia vzájomných síl a záujmov aktérov z dvoch alebo troch sektorov (Waddock, 1989). Obce čelia viacerým výzvam a problémom, riešením môžu byť mechanizmy založené na viac-sektorovej spolupráci (Melichová, Varecha, 2020). Partnerstvá predstavujú v miestnom ekonomickom rozvoji kardinálnu súčasť tohto konceptu. Miestny ekonomický rozvoj predstavuje rozvoj založený na princípoch zdola-hora, a teda maximálne využívanie lokálnych zdrojov. Inštitucionálne sa MER skladá aj z viac-sektorových partnerstiev, pričom hlavným aktérom je miestna samospráva. Hlavnou inštitucionálnou podporou pre miestny ekonomický rozvoj môže byť práve Integrovaná sieť regionálnych rozvojových agentúr (Šebová, 2009). Na medzinárodnej úrovni pôsobí organizácia EURADA, ktorá zastrešuje spoločné záujmy regionálnych rozvojových agentúr prevažne v Európe. Na jej webovej stránke sa uvádza, že v jej záujme je, aby členské RRA si medzi sebou vymieňali pozitívne skúsenosti z rozvojovej činnosti. Rovnako definuje RRA, ktoré sú partnerstvami pozostávajúcimi z troch sektorov, pričom v záujme každého partnera je sa podieľať na rozvoji daného územia. Činnosti RRA sú rôznorodé, keďže európska legislatíva neupravuje ich hlavný štatút. Medzi hlavné činnosti patrí; podpora hospodárskeho rozvoja, podpora efektivity a konkurencieschopnosti podnikov, pomoc internacionalizácií spoločností na ich území, podpora zamestnanosti a rovnako je v záujme trvalo-udržateľný rozvoj (EURADA, 2020). Práva a povinnosti tohto rozvojového subjektu v podmienkach Slovenska sú prioritne upravené podľa dvoch zákonov (v súčasnosti účinných); zákon o Podpore regionálneho rozvoje č. 539/2008 v z. n. p., ktorý bol 5-krát novelizovaný a Občianskym zákonníkom č. 40/1964 v z. n. p., kde je upravená právna forma, ktorú predstavuje záujmové združenie právnických osôb.

Cieľom príspevku je vymedziť postavenie regionálnych rozvojových agentúr v ekosystéme podporných subjektov regionálneho rozvoja v podmienkach Slovenskej republiky. Príspevok sa pritom zameriava na analýzu RRA z právneho aspektu, aspektu ich početnosti a geografickej distribúcie a finančnej podpory alokovanej na ich aktivity. Metodicky sa opiera o analýzu časových radov a používa nástroje GIS. Príspevok čerpá zo sekundárnych zdrojov; z právnych dokumentov, zo Štatistického úradu SR, ktorý disponuje databázou nezamestnanosti a centrálnym registrom organizácií, z Úradu vlády SR, ktorý disponuje registrom zmlúv a zoznamom poskytnutých dotácií a z Úradu podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu, ktorý disponuje zoznamom poskytnutých dotácií.

2. Právny aspekt a komparácia vybraných ukazovateľov regionálnych rozvojových agentúr na Slovensku

Regionálne rozvojové agentúry začali pôvodne vznikáť na území Slovenska na začiatku 90. rokov 20. storočia. Koncept RRA bol sformulovaný na základe pozitívne osvedčených RRA v členských krajinách EÚ. Hlavnou úlohou týchto subjektov bolo napomáhať v miestnom a regionálnom rozvoji. Ako inštitúcie boli tieto subjekty formované z pozície tretieho sektora, konkrétne ako záujmové združenia právnických osôb. (IS RRA, 2012). V pôvodnom vládnom uznesení SR č. 738/2000 sa uvádza, že RRA vznikajú na základe neziskového princípu a rovnako na základe princípu partnerstva, ktorý sa skladá zo spolupráce podnikateľského, verejného a tretieho sektora. Ich pôvodná úloha bola, aby pôsobili ako odborné pracoviská pre tvorbu regionálnych programov a projektov prevažne pre samosprávy.

Činnosti RRA boli uznesením vlády SR č. 738/2000 uvádzané nasledovne:

- Ich orientácia mala smerovať na rozvoj regiónov v súlade s regionálnymi operačnými programami. Cieľom bolo realizovať rozvojové projekty na podporu vytvárania podmienok pre investovanie v regióne z vnútorných a vonkajších zdrojov,
- aktivizovanie regiónu v oblasti získavania domácich a zahraničných grantov rozvíjaním cezhraničnej spolupráce a interregionálnej spolupráce,
- podporovanie vstupu zahraničných investícií do regiónov a iniciovanie budovania podnikateľských inkubátorov a priemyselných parkov,
- zabezpečovanie technicko-ekonomických štúdií, poradenstva pri tvorbe, implementácii, monitoringu rozvojových projektov a získavani zahraničného, rizikového a štartovacieho kapitálu,
- poskytovanie konzultačných služieb, predovšetkým poradenstva z predvstupových a štrukturálnych fondov,
- budovanie vzťahu verejnosti k regiónu, organizovaním seminárov a výstav ako aj prezentácie regionálnych projektov a iniciatív,
- koordinácia aktivít a spolupráca so subjektami podieľajúcimi sa na zabezpečovaní regionálneho rozvoja (v prípade potreby realizácie programov a projektov EÚ),
- organizovanie spolupráce so zahraničnými partnerskými organizáciami a podpornými fondmi,
- zabezpečenie vypracúvania regionálnych rozvojových štúdií v súlade s koncepciou rozvoja kraja a celého regiónu podľa platnej územno-plánovacej dokumentácie,
- vytváranie regionálnych informačných systémov a databáz,
- organizovanie odbornej školiacej činnosti najmä v oblasti regionálneho rozvoja.

Podľa zákona o Podpore regionálneho rozvoja č 539/2008 ods. 1 je možné poskytnúť dotáciu nasledovným subjektom, ktoré sú uvádzané ako subjekty územnej spolupráce; hlavným kompetenčným orgánom je Úrad podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu, ďalšie subjekty územnej spolupráce sú ministerstvá, vyššie územné celky, obce, regionálne rozvojové agentúry, slovenská časť euroregiónu, európske zoskupenia územnej spolupráce, občianske združenia, a neziskové organizácie poskytujúce všeobecne prospešné služby.

Podľa výziev, na základe ktorých sú poskytované subjektom územnej spolupráce granty, sú činnosti podľa zákona č. 539/2008 § 3 ods.2 a § 13 ods. 2 podmieňujúce pre získanie daných grantov, rovnako musí byť daná agentúra zaradená do integrovanej siete regionálnych rozvojových agentúr, ktorá je upravená podľa zákona č. 539/2008 §14 nasledovne:

(1) Integrovaná sieť regionálnych rozvojových agentúr je tvorená regionálnymi rozvojovými agentúrami, ktorým je podľa zmluvy o poskytnutí dotácie na projekt uzatvorenej medzi úradom podpredsedu vlády a regionálnou rozvojovou agentúrou poskytnutá z rozpočtovej kapitoly úradu podpredsedu vlády dotácia na príslušný rozpočtový rok.

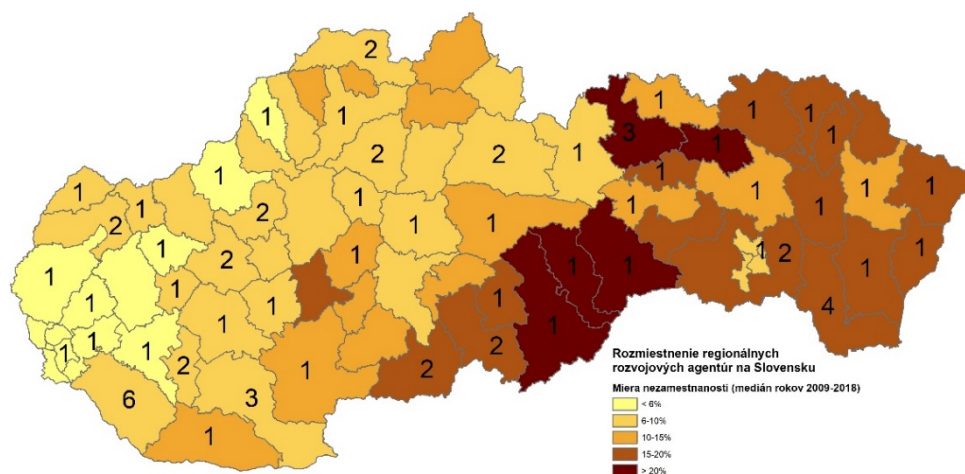
(2) Regionálna rozvojová agentúra zaradená do Integrovanej siete regionálnych rozvojových agentúr a jej zakladatelia a členovia musia mať sídlo na území realizácie projektu; to neplatí, ak je zakladateľom alebo členom regionálnej rozvojovej agentúry verejnoprávna inštitúcia.

(3) Členom regionálnej rozvojovej agentúry zaradenej do Integrovanej siete regionálnych rozvojových agentúr (IS RRA) je najmenej jedna obec alebo jeden vyšší územný celok, jedno mikroregionálne združenie alebo regionálne združenie miest a obcí, najmenej jedna právnická osoba vykonávajúca podnikateľskú činnosť alebo právnická osoba, ktorej členmi sú právnické osoby vykonávajúce podnikateľskú činnosť, a najmenej jedna mimovládna organizácia.

IS RRA vznikla ako koordinujúci subjekt, v rámci ktorého členské RRA spolupracujú, zdieľajú potrebné informácie, skúsenosti, ale aj odborný a technický potenciál. Zvyšuje sa tak synergický efekt na regionálnej a nadnárodnej úrovni a rovnako sa tak zvyšuje aj účinnosť práce jednotlivých RRA pri splnení stanovených úloh v oblasti regionálneho rozvoja (IS RRA, 2020).

RRA boli, a aj sú vytvárané na základe dobrovoľnosti, a preto v niektorých regiónoch, aktuálne nepôsobia regionálne rozvojové agentúry. Ako príklad môžeme uviesť prípadovú štúdiu zameranú na regionálne rozvojové agentúry v Poľsku z roku 2011, kde sa uvádza, že nie je vzťah medzi socioekonomickými faktormi regiónu a lokalizácie týchto agentúr. Mnoho RRA sa lokalizuje vo vyspelých regiónoch a naopak nelocalizujú sa menej rozvinutých regiónoch (Kilianski, 2011). Na základe uvedeného sme sa pokúsili uviesť početnosť RRA v okresoch na Slovensku na základe jediného indikátora, a to výšky nezamestnanosti v danom okrese. V podmienkach Slovenska je na okresnej úrovni dostupný kľúčový indikátor, a to nezamestnanosť, v rámci ktorého je možné skúmať aj vzťah ako je priestorová spravodlivosť pridelených grantov v rámci okresov (Šipikal, Vrábľová, Lešková, 2018). Rovnako môžeme zmieniť, že na Slovensku je od roku 2016 realizovaná samostatná politika pre najmenej rozvinuté okresy. Podľa zákona č. 336/2015 §3 písm. a) ods.1 „sa zapíše do zoznamu najmenej rozvinutých okresov okres, v ktorom miera evidovanej nezamestnanosti vypočítaná z disponibilného počtu uchádzačov o zamestnanie, ktorú ústredie vykazuje, bola v období za aspoň deväť kalendárnych štvrtrokov počas predchádzajúcich dvanástich po sebe nasledujúcich kalendárnych štvrtrokov vyššia ako 1,5-násobok priemernej miery evidovanej nezamestnanosti v Slovenskej republike za rovnaké obdobie.“

Obr. 1: Priestorová distribúcia regionálnych rozvojových agentúr na Slovensku

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Registra organizácií SR (2020)

Z uvedenej mapy môžeme vidieť početnosť a lokalizáciu RRA v rámci okresov v porovnaní s mediánom miery nezamestnanosti z obdobia 2009-2018. Až 6 RRA je registrovaných v okrese Dunajská Streda, pričom okres patrí na základe miery nezamestnanosti skôr ku rozvinutejším okresom. Naopak, okresy ako Revúca, Rožňava, Rimavská Sobota, Sabinov predstavujú okresy s najvyššou mierou nezamestnanosti, pričom v každom z uvedených okresov sa lokalizuje len jedna RRA, okrem okresu Kežmarok, kde sa lokalizujú 3 agentúry. Na základe zobrazenej mapy môžeme uvádzať, že lokalizácia RRA je na území Slovenska rovnomerná.

RRA ako subjekt je záujmovým združením právnických osôb, nepredstavuje však typický neziskový subjekt, keďže má podľa zákona č. 539/2008 o podpore regionálneho rozvoja povinne preddefinovaných členov verejného, podnikateľského, ale aj neziskového sektora, predstavuje tak špecifický subjekt. Podľa zákona č. 595/2003 §13, ods. 2 dani z príjmov môžu byť agentúry financované aj prostredníctvom členských príspevkov, ktoré nepodliehajú dani z príjmov. Je však potrebné zmieniť, že ich financovanie sa odvíjalo aj od štátnej podpory. Rovnako môžeme zmieniť aj zdroje z podnikateľskej činnosti. RRA môže podnikáť, aj keď nie je podnikateľským subjektom. Členovia neziskových subjektov nemôžu vyberať zisk pre svoje súkromné účely, a preto môže RRA využiť zdroje podnikateľskej činnosti na svoju prevádzku, resp. na rôzne rozvojové aktivity (MV SR, 2020). Z tohto aspektu podliehajú tieto agentúry rovnako trhovým zákonom ako iné bežné podnikateľské subjekty. Činnosť strategického poradenstva, resp. tvorba strategických plánov alebo poskytovanie projektového manažmentu a iné činnosti, ktoré poskytujú RRA môžu rovnako poskytovať súkromné, a teda podnikateľské subjekty. Subjekty, ktoré môžu ohrozovať existenciu RRA sú aj iné subjekty tretieho sektora, alebo dokonca samotný verejný sektor.

V roku 2015 boli zavedené centrálnym koordinačným orgánom informačno-poradenské centrá, ktoré sú financované z operačného programu Technická pomoc. Hlavnou úlohou je poskytovanie bezplatného poradenstva a implementácie v oblasti grantov a verejného obstarávania (Úrad podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu/Euroinfo, 2020). Tieto poradenské centrá pôsobia na každom vyššom územnom celku, okrem Bratislavskom VÚC, žiadateľ tak môže bezplatne využiť tieto služby, čo stavia RRA do nevýhodnej pozície, ak by si chceli vlastné príjmy získavať podnikaním v tejto oblasti.

Počet RRA sa na Slovensku taktiež v čase vyvíjal a na základe registra organizácií štatistického úradu SR, je jednoduché zistiť počty RRA s datovaním prvej agentúry. Prvú RRA môžeme registrovať už v roku 1993, následne do roku 1997 bolo registrovaných 12 agentúr, do roku 2002 sa ich počet zvýšil na 34. Práve rok 2004 môžeme pokladať za míľnik, keďže v tomto roku sa Slovensko stalo súčasťou EÚ, čím sa regionálna politika vo veľkej miere na Slovensku posilnila práve prostredníctvom nenávratnej finančnej pomoci z grantov EÚ. Do roku 2007 sa ich počet zvýšil na 64, následne do roku 2011 bolo registrovaných 77 agentúr, pričom v súčasnosti ich je registrovaných 75. Uvedené hodnoty sú očistené o subjekty, ktoré zanikli v daných rokoch. Či dané subjekty sú skutočne aktívne, sa nedá posúdiť na základe toho, či sú na registri záujmových združení vedené ako fungujúce. Môžu byť registrované, avšak nemusia žiadne aktivity vykonávať. Účtovníctvo treťosektorových organizácií sa odlišuje od podnikateľských alebo verejných subjektov. A informácie, ktoré je možné získať napríklad z účtovných závierok z registra účtovných závierok o podnikateľských subjektoch, nie je možné získať o treťosektorových organizáciách. Údaje finančnej analýzy by poukázali na ďalšie aktivity RRA. Táto bariéra znevýhodňuje výskumné zámery v tejto oblasti.

Na druhej strane je tu faktor, ktorý môže zásadne formovať tento typ inštitucionálneho usporiadania, a je ním podpora zo strany štátu. Ako sme uviedli, RRA sú oprávnené čerpať granty, vrátane samosprávnych, štátnych a aj európskych. V programovom období 2014-2020 doposiaľ len jediný subjekt čerpal podporu z európskych grantov, a jedna žiadosť bola zamietnutá. Výrazný pokles podpory je zaznamenaný zo strany kompetenčného orgánu, ktorým bol do roku 2016 Ministerstvo výstavby, dopravy a regionálneho rozvoja, do konca roka 2018 Úrad vlády, a od roku 2019 Úrad podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu (zákon č. 575/2001 Z. z. SR o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov).

Obr. 2: Dotácie pre regionálne rozvojové agentúry (v 1000 EUR)

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov z Centrálného registra zmlúv (2020), Úradu vlády SR (2020), a Úradu podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu/zoznam poskytnutých dotácií (2020)

Z Obr. 2 vyplýva, že hlavná podpora regionálnych rozvojových agentúr bola poskytovaná z Ministerstva dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR (MDVRRSR), ktoré bolo kompetenčným orgánom v oblasti RRA. Avšak táto podpora sa mohla uskutočňovať do roku 2016, keďže kompetencie v oblasti regionálneho rozvoja boli presunuté na Úrad vlády SR. Granty pre RRA poskytuje aj Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR a taktiež Ministerstvo sociálnych vecí a rodiny SR. Granty zo strany MSVR SR však dosiahli najvyššiu hodnotu v roku 2017 iba 14 155 EUR a v priemere 8413 EUR za dané obdobie, a preto nie sú v grafe uvedené. Podpora pre RRA sa výrazne znížila v roku 2017, kedy sa stal kompetenčným orgánom Úrad vlády SR. Najnižšia podpora zo strany kompetenčného orgánu je evidovaná v roku 2019, a to 24 700 EUR zo strany Úradu podpredsedu vlády

SR pre investície a informatizáciu, pričom výrazne vyšší podiel podpory smeroval v prospech územných samospráv (Tab. 1: Nenávratná finančná pomoc pre subjekty územnej spolupráce).

Tab. 1: Nenávratná finančná pomoc pre subjekty územnej spolupráce

	2016	2017	2018	2019
Súhrnná podpora pre subjekty územnej spolupráce (EUR)	1 037 221,12	549 297,09	1 027 564,00	895 417,30
Súhrnná podpora pre RRA (EUR)	689 803,98	322 336,26	332 170,00	24 734,00
Percentuálny podiel podpory pre RRA	66,5%	58,7%	32,3%	2,8%
Percentuálna zmena podpory RRA		-7,8%	-26,4%	-29,5%
Súhrnná podpora pre územné samosprávy (EUR)	0	61 502,00	292 007,00	684 073,30
Percentuálny podiel podpory pre územnú samosprávu	0,0%	11,2%	28,4%	76,4%
Percentuálna zmena podpory územnej samosprávy		+ 11,2%	+ 17,2%	+ 48,0%

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Úradu vlády SR (2020) a Úradu podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu/zoznam poskytnutých dotácií (2020)

Z Tab. 1 vyplýva, že podpora Regionálnych rozvojových agentúr zo strany Úradu vlády SR a Úradu podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu značne poklesla, a to od roku 2016 až 2019 o 63,7 % z celku, ktorý predstavujú ostatné subjekty územnej spolupráce. Na druhej strane podpora územných samospráv sa značne posilnila. Kým v roku 2016 bola podpora samospráv nulová, v roku 2019 tvorila podpora samospráv až 76,4 % spomedzi ostatných subjektov územnej spolupráce. Celkový nárast podpory pre samosprávu predstavuje až 76,4 % od roku 2016 po rok 2019. Podiely podpory subjektov sa tak značne obrátili v prospech samospráv. Podpora zo strany centrálného koordinačného orgánu však oprávnené mohla poklesnúť z viacerých dôvodov. Jedným z nich bolo už zmienené aj vytvorenie Informačno-poradenských centier, keďže činnosti v pôsobnosti týchto centier predstavujú jednu z hlavných činností regionálnych rozvojových agentúr. Tieto centrá navyše nepredstavujú výraznú finančnú záťaž pre štátny rozpočet, keďže sú financované z Operačného programu Technická pomoc vo výške 85 % (DataCentrum/ITMS2014+, 2016).

RRA boli v počiatkoch vzniku uznávané ako určitý a nádejny nový typ partnerstva, neskôr však boli aj kritizované. Koncept RRA bol postavený na prístupoch učiacich sa regiónov, inovácií a prístupu zdola-nahor. Neskôr, prevažne na prelome tisícročí sa RRA preukázali ako typ inštitúcie, ktoré neplnili pôvodné úlohy regionálneho rozvoja. RRA sa stali hlavne na medzinárodnom poli nekonkurencieschopnou inštitúciou (Bellini, Danson, Halkier, 2012). Ako príklad môžeme uviesť aj RRA v Anglicku, kde boli v roku 2011 zrušené, keďže neboli pokladané za efektívne, zároveň boli nahradené miestnym podnikovými partnerstvami (Danson, Loyd, 2011). V dôvodovej správe návrhu poslancov NRSR zo dňa 03.03.2017 na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja v znení neskorších predpisov sa uvádza nasledovné: „Hlavným cieľom návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja v znení neskorších predpisov (ďalej len „návrh zákona“), je, aby regionálne rozvojové agentúry neboli jedným zo subjektov územnej spolupráce, z čoho vyplýva zamedzenie poskytovania dotácií regionálnym rozvojovým agentúram, ako i súvisiace zrušenie Integrovannej siete regionálnych rozvojových agentúr.“ V závere dôvodovej správy sa uvádza: „Neexistuje žiadna taká úloha definovaná v § 13 ods. 2 zákona o podpore regionálneho rozvoja, ktorú by nemohli okrem regionálnych rozvojových agentúr vykonávať ostatné subjekty územnej spolupráce definované v § 13 ods. 1, napríklad územné samosprávy. To je aj hlavný dôvod, prečo nie je potrebné ďalej sieť rozvojových agentúr ročne dotovať z verejných zdrojov 700 tisícmi eur. Podpora regionálnych rozvojových agentúr je prežitkom. Potvrďuje to i fakt, že s ich službami neráta ani úrad podpredsedu vlády pre informatizáciu a investície, ktorý aktuálne zriadil v rámci projektu podporeného operačným programom Technická pomoc 2014 – 2020 samostatnú Integrovanú sieť informačno-poradenských centier, v rámci ktorých sa potenciálnym žiadateľom o nenávratné finančné príspevky poskytované z eurofondov poskytujú v krajských mestách (okrem Bratislavy) konzultácie. Návrh zákona bude mať pozitívny vplyv na verejné rozpočty, neprináša nárok na pracovné sily, nemá vplyv na zamestnanosť a tvorbu pracovných miest, na životné prostredie a ani na podnikateľské prostredie. Návrh zákona je v súlade s Ústavou Slovenskej republiky, jej zákonmi a medzinárodnými zmluvami, ktorými je Slovenská republika viazaná.“ K návrhu tejto novely zaujala stanovisko aj sekcia rozpočtovej politiky Ministerstva financií, ktorá uviedla, že: „Sekcia berie na vedomie pozitívny vplyv návrhu na rozpočet verejnej správy.“ Návrh bol však zamietnutý už v prvom čítaní. (Návrh poslancov Národnej rady zo dňa 03.03.2017 na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja v znení neskorších predpisov).

4. Závěr

Na začiatku 90. rokov bol tento typ inštitucionálneho usporiadania určitým vzorom, ktorým sa inšpirovala vláda SR. V súčasnosti značne poklesla podpora regionálnych rozvojových agentúr zo strany štátu. Rovnako sa vytvorili informačno-poradenské centrá, ktoré môžu ohrozovať existenciu regionálnych rozvojových agentúr. Vzhľadom ku legislatívnym bariéram nie je možné analyzovať celkové zdroje regionálnych rozvojových agentúr, ani výšku darov, čo značne znevýhodňuje výskumné zámery v tejto inštitucionálnej oblasti. Na základe uvedených dát môžeme uvádzať, že tento typ inštitúcie v podmienkach SR nie je posilňovaný, ale naopak, skôr sú vidieť negatívne tendencie. V sumáre zmienených faktorov môžeme uvádzať, že podmienky pre fungovanie regionálnych rozvojových agentúr sú skôr horšie ako v predchádzajúcich obdobiach. Príspevok rozširuje rozhľad v inštitucionálnej sfére verejno-súkromných partnerstiev a analýzou podpory pre RRA podáva návrhy pre možné nové výskumné záujmy v tejto oblasti.

Literatúra

- [1] BELLINI, N., DANSON, M., HALKIER, H., (2012). *Regional Development Agencies: The Next Generation?: Networking, Knowledge and Regional Policies*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group. ISBN 978-0-203-10702-7.
- [2] CLARK, G., HUXLEY, J., MOUNTFORD, D., (2010). *Organising Local Economic Development. The role of development agencies and companies, local economic and employment development (LEED)*. Paris: OECD publishing. ISBN 9789264083530.
- [3] CLARKE, A., CRANE, A., (2018). Cross-Sector Partnerships for Systemic Change: Systematized Literature Review and Agenda for Further Research. *Journal of Business Ethics*, vol. 150, no. 1, pp. 303-313. ISSN 1573-0697. DOI 10.1007/s10551-018-3922-2.
- [4] DANSON, M., LOYD, G., (2011). Devolution, institutions, and organisations: changing models of regional development agencies. *Environment and Planning C: Government and Policy*, vol. 30, no. 1, pp. 78-94. ISSN 0263-774X. DOI 10.1068/c1145r.0.
- [5] DATACENTRUM/ITMS2014+, (2016). *Detail žiadosti o nenávratný finančný príspevok: Vytvorenie a prevádzkovanie Integrovannej siete informačno-poradenských centier I*. [online]. [cit. 2020-03-05]. Dostupné z: <https://www.itms2014.sk/schvalena-zonfp?id=a30eae6c-df19-4dfb-8cfe-e1f60b490ac0>.
- [6] ESIEN, E., (2018). Strengthening Performance of Civil Society Through Dialogue and Critical Thinking in Nigeria: Its Ethical Implications. In Chhambra, S. (ed.) *Handbook of Research on Civic Engagement and Social Change in Contemporary Society*. Hershey: IGI Global, pp. 82-102. ISBN-13 978-1522541974. DOI 10.4018/978-1-5225-4197-4.
- [7] EURADA, (2020). *Country profiles*. [online]. [cit. 2020-03-02]. Dostupné z: <http://www.eurada.org/studies-of-rdas/>.
- [8] ISRRA, (2012). *Dokumenty súvisiace so vznikom a fungovaním IS RRA*. [online]. [cit. 2019-12-10]. Dostupné z: <https://isrrask.webnode.sk/dokumenty/>.
- [9] KILIANSKI, T., (2011). *Regional Development Agencies: Country Case Study: Poland*. [online]. [cit. 2020-01-02]. Dostupné z: <http://rsedp2serbia.eu/files/wp-content/uploads/2011/09/RDA-Case-Study-Poland-2011-03-03.pdf>.
- [10] MELICHOVÁ, K., VARECHA, L., (2020). Endogenous Political, Institutional, Cultural, and Geographic Determinants of Intermunicipal Cooperation—Evidence from Slovakia. *Sustainability*, vol. 12, no. 2, pp. 1-25. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su12020709.
- [11] MINISTERSTVO VNÚTRA, (2020). *Informácie o registrovaní záujmových združení právnických osôb*. [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: <https://www.minv.sk/?informacie-o-registrovani-zaujmovych-zdruzeni-pravnickych-osob>.
- [12] Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky zo dňa 03.03.2017 na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja v znení neskorších predpisov.
- [13] NITOAI, P., CAMARA, G., (2018). Roles of Actors in Promoting Sustainable Development. *Present Environment and Sustainable Development*, vol. 12, no. 1, pp. 169–177. ISSN 2284-7820. DOI 10.2478/pesd-2018-0013.
- [14] PUTNAM D. R., (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster. ISBN 13: 978-0-684-83283-8.
- [15] RODRÍGUEZ-POSE, A., (2013). Do Institutions Matter for Regional Development? *Regional Studies*, vol. 47, no. 7, pp. 1034-1047. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/00343404.2012.748978.
- [16] RUTHERFORD, M., (1994). *Institutions in economics: The old and new institutionalism*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 0 521 45189 2.
- [17] ŠEBOVÁ, M., (2009). Miestny ekonomický rozvoj. In Hudec, O. a kol. (eds.). *Podoby regionálneho a miestneho rozvoja*. Košice: Technická univerzita, pp. 53-111. ISBN 978-80-553-0117-4.

- [18] ŠIPIKAL, M., VRÁBELOVÁ, K., LEŠKOVÁ, A., (2018). Efekty priestorovo neutrálnej politiky na najzaostalejšie regióny. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 231-236. ISBN 978-80-210-8970-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-30.
- [19] ŠTATICKÝ ÚRAD SR. DATACUBE, (2020). *Miera evidovanej nezamestnanosti*. [online]. [cit. 2020-02-02]. Dostupné z: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SK_WIN/pr3108rr/v_pr3108rr_00_00_00_sk.
- [20] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2020). *Register organizácií*. [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/Databases/register_organizacii.
- [21] ÚRAD PODPREDESEDU VLÁDY SR PRE INVESTÍCIE A INFORMATIÁCIU, (2020). *Dotácie*. [online]. [cit. 2020-03-05]. Dostupné z: <https://www.vicempremier.gov.sk/sekcie/dotacie/index.html>.
- [22] ÚRAD PODPREDESEDU VLÁDY SR PRE INVESTÍCIE A INFORMATIZÁCIU, (2020). *Integrovaná sieť informačno-poradenských centier*. [online]. [cit. 2020-01-15]. Dostupné z: <https://euroinfo.sk/>.
- [23] ÚRAD VLÁDY SR, (2020). *Centrálny register zmlúv*. [online]. [cit. 2020-01-10]. Dostupné z: <https://www.crz.gov.sk/>.
- [24] ÚRAD VLÁDY SR, (2020). *Regionálny rozvoj – dotácie*. [online]. [cit. 2020-03-05]. Dostupné z: <https://www.vlada.gov.sk/regionalny-rozvoj/#tabs-3>.
- [25] Uznesenie Vlády SR č. 738/2000.
- [26] VARECHA, L., FÁZIKOVÁ, M., (2019). Vybrané procesy formulácie a implementácie politiky podpory najmenej rozvinutých okresov. In *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 272-279. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-34.
- [27] WADDOCK, A. S., (1989). Understanding social Partnerships. *Administration & Society*, vol. 21, no.1, pp. 78-100. ISSN 00953997. DOI 10.1177/009539978902100105.
- [28] Zákon č. 40/1964 Z. z. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov.
- [29] Zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja v znení neskorších predpisov.
- [30] Zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov.
- [31] Zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA1/0789/18.

ÚZEMNÍ DIFERENCIACE STÁTNÍCH PROGRAMŮ PODPORY REGIONÁLNÍHO ROZVOJE COBY NÁSTROJE REGIONÁLNÍ POLITIKY ČR V LETECH 2013-2018

Spatial differentiation of state regional development programs as a regional
policy tool of the Czech Republic in 2013-2018

MICHAL ŠEVČÍK

ONDŘEJ KONEČNÝ

Ústav regionálního rozvoje | Department of Regional Development
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Faculty of Regional Develop. and Internat. Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ tř. Gen. Píky 2005/7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: xsevci16@mendelu.cz, ondrej.konecny@mendelu.cz

Anotace

Cílem předkládaného příspěvku je odhalit územní diferenciaci využití státních programů podpory regionálního rozvoje, financovaných Ministerstvem místního rozvoje ČR v letech 2013-2018. Územní diferenciaci je zkoumána prostřednictvím tří ukazatelů: podílu finanční alokace programů, podílu počtu realizovaných projektů a finanční alokace programů na jednoho obyvatele za jednotlivé kraje ČR. Z výsledků analýzy vyplývá, že celková výše finanční podpory pro kraje se v příslušných letech liší v závislosti na charakteru regionálních problémů a časově omezené existenci některých programů. Dále bylo zjištěno, že největší absorpční kapacitu programů měl Jihočeský kraj, který získal největší část celkové alokace ve sledovaném období, a to i v přepočtu na jednoho obyvatele. Zdůvodnění zejména spočívá v poměrně vysoké podpoře na sanaci povodňových škod po roce 2013. Naproti tomu Karlovarský kraj, pro nějž je charakteristická lokalizace řady „státem podporovaných regionů“, získal ve srovnání s ostatními kraji projekty v nízké celkové výši finanční podpory (relativizováno na velikost územní jednotky).

Klíčová slova

státní program, regionální politika, podpora regionálního rozvoje, územní diferenciaci

Annotation

The aim of the presented paper is to reveal the territorial differentiation of the use of state regional development support programs financed by the Ministry of Regional Development of the Czech Republic in 2013-2018. Territorial differentiation is examined through three indicators: the share of financial allocation of programs, the share of the number of implemented projects and the financial allocation of programs per capita for individual regions of the Czech Republic. The results of the analysis show that the total amount of financial support for regions varies in the relevant years depending on the nature of regional problems and the time-limited existence of some programs. It was also found that South Bohemian Region which received the largest part of the total allocation in the period, even in terms of per capita, had the largest absorption capacity of the programs. The justification lies in the relatively high support for the remediation of flood damage after 2013. In contrast, the Karlovy Vary region, which is characterized by the localization of a number of "state-supported regions", received a relatively small amount of support compared to other regions (related to size of the area).

Key words

state program, regional policy, regional development support, spatial differentiation

JEL classification: R58, H76

1. Úvod

Od počátku 90. let minulého století se začala v rámci hospodářské politiky ČR postupně prosazovat a zavádět opatření na zmírňování disparit regionální povahy. Je však nutno poznamenat, že bezprostředně v prvních letech po pádu socialismu regionální politika (RP) spíše neexistovala či jinými slovy plnila naprosto marginální funkci.

Tento stav byl dán tím, že vlády věnovaly pozornost zejména makroekonomickým problémům spojeným s transformací na tržní ekonomiku (Wokoun, 2003). Byla-li v počátcích tohoto období ze strany vlády uplatňována nějaká praktická opatření na zmiřování územních disparit, jednalo se spíše o opatření jednorázová a časově omezená, zaměřená na snížení nezaměstnanosti v některých oblastech státu, jako např. vyhláška MPSV č. 276/1991 Sb., o poskytování věrnostních stabilizačních odměn pracovníkům ve vybraných okresech a místech ČR či usnesení vlády č. 148/1994, o opatřeních k řešení situace v okresech s nejvyšší nezaměstnaností (Pileček, 2011; Postránecký, 2010). Dalším důvodem slabého ukotvení regionální politiky byl také fakt, že v Československu (později v ČR) na počátku dekády neexistovaly významnější rozdíly mezi regiony. Toto se ovšem změnilo přibližně v polovině 90. let, neboť české hospodářství začalo být limitováno stagnací a úpadkem některých nekonkurenceschopných odvětví (typicky těžební, hutnický a těžký průmysl), které se vyznačovaly vysokou územní koncentrovaností. Na druhé straně dochází k rozvoji „nových“ odvětví a aktivit, často spojených s terciárním sektorem (Postránecký, 2010; Wokoun, 2003).

Z hlediska tvorby koncepčních dokumentů tuto etapu završilo přijetí zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje (dále jen jako „zákon“), který se tak stal prvním zákonem tuzemské regionální politiky po roce 1989 a Strategie regionálního rozvoje na období let 2000-2006, sloužící jako stěžejní dokument strategické povahy. Předchozí koncepční dokumenty měly „pouze“ povahu usnesení vlády – jako např. č. 759/1992, k zásadám regionální hospodářské politiky vlády či č. 235/1998, o Zásadách regionální politiky ČR (Cogan, Mates, Wokoun, 2006). Z hlediska správní organizace je také důležité zmínit vznik krajů, které se od 1. 1. 2000 staly vyššími územně-správními jednotkami ČR. Samosprávné orgány krajů se posléze staly základním článkem regionální politiky na krajské úrovni (Sucháček, 2013; Wokoun, 2015). Přijetím zmíněného zákona se ČR připojila k vyspělým evropským zemím, jež mají tuto oblast činnosti veřejné správy legislativně upravenou a uvedla svoji RP blíže do souladu s principy kohezní politiky EU (Wokoun, 2003; Wokoun, Mates, Kadeřábková, 2011). Zákon tak dodnes definuje kompetence a povinnosti jednotlivých veřejných institucí na celonárodní, regionální a místní úrovni, jakož i stanovuje podmínky pro poskytování finanční a institucionální podpory v rámci regionálního rozvoje (Dan, Baun, 2002).

Jedním z nástrojů, který se začal využívat v souvislosti s reformou regionální politiky ČR, jsou státní programy podpory regionálního rozvoje (dále jen jako „SPPRR“). Existence programů uvádí do praxe princip programování, jehož uplatňování je v rámci národních regionálních politik vyžadováno ze strany EU (Wokoun, Mates, Kadeřábková, 2011). Tento požadavek lze vysvětlit snahou EU o koexistenci a zároveň různorodost cílů národní regionální politiky a politiky soudržnosti (např. Hudson, 2007 cit. dle Hájka et al., 2014). Obecně řečeno se jedná o víceleté, časově a finančně omezené programy, sloužící k podpoře problémových oblastí ČR. Tvorba i administrace těchto instrumentů je dle § 14, odst. 2, písm. b), zákona č. 2/1969 Sb. (kompetenční zákon) plně v gesci Ministerstva pro místní rozvoj (dále jen jako „ministerstvo“). Návrh zaměření a bližší popis SPPRR je dle § 6, písm. f), zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje uveden ve Strategii regionálního rozvoje na dané programové období, avšak závazné znění programů na daný rok je ministerstvem předkládáno vládě, která o jejich přijetí rozhoduje usnesením (Wokoun, 2003). První SPPRR byly usnesením vlády přijaty již v roce 1999, tedy ještě předtím, než došlo ke schválení zákona č. 248/2000 Sb. Zaměření programů se však neslo již v podobném duchu, jako je tomu v současnosti – s důrazem na strukturálně postižené oblasti, oblasti s vysokou nezaměstnaností a vojenské újezdy (Česká republika, 2006).

Co se týče finanční alokace, Postránecký (2010) uvádí, že v období před vstupem ČR do EU byla na SPPRR ze státního rozpočtu každoročně vynakládána částka okolo 1 mld. Kč. Po vstupu do EU v roce 2004 je tato alokace snižována, a to za účelem kofinancování operačních programů kohezní politiky. Například v roce 2010 bylo na SPPRR ze státního rozpočtu vynaloženo „pouze“ 400 mil. Kč. S postupem času je možno u SPPRR spatřit jednu charakteristickou vlastnost, kterou lze nejlépe popsat jako územní „rozměňování“ finanční alokace, což potvrzují například i Blažek, Macešková (2009), kteří provedli prostorovou analýzu SPPRR do roku 2005. Autoři došli k závěru, že projekty, financované z těchto programů, jsou široce rozprostřeny po celém území ČR, což je dle jejich názoru v nesouladu s obecnou ideou regionální politiky, jakožto opatření, které by mělo podporovat pouze vybrané regiony.

S využitím webového archivu SPPRR Ministerstva pro místní rozvoj ČR (2020) lze konstatovat, že SPPRR fungují z administrativního hlediska obdobně, jako programy financované z Evropských strukturálních a investičních fondů, a to včetně kofinancování ze strany podpořených subjektů. Každý z programů je opatřen prováděcí dokumentací, tzv. zásadami programu, která závazně specifikuje cíl, vymezení příjemce, formu podpory, postup hodnocení žádostí a další náležitosti, jako předložení nutných dokladů a případné sankce za nedodržení podmínek pro nositele projektu. Většina programů je také členěna na dotační tituly, které blíže specifikují účel intervence. Konkrétní žádost o dotaci je možné podat v době vyhlášení časově omezené výzvy ministerstva. Tuto žádost

žadatel o dotaci zasílá k posouzení hodnotitelské komisi ministerstva, která dle stanovených kritérií programu následně vybírá projekty, jimž bude podpora udělena.

2. Cíl a metody

Cílem předkládaného příspěvku je odkrýt územní diferenciaci využití státních programů podpory regionálního rozvoje, které byly realizovány v letech 2013-2018 v krajském pohledu na základě těchto ukazatelů:

- podílu finanční alokace těchto programů za jednotlivé kraje ČR (v %)
- podílu počtu realizovaných projektů za jednotlivé kraje ČR (v %)
- finanční alokace programů na jednoho obyvatele za jednotlivé kraje ČR (v Kč na 1 obyvatele)

Tento analytický postup, který je běžně aplikován i v případě jiných příspěvků na podobné téma (srov. např. s Košťálovou, Bednařikovou (2019); Kuhnovou (2017); Šebestovou, Palovou, Brisudovou (2016) či Výrostovou (2016)) je zaměřen na identifikaci územního zacílení určitého zastřešujícího finančního instrumentu (typicky veřejné politiky či výdajového programu), který má předem stanovené cíle, okruh žadatelů a finanční zdroje. V návaznosti na výsledky územní analýzy je poté možno zhodnotit, zda byly zdroje dané politiky (či programu) skutečně vynaloženy na podporu těch oblastí, u nichž má finanční podpora největší význam.

Na základě kalkulovaných charakteristik bude následně možné učinit závěry ohledně územního zaměření jednotlivých programů, o rozdílech v počtu realizovaných projektů v jednotlivých krajích a v neposlední řadě také zhodnotit výši dotace SPPRR připadající na jednoho typického obyvatele kraje. Relativizace tohoto ukazatele byla využita za cílem eliminace vlivu odlišného počtu celkového obyvatelstva v jednotlivých krajích ČR.

Data za projekty SPPRR realizované v letech 2013-2018 byla pořízena z webového archivu ministerstva, na internetových stránkách této instituce. Ačkoliv ministerstvo nabízí ke stažení také údaje za projekty staršího data (do roku 2004), tato data se ukazují být nedostupná. Výjimkou je rok 2012, k němuž existují údaje o dvou podpořených projektech, které však byly pro účely příspěvku vynechány. Data za projekty z roku 2019 zatím nejsou k dispozici. Za sledované období 2013-2018 bylo evidováno celkem 4481 projektům, u nichž jsou evidovány následující charakteristiky: název projektu, rok realizace, příslušný SPPRR, kraj a výše dotace. Údaje za počet obyvatel v krajích v letech 2013-2018 (k 31. 12. daného roku) pocházejí z časových řad Českého statistického úřadu. Počet obyvatel kraje, k němuž je přepočítána alokace, byl vyjádřen jako průměr za celé sledované období.

Počet projektů byl následně upraven dle následujícího klíče:

- došlo k vyřazení projektů, u nichž platí, že výše dotace = 0 (celkem 101 projektů)
- byly vyřazeny projekty programu „Euroklíč“ (celkem 5 projektů), z důvodu povahy projektu a koncentrace pouze na území hl. města Prahy.
- vyřazeny byly také projekty programu „Podpora rozvoje pracovních příležitostí na území Ústeckého a Moravskoslezského kraje“ u nichž nešlo dohledat místo realizace (nebylo totiž vedeno na území těchto dvou krajů) (celkem 9 projektů)

Na základě vyřazení výše zmíněných projektů nebyl v hlavním městě Praha lokalizován žádný projekt, tudíž s ním dále nebude pracováno. Do finálního vzorku projektů tedy vstupuje celkem 4366 projektů z 16 realizovaných SPPRR. Za účelem jednodušší orientace ve využitých programech jsou v tab. 2 a 3 samostatně uvedeny pouze programy, jejichž podíl na celkové finanční alokaci/počtu realizovaných projektů činí 5 a více procent. Stanovenou hranici naplnila finanční alokace shodně v šesti programech (viz tabulky). Zbylé programy jsou souhrnně uvedeny v kategorii „ostatní“, tak jak uvádí Tab. 1.

- Stěžejní pohled na krajskou diferenciaci využití podpory v daných programech jsme v posledním kroku doplnili o kartografickou vizualizaci (kartodiagram) znázorňující počet projektů lokalizovaný v obci (koláčový graf) na podkladu kategorizovaného přepočtu finanční výše podpory na obyvatele v krajích. Celkový počet projektů vstupující do analýzy na obecní úrovni byl však vůči projektům srovnávaných na krajské úrovni nižší (hodnoceno 3 694 projektů). Důvodem byla skutečnost, že nebyla uvedena obec realizace (285 projektů).
- Nebylo možné rozlišit, v které konkrétní obci byl projekt realizován, neboť v kraji byly alespoň dvě obce se shodným názvem, anebo název obce neodpovídal žádné obci v ČR (256 projektů).
- Obec nebyla lokalizována v kraji, který byl u daného projektu v databázi uveden (131 projektů).

Tab. 1: SPPRR začleněné do kategorie ostatní

Kategorie ostatní v tab. 2	Kategorie ostatní v tab. 3
Demolice budov v sociálně vyloučených lokalitách	Demolice budov v sociálně vyloučených lokalitách
Obnova obecního a krajského majetku po živelních pohromách v roce 2012, 2014, 2015 a 2016 (pro každý rok jeden program)	Obnova obecního a krajského majetku po živelních pohromách v roce 2012, 2014, 2015 a 2016 (pro každý rok jeden program)
Odstraňování bariér v budovách s pečovatelskou službou a v budovách městských a obecních úřadů	Odstraňování bariér v budovách s pečovatelskou službou a v budovách městských a obecních úřadů
Podpora obnovy drobných sakrálních staveb v obci	Podpora obnovy sportovní infrastruktury
Podpora revitalizace bývalých vojenských areálů	Podpora revitalizace bývalých vojenských areálů
Podpora spolupráce obcí na obnově a rozvoji venkova	Podpora rozvoje pracovních příležitostí na území Ústeckého a Moravskoslezského kraje
Podpora zapojení generací do komunitního života v obci	Podpora spolupráce obcí na obnově a rozvoji venkova

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Ministerstva pro místní rozvoj ČR (2020)

3. Analýza SPPRR v letech 2013-2018

Z dat ministerstva po zmíněných úpravách vyplývá, že na všech 16 realizovaných SPPRR bylo během sledovaného období 2013-2018 vynaloženo celkem cca 3,05 mld. Kč, což při zprůměrování činí zhruba 509 mil. Kč ročně. V porovnání s finanční alokací, kterou zmiňuje pro rok 2010 Postránecký (2010) se tak jedná o navýšení zhruba o 100 mil. Nelze však rozhodně říct, že by celková průměrná alokace ve sledovaném období dosahovala hodnoty z doby před vstupem ČR do EU či se jí alespoň blížila. Dále platí, že v rámci jednotlivých let existuje poměrně široký rozptyl celkové alokace SPPRR. Nejvyšší částka byla ze státního rozpočtu na tyto programy vynaložena v roce 2017 – cca 866 mil. Kč, zatímco v roce 2013 se jednalo o částku nejnižší – cca 183 mil. Kč. Výše celkové přidělené částky v roce 2017 souvisí s faktem, že finanční podpora MMR se v tomto roce realizovala celkem ve 12 SPPRR, z nichž byly oproti jiným letem vynaloženy značné finanční prostředky. Většina prostředků tak byla využita na program sanace povodňových škod z roku 2013 (cca 245 mil. Kč), na program „Podpora obnovy místních komunikací“ (cca 279 mil. Kč) a také na aktivity v rámci programu „Podpora zapojení generací do komunitního života v obci“ (zhruba 144 mil. Kč), jehož celková výše podpory ve sledovaném období byla z velké části vynaložena právě v tomto roce. Oproti jiným sledovaným rokům byl z tohoto hlediska významný i program „Demolice budov v sociálně vyloučených lokalitách“ (zhruba 48 mil. Kč). V roce 2013 byla pro srovnání realizována podpora pouze ze 7 SPPRR a nejvýznamnějším byl program „Podpora zapojení generací do komunitního života v obci“ (zhruba 64 mil. Kč). Ostatní programy se svou alokací v průměru pohybovaly okolo 20 mil. Kč.

Tab. 2: Podíl krajů na finanční alokaci SPPRR za roky 2013-2018

	JHC	JHM	KVK	VYS	HKK	LBK	MSK	OLK	PAK	PLK	STC	ULK	ZLK	Σ
Obnova obecního a krajského majetku po živelních pohromách v roce 2013	12,10 %	0,01 %	-	0,11 %	0,91 %	1,59 %	-	-	0,10 %	0,75 %	5,33%	6,71 %	0,24 %	27,84 %
Podpora obnovy místních komunikací	2,60 %	1,64 %	0,44 %	1,12 %	0,57 %	0,54 %	0,60 %	1,97 %	1,14 %	0,91 %	2,63%	1,24 %	0,75 %	16,14 %
Podpora obnovy sportovní infrastruktury	0,47 %	1,00 %	0,17 %	0,71 %	0,49 %	0,15 %	1,26 %	1,12 %	0,41 %	0,19 %	0,77%	0,35 %	1,74 %	8,83 %
Podpora rozvoje pracovních příležitostí na území Ústeckého a Moravskoslezského kraje	-	-	-	-	-	-	5,91 %	-	-	-	-	3,01 %	-	8,92 %
Podpora vítězů soutěže Vesnice roku	0,51 %	0,47 %	0,51 %	0,51 %	0,48 %	0,49 %	0,41 %	0,47 %	0,49 %	0,46 %	0,44%	0,45 %	0,56 %	6,24 %
Podpora zapojení dětí a mládeže do komunitního života v obci	0,76 %	1,63 %	0,12 %	1,28 %	0,38 %	0,30 %	0,85 %	1,66 %	0,93 %	0,28 %	1,26%	0,56 %	1,45 %	11,44 %
ostatní	3,24 %	1,75 %	0,27 %	1,50 %	0,81 %	1,32 %	1,13 %	1,99 %	0,48 %	0,90 %	1,50%	1,51 %	4,18 %	20,59 %
Σ	19,67 %	6,49 %	1,51 %	5,24 %	3,63 %	4,39 %	10,16 %	7,21 %	3,55 %	3,49 %	11,93 %	13,83 %	8,91 %	100,00 %

Pozn. ke zkratkám krajů: JHC – Jihočeský, JHM – Jihomoravský, KVK – Karlovarský, VYS – Vysočina, HKK – Královéhradecký, LBK – Liberecký, MSK – Moravskoslezský, OLK – Olomoucký, PAK – Pardubický, PLK – Plzeňský, STC – Středočeský, ULK – Ústecký, ZLK – Zlínský

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Ministerstva pro místní rozvoj ČR (2020), pomlčka v tabulce = žádná realizovaná akce

Nejvýznamnějším SPPRR byl program „Obnova obecního a krajského majetku po živelních pohromách v roce 2013“, jehož podíl na celkové alokaci dle tab. 2 dosahuje zhruba 28 % – v absolutním vyjádření celkem skoro 850 mil. Kč. Prostředky z tohoto programu však byly v drtivé míře alokovány až po roce 2013, respektive v letech 2014-2017. Nejméně významným byl program „Podpora revitalizace bývalých vojenských areálů“, na nějž bylo vynaloženo okolo 0,6 % částky celkem cca 17,7 mil. Kč, jenž se uskutečnil pouze v jediném roce (2013) a byl realizován ve dvou krajích.

Z pohledu podílu krajů na celkové alokaci SPPRR má největší podíl Jihočeský kraj, jehož žadatelé získali vysokou výši podpory v návaznosti na povodňové škody z roku 2013 – téměř 20 % celkové alokace ve sledovaném období (více než 600 mil. Kč). Přes 10 % celkové alokace dosáhli žadatelé také v Moravskoslezském, Středočeském a Ústeckém kraji. Většina krajů (Jihomoravský, Vysočina, Královéhradecký, Liberecký, Olomoucký, Pardubický, Plzeňský a Zlínský) svým podílem alokace dosáhla méně než 10 %. Na samotném konci škály je poté Karlovarský kraj se 1,5 %, což představuje přibližně 46 mil. Kč.

Z pohledu podílu realizovaných projektů SPPRR je situace obdobná, jako v případě podílu finanční alokace v tab. 2. Podíl realizovaných projektů tak v jednotlivých krajích poměrně úzce kopíruje podíl finanční alokace programů v jednotlivých krajích. S jistou mírou zobecnění lze tedy říct, že kraje, které získávají více finančních prostředků, na svém území realizují větší množství projektů. Na druhou stranu z dat nelze učinit jednoznačný závěr, že z finančně objemnějších programů je financováno větší množství projektů. U programu „Podpora revitalizace

bývalých vojenských areálů” (v tab. 2 i 3 uveden v kategorii ostatní) připadá např. na jeden projekt podpora okolo 9 mil. Kč (celkově pouze 2 projekty), což je v rámci tohoto ukazatele značně odlehlá hodnota.,

Tab. 3: Podíl krajů na počtu realizovaných projektů SPPRR za roky 2013-2018

	JHC	JHM	KVK	VYS	HKK	LBK	MSK	OLK	PAK	PLK	STC	ULK	ZLK	Σ
Obnova obecního a krajského majetku po živelních pohromách v roce 2013	4,26%	0,02 %	-	0,25 %	0,32 %	1,08 %	-	-	0,11 %	0,32 %	2,11%	0,69 %	0,16 %	9,32%
Podpora obnovy drobných sakrálních staveb v obci	1,35%	1,42 %	0,25 %	1,53 %	1,03 %	0,46 %	1,12 %	2,36%	0,71 %	0,48 %	2,34%	1,03 %	1,28 %	15,37%
Podpora obnovy místních komunikací	2,73%	1,76 %	0,44 %	1,26 %	0,64 %	0,60 %	0,73 %	1,90%	1,17 %	0,92 %	2,98%	1,40 %	0,82 %	17,34%
Podpora vítězů soutěže Vesnice roku	0,53%	0,48 %	0,50 %	0,50 %	0,50 %	0,57 %	0,41 %	0,44%	0,50 %	0,46 %	0,53%	0,55 %	0,48 %	6,46%
Podpora zapojení dětí a mládeže do komunitního života v obci	1,67%	3,48 %	0,32 %	2,84 %	0,82 %	0,87 %	1,76 %	3,25%	1,83 %	0,71 %	2,98%	1,26 %	3,00 %	24,81%
Podpora zapojení generací do komunitního života v obci	0,85%	1,35 %	0,09 %	1,35 %	0,69 %	0,27 %	0,76 %	1,28%	0,53 %	0,30 %	1,05%	0,55 %	0,78 %	9,85%
ostatní	1,79%	0,98 %	0,27 %	0,69 %	0,53 %	0,55 %	3,73 %	1,56%	0,27 %	0,57 %	0,92%	2,34 %	2,66 %	16,86%
Σ	13,17 %	9,51 %	1,88 %	8,43 %	4,54 %	4,40 %	8,52 %	10,79 %	5,13 %	3,76 %	12,90 %	7,81 %	9,18 %	100,00 %

pozn. ke zkratkám krajů: JHC – Jihočeský, JHM – Jihomoravský, KVK – Karlovarský, VYS – Vysočina, HKK – Královéhradecký, LBK – Liberecký, MSK – Moravskoslezský, OLK – Olomoucký, PAK – Pardubický, PLK – Plzeňský, STC – Středočeský, ULK – Ústecký, ZLK – Zlínský

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Ministerstva pro místní rozvoj ČR (2020), pomlčka v tabulce = žádná realizovaná akce

Na již zmíněnou „Obnovu obecního a krajského majetku po živelních pohromách v roce 2013“ bylo vynaloženo celkem 28 % celkové alokace, zatímco podíl počtu realizovaných projektů na všech projektech SPPRR je pouze zhruba 9 % (tab. 3). Podpora na jeden projekt zde činí cca 2,1 mil. Kč. Vysvětlení může spočívat v tom, že obnova majetku zahrnuje rekonstrukci budov a místních komunikací v postižených obcích, což znamená vyšší finanční náročnost těchto projektů a také vyšší dotaci ze strany ministerstva. U „Podpory obnovy drobných sakrálních staveb v obci“ je možné vidět opačnou situaci, kdy podíl na celkové alokaci činí pouhých 4 % (v tab. 2 zahrnuto v kategorii ostatní), ale podíl na všech projektech SPPRR je okolo 15 %. U daného programu průměrná výše dotace na projekt činí pouze zhruba 187 tis. Kč. Název programu odkazuje na skutečnost, že se svým zaměřením jedná o menší projekty. Vysvětlení průměrné alokace je tedy obdobné, jako u předchozího programu, pouze v opačném významu.

Při přepočtu celkové alokace SPPRR na jednoho obyvatele ve sledovaných krajích lze říct, že výše podpory je i v tomto srovnání stále nejvyšší v případě Jihočeského kraje, kde dosahuje cca 940 Kč na obyvatele. Tento kraj je tak ve všech sledovaných ukazatelích největším beneficiářem SPPRR. Druhá největší alokace na počet obyvatel byla lokalizována v Ústeckém kraji. V případě tohoto ukazatele svoji pozici ztrácí Středočeský a Moravskoslezský kraj, u nichž lze poměrně vysokou celkovou finanční alokaci připisat spíše velikosti kraje než úrovni podpory na jednotlivce. Svoji pozici zlepšil také Liberecký kraj a Vysočina. Podobně jako v předchozím hodnoceném ukazateli je Karlovarský kraj s alokací 155 Kč na obyvatele krajem, který využil program nejméně. Jeho hodnoty jsou však blízké také Jihomoravskému a Plzeňskému kraji.

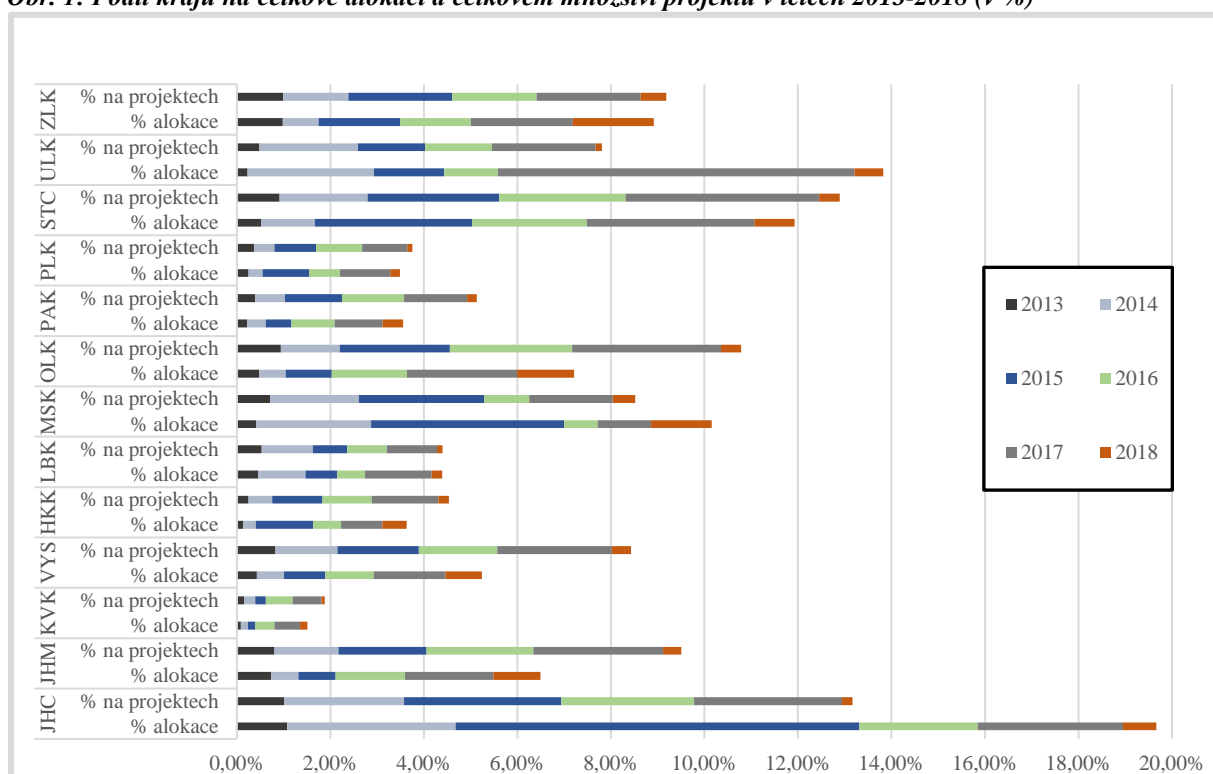
Tab. 4: Finanční alokace SPPRR připadající na jednoho obyvatele v krajích ČR za roky 2013-2018 (v Kč)

	JHC	JHM	KVK	VYS	HKK	LBK	MSK	OLK	PAK	PLK	STC	ULK	ZLK
2013	51,5	19,2	8,9	25,4	7,4	31,6	10,4	22,7	12,9	13,4	12,0	8,5	51,0
2014	172,6	15,2	15,0	34,8	14,9	70,3	61,5	27,3	23,7	15,7	26,8	100,2	40,1
2015	413,0	20,6	16,0	53,1	67,9	47,4	103,9	47,3	32,5	52,7	77,5	55,5	91,0
2016	121,0	38,5	42,2	61,9	33,2	41,1	18,1	77,5	54,4	35,0	55,7	42,8	79,0
2017	148,1	48,7	56,9	92,1	49,0	98,6	28,8	113,5	60,5	56,5	80,8	283,4	114,1
2018	34,0	25,7	16,0	46,6	28,7	15,2	33,1	58,8	25,5	10,6	19,2	22,9	90,6
Σ	940,3	167,9	155,1	313,9	200,9	304,3	255,7	347,2	209,5	183,9	272,0	513,3	465,8

Pozn. ke zkratkám krajů: JHC – Jihočeský, JHM – Jihomoravský, KVK – Karlovarský, VYS – Vysočina, HKK – Královéhradecký, LBK – Liberecký, MSK – Moravskoslezský, OLK – Olomoucký, PAK – Pardubický, PLK – Plzeňský, STC – Středočeský, ULK – Ústecký, ZLK – Zlínský

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Ministerstva pro místní rozvoj ČR (2020)

Obr. 1: Podíl krajů na celkové alokaci a celkovém množství projektů v letech 2013-2018 (v %)

Pozn. ke zkratkám krajů: JHC – Jihočeský, JHM – Jihomoravský, KVK – Karlovarský, VYS – Vysočina, HKK – Královéhradecký, LBK – Liberecký, MSK – Moravskoslezský, OLK – Olomoucký, PAK – Pardubický, PLK – Plzeňský, STC – Středočeský, ULK – Ústecký, ZLK – Zlínský

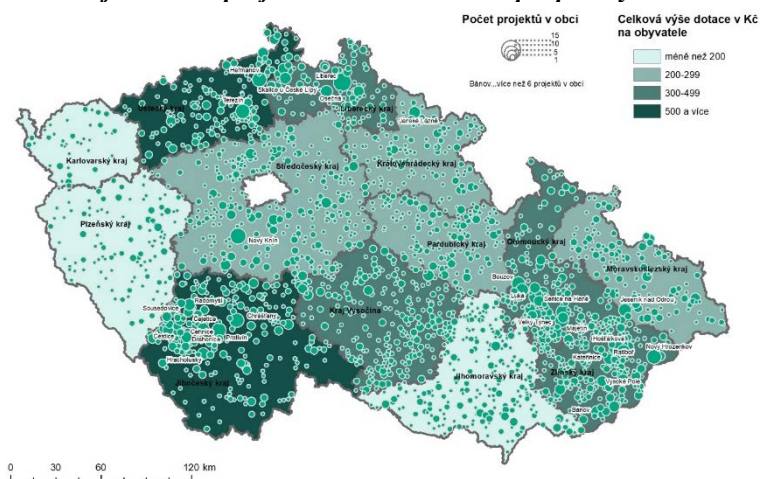
Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Ministerstva pro místní rozvoj ČR (2020)

Prostorovou diferenciaci na obecní úrovni (z hlediska koncentrovanosti) si lze z části představit na základě výše uvedeného podílu kraje na počtu projektů. Přestože se projekty vyskytují “rovnoměrně” lokalizované v rámci Česka, identifikovány mohou být tři významnější územní shluky s koncentrací sledovaných projektů:

- severní a západní část Jihočeského kraje,
- Ústecko a Liberecko a
- Haná a Zlínský kraj.

Alespoň jeden projekt byl lokalizován v 2 071 obcích Česka, tj. třetině obcí. V 58 % případů se jednalo pouze o jediný projekt a v pětině obcí byly realizovány dva projekty. To znamená, že v 18 % obcí, kde byl alespoň jeden projekt, byly obce v rámci sledovaného programu úspěšné více než dvakrát. Vyšší koncentrovat projektů v obci (nad 6 projektů) je ojedinělá – lze ji spatřit pouze u jednoho procenta obcí (vypsány v mapě, obr. 2). V Česku lze najít pět krajů, kde nebyla žádná taková obec (JHM, KVK, PAK, PLK a VYS), což jsou obecně kraje s nižším podílem počtu projektů na celkovém podpořeném počtu. Naproti tomu, v Jihočeském kraji bylo takových obcí 9, ve Zlínském kraji 6 a v Olomouckém kraji 5.

Obr. 2: Diferenciace projektů na obecní úrovni podpořených v letech 2013-2018 z SPPRR

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Ministerstva pro místní rozvoj ČR (2020)

4. Závěr

Na základě provedené analýzy lze konstatovat, že Státní programy podpory regionálního rozvoje byly ve sledovaném období zaměřeny na širokou škálu socioekonomických problémů ČR. Značnou rozdílnost celkové částky poskytnutých dotací v jednotlivých sledovaných letech lze vysvětlit tím, že z řady programů bylo možné získat podporu jen v určitých letech. Dalším důvodem je také to, že u některých z finančně objemnějších programů ve sledovaných letech došlo k výrazné variabilitě z hlediska celkové částky dotací. Na program „Obnova obecního a krajského majetku po živelních pohromách v roce 2013“ byly např. v roce 2013 vynaloženy „pouze“ cca 4 mil. Kč, zatímco v roce 2014 zhruba 175 mil. Kč a v roce 2015 dokonce necelých 386 mil. Kč.

Z hlediska územního zaměření SPPRR s prioritami regionální politiky ČR lze konstatovat, že velká část prostředků SPPRR byla alokována do Jihočeského kraje (i v přepočtu na jednoho obyvatele) a to převážně v souvislosti s povodňovými škodami. Dle Strategie regionálního rozvoje 2014-2020 (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2013) je sanace povodňových škod v rámci regionální politiky ČR podporována, a to i přes existenci dalších a často finančně významnějších opatření (viz zákon č. 12/2002 Sb., o státní pomoci při obnově území). Výzkumem bylo zjištěno, že ani skutečnost, že jsou v kraji významně lokalizovány tzv. „státem podporované regiony“ (na úrovni SO ORP) neznámá, že žadatelé v daném území budou v čerpání z programu aktivní. Např. v Karlovarském kraji žadatelé v přepočtu na obyvatele získali relativně nízkou výši finanční podpory, třebaže v kraji je řada státem podporovaných regionů. Toto zjištění lze však zasadit do obecnější debaty o tom, zda v daných regionech existuje tzv. absorpční kapacita pro podobné rozvojové projekty a na kolik je příprava projektů a žádostí podmíněna kvalitním sociálním kapitálem ať již v rámci veřejné správy, tak lokálních aktérů obecně (Jančák et al., 2008; Pileček, Jančák, Chromý, 2013; Dzialek, 2014).

Pro úplnost je třeba zmínit, že SPPRR nebyly jedinými nástroji státní správy, prostřednictvím nichž byla problematika regionálních disparit řešena. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR (2013) uvádí řadu sektorových programů jednotlivých ministerstev, které jsou blíže zaměřeny na podporu zaostávajících regionů (např. „Program řešení revitalizace Moravskoslezského kraje“ či „Program řešení ekologických škod vzniklých před privatizací hnědoudelných těžebních společností v Ústeckém a Karlovarském kraji“). Za účelem kompletního zhodnocení státní podpory regionálního rozvoje je tedy nutné započítat intervence z těchto i dalších programů.

Nabízí se poznatky vyplývající z tohoto příspěvku za pomoci dat z ministerstva dále rozšířit o propojení s územním zaměřením operačních programů kohezní politiky a pokusit se vysledovat, do jaké míry mohou SPPRR sloužit jako nástroj pro financování potřeb, jež nemohou být v dostatečné míře financovány prostřednictvím kohezní politiky.

Literatura

- [1] BLAŽEK, J., MACEŠKOVÁ, M., (2009). Regional Analysis of Public Capital Expenditure: To Which Regions Is Public Capital Expenditure Channelled – to ‘Rich’ or to ‘Poor’ Ones? *Regional Studies*, vol. 44, no. 6, pp. 679-696. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343400903002713.
- [2] COGAN, R., MATES P., WOKOUN, R., (2006). *Management regionální politiky a reforma veřejné správy*. Praha: Linde. ISBN 8072016083.
- [3] ČESKÁ REPUBLIKA, (2006). Finanční prostředky státního rozpočtu určené na programy podpory regionálního rozvoje. In *Věstník nejvyššího kontrolního úřadu*. Nejvyšší kontrolní úřad, částka 4, 06/12.
- [4] DAN, M., BAUN, M., (2002). Příprava České republiky na regionální politiku Evropské unie – regionalismus versus centralizace. *Mezinárodní vztahy*, vol. 37, no. 5, pp. 68-86. ISSN 2570-9429.
- [5] DZIALEK, J., (2014). Is social capital useful for explaining economic development in Polish regions? *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography*, vol. 96, no. 2, pp. 177–193. ISSN 1468-0467. DOI 10.1111/geob.12044.
- [6] HÁJEK, O., SMÉKALOVÁ, L., NOVOSÁK, J., ZAHRADNÍK, P., (2014). Spatial Coherence of National and European Regional Policy: The Insights from the Czech Republic and Slovakia. *Politická ekonomie*, vol. 62, no. 5, pp. 630-644. ISSN 00323233. DOI 10.18267/j.polek.973.
- [7] JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M., (2008). Regional Differentiation of Selected Conditions for the Development of Human and Social Capital in Czechia. *Geografie*, vol. 113, no. 3, pp. 269–284. ISSN 1212-0014.
- [8] KOŠŤÁLOVÁ, J., BEDNAŘÍKOVÁ, M., (2019). Implementace integrovaných nástrojů územní dimenze v programovém období 2014–2020. In *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 255-263. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-32.
- [9] KUHNŮVÁ, M., (2017). Distribution of financial means of OP Education 2007–2013 among regions of the Slovak Republic. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Region v rozvoji společnosti 2017*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, pp. 442-453. ISBN 978-80-7509-548-0.
- [10] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, (2013). *Strategie regionálního rozvoje ČR 2014-2020*. Česká republika. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/a9fc8be4-58a0-4137-9c6d-f9a05466a115/SRR-2014-2020.pdf.aspx?ext=.pdf>.
- [11] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, (2020). *Archiv*. [online]. [cit. 2020-04-03]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/cs/narodni-dotace/podpora-a-rozvoj-regionu/archiv>.
- [12] PILEČEK, J., (2011). *Regionální politika, územní disparity a dopady hospodářské krize v České republice*. Praha: ÚRS Praha. ISBN 978-80-7369-383-1.
- [13] PILEČEK, J., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., (2013). Social Capital and Local Socio-economic Development: The Case of Czech Peripheries. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, vol. 104, no. 5, pp. 604–620. ISSN 1467-9663. DOI 10.1111/tesg.12053.
- [14] POSTRÁNECKÝ, J., (2010). Regionální politika a regionální rozvoj v České republice. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 13, no. 5, pp. 10-16. ISSN 1212-0855.
- [15] SUCHÁČEK, J., (2013). *Transformace v České republice z institucionálně-regionální perspektivy*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky. ISBN 978-80-86729-90-9.
- [16] ŠEBESTOVÁ, J., PALOVÁ, Z., BRISUDOVÁ, T., (2016). Komparace využívání podpor podnikání z fondů EU v Moravskoslezském a Žilinském kraji. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Region v rozvoji společnosti 2016*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, pp. 832-840. ISBN 978-80-7509-459-9.
- [17] VÝROSTOVÁ, E., (2016). Spatial allocation of EU cohesion policy funding in Slovakia for 2007-2013. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 130-138. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-15.
- [18] WOKOUN, R., (2003). *Česká regionální politika v období vstupu do Evropské unie*. Praha: Oeconomica. ISBN 80-245-0517-7.
- [19] WOKOUN, R., (2015). Management regionálního rozvoje v České republice. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 261-267. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-35.
- [20] WOKOUN, R., MATES P., KADERÁBKOVÁ, J., (2011). *Základy regionálních věd a veřejné správy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 9788073803049.

POLITIKA PODPORY NAJMENEJ ROZVINUTÝCH OKRESOV – HODNOTENIE PROCESOV A IDENTIFIKÁCIA ZLYHANÍ

Least developed districts support policy – Evaluation of processes and identification of failures

KATARÍNA MELICHOVÁ¹

MICHAL HRIVNÁK¹

NIKOLAS SZABÓ¹

LUCIA POSPIŠOVÁ²

¹ Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | ¹ Department of Regional and Rural development
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | Faculty of European Studies and Regional Develop.
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr. Andreja Hlinku 2, 949 01 Nitra, Slovak Republic
E-mail: katarina.melichova@uniag.sk, michal.hrivnak@uniag.sk, xszabon@uniag.sk

² Katedra verejnej správy | ² Department of Public Administration
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | Faculty of European Studies and Regional Develop.
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr. Andreja Hlinku 2, 949 01 Nitra, Slovak Republic
E-mail: xpospisova@uniag.sk

Anotácia

Príspevok sa zameriava na zhodnotenie vybraných aspektov fungovania politiky podpory najmenej rozvinutých okresov v špecifickom prostredí okresu Svidník z pohľadu relevantných skupín miestnych aktérov s cieľom identifikovať zlyhania a bariéry v jednotlivých fázach formulácie a implementácie Akčného plánu. Metodika prípadovej štúdie vybraného okresu je postavená na dotazníkovom prieskume a realizácii riadených rozhovorov aktérov zapojených do relevantných procesov na úrovni okresu. Výsledky prípadovej štúdie indikujú existenciu typických inštitucionálnych zlyhaní: prítomnosť informačnej asymetrie medzi jednotlivými aktérmi na miestnej úrovni ako aj medzi jednotlivými úrovňami riadenia, časovú a administratívnu náročnosť, ktoré boli sčasti spôsobené a znásobené častými zmenami podmienok poskytovania podpory a inštitucionálneho zabezpečenia implementácie politiky.

Kľúčové slová

najmenej rozvinuté okresy, politika, inštitucionálne zlyhanie, prípadová štúdia

Annotation

The paper is focused on the evaluation of selected aspects of the support policy for the least developed districts in the specific environment of the Svidník district from the perspective of relevant groups of local actors in order to identify failures and barriers in various phases of formulation and implementation of the Action Plan. The methodology of the case study of the selected district is based on a questionnaire survey and conducting of interviews with actors involved in relevant processes at the district level. The results of the case study indicate the existence of typical institutional failures: the presence of information asymmetry between actors at local level as well as between different levels of governance, time consuming administrative burdens, which were partly caused and exacerbated by frequent changes in conditions regarding the support eligibility and in institutional arrangements for policy implementation.

Key words

least developed districts, policy, institutional failures, case study

1. Úvod

Aj napriek pozitívnym hospodárskym výsledkom v posledných rokoch dochádza k prehĺbovaniu regionálnych rozdielov, ktorými sú ovplyvnené najmä hospodársky slabšie regióny. Zvýrazňujúce sa medziregionálne rozdiely pritom negatívne pôsobia nielen z hľadiska ekonomického, ale vplývajú aj na kvalitu života jednotlivcov žijúcich v danom území. Snaha o vytvorenie nových pracovných príležitostí, ako aj snaha o zmenšenie ťarchy nezamestnanosti je vážnym ekonomickým, ale aj sociálnym a politickým problémom (Hornýák Gregáňová a Pietriková, 2017). Jedným z možných riešení ako úspešne znižovať tieto rozdiely je uplatňovanie rozvojových politík založených na územnom princípe. V kontexte prístupov k rozvojovým politikám je územný prístup protipólom priestorovo neutrálneho prístupu, ktorý je založený na intervenciách zameraných na ľudí a subjekty, podporu aglomerácie a mobility (Partridge et al., 2015), tak aby výrobné faktory boli povzbudzované k tomu aby sa presunuli tam, kde sú najproduktívnejšie (Gill, 2010). Na druhej strane územný prístup vychádza z predpokladu, že interakcie medzi výrobnými faktormi, inštitúciami a geografiou sú rozhodujúce pre rozvoj (Hurter a Martinich, 1989; Rodríguez-Pose a Storper, 2006; Tabellini, 2010; Kumar a Zattoni, 2016; Gagliardi, 2008; Jankauskas a Šeputienė, 2009), keďže väčšina poznatkov a kompetencií potrebných pre plné využitie rastového potenciálu územia nie sú ľahko dostupné, ale nachádzajú sa „v držbe“ rôznych rozvojových aktérov na miestnej, regionálnej a národnej úrovni (Sen, 2009). Preto územný prístup založený na miestnych zdrojoch je podľa viacerých autorov (Rodrik, 2005; Sen, 2009; Barca, 2009; Barca et al., 2012) najlepším spôsobom riešenia pretrvávajúcich priestorových disparít, nedostatočného využitia rozvojového potenciálu a zmiernenia sociálneho vylúčenia. Okrem toho je však podľa uvedených autorov potrebná rovnováha medzi exogénnymi a endogénnymi silami a to prostredníctvom miestnych aktérov, ktorí si budú stanovovať ciele a navrhovať projekty, zatiaľ čo externé sily budú predstavovať rozvojové agentúry, ktoré majú stanovovať všeobecné podmienky, ktoré musia byť splnené a prispôbené konkrétnym lokalitám. V tomto kontexte vyzdvihujú nutnosť zapojenia všetkých miestnych a externých aktérov, pričom tvorba a implementácia podporných politík by mala byť participatívnym procesom s viacúrovňovým riadením, ktorý musí mať tak vertikálnu ako aj horizontálnu dimenziu, tzn. prechádzať medzi miestnou, regionálnou a národnou vládou, ako aj medzi verejným, súkromným, neziskovým sektorom a občianskou spoločnosťou (OECD, 2009a,b; Barca et al., 2012).

Práve takýto prístup predstavuje aj politika podpory najmenej rozvinutých okresov, ktorá bola koncipovaná v podmienkach Slovenskej republiky. Jej hlavným cieľom je odstraňovanie sociálno-ekonomického zaostávania regiónov a vysokej miery nezamestnanosti. Rozvoj najmenej rozvinutých regiónov je jednou z kľúčových aktivít rozvoja jednotlivcov, ale aj celej spoločnosti (Šoltés et al., 2019). V podmienkach SR boli pri analýze inštitucionálnych aspektov rozvojových prístupov identifikované problematické oblasti, a to najmä pri dosahovaní synergických efektov (Úrad vlády SR, 2015), čo môže indikovať absentujúcu najmä vertikálnu integráciu zapojených aktérov. Aktuálny prístup k podpore najmenej rozvinutých okresov (NRO) SR má za ambíciu zmeniť tento nepriaznivý status quo. Základným kritériom pre zaradenie okresu medzi najmenej rozvinuté okresy je miera evidovanej nezamestnanosti, ktorá predstavuje objektívne kritérium vypočítané na základne dostupnej a pravidelne publikovanej štatistiky. V Dôvodovej správe k zákonu č. 336/2015 Zb. o podpore NRO sa uvádza, že cieľom je zmierniť hospodárske rozdiely medzi okresmi a naštartovať rozvoj v NRO kombináciou spolupráce medzi Vládou SR, samosprávou a občianskou spoločnosťou. Nastavenie podpory reaguje na uvedené problémy napríklad kompozíciou Rady NRO, ktorá okrem subjektov územnej spolupráce z NRO (pôvodne tzv. „malá rada“, v súčasnosti Výbor pre rozvoj okresu) integruje aj ďalšie hierarchické úrovne riadenia, napr. relevantné ministerstvá (tzv. „veľká rada“). Výbor pre rozvoj konkrétneho okresu, v súčinnosti s „veľkou radou“ pripravujú Akčný plán, ktorý predstavuje vládou schválený strategický dokument ako hlavný plánovací nástroj pre koordináciu podpory integrovaných strategických projektov a aktivít na území okresu, ktorý sa pripravuje spravidla na obdobie 5 rokov. Finančné zdroje na realizáciu Akčného plánu predstavujú kombináciu rôznych univerzálne dostupných zdrojov financovania rozvojových aktivít (napr. štrukturálne fondy, Štátny fond rozvoja bývania, zdroje miestnych aktérov) a finančného balíka alokovaného z centrálnej úrovne špecificky pre konkrétny okres, ktorý je následne prerozdeľovaný formou regionálneho príspevku. Regionálny príspevok je nenávratnou dotáciou pridelovanou žiadateľom pôsobiacim na území okresu na základe žiadosti, pričom základným kritériom pri rozhodovaní o podpore projektov je tvorba pracovných miest.

Už spomenuté, ako aj ďalšie administratívne a politické aspekty hrajú dôležitú úlohu v účinnosti a efektívnosti všetkých podporných nástrojov. Nepriamo ovplyvňujú kľúčové aspekty, ako napríklad budovanie inštitucionálnych kapacít pre rozvoj. Napríklad politika súdržnosti sa za posledné roky stala veľmi zložitou. Na realizácii fondov Európskej únie sa podieľa relatívne vysoký počet inštitúcií. Budovanie inštitucionálnych kapacít pre regionálny rozvoj bol nahradený inštitucionálnym preťažením a administratívna a procesná zložitnosť sa

považuje za hlavný problém pri poskytovaní podpory (Ferry a McMaster, 2005). Najčastejšie sú v tomto kontexte skloňované nesprávne postupy vo verejnom obstarávaní, ako aj chyby, ktoré súvisia s aktivitami žiadateľa alebo výdavkami vynaloženými neoprávneným spôsobom (EDA, 2013). Podľa Šipikala (2015) existuje nízka transparentnosť v hodnotení projektov. Žiadatelia sú síce informovaní o všetkých formálnych aspektoch počas hodnotenia projektu a údaje sú zverejňované, ale nezverejňujú špecifické hodnotenia, ktoré by ukázali žiadateľom kde sa vyskytujú závažné problémy. To vedie k manipulácii s výsledkami, napr. v prípade chýbajúcich počtov bodov v hodnotení, ako aj pripomienky k hlavným problémom projektu. Tieto nedostatky značne obmedzujú jednu zo základných funkcií podpory a to posilniť inštitucionálnu kapacitu smerom k zlepšeniu manažérskych zručností pre rozvoj žiadateľov. Hoci sa myšlienka politiky podpory najmenej rozvinutých okresov niesla v duchu prístupov zdola nahor a deklarovala sa snaha o horizontálne prepojenie aktérov naprieč hierarchickými úrovňami a zapojenie do politiky aktérov z rôznych sektorov, napríklad analýza Varechu a Fázikovej (2019) naznačuje, že tak v koncepcnej fáze ako aj v implementácii existujú úzke miesta. Na lokálnej úrovni sa odzrkadľuje potreba zohľadniť špecifiká inštitucionálneho prostredia daného regiónu. Aj v tomto prípade sú jedným zo zlyhaní nedostatočné kapacity miestnych aktérov. V procese schvaľovania návrhu Akčného plánu taktiež dochádza úzkym miestam spôsobeným absenciou koordinácie orgánov na centrálnej úrovni, ktoré vedú k príliš dlhým procesom a nemožnosti využívať finančné zdroje aktérmi.

2. Ciele a metodika

Cieľom príspevku je na základe prípadovej štúdie vybraného okresu zaradeného do skupiny najmenej rozvinutých okresov SR identifikovať bariéry, tak vo fáze prípravy Akčného plánu, ako aj vo fáze jeho implementácie. Okrem toho sa prípadová štúdia venuje aj zhodnoteniu vybraných aspektov fungovania politiky podpory najmenej rozvinutých okresov z pohľadu viacerých skupín miestnych aktérov. Pri výbere skúmaného okresu bol rozhodujúcim determinantom počet podaných žiadostí o regionálny príspevok, pričom v okrese Svidník, ktorý je predmetom prípadovej štúdie v čase jej realizácie (rok 2019) ich bolo podaných 31. Pri identifikácii relevantných miestnych aktérov sme vychádzali nielen zo zoznamu žiadateľov o regionálny príspevok (prioritou bolo zrespondovať všetkých žiadateľov o RP), ale aj z inštitucionálneho systému implementácie politiky zameranej na NRO. Metodika prípadovej štúdie bola založená na realizácii dotazníkového prieskumu a riadených rozhovorov s miestnymi aktérmi (žiadateľmi o regionálny príspevok, podpornými inštitúciami politiky NRO a ďalšími relevantnými zástupcami verejného, súkromného a neziskového sektora v okrese Svidník), pričom výsledky prezentované v príspevku sa opierajú o výstupy z 21 riadených rozhovorov.

3. Hodnotenie procesu prípravy a implementácie Akčného plánu NRO Svidník a politiky zameranej na najmenej rozvinuté okresy

Analýzu procesov politiky NRO sme rozdelili do dvoch etáp, pričom v prvej sa orientujeme na jednotlivé kroky procesu prípravy Akčného plánu a v druhej na jednotlivé kroky samotnej implementácie. Frekvenciu výskytu bariér v jednotlivých krokoch odlišujeme prostredníctvom farebnej škály. Respondované subjekty okrem toho hodnotili aj úroveň spokojnosti s určitými aspektami fungovania politiky špecificky v okrese Svidník a celkovo.

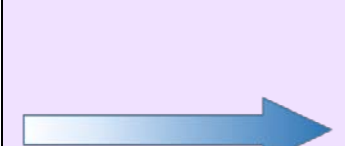
Do prípravy Akčného plánu najmenej rozvinutého okresu Svidník bola zapojená väčšina respondovaných subjektov, pričom väčšina uviedla ako formu participácie v prvých štyroch fázach procesu prípravy Akčného plánu dotazníkový prieskum. Najväčší počet respondentov uvádzal najmä nedostatok informácií a ľudských zdrojov pri identifikácii priorít a stanovených cieľov, administratívnu náročnosť pri situačnej analýze a pri formulácii návrhu opatrení a aktivít. Nedostatok ľudských zdrojov považovali za výrazný problém vo všetkých procesoch tvorby Akčného plánu. Túto nespokojnosť vyjadrovali najmä subjekty verejnej správy, menovite, že na začiatku bol zodpovedný za prípravu Akčného plánu okresný úrad, čo niekoľko respondentov nepovažovalo za najlepšie riešenie, keďže slovami jedného „v 90. rokoch došlo k rozpusteniu odboru regionálneho rozvoja, teda v súčasnosti okresný úrad nemá dostatočné kapacity na to aby sa táto príprava mohla uskutočniť“. S nedostatočným metodickým usmernením v rámci jednotlivých procesov prípravy boli respondované subjekty tiež nespokojné, ale v menšej miere. V tomto kontexte respondenti väčšinou ako problematické uvádzali metodické usmernenia z centrálnej úrovne. Podľa slov niektorých respondentov, expertné pracovné skupiny ako novovytvorené poradné štruktúry „neboli stotožnené s procesom prípravy AP a ich predstava sa odlišovala od AP navrhnutého miestnymi aktérmi“ a „niektoré zmeny predkladané expertnou skupinou neboli v konečnom dôsledku legislatívne ošetrené“. Nakoniec, po prechode kompetencií na Úrad podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu došlo k zrušeniu expertných skupín. K nedostatočným metodickým usmerneniam však podľa slov niektorých respondentov došlo aj zo strany Rady pre rozvoj najmenej rozvinutých okresov na národnej úrovni (tzv. „veľkej rady“). Uvádzajú pritom častokrát nesúhlasné a často sa meniace usmernenia z centrálnej úrovne.

Tab. 1: Mapa bariér a problémov v jednotlivých krokoch procesu prípravy Akčného plánu NRO Svidník

	Situačná analýza	Identifikácia a analýza zdrojov na území	Identifikácia priorit a stanovenie cieľov	Identifikácia zúčastnených strán	Formulácia návrhu opatrení a aktivít	Monitoring a hodnotenie
	Neoslovili ma					
Nedostatok informácií						
Nedostatok skúseností						
Nedostatok ľudských zdrojov						
Nedostatočné metodické usmernenie						
Nejasné kompetencie zúčastnených aktérov						
Nedostatočné kompetencie/možnosť zasahovať						
Časová náročnosť						
Administratívna náročnosť						
Konflikty medzi zúčastnenými aktérmi						

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov primárneho výskumu

Tab. 2: Mapa bariér a problémov v jednotlivých krokoch procesu implementácie Akčného plánu NRO Svidník

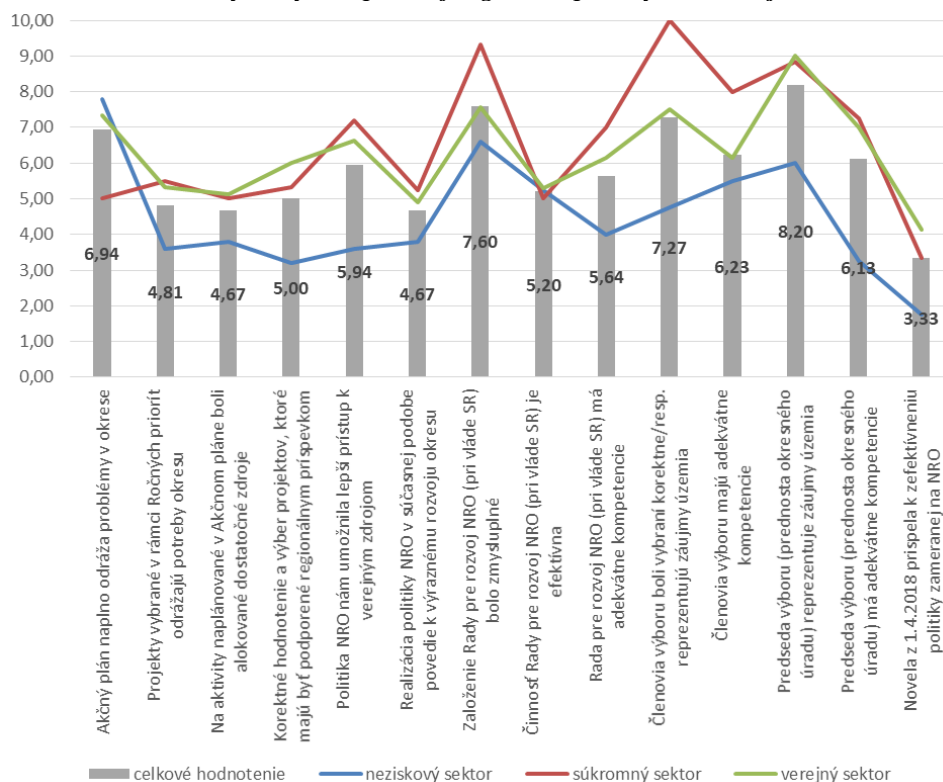
	Získavanie informácií a možností a podmienkach čerpania	Príprava žiadostí	Podanie žiadostí	Výber projektov do ročných priorit	Overenie splnenia podmienok podľa zákona a metodiky	Posudzovanie súladu s pravidlami štátnej pomoci (PMÚ)	Schválenie príspevku a uzatvorenie zmluvy	Monitoring a hodnotenie	Vyúčtovanie a záverečná správa
	Nedostatok informácií								
Nedostatok skúseností									
Nedostatok ľudských zdrojov									
Nedostatočné metodické usmernenie									
Nejasné kompetencie zúčastnených aktérov									
Časová náročnosť									
Administratívna náročnosť									
Konflikty medzi zúčastnenými aktérmi									

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov primárneho výskumu

Pri analýze problémov taktiež hodnotíme problémy, s ktorými sa aktéri stretli v jednotlivých krokoch implementácie Akčného plánu. Najviac respondovaných videlo najväčšie problémy v procese prípravy žiadosti. Problémy súviseli najmä s nedostatkom informácií pri príprave, nedostatočným metodickým usmernením a administratívnou náročnosťou. Nedostatok informácií v procese prípravy žiadosti uviedol jeden podnikateľský subjekt, ktorý podával projekt financovaný z verejných zdrojov prvýkrát a nemal s tým dostatočné skúsenosti. Ďalšie podnikateľské subjekty uvádzali, že z ich strany nedošlo k žiadnym väčším problémom pri vypracovávaní žiadosti. Nedostatočné metodické usmernenie uviedlo najviac respondentov. V prípade súkromného podnikateľa išlo najmä o problém s verejným obstarávaním, ktoré neprebehlo v riadnom čase z dôvodu neskorého vyhlásenia výzvy na predkladanie žiadostí. Na tento fakt nebol nikým upozornený, čo viedlo k vyradeniu jeho žiadosti. Vo všetkých krokoch procesu implementácie projektov ako hlavný problém uvádzali respondenti príliš dlhý čas, ktorý respondenti spájali s vysokou administratívnou náročnosťou. Súvisel najmä s verejným obstarávaním v prípade súkromného sektora, posudzovaním súladu s pravidlami štátnej pomoci (Protimonopolný úrad SR) či overením splnenia podmienok podaného projektu podľa zákona a metodiky, v menšom rozsahu aj s výberom projektov do ročných priorit, schválením príspevku a uzatvorením zmluvy. Subjekty neziskového sektora považovali za problém nedostatočné metodické usmernenie, ktoré súviselo najmä s častou zmenou miest podávania žiadostí a k častým administratívnym zmenám. Zástupca miestnej akčnej skupiny ako jednu z negatívnych skúseností

uviedol, že po návrhu projektov, o ktoré boli požiadaní im bol ponúknutý omnoho menší objem finančných prostriedkov, ktoré neboli adekvátne vysoké na to aby boli vytvorené trvalo udržateľné pracovné miesta, prečo v konečnom dôsledku ani nedošlo k podaniu žiadosti. Posledné dve fázy procesu implementácie Akčného plánu (monitorovanie a hodnotenie, záverečná správa a vyúčtovanie) boli zdanlivo hodnotené ako bezproblémové. Je to však z toho dôvodu, že v čase realizácie prípadovej štúdie sa respondenti v rámci projektov ešte nedostali do tohto štádia.

Obr. 1: Hodnotenie vybraných aspektov fungovania politiky zameranej na NRO*

* priemer odpovedí respondentov (kde 0 znamená vôbec sa nezhodujem, 10 znamená zhodujem sa úplne)
Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov primárneho výskumu

V pokračovaní príspevku analyzujeme hodnotenie vybraných aspektov fungovania politiky zameranej na NRO z pohľadu respondovaných aktérov verejného, súkromného a neziskového sektora z okresu Svidník, tak súhrnne, ako aj so zreteľom na konfrontáciu názorov menovaných skupín aktérov. Najviac opýtaných sa stotožnilo s tvrdením, že prednosta okresného úradu ako predseda výboru NRO reprezentuje záujmy celého územia, menej však s tvrdením, že má adekvátne kompetencie v rámci implementácie politiky NRO. Podotknúť pritom však treba, že k týmto tvrdeniam sa badateľne menej prikláňajú zástupcovia neziskového sektora. Celkovo môžeme konštatovať, že neziskový sektor hodnotí fungovanie politiky NRO najkritickejšie. Jednotlivé skupiny aktérov sa v najväčšej miere rozchádzajú pri tvrdení, že členovia výboru okresu Svidník boli vybratí korektne a že reprezentujú záujmy územia, pričom subjekty súkromného sektora označujú niektoré aspekty fungovania politiky NRO omnoho pozitívnejšie. Môže to vyplývať z toho, že aktéri súkromného sektora sa menej zapájajú do procesov tvorby politík, tým pádom nevedia korektne ohodnotiť dané tvrdenia v porovnaní napríklad s verejným sektorom. Okrem toho medzi neziskové subjekty sú zahrnuté aj najvýznamnejšie podporné organizácie (napr. Centrum podpory rozvoja okresu Svidník a RRA Svidník), ktoré poznajú fungovanie a proces implementácie politiky NRO omnoho lepšie ako samotní žiadatelia zo súkromného sektora, a tým pádom vedia lepšie identifikovať prípadné problémy. Na druhej strane je vyššie hodnotenie zo strany respondentov patriacich do súkromného sektora prirodzené, nakoľko je implementácia Akčného plánu zameraná na aktivity generujúce nové pracovné miesta, pričom verejný sektor mal skôr záujem realizovať projekty infraštruktúrneho charakteru, ktoré z pohľadu aktuálneho nastavenia politiky zameranej na najmenej rozvinuté okresy nie sú oprávnené. Najkritickejšie hodnoteným mílnikom vo fungovaní politiky NRO je práve novela zákona o podpore najmenej rozvinutých okresov z 1.4.2018, ktorá priniesla inštitucionálne zmeny v jej fungovaní, ako aj prerozdelenie kompetencií medzi aktérmi. Novelou zákona č. 336/2015 Z. z. o podpore najmenej rozvinutých okresov z 1. 4. 2018 došlo k zrušeniu Rady pre rozvoj NRO tzv. „malej rady“ na úrovni okresu a vytvoreniu Výborov, ktoré sú spoluzodpovedné za prípravu Akčného plánu. V praxi novela predstavovala oklieštenie kompetencií aktérov na miestnej úrovni a zároveň posilnenie postavenia okresného úradu a konkrétne prednostu okresného úradu v implementačnom

procesu. Napriek tomu však v priemere aktéri hodnotili inštitucionálnu dimenziu predmetnej politiky lepšie ako samotný spôsob implementácie Akčného plánu. Aj keď Akčný plán v nadväznosti na existujúce reálne problémy v okrese hodnotili nadpriemerne (súvisí to najmä s participáciou miestnych aktérov pri príprave Akčného plánu), samotné hodnotenie projektov a ich výber označovali za kritické. Napríklad neziskové subjekty ako dôvod často uvádzajú nedostatočné skúsenosti niektorých hodnotiteľov projektov. Podobne však ako aj v prípade verejného sektora môžeme predpokladať, že nespokojnosť aktérov z neziskového sektora pramení aj z faktu, že prevažná väčšina ich aktivít nie je z pohľadu regionálneho príspevku oprávnená získať finančnú podporu, keďže nemá potenciál generovať pracovné miesta. Pri hodnotení procesov hodnotenia a výberu projektov boli niektorí respondenti výrazne nespokojní aj s nízkou transparentnosťou pri hodnotení projektov, ktoré nezahŕňalo špecifické hodnotenie projektov, len celkové bodové hodnotenie a následné zamietnutie. Na zdôvodnenie tejto nespokojnosti uvádzali aj prílišnú flexibilitu Akčného plánu, v zmysle nezáväznosti projektov vybraných v rámci Akčného plánu. Aj napriek tomu, že projekty môžu odrážať potreby okresu častokrát neboli podľa respondentov podporené. Na druhej strane však niektorí respondenti schvaľovali upustenie od indikatívneho zoznamu projektov, ktorý bol schválený ako súčasť Akčného plánu na začiatku implementácie politiky. Ako dôvod uvádzali aj to, že prílišné obmedzenie okruhu žiadateľov už na začiatku implementácie politiky vedie k demotivácii miestnych aktérov zapájať sa do rozvojových procesov, a že v konečnom dôsledku určitá miera flexibility Akčného plánu je nutná, najmä pri meniacich sa podmienkach. V prípade politiky NRO však tento krok mal aj opačný efekt. Totižto mnohí žiadatelia, ktorých projekty boli uvedené v indikatívnom zozname projektov, ktoré mali byť podporené a nakoniec neboli, to pochopili ako zavádzanie.

4. Záver

Politika zameraná na podporu najmenej rozvinutých okresov mala zabezpečiť absentujúcu integráciu miestnych, regionálnych a centrálnych rozvojových aktérov tak v horizontálnej dimenzii ako aj vo vertikálnej, s cieľom koncipovať rozvojové stratégie šité na mieru pre konkrétne najmenej rozvinuté okresy. Napriek tejto snahe, na základe prípadovej štúdie okresu Svidník môžeme konštatovať, že procesy tvorby Akčného plánu a jeho následnej implementácie sprevádzali bariéry rôzneho druhu, ktoré vznikali nielen na úrovni okresu, ale aj medzi jednotlivými úrovňami riadenia. Určitá miera informačnej asymetrie, nedostatočné metodické usmernenie a časová a administratívna náročnosť, ktoré sú častokrát skloňované aj ako zlyhania ostatných podporných mechanizmov boli preukázané aj v prípade predmetnej politiky. V prípade politiky NRO boli tieto zlyhania znásobené častými zmenami podmienok nielen poskytovania podpory ale aj fungovania samotného inštitucionálneho zabezpečenia jej implementácie. Na druhej strane však treba poznamenať, že určitá miera nespokojnosti vychádza aj zo skutočnosti, že niektoré skupiny miestnych aktérov neboli s týmito podmienkami stotožnené, predovšetkým so základnou podmienkou tvorby pracovných miest.

Literatúra

- [1] BARCA, F., McCANN, P., RODRÍGUEZ-POSE, A., (2012). The Case for Regional Development Intervention: Place-based Versus Place-neutral Approaches. *Journal of Regional Science*, vol. 52, no.1, pp. 134-152. ISSN 1467-9787. DOI 10.1111/j.1467-9787.2011.00756.x.
- [2] BARCA, F., (2009). *An Agenda for A Reformed Cohesion Policy: A Place-Based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations. Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy.* [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf.
- [3] EURÓPSKY DVOR AUDÍTOROV (EDA). (2013). *Audit EÚ v skratke - informatívna správa o výročných správach za rok 2012.* [online]. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie. 41 p. ISBN 978-92-9241-351-4.
- [4] FERRY, M., MCMMASTER, I., (2005). Implementing structural funds in Polish and Czech regions: convergence, variation, empowerment?. *Regional & Federal Studies*, vol. 15, no.1, pp. 19-39. ISSN 1359-7566. DOI 10.1080/13597560500084046.
- [5] GAGLIARDI, F., (2008). Institutions and Economic Change: A Critical Survey of the New Institutional Approaches and Empirical Evidence. *The Journal of Socio-Economics*, vol. 37, no.1, pp. 416-443. ISSN 1053-5357. DOI 10.1016/j.socec.2007.03.001.
- [6] GILL, I., (2010). *Regional Development Policies: Place-Based or People-Centred?.* Paris: OECD Regional Development Policy Division. [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/5644>.
- [7] HORNYÁK GREGÁŇOVÁ, R., PIETRIKOVÁ, M., (2017). Zmeny vo vývoji regionálnej nezamestnanosti a v priamych zahraničných investíciách v podmienkach SR. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků.* Brno: Masarykova univerzita, pp. 147-154. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-18.

- [8] HURTER, P. A., MARTINICH, S. J., (1989). *Facility Location and the Theory of Production*. Boston, MA: Kluwer Academic Press. 252 p. ISBN 978-94-009-2518-2.
- [9] JANKAUSKAS, V., ŠEPUTIENĚ, J., (2009). The impact of the institutional environment on the economic development. *Ekonomika*, vol. 87, pp. 141-153. ISSN 1392-1258. DOI 10.15388/Ekon.2009.0.1040.
- [10] KUMAR, P., ZATTONI, A., (2016). Institutional Environment and Corporate Governance. *Corporate Governance: An International Review*, vol. 24, no.2, pp. 82-84. ISSN 1467-8683. DOI 10.1111/corg.12160.
- [11] OECD, (2009a). *How Regions Grow*. Paris: Organisation for Economic Growth and Development. 140 p. ISBN 978-92-64-03945-2.
- [12] OECD, (2009b). *Regions Matter: Economic Recovery, Innovation and Sustainable Growth*. Paris: Organisation for Economic Growth and Development. 197 p. ISBN 9789264076518.
- [13] PARTRIDGE, D. M., RICKMAN, S. D., OLFERT, M. R., (2015). When Spatial Equilibrium Fails: Is Place-based Policy Second Best? *Regional Studies*, vol. 49, no.8, pp. 1303-1325. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/00343404.2013.837999.
- [14] RODRÍGUEZ-POSE, A., STORPER, M., (2006). Better Rules or Stronger Communities? On the Social Foundations of Institutional Change and Its Economic Effects. *Economic Geography*, vol. 82, no.1, pp. 1-25. ISSN 1944-8287. DOI 10.1111/j.1944-8287.2006.tb00286.x.
- [15] RODRIK, D., (2005). Growth Strategies. In AGHION, Philippe – DURLAUF, Steven. (eds). *Handbook of Economic Growth*. North Holland: Elsevier Academic Press, pp. 967-1014. ISBN 9780080461137.
- [16] SEN, A., (2009). *The Idea of Justice*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University press. 468 p. ISBN 978-0-674-03613-0.
- [17] ŠIPIKAL, M., (2015). Political and Administrative Barriers of Cohesion Policy Implementation in Slovakia. *International Journal of Social Sciences*, vol. 4, no.2, pp. 39-48. ISSN 2324-8041. DOI 10.20472/SS.2015.4.2.005.
- [18] ŠOLTĚS, V., REPKOVÁ ŠTOFKOVÁ, K., LENKO, F., (2019). New approaches of regional policy as a supporting factor of the socioeconomic development of the region. In *International conference on innovations in science and education*. Prague, pp- 296 – 301. ISSN 1805-9961. DOI 10.12955/cbup.v7.1377.
- [19] TABELLINI, G., (2010). Culture and Institutions: Economic Development in the Regions of Europe. *Journal of the European Economic Association*, vol. 8, no.4, pp. 677-716. ISSN 1542-4766. DOI 10.1111/j.1542-4774.2010.tb00537.x.
- [20] Úrad vlády Slovenskej republiky. (2015). *Čo znamená podpora najmenej rozvinutých okresov?* [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <http://www.nro.vlada.gov.sk/podpora-najmenej-rozvinutych-okresov/>.
- [21] VARECHA, L., FÁZIKOVÁ, M., (2019). Vybrané procesy formulácie a implementácie politiky podpory najmenej rozvinutých okresov. In *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 272-280. ISBN ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-34.
- [22] Zákon č. 336/2015 Z. z. o podpore najmenej rozvinutých okresov.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA1/0789/18 (Inštitucionálne prostredie ako nositeľ rozvojových politík v najmenej rozvinutých okresoch).

ČERPÁNIE FINANČNÝCH PROSTRIEDKOV PRE OBLASŤ ŽIVOTNÉ PROSTREDIE V NITRIANSKOM SAMOSPRÁVNOM KRAJI V ROKOCH 2014-2018

Drawing of funds for the environment priority area in the Nitra Self-governing Region in the years 2014-2018

DAŠA OREMUSOVÁ

HILDA KRAMÁREKOVÁ

MAGDALÉNA NEMČÍKOVÁ

MATEJ VOJTEK

Katedra geografie a regionálneho rozvoja | Department of Geography and Regional Development
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: doremusova@ukf.sk, hkramarekova@ukf.sk, mnemcikova@ukf.sk, mvojtek@ukf.sk

Anotácia

Od vstupu Slovenska do EÚ sa významným zdrojom financovania regionálneho rozvoja stali aj európske fondy, ktoré ich poskytujú na základe vypracovaných programov regionálneho rozvoja na rôznej hierarchickej úrovni. Nevyhnutnou prioritnou oblasťou každého takéhoto dokumentu sa stala aj prioritná oblasť Životné prostredie, reagujúca na súčasný stav a kvalitu zložiek životného prostredia v súlade s udržateľným rozvojom. Cieľom príspevku je zhodnotiť alokáciu finančných prostriedkov pre oblasť Životné prostredie v Nitrianskom samosprávnom kraji. V časovej rade rokov 2014 - 2018 boli identifikované finančné prostriedky smerujúce do jednotlivých opatrení podľa okresov kraja, pričom boli hodnotené aj zamerania projektov a zdroje ich financovania. Pri spracovaní problematiky boli použité viaceré metódy ako napr. systémová analýza (zoskupenie a vyhodnocovanie informácií), komparatívna analýza pri tvorbe vlastných databáz, matematicko-štatistické metódy a i. Počas jednotlivých rokov smerovalo do Nitrianskeho samosprávneho kraja v priemere viac ako 50 mil. EUR. Najviac finančných prostriedkov (59,7 %) získali najväčšie okresy kraja - Nitra, Levice a Komárno. V roku 2018 pochádzala viac ako polovica (52,9 %) finančných prostriedkov z Európskych štrukturálnych a investičných fondov z Operačného programu Výskum a inovácie a 37,8 % z Operačného programu Kvalita životného prostredia.

Kľúčové slová

finančné prostriedky EÚ, Nitriansky samosprávny kraj, prioritná oblasť životné prostredie, program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja

Annotation

Since Slovakia's accession to the EU, European funds have become an important source of financing for regional development, which are provided on the basis of elaborated regional development programs at various hierarchical levels. The Environment area has become an inevitable priority area of each such document responding to the current state and quality of environmental components in accordance with sustainable development. The aim of the paper is to evaluate the allocation of funds for the Environment priority area in the Nitra Self-governing Region during 2014 – 2018. The funds were identified for individual measures according to the districts of the region while the focus of projects and sources of their financing were also evaluated. Several methods were used, such as system analysis (grouping and evaluation of information), comparative analysis in creating own databases, mathematical-statistical methods, etc. During the individual years, an average of more than 50 million euros were addressed to the Nitra Self-governing Region. The largest districts of the region (Nitra, Levice and Komárno) received the most funds (59.7 %). In 2018, more than half (52.9 %) of funds came from the European Structural and Investment Funds from the Operational Program Research and Innovation and 37.8 % from the Operational Program Quality of Environment.

Key words

environment priority area, EU funds, Nitra self-governing region, program of economic and social development

JEL classification: R58

1. Úvod

K významným zdrojom finančných prostriedkov, ktoré pomáhajú regionálnemu rozvoju Slovenska, patria aj finančné prostriedky z Európskych štrukturálnych a investičných fondov. Slúžia na podporu rozvojových projektov a aktivít, pričom prijímať a využívať tieto prostriedky môžu regióny na základe vypracovaných strategických dokumentov svojho rozvoja. V rámci Nitrianskeho samosprávneho kraja (NSK) bol vypracovaný Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja (PHSR) Nitrianskeho samosprávneho kraja 2016 – 2022 (Dubcová a kol., 2016a, 2016b), ktorý bol zostavený pre programové obdobie stanovené Európskou úniou (EÚ) na roky 2014 – 2020. Dokumentu predchádzal Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Nitrianskeho samosprávneho kraja 2012 – 2018 (Fáziková a kol., 2012).

Súčasťou prioritných oblastí oboch dokumentov je aj oblasť životného prostredia. Strategickým cieľom NSK v rokoch 2012 – 2018 bolo v tejto oblasti dosiahnuť udržateľný rozvoj územia zabezpečený znížením rizika vzniku, resp. zmiernením negatívnych dopadov vplyvajúcich na kvalitu zložiek životného prostredia, prostredníctvom budovania a rozvoja zariadení environmentálnej infraštruktúry a zvyšovaním environmentálneho povedomia obyvateľov kraja. V pokračujúcom dokumente PSHR NSK 2016 – 2022 je strategický cieľ zameraný na problematiku ochrany životného prostredia, podporu prispôsobenia sa zmenám klímy a predchádzania a riadenia rizík, efektívnejšie využívanie energetických zdrojov a prechod na energeticky efektívnejšie nízkouhlíkové hospodárstvo.

Počas jednotlivých rokov na realizáciu projektov v oblasti životného prostredia čerpal NSK finančné príspevky nielen z niekoľkých operačných programov Európskych štrukturálnych a investičných fondov, ale aj zo zdrojov ministerstiev Slovenskej republiky a zo štátneho rozpočtu. Odberateľmi finančnej pomoci boli v prevažnej miere obce, prípadne okresy, resp. celé územie kraja.

Cieľom príspevku je zhodnotiť alokáciu finančných prostriedkov pre Prioritnú oblasť Životné prostredie v NSK v rokoch 2014 – 2018 na úrovni jednotlivých okresov kraja, ako aj zamerania projektov a zdroje ich financovania.

2. Teoreticko-metodické východiská

Jedným z hlavných cieľov podpory regionálneho rozvoja je realizácia opatrení na ochranu, udržiavanie a zveľaďovanie životného prostredia a na obmedzovanie vplyvov poškodzujúcich životné prostredie a zlepšenie environmentálnej infraštruktúry regiónu (Zákon 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja v aktuálnom znení). Svoj odraz nachádza aj programoch hospodárskeho a sociálneho rozvoja – či už na úrovni samosprávneho kraja alebo obcí. V týchto dokumentoch je táto problematika ťažiskovo súčasťou najmä analyticko-strategickej časti, ktorá obsahuje najmä hodnotenie a analýzu hospodárskej situácie, sociálnej situácie vrátane stavu verejného zdravia, environmentálnej situácie a situácie v oblasti kultúry, vybavenosti a obsluhy územia.

V odbornej literatúre je problematika financovania regionálneho rozvoja tradične v centre záujmu ekonómov – ale čoraz viac sa jej začínajú venovať aj geografi. Viacerí autori už pred štvrtstoročím, napr. Martin a Minns (1995) zdôrazňovali, že bez pochopenia regionálnej štruktúry (nielen) verejných finančných tokov v území je naša znalosť o podmienkach mechanizmov a faktorov regionálneho rozvoja značne obmedzená. Martin (1999) uvádza, že pre pochopenie regionálneho rozvoja ide o oblasť výskumu zásadného významu. Problematika životného prostredia je integrálnou súčasťou aj príspevkov Terema, Čajku, Rýsovej (2015) so zameraním na Stratégiu Európa 2020 v kontexte Slovenska, resp. Rodríguez-Posea, Garcilaza (2015), analyzujúcich vplyv investícií na súdržnosť v európskych regiónoch.

V Českej republike sa dopadmi politiky hospodárskej a sociálnej súdržnosti na regionálny rozvoj ako aj problematikou čerpania finančných prostriedkov rôznymi formami zaoberali napr. Lněnička (2008), na úrovni vidieckych mikroregiónov Ježek a Ježková (2007), resp. Zdražil, Applová (2017). Teoreticko-metodické prístupy k štúdiu regionálnej dimenzie fiškálnej politiky vo svojich prácach detailne rozoberá Macešková (2009, 2007), príkladovou štúdiou regionálnej analýzy verejných kapitálových výdavkov na úrovni krajov a okresov Česka môže byť práca Blažeka a Maceškovskej (2010). V slovenskej geografickej literatúre sa problematike priestorových aspektov čerpania štrukturálnych fondov v NSK v rokoch 2004 – 2006 venovala Kramáreková (2010). Disparity čerpania finančných prostriedkov v prioritnej osi Životné prostredie a trvalo udržateľný rozvoj v NSK v rokoch

2007 – 2013 hodnotili Cicoňová, Kramáreková (2013). Priestorovej alokácii čerpania fondov Politiky súdržnosti EÚ na Slovensku v rokoch 2007 – 2013, vrátane Operačného programu Životné prostredie, pozornosť venovali Výrostová (2016), Švecová, Rajčáková (2017) i Hornyák-Gregáňová, Országhová (2019).

Oblasť životného prostredia je podstatnou a nezanedbateľnou prioritnou oblasťou regionálneho rozvoja každého regiónu, navyše aj v súvislosti so súčasnými tendenciami udržateľného rozvoja v zmysle Agendy 2030. Návrh národných priorit implementácie Agendy 2030 (2018) deklaruje šesť prioritných oblastí, ktoré zohľadňujú špecifiká Slovenska a ktoré budú základom ďalšej strategickej a koncepcnej práce. Sú nimi: 1. Vzdelanie pre dôstojný život. 2. Smerovanie k znalostnej a environmentálne udržateľnej ekonomike pri demografických zmenách a meniacom sa globálnom prostredí. 3. Znižovanie chudoby a sociálna inklúzia. 4. Udržateľné sídla, regióny a krajina v kontexte zmeny klímy. 5. Právny štát, demokracia a bezpečnosť. 6. Dobré zdravie.

Pri spracovaní témy príspevku (vo väzbe na prioritnú oblasť č. 2 Agendy 2030) boli prioritne využité Monitorovacie správy PHSR za jednotlivé roky poskytnuté NSK, ktoré vyhodnocujú plnenie PHSR v strednodobom horizonte ako aj aktivity regionálnej politiky (Monitorovacia správa Programu hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja za rok 2018, 2019). Monitoring prebieha na základe hodnotenia akčných plánov kraja, ktorého základom sú akčné plány jednotlivých obcí. Informácie poskytujú aj regionálne rozvojové agentúry NSK, jednotlivé odbory Úradu NSK, Výročné správy NSK (Výročná správa PHSR NSK 2016 – 2022 za rok 2017, 2018, Výročná správa PHSR NSK 2008 – 2015 za rok 2015, 2016, Správa o plnení PHSR obcí NSK 2016, Správa o plnení PHSR obcí NSK 2017, Správa o plnení PHSR obcí NSK 2018, Správa o plnení PHSR obcí NSK 2016 – 2018, Záverečná hodnotiacia správa PHSR NSK na roky 2012 – 2018, 2016) a webové stránky jednotlivých ministerstiev. Každoročne je realizovaný zber, triedenie a uchovávanie informácií o vecnom a finančnom naplnení PHSR. Nevýhodou spracovaných materiálov je však ich nekompatibilitnosť počas jednotlivých rokov, keďže obsah nie je daný centrálna a líši sa v závislosti od spracovateľov týchto dokumentov.

Získané údaje boli spracované viacerými metódami. Komparatívna analýza bola potrebná pri tvorbe vlastných databáz, systémová analýza sa uplatnila pri triedení a vyhodnocovaní informácií z viacerých informačných zdrojov, metódy popisnej štatistiky a grafické spracovanie pomocou nástrojov programu MS Excel priniesli ďalšie informácie. Pre vyhodnotenie rozdielov medzi počtom projektov, ich finančnou hodnotou a zdrojom financovania podľa jednotlivých okresov sme použili percentuálne porovnania.

3. Základná geografická charakteristika Nitrianskeho samosprávneho kraja

Nitriansky samosprávny kraj je lokalizovaný v juhozápadnej časti Slovenska, pričom na juhu hraničí s Maďarskou republikou, na východe s Banskobystrickým samosprávnym krajom, na severe s Trenčianskym samosprávnym krajom a na západe s Trnavským samosprávnym krajom. Rozlohou 6 343,78 km² zaberá 12,9 % územia Slovenskej republiky a počtom 674 347 obyvateľov (k 31.12.2019) sa podieľa 12,4 % na populácii Slovenska, pričom je 4. najľudnatejším krajom SR. Hustota obyvateľov dosahuje 106,3 obyvateľov na km², čo je menej ako celoslovenský priemer (111,3 obyv./km²). Z hľadiska administratívneho členenia je kraj tvorený siedmimi okresmi – Komárno, Levice, Nitra, Nové Zámky, Šaľa, Topoľčany a Zlaté Moravce. V kraji sa nachádza 354 obcí, z ktorých má 16 štatút mesta a 338 je vidieckych obcí (95,5 % sídiel), čím má kraj výrazne vidiecky charakter. Stupeň urbanizácie (45,6 %) je nižší ako priemer Slovenska (53,9 %) a zároveň je najnižší zo všetkých krajov SR. Z fyzickogeografického hľadiska patrí prevažná časť NSK do oblasti Podunajskej nížiny tvorenej Podunajskou rovinou a pahorkatinou. Okrajové časti kraja zaberajú pohoria Považský Inovec, Tribeč, Pohronský Inovec, Štiavnické vrchy, Krupinská planina a Burda (PHSR NSK 2016 – 2022, 2016a).

Z environmentálneho hľadiska vykazujú jednotlivé zložky životného prostredia NSK rôznu mieru znečistenia. V oblasti kvality ovzdušia bol kraj v r. 2018 zaraďovaný v rámci SR na tretie pozície v produkcii TZL (1878 t/rok), NO_x (2063 t/rok), na posledné 8. miesto v produkcii SO_x (262 t/rok) a 4. miesto v produkcii CO (17 777 t/rok). Kvalita vody väčšiny hlavných vodných tokov v NSK je z aspektu ekologického stavu priemerná, miestami však zlá (Nitra, Malý Dunaj, Žitava), pričom rieka Nitra patrí medzi najznečistenejšie rieky SR. V oblasti pôd sú pre NSK charakteristické vysoko kvalitné pôdy, ktoré sú ohrozované poľnohospodárskymi aktivitami a zábermi pôdy najmä na priemyselnú výstavbu. V oblasti horninového prostredia nie sú evidované závažnejšie zmeny, keďže NSK v súčasnosti nie je a ani v minulosti nebolo banskou činnosťou výrazne zasiahnuté. Evidovaná je iba ťažba stavebných surovín. Biotu NSK charakterizuje pomerne vysoký počet chránených území, ktoré spadajú do záujmov štátnej ochrany prírody a krajiny (3 CHKO, 14 NPR, 44 NPP, 19 PP, 171 CHA), Európskej sústavy chránených území NATURA (8 CHVÚ a 62 území európskeho významu) či medzi medzinárodne významné lokality Ramsarskej konvencie (3 lokality biotopov vodného vtáctva). Z rizikových faktorov je potrebné spomenúť najmä odpady, ktorých zhodnocovanie je v NSK stále na veľmi nízkej úrovni a nevyhovujúce a v jednotlivých ukazovateľoch má kraj horšie pozície ako je priemer SR. V rámci NSK je evidovaná produkcia komunálneho

odpadu viac ako 505,75 kg na obyvateľa. Podiel zhodnocovaného komunálneho odpadu z celkového komunálneho odpadu dosahuje 39,56 %, miera recyklácie je 39,54 % a miera skládkovania komunálneho odpadu predstavuje 60,41 % (Štatistický úrad SR, 2020).

4. Charakteristika prioritnej oblasti Životné prostredie v Programoch hospodárskeho a sociálneho rozvoja Nitrianskeho samosprávneho kraja

V predchádzajúcom Programe hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja Nitrianskeho samosprávneho kraja 2012 – 2018 (Fáziková a kol., 2012) vystupuje Životné prostredie (ŽP) ako piata prioritná oblasť s cieľom dosiahnuť udržateľný rozvoj územia zabezpečený znižovaním rizika vzniku, resp. zmiernením negatívnych dopadov vplyvujúcich na kvalitu zložiek životného prostredia, prostredníctvom budovania a rozvoja zariadení environmentálnej infraštruktúry a zvyšovaním environmentálneho povedomia obyvateľov kraja. Vybraná oblasť zahŕňa päť špecifických cieľov:

1. Zvýšenie environmentálnej rovnováhy v krajine a ochrana pred živelnými pohromami (Opatrenie 1.1 - Zabezpečenie ochrany územia pred povodňami realizáciou preventívnych opatrení, Opatrenie 1.2 - Realizácia opatrení a programov na ochranu prírody a krajiny).
2. Znižovanie znečistenia vôd a zlepšenie kvality života obyvateľov kraja dobudovaním a skvalitnením infraštruktúry vodného hospodárstva v zmysle právnych predpisov EÚ a SR (Opatrenie 2.1 - Zabezpečenie odvádzania a čistenia odpadových vôd, Opatrenie 2.2 - Zabezpečenie zásobovania obyvateľstva pitnou vodou).
3. Znižovanie produkcie odpadov a zavádzanie efektívnych systémov nakladania s odpadmi (Opatrenie 3.1 - Zefektívnenie systému nakladania s odpadom).
4. Zlepšenie kvality ovzdušia (Opatrenie 4.1 - Znižovanie emisií tuhých znečisťujúcich látok a skleníkových plynov).
5. Zlepšenie environmentálneho správania sa obyvateľstva kraja (Opatrenie 5.1 - Podpora environmentálnej osvetly a výchovy prostredníctvom podpory vzdelávacích aktivít a podujatí).

V aktuálnom Programe hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja Nitrianskeho samosprávneho kraja 2016 – 2022 (Dubcová a kol., 2016a, 2016b) boli vymedzené štyri prioritné oblasti, medzi ktoré bola tiež zaradená oblasť Životné prostredie. V rámci oblasti je identifikovaný ako hlavný problém ohrozenie ŽP a udržateľného rozvoja územia, vychádzajúci zo súčasného stavu a znečistenia zložiek ŽP. Následným javom je ohrozenie zdravia obyvateľstva a znižovanie kvality života a preto bol v rámci oblasti stanovený strategický cieľ „Zdravé životné prostredie“. Je zameraný na problematiku ochrany ŽP, podporu prispôsobenia sa zmenám klímy a predchádzania a riadenia rizík, efektívnejšie využívanie energetických zdrojov a prechod na energeticky efektívnejšie nízkouhlíkové hospodárstvo. Vnútorne sa strategický cieľ ďalej člení na tri špecifické ciele:

- Špecifický cieľ III. I - Znížiť ohrozenia všetkých zložiek životného prostredia a ochrana pred živelnými pohromami.
- Špecifický cieľ III. II - Znížiť produkciu odpadov zavedením efektívneho systému triedenia a zhodnocovania.
- Špecifický cieľ III. III - Zlepšiť energeticky efektívne a nízkouhlíkové hospodárstvo.

Špecifický cieľ III. I - Znížiť ohrozenia všetkých zložiek životného prostredia a ochrana pred živelnými pohromami - stanovuje úlohy, podľa ktorých bude v rámci ochrany ŽP potrebné pri umiestňovaní činností na území kraja zohľadňovať ich predpokladané vplyvy na ŽP a realizáciou vhodných opatrení dosiahnuť odstránenie, obmedzenie alebo zmiernenie prípadných negatívnych vplyvov. Za podstatné tiež považuje vytváranie podmienok pre ekologicky optimálne využívanie územia, rešpektovanie, prípadne obnovenie funkčného územného systému ekologickej stability a biodiverzity na úrovni nielen regionálnej, ale aj lokálnej, čo znamená venovať pozornosť vyhláseným chráneným územiám podľa platnej legislatívy, územiám NATURA 2000 a prvkom územného systému ekologickej stability. Dôležité je podľa stanoveného cieľa aj zabezpečenie ochrany územia kraja pred živelnými pohromami, a to najmä opatreniami týkajúcimi sa vodných tokov Dunaj, Váh, Nitra, Hron, Žitava a Ipel', ktoré predstavujú hlavné faktory ohrozenia. Cieľom je pritom zabezpečiť ochranu obyvateľov kraja v prípade prírodných pohrôm a dôsledkov negatívnych zásahov do ekosystému. V rámci špecifického cieľa boli stanovené dve opatrenia: Opatrenie III.I.I - Zabezpečenie ochrany územia pred živelnými pohromami realizáciou preventívnych opatrení a Opatrenie III.I.II - Realizácia opatrení a programov na ochranu prírody a krajiny.

Špecifický cieľ III. II - Znížiť produkciu odpadov zavedením efektívneho systému triedenia a zhodnocovania - reaguje na súčasný stav nakladania s odpadmi na území NSK, ktorý je hodnotený ako nevyhovujúci. Kraj je typický vysokou produkciou odpadov, vrátane komunálnych odpadov pri nízkej miere ich zhodnocovania. Táto situácia nepriaznivo ovplyvňuje kvalitu ŽP a environmentálnu rovnováhu krajiny. Podstatou cieľa je zavádzanie ekologických systémov nakladania s odpadmi, zavádzanie systémov a infraštruktúry triedeného zberu komunálneho odpadu s vyššou mierou jeho zhodnocovania. Osobitne závažný problém predstavujú nelegálne

sklárky, staré neriadené sklárky, ktoré sú zdrojom environmentálnej záťaže. Skládok takéhoto typu je v území veľa, čo vyplýva predovšetkým zo sociálno-ekonomického charakteru územia (sídla s vysokým stupňom rozostavanosti, záhradkárske kolónie a množstvo drobných prevádzok). V rámci cieľa bolo vytýčené jedno opatrenie - Opatrenie III.II.I - Zefektívnenie systému nakladania s odpadom.

Špecifický cieľ III.III - Zlepšiť energeticky efektívne a nízkouhlíkové hospodárstvo - sa snaží o podporu efektívneho využívania zdrojov, prechod k nízkouhlíkovému hospodárstvu, zvýšenie využívania energie z obnoviteľných zdrojov a energetickej účinnosti a svojim obsahom vykazujú aj priamu súvislosť s iniciatívami EÚ. Prechod na nízkouhlíkové hospodárstvo by sa mal prejavovať v podpore investícií do energetickej účinnosti v budovách, obnoviteľnej energie, inteligentných sietí a udržateľnej mestskej dopravy a tiež do výskumu a inovácií v týchto oblastiach. Taktiež by mal bojovať proti energetickej chudobe, mal by viesť k zníženiu emisií, vytváraniu pracovných miest a k podpore malých a stredných podnikov. Cieľ zahŕňa jedno opatrenie - Opatrenie III.III.I - Znižovanie energetickej náročnosti a zvyšovanie využívania OZE (obnoviteľných zdrojov energie).

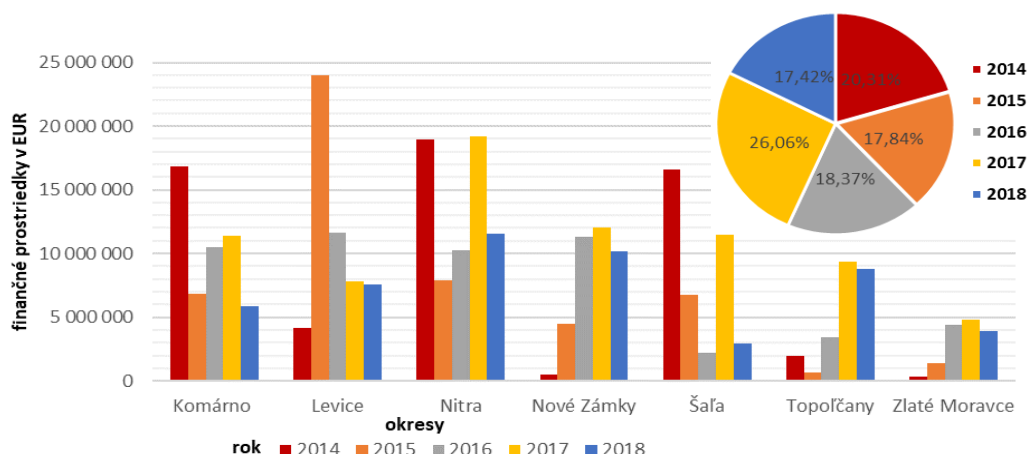
5. Vývoj alokácie finančných prostriedkov pre Prioritnú oblasť Životné prostredie v rokoch 2014 – 2018 podľa okresov Nitrianskeho samosprávneho kraja

Počas rokov 2014 – 2018 bolo v NSK využitých celkovo 291 956 872 EUR na projekty venované Prioritnej oblasti Životné prostredie. Tieto finančné prostriedky predstavovali 39,65 % z celkovej sumy smerovanej do všetkých prioritných oblastí regionálneho rozvoja NSK. Objem finančných prostriedkov predstavoval počas jednotlivých rokov viac ako 50 mil. EUR. Finančne najsilnejším a teda aj najpriaznivejším pre aktivity v oblasti ŽP bol rok 2017, v ktorom mal NSK k dispozícii až 76 078 769 EUR pre Prioritnú oblasť Životné prostredie. V rámci jednotlivých rokov môžeme sledovať isté regionálne rozdiely vo finančných tokoch do okresov NSK (Obr. 1).

V r. 2014 smerovalo najviac prostriedkov do troch okresov kraja (Komárno, Nitra a Šaľa) v hodnote viac ako 16 mil. EUR. Výsledná suma pre všetky okresy NSK predstavovala v r. 2014 hodnotu 59 304 673 EUR (20,31 % zo sumy na r. 2014 – 2018). V r. 2015 získal na projektoch venovaných ŽP sumu viac ako 24 mil. EUR okres Levice, čo bolo najviac financií smerovaných do určitého okresu počas sledovaného 5-ročného obdobia.

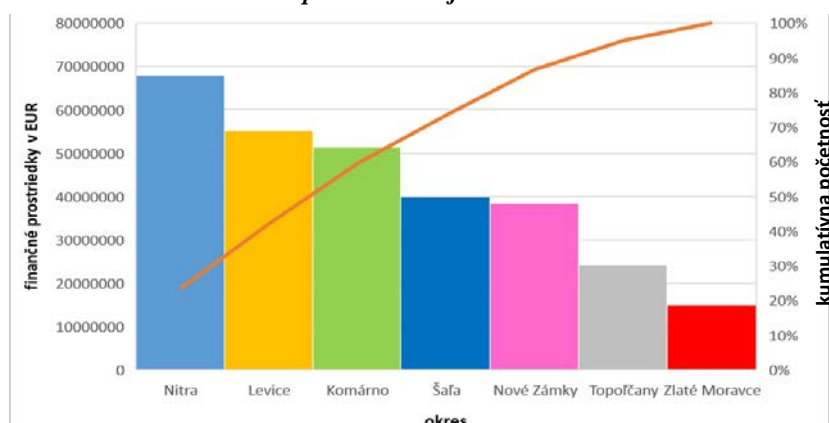
V ostatných okresoch sa financie pohybovali v rozmedzí 1,4 až 6,8 mil. EUR, okrem okresu Topoľčany (700 tis. EUR). V r. 2016 možno rozdeliť okresy NSK na dve skupiny – väčšie a ľudnatejšie okresy s viac ako 10 mil. EUR investovaných do projektov ŽP (Komárno, Levice, Nitra, Nové Zámky) a menšie a menej ľudnate okresy s menej ako 4 mil. EUR (Šaľa, Topoľčany, Zlaté Moravce). V nasledujúcom roku 2017 bol tok financií do okresov NSK pomerne vyrovnaný. Napriek tomu najvyššiu sumu zaznamenávame v okrese Nitra (19,2 mil. EUR) a najmenšiu v okrese Zlaté Moravce (4,8 mil. EUR). V r. 2018 bol rozsah finančných prostriedkov v rozmedzí 3,9 mil. EUR pre okres Zlaté Moravce až 11,6 mil. EUR pre okres Nitra.

Obr. 1: Finančné prostriedky v EUR v okresoch NSK a ich podiel pre prioritnú oblasť Životné prostredie v rokoch 2014 – 2018

Zdroj: Interné materiály NSK, 2020, spracovali autori

Obr. 2: Kumulatívné hodnoty finančných prostriedkov pre prioritnú oblasť Životné prostredie v okresoch Nitrianskeho samosprávneho kraja rokoch 2014 – 2018

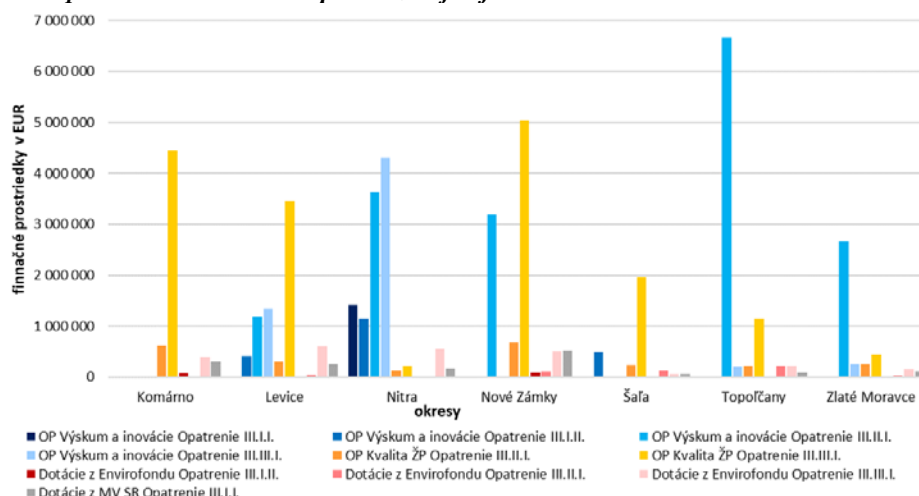
Zdroj: Interné materiály NSK, 2020, spracovali autori

Počas obdobia rokov 2014 – 2018 smerovalo najviac financií do okresu Nitra (Obr. 2) v sume viac ako 67,8 mil. EUR (23,25 %). Nasledoval okres Levice s finančnými prostriedkami v hodnote 55,2 mil. EUR (18,90 %) a okres Komárno s 51,3 mil. EUR (17,59 %). Najmenšie množstvo peňazí smerovalo do okresov Zlaté Moravce (14,9 mil. EUR) a Topoľčany (24,2 mil. EUR). Pareto graf poukazuje na nevyváženosť smerovania finančných prostriedkov do okresov NSK, kedy 60 % financií smerovalo do 40 % okresov kraja (Nitra, Levice, Komárno).

6. Analýza finančných prostriedkov v Prioritnej oblasti Životné prostredie podľa jednotlivých opatrení v roku 2018 v okresoch Nitrianskeho samosprávneho kraja

Vyhodnotiť finančné toky umožňujúce rozvoj NSK a smerujúce do nami sledovanej prioritnej oblasti ŽP umožňuje každoročné monitorovanie plnenia jednotlivých opatrení obsiahnutých v PHSR NSK a jednotlivých okresov a obcí NSK (Obr. 3). V r. 2018 pochádzalo najviac financií v hodnote viac ako 26,9 mil. EUR (52,95 %) z Európskych štrukturálnych a investičných fondov (EŠIF) z Európskeho fondu regionálneho rozvoja z Operačného programu Výskum a inovácie. V rámci neho bolo financované Opatrenie III.I.I Zabezpečenie ochrany územia pred živelnými pohromami realizáciou preventívnych oparení v okrese Nitra v sume 1,14 mil. EUR. Podporené boli aj projekty Opatrenia III.I.II na realizáciu opatrení a programov na ochranu prírody a krajiny v sume 2,05 mil. EUR v okrese Levice, Nitra a Šaľa. Najväčší objem financií smeroval do Opatrenia III.II.I v hodnote 17,34 mil. EUR na zefektívnenie nakladania s odpadom, v rámci čoho boli podporené projekty v takmer všetkých okresoch NSK (okrem okresu Komárno a Šaľa). Opatrenie na znižovanie energetickej náročnosti a na zvyšovanie využívania OZE bolo v NSK podporené 6,13 mil. EUR (okresy Levice, Nitra, Topoľčany, Zlaté Moravce).

Obr. 3: Finančné prostriedky v EUR v okresoch NSK podľa jednotlivých opatrení Prioritnej oblasti Životné prostredie v roku 2018 podľa zdrojov financovania

Zdroj: Monitorovacia správa PHSR NSK za rok 2018, 2019, spracovali autori

Ďalšie významné zdroje financovania projektov pre zlepšenie kvality ŽP NSK pochádzajú z EŠIF z Európskeho fondu regionálneho rozvoja a Kohézneho fondu z **Operačného programu Kvalita životného prostredia** (tab. 1).

Tab. 1: Podpora opatrení Prioritnej oblasti Životné prostredie v okresoch NSK v roku 2018 z Operačného programu Kvalita životného prostredia

okres/opatrenie	Opatrenie III.II.I Zefektívnenie systému nakladania s odpadom			Opatrenie III.III.I Znižovanie energetickej náročnosti a zvyšovanie využívania OZE		
	počet projektov	počet zapojených obcí	schválená výška NFP (v EUR)	počet projektov	počet zapojených obcí	schválená výška NFP (v EUR)
Komárno	5	5	628 429	12	12	4 458 381
Levice	3	3	297 065	8	8	3 892 086
Nové Zámky	5	5	685 677	12	12	4 618 003
Nitra	1	1	120 618	1	1	225 782
Šaľa	2	2	240 267	5	4	1 968 003
Topoľčany	2	2	214 640	4	3	1 150 134
Zlaté Moravce	2	2	260 794	1	1	446 945
NSK	20	20	2 447 490	43	41	16 759 333

Zdroj: Monitorovacia správa PHSR NSK za rok 2018, 2019, spracovali autori

V NSK bolo v rámci Opatrenia III.II.I Zefektívnenie systému nakladania s odpadom podporených 20 projektov v 20 obciach v celkovej sume nenávratného finančného príspevku (NFP) 2,45 mil. EUR. Prijímateľmi pomoci boli ako oprávnenými subjektami obce. Viac ako ½ projektov (13) súvisela s obstaraním záhradných kompostérov do domácností. Zvyšné projekty boli cieľené na podporu predchádzania vzniku biologicky rozložiteľných komunálnych odpadov. Najviac schválených projektov pre obce bolo z okresov Komárno (5 projektov) v sume 628 tis. EUR a Nové Zámky (5 projektov) v sume 685 tis. EUR. V rámci Opatrenia III.III.I Znižovanie energetickej náročnosti a zvyšovanie využívania OZE bolo operačným programom podporených 43 projektov v 41 obciach v celkovej hodnote 16,76 mil. EUR. Najväčší počet schválených projektov bol pre obce z okresov Komárno (12 projektov) a Nové Zámky (12 projektov). Projekty sa obsahovo zameriavali na zníženie energetickej náročnosti verejných budov (školské zariadenia - 15 projektov, obecné úrady - 14 projektov, kultúrne domy - 12 projektov) najmä formou zateplenia a 1 projekt súvisel s vypracovaním nízkouhlíkovej stratégie pre obec Komjatice.

Významný zdroj finančných prostriedkov pre aktivity súvisiace s kvalitou ŽP NSK predstavuje aj Environmentálny fond, ktorý je primárne zriadený za účelom uskutočňovania štátnej podpory starostlivosti a tvorbu ŽP na princípoch trvalo udržateľného rozvoja. Hlavným poslaním fondu je poskytovanie finančných prostriedkov žiadateľom vo forme dotácií alebo úverov na podporu projektov v rámci činností zameraných na dosiahnutie cieľov štátnej environmentálnej politiky na celoštátnej, regionálnej alebo miestnej úrovni. V rámci Opatrenia III.I.II Realizácia opatrení a programov na ochranu prírody a krajiny poskytol fond v NSK dotácie na 2 projekty v okrese Komárno a Nové Zámky v celkovej sume 180 tis. EUR. Opatrenie III.II.I Zefektívnenie systému nakladania s odpadom bolo podporené 520 tis. EUR a umožnilo realizáciu 10 projektov v okrese Levice (2 projekty), Nové Zámky (3 projekty), Šaľa (2 projekty), Topoľčany (2 projekty) a Zlaté Moravce (1 projekt). Environmentálny fond podporil v NSK aj 25 projektov na znížovanie energetickej náročnosti a zvyšovanie využívania OZE v celkovej výške 2,49 mil. EUR. Projekty boli realizované vo všetkých okresoch kraja s najvyšším počtom v okrese Levice (6 projektov v sume 597 tis. EUR). Celkovo tak poskytol Environmentálny fond dotáciu viac ako 3,19 mil. EUR na projekty v NSK.

Zdrojom finančných prostriedkov pre potreby v oblasti ŽP v NSK bolo aj Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (MV SR), ktoré ich poskytlo na podporu zvýšenia ochrany pred požiarmi prostredníctvom výstavby, rekonštrukcie a modernizácie stavieb a opravy budov, nadobudnutia budov na účel hasičských staníc a hasičských zbrojníc. Na základe toho bolo podporených v kraji 45 projektov na zabezpečenie ochrany územia pred živelnými pohromami realizáciou preventívnych opatrení v sume 1,52 mil. EUR. Najviac projektov bolo zrealizovaných v obciach okresov Komárno a Nové Zámky (po 10 projektov) a Levice (9 projektov).

7. Záver

Oblasť životného prostredia je podstatnou a nezanedbateľnou prioritnou oblasťou regionálneho rozvoja každého regiónu najmä v súvislosti so súčasnými tendenciami udržateľného rozvoja na Slovensku. Jej významné postavenie a verejný záujem o zdravé a kvalitné životné prostredie deklarujú aj finančné prostriedky smerujúce do tejto oblasti pochádzajúce z viacerých zdrojov.

V letech 2014 – 2018 byla v NSK Prioritní oblast Životné prostredie podporená sumou takmer 292 mil. EUR (39,65 % z celkových finančných prostriedkov určených pre regionálny rozvoj kraja). Každoročne smerovalo do NSK v priemere 50 mil. EUR s maximom v r. 2017 (76,08 mil. EUR) a minimom v r. 2018 (50,86 mil. EUR). Počas sledovaného 5-ročného obdobia bol najvyšší prísun finančných prostriedkov do okresov Nitra (67,88 mil. EUR), Levice (55,18 mil. EUR) a Komárno (51,35 mil. EUR), ktoré predstavujú okresy s viac ako 100 tis. obyvateľmi. Naopak najmenej financií v rozmedzí 40 mil. až 14,91 mil. EUR evidujú plošne malé (od 360 km² až po 598 km²) a málo zaľudnené okresy (od 40,6 tis. obyvateľov po 70,3 tis. obyvateľov) Šaľa, Topoľčany a Zlaté Moravce. Zaujímavé postavenie má okres Nové Zámky (druhý plošne najväčší i najľudnatejší okres), do ktorého smerovalo za celé obdobie len 38,43 mil. EUR. V roku 2018 boli v Prioritnej oblasti Životné prostredie v okresoch NSK využité finančné prostriedky pochádzajúce zo štyroch základných zdrojov. Z EŠIF z Európskeho fondu regionálneho rozvoja z Operačného programu Výskum a inovácie bola viac ako polovica financií (26,93 mil. EUR tzn. 52,95 %) a z EŠIF z Európskeho fondu regionálneho rozvoja a Kohézneho fondu z Operačného programu Kvalita životného prostredia pochádzalo 19,21 mil. EUR (37,77 %). Zvyšných 10 % finančných prostriedkov poskytol Environmentálny fond (3,20 mil. EUR, tzn. 6,29 %) a Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (1,52 mil. EUR tzn. 3,00 %).

Návrh národných priorít implementácie Agendy 2030 deklaruje šesť prioritných oblastí. Spracovaná téma príspevku je v súlade s prioritnou oblasťou č. 2 - Smerovanie k znalostnej a environmentálne udržateľnej ekonomike pri demografických zmenách a meniacom sa globálnom prostredí.

Literatúra

- [1] BLAŽEK, J., MACEŠKOVÁ, M., (2010). Regional Analysis of Public Capital Expenditure: To Which Regions Is Public Capital Expenditure Channelled – to „Rich“ or to „Poor“ Ones? *Regional Studies*, vol. 44, no. 6, pp. 679-696. ISBN 3-631-52211-8.
- [2] CICOŇOVÁ, A., KRAMÁREKOVÁ, H., (2013). Disparity čerpania finančných prostriedkov na realizáciu projektov prostredníctvom Prioritnej osi 2 Životné prostredie a trvalo udržateľný rozvoj v Nitrianskom samosprávnom kraji v rokoch 2007 – 2010. *Geografické informácie 17*. Nitra: FPV UKF v Nitre, pp. 17-34. ISSN 1337-9453.
- [3] DUBCOVÁ, A., KRAMÁREKOVÁ, H., REPASKÁ, G., VILINOVÁ, K., (2016a). *Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja Nitrianskeho samosprávneho kraja 2016 – 2022. Analytická časť*. Nitra: NSK. [online]. [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: <https://www.unsk.sk/zobraz/sekciiu/dokumenty-regionalneho-rozvoja>.
- [4] DUBCOVÁ, A., KRAMÁREKOVÁ, H., REPASKÁ, G., VILINOVÁ, K., (2016b). *Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja Nitrianskeho samosprávneho kraja 2016 – 2022. Strategická, programová, realizačná a finančná časť*. Nitra: NSK. [online]. [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: <https://www.unsk.sk/zobraz/sekciiu/dokumenty-regionalneho-rozvoja>.
- [5] FÁZIKOVÁ, M., JARÁBKOVÁ, J., MILOTOVÁ, B., HAMADA, M., MELICHOVÁ, K., MARIŠ, M., (2012). *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Nitrianskeho samosprávneho kraja 2012 – 2018*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre.
- [6] HORNÝÁK-GREGÁŇOVÁ, R., ORSZÁGHOVÁ, D., (2019). Operačný program Efektívna verejná správa v podmienkach regiónov Slovenska. In *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 264-271. ISBN 978-80-210-9268-6.
- [7] JEŽEK, J., JEŽKOVÁ, R., (2007). Zkušenosti s čerpáním strukturálních fondů v České republice na příkladu venkovských mikroregionů. In *Podnikanie na poľnohospodárskej pôde vo väzbe na rozvoj vidieka*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, pp. 96-100. ISBN 978-80-8069-872-0.
- [8] KRAMÁREKOVÁ, H., (2010). Priestorové aspekty čerpania štrukturálnych fondov v Nitrianskom samosprávnom kraji v rokoch 2004 – 2006. *Geografický časopis*, 4, pp. 347-373. Bratislava: Geografický ústav SAV. ISSN 0016-7193.
- [9] LNĚNIČKA, L., (2008). Dopady politiky hospodárske a sociálnej soudržnosti na regionální rozvoj ČR. *Geografia Cassoviensis*, 2, pp. 102-107. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach. ISSN 1337-6748.
- [10] MACEŠKOVÁ, M., (2009). *Fiskální politika jako klíčový mechanismus regionálního rozvoje: příklad regionální dimenze sektorových a horizontálních politik ČR*. [Doktorská disertační práce]. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy.
- [11] MACEŠKOVÁ, M., (2007). Regionální dimenze fiskální politiky na příklade veřejných investičních výdajů. *Geografie – Sborník ČGS*, 112, 1, s. 17-32. ISBN 3-631- 52211- 8.
- [12] MARTIN, R., (1999). *The Regional Dimension in European Public Policy: Convergence or Divergence?* New York : Palgrave Publishers.
- [13] MARTIN, R., MINNS, R., (1995). Undermining the Financial Basis of Regions: The Spatial Structure and Implications of the UK Pension Fund System. *Regional Studies*, Vol. 29, 2, pp. 125-144. ISSN 0034 – 3404.

- [14] *Monitorovacia správa Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja za rok 2018.* (2019). Nitra: NSK. 62 s.
- [15] *Návrh národných priorít implementácie Agendy 2030.* (2013). Uznesenie vlády SR č. 273 z 13. júna 2018.
- [16] RODRÍGUEZ-POSE, A., GARCILAZO, E., (2015). Quality of Government and the Returns of Investment: Examining the Impact of Cohesion Expenditure in European Regions. *Regional Studies*, vol. 49, no. 8, pp. 1274-1290. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/00343404.2015.1007933.
- [17] *Správa o plnení PHSR obcí NSK 2016.* Interné materiály NSK. Nitra: NSK, 2020.
- [18] *Správa o plnení PHSR obcí NSK 2017.* Interné materiály NSK. Nitra: NSK, 2020.
- [19] *Správa o plnení PHSR obcí NSK 2018.* Interné materiály NSK. Nitra: NSK, 2020.
- [20] *Správa o plnení PHSR obcí NSK 2016 - 2018.* Interné materiály NSK. Nitra: NSK, 2020.
- [21] ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2020). *Datacube.* [online]. [cit. 2020-24-04]. Dostupné z: <http://www.datacube.statistics.sk>.
- [22] ŠVECOVÁ, A., RAJČÁKOVÁ, E., (2017). Environmentálna infraštruktúra – regionálne disparity a ich riešenie nástrojmi Politiky súdržnosti EÚ 2007 - 2013 na Slovensku. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků.* Brno: Masarykova univerzita, pp. 99-106. ISBN 978-80-210-8587-9.
- [23] TEREM, P., ČAJKA, P., RÝSOVÁ, L., (2015). Europe 2020 Strategy: Evaluation, Implementation, and Prognoses for the Slovak Republic. *Economics and Sociology*, vol. 8, no 2, pp. 154-171. ISSN 2071-789X. DOI 10.14254/2071-789X.2015/8-2/12.
- [24] *Výročná správa Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja Nitrianskeho samosprávneho kraja 2016 - 2022 za rok 2017.* (2018). Nitra: Úrad NSK, odbor strategických činností.
- [25] *Výročná správa Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja Nitrianskeho samosprávneho kraja 2008 - 2015 za rok 2015.* (2016). Nitra: Úrad NSK, odbor strategických činností.
- [26] VÝROSTOVÁ, E., (2016). Spatial Allocation of EU Cohesion Policy Funding in Slovakia for 2007-2013. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků.* Brno: Masarykova univerzita, pp. 130-138. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-15.
- [27] *Zákon o podpore regionálneho rozvoja 539/2008 účinný od 01.12.2019.* [online]. [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/539/20191201>.
- [28] *Záverečná hodnotiacia správa Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja Nitrianskeho samosprávneho kraja na roky 2012 – 2018.* (2016). Interné materiály NSK. Nitra: NSK.
- [29] ZDRAŽIL, P., APPLOVÁ, P., (2017). Dopady programového obdobia 2007 - 2013 regionálnej politiky EÚ na rozvoj českých mikroregionů. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků.* Brno: Masarykova univerzita, pp. 75-82. ISBN 978-80-210-8587-9.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu KEGA 015UKF-4/2019 Moderná vysokoškolská učebnica „Environmentálna geografia“ pre študijný program Geografia v regionálnom rozvoji.

HODNOTENIE INTEGROVANÉHO REGIONÁLNEHO OPERAČNÉHO PROGRAMU V PODMIENKACH REGIÓNOV SLOVENSKA

Evaluation of the Integrated regional operational program in conditions of Slovak regions

RADOMÍRA HORNYÁK GREGÁŇOVÁ

Katedra matematiky | Department of Mathematics
Fakulta ekonomiky a manažmentu | Faculty of Economics and Management
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic
E-mail: radomira.greganova@uniag.sk

Anotácia

Integrovaný regionálny operačný program poskytuje finančnú pomoc z fondov Európskej únie s cieľom prispieť k zlepšeniu kvality života a zabezpečiť udržateľné poskytovanie verejných služieb s dopadom na vyvážený a udržateľný územný rozvoj, hospodársku, územnú a sociálnu súdržnosť regiónov, miest a obcí. Do cieľovej skupiny patria orgány štátnej správy a územnej samosprávy, organizácie občianskej spoločnosti, sociálni partneri a mimovládne organizácie. Hlavným cieľom príspevku je analýza implementácie integrovaného regionálneho operačného programu v jednotlivých krajoch Slovenskej republiky. V analýze sme sa sústredili na vyhodnotenie úspešnosti jednotlivých krajov pri získavaní projektov, aktuálny stav projektov v realizácii a ukončených projektov. Z analýzy vyplynulo, že z celkového počtu podaných projektov v rámci Integrovaného regionálneho operačného programu je úspešne realizovaných vyše 60 % v každom kraji Slovenska.

Kľúčové slová

operačný program, integrovaný regionálny operačný program, regióny Slovenska, projekty, vyhodnotenie

Annotation

The Integrated Regional Operational Program provides financial assistance from European Union funds to contribute to improving the quality of life and ensuring the sustainable provision of public services with an impact on balanced and sustainable territorial development, economic, territorial and social cohesion of regions, cities and municipalities. The target group includes state and local government authorities, social partners, civil society organizations and NGOs. The main objective of this paper is to analyse the implementation Integrated Regional Operational Program in particular regions of the Slovak Republic. In the analysis, we focused on evaluating the success of individual regions in obtaining projects, the current status of projects in implementation and completed projects, which is also related to the amount of approved non-repayable financial contribution. The analysis showed that over 60% of the total number of submitted projects had been successfully implemented in each region.

Key words

operational program, integrated regional operational program, regions in Slovakia, projects, evaluation

JEL classification: R51, R53, R58

1. Úvod

Slovenská republika počas svojho členstva v Európskej únii (EÚ) doposiaľ absolvovala prvé úplné programové obdobie 2007 – 2013. Počas tohto obdobia krajina aktívne čerpala prostriedky z fondov EÚ na dosiahnutie hlavného cieľa regionálnej politiky EÚ (politiky súdržnosti, či kohéznej politiky), a to pomoc najmenej rozvinutým regiónom spoločenstva a znižovanie regionálnych rozdielov naprieč spoločenstvom (European Commission, 2009). Spišáková (2011) uvádza, že Slovenská republika intenzívne využíva pomoc EÚ formou finančných prostriedkov vyčlenených v rámci jednotlivých štrukturálnych fondov EÚ na podporu aktivít a projektov vo vybraných oblastiach od roku 2000. Slovenská republika má v súčasnosti možnosť čerpať finančné zdroje z EÚ v rámci programového obdobia 2014 - 2020. Podľa Országhovej (2012) je regionálny rozvoj podmienený kvalitou ľudských zdrojov a len kvalitne pripravení odborníci oblasť budú schopní prinášať nové námety do projektov

regionálního rozvoja. Balážová, Papcunová a Jarábková (2007) uvádzajú, že v každom regióne je možné nájsť jedinečnú kombináciu faktorov pre jeho diferencovaný vývoj, pričom aj členovia samosprávy by mali byť schopní prinášať nové námety do projektov regionálneho rozvoja. Podľa Országhovej (2017) je preto pri tvorbe projektov potrebné myslieť na to, že pre každý región je významným faktorom jeho rozvoja obyvateľstvo regiónu, ktoré predstavuje sociálno-demografický, kultúrny a ekonomický potenciál v danom priestore. Podľa Papcunovej a kol. (2017) je kultúrna a kreatívna ekonomika prirodzeným prostredím pre inovatívne nápady a rozvoj a zvyšovanie kreatívneho potenciálu tak dôležitého pri tvorbe projektov. Teda kreativita je kľúčom k inovatívnym a interdisciplinárnym reakciám na globálne a miestne výzvy - či už ekonomické alebo sociálne uplatnené v návrhoch projektov v rôznych operačných programoch.

Podľa Pirvu a kol. (2011) závisí hospodársky úspech v dnešnej Európe často od schopnosti regiónu rozvíjať spoluprácu s inými regiónmi. Spolupráca a výmena skúseností medzi regiónmi môžu byť kľúčovým spúšťačom pri stimulovaní dynamického a perspektívneho procesu regionálneho rozvoja. EÚ zohráva dôležitú úlohu pri sprostredkovaní a podpore partnerstiev medzi regiónmi v rámci Únie. Podľa Chomjakovej a kol. (2017) začala EÚ implementovať politiku súdržnosti, založenej na princípe pomoci menej rozvinutým štátom a ich regiónom prostredníctvom finančnej pomoci tak, aby vo výsledku dochádzalo ku konvergencii a vyrovnávaniu regionálnych rozdielov na rovnakú úroveň. Rozdiely v regionálnej štruktúre sa medzi Bratislavským krajom a zvyškom SR ešte viac prehlbujú a v konečnom dôsledku môžeme hovoriť o celkovom náraste regionálnych rozdielov bez tendencie poklesu s nepravidelným časovým rozložením. Naďalej pretrváva formovanie marginalizovaných regiónov, ktoré vykazujú znaky zaostávajúcej ekonomiky s výrazne zlou sociálnou situáciou, ktorá vyžaduje priamu štátnu podporu a špecifické politické riešenia. Víturka a kol. (2009) uvádzajú, že hlavným strategickým cieľom politiky súdržnosti EÚ je minimalizácia hospodárskych a sociálnych rozdielov medzi regiónmi. Politika súdržnosti je ovplyvnená existujúcimi základnými vývojovými trendmi, najmä zrýchľujúcimi sa štrukturálnymi zmenami v národných ekonomikách (podmienеныmi aj globalizáciou, ekonomickou a inštitucionálnou integráciou), rastúcim významom mobilizácie vnútorných zdrojov ekonomického hospodárstva, zmenami v regionálnej politike ale aj zmenami v oblasti verejnej správy.

Čerpanie eurofondov v podmienkach Slovenska je ovplyvnené predovšetkým problémami spojenými s procesom verejného obstarávania, najmä časté zmeny zákona o verejnom obstarávaní ako aj v rámci samotného procesu verejného obstarávania, ktorý výrazne predlžuje obdobie realizácie projektov a v mnohých prípadoch často vedie k odstúpeniu od zmluvy (Rajčáková, Švecová, 2016). Podľa Košovskej a kol. (2014) bolo nevyhnutnosťou zlepšenie systému súčasného rozpočtového hospodárstva a prispôsobenie účtovníctva s cieľom reagovať na nové právne predpisy a podmienky vyplývajúce z prístúpenia Slovenskej republiky do Európskej únie. Podľa Janurovej a Marekovej (2015) je zákon č. 292/2014 Z.z. o príspevku poskytovanom z európskych štrukturálnych a investičných fondov zo 17. septembra 2014 považovaný za základný právny dokument riadenia eurofondov na Slovensku, ktorý bol prijatý z dôvodu nového programového obdobia stanoveného na roky 2014 až 2020.

2. Cieľ a použité metódy

Podľa Kožiaka a kol. (2012) je regionálna politika a jej efektívna implementácia v praxi kľúčovým nástrojom štátu, verejných autorít a organizácií, ako aj regionálnych a miestnych samospráv. Operačné programy sú jedným z implementačných nástrojov. Základným motívom použitia finančných zdrojov získaných prostredníctvom jednotlivých operačných programov je vyrovnávanie regionálnych rozdielov v rámci regiónov Slovenska.

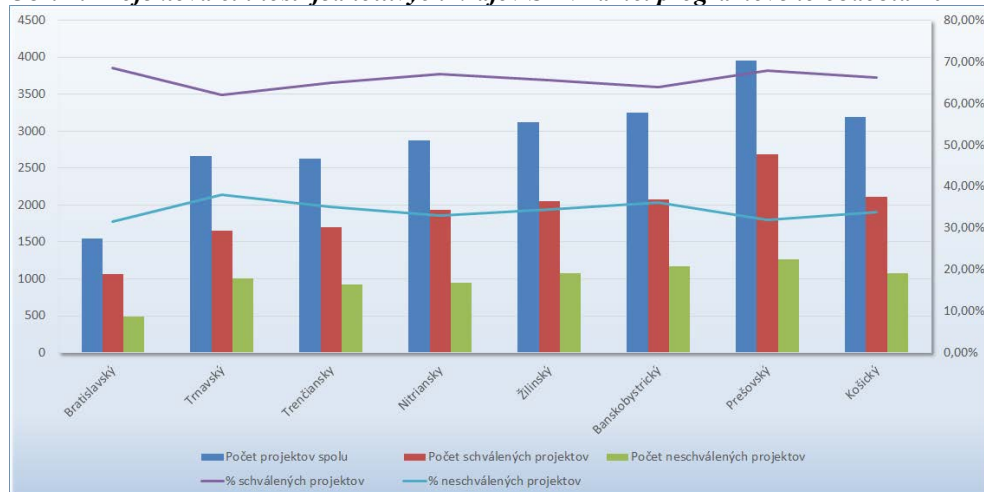
Integrovaný regionálny operačný program bol schválený Európskou komisiou dňa 18.12.2014. Na základe tohto dokumentu je Integrovaný regionálny operačný program (IROP) programový dokument SR pre programové obdobie 2014 – 2020. Jeho globálnym cieľom je prispieť k zlepšeniu kvality života a zabezpečiť udržateľné poskytovanie verejných služieb s dopadom na vyvážený a udržateľný územný rozvoj, hospodársku, územnú a sociálnu súdržnosť regiónov, miest a obcí.

V príspevku sme sa zamerali na Integrovaný regionálny operačný program (IROP), v rámci ktorého sme analyzovali implementáciu projektov na úrovni krajov Slovenskej republiky v programovom období 2014 – 2020. Hlavným cieľom je vyhodnotenie úspešnosti jednotlivých krajov pri získavaní projektov v rámci uvedeného operačného programu, prehľad aktuálneho stavu ukončených projektov a projektov v realizácii. Údaje na analýzu boli získané z Portálu ITMS 2014+, k dátumu 27.3.2020, ktoré boli následne vyhodnotené metódami popisnej štatistiky a graficky spracované pomocou nástrojov programu MS Excel. Na vyhodnotenie rozdielov medzi počtom projektov v IROP (schválených, neschválených, ukončených a realizovaných) a projektov spolu podľa jednotlivých krajov sme použili percentuálne porovnanie medzi jednotlivými krajinami Slovenskej republiky.

3. Výsledky a diskusia

Slovenská republika môže v rámci programového obdobia 2014 – 2020 čerpať viac ako 15 mld. € prostredníctvom 8 operačných programov. Okrem toho je možné čerpať finančné prostriedky aj z programov Interreg V-A Slovenská republika – Rakúsko, Interreg V – A Slovenská republika – Česká republika, Integrovaný regionálny operačný program a Program rozvoja vidieka. K 27.3.2020 bolo podaných v rámci súčasného programového obdobia 15 123 projektov. Viac než 3 000 projektov predložili kraje Žilinský (3 126 projektov), Banskobystrický (3 247 projektov), Prešovský (3 888 projektov) a Košický (3 162 projektov).

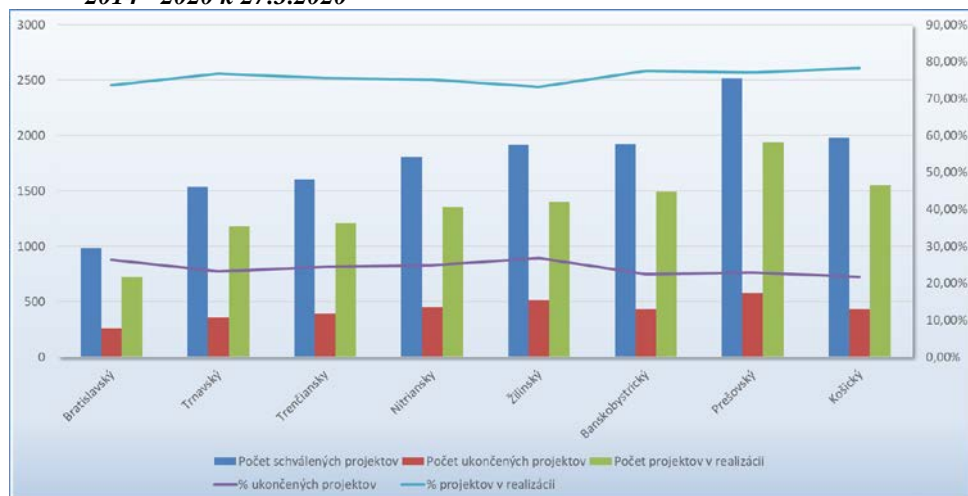
Obr. 1: Projektová činnosť jednotlivých krajov SR v rámci programového obdobia 2014 - 2020 k 27.3.2020

Zdroj: portál ITMS 2014+, vlastné spracovanie

Najmenej projektov predložil Bratislavský kraj (1576 projektov). Tento nízky počet však nesúvisí s nedostatočnou projektovou činnosťou, ale so skutočnosťou, že podľa pravidiel Európskej komisie jedine Bratislavský kraj dosahuje ekonomický rozvoj zodpovedajúci priemeru EÚ, takže aj možnosti čerpania finančných prostriedkov z fondov EÚ sú pre tento kraj značne oklieštené. Trnavský kraj predložil 2 677 projektov, Trenčiansky kraj (2 627 projektov) a Nitriansky kraj (2 887 projektov). Z projektového hľadiska môžeme hodnotiť projektovú činnosť krajov ako dostatočnú, z počtu podaných projektov je vidieť, že jednotlivé kraje majú záujem o finančné prostriedky, ktoré sú určené predovšetkým na zlepšenie technickej ako aj sociálnej infraštruktúry v jednotlivých krajoch, ale aj na zvyšovanie kvality služieb poskytovaných obyvateľom v území. Pozitívne je možné hodnotiť skutočnosť, že z celkového počtu podaných projektov v každom kraji je viac ako 60 % úspešných (Obr. 1). Je to možné pripísať aj tomu, že koncoví žiadatelia sa už v rámci predvstupového, ale aj predchádzajúceho programového obdobia značne zlepšili v rámci formálneho aj obsahového spracovania žiadostí o NFP.

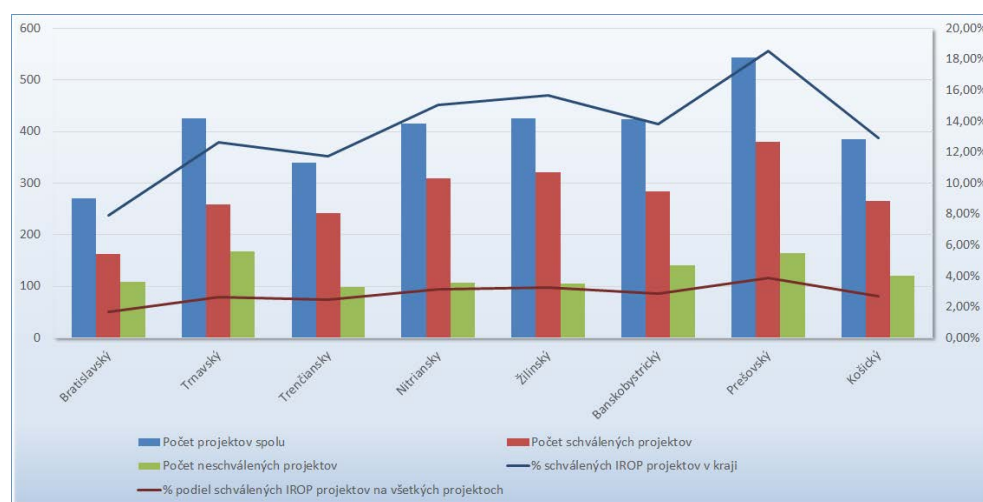
Obr. 2: Počet ukončených projektov a projektov v realizácii v jednotlivých krajoch SR v programovom období 2014 - 2020 k 27.3.2020

Zdroj: portál ITMS 2014+, vlastné spracovanie

Z celkového počtu schválených projektov vo všetkých krajoch (9 807 projektov) bolo ukončených 2 160 projektov a 6 968 projektov je v realizácii. K 27.3.2020 najviac ukončených projektov z celkového počtu schválených projektov vykazuje Žilinský kraj (514 projektov, čo predstavuje 26,83 %). Ostatné kraje sa pohybujú v rámci podielu ukončených projektov z celkového počtu schválených projektov na úrovni 21-26 % (Obr. 2). Najmenej ukončených projektov z celkového počtu schválených projektov vykazuje Košický kraj, ktorý eviduje 430 ukončených projektov, čo predstavuje 21,68 %. V rámci ukončených projektov šlo predovšetkým o projekty v rámci OP Ľudské zdroje. V menšej miere to boli projekty realizované v rámci OP Integrovaná infraštruktúra, OP Technická pomoc, OP Kvalita životného prostredia, OP Výskum a Inovácie, OP Efektívna verejná správa a Integrovaný regionálny operačný program. Ukončené projekty boli zamerané predovšetkým na profesijný rozvoj zamestnancov, resp. celoživotné vzdelávanie, ale aj projekty zamerané na inovácie, vybavenie, rozširovanie kapacít, či obstarávanie inovatívnych technológií do výroby.

Obr. 3: Počet schválených a neschválených projektov v rámci Integrovaného regionálneho operačného programu v jednotlivých krajoch SR k 27.3.2020

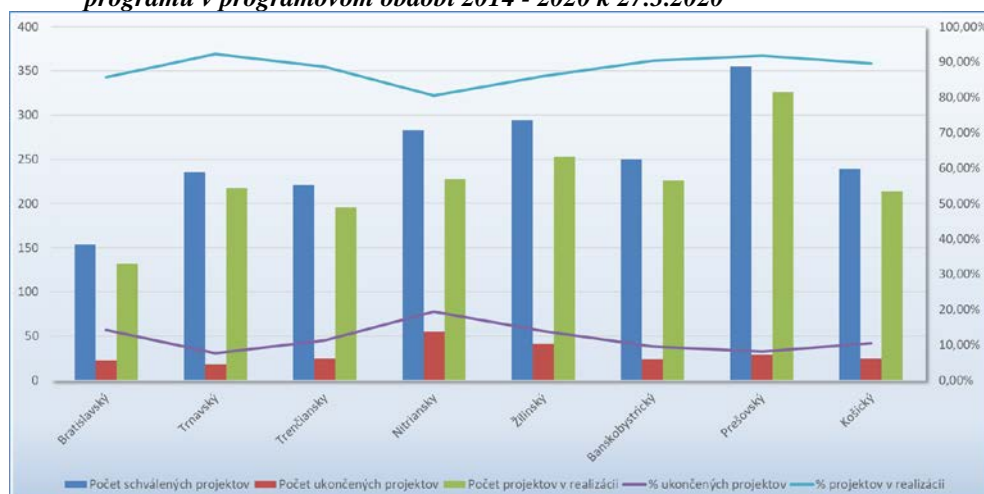
Zdroj: portál ITMS 2014+, vlastné spracovanie

Od schválenia operačného programu do 27.3.2020 bolo celkovo v jednotlivých krajoch schválených 9807 projektov, z toho 2051 projektov v rámci Integrovaného regionálneho operačného programu. V rámci celkového počtu schválených projektov za všetky operačné programy predstavujú schválené projekty IROP podiel takmer 21 % (Obr. 3). Percento schválených projektov v rámci IROP v jednotlivých krajoch z celkového počtu schválených projektov za všetky OP je v rozmedzí 1,65 % (Bratislavský kraj) – 3,87 % (Prešovský kraj). Percento schválených projektov v rámci IROP v jednotlivých krajoch z celkového počtu schválených projektov IROP je v rozmedzí 7,9 % (Bratislavský kraj) – 18,53 % (Prešovský kraj). Najvyššiu úspešnosť schválených projektov voči neschváleným projektom v rámci krajov z celkového počtu projektov podaných v rámci IROP má Žilinský kraj, ktorý z celkového počtu podaných projektov v rámci IROP 426 má schválených 321 projektov, čo predstavuje 75,35 % úspešnosť a celkový podiel na všetkých podaných projektoch v rámci IROP predstavuje 15,65 %. Naopak, najnižšiu úspešnosť schválených projektov voči neschváleným projektom v rámci krajov z celkového počtu projektov podaných v rámci IROP má Bratislavský kraj, ktorý z celkového počtu podaných projektov v rámci IROP 270 má schválených 162 projektov, čo predstavuje 60 % úspešnosť a celkový podiel na všetkých podaných projektoch v rámci IROP predstavuje 7,9 %. Napriek tomu, že percento schválených projektov v rámci IROP v jednotlivých krajoch z celkového počtu schválených projektov IROP je najvyššie v Prešovskom kraji a to 18,53 %, úspešnosť schválených projektov voči neschváleným projektom v rámci tohto kraja z celkového počtu projektov podaných v rámci IROP predstavuje len 69,85 %, 380 schválených projektov v rámci IROP voči všetkým 544 podaným projektom v rámci IROP v tomto kraji.

Z celkového počtu schválených žiadostí projektov v rámci IROP vo všetkých krajoch (2051 projektov) bolo k 27.3.2020 ukončených 188 projektov a 1731 projektov je v realizácii. Najviac ukončených projektov z celkového počtu schválených projektov v rámci IROP bolo v Nitrianskom kraji (55 projektov) a najmenej ukončených projektov z celkového počtu schválených projektov v rámci IROP bolo v Trnavskom kraji (18 projektov). Najviac projektov v realizácii z celkového počtu schválených projektov v rámci IROP bolo v Prešovskom kraji (326 projektov) a najmenej projektov v realizácii z celkového počtu schválených projektov v rámci IROP bolo v Bratislavskom kraji (132 projektov) (Obr. 4). V rámci ukončených projektov šlo predovšetkým o projekty, ktoré boli zamerané na vytváranie modernizácia, vybavenie a rekonštrukciu objektov

menšieho rozsahu a zlepšenie kľúčových kompetencií. Projekty, ktoré sú v súčasnosti v realizácii, sú zamerané predovšetkým na rozsiahlejšie modernizácie a revitalizácie zariadení rôzneho typu.

Obr. 4: Počet ukončených projektov a projektov v realizácii v rámci Integrovaného regionálneho operačného programu v programovom období 2014 - 2020 k 27.3.2020

Zdroj: portál ITMS 2014+, vlastné spracovanie

4. Záver

Po vstupe do Európskej únie sa pre Slovensko otvorili nové možnosti pre využitie finančnej podpory z prostriedkov v rámci operačných programov zameraných na regionálny rozvoj. K cieľovým skupinám patria orgány štátnej správy a územnej samosprávy, organizácie občianskej spoločnosti, sociálni partneri a mimovládne organizácie. Regionálne disparity vo výrobe, produktivite a zamestnanosti sa negatívne prejavujú aj vo vzájomnej konkurencii regiónov Slovenska. Prostredníctvom implementácie aktivít podporovaných v rámci jednotlivých operačných programov je možné existujúce rozdiely zmierňovať a prispieť k postupnej konvergencii jednotlivých regiónov. Európska únia ponúka pomoc a podporu Slovenskej republike (ale aj ďalším členským štátom) v oblasti regionálnej politiky, ktorú je potrebné zužitkovať v čo najväčšej miere a s čo najvyššou efektívnosťou.

V príspevku sme analyzovali implementáciu Integrovaného regionálneho operačného programu v podmienkach regiónov Slovenska v programovom období 2014 – 2020. Na základe získaných výsledkov môžeme konštatovať, že projektová činnosť krajov je dostatočná, nie sú významné rozdiely v počte projektov medzi krajmi. Záujem krajov, o získanie finančných prostriedkov na modernizáciu a revitalizáciu zariadení rôzneho typu, potvrdzujú počty podaných projektov, ktoré sú zamerané predovšetkým na zlepšenie technickej a sociálnej infraštruktúry v jednotlivých krajoch, ako aj na zvyšovanie kľúčových kompetencií obyvateľov jednotlivých krajov. Kvantitatívne porovnanie úspešnosti v podaných projektoch potvrdilo viac ako 60-percentnú úspešnosť v každom kraji.

Literatúra

- [1] BALÁŽOVÁ, E., PAPCUNOVÁ, V., JARÁBKOVÁ, J., (2007). *Cestovný ruch a samospráva*. Nitra: Municipalia. ISBN 978-80-8069-862-1.
- [2] EUROPEAN COMMISSION, (2009). *Reducing regional disparities in the EU and beyond*. Inforegio [online]. 2009. [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/news/regions/090512_en.htm.
- [3] CHOMJAKOVÁ, M., KOŽIAK, R., DAXNEROVÁ, M., GIERTL, G., (2017). Analýza vplyvu regionálnej politiky na existujúce regionálne rozdiely v SR na úrovni samosprávnych krajov. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 83-90. ISBN 978-80-210-8587-9.
- [4] JANUROVÁ, K., MAREKOVÁ, P., (2015). *Zákon o príspevku poskytovanom z európskych štrukturálnych a investičných fondov. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o. ISBN 978-80-8168-255.
- [5] KOŠOVSKÁ, I., VÁRYOVÁ, I., FERENCZI VAŇOVÁ, A., KRAJČÍROVÁ, R., (2014). The public administration accounting in the light public finance managements reform and changes of the new accounting directive of the European Parliament and the European Council. *Acta regionalia et environmentalica*, vol. 11, no. 2, pp. 71-75. ISSN 1336-5452.
- [6] KOŽIAK, R., KRÁĽ, P., FLAŠKA, F., KRIŽO, P., (2012). HDP ako jediný ukazovateľ regionálnej politiky EÚ? In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 19-27. ISBN 978-80-210-5875-0.

- [7] MINISTERSTVO PŮDOHOSPODÁŘSTVA A ROZVOJA VIDIEKA SR, (2020). *Integrovaný regionálny operačný program 2014-2020*. [online]. [2020-03-27]. Dostupné z: <https://www.mpsr.sk/index.php?navID=1036&navID2=1036&sID=67&id=9006>.
- [8] ORSZÁGHOVÁ, D., (2012). Mathematical knowledge – the component of the knowledge society and their role in the regional development. In PÁPCUNOVÁ, V. (eds.). *Aplikácia matematických metód v regionálnom rozvoji: recenzovaný zborník vedeckých príspevkov*. Nitra: UKF, pp. 93-98. ISBN 978-80-558-0179-7.
- [9] ORSZÁGHOVÁ, D., (2017). Miera ekonomickej aktivity obyvateľstva v kontexte demografických zmien v regiónoch Slovenska. In XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Brno: Masarykova univerzita, pp. 374-380. ISBN 978-80-210-8586-2.
- [10] PÁPCUNOVÁ, V., URBANÍKOVÁ, M., DVOŘÁK, M., (2017). Public libraries as part of the creative economy. In 6 th Central European Conference in Regional Science – CERS, 2017 20.09.2017, Banská Bystrica, Slovenská republika. Banská Bystrica: Faculty of Economics, Matej Bel University in Banská Bystrica, pp. 465-475. ISBN 978-80-557-1335-9.
- [11] PIRVU, D., UNGUREANU, E., CIORCHINA, N., (2011). Opportunities and Difficulties in the Implementation of Projects Financed through the INTERREG IVC Program in Romania. Case Study: the Project 'Public Policies and Social Enterprises'. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, no.32E, pp.195-206. ISSN 1842-2845.
- [12] RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A, (2016). The Influence of Selected Factors on the Implementation of Cohesion Policy Instruments 2007-2013 in Slovakia. *Geographical Information*, vol. 20, no. 2, pp. 707-723. ISSN 1337-9453. DOI 10.17846/GI.2016.20.2.707-723.
- [13] SPIŠÁKOVÁ, E., (2011). Financovanie inovačných aktivít v krajinách V4 prostredníctvom štrukturálnych fondov Európskej únie. *Acta Oeconomica Pragensia*, vol. 19, no. 3, pp. 3-28. ISSN 0572-3043. DOI 10.18267/j.aop.332.
- [14] VITURKA, M., ŽÍTEK, V, KLÍMOVÁ, V , TONEV, P., (2009). Regional Analysis of New EU Member States in the Context of Cohesion Policy. *Review of Economic Perspectives*, vol. 9, no.2, pp. 71-90. ISSN 1213-2446. DOI 10.2478/v10135-009-0001-8.

Príspevok je výstupom vedeckého projektu VEGA č.1 / 0407/18 „Meranie výkonov miestnych samospráv“.

ZMĚNA INVESTIČNÍCH NÁKLADŮ REGIONÁLNÍCH ROZVOJOVÝCH PROJEKTŮ

Cost overruns in regional development projects

PETR HALÁMEK

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: halamek@econ.muni.cz

Anotace

Cílem příspěvku je ověřit, zda u regionálních rozvojových projektů dochází mezi rozhodnutím o realizaci a ukončením realizace k nárůstu objemu investičních nákladů. Na hodnoceném souboru 911 projektů realizovaných v letech 2008-2015 na území Jihomoravského kraje a Kraje Vysočina s podporou z prostředků ROP Jihovýchod nebyl tento předpoklad potvrzen. Průměrná změna investičních nákladů činí -3,7 %, tedy došlo k poklesu investičních nákladů. Z hlediska identifikace příčin byla zaznamenána pouze mírná závislost na době realizace. Závislost na objemu investice u projektů do 100,0 mil. Kč nebyla potvrzena. Největší nárůst investičních nákladů byl zaznamenán u projektů realizovaných soukromým sektorem (průměrný nárůst investičních nákladů o 17 %). Pravděpodobnou příčinou je snaha soukromého sektoru o maximalizaci využití dotačních prostředků.

Klíčová slova

změna investičních nákladů, hodnocení regionálních rozvojových projektů, doba realizace

Annotation

The aim of the paper is to verify whether there is an increase in the amount of investment costs in regional development projects between the time of decision and completion of implementation. This assumption was not confirmed in the evaluated set of 911 projects implemented with the support from the Regional Operational Programme South-East in 2008-2015 in the South Moravian Region and the Vysočina Region. The average difference in investment costs is -3.7%, it means decrease of the investment costs. In terms of the identification of causes, only a slight dependence on the length of implementation was documented. Dependence on investment volume for projects up to CZK 100.0 million was not confirmed. The largest increase in investment costs was documented for projects implemented by the private sector (average increase in investment costs by 17%). A likely cause is the effort of the private sector to maximize the use of subsidies.

Key words

cost overruns, evaluation of the regional development projects, realization period

JEL classification: H43

1. Úvod

Překračování plánovaného rozpočtu u projektů financovaných z veřejných prostředků patří v současnosti k obecně předpokládaným faktům. Otázkou ale zůstává, zda se jedná o obecný jev s nějakými vnitřními nebo vnějšími příčinami, nebo se jedná pouze o mediální obraz omezeného množství negativních příkladů. Cílem příspěvku je na příkladu více než 900 projektů financovaných z prostředků ROP Jihovýchod ověřit, zda v průběhu realizace opravdu dochází k navyšování investičních nákladů nad hranici rozpočtu definovanou při rozhodování o realizaci záměru.

Problematika změny investičních nákladů v průběhu realizace je v literatuře poměrně hojně diskutovaná zejména v oblasti dopravní infrastruktury v souvislosti s ex-post hodnocením rozvojových projektů. Problematika ex-post hodnocení je komplexně řeší např. Boardmann (1994), Anguera (2006), Börjesson (2014), Nicolaisen (2016) nebo Odeck (2019).

Samostatnou studii zaměřenou prakticky výhradně na změnu investičních nákladů uvádí Odeck (2014). Součástí studie je metaanalýza 21 studií zpracovaných v období od roku 1973 do roku 2012 po celém světě s celkovým počtem zahrnutých projektů více než 10.000. Všechny provedené studie za hodnocené soubory prokazovaly kladné hodnoty průměrné změny (navýšení) investičních nákladů od 4,5 % (studie z roku 2004 za 2.668 projektů realizovaných v USA) až po 86 % (studie z roku 1994 za 8 projektů ve Švédsku).

V rámci středoevropského prostoru je možno zmínit studii Makovšek (2012). Analýza je založena na komparaci 36 projektů realizovaných ve Slovinsku v oblasti dopravní infrastruktury v celkovém objemu 2,048 miliardy EUR mezi roky 1995 a 2007. Pro část hodnocených projektů bylo zpracováno i samostatné posouzení změny dílčích kategorií investičních nákladů (stavební náklady, projektování, pozemkové vypořádání, stavební dozor a ostatní náklady typu archeologických prací apod.). Provedené hodnocení identifikovalo největší vliv stavebních prací na změnu celkových investičních nákladů. Celkové průměrné navýšení investičních nákladů za hodnocený soubor činilo 19 %.

2. Metodika

Metodiku pro hodnocení vývoje (změny) investičních nákladů detailně popsal např. Odeck (2014). Jako jeden z klíčových problémů uvádí termín stanovení ex-ante objemu investičních nákladů a na příkladu Norska uvádí tři možné okamžiky: (1) odhad na úrovni studie proveditelnosti s intervalem spolehlivosti +/- 40 %; (2) odhad na úrovni zpracování tahových studií s intervalem spolehlivosti +/-25 % a (3) odhad na úrovni zpracování detailní technické dokumentace na úrovni spolehlivosti +/- 5 %. Rozhodování o realizaci nebo nerealizaci projektu je přijímáno na úrovni 3, které probíhá cca 1 rok před datem zahájení realizace. Doporučeným termínem pro stanovení předpokládaného objemu investičních nákladů je okamžik rozhodnutí o realizaci projektu, tj. stadium 3.

V souladu s výše uvedeným doporučením je ex-ante objem investičních nákladů v hodnoceném souboru stanován k datu podání žádosti o podporu z prostředků ROP Jihovýchod. S ohledem na podmínky programu tato skutečnost odpovídá detailně zpracovaným podkladům pro realizaci (obvykle do úrovně zpracování položkového rozpočtu stavby) a současně dosud nebyla zahájena realizace a nebylo uzavřeno výběrové řízení, převážná část žadatelů vyčkává se zahájením realizace projektu na rozhodnutí řídicího orgánu o přidělení podpory. Ex-post stanovení investičních nákladů vychází z monitorovacích zpráv projektu na základě skutečně vynaložených investičních nákladů.

Odeck (2014) dále navrhuje soubor 13 proměnných, které je možné uvažovat při hodnocení vývoje investičních nákladů. Jedná se o (1) rok zahájení a ukončení realizace projektu; (2) geografické umístění realizace projektu; (3) typ projektu, např. výstavba silnice, tunelu, mostu, apod.; (4) typ organizace nositele jako spíše monopolistická, semi-monopolistická a dokonale konkurenční (zohledňuje vývoj institucí zajišťujících výstavbu dopravní infrastruktury v Norsku); (5) velikost projektu v závislosti na jeho finančním objemu (do 50 mil. NOK / 50-100 mil. NOK / nad 100 mil. NOK); (6) předpokládané náklady projektu (jako numerická proměnná); (7) aktuální náklady projektu (jako numerická proměnná); (8) plánovaná doba realizace; (9) skutečná doba realizace; (10) zpoždění doby realizace; (11) datum zahájení realizace; (12) datum ukončení realizace a (13) skutečná doba realizace.

Pro vlastní zpracování hodnocení je použita zjednodušená metodika dle Flyvbjerg (2004), který hodnotil závislost nárůstu investičních nákladů na (1) délce realizace projektu; (2) objemu investičních nákladů a (3) typu vlastnictví projektu (soukromé / státní / ostatní veřejné vlastnictví). Na základě analýzy 258 projektů pak definoval závislost nárůstu objemu investičních nákladů na délce realizace a závislost na objemu investičních nákladů.

$$\Delta C = 0,4 + 4,64 * T \quad (\text{závislost na délce realizace, Flyvbjerg, 2004})$$

$$\Delta C = -28,9 + 23 * \log_{10} (C_0) \quad (\text{závislost na objemu investice, Flyvbjerg, 2004})$$

ΔC =nárůst objemu investičních nákladů ve fixních cenách (%)

T=doba realizace projektu v letech

C_0 =ex-ante odhad investičních nákladů (cenová hladina 1995)

Závislost na typu investora Flyvbjerg (2004) nepotvrdil. Na příkladu 15 projektů pevných spojení (fixed links = silniční nebo železniční pevné spojení vedoucí přes vodní plochu, často ve formě kombinace mostů a tunelů) shledal jako problematické státní vlastnictví (průměrný nárůst investičních nákladů o 71,5 %), průměrný nárůst

objemu investičních nákladů u projektů v soukromém vlastnictví ve výši 34,0 % přesahoval nárůst objemu investičních nákladů u ostatních veřejných subjektů v rozsahu pouze 23,1 %.

Cílem hodnocení je tak ověřit závislost změny (nárůstu) investičních nákladů na délce realizace, objemu investice a typu investora. Hodnocení je zpracováno na souboru 911 projektů realizovaných mezi lety 2008 a 2015 na území Jihomoravského kraje a Kraje Vysočina v s podporou z prostředků Regionálního operačního programu Jihovýchod. Soubor hodnocených projektů zahrnuje všechny podpořené a dokončené projekty s výjimkou projektů v oblasti technické pomoci (úhrada administrativních výdajů spojených s realizací programu). K pokrytým oblastem tak patří rozvoj regionální dopravní infrastruktury, rozvoj dopravní obslužnosti a veřejné dopravy, obnova vozového parku drážních vozidel hromadné přepravy osob, rozvoj infrastruktury pro nemotorovou dopravu, rozvoj infrastruktury pro cestovní ruch, rozvoj služeb v cestovním ruchu, rozvoj urbanizačních center, regionálních středisek a stabilizace venkovských sídel a veřejné služby regionálního významu (výstavba a modernizace občanské vybavenosti regionálního významu). Celkový finanční objem projektů zařazených do hodnocení činí 31,04 miliardy Kč.

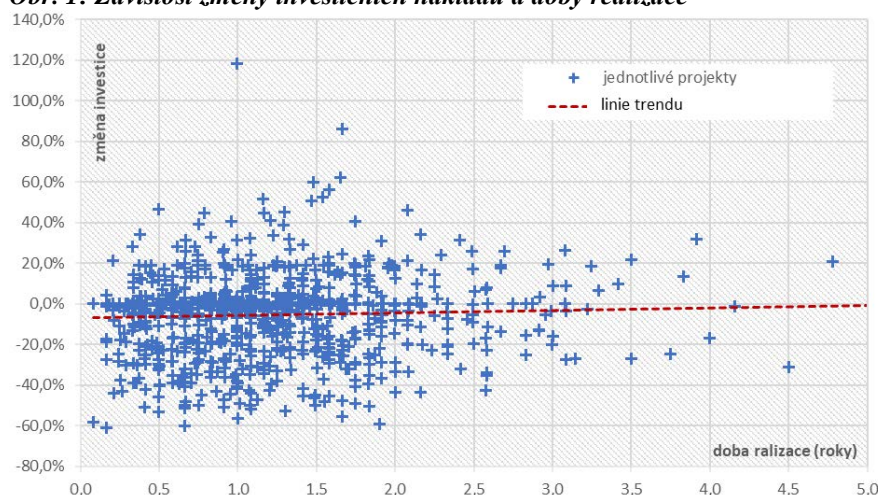
3. Výsledky hodnocení

Hlavním zdrojem dat pro ex-ante identifikaci investičních nákladů je systém eCBA 1.0 (eCBA, 2008), který sloužil pro elektronické zpracování analýzy nákladů a přínosů (CBA) a výsledky hodnocení byly dále aplikovány v rozhodování o podpoře projektu z prostředků ROP Jihovýchod. Do hodnocení vstupovaly pouze projekty, jejichž realizace byla úspěšně ukončena a současně byly financovány z prostředků programu. Zdrojem dat pro identifikaci ex-post investičních nákladů jsou závěrečné zprávy o realizaci jednotlivých projektů a kontrolní hlášení o udržitelnosti, resp. sumarizace údajů od jednotlivých investorů v systému řídicího orgánu programu (Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod, 2019). Celkový pohled na získaná data uvádí výsledky, které jsou odlišné od v literatuře dostupných hodnocení. Průměrný nárůst objemu investičních nákladů je záporný v rozsahu -5,5 % s hodnotou směrodatné odchylky 19,7 % a mediánem -0,9 %. Vážený průměr dle objemu investičních nákladů činí -3,7 %. Možnou příčinou může být neochota investorů uvádět navýšení nákladů, které se netýká způsobitelných nákladů, do závěrečných zpráv o projektu. Jakkoli tento postup není v souladu s principy pro řízení a hodnocení projektů, v některých případech k tomu ale mohlo docházet. S ohledem na nedostupnost dat ale detailní ověření tohoto předpokladu nemohlo být provedeno.

3.1 Závislost na době realizace

Doba realizace byla stanovena jako rozdíl termínu fyzického zahájení a ukončení realizace záměru uvedeného v závěrečné zprávě projektu (Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod, 2019). Průměrná doba realizace projektu činila 442 dnů (tj. 1,2 roku) s hodnotou směrodatné odchylky 266 dnů a mediánem 395 dnů. Vztah doby realizace a změny investičních nákladů byl zachycen graficky (obr. 1).

Obr. 1: Závislost změny investičních nákladů a doby realizace

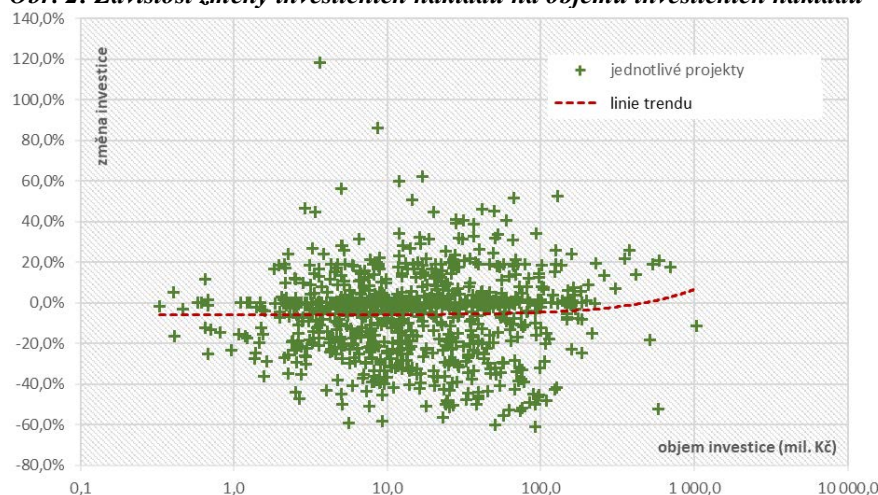
Zdroj: vlastní zpracování

Závislost nárůstu investičních nákladů na době realizace je tak velmi mírná v žádném případě neodpovídá změně o 4,64 % za rok realizace (Flyvbjerg, 2004). Změna investičních nákladů v závislosti na době realizace projektu ve sledovaném souboru se pohybuje kolem 1 % na rok realizace.

3.2 Závislost na objemu investičních nákladů

Hodnocený soubor z hlediska objemu investičních nákladů není příliš homogenní. Průměrná velikost projektu činí 34,1 mil. Kč se směrodatnou odchylkou 68,6 mil. Kč a hodnotou mediánu 13,5 mil. Kč. Vzorek zahrnuje větší množství menších projektů (řádově do 20,0 mil. Kč) a současně několik řádově větších. Minimální velikost projektu činí 0,3 mil. Kč, maximální velikost projektu činí 1.040,7 mil. Kč. Pro zobrazení závislosti změny investičních nákladů na objemu investičních nákladů projektu (obr. 2) tak bylo pro hodnotu investičních nákladů použito logaritmické měřítko.

Obr. 2: Závislost změny investičních nákladů na objemu investičních nákladů

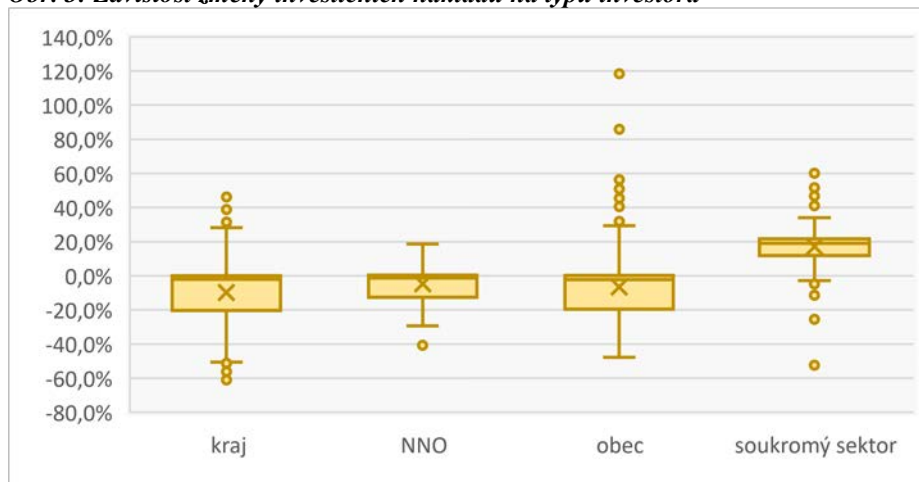
Zdroj: vlastní zpracování

Z grafického vyjádření je tak patrné, že do hranice cca 100,0 mil. Kč závislost nárůstu objemu investičních nákladů na objemu investice prakticky neexistuje. Toto zjištění je v souladu se zjištěním Flyvbjerg (2004), dle kterého statisticky významný nárůst objemu projektů lze očekávat pouze u rozsáhlejších projektů.

Současně je ale nutné upozornit na Odeck (2004), který na souboru 620 projektů realizovaných v letech 1992-95 v Norsku na základě výsledků provedené regresní analýzy konstatoval větší dominanci nárůstu investičních projektu u menších projektů (kategorie velmi malé projekty do 15 mil. NOK a kategorie malé projekty od 15 do 100 mil. NOK) než u středních (od 100 mil. NOK do 350 mil. NOK) a velkých projektů (více než 350 mil. NOK). Potenciál pro zlepšení tohoto stavu vidí v zavedení obdobných systémů kontroly vynakládaných výdajů pro menší projekty ve shodě s nastavením kontrolním mechanismů pro střední a velké projekty. Možnou příčinou je tak nedostatečná kontrola menších projektů. Tento předpoklad ale není pro hodnocený soubor záměrů financovaných z ROP JV relevantní, úroveň kontroly je zde prakticky identická bez ohledu na finanční objem jednotlivých projektů.

3.3 Závislost na typu investora

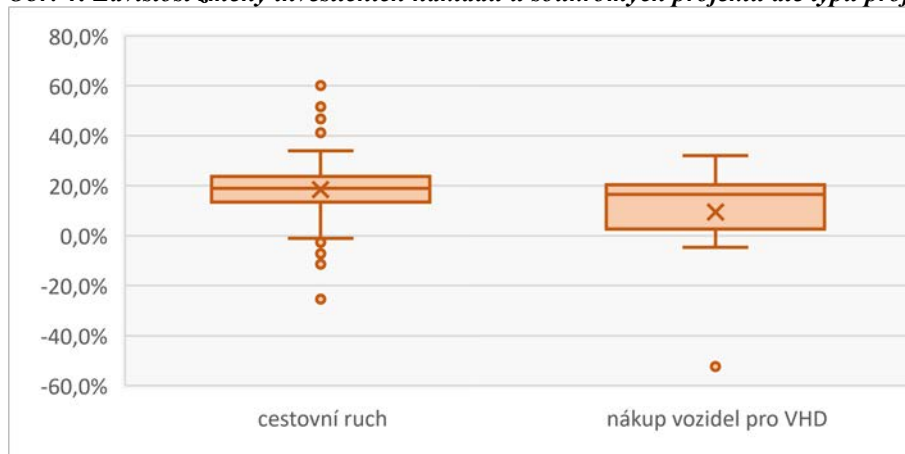
Hodnocený soubor projektů rozlišuje 17 různých právních forem investora. Pro potřeby hodnocení byla provedena jejich kategorizace do 4 základních skupin: (1) kraj zahrnující i organizace zřizované krajem; (2) NNO zahrnující malé, střední a velké NNO bez ohledu na charakter jejich vlastnictví; (3) obec zahrnující i organizace zřizované obcemi a dobrovolné svazy obcí a (4) soukromý sektor zahrnující malé, střední a velké podniky včetně podniků v závazku veřejné služby. Základní statistické vyhodnocení bylo zpracováno s využitím krabicových grafů, zachycující 1. a 3. kvartil (dolní a horní hranice boxu), medián (středová linie), průměr (křížek), minimální a maximální hodnoty (hranice „vousů“) a odlehlá pozorování (body mimo hranice min a max).

Obr. 3: Závislost změny investičních nákladů na typu investora

Zdroj: vlastní zpracování

Získané výsledky (obr. 3) jsou v rozporu s obecně přijímaným očekáváním o efektivnosti soukromého sektoru. Zatímco veřejný sektor reprezentovaný krajem, obcemi a NNO nevykazuje prakticky žádný nárůst investičních nákladů, hranice 3. kvartilu se pohybuje kolem nulové hranice změny investičních nákladů u všech 3 skupin veřejného sektoru. Nárůst investičních nákladů tak leží výhradně na projektech realizovaných soukromým sektorem. Skupina projektů realizovaných soukromým sektorem činila 74 projektů v objemu 6,2 miliardy Kč s průměrným nárůstem investičních nákladů ve výši 17,0 %. Zbývající tři skupiny vykazovaly dohromady průměrnou změnu investičních nákladů ve výši -7,4 %.

Za účelem identifikace příčiny takové disproporce byla provedena i detailní analýza vzorku projektů realizovaných soukromým sektorem (obr. 4). Byla provedena jejich kategorizace dle typu žadatele na malé podniky, střední podniky, střední podniky v závazku veřejné služby a velké podniky. Tato kategorizace ale nepřinesla žádné statisticky významné odchylky. Soukromé projekty nevykazovaly ani žádnou závislost na době realizace nebo objemu investičních prostředků. Statisticky významnou odchylku vykazalo až testování v závislosti na typu projektu.

Obr. 4: Závislost změny investičních nákladů u soukromých projektů dle typu projektu

Zdroj: vlastní zpracování

Hodnocený soubor obsahoval pouze dva základní typy projektů realizovaných soukromým sektorem, a to konkrétně rozvoj infrastruktury a služeb v cestovním ruchu a nákup dopravních prostředků pro veřejnou hromadnou dopravu (VHD). Průměrná hodnota nárůstu objemu investičních nákladů pro projekty v cestovním ruchu činila 18,5 %, u projektů v oblasti nákupu dopravních prostředků pro VHD pouze 9,4 %.

Možnou příčinou nárůstu investičních nákladů v hodnoceném souboru pouze u soukromých projektů mohla být snaha o maximalizaci využití podpory. Tuto skutečnost podporuje velmi malý výskyt projektů, u kterých došlo ke snížení investičních nákladů oproti celému souboru. Snížení investičních nákladů u soukromých projektů bylo

indikováno pouze u 9 záměrů (12,0 %) proti 532 projektům v celém hodnotícím souboru (58,4 %), resp. 523 projektů realizovaných veřejným sektorem (62,5 %).

4. Závěr

Na souboru 911 projektů realizovaných v letech 2008 až 2015 s podporou z prostředků ROP Jihovýchod se nepodařilo identifikovat nárůst investičních nákladů v průběhu realizace. Naopak hodnocený soubor vykazuje mírné snížení skutečně vynaložených výdajů ve výši -3,7 % proti očekávání.

V rámci hodnocení byla testována závislost změny investičních nákladů na době realizace, objemu investičních prostředků a typu investora. Závislost změny investičních nákladů na době realizace se podařilo ověřit pouze částečně, hodnocený soubor vykazoval nárůst investičních nákladů o cca 1 % a rok. Dostupná literatura ale uvádí nárůst výdajů až o 4 % a rok realizace. Závislost na změně objemu investičních nákladů u projektů do 100,0 mil. Kč nebyla prokázána žádným způsobem. Mírné navýšení nárůstu objemu investičních nákladů je pozorovatelné až u projektů nad 100,0 mil. Kč. Hodnocení závislosti nárůstu objemu investičních prostředků na typu investora přineslo poměrně překvapivé výsledky, kdy nárůst investičních nákladů byl pozorován takřka výhradně u soukromých projektů. Pravděpodobnou příčinou je snaha o maximální využití podpory z prostředků ROP Jihovýchod, neboť u soukromých projektů prakticky nedocházelo k snížení objemu investičních nákladů pod hodnoty uvedené v podávaných žádostech o podporu.

Literatura

- [1] ANGUERA, R., (2006). The Channel Tunnel - an ex post economic evaluation. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, vol. 40, no. 4., pp. 291-315. ISSN 0965-8564. DOI 10.1016/j.tra.2005.08.009.
- [2] BOARDMAN, A. E., MALLERY, W. L., VINING, A. R., (1994). Learning from ex ante/ex post cost-benefit comparisons: the coquihalla highway example. *Socio-Economic Planning Sciences*, vol. 28, no. 2, pp. 69-84. ISSN 0038-0121. DOI 10.1016/0038-0121(94)90007-8.
- [3] BOARDMAN, A.E., GREENBERG, D.H., VINING, A.R. AND WEIMER, D.L., (2014). *Cost-Benefit Analysis: Concepts and Practice*. Harlow: Pearson Education Limited. ISBN 978-1-292-02191-1.
- [4] BÖRJESSON, M., R. JONSSON, D., LUNDBERG, M., (2014). An ex-post CBA for the Stockholm Metro. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, vol. 70, no. December 2014, pp. 135-148. ISSN 0965-8564. DOI 10.1016/j.tra.2014.10.006.
- [5] ECBA S.R.O., REGIONÁLNÍ RADA REGIONU SOUDRŽNOSTI JIHOVÝCHOD, (2008). *Systém pro finanční a ekonomické hodnocení regionálních rozvojových projektů*. [online]. [cit. 2019-12-01]. Dostupné z: <https://cba.jihovychod.cz/login.aspx?ReturnUrl=%2f>.
- [6] FLYVBJERG, B., SKAMRIS HOLM, M. K., BUHL, S. L., (2004). What Causes Cost Overrun in Transport Infrastructure Projects? *Transport Reviews*, vol. 24, no. 1, pp. 3-18. ISSN 1464-5327. DOI 10.1080/0144164032000080494a.
- [7] MAKOVŠEK, D., TOMINC, P., LOGOŽAR, K., (2012). A cost performance analysis of transport infrastructure construction in Slovenia. *Transportation*, vol. 39, pp. 197-214. DOI 10.1007/s11116-011-9319-z.
- [8] NICOLAISEN, M., DRISCOLL, P., (2016). An International Review of Ex-Post Project Evaluation Schemes in the Transport Sector. *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, vol. 18, no. 1, pp. 1-33. ISSN 1464-3332.
- [9] ODECK, J., (2004). Cost overruns in road construction - what are their sizes and determinants? *Transport Policy*, vol. 11, no. 1, pp. 43-53. ISSN 0967-070X. DOI 10.1016/S0967-070X(03)00017-9.
- [10] ODECK, J., (2014). Do reforms reduce the magnitudes of cost overruns in road projects? Statistical evidence from Norway. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, vol. 65, no. July 2014, pp. 68-79. ISSN 0965-8564. DOI 10.1016/j.tra.2014.04.005.
- [11] ODECK, J., KJERKREIT, A., (2019). The accuracy of benefit-cost analyses (BCAs) in transportation: An ex-post evaluation of road projects. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, vol. 120, no. February 2019, pp. 277-294. ISSN 0965-8564. DOI 10.1016/j.tra.2018.12.023.
- [12] REGIONÁLNÍ RADA REGIONU SOUDRŽNOSTI JIHOVÝCHOD, (2019). *Formulář R17 – projekce finančního čerpání projektů*. (interní materiály).

Príspevek byl zpracován v rámci projektu Masarykovy univerzity Vybrané aspekty rozvojového a inovačního potenciálu (městských) regionů (MUNI/A/1248/2019).

MĚNÍ SE POZICE EVROPSKÝCH VÝZKUMNÝCH LÍDRŮ?

Are the positions of European research leaders changing?

VIKTORIE KLÍMOVÁ

VLADIMÍR ŽÍTEK

Katedra regionální ekonomie a správy | *Depart. of Region. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: *viktorie.klimova@econ.muni.cz, vladimir.zitek@econ.muni.cz*

Anotace

Článek vychází z předpokladu, že výzkum a vývoj je klíčovým zdrojem pro tvorbu nových inovací a zvyšování konkurenceschopnosti. Napříč regiony Evropské unie existují velké disparity v oblasti výzkumu a vývoje. Některé regiony jsou dlouhodobě považovány za evropské výzkumné lídry a ostatní regiony je pokládají za svůj vzor, kterému by se chtěly podobat. Pozice lídrů však nemusí být trvalá. Cílem příspěvku je posoudit, jak stabilní je pozice evropských regionů, které jsou dlouhodobě považovány za evropské lídry ve výzkumu a vývoji. Za tímto účelem byly analyzovány celkové a podnikatelské výdaje na výzkum a vývoj a byly sledovány jejich změny mezi obdobími 2007-2009 a 2015-2017. Analýza ukázala, že zejména severské státy, jako jsou Finsko a Švédsko, svou pozici ztrácí. Ke zvyšující výzkumné aktivitě dochází pouze v regionu Západní Švédsko. Na druhou stranu lze obecně pozorovat rostoucí trendy především v některých regionech Německa, Rakouska a České republiky.

Klíčová slova

výzkum a vývoj, výzkumný lídr, výdaje na výzkum a vývoj

Annotation

The article is based on the assumption that research and development is a crucial source for creating innovations and increasing competitiveness. There are significant disparities in research and development across the regions of the European Union. Some regions have long been considered European research leaders, and other regions perceive them as an inspiration for themselves. However, the position of leaders may not be permanent. The aim of the paper is to assess how stable is the position of European regions, which have long been considered European leaders in R&D. For this purpose, gross and business expenditures on research and development were analysed, and their changes between the periods 2007-2009 and 2015-2017 were assessed. The analysis has shown that the Nordic countries, such as Finland and Sweden, are losing their good position. Increasing research activity has been observed only in the West Sweden region. On the other hand, growing trends have been detected mainly in some regions of Germany, Austria and the Czech Republic.

Key words

research and development, research leader, expenditures on research and development

JEL classification: O32, R12

1. Úvod

Výzkum a vývoj je v současnosti prakticky nezbytným předpokladem pro zvyšování a udržování konkurenceschopnosti. Nové znalosti získané díky výzkumu a vývoji jsou klíčové zejména pro tvorbu radikálních inovací (např. Prokop a kol., 2019, Guastella a Timpano, 2016). A právě schopnost regionu generovat radikální inovace je konkurenční výhodou, na které je postaven ekonomický a sociální rozvoj ve vyspělých regionech a zemích. To je i hlavním důvodem k tomu, proč většina vlád ve vyspělých zemích se snaží stimulovat investice do výzkumu a vývoje, a to jak prostřednictvím přímé, tak i nepřímé podpory (např. Kraftová a Miháliková, 2011). Zejména druhý uvedený typ podpory si v posledních letech získává oblibu v nových členských zemích EU (Maliková a kol., 2015).

O důležitosti výzkumu a vývoje pro tvorbu inovací vypovídá i unijní strategie Evropa 2020 (European Commission, 2010), která si klade za cíl, aby do roku 2020 tvořily celkové výdaje na VaV 3 % hrubého domácího produktu. Konkrétní výše cíle je pro jednotlivé členské země nastavena různě. Více než 3 % HDP chtělo při stanovování cílů investovat do VaV Finsko (4 %), Švédsko (4 %) a Rakousko (3,76 %). Do jaké míry byly cíle splněny, bude možné zhodnotit již relativně brzy. Přestože studie hodnotící pokrok v polovině období byly poměrně optimistické (Rogge, 2019), nyní se spíše zdá, že evropský cíl dosažen nebude a že některé země se svému cíli naopak vzdálily.

Výzkumná aktivita není v území rozdělena rovnoměrně a i mezi regiony jednoho státu se často vyskytují významné výzkumné disparity (např. Halásková a Halásková, 2017). Díky tomu jsou mezi regiony i významné disparity v oblasti inovační výkonnosti. A co více, regionální rozdíly se v čase prohlubují a inovace mají tendenci se koncentrovat do určitých regionálních shluků. Barrios a kol. (2019) tyto shluky nazývají jako inovační kluby.

Za inovační lídry jsou obvykle považovány země a regiony, které se umísťují na prvních příčkách různých inovačních žebříčků. K porovnání inovační výkonnosti bývá nejčastěji využíváno hodnocení European Innovation Scoreboard (European Commission, 2019) publikované Evropskou komisí jednou ročně pro národní úroveň a jednou za dva roky pro úroveň regionální. Toto hodnocení je postaveno na kompozitním indexu sumarizujícím více než 20 dílčích ukazatelů. Mezi klíčové dílčí ukazatele bezpochyby patří výdaje na výzkum a vývoj. Na prvních místech těchto žebříčků se obvykle objevují Finsko, Švédsko, Nizozemsko, Dánsko a jejich regiony. Výdaje na výzkum a vývoj jsou pro komparaci územních celků využívány i v řadě dalších studií (např. Halásková, 2018).

Pozice výzkumných a inovačních lídrů však není trvalá. Tomuto problému je v oblasti regionálních věd věnována pozornost zejména v souvislosti se starými průmyslovými regiony (Koutský a kol., 2015), kdy bylo na empirických příkladech demonstrováno, že dobrá pozice regionů nemusí být trvalá a že z inovačního lídra se vlivem lock-in efektu může naopak stát upadající region (Tödtling a Trippl, 2005). Platí to však také naopak a region s upadajícím průmyslem se může stát inovačním lídrem. Dobře známými příklady jsou nizozemský region Severní Brabantsko se svým městem Eindhoven (Lagendijk a Boekema, 2008) nebo rakouské Štýrsko (Trippl a Otto, 2009).

Výdaje na výzkum a vývoj jsou klasifikovány podle dvou základních hledisek, dle financování VaV a dle zpracování VaV (OECD, 2015). V našem článku se zabýváme výdaji na VaV dle sektoru zpracování. Takto klasifikované výdaje se dále člení na výdaje vládní, vysokoškolské, podnikatelské a soukromé neziskové. Existuje široká shoda na tom, že v zemích inovačních lídrů tvoří podnikatelské výdaje významnou část celkových výdajů na VaV (např. Crespi et al., 2016).

2. Cíl a metodika příspěvku

Cílem příspěvku je posoudit, jak stabilní je pozice evropských regionů, které jsou dlouhodobě považovány za evropské lídry ve výzkumu a vývoji. Chceme tedy zhodnotit, zda si lídři udržují svoji pozici a náskok před ostatními regiony, nebo zda je ostatní regiony dohánějí či dokonce předhánějí.

Pozice evropských výzkumných lídrů je v tomto článku posuzována na základě jimi vynakládaných výdajů na výzkum a vývoj. Jako relevantní ukazatel lze použít především výdaje na výzkum a vývoj vyjádřené jako podíl na HDP (intenzita VaV). Právě tento ukazatel bývá nejčastěji používán pro regionální komparace a také slouží pro cílování výše výdajů na VaV. Ukazatele VaV jsou sledovány na různých hierarchických úrovních, je-li ambicí tohoto příspěvku hodnotit celé území Evropské unie (vč. Spojeného království, které už k dnešnímu dni není členem EU), zdá se jako nejvíce vhodné zaměřit pozornost na regiony soudržnosti NUTS2, a to především z důvodu vysoké stability této úrovně z hlediska statistické klasifikace, tak pochopitelně z důvodu relativně dobré dostupnosti potřebných údajů.

Z hlediska dostupnosti dat je možné použít jako nejnovější data z roku 2017. Současně je však třeba vzít v potaz obvyklou metodickou korekci eliminace nějakého jednoletého výkyvu, který by vedl ke snížení vypovídací schopnosti výsledků. Jako konečnou hodnotu byl proto použit průměr z let 2015-2017. Je třeba ještě doplnit, že ne pro všechny regiony jsou data dostupná za každý rok, proto v některých případech jde pouze o dvouletý průměr (typicky z let 2015 a 2017), v ojedinělých případech bylo možné do výpočtu zahrnout pouze hodnotu jednoho z uvedených roků. Výzkumná aktivita v tomto období je komparována s určitým obdobím v minulosti. Zde se jeví jako vhodné a z hlediska interpretace zajímavé použít data za období 2007-2009, tedy z doby před nebo na počátku hospodářské krize a současně období předcházející platnosti strategie Evropa 2020. Právě ta měla za cíl zvyšovat postupně výdaje na výzkum a vývoj vztahené k HDP na úrovni jednotlivých regionů. Analogicky i zde platí

předchozí poznámky týkající se dostupnosti dat. Pokud za některé regiony nejsou dostupná data v žádném roce v jednom nebo obou sledovaných obdobích (počátečním a konečném), nelze změnu zjistit.

Z hlediska typů výdajů na VaV byly hodnoceny celkové výdaje na VaV (GERD) a podnikatelské výdaje na VaV (BERD). Jejich výpočet je z logiky předchozích komentářů dán vzorcem:

$$\Delta GERD = \overline{\sum_{x=2015}^{2017} GERD_x} - \overline{\sum_{y=2007}^{2009} GERD_y} \quad (1)$$

$$\Delta BERD = \overline{\sum_{x=2015}^{2017} BERD_x} - \overline{\sum_{y=2007}^{2009} BERD_y} \quad (2)$$

K prezentaci výsledků za regiony členských států EU pak nejlépe poslouží metoda kartografické vizualizace dat prostřednictvím kartogramu vytvořeného v prostředí ArcMap. Výsledné hodnoty budou škálovány tak, aby došlo primárně k rozlišení regionů, v nichž se výdaje na VaV jako % HDP v čase zvýšily (kladné hodnoty) a regionů, v nichž se VaV jako % HDP v čase snížily (záporné hodnoty). Regiony, pro které některá z potřebných hodnot ukazatelů není dostupná, jsou pak vyznačeny bílou barvou.

3. Výsledky

Na základě exportu údajů z databáze Eurostatu (2020) bylo zjištěno, že dostupnost dat za regiony jednotlivých států je velmi rozdílná. Zatímco v řadě zemí jsou k dispozici data za každý rok sledovaného období (např. Bulharsko, Česko, Španělsko, Maďarsko, Portugalsko, Rumunsko, Slovensko), v celé řadě zemí se tyto výdaje sledují pouze každý lichý rok (např. Rakousko, Německo, Švédsko). Specifické jsou pak případy, kdy se změnil počet NUTS2 jednotek (např. Litva, Slovinsko, Francie, částečně Polsko), v takovém případě nejsou starší data dostupná. Způsob zpracování dat s ohledem na tyto disproporce v jejich dostupnosti byl popsán v předchozí části příspěvku. Na základě toho bylo analyzováno 204 NUTS2 regionů podle ukazatele BERD a 212 regionů dle ukazatele GERD.

3.1 Změna ve výši celkových výdajů na VaV

Pokud jde o celkové výdaje na výzkum a vývoj (GERD) bylo zjištěno, že celkem 150 regionů NUTS2 ve sledovaném období jejich výši ve vztahu k HDP zvýšilo. Pouze 29 z nich však o více než 0,51 procentního bodu, což znázorňuje přehledným způsobem kartogram na obr. 1. V 62 regionech došlo ke snížení celkových výdajů na VaV.

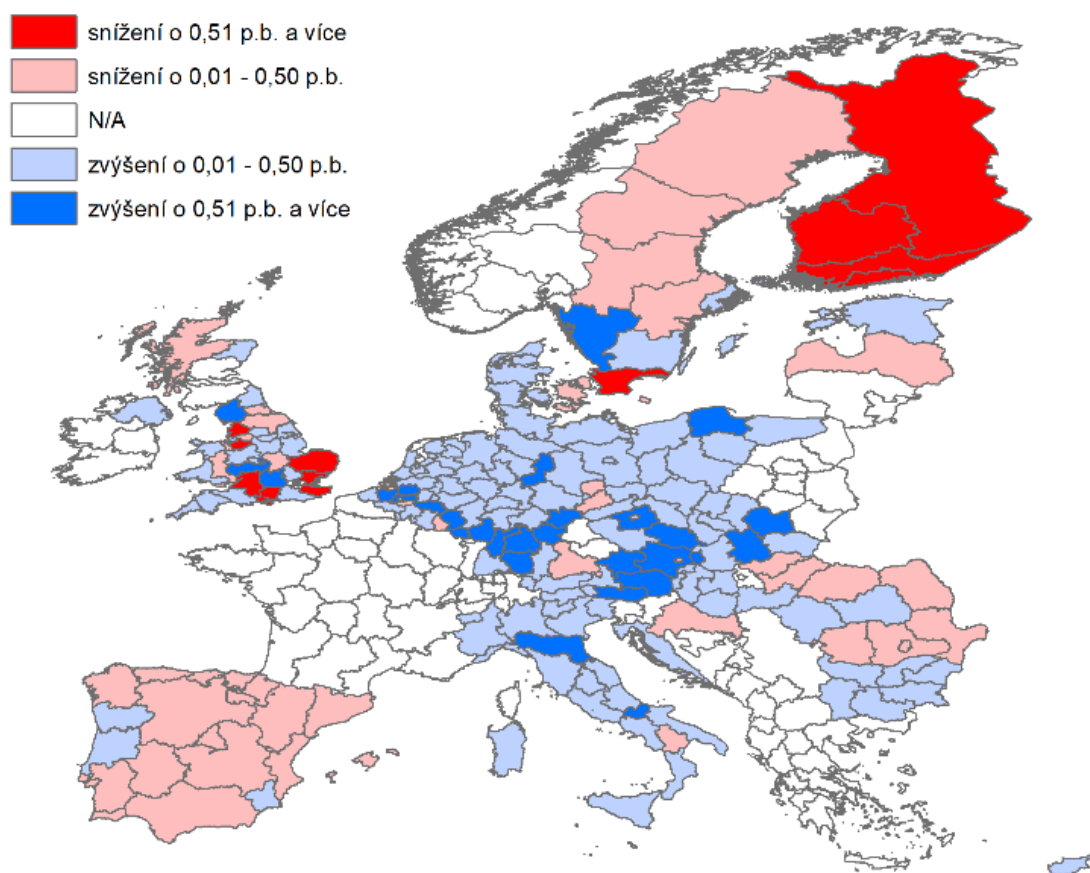
Při podrobnějším pohledu na výsledky lze učinit několik zajímavých zjištění. Celkem šest regionů zvýšilo celkové výdaje o více než 1 procentní bod, mezi nimi dva rakouské (Steiermark a Oberösterreich), dva německé (Braunschweig a Stuttgart) regiony, a dále region Herefordshire, Worcestershire and Warwickshire ze Spojeného království a český Jihovýchod. Mezi všemi 29 regiony ve skupině s celkovými výdaji zvýšenými o více než 0,51 procentních bodů dominují regiony německé (9), rakouské (4), belgické (4) a britské (3). Z českých sem kromě již zmíněného Jihovýchodu patří ještě také Střední Čechy, ze slovenských pak Bratislavský kraj a Střední Slovensko.

Nejpočetnější skupinou vůbec jsou pak regiony, kde došlo ke zvýšení podílu celkových výdajů na HDP mezi 0,01 a 0,50 procentním bodem. Patří sem 121 regionů, například z Bulharska, Polska, Maďarska, Itálie, Slovenska, Česka, Německa, Dánska, Estonska, ale i dalších zemí.

Pokud jde o regiony, které naopak intenzitu výdajů snížily, lze je nalézt především ve Spojeném království a Finsku. Právě v těchto dvou zemích je 11 z 12 regionů, v nichž došlo ke snížení celkových výdajů na VaV vzhledem k HDP o více než 0,51 procentních bodů. Skupinu pak doplňuje švédský region Sydsverige. Hodnoty poklesu se pohybují mezi 0,63 a 1,93 procentního bodu.

Druhou nejpočetnější skupinu pak představují regiony, kde došlo ke snížení intenzity celkových výdajů o 0,01 až 0,50 procentních bodů. Je jich celkem 50 a z obr. 1 je patrné, že se jedná především o španělské, švédské, rumunské a britské, ale také o další regiony. Zejména pro rumunské a španělské regiony to znamená další prohlubování rozdílů mezi nimi a vyspělejšími ekonomikami.

Obr. 1: Změna ve výši celkových výdajů na VaV mezi obdobími 2007-2009 a 2015-2017

Pozn.: celkové výdaje na VaV jsou měřeny jako podíl na HDP

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostat (2020)

3.2 Změna ve výši podnikatelských výdajů na VaV (změna BERD)

V případě podnikatelských výdajů je situace velmi podobná, jako je tomu u výdajů celkových. Celkem ve 142 regionech NUTS2 došlo ve sledovaném období ke zvýšení BERD. Naopak 60 regionů vykazuje snížení podnikatelských výdajů. To vše je zachyceno v kartogramu na obr. 2.

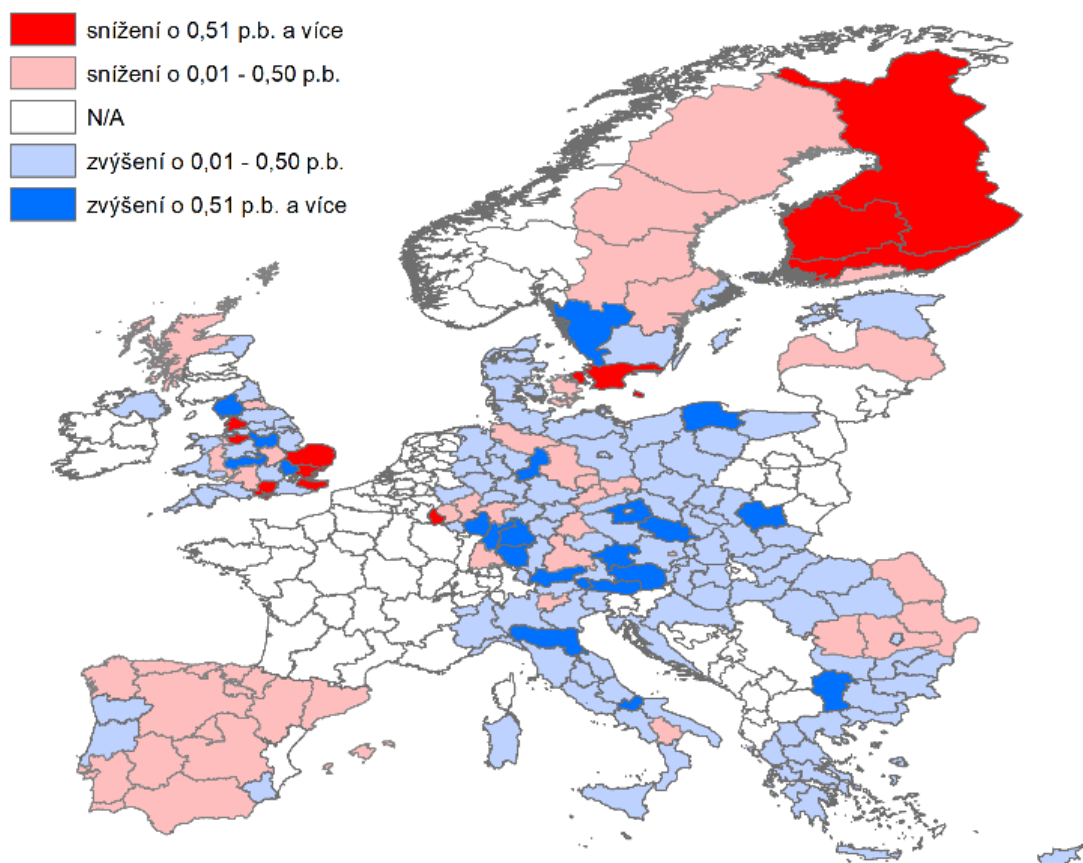
Pouze ve čtyřech případech se podnikatelské výdaje zvýšily o více než jeden procentní bod, přičemž jde o stejné regiony, kde bylo identifikováno také významné zvýšení celkových výdajů. Konkrétně dva německé (Braunschweig a Stuttgart), rakouský Steiermark a britský Herefordshire, Worcestershire and Warwickshire. Celkově mezi 21 regiony, v nichž se podnikatelské výdaje zvýšily o více než 0,51 procentních bodů, figurují regiony německé (5), rakouské (4) a britské (4). A opět i dvojice českých regionů, tedy Jihovýchod a Střední Čechy.

Podobně jako v předchozím případě, i pro skupiny vytvořené dle BERD platí, že tou nejpočetnější je skupina regionů, které zvýšily podnikatelské výdaje na HDP o 0,01 až 0,50 procentního bodu. Mezi 121 regiony je celé Slovensko, Estonsko a dále regiony z Řecka, Bulharska, Itálie, Maďarska, Česka, Polska, Německa, Dánska a dalších zemí.

Také v případech, kdy došlo k poklesu podnikatelských výdajů mezi sledovanými obdobími, lze vymezit dvě skupiny regionů podle výše jejich snížení podílu výdajů na VaV na hrubém domácím produktu. Ve 48 regionech byly podnikatelské výdaje sníženy o 0,01 až 0,50 procentních bodů. Jedná se o Estonsko, regiony ve Španělsku, Švédsku, Rumunsku, Německu, Spojeném království a v dalších zemích.

K nevyššímu poklesu podnikatelských výdajů, který překročil hranici 0,51 procentního bodu, došlo ve 12 regionech, kdy dominují NUTS2 ve Spojeném království (polovina z nich, tj. šest) a ve Finsku (3). Nejvyšších hodnot dosáhly britské Essex (pokles o 1,94 p. b.) a Cheshire (pokles o 2,21 p. b.).

Obr. 2: Změna ve výši podnikatelských výdajích na VaV mezi obdobími 2007-2009 a 2015-2017

Pozn. 1: podnikatelské výdaje na VaV jsou měřeny jako podíl na HDP

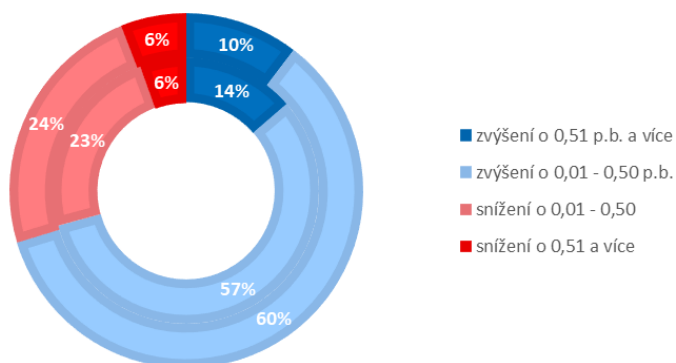
Pozn. 2: výsledná hodnota u regionů ES52 (Comunidad Valenciana) a DEA1 (Düsseldorf) je 0,00 – tyto regiony mají rovněž bílou barvu

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostat (2020)

3.3 Souhrnný pohled na změnu ve výši výdajů na VaV mezi sledovanými obdobími

Z předchozí analýzy vypočtených hodnot změn GERD a BERD je patrné, že tendence jsou v řadě regionů velmi podobné. Obr. 3 ukazuje, že také v procentuálním zastoupení jednotlivých skupin regionů jsou jen minimální rozdíly, které jsou v některých případech patrné jen při jemnějším pohledu optikou konkrétních států. Výsledek znázorněný v grafu na obr. 3 je také zkreslen mírně vyšší dostupností dat v případě GERD (stejně absolutní hodnotě skupiny regionů, kde se výdaje zvýšily o 0,01-0,50 p. b. jsou přiřazeny rozdílné relativní podíly).

Obr. 3: Podíl skupin regionů dle výše změny v celkových (vnitřní prsteneček) a podnikatelských (vnější prsteneček) výdajích na VaV mezi obdobími 2007-2009 a 2015-2017

Pozn.: výdaje na VaV jsou měřeny jako podíl na HDP

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostat (2020)

Daleko zajímavějším zjištěním, než je vztah mezi BERD a GERD, je národní (státní) rozměr prezentovaných výsledků. Obecně lze konstatovat, že jsou to zejména nové členské země EU (Česko, Slovensko, Bulharsko), které ve sledovaném období zvyšovaly podíl výdajů na VaV na HDP a další země střední a jižní Evropy (Rakousko, Německo, Itálie). Z ostatních zemí stojí za zmínku ještě Dánsko. Naopak k významnému poklesu došlo především v severských zemích (Finsko a Švédsko), ve Spojeném království (zde jsou však značné regionální rozdíly) a ve Španělsku. Neplatí tedy často chybně uváděný závěr, že inovační lídři dosahují dlouhodobě udržitelné či rostoucí výše intenzity výdajů na VaV. Současně je třeba doplnit, že až čas ukáže, zda současné hodnoty těchto výdajů v řadě regionů jsou dlouhodobě udržitelné, či nikoliv.

Závěr

Článek hodnotit pozici evropských výzkumných lídrů mezi regiony na základě změny jejich celkových a podnikatelských výdajů na VaV mezi dvěma obdobími, kterými byly 2007-2009 a 2015-2017. Analýza ukázala, že zejména severské státy, jako jsou Finsko a Švédsko, svou pozici ztrácí. V případě Švédska tento trend neplatí u regionu Västsverige (Západní Švédsko), kde oba typy výdajů narostly o více než 0,51 p.b. K největšímu poklesu naopak došlo v regionu Sydsverige (Jižní Švédsko), který tímto ztrácí svou pozici výzkumného lídra. K viditelnějšímu poklesu však došlo ve Finsku, kde byla výrazně oslabena pozice všech regionů, kromě malého ostrovního regionu Åland, kde však výdaje narostly jen mírně (GERD o 0,10 p.b., BERD o 0,13 p.b.). Zdá se tedy, že severské země, konkrétně Švédsko a především Finsko, postupně ztrácejí svoji konkurenční výhodu.

Na druhou stranu lze obecně pozorovat rostoucí trendy především v některých regionech Německa, Rakouska a České republiky. V případě Německa došlo k největšímu nárůstu u regionu Braunschweig (Brunšvik), kde podnikatelské výdaje mezi dvěma sledovanými obdobími narostly o 2,35 p.b. a celkové o 2,38 p.b. Dalším regionem s významně narůstajícími výdaji je Stuttgart (GERD 1,31 p.b., BERD 1,27 p.b.). V ani jednom z uvedených případů ale není možné hovořit o změně pozice, neboť výdaje na VaV byly velmi vysoké i v minulosti. Rakousko zaznamenává největší nárůst u regionu Steiermark (Štýrsko), kde celkové výdaje rostly o 1,43 p.b. a podnikatelské o 1,28 p.b. V rámci dvou sledovaných období ani zde nelze úplně hovořit o nové pozici lídra, nicméně pokud bychom se podívali o něco dále do historie, Štýrsko se dokázalo velmi dobře vypořádat s minulostí starého průmyslového regionu a nyní se stává skutečným inovačním lídrem v rámci celé Evropy. Z nových členských zemí je nárůst zřetelný zejména u českých regionů Jihovýchod a Střední Čechy, polského Malopolskie a slovenského Bratislavského kraje. Z těchto regionů byl celkově nejvyšší nárůst v případě regionu Jihovýchod, u Malopolskie je ale zajímavý fakt, že k nárůstu došlo především díky podnikatelským investicím. Ani jeden z regionů soudržnosti těchto nových členských zemí však v oblasti celkových výdajů na VaV nedosahuje magické hranice 3 % HDP. Prozatím o nich tedy nelze hovořit jako o výzkumných lídrech v evropském měřítku.

V případě zemí, které nikdy nebyly vnímány jako inovační lídři, spatřujeme jako problematický zejména pokles výdajů na VaV v Rumunsku a Španělsku. Jedná se o země, které se dlouhodobě potýkají s ekonomickými problémy, a nízká výzkumná aktivita může dále prohlubovat jejich zaostávání za vyspělejšími státy EU.

Literatura

- [1] BARRIOS, C., FLORES, E., MARTÍNEZ, M. A., (2019). Club convergence in innovation activity across European regions. *Papers in Regional Science*, vol. 98, no. 4, pp. 1545-1565. ISSN 1056-8190. DOI 10.1111/pirs.12429.
- [2] CRESPI, G., GIULIODORI, D., GIULIODORI, R., RODRIGUEZ, A., (2016). The effectiveness of tax incentives for R&D+ i in developing countries: The case of Argentina. *Research Policy*, vol. 45, no. 10, pp. 2023-2035. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2016.07.006.
- [3] EUROPEAN COMMISSION, (2019). *European Innovation Scoreboard*. [online]. [cit. 15. 3. 2020]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/innovation/scoreboards_en.
- [4] EUROPEAN COMMISSION, (2020). *Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. [online]. [cit. 15. 3. 2020]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20version.pdf>.
- [5] EUROSTAT, (2020). *R&D expenditure at national and regional level (rd_e)*. [online]. [cit. 10. 3. 2020]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
- [6] GUASTELLA, G., TIMPANO, F., (2016). Knowledge, innovation, agglomeration and regional convergence in the EU: motivating place-based regional intervention. *Review of Regional Research*, vol. 36, no. 2, pp. 121-143. ISSN 0173-7600. DOI 10.1007/s10037-015-0104-x.

- [7] HALÁSKOVÁ, M., (2018). Research and development expenditures in context of Europe 2020 strategy. In Majerova, I. (ed.). *Proceedings of 16th International Conference Economic Policy in the European Union Member Countries*. Karviná: Silesian University, pp. 114-123. ISBN 978-80-7510-289-8.
- [8] HALÁSKOVÁ, M., HALÁSKOVÁ, R., (2017). Zhodnocení ukazatelů výzkumu a vývoje v krajích České republiky. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 201-208. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-25.
- [9] KOUTSKÝ, J., HLAVÁČEK, P., SLACH, O., ŽENKA, J., (2015). Post-socialist Transition of Traditionally Industrialised Areas in the Czech Republic. In *CERS 2014: 5th Central European Conference in Regional Science, International Conference Proceedings*. Košice: Technická univerzita v Košiciach, pp. 432-441. ISBN 978-80-553-2015-1.
- [10] KRAFTOVÁ, I., MIHÁLIKOVÁ, E., (2011). Rozsah a dopady podpory výzkumu a inovací v zemích bývalého Československa. *Scientific Papers of the University of Pardubice. Series D*, vol. XVI, no. 22, pp. 81-93
- [11] LAGENDIJK, A., BOEKEMA, F., (2008). Global Circulation and Territorial Development: South-east Brabant from a Relational Perspective. *European Planning Studies*, vol. 16, no. 7, pp. 925-939. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/09654310802163710.
- [12] MALIKOVÁ, Z., URBANČÍKOVÁ, N., KUBÁK, M., (2015). Research and Development Support and Private Entities in the Slovak Republic. In *CERS 2014: 5th Central European Conference in Regional Science, International Conference Proceedings*. Košice: Technická univerzita v Košiciach, pp. 539-549. ISBN 978-80-553-2015-1.
- [13] OECD, (2015). *Frascati Manual 2015: Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development*. Paris: OECD. ISBN 9789264238800.
- [14] PROKOP, V., STEJSKAL, J., HÁJEK, P., (2019). The Role of Information Sources in Firm R&D Activities - The Case of German Knowledge Intensive Industries. *Engineering Economics*, vol. 30, no. 3, pp. 294-303. ISSN 1392-2785. DOI 10.5755/j01.ee.30.3.20942.
- [15] ROGGE, N., (2019). EU countries' progress towards 'Europe 2020 strategy targets'. *Journal of Policy Modeling*, vol. 41, no. 2, pp. 255-272. ISSN 0161-8938. DOI 10.1016/j.jpolmod.2019.03.003.
- [16] TÖDTLING, F., TRIPPL, M., (2005). One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research Policy*, vol. 34, no. 8, pp. 1203-1219. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2005.01.018.
- [17] TRIPPL, M., OTTO, A., (2009). How to turn the fate of old industrial areas: a comparison of cluster-based renewal processes in Styria and the Saarland. *Environment and Planning A: Economy and Space*, vol. 41, no. 5, pp. 1217-1233. ISSN 0308-518X. DOI 10.1068/a4129.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu Masarykovy univerzity Vybrané aspekty rozvojového a inovačního potenciálu (městských) regionů (MUNI/A/1248/2019).

DYNAMIKA REGIONÁLNÍCH INOVAČNÍCH SYSTÉMŮ VE STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPĚ

Regional Innovation systems dynamics in Central and Eastern Europe

SOŇA RASZKOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 405401@mail.muni.cz

Anotace

Cílem článku je analyzovat regionální inovační systémy ve střední a východní Evropě, pozornost je především zaměřena na regiony, které vykazují nejvyšší inovační pokrok. Součástí článku je i diskuze nad přítomností prvků a dynamiky regionálních inovačních systémů v těchto zemích. Jednotlivé regiony střední a východní Evropy jsou podrobeny analýze inovačního výkonu a vybrané progresivní regiony dále zkoumány z hlediska dílčích inovačních a socioekonomických ukazatelů. Údaje o regionech byly získané z Regionálního inovačního přehledu 2019 a mapují úroveň NUTS II. Podrobná analýza je provedena prostřednictvím případové studie regionu Malopolsko. Analýza se zaměřuje především na příčiny inovačního pokroku tohoto regionu, mezi které patří nastavení příznivých podmínek pro malé a střední podnikání a s tím související vysoká klastrová aktivita, komercializace výzkumu a šíření externích znalostí. Na základě celkové analýzy lze říci, že RIS ve střední a východní Evropě zdaleka nedosahují kvalit RIS v Evropě západní a severní a jejich výsledky jsou v porovnání s těmito regiony velmi nízké.

Klíčová slova

regionální inovační systém, inovační výkonnost

Annotation

This article examines regional innovation systems in Central and Eastern Europe, with particular attention to the regions with the highest innovation success. The articles also include a discussion of the presence of elements and dynamic of regional innovation systems in these countries. The Innovation performance of regions in Central and Eastern Europe is analyzed and selected progressive regions are further examined in terms of partial innovation and socio-economic indicators. Data on regions were obtained from the Regional Innovation Scoreboard 2019 at the NUTS II level. Detailed analysis is possible through a case study of the Malopolskie region. The analysis focuses primarily on the causes of the region's innovative progress, including the setting of favorable conditions for SMEs and the associated high cluster activity, the commercialization of research and the dissemination of external knowledge. On the basis of the overall analysis, RIS in Central and Eastern Europe are far below RIS in Western and Northern Europe and their results are very low compared to these regions.

Key words

regional innovation system, innovation performance

JEL classification: O31, R11

1. Úvod: Dynamika regionálních inovačních systémů

V akademické literatuře panuje všeobecná shoda, že znalosti a inovace jsou nesmírně důležité pro zajištění konkurenceschopnosti, dynamického růstu a prosperity regionálních ekonomik. Ne všechny regiony ale vytváří příznivé prostředí pro inovace, a proto se regiony mohou na základě svých inovačních kapacit lišit. Některé regiony mohou být centrem inovací, některé ale za ostatními regiony zaostávají. Porozumění různorodé povaze inovací a zkoumání toho, jaké konstelace a souhry faktorů řídí nebo omezují procesy vytváření inovací, jsou klíčová témata v ekonomické, geografické a regionální literatuře. Problematika regionálních inovačních systémů se stala široce používaným a výkonným prostředkem k vysvětlení nerovnoměrného geografického rozložení inovací a je taktéž důležitá pro vytváření politik, jejichž cílem je stimulovat inovační schopnosti regionálních ekonomik. Úloha

regionů je stěžejní z hlediska podpory, rozvoje a šíření inovací. Koncept regionální inovačních systémů (RIS) přitahuje značnou pozornost ekonomických geografů, vědců a tvůrců politik již od 90. let 20. století. Koncept RIS kombinuje poznatky systémových přístupů a klade důraz na územní inovační modely a navazuje na výzkum v oblasti učících se regionů, průmyslových distriktů, inovativního prostředí a klastrů. (Asheim a kol., 2018)

Regionální inovační systémy lze definovat jako nástroje, které slouží pro analýzu a provádění hodnocení ekonomických potenciálů regionů a vytváření regionálních politik. (Corvers, (2000) cit. dle Edquist a kol., 2002) Důvody pro uplatnění systémového přístupu na regionální úrovni spočívají zejména v důležitosti prostorové blízkosti pro výměnu znalostí a interaktivního učení, jakož i v úloze a důležitosti správy regionu na této úrovni. Tvorba inovací byla vnímána jako lineární proces, ve kterém vstupy do výzkumu a vývoje (VaV) vedou k novým objevům, jež jsou poté komercializovány. Systémový přístup se vzdaluje od lineárního modelu a uznává, že inovace jsou obvykle výsledkem složitých, interaktivních a kumulativních procesů učení, kterých se účastní různí aktéři. Tento přístup uznává, že inovace přicházejí ve více podobách a jsou výsledkem vzájemné závislosti a interakce mezi různými aktéry. (Jensen a kol., 2007). Přístup RIS zdůrazňuje význam prostorové blízkosti pro přenos znalostí a učení, a tím legitimizuje regionální perspektivu inovačních systémů. RIS chápaný v úzkém smyslu zahrnuje dva subsystémy: subsystém pro generování a šíření znalostí a subsystém využívání a aplikace znalostí. První zmíněný zdůrazňuje roli univerzit, veřejných a soukromých výzkumných organizací a vzdělávacích organizací. Systém využívání znalostí se soustředí na firmy, které se často organizují do různých uskupení potenciálně s horizontálními sítěmi mezi konkurenty a spolupracovníky a vertikálními sítěmi v hodnotovém řetězci. (Asheim a kol., 2018) V širším smyslu zahrnuje RIS všechny regionální hospodářské, sociální a institucionální faktory, které ovlivňují inovativnost podniků. (Lundvall, 1992) RIS klade větší důraz na neformální instituce a nepřímé vazby v porovnání s národními inovačními systémy (NIS). (Asheim a kol., 2011) Regionální inovační systémy lze na základě různých kritérií a podobných charakteristik rovněž typologizovat a srovnávat. Možnost typologizace RIS představuje pokrok vůči NIS, které jsou zkoumány odděleně jako jedinečné systémy. Regionální úroveň je taktéž kritická při tvorbě inovační politiky, která by měla reagovat na specifické předpoklady regionu, jeho potenciál a výzvy. Inovační politiky založené na regionálním/územním přístupu jsou základním kamenem přístupu inteligentní specializace, který zastává Evropská komise. Zkoumání problematiky regionálních inovačních systémů se nicméně stále posouvá vpřed. Nedávné vědecké práce začaly zkoumat klíčové faktory, které utvářejí adaptační schopnosti RIS, a poskytují čerstvý pohled do hlavních determinantů regionální odolnosti. Vědci také studují způsoby, kterými struktury RIS formují průmyslovou diverzifikaci v různých regionálních prostředích (Asheim a kol., 2019).

2. Cíl příspěvku a použité metody

Článek si klade za cíl analyzovat regionální inovační systémy v regionech střední a východní Evropy a zmapovat jejich inovační výkonnost. Práce je založena na praktických výstupech. Základní vědecké metody, které byly použité v tomto příspěvku jsou analýza a následná syntéza dat. Statistické ukazatele, jež práce využívá lze rozdělit do tří skupin: ukazatele Regionálního inovačního indexu (RII), ukazatele inovační výkonnosti a socioekonomický ukazatel HDP. Jednotlivá data pro analýzu byla získána z hodnocení zemí v rámci Regionálního inovačního přehledu v roce 2019 a normalizovaným srovnáním s rokem 2011, které je součástí přehledu u každé země. Interpretována data jsou zobrazena v tabulce, která graficky znázorňuje jednotlivé výsledné škály. Následně byla u vybraných regionů (na základě procentuální výše normalizovaného pokroku daného Evropskou komisí) zkoumána následná data, která mají vliv na inovační výkonnost regionů. Jednalo se především o data ukazující klastrovou orientaci regionu, vynaložené prostředky na VaV, počet pracovníků ve výzkumných institucích, patentové přihlášky a HDP. Data pro tuto analýzu pochází z evropského statistického úřadu Eurostatu. Dalším cílem článku je popsat inovační progres vybraného regionu, jehož inovační ukazatele dosahují nejvyšší hodnoty. Získané poznatky mohou sloužit jako inspirace pro regiony ve střední a východní Evropě nacházející se na nižší pozici v hodnocení.

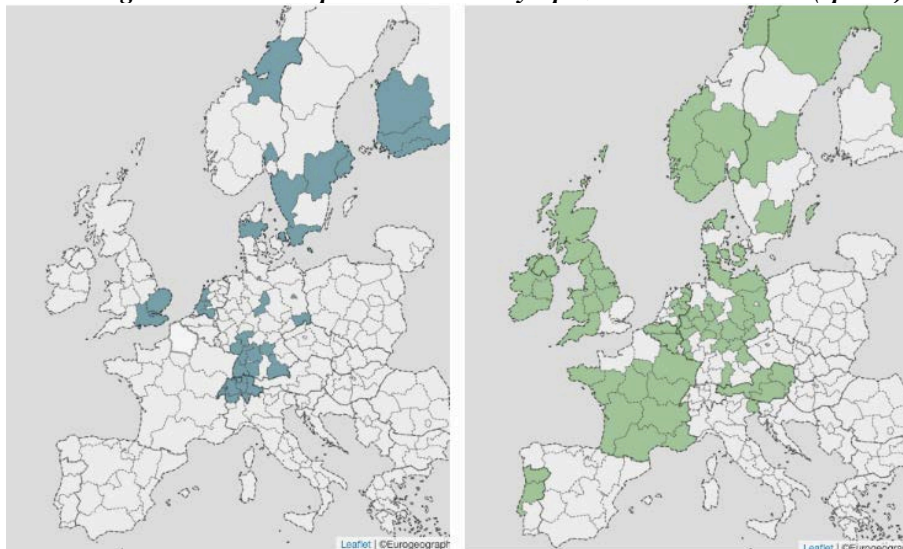
3. Regionální inovační systémy: střední a východní Evropa

Asheim a kol. (2019) nazývají post-socialistickými regiony ty, které se nachází v post-sovětských zemích střední a východní Evropy. Radoševič (2002) zmiňuje, že v těchto zemích existuje funkční RIS jen výjimečně jako ojedinělý případ regionální dynamiky a úspěchu. Radoševič (2002) taktéž zdůrazňuje, že povaha RIS ve východní Evropě má stále silný otisk socialistického odkazu. Průmysl byl organizován hlavně v rámci jednotlivých odvětví a vnitrostátní inovační systémy byly poměrně úzce zaměřené z hlediska orientace na technologie a VaV. Pokud zde existovaly organizace pro VaV, tak sloužily jen konkrétním profilovým národním sektorům. RIS se v těchto zemích vyskytují většinou v regionech hlavního města a v oblastech s diverzifikovanou ekonomickou strukturou Regiony s vysoce specializovanou průmyslovou strukturou mají v těchto zemích nepříznivé předpoklady pro rozvoj RIS. Některé regiony přesto obnovily a vyvinuly fungující inovační systémy, především kolem zahraničních firem. Firmy a průmyslová odvětví jsou spjata s výzkumnými a vývojovými ústavami v klíčových

regionech. V těchto regionech je nedostatek finanční podpory především díky málo rozvinutému bankovnímu sektoru a nedostatku rizikového kapitálu. Radoševič (2002) zdůrazňuje, že v mnoha východoevropských RIS chybí a spíše zde můžeme hovořit o existenci regionalizovaných národních inovačních systémů. Novější studie (Kraťsova a Radoševič, 2012) definují tyto trendy v regionech střední a východní Evropy: nižší produktivitu, než bychom mohli očekávat, vzhledem k organizacím výzkumu a vývoje, inovacím a výrobním schopnostem. Činnost v oblasti výzkumu a vývoje je stále velmi prostorově orientována. Síť znalostí jsou zřídka regionální, ale spíše se nacházejí mezi firmami v různých částech zemí a center výzkumu a vývoje. Podobné charakteristiky regionálního ekonomického rozvoje v bývalých komunistických zemích ve střední a východní Evropě identifikují Blažek a Csank (2016). Autoři poukazují na skutečnost, že čtyři desetiletí státního socialismu vedly k podstatným inovačním překážkám a obtížím při vývoji funkčních RIS. Soukromá podnikatelská iniciativa byla nezákonná nebo byla značně omezena, což vedlo k potlačení podnikatelské kultury a k nedostatečnému rozvoji tržní specializace. Další klíčovou bariérou byl nedostatek vazeb mezi akademickou sférou a průmyslovými sektory, což představuje klíčovou překážku ve vývoji RIS. V těchto regionech zároveň přetrvává určitý skepticismus k návrhům politiky po zkušenskosti ve všeobjímajícím centrálním plánovacím systémem. Z toho vyplývá, že neexistuje účinná podpora inovací na regionální i národní úrovni a institucionální kapacita na regionální úrovni se pomalu rozvíjí. Země střední a východní Evropy však také zažily přímé zahraniční investice, výrobní propojení prostřednictvím subdodávek, otevření trhu a zvýšenou konkurenci, což vedlo ke zvýšení inovační kapacity. Radoševič (2002) tvrdí, že země střední a východní Evropy mají před sebou ještě obrovský úkol, pokud chtějí zavést silné RIS. Dzemydaitė a kol. (2016) zmiňují, že regiony střední a východní Evropy stále poměrně zaostávají ve vytváření a komercializaci inovativních produktů a v efektivním využívání současných zdrojů, lidského kapitálu a investic.

Evropská komise hodnotí inovační výkonnost jednotlivých regionů skrze Regionální inovační přehled (RIS), který navazuje na Evropský inovační přehled (EIS), jež se soustředí na hodnocení jednotlivých zemí. Hodnocení již od roku 2009 podává podrobný popis jednotlivých regionů a jejich inovačního výkonu společně s kontextuálními údaji, které lze použít k analýze a porovnání strukturálních ekonomických, obchodních a socio-demografických rozdílů mezi regiony. (Fritsch, 2002) Poslední hodnocení proběhlo v roce 2019 a poskytlo srovnání 238 regionů ve 23 státech Evropy. Metodika RIS přebírá metodiku EIS a využívá 17 z 27 ukazatelů EIS 2019. Regionální inovační výkonnost shrnuje složený ukazatel – regionální inovační index (RII). Jednotlivé regiony jsou zařazeny do čtyř výkonnostních skupin – regionální lídry v oblasti inovací, silné inovátory, mírné inovátory a skromné inovátory. Regionální inovační přehled zveřejněný v roce 2019 potvrzuje, že nejinnovativnější regiony Evropy se nacházejí v zemích severní a západní Evropy (viz Obr. 1). Nejinnovativnějším regionem v Evropské unii je region Helsinky-Uusimaa ve Finsku, poté Stockholm ve Švédsku a Hovedstaden v Dánsku. Celkově nejinnovativnějším regionem v Evropě je Curych ve Švýcarsku. Údaje z Regionálního inovačního přehledu jsou však ve vztahu k bývalým východoevropským socialistickým zemím celkem skličující. Hodnotící zpráva ukazuje velké rozdíly v inovační výkonnosti napříč evropskými regiony a trvale nízké skóre ve východoevropských regionech. Regiony ve východní Evropě spadají do skupin umírněných a skromných inovátorů, a mají nejnižší výkon v rámci hodnocení. Region, který dosáhl nejvyšší pozice ze všech regionů střední a východní Evropy je Praha (87. místo). (European Commission, 2019)

Obr. 1: Regionální inovační přehled 2019: státy s pozicí inovačního lídra (vpravo) vs. silní inovátoři (vlevo)

Zdroj: European Commission, 2019

Na základě daného hodnocení lze vidět, že ve střední a východní Evropě se inovační lídři a ani silní inovátoři takřka nevyskytují. Další analýza se proto zaměřila na sledování pokroku regionů ve střední a východní Evropě. 57 regionů ve střední a východní Evropě bylo zkoumáno na základě hodnoty Regionálního inovačního indexu v letech 2019 se srovnáním s rokem 2011 a výpočtem jejich pokroku. Procentuální normalizovaný pokrok je výpočtem Evropské komise, který zohledňuje změnu metodiky výpočtu RII a jednotlivých ukazatelů. Tento normalizovaný výčet umožňuje srovnat data, která v důsledku změny metodiky, byla v průběhu let hodnocení měněna. Údaje za Estonsko a Lotyšsko chybí, protože tyto země jsou zkoumány jen v rámci EIS. Dosažené výsledky vedly k hodnocení regionů ve střední a východní Evropě, pokud jde o inovační výkonnost (Tab. č. 1). Regiony Rumunska, Slovinska či některé regiony v České republice a Maďarsku během let 2011-2019 zaznamenaly pokles výkonnosti. To odráží špatnou inovační orientaci regionální ekonomiky a špatné financování činnosti v oblasti výzkumu, vývoje a inovací. Naopak rozvoj inovační výkonnosti vidíme v regionech Litvy, Polska či Slovenska. Jelikož tyto informace nevypovídají nic o příčinách daného pokroku, u regionů jejichž inovační výkonnost vzrostla o více než 5 % je rozpracováno hodnocení dílčích ukazatelů. Jednalo se o dalších 14 regionů (viz Tab. č.2).

Tab. 1: Regionální inovační přehled 2019

RII	2011	2019	Normalizovaný pokrok %		2011	2019	Normalizovaný pokrok %
Bulharsko				Slaskie	0,229	0,25	4,5
Severozapaden	0,165	0,151	-3	Wielkopolskie	0,239	0,258	4
Severen tsentralen	0,182	0,187	1	Zachodniopomorskie	0,174	0,209	7,7
Severoiztochen	0,187	0,181	-1,3	Lubuskie	0,195	0,199	0,9
Yugoiztochen	0,181	0,174	-1,5	Dolnoslaskie	0,255	0,277	4,8
Yugozapaden	0,252	0,263	2,5	Opolskie	0,189	0,2	2,5
Yuzhen tsentralen	0,187	0,183	-0,9	Kujawsko-Pomorskie	0,213	0,224	2,3
Česká republika				Warminsko-Mazurskie	0,201	0,18	-4,6
Praha	0,476	0,481	1	Pomorskie	0,255	0,28	5,3
Střední Čechy	0,4	0,369	-6,7	Lódzkie	0,225	0,255	6,3
Jihozápad	0,371	0,382	2,5	Swietokrzyskie	0,195	0,224	6,2
Severozápad	0,283	0,279	-1	Lubelskie	0,197	0,224	5,8
Severovýchod	0,419	0,411	-1,7	Podkarpackie	0,218	0,283	14
Jihovýchod	0,397	0,394	-0,5	Podlaskie	0,177	0,211	7,2
Střední Morava	0,368	0,372	0,9	Warszawski stoleczny	0,381	0,382	0,2
Moravskoslezsko	0,325	0,365	8,7	Mazowiecki regionalny	0,227	0,228	0,2
Chorvatsko				Slovensko			
Jadranska Hrvatska	0,233	0,219	-3,2	Bratislavský kraj	0,414	0,43	3,5
Kontinentalna Hrvatska	0,276	0,284	1,7	Západné Slovensko	0,259	0,272	2,8
Litva				Stredné Slovensko	0,276	0,253	-5,1
Sostinės regionas	0,302	0,42	25,5	Východné Slovensko	0,247	0,277	6,6
Vidurio ir vakarų Lietuvos regionas	0,232	0,318	18,5	Slovinsko			
Maďarsko				Vzhodna Slovenija	0,406	0,343	-13,6
Budapest	0,397	0,392	-1,2	Zahodna Slovenija	0,492	0,421	-15,2
Pest	0,349	0,378	6,3	Rumunsko			
Közép-Dunántúl	0,277	0,248	-6,3	Nord-Vest	0,189	0,144	-9,8
Nyugat-Dunántúl	0,279	0,256	-5	Centru	0,183	0,133	-10,8
Dél-Dunántúl	0,234	0,247	2,8	Nord-Est	0,193	0,104	-19
Észak-Magyarország	0,221	0,246	5,5	Sud-Est	0,198	0,107	-19,5
Észak-Alföld	0,236	0,241	1,2	Sud – Muntenia	0,168	0,09	-16,8
Dél-Alföld	0,248	0,253	1,1	Bucuresti-Ilfov	0,287	0,251	-7,9
Polsko				Sud-Vest Oltenia	0,146	0,069	-16,4
Malopolskie	0,263	0,341	16,7	Vest	0,186	0,159	-5,7

Zdroj: vlastní zpracování European Commission, 2019

Následná analýza se zaměřila na konkretizaci inovačně úspěšných regionů ve střední a východní Evropě s ohledem na jejich inovační pokrok. Během této analýzy byla zkoumána výše regionálního HDP na osobu, prostředky využitě na VaV, počet zaměstnanců ve VaV, % populace s terciárním vzděláním, počet patentových přihlášek či výše složeného kompozitního indikátoru Cluster Stars. Ukazatel regionálního HDP byl vybrán pro hodnocení potenciálu vytváření inovací. Základním předpokladem je fakt, že čím silnější ekonomiku regionu máme, tím je pravděpodobnější, že je inovačně úspěšná. Ukazatele inovační aktivity jsou důležité pro hodnocení inovačního výkonu regionu. Úspěšné inovační regiony investují své prostředky do VaV, důležitá je taktéž účast podnikatelského sektoru. Indikátory jako počet VaV pracovníků a % populace s terciárním vzděláním zkoumá kvalifikovanou pracovní sílu, která přispívá k realizaci VaV. Posledním zkoumaným ukazatelem je tzv. složený kompozitní ukazatel – Cluster Stars. Ukazatel se zaměřuje na klastrovou aktivitu regionu a zkoumá čtyři dimenze: počet zaměstnanců, lokalizační koeficient, produktivitu práce a míru růstu. Aglomerace dostává hvězdu, pokud je pro každou ze čtyř dimenzí v top 20 % regionech Evropské unie. Přítomnost indikátoru u regionů s vysokým skórem, tzn. skóre vyšší než 40 značí, že se v těchto regionech vytváří inovační klastry.

Tab. 2: Základní socioekonomické a inovační ukazatele vybraných regionů

Regiony vykazující nejvyšší inovačním pokrokem	HDP per capita (euro PPS, 2018)	Výdaje na VaV %HDP (2017)	Výdaje na VaV v podnikatelském sektoru % HDP (2017)	Počet VaV pracovníků (FTE, 2017)	% populace ve věku 30-34 let s terciárním vzděláním (2018)	Patentové přihlášky EPO (2012)	Cluster Stars (počet hvězd, 2020)
Sostines regionas	36 000	1,15	0,5	6 510	54,7	-	15
Vidurio ir Vakarų Lietuvos regionas	20 300	0,73	0,22	5 067	36	-	16
Malopolskie	20 100	1,85	1,17	20 502	33	18 498	42
Podkarpackie	15 400	1,03	0,87	5 530	28,4	5 850	34
Moravskoslezsko	23 400	1,04	0,77	4 594	21,1	6 663	41
Zachodnio-pomorskie	18 100	0,45	0,22	3 053	28,6	7 949	31
Podlaskie	15 500	0,59	0,18	2 323	32,3	1 024	14
Východné slovensko	16 300	0,53	0,23	3 161	23,6	4 165	35
Pest	17 400	0,61	0,44	2 663	26,4	-	-
Lódzkie	20 200	0,72	0,37	6 845	29	19 012	32
Swietokrzyskie	15 700	0,31	0,24	1 127	28,9	3 965	23
Lubelskie	14 700	0,88	0,25	4 941	28,8	3 010	22
Észak-Magyarország	15 100	0,49	0,38	1 525	17,4	2 981	32
Pomorskie	21 100	1,08	0,76	8 765	32,8	8 011	40

Zdroj: Eurostat, 2020, European Cluster Collaboration Platform, 2020

Na základě posouzení hodnot výše zmíněných ukazatelů byl vybrán region Malopolskie pro další analýzu. Tento region byl vybrán na základě vysokého hodnocení u faktorů, které mají vliv na inovační výkonnost ze všech vybraných zkoumaných regionů. U tohoto regionu budou zkoumány příčiny jeho inovačního úspěchu.

4. Malopolskie

Malopolskie neboli Malopolské vojvodství je jedním z nejmenších regionů a zároveň jedním z regionů s nejvyšším počtem obyvatel (3,4 milionů obyvatel) v Polsku. Region (hlavní město Krakov) se vyznačuje vysokou koncentrací výzkumných organizací a inovativních společností. Jedná se rovněž o region s výhodným geografickým umístěním a dopravním koridorem jak z hlediska silniční, vlakové, tak letecké dopravy. S výsledkem 55,4 v roce 2016 se Malopolské vojvodství řadí z hlediska počtu aktivních malých a středních podniků na 1 000 obyvatel nad polský průměr. (PARP, 2018) V regionu nalezneme tradiční ekonomickou základnu (kovovýroba, hutnictví), nicméně vidíme zde rostoucí význam rozvojových odvětví např. high-tech či automobilový průmysl. Malopolské vojvodství má rovněž významný potenciál v rámci energetiky (výzkum v oblasti energetických technologií) a kreativních průmyslových odvětvích. Krakov je jedním z nejdůležitějších vzdělávacích center průmyslových designérů v Polsku. V roce 2016 získalo Malopolské vojvodství titul Evropský podnikatelský region, který každoročně vyhlašuje Evropský výbor regionů. Vojvodství rovněž patří z hlediska

počtu a kvality výzkumných a vývojových organizací k polským lídrům, roli zde hraje Krakow jako univerzitní centrum. V roce 2016 působilo na území regionu 464 subjektů v oblasti výzkumu a vývoje, většina v rámci podnikového sektoru (393). Dobrá spolupráce v oblasti vědy a průmyslu v regionu, probíhá zejména prostřednictvím několika obchodních a technologických parků, např. Kraków Technology Park, Life Science Technology Park, Crystal Industrial Park v Tarnowě. V dubnu 2015 vytvořily krakovské univerzity společné výzkumné konsorcium s názvem InnoTechKrak. (Województwo Małopolskie, 2018).

Příčinami inovačního úspěchu Malopolského vojvodství se zabývá akademická literatura a názory vědců zkoumající pokrok překládá například Koziol a kol. (2015), Zuzek (2015) či. Gancarzyk a kol. (2018). Koziol a kol. (2015) shrnují, že malopolský region nastavil příznivé podmínky pro rozvoj sektoru malých a středních podniků, což se odráží mimo jiné tím, že má oproti ostatním polským regionům konkurenční výhodu, pokud jde o pracovní zdroje a náklady, jakož i činnosti zaměřené na investory. Inovativnost firem je determinována na základě znalostí a dovedností zaměstnanců, a především spoluprací mezi aktéry v daném odvětví. Hlavním zdrojem inovací v podnicích jsou jejich znalostní pracovníci a znalosti získané zvnějšku, od jiných organizací. (Koziol a kol., 2015) Zuzek (2015) shrnuje, že zvýšení inovační atraktivity souvisí s výdaji na infrastrukturu (průmyslové parky, vědecké a technologické parky, podnikatelské inkubátory). Region je taktéž tvořen mnoha velkými městy, které fungují jako motory rozvoje. Autoři argumentují, že politické vedení regionu zvýšilo jeho atraktivitu a zaměřuje se na přitahování vyspělých technologických firem. Zároveň zmiňují, že vojvodství má velmi strukturálně diverzifikovanou ekonomiku s nízkou závislostí na zahraniční poptávce, což jej činí poměrně odolným vnějším vlivům a jako významné aktivum v rozvoji sektoru malých a středních podniků. Zuzek (2015) zdůrazňuje i správné územní plánování – rozvinutou aglomeraci – města v zázemí, na které lze delegovat ekonomické funkce společně s rozvinutou dopravní infrastrukturou. Pozitivní je rovněž velký potenciál kvalifikované pracovní síly. Gancarzyk a kol. (2018) zmiňují jako důležitý víceúrovňový a inkluzivní proces vytváření, hodnocení a změn regionální inovační strategie, která zahrnuje více aktérů (triple helix model spolupráce). Regionální inovační systém se zaměřuje na výzkum a vývoj a na jeho komercializaci a zdůrazňuje sektorový přístup (horizontální přístup společně s doplňkovými regionálními strategiemi – program subregionálního rozvoje). RIS výrazněji podporuje nové podniky a větší důraz klade na šíření inovačních aktivit velkých podniků, jde o poměrně značnou změnu se srovnáním s RIS 2005-2013, která byla vyhodnocena jako málo zaměřující se na komercializaci výzkumu (docházelo spíše k podpoře stávajících podniků s novými a inovativními činnostmi, prostředky se koncentrovaly na relativně úzkou skupinu zavedených firem). Velkou roli v nastavení systému spolupráce v regionu hrály strukturální fondy. Podpora Evropské unie byla důležitým zdrojem rozvoje triple helix vztahů a klastrů v regionu (Murzyn, 2013).

5. Závěr

Regionální inovační systémy jsou jedním z nejdůležitějších prvků potřebných k vytvoření úspěšných ekonomik. RIS se mohou lišit na základě fungujících prvků svého systému, proto hrají důležitou roli aktéři daného systému, jejichž úlohou je jeho zdokonalování. Pomocí regionální inovační politiky je nutné nastavovat RIS a postupně jej zlepšovat a inovovat, komercializovat vytvořené produkty a co nejlépe využívat omezené veřejné a soukromé investice. Důležitá je rovněž efektivita regionálních inovačních systémů, tyto systémy musí disponovat spoustou kvalifikovaných a kreativních lidských zdrojů a musí investovat své prostředky do výzkumu a technologií. Je nicméně nutné sledovat, jestli investice do těchto zdrojů generují realizovatelné výstupy, které by mohly přispět ekonomice jako celku. Stejně významné je rovněž sledovat inovační pokrok jednotlivých regionů a hodnotit jejich inovační výkonnost v porovnání s dalšími regiony v dané zemi či v celé Evropě. Srovnání napomáhá k vytvoření interaktivního procesu, který umožní jednotlivým regionům se neustále rozvíjet.

Cílem tohoto článku bylo analyzovat regionální inovační systémy v regionech střední a východní Evropy a zmapovat jejich inovační výkonnost. Inovační výkonnost byla sledována na základě vývoje ukazatelů regionálního inovačního indexu. V tomto směru lze poznamenat, že většina regionů ve střední a východní Evropě vykazuje mnohem nižší inovační výkonnost než regiony nacházející se v západní či severní Evropě. V literatuře rovněž najdeme články zpochybňující přítomnost RIS v rozvojových či transitních zemích. V takovýchto RIS mohou chybět důležité prvky např. organizace v subsystémech využívání a aplikace znalostí, regionální aktéři mohou být špatně propojeni a instituce mohou spíše omezovat než podporovat inovace. Následující analýzy se zaměřily na výzkum inovačního pokroku jednotlivých regionů v zemích střední a východní Evropy. Následné výsledky byly poměrně více optimističtější a na nich můžeme deklarovat, že i u regionů ve střední a východní Evropě se inovační výkonnost zvyšuje. Na základě této analýzy byly vybrány regiony s vysokým normalizovaným procentuálním pokrokem a následně proběhla analýza dílčích ukazatelů. Regionem vybraným pro další analýzu bylo Malopolské vojvodství. Příčina inovačního pokroku daného regionu spočívá především v nastavení příznivých podmínek pro malé a střední podnikání, orientaci na znalostní pracovníky a spolupráci veřejných a průmyslových výzkumných organizací. Důležité je taktéž správné územní plánování a budování rozvinuté aglomerace a metropole okolo

hlavního města regionu Krakowa. Změna RIS, která významně prosazuje komercializaci výzkumu a vývoje je rovněž klíčová.

V poslední řadě je nutné zdůraznit nedostatek literatury a akademických článků, které se zabývají tématem inovačně úspěšných regionů ve střední a východní Evropě a inovačnímu pokroku jednotlivých regionů.

Literatura

- [1] ASHEIM, B.T., BOSCHMA, R., COOKE, P., (2011). Constructing regional advantage: platform policies based on related variety and differentiated knowledge base. *Regional Studies*, vol. 45, no. 7, pp. 893-904. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/00343404.2010.543126.
- [2] ASHEIM, B.T., ISAKSEN, A., TRIPPL, M., (2019). *Advanced Introduction to Regional Innovation Systems*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. ISBN 978 1 78536 198 2.
- [3] ASHEIM, B.T., GRILLITSCH, M., TRIPPL, M., (2018). Regional innovation systems: past – present – future. In Scheamur, R., Carrincazeaux, CH., Doloreux, D., (eds). *Handbook on the Geographies of Innovation*. Cheltenham: Edward, Elgar Publishing Limited. ISBN 9781784710767.
- [4] BLAŽEK, J., CSANK, P., (2016). Can emerging regional innovation strategies in less developed European regions bridge the main gaps in the innovation process? *Environment and Planning C: Government and Policy*, vol. 34, no. 6, pp. 1095–1114. ISSN 1472-3425. DOI 10.1177/0263774X15601680.
- [5] COVERS, F. (2000) Characteristics of Collaboration in Product Innovation in the Regional System of Innovation of East Gothia. In EDQUIST, C., ERIKSSON, M. L., SJÖRGEN, H., (2002). Characteristics of Collaboration in Product Innovation in the Regional System of Innovation of East Gothia. *European Planning Studies*, vol. 10, no. 5, pp. 563-581. ISSN 1469-5944. DOI 10.1080/09654310220145332.
- [6] EUROPEAN CLUSTER COLLABORATION PLATFORM, (2020). Cluster Organisations Mapping Tool. [online]. [cit. 8.3.2020]. Dostupné z: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-mapping>.
- [7] EUROPEAN COMMISSION, (2019). Regional Innovation Scoreboard. [online]. [cit. 8.3.2020]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/growth/sites/growth/files/ris2019.pdf>.
- [8] EUROSTAT, (2020). Regional database. [online]. [cit. 8.3.2020]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/database>.
- [9] DZEMYDAITÉ, G., DZEMYDA, I., GALINIENÉ, B., (2016). The Efficiency of Regional Innovation Systems in New Member States of the European Union: A Nonparametric DEA Approach. *Economics and Business*, vol. 28, no. 1, pp. 83-89. ISSN 2256-0394. DOI 10.1515/eb-2016-0012.
- [10] FRITSCH, M., (2002). Measuring the quality of regional innovation Systems. A knowledge production function approach. *International Regional Science Review*, vol. 25, no. 1, pp. 86-101. ISSN 1552-6925. DOI 10.1177/016001702762039394.
- [11] GANCARCZYK, M., JANOSZKA, M., (2018). Regional Innovation Policies as Enabling Constraints for Smart Specialization: The Case of Malopolska, Poland. In *13th Regional Innovation Policies Conference 2018*, Bergen, Norway.
- [12] JENSEN, M.B., JOHNSON, E. L., LUNDVALL, B. Å., (2007). Forms of knowledge and modes of innovation. *Research Policy*, vol. 36, no. 5, pp. 680-9. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2007.01.006.
- [13] KOZIOL, L., PYREK, R., MIKOS, A., KARAS, A., (2015). Evaluation of the potential of innovative enterprises in the region of Malopolska. *International Journal on Strategic Innovative Marketing*, vol. 2, no. 1, pp. 34-44. DOI 10.15556/ijsim.02.01.003.
- [14] KRAVTSOVA, V., RADOSEVIC, S., (2012). Are systems of innovation in Eastern Europe efficient? *Economic Systems*, vol. 36, no. 1, pp. 109-126. DOI 10.1016/j.ecosys.2011.04.005.
- [15] LUNDVALL, B. Å., (1992). *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London: Pinter. ISBN- 13: 978-1- 78308- 596- 5.
- [16] MURZYN, D., (2013). Wpływ wykorzystania funduszy strukturalnych w Małopolsce na rozwój sieci współpracy i innowacyjność regionu. *Prace Komisji Geografii Przemysłu PolskieGo Towarzystwa Geograficznego*. [online]. [cit. 8.3.2020]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/304571742_Wplyw_wykorzystania_funduszy_strukturalnych_w_Malopolsce_na_rozwoj_sieci_wspolpracy_i_innowacyjnosc_regionu.
- [17] PARP, (2018). Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. [online]. [cit. 8.3.2020]. Dostupné z: <https://businessinmalopolska.pl/images/publikacje/raporty/Raport-PARP-o-stanie-sektora-MP-2018.pdf>.
- [18] RADOSEVIC, S. (2002). Regional Innovation systems in Central and Eastern Europe: determinants, organizers and alignments. *The Journal of Technology Transfer*, vol. 27, no. 1, pp. 87-96. ISSN 0892-9912. DOI 10.1023/A:1013152721632.

- [19] WOJEWÓDZTWO MAŁOPOLSKIE, (2018). Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego. [online]. [cit. 8.3.2020]. Dostupné z: https://www.malopolska.pl/_userfiles/uploads/Rozwoj%20Regionalny/Wojewodztwo_Malopolskie_2018.pdf.
- [20] ZUZEK, D., (2015). The importance of small and medium-sized enterprises in the development of the region on the example of the Malopolska province. Proceedings of the 2015 International Conference “Economic science for rural development”, Jelgava, LLU ESAF, 23-24 April 2015, pp. 246-252. ISSN 2255-9930.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu Teritoriální marketing v úspěšných regionálních inovačních systémech (MUNI/A/0895/2019).

NOVÁ ETAPA VO VÝVOJI INŠTITUCIONALIZÁCIE INOVAČNÝCH PROCESOV: GRASSROOTS INOVÁCIE

A new stage in the development of innovative processes: The grassroots

MICHAL HRIVNÁK ¹

KATARÍNA MELICHOVÁ ¹

OLGA ROHÁČIKOVÁ ²

¹ Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | ¹ Department of regional and rural development
Fakulta európskych štúdií a reg. rozvoja | Faculty of European studies and regional develop.
Slovenská poľnohospodárska univerzita | Slovak University of Agriculture
✉ A.Hlinku 2, 94976 Nitra, Slovak Republic
E-mail: michal.hrivnak@uniag.sk, katarina.melichova@uniag.sk

² Katedra verejnej správy | ² Department of public administration
Fakulta európskych štúdií a reg. rozvoja | Faculty of European studies and regional develop.
Slovenská poľnohospodárska univerzita | Slovak University of Agriculture
✉ A.Hlinku 2, 94976 Nitra, Slovak Republic
E-mail: olga.rohacikova@uniag.sk

Anotácia

Jednoduché sektorové rozdelenie socio-ekonomických aktérov do štyroch základných sektorov už dnes nepostačuje. S liberalizáciou spoločenských procesov a rastom dynamiky vzniku inovatívnych a kreatívnych komunit, možno tak v podmienkach rozvinutých, ako aj rozvojových krajín pozorovať nové, často medzi-sektorové, z hľadiska inštitucionálnej formy hybridné, komunitne (zdola-nahor) vedené projekty a organizácie založené okolo inovačných projektov, ktoré prostredníctvom nových riešení a vyvíjania tlaku na posun spoločenskej zmeny, facilitujú mitigáciu špecifických lokálnych sektorových a medzisektorových problémov, či parciálne prispievajú k riešeniu globálnych výziev prostredníctvom aktivovania záujmu lokálnej spoločnosti. Cieľom tohto príspevku je zhodnotiť existujúci koncepčný rámec a prístupy k vymedzeniu inštitucionálnej jednotky „grassroot“ inovácia a zadefinovať základný koncepčný rámec pre ich ďalší výskum. Výsledky syntézy zahraničných poznatkov nasvedčujú, že značná heterogenita grassroots inovácií vyžaduje skúmanie tohto fenoménu na multi-disciplinárnej úrovni, pričom je nevyhnutné ich jasne zadefinovať a systematicky monitorovať na úrovni štátnych orgánov.

Kľúčové slová

grassroots inovácie, inštitucionálne prostredie, sociálna ekonomika, tretí sektor

Annotation

A simple sectoral division of socio-economic actors into four basic sectors is no longer enough today. With the liberalization of social processes and the growth of the dynamics of innovative and creative communities, new, often inter-sectoral, in terms of institutional form hybrid, community (bottom-up) projects and organizations based around concrete innovative projects, can be observed in the conditions of both developed and developing countries. This projects can through new solutions and the pressure to shift the social change, facilitate the mitigation of specific local sectoral and cross-sectoral problems, or partially contribute to solving global challenges by activating the interest of local society. The aim of this paper is to evaluate the existing approaches to the definition of the institutional unit "grassroot" innovation and to define the basic conceptual framework for their further research. The results of the synthesis of foreign knowledge suggest that the considerable heterogeneity of grassroots innovations requires the study of this phenomenon at the multi-disciplinary level, while it is necessary to clearly define them and systematically monitor them at the level of state authorities.

Key words

grassroots innovation, institutional environment, social economy, third sector

JEL classification: O35, B55

1. Úvod

Lokality a regiony by sa mali sústreďovať na podporu posilňovania svojej inovačnej výkonnosti vzhľadom na svoj unikátny, endogénny inovačný potenciál (Rászková a Žítek, 2019). Tzv. grassroots inovácie predstavujú nový a značne neprebádaný pojem vo vedeckej literatúre s výraznými interdisciplinárnymi presahmi. Tento polysémantický pojem označuje sieť aktérov a organizácií, ktoré vytvárajú nové riešenia zdola-nahor pre trvalo udržateľný miestny a regionálny rozvoj; riešenia, ktoré reagujú na miestnu situáciu a záujmy, či hodnoty zainteresovaných komunit (Seyfang a Smith, 2007). Seminálny koncept Seyfang a Smitha (2007) v článku „Grassroots inovácie pre trvalo udržateľný rozvoj: smerom k novému programu v oblasti výskumu a politiky“, predpokladá, že tieto iniciatívy sa rozvíjajú výlučne na lokálnej úrovni najmä v mantineloch tretieho sektora a zahŕňajú angažovaných aktérov, ktorí experimentujú so sociálnymi inováciami. Novšie vedecké príspevky k problému grassroots inovácií najmä z oblasti teórie novej sociálnej transformácie, teórií novej ekonomiky a alternatívnej ekonomiky, či teórií sociálnych inovácií však dodávajú tomuto termínu značne širší rozmer.

Najmä v poslednom desaťročí možno pozorovať určitý záujem o tento nový fenomén inštitucionálneho prostredia krajín vo vedeckej literatúre. Samotná konceptualizácia grassroots sa však v dielach jednotlivých autorov značne líši. Konfliktov v konceptualizácii grassroots možno pozorovať mnoho. Sporným sa javí byť chápanie základnej podstaty grassroots – ako projektu, inštitúcie, či konkrétnej inovácie. V prípade, že vnímame grassroots ako inštitucionalizovanú „lokálnu iniciatívu“, definície sa rozchádzajú z hľadiska jej právnej formy, komunitnej, či komerčnej podstaty, väzby na fyzický priestor, vzťahu k technologickému pokroku, či skôr procesom sociálnej zmeny. Prínosy najcitovanejších príspevkov k problematike grassroots inovácií teda priniesli skôr len „základný teoretický rámec“ pre ich skúmanie. Modely vzniku a fungovania vybraných typov grassroots boli popísané len na úrovni prípadových štúdií (Seyfang a Haxeltine, 2012). V príspevku sa budeme snažiť „utriasiť“ teoretické východiská zahraničných autorov za účelom vytvorenia koncepčného rámca pre výskum grassroots inovácií v podmienkach Slovenska, kde tejto téme nebola v akademickej sfére zatiaľ venovaná prakticky žiadna pozornosť.

2. Cieľ a metodika

Cieľom tohto príspevku je zhodnotiť existujúci koncepčný rámec a prístupy k vymedzeniu inštitucionálnej jednotky „grassroot“ inovácia, ktorú ďalej označujeme ako grassroots v anglickom jazyku, vzhľadom na nikátnu podstatu a neprekladateľnosť tohto pojmu. Naším cieľom je najmä utriediť základné predpoklady vzniku, rastu a zabezpečovania udržateľnosti grassroots inovácií, s výhliadkou na konceptualizáciu ich systematického výskumu v podmienkach Slovenska.

V článku využívame metódu systematického prehľadu literatúry. Príspevok honotí doterajšie poznanie a východiskový rámec grassroots inovácií z relevantných zahraničných vedeckých príspevkov, publikovaných vo vedeckých časopisoch indexovaných v databázach web of science a scopus, či vo forme e-knižných publikácií. Vymedzovacie kritérium na štúdium a spracovanie obsahu daného zdroja literatúry bola existencia citácií na daný zdroj. Celkovo pracujeme z 41 publikáciami rôzneho charakteru, ktoré pojednávajú o danej problematike. Spomedzi množstva „subtém“ skúmania grassroots inovácií sme si zvolili v príspevku zhrnúť prístupy autorov k definíciám a vymedzeniu grassroots, honoteniu ich vzťahu k externému prostrediu, rozdiely medzi komerčnými a grassroots inováciami, porovnať inštitucionalizované formy grassroots, a zhodnotiť percepciu cieľov a hlavných výziev grassroots inovácií v podmienkach zahraničných prípadových štúdií a prehľadových článkov. Za účelom syntézy a kódovania rozsiahlych a rozmanitých textov zahraničných autorov do tematických celkov sme využili induktívny prístup. Táto štúdia teda tematicky analyzovala a syntetizovala hlavné zistenia existujúcich štúdií pojednávajúcich o fenoméne komunitne vedených inovácií. Nasledujúca časť príspevku obsahuje syntetizované výsledky.

3. Výsledky

Pri snahe definovať grassroots inovácie vychádzame z široko koncipovanej definície Reinsbergera et. al. (2015), podľa ktorých grassroots vychádzajú zo znalostí, skúseností a schopností zakorenených v komunitách a jednotlivcoch, ktorý stoja mimo formálnej sféry vzdelávania, výskumu a podnikania a ich primárnym cieľom je prispieť k riešeniu konkrétnych lokálnych problémov. Podľa Seyfang a Haxeltine, (2012), grassroots „rašia“ prostredníctvom tvorby nových väzieb medzi lokálnymi aktérmi v situáciách, kedy v priestore hlavno-prúdové, formálne vznikajúce inovácie neriešia lokálne problémy. Literatúra udržateľnosti (Geels a Schot, 2007; Hargreaves et al. 2011) konceptualizuje grassroots inovácie ako „diery na trhu“, resp. „prázdne miesta“ (z angl. niches), ako akési „chránené“ miesta, v ktorých sa suboptimálne uskutočňované experimenty môžu rozvíjať (Geels a Schot, 2007). Tieto „prázdne miesta“ vyplňajú inovatívne, hybridné a sektorovo prierezové projekty, ktoré obvykle vznikajú fúziou rôznych lokálnych aktérov (Seyfang a Haxeltine, 2012). V prípade znalostne-intenzívneho charakteru grassroots, majú tieto organizácie, alebo komunity schopnosť kombinovať formálne, i neformálne

znalosti (Gupta, 2012). Podstatou grassroots inovácie je jej komunitný základ, avšak i tieto inštitúcie môžu „vystúpiť“ zo svojich lokálnych komunit a prekročiť jej hranice. Pokiaľ grassroots dosiahne level úspechu, ktorý ho predznamená k potenciálu prekročiť svoje lokálne geografické vymedzenie, alebo pokiaľ úspešne presadil svoje transformačné aktivity v širšej spoločnosti, môže sa nakoniec stať súčasťou mainstreamového inštitucionálneho prostredia (Hossain, 2016). Hess (2013) poukázal na príklady grassroots organizácií, ktoré sa transformovali na komerčné entity po prekročení kritickej doby existencie v režime grassrootsu. Grassroot taktiež môže byť iniciovaný z externého prostredia voči danej lokalite vzniku, avšak miestne znalosti a komunita sú stále predpokladom generovania lokálnych inovácií (Smith et al. 2014).

Tab. 1: Základné rozdiely medzi trhovo-orientovanými a grassroots inováciami

	trhovo-orientované inovácie	grassroots inovácie
kontext	trhová ekonomika	sociálna ekonomika
motívy	zisk: schumpeteriánska renta	spoločenské problémy, ideológia
odlišnosť vo svojom kontexte	trhové pravidlá sú odlišné: dane a dotácie dočasne chránia inovácie pred silami trhu	hodnoty sú odlišné: alternatívne sociálne a kultúrne podmienky pre inovačnú činnosť
organizačná forma	firmy	rôznoorodé formy: občianske združenia, sociálne podniky, neformálne skupiny a pod.
primárne zdroje	príjmy z komerčných aktivít	grantové financovanie, dobrovoľníctvo, vzájomné výmeny, obmedzené komerčné aktivity

zdroj: spracované podľa Seyfang a Smith (2007)

Inovácie „štandardne“ vznikajú tak, aby naplnili očakávania technologickej efektivity za účelom ich komercializácie, pričom komercializácia je skôr procesom zhora-nadol (Bekkers a Bodas Freitas, 2008). Tento proces sa javí byť „opakom“ modelu vzniku grassroots inovácií, avšak niektorí autori (napr. Martin et. al. 2015) poukazujú na skutočnosť, že grassroots, i komerčná inovácia môžu viesť k udržateľnému rozvoju rôznych činností na lokálnej úrovni, prostredníctvom vytvárania zmysluplných, priamych a relevantných zdrojov pre miestnych obyvateľov. Tab.a č. 1 demonštruje fundamentálne rozdielnosti medzi komerčnými a grassroots inováciami. Inštitucionalizované grassroots orientované na riešenie spoločenských problémov a napĺňanie špecifických lokálnych potrieb sú aktérmi sociálnej ekonomiky vo väčšej miere, ako aktérmi trhovej ekonomiky. Hnacou silou rastu grassroots organizácií je daná rozvojová potreba pred maximalizáciou zisku (Hossain, 2016). Oproti trhovo-orientovaným inováciám stojí v centre ideí tejto inovácie „chránený bod“ – ktorým označujeme akési „hodnotové ťažisko“, ktorého bázou je mix hodnôt, kultúry, cieľov a percepcie vonkajších procesov. Práve tento hodnotový „bod“ je zdrojom fundamentálne diferenciacie grassrootsu od mainstreamovej inovácie (Seyfang a Longhurst, 2016).

Pri snahe o objasnenie podstaty týchto inštitucionálnych jednotiek narážame na problém ich formy. Zo štúdií výsledkov autorov príspevkov k téme, že sa jedná o inštitucionalizovaný fenomén. Miera inštitucionalizácie grassrootsu sa však môže byť značne rôznorodá. Grassrootom môže byť: (1) inovatívna neziskovka, ktorej nosným cieľom nie je generovať zisk ale sociálne benefity v širšom kontexte, (2) podnik, či sociálny podnik, ktorý okrem generácie zisku prináša lokálne využité inovácie, produkujú v spoločnosti výraznú pridanú hodnotu a prinášajúci sociálne benefity v internom, či externom prostredí, (3) inovatívny projekt implementovaný komunitou, či sieťou lokálnych aktérov za účelom riešenia lokálnych problémov. Pri grassroots inováciách teda možno pozorovať škálu formalizácie od neformálnych skupín občanov až pod firmu. Aj pokiaľ sa jedná o komunitný projekt, obvykle býva zastrešovaný organizáciou, ktorá ho koordinuje. Z hľadiska právnej formy preto môže ísť o: (1) neformálne skupiny, (2) neformálne komunity, (3) inštitúcie neziskového sektora (občianske združenia, neziskové organizácie, asociácie a pod.), (4) sociálne podniky – v Slovenských podmienkach už vymedzené zákonom o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch (112/2018 Z.z.), či iných podnikoch rôznorodých právnej formy založených za účelom naplnenia lokálnych a filantropických zámerov.

V centre pozornosti strategického manažment grassrootsu, ako subteórie v literatúre grassroots inovácií stojí skúmanie vzniku, rastu a úspechu týchto inovácií. Už Kemp et. al. (1998) identifikujú 3 typy kľúčových procesov pre úspešný manažment udržateľných, lokálnych inovácií, a to: manažment očakávaní (stanovovanie cieľov a spôsob ich komunikácie s externým prostredím – naplnenie cieľov a efektívna organizácia pri ich naplnení), budovanie sietí (podporuje rast inovácie vďaka akumulácii zdrojov širšej palety lokálnych aktérov), a procesy učenia sa (kumulácia globálnych i lokálnych znalostí a postupov rôznych typov aktérov). Cieľom grassroots

inovácií je podľa týchto teórií (v najširšom kontexte) ovplyvňovanie dynamiky sociálnej a technologickej zmeny v spoločnosti (Seyfang a Haxeltine, 2012). Spoločenskú zmenu grassroots inovácie vyvolávajú najmä prostredníctvom: (1) umožnenia replikácie projektov v rámci grassrootsu, (2) ovplyvňovania širšej spoločnosti prostredníctvom mnohých malých iniciatív integrovaných na jednom lokálnom mieste, (3) tým, že kontinuálne projekty rastú na rozsahu a umožňujú priťahovať stále väčší objem participantov, (4) a že tieto projekty umožňujú transformáciu inovatívnych nápadov do nastavenia hlavného spoločenského prúdu. Jednotlivé grassroots inovácie sa značne líšia z hľadiska záujmu a predpokladov pre rast (z priestorového hľadiska, i hľadiska diferenciacie aktivít). Seyfang et. al. (2013) pozorovali aj grassroots, ktoré jasne deklarovali nezújem expandovať. Vo svojej seed fáze sa grassroots podľa niektorých prípadových štúdií sieťujú so špecifickými typmi aktérov – najmä rôznymi občianskymi iniciatívami a neformálnymi skupinami, lokálnymi podnikateľmi, hobbystami a remeselnými producentmi (Ornetzeder a Rohrer, 2013). Rozvinutie ich inovačného potenciálu následne „priťahuje“ ďalší ľudský kapitál (Hanáčková a Bumbalová, 2018).

Pokiaľ hovoríme o grassroots ako o sociálnych inováciách (bez technologického charakteru), medzi hlavné výzvy, resp. problémové oblasti manažmentu udržateľnosti patrí najmä udržanie zdrojov financovania projektu, možnosti inštitucionalizácie, konsolidácia systému učenia, manažment organizačnej zmeny, a dosiahnutie difúzie opozičných myšlienok do širšej spoločnosti (Smith, 2006; Seyfang a Smith, 2007). Názorová pluralita na úrovni inštitúcie môže spôsobovať konflikty záujmov, hodnôt a postupov (Witkamp et al, 2011). Niektoré komunity, z ktorých pramena grassroots inovácie možno považovať za uzavreté, alebo polouzavreté. V prípade takýchto komunit sa následne objavuje problém nastaviť inovácií business plán – ktorý nemusí byť chápaný len ako nástroj finančnej udržateľnosti, či dosahovania zisku, ale aj prepojenia lokálnej inovačnej kapacity s globálnymi parametrami (Cabannes, 2012). Práve expanzia grassroots organizácií za hranice lokality, či regiónu býva kritickým bodom ich vývoja (Devine-Wright a Murphy, 2007). Bradbury a Middlemiss (2015) poukazujú na skutočnosť, že nie každá grassroots inštitúcia si dokáže vybudovať dostatočnú robustnosť a kapacity pre rast. Dynamický rast a presun aktivít na vyššiu priestorovú úroveň, no i samotná doba pôsobenia v lokálnej ekonomike a spoločnosti môže priniesť výzvy, ktoré viacerí autori pozorujú pri grassroots v prakticky všetkých sektoroch, resp. oblastiach spoločenského života – a to napr. vysporiadať sa s vyhorením interných aktérov a aktivistov, stratou vlastných zdrojov financovania z prostredia komunity, novými centrálnymi, či regionálnymi politikami, odchodom kľúčových ľudí, či generačnou výmenou dobrovoľníkov (Bradbury a Middlemiss, 2015; de Vries et al., 2015; Devine-Wright a Murphy, 2007).

Typické príklady takýchto grassroots sú napr.. ekodedy, supermarkety s bio stravou, lokálne iniciatívy recyklácie, hybridné organizácie alternatívnej kultúry, medzisektorové lokálne partnerstvá, ekofarmy založené mokmunitou lokálnych aktérov, sociálne podniky, lokálne meny a pod. (Georg, 1999; Hess, 2007; Hossain, 2016). V Tab.e č. 2 môžeme vidieť sektorovú diverzitu vzniku grassroots inovácií, vybrané spoločenské oblasti, subtémy a objekty skúmania vedeckých článkov, ktoré pojednávajú o tomto inštitucionálnom fenoméne. Z tematického hľadiska grassroots riešia najmä lokálne problémy súvisiace s environmentom a kontribúciou k riešeniu problému klimatickej zmeny, problematikou udržateľného podnikania, filantropického podnikania a sociálneho podnikania, grassroots inováciami prispievajúcimi k rozvoju lokálneho a regionálneho turizmu, alternatívneho poľnohospodárstva, rôznorodých spoločenských, vzdelávacích a kultúrnych iniciatív. Množstvo autorov poukazuje na multidimenzionálnosť a multisktorovosť grassroots, ktoré často kontribujú k riešeniu lokálnych problémov v rôznych spoločenských oblastiach súčasne.

Tab. 2: Tematické zameranie vedeckých príspevkov k fenoménu grassroots inovácií

Téma	Príklady príspevkov	Sub-témy	Objekt skúmania
environment a klimatická zmena	Bond (2010), North (2011), Scott Cato a Hiller (2010)	aktivizmus klimatickej zmeny, sociálne inovácie súvisiace s klimatickou zmenou, environmentálne spoločenské iniciatívy, energetika a alternatívne zdroje energie	zelené iniciatívy v neziskovom sektore a environmentálne orientované komunity, iniciatívy rozvoja zelenej infraštruktúry v mestách, hnutia proti klimatickej zmene, prierezové komunity orientované na bio život a environmentálnu zodpovednosť a.i. , projekty využívania obnoviteľných zdrojov
udržateľné podnikanie a sociálne podnikanie	Davies (2009), Buchs et. al. (2011), van Lunenburg et. al. (2020), Farinha et. al. (2015), Soumodip (2018)	sociálne podnikanie, filantropické iniciatívy firiem	sociálne podniky, fondy a nadácie súkromného sektora, co-workingy, zväzy a únie filantropických podnikateľov, projekty sieťovania aktérov súkromného sektora (napr. lokálne meny) a pod.
grassroots inovácie v cestovnom ruchu a vidieckom cestovnom ruchu	Barnett, T. (2008), Sheldon a Daniele (2017), Mosedale a Voll (2017), Romero-Brito et. al. (2016)	grassrooty a alternatívny cestovný ruch, lokálne bottom-up iniciatívy vo vidieckom cestovnom ruchu a lokálne partnerstvá, či klastre	projekty lokálnej spolupráce a sieťovanie za účelom vytvorenia komplexného produktu v CR, inovatívne združenia a klastre v CR , multi-sektorové lokálne iniciatívy pre CR, sociálne podnikanie v turizme, lokálne-špecifické nekomerčné inovácie pre rozvoj turizmu
rozvoj vidieka a vidieckych komunít	Butkeviciene (2009), Little et. al. (2009), Sifres et. al. (2017)	rozvoj vidieckych komunít, zvyšovanie kvality života na vidieku, alternatívne poľnohospodárstvo a potravinové siete, rozvojové partnerstvá	vidiecke komunity, krátke dodávateľsko-odberateľské reťazce, bio farmy, lokálne partnerstvá, lokálne medzi-sektorové rozvojové projekty, obnoviteľné zdroje na vidieku
občianske a multisektorové sociálne iniciatívy	O Shea (2011), Walker et. al. (2010), Middlemiss a Parish (2010)	občianska spoločnosť, sociálna pomoc, vzdelávanie, kultúra	hybridné vzdelávacie platformy, kreatívne centrá, komunitné centrá, centrá alternatívnej kultúry, občianske hnutia, centrá pomoci, komunity zabezpečovania sociálnych služieb

zdroj: vlastné spracovanie

4. Záver

Implikácie z teoretických východísk sú pre nás jednoznačné – až na niekoľko sektorovo špecifických prípadových štúdií zatiaľ vo vedeckej literatúre hodnotíme grassroots inovácie len v rovine teoretických koncepcií. V závere tohto príspevku, ktorý predstavuje fundamentálny základ pre porozumenie koncepcie týchto značne heterogénnych inštitucionálnych jednotiek, konštatujeme potrebu skúmania takýchto organizácií a projektov aj v púodmienkach slovenska, nakoľko vo všetkých tematických oblastiach vymedzených v predošlej kapitole možno existenciu takýchto komunitných inovácií vytváraných zdola nahor pozorovať.

Vidíme množstvo dimenzií budúceho komplexného výskumu fenoménu grassroots inovácií – jednak pred akýmkoľvek skúmaním konkrétnych aktérov aplikačnej sféry, ktorých ako grassroot možno označiť, je potrebné precízne zadefinovať grassroots inováciu. Prikláňame sa k názoru prevažnej časti autorov, ktorí limitujú používanie pojmu grassroot len na inštitúcie bez primárne komerčného charakteru. Pod grassrootom teda budeme rozumieť komunitne vedené iniciatívy jednotlivcov, skupín jednotlivcov, inštitucionalizovaných komunít, aktérov neziskového sektora a vybraných aktérov súkromného sektora generujúcich výrazné sociálne benefity z podnikania, ktorí prostredníctvom vysokoinovatívnych postupov generujú rozvojové projekty a iniciatívy, prinášajúce vysokú pridanú hodnotu.

Prvoradou úlohou, ktorá stojí pred akademickým sektorom a relevantnými štátnymi inštitúciami (najmä budúceho ministerstva regionálneho rozvoja) je mapovanie grassroots inovácií na Slovensku, ktoré sú doposiaľ vzhľadom na chýbajúci model pre pravidelné zisťovanie údajov o týchto organizáciách a jednotlivcoch, relatívne neviditeľné.

Následný výskum by mal vysvetliť fundamentálnu podstatu ich vzniku – ako a prečo adresujú riešenie lokálnych výziev, v akých formách sa vyskytujú, aké zdroje využívajú pre svoju činnosť v porovnaní so základnými typmi inštitucionálnych jednotiek v súkromnom a neziskovom sektore, aké motívy vedú dravých lokálnych jednotlivcov k vytváraniu takýchto projektov, aké zdroje využívajú na svoju činnosť, aké vnútorné politiky generujú, ako strategicky plánujú, aké bariéry rozvoja pociťujú v rôznych fázach rastu, a aké kroky podnikajú k zabezpečeniu udržateľnosti.

Literatúra

- [1] BARNETT, T., (2008). Influencing Tourism at the Grassroots Level: The role of NGO Tourism Concern. *Third world quarterly*, vol. 29, no. 5, pp. 995-1002. DOI 10.1080/01436590802106213.
- [2] BEKKERS, R., BODAS FREITAS, I. M., (2008). Analyzing knowledge transfer channels between universities and industry: To what degree do sectors also matter? *Research Policy*, vol. 37, no. 10, pp. 1837-1853. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2008.07.007.
- [3] BERGMAN, N. MARKUSSON, N., CONNOR, P., MIDDLEMISS, L., RICCI, M., (2010). Bottom-up, social innovation for addressing climate change. In *Sussex Energy Group conference - ECEEE*. United Kingdom: Brighton. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/271214929_Bottom-up_social_innovation_for_addressing_climate_change.
- [4] BOND, M., (2010). Localizing climate change: stepping up local climate action. *Management of Environmental Quality*, vol. 21, no. 2, pp. 214-225. ISSN 1477-7835. DOI 10.1108/14777831011025553.
- [5] BRADBURY, S., MIDDLEMISS, L., (2015). The role of learning in sustainable communities of practice. *Local Environment*, vol. 20, no. 7, pp. 796-810. ISSN 1354-9839. DOI 10.1080/13549839.2013.872091.
- [6] BUCHS, M., BARDSLEY, N., DUWE, S., (2011). Who bears the brunt? Distributional effects of climate change mitigation policies. *Critical Social Policy*, vol. 31, no. 2, pp. 285-307. DOI 10.1177/0261018310396036.
- [7] BUTKEVICIENE, E., (2009). Social innovation in rural communities: methodological framework and empirical evidence. *Socialiniai moksla*, vol. 1, no. 63. ISSN 1392-0758.
- [8] CABANNES, Y., (2012). Financing urban agriculture. *Environment and Urbanization*, vol. 24, no. 2, pp. 665-683. DOI 10.1177/0956247812456126.
- [9] CARMO FARINHA, L. M., FERREIRA, J.J.M., LAWTON SMITH, H. BAGCHI-SEN, S., (2015). *Handbook of Research on Global Competitive Advantage through Innovation and Entrepreneurship*. Hershey, Pennsylvania : IGI Global. 662 s. ISBN 978-1466683488. DOI 10.4018/978-1-4666-8348-8..
- [10] DAVIES, A. R., (2009). Does sustainability count? Environmental policy, sustainable development and the governance of grassroots sustainability enterprise in Ireland. *Sustainable development*, vol. 17, no. 3, pp. 174-182. DOI 10.1002/sd.374.
- [11] DE VRIES, G. W., BOON, W. P., PEINE, A., (2015). User-led innovation in civic energy communities. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, vol. 19, no. 1, pp. 51-65. DOI 10.1016/j.eist.2015.09.001.
- [12] GEELS, F., SCHOT, J., (2007). Typology of sociotechnical transition pathways. *Research Policy*, vol. 36, no. 1, pp. 399 – 417. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2007.01.003.
- [13] GEORG, S., (1999). The social shaping of household consumption. *Ecological Economics*, vol. 28, no. 1, pp. 455 – 466. ISSN 0921-8009. DOI 10.1016/S0921-8009(98)00110-4.
- [14] HANÁČKOVÁ, D., BUMBALOVÁ, M., (2018). Innovations implemented in selected self-governments in the Slovak republic. In *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 433-441. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI. 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-57.
- [15] HARGREAVES, T., HAXELTINE, A., LONGHURST, N., SEYFANG G., (2011). Sustainability transitions from the bottom up: civil society, the multi-level perspective and practice theory. *Working paper 2011-01*, Norwich : Centre for Social and Economic Research on the Global Environment. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/289173079_Sustainability_transitions_from_the_bottom-up_Civil_society_the_multi-level_perspective_and_practice_theory.
- [16] HESS, D. J., (2013). Industrial fields and countervailing power: The transformation of distributed solar energy in the United States. *Global Environmental Change*, vol. 23, no. 5, pp. 847-855. DOI 10.1016/j.gloenvcha.2013.01.002.
- [17] HOSSAIN, M., (2016). Grassroots innovation: A systematic review of two decades of research. *Journal of Cleaner Production*, vol. 137, no. 20, pp. 973-981. DOI 10.1016/j.jclepro.2016.07.140.
- [18] KEMP, R., SCHOT, J., HOOGMA, R., (1998). Regime shifts to sustainability through processes of niche formation: the approach of strategic niche management. *Technology Analysis & Strategic Management*, vol. 10, no. 2, pp. 175-198. DOI 10.1080/09537329808524310.

- [19] LITTLE, J., ILBERY, B., WATTS, D., (2009). Gender, consumption and the relocalisation of food: A research agenda. *Sociologia Ruralis*, vol. 49, no. 1, pp. 201–217. DOI 10.1111/j.1467-9523.2009.00492.x.
- [20] MARTIN, C. J., UPHAM, P., BUDD, L., (2015). Commercial orientation in grassroots social innovation: Insights from the sharing economy. *Ecological Economics*, vol. 118, no. 1, pp. 240-251. ISSN 0921-8009. DOI 10.1016/j.ecolecon.2015.08.001.
- [21] MIDDLEMISS, L., PARRISH, B.D., (2010). Building capacity for low-carbon communities: The role of grassroots initiatives. *Energy policy*, vol. 38, no. 12, pp. 7559-7566. ISSN 0301-4215. DOI 10.1016/j.enpol.2009.07.003.
- [22] MOSEDALE, J., VOLL, F., (2017). Social Innovations in Tourism: *Social Practices Contributing to Social Development*. In SHELDON, P., DANIELE, R., (2017). *Social Entrepreneurship and tourism*. New York: Springer. ISBN 978-3-319-46516-6. ISSN 2366-2611.
- [23] NORTH, P., (2011). The politics of climate activism in the UK: a social movement analysis. *Environment and Planning A*, vol. 43, no. 1, pp. 1581 – 1598. ISSN 0308-518X. DOI 10.1068/a43534.
- [24] ORNETZEDER, M., ROHRACHER, H. (2013). Of solar collectors, wind power, and car sharing: comparing and understanding successful cases of grassroots innovations. *Global Environmental Change*, vol. 23, no. 5, pp. 856-867. DOI 10.1016/j.gloenvcha.2012.12.007.
- [25] RASZKOVÁ, S., ŽÍTEK, V., (2019). Identifikace faktorů (ne-)úspěšnosti regionálních inovačních systémů. In XXIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, pp. 138-145. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-17.
- [26] REINSBERGER, K., BRUDERMANN, T., HATZL, S., FLEIB, E., POSCH, A., (2015). Photovoltaic diffusion from the bottom-up: Analytical investigation of critical factors. *Applied Energy*, vol. 159, no.1, pp. 178-187. DOI 10.1016/j.apenergy.2015.08.117.
- [27] ROMERO-BRITO, T. P., BUCKLEY, R. CH., BYRNE, J. A., (2016). NGO Partnerships in Using Ecotourism for Conservation: Systematic Review and Meta-Analysis. *PLoS ONE*, vol. 11, no. 11, pp. 1-19. DOI 10.1371/journal.pone.0166919.
- [28] SARKAR, S., (2017). Grassroots entrepreneurs and social change at the bottom of the pyramid: the role of bricolage. *Entrepreneurship and Regional Development*, vol. 30, no. 4, pp. 421-449. ISSN 0898-5626. DOI 10.1080/08985626.2017.1413773.
- [29] SCOTT-CATO, M., HILLIER, J., (2010). How could we study climate-related social innovation? Applying Deleuzian philosophy to Transition Towns? *Environmental politics*, vol. 19, no. 6, pp. 869-887. ISSN 0964-4016. DOI 10.1080/09644016.2010.518677.
- [30] SEYFANG, G., HAXELTINE, A., (2012). Growing Grassroots Innovations: Exploring the Role of Community-Based Initiatives in Governing Sustainable Energy Transitions. *Environment and Planning C: Government and Policy*, vol. 30, no. 3, pp. 381-400. DOI 10.1068/c10222.
- [31] SEYFANG, G., LONGHURST, N. (2016). What influences the diffusion of grassroots innovations for sustainability? Investigating community currency niches. *Technology Analysis & Strategic Management*, vol. 28, no. 1, pp. 1-23. DOI 10.1080/09537325.2015.1063603.
- [32] SEYFANG, G., PARK, J. J., SMITH, A., (2013). A thousand flowers blooming? An examination of community energy in the UK. *Energy Policy*, vol. 61, no. 1, pp. 977-989. ISSN 0301-4215. DOI 10.1016/j.enpol.2013.06.030.
- [33] SEYFANG, G., SMITH, A. (2007). Grassroots innovations for sustainable development: Towards a new research and policy agenda. *Environmental Politics*, vol. 16, no. 4, pp. 584-603. ISSN 0964-4016. DOI 10.1080/09644010701419121.
- [34] SHELDON, P., DANIELE, R., (2017). *Social Entrepreneurship and Tourism*. New York: Springer publishing. ISBN 978-3-319-46518-0. ISSN 2366-2611.
- [35] SIFRES, V. P., BELDA-MIQUEL, S., LOPEZ-FOGUES, A., BONI ARISTIZÁBAL, A., (2017). Grassroots Social Innovation for Human Development: An Analysis of Alternative Food Networks in the City of Valencia (Spain). *Journal of Human Development and Capabilities*, vol. 18, no. 2, pp. 258-274. DOI 10.1080/19452829.2016.1270916.
- [36] SMITH, A., FRESSOLI, M., THOMAS, H., (2014). Grassroots innovation movements: challenges and contributions. *Journal of Cleaner Production*, vol. 63, no. 1, pp. 114-124. DOI 10.1016/j.jclepro.2012.12.025
- [37] SOUMODIP, S., (2018). Grassroots entrepreneurs and social change at the bottom of the pyramid: the role of bricolage. *Entrepreneurship and Regional Development*, vol. 30, no. 3, pp. 421-449. ISSN 0898-5626. DOI 10.1080/08985626.2017.1413773.
- [38] VAN LUNENBURG, M., GEUIJEN, K., MEIJER, A., (2020). How and Why Do Social and Sustainable Initiatives Scale? A Systematic Review of the Literature on Social Entrepreneurship and Grassroots Innovation. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. DOI 10.1007/s11266-020-00208-7.

- [39] WALKER, P., CASS, N., BURNINGHAM, K., BARNETT, J., (2010). Renewable Energy and Sociotechnical Change: Imagined Subjectivities of 'the Public' and Their Implications. *Environment and Planning A*, vol. 42, no. 4, pp. 931-947. ISSN 0308-518X. DOI 10.1068/a41400.
- [40] WITKAMP, M. J., RAVEN, R. P., ROYAKKERS, L. M. M., (2011), Strategic niche management of social innovations: the case of social entrepreneurship. *Technology Analysis and Strategic Management*, vol. 23, no. 1, pp. 667-681. DOI 10.1080/09537325.2011.585035.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/0789/18 „Inštitucionálne prostredie ako nositeľ rozvojových politík v najmenej rozvinutých okresoch“.

PŘÍSTUP INTELIGENTNÍ SPECIALIZACE JAKO NÁSTROJ ŘEŠENÍ SPOLEČENSKÝCH VÝZEV

Smart specialization approach as a tool for addressing societal challenges

TEREZA LELKOVÁ

*Katedra regionální ekonomie a správy | Department of Reg. Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: 433895@mail.muni.cz*

Anotace

Orientace inovační politiky na společenské výzvy je spojena s otázkou, jak tuto politiku provádět na regionální úrovni, které je při řešení těchto výzev přisuzován stále větší význam. Cílem příspěvku je představit uplatňování přístupu inteligentní specializace jako nástroje řešení společenských výzev umožňujícího transformaci regionů směrem k udržitelnosti. V příspěvku jsou využity metody kvalitativního výzkumu v podobě rešerše odborné literatury a případové studie. Aplikace daného přístupu je prezentována na příkladu švédského programu Vinnväxt, jehož cílem je podpora udržitelného regionálního růstu prostřednictvím vytváření mezinárodně konkurenceschopných inovačních prostředí v oblastech souvisejících se silnými stránkami funkčních regionů. Hnací silou tohoto programu je od roku 2017 17 Cílů udržitelného rozvoje Agendy 2030. Mezi jeho hlavní aspekty patří posílení či nové konstelace aktérů, formulace společenských cílů relevantních pro regionální aktéry, dlouhodobý časový horizont a internacionalizace. V budoucnu by mohl být představený program inspirací pro vznik a rozvoj podobných programů také ve státech střední Evropy.

Klíčová slova

inovační politika, společenské výzvy, inteligentní specializace

Annotation

Challenge-orientation of innovation policy is linked to the question of how to implement this policy at regional level, which is becoming increasingly important in addressing these challenges. The aim of the paper is to present the application of smart specialization approach as a tool for coping with societal challenges enabling the transformation of regions towards sustainability. The paper uses qualitative research methods, such as a literature review and case study. The application of this approach is presented on example of the Swedish Vinnväxt programme which aims to support sustainable regional growth by creating internationally competitive innovation environments in areas related to strengths of functional regions. From 2017, the driving force behind this programme is the 17 Sustainable Development Goals of the 2030 Agenda. Its main aspects include strengthened or new constellations of actors, formulation of societal objectives relevant to regional actors, long-term horizon and internalization. In future, the presented programme could be an inspiration for the creation and development of similar programs also in the Central European countries.

Key words

innovation policy, societal challenges, smart specialization

JEL classification: O38, R58

1. Úvod

Současná společnost čelí celé řadě společenských výzev, jako jsou změna klimatu, stárnutí obyvatelstva, chudoba, civilizační choroby, potravinové zabezpečení, pandemie či migrace. Existuje široká shoda na tom, že klíčovou rolí při řešení problémů spojených s těmito výzvami hrají inovace a inovační politika (např. Fagerberg, 2018). Hledání nového typu inovační politiky, která by byla schopná na společenské výzvy účinně reagovat, obnovilo zájem o mission-oriented inovační politiku typickou pro období 50. až 70. let 20. století (viz Foray a kol., 2012; Kattel, Mazzucato, 2018). Zatímco soudobé mise, za jejichž archetypy jsou považovány projekty Manhattan a Apollo, měly dobře definované cíle související zejména s technologickým pokrokem (Nelson, 2011), dnešní mise mají

povahu složitých problémů, které vyžadují dlouhodobé úsilí a zapojení mnoha různorodých aktérů. Jejich řešení také často bývá podmíněno změnami celého socioekonomického systému, včetně změn v chování, správě a hodnotách (Kuhlmann, Rip, 2018). Podstatou mission-oriented inovační politiky je směřování inovačních aktivit určitým žádoucím směrem a spojování dříve oddělených oblastí (vědních disciplín, průmyslových odvětví či politických oblastí) (např. Mazzucato, 2017). V tomto smyslu ji Kattel a Mazzucato (2018) definují jako politický rámec pro určování směru inovací a soubor koordinovaných veřejných investic, který prostřednictvím vytváření příležitosti pro soukromý a třetí sektor formuje a vytváří trhy. Široce přijímaný rámec pro provádění mission-oriented inovační politiky tvoří 17 Cílů udržitelného rozvoje Agendy 2030, které jsou globálním programem rozvoje na léta 2015-2030 (viz United Nations, 2020).

Účinné řešení společenských výzev předpokládá vytvoření víceúrovňového řízení zahrnujícího nadnárodní, národní, regionální a místní úroveň, jež by měly být navzájem komplementární (European Commission, 2017; Cagnin a kol., 2012). Přestože aktivní postoj dnes zaujímají zejména nadnárodní organizace (viz European Commission, 2020; European Commission, 2017; Mazzucato, 2018) a národní státy, podpora inovací směrem ke společenským cílům je stále více akcentovaná také na regionální úrovni. Wanzenböck a Frenken (2020) poukazují na kontextuální povahu společenských výzev, které se mohou navzdory globálnímu rozměru projevat na různých místech různým způsobem, a regionální úroveň citlivou vůči místním podmínkám proto považují při jejich řešení za nejučinnější. Na druhé straně uznávají, že zatím chybí dostatek empirických důkazů a příkladů dobré praxe. Významnou roli sehrává také tacitní povaha velkého množství znalostí, jež jsou lokalizované a často obtížně replikovatelné mimo region, v němž byly vytvořeny (Balland, Rigby, 2016). Vhodným způsobem, jak regionální inovační politiku zaměřenou na řešení společenských výzev provádět, může být její začlenění do přístupu inteligentní specializace (např. Foray a kol., 2018; Wanzenböck, Frenken, 2020), který je v současné době hlavním pilířem evropské politiky soudržnosti. Této oblasti se věnuje Společné výzkumné středisko (JRC), jež vyvíjí metodický přístup k tzv. udržitelným strategiím inteligentní specializace, pomocí nichž by mělo být řízeno dosahování Cílů udržitelného rozvoje Agendy 2030 (JRC, 2020). Význam inteligentní specializace jako nástroje řešení společenských výzev je deklarován také napříč unijními dokumenty (např. European Commission, 2014; European Commission, 2016). Foray (2018) ji považuje za příklad mission-oriented inovační politiky, neboť vyžaduje stanovení priorit a rozvoj odpovídajících transformačních aktivit. Hlavní rozdíl oproti tradičním (regionálním) politikám spatřuje ve vyšší míře záměrnosti, centralizaci a závazku k nové „specializaci“.

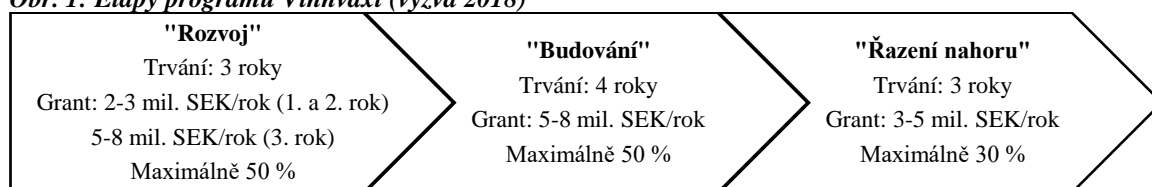
Inteligentní specializace vychází z myšlenky, že regiony mají odlišné hospodářské a rovněž institucionální předpoklady ovlivňující možnosti jejich rozvoje (Kroll, 2015). Landabaso (2014) ji popisuje jako proces stanovování priorit ve strategiích v oblasti výzkumu, vývoje a inovací za účelem vybudování jedinečné konkurenční výhody založené na místních silných stránkách. Podle Radosevice (2017) představuje inteligentní specializace evropskou verzi nových průmyslových politik, které sdílejí následující východiska: (i) žádný aktér (vláda, podniky, výzkumné organizace) nemá úplný přehled o ekonomice, (ii) klíčovým atributem je navrhování procesu vedoucího k identifikaci nové specializace (diverzifikace) a (iii) tvorba politiky je v procesu objevování, koordinace a provádění těchto průmyslových politik endogenní proměnnou (jinými slovy, není možné aplikovat jediný model politiky). V jejím jádru leží diverzifikace národních a regionálních ekonomik do oblastí s již existující nebo potenciální konkurenční výhodou (Asheim a kol., 2017). Identifikace těchto domén by měla být výsledkem interaktivního, bottom-up procesu podnikatelského objevování, do něhož jsou kromě podnikatelské sféry zahrnuty také univerzity, výzkumné ústavy či veřejné agentury (Isaksen a kol., 2018). Jak zdůrazňuje Asheim (2019), cílem této politiky není pouze prodloužení regionálních rozvojových cest v podobě inkrementálních inovací ve stávajících technologických trajektoriích, ale rozvoj nových cest na základě efektů plynoucích z příbuzné a nepříbuzné rozmanitosti. Balland a kol. (2018) příkládají v tomto ohledu zásadní význam příbuzné rozmanitosti, kterou je možné znázornit jako proces regionálního větvení, kdy nové aktivity vycházejí z těch stávajících (Frenken, Boschma, 2007). Zohledňována, a zvláště pak v případě řešení komplexních společenských výzev, však musí být také nepříbuzná rozmanitost spočívající v kombinaci dříve nesouvisejících znalostí (technologií) (Boschma a kol., 2017).

Cílem předloženého příspěvku je představit uplatňování přístupu inteligentní specializace jako nástroje řešení společenských výzev umožňujícího transformaci regionů směrem k udržitelnosti. V příspěvku jsou využity metody kvalitativního výzkumu v podobě rešerše odborné literatury a případové studie. Aplikace daného přístupu je demonstrována na příkladu švédského programu Vinnväxt realizovaného národní inovační agenturou Vinnova, která patří mezi průkopníky mission-oriented přístupu při řešení společenských výzev. Při jeho realizaci je uplatňována silná regionální dimenze s důrazem na vytváření národních a nadnárodních vazeb, čímž je posilována konkurenceschopnost regionů a usnadňována důležitá difúze znalostí. Vzhledem k tomu, že řešení společenských výzev představuje pro tvorbu politik velkou výzvu, která s sebou nese potřebu využívání nových nástrojů, představený program by v budoucnu mohl sloužit jako inspirace pro vznik a rozvoj podobných programů také v zemích střední Evropy.

2. Program Vinnväxt

Program Vinnväxt fungující od roku 2001 je jedním z raných příkladů uplatňování konceptu inteligentní specializace. Rámec programu představuje od roku 2017 17 Cílů udržitelného rozvoje Agendy 2030. Jeho cílem je podpora udržitelného regionálního růstu prostřednictvím vytváření mezinárodně konkurenceschopných inovačních prostředí ve specifických oblastech růstu. Tyto prioritní oblasti, související se silnými stránkami funkčních regionů, jsou identifikovány na úrovni regionálních aktérů a musí být v souladu s regionálními strategiemi inteligentní specializace či strategiemi regionálního rozvoje. Vymezení funkčního regionu se odvíjí od jádra (uzlu), kterým je zpravidla místo vypracování návrhu projektu, a závisí na rozmístění relevantních aktérů. Program se soustředí na rozvoj tematických regionálních inovačních systémů založených na spolupráci podniků, výzkumných organizací, vlády a ideálně také organizací občanské společnosti (tzv. model trojitě, resp. čtverné šroubovice). Tyto posílené či nově vytvořené konstelace aktérů z různých sektorů a odvětví zároveň zvyšují schopnost řešit společenské výzvy průřezového charakteru. Důraz je kladen také na vytváření národních a mezinárodních vazeb za účelem posilování konkurenceschopnosti v globální znalostní ekonomice a atraktivitu regionu pro zahraniční investice. Podporováno je zapojení iniciativ do mezinárodních sítí a programů, jako jsou Horizon 2020, Interreg či Nordic Innovation, nebo jejich propojení s dalšími programy Vinnovy podobného zaměření. (Vinnova, 2018a; 2020a; 2016).

Obr. 1: Etapy programu Vinnväxt (výzva 2018)

Zdroj: vlastní zpracování na základě Vinnova (2018a)

Program je koncipován formou soutěže s předem stanoveným počtem vítězů, ve které se mohou o podporu ucházet klastrové organizace, regionální sítě a další typy kolaborativních koalic. Mezi kritéria výběru patří potenciál iniciativ přispívat k naplňování Agendy 2030 prostřednictvím obnovy a transformace dané růstové oblasti, schopnost posilovat inovační kapacitu či široká podpora, závazek a zapojení ze strany regionálních aktérů. Předpokladem úspěchu je tedy určitý stupeň zralosti inovačního systému. Vítězné iniciativy získají financování ve výši 2-8 mil. SEK ročně (cca 190-750 tis. EUR) na dobu deset let, za podmínky, že regionální aktéři přispějí alespoň stejnou částkou (viz Obr. 1). Na zatím poslední, šestou výzvu byl přidělen celkový rozpočet ve výši 195 mil. SEK, přičemž během prvních tří let by mělo být mezi tři vítězné iniciativy alokováno 47,6 mil. SEK. Finanční prostředky jsou určeny na podporu výzkumu a vývoje motivovaného potřebami (needs-driven R&D) a rozvoje, výstavby a modernizace inovačního prostředí. Investice v oblasti výzkumu a vývoje, které mobilizují další zdroje, by měly tvořit zhruba polovinu rozpočtu iniciativ. Zhruba 5 % rozpočtu směřuje na strategické učení zahrnující koučování, pořádání seminářů či vytváření prostor pro učení a výměnu zkušeností jak uvnitř iniciativy, tak mezi účastníky Vinnväxtu navzájem. Úkolem regionálního vedení iniciativy je rozvinout a implementovat dlouhodobou strategickou vizi představenou v návrhu projektu, která by měla být důležitým zdrojem její životaschopnosti po ukončení účasti v programu. Každé tři roky probíhá hodnocení zahraničními experty, na němž závisí výše podpory v nadcházející etapě. V případě, že nejsou naplňovány stanovené cíle a účel iniciativy, je možné financování zcela zastavit (Vinnova, 2018a; 2016; 2010).

Prioritními oblastmi jsou inteligentní města, doprava, propojený průmysl, zdraví, cirkulární ekonomika a materiály (Vinnova, 2020a). Během posledního desetiletí prošel program úpravami, díky nimž se vyvinul v unikátní nástroj usilující o vyvolání transformačních změn v regionech směrem k udržitelnosti. V roce 2013 byly do programu začleněny společenské a environmentální aspekty v podobě zeleného růstu a společenských přínosů (Vinnova, 2016), načež v roce 2017 došlo k integraci Cílů udržitelného rozvoje Agendy 2030 do jeho intervenční logiky (Vinnova, 2018a). Tyto změny souvisely s rostoucím zaměřením Vinnovy na řešení společenských výzev. Za tímto účelem dnes agentura využívá celou řadu nástrojů a programů propojujících aktéry napříč sektory a odvětvími, mezi něž patří Challenge-Driven Innovation či strategické inovační programy realizované ve spolupráci se Švédskou energetickou agenturou a Švédskou výzkumnou radou Formas (viz Vinnova, 2020b). Na podporu výzkumu, vývoje a inovací každoročně investuje více než 3 miliardy SEK (Vinnova, 2020c).

Tab. 1: Iniciativy podpořené v rámci programu Vinnväxt

Název	Funkční region	NUTS 3	Zaměření	Rok
Uppsala BIO	Uppsala-Stockholm	Uppsala, Stockholm	Vědy o živé přírodě a biotechnologie	2003
Robotdalen	Mälardalen	Västmanland	Robotika a automatizace	2003
Skåne Food Innovation Network	Skåne	Skåne	Potravinářský průmysl	2003
ProcessIT Innovations	Luleå-Umeå	Norrbottn, Västerbotten	ICT pro zpracovatelský průmysl	2004
Triple Steelix	Bergslagen	Dalarna	Ocelářský průmysl	2004
Fiber Optic Valley	Hudiksvall-södra Norrlandskusten	Gävleborg	Optická vlákna	2004
Hälsans nya verktyg	Linköping-Norrköping	Östergötland	Zdravotní péče	2004
GöteborgBIO	Göteborg	Västra Götaland	Biomedicína	2004
Printed Electronics Arena	Norrköping	Östergötland	Tištěná elektronika	2008
Framtidens Bioraffinaderi	Örnsköldsvik-Umeå	Västernorrland	Bioenergetika	2008
Smart Textiles	Sjuhärad	Västra Götaland	Inovativní textilie	2008
Peak Innovation	Åre-Östersund	Jämtland	Zimní sporty, turismus a outdoorové aktivity	2008
Paper Province 2.0	Karlstad	Värmland	Lesní bi hospodářství	2013
Smart Housing Småland	Växjö, Kalmar, Jönköping	Jönköping, Kalmar, Kronoberg	Výstavba a bydlení	2013
Geo Life Region	Gävleborg	Gävleborg	Geotechnologie, GIS	2013
Visual Sweden	Norrköping-Linköping	Östergötland	Vizualizace a analýza obrazu	2016
Urban Magma	Skåne	Skåne	Městské systémy zásobování	2016
Automation Region	Mälardalen	Västmanland	Automatizace průmyslu	2016
DigitalWell Arena	Värmland	Värmland	Digitalizace zdravotnictví	2019
Agtech 2030	Östergötland	Östergötland	Zemědělské technologie budoucnosti	2019
Klimatledande Processindustri	Västra Götaland	Västra Götaland	Technologie v oblasti změny klimatu	2019

Zdroj: vlastní zpracování na základě internetových stránek iniciativ, Vinnova (2016) a Vinnova (2010)

Do dnešní doby bylo podpořeno celkem 21 iniciativ rozmístěných po celé zemi a pokrývajících rozmanité oblasti zaměření, které zahrnují cirkulární ekonomiku, průmyslovou automatizaci nebo inovativní materiály (viz Tab. 1). V první polovině roku 2020 bylo financováno celkem devět iniciativ zahájených v roce 2013 a později. V následující části příspěvku budou blíže představeny dvě z nich, Klimatledande Processindustri a Smart Housing Småland.

2.1 Klimatledande Processindustri

Vizi Klimatledande Processindustri je vytvoření průmyslového regionu nezávislého na fosilních palivech, který bude světovým lídrem ve výrobě chemikálií, materiálů a paliv založených na obnovitelných a recyklovaných surovinách. Cílem této iniciativy je rozvinout udržitelný a mezinárodně konkurenceschopný procesní průmysl v regionu západního Švédska, jenž je charakteristický významným zastoupením chemického a petrochemického průmyslu, a přispět ke zvýšenému využívání recyklovaných a obnovitelných zdrojů. (Klimatledande Processindustri, 2020; Vinnova, 2018b) Iniciativa přispívá k dosahování cílů udržitelnosti Agendy 2030 v oblastech klimatické změny, udržitelné spotřeby a výroby a udržitelného průmyslového rozvoje a národních a regionálních cílů týkajících se klimatické neutrality. Očekávaným efektem je snížení emisí CO₂ v západním Švédsku o 50 % (Löfgren, 2019).

V rámci první etapy probíhající mezi lety 2019-2021 získala iniciativa z programu finanční podporu ve výši 15,6 mil. SEK (Vinnova, 2018b). Celkový desetiletý rozpočet by měl činit 116 mil. SEK, hlavním regionálním investorem je kraj Västra Götaland, který přislíbil částku 34 mil. SEK (Löfgren, 2019). Iniciativa je koordinována

vědeckotechnickým parkem Johanneberg Science Park v úzké spolupráci se Švédskými výzkumnými ústavem (RISE). Její realizace probíhá prostřednictvím klastru v oblasti chemie a materiálů Västsvenska Kemi- och Materialklustret, který zahrnuje 40 členů z řad průmyslu, akademické sféry a veřejného sektoru se společným zájmem přispět ke snížení závislosti na fosilních palivech a přechodu na cirkulární ekonomiku. Patří mezi ně nadnárodní technologická společnost Siemens, velké chemické společnosti Borealis, AkzoNobel, Inovyn, Nouryon, recyklační společnosti Stena, Renova, jeden z největších světových výrobců buničiny Södra, společnosti působící na energetickém trhu Swedegas, Meva Energy, výzkumné organizace RISE, Švédský ústav pro environmentální výzkum (IVL), univerzita v Borås, region Västra Götaland nebo město Stenungsund (RISE, 2018; Klimatledande Processindustri, 2020a).

Činnost iniciativy se zaměřuje vytváření sítí mezi aktéry, přenos znalostí a iniciaci projektů ve čtyřech hlavních oblastech, jimiž jsou obnovitelné suroviny, recyklace, procesní techniky a hodnotový řetězec. Její členové se pravidelně scházejí v pracovních skupinách vytvořených pro každou z oblastí zaměření, kde jsou prezentovány probíhající činnosti a plány. V rámci společných projektů probíhají práce na vývoji efektivních technik a procesů šetrných k životnímu prostředí ve formě elektrifikace (P2X) a digitalizace, vybudování „zpětné rafinérie“, která by měla přispět k cirkularitě plastů, zahrnující chemickou a mechanickou recyklaci plastů či vývoji obnovitelných materiálů a produktů založených na surovinách, jako jsou dřevní hmota a cukr. V oblasti hodnotového řetězce se iniciativa zabývá aspekty udržitelnosti výrobků od jejich produkce až po koncové zákazníky, včetně obchodních modelů nebo související legislativy. (Klimatledande Processindustri, 2020a; 2020c) Příkladem konkrétního projektu je Mekanisk återvinning (Mechanical recovery), který zkoumá možnosti využití mechanicky recyklovaného plastu v nových výrobcích. Součástí první etapy projektu (říjen 2019 - prosinec 2020) je vývoj a vyhodnocení jednotlivých druhů plastových materiálů a experimentální práce na jejich třídění a čištění. Na ni by mělo být navázáno druhou etapou zaměřenou na vývoj nových produktů založených na zcela či částečně recyklovaném plastu (Klimatledande Processindustri, 2020b).

2.2 Smart Housing Småland

Region Småland je historická provincie na jihu Švédska, která se nachází z převážné části na území dnešních krajů Jönköping, Kalmar a Kronoberg. V roce 2013 se stala vítězem programu Vinnväxt regionální iniciativa Smart Housing Småland, jejímž cílem je vytvoření mezinárodně konkurenceschopného inovačního prostředí v oblasti udržitelné výstavby a inteligentního bydlení na bázi dřeva a skla, jejichž výroba a zpracování se řadí mezi nejvýznamnější průmyslová odvětví v regionu. Navrhované a stavěné domy by v sobě měly propojovat architektonickou kvalitu, výhody pro životní prostředí, funkčnost a cenovou dostupnost. Iniciativa přispívá k naplňování cílů Agendy 2030 v oblasti udržitelného rozvoje měst a obcí, udržitelné spotřeby a výroby, klimatické změny či udržitelného průmyslového rozvoje (Smart Housing Småland, 2020).

Celkový desetiletý rozpočet činí 188 mil. SEK, na financování se podílejí Vinnova, kraje Jönköping, Kalmar a Kronoberg a jejich správní rady. Z programu získala iniciativa během tří etap finanční podporu ve výši 65 mil. SEK (Vinnova, 2017; 2019; 2020d). Koordinátorem je výzkumný ústav RISE ve spolupráci s kompetenčním centrem pro oblast dřevařského a dřevozpracujícího průmyslu Träcentrum Nässjö, které v regionu působí již od roku 1995 (Träcentrum, 2020). Iniciativa je vedena řídicí skupinou zahrnující zástupce trojice krajů, velkých stavebních a technologických společností Mercatus Engineering, Vida, Obos Sverige, výzkumných organizací RISE, Linného univerzity a univerzity v Jönköpingu, architektonické kanceláře Tengbom a Švédské federace dodavatelů zasklení. Spolupráci mezi průmyslovou a akademickou sférou dále posiluje referenční skupina, která je složená ze zástupců Švédské federace dřevařského a nábytkářského průmyslu, Asociace dřevostaveb, Švédské asociace výrobců plochého skla, skupiny Hancap a výše uvedených univerzit (Smart Housing Småland, 2020; RISE, 2013).

Prioritními oblastmi Smart Housing Småland jsou výstavba, bydlení a digitalizace. Iniciativa usnadňuje regionálním aktérům přístup k financování a znalostem, poskytuje pomoc při hledání partnerů a vytváření projektových konsorcií a aktivně podporuje internacionalizaci, například prostřednictvím navazování kontaktů na mezinárodních veletrzích a konferencích. Vytváří také tematické pracovní skupiny v oblastech, jako jsou protipožární konstrukce ze dřeva a skla či automatizace (3D tisk domů). Většina aktivit probíhá ve formě projektů, od pilotních studií přes vývoj prototypů po rozsáhlejší projekty. Jedním z úspěšných příkladů je projekt High6 probíhající mezi lety 2016 až 2019, jehož cílem bylo vytvoření nového způsobu výstavby prefabrikovaných bytových domů. Na projektu spolupracovaly Smart Housing Småland, architektonická kancelář Tengbom a jedna z nejvýznamnějších severských developerských společností Obos Sverige. Podmínkou bylo využití stávající továrny Obos a velikost jednotlivých modulů maximálně 4 x 12 metrů, aby je bylo možné bezpečně přepravit na místo stavby. Výsledkem je vytvoření konceptu šestipatrového inteligentního bytového domu postaveného ze dřeva a skla s 31 bytovými jednotkami, skleníkem, cyklistickou dílnou a společnou střešní terasou (viz Obr. 2).

První budova by měla být postavena v průběhu roku 2020 v Kalmaru, vytipovány jsou již další lokality ve Švédsku a Norsku. V rámci projektu byla provedena celá řada dílčích projektů zabývajících se například využitím solárních panelů na výškových modulárních stavbách či skleněné vrstvy pro dřevěné fasády chránící dřevo před vlhkostí a opotřebením (Tengbom, 2020; Smart Housing Småland, 2017; 2020).

Obr. 2: Vizualizace prefabrikovaného šestipodlažního domu

Zdroj: Tengbom (2020)

3. Závěr

Orientace na společenské výzvy představuje nové paradigma inovační politiky (Grillitsch a kol., 2018; Kuhlmann a Rip, 2018), které rozšiřuje její tradiční zaměření na stimulaci hospodářského růstu. Cílem příspěvku bylo představit použití přístupu inteligentní specializace při řešení těchto výzev na regionální úrovni, jež byla v minulosti s odkazem na globální rozměr společenských výzev opomíjena (Wanzenböck, Frenken, 2020). Využita byla případová studie švédského programu Vinnväxt, jehož cílem je přispět k dosahování Cílů udržitelného rozvoje Agendy 2030 prostřednictvím vytváření silných inovačních prostředí v oblastech růstu, které jsou v souladu se silnými stránkami a potenciály funkčních regionů. Uvnitř těchto iniciativ jsou globálně definované cíle převáděny do regionálních cílů a jejich řešení vyvíjeno na základě hospodářských struktur a institucionálních kapacit daných regionů. Program se soustředí na posilování výzkumné základny a spolupráce mezi stranami místní trojité (čtverné) šroubovice. Vzhledem k tomu, že financování poskytované programem musí tvořit pouze část rozpočtu iniciativ, je využíváno synergie mezi regionálními, národními a mezinárodními zdroji. Klíčovou součástí programu je také podpora učení a výměny zkušeností. Právě v těchto a dalších aspektech programu by mohli v budoucnu nalézt inspiraci také odborníci a tvůrci politik ve státech střední Evropy.

Literatura

- [1] ASHEIM, B., (2019) Smart specialisation, innovation policy and regional innovation systems: what about new path development in less innovative regions? *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, vol. 32, no. 1, pp. 8-25. ISSN 1351-1610. DOI 10.1080/13511610.2018.1491001.
- [2] ASHEIM, B., GRILLITSCH, M., TRIPPL, M., (2017). Smart Specialization as an Innovation-Driven Strategy for Economic Diversification: Examples From Scandinavian Regions. In *Advances in the Theory and Practice of Smart Specialization*. London: Elsevier, pp. 73-97. ISBN 9780128041376.
- [3] BALLAND, P.-A., BOSCHMA, R., CRESPO, J., a RIGBY, D. L., (2018). Smart specialization policy in the European Union: relatedness, knowledge complexity and regional diversification. *Regional Studies*, vol. 53, no. 9., pp. 1252-1268. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343404.2018.1437900.
- [4] BALLAND, P.-A., RIGBY, D., (2016). The Geography of Complex Knowledge. *Economic Geography*, vol. 93, no. 1, pp. 1-23. ISSN 1944-8287.
- [5] BOSCHMA, R., COENEN, L., FRENKEN, K., TRUFFER, B., (2017). Towards a theory of regional diversification: combining insights from Evolutionary Economic Geography and Transition Studies. *Regional Studies*, vol. 51, no. 1, pp. 31-45. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343404.2016.1258460.
- [6] CAGNIN, C., AMANATIDOU, E., KEENAN, M., (2012). Orienting European innovation systems towards grand challenges and the roles that FTA can play. *Science and Public Policy*, vol. 39, no. 2, pp. 140-152. ISSN 0302-3427. DOI 10.1093/scipol/scs014.

- [7] EUROPEAN COMMISSION, (2014). *NATIONAL/REGIONAL INNOVATION STRATEGIES FOR SMART SPECIALISATION (RIS3)*. [online]. [cit. 2020-30-3]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/smart_specialisation_en.pdf.
- [8] EUROPEAN COMMISSION, (2016). *Key European Action Supporting the 2030 Agenda and the Sustainable Development Goals. Is! Commission Staff Working Document (Strasbourg)*. [online]. [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/276bde76-b166-11e6-871e-01aa75ed71a1/language-en/format-xhtml>.
- [9] EUROPEAN COMMISSION, (2017). *AN ESIR MEMORANDUM - Towards a mission-oriented research and innovation policy in the European Union*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-80149-5.
- [10] EUROPEAN COMMISSION, (2020). *Horizon Europe - the next research and innovation framework programme*. [online]. [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/horizon-europe-next-research-and-innovation-framework-programme_en.
- [11] FAGERBERG, J., (2018). Mobilizing innovation for sustainability transitions: A comment on transformative innovation policy. *Research Policy*, vol. 47, no. 9, pp. 1568-1576. ISSN 00487333. DOI 10.1016/j.respol.2018.08.012.
- [12] FORAY, D., (2018). Smart specialization strategies as a case of mission-oriented policy—a case study on the emergence of new policy practices. *Industrial and Corporate Change*, vol. 27, no. 5, pp. 817-832. ISSN 0960-6491. DOI 10.1093/icc/dty030.
- [13] FORAY, D., MORGAN, K., RADOSEVIC, S., (2018). *THE ROLE OF SMART SPECIALISATION IN THE EU RESEARCH AND INNOVATION POLICY LANDSCAPE*. [online]. [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/brochure/smart/role_smartspecialisation_ri.pdf.
- [14] FORAY, D., MOWERY, D. C., NELSON, R. R., (2012). Innovations for sustainable development: Moving toward a sustainable future. *Research Policy*, vol. 41, no. 10, pp. 1697-1702. ISSN 00487333. DOI 10.1016/j.respol.2012.07.01.
- [15] FRENKEN, K., BOSCHMA, R., (2007). A theoretical framework for evolutionary economic geography: industrial dynamics and urban growth as a branching process. *Journal of Economic Geography*, vol. 7, no. 5, pp. 635-649. ISSN 1468-2702. DOI 10.1093/jeg/lbm018.
- [16] GRILLITSCH, M., HANSEN, T., COENEN, L., MIÖRNER, J., MOODYSSON, J., (2019). Innovation policy for system-wide transformation: The case of strategic innovation programmes (SIPs) in Sweden. *Research Policy*, vol. 48, no. 4, pp. 1048-1061. ISSN 0048-7333.
- [17] ISAKSEN, A., KYLLINGSTAD, N., RYPESTØL, J. O., SCHULZE-KROGH, A. C., (2018). Differentiated regional entrepreneurial discovery processes. A conceptual discussion and empirical illustration from three emergent clusters. *European Planning Studies*, vol. 26, no. 11, pp. 2200-2215. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/09654313.2018.1530143.
- [18] JRC, (2020). *Smart specialisation and SGDs*. [online]. [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/smart-specialisation-and-sdgs>.
- [19] KATTEL, R., MAZZUCATO, M. (2018). Mission-oriented innovation policy and dynamic capabilities in the public sector. *Industrial and Corporate Change*, vol. 27, no. 5, pp. 787-801. ISSN 1464-3650.
- [20] KLIMATLEDANDE PROCESSINDUSTRI, (2020a). *Klimatledande Processindustri. Årsberättelse 2019*. [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://documentcloud.adobe.com/link/track?uri=urn%3Aaaid%3Aascds%3AUS%3A015fa1c2-b584-4986-bc3e-fc22a29110bc>.
- [21] KLIMATLEDANDE PROCESSINDUSTRI, (2020b). *Returraffinaderi*. [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.johannebergsciencepark.com/node/17797>.
- [22] KLIMATLEDANDE PROCESSINDUSTRI, (2020c). *Insatsområden i Klimatledande Processindustri*. [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.johannebergsciencepark.com/Klimatledande-Processindustri>.
- [23] KROLL, H., (2015). Efforts to Implement Smart Specialization in Practice—Leading Unlike Horses to the Water. *European Planning Studies*, vol. 23, no. 10, pp. 2079–2098. ISSN 1469-5944.
- [24] KUHLMANN, S., RIP, A., (2018). Next-Generation Innovation Policy and Grand Challenges. *Science and Public Policy*, vol. 45, no. 4, pp. 448-454. ISSN 0302-3427. DOI 10.1093/scipol/scy011.
- [25] LANDABASO, M., (2014). Guest editorial on research and innovation strategies for smart specialisation in Europe: industrial dynamics and urban growth as a branching process. *European Journal of Innovation Management*, vol. 17., no. 4, pp. 378-389. ISSN 1460-1060. DOI 10.1108/EJIM-08-2014-0093.
- [26] LÖFGREN, C., (2019). *Västsvenska Kemi- och Materialklustret -vi utvecklar ett fossiloberoende Västsverige*. [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://docplayer.se/141862775-Vastsvenska-kemi-och-materialklustret-vi-utvecklar-ett-fossiloberoende-vastsverige.html>.
- [27] MAZZUCATO, M., (2017). *'Mission-oriented Innovation Policy: Challenges and Opportunities'*, UCL Institute for Innovation and Public Purpose. [online]. [cit. 2020-03-30]. Dostupné z:

- <http://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/sites/public-purpose/files/moip-challenges-and-opportunities-working-paper-2017-1.pdf>.
- [28] MAZZUCATO, M., (2018). *Mission-Oriented Research & Innovation in the European Union. A problem-solving approach to fuel innovation-led growth*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-79832-0.
- [29] NELSON, R. R., (2011). The Moon and the Ghetto revisited. *Science and Public Policy*, vol. 38, no. 9, pp. 681-690. ISSN 1471-5430.
- [30] RADOSEVIC, S., (2017). Assessing EU Smart Specialization Policy in a Comparative Perspective. In *Advances in the Theory and Practice of Smart Specialization*. London: Elsevier, pp. 73-97. ISBN 9780128041376.
- [31] RISE, (2013). *Smart Housing Småland strengthens competitiveness in wood and glass industries*. [online]. [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <https://www.ri.se/en/what-we-do/projects/smart-housing-smaland-strengthens-competitiveness-wood-and-glass-industries>.
- [32] RISE, (2018). *Storsatsning: Västsverige ska bli världsledande på hållbar industri*. [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.ri.se/sv/press/storsatsning-vastsverige-ska-bli-varldsledande-pa-hallbar-industri>.
- [33] SMART HOUSING SMÅLAND, (2017). *High6 – trä och glas i kombination med digitala plattformar*. [online]. [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <https://smarthousing.nu/projekt/high6-tra-och-glas-i-kombination-med-digitala-plattformar/>.
- [34] SMART HOUSING SMÅLAND, (2020). *Smart Housing Småland Verksamhetsberättelse 2019*. [online]. [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <http://www.tracentrum.se/media/2503/2019-a-rsrapport-final.pdf>.
- [35] TENGBOM, (2020). *High6. High, sustainable and innovative living*. [online]. [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <https://en.tengbom.se/project/high-6/>.
- [36] TRACENTRUM, (2020). *Om oss*. [online]. [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <http://www.tracentrum.se/http-www-tracentrum-se-sv-bra-kompetens-tank-tracentrum-sok-nu/om-oss/>.
- [37] UNITED NATIONS, (2020). *The Sustainable Development Agenda*. [online]. [cit. 2020-03-29]. Dostupné z: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/>.
- [38] VINNOVA, (2010). *VINNVÄXT i halvtid - Reflektioner och lärdomar*. Sweden: VINNOVA - Swedish Governmental Agency for Innovation Systems/Verket för Innovationssystemcase. ISBN 978-91-86517-02-1.
- [39] VINNOVA, (2016). *Vinnväxt: A programme renewing and moving Sweden ahead*. Sweden: VINNOVA - Swedish Governmental Agency for Innovation Systems/Verket för Innovationssystemcase. ISSN 1650-3120.
- [40] VINNOVA, (2017). *Smart Housing Småland*. [online]. [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <https://www.vinnova.se/p/smart-housing-smaland/>.
- [41] VINNOVA, (2018a). *Vinnväxt 2019 – utlysningstext*. [online]. [cit. 2020-03-31]. Dostupné z: https://www.vinnova.se/globalassets/utlysningar/2016-05305/omgangar/utlysningstext_vinnvaxt-2019_reviderad-18-02-27.pdf850162.pdf.
- [42] VINNOVA, (2018b). *Klimatledande Processindustri*. [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.vinnova.se/p/klimatledande-processindustri/>.
- [43] VINNOVA, (2019). *Smart Housing Småland*. 2 [online]. [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <https://www.vinnova.se/en/p/smart-housing-smaland-2/>.
- [44] VINNOVA, (2020a). *Vad är Vinnväxt?*. [online]. [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <https://www.vinnova.se/m/vinnvaxt/om-vinnvaxt/>.
- [45] VINNOVA, (2020b). *Cooperation for sustainable innovation*. [online]. [cit. 2020-04-05]. Dostupné z: <https://www.vinnova.se/en/m/strategic-innovation-programmes/>.
- [46] VINNOVA, (2020c). *About us*. [online]. [cit. 2020-04-05]. Dostupné z: <https://www.vinnova.se/en/about-us/>
- [47] VINNOVA, (2020d). *Smart Housing Småland*. 3. [online]. [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <https://www.vinnova.se/en/p/smart-housing-smaland-3/>.
- [48] WANZENBÖCK, I., FRENKEN, K., (2020). The subsidiarity principle in innovation policy for societal challenges. *Global Transitions*, vol. 2, no. 1, pp. 51-59. ISSN 25897918. DOI 10.1016/j.glt.2020.02.002.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu Masarykovy univerzity Vybrané aspekty rozvojového a inovačního potenciálu (městských) regionů (MUNI/A/1248/2019).

INOVAČNÉ AKTIVITY A ICH VÝZNAM V MIESTNEJ SAMOSPRÁVE

Innovation activities and their importance in local self-government

MICHAL CIFRANIČ

MAROŠ VALACH

Katedra verejnej správy | Department of Public Administration
Fakulta Európskych Štúdií a Reg. Rozvoja | Faculty of European Studies and Regional Develop.
Slovenská Poľnohospodárska Univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic
E-mail: michal.cifranic@uniag.sk, maros.valach@uniag.sk

Anotácia

Inovácie sú neodmysliteľnou súčasťou aj miestnej samosprávy. Pokiaľ chce samospráva udržať krok s neustále sa zvyšujúcimi nárokmi občanov alebo s rýchlo modernizujúcou sa konkurenciou, musí sama vyvinúť potrebnú snahu o inovovanie seba samej a svojich poskytovaných služieb. Cieľom príspevku je identifikovať a analyzovať inovačné aktivity mesta Košice a jeho časti Košice – Staré mesto so zameraním na zhodnotenie inovačného prostredia, identifikáciu implementovaných inovácií, zhodnotenie financovania inovácií, ako aj inštitucionálneho kontextu ich tvorby. Pre identifikovanie a vyhodnotenie inovačných aktivít boli použité primárne aj sekundárne údaje. Pri získavaní empirických údajov bola použitá metóda dopytovania podporená riadeným rozhovorom. Samospráva vníma potrebu inovácií, aby dokázala zvýšiť efektívnosť prebiehajúcich procesov vrámci svojich organizačných štruktúr, ktoré umožnia občanom poskytnúť kvalitnejšie služby. Takisto považuje za potrebné zvýšiť podiel finančných prostriedkov smerujúcich na podporu zavádzania inovácií. Najviac zdrojov doteraz sústredili na procesné a organizačné inovácie, pričom mnohé z nich boli vytvorené práve zamestnancami úradu, ktoré môžu byť považované za originálne.

Kľúčové slová

inovácie, inovačné aktivity, inovačný proces, implementácia inovácií, miestna samospráva

Annotation

Innovations are also an integral part of local self-government. If the self-government wants to keep up with growing claims of the citizens, or with very quick modernization of competition, it has to outlay the necessary effort to modernize itself and its offered services. The aim of the paper is to identify and analyse the innovative activities of the city of Košice and its quarter Košice - Staré Mesto with a focus on evaluating the innovation environment, identifying implemented innovations, evaluating the financing of innovations as well as the institutional context of their creation. Both primary and secondary data were used to identify and evaluate innovation activities. In order to obtain empirical data was used the interviewing method supported by the structured interview. The municipality perceives the need for innovations in order to increase the efficiency of ongoing processes within its organizational structures, which will enable citizens to provide better services. It also considers it necessary to increase the share of funding to support introducing innovations. So far, most resources have been focused on process and organizational innovations, many of which have been created by the Office's employees, which can be considered as original.

Key words

innovations, innovation activities, innovation process, implementation of innovations, local self-government

JEL classification: O31, R50

1. Úvod

Prvotnú myšlienku o inováciách prezentoval Joseph A. Schumpeter (1987), ktorý je považovaný za zakladateľa teórie inovácií (Jiříček, 2014). Väčšina definícií pojmu inovácia sa ale zameriava najmä na súkromný sektor a nie na sektor verejný. Pre pochopenie podstaty rozdielu medzi inováciami v súkromnom sektore a vo verejnom sektore

je důležité uvedomit' si ciele, ktoré inovácie sledujú. V súkromnom sektore je cieľom inovácie zabezpečiť konkurencieschopnosť na aktuálnom trhu, resp. preniknúť na nový trh. Vo verejnom sektore je inovácia spätá s vytváraním verejnej hodnoty v zmysle zvýšenia hospodárnosti, kvality a transparentnosti poskytovania verejných služieb (Hartley, 2005). Ak má byť inovácia vo verejnom sektore úspešná musí existovať súlad medzi jej podstatou a prostredím, kde sa inovácia realizuje, to kladie na inovačný proces požiadavky legitímnosti, politickej udržateľnosti, posilnenia demokratických hodnôt a rešpektovania potrieb občanov (Korteland a Bekkers, 2008). Inovácie vo verejnom sektore by mali priniesť v poskytovaní verejných služieb ako ekonomicky špecifického statku nielen ekonomické hodnoty, ale aj právne a demokratické hodnoty, dodáva Svidroňová a Mikuš (2014). Podľa Adámka et al. (2015) je inovácia základným prvkom vytvárania trvalého hospodárskeho rastu. Ručinská (2008) ďalej uvádza, že inováciu môžeme chápať ako ekonomicky prezentovanú invenciu. Medzi základné determinanty ekonomického rastu v štáte a regiónoch patrí prítomnosť poznatkov, ktorých aplikácia vedie k vyššej kvalite existujúcej produkcie a k produkcii nových výsledkov, čo charakterizuje proces inovácií. Maciejczak (2010), zasa definuje inovačný proces ako systematický prístup od prvotného nápadu až po realizáciu inovácie. Význam inovácií narastá v celospoločenskom záujme, a preto je dôležité aby inovačný proces neustále pokračoval.

Podľa Oslo manuálu (OECD, 2005) sa inovácie delia podľa na ich charakteru na technické (inovácie produktov a služieb, procesov, technologické a administratívne inovácie) a netechnické (marketingové a organizačné inovácie). Na to nadväzujú Alberti a Bertucci (2006), ktorý rozlišujú inovácie na inštitucionálne inovácie (obnova už existujúcej inštitúcie alebo vytvorenie novej), organizačné inovácie (nové pracovné postupy a techniky riadenia vo verejnom sektore), procesné inovácie (zlepšenie kvality poskytovania služieb), koncepčne inovácie (nové formy vládnutia, napr. interaktívna tvorba politiky, rozpočet pripomienkovaný občanmi). Franková (2011) vo svojej publikácii predstavuje inovácie ako druh zmeny, ktorá je zámerná a prospešná. Taktiež Ďalej rozvádza základné typy inovácií, medzi ktorými sú zaradené aj inovácie vzťahujúce sa na služby a osobitný typ inovácie týkajúci sa manažérskych funkcií, a to technologické inovácie, výrobné inovácie, inovácie služieb, organizačné inovácie a manažérske inovácie.

Inovačný potenciál považujú Haverlová a Švač (2006) za vhodnú charakteristiku existujúceho inovačného prostredia v spoločnosti. Je to prostredie, v ktorom inovácie vznikajú, rozvíjajú sa a realizujú. Regionálna politika musí byť v záujme rastu inovačnej výkonnosti regiónu orientovaná na podporu kľúčových oblastí ako výskum, vývoj a inovácie, podnikateľské prostredie a využívanie potenciálu a zdrojov regiónu. Inovácie a inovačná výkonnosť podmieňujú stupeň technickej a technologickej vybavenosti ekonomiky regiónu a dotvárajú komplex vzájomných vzťahov, ktoré sa kumulatívne formujú a stávajú tak organickou štruktúrou a parametrom rozvoja regiónov (Habánik, 2012). Podľa Ivanovej (2011) má inovačná výkonnosť kľúčový význam pre dlhodobu udržateľný ekonomický rast, čo je hlavným znakom kvalitatívne založenej ekonomiky. Regionalizácia ekonomik musí byť nevyhnutne podmienená v záujme napredovania a rozvoja technologickou a inovačnou integráciou. Sabadka (2012) dodáva, že inovačná schopnosť je v súčasnosti ultimatívnu podmienkou zvyšovania konkurencieschopnosti v globálnom prostredí. Jedným zo základných pilierov dosiahnutia vyššej inovačnej výkonnosti regiónov sú investície do výskumu a vývoja. Generovanie významných inovácií závisí do veľkej miery práve od objemu finančných prostriedkov vynaložených na výskum a vývoj. Významné inovácie vznikajú na regionálnej úrovni a to predovšetkým vďaka špecifickým rysom a jedinečnému regionálnemu prostrediu, uvádzajú vo svojej publikácii Žitek a Klímová (2018). Špecifiká trhu verejnej služby spôsobujú celý rad praktických problémov so vznikom a zavedením inovácie verejnej služby. Možné riešenia ponúka koncept manažérskoho riadenia verejnej správy. Z pohľadu inovácie ako ekonomického problému sú zaujímavé prístupy k poskytovaniu verejných služieb priamo angažujúce občana, s cieľom zvýšiť rozsah a kvalitu verejnej služby. Takýto prístup k poskytovaniu verejných služieb vnímaný ako inováciu popisuje moderná teória verejného manažmentu „co-creation“ – spoluvytváranie hodnoty v určitej spoločnosti, kedy je občan priamo zainteresovaný do rozhodovania o obsahu služby a podieľa sa na jej produkcii (Svidroňová a Mikuš, 2014).

2. Cieľ a metodika

Hlavným cieľom príspevku, ktorý má formu prípadovej štúdie, bolo identifikovať a analyzovať inovácie ako dôležitú hnaciu silu pre jej rozvoj a rast jedného z krajských miest Slovenskej republiky so zameraním na zhodnotenie inovačného prostredia, prístupy k vzdelávaniu, identifikáciu implementovaných inovácií, zhodnotenie financovania inovácií, ako aj inštitucionálneho kontextu ich tvorby. Zameranie bolo taktiež na faktory ovplyvňujúce vznik, presadenie a úspešnosť inovácií, ako aj na kľúčové problémy a bariéry inovačného procesu. Inovácie boli skúmané priamo v meste Košice a podporené údajmi z jeho nie najväčšej ale strategicky najvýznamnejšej mestskej časti Košice – Staré mesto. Táto štúdia bola súčasťou projektu Katedry verejnej správy, kde sa skúmali a porovnávali inovačné aktivity vo viacerých Slovenských mestách.

Pre získanie potrebných informácií boli použité primárne aj sekundárne spôsoby získavania údajov zo zdrojov. Tie nám pomohli dosiahnuť kvantitatívne ale aj kvalitatívne údaje, ktoré umožnili identifikáciu, analýzu, syntézu a zhodnotenie stavu úrovne implementácie inovácií a nástrojov zvyšujúcich efektívitu, výkonnosť a úspešnosť poskytovaných služieb skúmanou samosprávou. Pre naplnenie cieľa bola použitá ako hlavná metóda dopytovanie, ktorá bola podporená štruktúrovaným rozhovorom s predstaviteľmi mesta. Tá bola realizovaná v prvom štvrtroku 2019 a zameraná bola na obdobie 8 rokov, počas ktorých boli realizované projekty týkajúce sa zavádzaných inovácií. Zistené výsledky interview slúžili na zosumarizovanie požadovaných údajov, z ktorých pozostáva hlavná výsledková časť. Zároveň bola použitá aj SWOT analýza, ktorá zosumarizovala získané údaje do 4 potrebných kvadrantov.

Interview bolo zamerané na identifikáciu:

- základných údajov o meste,
- interných a externých inovácií - typ inovácie z pohľadu miesta vzniku podnetu k inovácii,
- vzdelávania a spoluprácu v oblasti inovácií - analýza foriem vzdelávania, druhov spolupráce s inštitúciami pri inovačnom procese,
- inštitucionálneho kontextu tvorby inovácií - popis inštitúcií/osôb zohrávajúcich úlohu pri tvorbe a implementácií inovácií v meste,
- finančných zdrojov na inovácie - vyčíslenie finančných prostriedkov určených na inovácie,
- sumarizácie - identifikovanie silných, slabých stránok, príležitostí a ohrození v oblasti zavádzania inovácií.

Pri definovaní typu inovácií sme vychádzali z klasifikácie uvedenej v Tab. 1.

Tab. 1: Klasifikácia inovácií

Typ inovácie z pohľadu miesta vzniku podnetu k inovácii	<ul style="list-style-type: none"> ▪ interné ▪ externé
Typ inovácie z hľadiska miesta zavedenia	<ul style="list-style-type: none"> ▪ inovácie na MsÚ a v organizačných zložkách bez právnej subjektivity ▪ inovácie v organizáciách zriadených mestom ▪ inovačná podpora mestom v územnej pôsobnosti mesta a podľa sektorov
Typ inovácie z hľadiska druhu	<ul style="list-style-type: none"> ▪ inovácie služby ▪ procesné inovácie ▪ organizačné (administratívne) inovácie ▪ koncepčné inovácie ▪ politické inovácie ▪ systémové inovácie
Typ inovácie podľa frekvencie výskytu a úrovne inovatívnosti	<ul style="list-style-type: none"> ▪ inkrementálne (prírastkové) inovácie ▪ radikálne inovácie ▪ systémové inovácie (reformy)
Typ inovácie podľa stupňa originality	<ul style="list-style-type: none"> ▪ napodobňovacie inovácie ▪ originálne inovácie

Zdroj: Hanáčková, Bumbalová (2016)

3. Výsledky

3.1 Podnety k inováciám a typy implementovaných inovácií v meste Košice

Podľa výsledkov dopytovania, pre Magistrát mesta Košice predstavuje hlavný zdroj inšpirácie v oblasti nových nápadov a ideí Európska komisia. V prichádzajúcich impulzoch dominujú podnety z vonkajšieho (externého) prostredia. V rámci záujmu efektívnejšie využívať potenciál mesta vytváraním a implementáciou nových myšlienok využíva mesto odbornú spoluprácu s expertmi, univerzitami ako aj neformálne stretnutia. Zamestnanci sú pre mesto vykonávatelia inovatívnych metód a stimuluje ich mestom vytvorená príležitosť. Naopak mesto samo očakáva, že ich zamestnanci budú v oblastiach, v ktorých sa špecializujú a v ktorých pracujú, prinášať možnosti zlepšenia a inovovania procesov, systémov či koncepcií. K tomu sa pridáva zefektívnenie finančných prostriedkov slúžiacich na chod mesta. Košice patria medzi inovačných lídrov a ako príklad inovácií, kde podnet vznikol v rámci mesta a stal sa príkladom pre iné organizácie možno uviesť IKD – Integrovaná koľajová doprava, MET - Modernizácia električkových tratí, SRD – Stratégia rozvoja dopravy, OPIS – Elektronizácia služieb mesta. Zároveň ich možno vnímať ako hlavnú konkurenčnú výhodu v rámci inovačného prostredia. Ďalším veľmi dôležitým motívom je pre mesto skvalitnenie života obyvateľov mesta a postupné uspokojovanie ich narastajúcich

a opodstatnených potrieb. Práve ľudia žijúci v Košiciach sú často krát zdrojom nápadov inovačných aktivít, ktorých podnety mesto zisťuje viacerými spôsobmi prostredníctvom prieskumov, dopytovaním, anketami, prípadne aj cez sociálne siete a osobné stretnutia. Košický magistrát sa o úspech delí so širokou odbornou aj neodbornou verejnosťou prostredníctvom všetkých dostupných komunikačných kanálov. Zároveň vypracováva evaluačné štúdiu, v ktorej hodnotí dopady na mesto. Vránci prieskumu boli v meste identifikované predovšetkým procesné a organizačné inovácie, patriace prevažne do okruhu inkrementálnych inovácií. Doposiaľ neboli realizované inovácie, ktoré nespĺnili očakávané efekty, čo možno hodnotiť ako pozitívnu skutočnosť.

Pre mestskú časť Staré Mesto sú hlavným zdrojom inšpirácií k inováciám odborné školenia a semináre, odborná literatúra a internet. Hlavný impulz k inovovaniu predstavujú zmluvy o spolupráci s jednotlivými univerzitami ako je Vysoká škola Technická – Stavebná Fakulta, Fakulta baníctva, ekológie, riadenia a geotechnológií, Fakulta umení, Vysoká škola Ekonomická. V rámci spolupráce sa na vytváraní väzieb podieľajú študenti i odborní zamestnanci partnerských škôl. Pre oblasť informačných technológií je vysúťažený subjekt, ktorý je ťažiskom podnetov pre inovovanie (softvérové vybavenie, TIK, zvýšenie komformity pri práci s počítačom). Vo vybranej samospráve nie sú zavedené stimuly motivácie zamestnancov k vytváraniu nových podnetov. Pre samosprávu predstavujú realizátorov inovatívnych myšlienok. Ako príklad inovácie, kde podnet vznikol vo vybranej mestskej časti možno uviesť systém zadávania dokumentov do spoločnej databázy sprístupnenej všetkým pracovníkom. V prípade prichádzajúcich impulzov pre inovácie prevláda istá vyváženosť medzi externým a interným prostredím. Z vonkajšieho prostredia sú zdrojom kľúčových znalostí odborné časopisy a knihy, vzdelávacie kurzy a školenia, semináre, internet a spomínaná spolupráca s vybranými univerzitami. Inšpiráciu pre implementáciu webovej stránky Transparentné mesto ponúklo mesto Martin, s ktorým Košice - Staré Mesto udržiava nepretržitú komunikáciu. Vybraná samospráva naopak predstavuje zdroj inšpirácie pre iné mestá a mestské časti najmä v oblasti kultúry. Pre šírenie informácií zo sféry inovácií samospráva využíva médiá ako sú Staromestské listy, denník Korzár, internet. V minulosti samospráva uskutočnila tiež projekty, ktoré však priniesli neočakávaný výsledok. Príkladom je projekt pomoci bezdomovcom, ktorý v sebe zahŕňal bezplatné ubytovanie v charitatívnom dome, každodennú stravu, bezplatnú dopravu a zapožičanie pracovných pomôcok. Zo strany ľudí bez domova však nebol prejavovaný záujem o spoluprácu so samosprávou, na čom projekt stroskotal. Mestská časť Staré Mesto je považovaná za najlukratívnejšiu mestskú časť mesta Košice ako aj hlavného aktéra pilotných projektov.

3.2 Vzdelávanie a spolupráca v oblasti inovácií

Keďže spolupráca je chápaná ako dlhodobější proces, jej výsledky sú často krát viditeľné až po určitom fungujúcom období. Košice a ich najstaršia mestská časť, rovnako ako aj všetky ostatné mestá zahrnuté do projektu týkajúceho sa identifikácie a zhodnotenia inovácií vyzdvihujú spoluprácu ako jeden z najdôležitejších faktorov inovačných aktivít. Pre tvorbu strategických a inovačných plánov je potrebné disponovať technickými poznatkami, požadujúcou odbornosťou ako aj schopnosťou riešenia vhodne a efektívne aplikovať tieto poznatky v najrôznejších situáciách, vrátane najnovších a najkomplikovanejších procesov. Ako vyjadrujú výsledky prieskumu, zamestnanci sa zúčastňujú odborných seminárov a kurzov potrebných pre hľadanie riešení, ktoré sú efektívne prispôbené technickým a ekonomickým aspektom požadovaných projektov a tak sú zaručené výstupy na vopred špecifikovanej úrovni kvality. Veľmi dôležitá je kontinuita vo vzdelávaní. Zároveň mesto „outsourcuje“ expertov, potrebných pre efektívny rozvoj a napredovanie. V inovačnom procese je uprednostňovaná spolupráca s inštitúciami mimo daného regiónu a viacerými samosprávami. Mesto okrem toho využíva spoluprácu s externými expertnými firmami, bez ktorých by výsledok nebol tak excelentný. Kvalita neformálnych vzťahov a spolupráca so všetkými inštitúciami je na dobrej úrovni a pomerne žiadúca. Často využívaná je aj spolupráca s podnikateľským prostredím, bez ktorého by viaceré realizované projekty a zavedené inovácie neboli úspešné. Ako prospešnú v rámci inovatívnych prínosov možno hodnotiť aj spoluprácu mesta s Ministerstvom kultúry SR, Ministerstvom dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR, Ministerstvom financií SR a Úradom vlády SR.

V rámci spolupráce v inovačnom procese mimo Slovenskej republiky je udržiavaná komunikácia medzi poslancami časti Košice – staré mesto s mestskou časťou Praha 8 v oblasti kultúry, športu, mediálnej politiky a propagácie. V projekte sú zahrnuté výmenné stretnutia seniorov, spoznávanie partnerských mestských častí, divadelné predstavenia v Košiciach, výstava amatérskych divadelných súborov pôsobiacich v Starom Meste, výstava fotografií dominant Košíc, týždeň slovenských filmov v kine Atlas, gastronomická sobota - predaj slovenských výrobkov. Vybraná mestská časť udržiava vzťahy na vyhovujúcej úrovni v rámci regiónu i mimo neho. Okrem mestskej časti Praha 8 bola pre Staré Mesto prínosom spolupráca s mestom Martin, ktorej výsledkom bol program Transparentné mesto (Transparency International Slovensko). Cieľom bolo objektívne a efektívne informovať svojich obyvateľov o používaní verejných prostriedkov a nakladaní s verejným majetkom, čo je jedným z predpokladov transparentnosti a otvorenosti samosprávy.

3.3 Finančné zdroje na inovácie

Z pohľadu výdavkov na výskum a inovácie je Slovenská republika charakteristická dlhodobým podfinancovaním. Inovačná stratégia SR uvádza niekoľko alternatív financovania inovačných aktivít: získavanie finančných prostriedkov zo štrukturálnych fondov EÚ, zo štátneho rozpočtu, z komunitárnych programov, zo spoločných európskych zdrojov pre malé a stredné podniky (JEREMIE), z podnikateľských zdrojov, z medzinárodných a iných zdrojov. Nevyhnutným predpokladom pre zavádzanie inovácií sú finančné zdroje. Mesto Košice využíva pre svoje inovatívne kroky Rozvojové operačné programy, úvery a najmä vlastné zdroje. Určitú časť ale tvoria aj finančné zdroje predstavujúce dotácie a granty z fondov EÚ, prípadne PPP projekty s využitím súkromných zdrojov. Obsah výdavkov smerovaných do oblasti inovácií predstavuje 3 % celkového rozpočtu. V reálnom vyjadrení to bolo počas sledovaného 8 ročného obdobia približne 5 mil. Euro ročne. Oproti iným mestám, ktoré vynakladajú vyšší % podiel financií z ich mestského rozpočtu na inovácie, je to najvyššia finančná hodnota, keďže sa jedná o druhé najväčšie mesto na Slovensku s očakávaným druhým najvyšším rozpočtom na jeho správu. Nedostatkom je ale nízky podiel vynaložených finančných prostriedkov na počet obyvateľov. Mesto Košice má v pláne do roku 2025 zvýšiť celkový podiel zdrojov na inovácie na 5% z celkového rozpočtu mesta, čo by viedlo ku zvýšeniu inovačných aktivít ako aj ich efektov z objemnejšieho financovania. Efektívnosť a účelnosť vynaložených prostriedkov podčiarkujú a fungujúce inovačné projekty skvalitňujúce život obyvateľov v meste. Medzi finančnými zdrojmi na realizáciu inovačných aktivít v mestskej časti Košice – Staré mesto dominujú vlastné zdroje, aj keď v rozpočte vybranej samosprávy sa nenachádza priamo vyčlenená položka určená na čerpanie výdavkov na podporu inovácií. Dokopy za sledované obdobie bolo realizovaných 46 projektov, ktoré môžu byť zaradené do spoločnej skupiny s prívlastkom inovačné. Najväčší počet z nich bol ukončený v rokoch 2014 (14) a 2015 (8). Najvýznamnejšie projekty s najväčším finančným rozpočtom boli už spomínaná Elektronizácia služieb mesta Košice (2014 – 1 074 314,00 EUR), cieľom ktorého bolo sprístupnenie elektronických služieb mesta Košice a zabezpečenie ich všeobecnej použiteľnosti pre občanov mesta a projekt Stratégia rozvoja dopravy a dopravných stavieb mesta Košice (2015 – 1 987 070,54 EUR), cieľom ktorého bolo vytvorenie celkovej dopravnej stratégie mesta zameranej na systematizáciu problematiky dopravy, v rámci ktorej došlo k aktualizácii výhľadových dopravných parametrov, charakteristík a mestom poskytovaných služieb s koncentráciou na verejnú dopravu a využitie nových technológií IDS.

3.4 Inštitucionálny kontext tvorby inovácií a transferu poznatkov

Na základe výsledkov výskumu magistrát mesta Košice zohráva rozhodujúcu úlohu pri tvorbe a implementácii viacerých procesov, nakoľko mu zo zákona priliehajú kompetencie na to určené. Ďalej sú v rámci kompetencií presúvané rozhodnutia a zodpovednosť aj na nižšie orgány a vedúcich pracovníkov oddelení mestského úradu. V rámci regiónu existujú rozvinuté partnerstvá, ktorých je vybrané mesto súčasťou a to: UITP (International Association of Public Transport), IT Valley, ZMOS, ÚMS, Karpatský Euroregión Slovensko, Mesto Míškolc, Mesto Wuppertal, Mesto Rzeszow. Spoluúčasť pri inovačnom postupe majú i univerzity nachádzajúce sa na území regiónu prostredníctvom spolupráce formou spoločných projektov, záverečných prác, poradenstva. Ako najviac prosperujúcu z pohľadu koordinácie a transferu znalostí a inovácií v regióne možno uviesť väzbu s TUKE – Technickou Univerzitou, ktorej Úsek inovácií a transferu technológií zahŕňa okrem iného koordináciu a metodické usmerňovanie prípravy domácich a medzinárodných projektov, poradenskú činnosť pri podávaní patentov a vynálezov, riadenie a koordináciu činnosti Centra výskumu účinnosti integrácie kombinovaných systémov obnoviteľných zdrojov energií (VUKONZE), Kompetenčného centra znalostných technológií pre inovácie produkčných systémov v priemysle a službách (KC ZATIPS) a Univerzitného vedeckého parku TECHNICOM. Úspešné inovácie samosprávy a informácie o nich sú transferované pomocou viacerých komunikačných kanálov, médií, webových stránok a letákov.

Výsledky výskumu potvrdzuje aj zistenie v mestskej časti, kde starosta predstavuje hlavného generátora nápadov pre inovačné projekty spolu v spolupráci s prednostom. Títo aktéri rozhodujú o tom, ktoré inovácie a inovačné aktivity sa budú implementovať. Okrem toho zohráva dôležitú úlohu vo vývoji IT odvetvia klaster Košice IT Valley. Združenie bolo zriadené v roku 2007 ako spoločná iniciatíva vzdelávacích inštitúcií, popredných IT spoločností a štátnej správy. V roku 2012 sa toto združenie pretransformovalo na klaster a v roku 2015 získalo certifikáciu na „Cluster Management Excellence Label GOLD“ ako prvý v strednej Európe a je jedným z troch certifikovaných klastrov v oblasti informačných a komunikačných technológií. V súčasnosti má 55 členov. Medzi hlavné aktivity klastra patrí najmä motivácia detí a mládeže študovať a neskôr sa aj zamestnať v oblasti informačných technológií a robotiky. Ďalej je to zlepšovanie kvality IT vzdelávacích programov, podpora všetkých foriem inovácií a spolupráce, vypracovanie a implementácia spoločných vedecko-výskumných projektov ako aj poskytovanie poradenstva v tejto sfére, spolupráca klastra s inými organizáciami na národnej i nadnárodnej úrovni a vypracovanie štúdií, analýz a prognóz vývoja regiónu a spoločnosti.

V Tab. 2 sú znázornené silné a slabé stránky, príležitosti a ohrozenia, ktoré sme identifikovali na základe dopytovania a ktoré sme prebrali s predstaviteľmi mesta.

Tab. 2: SWOT analýza inovačnej oblasti mesta

Silné stránky	Slabé stránky
<ul style="list-style-type: none"> ▪ diverzifikovaná štruktúra ekonomických odvetví v meste, ▪ etablovaní strategickí zamestnávateľa, ▪ vysoký inovačný potenciál mesta, ▪ kvalifikovaná pracovná sila, ▪ dostatočne rozvinutá a dostupná IKT infraštruktúra mesta, ▪ existencia klastra zameraného na rozvoj IKT sektora, ▪ rast IKT firiem v meste a príchod nových firiem z oblasti IKT. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ chýbajúce informácie o externých investíciách, ▪ chýbajúca podporná infraštruktúra, finančné nástroje, network, ▪ nedostatočný technologický transfer výskumu a rozvoja do praxe, ▪ slabo rozvinutý systém pre získavanie externých investícií, ▪ nedostatočne využitý inovačný potenciál mesta.
Príležitosti	Ohrozenia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ rozvoj technológií a IT sektora v medzinárodnom meradle, ▪ využitie kvalifikovanej pracovnej sily okolitých krajín, ▪ medzinárodná spolupráca a partnerstvá, ▪ príležitosť v napojení mesta na medzinárodné networky, ▪ využitie koncepcie „city región“ – Košický mestský región 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ riziko „odlivu“ kvalifikovanej pracovnej sily, ▪ kríza globálnej ekonomiky, ▪ silné konkurenčné prostredie, ▪ časté legislatívne zmeny, ▪ slabá odolnosť voči zmene (politickej, hospodárskej,...)

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov výskumu

Na základe výsledkov prieskumu, je hlavným cieľom pre Košický magistrát efektívne využívanie spolupráce s partnerskými subjektmi ako aj otvorené informovanie občanov o využívaní verejných prostriedkov ako aj o nakladaní s mestským majetkom. Predmetnou príležitosťou mesta je modernizovanie infraštruktúry z EŠIF – Európske štrukturálne a investičné fondy, ako aj možnosť zriadenia IDS – Intrusion Detection System t. j. systém detekcie narušenia. Ako devízu možno chápať najmä obnovu električkových tratí a vozového parku MHD. Hlavné riziko pre mesto predstavuje nedostatok finančných zdrojov z rozpočtu mesta, predlžovanie procesov kvôli legislatívnym úpravám. Z pohľadu slabej stránky vzniká potreba zvýšenia atraktivity MHD v porovnaní s individuálnou osobnou dopravou.

Nedostatkom v systéme podpory inovácií je v prípade všetkých mestských častí v meste Košice ako aj mestskej časti Staré Mesto obmedzenosť kompetencií na to určených. Systém rozdelenia kompetencií a financovania mestských častí nie je vyhovujúci pre oblasť podpory výskumu a inovácií. Mestským častiam chýba riadiaca ako aj koordináčna funkcia a tak iba pasívne čakajú na rozhodnutia magistrátu mesta. Napriek tomu v samospráve pretrvávajú záujem i vôľa inovovať ako aj vytvárať prostredie vhodné pre rozvoj inovácií. Vzniká tu tak potreba decentralizácie a reformy legislatívy mesta Košice súvisiacej s pridelením kompetencií mestským častiam. Decentralizácia bude sprevádzaná odovzdaním majetku umožňujúceho zabezpečovať odovzdané kompetencie a zmenami vo financovaní samosprávy.

3.5 Možnosti pre zlepšenie inovačného prostredia a ich prínos

Súčasný stav prevládajúcej inovačnej politiky v meste Košice možno v porovnaní s ostatnými mestami hodnotiť pozitívne, no je tu pretrvávajúca existencia možností pre zlepšenie súčasného stavu a využitie možností zvýšenia efektívnosti a výkonnosti samosprávnych procesov, interných ako aj externých.

Efektívnejšie využívanie spolupráce s Európskou úniou

Finančná podpora zo strany EÚ je jedna zo základných potrieb pre existenciu a rozvoj inovácií. Ako jedno z návrhových riešení je efektívnejšie využitie spolupráce s Európskou úniou prostredníctvom projektov orientovaných na zlepšenie súčasného stavu. Nevyhnutnosť tejto spolupráce je podmienená prirodzenou potrebou neustále napredovať a prispôbovať sa vývoju spoločnosti. Nenávratný finančný príspevok bude poskytovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja, Európskym sociálnym fondom. Magistrát môže pre vytváranie projektov najímať mladých absolventov orientovaných na danú problematiku, ktorí sú plní inovátnych

myšlienok a nápadov. Výsledkom spolupráce absolventov s expertmi v danej oblasti bude množstvo projektov zameraných na komplexný rast a rozvoj mesta prostredníctvom implementácie inováčných riešení.

Zvýšenie atraktivity územia pre investorov

Dôležitou súčasťou inováčného rozvoja je tiež spolupráca samosprávy s miestnymi podnikateľmi. Výsledkom dostatočnej koncentrácie podnikov v meste a jeho okolí je silnejúca konkurencieschopnosť, ktorá je prospešná pre podporu inováčného rozmachu. Podnikatelia dnes môžu žiadať o nenávratný finančný príspevok pre podporu inovácií a zavedenia inováčných technológií. Spolupráca samosprávy s miestnymi podnikateľmi a vzájomná podpora majú pozitívny vplyv na inováčnú úroveň na danom území. Mesto Košice má dostatočný potenciál pre vytvorenie a udržanie podnikateľského priestoru. Na zvýšenie atraktívnosti územia má tiež vplyv úroveň dopravnej infraštruktúry, ktorá bola za posledné obdobie dostatočne stimulovaná prostredníctvom projektov mesta. Pomohli by opatrenia zamerané na podporu podnikania, stimuláciu zakladania nových firiem a podnikov aj prostredníctvom vytvorenia podmienok pre podporu rastu, inováčnosti a rozvoja.

Podpora Start-up projektov a súťaží a vytvorenie diskusného portálu

Start-up projekty majú silný vplyv na inováčnú úroveň a jednou z ich základných vlastností je počiatočná finančná nenáročnosť, čo možno chápať ako veľkú výhodu pre samosprávu, ktorá ich bude podporovať. Na podporu Start-up projektov v posledných rokoch vznikajú tiež Start-up inkubátory (napríklad Jihomoravské inkubačné centrum), ktoré Start-up projektom poskytujú počiatočný kapitál, pomoc odborníkov, prípadne aj priestory na fungovanie. Projekty by boli zamerané na aktivity ako: Start-up víkendy – kde sa za 48 hodín snažia tímy vyvinúť produkt alebo Start-up súťaže – kde mesto vyhlási Start-up súťaž na vybranú tému súvisiacu s podporou fungovania a spravovania vecí verejných, kde môžu tímy a predkladať svoje nápady. Vysúťažený produkt získa prostriedky na svoju realizáciu. Na intenzite súťaží záleží od potrieb samosprávy. Diskusný portál je vhodným nástrojom pre zdieľanie informácií medzi Magistrátom mesta, jednotlivými samosprávami mestských častí, miestnymi podnikateľmi ako aj obyvateľmi mesta a poskytovateľmi finančných prostriedkov pre realizáciu inováčných aktivít. Vychádzal by z potrieb všetkých cieľových skupín. Cieľom je získať a rozširovať informácie o možnostiach podpory inováčných projektov a rozvoja inovácií na danom území. Vytvorí sa tým priestor pre zdieľanie najnovších poznatkov z oblasti inovácií, ktorý môže obsahovať aj priestor pre online komunikáciu, ktorá umožní zrýchlenie procesu hľadania a nachádzania inováčných riešení.

4. Záver

Inovácie sú dôležitým nástrojom tvorby a udržania rastu samosprávy. Efektívna inovácia znamená tvorbu a implementáciu nových procesov, produktov, služieb a metód ich poskytovania, ktorá vedie k zlepšeniam výstupov, účinnosti, efektivity či kvality. Zmeny považované za inovácie by mali byť pre samosprávu nové, dosť veľké, všeobecné a udržateľné, aby významne zmenili fungovanie alebo jej charakter. Magistrát mesta Košice zohráva rozhodujúcu úlohu pri tvorbe a implementácii inovácií, nakoľko mu zo zákona priliehajú kompetencie na to určené. Cieľom mesta Košice je efektívne využívanie spolupráce s partnerskými subjektmi ako aj otvorené informovanie obyvateľov mesta o používaní verejných prostriedkov a nakladaní s majetkom mesta. Hlavné riziko implementácie inovácií predstavuje nedostatok finančných zdrojov z rozpočtu mesta a predlžovanie procesov kvôli legislatívnym úpravám. Súčasný stav prevládajúcej inováčnej politiky v meste Košice možno v porovnaní s ostatnými mestami hodnotiť pozitívne, no je tu pretrvávajúca existencia možností pre zvýšenie efektivity a inováčnej výkonnosti. Finančná podpora zo strany Európskej únie je jedna zo základných potrieb pre existenciu a rozvoj inovácií. Nevyhnutnosť tejto spolupráce je podmienená prirodzenou potrebou neustále napredovať a prispôbovať sa vývoju spoločnosti. Dôležitou súčasťou inováčného rozvoja je tiež spolupráca samosprávy s miestnymi podnikateľmi. Výsledkom dostatočnej koncentrácie podnikov v meste a jeho okolí je silnejúca konkurencieschopnosť, ktorá je prospešná pre podporu inováčného rozmachu.

Pre mestskú časť Košice – Staré Mesto sú hlavným zdrojom inšpirácií k inováciám odborné školenia a semináre, odborná literatúra a internet. Hlavný impulz k inovovaniu predstavujú jednotlivé zmluvy o spolupráci. Nedostatkom v systéme podpory inovácií je v prípade všetkých mestských častí v meste Košice ako aj mestskej časti Staré Mesto obmedzenosť kompetencií na to určených. Systém rozdelenia kompetencií a financovania mestských častí nie je vyhovujúci pre oblasť podpory výskumu a inovácií. Mestským častiam chýba riadiaca ako aj koordinačná funkcia a tak iba pasívne čakajú na rozhodnutia magistrátu mesta. Napriek tomu v samospráve pretrváva záujem i vôľa inovovať ako aj vytvárať prostredie vhodné pre rozvoj inovácií. Práve zamestnanci samosprávy s ich skúsenosťami a praxou dokážu reálne zhodnotiť možnosti vylepšenia mnohých procesov, ktoré vedú k úspore zdrojov a ktoré môžu prostredníctvom originálnych ako aj napodobňovacích inovácií realizovať. K tomu dopomôžu nie len školenia a zvyšovanie ich kvalifikačnej úrovne, ale aj podpora manažmentu, voľnejšie rozhodnutia a možnosti budovania variabilných foriem spolupráce s inými subjektami ako aj širokou verejnosťou, ktorá je práve cieľovou a zároveň vyžadujúcou skupinou inovácií.

Literatúra

- [1] ADÁMEK, P., ČEMERKOVÁ, Š., KLEPEK, M., ŠEBESTOVÁ, J., ŠPERKA, R., (2015). Regional innovation approach: A case of the Moravian-Silesian region. In *18th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University, pp. 161-167. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-21.
- [2] ALBERTI, A., BERTUCCI, G., (2006). Replicating innovations in governance: an overview. In *Innovations in governance and public administration: replicating what works*. New York : United Nations Publications, pp. 1-25. ISBN 92-1-123158-2.
- [3] FRANKOVÁ, E., (2011). *Kreativita a inovace v organizaci*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3317-3.
- [4] HABÁNIK, J., (2012). Klastre a inovácie v prostredí regionálnej ekonomiky. *Sociálno-ekonomická revue*, vol. 10, no. 2, pp. 15-22. ISSN 1336-3727.
- [5] HANÁČKOVÁ, D., BUMBALOVÁ, M., (2016). Inovácie v samospráve. *Acta oeconomica uiversitatis Selye*, vol. 5, no. 2, pp. 209 – 215. ISSN 1338-6581.
- [6] HARTLEY, J., (2005). Innovation in Governance and Public Services: Past and Present. *Public Money & Management*, vol. 25, no. 1, pp. 27-34. ISSN 1467-9302.
- [7] HAVERLOVÁ, K., ŠVAC, V., (2006). Zvyšovanie inovačného potenciálu dodávateľských podnikov v automobilovej výrobe. *Transfer inovácií*, vol. 8, no. 9, pp. 192-196. ISSN 1337-7094.
- [8] IVANOVÁ, E., (2011). Význam výskumu a vývoja pre inovačný rast ekonomiky a zvyšovanie jej konkurencieschopnosti. *Sociálno-ekonomická revue*, vol. 9, no. 4, pp. 50-57. ISSN 1336-3727.
- [9] JIŘÍČEK, P., (2014). Regional policy of the european union, innovation and new models of endogenous growth. In *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University, pp. 171-178. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-20.
- [10] KOTERLAND, E., BEKKERS, V., (2008). Diffusion and adoption of electronic service delivery innovations in Dutch e-policing. *Public Management Review*, vol. 10, no. 1, pp. 71-88. ISSN 1471-9045.
- [11] MACIEJCZAK, M., (2010). Innowacje i innowacyjność w łańcuchach żywnościowych. In *Raport o Innowacyjności Gospodarki Polski w 2009 Roku*. Varšava : Institut Nauk Ekonomicznych Pskiej Akademij Nauk, pp. 81-87. ISBN 978-83-61597-19-3.
- [12] OECD, (2005). *Oslo Manual*. [online]. [cit. 2019-04-28]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/science/inno/2367580.pdf>.
- [13] SABADKA, D., (2012). Prístupy k hodnoteniu inovačnej kapacity regiónov a podnikov. *Journal of Management and Business: Research and Practices*, vol. 4, no. 1, pp. 67-76. ISSN 1338-0494.
- [14] SVIDROŇOVÁ, M., MIKUŠ, T., (2014). Co-creation ako inovácia verejnej služby. In *Acta aeriarii publici*, vol. 11, no. 1, pp. 76-91. ISSN 1336-5797.
- [15] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2018). Spatial concentration of research and development in business sector. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 100-107. ISBN 978-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-12.

Príspevok bol podporený grantom GA SPU „Využívanie majetku miestnych samospráv v Nitrianskom kraji na podnikanie“.

ENTREPRENEURIAL ACTIVITY OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE STATUTORY CITY OF KARVINA

Podnikatelská aktivita malých a středních podniků ve Statutárním městě Karviná

PETRA CHMIELOVÁ

Katedra ekonomie a veřejné správy | *Department of economics and public administration*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karvina, Czech Republic*
E-mail: chmielova@opf.slu.cz

Annotation

The aim of this article is to evaluate the business activity of small and medium enterprises in the Statutory City of Karviná in the Czech Republic. With regard to the objective of the work, a questionnaire survey focused on small and medium-sized enterprises in Karvina was carried out. Secondary data are obtained from the Czech Statistical Office. Within Karvina, the number of registered entities is approximately half the number of registered entities every year, except for cooperatives. Enterprises of natural persons doing business under the Trade Licensing Act have a considerable advantage over legal entities. The main motivating factors for entrepreneurship are the influence of “self-fulfillment” when entrepreneurs engage in entrepreneurial activity to achieve their inner satisfaction. The second main motive is the possibility to organize your time and take responsibility for yourself. From the perspective of barriers to starting a business, the most important factor is the bureaucracy and redundant administration.

Key words

business environment, entrepreneurship, Karvina, region, small and medium-sized enterprises

Anotace

Cílem tohoto článku je zhodnotit podnikatelskou aktivitu malých a středních podniků ve Statutárním městě Karviná v České republice. S ohledem na cíl práce byl proveden dotazníkový průzkum zaměřený na malé a střední podniky ve městě Karviná. Sekundární údaje jsou získány z Českého statistického úřadu. V rámci Karviné je počet registrovaných subjektů každý rok přibližně o polovinu vyšší ve srovnání se subjekty s detekovanou aktivitou, s výjimkou družstev. Podniky fyzických osob podnikajících podle živnostenského zákona mají značnou převahu nad právníckými osobami. Hlavními motivačními faktory pro podnikání je vliv „seberealizace“, kdy podnikatelé vyvíjejí podnikatelskou aktivitu pro dosažení svého vnitřního uspokojení. Druhým hlavním motivem je možnost si organizovat svůj čas a přebírat tak odpovědnost sám za sebe. Z pohledu bariér při startu podnikání je nejvýznamněji zastoupen faktor byrokracie a nadbytečné administrativy.

Key words

podnikatelské prostředí, podnikání, Karviná, region, malé a střední podniky

JEL classification: R23

1. Introduction

Business conditions and the very quality of the business environment are usually measured at international or national level. However, there may be some disparities at regional level that do not correspond to the results of the national assessment, but it is also possible to carry out these surveys at regional level within the country. Entrepreneurship is an essential part of today's society, which is seen as an important factor for economic growth, for the competitiveness of economies and for decision-making in public order.

Economists have argued a range of positive impacts that entrepreneurs bring, from innovation (Acs and Audretsch, 1988) to job creation (Blanchflower, 2000; Parker, 2009), to increasing productivity (van Praag, 2007). Regardless of the difference in the positive effects identified, there is a consensus among economists that entrepreneurship is very important for economic development.

The aim of this article is to evaluate the business activity of small and medium enterprises in the Statutory City of Karviná in the Czech Republic. With regard to the objective of the work, a questionnaire survey focused on small and medium-sized enterprises in Karvina was carried out. Secondary data are obtained from the Czech Statistical Office.

2. Theoretical background

The fact that entrepreneurship and entrepreneurs themselves are an important driver of economic growth, employment, innovation and productivity has been known to analysts and theoretical economists since the beginning, but only in the 1990s did the word "entrepreneurship" appear in the media and newspapers. Since then, policymakers in many countries and international organizations have begun to recognize the importance of entrepreneurship and have started to declare their commitment to promoting entrepreneurship or at least improve the business environment by developing policies to improve the business environment, either by removing barriers to business or by targeted measures such as subsidies. (Lundström & Stevenson, 2005; Hart, 2003)

Entrance to the business itself is very complex and is influenced both by internal personality characteristics and also by external conditions of business. It is a process of creating something new, something of value, for which we devote the necessary time and effort and assume the acceptance of financial and other risks, but also receive some reward in the form of monetary or personal satisfaction. (Hisrich, Peters and Shepherd, 2010; Bygrawe and Hofer, 1991)

Entrepreneurial activity is connected with the establishment of a company and its maintenance. Lukes et al. (2013) report that while new entrepreneurial activity is essential to economic dynamics, already established entrepreneurial activity and individuals who do business longer ensure stability in the private sector. Davidsson et al. (2002) have shown that new firms are growing faster than incumbents, making a significant contribution to job creation and replacing job losses in large firms. Lukes et al. (2013) state that, from an economic policy perspective, it is necessary to know how new entrepreneurial activity in individual countries is developing and in what areas it is starting to do business. This information can contribute to better targeting an economic policy aimed at promoting entrepreneurship.

Creating new businesses, especially in declining regions, is seen as a means to secure - future job opportunities. Delfmann and Koster (2016) distinguish the long-term and short-term effects of employment in the creation of new businesses in municipalities in the Netherlands in 1996-2010. The authors conclude that the regional context has a great influence on the local effect of employment in business creation. In addition, it appears that new businesses are still an important source of employment in the context of a slight decline in population, as confirmed by earlier studies by Fritsch and Mueller (2004), which indicate that the peak positive impact of new businesses on regional development is around eight years. After the establishment of new businesses. According to Godlewska-Majkowska and Komorová (2017), the analysis of business localization is currently not only part of strategic business management, but should also be the subject of activities of regions willing to actively seek investors. On the one hand, business entities look for places that meet their needs. On the other hand, regions offer investment areas to accelerate regional development. Local authorities do not decide on business locations, but can create operating conditions to some extent (e.g., facilities with technical infrastructure or workforce for entrepreneurs and investor needs). Therefore, there is a need to apply new solutions or at least to modify current localization methods.

Sloka et al. Dealt with the issue of small and medium-sized enterprises as a pillar of most advanced economies in connection with the quality of the business environment. (2011). The development of SMEs is of particular importance in a situation of economic downturn and rising unemployment. According to the authors, it is necessary to support the development of small and medium-sized enterprises. The establishment of SMEs depends on the business environment in which they operate. The study analyzes proposals to improve the business environment. Some of the problems are the following: disorderly legislation, an unstable economic environment, lack of finance, etc. In this respect, Cumming, Johan and Zhang (2014) or Gawel (2010) indicate that business has a significant positive impact on indicators such as GDP / capita, exports and patents per capita, as well as a positive impact on employment levels.

3. Data and methodology

The research was drawn from several data sources. First of all, it was a primary survey of the opinions of local entrepreneurs in the Statutory City of Karvina using questionnaires, which were conducted both in printed and online form. The survey addressed a total of more than 1,700 enterprises and self-employed. One hundred seventy-one valid questionnaires were obtained to evaluate the survey. In another case, secondary data of the Czech Statistical Office, cadaster data and publicly available city documents were used.

An entrepreneur's willingness to provide information and participate in research played an important role in data collection. According to Commission Recommendation 2003/361 / EC, only enterprises meeting the criteria of small and medium-sized enterprises (SMEs) were addressed for research. A total of 1700 SMEs were contacted in Karvina by e-mail or by personal meeting. Of these, 171 (10.1%) respondents were willing to participate in research. It was a standardized questionnaire survey, which included only closed questions. The advantage of this type is that the data from these questionnaires was easily summed and compared.

3.1 Characteristics of the Statutory City of Karvina

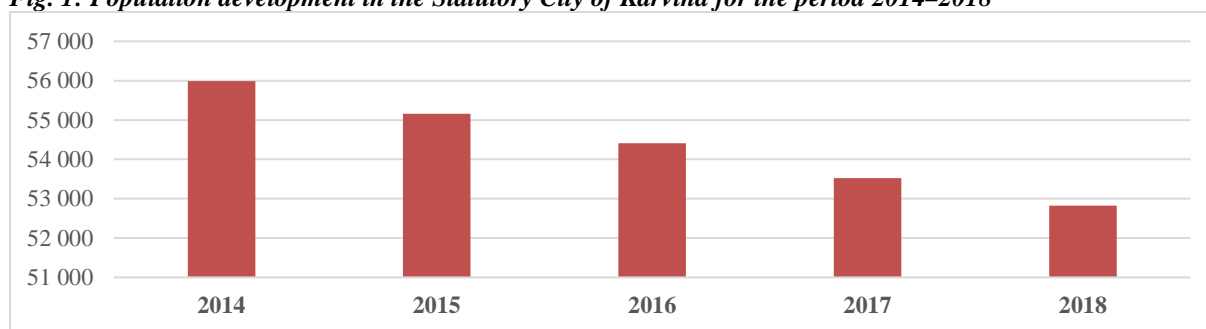
Karvina is a statutory city in the Moravian-Silesian Region, situated 18 km east of Ostrava on the Olše River. At present, Karvina is also a municipality with extended powers and an authorized municipal office. The District Court, the District Prosecutor's Office and the District Archives operate here. Karvina is divided into 6 cadastral areas with nine local parts. The town of Karvina is a spa, university and economic center of the Czech-Polish agglomeration with a large representation of inhabitants with Slovak or Polish nationality.

In the past, Karvina was one of the fastest developing industrial cities in the country. The population grew at the same time as the volume of mining and reached its peak at the end of the 1970s (at that time, almost 80 thousand inhabitants lived here). The foundation of prosperity was the mining of high-quality coal, which became the basis of industrial development in the whole Ostrava region. A turnaround in this development occurred in the 1990s in connection with the decline in mining (mining was completely stopped in the Ostrava part of the district). In recent years, the population of the city has fallen by almost 20 thousand, while unemployment has increased. In addition to the coal mines, the city has a number of other major businesses.

Demographic development characterized by the population in Karvina is not favorable. With the gradual decline in hard coal mining, the unemployment rate increased both in the district and in the city itself. This has led to the fact that young people, in particular, do not return to the city after graduating from secondary schools or universities, and the job offer is not such as to attract new residents. Despite various measures taken by the city management, the population development still shows a negative trend.

Fig. 1 shows the population development in Karvina for the period 2014 to 2018, always on the last day of the year. It can be stated that the population shows a decreasing trend when, during each analyzed year, there is an outflow of population from the statutory city of Karvina.

Fig. 1: Population development in the Statutory City of Karvina for the period 2014–2018

Source: Web portal Czech Statistical Office online: <https://www.czso.cz/csu/xt/casove-rady-za-jednotlive-spravni-obvody-obci-s-rozsirenou-pusobnosti>

4. Entrepreneurial activity of small and medium-sized enterprises in the Statutory City of Karvina

The survey primarily carried out an initial analysis of the development of the number of registered enterprises and enterprises with observed activity according to the prevailing activity in 2014–2018, which is presented in Tab. 1.

The development of the number of registered subjects did not change much over the years. A more significant change occurs in comparison with the rate of registered entities and enterprises with observed activity. In this case, there is already a noticeable discrepancy. It can be seen that in all business activities, the number of enterprises with the observed activity is almost half that of the registered business entities. The biggest difference is noticeable in sector G Wholesale and retail trade; repair and maintenance of motor vehicles with an average difference of up to 1 211 enterprises. On the other hand, the lowest difference is in Q Health and Social Care, where there is an average of 12 enterprises.

Tab. 1: Development of the number of registered enterprises by principal activity in 2014-2018

time	31.12.2014		31.12.2015		31.12.2016		31.12.2017		31.12.2018	
	Registered enterprise	Enterprises with detected activity	Registered enterprise	Enterprises with detected activity	Registered enterprise	Enterprises with detected activity	Registered enterprise	Enterprises with detected activity	Registered enterprise	Enterprises with detected activity
A Agriculture, forestry, fishing	126	58	134	63	144	69	158	84	156	78
B-E Industry total	760	378	758	384	774	403	815	448	859	478
F Construction industry	723	341	706	329	700	323	707	319	727	341
G Wholesale and retail; repairs and maintenance motor vehicles	1 953	686	1 861	646	1 803	620	1 820	643	1 800	626
H Transport and storage	199	89	200	92	197	86	197	90	193	83
I Accommodation, meals and hospitality	439	203	437	199	440	186	439	197	435	189
J Information and communication activities	81	54	81	56	70	48	74	48	79	54
K Finance and insurance industry	518	212	491	183	467	164	249	44	239	42
L Real estate activities	584	238	600	260	614	202	640	258	641	286
M Professional, scientific and technical activities	817	475	818	467	842	485	963	565	966	551
N Administrative a support activities	119	67	118	64	122	72	142	75	144	76
O Public administration and defense; compulsory social security	11	4	12	6	11	6	12	10	12	7
P Education	103	75	103	73	89	60	90	60	90	60
Q Health and social care	150	136	147	132	136	127	133	122	133	121
R Cultural, entertainment and recreational activities	195	79	194	91	197	75	203	89	203	94
S Other activities	687	322	704	303	732	275	740	299	745	311
X Unclassified
Total	7 721	3 517	7 615	3 432	7 598	3 292	7 657	3 449	7 695	3 478

Source: Web portal Czech Statistical Office (online, 2020)

Tab. 2 shows the development of registered entities and entities with observed business activity for the period 2014–2018. It is evident that the number of registered entities is approximately one half higher each year compared to entities with detected activity, except for cooperatives. There is a considerable predominance on the part of business entities of natural persons doing business under the Trade Licensing Act compared to legal entities. There is a slightly fluctuating trend for individuals, unlike legal entities, where there is a slight annual increase. Companies do not report any newly registered entities in 2015 and also the observed activity does not change compared to 2014. The same applies to the following three years when in 2016, there was a decrease in both

registered enterprises and enterprises with detected activity and in 2017 almost nothing has changed in this area compared to the previous year.

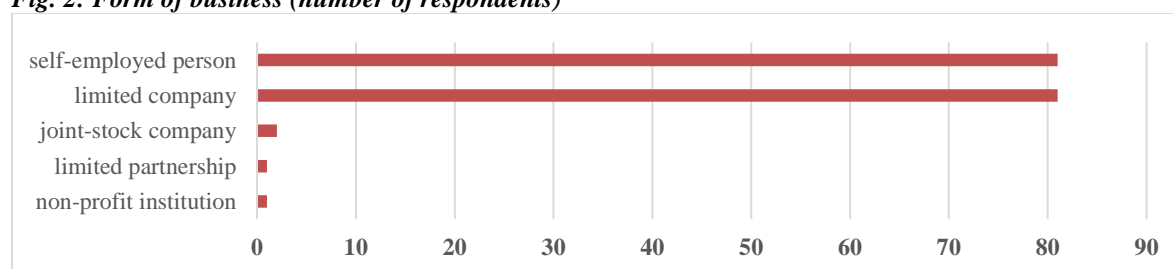
Tab. 2: Business entities by legal form in 2014-2018

time	31.12.2014		31.12.2015		31.12.2016		31.12.2017		31.12.2018	
	Registered enterprise	Enterprises with detected activity	Registered enterprise	Enterprises with detected activity	Registered enterprise	Enterprises with detected activity	Registered enterprise	Enterprises with detected activity	Registered enterprise	Enterprises with detected activity
Natural person	6 128	2 699	5 992	2 611	5 921	2 580	5 915	2 578	5 952	2 574
Natural persons doing business according to the Trade Licensing Act	5 411	2 355	5 361	2 314	5 366	2 320	5 434	2 369	5 460	2 359
Other natural persons engaged in business	616	304	528	249	467	215	382	152	374	153
Agricultural entrepreneur	18	6	23	10	20	11	22	12	20	11
Legal person	1 593	818	1 623	821	1 677	712	1 742	871	1 743	904
Legal person	672	505	685	510	709	493	749	558	755	571
Joint-stock company	42	36	42	36	39	24	39	24	29	23
Cooperative	160	155	158	154	158	89	160	151	159	156
Total	7 721	3 517	7 615	3 432	7 598	3 292	7 657	3 449	7 695	3 478

Source: Web portal Czech Statistical Office (online, 2020)

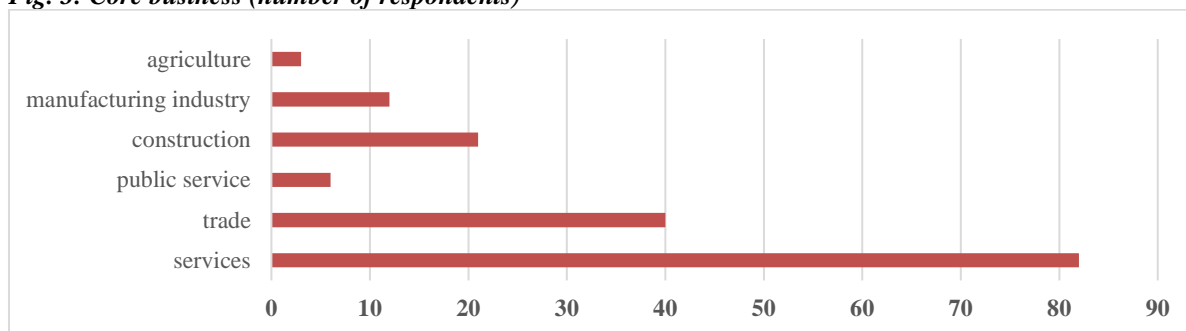
Looking at the sample of respondents in terms of the legal form of entrepreneurship in the questionnaire survey (Fig. 2), there is a significant prevalence of self-employed persons and self-employed persons. In terms of the number of responses, companies such as public limited companies, limited partnerships and non-profit organizations are negligible.

Fig. 2: Form of business (number of respondents)

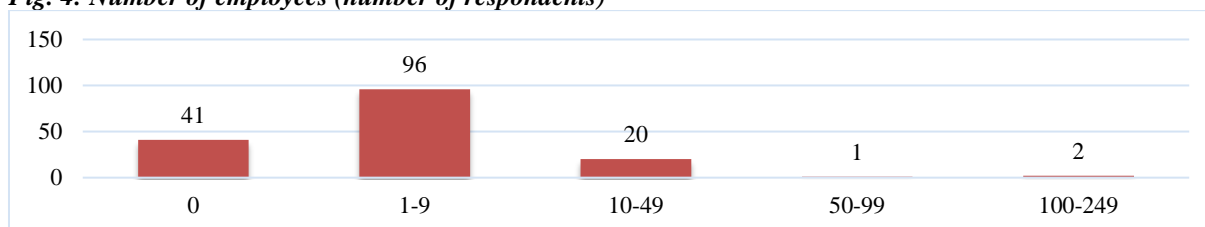
Source: own processing based on a questionnaire survey

Regarding the field of business in which the companies operate (see Fig. 3), the dominant field of services is 47.95% of the entire sample. Furthermore, trade (23.39%) and construction (12.28%) have a significant share. To a lesser extent, the manufacturing industry (7.02%), public service (3.51%) and agriculture (1.75%) are represented.

Fig. 3: Core business (number of respondents)

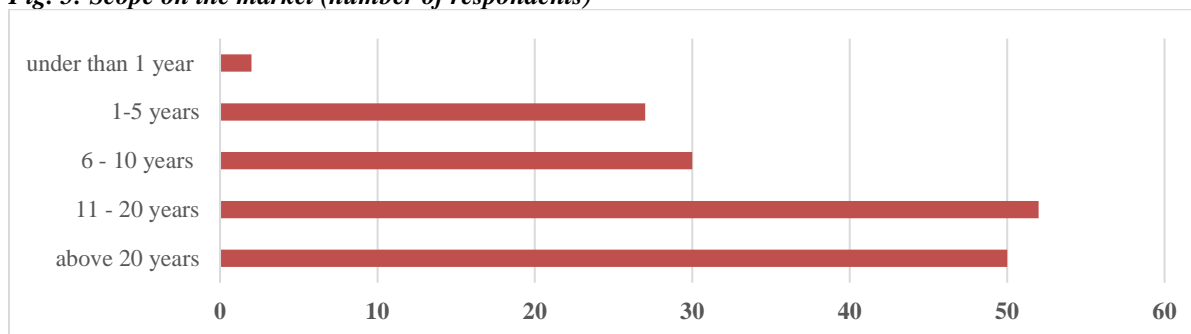
Source: own processing based on a questionnaire survey

The analysis shows the most frequent occurrence of entrepreneurs with a number of employees ranging from 1-9 (Fig. 4). The second most common phenomenon is the occurrence of self-employed without employees, a total of 23.98%. Only two enterprises report between 100-249 employees and only one enterprise has 50-99 employees.

Fig. 4: Number of employees (number of respondents)

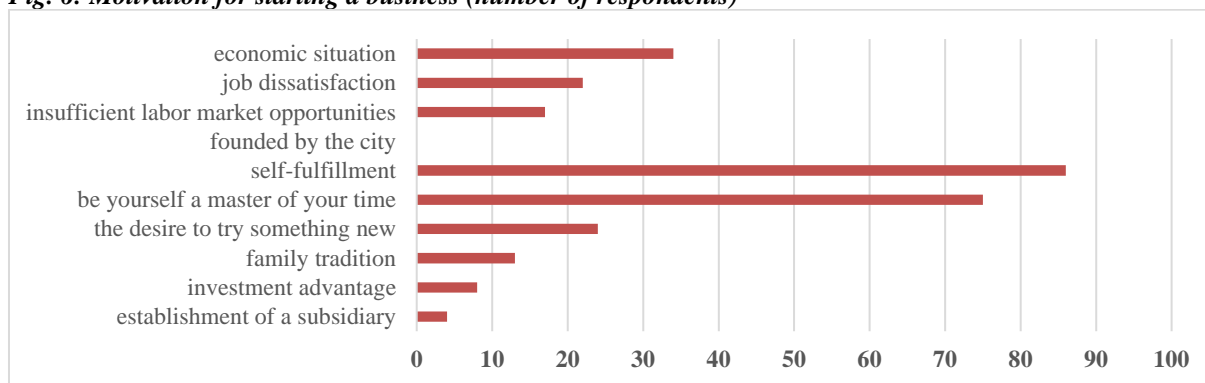
Source: own processing based on a questionnaire survey

It is evident from Fig. 5 that the largest group of enterprises are those operating on the market for 11 to 20 years. The second largest group of companies are those that have been operating on the market for more than 20 years. On the other hand, the least companies operate on the market for less than one year. It can be stated that the largest group of enterprises are the longest operating companies on the market, while the smallest group of enterprises is the companies that operate on the market for the shortest time. This means that only two enterprises were established less than 1 year ago and can be considered as newly established.

Fig. 5: Scope on the market (number of respondents)

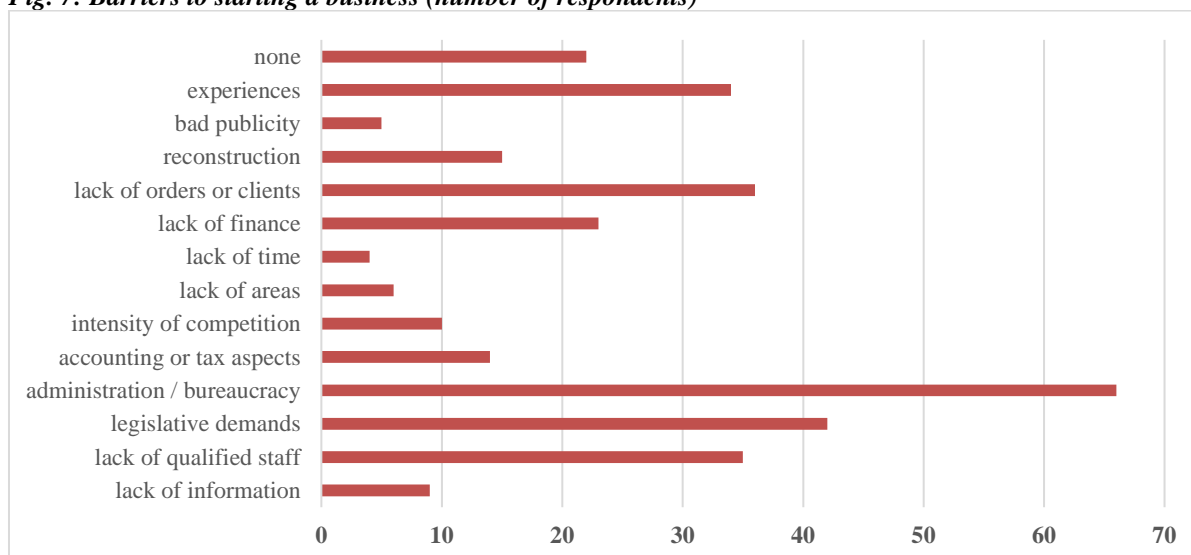
Source: own processing based on a questionnaire survey

Fig. 6 shows the self-fulfillment motive as the main source of motivation for starting a business and trying to be a master of time. In recent years, more and more people want to have flexible working hours at the expense of spending more time during the day than if they had strict working hours. Another motive is the economic situation, where entrepreneurs are driven forward by the prospect of higher income. Other motives that should be remembered include the desire to try something new and, in particular, job dissatisfaction, which is the cause of self-fulfillment and building your own business. Among the least mentioned sources of motivation for starting a business is that the company was already founded by the city, such a possibility does not favor any of the respondents addressed by us. And very few entrepreneurs are inclined to the fact that the motivation was to establish a subsidiary.

Fig. 6: Motivation for starting a business (number of respondents)

Source: own processing based on a questionnaire survey

Fig. 7 shows the barriers businesses in Karvina had to face when starting their business. It is evident that the biggest barrier was the administration or bureaucracy linked to administrative acts. This result is also followed by the fact that the second biggest barrier was the legislative difficulty associated with legislative erudition. A very important barrier can also be seen in the fact that companies faced a lack of qualified employees or a lack of orders and clients. On the other hand, the lack of time, poor publicity or lack of space can be considered as the least barrier when starting a business.

Fig. 7: Barriers to starting a business (number of respondents)

Source: own processing based on a questionnaire survey

5. Conclusion

A representative sample of respondents from the Statutory City of Karvina are mainly small entrepreneurs with a turnover of up to CZK 1 million, who employ up to 9 employees representing the service sector. These companies have a long-term existence on the market for more than 11-20 years (33% of companies) and over 20 years (29%). Their participation in the survey is due to their positive attitude to the local environment (some degree of patriotism).

The main motivating factors for entrepreneurship are the influence of self-fulfillment in 50% of entrepreneurs when they develop entrepreneurial activity to achieve their inner satisfaction. The second main motive is the possibility to organize your time and take responsibility for yourself. 44% of the entrepreneurs surveyed mentioned this motive. In third place is the impact of the economic situation, where mainly higher incomes and profit is very important for almost 20% of entrepreneurs.

From the perspective of barriers to starting a business, the most important factor is the bureaucracy and redundant administration. 39% of entrepreneurs rate this factor as negative. There is room for the city of Karvina, how it can help in the cooperation of activities aimed at promoting entrepreneurship and transfer of knowledge or advice

directly to entrepreneurs. The lack of skilled workers is also coming to the forefront, with nearly 20% of entrepreneurs considering this factor as significant. Although the city shows a certain rate of unemployed persons, this factor represents a significant aspect in the future, which appears in the Karvina district with a slight delay compared to other regions of the Czech Republic, which have already encountered limits on the availability of human capital. An important factor is the insufficient number of orders and clients for 21% of entrepreneurs who are experiencing fluctuations in orders or lack of target customers. An interesting finding is a fact that the impact of competition is significant only for 6% of entrepreneurs. This suggests that firms do not feel the power of competition, which may be due to a small number of business entities or a strong orientation to markets other than local markets.

Literature

- [1] ACS, Z. J., AUDRETSCH, D. B., (1988). Innovation in large and small firms an empirical analysis. *American Economic Review*, vol. 78, no. 4, pp. 678-690. ISSN 1944-7981.
- [2] BLANCHFLOWER, D. G., (2000). Self-employment in OECD countries. *Labour Economics*, vol. 7, no. 5, pp. 471-505. ISSN 0927-5371. DOI 10.3386/w7486.
- [3] BYGRAVE, W. D., HOFER, C. W., (1991). Theorizing about entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, vol. 16, no. 2, pp. 13–22. ISSN 1042-2587.
- [4] CUMMING, D., JOHAN S., ZHANG, M., (2014). The economic Impact of Entrepreneurship: Comparing International Datasets. *Corporate Governance: An International Review*, vol. 22, no. 2, pp. 162-178. ISSN 1467-8683.
- [5] DAVIDSSON, P., KIRCHHOFF, B., HATEMI, J. A., GUSTAVSSON, H., (2002). Empirical analysis of growth factors using Swedish data. *Journal of Small Business Management*, vol. 40, no. 4, pp. 332–349. ISSN 0047-2778.
- [6] DELFMANN, H., KOSTER, S., (2016). The Effect of New Business Creation on Employment Growth in Regions Facing Population Decline. *Annals of Regional Science*. vol. 56, no. 1, pp. 33-54. ISSN 1432-0592.
- [7] FRITSCH, M., MUELLER, P., (2004). The Effect of New Firm Formation on Regional Development Over Time: The case of Great Britain. *Small business Economics*. vol. 30, no. 1, pp. 59-71. ISSN 0949-9970.
- [8] GAWEL, A., (2010). The Relationship between Entrepreneurship and Unemployment in the Business Cycle. *Journal of International Studies*, vol. 3, no. 1, pp. 59-69. ISSN 2306-3483.
- [9] GODLEWSKA-MAJKOWSKA, H., KOMOROVÁ, A., (2017). Regional Strategic Groups as A Tool of Enterprises Localization Analysis on Automotive Industry in the European Union. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, vol. 28, no. 1, pp. 35-46. ISSN 1392-2785.
- [10] HART, D.M., (2003). *The Emergence of Entrepreneurship Policy – Governance, Start-ups, and Growth in the U.S. Knowledge Economy*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0521826778.
- [11] HISRICH, R. D., M. P. PETERS and D. A. SHEPHERD, 2010. *Entrepreneurship*. New York: McGraw-Hill/Irwin. ISBN 978-0078029196.
- [12] LUKEŠ, M., ZOUHAR, J., JAKL, M., OČKO, P. (2013). Factors Influencing Entrepreneurial Entry: Early – Stage Entrepreneurs in the Czech Republic. *Politická ekonomie*, vol. 61, no. 2, pp. 229–247. ISSN 0032-3233.
- [13] LUNDSTRÖM, A., STEVENSON, L., (2005). *Entrepreneurship Policy – Theory and Practices*. International Studies in Entrepreneurship, Springer. ISBN 978-0-387-24140-1.
- [14] PARKER, S. C., (2009). *The Economics of Entrepreneurship*. London: Cambridge University Press. ISBN 978-1316-756-70-6.
- [15] PRAAG, M. van, (2007). What is the value of entrepreneurship? A review of recent research. *Small Business Economics*, vol. 29, no. 1, pp. 351-382. ISSN 1573-0913.
- [16] SLOKA, B., KANTANE, I., GRANTINS, A., VILCINA, A., (2011). *Challenges for SMEs Development in Salaspils Municipality*. Latvia: Latvia University of Agriculture. ISBN 978-9984-9997-7-7.

This paper was supported by the project SGS/20/2019 “Brownfields in urban and rural space: geographic, economic, business and public administrative contexts and their importance for regional development (BURAN 2)”.

This paper was supported by the project funded from the SMK under the contract number MMK/SML/1107/2018 “Research of conditions for small and medium-sized enterprises in the city of Karvina”.

MULTI-CRITERIA ANALYSIS AS A TOOL FOR ASSESSMENT OF DISTRICT TOWNS

Multi-kritériálna analýza ako nástroj hodnotenia okresných miest

ROMAN VAVREK

Katedra verejnej ekonomiky | Department of Public Economics
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
VŠB – Technická univerzita Ostrava | VSB - Technical University Ostrava
✉ Sokolská tř. 2416, 702 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: roman.vavrek@vsb.cz

Annotation

A technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution is a multi-criteria decision analysis method used for complex assessment of a set of alternatives. It is often combined with the CV (Coefficient of Variance) method to determine the weight of these criteria to objectify achieved results. Using these methods, we have assessed a group of district towns in the Slovak Republic based on 2016 data by using six budgetary criteria, including maximizing and minimizing ones. The main contribution of this article is the complex assessment of a selected set of territorial administration entities, differences in their results and the importance of selecting the right method to determine weights, which has a significant impact on the overall results. It can be said that there were almost no differences in results among the majority of district towns, there were no significant correlations between the results and the criteria, and there were some common characteristics in the three created clusters. The analysis has confirmed that it is necessary to pay special attention to the selection of criteria and of the method used to determine their weight, as these factors have a significant impact on the overall results of analysis.

Key words

TOPSIS technique, coefficient of variance, objective weighting methods, correlation analysis, cluster analysis

Anotace

TOPSIS technika ako jedna z metód multi-kritériálneho rozhodovania sa venuje komplexnému hodnoteniu súboru alternatív. V kombinácii s touto metódou je použitá CV metóda (Coefficient of Variance) ako metóda stanovenia váh týchto indikátorov pre objektivizáciu získaných výsledkov. Pomocou tejto kombinácie metód je hodnotená skupina okresných miest v Slovenskej republike v roku 2016 pomocou 6 rozpočtových indikátorov zahrňajúcich kritéria s maximalizačným aj minimalizačným charakterom. Hlavný prínos predloženého príspevku spočíva v poukázaní na komplexné hodnotenie vybranej skupiny subjektov územnej samosprávy, na rozdiely v ich výsledkoch a dôležitosť vhodného výberu metódy pre stanovenie váh, ktorá v konečnom dôsledku výrazne determinuje celkové výsledky. Konštatujeme minimálne rozdiely vo výsledkoch medzi väčšinou okresných miest, žiadnu významnú koreláciu týchto výsledkov s jednotlivými indikátormi ako aj spoločné charakteristiky 3 vytvorených zhlukov. Pri realizácii analýzy sa potvrdilo, že je potrebné venovať vysokú pozornosť výberu samotných indikátorov ako aj metóde stanovenia ich váh, ktoré výrazne determinujú celkový výsledok analýzy.

Key words

TOPSIS technika, variačný koeficient, objektívne metódy stanovenia váh, korelačná analýza, zhluková analýza

JEL classification: C52, C58, P43

1. Introduction

The situation in the 21st century requires that public entities and other stakeholders solve many challenges, including demographic changes, employment rate, mobility and security. Therefore, the challenging role of public administration entities is to ensure the best possible quality and most efficient use of available funds.

In the Slovak Republic, budgetary management of municipalities is regulated by law, where indebtedness is the only criterion for budgetary management assessment (Act No. 583/2004): The municipality is obliged to introduce a healing regime, if the total amount of its obligations after the term of repayability overlaps 15% of real current

incomes of the municipality for the preceding budget year and if it did not repay some allowable obligation in 60 days from its repayability. A healing regime precedes forced administration and it represents the municipality's loss of freedom over the administration of municipal funds. This Act also stipulates that a municipality may accept for the fulfilment of its tasks reimbursable sources of financing only if "the total sum of the debt of the municipality or higher regional unit does not exceed 60% of current real incomes of the preceding budget year and the sum of the annual instalments of the reimbursable sources of financing, including the repayment of profit, does not exceed 25% of current real incomes of the preceding budget year."

It is generally considered that if public sector bodies want to survive and prosper in today's globalized and competitive world, they need to change their way of thinking and change their management. A major issue of the public sector is its efficiency, which is a term that is not defined in a unified manner by experts. Siegl et al. (2011) deny the very existence of efficiency. They believe that efficiency can be achieved only if perfect competition is achieved, which is, however, an economic model. Mankiw (2000) and Vorlíček (2008) say that efficiency means maximum use of the society's precious resources. Efficiency is viewed similarly by Hamerníková et al. (2010) or Peková (2011). Reškořík et al. (2003) believe that efficiency is a state in which the maximum number of possessions and maximum benefit are achieved from available social resources. Tetřevová (2008) believes that efficiency is the absence of waste, i.e. a state when the economy reaches the limit of production possibilities. One of the possible ways to measure efficiency is via MCDM methods. We will focus on one such method – the TOPSIS technique.

2. TOPSIS technique as a tool for complex assessment of efficiency

The Roman philosopher Seneca said "Nothing is certain except the past." Future is uncertain. All new ideas and possible variants of decisions in real world must be compared according to a set of multiple conflicting criteria (Turskis et al., 2009). Decision-making is an important part of most human activities, regardless if we are performing daily activities, professional or political work. Some decisions maybe relatively simple, especially if the consequences of a bad decision are small, while others can be very complex and have significant effects (Govindan, Brandt Jepsen, 2016). Many decision problems consist in ranking several alternatives evaluated under conflicting attributes in order to choose the best available one (Cardoso, Sousa, 2005).

The MCDM methods are developed to assist decision making in either ranking a known set of alternatives for a problem or making a choice among this set while considering the conflicting criteria (Mardani et al., 2016). According to Zavadskas et al. (2016), the most important advantage of the multiple criteria methods is their capability of addressing the problems that are marked by different conflicting interests. As it is complicated to find the most suitable alternative, various methods and processes have been used in practice to determine the right decision, offering the possibility to apply various mathematical operations (Wu et al., 2013). In practice, different qualitative and quantitative methods are used to assess efficiency, and not only in the public sector (AHP, ANP, COPRAS, ELECTRE, PROMETHEE, TOPSIS, VIKOR, and others). One group of such methods are MCDM methods, including the TOPSIS technique used for the purposes of this article.

The TOPSIS method is the second most popular method among MCDM approaches. (Zavadskas et al., 2014). According to Olson (2004), TOPSIS is attractive in that limited subjective input is needed from decision-makers. The only subjective input needed is weights. The technique was developed by Hwang and Yoon (1981) as an alternative to the ELECTRE method. The result of the TOPSIS technique can be described as a solution that exists at the moment when satisfaction with the distance from the Positive Ideal Solution (PIS) and from the Negative Ideal Solution (NIS) is the same. Consequently, PIS can be characterized as a solution or alternative that maximizes yield criteria and minimizes cost criteria. Analogically, NIS can be characterized as the opposite, i.e. a solution or alternative that maximizes cost criteria and minimizes yield criteria.

According to Bhutia, Phipon (2012), benefits of this method include simple application, the ability to operate with all types of criteria (both subjective and objective), rationality and understandability, straightforwardness of calculation, and the ability to depict the best alternative by means of mathematical calculation. Shih et al. (2007) appreciate the logic of the TOPSIS technique as it represents the rationality of human choices, as well as the general value that takes into consideration the best and the worst values of the selected criteria. Zavadskas et al. (2016) as its advantages also mention easy decision making using both negative and positive criteria or its relatively easy implementation. Noryani et al. (2018) believe that this method is a compensatory method, i.e. it allows us to find compromises among criteria, where one bad result achieved in one criterion can be compensated by a good result in another criterion.

Shih et al. (2007) and Kandakoglu et al. (2008) and claim that the main disadvantage of the TOPSIS method is the lack of the possibility to assign weights to monitored criteria and the absence of consistent control by the decision-maker. For this reason, this method is dependent on the process of finding the relative importance of various criteria in order to achieve the desired objective. Therefore, one of the most important factors in the whole process is the way in which weights are determined for individual criteria. Various methods have been used in combination with the TOPSIS technique. The subjective ones include a pairwise comparison used by Vavrek et al. (2017). Objective methods of determining weights include methods such as Coefficient of Variance (hereinafter referred to as "CV"), Entropy, Criteria Importance Through Incriteria Correlation, Mean Weight, Standard Deviation or Statistical Variance Procedure (see Aouadni et al., 2017; Singla et al., 2017; Vavrek, Chovancová, 2019, and many others).

3. Methodology

This article focuses on an assessment of 69 district towns in the Slovak Republic on the basis of data available in 2016. Bratislava and Košice were excluded from the analysis, as these are the only two cities in Slovakia that are divided into boroughs with their own autonomy and budget.

In our research, we identified six criteria for the assessment of the efficiency of budget spending by territorial administration entities. The identification of criteria was based on in-person consultations with government auditors and representatives of individual entities. Initially, we operated with 28 criteria; however, after several meetings and discussions, the number was reduced to the following set of monitored criteria:

- R₁ – total expenditures per capita,
- R₂ – share of foreign resources on the total assets of the municipality,
- R₃ – total income of the municipality per capita,
- R₄ – current expenditure per capita,
- R₅ – foreign sources per capita,
- R₆ – current income per capita.

To assess the above-mentioned group of towns, we used the TOPSIS technique, which is further described e.g., by Olson (2004), Bhutia, Phipon (2012), Pavic, Novoselac (2013) or Vavrek et al. (2015).

The achieved results are accompanied by selected moment characteristics illustrated by a dendrogram (and factor analysis), a box plot and a density plot. The relationship between the result and individual criteria is also monitored through correlation analysis by using the Kendall coefficient. The analyses were processed in MS Excel, Statistica 13.4 and Statgraphics XVIII.

3. Results and discussion

The selected set of criteria used to assess district towns represents a significant intervention by the decision-maker into the assessment process (which we tried to eliminate by creating an expert group for the purposes of creating this set). To objectify the TOPSIS technique results, the CV method was used, i.e. an objective method of determining weights on the basis of which we calculated the weights of criteria as follows.

Tab. 1: Weights of individual criteria calculated using the CV method

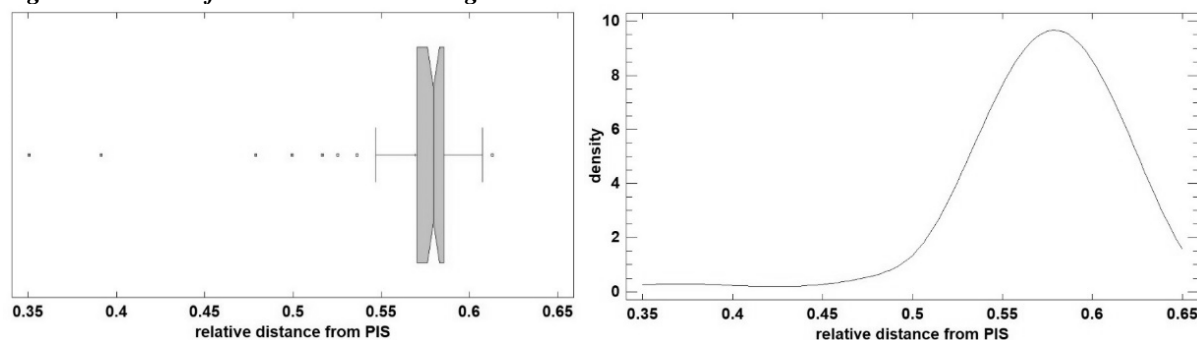
R ₁	R ₂	R ₃	R ₄	R ₅	R ₆
0.164	0.171	0.177	0.155	0.176	0.157

Source: Own processing

Tab. 1 shows the evenness of individual criteria, which corresponds to the idea of complex assessment, i.e. to improve the ranking/assessment, an entity (in this case a district town) must focus on all criteria in parallel. The result of the application of these weights in the TOPSIS technique calculation is depicted in Fig. 1.

The high variation span ($R = 0.2622$) was caused especially by a group of towns located in the lower part of the total ranking. Despite this fact, the results can be perceived as relatively homogeneous, which is also documented by the low values of the determining variation ($s_x = 0.0413$) and the variation coefficient (7.26 %). Minimal difference between medium values, i.e. median and average, is indicated by the left-hand side or negative slope of the overall results, which is most reflected in the density plot (Fig. 1). This Fig. 1 shows the evenness of results, the absence of significant domination of a single entity and a high concentration around the medium value of results.

Fig. 1: Structure of results achieved through CV-TOPSIS

Source: Own processing

Correlation analysis did not confirm the linear correlation between CV-TOPSIS results and the criteria. However, the linear correlation between individual criteria was confirmed. Statistically, three out of six criteria significantly correlate with four other criteria; however, given the relation to the overall results (c_i), this does not represent a methodological problem.

Ružomberok was the district town with the best assessment in 2016, followed by Čadca and Spišská Nová Ves. On the opposite side of the spectrum, there was Lučenec, Prešov and Komárno.

Tab. 2: Weights of individual criteria calculated using the CV method

Rank	Subject	c_i^*	R_1	R_2	R_3	R_4	R_5	R_6
1.	Ružomberok	0.6129	696,90	9.15	776.10	650.36	268.88	736.15
2.	Čadca	0.6075	634.59	44.66	650.72	584.31	491.28	642.57
3.	Spišská N. V.	0.6028	750.25	4.17	776.31	704.11	139.35	753.13
4.	Galanta	0.6027	773.05	3.13	794.47	712.27	74.02	781.86
5.	Vranov n. T.	0.6005	905.90	20.43	852.54	773.96	557.71	819.94
...
65.	Levice	0.5168	630.05	9.46	669.25	612.97	191.10	665.39
66.	Partizánske	0.5000	598.50	5.92	617.80	522.37	136.57	586.57
67.	Lučenec	0.4800	723.01	9.92	846.92	596.13	249.40	657.51
68.	Prešov	0.3914	661.99	10.53	716.01	604.56	306.17	699.02
69.	Komárno	0.3507	586.67	7.94	676.74	559.91	163.66	618.33

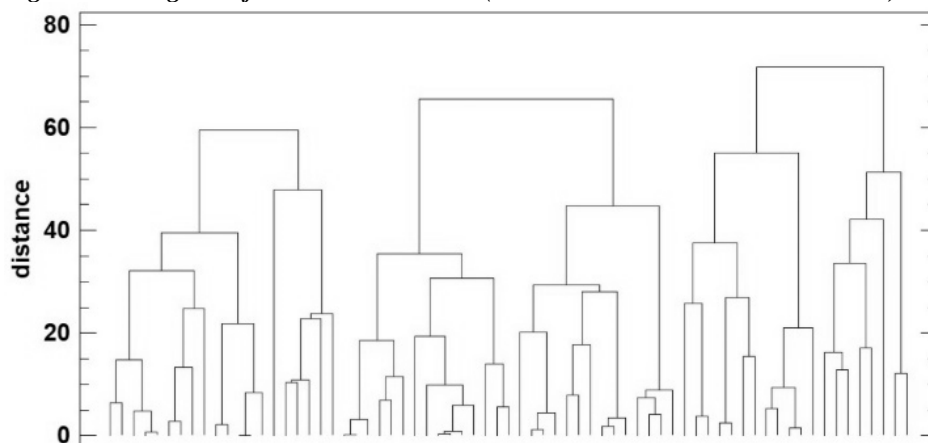
Source: Own processing

* c_i - relative distance from PIS

Findings arising from the overall results as well as from results of the correlation analysis are further confirmed by the results of individual district towns. There are minimum absolute differences in overall assessment through CV-TOPSIS, with the exception of Prešov and Komárno. The trend of maximising or minimising criteria in combination with the overall results, i.e. their significant linear correlation, was not observed.

The last analysis was a cluster analysis the aim of which is to create groups of district towns with similar values in monitored criteria. By using the Ward method and Euclidean distance (which is the most common combination used in practice), we created 3 clusters, whose characteristics and the identification of individual towns are displayed in Tab. 3.

Fig. 2: Dendrogram of the achieved results (Ward Method + Euclidean Distance)

Source: Own processing

Tab. 3: Results of the cluster analysis on the basis of six criteria

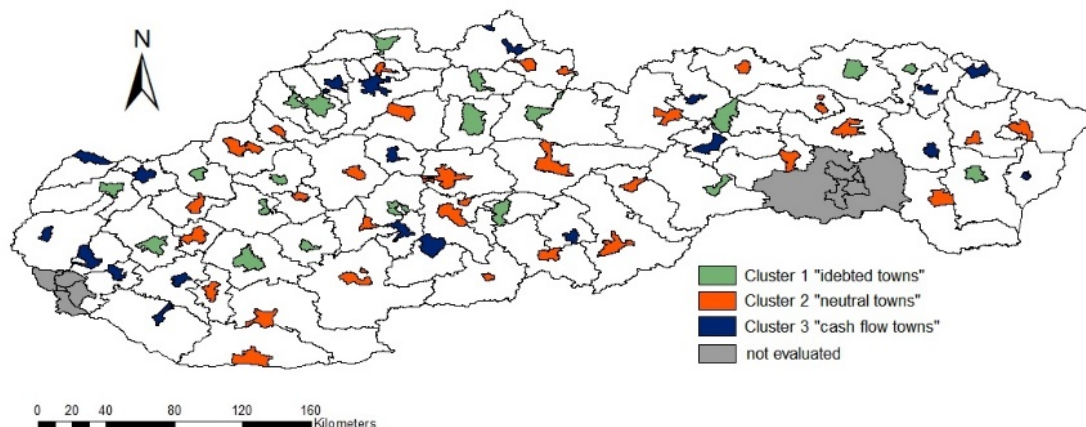
Cluster 1 "indebted towns"	Bánovce nad Bebravou; Bardejov; Čadca; Detva; Dolný Kubín; Levoča; Liptovský Mikuláš; Michalovce; Nitra; Nové Mesto nad Váhom; Považská Bystrica; Púchov; Rožňava; Ružomberok; Senica; Svidník; Topoľčany; Trnava; Zlaté Moravce; Žiar nad Hronom					
Cluster 2 "neutral towns"	Banská Bystrica; Brezno; Gelnica; Hlohovec; Humenné; Ilava; Komárno; Kysucké Nové Mesto; Levice; Lučenec; Martin; Nové Zámky; Partizánske; Piešťany; Poprad; Prešov; Prievidza; Revúca; Rimavská Sobota; Sabinov; Snina; Stará Lubovňa; Šaľa; Trebišov; Trenčín; Tvrdošín; Veľký Krtíš; Zvolen; Žarnovica					
Cluster 3 "cash flow towns"	Banská Štiavnica; Bytča; Dunajská Streda; Galanta; Kežmarok; Krupina; Malacky; Medzilaborce; Myjava; Námestovo; Pezinok; Poltár; Senec; Skalica; Sobrance; Spišská Nová Ves; Stropkov; Turčianske Teplice; Vranov nad Topľou; Žilina					
	R ₁	R ₂	R ₃	R ₄	R ₅	R ₆
Cluster 1	706.51	18.26	762.87	635.66	399.02	722.02
Cluster 2	629.47	11.13	682.80	571.32	240.83	645.65
Cluster 3	816.93	9.83	876.18	721.44	354.81	806.41

Source: Own processing

From the perspective of cluster analysis results, no impact of the spatial distribution of district towns on the results was identified, as each cluster includes towns from different parts of Slovakia.

Differences in individual criteria among the clusters can be seen in Tab. 3, on the basis of which we could characterize Cluster 1 as "indebted towns" with a high proportion of foreign resources; Cluster 2 as "neutral towns" whose results were not the highest nor the lowest in any of the criteria; Cluster 3 as "cash flow towns" whose income and expenditures achieved the highest values and where cash flow is the highest.

Fig. 3: Dendrogram of the achieved results (Ward Method + Euclidean Distance)

Source: Own processing

5. Conclusion

In the 21st century, decision-making on the basis of different or all available information is a necessity that must be faced by any entity wishing to be competitive. The main method selected for this contribution was the TOPSIS technique, whose results are determined by the objective method of identifying the weights of criteria - Coefficient of Variance.

On the basis of an assessment of district towns in 2016 by using 6 criteria, the following statements can be made:

- The use of the CV (Coefficient of Variance) method as the method for objective determination of weights proved to be right. The method determined the weights of criteria in such a manner that none of the criteria showed linear correlation with the overall results, which supported the idea of complex assessment of the analysed group.
- The overall results of the CV-TOPSIS technique showed minimal absolute differences between individual district towns, i.e. any change in the monitored criteria could induce a change in the overall result and the entity's ranking. A more significant difference was observed only in two towns on the very bottom of the ranking. Reasons for this ranking must be analysed from a wider perspective and we will focus on them in further research.
- Despite the fact that cluster analysis did not show any grouping of entities from the spatial perspective, certain features of these clusters can be observed (see above). The identity of clusters can be perceived as an identifying or grouping factor for further complex assessment of territorial administration entities.

We believe that the TOPSIS technique combined with an objective method of determining the weights of criteria is a suitable tool for complex assessment, which can be applied in various areas of the public and private sectors. However, attention must be paid to the selection of criteria and to the method of determining their weight, which has a significant impact on the overall result of the analysis.

Literature

- [1] AOUDANI, S., REBAI, A., TURSKIS, Z., (2017). Natural The Meaningful Mixed Data TOPSIS (TOPSIS-MMD) Method and its Application in Supplier Selection. *Studies in Informatics and Control*, vol. 26, no. 3, pp. 353-363. ISSN 1220-1766. DOI 10.24846/v26i3y201711.
- [2] BHUTIA, P. W., PHIPON, R., (2012). Application of AHP and TOPSIS Method for Supplier Selection Problem. *Journal of Engineering*, vol. 2, no. 10, pp. 43-50. ISSN 2250-3021.
- [3] CARDOSO, D. M., SOUSA, J. F., (2005). A Multi-Attribute Ranking Solutions Confirmation Procedure. *Annals of Operations Research*, vol. 138, pp. 127-141. ISSN 0254-5330. 10.1007/s10479-005-2449-y.
- [4] GOVINDAN, K., BRANDT JEPSEN, M., (2016). ELECTRE: A comprehensive literature review on methodologies and applications. *European Journal of Operational Research*, vol. 250, no. 1, pp. 1-29. ISSN 0377-2217. DOI 10.1016/j.ejor.2015.07.019.
- [5] HAMERNÍKOVÁ, B., MAAYTOVÁ, A., et al., (2010). *Veřejné finance*. Prague: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7357-497-0.
- [6] HWANG, C. L., YOON, K., (1981). *Multiple attribute decision making, methods and applications*. Berlin: Springer. ISBN 978-3-642-48318-9.
- [7] KANDAKOGLU, A., CELIK, M., AKGUN, I., (2009). A multi-methodological approach for shipping registry selection in maritime transportation industry. *Mathematical and Computer Modelling*, vol. 49, no. 3-4, pp. 586-597. ISSN 0895-7177. DOI 10.1016/j.mcm.2008.09.001.
- [8] MANKIW, N., (2000). *Zásady ekonomie*. Prague: Grada. ISBN 8071698911.
- [9] MARDANI, A., ZAVADSKAS, E. K., GOVINDAN, K., SENIN, A., JUSOH, A., (2016). VIKOR Technique: A Systematic Review of the State of the Art Literature on Methodologies and Applications. *Sustainability*, vol. 8, no. 1, pp. 37. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su8010037.
- [10] NORAYANI, M., SAPUAN, S. M., MASTURA, M. T., (2018). Multi-criteria decision-making tools for material selection of natural fibre composites: A review. *Journal of Mechanical Engineering and Sciences*, vol. 12, no. 1, pp. 3330-3353. ISSN 2231-8380. DOI 10.15282/jmes.12.1.2018.5.0299.
- [11] OLSON, D. L., (2004). Comparison of Weights in TOPSIS Models. *Mathematical and Computer Modelling*, vol., 40, pp. 721-727. ISSN 0895-7177.
- [12] PAVIC, Z., NOVOSILAC, V., (2013). Notes on TOPSIS Method. *International Journal of Research in Engineering and Science*, vol. 1, no. 2, pp. 5-12. ISSN 2231-8380.
- [13] PEKOVÁ, J., (2011). *Finance územní samosprávy: teorie a prax v ČR*. Prague: Wolters Kluwer ČR. ISBN 9788073576141.
- [14] REKTOŘÍK, J., ŠELEŠOVSKÝ, J. et al., (2003). *Kontrolní systémy veřejné správy a veřejného sektoru*. Prague: Ekopress. ISBN 80-86119-72-6.

- [15] SHIH, H., SHYUR, H., LEE, E. S., (2007). An extension of TOPSIS for group decision making. *Mathematical and Computer Modelling*, vol. 45, no. 7-8, pp. 801-813. ISSN 0895-7177. DOI 10.1016/j.mcm.2006.03.023.
- [16] SIEGL, M., STEJSKAL, J., STRÁNSKÁ KOŽÁTKOVÁ, P., (2011). *Management veřejného sektoru*. Pardubice: University of Pardubice. ISBN 978-80-7395-416-1.
- [17] SINGLA, A., SING AHUJA, I., SING SETHI, A., (2017). Comparative Analysis of Technology Push Strategies Influencing Sustainable Development in Manufacturing Industries Using Topsis and Vikor Technique. *International Journal for Quality Research*, vol. 12, no.1, pp. 129-146. ISSN 1800-7473. DOI 10.18421/IJQR12.01-08.
- [18] TETŘEVOVÁ, L., (2008). *Veřejná ekonomie*. Příbram: PBTisk Příbram. ISBN 978-80-86946-79-5.
- [19] TURSKIS, Z., ZAVADSKAS, E. K., PELDSCHUS, F., (2009). Multi-criteria optimization system for decision making in construction design and management. *Inžinerine Ekonomika – Engineering Economics*, vol. 61, no. 1, pp. 7–17. ISSN 1392-2785.
- [20] VAVREK, R., CHOVANCOVÁ, J., (2019). Assessment of economic and environmental energy performance of EU countries using CV-TOPSIS technique. *Ecological Indicators*, vol.106, pp. 105519. ISSN 1470-160X. DOI 10.1016/j.ecolind.2019.105519.
- [21] VAVREK, R., ADAMIŠIN, P., KOTULIČ, R., (2017). Multi-criteria evaluation of municipalities in Slovakia - Case study in selected districts. *Polish Journal of Management Studies*, vol. 16, no. 2, pp. 290-301. ISSN 2081-4752. DOI 10.17512/pjms.2017.16.2.25.
- [22] VAVREK, R., KOTULIČ, R., & ADAMIŠIN, P., (2015). Evaluation of municipalities management with the topsis technique emphasising on the impact of weights of established criteria. *Lex localis - Journal of Local Self-Government*, vo. 13, no. 2, pp. 249-264. ISSN 1581-5374. DOI 10.4335/249-264(2015).
- [23] VORLÍČEK, J., (2008). *Úvod do ekonomie veřejného sektoru*. Prague: Oeconomica. ISBN 9788024514192.
- [24] WU, C. M., HSIEH, C. L., CHANG, K. L., (2013). A Hybrid Multiple Criteria Decision Making Model for Supplier Selection. *Mathematical Problems in Engineering*, vol. 2013, pp. 324283. ISSN 1024-123X. DOI 10.1155/2013/324283.
- [25] ZAVADSKAS, E. K., TURSKIS, Z., KILDIENE, S., (2014). State of art surveys of overviews on MCDM/MADM methods. *Technological and Economic Development of Economy*, vol. 20, no. 1, pp. 165–179. ISSN 2029-4921. DOI 10.3846/20294913.2014.892037.
- [26] ZAVADSKAS, E.K., MARDANI, A., TURSKIS, Z., JUSOH, A., NOR, K., (2016). Development of TOPSIS Method to Solve Complicated Decision-Making Problems: An Overview on Developments from 2000 to 2015. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, vol. 15, no. 3, pp. 645-682. ISSN 0219-6200. DOI 10.1142/S0219622016300019.

The paper was created within the financial support of the student grant project SGS No. SP2020/32.

PROBLÉMY, VÝVOJOVÉ TRENDY A INVESTIČNÍ POTŘEBY MALÝCH MĚST V ČESKÉ REPUBLICE

Problems, development trends and investment needs of small towns in the Czech Republic

JIŘÍ JEŽEK ¹

RENÁTA JEŽKOVÁ ²

¹ Katedra regionálního rozvoje | ¹ Department of Regional Development
AMBIS, a.s. | AMBIS, SC
✉ Lindnerova 575/1, 180 00 Praha 8 – Libeň, Česká republika
E-mail: jiri.jezek@ambis.cz

² Katedra ekonomiky a řízení | ² Department of Economy and Management
AKADEMIE STING, o.p.s. | STING ACADEMY
✉ Stromovka 1, 637 00 Brno - Jundrov, Česká republika
E-mail: renatajezkova42@gmail.com

Anotace

V posledních více jak deseti letech vzrostl zájem o fenomén malých měst. Cílem článku je identifikovat rozvojové problémy, budoucí trendy a investiční potřeby malých měst v České republice v závislosti na jejich poloze vůči velkým městům a metropolitním regionům. Článek staví na výsledcích dotazníkového šetření 184 malých měst. K nejvýznamnějším problémům, které malá města dnes řeší, patří dopravní infrastruktura, parkovací možnosti, bydlení. Malá města v periferní poloze ještě pracují s pracovními příležitostmi. Největším problémem veřejných služeb je zabezpečení lékařské a nemocniční péče. Podle názoru představitelů městských samospráv bude budoucnost malých měst určovat především stárnutí populace, odchod mladých, vzdělaných a podnikavých lidí a pokles počtu obyvatel. K hlavním investičním potřebám patří revitalizace městských center, bydlení, doprava a mobilita. Výsledky dotazníkového šetření prokázaly, že malá města v České republice jsou velmi heterogenní skupinou sídel. Nepotvrdil se předpoklad, že malá města v periferních regionech mají výrazně odlišné potřeby, než města v centrální poloze. Liší se spíše v míře problémovosti, resp. naléhavosti, jejich řešení. K jejich politické podpoře je zapotřebí přistupovat individuálně a vytvářet takové podpůrné programy, které umožní realizaci integrovaných strategií.

Klíčová slova

malá města, rozvojové problémy, budoucnost, trendy a výzvy, investiční potřeby, Česká republika

Annotation

In the last more than ten years, interest in the phenomenon of small towns has increased. The aim of the article is to identify development problems, future trends and investment needs of small towns in the Czech Republic depending on their location in relation to large cities and metropolitan regions. The results are based on a questionnaire survey of 184 small towns. The most important problems that small towns solve today include transport infrastructure, parking options, housing. In addition, small towns in a peripheral location also solve job opportunities. The biggest problem of public services is the provision of medical and hospital care. According to the representatives of municipalities, the future of small towns will be determined primarily by the aging of the population, the departure of young, educated and entrepreneurial people and the decline in population. The main investment needs include the revitalization of urban centres, housing, transport and mobility. The results of the questionnaire survey showed that small towns in the Czech Republic are a very heterogeneous group of settlements. The assumption that small towns in peripheral regions have significantly different needs than towns in a central location has not been confirmed. They differ rather in the degree of problem, respectively urgency of their solution. Their political support needs to be approached individually and such support programs need to be created that will enable the implementation of integrated strategies.

Key words

small towns, development problems, future, trends and challenges, investment needs, Czech Republic

JEL classification: R11, R58

1. Úvod

Malá města byla donedávna jak v národním, tak i mezinárodním výzkumu opomíjenou kategorií (Courtney, Errington, 2000). V posledních více jak deseti letech se objevila celá řada prací, které se zabývají fenoménem malých měst. Výzkumy malých měst ukazují, že se jedná o velmi heterogenní skupinu sídel (existuje značná rozmanitost malých měst). Jak v oblasti výzkumu, tak i v politice se často setkáváme se stereotypním uvažováním o malých městech. Nejčastěji jsou idealizována a dávána do souvislosti s venkovem a venkovským způsobem života. Často jsou spojena s úpadkem tradičních průmyslových odvětví, zvláště v periferních územích. Skutečnost, že existují také malá města v centrální poloze, v blízkosti velkých měst a metropolitních regionů se často zapomíná (Giffinger, Kramar, 2012; Ježek a kol., 2020). Existují také zjednodušující soudy, že malá města v centrální poloze se rozvíjejí, kdežto malá města v periferní poloze stagnují nebo zaostávají. Nejenom výsledky tohoto výzkumu ukazují, že realita je mnohem složitější.

Na jedné straně tedy existují malá města s vlastní identitou, která zaznamenávají jak růst počtu obyvatel, tak i růst pracovních příležitostí, zvláště ve službách. Řeší problémy s nedostatečnou technickou infrastrukturou, občanským vybavením, dostupným bydlením, zvýšeným zájmem o využívání ploch, problémy s dopravou, kvalitou životního prostředí a také s komercializací místní kultury. Na druhé straně existují tzv. smršťující se malá města (shrinking cities), která nerostou, a kvůli odchodu zvláště mladých, vzdělaných a podnikavých lidí klesá jejich počet obyvatel. Řeší problémy se stabilizací obyvatelstva (zvláště mladých lidí), udržením stávajícího občanského vybavení, nevyužívanými plochami a nemovitostmi (brownfieldy), poklesem pracovních míst v průmyslu (v důsledku úpadku tradičního průmyslu) i ve službách, rostoucím sociálním vyloučením některých skupin obyvatelstva. Vedle nich existuje také velké množství malých měst, která mají především obytnou funkci; často klesá jejich počet obyvatel a jsou stále závislejší na okolních větších městech (jak v oblasti pracovních příležitostí, tak občanského vybavení).

Uvažování o budoucím rozvoji malých měst se dnes v mezinárodní perspektivě odehrává v rámci velkého množství diskurzů. Na základě studia zahraniční literatury, zvláště z německy hovořících zemí, jsme identifikovali následující diskurzy (Dammers, Keiner, 2006; Fertner, Groth, Herslund, 2015;; Kaufmann, Wittwer, 2019; Ježek a kol. 2020; a jiní):

- Malá města pro všechny generace/ solidární města (podpora mezigeneračního dialogu a spolupráce mezi občany všech věkových kategorií, rozvoj sdílené ekonomiky)
- Hledání inovativních způsobů, jak efektivně zapojovat občany a občanské iniciativy do rozhodování o budoucnosti malých měst a tím posílit jejich identitu (stále větší pozornost se v této souvislosti věnuje mladým lidem; hledají se možnosti, jak do těchto diskusí zapojit již školní mládež)
- Obnova/ revitalizace městských center, řešení nového využití pro brownfieldy (revitalizace městského centra je vnímána jako významný impulz celkového rozvoje malého města)
- Post-růstový vývoj měst – řešení otázek co s veřejnou infrastrukturou ve městech, která nezaznamenávají ekonomický růst a dochází v nich k poklesu počtu obyvatel (otázka nevyužívaných soukromých i veřejných nemovitostí, ploch apod.)
- Cittaslow – mezinárodní hnutí, snažící se podnítit sebevědomí měst, která se nacházejí v post-růstové vývojové fázi (orientace na udržitelný rozvoj, energetickou samostatnost, kvalitu životního prostředí, místní tradice, zemědělství, cestovní ruch, řemesla, identitu, vzdělání, spolupráci a partnerství apod.)
- Obnovitelné zdroje energie a jejich využití nejenom ve veřejném sektoru – s tím souvisí i iniciativy zelených měst, klimaticky neutrálních měst, zavádění principů družstevnictví při poskytování elektrické energie
- Kreativita v malých městech - podpora kultury a umění, pořádání nejrůznějších akcí (eventů), a také kreativních lidí
- Nové životní a pracovní modely – hledání možností jak skloubit pracovní a rodinný život v malých městech, podpora vzniku start-upů, coworkingová centra v malých městech v periferních polohách
- Nová mobilita – hledání jak konvenčních, tak alternativních způsobů, jak podpořit a zvýšit mobilitu lidí zvláště v periferních regionech, udržitelná mobilita, podpora pěší dostupnosti a rozvoje cyklistické dopravy
- Smart Cities – zavádění moderních informačních a komunikačních technologií do oblasti dopravy, životního prostředí, zabezpečení kvalitních městských služeb, bezpečnost apod.

K základním principům budoucího rozvoje malých měst podle Knoxe a Mayerové (2009) a Ježka a kol. (2020) patří:

- Využívání místních konkurenčních výhod
- Posilování místní identity - historie, tradice, kultura, kulturní krajina

- Rozvoj malého a středního podnikání, zakládání nových podniků (start-upů)
- Péče o fyzické prostředí malých měst – ochrana památek, kvalitní veřejný prostor, sloužící více k potkávání a setkávání lidí, s větším podílem zelených a vodních ploch
- Řešení dopravní dostupnosti/ mobility (důraz na veřejnou dopravu, pěší dostupnost a na cyklistickou dopravu)
- Podpora šetrného chování k životnímu prostředí (méně odpadu, efektivnější odpadové hospodářství, využívání obnovitelných zdrojů energie, podpora veřejné dopravy atd.)
- Respektování potřeb a přání rezidentů, nových rezidentů i návštěvníků (turistů)
- Podpora udržitelných a dlouhodobých investic do sociální, ekonomické a ekologické infrastruktury
- Větší zapojení obyvatel, hlavně místních podnikatelů a mladých lidí (žáků a studentů) do rozhodování o budoucnosti malých měst

Naše výzkumy ukazují, že tradiční rozlišování malých měst pouze podle jejich geografické polohy, s nímž se často setkáváme jak ve vědě, tak v politice, nehraje v každodenním životě malých měst významnější roli. V této souvislosti můžeme shrnout (Ehrlich, Krizan, Lang, 2012; Ježek, 2019; Ježek a kol., 2020):

- Ne všechna malá města v blízkosti velkých měst (např. v zázemí Prahy) vykazují stejný ekonomický růst anebo růst počtu obyvatel. Existují také značné regionální rozdíly. Malá města v Ostravské aglomeraci vykazují spíše pokles a úpadek, než růst.
- Značná část malých měst v centrální poloze neplní významnou ekonomickou (pracovní příležitosti) anebo obslužnou funkci. Často se jedná o tzv. noclehárny. Mají především obytnou funkci se zvýšenými požadavky na mobilitu.
- Zatímco malá města nacházející se ve venkovských regionech můžeme chápat jako „plně funkční“, tak v případě malých měst v centrální poloze se většinou jedná o dominantní obytnou funkci a poněkud potlačenou funkci obslužnou, což souvisí s tím, že jejich obyvatelé řadu služeb realizují mimo místo bydliště.
- Malá města v centrální poloze také často vykazují větší míru specializace, která je dána jejich polohou a strukturou osídlení. Vedle již uvedené obytné funkce se často jedná o ekonomickou specializaci – průmysl, kanceláře, maloobchod, logistika apod.

2. Cíl a metodika

V posledních dvou letech jsme se v rámci řešení projektu TAČR Beta společně s pracovníky Ministerstva pro místní rozvoj ČR, experty a představiteli vybraných malých měst zabývali otázkami současnosti a budoucnosti malých měst v České republice v nejbližších přibližně deseti letech. Někteří pracovníci MMR si totiž uvědomují, že malá města jsou centry venkovských ekonomik a otázku rozvoje venkova dávají do souvislosti s podporou malých měst. V této souvislosti se nabízí otázka, jak koncepčně k podpoře malých měst přistupovat. Abychom dokázali na tuto otázku odpovědět, tak bylo zapotřebí zjistit, jaké problémy dnes malá města řeší, jak hodnotí vybrané vývojové trendy a jaké jsou v této souvislosti jejich investiční potřeby do budoucnosti. A to v závislosti na jejich geografické poloze vůči hlavním střediskům osídlení, tzn. velkým městům a metropolitním regionům.

Cílem příspěvku je tudíž identifikace rozvojových problémů, budoucích trendů a investičních potřeb malých měst v České republice v závislosti na jejich poloze vůči velkým městům a metropolitním regionům. Článek vychází z výsledků dotazníkového šetření obcí a měst v České republice, zaměřeného na výzkum rozvojových problémů, budoucích výzev a investičních potřeb na nejbližších deset let. Dotazování probíhalo on-line formou od listopadu 2019 do ledna 2020. Respondenty byli především starostové, místostarostové a tajemníci. Celkem bylo úspěšně dotázáno 184 sídel ve velikostní kategorii 3 až 20 tisíc obyvatel, která označujeme jako malá města. Z toho 25 malých měst (13,5 %) se nacházelo v centrální poloze, 74 malých měst (40,2 %) v periferní poloze a 85 malých měst (46,2 %) v mezilehlé poloze. Pro zvýraznění rozdílů mezi městy v centrální a periferní poloze se v následující interpretaci získaných výsledků zaměřujeme pouze na tyto dvě kategorie malých měst. Kategorie malých měst v mezilehlé poloze je velmi diferencovaná, takže je obtížné získaná data jednoduše interpretovat.

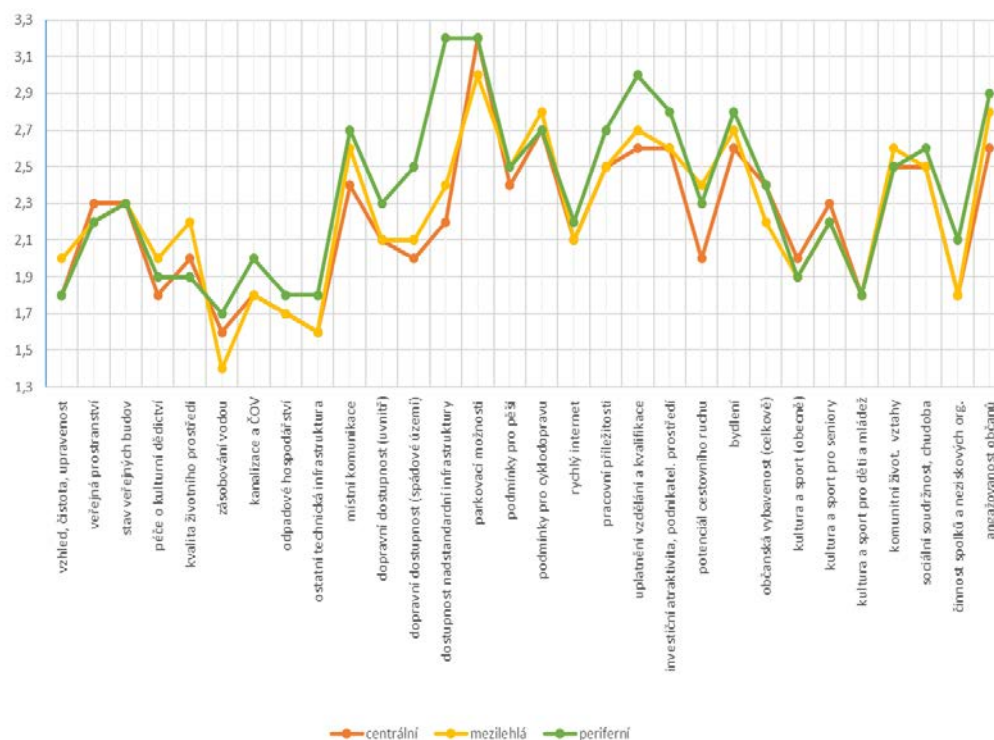
3. Současnost a budoucnost malých měst v České republice

3.1 Hodnocení současné situace malých měst

Obr. 1 nám ukazuje, jak představitelé malých měst hodnotí současnou situaci. Měli za úkol oznámkovat současnou situaci známkami, jako ve škole (1-5). Výsledky výzkumu ukazují, že malá města v centrální poloze hodnotí nejhůře parkovací možnosti, podmínky pro cyklodopravu, stav místních komunikací, bydlení a komunitní život. Naopak malá města ležící v periferní poloze vedle dostupnosti nadstandardní infrastruktury, kterou lze stěžejně změnit, jako nejproblematičtější považují parkovací možnosti, nedostatek pracovních příležitostí pro kvalifikovanou pracovní sílu (možnosti uplatnění vzdělání a kvalifikace na trhu práce), dále nedostatečnou investiční atraktivitu a podnikatelské prostředí, bydlení, stav místních komunikací a také sociální soudržnost.

K oblastem, kde se malá města ležící v centrální a periferní poloze nejvíce odlišují, patří již zmíněná dostupnost nadstandardní infrastruktury, dopravní dostupnost a možnosti uplatnění vzdělání a kvalifikace na trhu práce.

Obr. 1: Hodnocení malých měst v České republice podle vybraných kritérií (průměr hodnocení)

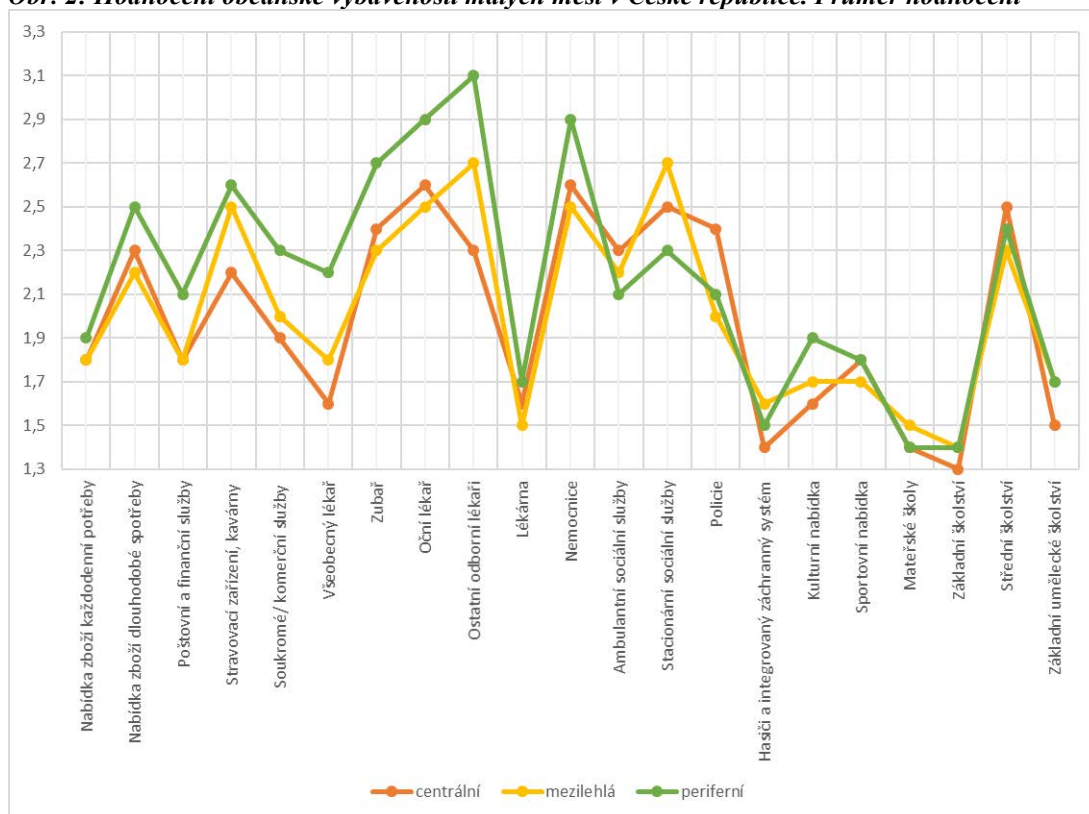
Vysvětlivka: respondenti hodnotili pomocí stupnice 1 až 5, jako ve škole

Zdroj: vlastní zjištění, 2020, n= 184 malých měst

3.2 Hodnocení občanské vybavenosti, resp. dostupnosti vybraných veřejných a soukromých služeb

V souvislosti s touto otázkou je zapotřebí uvést, že dostupností rozumíme i situaci, kdy lidé za danou službou bez větších problémů dojíždějí do okolních (spádových) měst vyššího řádu. V této souvislosti bychom chtěli také upozornit, že objektivní hodnocení této problematiky je velmi problematické. Lidé jsou dnes velmi mobilní a stále méně jsou odkázáni na nabídku služeb v obci nebo městě, kde trvale žijí. Také situace v oblasti občanského vybavení podléhá celé řadě změn. Mnohé výzkumu ukazují, že standardy v oblasti občanské vybavenosti nemůžeme chápat tak jako v minulosti, jako urbanistické regulativy, definující minimální vybavenost. Např. dostupnost nemocniční péči bychom neměli hodnotit pouze podle toho, zda se ve městě nachází nemocnice. Standardy bychom do budoucna měli formulovat spíše tak, jaká je pravděpodobnost, že se člověku postiženému infarktem dostane adekvátní lékařská pomoc bez trvalého poškození zdraví.

Pokud jde o hodnocení občanského vybavení, resp. dostupnosti veřejných a soukromých služeb (Obr. 2), tak malá města v centrální poloze se nejkritičtěji vyjádřila k dostupnosti nemocniční péče, očních lékařů, stacionárních sociálních služeb a v neposlední řadě ke střednímu školství. Naopak malá města ležící v periferní poloze jako nejhorší hodnotí dostupnost lékařů specialistů a očních lékařů, dále dostupnost nemocniční péče, stacionární sociální služby, střední školství, nabídku v oblasti stravovacích služeb a zboží dlouhodobé spotřeby. Největší rozdíly v hodnocení mezi městy v centrální a periferní poloze existují v oblasti zdravotní péče (zvláště dostupnosti lékařů specialistů) a také v nabídce stravovacích služeb.

Obr. 2: Hodnocení občanské vybavenosti malých měst v České republice. Průměr hodnocení

Vysvětlivka: respondenti hodnotili pomocí stupnice 1 až 5, jako ve škole

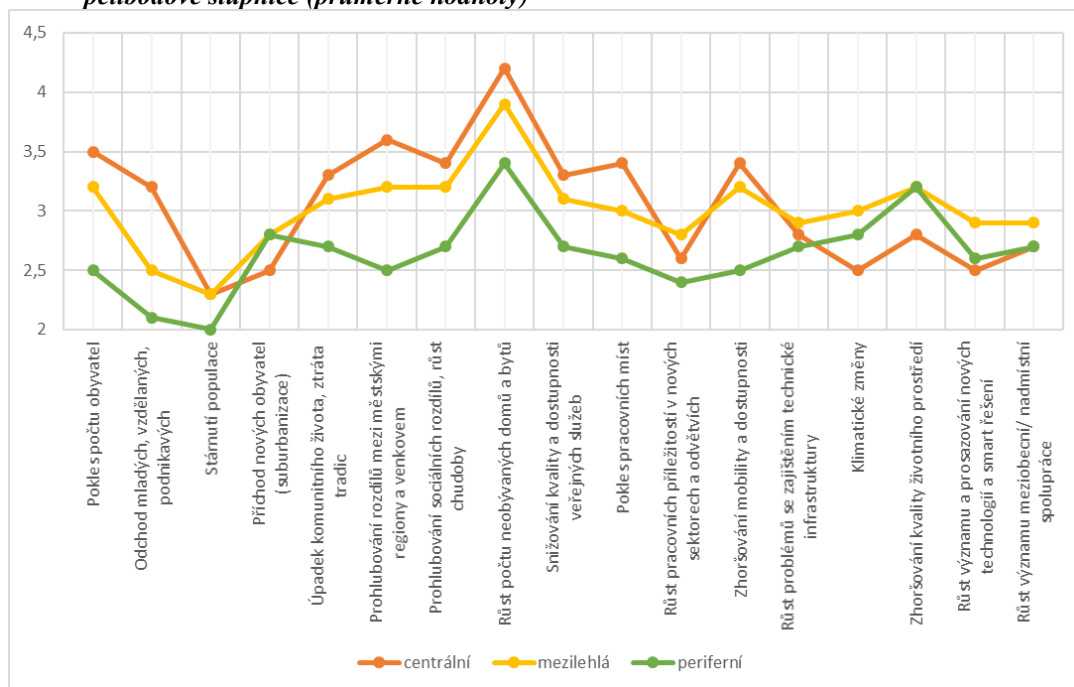
Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČNB (2020) a ČSÚ (2020)

3.3 Trendy ovlivňující budoucí vývoj malých měst

Zástupci malých měst se dále měli vyjádřit k vybraným trendům, ovlivňujícím jejich budoucí vývoj (v nejbližších deseti letech). Respondenti mohli trendy zhodnotit pomocí pětibodové stupnice (1= velmi významně, 2= spíše významně, 3=tak napůl, 4= spíše nevýznamně a 5= vůbec). Výzkum ukázal (Obr. 3), že malá města v centrální poloze jako nejvýznamnější trendy považují stárnutí populace, růst významu a prosazování nových technologií a smart řešení a klimatické změny. Malá města nacházející se v periferní poloze reflektují především stárnutí populace, odchod mladých, vzdělaných a podnikavých lidí a růst pracovních příležitostí v nových sektorech a odvětvích.

Malá města v centrální poloze se nejméně obávají růstu počtu neobydlených domů a ve zhoršování mobility a dostupnosti. Také malá města v periferní poloze se nejméně obávají růstu počtu neobydlených domů a bytů a kromě toho také zhoršování kvality životního prostředí. Největší rozdíly mezi městy v centrální a periferní poloze se týkají odlišného hodnocení poklesu počtu obyvatel, odchodu mladých a vzdělaných lidí, poklesu pracovních míst a zhoršování mobility a dostupnosti.

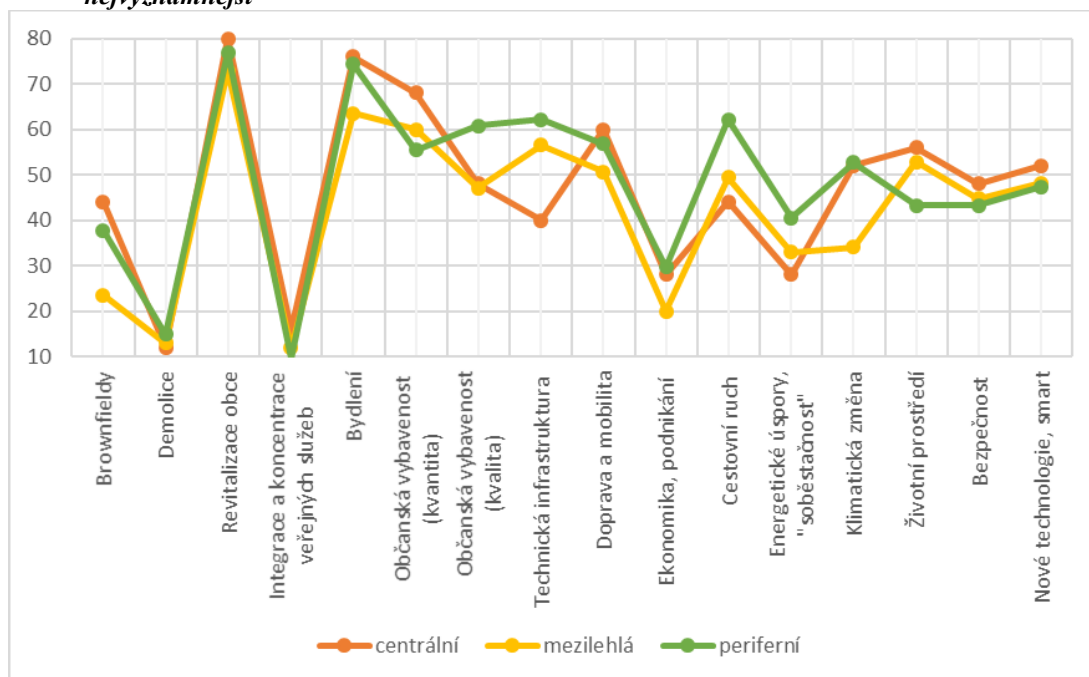
Obr. 3: Hodnocení vybraných trendů ovlivňujících vývoj malých měst v ČR v nejbližších deseti letech pomocí pětibodové stupnice (průměrné hodnoty)

Zdroj: vlastní zjištění, 2020, n= 184 malých měst

Vysvětlivky: 1= velmi významně, 2= spíše významně, 3=tak napůl, 4= spíše nevýznamně a 5= vůbec

Obr. 4: Investiční potřeby malých měst v ČR. Podíl měst (v %), která dané potřeby označila jako nejvýznamnější

Vysvětlivka: bylo možné více odpovědí

Zdroj: vlastní zjištění, 2020, n= 184 malých měst

3.4 Investiční potřeby

Představu o investičních potřebách malých měst nám přehledně ukazuje Obr. 4. Respondenti mohli zaškrtnout libovolný počet oblastí, do nichž plánují v nejbližších deseti letech významně investovat. Jedná se tudíž o klíčové oblasti, které chtějí řešit. Zároveň se jedná o oblasti, kde nejvíce očekávají pomoc státu. Z Obr. 4 je patrné, že investiční potřeby malých měst v centrální a periferní poloze se s ohledem na jejich zaměření příliš neliší. Největší rozdíly jsou v oblasti technické infrastruktury, podpoře cestovního ruchu a klimatické změny.

Nejvýznamnější potřeby se týkají oblasti revitalizace měst, hlavně jejich center. Tuto potřebu vyjádřilo cca 80 % měst jak v centrální, tak i periferní poloze. Dalšími důležitými oblastmi jsou bydlení (přibližně 75 % měst) a doprava a mobilita (50-60% měst).

Malá města v centrální poloze jako strategické rozvojové oblasti chápou revitalizaci městského centra případně jiných území, dále bydlení, občanskou vybavenost (chybějící školská a sociální zařízení) a v neposlední řadě dopravu, mobilitu a kvalitu životního prostředí.

Malá města v periferní poloze jako strategické oblasti svého rozvoje vnímají především revitalizaci městských center, případně jiných částí měst, bydlení, investice do technické infrastruktury, dopravu a mobilitu a také podporu cestovního ruchu.

3.5 Hodnocení dosavadního vývoje

Vývoj malých měst po roce 1989 hodnotí jejich představitelé jako přirozený, stabilní. Pouze cca 10 % uvádí časté změny, např. ve vedení měst nebo potřebu řešit krizovou situaci v souvislosti s úpadkem tradičních výrobních odvětví nebo konkrétních klíčových zaměstnavatelů. Dosavadní vývoj hodnotí pozitivně. Většina respondentů uvedla, že se „mnohé zlepšilo, více se nedalo“ anebo „mnohé se zlepšilo, mohlo se udělat více“. Pouze několik procent uvedlo, že se nic nezměnilo nebo se změnilo k horšímu. Je svým způsobem paradoxem, že představitelé malých měst v periferní poloze dosavadní vývoj v průměru hodnotili o něco více pozitivněji, než představitelé měst v centrální poloze.

Tab. 1: Vývojové tendence malých měst v ČR ve vybraných oblastech v posledních přibližně deseti letech. Podíl respondentů/měst v %.

		Růst	stagnace	pokles
Počet obyvatel	Centrální	46,4	14,3	39,3
	Mezilehlá	40,0	28,2	31,8
	Periferní	24,3	20,3	55,4
Počet bytů	Centrální	75,0	20,8	4,2
	Mezilehlá	55,4	38,6	6,0
	Periferní	47,0	41,2	11,8
Počet pracovních příležitostí	Centrální	48,0	44,0	8,0
	Mezilehlá	57,1	33,3	9,5
	Periferní	50,0	37,5	12,5
Počet žáků a studentů	Centrální	64,0	32,0	4,0
	Mezilehlá	42,4	35,3	22,4
	Periferní	36,6	43,7	19,7
Nabídka veřejných služeb	Centrální	64,0	32,0	4,0
	Mezilehlá	57,6	32,9	9,5
	Periferní	47,2	38,9	13,9
Počet návštěvníků a turistů	Centrální	63,6	27,3	9,1
	Mezilehlá	70,4	28,4	1,2
	Periferní	66,7	30,4	2,9

Zdroj: vlastní zjištění, 2020, n= 184 malých měst

S hodnocením vývojových tendencí ve vybraných oblastech nás seznamuje Tab. 1. Aniž bychom se na tomto místě zabývali detailní interpretací získaných hodnot, tak se jasně ukazuje, resp. vyvrací všeobecně očekávaná představa, že růst se týká pouze malých měst v centrální poloze a stagnace nebo pokles měst v periferní poloze. Realita malých měst je mnohem složitější, přičemž otázku polohy nehraje vždy určující roli a nesmíme ji proto přeceňovat.

3.6 Situace v malých městech pohledem do budoucnosti

Pohled do budoucnosti je hodnocení relativně pozitivní. Spíše obavy vyjádřilo 4,1 % malých měst v periferní poloze. V případě malých měst centrální poloze převažují velké naděje (56,0 %) a spíše naděje (44,0 %). V případě

měst v periferní poloze je hodnocení kritičtější. Celkem 33,8 % respondentů vyjádřilo velké naděje a 58,1 % spíše naděje.

3.7 Překážky budoucího vývoje malých měst a jejich požadavky na strategické plánování

Největší překážky svého budoucího rozvoje spatřují malá města v centrální poloze především v oblasti nedostatku rozvojových ploch, v nedostatečné koordinaci zájmů (chybí tu meziobecní spolupráce a informovanost o připravovaných změnách v okolních městech) a v dostupnosti podpůrných prostředků.

Malá města v periferní poloze jako nejvýznamnější bariéry svého budoucího rozvoje považují nedostatečnou koordinaci činností, dostupnost podpůrných prostředků a obecnou neatraktivitu pro podnikání a investování.

Co se týká přístupů ke strategickému plánování, resp. návrhů, v čem chtějí plánovací proces zefektivnit, tak většina malých měst uvedla větší participaci veřejnosti, lepší marketing a více meziobecní spolupráce. Větší potřeby ve všech těchto oblastech existují u měst nacházejících se v periferní poloze. To odpovídá obecným trendům v oblasti strategického plánování rozvoje malých měst (Ježek, 2013; Slach, Ježek, 2015).

4. Závěr

Výsledky dotazníkového šetření prokázaly, že malá města v České republice jsou velmi heterogenní skupinou sídel a že neplatí stereotypy, o nichž jsme se zmínili v úvodu. Nepotvrdil se ani často zmiňovaný předpoklad, že malá města v periferních regionech mají zcela odlišné potřeby a přání, než města v centrální poloze. Výzkum ukázal, že se sice liší, ale ne výrazně. Liší se spíše v míře problémovosti, resp. naléhavosti, jejich řešení. Takže představa, že bychom při tvorbě politiky rozvoje venkova a malých měst měli přistupovat tak, že nejdříve provedeme typologii malých měst a pro každý typ stanovíme typické problémy, jejichž řešení podpoříme, se ukazuje jako problematická. Jak ukázaly strukturované rozhovory s německými experty (blíže viz Ježek a kol., 2020), tak skutečné potřeby rozvojové potřeby malých měst jsou natolik diferencované, že je nemůžeme tradičními postupy zjistit, a měli bychom k nim tudíž přistupovat individuálně. Tradičními postupy se rozumí především různé komparativní kvantitativní analýzy, vycházející z dostupných statistických dat.

Budoucí směřování malých měst a jejich rozvojové aktivity by měly být ponechány na rozhodnutí místních společností. Stále důležitější roli v rozvoji malých měst hraje komunikace a spolupráce významných aktérů z veřejného i soukromého sektoru. Politici a státní úředníci by měli více důvěřovat schopnostem místních společenstev správně identifikovat a řešit své problémy, v periferních územích samozřejmě s větší veřejnou pomocí. Podporovány by proto měly být především integrované rozvojové strategie, které se budou snažit řešit klíčové problémy. To znamená, podpůrné programy by měli být širěji koncipované, aby umožňovaly podporu různých aktivit. Po takových program praxe volá. Aby jim někdo z Prahy neurčoval, do čeho mají investovat.

Literatura

- [1] COURTNEY, P., ERRINGTON, A. (2000). The Role of Small Towns in the Local Economy and Some Implications for Development Policy, *Local Economy*, vol. 15, no. 4, pp. 280-301. ISSN 0269-0942. DOI 10.1080/026909400750068013.
- [2] DAMMERS, E., KEINER, M. (2006). Rural Development In Europe. *disP - The Planning Review*, vol. 42, no. 166, pp. 5-15. ISSN 0251-3625. DOI 10.1080/02513625.2006.10556958.
- [3] EHRLICH, K., KRISZAN, A., LANG, T. (2012). Urban Development in Central and Eastern Europe – Between Peripheralization and Centralization?, *disP - The Planning Review*, vol. 48, no. 2, pp. 77-92. ISSN 0251-3625. DOI 10.1080/02513625.2012.721611.
- [4] FERTNER, CH., GROTH, N. B., HERSLUND, L., CARSTENSEN, T. A. (2015). Small towns resisting urban decay through residential attractiveness. Findings from Denmark, *Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography*, vol. 115, no. 2, pp. 119-132. ISSN 1903-2471. DOI 10.1080/00167223.2015.1060863.
- [5] GIFFINGER, R., KRAMAR, H. (2012). Kleinstädte als Wachstumsmotoren ländlich-peripherer Regionen: Das Beispiel Waldviertel, *disP - The Planning Review*, vol. 48, no. 2, pp. 63-76. ISSN 0251-3625. DOI 10.1080/02513625.2012.721609.
- [6] JEŽEK, J. et al. (2020). *Predikce budoucích výzev sídel do 15 000 obyvatel a foresight souvisejících trendů. Výzkumná zpráva*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR.
- [7] JEŽEK, J. (2019). Koncepční přístupy k zajištění veřejných služeb na venkově: Zkušenosti z německé regionální politiky a prostorového plánování. In *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 411–417. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-51.

- [8] JEŽEK, J. (2013). Strategické plánování obcí a měst: nové přístupy a cesty k jeho zefektivnění. In XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, pp. 372-376. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-46.
- [9] KAUFMANN, D., WITWER, S. (2019). Business centre or bedroom community? The development of employment in small and medium-sized towns, *Regional Studies*, vol. 53, no. 10. ISSN 1483-1493. DOI 10.1080/00343404.2019.1585529.
- [10] KNOX, P. L., MAYER, H. (2009). *Kleinstädte und Nachhaltigkeit. Konzepte für Wirtschaft, Umwelt und soziales Leben*. Basel: Birkhäuser Verlag AG. ISBN 978-3-7643-8579-8.
- [11] SLACH, O., JEŽEK, J. (2015). Czechia. *disP - The Planning Review*, vol. 51. no. 1, pp. 28-29. ISSN 0251-3625. DOI 10.1080/02513625.2015.1038050.

NOVÝ NÁSTROJ PRE MIESTNY ROZVOJ V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

A new tool for local development in the Slovak Republic

ELENA ŽÁRSKA

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja | *Depart. of Public Administr. and Regional Develop.*
Národohospodárska fakulta | *Faculty of National Economy*
Ekonomická univerzita v Bratislave | *University of Economics in Bratislava*
✉ *Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic*
E-mail: elena.zarska@euba.sk

Anotácia

Pre riešenie súladu medzi intenzívnou developerskou výstavbou a potrebou budovania kapacít zodpovedajúcej infraštruktúry, ktorú kompetenčne zabezpečuje obec, bol v Slovenskej republike prijatý nový zákon s účinnosťou od 1.1.2016 – zákon o miestnom poplatku ako nástroj umožňujúci realizovať investičnú výstavbu chýbajúcej, resp. nedostatočnej občianskej vybavenosti. Cieľom príspevku je analyzovať ako sa implementoval poplatok v obciach. Vzhľadom na jeho fakultatívny charakter – obec ho môže, resp. nemusí prijať všeobecným záväzným nariadením – je možné predpokladať, že ho implementujú ako prvé väčšie mestá, resp. obce v zázemí týchto miest, kde prebieha najintenzívnejšia rezidenčná výstavba. Malé obce, resp. excentricky lokalizované obce ho uplatňovať nebudú, pretože by to mohlo eliminovať záujem o bytovú výstavbu na ich území – ich snahou je udržať si alebo získať nových obyvateľov a investorov. Pre overenie tejto skutočnosti sú stanovené dve hypotézy: 1. Miestny poplatok za rozvoj prijali veľké mestá a obce v ich zázemí. 2. Miestne časti Bratislavy pri prijatí poplatku uplatnili najvyššiu zákonom stanovenú výšku. Výsledky výskumu priniesli potvrdenie daných hypotéz, ale aj niekoľko zaujímavých skutočností.

Kľúčová slová

miestny rozvoj, nástroj, obec

Annotation

In order to address the coherence between intensive construction by development companies and the need for capacity building of the corresponding infrastructure, which is by law provided by the municipality, a new act of legislation was adopted in the Slovak Republic with effect from 1 January 2016. The Local Development Fee Act is meant to be a tool that would enable funding and support building of civic infrastructure and amenities. The aim of the paper is to analyze how the fee was implemented in municipalities. Due to its facultative character - the municipality may or may not adopt it by a generally binding regulation (local ordinance) - it can be assumed that it has been implemented first in larger towns and cities and/or municipalities within the metropolitan areas of these cities. This is where the most intensive residential housing construction takes place. Small municipalities and peripheral municipalities would arguably not apply it, as it could eliminate the interest in housing construction in their territory. Their aim is to retain or attract new residents and investors. To verify this, two hypotheses are set: 1. The local development fee has been implemented by large towns and municipalities in their metropolitan areas. 2. Boroughs of Bratislava applied the maximum amount stipulated by law when levying the fee. The results of the research brought confirmation of the hypotheses as well as some interesting facts.

Key words

local development, tool, municipality

JEL classification: G38, H79, R58

1. Úvod

Miestny poplatok za rozvoj je v slovenských podmienkach najnovším nástrojom obcí pre svoj rozvoj. Je výsledkom viacročného úsilia pre riešenie nesúladu medzi intenzívnou developerskou výstavbou a potrebou budovania kapacít infraštruktúry, za ktorú zodpovedá obec. Zákon o poplatku nadobudol účinnosť 1. novembra 2016. Ide o nástroj, ktorý si môžu obce dobrovoľne zaviesť vlastným všeobecne záväzným nariadením (ďalej len

VZN). S potrebou zaviesť tento poplatok prišli predovšetkým predstavitelia miestnej samosprávy (obcí) ako dôsledok rastúcej výstavby, ktorá vyvolávala vybudovanie novej infraštruktúry. Tento problém pociťovali najmä väčšie mestá na Slovensku. Vyvolávalo to tlak na rozpočty jednotlivých samospráv, a preto bolo v záujme nielen samospráv a developerov, ale v konečnom dôsledku hlavne občanov, aby vznikol taký legislatívny rámec, ktorý by stanovil pravidlá pre zavedenie, správu, vyberanie a spôsob úhrady miestneho poplatku za rozvoj. Zavedenie poplatku bolo súčasne vnímané ako nástroj prispievajúci k zníženiu korupčného správania v procese vydania stavebného povolenia.

Aj keď sa miestny poplatok za rozvoj na Slovensku ešte len dostáva do povedomia, v iných krajinách je už bežne zaužívaný. Existujú jeho rôzne názvy (napr. impact fees, system development charges, facility fees, capital recovery, expansion fees) a rôzny systém fungovania, v konečnom dôsledku sa ale tiež využíva na zveľadenie infraštruktúry. Zavedenie a vyberanie poplatku na Slovensku má podľa niektorých autorov (Nováková, M. 2017) najbližšie ku kanadskému Vancouveru (pod názvom Development Cost Levies). Uvádza sa, že jeho myšlienka zavedenia na Slovensku pochádza od slovenského architekta, ktorý v Kanade priamo pôsobil. Vancouver v porovnaní so Slovenskom má maximálnu výšku sadzby poplatku 18 € (na Slovensku je to 35 €), sadzba sa však rovnako odlišuje podľa toho, či sa ide o stavbu na bývanie, priemyselnú budovu atď. Výška poplatku nemôže podľa stavebného zákona presiahnuť 10 % z hodnoty výstavby. Vo Vancouveri platí pravidlo, že sa zveľaduje tá časť lokality, do ktorej plánuje prísť nový developer, pričom občania toto pravidlo podporujú.

1.1 Cieľ a metodika práce

Cieľom príspevku je analyzovať intenzitu implementácie poplatkov v slovenských obciach a to v dvoch súvislostiach: podľa veľkosti štruktúry obcí a lokalizácie obcí pri veľkých mestách. Pre daný cieľ boli stanovené dve hypotézy: H 1: Miestny poplatok za rozvoj prijali veľké mestá a obce v ich zázemí. H 2: Miestne časti Bratislavy pri prijatí poplatku uplatnili najvyššiu zákonom stanovenú výšku. Pre naplnenie cieľa a overenie oboch hypotéz boli použité metódy analýzy a komparácie, pričom zber údajov bol uskutočňovaný prostredníctvom zaslania žiadostí o prístup k informáciám na základe Zákona NR SR č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám. Žiadosť mala formu dotazníka, ktorý pozostával zo šiestich otázok, na ktoré mali obce odpovedať: výška sadzby podľa jednotlivých druhov stavieb, počet vydaných rozhodnutí/odvolaní, účel využitia, reálne použitie získaných finančných prostriedkov za roky 2017 a 2018. Vzorkou boli len tie obce na Slovensku a mestské časti Bratislavy, ktoré zaviedli VZN o miestnom poplatku za rozvoj. Nakoľko neexistoval presný zoznam obcí, bolo potrebné preskúmať internetové stránky všetkých obcí na Slovensku a zistiť, ktoré obce poplatok zaviedli a ktoré nie. Z dôkladnej analýzy vyplynulo, že VZN o miestnom poplatku za rozvoj v sledovanom období za roky 2017 a 2018 zaviedlo 124 obcí SR a 16 mestských častí Bratislavy. Tieto obce a mestské časti Bratislavy sa stali objektom ďalšieho skúmania formou dotazníkového prieskumu.

2. Miestny poplatok za rozvoj – nový nástroj obcí SR

Niekoľko rokov na Slovensku pozorujeme silnú suburbanizáciu, najmä v smere z hlavného mesta a väčších miest do okolitých obcí. Táto suburbanizácia je spôsobená najmä vysokým počtom prisťahovaných ľudí z ostatných regiónov na Slovensku, poprípade zmenami územných plánov obcí vedúcich k obrovskej výstavbe rezidenčných oblastí. Z obcí, ktoré mali v 90. rokoch maximálne 2 000 obyvateľov stali obce, ktoré v súčasnosti evidujú niekoľkonásobne vyšší počet obyvateľov. Z tohto dôvodu sa na Slovensku začalo diskutovať o zavedení rôznych finančných nástrojov, vrátane spomínaného poplatku za rozvoj. Miestna samospráva je len jeden z aktérov miestneho rozvoja, ktorý koordinuje a zodpovedá za stav svojho územia a vytvorenie vhodných podmienok pre rozvoj. Zavedenie poplatku predstavovalo prostriedok ako preklenúť určitý nesúlads medzi reálnymi potrebami obyvateľov a aktuálnym stavom infraštruktúry. Návrh Zákona o miestnom poplatku za rozvoj bol iniciovaný zástupcami Únie miest Slovenska, zástupcami ZMOS, Ministerstva dopravy a výstavby SR, zástupcami Inštitútu urbánneho rozvoja a formulovaný v spolupráci s Ministerstvom financií SR.

Miestny poplatok za rozvoj upravuje Zákon NR SR č. 447/2015 Z. z. o miestnom poplatku za rozvoj s účinnosťou už od novembra 2016, no ku koncu roka 2016 bol kvôli mnohým nedostatkom novelizovaný. Za uplatnením tohto poplatku boli nielen mestá, ale aj developeri a ich spoločnou snahou bolo transparentnejšie rokovanie pri získavaní potrebných povolení so samosprávou. Výnos z tohto poplatku je určený na podporu infraštruktúry v danej lokalite, v ktorej sa výstavba realizuje. Je účelovo viazaný na kapitálové výdavky, ktorými sú technická infraštruktúra, prostredie pre život, či sociálna infraštruktúra. V zákone je stanovené, že poplatníkom je buď fyzická alebo právnická osoba, ktorej bolo „... vydané stavebné povolenie, rozhodnutie o povolení zmeny stavby pred jej dokončením, rozhodnutie o dodatočnom povolení stavby alebo ktorá ako stavebník ohlásila stavbu stavebnému úradu“¹. Obec môže pomocou poplatku vybudovať zariadenia starostlivosti o deti, stavby sociálneho bývania,

¹ Zákon 447/2015 Z. z. o miestnom poplatku za rozvoj § 5 ods. 1. Poplatník

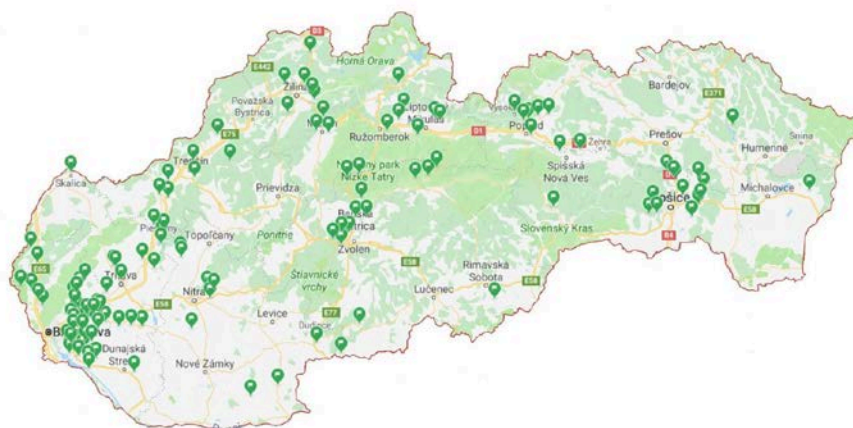
stavby na poskytovanie rôznych sociálnych, kultúrnych či športových služieb, stavby školských a zdravotníckych zariadení, parkov, výstavbu miestnych komunikácií, technickej infraštruktúry či verejného osvetlenia. Výnos poplatku je vedený na osobitnom účte a je teda aj presne špecifikovaný účel jeho použitia do kapitálových výdavkov. Mal by sa v prevažnej miere využiť na území, ktoré daná výstavba zaťažila.

„Sadzba poplatku za rozvoj sa môže pohybovať v zákonom limite od 3 do 35 eur za každý, aj začatý štvorcový meter podlahovej plochy nadzemnej časti stavby. Obec môže ustanoviť sadzby poplatku za rozvoj rôzne pre stavby v členení

- stavby na bývanie,
- stavby na pôdohospodársku produkciu, skleníky, stavby pre vodné hospodárstvo, stavby využívané na skladovanie vlastnej pôdohospodárskej produkcie vrátane stavieb na vlastnú administratívu,
- priemyselné stavby a stavby využívané na skladovanie vrátane stavieb na vlastnú administratívu,
- stavby na ostatné podnikanie a na zárobkovú činnosť, stavby využívané na skladovanie a administratívu súvisiacu s ostatným podnikaním a so zárobkovou činnosťou,
- ostatné stavby.“²

Analýza 2 933 obcí na Slovensku ukázala, že tento poplatok zaviedlo len 124 obcí. Do úvahy však boli brané len obce, ktorých VZN bolo účinné od roku 2017 alebo 2018. Získané výsledky premietnuté do mapy SR zobrazuje Obr. 1.

Obr. 1: Priestorové rozloženie obcí SR so zavedeným miestnym poplatkom za rozvoj

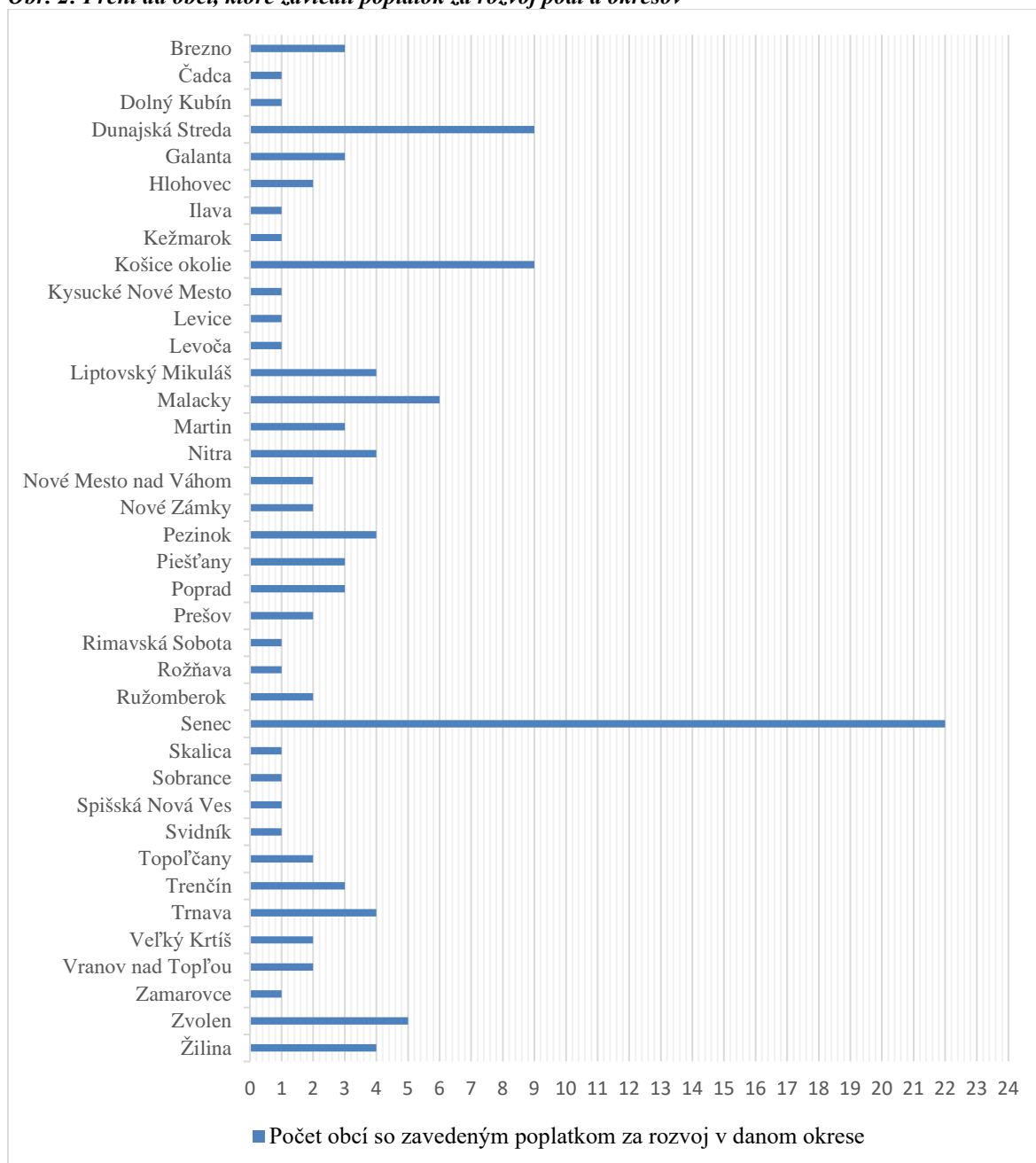
Zdroj: Kollárová (2019)

Obr. 1 dokumentuje skutočnosť, že obce, ktoré ako prvé zaviedli tento poplatok sa nachádzajú v zázemí veľkých miest. No výsledky za roky 2017 a 2018 dokumentujú, že viaceré veľké mestá tento poplatok nezaviedli. Napr. Košice, ktoré sú z hľadiska počtu obyvateľov druhé najväčšie mesto SR, poplatok nezaviedli. Argumentujú to tým, že spolu s novými projektmi vyžadujú už pri výstavbe zabezpečiť potrebnú infraštruktúru, ktorú ľudia k životu potrebujú. Mnohé samosprávy sa ohradzujú tým, že chcú k investorom pristupovať priateľsky a vyjsť im v ústrety. Poplatok za rozvoj považujú za bremeno, ktoré zaťažuje investorov. Rovnako ako Košice poplatok nezaviedli mestá Liptovský Mikuláš, Žilina, Sabinov, Svidník, Stropkov alebo Prešov. V okolí týchto obcí však poplatok vyrubovaný je. Mesto Žilina síce vypracovalo návrh VZN o miestnom poplatku za rozvoj, ten sa však neschválil. Poplatok nie je zavedený ani v Nitre, čo môže byť určitým prekvapením najmä z dôvodu príchodu novej automobilky, rovnako ako aj zvýšenému dopytu po nehnuteľnostiach jednak zo strany developerov, ako aj zo strany konečných klientov. Mesto však argumentovalo, že (Nováková, 2017) „Radšej nezaviedieme tento poplatok, aby sme investorov prilákali a potom budeme uvažovať, v ktorom roku by bol poplatok zavedený.“ Mesto je vraj pripravené na dobudovanie potrebnej infraštruktúry z vlastného rozpočtu, dotácií a ďalších dodatočných zdrojov. Rovnaký prístup k poplatku malo doposiaľ aj ďalšie krajské mesto Trenčín, ktoré považuje spoplatňovanie stavebníkov najmä rodinných domov za príliš tvrdé. Paradoxom je, že menšie obce v okolí týchto miest poplatok za rozvoj zavedený majú. Uvedený stav hypotézu 1 potvrdzuje len z časti, pretože v zázemí veľkých miest obce poplatok zaviedli, no krajské mestá Košice, Nitra, Prešov, Trenčín a Žilina ho v sledovanom období zavedené nemali a ako dokumentuje Tab.a 1, ani od 1.1.2019 ho zatiaľ neuplatnia.

² Zákon č. 447/2015 Z. z. o miestnom poplatku za rozvoj § 7 ods. 1 a 2 Sadzba poplatku za rozvoj

Na Obr. 2 je bližšia špecifikácia počtu obcí okresu, ktoré prijali VZN o miestnom poplatku za rozvoj. Najväčší počet obcí sa nachádza v okrese Senec, konkrétne 22 (zázemie Bratislavy). Na druhom mieste sú Košice – okolie s počtom obcí 9, Dunajská Streda s počtom obcí 9, ďalej Malacky so šiestimi obcami a okresy Banská Bystrica či Zvolen s piatimi obcami. Na základe získaných údajov možno dedukovať, v ktorých lokalitách sa v najväčšej miere zavádza poplatok za rozvoj a následne sa dá zistiť, či má na jeho zavedenie vplyv vývoj počtu obyvateľov alebo lokalita. Je možné analyzovať aj objem vyrubeneho poplatku a aj jeho použitie a uskutočniť porovnanie obcí či už medzi okresmi alebo v rovnakej veľkostnej kategórii.

Obr. 2: Prehľad obcí, ktoré zaviedli poplatok za rozvoj podľa okresov

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Kollárová (2019)

Najviac rozhodnutí o vyrubení miestneho poplatku za rozvoj v roku 2017 vydala obec Bernolákovo (okres Senec). V roku 2018 bol počet v tejto obci nižší o 25 vydaných rozhodnutí a na prvé miesto zaujal Chorvátsky Grob (okres Senec), ktorý v roku 2018 vydal 112 rozhodnutí o vyrubení poplatku za rozvoj. Väčší počet vydaných rozhodnutí mali aj obce Miloslavov (okres Senec) s počtom 98 rozhodnutí v roku 2017 a 99 rozhodnutí v roku 2018, obec Rovinka (okres Senec) s celkovým počtom 154 rozhodnutí za oba roky alebo obec Most pri Bratislave, ktorá v roku 2017 vyrubila 85 rozhodnutí o vyrubení miestneho poplatku za rozvoj, no v roku 2018 bol tento počet

menší, konkrétne len 33 rozhodnutí. Paradoxom je, že práve obce, v ktorých bol väčší počet vydaných rozhodnutí o miestnom poplatku za rozvoj bol zároveň menší počet poplatníkov, ktorí sa odvolali.

Najvyšší predpis poplatku, t. j. sumu vyrubeneho poplatku v roku 2017 mali obce Malacky - 400 000 €, Rovinka - 491 851 € a obec Dunajská Lužná so sumou 433 227,90 € V roku 2018, na rozdiel od predchádzajúceho roku, viedla obec Ivanka pri Dunaji (okres Senec) s predpisom poplatku celkom 2 142 888,00 €, ďalej Malacky so sumou 588 000 € ale rovnako tak aj Hlohovec, ktorý síce zaviedol VZN o miestnom poplatku za rozvoj až v roku 2018, ale súčasne vydal aj 20 rozhodnutí o miestnom poplatku za rozvoj s predpisom poplatku v sume 760 724 € S úhradou poplatku je to náročnejšie, v roku 2017 sa podarilo celú sumu vyrubeneho poplatku získať obci Bystrička (okres Martin) v sume 2 951 €, obci Host'ová (okres Nitra) v sume 2 650 €, obci Malinovo (okres Senec) v sume 10 740 €, Matúškovo (okres Galanta) v sume 13 519,90 €, Pezinok v hodnote 54 976,85 €, ďalej obci Štitáre (okres Nitra), Reča (okres Senec) atď.

Tab. 1: Obce s prijatým VZN o miestnom poplatku za rozvoj účinným od 1.1.2019

Obec	Počet obyvateľov		Okres
	2017	2018 (október)	
Bellova Ves	286	310	Dunajská Streda
Kordíky	445	451	Banská Bystrica
Boldog ³	464	467	Senec
Vojka nad Dunajom	475	469	Dunajská Streda
Lúč na Ostrove	716	704	Dunajská Streda
Teriakovce	751	794	Prešov
Jablonec	1 025	1 025	Pezinok
Budimír	1202	1204	Košice okolie
Žabokreky	1 243	1 254	Martin
Kostolište	1 541	1 588	Malacky
Dolný Hričov	1 610	1 617	Žilina
Limbach	2 092	2 143	Pezinok
Diakovce	2 277	2 252	Šaľa
Lozorno	3 022	3 031	Malacky
Leopoldov	4 161	4 146	Hlohovec
Ivanka pri Dunaji	6 706	6 797	Senec

Zdroj: Kollárová (2019)

2.1 Poplatok za miestny rozvoj v mestských častiach Bratislavy

Po nadobudnutí platnosti Zákona o miestnom poplatku za rozvoj Bratislava zaslala mestským častiam návrh zmeny štatútu, ktorý prerokovali miestne zastupiteľstvá. Po zapracovaní ich pripomienok nastal schvaľovací proces na úrovni mestského zastupiteľstva, ktoré ustanovilo poplatok za rozvoj ako príjem mesta, pričom mestské časti následne na základe uznesenia Mestského zastupiteľstva Bratislavy zaviedli VZN, kde určili presné sadzby za jednotlivé druhy stavieb miestneho poplatku za rozvoj na svojom území, nakoľko štatútom bola určená len minimálna a maximálna sadzba. Okrem Podunajských Biskupíc, ktoré tento poplatok nezaviedli, tak urobilo zvyšných 16 mestských častí (MČ). Každá MČ, okrem Podunajských Biskupíc, rozdelila sadzby do piatich kategórií, a to podľa druhu stavby. Ide o stavby na bývanie, na poľnohospodársku produkciu, priemyselné stavby, stavby určené na podnikanie, ostatné (rekreačné stavby, záhradné domčeky, skleníky, a iné).

³ Poplatok za rozvoj bol upravený aj vo VZN č. 2/2016 a následne aj VZN č. 2/2017. Nové VZN však platí až od roku 2019

Tab. 1: Sadzby poplatku za jednotlivé druhy stavieb v mestských častiach Bratislavy

Mestská časť**	Stavby na bývanie	Stavby na poľnohospodársku produkciu	Priemyselné stavby	Stavby určené na podnikanie	Ostatné stavby - rekreačné, záhradné domčeky
Čunovo	35,00 €	10,00 €	35,00 €	35,00 €	25,00 €
Devín	35,00 €	10,00 €	35,00 €	35,00 €	35,00 €
Devínska Nová Ves	18,00 €	10,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €
Dúbravka	35,00 €	10,00 €	25,00 €	35,00 €	35,00 €
Jarovce	35,00 €	10,00 €	25,00 €	35,00 €	25,00 €
Karlova Ves	35,00 €	10,00 €	20,00 €	35,00 €	35,00 €
Lamač	15,00 €	10,00 €	25,00 €	35,00 €	25,00 €
Nové Mesto	35,00 €	15,00 €	35,00 €	35,00 €	20,00 €
Petržalka	35,00 €	35,00 €	35,00 €	35,00 €	35,00 €
Rača	35,00 €	10,00 €	25,00 €	35,00 €	35,00 €
Rusovce	35,00 €	10,00 €	35,00 €	35,00 €	35,00 €
Ružinov	35,00 €	35,00 €	35,00 €	35,00 €	35,00 €
Staré Mesto	35,00 €	10,00 €	25,00 €	35,00 €	35,00 €
Vajnory	35,00 €	10,00 €	35,00 €	35,00 €	35,00 €
Vrakuňa	20,00 €	10,00 €	20,00 €	20,00 €	35,00 €
Záhorská Bystrica	35,00 €	10,00 €	35,00 €	35,00 €	35,00 €
Priemerná sadzba	31,75 €	13,44 €	29,06 €	33,13 €	31,25 €

*bez mestskej časti Podunajské Biskupice - poplatok nebol zavedený

Zdroj: Vlastné spracovanie údajov z VZN MČ

Dve z mestských častí - Petržalka a Ružinov - určili pre každú kategóriu jednotné sadzby, t. j. 35 €/m². V prípade stavieb na bývanie 13 mestských častí určilo sadzbu 35 €/m², pričom Devínska Nová Ves určila túto sadzbu na 18 €/m², Lamač na 15 €/m² a Vrakuňa na 20 €/m². Priemerná výška sadzby v tejto kategórii je 31,75 €/m². Pri stavbách na poľnohospodársku produkciu výšku sadzieb určilo 13 mestských častí na 10 €/m², pričom mestská časť Nové mesto na 15 €/m². Mestské časti Petržalka a Ružinov ponechali jednotlivým kategóriám jednotnú sadzbu, a to 35 €/m². V tomto prípade priemerná výška sadzby tejto kategórie je 13,44 €/m².

Priemyselné stavby predstavujú, v rámci sadzieb, najrozmanitejšiu kategóriu. Najčastejšie používajú MČ (8) sadzbu 35 €/m², a to Čunovo, Devín, Nové Mesto, Petržalka, Rusovce, Ružinov, Vajnory a Záhorská Bystrica. Druhou najčastejšie používanou sadzbou je 25 €/m², túto používa celkom 5 MČ, a to Dúbravka, Jarovce, Lamač, Rača, Staré Mesto. Najmenej používanou sadzbou je 20 €/m², pričom túto používajú 3 MČ – Devínska Nová Ves, Karlova Ves a Vrakuňa. Priemerná sadzba v tejto kategórii stavieb je 29,06 €/m². Stavby určené na podnikanie predstavujú primárne administratívne budovy, sklady, budovy určené na služby a pod. V tomto prípade 15 MČ určilo sadzbu vo výške 35 €/m². Devínska Nová Ves a Vrakuňa určilo túto sadzbu v rovnakej výške 20 €/m². Priemerná výška poplatku v tejto kategórii predstavovala 33,13 €/m². Poslednou kategóriou sú ostatné stavby. Ostatnými stavbami rozumieme napr. rekreačné stavby akými sú chaty, záhradné domčeky, skleníky a pod. V tejto kategórii je najčastejšie používanou sadzbou 35 €/m², ktorú schválilo 11 MČ. Čunovo, Jarovce a Lamač jej výšku stanovili na 25 €/m². Zvyšné dve mestské časti, t. j. Devínska Nová Ves, Nové Mesto stanovili jej výšku na úrovni 20 €/m². V tejto kategórii je priemerná výška sadzby 31,25 €/m².

Možno konštatovať, že najčastejšie používanou sadzbou, bez ohľadu na kategóriu je 35 €/m², je to zároveň aj najvyššie stanovená sadzba. Najnižšou sadzbou, je 10 €/m², ktorá je v kategórii stavby na poľnohospodársku produkciu, ktorú stanovilo 13 zo 16 mestských častí.

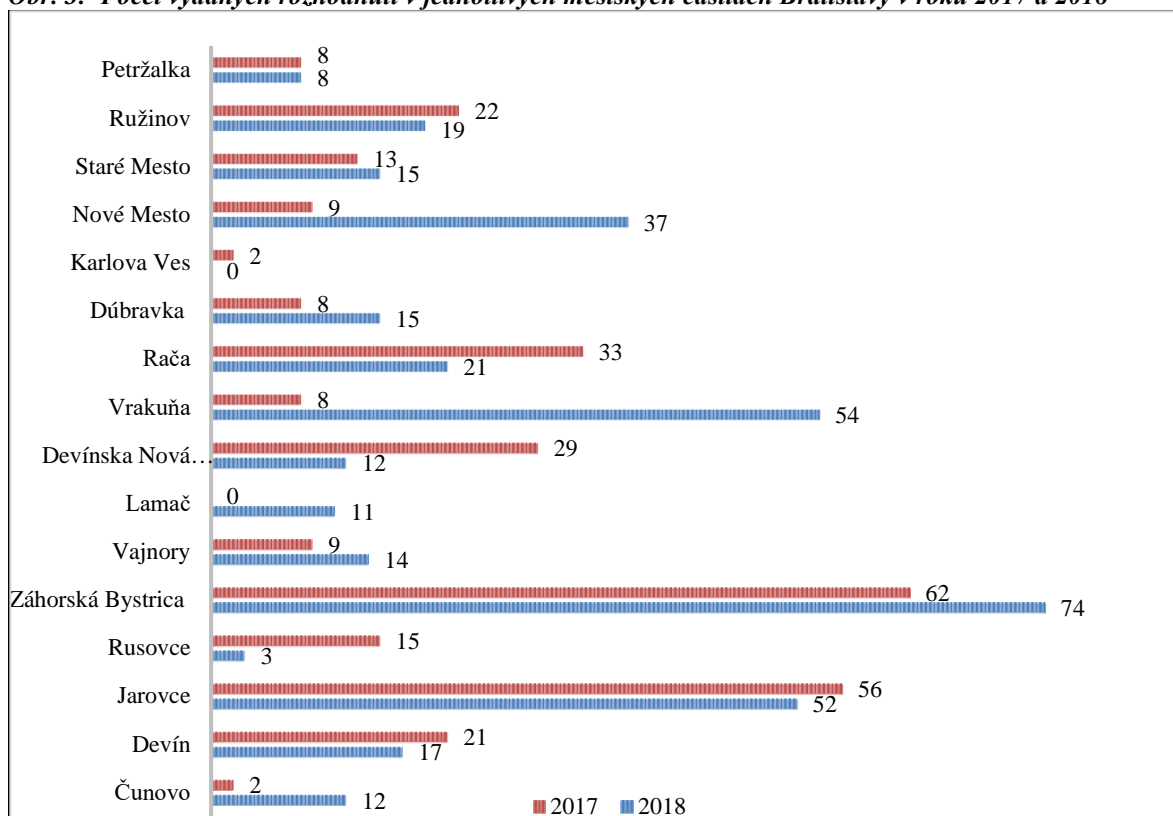
V roku 2017 bolo v rámci celej Bratislavy vydaných 297 rozhodnutí o poplatku za rozvoj, pričom najväčší podiel mala Záhorská Bystrica a následne Jarovce. V roku 2018 bolo v Bratislave vydaných 364 rozhodnutí o poplatku za rozvoj, kde rovnako ako v roku 2017 bol najväčší počet vydaných rozhodnutí v Záhorskej Bystrici a Jarovciach. Zaujímavosťou je, že napriek tomu, že Lamač zaviedol miestny poplatok za rozvoj a vydal k nemu VZN, v ktorom stanovil sadzby, ani v jednom zo sledovaných období nevydal rozhodnutie o vyrubení poplatku. Otázkou zostáva, prečo? Aj v tzv. „malých mestských častiach“ poplatok vyrubovali, výstavba prebieha, avšak rozhodnutie o poplatku žiadne.

Tab. 2: Prehľad údajov o vyrubovaní miestneho poplatku za rozvoj v jednotlivých mestských častiach

Mestská časť	Počet vydaných rozhodnutí		Počet odvolaní		Predpis poplatku	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Čunovo	2	12	1	0	4 440,00 €	32 200,00 €
Devín	21	17	2	1	99 155,00 €	62 710,00 €
Jarovce	56	52	0	1	187 180,00 €	306 325,00 €
Rusovce	15	3	3	0	47 595,45 €	16 191,35 €
Záhorská Bystrica	62	74	6	7	481 678,75 €	375 493,95 €
Vajnory	9	14		4	45 025,75 €	51 151,80 €
Lamač	0	11	0	0	- €	16 995,00 €
Devínska Nová Ves	29	12	3	0	3 688 330,62 €	446 182,94 €
Vrakuňa	8	54	1	2	62 550,00 €	141 045,00 €
Rača	33	21		4	174 916,85 €	93 896,60 €
Dúbravka	8	15	3	2	30 275,00 €	271 225,00 €
Karlova Ves	2	0	2	0	300 522,60 €	- €
Nové Mesto	9	37		5	58 561,65 €	469 047,30 €
Staré Mesto	13	15		1	192 906,00 €	282 415,00 €
Ružinov	22	19	7	1	501 375,00 €	227 626,70 €
Petržalka	8	8	1	0	91 739,00 €	376 667,00 €
Spolu	297	364		57	5 966 251,67 €	3 169 172,64 €

Zdroj: Kollárová (2019)

Obr. 3: Počet vydaných rozhodnutí v jednotlivých mestských častiach Bratislavy v roku 2017 a 2018

Zdroj: Kollárová (2019)

Aj napriek tomu, že v roku 2017 bol v Bratislave vyrubený menší počet rozhodnutí, celková suma vyrubeneho poplatku za rozvoj predstavovala v roku 2017 v rámci celej Bratislavy 5 966 251,67 €, pričom v roku 2018 bola táto suma 3 169 172,64 €. Viac ako 60 % zo sumy v roku 2017 tvorila Devínska Nová Ves, ktorá mala výrazne vyšší vyrubený miestny poplatok za rozvoj ako ostatné MČ. V roku 2018 však podiel na celkovej sume vyrubeneho

poplatku tejto mestskej časti predstavoval len 14 %. V zmysle štatútu hlavného mesta Bratislavy, sa rozdeľuje výnos poplatku v pomere 68% mestská časť a 32 % mesto Bratislava.

Tab. 4: Zhrnutie údajov o miestnom poplatku za rozvoj v jednotlivých mestských častiach

Počet vydaných rozhodnutí		Predpis poplatku (v €)		Uhradené (v €)		Zaslaný 32 % podiel hlavnému mestu (v €)	
2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
297	364	5 966 251,67	3 169 172,64	1 316 083,65	6 037 292,71	418 660,92	810 360,38

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Kollárová (2019)

Dosiahnuté výsledky za mestské časti Bratislava hypotézu č. 2 potvrdili, až na jednu z mestských častí, ktorá zatiaľ tento poplatok nezaviedla. Rozhodujúca časť uplatnila najvyššie sadzby pri temer všetkých druhov stavieb. Mestské časti, kde doposiaľ prebiehala intenzívna výstavba a ich územie je katastrálne ohraničené inými susediacimi časťami stanovili najvyššie sadzby. Len dve mestské časti dali nižšie sadzby za stavby na podnikanie, pričom ide o okrajové časti mesta. Z toho rezultuje skutočnosť, že obytná resp. zastavaná plocha sa v Bratislave ako územného celku rozširuje, čím je tu potenciálny rast obyvateľstva ako aj podnikateľských subjektov. Zároveň treba brať v zreteľ aj sekundárny efekt, že nové pracovné príležitosti prilákajú nových zamestnancov nielen v pozícii dochádzajúcich, ale aj prechodne bývajúcich, čo kladie nároky na celkovú infraštruktúru mesta. Tieto skupiny obyvateľov nie sú súčasťou modelu financovania samospráv ako súčasť rozdeľovania centrálne vybraných daní, resp. platenia miestnych daní do rozpočtov mesta a jeho mestských častí. A otázkou zostáva, či výnos poplatku postačuje na budovanie jej nových kapacít, ktoré využívajú všetky tri uvedené skupiny obyvateľov – noví, prechodne bývajúci i dochádzajúci za prácou?

3. Záver

Výsledky práce poukazujú na to, že poplatok za rozvoj využívajú najmä väčšie mestá a obce v zázemí týchto miest a rozhodujúcim objektom sú stavby určené na bývanie. V zákone je stanovené, že poplatok je účelovo určený na budovanie vybranej infraštruktúry. Výstupy poukazujú v tomto zmysle na tri skutočnosti: najčastejšie bola budovaná dopravná infraštruktúra; väčšina obcí preniesla výnos z poplatku za rozvoj do ďalšieho roka, aby mohla budovať investične náročnejšie projekty; v niektorých prípadoch obce používajú prostriedky (vedome alebo nevedome) nad rámec zákona, tzn. nie na zákonom stanovený účel. To sú prvotné závery, ktoré je možné na základe získaných informácií uviesť. Sledované obdobie dvoch rokov od zavedenia poplatku za miestny rozvoj je krátkym obdobím na formulovanie nejakých hlbších záverov, resp. odporúčaní. Predstavuje prvotnú detailnú analýzu od jeho zavedenia ako sa „ujal“ ako nový nástroj v podmienkach slovenských obcí.

Literatúra

- [1] KOLLÁROVÁ, A., (2019). *Poplatok za miestny rozvoj ako nový nástroj obcí*. [diplomová práca]. Bratislava: EUBA NHF. 66 p.
- [2] NOVÁKOVÁ, M., (2017). *Poplatok za rozvoj: Bratislava a okolie na najvyšších sadzbách, ostatné krajské mestá sú opatrnějšíe*. [online]. [cit. 30.04.2020]. Dostupné z: <https://www.asb.sk/biznis/stavebne-podnikanie/poplatok-za-rozvoj-bratislava-a-okolie-na-najvyssich-sadzbach-ostatne-krajske-mesta-su-opatrnejsie>.
- [3] Zákon SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov.
- [4] Zákona NR SR č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám.
- [5] Zákon NR SR č. 447/2015 Z. z. o miestnom poplatku za rozvoj.
- [6] Všeobecné záväzné nariadenia (VZN) 124 obcí SR o miestnom poplatku za rozvoj.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA č. 1/0705/2018 „Ekonomika spoločného výkonu kompetencií“, doba riešenia 2018-2020.

ROZVOJ JIHOČESKÉHO KRAJE V KONTEXTU VEŘEJNÝCH FINANČÍ A SPOLUPRÁCE OBCÍ

Development of the South Bohemia in context of public finances and
cooperation of municipalities

JIŘÍ DUŠEK

Katedra managementu a marketingu služeb | *Management and Marketing Services Department*
Vysoká škola evropských a regionálních studií | *College of European and Regional Studies*
✉ Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: jiridusek@centrum.cz

Anotace

V uplynulých letech bylo v ČR i zahraničí realizováno několik výzkumů věnujících se bariérám meziobecní spolupráce. Výsledky výzkumů však odrážejí příslušná místní a regionální specifika, proto dochází k diametrálně odlišným výsledkům a závěrům v závislosti na konkrétních podmínkách v dané zemi. Hlavním cílem příspěvku je tak analyzovat nerovnoměrný socioekonomický vývoj obcí Jihočeského kraje na příkladu vývoje spolupráce obcí Jihočeského kraje ve vazbě na ekonomické zázemí obce. Je stanovena hypotéza, že ekonomicky silnější municipality mají lepší předpoklady pro vznik a rozvoj spolupráce obcí. V teoretické části práce je zpracována rešerše poznatků vztahujících se k problematice regionálního rozvoje a spolupráce obcí a představeny jednotlivé metody, které jsou dále aplikovány v rámci prováděné analýzy obcí. Výzkum spolupráce obcí uskutečnil autor v letech 2007-2018. Výsledky výzkumu potvrdily předpoklad nerovnoměrného rozvoje území, protože ekonomicky slabší municipality mají opravdu horší předpoklady pro vznik a rozvoj spolupráce obcí.

Klíčová slova

Jihočeský kraj, příjem obcí, regionální rozvoj, spolupráce obcí, veřejné finance

Annotation

In the past few years, several research projects focused on the barriers of inter-municipal cooperation were carried out in the Czech Republic and abroad. As the research results reflect the respective local and regional specifics, the results and conclusions are diametrically different, depending on particular conditions in the respective country. The main objective of the paper is to analyse the uneven socio-economic development of the municipalities in the South Bohemian Region, as an example of the development of cooperation between the municipalities of the South Bohemian Region in relation to the economic background of municipalities. The hypothesis is that the economically stronger municipalities have better conditions for establishment and development of cooperation of municipalities. The theoretical part consists of research findings related to the problems of regional development and cooperation of municipalities. Furthermore, various methods are introduced, which are applied in the context of municipal analysis. The research of municipality cooperation was carried out by the author in 2007-2018. The results of the research confirmed the assumption of uneven development of the territory because economically weaker municipalities have really worse conditions for the establishment and development of cooperation between municipalities.

Key words

cooperation of municipalities, income of municipalities, public finance, regional development, South Bohemian Region

JEL classification: R11, R51

1. Úvod

Ve druhé polovině 20. století roste úloha územní samosprávy, měst a jejich financování. Města se však ve svém rozvoji potýkala často s velkými vlnami migrace obyvatelstva, což znesnadňovalo zajišťování veřejných služeb (zejména bydlení, základní zdravotní péče a školství). Na jedné straně docházelo k decentralizaci a přesunu pravomocí na územní samosprávu, zejména na města a obce, často se jim však na druhé straně nedostávalo finančních prostředků a docházelo k prohlubování jejich finančních potíží a k rostoucí deficitnosti, společně s tím,

jak se zvyšoval deficit i celých veřejných financí ve státech způsobený realizovanou politikou státu blahobytu (welfare economics) a později ropnými šoky a ekonomickou recesí v 70. a 80. letech. Ve snahách zabránit rostoucí zadluženosti územních samospráv, které začaly zvyšovat i zadluženost celých států, přistoupily některé země k redukci transferů ze státních rozpočtů do municipálních rozpočtů, což vedlo k omezování výdajů na municipální úrovni a k výrazné redukci lokálních a regionálních investic. Na druhé straně pokračovala tendence v přesunu odpovědnosti za poskytování některých služeb (zejména sociálních) na nižší vládní úroveň, což kladlo velké finanční nároky na rozpočty územních samospráv. Uvedené problémy vedly k tomu, že v posledních desetiletích většina zemí přistoupila k reformám územní veřejné správy. V rámci reformy se většinou pozornost věnuje těmto aspektům (Provazníková, 2009):

- strukturu územní samosprávy a optimální velikosti obcí a měst,
- funkcím, které územní samosprávy vykonávají a jejich zdokonalování,
- zvýšení odbornosti v rozhodovacích procesech a zlepšení účinnosti řízení,
- hledání optimálního modelu územní veřejné správy,
- zvýšení efektivity lokálního a regionálního veřejného sektoru,
- zkoumání moci a vlivu státu na rozhodování územních samospráv a způsob a intenzitu jejich kontroly,
- financování územních samospráv.

Proto například i hledání smyslu municipální spolupráce v současných podmínkách České republiky vyžaduje především změnu přístupu od pasivního praktického uplatnění zákonné možnosti sdružování k aktivnímu využití v kontextu celkových veřejných financí. Vítězství demokracie v základním střetu s efektivností pochopitelně mělo a má své ekonomické dopady – nedostatečně vybavené malé obce nejsou schopny uspokojovat veřejné potřeby svých obyvatel efektivně (snížená kvalita veřejných statků, zanedbání dlouhodobého rozvoje obce, zvýšené nároky na dotace, narůstání municipálního zadlužení apod.). Chceme-li se vyhnout antidemokratickému řešení prostřednictvím redukce počtu obcí, je nutné se obrátit k již zmíněné spolupráci obcí. Aktivní dobrovolná spolupráce je jednou z cest k integraci územní samosprávy a zefektivnění veřejných financí. Na základě ekonomických podnětů se proto vytvářejí větší celky, jejichž hranice jsou určeny efektivností aktivit v daném prostoru (Kotvalová, 2001), neboť nejen ústřední orgány státní správy, ale i samostatné obce brzy začaly pocívat ekonomické problémy a rozvojové bariéry spojené s malým počtem obyvatel (Kadeřábková a Khendriche Trhlínová, 2008). I přesto, že nedostatek finančních prostředků může být pro mnohé obce silnou nebo dokonce hlavní motivací ke spolupráci obcí, nelze dle Binka, 2010, výhody spolupráce omezovat jen na oblast ekonomickou, ale lze tvrdit, že ekonomickou stránku musí mít veškeré činnosti v rámci spolupráce. V této souvislosti je oblast financování společné činnosti obcí klíčovým faktorem efektivnosti spolupráce obcí. V případě, že ekonomické aspekty společné činnosti obcí nejsou dořešeny, tak tato situace může vést v praxi k řadě problémů. Potvrzuje se tak nepřímo známé úsloví, že „o peníze jde až v první řadě“.

2. Regionální politika a nástroje regionálního rozvoje

Regionální politika se v České republice zejména v uplynulých 20 letech zařadila mezi vládní politiky, které přispívají k vyváženému rozvoji území a zajištění územní soudržnosti. I když současné trendy v jejím rozvoji směřují k posilování decentralizace na jedné straně (rostoucí úloha krajů v regionálním rozvoji) a evropské dimenze (určující role politiky hospodářské a sociální soudržnosti prostřednictvím evropských fondů) na straně druhé, plní stát i nadále nezastupitelnou úlohu při rozvoji celého systému regionální politiky (Postránecký, 2010), k čemuž využívá širokou plejádu různých rozvojových nástrojů. Nástroje regionálního rozvoje lze dle Binka a kol., 2009, v obecné rovině označit jako pomůcky k výkonu, podpoře nějaké činnosti. V kontextu územního rozvoje je možné označení nástroj vymežit jako obecný pojem pro všechny prostředky, které napomáhají k dosažení rozvojových cílů daného území. Existuje velké množství dílčích pohledů na nástroje rozvoje území, resp. rozvoje jednotlivých sektorů či věcných oblastí, nicméně základní klasifikace dle charakteru nástrojů je obecně přijímána. Hlavními dvěma skupinami nástrojů rozvoje jsou nástroje finanční a nástroje nefinanční, případně regulativní, což dále hlouběji rozvíjí a rozpracovává např. Klok, 1995, s. 21-36, nebo Clark a Mountford, 2009, v ČR pak například Mates a Wokoun, 2006. Molle, 1990, člení nástroje regionální politiky na též dvě kategorie – na nástroje makroekonomické a nástroje mikroekonomické, stejné členění užívá i Lacina, 1997, nebo Kadeřábková a kol., 1996, Žák, 2006, a jiní. Kolektiv autorů, 2004, s. 107-113, i Wokoun a kol., 2008, s. 33-37, však upozorňují ve svém členění, že kromě makroekonomických a mikroekonomických nástrojů existují i některé ostatní nástroje, které nemají primární ekonomický obsah:

- makroekonomické nástroje (jejich užití je značně omezeno ostatními cíli národohospodářské politiky, např. snižováním inflace, vyrovnaností platební bilance),
 - fiskální politika (např. regionalizace daní a odvodů, snížená sazba daní ve vybraných podporovaných regionech),
 - monetární politika (usnadnění přístupu k úvěrům ve vybraných regionech aj.),
 - protekcionismus (např. uvalení dovozních limitů a cel na produkty vyráběné v upadajících regionech),

- mikroekonomické nástroje (jde o ovlivňování rozhodování ekonomických subjektů o jejich lokalizaci),
 - realokace pracovních sil (např. částečná úhrada nákladů na stěhování, výkup nemovitostí či podpora při nákupu nového bytu),
 - realokace kapitálu (kapitálové subvence, subvence na pracovní sílu, levné půjčky, snížené daně, subvence na dopravu apod.),
 - ostatní nástroje (spíše výjimečné použití), mezi které patří administrativní nástroje (správní rozhodnutí o zastavení ekonomické činnosti nevhodné z hlediska potřeb rozvoje území), institucionální nástroje (např. regionální rozvojové agentury) apod. Z výzkumu realizovaného v rámci projektu Regionální management jako cesta k udržitelnému rozvoji venkovských regionů, reg. č. WB-14-04, ZČU v Plzni a Vysokou školou evropských a regionálních studií v roce 2006 vyplývá, že přes všechny výtky měst a obcí na adresu ostatních nástrojů je jasné, že regionální rozvojové agentury se pro většinu měst a obcí staly „nenahraditelnými“ partnery společně s krajskými úřady (Dušek, Skořepa, 2007, s. 1-6).

Výše uvedené členění, resp. množina makroekonomických nástrojů, bývá některými autory doplněna ještě o odvětvové politiky. Ta zahrnuje například politiku dopravní, energetickou či zemědělskou. Praktický dopad těchto politik do jednotlivých regionů je poté spojen s odlišnou mírou prostorové koncentrace jednotlivých odvětví (Žítek, 2004, s. 114). Jiný pohled poskytuje dle Wokouna a kol., 2008, s. 36, širší pojetí nástrojů regionální politiky zpracovaných podle klasické, zásadní zahraniční literatury (blíže viz Yuill a Wishlade, 2001, Vanhove a Klaassen, 1987, nebo Vanhove, 1999). Zpravidla se vymezuje sedm různých kategorií nástrojů regionální politiky, které jsou běžně používány na národní úrovni. Pak v souladu s tímto pojetím lze identifikovat následující skupiny státních nástrojů regionální politiky:

- infrastrukturní pomoc,
- finanční podněty,
- restriktivní prostředky,
- decentralizaci vládních úřadů,
- regionální alokace veřejných investic a vládních zakázek,
- regionální rozvojové agentury,
- makropolitické nástroje.

Pro doplnění předemné problematiky je možné uvést ještě přístup Berana a Dlaska, 2005, kteří určují nástroje regionálního rozvoje na základě nástrojů ovlivňujících tvorbu poptávky a tím i dlouhodobě ekonomický růst následovně: ekonomické nástroje, regulační nástroje a nástroje managementu, sociální nástroje a ostatní nástroje. Naopak Potůček, 2005, s. 44, sice nástroje regionálního rozvoje jako takové neklasifikuje, nicméně v obecné rovině jako nejdůležitější nástroje veřejných politik v souvislosti s jejich realizací uvádí nástroje strategického řízení, politické deklarace, právní a organizační normy, jejich tvorbu a aplikaci, fiskální nástroje, organizování, koordinaci, řízení realizace, výchovu a indoktrinaci. Závěrem lze zmínit ještě taxonomii nástrojů regionálního rozvoje dle Evropské unie (Stejskal a Kovárník, 2009, s. 87-88), kterou tvoří různé ekonomické stimuly pobídkového charakteru. Nejčastější formou podpory jsou tak různé dotace a finanční výpomoci. Mezi nástroje regionální politiky z pohledu EU lze tedy zahrnout: dotace na podporu pracovních sil (zejména dotace na tvorbu nových pracovních míst), daňové úlevy (často ve formě daňové znatelnosti specifických nákladů), finanční dotace (vždy do výše určitého % z celkových nákladů) a další finanční výpomoci. Blíže o nástrojích a problémech regionálního rozvoje také Balík, 2008, Peková, Pilný, Jetmar, 2008, Žárska, 2009, Měrtlová, 2012, Novotná, Volek, Alina, 2014, Kavan, Brehovská, 2016, Papcunová, Urbaníková, Korenková, 2016, Hrvoňová, Polednáková, Szarková, Krásna, Marková, 2017, Porvazník, Ljudvigová a Čajková, 2018, a další autoři.

Zhodnotíme-li roli a význam jednotlivých nástrojů regionálního rozvoje, lze konstatovat dle Zahradníka a Hrtúsové, 2017, že zejména finanční nástroje představují velmi perspektivní a inspirativní instrument, jemuž se však v podmínkách České republiky příliš nedaří. Přestože finanční nástroje představují poměrně členitou strukturu velmi konkrétních řešení, vykazují současně i některé společné rysy, jejichž podtržení umožní formulovat efekty a přínosy, které jsou od nich očekávány:

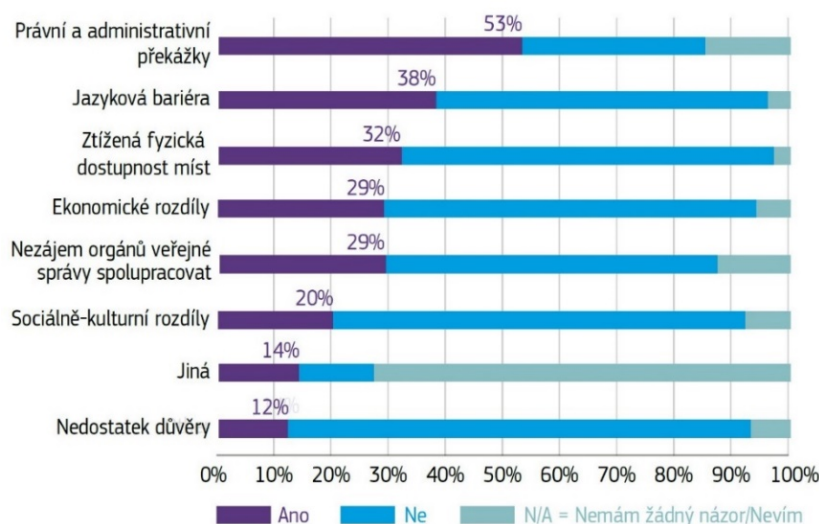
- Finanční nástroje představují perspektivní způsob účinnějšího využívání omezených finančních prostředků.
- Finanční nástroje jsou zaměřeny na ekonomicky zdůvodnitelné projekty, s reálnou schopností dosažení požadované návratnosti.
- Charakteristickým rysem návratných nástrojů je naplnění tří základních požadavků na ně kladených: efektivnosti, účelnosti a udržitelnosti.
- Výhodou je též flexibilita při navrhování různých programů (návratné nebo nenávratné finanční nástroje).

3. Překážky a bariéry regionálního rozvoje

Stěžejní roli finančních nástrojů v regionálním rozvoji dokládají i výzkumy věnující se bariérám spolupráce obcí, i když výsledky výzkumů odrážejí příslušná místní a regionální specifika a často dochází k diametrálně odlišným výsledkům a závěrům v závislosti na konkrétních podmínkách v dané zemi. V SRN dle Schnabla, 2012, patří mezi největší problémy nepříznivé rámcové politické podmínky a úzké profily všech disponibilních zdrojů (zejména finančních), významnou bariérou je i místní „sobectví“ a různorodost zájmů jednotlivých aktérů. Ostatní překážky vnímají respondenti jako méně významné s hodnotami v řádu jednotek %. Nepříznivé rámcové politické podmínky odráží zejména složitost německé místní a regionální veřejné správy v jednotlivých spolkových zemích i zkušenosti obcí ze 70. let 20. století, kdy došlo v SRN k vlně dobrovolného i nedobrovolného slučování obcí.

V ČR vyplývá celá řada problémů regionálního rozvoje z velikostní struktury obcí, proto je nejčastěji uváděnou bariérou (a zároveň i stimulem) nedostatek finančních prostředků, což potvrdilo i autorem realizované šetření v roce 2004 a 2014, kde „nedostatek finančních prostředků“ jako překážku regionálního rozvoje uvádí až 80,4 % obcí, po vstupu do EU se však situace znatelně zlepšila a dosahuje jen úrovně 56,7 %, což je přibližně čtvrtinový pokles. Úroveň 80 % vnímání nedostatku finančních prostředků jako závažné bariéry spolupráce obcí koresponduje s obdobnými výsledky výzkumů prováděnými například SVRR ZČU v Plzni. Výrazný % růst v průběhu programovacího období 2007-2013 zaznamenala z hlediska překážek spolupráce obcí časová a administrativní náročnost této spolupráce a realizace projektů, kdy respondenti v rámci provedené sumarizace odpovědi poukazují na komplikovanou a rychle se měnící legislativu, nepřipravenost programovacího období, zapojení dalších partnerů atd. Není proto překvapivé, že skoro 20 % obcí nevyužívá možnosti evropských fondů či se nezapojuje vůbec do spolupráce obcí. Na rozdíl od SRN sice respondenti neuvádí jako bariéru politické podmínky, přesto se zde v dalších otázkách objevuje poměrně výrazná nespokojenost se současným modelem veřejné správy, který jen 10-15 % respondentů považuje za dobrý základ dalšího pozitivního vývoje obcí. Nadpoloviční většina respondentů se též domnívá, že by mělo v budoucnu dojít k významným změnám současného modelu, ať se již jedná o změnu financování obcí či větší a efektivnější zapojení veřejnosti na demokratickém rozhodování. Obdobných výsledků dosáhlo i šetření SMO ČR v projektu Systémová podpora rozvoje meziobecní spolupráce v ČR, které jako významnou až velmi významnou překážku realizace meziobecní spolupráce považuje nedostatek financí a nedostatečnou či složitou legislativu. V menší míře pak nízkou podporu ze strany státu. Špatné fungování, řízení nebo právní formu spolupráce starostové označují za velmi významnou/významnou bariéru jen v 10 % odpovědí. Neochotu, nezájem či neplnění dohod vidí jako významné 8-10 % respondentů (Hužera, 2014).

Zajímavé výsledky v této oblasti přinesla i veřejná konzultace Evropské komise o překonání překážek v regionálním rozvoji v regionech na vnitřních hranicích EU a také příhraničních regionech mezi zeměmi EU a zeměmi ESVO a EHP, v rámci které byli občané, organizace, podniky a veřejné orgány v příhraničních regionech EU zváni k tomu, aby vyjádřili svůj názor na překážky, které stále zůstávají při přeshraničních kontaktech, a aby navrhli řešení pro jejich překonání. Respondenti uvedli právní a administrativní překážky jako nejrelevantnější překážky, s nimiž se setkávají: každý druhý respondent je považuje za relevantní v jeho regionu. Dále je to jazyková bariéra: každý třetí respondent ji považuje za relevantní. Pak těsně následuje ztížená fyzická dostupnost míst, kterou jako překážku uvádí skoro každý třetí respondent. Za těmito třemi nejčastěji uváděnými překážkami je nezájem orgánů veřejné správy spolupracovat a ekonomické rozdíly, přičemž každou z těchto překážek uvádí 29 % respondentů. Pro srovnání sociálně-kulturní rozdíly a nedostatek důvěry jsou považovány za méně relevantní – uvedlo je jen 20 %, respektive 12 % respondentů (Generální ředitelství pro regionální a městskou politiku, 2016). Tyto výsledky lze sumarizovat i tak, že v rámci přeshraniční spolupráce a rozvoje není díky štedré podpoře EU hlavní bariérou nedostatek finančních prostředků, ale přímo s tím související právní a administrativní bariéry.

Obr. 1: Relevance a četnost překážek v příhraničních regionech EU

Zdroj: Generální ředitelství pro regionální a městskou politiku (2016)

4. Cíl a metodika příspěvku

Na základě poznatků z teoretických pramenů (zejména skloňování finančních nástrojů jako významného prvku regionálního rozvoje) a z analýzy dosud realizovaných výzkumů v předmětné oblasti autor stanovil následující hypotézu: Ekonomicky silnější municipality mají lepší předpoklady pro vznik a rozvoj spolupráce obcí. Ověření hypotézy by mělo odpovědět na otázky:

- Jaký vliv má příznivá ekonomická situace municipality na zapojení do spolupráce obcí?
- Měly by mít ekonomickou stránku veškeré činnosti v rámci spolupráce obcí?
- Zapojují se menší (a ekonomicky slabší) municipality do spolupráce obcí více či méně, aby překonaly svůj hendikep vyplývající ze své nedostatečné velikosti.

Hlavním cílem příspěvku je tak analyzovat nerovnoměrný socioekonomický vývoj obcí Jihočeského kraje na příkladu vývoje spolupráce obcí Jihočeského kraje ve vazbě na ekonomické zázemí obce. Výzkum zároveň ukazuje, zda dochází v rámci rozvoje spolupráce obcí Jihočeského kraje ke konvergentnímu či k divergentnímu vývoji. Výzkum zapojení municipalit do 12 způsobů a forem spolupráce obcí byl autorem realizován v letech 2007-2015 na základním souboru 623 obcí Jihočeského kraje, zjištěné výsledky byly následně otestovány pomocí korelační a regresní analýzy, které byly doplněné popisnou statistikou. Vznik nových způsobů a forem spolupráce obcí probíhal výlučně v souvislosti s novým programovacím obdobím, zjištěná data jsou tak využitelná i k současným analýzám a studiím. Aby mohla být objektivně zhodnocena intenzita spolupráce obcí ve zkoumaném regionu, byl autorem zkonstruován za pomoci metody kvantifikace model hodnocení spolupráce obcí. Kvantitativním vyjádřením dimenze je hodnota syntetického ukazatele označovaného jako koeficient spolupráce (KS) – blíže viz Dušek, 2010, nebo aktuálně Dušek, 2020. Konstrukce Ks vychází z autorem nově navržené typologizace způsobů a forem spolupráce obcí v ČR, kdy jsou do vzorce zahrnuty všechny statisticky dostupné formy spolupráce v rámci zkoumaného regionu, kterým, ačkoliv se liší svojí důležitostí a významem pro rozvoj regionu, byla přiřazena stejná váha 1,0. Důvodem pro toto rozhodnutí byla skutečnost, že obce se zapojují nejprve do mikroregionů či místních akčních skupin, až později se zapojují do dalších „nadstandardních“ typů spolupráce. Váhy tak reflektují primárně relevanci datové základny než význam jednotlivých prvků. Koeficient spolupráce má pak při stanovení stejné váhy v praxi lepší vypovídací schopnost, na první pohled je zřejmé, kolikrát se město či obec zapojily do jakékoli formy spolupráce ve zkoumaném regionu. Vyšší koeficient spolupráce představuje optimálnější kombinaci ekonomického, lidského a sociálního kapitálu (dispozic) a dalších faktorů, které katalyzují spolupráci místních a regionálních subjektů či vytváření partnerství a sítí, což vede díky aktivizaci místních kapacit k lepšímu využití lokálních zdrojů a následně ke zvýšení konkurenceschopnosti daného regionu proti jiným, byť vyspělejšími, regionům. Autor proto v příspěvku Ks komparoval s celkovými příjmy obcí. Data spolupráce obcí byla získána vlastním výzkumem, podklady týkající se příjmu obcí pochází z Ministerstva financí ČR (2018). Vzájemné interakce obcí je pak možné interpretovat jako jeden z možných projevů sociálního kapitálu.

5. Výsledky výzkumu a diskuze

V důsledku zvyšujících se nároků obyvatelstva dochází k prohlubování deficitů veřejných rozpočtů. Obce, města a regiony jsou nuceny hledat nové formy financování anebo efektivněji využívat stávající zdroje. Jedním z řešení

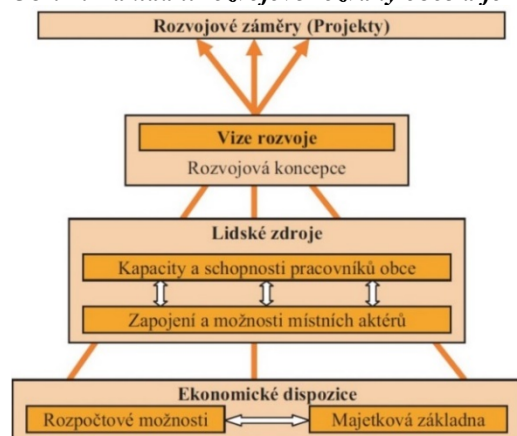
této situace je zapojování soukromého sektoru do realizace úkolů veřejné správy a vytváření partnerství mezi veřejným a soukromým sektorem. Růst vzdělanosti obyvatel vede k růstu nároků na široce chápané životní prostředí a kvalitu života. Kvalita životního prostředí, bezpečnost, možnosti trávení volného času jsou stále více žádány. Zvyšováním kvality prostředí lze dosáhnout pouze koordinací ekonomické, ekologické a sociální politiky, což vyžaduje nový přístup k usměrňování místního a regionálního rozvoje, jehož cílem je udržitelný rozvoj. Zvyšováním vzdělanosti se občané stali také náročnějšími a kritičtějšími a roste jejich angažovanost v politické oblasti. Je nutné umožnit občanům větší participaci na usměrňování či vytváření předpokladů pro rozvoj místního či regionálního společenství. Z tohoto důvodu se hledají nové přístupy, jak integrovat různé zájmové skupiny do rozhodovacích procesů (občanská participace), tím se zvyšuje míra akceptace politických rozhodnutí (Ježek, 2014). Jedním z těchto přístupů je i rozvoj spolupráce obcí v rámci různých způsobů a forem spolupráce s jinými obcemi, subjekty či občany, k čemuž směřuje i stanovená hypotéza, že „ekonomicky silnější municipality mají lepší předpoklady pro vznik a rozvoj spolupráce obcí“. Ekonomicky silnější municipality by dle předpokladu autora měly mít až na výjimky širší možnosti spolupráce díky kvalitnějšímu sociálnímu kapitálu, svému ekonomickému, administrativnímu a technickému zázemí, které umožňuje municipality zapojit se do různých forem spolupráce, grantů a příspěvkových programů, aniž by na rozdíl od ekonomicky slabších obcí musela tyto činnosti částečně či plně outsourcovat, případně vůbec nerealizovat. Po metodologické stránce lze kriticky namítnout, že lze ztotožnit velké a ekonomicky silné municipality, protože výše podílu rozpočtového určení daní jednotlivých obcí vychází nejen z rozlohy obcí, ale i počtu obyvatel a počtu dětí a žáků navštěvujících mateřské a základní školy zřizované obcemi. Tento teoretický předpoklad však v rámci Jihočeského kraje platí jen částečně, například díky cestovnímu ruchu zde existuje celá řada ekonomicky silných municipalit, byť s malým počtem obyvatel (Lipno nad Vltavou – 653 obyvatel atd.). Minimálně v rámci Jihočeského kraje má smysl samostatně analyzovat jak početně velké, tak i ekonomicky silné municipality, a neztotožňovat je.

Ekonomické faktory patří ale mezi nejvýznamnější bariéry regionálního rozvoje a spolupráce. Hlavní ekonomické bariéry a problémy spolupráce uvádí Binek a kol., 2012, s. 11:

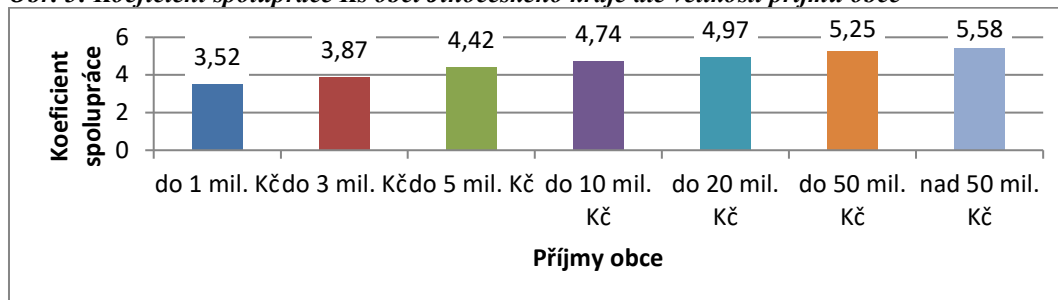
- Nedořešené financování ad hoc akcí, tj. jednotlivých rozvojových projektů,
- Nízké uvědomění si ekonomických synergických prostředků a možností plynoucích z jejich sdružování.
- Absence dlouhodobého finančního plánování.
- Formální spolupráce → tříštění kapacit i financí, různé možnosti a specifika jednotlivých obcí.
- Nerozvíjení mechanismů kumulování financí (např. společný rozvojový fond) atd.

Za základní prvky působící na rozvojové možnosti obce, ve smyslu aktivní snahy o uvedené zlepšování, považuje i Holeček a kol., 2009, s. 16, ekonomické dispozice (např. rozpočtové možnosti a majetkovou základnu obce apod).

Obr. 2: Základní rozvojové rozvahy obce a formulace vize a rozvojových záměrů

Zdroj: Holeček a kol. (2009)

Obr. 3: Koeficient spolupráce Ks obcí Jihočeského kraje dle velikosti příjmů obce

Zdroj: vlastní výzkum

Z Obr. 3 je patrné, že vyšší koeficienty spolupráce jsou u municipalit s vyššími příjmy, tato závislost se projevuje ve všech velikostních kategoriích obcí. Pomocí lineární regrese budeme modelovat vliv příjmu obcí (v tis. Kč) na koeficient spolupráce dle modelu:

$$K_s = \alpha + \beta \times \text{prijmy obce}$$

Tab. 1: Výstup lineární regrese

Regresní statistika	
Násobné R	0,099537603
Hodnota spolehlivosti R	0,009907734
Pozorování	623

ANOVA					
	Rozdíl	SS	MS	F	Významnost F
Regrese	1	14,2842495	14,28424948	6,21427244	0,01293182
Rezidua	621	1427,44288	2,29861977		
Celkem	622	1441,72713			

	Koeficienty	Chyba stř. hodnoty	t Stat	Hodnota P	Dolní 95%	Horní 95%
konstanta - α	4,52202486	0,06233977	72,53836605	0,00000000	4,39960257	4,64444715
příjmy obce (v tis.) - β	0,00000158	0,00000064	2,49284425	0,01293182	0,00000034	0,00000283

Zdroj: vlastní výzkum

Test významnosti modelu ukázal, že navržený regresní model je statisticky významný. P-hodnota testu významnosti modelu je rovna 0,0129, model je tedy významný na 5 % hladině významnosti. P-hodnota koeficientu β je menší než 0,05 (5 % hladina významnosti), odhadnutý koeficient 0,00000158 je statisticky významný, tzn. vliv příjmů municipalit na koeficient spolupráce je statisticky významný. Pokud se tedy příjmy obce zvýší o 1 mil. Kč, tak se koeficient spolupráce K_s zvýší o 0,00158. Hypotézu je proto možné potvrdit.

Závislost popsaná Spearmanovým korelačním koeficientem 0,3947757 opět potvrzuje střední až podstatnou závislost proměnných. Výsledná hodnota je vyšší, než kdybychom testovali samotnou vazbu koeficientu spolupráce na velikost municipalit (0,3901134). Malou diferencí mezi hodnotami můžeme odvodit v praxi rozdílnými ekonomickými dispozicemi jednotlivých obcí – ačkoliv je v rámci rozpočtového určení daní významný počet obyvatel, není to jediný faktor ovlivňující celkové příjmy municipalit (viz příklad v Tab. 2). Ukazatel Násobné R lze interpretovat jako „kolik % variability v závislé proměnné (K_s) je vysvětleno pomocí nezávislé proměnné (příjmy municipalit)“, v tomto případě je koeficient roven 0,099537603, to znamená, že 9,95 % variability koeficientu spolupráce lze vysvětlit různými příjmy municipalit.

Tab. 2: TOP5 jihočeských obcí z hlediska nejvyšších a nejnižších příjmů per capita roce 2018

Obec	Kč	Obyvatel	Okres	Obec	Kč	Obyvatel	Okres
Kvilda	263 852,06	139	PT	Adamov	23 945,09	962	ČB
Strážný	224 079,30	449	PT	Srubec	23 240,42	2 650	ČB
Kváskovice	210 929,43	110	ST	Miloňovice	23 149,07	273	ST
Hajany	155 362,94	130	ST	Nasavrky	22 412,84	102	TA
Lipno nad V.	148 856,84	653	ČK	Zvíkov	20 373,06	107	ČK

Zdroj: vlastní analýza dat Ministerstva financí ČR (aplikace Monitor)

6. Závěr

Při prokazování vzájemných vztahů a souvislostí proměnných v oblasti spolupráce obcí bylo výsledkem výzkumu odhalení několika významných faktorů, které ovlivňují velikost (předpoklady) zapojení obce do spolupráce obcí. Jedním z těchto faktorů je i ekonomická síla municipality (posuzováno dle velikosti ročního příjmu obce), tzn. čím je větší roční příjem municipality, tím je i větší pravděpodobnosti zapojení do spolupráce obcí. Potvrdil se tak logický předpoklad, že finanční situace obce má významný vliv na možnosti a schopnosti kooperaci s dalšími subjekty regionálního rozvoje, což lze demonstrovat na skutečnosti, že z 11 vůbec nijak nespolupracujících obcí Jihočeského kraje se většina z nich nachází ve východní periférii kraje poblíž Vysočiny, což znamená ekonomicky jeden z nejslabších a nejméně perspektivních regionů Jihočeského kraje. Jak velké mohou být rozdíly mezi jednotlivými obcemi per capita demonstruje Tab. 2, rozdíly mezi obcemi s nejvyššími a nejnižšími příjmy per capita jsou více než desetinásobné! Je sice pravdou, že regiony s nejnižší hustotou zalidnění a velmi roztráštěnou sídelní strukturou mohou tento hendikep překonávat právě různými způsoby spolupráce obcí. Výše uvedená analýza však prokázala, že spolupráce obcí není univerzálním a všespasitelným lékem na všechny neduhy municipalit, navíc vyžaduje existenci kvalitního sociálního kapitálu, který díky angažovanosti, spolupráci a důvěře napomáhá rozvoji regionu. Kooperace představuje pro všechny malé i velké obce jen možnost, které mohou, ale i nemusí, využít. Malé obce ale mají díky svému ekonomickému, administrativnímu a technickému zázemí mnohem menší schopnosti/předpoklady zapojení do různých forem spolupráce, grantů a příspěvkových programů, lze si tak položit otázku, zda můžeme současnou regionální politikou opravdu odstraňovat či zmírňovat regionální disparity.

Literatura

- [1] BALÍK, S., (2008). *Česká komunální politika v obcích s rozšířenou působností. Koalice, voličské vzorce a politické strany na místní úrovni v letech 1994-2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-144-4.
- [2] BERAN, V., DLASK, P., (2005). *Management udržitelného rozvoje regionů, sídel a obcí*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1201-2.
- [3] BINEK, J. a kol., (2009). *Synergie ve venkovském prostoru – Aktéři a nástroje rozvoje regionu*. Brno: GaREP Publishing. ISBN 978-80-904308-0-8.
- [4] BINEK, J. a kol., (2010). *Synergie ve venkovském prostoru – Přístupy k řešení problémů rozvoje venkovských obcí*. Brno: GaREP. ISBN 978-80-904308-4-6.
- [5] BINEK, J. a kol., (2012). *Přístupy k posílení spolupráce a synergie ve venkovských mikroregionech*. Brno: GaREP. ISBN 978-80-905139-4-5.
- [6] CLARK, G., MOUNTFORD, D., (2007). *Investment Strategies and Financial Tools for Local Development*. Paris: OECD Publishing. ISBN 978-92-640398-6-5.
- [7] DUŠEK, J., (2010). *Faktory regionálního růstu a rozvoje (se zaměřením na spolupráci měst a obcí v Jihočeském kraji)*. České Budějovice: VŠERS. ISBN 978-80-86708-94-2.
- [8] DUŠEK, J., (2020). *Vliv sociálního kapitálu na regionální ekonomiku na příkladu spolupráce obcí v Jihočeském kraji*. 1. vyd. České Budějovice: VŠERS. ISBN 978-80-7556-052-0.
- [9] DUŠEK, J., SKOŘEPA, L., (2007). Regionální rozvojové agentury a jejich činnosti. In *Aktuální otázky rozvoje regionů*. Pardubice: Univerzita Pardubice, pp. 1-6. ISBN 978-80-7194-978-7.
- [10] GENERÁLNÍ ŘEDITELSTVÍ PRO REGIONÁLNÍ A MĚSTSKOU POLITIKU., (2016). *Překonání překážek v příhraničních regionech*. Lucemburk: Úřad pro publikace EU. ISBN 978-92-79-57367-5.
- [11] HOLEČEK, J. a kol., (2009). *Obec a její rozvoj v širších souvislostech*. Brno: GaREP Publishing. ISBN 978-80-904308-2-2.
- [12] HRVOLOVÁ, B., POLEDNÁKOVÁ, A., SZARKOVÁ, M., KRÁSNA, S., MARKOVÁ, J., (2017). *Ekonomické a sociální nástroje jako faktor tvorby pracovních míst*. Brno: Tribun EU. ISBN 978-80-263-1166-9.
- [13] HUŽERA, J., (2014). *Možnosti pro užší meziobecní spolupráci jsou, shodují se starostové* [online]. [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://moderniobec.cz/moznosti-pro-uzsi-meziobecni-spolupraci-jsou-shoduji-se-starostove>.
- [14] JEŽEK, J. a kol., (2014). *Regionální rozvoj*. Plzeň: ZČU v Plzni, 2014. ISBN 978-80-261-0462-9.
- [15] KADEŘÁBKOVÁ, J. a kol., (1996). *Úvod do regionálních a správních věd*. Praha: CODEX Bohemia. ISBN 80-859-6318-3.
- [16] KADEŘÁBKOVÁ, J., KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Z., (2008). *Region a regionální vědy (Vybrané sociální, kulturní a environmentální aspekty)*. Praha: VŠFS. ISBN 978-80-7408-009-8.
- [17] KAVAN, Š., BREHOVSKÁ, L., (2016). Spolupráce Jihočeského kraje a přeshraničních regionů se zaměřením na ochranu obyvatelstva. In *19th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 907-914. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-117.

- [18] KLOK, P. J., (1995). A Classification of Instruments for Environmental Policy. In Dente, B. *Environmental Policy in Search of New Instruments*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, pp. 21-36. ISBN 978-94-015850-4-0.
- [19] KOLEKTIV AUTORŮ, (2004). *Úvod do regionálních věd a veřejné správy*. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-086-4.
- [20] KOTVALOVÁ, J., (2001). Meziobecní spolupráce. *Veřejná správa*, vol. 12, no. 6, pp. 12-21. ISSN 1213-6581.
- [21] LACINA, K., (2007). *Regionální rozvoj a veřejná správa*. Praha: VŠFS. ISBN 978-80-8675-474-1.
- [22] MATES, P., WOKOUN, R., (2006). *Management regionální politiky a reforma veřejné správy*. Praha: Linde Praha. ISBN 80-720-1608-3.
- [23] MĚRTLOVÁ, L., (2012). Porovnání regionálních disparit v regionech České republiky. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 81-90. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [24] MOLLE, W., (1990). *The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy*. Dartmouth: Hants. ISBN 978-18-5521-149-0.
- [25] NOVOTNÁ, M, VOLEK, T., ALINA, J., (2014). Regional Disparities in Productivity of Small and Medium-Sized Enterprises in the Food Industry. In *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 757-763. ISBN 978-80-210-6840-7.
- [26] PAPANOVÁ, V., URBANÍKOVÁ, M., KORENKOVÁ, M., (2016). Financovanie preneseného výkonu štátnej správy na úseku matrik na úrovni miestnej samosprávy v SR. In *19th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 788-795. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-101.
- [27] PEKOVÁ, J., PILNÝ, J., JETMAR, M., (2008). *Veřejná správa a finance veřejného sektoru*. 3. vydání. Praha: ASPI. ISBN 978-80-7357-351-5.
- [28] PORVAZNÍK, J., LJUDVIGOVÁ, I., ČAJKOVÁ, A., (2018). Holistic Competence of Leadership and Managerial Subjects. *Politické vedy*, vol. 21, no. 2, pp. 56-77. ISSN 1335-2741.
- [29] POSTRÁNECKÝ, J., (2010). Regionální politika a regionální rozvoj v České republice. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. XIII, no. 5, pp. 10-16. ISSN 1212-0855.
- [30] POTŮČEK, M. a kol., (2005). *Veřejná politika*. Praha: Slon. ISBN 978-80-86429-50-2.
- [31] PROVAZNÍKOVÁ, R., (2009). *Financování měst, obcí a regionů – 2. aktualizované a rozšířené vydání*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-2472-789-9.
- [32] SCHNABEL, F., (2012). *Formy meziobecní a regionální spolupráce v Německu* [online]. [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <http://moderniobec.cz/formy-meziobecni-a-regionalni-spoluprace-v-nemecku>.
- [33] STEJSKAL, J., KOVÁRNÍK, J., (2009). *Regionální politika a její nástroje*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-588-2.
- [34] VANHOVE, N., (1999). *Regional Policy: A European Approach*. 3rd edition. Aldershot: Ashgate Publishing. ISBN 978-11-3833-036-8.
- [35] VANHOVE, N., KLAASSEN, L. H., (1987). *Regional Policy: A European Approach*. 2nd edition. Aldershot: Ashgate Publishing. ISBN 978-05-6605-413-6.
- [36] WOKOUN, R. a kol., (2008). *Regionální rozvoj (Východisko regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování)*. Praha: Linde Praha. ISBN 978-80-7201-699-0.
- [37] YUILL, D., WISHLADE, F., (2001). Regional Policy Development in the Members States: A Comparative Overview of Change. In *Regional and Industrial Policy Research Paper*, June 2001, no. 45, pp. 1-49. ISBN 1-871130-51-4.
- [38] ZAHRADNÍK, P., HRTÚSOVÁ, T., (2017). *Finanční nástroje a jejich využití v projektech Smart City. Speciální analýza*. Praha: Česká spořitelna.
- [39] ŽÁK, M., (2006). *Hospodářská politika*. Praha: VŠEM. ISBN 978-80-86730-04-2.
- [40] ŽÁRSKA, E., (2009). Finančná kapacita obce ako determinant rozvoja. In *Teoretické a praktické aspekty veřejných financí*. Praha: Oeconomica, pp. 92. ISBN 978-80-245-1513-7.
- [41] ŽÍTEK, V., (2004). *Regionální ekonomie a politika*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3478-5.

FORMÁLNÍ HLEDISKA FUNGOVÁNÍ DOBROVOLNÝCH SVAZKŮ OBCÍ**Formal aspects of the functioning of voluntary associations of municipalities****MAREK JETMAR**

Katedra regionálního rozvoje | Department of Regional Development
 Vysoká škola AMBIS | AMBIS University
 ☒ Lindnerova 575/1, 180 00 Praha, Czech Republic
 E-mail: marek.jetmar@ambis.cz

Anotace

Článek představuje vybrané výsledky analýzy vzorku dobrovolných svazků obcí, která byla realizována v souvislosti se zpracováním metodiky dobře fungujících svazků ze strany Ministerstva vnitra. Byly zkoumány víceúčelové dobrovolné svazky, které působí ve funkčním mikroregionu totožném či obdobném s území ORP. Zkoumána byla formální hlediska jejich fungování, manažerské modely, způsoby komunikace, hodnotová hlediska apod. Tento článek se zaměřuje na první zkoumaný okruh, tj. formální hlediska fungování svazků. Je založen na formálním rozboru zakládacích listin a stanov, jejich komparaci a posouzení. Získané informace byly následně ověřeny formou řízených rozhovorů s představiteli svazků. Ze šetření vyplývá, že variabilita v nastavení orgánů a vztahů uvnitř svazků není podstatná, týká se pouze některých rolí a pojmenování (označení) orgánů. Tj. všechny zkoumané svazky vykazovaly obdobné znaky, co se týče rozdělení úkolů mezi nejvyšším a výkonným orgánem. Byly identifikovány dílčí rozdíly ve vztahu mezi nejvyšším a výkonným orgánem (v rozsahu úkolů, které byly delegovány), ve způsobu přijímání nových členů, postihu členské obce při neplnění povinností. Předseda vždy reprezentuje svazek navenek. Sám, případně ve spolupráci s tajemníkem či svým zástupcem (ojediněle) se podílí na organizování chodu svazku. Svazky ojediněle vytvářejí i orgány pracovní, iniciační či kontrolní povahy. Jejich postavení nemusí být upraveno stanovami. Následně jsou formulována doporučení pro efektivní chod svazků. V případě, že se nemůže předseda věnovat činnosti svazku na plný úvazek, je pro úspěšný chod svazku nezbytné ustanovení pozice manažera, respektive tajemníka.

Klíčová slova

obce a města, veřejná správa, meziobecní spolupráce

Annotation

The article presents selected results of the analysis of a sample of voluntary associations of municipalities, which was carried out in connection with the elaboration of the methodology of well-functioning associations by the Czech Ministry of the Interior. Multipurpose voluntary associations operating in a functional micro-region identical or similar to the ORP territory (territory of municipalities with extended power) were examined. The formal aspects of their functioning, managerial models, methods of communication, value aspects, etc. were examined. This article focuses on the first examined area, i.e. the formal aspects of the functioning of associations. It is based on a formal analysis of the founding documents and articles of association, their comparison and assessment. The information was subsequently verified in the form of controlled interviews with representatives of the unions. The survey shows that the variability in the setting of organs and relationships within the bundles is not significant, it concerns only some roles and names (designations) of organs. I.e. all the associations examined showed the same similar features in terms of the division of tasks between the supreme and executive bodies. Partial differences were identified in the relationship between the highest and the executive body (within the scope of the tasks that were delegated), in the way of recruiting new members, and the sanction of the member community in case of non-fulfillment of obligations. The chairman always represents the association externally. He himself, or in cooperation with the secretary or his deputy (occasionally) participates in organizing the operation of the association. Associations seldom create bodies of working, initiating or control nature. Their position does not have to be regulated by the statutes. Subsequently, recommendations for the effective operation of the bundles are formulated. In the event that the chairman cannot devote himself to the activities of the association on a full-time basis, it is necessary for the successful operation of the union to appoint the position of manager or secretary.

Key words

municipalities, public administration, inter municipal cooperation

JEL classification: H40, H77

1. Úvod

Obce v České republice jsou základními územními samosprávnými celky a jako jednotky místní samosprávy mají pevné postavení v Ústavě ČR. Ústavním pořádkem je garantováno právo občanů svobodně rozhodovat o svých záležitostech v rámci územního společenství, které představuje obec. Obce jsou nezastupitelnou složkou rozvoje lokální demokracie, která je výrazem práva a schopnosti místních orgánů, v mezích daných zákonem, řídit a regulovat část veřejných záležitostí. Obec je zároveň základní administrativní jednotkou státu a statistickou jednotkou. Se samostatnou působností obcí je spojena i problematika lokálního rozvoje. Vychází se z předpokladu, že územní samosprávné korporace představují instituce, jejichž prostřednictvím společenství občanů rozhodují o realizaci svých potřeb, tj. řeší rozvoj „svého“ území (§ 1 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, v platném znění). Ostatní subjekty veřejné správy sledují naplnění celospolečenských (národních, vládních) cílů v území. Tyto cíle jsou ovšem v řadě ohledů s těmi lokálními provázány, proto by aktivity všech aktérů rozvoje měly být ve vzájemném souladu.

Současný počet obcí v České republice je výsledkem dezintegračního procesu, ke kterému, na rozdíl od trendu v západoevropských zemích, došlo na počátku 90. let. V průběhu tohoto období došlo k osamostatnění převážně malých obcí. Výsledkem je tak fragmentovaná sídelní struktura s velkým podílem obcí s méně než 1000 obyvateli. V evropském kontextu má srovnatelné procento malých obcí pouze Francie a Slovensko (Hruška a kol., 2018). Ve Francii v 70. a 80. letech 20. století a na Slovensku v minulých dekádách se odehrála řada pokusů integrovat obce nebo podpořit jejich systémovou spolupráci, tak aby byly schopny efektivně zvládnout úkoly, které na ně byly přeneseny v souvislosti s procesem decentralizace (Melichová, Varecha, 2020). Často se proto jako inspirace pro meziobecní spolupráci uvádí dobrá praxe především z Francie, ale i německy hovořící země (Kypetová., 2018). Ve Francii a Itálii, kde existuje silná lokální identita, se snaží problémy roztržité sídelní struktury řešit cestou spolupráce, nikoliv slučováním. Ve Francii byla podoba meziobecní spolupráce určena zákonem, výsledkem jsou vytvořená sdružení (respektive společenství) obcí, na které obce převedly své povinné působnosti a zároveň na ně mohly převést i některé další působnosti. V praxi tak tato sdružení obcí zajišťují veřejné služby, plány rozvoje a urbanistické plány, správu společných zařízení apod.

Naopak v jiných západních evropských zemích, typicky země Skandinávie, nebo Nizozemí, přistoupili již před řadou let k zásadnímu administrativnímu snížení počtu obcí. Dosažené výsledky jsou pro naši zemi zajímavým zdrojem srovnání, mj. vzhledem ke skutečnosti, že možnosti administrativního slučování nebo municipalizace jsou s ohledem na široké pojetí úpravy samosprávy obcí v podstatě vyloučené (Allers, Geertsema, 2016).

Při rozvoji meziobecní spolupráce je rovněž potřebné zohlednit strukturu osídlení a charakter území. Přestože z pohledu ústřední správy se prosazuje snaha o plošný přenos úkolů do území, je zřejmé, že různé typy území umožňují rozdílný rozsah decentralizace. Specifické potřeby spolupráce se pak objevují v urbanizovaných, respektive metropolitních oblastech, zvláště při rozvoji a správě občanské vybavenosti vyššího řádu (Osman a kol., 2019).

Stávající spolupráci obcí v ČR je možno členit (Hruška a kol., 2018):

- dle formy – neformální vs. formalizovaná, respektive neinstitucionalizovaná vs. institucionalizovaná,
- dle právní regulace – veřejnoprávní vs. soukromoprávní formy,
- dle okruhu participujících subjektů – meziobecní spolupráce v pravém slova smyslu (omezená na spolupráci pouze mezi obcemi), smíšená spolupráce obcí zahrnující další aktéry (veřejné subjekty, včetně organizačních složek či příspěvkových organizací státu; ziskově orientované subjekty a neziskové organizace, jejichž postavení a činnost je upravena soukromým právem),
- tematicky dle sledovaného účelu, řešených úkolů,
- dle časového omezení – na dobu určitou, neurčitou, do naplnění účelu spolupráce apod.

Neformální spolupráce obcí je jedním z nejčastěji se vyskytujících způsobů interakce mezi obcemi. Jako vhodný příklad je možné uvést darovací smlouvy na nákup hasičského automobilu, hasičské stříkačky, sanitky, operačních pomůcek, opravy farních kostelů, soutěže obcí, zapůjčení komunální techniky apod.

V případě institucionalizované spolupráce (Galvasová a kol., 2007) je nejčastější formou dobrovolný svazek obcí. Na celém území ČR působí velké množství DSO, nicméně zdaleka ne všechny svazky jsou aktivní a navíc činnost řady z nich je vázána na jednu konkrétní oblast – jednoúčelové svazky. V území tedy vedle sebe působí jak

monotematické, tak víceúčelové svazky, které se svým územním záběrem (členskou základnou) překrývají, ale věcně doplňují (Jetmar a kol., 2015).

Ministerstvo vnitra se v rámci realizovaného šetření mezi DSO zaměřilo na územně velké víceúčelové svazky, které fungují v hranicích SO ORP a zároveň v sobě sdružují většinu obcí tohoto správního obvodu. Ministerstvo vnitra dlouhodobě považuje tuto úroveň ORP za klíčovou nejen z pohledu jejího potenciálu pro efektivní meziobecní spolupráci, ale i z toho důvodu, že SO ORP tvoří až na výjimky funkční mikroregionální celky. Neopomenutelným faktem je i to, že s touto mikroregionální úrovní se pracuje i v rámci regionálního rozvoje a jeho politik. S ohledem na svou funkčnost a uspořádání jsou tak SO ORP považovány za základní kámen soustavy veřejné správy v ČR.

Význam území ORP pro organizaci veřejné správy v ČR kodifikoval i zákon č. 51/2020 Sb., o územně správním členění státu a o změně souvisejících zákonů (zákon o územně správním členění státu). Nově jsou za územní jednotky, kde se vykonává státní správa, označeny i správní obvody krajů (krajské zřízení zavedené zákonem č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, je zrušeno). V § 1, odst. 2 je následně uvedeno, že správní obvod kraje s výjimkou správního obvodu hlavního města Prahy se člení na správní obvody obcí s rozšířenou působností. Správní obvod obce s rozšířenou působností je vymezen výčtem území obcí a vojenských újezdů, která je obsažena ve vyhlášce Ministerstva vnitra.

Ve snaze posílit strategickou spolupráci mezi obcemi, připravilo Ministerstvo vnitra Metodická doporučení pro rozvoj meziobecní spolupráce v ČR. Projekt reagoval na cíle obsažené ve Strategickém rámci rozvoje veřejné správy. Jedná se především o Specifický cíl 1.3 – Rozšíření řízení kvality a zlepšení strategického řízení ve veřejné správě. Jednou z dalších cest k posílení kapacit obcí v oblasti řízení kvality, efektivity a zajištění rovnosti přístupu k veřejným službám je také podpora meziobecní spolupráce. (Ministerstvo vnitra ČR, 2016).

V ČR existují podmínky pro prohloubení meziobecní spolupráce. Jak uvádí Jiří Ježek v komentářích k šetření mezi zástupci obcí: „většina respondentů se shoduje v názoru, že větší pozornost než slučování obcí, by měla být věnována podpoře dobrovolné meziobecní spolupráce“. Pro 68,2 % respondentů to je nejlepší cesta, jak konsolidovat místní správu v České republice. (Ježek, 2017).

1.1 Metodika

Cílem analytické práce bylo identifikovat klíčové faktory, které hrají roli při úspěšném fungování víceúčelových dobrovolných svazků (dále jen DSO). Jedná se o formálně právní nastavení činnosti DSO (zakladací listiny, stanovy, uspořádání orgánů DSO), věcný záběr činnosti, reálný průběh procesování, způsob řízení týmu, komunikace se starosty členských obcí atd.

Při přípravě metodických doporučení bylo potřebné práce rozvrhnout do následujících etap:

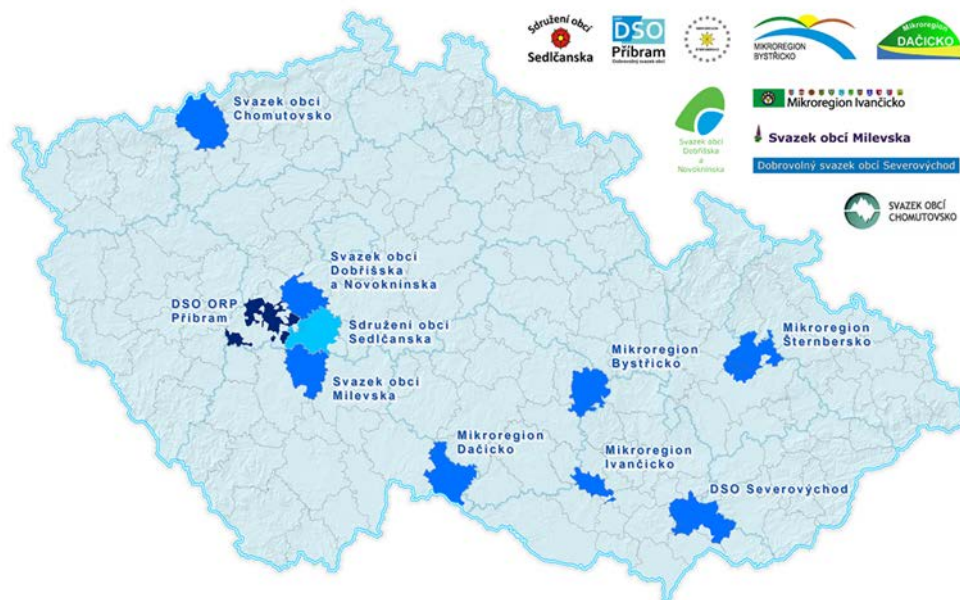
- a) Analýza již existujících materiálů a studií, zabývajících se problematikou meziobecní spolupráce, jejich závěrů a doporučení,
- b) Výběr vzorku mikroregionů, víceúčelových dobrovolných svazků obcí.

Pro výběr zkoumaných DSO byly stanoveny následující požadavky:

- Svazek působící ve funkčním mikroregionu; vybrány byly svazky, které tvoří funkční mikroregion s přirozeným jádrem, který se překrývá či je více méně totožný se správním obvodem obce s rozšířenou působností.
- Svazek s aktivní účastí většiny obcí mikroregionu.
- Další podmínkou výběru DSO bylo zapojení obcí (členství obcí) tvořících podstatnou část funkčního mikroregionu (tj. SO ORP). Nutnou podmínkou se stalo i členství města, které má postavení ORP.
- Víceúčelový charakter svazku; jedná se o svazek, který zajišťuje spektrum služeb občanům sdružených obcí, případně přímo obcím a jím zřízeným organizacím. Jeho aktivity se odkazují k všestrannému rozvoji mikroregionu a jedná se tak o činnosti nadobecního charakteru.
- Svazek s prokazatelnou zkušeností a s historií činnosti.
- Svazek zapojený do projektu Centra společných služeb; Při výběru svazku bylo rovněž přihlíženo ke skutečnosti, zdali je či není zapojen do projektu SMO ČR na podporu meziobecní spolupráce Centra společných služeb (SMO ČR, 2018a, 2018b). Nejednalo se však o podmínku nutnou.
- Geografická poloha zahrnující 1) charakter města ORP a jeho postavení v sídelní struktuře (statutární město apod.), 2) typ venkovského prostoru (periferní, ovlivněný suburbanizací apod.), 3) socio-ekonomickou vyspělost regionu (zaostávající či strukturálně postižená území, dynamicky se rozvíjející), 4) sociálně kulturní charakteristiky (regionální identita).

Vybrány tak byly dobrovolné svazky ze středních, jižních, východních a severních Čech, střední a jižní Moravy, konkrétně DSO Severovýchod, DSO ORP Příbram, DSO Mikroregion Šternbersko, Sdružení obcí Sedlčanska, Svazek obcí Dobříšska a Novoknínska, Svazek obcí Milevska, Mikroregion Bystřicko, Mikroregion Dačicko, DSO Chomutovsko a Mikroregion Ivančicko.

Obr. 1: Dobrovolné svazky obcí, které jsou předmětem zkoumání

Zdroj: Ministerstvo vnitra (2019)

Jedním z cílů výzkumu bylo analyzovat stanovy a zakládající listiny jednotlivých DSO a získané informace pak ověřit v rámci dotazníkového šetření a řízených rozhovorů. Ze stanov byly získány především informace o cílech a tematickém zaměření činnosti svazku, o podmínkách členství, o nastavení a činnosti orgánů svazku a o oblasti hospodaření a nakládání s majetkem.

V druhé fázi výzkumu byl deseti DSO vybraným na základě výše uvedených kritérií zaslán dotazník s 11 otázkami, z nichž 3 byly uzavřené (výběr z možných odpovědí) a 8 otevřených. Tyto otázky pokrývaly 4 tematické oblasti - 1) činnost svazku; 2) rozhodování a management; 3) financování; 4) prostředí mikroregionu.

Poslední fáze zahrnovala setkání se zástupci DSO a realizaci řízených rozhovorů. Jejich náplní bylo jak doplnění a dovysvětlení informací z dotazníků, tak i zjišťování dalších aspektů činnosti svazků. Konkrétně šlo o personální zabezpečení činnosti svazků, ekonomiku a způsob komunikace uvnitř svazku i mezi svazkem a ostatními aktéry v území. Z rozhovorů vyplynula i řada zajímavých příkladů dobré praxe.

2. Vybrané výsledky šetření

2.1 Vznik a zánik členství obcí

Listiny ve všech případech přímo reagují na ustanovení zákona upravujícího postavení DSO. Vždy se explicitně uvádí, že členem svazku mohou být pouze obce, a že členství ve svazku je dobrovolné. Většina stanov rovněž obsahuje ustanovení o tom, že členství ve svazku nikterak neomezuje členy v oprávnění vstupovat do jiných svazků a podílet se na činnosti jiných právnických osob. Členství ve svazku tedy nejen že není v rozporu s činnostmi obcí v jiných dobrovolných svazcích (zpravidla spíše jednoúčelových), ale nebrání dalším formám spolupráce obcí dle občanského zákoníku, zakládání obchodních korporací apod.

Členství v DSO nebrání ani jiným aktivitám obcí s dalšími subjekty, právnickými osobami (podnikatelského charakteru, neziskovými organizacemi), jako je zakládání společných podniků apod. Nutnou podmínkou členství obce je její ztotožnění se s cíli a účelem svazku.

V jednom z oslovených DSO o přijetí nového člena rozhoduje představenstvo svazku. Jedná se o odlišnou úpravu oproti stanovám jiných DSO, kde je tato pravomoc výlučně svěřena nejvyššímu orgánu. Předsednictvo má v daném případě právo nového člena odmítnout, ten má právo se proti tomuto rozhodnutí odvolat k členské schůzi (nejvyšší orgán). Co se týče vyloučení členské obce ze svazku, tak to je ponecháno v pravomoci členské schůze. Rozhodování o změně ve složení členů svazku, tj. přistoupení nové obce nebo odchod některé ze stávajících (případně její zánik), mění zásadním způsobem vnitřní poměry DSO. V řadě DSO je pak přímo spojeno se změnami stanov.

Členství ve svazku zaniká:

- vystoupením člena ze svazku,
- zánikem člena,
- zánikem svazku,
- neuhrazením členského příspěvku do tří měsíců po stanoveném termínu,
- vyloučením člena ze svazku.

Významnější pozornost si zasluhuje především eventualita vyloučení člena. Člen může být ze svazku vyloučen, jedná-li v rozporu s cíli a účelem svazku nebo závažně porušil své povinnosti vůči svazku anebo porušil-li usnesení orgánů svazku a ve lhůtě určené v rozhodnutí rady svazku nezjedná nápravu. O vyloučení člena ze svazku rozhoduje valná hromada. V této podobě je upraveno ve všech zkoumaných listinách.

Jedno z analyzovaných DSO se odlišovalo širším okruhem povinností, které musí členské obce naplňovat. Ve stanovách je přímo uvedeno, že „členové svazku jsou povinni dodržovat platné právní předpisy a všechny povinnosti stanovené těmito stanovami, jakož i povinnosti stanovené valnou hromadou, případně představenstvem“. Při hrubém porušení svých povinností nebo opětovném méně závažném porušení může valná hromada rozhodnout o vyloučení člena ze svazku obcí, přičemž valná hromada určuje, zda se jedná o hrubé či méně závažné porušení povinností.

Ve stanovách jiného DSO naopak institut vyloučení obce absentoval. Tj. obec pravděpodobně není možné ze svazku vyloučit za porušení pravidel či nedodržení závazků. Je zde však přímo upraven zánik členství v případě odmítnutí splacení členského vkladu na příslušný rok. To znamená, že pokud nebude členský vklad splacen do jednoho měsíce po upozornění na uplynutí stanovené lhůty, příp. jeho splacení nebude řešeno jiným způsobem, tak členství obce ve svazku zaniká prvním dnem následujícího měsíce. V případě, že došlo k porušení povinností vůči svazku či vůči rozhodnutí orgánů svazku, je před vlastním vyloučením dána příslušné obci lhůta ke zjednání nápravy.

Pro fungování DSO je zásadní zachování loajality členské obce vůči cílům svazku. Ochrana zájmů svazku, které představují průnik individuálních preferencí jednotlivých členských obcí, vyžaduje existenci a nastavení mechanismů, které mají zabránit paralýze činnosti svazku. Jedním z nich je již zmíněné přijímání opatření vůči členům, jejichž jednání je v rozporu s posláním či cíli svazku, případně souvisí s neplněním finančních a majetkových závazků členské obce vůči svazku. Přijímání nezbytných opatření, jako je bezprostřední zabránění finančním či majetkovým škodám svazku, vzniku nechtěných budoucích závazků svazku vůči třetím stranám, která vyplývají z neodpovědného chování členské obce, by mělo být vyhrazeno výkonnému orgánu svazku. Tomuto orgánu by měla být svěřena i možnost udělení sankcí (zpravidla pokuty).

Ačkoliv k přijetí usnesení či rozhodnutí podle stanov stačí např. nadpoloviční většina hlasů, v praxi se usiluje o dosažení plné shody. Není-li to možné, je nutné přistoupit k uplatnění hlasovacího mechanismu. Při jeho uplatnění jde o to zohlednit a vybalancovat dva základní principy:

- formální rovnost všech členských obcí vyplývající z jejich právního postavení, a to bez ohledu na jejich velikost (počet obyvatel, velikost katastrálního území, finanční a ekonomická síla)
- rozdílné postavení jednotlivých obcí a měst vyplývající z jejich schopnosti organizovat území, poskytovat občanům služby apod. na straně druhé.

2.2 Orgány svazku

Nejvyšší orgán, který je nazvaný valná hromada, členská schůze či shromáždění starostů rozhoduje o klíčových záležitostech svazku, konkrétně schvaluje stanovy, rozpočet a závěrečný účet, volí členy dalších orgánů svazku, rozhoduje o přijetí či vyloučení členu svazku, o výši členských příspěvků, o pravidlech pro rozdělení zisku a úhrady ztráty svazku.

Mezi pravomocemi tohoto orgánu se již s menší četností vyskytlo uzavírání smluv o dlouhodobé spolupráci s dalšími subjekty, schvalování plánů a koncepcí rozvoje svazku, rozhodování o realizačních skupinách jednotlivých oblastí programu rozvoje. Každá obec zde má právě 1 zástupce (starosta či místostarosta dané obce), četnost schůzek je nejčastěji 1-2x ročně. Počet členů se tak v praxi odvíjí od počtu členských obcí. Způsob hlasování se liší, např. pro hlasování o změně a doplnění stanov, rozhodnutí o zrušení svazku, při vyloučení člena svazku je potřeba souhlas 3/5 všech členů. Naproti tomu u ostatních usnesení je potřeba nadpoloviční většina všech (u některých DSO byla varianta přítomných) členů. U jednoho ze sledovaných DSO byl u usnášeníschopnosti uveden požadavek na přítomnost nadpoloviční většiny všech členů svazku, přičemž tato přítomná většina musí zároveň reprezentovat alespoň 1/2 obyvatel v zájmovém území.

Výkonným orgánem svazku je rada svazku (používá se i označení představenstvo, předsednictvo, správní výbor), kde se počet členů (vždy lichý) u analyzovaných DSO pohyboval od 5 do 9. Všichni členové mají jeden hlas a rozhodováno je naprostou většinou hlasů. Schůze se konají pravidelně každé 2 -3 měsíce. Mezi hlavními pravomocemi tohoto orgánu patří plnění usnesení přijatých nejvyšším orgánem, provádění analýzy získaných poznatků, zpracovávání podnětů a příprava návrhů na opatření, sestavování rozpočtu, předkládání výroční zprávy o činnosti a hospodaření svazku a účetní závěrky, schvalování právních jednání svazku do určité hodnoty (u některých DSO např. do 200 tis. Kč, do 500 tis. Kč, u jiných až do 1 mil. Kč.).

Další okruhy pravomocí se vyskytovaly jen u některých DSO, šlo např. o schvalování důležitých úkonů a aktů předsedy a realizačních skupin, plnění úkolů zřizovatele vůči příspěvkovým organizacím a školským právníckým osobám (svazkové školy), které vykonávají činnost školy nebo školského zařízení, rozhodování o záležitostech a věcech obchodních společností, v nichž má svazek obcí majetkovou účast, delegování zástupce svazku do orgánů založených právníckých osob, případně do orgánů právníckých osob, kterých se svazek účastní (poslední uvedená činnost je u některých DSO v pravomoci valné hromady).

Statutárním orgánem zastupujícím svazek navenek je předseda, který je volený valnou hromadou (nejvyšším orgánem) na dobu určitou (tj. do dalších komunálních voleb), případně představenstvem svazku (výkonným orgánem). V době nepřítomnosti je předseda zastupován místopředsedou. Možné je i rozdělení úkolů mezi předsedu a místopředsedu, tato eventualita však není příliš častá. Předseda řídí činnost svazku, svolává a řídí zasedání, zajišťuje vedení účetnictví, předkládá zprávy o výsledcích kontrol prováděných kontrolním výborem zastupitelstvům členských obcí. V jednom z vybraných DSO je ve stanovách uvedeno i schvalování rozpočtových opatření nižších než 50 000 Kč na jednu rozpočtovou položku, u jiného DSO předseda např. zajišťuje i archivaci písemností svazku. Z rozhovorů se zástupci DSO vyplynulo, že ve většině svazků není předseda zaměstnancem svazku a jeho role je tedy opravdu především statutární a reprezentativní - tj. podepisuje klíčové dokumenty, účastní se a předsedá jednání a zaměstnanci svazku s ním přirozeně komunikují plánované aktivity.

Administrativním orgánem svazku je tajemník (manažer, správce). Funkci tajemníka nemají zřízeny všechny DSO (vyskytovala se pouze u poloviny oslovených), u jednoho z DSO byl tajemník zároveň manažerem Centra společných služeb. Mezi jeho úkoly kromě administrativní činnosti patří informování o činnosti svazku, propagace svazku včetně aktualizace webu, vedení evidence členských příspěvků, zajišťování zázemí pro činnost ostatních orgánů svazku. Pokud je funkce tajemníka zřízena, pak je tajemník vedoucím zaměstnancem svazku, který zajišťuje realizaci svěřených úkolů a běžný chod svazku. V praktickém fungování svazku má tajemník nezastupitelnou roli při iniciování různých aktivit a domlouvání spolupráce. Často tajemníci využívají svých dřívějších zkušeností (např. z působení ve vedení obce apod.) a také kontaktů v území. Obecně lze říci, že znalost místního prostředí je v případě výkonu této funkce klíčová.

Dalším orgánem vyskytující se u všech DSO je kontrolní výbor (komise, revizní komise). Opět je zde lichý počet členů (zpravidla 3) s rovným hlasovacím právem. Kontrolní výbor je zpravidla vytvářen nejvyšším orgánem svazku. Četnost schůzek byla u sledovaných DSO 1 - 2 x ročně. Do působnosti kontrolního výboru patří kontrola dodržování stanov svazku, platných právních předpisů, usnesení orgánů svazku, hospodaření svazku a nakládání s jeho majetkem, a také přijímání podnětů ke kontrolní činnosti od jednotlivých členů svazku.

Specifickým orgánem svazku, který mají dvě ze sledovaných DSO, je realizační skupina. V praxi se jedná o různý počet zřízených pracovních skupin, jejichž členy jsou 3 - 4 starostové a v jejichž čele je předseda (vedoucí). Tyto skupiny mají různé tematické zaměření (např. odpadové hospodářství, školství, cestovní ruch) a jejich cílem je nalézt vhodné řešení konkrétního problému či možnost realizace různých aktivit. Navržené řešení je pak diskutováno na valné hromadě či jiném orgánu svazku. Pracovní skupiny ovšem fungují i u jiných DSO, liší se však tím, že nejsou explicitně uvedeny v jejich stanovách. Jejich tematické zaměření je stejné - např. problematika cestovního ruchu, nakládání s odpady apod.

3. Závěr

Stanovy a zakládací listiny svazků vykazují celou řadu shodných prvků. Postavení orgánů a úprava vnitřních vzájemných vztahů je obdobná, a to přesto, že žádný právní předpis přímo jejich role neupravuje. Rozdíly jsou pouze v dílčích pravomocích či v úpravě některých okrajových rolí. Rozdílné je pojmenování jednotlivých orgánů. Míra variability je tudíž menší, než se na začátku výzkumu očekávalo.

Stanovy svazku by měly obsahovat systém pojistek, které umožní jeho bezproblémové fungování. Jde o to, aby byl svazek operativně schopen reagovat na změny a zajistit běžný chod. Jedná se i o způsob dosahování usnesení (přednostně konsenzuálně, při nemožnosti tohoto řešení pak kvalifikovaná většina). Při utváření orgánů svazku i jejich následném praktickém fungování je nutné přesně vymezit jejich kompetence, tak aby nedocházelo k jejich překryvu a bylo jasné, kdo za jakou činnost odpovídá. Důležitý je i způsob sledování a naplňování vytčených záměrů, tj. schopnost jejich formulování, jejich komunikace mezi členy svazku, ztotožnění se s cíli svazku a aktivní přístup obcí k jejich naplňování.

V případě činnosti nejvyššího orgánu, kterému jsou svěřeny nejdůležitější pravomoci týkající se chodu svazku, majetkových či finančních operací, je potřeba zajistit transparentní a funkční způsob dosahování usnesení. Vhodným řešením při nemožnosti dosažení konsensu by bylo schválení usnesení kvalifikovanou většinou všech členů, která by představovala 3/5 hlasů všech členů, nebo hlasy reprezentující minimálně 3/5 občanů členských obcí, případně splnění obou podmínkou současně. Zásadní je procesní úprava řešení krizových situací, jako je řešení sporů uvnitř svazku, způsob řešení úpadku apod.

Nejvyššímu orgánu by mělo být vyhrazeno rozhodování o využívání společného majetku a zásadní majetkové a finanční operace. Rozhodnutí o udělení sankcí by mělo být přezkoumatelné plénem nejvyššího orgánu svazku, ke kterému se může postižená obec odvolat. Rovněž pouze v působnosti tohoto orgánu by mělo být rozhodnutí ohledně případného vyloučení členské obce ze svého středu, a schválení podmínek finančního a majetkového vyrovnání.

Rozhodnutí o přistoupení obce ke svazku nebo vyloučení členské obce ze svého středu z důvodu neplnění závazků vůči svazku, nedostatečné věrnosti svazku či nesledování společných cílů deklarovaných svazkem apod. by mělo být vyhrazeno nejvyššímu orgánu svazku, který sdružuje zástupce všech členských obcí. Nevyšší orgán svazku by měl sehrát úlohu odvolací instance proti usnesením výkonného orgánu svazku.

V případě víceúčelových, aktivních DSO je vhodné zřídit manažerskou pozici, která by zajišťovala běžný chod svazku. Žádoucí je uplatnění manažerských dovedností, které umožní pružně reagovat na objevující se příležitosti a rychle řešit případné problémy. Měl by být přímo úkolován předsedou, ze své činnosti a za aktivity ostatních pracovníků svazku se zodpovídá nejvyššímu orgánu i představenstvu.

Kontrolní výbor by měl být vytvářen povinně, a to ze strany a prostřednictvím nejvyššího orgánu svazku. Jeho role by se měla soustředit nejen na věcnou kontrolu činnosti výkonných a administrativních složek svazku, ale mohla by mu být vyhrazena agenda ve finanční a majetkové oblasti.

Pracovní skupiny mohou představovat institucionalizovanou formu vedení debaty mezi zástupci členských obcí. Jedná se tak o jeden z možných způsobů formálního setkávání a diskuze k nalezení vhodných řešení pro zajištění vybraných veřejných služeb. Iniciátorem vzniku pracovních skupin může být např. předseda či tajemník svazku. Pracovní (realizační) skupina může být tvořena nejen zástupci obcí a pracovníky svazku, ale i dalšími důležitými osobami působícími v mikroregionu, případně i externími experty.

Literatura

- [1] ALLERS, M.A., GEERTSEMA, J.B., (2016). The effect of local government amalgamation on public spending, taxation, and service levels: Evidence from 15 years of municipal consolidation. *Journal of regional sciences*, vol. 56, no. 4, pp. 659-682. ISSN 0022-4146. DOI 10.1111/jors.12268.
- [2] GALVASOVÁ, I. a kol., (2007). *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. Brno: Georgetown. ISBN 978-80-86251-20-2.
- [3] HRUŠKA, L., HRUŠKOVÁ, A., FOLDYNOVÁ, I., JETMAR, M., TESÁRKOVÁ, D. a kol., (2018). *Analýza vybraných prostorových aspektů veřejné správy a zlepšení dostupnosti jejích služeb*. Ostrava: PROCES – Centrum pro rozvoj obcí a regionů, s. r. o. [online]. [cit.15-03-20]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/analyzy.aspx>.
- [4] JETMAR, M. a kol., (2015). *Meziobecní spolupráce, inspirativní cesta, jak zlepšit služby veřejnosti*. Praha: Svaz měst a obcí České republiky. ISBN 978-80-906042-3-0.

- [5] JEŽEK, J., (2017). Budoucnost českých obcí mezi slučováním a meziobecní spoluprací? In XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, pp. 841–847. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-88.
- [6] KYPETOVÁ, J. (2018). *Analýza správního uspořádání vybraných zemí EU (Německo, Francie, Rakousko, Slovensko) + jedné další relevantní země. Systémy veřejné správy, správní členění a kompetence jednotlivých úrovní*. Vstup do studie Analýza vybraných prostorových aspektů veřejné správy a zlepšení dostupnosti jejích služeb. Ostrava: PROCES – Centrum pro rozvoj obcí a regionů.
- [7] MELICHOVA, K., VARECHA, L., (2020) Endogenous Political, Institutional, Cultural, and Geographic Determinants of Intermunicipal Cooperation—Evidence from Slovakia. *Sustainability*, vol. 12, no. 2, article number: 709, pp. 25. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su12020709 25.
- [8] MINISTERSTVO VNITRA ČR, (2016). *Strategický rámeček rozvoje veřejné správy* [online]. [cit. 15-03-20]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/strategicky-ramec-rozvoje.aspx>.
- [9] OSMAN, R., ŠERÝ, O., ALEXANDRESCU, F., MALÝ, J., MULÍČEK, O., (2019). The establishment of inter-municipal cooperation: the case of a polycentric post-socialist region. *Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography*, (in press). ISSN 0016-7223. DOI 10.1080/00167223.2019.1693903.
- [10] SVAZ MĚST A OBCÍ ČR, (2018a). *Odůvodnění potřebnosti projektu "Podpora meziobecní spolupráce"* [online]. [cit.15-03-20]. Dostupné z: http://smocr.cz/obcesobe/200000039-1f19b20149/PMOS_Oduvodneni_potrebnosti_projektu.pdf.
- [11] SVAZ MĚST A OBCÍ ČR, (2018b). *Centra společných služeb obcí* [online]. [cit. 15-03-20]. Dostupné z: <https://www.smocr.cz/cs/projekty/centra-spolecnych-sluzeb/informace-o-projektu>.
- [12] Zákon č. 51/2020 Sb., o územně správním členění státu a o změně souvisejících zákonů.

A COMPARISON OF PPP'S AND TRADITIONAL PROVISION OF PUBLIC SERVICES AT THE MUNICIPAL LEVEL

Porovnanie PPP a tradičného poskytovania verejných služieb na municipálnej úrovni

BEÁTA MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ

NIKOLETA JAKUŠ MUTHOVÁ

MARIÁN HOLÚBEK

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | *Depart. of Public Economics and Regional Develop.*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic
E-mail: beata.mikusovamerickova@umb.sk, nikoleta.jakusmuthova@umb.sk, holubekm@gmail.com

Annotation

Implementation of alternative service delivery arrangements contributed to a rethinking of the public sector's capacity as the public service provider. The public-private partnerships became part of the life of modern economics as the tool which enables the state or local government to carry their competences in a time that is ambitious to increase public need and decrease public expenditure. The goal of our paper (case study) is to present a set of analytical data comparing of public private partnership and traditional public procurement of public lighting reconstruction projects at the municipal level in Slovakia. This study uses a quantitative approach to investigate the research question. The study analyzes the original collected survey data from our own research in 14 Slovak municipalities. The analysis does not allow drawing normative conclusions about the desirability of PPP as a procurement method as it focuses only on construction costs, without being able to quantify its impact on life-cycle costs and benefits. Ideally, the relative costs and benefits of PPPs should be evaluated over the entire project lifecycle, from start of construction through operations and maintenance to the end of the contract period. However, most projects are either still under construction or in the early stages of operation and most available information relates to the construction phase.

Key words

municipality, public lighting reconstruction project, public-private partnership, Slovakia

Anotácia

Realizácia projektov poskytovania verejných služieb alternatívnym spôsobom prispela k prehodnoteniu spôsobu ich poskytovania v súčasnosti. Verejno-súkromné partnerstvo ako nástroj modernej ekonomie umožňuje štátu alebo miestnej samospráve poskytovať verejné služby pri súčasnom zvyšovaní nárokov verejnosti a nevyhnutnosti znižovania verejných výdavkov. Cieľom prípadovej štúdie je porovnať verejno-súkromné partnerstvo a tradičné poskytovanie verejných služieb na príklade rekonštrukcie verejného osvetlenia v municipalitách na Slovensku. Uplatňujeme kvantitatívny prístup. Štúdia analyzuje primárne údaje zo štrnástich slovenských municipalít. Analýza však neumožňuje vyvodiť jednoznačné závery o vhodnosti PPP ako metódy obstarávania a poskytovania služieb verejného osvetlenia, pretože sa zameriava iba na náklady na výstavbu a prevádzkovanie, nezohľadňuje celkové náklady a ďalšie prínosy projektu. Náklady a prínosy PPP by sa mali hodnotiť počas celého životného cyklu projektu, od začiatku výstavby, cez prevádzku a údržbu až do konca zmluvného obdobia. Väčšina skúmaných projektov je však na začiatku prevádzky.

Kľúčové slová

municipalita, projekt rekonštrukcie verejného osvetlenia, partnerstvo verejného a súkromného sektora, Slovensko

JEL classification: H43, R11, R53

1. Introduction

Most of the developed countries have implemented new principles of public sector reform – new approaches to the management of the public sector – New Public Management (NPM). A major feature of NPM, according to many authors (Pollit, Bouckaert, 2000; Lane, 2000), is the introduction of market type mechanisms (MTM) to the running of public service organizations: the marketization of the public service delivery and public infrastructure project implementation. The marketization aims at a continuous increase in public expenditure efficiency, continual improvements in public services and public infrastructure quality, the implementation of the professional management tools in the public sector, emphasis on devolution and delegation, emphasis on audit and inspection and, last but not least, the plurality system of ownership forms in public service delivering and public infrastructure projects implementing.

The issue of the relations between the ownership form of an organisation and its performance was investigated by many authors (Cullis, Jones, 1992; Knapp, Missiakoulis, 1982; Kay, Thompson, 1986; Dawer, Christensen, 1980; Weisbrod, 1988; Yarrow, Jasinski, 1996). Their studies had theoretical, empirical or mixed character and their results suggested that no simple and clear answers existed—for example, Cullis and Jones (1992, p. 169) stated that not the ownership, but the level of competitiveness was the most important determinant of performance. The works by Cullis and Jones (1992) are crucial for the theories of privatisation in the public sector. According to them, privatization in the public sector shall be assessed only by complex methods and it shall fully respect all specific conditions, determining the performance of economic bodies in the public sector conditions. According to them, any change of public sector delivery form and public infrastructure project implementation arrangement (ownerships, financing sources) improving efficiency and effectiveness can be understood as privatization in the public sector. And the most important, any decision on change of public service delivery and public infrastructure project implementation arrangements shall be based on careful evaluation of concrete socio-economic conditions and not on the base of subjective ideas and wants and done on the case by case principle (Grafenauer, Klarič, 2011).

Considering this fact, the design of an efficient PPP project depends crucially on the basic underlying economic environment in which it operates. Therefore, it would be inappropriate to prescribe a model arrangement between the public entity and the private entity in a PPP project. However, there is a widespread consensus among economists (Grossman, Hart, 1986; Hart, Moore, 1990; Hart, 1995; Hart, 2003), that transparency is crucial in the case of PPPs.

PPP projects come under a variety of forms. The most common forms are some variant or another of design-build-finance-operate (DBFO), in which a concessionaire from the private sector designs, builds, and finances a certain facility (e.g., an airport) and then operates it as well, or build-operate-transfer (BOT), in which a concessionaire finances and builds a facility, operates it, and transfers it to the government at the end of the concession period. The build-operate (BO) combination features in all of these arrangements.

Public infrastructure projects in the form of public-private partnerships are a legal, economic and personnel-intensive process. Recent international evaluations of experience with public private partnership (Lane, 2000; Grafenauer, Klarič, 2011; Hood et al., 2004; Pollitt, Bouckaert, 2000) indicate that the conditions for a successful realization of this partnership have to be created: an appropriate legal environment for public-private partnership development, citizen participation in a transparent public decision-making process, measuring performance in the public sector, a modern form of public service delivery and public infrastructure project management, functional market mechanism. If these conditions are met, the change of traditional public procurement form to public private partnership in public infrastructure projects should improve efficiency and effectiveness.

In line with requirements of Act 321/2014 Coll. on energy efficiency were processed the energy audits in Slovak municipalities, which were an impulse to the public lighting reconstruction projects. These capital incentives projects, where the original lamps were replaced by new LEDs, were often realised through public-private partnerships.

The goal of our paper (case study) is to present a set of analytical data comparing of public private partnership and traditional public procurement of public lighting reconstruction projects at the municipal level in Slovakia.

2. Methodology

The goal of our paper is to present a set of analytical data comparing of public private partnership and traditional public procurement of public lighting reconstruction projects at the municipal level in Slovakia. This study uses a

quantitative approach to investigate the research question on the effectiveness of public private partnership projects in public lightning infrastructure.

The data monitor the situation of the years 2013 – 2016 (most of public lighting reconstruction projects were realised after Act 321/2014 Coll. on energy efficiency implementing).

The analysis will be performed in three steps. In the first step, we will examine the current state of the public-private partnership implementation in the reconstruction of public lighting in municipalities in the Slovak Republic. First, we analyze the reconstruction of public lighting, especially in municipalities in the Slovak Republic according to nine groups of criteria:

1. average investment, quartiles of investment, maximum investment, minimum investment, average investment per inhabitant,
2. average electrical power of the public lighting before reconstruction in kW, the quartiles of the electrical power of the public lighting before reconstruction in kW, the maximum and minimum electrical power of the public lighting before reconstruction in kW,
3. average electrical power of the public lighting after reconstruction in kW, the quartiles of the electrical power of the public lighting after reconstruction in kW, the maximum and minimum electrical power of the public lighting after reconstruction in kW,
4. average investment per kW of installed electric power, quartiles of investment per kW of installed electric power, maximum and minimum investment per kW of installed electric power,
5. average electricity savings in MWh and in percent, quartiles of electricity savings in MWh, maximum and minimum electricity savings in MWh and in percent,
6. average savings in EUR, quartiles of savings in EUR, maximum and minimum savings in EUR, average savings in EUR per inhabitant,
7. average savings in EUR per kW of installed electrical power, quartiles saving in EUR per kW of installed electrical power, maximum and minimum savings in EUR per kW of installed electric power,
8. average net present value,
9. average value of the internal rate of return.

Net Present Value (NPV) is used to assess the return on investment projects. It expresses the total current (discounted) value of the cash flows associated with the investment project.

$$NPV = \sum_{t=0}^N \frac{CF_t}{(1+i)^t} \quad (1)$$

where: CF_t – project cash flow in the year t
 i – discount rate
 t – evaluated period (from 0 to n years)
 N – lifetime (evaluation) of the project

Internal rate of return (IRR) is the rate of return on the investment project over its lifetime.

$$NPV = \sum_{t=0}^N \frac{CF_t}{(1+i)^t} = 0 \quad (2)$$

where applicable: IRR = i
 where: CF_t – project cash flow in the year t
 t - evaluated period (from 0 to n years)
 N – lifetime (evaluation) of the project

Consequently, we will evaluate the reconstruction of public lighting in the examined municipalities in the Slovak Republic through a net present value indicator.

We are looking at two variants:

- variant V₁ – municipality implements the reconstruction of public lighting in an internal manner (traditional public procurement),
- variant V₂ – municipality implements the reconstruction of public lighting externally (through a public-private partnership).

The result of the comparison shows a more efficient variant, which has a greater economic value for the municipality. A suitable variant meets the requirement NPV max!.

The net present value indicator is calculated from data from public lighting energy audits of municipalities in the Slovak Republic, which reconstructed public lighting. The research sample consists of 14 municipalities.

3. Results and discussion

The analysis of public lighting reconstruction in the evaluated municipalities in the Slovak Republic showed that the municipalities invested an average of 663,747.36 EUR in the reconstruction of public lighting. The average investment per inhabitant of the municipalities was 59.30 EUR. The average electric power consumption of public lighting lamps before the reconstruction was 145.11 kW. After reconstruction, the average electrical power of public lighting lamps was 43.41 kW (less by 101.7 kW; 70.1%). The average investment per kW of installed electrical power in the surveyed municipalities was 19,714.78 EUR.

Reconstruction of public lighting has resulted in electricity savings of 64.9 % in the surveyed municipalities, which is 312,09 MWh. Total savings including electricity savings and cost savings for the operation and maintenance of public lighting in the surveyed municipalities are on average 60,209.50 EUR. The average total savings per inhabitant in municipalities is 4.92 EUR. The average total savings per kW of installed electrical power in the surveyed municipalities is 1,616.80 EUR. The average net present value is 437,319 EUR. The average value of the internal rate of return is 7%.

Tab. 1: Net present value of public lighting reconstruction projects of surveyed municipalities in variants traditional public procurement (V1) a public-private partnership (V2)

Municipality	Variant	Present value of income	Present value of expenses	Net present value	Variant rating
Bánovce nad Bebravou	V ₁	1,266,157	882,585	383,572	2
	V ₂	458,718	-	458,718	1
Čadca	V ₁	4,198,727	2,426,189	1,772,538	1
	V ₂	1,473,385	-	1,473,385	2
Dolný Kubín	V ₁	234,457	258,558	-24,100	2
	V ₂	84,805	-	84,805	1
Dudince	V ₁	169,919	182,404	-12,484	2
	V ₂	62,268	-	62,268	1
Gbely	V ₁	486,207	173,220	312,987	1
	V ₂	176,712	-	176,712	2
Košice Kavečany	V ₁	156,533	138,301	18,232	2
	V ₂	55,458	-	55,458	1
Malacky	V ₁	248,030	140,771	107,259	1
	V ₂	89,325	-	89,325	2
Prešov	V ₁	764,351	446,917	317,435	1
	V ₂	294,660	-	294,660	2
Rajecké Teplice	V ₁	86,233	86,100	133	2
	V ₂	31,738	-	31,738	1
Senec	V ₁	1,584,126	1,053,191	530,935	2
	V ₂	574,169	-	574,169	1
Šamorín	V ₁	1,369,565	454,923	914,641	1
	V ₂	493,163	-	493,163	2
Štúrovo	V ₁	1,567,089	956,663	610,426	1
	V ₂	570,438	-	570,438	2
Veľký Meder	V ₁	1,222,293	333,195	889,098	1
	V ₂	435,821	-	435,821	2
Žiar nad Hronom	V ₁	777,566	475,772	301,794	1
	V ₂	300,352	-	300,352	2

Source: the authors

The Tab. 1 shows the comparison of the net present value of implemented public lighting reconstruction projects in the surveyed municipalities in the two evaluation variants - traditional public procurement (V1) and public-private partnership (V2).

Eleven surveyed municipalities implemented the reconstruction of public lighting internally through the traditional public procurement and three externally through the public-private partnership. The comparison of the net present values confirmed the correctness of the decision in six cases where municipalities implemented reconstruction internally (Gbely, Malacky, Prešov, Štúrovo, Veľký Meder, Žiar nad Hronom). In five cities, it was more convenient to implement a public lighting reconstruction project externally through the public-private partnerships (Bánovce nad Bebravou, Dolný Kubín, Košice - Kavečany, Rajecké Teplice, Senec). The result of the comparison confirmed the correctness of the decision in one case (Dudince) in municipalities that have implemented the reconstruction of public lighting externally through public-private partnership. In two cases (Čadca, Šamorín), municipalities decided for the PPP project incorrectly.

4. Conclusion

Based on the knowledge of needs, the management of each organization looks for alternative solutions, evaluates possible alternatives (possible forms of infrastructure construction and operation) and decides on the implementation of alternatives that are most suitable for achieving strategic (operational) objectives of the organization (fulfilment of the public interest in the provision of public services in correspondence to the extent and quality of public needs). Ex-ante assessment of possible alternatives/forms of public infrastructure construction is a necessity in this respect. The ex-ante evaluation involves proper financial decision-making based on relevant information. An important basis is the internal information (calculations, records, reporting, statistics) provided by the information (financial) system. The organization should inevitably monitor cash flow for financial decision making, particularly when deciding on solvency and liquidity issues and on all types of operational and investment decisions. The quality of information for financial decision-making in the public sector is low, which is one of the reasons for unsystematic decision-making on possible alternatives to the construction and operation of public facilities and the absence of ex-ante evaluation of these alternatives.

As part of the ex-ante evaluation, PPP projects require more demanding evaluation methods. One of them is the comparison of PPP with the so-called the reference method of providing public service in an internal/traditional manner. The absence of the performance evaluation of public infrastructure construction and operation forms creates a space for non-systemic decision making.

The ex-ante process of assessing possible alternatives to the construction of public infrastructure is a fairly complex process and involves many pitfalls. From foreign experience it is possible to summarize that ex-ante evaluation fails mainly in cases where: its importance is not properly understood, there is insufficient data available, conflict of interest will arise in the evaluation process, prevails the policy of underestimation and overestimation in the public institution; occurs inconsistency of the policy framework.

Some of these factors can be only influenced by the long-term outlook, but some key factors for successful implementation of public infrastructure construction and operation evaluation could be identified: 1. Existence of strong external and internal impulses: the need to significantly improve the performance of the public institution, internal and external willingness to make changes in a public institution, a demonstrable diversity in the performance of public institutions. 2. Creating a suitable conditions - understanding the benefits of evaluating the forms of public service provision, infrastructure construction and operation, allocating the necessary resources, and well organised evaluation process: honest support and convincing commitment of the public institution management, proper choice of evaluated object, selecting suitable people that lead the evaluation process - teamwork where team members must be sufficiently trained to carry out the evaluation process, follow to the agreed and proven way of conducting the evaluation process - the need to develop manuals, evaluation procedures that public institutions could rely on in the evaluation process. To facilitate further progress in this area, it is possible to propose:

- A) Presenting and achieving wider acceptance of this methodology by public institutions: Implementation of this step requires the presentation of decision-making methods on forms of public facilities construction and operation by drawing up manuals on principles and applying the process of evaluating forms of public-private partnership projects implementation in the field of infrastructure for public institutions as providers of the statutory scope of public services. Beneficial in this respect would also be the preparation of training on the importance of evaluation in this area as well as on the individual steps of the evaluation methodology. The target group would be primarily the leaders of public administration organizations.
- B) Creating the conditions for obtaining the required data inside the public institution: This step involves implementing measures within public administrations to acquire required data to perform the evaluation process.
- C) Creating a system that would concentrate and present data from participants in the evaluation process: This step should create an environment that will make it possible to present successes and failures in attempts to

improve performance in a useful way (thanks to information and communication technologies, the results of the evaluation could be a catalyst for quality infrastructure and hence improving the quality of citizens life). An information system that would aggregate data from participating organizations should include: a central database of indicator values that would aggregate data from public institutions (through a computer network), an application layer that would convert the values of individual indicators into the required reports to identify "best practice", a presentation layer for easy data manipulation and configuration. The administrator of such a system should be an organization that is capable of providing protection, reliability and transparency of data management, and will not benefit from the access to information gathered. Regular presentation of processed data and discussion of evaluation results should increase the value of the results obtained through mutual exchange and transfer of the best experience of public institutions interested in co-operation in the application of evaluation procedures to achieve a higher level of quality in the public services provision.

The study demonstrates the outcomes of analysis focused on public lighting reconstruction projects in fourteen Slovak municipalities. Eleven surveyed municipalities implemented the reconstruction of public lighting internally through the traditional public procurement and three externally through the public-private partnership. The comparison of the net present value of implemented public lighting reconstruction projects in the surveyed municipalities in the two evaluation variants - traditional public procurement and public-private partnership confirmed the correctness of the decision in seven municipalities. Such results of analysis indicate the problems in ex-ante evaluation of possible alternatives to the reconstruction of public infrastructure in Slovak municipalities, which will be closely investigate in our future research. The absence of the performance evaluation of public infrastructure projects creates a space for non-systemic decision making also in neighbouring countries (Czech Republic, Hungary, Poland). The public sector fails to assess the adequacy and acceptability of private sector offers, which often leads to the conclusion of unfavourable contracts, or the persistence of traditional forms even there is a more economically viable offer on the market as we can see also in case of Slovak municipalities.

Literature

- [1] CULLIS, J., JONES, P., (1992). *Public Finance and Public Choice*. London: McGraw – Hill Book Co. ISBN 00770704009.
- [2] DAWER, D. W., CHRISTENSEN, L. R., (1980). The relative efficiency of public and private firms in competitive environment: The case of Canadian railroads. *Journal of Political Economy*, vol. 88, no. 5, pp. 958-976. ISSN 0022-3808.
- [3] GRAFENAUER, B., KLARIČ, M. (2011). Alternative Service Delivery Arrangements at the Municipal Level in Slovenia and Croatia. *Lex localis - Journal of Local Self-Government*, vol. 9, no. 1, pp. 67-83. ISSN 1581-5374.
- [4] GROSSMAN, S. J., HART, O. D., (1986). The Costs and Benefits of Ownership: A Theory of Vertical and Lateral Integration. *Journal of Political Economy*, vol. 94, no. 4, pp. 691- 719. ISSN 00223808.
- [5] HART, O. D., (2003). Incomplete Contracts and Public Ownership: Remarks, and an Application to Public-Private Partnerships. *The Economic Journal*, vol. 113, no. 3, pp. 69-76. ISSN 00223808.
- [6] HART, O. D., (1995). *Firms, Contracts and Financial Structure*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 13 9780198288817.
- [7] HART, O. D., MOORE J., (1990). Property Rights and the Theory of the Firm. *Journal of Political Economy*, vol. 98, no. 6, pp. 1119-1158. ISSN 0022-3808.
- [8] HOOD, C., JAMES, O., PETER, G. B., SCOTT, C., (2004). *Controlling Modern Government: Variety, Commonality and Change*. Cheltenham: Edward Elgar. ISBN 1 843766299.
- [9] KAY, J. A., THOMSON, D. J., (1986). Privatisation: A policy in search the rationale. *Economic Journal*, vol. 96, no. 3, pp. 18-32. ISSN 0013-0133.
- [10] KNAPP, M. R. J., MISSIAKOULIS, S., (1992). Intersectoral cost comparisons: Day care for the elderly. *Journal of Social Policy*, vol. 11, no. 3, pp. 335-354. ISSN 0047-2794.
- [11] LANE, J. E., (2000). *New Public Management*. London: Routledge Taylor Francis Group. ISBN 0-203-46732-9.
- [12] POLLITT, CH., BOUCKAERT, G., (2000). *Public Management Reform: A Comparative Analysis*. London: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-879517-9.
- [13] WEISBROD, B. A., (1988). *The nonprofit economy*. Harvard: Harvard University Press. ISBN 0-674-62626-5.
- [14] YARROW, G. K., JASINSKI, P., (1996). *Privatization: Critical perspectives on the world economy*. London: Taylor & Francis. ISBN 0-415-14324-1.

ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES OF MUNICIPALITIES IN THE SLOVAK REPUBLIC

Podnikateľské aktivity miest v Slovenskej republike

MAROŠ VALACH

MONIKA BUMBALOVÁ

*Katedra verejnej správy | Department of Public Administration
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | Faculty of European Studies and Regional Develop.
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic
E-mail: maros.valach@uniag.sk, monika.bumbalová@uniag.sk*

Annotation

Local self-governments in Slovakia have on their disposal several ways of performing entrepreneurial activities. In general municipal entrepreneurship leads to the appreciation of municipal assets and generation of additional own budget revenues. The aim of the paper was to identify and analyse commercial enterprises, through which local self-governments conduct entrepreneurial activities. Within the research, we focused on the enterprises with the property share of municipalities, which have the status of the town. The following factors were taken into account when analysing the municipal enterprises: number of enterprises, their distribution in regions, legal form, economic activity and their economic results. Research results point to the fact that Slovak municipalities have long-term experience in performing of entrepreneurial activities using the municipal enterprises. They are mostly enterprises with 100 percent ownership of towns, and in terms of legal form, they are mostly limited liability companies. As for the economic activities, these enterprises are active in the fields corresponding with the municipal competences. An important positive effect of the entrepreneurial activities of the local self-governments is the increase in the value of assets.

Key words

municipal entrepreneurship, local self-government, assets of local self-government

Anotácia

Miestne samosprávy na Slovensku majú k dispozícii viaceré spôsoby na vykonávanie podnikateľskej aktivity. Podnikanie miest vedie k zhodnocovaniu ich majetku a generovaniu dodatočných, vlastných rozpočtových príjmov. Cieľom príspevku bolo identifikovať a analyzovať obchodné spoločnosti, prostredníctvom ktorých miestne samosprávy vykonávajú podnikateľskú činnosť. V rámci výskumu sme sa zamerali na podniky s majetkovou účasťou obcí so štatútom mesta. Pri analyzovaní samosprávneho podnikania boli do úvahy brané nasledovné faktory: početnosť podnikov, ich rozloženie v krajoch, právna forma, predmet činnosti a ďalšie ekonomické ukazovatele. Výsledky výskumu poukazujú na skutočnosť, že slovenské mestá majú dlhodobé skúsenosti s podnikaním prostredníctvom obchodných spoločností. Väčšinou sa jedná o spoločnosti so sto percentnou majetkovou účasťou miest, z hľadiska právnej formy ide o spoločnosti s ručením obmedzeným. Miestne podniky na Slovensku sa venujú predovšetkým činnostiam, ktoré sú v súlade so samosprávnymi kompetenciami. Významným pozitívnym efektom podnikateľskej činnosti samospráv je zvyšovanie hodnoty majetku.

Kľúčové slová

podnikanie miest, miestna samospráva, majetok samospráv

JEL classification: M10, R50

1. Introduction

The emergence of New Public Management (NPM) as the leading approach in the public sphere got reflected in the penetration of its elements into numerous aspects of functioning of municipalities all around the globe. Improved management of the municipal property was one of the affected areas. Municipal property has started to

be perceived as a productive asset that, besides governmental and social benefits, is generating cash revenues (Constantin et al., 2012). Although territorial self-government has relatively big decision-making power, its budget is still significantly dependent on the state budget. However, the financial crisis has shown that such a way of financing can be dangerous and municipalities should also look for other possibilities to obtain financial resources in their budget in future (Papcunová, Balážová, Ágh, 2019).

A possible solution for municipalities, which wanted to use their property in a feasible way, was to use it as equity for a municipal enterprise. Municipal enterprise is defined as a component of the organizational structure of a self-government (municipality), which falls under its legislation and is linked to its activities. Municipal enterprises are not independent legal entities, although they can be defined as independent profit centres of self-government and entities with own funds statements and balance sheets (Vinnari, Näsi, 2008). In accordance with legislation and policies adopted at the municipal level, these enterprises can use their own resources to support their development goals, even without the consent of the political actors involved, but only within limits explicitly stated in the Statutes (Kuoppakangas, 2013).

Public, thus also municipal, ownership reduces the company's profit imperative while introducing additional governance matters (Bruton et al., 2015). Such enterprises have helped government at all levels in various ways, including building infrastructure, stimulating economic growth, providing public services, and diversifying governmental revenue sources (Arapis, 2013). Hanna (2013) also added a more egalitarian distribution of income, regional development, technological self-sufficiency, poverty reduction, or development. Municipalities and their enterprises have a significant responsibility towards the development and administration of territories, as they are the primary foundation for local and regional management (Ferreira Da Cruz, Cunha Marques, 2011). Municipal enterprises became an attractive solution as service provision through them makes it easier to facilitate and formalise inter-municipal cooperation, thereby avoiding highly controversial amalgamation processes (Torsteinsen 2016). The general policy rationale for choosing this form of business is in line with the NPM mantras, namely to increase transparency, decision-making efficiency, improve service delivery and funding in public organizations, and reduce red tape (Lane, 2009).

Municipal enterprises have long traditions in the advanced Western European economies; however, they mean somewhat different things from one country to another (Kallio, 2011). In the Slovak conditions, the specific national legislation on the usage of municipal property for entrepreneurial purposes is lacking. Legal documents adopted at the local level regulate such usage of municipal property only in general terms, what is more, municipalities have predominantly adopted only those regulations, which are compulsory (Bumbalová, 2013). On the other hand, the fundamental legislation that affects the position of municipalities in Slovakia, Act No. 369/1990 Coll. on Municipal Establishment as amended, defined the property-legal status of the local self-government as follows: "The municipality is a legal entity which, under the conditions laid down by law, independently manages its own property and its own income."

Slovak municipalities have several possibilities how to engage in entrepreneurial activities and thus valorise their property (Benčo, 2006). The decision about the form of usage of municipal property for entrepreneurial purposes is fully in the competence of municipalities and the form consequently influences the managing and controlling processes. Regarding entrepreneurial activities, the Slovak municipalities can decide whether to establish a contributory organization, a commercial company, according to the Act No. 513/1991 Coll. Commercial Code as amended or they can perform entrepreneurial activities under their own name according to the Trade Licensing Act. Commercial companies in terms of entrepreneurial activities of municipalities are among the most popular forms of providing those goods and services where it is important to achieve a certain rate of profit. Municipalities may, based on the decision of municipal councils, establish commercial companies, in particular joint stock companies or limited liability companies (Tóth et al., 2014). Therefore, the presented research aims at the entrepreneurial activities of municipalities through commercial companies. In particular, it is oriented on identifying the main characteristics of these enterprises from several angles.

2. Objective and Methodology

The objective of the paper is, based on selected characteristics, to identify and assess the companies, through which local self-governments carry out entrepreneurial activities. The focus is solely on the enterprises with municipal property share, which were established in the form of commercial companies according to the Commercial Code (hereinafter as municipal enterprises). The research is particularly focused on the municipalities with the status of town, whose number in 2018 was 140. Further specification of the analysed subject is that we focus on the commercial companies (established based on Act No. 513/1991 Coll. Commercial Code as amended). These subjects are analysed from the following perspectives:

- number of enterprises as of 31st December 2018,
- distribution in the regions (NUTS III level),
- the share of municipal property on the capital of the enterprise,
- legal form,
- year of establishment,
- amount of registered capital,
- number of employees,
- economic activities according to the classification SK NACE,
- economic result (profit/ loss),
- amount of sales,
- the value of assets.

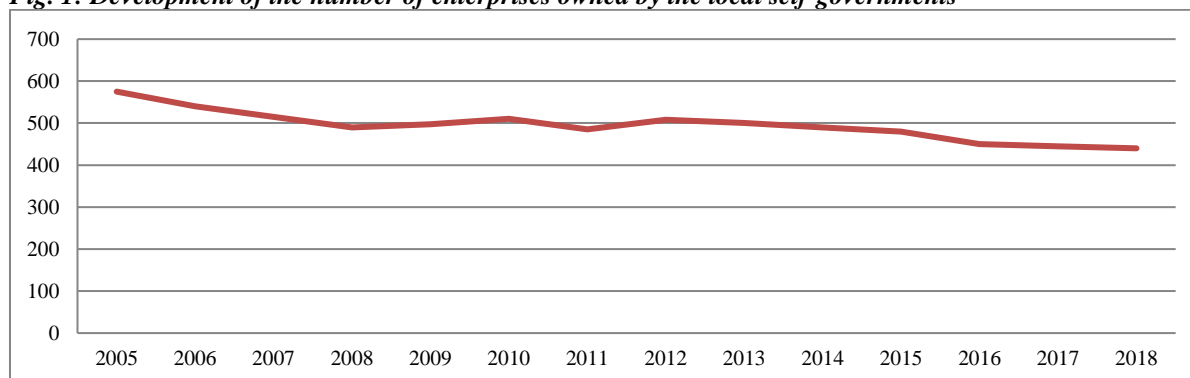
The economic result, the amount of sales and the value of assets are analysed for the period 2012 - 2018. The databases FinStat and STATdat represent the main sources of data for conducting the analysis.

3. Results

Since the transition of the Slovak economy, local self-governments in Slovakia mirrored the global tendencies of establishing municipal enterprises as a form of property appreciation and also as a way to offer public services in a decentralized and efficient manner. Yet, the overall number of municipal enterprises (owned by all municipalities in Slovakia – towns and rural villages) had decreased between the years 2005 and 2018 by 22 % (Fig. 1). The biggest enthusiasm was seen at the beginning of the observed period, which was the time of the EU accession accompanied by the expectations of usage of the EU funds. Another explanation of the emergence of these enterprises could be the finalised process of decentralization of competences.

The consequent decrease in the number of enterprises could be related to the overall situation in the public sphere. Leaning towards the private sector practices (including setting up decentralized agencies - municipal companies) is a typical feature of the NPM doctrine, which was in the Slovak public sector implemented mainly between the years 2003 and 2006. After the year 2006, there was a return to the idea of a powerful state dominating in the system of delivery of public functions (Bouckaert, Nakrošis, Nemeč, 2011). This overall situation in the public sector could have a discouraging effect on municipalities when setting up enterprises. The decreased number of municipal enterprises mainly between the years 2008 and 2012 could also be influenced by the economic recession.

Fig. 1: Development of the number of enterprises owned by the local self-governments

Source: Own processing of data from the Statistical Yearbooks 2005 - 2018

In 2018 of all 140 Slovak towns, only 11 had no ownership share in any municipal enterprise. Those were namely Hanušovce nad Topľou (3,768 inh.), Ilava (5,485 inh.), Leopoldov (4,161 inh.), Modrý Kameň (1,597 inh.), Nováky (4,251 inh.), Rajecké Teplice (3,008 inh.), Spišská Stará Ves (2,302 inh.), Strážske (4,334 inh.), Turany (4,275 inh.), Veľké Kapušany (9,004 inh.) and Zlaté Moravce (11,583 inh.). The disinterest of these towns to establish an enterprise or insert the property into one could be caused by their size as population-wise only two of them exceed 5,500 inhabitants. The size of the towns could determine smaller demand for public services thus unfeasible provision by their own enterprise. Additionally, it can mean weaker financial situation, mainly when the municipal management relies mostly on the budget revenues from the state.

In the year 2018, altogether, there were 324 enterprises with the municipal property share (Tab. 1). From the territorial point of view, the lowest number of municipalities with the town status was in the Bratislava region. In absolute terms, these towns established the lowest number of municipal enterprises (18 enterprises), however, after

calculating the average number of enterprises per one town, Bratislava Region reaches a higher number (3 enterprises/town) than is national average (2.3 enterprises/town). Bratislava Region is the region with the highest density of population and where the fewer enterprises can provide services for more inhabitants concentrated on a smaller area. These enterprises can then benefit from the economy of scale.

The highest number of towns is located in the Banská Bystrica Region, which is also the region covering the largest area. When it comes to the relative indicators, the region reaches the second lowest value of the number of municipal enterprises per one town (2.0 enterprises/town), and one enterprise of the Banská Bystrica Region is on average serving one of the lowest number of inhabitants. The possible explanation for this situation is the size of the territory, which means further distances between towns leading to certain individualism rather than cooperation. This is also confirmed by average area per one enterprise, which is the second largest.

Similar situation can also be seen in the Prešov Region. In absolute terms, the highest number of municipal enterprises is located here (60 enterprises). This region is also the most populated. Additionally, the area of Prešov Region is the second largest what also creates pressure on demand for public services (e.g., maintenance of technical infrastructure, waste management). Due to these requirements, one of the highest average numbers of enterprises per town can be observed there (2.6 companies/town) serving on average fewer inhabitants.

Taking solely relative indicators in town, the most complicated situation seems to be in the Nitra region, where one municipal enterprise needs to serve the second highest number of inhabitants (without the advantage of their concentration as is the case of Bratislava), and it also needs to cover the largest area. Based on these indicators, it seems that municipalities located in Nitra Region could be more ambitious when establishing municipal enterprises. This, however, heavily depends on the financial health of the concerned municipalities and demand for public services, which were not under consideration within this analysis.

Tab. 1: Selected characteristics of the regions in Slovakia up to 31. 12. 2018

Region*	Total popul.	Total area (km ²)	No. of towns	No. of enterprises	No. of enterprises / town	Popul./ enterprise	Area/ enterprise(km ²)
BA	650,838	2,052,615	6	18	3.0	36,158	114,034
TT	562,372	4,146,300	18	43	2.4	13,078	96,426
TN	587,364	4,501,805	18	47	2.6	12,497	95,783
NR	678,692	6,343,732	15	27	1.8	25,137	234,953
ZA	691,023	6,808,522	19	42	2.2	16,453	162,107
BB	649,788	9,453,986	24	49	2.0	13,261	192,938
PO	823,826	8,972,791	23	60	2.6	13,730	149,546
KE	799,217	6,754,324	17	38	2.2	21,032	177,745
SR	5,443,120	49,034,075	140	324	2.3	16,800	151,349

* BA – Bratislava Region, TT – Trnava Region, TN – Trenčín Region, NR – Nitra Region, ZA – Žilina Region, BB – Banská Bystrica Region, PO – Prešov Region, KE – Košice Region, SR – Slovak Republic

Source: Own processing of the data from FinSTAT and STATdat.

In terms of ownership, out of a total of 324 enterprises in 213 cases (65.74 %), they are enterprises with 100 percent of municipal equity share on their capital (Tab. 2). In 34 enterprises (10.49 %), the property share of municipality is between 50 and 100 percent. A quite large group is formed by enterprises with a minor municipal share (21.6 %). This distribution shows the overall trend that municipalities rather establish enterprises with total control over the management processes when compared to sharing these rights and responsibilities with other public or private entities.

Tab. 2: Municipal enterprises based on the municipal property shares up to 31. 12. 2018

Property share	No.	%
100%	213	65.74
50% >100%	34	10.49
50%	7	2.16
50%>	70	21.60
Total	324	100.00

Source: Own processing of the data from FinSTAT

In terms of legal form, these are mostly Limited Liability Companies (93.21 %) and Joint-stock Companies (6.79 %) (Fig. 2). Other legal forms are not represented because they are not considered suitable. In a Public Company,

the partners are liable for their obligations with all their assets. And since the municipality has assets that are also used for public purposes, this form poses a high risk for the municipality to lose such assets. As far as the Limited Partnership is concerned, the municipality can only act as a limited partner, which guarantees its obligations only up to the amount of its unpaid contribution. The decision of self-governments on the legal form and ownership interest in an enterprise is possibly determined by the complexity of the establishment process and also by financial requirements for registered capital.

When it comes to the year of establishment of the municipal enterprises (Fig. 3) it seems that the Slovak towns have years of experience in conducting the entrepreneurial activity, as more than half of the surveyed enterprises (58.95 %) were established before the year 2002. We can say that these are long-term operating companies that are recognized in the market. 110 enterprises (33.95 %) were established between 2003 and 2012. Since 2013, only 23 enterprises (7.1 %) have been established.

Fig. 2: Municipal enterprises according to the legal form up to 31. 12. 2018

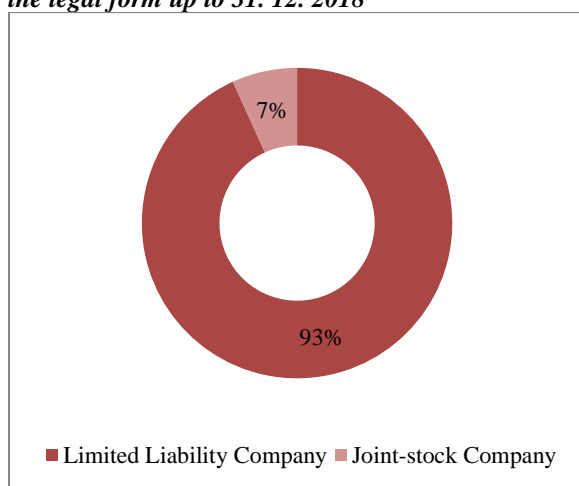
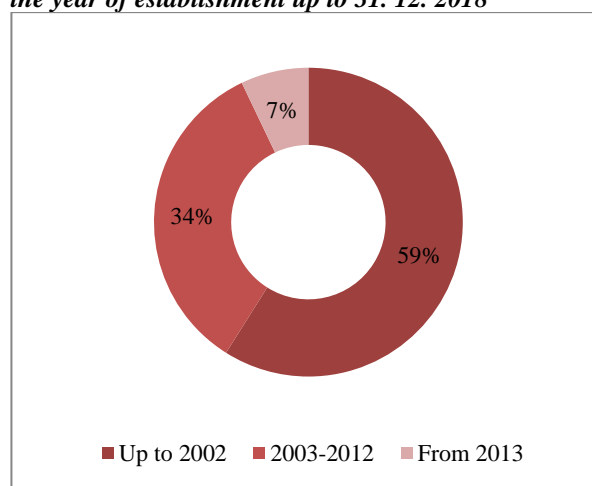

Fig. 3: Municipal enterprises according to the year of establishment up to 31. 12. 2018

Source: Own processing of the data from FinSTAT

Further, we divided the enterprises according to the amount of the registered capital (Fig. 4), which represents the monetary expression of the sum of monetary and non-monetary contributions of all partners in the enterprise. The largest group (60.19 %) is formed by enterprises with registered capital up to 50,000 €. Over 30 % of municipal enterprises have registered capital higher than 100,000 €. The figures probably reflect the fact that the majority of municipal enterprises have the form of Limited Liability Companies. This legal form allows establishment of the company with the minimum register capital in the amount of 5,000 €, whereas in the case of Joint - stock Company it is 25,000 €.

Within the analysis, attention was also paid to assessing the size structure of the municipal enterprises in terms of the number of employees. For this matter, five size groups were identified (Fig. 5). This figure is seen as one of the indicators of how these enterprises influence socio-economic development in the territory of their location. The trend in several European countries claims rather high employment in municipal enterprises, for example, in Germany nearly 50 percent of the municipal workforce is occupied by municipal enterprises, and in Italy it is nearly 30 percent (Grossi, Reichard, 2008). In Sweden, 34 percent of the total employees of state-owned enterprises work in municipal enterprises (PWC, 2015).

In Slovakia, the most numerous group (51.23 %) is formed by municipal enterprises with less than 10 employees. Such enterprises, based on this indicator, belong to so-called micro-enterprises. Contrary, there are only 5 enterprises with more than 250 employees, concretely: Dopravný podnik Bratislava, a. s. (*Transportation Enterprise Bratislava, jsc.*), Odvoz a likvidácia odpadu, a. s., Bratislava (*Waste Removal and Disposal, jsc., Bratislava*), Dopravný podnik mesta Prešov, a. s. (*Transportation Enterprise of the Town Prešov, jsc.*), Nemocnica Snina, s.r.o. (*Snina Hospital, ltd.*) and Dopravný podnik mesta Žiliny s.r.o. (*Transportation Enterprise of the Town Žilina, ltd.*). We can conclude that all of the biggest municipal enterprises deal with the provision of public services for the inhabitants. Thus for these cases, the public interest (in terms of public services provision but also in terms of employment) exceeds the profit orientation typical for commercial companies.

Fig. 4: Municipal enterprises according to the amount of the registered capital up to 31. 12. 2018

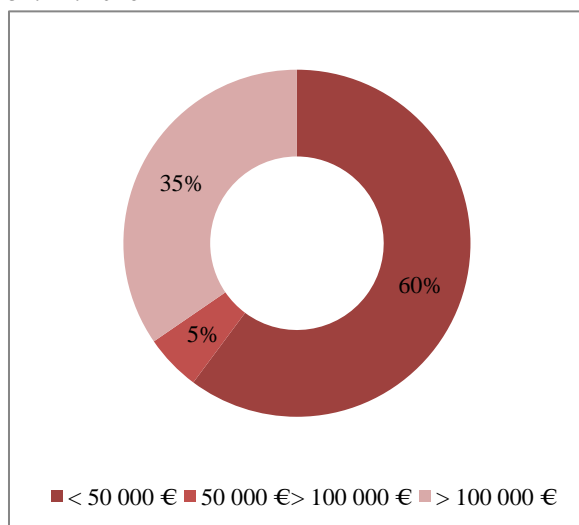
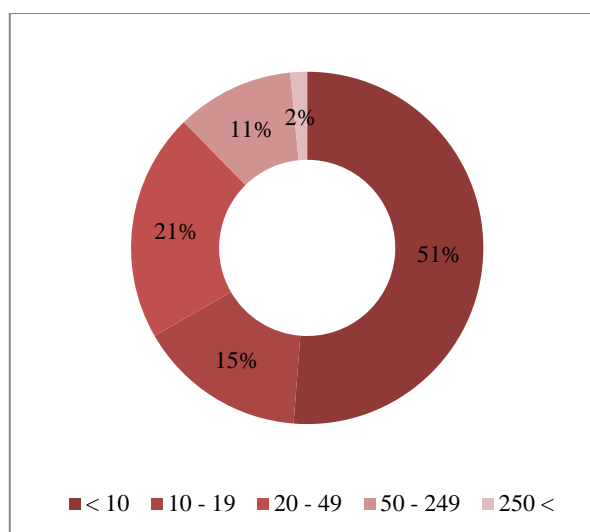

Fig. 5: Municipal enterprises according to the number of employees up to 31. 12. 2018

Source: Own processing of the data from FinSTAT

Tab. 3 shows the division of enterprises according to their economic activity. When considering the individual items of the SK-NACE classification, the largest group of municipal enterprises deals with steam supply and distribution of cold air (13.58 %). After clustering the activities into related spheres, we could conclude that majority of the enterprises focus on property management (17.28 %) and waste collection (15.33 %). Generally, these activities can be marked as the provision of public services as they belong to the competences of Slovak municipalities. Similar trend can be observed also abroad, for example Italian municipal enterprises are, in most cases, multi-utilities that supply water and sewerage services, power generation, distribution and retailing, gas distribution and retailing, urban waste collection and treatment, and other public interest services (e.g. parking management and public lighting) (Garrone, Grill, Rousseau 2010). A comparable situation was reported for Georgia where water and sewage enterprises are the most popular among municipalities. Other enterprises include solid waste management, gas system, electric utilities, and sanitation (Arapis, 2013).

Tab. 3: Municipal enterprises according to the economic activity up to 31. 12. 2018

Economic activity - SK NACE	Number	%
35300 Steam supply a air conditioning supply	44	13.58
68320 Property management based on a fee or contract basis	30	9.26
02100 Forestry	30	9.26
38110 Collection of non-hazardous waste	27	8.33
68200 Renting and operating of own or leased real estate	26	8.02
38210 Processing and disposal of non-hazardous waste	22	6.80
93120 Sport clubs activities	16	4.94
93110 Management of sport facilities	15	4.63
60200 Television broadcasting and television subscriptions	14	4.32
81290 Other cleaning activities	12	3.7
81300 Landscaping activities	7	2.16
59110 Films, video and TV program production services	5	1.54
Other	76	23.46
Total	324	100.00

Source: Own processing of the data from FinSTAT

Tab. 4 shows the economic result in the form of profit or loss of the enterprises for the period 2012 – 2018. During that period, vast majority of enterprises generated a profit (from 205 in 2012 to 201 in 2018). In 2012, the profit ranged from 44 € to almost 1.6 million €. The highest profit was made by FCC Trnava, s.r.o. (*ltd.*), which is fully owned by the town of Trnava. This enterprise deals with collection of non-hazardous waste. In the year 2012 it generated sales of 7.3 million €. At the end of the reporting period, the profit of all enterprises ranged from 119 € to 1.8 million €. It was again the same enterprise reaching the highest profit; however, the ownership situation changed since the municipal property share had decreased to 50%.

The highest number of enterprises, which ended up in red numbers, could be seen in the years 2013 and 2014. The number of loss-making enterprises after these years dropped. However, the total number of enterprises decreased too. The numbers indicate that there were enterprises, which left the market that does not support the general notion that publicly owned enterprises are protected from bankruptcy.

Tab. 4: Municipal enterprises according to the economic result

Economic result	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Profit	205	231	210	229	228	194	201
Loss	51	62	73	54	49	44	41
Total*	256	293	283	283	277	238	242

* Data was not available for all enterprises.

Source: Own processing of the data from FinSTAT

When examining the amount of sales, the municipal enterprises were divided into five groups (Tab. 5). In each year, the largest group is the group with sales exceeding 1 million € 2016 seems to be the most successful year for municipal enterprises as 91 of them reached sales over 1 million €. The average amount of sales in 2012 was 1.3 million €, while in 2018 it was 4.99% less. Approximately 10 percent of businesses in the reporting period generated sales of up to 50,000 €

Tab. 5: Municipal enterprises according to the sales

Sales	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
< 50,000 €	32	31	28	32	32	25	29
50,000 €- 100,000 €	16	20	21	19	18	20	17
100,000 €- 500,000 €	65	74	75	74	74	67	58
500,000 €- 1,000,000 €	49	57	61	60	51	41	52
1,000,000 €<	83	89	84	84	91	79	82
Total*	245	271	269	269	266	232	238

* Data was not available for all enterprises.

Source: Own processing of the data from FinSTAT

We also analysed the development of the value of assets of the municipal enterprises (Tab. 6). We can observe a gradual increase in asset value. While in 2012, only 31 enterprises belonged to a group with asset value higher than 5 million €, in 2018, it was 165 enterprises. An important positive effect of municipal enterprising is thus increasing the value of assets.

Tab. 6: Municipal enterprises according to the value of their asset

Asset value	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
< 100,000 €	54	81	67	64	86	7	8
100,000 €- 500,000 €	40	56	60	56	61	7	7
500,000 €- 1,000,000 €	21	31	36	36	34	6	10
1,000,000 €- 5,000,000 €	61	87	80	83	75	7	15
5,000,000 €<	31	38	40	39	52	174	165
Total*	207	293	283	278	308	201	205

* Data was not available for all enterprises.

Source: Own processing of the data from FinSTAT

4. Conclusion

Public entrepreneurship can be found at all levels of government - national, regional and also local. Although municipal enterprises can be found in almost all economies around the globe, their emergence varies and depends heavily on the local context. In the paper, we focus on the selected characteristics of municipal enterprises (as defined in the methodology) established by municipalities with the status of a town in Slovakia.

The analysis shows that towns in Slovakia are rather open towards using their property for entrepreneurial purposes, as 92% of them had used their property for establishing one or more municipal enterprises. The enterprises are rather equally distributed in the Slovak regions mainly considering the area and population living in the territory. On average, a Slovak town establishes 2.3 enterprises, while this figure is most significantly exceeded in the Bratislava Region. Contrary, the lowest rate is observed in the Nitra Region. An average municipal enterprise in the Nitra Region covers the largest area that opens the question for considering the denser network of municipal enterprises in this region. Municipal entrepreneurship does not seem to be a new phenomenon for

Slovak towns, since the majority of the enterprises were established before 2002. Thus, the municipalities often have more than 18 years long experience in conducting such business. In terms of property share on the enterprise's registered capital, towns in Slovakia are leaning towards being the absolute owner of the enterprise (with 100 percent property share), which is the case for above 65 percent of them.

Great majority of the Slovak municipal enterprises have the legal form of Limited Liability Company, while in more than 60 percent their capital does not exceed 50 thousand €. Approximately half of the companies employ less than ten employees; on the other hand, there also exist large enterprises with more than 250 employees.

The business activities of the surveyed enterprises according to the SK NACE classification, follow the global trend. The majority of the Slovak municipal enterprises deal with services linked to the technical infrastructure (gas and water supply, waste management or property maintenance) and all the activities are related to the execution of municipal competences. Regarding economic indicators, in all monitored years, the majority of enterprises generated profit. Additionally, the research results confirm that the significant effect of the business activities of local governments is the increase in the value of assets.

To conclude, we believe that the presented analysis should serve to create overview and increasing awareness about the situation regarding the municipal enterprises in Slovakia among the academics but also the general public.

Literature

- [1] ARAPIS, T., (2013). Enterprise fund transfers and their impact on governmental spending and revenue patterns of Georgia municipalities. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, vol. 25, no. 3, pp. 446-473. ISSN 1096-3367. DOI 10.1108/JPBAFM-25-03-2013-B004.
- [2] BENČO, J., (2006). *Ekonomika a manažment verejnej správy*. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka. ISBN 80-8075-119-6.
- [3] BOUCKAERT, G., NAKROŠIS, V., NEMEC, J., (2011). Public Administration and Management Reforms in CEE: Main Trajectories and Results. *The Journal of NISPAcee*, vol. 4, no. 1, pp. 9-29. ISSN 1338-4309. DOI 10.2478/v10110-011-0001-9.
- [4] BRUTON, G. D., PENG, M. W., AHLSTROM, D., STAN, C., XU, K., (2015). State-owned enterprises around the world as hybrid organizations. *The Academy of Management Perspectives*, vol. 29, no. 1, 92–114. ISSN 1943-4529. DOI 10.5465/amp.2013.0069.
- [5] BUMBALOVÁ, M., (2013). Enterprises with the Municipal Property Share in Legal Documents on the National and Local Level. *EU Agrarian Law*, vol. 2, no. 2, pp. 66-71. ISSN 1338-6891.
- [6] CONSTANTIN, D. L., DRĂGUȘIN, M., PETRESCU, R. M., IOSIF, A. E., (2012). The Effective Management of Municipal Real Property. *The Question of Services for the Business Use of Real Property. Amfiteatru Economic*, vol. XIV, special no. 6, pp 738 – 754. ISSN 2247-9104.
- [7] FERREIRA DA CRUZ, N., CUNHA MARQUES, R., (2011). Viability of Municipal Companies in the Provision of Urban Infrastructure Services. *Local Government Studies*, vol. 37, no. 1, pp. 93–110. ISSN 1743-9388. DOI 10.1080/03003930.2010.548551.
- [8] GARRONE, P., GRILLI, L., ROUSSEAU, X., (2010). Management Discretion and Political Interference in Municipal Enterprises. Evidence from Italian Utilities. *Local Government Studies*, vol. 39, no. 4, pp. 1-32. ISSN 1743-9388. DOI 10.2139/ssrn.1610124.
- [9] GROSSI, G., REICHARD, Ch., (2008). Municipal corporatization in Germany and Italy. *Public Management Review*, vol. 10, no. 5, pp. 597-617. ISSN 1471-9045. DOI 10.1080/14719030802264275.
- [10] HANNA, T. M., (2013). Challenging corporate domination: The public ownership approach. *The good society*, vol. 22, no.1, pp. 26-43. ISSN 1538-9731. DOI 10.5325/goodsociety.22.1.0026.
- [11] KALLIO, T. J., KUOPPAKANGAS, P., (2011). Bandwagoning Municipal Enterprises: Institutional Isomorphism and the Search of the Third Way. *Policy Studies*, vol. 34, no. 1, pp. 19-35. ISSN 1541-0072. DOI 10.1080/01442872.2012.731842.
- [12] KUOPPAKANGAS, P., (2013). Adopting the Municipal Enterprise Form in Finland: Core Dilemmas in the Transformation of Public Healthcare Organizations. *Public Organization Review*, vol. 13, pp. 155–165. ISSN, 15667170. DOI 10.1007/s11115-013-0228-9.
- [13] LANE, J. E., (2009). *State management: An inquiry into models of public administration and management*. London: Routledge, 192 p. ISBN 978-0415492355.
- [14] PAPCUNOVÁ, V., BALÁŽOVÁ, E., ÁGH, P., (2019). The Evaluation of the Relations Between the State Budget and the Local Self-Government Budgets (Case Study of the Slovak Republic). In *22nd International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University Press, pp. 369–377. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-46.

- [15] PWC., (2015). *State-Owned Enterprises - Catalysts for public value creation?* [Online]. [Cited 22.2.2020]. Available at: <https://www.pwc.com/gx/en/psrc/publications/assets/pwc-state-owned-enterprise-psrc.pdf>.
- [16] TORSTEINSEN, H., VAN GENUGTEN, M., (2016). Municipal waste management in Norway and the Netherlands – from in-house provision to inter-municipal cooperation, pp. 205-220. In Kuhlman, S., Bouckaert, G. (eds.). *Local Public Sector Reforms in Times of Crisis: National Trajectories and International Comparisons*. London: Palgrave. ISBN 978-1-137-52548-2.
- [17] TÓTH, P., MICHLOVÁ, R., TRHLÍNOVÁ, Z., VOCHOZKOVÁ, J., HESOUN, R., (2014). *Ekonomické aktivity obcí a měst*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeňek s.r.o. ISBN 978-80-7380-491-6.
- [18] VINNARI, E. M., NÁSI, S., (2008). Creative Accrual Accounting in the Public Sector: Milking Water utilities to Balance Municipal Budget and Accounts. *Financial Accountability & Management*, vol. 24, no. 2, pp. 97-116. ISSN 1468-0408. DOI 10.1111/j.1468-0408.2008.00448.x.
- [19] Act No. 369/1990 Coll. on Municipal Establishment as amended.
- [20] Act No. 513/1991 Coll. Commercial Code as amended.

The paper was supported by the grant GA SPU “Usage of the property of self-governments in the Nitra Region for entrepreneurial purposes”.

KONKURENCIESCHOPNÉ PLATY V MIESTNEJ ŠTÁTNEJ SPRÁVE. REGIONÁLNY KOMPENZAČNÝ PRÍPLATOK

Competitive salaries in local state administration – Regional compensation contribution

TOMÁŠ ČERNĚNKO^{1,2}

¹ Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja | ¹ Depart. of Public Administr. and Regional Develop.
Národohospodárska fakulta | Faculty of National Economy
Ekonomická univerzita v Bratislave | University of Economics in Bratislava
✉ Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
E-mail: tomas.cernenko@euba.sk

² Analyticko-metodická jednotka | ² Analytical and Methodological Unit
Ministerstvo vnútra SR | Ministry of Interior of the Slovak Republic
✉ Pribinova 2, 812 72 Bratislava, Slovak Republic
E-mail: tomas.cernenko@minv.sk

Anotácia

Jednotné platy ponúkané verejnou správou nie sú v porovnaní so mzdami v súkromnom sektore v každom okrese vždy konkurencieschopné. To sa odráža na vysokej miere fluktuácie, neobsadených pracovných miestach alebo nevyváženej vekovej štruktúre zamestnancov a vedie k nižšej kvalite poskytovaných verejných služieb. Možnosťou, ako tento problém riešiť by bolo zavedenie systému, ktorý by kompenzoval regionálne rozdiely v mzdách. Cieľom nášho príspevku je navrhnúť mechanizmus pre stanovenie regionálneho kompenzačného príplatku pre zamestnancov okresných úradov. Pre jeho stanovenie sme vychádzali z dvoch prístupov. Prvý spočíva vo vyjadrení podielu jednotlivých platových tried na celoslovenskej priemernej mzde ich následnom premietnutí na jednotlivé kraje a okresy. Druhý zas z vypočítania rozstupov medzi jednotlivými platovými triedami a ich následnému premietnutiu na jednotlivé kraje a okresy. Spolu tak ponúkame 4 scenáre (2 teoretické prístupy s 2 variantami) pre stanovenie regionálneho kompenzačného príplatku. Výsledkom sú regionálne mzdové tabuľky a tabuľky s výškou regionálneho kompenzačného príplatku ako aj kvantifikácia každého scenára. Najvhodnejším pre implementáciu je z nášho pohľadu scenár, ktorý vychádza z priemetu podielu mzdy na priemernej regionálnej mzde na úrovni okresov.

Kľúčové slová

regionálne platové rozdiely, medzisektorové platové rozdiely, okresné úrady, štátna služba

Annotation

Uniform wages offered by the public administration are not always competitive compared to private sector wages in every district. This is reflected in high levels of turnover, vacancies or an unbalanced age structure of employees and leads to a lower quality of public services provided. One way to address this would be to introduce a system to compensate for regional pay gaps. The aim of our paper is to propose a mechanism for determining the regional compensatory allowance for employees of district offices. We used two approaches to determine it. The first consists in expressing the share of individual salary classes in the national average wage and their subsequent reflection on individual regions and districts. The second is based on calculation of the gaps between individual salary classes and their subsequent projection into individual regions and districts. Together, we offer 4 scenarios (2 theoretical approaches with 2 variants) for determining the regional compensatory allowance. The result is regional pay scales and tables with the amount of the regional compensation surcharge, as well as a quantification of each scenario. From our point of view, the most suitable for implementation is a scenario based on the projection of the share of wages in the average regional wage at the district level.

Key words

regional pay gaps, intersectoral pay gaps, district offices, civil service

JEL classification: H70, J31

1. Úvod

Spôsob odmeňovania vo verejnom sektore je na Slovensku všeobecne je naviazaný na tzv. tabuľkové platy. Tieto v duchu weberovského prístupu k byrokracii zohľadňujú náročnosť vykonávanej práce a zároveň aj dĺžku praxe zamestnanca. Z toho plynie istota o poznaní výšky budúceho platového ohodnotenia či už vplyvom dĺžky služobného pomeru alebo postúpením do vyššej platovej triedy napr. vďaka doplňujúcemu vzdelaniu.

Takýto prístup je v poriadku, pokiaľ na celom území nedochádza k priestorovej diferenciacii miezd a teda nie je rozdiel medzi mzdami pracovníkov na rovnakých pozíciách na v rôznych kútoch krajiny. Toto však nie je prípad väčšiny krajín, Slovensko nevynechávajú. Slovensko je z pohľadu platov krajinou značne diferencovanou. Priemerná mzda sa okresnej úrovni sa za rok 2019 pohybovala od 726 Eur v Bardejovskom okrese po „priemerných“ 1562 Eur v Bratislave.

Jednotné platy ponúkané verejnou správou tak nie sú v porovnaní so mzdami v súkromnom sektore v každom okrese vždy konkurencieschopné. To sa v prípade, že mzdy vo verejnej správe sú nižšie ako v súkromnom sektore, odráža na vysokej miere fluktuácie, neobsadených pracovných miestach alebo nevyváženej vekovej štruktúre zamestnancov. A to vedie k nižšej kvalite poskytovaných verejných služieb.

Rozdiely v mzdách medzi sektormi a regiónmi nie sú ničím výnimočným a nie vždy je verejný sektor ten, ktorý ťahá za kratší koniec. Bližšej ekonometrickej analýze rozdielov miezd v súkromnom a verejnom sektore naprieč krajinami ako aj ich príčinám sa venovali napr. Campos et al. (2017) alebo De Castro, Salto a Steiner (2013), prípadne v Taliansku Lucifora, Origo a Dell'Aringa (2007). Čo sa Slovenska týka, práve práca De Castro, Salto a Steiner (2013) ukazuje, že vysokoškolsky vzdelaní pracovníci vo verejnom sektore zarábajú v porovnaní so súkromným sektorom o približne 30% menej. K podobným záverom prišli v Španielsku Antón a de Bustillo (2015), ktorí zistili že benefit z práce vo verejnom sektore sa týka skôr menej kvalifikovaných pracovníkov, kým vysokokvalifikovaní pracovníci sú penalizovaní nižšími mzdami. Napr. v prípade Čie (Navarro, Selman 2014) bola priemerná hodinová mzda vo verejnom sektore v priemere o jednu tretinu vyššia ako v súkromnom. Obdobne je na tom Taliansko, kde podľa Alesina, Danningera a Rostagno (2001) na juhu Talianska vyplácaná mzda umožňuje vyššiu kvalitu života ako na Severe.

V našom príspevku sa zameriavame predovšetkým na spôsob odmeňovania zamestnancov okresných úradov. V ich prípade sú podmienky odmeňovania určené Zákonom č. 55/2017 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Ten delí prácu podľa náročnosti do 9 platových tried. Získané skúsenosti (senioritu) zohľadňuje percentuálnym príplatkom k základnému platu – za každý rok služobnej praxe priznáva zamestnancovi 1% z platovej tarify. Ako sme však uviedli vyššie, priemerná mzda a ani životné náklady nie sú naprieč slovenskými okresmi rovnaké (NBS, 2020).

V ostatnom období sa kvôli nedostatočnému platovému ohodnoteniu zamestnancov sa začína zhoršovať pracovná klíma na okresných úradoch predovšetkým na západe Slovenska. Táto bola ešte umocnená rozdielnymi platovými pomermi naprieč jednotlivými odbormi okresných úradov. Tieto boli dôsledkom prechodu zamestnancov jednotlivých okresných úradov pod Ministerstvo vnútra SR v rámci reformy ESO. Pred reformou ESO mali napr. zamestnanci katastra svoju vlastnú platovú politiku a zamestnanci okresných úradov životného prostredia tiež. Keďže fungovali samostatne, každý pod svojím vlastným ústredným alebo ostatným ústredným orgánom štátnej správy nespôsobovali tieto rozdiely problémy v rámci úradu. Ich zlúčením v rámci reformy ESO sa však zo samostatných úradov stali odbory jedného úradu. Rozdiely v odmeňovaní sa tak stali vypuklejšími.

Tento problém sa podarilo vyriešiť prostredníctvom systemizácie pracovných miest na okresných úradoch, ku ktorej došlo k 1.12.2019. Táto definovala nové pracovné role a na základe náročnosti vykonávaných úloh vyrovnala platové triedy naprieč jednotlivými oddeleniami okresných úradov. V rámci systemizácie tak došlo k vyrovnaniu platových tried podľa náročnosti pod heslom „za rovnakú prácu, rovnakú plácu“. To však vyriešilo iba jednu polovicu problému. Druhá časť, rozdielna mzdová a cenová úroveň v regiónoch a z toho plynúca rozdielna životná úroveň, ktorú tieto mzdy naprieč Slovenskom umožňujú zostala otvorená.

Riešením by bolo zavedenie príplatku pre zamestnancov okresných úradov, ktorý by kompenzoval regionálne rozdiely v mzdách. Cieľom nášho príspevku je navrhnúť mechanizmu pre stanovenie regionálneho kompenzačného príplatku pre zamestnancov okresných úradov.

2. Metodika a data

Ako prvý vypočítame *mzdový koeficient - pomer tarifných platov pre rok 2020 k priemernej mzde v SR za rok 2019*. Pre každú platovú triedu vypočítame pomer tarifného platu k priemernej mzde v SR. Tento následne zaokrúhlime na 5 stotín smerom nahor. Prostredníctvom týchto mzdových koeficientov následne vypočítame *pomerové regionálne platové tarify* na krajskej a okresnej úrovni. Tie vypočítame ako súčin priemernej mzdy v okrese (kraji) a mzdového koeficientu. *Regionálny doplatok ku mzde* vypočítame ako rozdiel medzi mzdou v regionálnej platovej triede a súčasnej platovej triede. V prípade, že súčasná mzda v je vyššia ako regionálna mzda doplatok bude 0 Eur.

Druhý prístup stojí na *mzdových rozstupoch*. Pri tejto metóde sme sa rozhodli zachovať rozstupy medzi jednotlivými platovými triedami v absolútnej hodnote vyjadrenej v Eurách. Pre výpočet rozstupov potrebujeme stanoviť vzťažnú hodnotu, teda takú na ktorú naviažeme ostatné platové triedy. V prvom kroku teda vypočítame vzájomný pomer platovej tarify a priemernej mzdy na Slovensku. Hodnotu najbližšie 1 zvolíme ako vzťažnú. *Prírastkové regionálne platové tarify* vypočítame prostredníctvom mzdových rozstupov a regionálnej (okresnej, krajskej) priemernej mzdy. Z toho vyplývajúci *prírastkový regionálny doplatok* ku mzde bude vypočítaný ako rozdiel medzi mzdou v regionálnej platovej triede a súčasnej platovej triede. V prípade, že súčasná mzda v je vyššia ako regionálna mzda doplatok bude 0 Eur.

Jednotlivé scenáre kvantifikujeme pre systemizované miesta na okresných úradoch v štátnej službe (teda 5814 z celkového počtu 5971 systemizovaných miest; 157 systemizovaných miest je vo verejnom záujme).

Údaje o výške priemerných miezd za rok 2018 pochádzajú zo Štatistického úradu SR.

Údaje o štruktúre pracovných miest na okresných úradoch a odmenách zamestnancov sú údajmi Ministerstva vnútra SR

3. Výsledky

Tab.a 1 obsahuje mzdové koeficienty pre jednotlivé platové triedy. Oproti výsledkom získaných nz. postupu uvedenom v metodike došlo v prípade 4. platovej triedy ku korekcii, kedy bol mzdový koeficient zvýšený až na úroveň 0,75 namiesto 0,7. Dôvodom bolo zachovanie odstupe od platovej triedy 3.

Tab. 1: Mzdový koeficient

Platová trieda	Mzda platová trieda 2020 (Eur)	Priemerná mzda SR 2019 (Eur)	pomer platová trieda/priemerná mzda	mzdový koeficient
1.	581	1092	0,53205128	0,55
2.	611,5	1092	0,55998168	0,60
3.	713,5	1092	0,65338828	0,70
4.	756,5	1092	0,69276557	0,75
5.	852,5	1092	0,78067766	0,80
6.	913	1092	0,83608059	0,85
7.	1 036,50	1092	0,94917582	0,95
8.	1 178,50	1092	1,07921245	1,10
9.	1 340,50	1092	1,2275641	1,25

Zdroj: vlastné výpočty

Mzdové koeficienty sme následne použili na výpočet regionálnych platových taríf na krajskej a okresnej úrovni. Ich podrobný prehľad sa nachádza v prílohe¹ 1a a 2a. Z nich vyplývajúci regionálny doplatok je pre každú platovú triedu a okres (kraj) je uvedený v prílohe 1c a 2c. Rozdiely medzi jednotlivými regionálnymi platovými triedami a v súčasnosti vyplácanými platovými triedami sú uvedené v prílohe 1b a 2b.

V prípade krajských platových tried sa rozpätie pohybuje od 510 Eur až 1159 Eur v Prešovskom kraji po 812 Eur v 1. platovej triede až 1845 Eur v 9. platovej triede v Bratislavskom kraji. Rozdiel medzi kraji je tak v 1. platovej triede 302 Eur a 686 v 9. platovej triede. Oproti súčasnému stavu by to pre zamestnancov v Bratislavskom kraji znamenalo nárast mzdy od 231 Eur v 1. platovej triede po 505 Eur v 9. platovej triede. V prípade Prešovského kraja, dnes zamestnanci v 1. platovej triede zarábajú o 71 Eur a v 9. platovej triede o 182 Eur viac, ako by v prípade

¹ Kvôli rozsahu nie sú prílohy súčasťou textu. Je možné ich stiahnuť na odkaze https://drive.google.com/file/d/1rn04_usyac7J2sehB0M4S7wehui-0Ms9/view?usp=sharing alebo vyžiadať od autora.

krajskej regionálnej mzdy mali zarábať. Podobné výsledky dostaneme, keď sa pozrieme na okresné platové triedy. V prípade Bratislavy a Košíc pracujeme s priemerom všetkých 5 (Bratislava) resp. 4 (Košice) okresov. Najnižšia mzda v tomto prípade pripadá na okres Bardejov (Prešovský kraj). 1. platová trieda je vo výške 416 Eur a v 9. platovej triede 946 Eur. Na druhom konci je opäť Bratislava, kde 1. platová trieda predstavuje plat vo výške 896 Eur v 1. platovej triede (teda viac ako 2-násobok mzdy v Bardejove) a 2035 Eur v 9. platovej triede (rovnako viac ako 2-násobok mzdy v Bardejove). Zamestnanci v Bratislave by si tak polepšili o 315 až 695 Eur. V Bardejove už však už dnes zamestnanci zarábajú oproti okresnej regionálnej mzde o 165 až 395 Eur viac.

Oproti vyššie uvedeným scenárom, ktoré stoja na pomere priemernej regionálnej mzdy a súčasnej platovej Tab.y sa ďalšie dva scenáre držia pevných rozstupov medzi jednotlivými platovými triedami. Číže v porovnaní s predchádzajúcimi scenármi, kde rozdiel medzi prvou a deviatou platovou triedou bol v prípade krajov 1033 Eur v Bratislavskom kraji a 649 Eur v Prešovskom kraji a v prípade okresov v Bratislave 1139 Eur a v Bardejove 530 Eur zostáva naprieč regiónmi (či okresmi alebo krajmi) konštantný vo výške 759,5 Eur.

Vzájomný pomer platovej tarify a priemernej mzdy na Slovensku s hodnotou najbližšie 1 je pomer platovej triedy 7. Túto teda budeme používať ako vzťažnú k regionálnym priemerom. Podrobné hodnoty sú uvedené v nasledujúcej Tab.

Tab. 2: Rozstupy platových stupňov od priemernej mzdy

platová trieda	Mzda platová trieda 2020 (Eur)	Priemerná mzda SR 2019 (Eur)	pomer platová trieda/priemerná mzda	Odstup od priemeru
1.	581	1092	0,53205128	-455,5
2.	611,5	1092	0,55998168	-425
3.	713,5	1092	0,65338828	-323
4.	756,5	1092	0,69276557	-280
5.	852,5	1092	0,78067766	-184
6.	913	1092	0,83608059	-123,5
7.	1036,5	1092	0,94917582	0
8.	1178,5	1092	1,07921245	142
9.	1340,5	1092	1,2275641	304

Zdroj: vlastné výpočty

Prírastkové regionálne platové tarify sme vypočítali prostredníctvom mzdových rozstupov uvedených v Tab. 2, ich podrobný prehľad sa nachádza v prílohe 3a a 4a. Z nich vyplývajúci regionálny doplatok je pre každú platovú triedu a okres (kraj) je uvedený v prílohe 3c a 4c. Rozdiely medzi jednotlivými regionálnymi platovými triedami a v súčasnosti vyplácanými platovými triedami sú uvedené v prílohe 3b a 4b.

V prípade krajov sa mzda pohybuje od 472 Eur do 1231 Eur v Prešovskom Kraji a od 1021 Eur do 1780 Eur v Bratislavskom kraji. Doplatok pre zamestnancov tak v Bratislavskom kraji predstavuje 440 Eur v každej platovej triede. V Prešovskom kraji však zamestnanci zarábajú o 109 Eur viac, ako je krajská regionálna mzda. Ak sa pozrieme na úroveň okresov, v Bratislave by to predstavovalo zvýšenie miezd o 592 Eur. V Bardejovskom okrese v tomto prípade zamestnanci zarábajú o 280 Eur viac, ako je okresná regionálna mzda.

Kvantifikácia jednotlivých scenárov je počítaná iba pre systemizované miesta na okresných úradoch v štátnej službe, čo je 5814 z celkového počtu 5971 systemizovaných miest (157 systemizovaných miest je vo verejnom záujme). Doplatok je počítaný iba pre zamestnancov, ktorých mzda je nižšia ako navrhovaná regionálna mzda. Ministerstvo vnútra SR sa v súčasnosti snaží regionálne rozdiely kompenzovať prostredníctvom priznávania osobných ohodnotení. V druhej časti Tab. 3 uvádzame dopady na mzdové náklady ak by boli tieto finančné prostriedky použité v zmysle regionálneho kompenzačného príplatku.

Tab. 3: Náklady navrhovaných scénárov

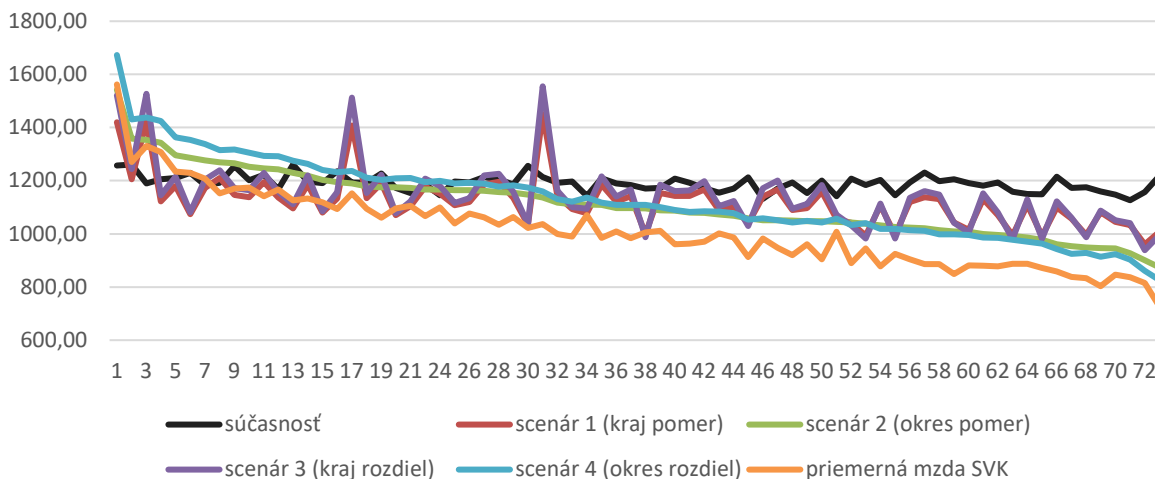
	Scenár 1 (kraje, pomerový variant)	Scenár 2 (okres, pomerový variant)	Scenár 3 (kraj, prírastkový variant)	Scenár 4 (okres, prírastkový variant)
počet zamestnancov s nárokom na doplatok	3333	3615	4053	3939
kompenzačný doplatok ročne (superhrubá)	5 290 411,58 €	8 209 496,93 €	7 662 524,23 €	11 255 924,47 €
dodatkové náklady ak bude vyplácaný iba regionálny kompenzačný doplatok a osobné ohodnotenie 100 € nz. kolektívnej zmluvy				
náklady na osobné ohodnotenie v súčasnosti ročne (superhrubá)	15 999 100,15 €	15 999 100,15 €	15 999 100,15 €	5 999 100,15 €
náklady na osobné ohodnotenie nz. KZ ročne (superhrubá)	9 432 633,60 €	9 432 633,60 €	9 432 633,60 €	9 432 633,60 €
možnosť prerozdeliť - osobné ohodnotenie per se ročne súčasnosť (superhrubá)	6 566 466,55 €	6 566 466,55 €	6 566 466,55 €	6 566 466,55 €
kompenzačný doplatok ročne (superhrubá)	5 290 411,58 €	8 209 496,93 €	7 662 524,23 €	11 255 924,47 €
výsledok ročne (superhrubá)	1 276 054,97 €	-1 643 030,37 €	-1 096 057,68 €	-4 689 457,92 €

Zdroj: vlastné výpočty

Nasledujúci Obr. 1 znázorňuje porovnanie priebehu priemerných miezd jednotlivých scénárov medzi okresmi (jednotlivé mzdy sa skladali z nového tarifného platu, osobného ohodnotenia 100 Eur priznaného nz. kolektívnej zmluvy a ostatných zákonných príplatkov ako príplatok za riadenie alebo dĺžku praxe (táto bola vypočítaná z aktuálne platných taríf); výpočet nepracuje s v súčasnosti priznaným osobným ohodnotením). Ako môžeme vidieť, v súčasnosti vyplácané mzdy sú (z pohľadu priemeru) naprieč Slovenskom veľmi podobné. Naopak priemerná mzda (všeobecná) sa naprieč Slovenskom mení. Scenáre, ktoré pracujú na úrovni okresov (2 a 4) majú v porovnaní so scenármi na úrovni krajov (1 a 3) podstatne vyrovnanjší priebeh a lepšie sledujú priemernú mzdu naprieč okresmi.

Z porovnania týchto dvoch kriviek je zrejmé, že vo väčšine okresných úradov na Slovensku sú vyplácané mzdy v priemere vyššie ako okresný priemer. Na druhej strane sú okresy, kde je v súčasnosti mzda vyplácaná na okresných úradoch nižšia ako priemerná mzda v okrese.

Obr. 1: Porovnanie scénárov – priemerné mzdy v okresoch (v Eur)

Zdroj: autor

Pre zachovanie konkurencieschopnosti platov ponúkaných na jednotlivých okresných úradoch, je potrebné v drahších mestách (okresoch alebo sídlach kraja) dodržiavať odstup od platov v ostatných okresoch. Tento sa pri použití variantov s krajom (scenár 1 a 3) stiera, čo opäť znevýhodňuje drahšie okresy.

V prípade scénárov s použitím konštantných prírastkov sú v porovnaní s pomerovými scenármi výraznejšie ťahané nižšie platové stupne a potláčané vyššie. To opäť znevýhodňuje pracovné pozície s náročnejšou agendou, ktoré je už dnes problém obsadiť. Za najviac vhodný preto považujeme scenár č. 2, ktorý zohľadňuje pomerové rozdiely v mzdách na úrovni jednotlivých okresov a ponecháva dostatočný priestor pre zohľadnenie rozptylu cenu práce podľa jej náročnosti².

² Navrhovaná regionálna platová tabuľka pre tento scenár je uvedená v prílohe A

4. Závěr

Zníženie medzisektorových mzdových rozdielov naprieč regiónmi sa stáva akútnou otázkou pre zachovanie fungovania verejnej správy a verejného sektora. Ako sme ukázali v našom príspevku, rozdiely medzi mzdami v súkromnom a verejnom sektore sú predovšetkým v rozvinutých mestách (okresoch) značné. V prípade Bratislavy je to v 9. platovej triede až 695 Eur, čo predstavuje viac ako polovicu súčasnej tarify. Na druhej strane v menej rozvinutých okresoch, sú v súčasnosti vyplácané mzdy vyššie miestami až o 395 Eur (9. platová trieda, okres Bardejov).

Výsledkom je nevyvážený dopyt po práci pre miestnu štátnu správu naprieč Slovenskom. Kým na východe Slovenska sa miesto v štátnej správe rovná pomaly výhre v lotérii na západe za výhru v lotérii miestami označia prijatie zamestnanca na voľnú pozíciu. Tento problém nepocití uje len miestna štátna správa ale napr. aj samosprávy v zázemí veľkých miest, ktoré nevedia obsadiť pracovné pozície napr. na stavebných úradoch alebo odboroch životného prostredia či zabezpečiť kvalifikovaných učiteľov.

Ekonomía v tomto prípade hovorí jasno. Ľudia budú svoju prácu predávať tam, kde za ňu dostanú najvyššiu cenu. Na západe je to prevažne v súkromnom sektore, na východe zas vo verejnom. Reakciou by preto mala byť mobilita pracovných miest („kapitálu“). V prípade miestnej štátnej správy (a väčšiny verejnej správy a verejného sektora) to však nie je možné³. Reakciou by teda malo byť zavedenie systémového opatrenia, za ktoré navrhnutý regionálny kompenzačný príspevok môžeme považovať.

Aby sa urýchlilo jeho zavedenie do praxe mohol by byť vyplácaný ako súčasť osobného ohodnotenia. Keďže zmysel osobného ohodnotenia je predovšetkým v zohľadnení osobného prínosu/prístupu zamestnanca k vykonávaným úlohám, je nevyhnutné zachovať aj túto jeho vlastnosť. Navrhujeme preto zložiť osobné ohodnotenie z viacerých zložiek. Prvou by bol regionálny kompenzačný príplatok (dorovnanie regionálnych rozdielov v mzdách). Druhou by bol osobné ohodnotenie per se (ohodnotenie zamestnanca nadriadeným). Tretiu zložku by v tomto prípade tvorilo dnes priznané kolektívnou zmluvou dojednané osobné ohodnotenie vo výške 100 Eur.

Výhľadovo by tento prístup mohol byť použitý aj pri uniformovaných zložkách Ministerstva vnútra SR a naprieč celým verejným sektorom – v zdravotníctve, školstve miestnej samospráve. Naďalej otvorená zostáva otázka odmeňovania vysokokvalifikovaných skupín zamestnancov vo verejnom sektore (napr. analytikov, IT špecialistov apod.).

Literatúra

- [1] ALESINA, A., DANNINGER, S., ROSTAGNO, M., (2001). Redistribution through Public Employment: The Case of Italy. *IMF Staff Papers*, vol. 48, no. 3, pp. 447-473. ISSN 1020-7635.
- [2] ANTÓN, J.-I., DE BUSTILLO, R. M., (2015). Public-private sector wage differentials in Spain. An updated picture in the midst of the Great Recession. *Investigación Económica*, vol. 74, no. 292, pp. 115-157. ISSN 0185-1667. DOI 10.1016/j.inveco.2015.08.005.
- [3] CAMPOS, M.M., DEPALO, D., PAPAPETROU, E., PÉREZ, J.J., RAMOS, R., (2017). Understanding the public sector pay gap. In *IZA Journal of Labor Policy*, vol. 6, no. 1, pp. 1-29. ISSN 2193-9004. DOI 10.1186/s40173-017-0086-0.
- [4] CASTRO, F. De, SALTO, M., STEINER, H., (2013). The gap between public and private wages: new evidence for the EU. *European Commission, Economic papers 508*. Brussels: European Union. ISBN 978-92-79-32335-5. DOI 10.2765/54811.
- [5] LUCIFORA, C., ORIGO, F., DELL'ARINGA, C., (2007). Public Sector Pay and Regional Competitiveness: A First Look at Regional Public-Private Wage Differentials in Italy. *Manchester School*, vol. 75, no. 4, pp. 445-478. DOI 10.1111/j.1467-9957.2007.01025.x.
- [6] NAVARRO, L., SELMAN, J., (2014). Wage differentials between the public and private sectors in Chile: Evidence from longitudinal data. *CEPAL Review*, vol. 2014/112, no. 6, pp. 89-106. ISSN 1684-0348. DOI 10.18356/0fd4663c-en.

³ Autori si uvedomujú možnosť vytvárania centralizovaných pracovísk s celoslovenskou pôsobnosťou, ktoré by boli lokalizované v menej rozvinutých častiach Slovenska, kde by zároveň vyššie mzdy mohli pôsobiť na zvyšovanie miezd v súkromnom sektore ako aj ich význam pre stimulovanie miestneho dopytu a z toho plynúce multiplikačné efekty. Problémom však je inštitút miestnej príslušnosti, ktorý vo výraznej miere komplikuje zriaďovanie takýchto pracovísk. Riešením by mohol byť prechod na agentúrny systém, kedy by jednotlivé úrady mali celoslovenskú pôsobnosť a zriaďovali by iba kontaktné miesta. Toto však nie je možné bez výrazných legislatívnych úprav a filozofickej zmeny fungovania verejnej správy.

- [7] NBS, (2020). *Mzda verzus kúpna sila v regiónoch Slovenska*. Analytický komentár č. 75. [online] [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: https://www.nbs.sk/_img/Documents/_komentare/AnalytickeKomentare/2020/AK75-Mzda_vs_kupna_sila_v_regionoch.pdf.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA č. 1//0705/18 Ekonomika spoločného výkonu kompetencií.

Príloha A

Regionálne mzdy na úrovni okresov, pomerový variant (scenár 2) (v Eurách)

Platová trieda / okres	1	2	3	4	5	6	7	8	9
BA1	890	971	1133	1214	1295	1376	1538	1781	2023
BA2	972	1061	1237	1326	1414	1503	1679	1945	2210
BA3	864	943	1100	1179	1257	1336	1493	1729	1965
BA4	938	1024	1194	1280	1365	1450	1621	1877	2133
BA5	812	886	1034	1108	1182	1255	1403	1625	1846
MA	763	832	971	1040	1110	1179	1318	1526	1734
PK	594	649	757	811	865	919	1027	1189	1351
SC	660	720	841	901	961	1021	1141	1321	1501
DS	564	615	717	768	820	871	973	1127	1281
GA	543	593	692	741	790	840	939	1087	1235
HC	650	709	827	886	945	1004	1122	1299	1476
PN	609	664	775	830	886	941	1052	1218	1384
SE	580	632	738	790	843	896	1001	1159	1317
SI	707	772	900	965	1029	1093	1222	1415	1608
TT	728	794	927	993	1059	1125	1258	1456	1655
BN	608	664	774	829	885	940	1051	1216	1382
IL	630	687	802	859	916	974	1088	1260	1432
MY	565	616	719	770	821	873	975	1129	1283
NM	660	720	841	901	961	1021	1141	1321	1501
PE	557	607	708	759	810	860	961	1113	1265
PB	612	667	778	834	890	945	1057	1223	1390
PD	593	647	754	808	862	916	1024	1186	1347
PU	693	755	881	944	1007	1070	1196	1385	1574
TN	654	714	832	892	951	1011	1130	1308	1487
KN	518	565	660	707	754	801	895	1036	1178
LV	634	692	807	865	922	980	1095	1268	1441
NR	627	684	797	854	911	968	1082	1253	1424
NZ	551	601	701	751	801	851	952	1102	1252
SA	617	674	786	842	898	954	1066	1235	1403
TO	578	630	735	788	841	893	998	1156	1313
ZM	574	627	731	783	836	888	992	1149	1305
BY	609	665	776	831	886	942	1053	1219	1385
CA	508	555	647	693	740	786	878	1017	1156
DK	578	631	736	789	841	894	999	1157	1315
KM	750	818	954	1022	1091	1159	1295	1500	1704
LM	552	602	703	753	803	853	954	1104	1255
MT	669	730	851	912	973	1034	1156	1338	1520
NO	504	550	642	688	734	780	871	1009	1147
RK	627	684	798	855	912	969	1083	1254	1425
TR	518	565	660	707	754	801	895	1036	1178
TS	564	615	718	769	820	872	974	1128	1282
ZA	673	734	857	918	979	1040	1162	1346	1530
BB	645	704	822	880	939	998	1115	1291	1467
BS	503	549	641	686	732	778	869	1007	1144
BR	568	619	722	774	826	877	980	1135	1290

XXIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků

Platová třída / okres	1	2	3	4	5	6	7	8	9
DT	596	650	758	812	866	921	1029	1191	1354
KA	480	524	611	655	699	742	830	961	1092
LC	527	575	671	719	767	815	911	1055	1199
PT	480	523	611	654	698	742	829	960	1091
RA	503	549	641	686	732	778	869	1007	1144
RS	486	530	618	662	706	750	839	971	1104
VK	460	502	586	628	670	711	795	921	1046
ZV	628	685	800	857	914	971	1085	1257	1428
ZC	705	769	897	962	1026	1090	1218	1410	1603
ZH	641	700	816	875	933	991	1108	1283	1458
BJ	416	454	530	568	605	643	719	832	946
HE	510	557	649	696	742	788	881	1020	1160
KK	467	510	595	637	680	722	807	934	1062
LE	542	591	689	739	788	837	936	1083	1231
ML	487	531	619	664	708	752	841	973	1106
PP	577	629	734	786	839	891	996	1153	1311
PO	586	639	746	799	852	905	1012	1172	1332
SB	530	578	675	723	771	820	916	1061	1205
SV	478	521	608	651	695	738	825	955	1085
SL	508	555	647	693	740	786	878	1017	1156
SP	505	551	643	689	735	781	872	1010	1148
SK	523	571	666	714	761	809	904	1047	1190
VT	500	545	636	682	727	773	863	1000	1136
GL	492	537	626	671	715	760	850	984	1118
KE1	691	754	879	942	1005	1068	1193	1382	1570
KE2	792	864	1008	1080	1152	1224	1368	1585	1801
KE3	537	585	683	732	780	829	927	1073	1219
KE4	663	724	844	904	965	1025	1146	1327	1507
KS	614	670	781	837	893	949	1060	1228	1395
MI	573	625	730	782	834	886	990	1147	1303
RV	565	617	719	771	822	874	976	1130	1285
SO	508	554	646	693	739	785	877	1016	1154
SN	551	601	701	751	801	851	952	1102	1252
TV	508	554	646	693	739	785	877	1016	1154
BA	896	977	1140	1221	1303	1384	1547	1791	2035
KE	671	732	854	915	976	1037	1159	1341	1524

MĚŘENÍ CHYTROSTI MĚST DLE INDEXŮ SMART CITY: KOMPARATIVNÍ REGIONÁLNÍ ANALÝZA VISEGRÁDSKÉ SKUPINY

Smart city index for measuring cities smartness: Comparative regional analysis of Visegrad Group

MICHAELA NEUMANNOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: *michaela.neumannova@mail.muni.cz*

Anotace

Cílem tohoto příspěvku je analyzovat a evaluovat úspěšnost a pozici měst země Visegrádské skupiny v indexech smart city. Jde o koncept chytrých měst, který byl ukotven v regionálních vědách za účelem zvyšování kvality správy měst. Žebříčky takzvané smartness určují stupeň chytrosti měst či míru naplňování jednotlivých atributů konceptu smart city. Tyto atributy smart city jsou v článku představeny a uvedeny do vztahu s definicemi konceptu chytrých měst. Aby bylo možné indexy smart city interpretovat, je třeba věnovat v příspěvku pozornost kritériím, jimiž jsou indexy tvořeny. Dílčím cílem práce je zanalyzovat vývoj českých měst zahrnutých ve vybraných indexech. K dosažení zvolených cílů je užito literární rešerše věnované problematice chytrých měst a indexů smart city. Dále byla provedena komparativní regionální analýza konceptu smart city Visegrádské skupiny a získaná data byla interpretována. Data s umístěním měst Visegrádské skupiny jsou získána z pěti mezinárodních žebříčků. Výsledky práce naznačují, že nejúspěšnějším městem ze čtyř zemí Visegrádské skupiny je v žebříčcích smart city právě hlavní město České republiky Praha.

Klíčová slova

smart city, Visegrádská skupina, index chytrých měst, komparativní regionální analýza

Annotation

The aim of this contribution is to analyze and evaluate the success and position of cities of Visegrad Group in the Smart City indices. The concept of Smart Cities has been anchored in regional sciences in order to improve the management of cities. The so-called Smart City rankings determine the degree of smartness or the degree of fulfilment of individual attributes of the Smart City concept. These Smart City attributes are presented and correlated with Smart City concept definitions. In order to be able to interpret the Smart City indices, it is necessary to pay attention in this paper to the criteria that make up the indices. A partial goal of this contribution is to analyze the development of Czech cities within the relevant indices. To achieve the presented objectives of this paper, a literature review on Smart Cities and Smart City index is used. Furthermore, a comparative regional analysis of the Smart City concept of Visegrad Group was carried out. The data about the position of the cities of the Visegrad Group are obtained from five international rankings of city's smartness. The findings of this paper indicate that the most successful city within the Visegrad Group in the Smart City rankings is the capital of the Czech Republic Prague.

Key words

smart city, Visegrad Group, smart city index, comparative regional analysis

JEL classification: O31, O52

1. Úvod a teoretická východiska

Význam měst vzhledem k rostoucí urbanizaci roste. Města jsou hlavním dějištěm lidské a ekonomické aktivity a vytvářejí synergie k dalšímu rozvoji obyvatel. Potýkají se však také s celou řadou problémů, které je obtížné

řešit. Navíc jsou města místem se silnějšími nerovnostmi, jež musí být řádně spravovány, aby jejich negativní účinek neohrozil pozitivní aspekty. Města musí řídit svůj rozvoj, podporovat hospodářskou konkurenceschopnost a zároveň zvyšovat sociální soudržnost, udržitelnost životního prostředí a kvalitu života svých občanů. S rozvojem nových technologických inovací se koncept smart city neboli chytrého města objevuje jako prostředek k dosažení účinnějších a udržitelnějších měst (Monzon, 2015).

Koncept smart city nabyl v poslední dekádě na oblíbenosti. Urbánní rozvoj čelí vzhledem k růstu měst mnohým výzvám, jako jsou nedostatečný urbánní management, přeplněné dopravní prostředky, nouzová nařízení, která je obtížné implementovat, či nedokonalé systémy monitorování životního prostředí. Za účelem zlepšení správy měst byl vyvinut koncept smart city, jehož nezbytnou součástí jsou technologie a internet věcí. Chytré město díky participativní správě, investicím do lidského kapitálu a tradičních i moderních komunikačních infrastruktur, má potenciál podpořit udržitelný hospodářský růst, zlepšit kvalitu života obyvatel a podporovat udržitelné a integrované řízení přírodních zdrojů (Zhao, Tang a Zou, 2019).

Setkáváme se s nejednotností definic fenoménu smart cities (Maštálka a Vávra, 2016). Vzhledem k různorodému užívání tohoto termínu hovoříme o takzvané language games ze strany zainteresovaných stakeholderů. Prahařar a Han (2019) konstatují zaměnitelnost konceptu „smart“ s dalšími urbanistickými koncepty jako jsou digitální město (Yovanof a Hazapis, 2009), technologické město (Foord, 2013), město se síťovou infrastrukturou (Batty, 2012), informační město (Schmitt, 2015) či znalostní město (Yigitcanlar a kol. 2008). Poprvé se s tímto fenoménem setkáváme v 90. letech 20. století pro označení využívání informačních a komunikačních technologií pro zkvalitnění infrastruktury a modernizaci sítí (Rana, 2018). Jak uvádí ve své práci Hollands (2008), cesta k úspěšnému chytrému městu nevede přes slepou víru v technologie, ale klíčové je zapojení občanů a lidského kapitálu. Koncept smart city představuje pro města přínos v podobě trvale udržitelného modelu rozvoje, zvyšuje kvalitu života, bezpečnost obyvatel či efektivní využití energie použitím moderních technologií. S problematikou trvale udržitelného rozvoje se potýká mnoho měst na světě, ale vzhledem k různorodosti potřeb měst a k jejich odlišným podmínkám je velmi obtížné pojem „inteligentních měst“ jednotně definovat (Monzon, 2015).

I přes nekonzistentnost a jednotnost definování fenoménu smart city, se velká část autorů (Caragliu, Chiara a Nijkamp, 2011; Monzon, 2015; Zhao, Tang a Zou, 2019) shodují na šesti takzvaných Giffingerových znacích smart city, definovaných Centre of Regional Science Vienna University of Technology. Giffinger a kol. (2007:11) definují v publikaci *Smart Cities – Ranking of European medium-sized cities* smart city „jako dobře vystupující město v šesti charakteristických rysech (viz obr. 1), založené na chytré kombinaci nadání a aktivit samostatně se rozhodujících, nezávislých a vědomých občanů.“

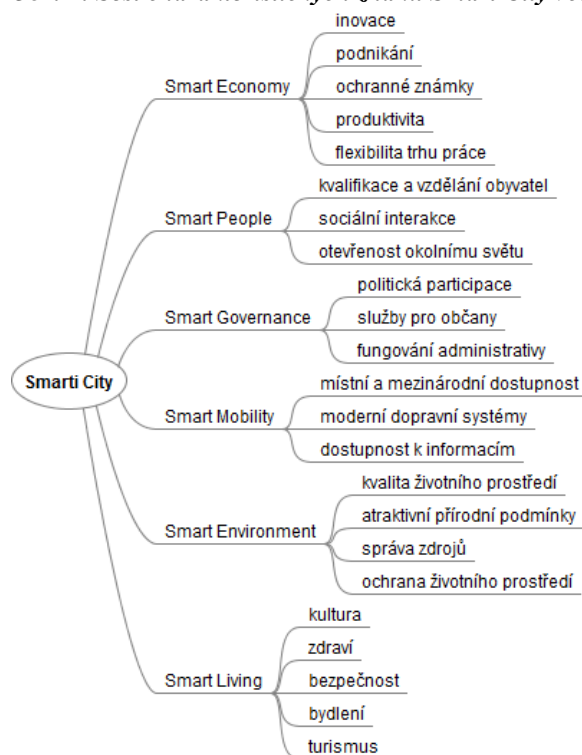
Zao, Tang a Zou (2019) zmapovali literární rešerši věnovanou konceptu smart city v databázi Web of Science za období od roku 1999 do roku 2019, které rozdělili na tři fáze. První fáze od roku 1999 do 2009 je pojmenována jako průzkumná a zjišťovací, přičemž bylo publikováno pouze pět článků a pozornost byla věnována případové studii chytrému městskému státu Singapuru. Ve druhém období, nazvaném jako počáteční fáze, od roku 2010 do 2013 bylo zjištěno 94 publikací a poukazovalo se na důležitost informačních a komunikačních technologií, jež jsou hnací silou vývoje chytrých měst. Následně ve fázi rychlého vývoje mezi lety 2014 až 2018 bylo publikováno přes 100 článků ročně s celkovým počtem 1942 publikací za období 2014–2018. V této fázi se výzkum smart city rozšířil od informačních a komunikačních technologií ke společenským vědám, ekonomii či využívání obnovitelných zdrojů ve smart city.

Při realizaci konceptu smart city se města dostávají do dilematu, jak měřit míru chytrosti či takzvaného smartness. Důvodem pro jeho měření je porovnání stavu před a po implementaci chytrého řešení, respektive měření úspěšnosti realizovaného projektu. Druhým důvodem je stanovení společných norem pro vzájemné porovnání měst v žebříčcích smart city. Vzhledem k tomu, že na vývoj chytrého města má vliv mnoho faktorů, vhodný způsob, jak měřit a hodnotit míru chytrosti daného města je pomocí indexů smart city. Hodnocení úrovně smart city by mělo zahrnovat myšlenky takzvaných Giffingerových znaků (viz obr. 1) jako jsou smart technologie, ekonomika, lidé, správa nebo životní prostředí (Alderete, 2020). Smart city index bývá definován jako „srovnávací postup pomocí indikátorů, které měří stav města, jeho zdroje a vlivy na jeho ekosystém perspektivou základních principů chytrého města s cílem identifikovat slabá místa a možné přístupy k řešení problémů při současném zvyšování kvality života obyvatel (SmartPrague, 2018: 8 a 9).“ Nevýhodou standardizovaného měření jsou rozdílné podmínky a charakteristiky měst, a tak jsou za účelem relevantního porovnání indexy ve většině případů aplikovány na města s podobnou charakteristikou. Může se tak jednat o index zaměřený pouze na určitou geografickou oblast, v případě široce zaměřeného indexu jsou v jeho rámci města seřazena například dle výše indexu lidského rozvoje. V následující části jsou popsány zvolené indexy smart city za účelem hlubšího pochopení konceptu práce:

- IESE Cities in Motion Index (CIMI) je publikován University of Navarra a pro rok 2018 tento index porovnává vzorek 174 měst. Je hodnoceno devět kritérií – lidský kapitál (např. počet škol, univerzit, divadel), sociální koheze (např. mortalita, nezaměstnanost, index štěstí, počet nemocnic, giniho koeficient), ekonomika (např. HDP, mzda, dostupnost Uberu), governance jako kvalita veřejných služeb (např. počet výzkumných center, ambasad, míra demokracie, otevřená data), životní prostředí (např. index znečištění, emise oxidu uhličitého, množství obecního odpadu), mobilita a doprava (např. dostupnost vysokorychlostního vlaku, metra, sdílených kol, počet kol na domácnost), urbánní plánování (např. počet osob na domácnost), mezinárodní přesah (např. počet McDonaldů, hotelů, mezinárodních konferencí) a technologie (např. počet uživatelů Twitteru, LinkedInu, rychlost internetu, inovační index) (IESE CIMI, 2019).
- Smart City Index analyzuje celkem přes 500 měst na základě 24 faktorů. Následně je seřazeno prvních 100 měst, která vykazují nejlepší výsledky podle následujících pravidel:

$$\text{Finální výsledek} = 22.5 \% \text{ doprava a mobilita}_i + 12.5 \% \text{ udržitelnost}_i + 15 \% \text{ governance}_i + 5 \% \text{ inovativní ekonomika}_i + 17.5 \% \text{ digitalizace}_i + 10 \% \text{ životní úroveň}_i + 7.5 \% \text{ kyberbezpečnost}_i + 10 \% \text{ expertní názor}_i$$
 Faktorem s největší vahou je doprava a mobilita, jež porovnává počet parkovacích míst a aplikací, počet poskytovatelů sdílených aut, úroveň dopravních zácp, procento lidí spokojených s dopravními službami, počet elektro-nabíjecích stanic či výdaje státu na dopravní infrastrukturu (Easypark, 2019).
- Innovation City Index (ICI) je kombinovaným indexem, který klasifikuje města podle jejich potenciálu stát se inovativním městem. Z popisovaných indexů je tento nejobsáhlejší, neboť porovnává celkem 500 měst, a to již od roku 2007. Města jsou porovnávána na základě 162 indikátorů, které jsou shrnuty do třech hlavních, a to kulturní bohatství, lidský kapitál a propojené trhy (Alderete, 2020; 2Thinknow, 2019).
- Global Cities Index porovnává 130 nejlivnějších světových měst podle 27 metrik, které jsou seskupeny na pět dimenzí. Zkoumány jsou obchodní aktivity (30 %), lidský kapitál (30 %) s úrovní vzdělání, přístup k informacím (15 %), kultura (15 %) a politická angažovanost (10 %). Hodnocení technologií spadá k dimenzi přístup k informacím, které je určena střední až nízká váha vzhledem k ostatním prvkům (Alderete, 2020; Kearney, 2019).
- IMD Smart City Index byl v roce 2019 zveřejněn poprvé a porovnává 102 měst z celého světa. Tento index se oproti ostatním indexům zaměřuje na to, jak občané vnímají rozsah a dopad úsilí, aby se jejich města stala chytrými a vyvažovala při tom ekonomické a technologické aspekty s lidskou dimenzí. V každém analyzovaném městě bylo náhodně vybráno 120 respondentů, kteří odpovídali na 40 otázek. Tyto otázky zkoumaly pět základních oblastí, a to zdraví a bezpečnost, mobilitu, aktivity, pracovní a školní příležitosti a governance. Města jsou rozdělena dle Indexu lidského rozvoje (HDI) do čtyř skupin, které reflektují jejich životní úroveň (IMD, 2019).

Obr. 1: Šest charakteristických znaků Smart City včetně charakterizujících faktorů

Zdroj: Giffinger, 2007; vlastní zpracování

2. Cíl příspěvku, použité metody a data

Tento příspěvek se zabývá analýzou úspěšnosti měst České republiky, Slovenska, Polska a Maďarska v žebříčcích smart city. Tyto státy tvořící Visegrádskou skupinu mají společnou dlouhodobou minulost z historické, ekonomické a kulturní perspektivy (Kozma, 2019). Indexy chytrých měst komparují míry naplňování vybraných dimenzí konceptu smart city jednotlivých měst. Dílčím cílem je zhodnocení vývoje českých měst zahrnutých do světových indexů chytrých měst. K dosažení těchto cílů je nejprve provedena literární rešerše a teoretické ukotvení fenoménu chytrých měst. Následně je analyzována pozice měst zemí Visegrádské skupiny v rámci indexů smart city. Byly zvoleny indexy smart city na základě výzkumu Alderete (2020), u kterých jsou dostupná data za rok 2019. Nadto je zahrnut nový IMD Smart City Index (2019), který byl v roce 2019 představen poprvé. Následně byl k evaluaci vývoje města Brna zvolen Innovation City Index, neboť jako jediný z popisovaných indexů zahrnuje také Brno. Pro analýzu pozice Prahy byl vybrán IESE Cities in Motion Index vzhledem k jeho provázanosti se Smart Prague Index.

Právě IESE Cities in Motion Index, vydávaný akademickou institucí – Business School University of Navarra, byl vybrán díky komplexnosti zpracovávaných oblastí jako vzorový standard k měření chytrosti pro Koncept Smart Prague 2030. Hlavní město Praha se smart city aktivně věnuje od roku 2014 a vedoucí úlohu při realizaci projektů zastává Komise Rady hlavního města Prahy pro rozvoj konceptu Smart Cities, případně Výbor pro Smart Cities Zastupitelstva hlavního města Prahy a dále také Operátor ICT, který působí jako hlavní koordinátor. Byl vytvořen Smart Prague Index, který měří „komplexní chytrost“ implementovaných Smart Prague projektů a je využíván také k měření chytrosti na úrovni města (Smart Prague, 2018). Ke komparativní analýze byla použita poslední aktualizovaná data smart city indexů z roku 2019.

3. Výsledky a diskuze

Tab. 1 popisuje indexy smart city, které jsou využívány k měření chytrosti měst. Tyto indexy spojuje klíčové téma infrastruktury, a to zejména té digitální, která je velmi důležitá pro rozvoj konceptu smart city. Technologie umožňují rozvoj chytrého města, avšak tento faktor nebývá vždy považován za nejdůležitější. Můžeme vidět, že všechny indexy porovnávají technologickou úroveň měst, avšak se indexy liší tím, jaká váha je technologiím při hodnocení přikládána, u některých indexů jsou technologie zahrnuty v rámci jiné dimenze, jako je tomu například u Global Cities Indexu. Tento index porovnává technologie v rámci dimenze přístup k informacím, čemuž zároveň přikládá střední až nízkou váhu vzhledem k ostatním zkoumaným faktorům (Alderete, 2020). Podobně také Hollands (2008) uvádí, že se město nestane smart pouze skrze chytré technologie, důležitý je při rozvoji města klást důraz na lidský faktor a zapojení občanů do plánování města.

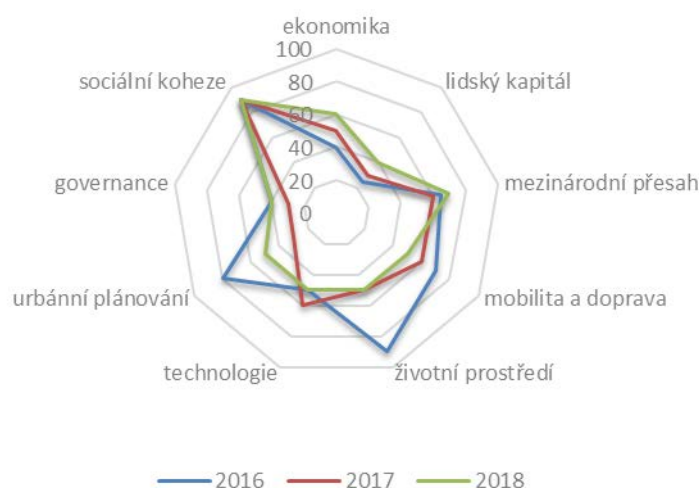
Tab. 1: Komparativní analýza indexů hodnotících úroveň smart city včetně měst zemí Visegrádské skupiny

Název	Počet měst (vzorek)	Kritéria	Česká republika	Maďarsko	Polsko	Slovensko
Cities in Motion Index (CIMI)	174	Lidský kapitál, sociální koheze, ekonomika, governance, životní prostředí, mobilita a doprava, urbánní plánování, mezinárodní přesah, technologie	47. Praha	73. Budapešť	69. Varšava 95. Vratislav	70. Bratislava
Smart City Index	100	Doprava a mobilita, udržitelnost, governance, inovativní ekonomika, digitalizace, životní úroveň, kyberbezpečnost, expertní názor	91. Praha	81. Budapešť	/	83. Bratislava
Innovation City Index	500	Kulturní bohatství, lidský kapitál, propojené trhy	61. Praha 320. Brno	79. Budapešť	114. Varšava 252. Krakov 282. Vratislav 291. Gdaňsk 296. Katovice	367. Bratislava 403. Košice
Global Cities Index	130	Obchodní aktivity, lidský kapitál, přístup k informacím, kultura, politická angažovanost	28. Praha	53. Budapešť	41. Varšava	/
IMD Smart City Index 2019	102	Zdraví a bezpečnost, mobilita, aktivity (zelené prostory, kultura, příležitosti (pracovní a studijní), governance	19. Praha	83. Budapešť	61. Varšava 69. Krakov	84. Bratislava

Zdroj: IESE CIMI, 2019; EasyPark, 2019; IMD, 2019; Kearney, 2019 a 2Thinknow, 2019; vlastní zpracování

Vývoj konceptu smart city v hlavním městě České republiky můžeme vidět na Obr. 2, který zaznamenává vývoj jednotlivých devíti kritérií IESE CIMI indexů za tři po sobě následující roky 2016, 2017 a 2018. Praha má nejlepší hodnocení ze zemí východní Evropy a je tedy před Varšavou, Budapeští i Bratislavou. Navíc v globálním měřítku Praha zaujímá pozici mezi 30 nejlepšími městy v dimenzi sociální koheze, životního prostředí a mezinárodního přesahu. Naopak slabými kritérii Prahy jsou ekonomika, governance a urbánní plánování. Za rok 2016 se Praha umístila na 41. místě, v následujícím roce se její pozice vylepšila na 40. místo, avšak za rok 2018 byla hodnocena 47. místem. Tento pokles o sedm příček lze hodnotit pomalejším progresem Prahy oproti úspěšnějším městům, protože pokles hodnot Prahy u kritérií technologie a mobilita a doprava je přibližně o deset jednotek (IESE CIMI, 2019; IESE CIMI, 2018 a IESE CIMI, 2017).

Obr. 2: Radarový graf vývoje IESE CIMI indexů Prahy

Zdroj: IESE CIMI, 2019; IESE CIMI, 2018; IESE CIMI, 2017; vlastní zpracování

Z českých měst je ve vybraných indexech zahrnuté kromě Prahy také druhé největší město České republiky Brno. Jedná se konkrétně o Innovation City Index, ve kterém se Brno umístilo za rok 2018 na 320. místě a polepšilo si tak o patnáct míst oproti roku 2017, kdy bylo hodnoceno z 335. místa, a to z celkových 500 světových měst. V tomto žebříčku si polepšila také Praha z 63. místa za rok 2017 na 61. místo za rok 2018 (2Thinknow, 2019). Vzhledem k tomu, že jiná česká města ve vybraných světových žebříčcích smart city zahrnutá nejsou, lze konstatovat, že Praha a Brno jsou nejchytřejšími českými městy.

Z provedené analýzy vyplývá, že nejchytřejším městem ze zemí Visegrádské čtyřky je Praha, která se z pěti zkoumaných indexů smart city umístila čtyřikrát na nejlepším místě v porovnání s ostatními městy V4. Naopak nejhorší umístění v rámci smart city indexů vykazuje Bratislava, která měla ve dvou případech nejhorší umístění a Global Cities Index Bratislavu dokonce ani nezařadil. Varšava spolu s Budapeští disponují podobnou úrovní chytrého města, zaujímají totiž v žebříčcích smart city podobné umístění. Jak ukazuje Tab. 1, Smart City Index do svého hodnocení nezařadil Varšavu, avšak Maďarsko se v tomto indexu umístilo z měst zemí V4 nejlépe.

4. Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo analyzovat a zhodnotit pozici a úspěšnost měst zemí Visegrádské skupiny v žebříčcích smart city. Dílčím cílem bylo evaluovat postavení českých měst porovnávaných ve světových smart indexech. Na základě provedené analýzy vybraných smart city indexů lze říct, že městem ze zemí Visegrádské skupiny s největší hodnotou takzvaného smartness je Praha, která má nejlepší výsledky smart indexů v rámci V4. Druhé místo zaujímá Varšava, jejíž úroveň konceptu smart city je podobná Budapešti. Ze zemí Visegrádské skupiny je nejméně smart hlavní město Slovenska Bratislava. Praha disponuje Smart Prague Indexem, jež vychází z IESE CIMI indexu, definovaným španělskou akademickou institucí. Druhé nejchytřejší české město Brno prozatím podobný smart city index nevytvořilo, a tak lze potenciálně očekávat jeho vytvoření v budoucnosti. Podle Innovation City Indexu má Brno střední úroveň chytrého města, neboť z porovnávaných 500 měst bylo za rok 2018 hodnoceno na 320. místě, zatímco Praha na 61. příčce. Vzhledem k malému počtu odborných studií věnovaných metodologii indexů smart city (Alderete, 2020) by na tuto analýzu mohl navázat výzkum zaměřený konkrétně na případ Brna. Neboť toto město nedisponuje metodikou typu Smart Prague Index. Dle Alderete (2020) je pro budoucí výzkumníky prostor k prozkoumání role indexů chytrých měst se zaměřením se na digitální rozdíly mezi státy. Ve výzkumu konceptu smart city, tak i v jeho implementaci by podle Prahajar a Han (2019) neměl být opomíjen humánní a netechnologický aspekt.

Literatura

- [1] ALDERETE, M. V., (2020). Exploring the Smart City Indexes and the Role of Macro Factors for Measuring Cities Smartness. *Social Indicators Research*, vol. 147, no. 2, pp. 567–589. ISSN 0303-8300. DOI 10.1007/s11205-019-02168-y.
- [2] BATTY, M., (2012). Smart cities, big data. *Environment and Planning B: Planning and Design*, vol. 39, no. 2, pp. 191–193. ISSN 2399-8083. DOI 10.1068/b3902ed.
- [3] CARAGLIU, A., CHIARA, D. B., NIJKAMP, P., (2011). Smart Cities in Europe. *Journal of Urban Technology*, vol. 18, no. 2, pp. 65–82. ISSN 1063-0732. DOI 10.1080/10630732.2011.601117.
- [4] EASYPARK, (2019). *Smart Cities Index 2019*. [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.easyparkgroup.com/smart-cities-index/>.
- [5] FOORD, J., (2013). The new boomtown? Creative city to Tech City in east London. *Cities*, vol. 33, no. 4, pp. 51–60. ISSN 0264-2751. DOI 10.1016/j.cities.2012.08.009.
- [6] GIFFINGER, R. a kol., (2007). *Smart cities – Ranking of European medium-sized cities*. Vienna: Vienna University of Technology.
- [7] HOLLANDS, R. G., (2008). Will the real smart city please stand up? *City*, vol. 12, no. 3, pp. 303–320. ISSN 1360-4813. DOI 10.1080/13604810802479126.
- [8] IESE CIMI, (2019). *IESE Cities in Motion Index 2019*. [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://media.iese.edu/research/pdfs/ST-0509-E.pdf>.
- [9] IESE CIMI, (2018). *IESE Cities in Motion Index 2018*. [online]. [cit. 2020-03-21]. Dostupné z: <https://media.iese.edu/research/pdfs/ST-0471-E.pdf>.
- [10] IESE CIMI, (2017). *IESE Cities in Motion Index 2017*. [online]. [cit. 2020-03-21]. Dostupné z: <https://media.iese.edu/research/pdfs/ST-0442-E.pdf>.
- [11] IMD, (2019). *IMD and SUTD's unique ranking shows importance of citizens' needs in policymaking*. [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.imd.org/smart-city-observatory/smart-city-index/>.
- [12] KEARNEY, (2019). *A question of talent: how human capital will determine the next global leaders*. [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.kearney.com/global-cities/2019>.
- [13] KOZMA, D. E., (2019). Comparative Analysis of the Sustainable Development Strategies and Indicators of the V4. *Deturope*, vol. 11, no. 2, pp. 101–120. ISSN 1821-2506.
- [14] MAŠTÁLKA, M., VÁVRA, M., (2016). Koncept Smart Cities v prostředí České republiky. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 747–752. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-95.
- [15] MONZON, A., (2015). Smart Cities Concept and Challenges Bases for the Assessment of Smart City Projects. In *4th International Conference on Smart Cities and Green ICT Systems*. Lisbon: IEEE. ISBN 978-9-8975-8134-2.
- [16] PRAHAJAR, S., HAN, H., (2019). Cutting through the clutter of smart city definitions: A reading into the smart city perceptions in India. *City, Culture and Society*, vol. 18, no. 3, pp. 1–10. ISSN 1877-9166. DOI 10.1016/j.ccs.2019.05.005.
- [17] RANA, N. P., LUTHRA, S., MANGLA, S. K., ISLAM, R., RODERICK, S., DWIVEDI, Y. K., (2018). Barriers to the Development of Smart Cities in Indian Context. *Information Systems Frontiers*, vol. 21, no. 3, pp. 503–525. ISSN 1387-3326. DOI 10.1007/s10796-018-9873-4.
- [18] SCHMITT, G., (2015). *Information Cities*. Zürich: ETH Zürich. DOI 10.3929/ethz-a-010403946.
- [19] SMARTPRAGUE, (2018). *Smart Prague Index. Ročenka 2017*. Praha: Operátor ICT, a.s. ISBN 978-80-270-4510-5.
- [20] YIGITCANLAR, T., O'CONNOR, K., WESTERMAN, C., (2008). The making of knowledge cities: Melbourne's knowledge-based urban development experience. *Cities*, vol. 25, no. 2, pp. 63–72. ISSN 0264-2751. DOI 10.1016/j.cities.2008.01.001.
- [21] YOVANOF, G. S., HAZAPIS, G. N., (2009). An architectural Framework and enabling wireless technologies for digital cities & Intelligent urban environments. *Wireless Personal Communications*, vol. 49, no. 3, pp. 445–463. ISSN 0929-6212. DOI 10.1007/s11277-009-9693-4.
- [22] ZHAO, L., TANG, ZY., ZOU, X., (2019). Mapping the Knowledge Domain of Smart-City Research: A Bibliometric and Scientometric Analysis. *Sustainability*, vol. 11, no. 23, pp. 1–28. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su11236648.
- [23] 2THINKNOW, (2019). *Innovation Cities Index 2019: Global*. [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.innovation-cities.com/index-2019-global-city-rankings/18842/>.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity s názvem „Revitalizace brownfieldů a koncept Smart Cities“ (MUNI/A/1011/2019).

ÚLOHA PROTIKORUPČNÝCH MIMOVLÁDNÝCH NEZISKOVÝCH ORGANIZÁCIÍ V MUNICIPALNEJ POLITIKE

The role of anti-corruption non-profit organizations in municipal policy

MICHAL LENDVORSKÝ¹

BEÁTA MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ²

NIKOLETA JAKUŠ MUTHOVÁ¹

¹ Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | ¹ Depart..of Public Economics and Regional Develop.
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | Matej Bel university in Banská Bystrica
✉ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic
E-mail: michal.lendvorsky@gmail.com, nikoleta.jakusmuthova@umb.sk

² Katedra veřejné ekonomie | ² Department of Public Economics
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: beata.mikusovamerickova@umb.sk

Anotácia

Miera vynútiteľnosti politickej zodpovednosti na všetkých úrovniach verejnej správy ovplyvňuje úroveň korupcie. Aktívna občianska spoločnosť formujúca verejnú mienku vytvára tlak na zodpovedné konanie politikov a teda znižuje riziko korupčného konania. Zvyšovanie politickej zodpovednosti na municipálnej úrovni je možné prostredníctvom pôsobenia mimovládnych organizácií ako subjektov/aktérov municipálnej politiky. Cieľom štúdie je poukázať na možnosti riešenia problému korupcie na miestnej úrovni prostredníctvom činnosti protikorupčných mimovládnych organizácií ako subjektov municipálnej politiky. Predmetom skúmania je činnosť protikorupčnej mimovládnej organizácie v riešení problému korupcie na miestnej úrovni. Objektom skúmania je Občianske združenie Proti korupcii. Kľúčovými metódami vedeckého skúmania budú metódy klasifikačnej analýzy, komparácie a abstrakcie pri tvorbe teoreticko-metodologického rámca riešenia problematiky; metódy kauzálnej analýzy v aplikačnej časti štúdie a metódy syntézy a čiastočnej indukcie pri vyvodzovaní záverov. Sekundárny zber dát prebehne prostredníctvom konštruktívnej metódy a ich spracovanie a vyhodnotenie prostredníctvom metódy case study. Metódy aplikované na občianske združenie Proti korupcii, budú účinné pri zmapovaní ich komplexných činností a aktivít na municipálnej úrovni.

Kľúčové slová

korupcia, obec, mimovládne organizácie, prípadová štúdia

Annotation

The degree of enforcement of political accountability at all levels of government affects the level of corruption. Active civil society shaping public opinion puts pressure on politicians to act responsibly and thus reduces the risk of corrupt practices. Increasing political responsibility at the municipal level is possible through the operation of non-governmental organizations as subjects / actors of municipal policy. The aim of the study is to point out the possibilities of solving the problem of corruption at the local level through the activities of anti-corruption NGOs as subjects of municipal policy. The research issue is anticorruption NGOs activities in corruption problem solving at the local level government. The research subject is NGO Against Corruption. The key methods of scientific research are the methods of classification analysis, comparison and abstraction in the creation of a theoretical and methodological framework for solving the problem; methods of causal analysis in the application part of the study and methods of synthesis and partial induction in drawing conclusions. Secondary data collection will take place through a constructive method and their processing and evaluation through the case study method. The methods applied to the civic association Against Corruption will be effective in mapping their complex activities and activities at the municipal level.

Key words

corruption, municipality, NGOs, case study

JEL classification: H70

1. Úvod

Korupcia, jej existencia, miera a forma závisí od úrovne formálnych pravidiel – zákonov, noriem, inštitúcií a neformálnych pravidiel – vzorcov správania sa, zvykov, nepísaných pravidiel, hodnôt, ale aj od úrovne neformálnych pravidiel – vnímanie korupcie občanmi (Úrad vlády SR, 2002, s. 3). Priestor na korupciu vzniká vtedy, ak formálne pravidlá neexistujú, ak sú v nich medzery a nedostatky, alebo ak sú nejasné, nepredvídateľné, čo dáva možnosť voľnosti v rozhodovaní a subjektivismu a napokon aj vtedy, ak sa ich dodržiavanie nevyvynucuje, ak platná legislatíva a vymáhateľnosť práva spôsobujú, že riziko odhalenia a znášania dôsledkov je v porovnaní s prospechom zanedbateľné, resp. nízke (Zemanovičová, 2002, s. 189). Na úrovni neformálnych pravidiel priestor pre vznik korupcie vytvára vysoká miera tolerance občanov voči korupcii a neexistujúci účinný tlak na zmenu zo strany verejnosti (Pope, 2000, s. 65). Lysí et. al. (2002, s. 29-30) uvádza výpočet negatívnych dopadov korupcie v sociálnej, ekonomickej oblasti, či škôd v oblasti oslabenia dôvery v štát a demokraciu, ale aj v oblasti úpadku morálky spoločnosti. Korupcia existuje na všetkých úrovniach verejnej správy, teda aj na miestnej úrovni. Cieľom štúdie je poukázať na možnosti riešenia problému korupcie na miestnej úrovni prostredníctvom činnosti protikorupčných mimovládnych organizácií ako subjektov municipálnej politiky.

2. Mimovládne organizácie a riešenie problému korupcie na miestnej úrovni

Interdisciplinárne vymedzenie korupcie vníma korupčné konanie ako konanie v rozpore s právnymi a etickými normami poškodzujúce verejný záujem, ktorého sa dopúšťa osoba vo verejnej funkcii (Bardhan, 1997; Nye, 1967; Heidenheimer, 1989, Graeff, 2007).

Výskum vzťahov politickej decentralizácie a korupcie dospel k záveru, že sa výskyt prijímania a poskytovania úplatkov zvyšuje so zvyšovaním počtu jednotlivých vládnych úrovní (Rose-Ackerman, 2006; Prud'homme, 1995; Gurgur a Shah, 2005; Treisman, 1999; Fan, Lin a Treisman, 2009). Decentralizácia teda paradoxne ako súčasť procesu demokratizácie zvyšuje riziko korupčného správania. Tento vzťah neplatí v prípade fiškálnej decentralizácie (presun finančných kompetencií z centrálnej úrovne na nižšie úrovne riadenia), ktorá naopak mieru korupcie znižuje (Fisman a Gatti, 2002; Arikian, 2004; Freille, Haque a Kneller, 2008). Problém korupcie je teda vysoko aktuálny na všetkých úrovniach verejnej správy.

Stabilnú parlamentnú demokraciu, garantovanú politickú zodpovednosť (Adsera, Boix, Payne, 2003; Ackerman, 2004) a slobodu tlače (Besley a kol., 2002; Freille, Haque, Kneller, 2007; Kalenborn a Lessmann, 2012) aktivizujú ako faktory znižovania rizika korupcie proti korupčné mimovládne organizácie (Amundsen, 1999; Hellman, 2000; Offe, 2004; Vogl, 2016).

S rozvojom občianskej spoločnosti a nárastom počtu mimovládnych neziskových organizácií ako aj s decentralizáciou verejnej správy a nárastom kompetencií a zodpovedností miestnych samospráv narastajú aj príležitosti pre hľadanie spoločných prístupov a riešení a pre vzájomnú spoluprácu týchto dvoch sektorov. Oba typy subjektov môžu naplňať verejnoprospešné účely či už zo svojej vlastnej podstaty (verejný sektor) alebo nadšenia a odhodlania angažovaných občanov (súkromný neziskový sektor) v prospech širšej spoločnosti. Oba pritom spolupracujú, či naopak narážajú na seba v kontrolných či konfliktných situáciách, ako je korupčné konanie predstaviteľov samosprávy (Young, 2000).

Mimovládne neziskové organizácie môžu podľa (Grønbjerga, 1998) vo vzťahu k verejnému sektoru súťažiť s verejnými organizáciami (napr. v oblasti vzdelávania), spolupracovať s nimi v partnerstve prostredníctvom dotačných vzťahov (napr. v oblasti verejných služieb), pristupovať k nim, ako zdrojom, ktoré treba mobilizovať (napr. v oblasti ľudských práv, ochrany životného prostredia, komunitného rozvoja) alebo ich vnímajú ako nezlučiteľné so základným poslaním svojej organizácie napr. v oblasti filantropie, náboženstva (Grønbjerg, 1998). Protikorupčné mimovládne organizácie pôsobia v oblasti vzdelávania občanov konkurencie výkonnej štátnej moci, riešenia korupčných káuz (mobilizácia súdnej štátnej moci), ako aj predchádzania ich vzniku (spolupráca so zákonodarnou štátnou mocou) (Brinkerhoff-Brinkerhoff, 2002).

Uvedené vzťahy medzi verejným a súkromným neziskovým sektorom existujú na všetkých úrovniach verejnej správy, teda aj na úrovni miestnej samosprávy (Burdney, 1987). Mimovládne neziskové organizácie v miestnych komunitách často zohrávajú dôležitú rolu sprostredkovateľov a rolu spoločenskej mobilizácie. Pri dodávke služieb sa často považujú za flexibilnejšie, vnímavejšie a inovatívnejšie ako verejná správa (Bryson, Crosby a Stone,

2006). To platí aj v prípade vzdelávania občanov, formovania vnímania korupcie občanmi, vytvárania podmienok pre boj s korupciou na úrovni neformálnych pravidiel a riešenie korupčných káz tlakom na dodržiavanie pravidiel na formálnej úrovni (Deakin-Gaster, 1999).

Týmto spôsobom by mimovládne organizácie mali byť zapojené do procesov tvorby a výkonu verejnej politiky. Mimovládne neziskové organizácie sa vďaka svojej kreativite a nezávislosti na byrokracii alebo ziskovom motíve často stávajú nositeľmi inovatívnych myšlienok, zručností a experimentovania s novými prístupmi či nevyskúšanými službami (Snavelly-Beck, 1994). Na druhej strane miestne samosprávy ako verejný orgán majú priamu zodpovednosť pri plánovaní politik a dodávke verejných služieb občanom pri splnení požiadaviek 3E – hospodárnosti, efektívnosti a účinnosti. To predpokladá zamedzeniu korupčného správania. Občania v komunite majú tiež väčšiu možnosť ovplyvňovať politické rozhodnutia. Miestne samosprávy sa tak stávajú nezávislejšími hráčmi pri formulovaní verejnej politiky. Do tohto procesu môžu svojimi inovatívnymi návrhmi vstupovať mimovládne neziskové organizácie a podieľať sa tak priamo na formovaní municipálnej politiky, o ktorom môže nezávislá samospráva priamo rozhodovať (Putnam, 1993).

3. Cieľ a metodika štúdie

Cieľom štúdie je poukázať na možnosti riešenia problému korupcie na miestnej úrovni prostredníctvom činnosti protikorupčných mimovládnych organizácií ako subjektov municipálnej politiky. Predmetom skúmania je riešenie problému korupcie na miestnej úrovni. Za objekt skúmania sme si vybrali mimovládnu neziskovú organizáciu, konkrétne Občianske združenie Proti korupcii.

Kľúčovými metódami vedeckého skúmania budú metódy klasifikačnej analýzy, komparácie a abstrakcie pri tvorbe teoreticko-metodologického rámca riešenia problematiky; metódy kauzálnej analýzy v aplikačnej časti štúdie a metódy syntézy a čiastočnej indukcie pri vyvodzovaní záverov. Sekundárny zber dát prebehne prostredníctvom konštruktívnej metódy a ich spracovanie a vyhodnotenie prostredníctvom metódy case study.

Metóda case study - prípadovej štúdie je výskumnou metódou vedeckého výskumu kvalitatívneho charakteru. Prípadová štúdia je „idiografickým skúmaním jedného jedinca, rodiny, skupiny, organizácie, obce, spoločnosti, či procesu a jej hlavným účelom je popis, prijateľné sú aj pokusy o vysvetlenie“ (Rubin a Babbie, 2001, s. 390 – 391). Ako výskumná metóda je zameraná na štúdium jedného prípadu (single case study) alebo viacerých prípadov (multiple case study), ktoré môže predstavovať tak jednotlivca, rodina, komunita, organizácia ako i konkrétna zmena v systéme sociálneho zabezpečenia, nové sociálno-patologické javy, akým je aj korupcia. V odbornej literatúre sa problematikou kazuistik a prípadových štúdií zaoberá (Levická 2004, s. 14), ktorá prípadovú štúdiu definuje ako „súhrne spracovanú správu o konkrétnom prípade“.

Podľa (Hendla 2005, s. 104) „ide o zachytenie zložitosti prípadov, o popis vzťahov v ich celistvosti“. Na rozdiel od kvantitatívnej výskumnej stratégie, kedy je najčastejšie cieľom štandardizovať určitý problém, v rámci kvalitatívnej výskumnej stratégie nás budú zaujímať špecifiká skúmaného prípadu korupčného konania, pochopenie prebiehajúcich zmien a interakcií.

Podobné chápanie prípadovej štúdie nájdeme aj u iných autorov, napr. (Strieženca, 1996), (Gaburu, Mydlíkovej, et al., 2004), ktorí upozorňujú na to, že pri dodržaní určitej úrovne odbornosti môže táto metóda slúžiť ako výskumná, ktorá vedecky analyzuje konkrétny prípad.

Existujú dané postupy ako pracovať touto metódou v záujme udržania určitej úrovni odbornosti (Tellis, 1997). Kvalitne vypracovaná prípadová štúdia má podľa (Yina, 2009) päť základných charakteristík, a to významnosť prípadu, kompletnosť spracovania, branie do úvahy alternatívnych perspektív, dostatočné množstvo dát, kreativnosť a „pútavosť“ v spracovaní. Tieto charakteristiky sme dodržali pri spracovaní jednotlivých prípadových štúdií korupčných káz v aplikačnej časti štúdie.

Na úrovni miestnej štátnej správy sme identifikovali niekoľko problémov a návrhov riešení, ktorými je možné znížiť mieru korupcie (Tab. 1)

Budeme sledovať, či sa jednotlivé problémy objavili aj pri riešení korupčných káz Občianskym združením Proti korupcii a aký postup bol pri ich riešení uplatnený.

Tab. 1: Důvody vzniku korupcie a návrhy ich riešení na miestnej úrovni

Problémy, ktoré vnímajú obyvatelia na úrovni miestnej štátnej správy	Návrhy riešení
Nízka miera transparentnosti	Zverejňovanie materiálov rokovania zastupiteľstva s časovým predstihom
	Zverejňovanie materiálov, pozvánok a zápisníc z verejných stretnutí
	Vytvorenie sekcie s materiálmi a archívom materiálov zo zasadnutí zastupiteľstva
	Vytvorenie jednej adresy pre žiadosti a sprístupnenie informácií
	Odpovedanie na žiadosti o sprístupnenie informácií v zákonne stanovenej lehote
Nízka miera participácie obyvateľov	Využívanie participatívneho rozpočtu
Nízka miera akceptovania názorov nezávislých odborníkov	Pri nakladaní s verejnými financiami rokovať s odborníkmi
Previazanosť politických subjektov na podnikateľské skupiny	Zabezpečiť výber nezávislého dodávateľa
Stagnácia kvality verejných služieb (zdravotníctvo, vzdelávanie, bezpečnosť a pod.)	Realizovať predchádzajúce návrhy riešení
Nízka miera spolupráce medzi verejnou správou a médiami	Poskytovanie spätnej väzby, identifikovaný vlastník médií, zverejňovanie správ

Zdroj: Spracované podľa Transparency international (2018)

4. Výsledky a diskusia

Pri realizácii protikorupčného programu na miestnej úrovni je nevyhnutné zhromaždiť všetky relevantné informácie o prevládajúcich podmienkach v miestnych inštitúciách. To sa týka okresných a krajských úradov a skúsenosti verejnosti s úplatkami, nezávislosť lokálnej justície – okresné a krajské sudy, verejné orgány činné v trestnom konaní a ich konexie so skupinami podozrivými aktérmi s trestnej činnosti, lokálny politický zástupcovia, ktorí môžu konať podozrivo, neeticky, pričom je zaznamenaná vysoká miera nárastu ich majetku ku pomeru evidovaných všetkých príjmov. Ďalej sa to môže týkať politických zástupcov a ich vzťahu z lokálnymi podnikateľmi. Pri sledovaní ich vzájomnej koordinácie sa môžu odhaliť napríklad výhodné miestne zákazky alebo verejné pozemky predané za podpriemerné ceny podnikateľským subjektom a miera nadobudnutého majetku za určité obdobie u politických subjektov a ich blízkym osobám, (Ngozi, 2018). Jednou z výhod mimovládnych organizácií ako sú občianske združenia je ponuka členstva pre širšie obyvateľstvo. Monitorovanie manipulácie s verejným rozpočtom, transparentnosť vo verejných tendroch, víťazné konzorciá verejných tendrov a miera kvality poskytnutých produktov zhotoviteľmi sú činnosti, ktoré sú vo verejnom záujme a ich sledovanie má preto spoločenský význam. Čím viac je spoločnosť informovaná a znepokojená s korupčného konania v lokálnych kauzách, tým väčší vzniká dopyt po spravodlivosti a treste. Intenzita odporu voči lokálnej korupcií je silnejšia, pretože sa to týka prostredia v ktorom priamo žije poškodená verejnosť. Lokálny skorumpovaní aktéri to majú po odhalení korupčného správania sa sociálne náročnejšie. Na základe ich amorálnych činností môžu byť odcudzovaní priateľmi, susedmi a miestnou komunitou v ktorej sa nachádzajú. V porovnaní s veľkou spoločnosťou a územím sa pre skorumpovaných aktérov nejedná o tak intenzívny sociálny problém, pretože ich výskyt na jednotlivých miestach je zriedkavejší.

V Slovenskej republike sa okrem ďalších činností a aktivít neziskových organizácií, predkladajú metodologické opatrenia a návrhy vzhľadom aj na aktuálnu situáciu v krajine a to na rôznych úrovniach. Opatrenia vznikli od mimovládnej neziskovej organizácie Zastavme korupciu. Návrhy sú uplatniteľné aj pre municipálnu politiku v krajine. Absencia týchto opatrení by mohla mať väčšie dopady na miestnu spoločnosť (Tab. 2).

Tab. 2: Variácie na boj proti korupcií aplikovateľné mimovládnu organizáciou pre miestnu politiku

Typ opatrení	Konkretizovane	Oblasti monitoringu
Šírenie povedomia	Školenia verejných činiteľov	
	Kultúra netolerancie	
	Nastavenie spoločnosti	
	Vzdelávanie na školách	
Sankcie	Vyšetrovanie a obžaloba	Majetkové priznania
	Súdne tresty	Polícia
	Disciplinárne postihy	Prokuratúra
	Politické a spoločenské sankcie	Súdy
Prevenca	Administratívne pravidlá	Ochrana oznamovateľov
	Prístup k informáciám	
	Zabránenie konfliktu záujmov	
Odhaľovanie	Interná kontrola	
	Ochrana oznamovateľov	
	Zákonný rámec pre oznamovateľov	

Zdroj: Spracované podľa údajov od OZ Zastavme korupciu (2016)

Lokálne a regionálne rozdiely v miere korupčného konania sú ideálne na analýzy. Cieľom takýchto analýz je zisťovanie problémov, ktoré udržuju, či posilňujú mieru korupcie v určitých lokalitách viac ako v tých ostatných. Zároveň po spracovaní kvalitných výstupov príčin výskytu korupcie, prichádzajú na rad návrhy a opatrenia na zmiernenie korupčného konania v oblasti. Mimovládne organizácie sa zaoberajú činnosťami ako zvyšovanie povedomia o potrebe zmeny medzi občanmi. To môže byť jednoduchšie tam, kde korupcia priamo ovplyvňuje jednotlivé životy ľudí a práca sa dotýka komunit, ktoré sú korupciou zneužívané uviedol (Unger, 2018). Spoločným systémom zdieľaných skúseností a obáv je možné ľahšie vytvoriť občianske koalície pre miestne akcie proti korupcií. Ak sa protikorupčná iniciatíva stretne s úspechom, výsledky môžu byť pre spoločenstvá viditeľnejšie, čo sa prejavuje na lepšej transparentnosti pri hospodárení s verejnými zdrojmi, integrite a lepším poskytovaním miestnych služieb, (Ackerman, 2016).

Miestne protikorupčné činnosti a aktivity sa môžu navzájom dopĺňať, podporovať a dokonca nahrádzať národné iniciatívy povedal (Schweizer, 2019). V Peru sa model lokálnych zásahov - mapovanie rizika korupcie a rozvoj kapacít na sociálne monitorovanie – sa neskôr rozšíril na vnútroštátnej úrovni, keď jeden z miestnych verejných činiteľov, ktorý bojoval za protikorupčné aktivity, neskôr prevzal širšiu národnú úlohu. V Libérii sa miestne monitorovanie a intervencie v oblasti korupcie používajú na pomoc pri formovaní rozhodnutí, ktoré prijíma Rada guvernérov pri formulovaní decentralizačnej politiky krajiny.

Case studies činnosti občianskeho združenia Proti Korupcii

Občianske združenie Proti korupcii pôsobí ako dozorný kontrolór a zároveň podáva návrhy na zmiernenie korupčného správania.

Nezisková organizácia Proti korupcii bola na začiatku založená občanmi Slovenskej republiky, ktorí vykonávajú pracované činnosti ako investigatívny novinári, právnici, regionálni politici, ktorí odmietali korupčné správanie, alebo takí občania, ktorí poukazovali na korupčné správanie v ich okolí. Absencia systémových opatrení a výskyt korupcie na rôznych úrovniach v štáte bol jedným z hlavných motívov na vznik tejto organizácie. Založenie občianskeho združenia zvyšuje efektívnosť v monitorovaní verejných systémov, nahlasuje korupciu, sleduje procesy a závery v jednotlivých korupčných prípadoch. Organizácia tiež vytvára tlak na lepšiu transparentnosť, vymožitelnosť práva a spravodlivosť prostredníctvom koordinácie s médiami.

Jednou z príčin výskytu korupcie na miestnej úrovni sú nie presne definované rozhodovacie a riadiace procesy vo verejnej správe, ako aj nízka vymožitelnosť zodpovednosti voči verejným funkcionárom. Riziko trestu, ktoré skorumpovaným aktérom hrozí je menšie v porovnaní s výhodami, ktoré im nekalé činnosti ponúkajú. Regióny, ktoré sú označované ako dlhodobé „chudobné“ v štáte, sú obliehané korupciou, ktorú často toleruje aj miestna verejnosť. Etické kódexy a morálne správanie sa tak stávajú vágnymi pojmami. V ekonomicky menej výkonných regiónoch sú aj kvôli o niečo nižšej edukácií v porovnaní s výkonnejšími regiónmami, občania náchylnejší voliť

populistickejšie politické strany. To sa prejavuje na voľbe niektorých primátorov miest a obcí, či vyšších preferenciách populistických politických strán v okresoch a regiónoch.

Občianske združenie proti korupcii v tejto problematike vykonáva podpornú činnosť napríklad vo forme organizovaných prednášok a workshopov s relevantnými odborníkmi, organizuje literárne súťaže pre študentov stredných škôl na tému „život bez korupcie“. Podporným mechanizmom sú aj festivaly, akým je Protikorupčný festival, pričom tento rok bol uskutočnený koncom Februára 4. ročník takéhoto podujatia s významnými slovenskými osobnosťami. Verejnosť si tak môže rozširovať obzory a získať rôzne dôležité poznatky o korupčnom konaní. Môže si vypočítať názory na dôvody stagnácie úrovne korupcie v Slovenskej spoločnosti, ako aj predkladané empirické návrhy a opatrenia na zmiernenie korupcie vo verejnej správe. Tieto prvky pomáhajú aktivizovať verejnosť v boji proti korupcii. Zároveň sa tým znižuje miera tolerancie proti nekalému konaniu vo verejnom sektore.

Proti korupcii sa orientuje na konkrétne prípady korupcie a zneužívaniu verejných zdrojov. Nahlasovateľmi je širšia verejnosť, ktorej združenie pomáha aj vo forme metodických a odborných odporúčaných postupov.

V rámci dlhodobých korupčných káuz sme zaevidovali 11 prípadov, ktorými sa zaoberalo občianske združenie Proti korupcii. Pre lepšie zmapovanie činnosti a výstupov práce organizácie Proti korupcii sa zameriame na municipalitu, konkrétne v obci Rosina.

Jednalo sa o situáciu z roku 2015, keď do obce nastúpil nový starosta. Krátko po svojom nástupe podpísal starosta zmluvu o právnej pomoci pre obec s právnickou kanceláriou osobám jemu blízkym. V období dva a pol roka bolo tejto advokátskej kancelárii vyplatených 22 500 Eur za právnu pomoc. Táto situácia bola problematická v tom, že táto zmluva bola podpísaná bez verejného obstarávania. Neboli o tom informovaní ani obecní poslanci a zároveň táto zmluva bola zverejnená na internetovej stránke obce až skoro mesiac po jej podpísaní. Zákon pritom ustanovuje platnosť zmlúv až po ich zverejnení. Po zistení, že sa uzatvorila takáto zmluva, obecné zastupiteľstvo po opakovanom hlasovaní veto prelomilo. Výslednou prácou organizácie Proti korupcii bolo, že obecné zastupiteľstvo zrušilo zmluvu o právnej pomoci. Pre lepšie porovnanie Proti korupcii taktiež oslovilo jedenásť okolitých samospráv ohľadne získania informácií, či tieto obce využívajú takzvané zmluvy o právnych službách. Štyri obce z oslovených obcí takéto služby nevyužívali vôbec. Zvyšné obce to využívali v mesačnej sadzbe od 150 Eur do 500 Eur. Ideálne to má napríklad obec Strečno, ktorá využíva v prípade potreby právnické služby na základe hodinovej taxi a to vo výške 25 Eur na hodinu. Po zistení takýchto skutočností napríklad obec Terchová tiež prehodnotila opodstatnenosť paušálnej odmeny na sumu 500 Eur po troch mesiacoch namiesto jedného. Občianske združenie Proti korupcii navrhuje v takýchto prípadoch pokiaľ sa obce rozhodnú pre paušálne využívanie právnických služieb cyklické kontroly, ktoré overia skutočný objem využívania takýchto služieb v obciach. Inak obyvatelia obce prichádzajú o svoje verejné financie, ktoré mohli byť použité efektívnejšie, namiesto „verejnej dotácie“ pre blízke osoby starostov obcí.

5. Záver

Cieľom štúdie je poukázať na možnosti riešenia problému korupcie na miestnej úrovni prostredníctvom činnosti protikorupčných mimovládnych organizácií ako subjektov municipálnej politiky.

Dôvodom pre vznik neziskovej organizácie Občianskeho združenia Proti korupcii je absencia systémových opatrení pre riešenie problému korupcie zo strany štátu, čoho dôkazom je nízky počet vyriešených korupčných káuz. Súčasná usporiadanie spoločnosti plne nerešpektuje práva občana, problém korupcie sa prehľbuje na všetkých úrovniach verejnej správy a teda aj na municipálnej.

Problém má svoj pôvod na úrovni: A formálnych pravidiel: nie sú jasne definované riadiace a rozhodovacie procesy vo verejnej správe (vo väčšine prípadov neexistujú štandardy postupov), súčasná legislatíva a vymáhateľnosť práva vedú k tomu, že riziko znášania dôsledkov korupčného správania je menšie resp. zanedbateľné v porovnaní s prospechom plynúcim z takého správania – ovplyvnené efektívnosťou kontrolných mechanizmov, B neformálnych pravidiel: absencia etického kódexu pre všetkých zamestnancov vo verejných organizáciách (existujú len osobitné ustanovenia pre zamestnancov štátnej služby), vysoká tolerancia občanov voči zneužívaniu moci a netransparentnosti.

Hlavným cieľom OZ Proti korupcii je aktivizovať občanov v boji proti korupcii s cieľom zvýšiť transparentnosť hospodárenia s verejnými prostriedkami prioritne na úrovni miestnej samosprávy.

Tento cieľ realizuje OZ Proti korupcii prostredníctvom plnenia čiastkových cieľov v dvoch rovinách: 1. odhaľovať prípady korupcie a zneužívania verejných zdrojov, 2. poskytovať občanom metodickú a odbornú pomoc v boji proti korupcii a klientelizmu, 3. zvýšiť hranice citlivosti verejnosti na toleranciu korupcie - prostredníctvom médií, tlačovín, prednášok. 4. sledovania postupu štátnych orgánov pri riešení jednotlivých korupčných káuz.

Cieľovými skupinami činností združenia sú verejnosť ako taká (zvyšovanie citlivosti voči korupcii - vzdelávanie), občania s osobnou skúsenosťou s korupčným správaním sa (odhaľovanie korupčných káuz a ich riešenie), miestna samospráva (kontrola hospodárenia s verejnými prostriedkami, tlak na transparentnosť s ich nakladaním, sledovanie ich postupu pri riešení konkrétnych korupčných káuz). Celkovo sme zaevidovali v dlhodobých témach korupčných káuz 11 prípadov, ktorými sa zaoberalo občianske združenie Proti korupcii na základe podnetov verejnosti v rôznych oblastiach.

Napriek jasnému prínosu činnosti OZ Proti korupcii v riešení problému korupcie sa jeho členovia stretávajú zo strany predstaviteľov verejných inštitúcií s neochotou spolupracovať, až na ojedinelé prípady (pomoc verejným inštitúciám – napr. v boji proti nevýhodným zmluvám uzavretým s bývalým vedením). To je jasným dôkazom, že predstavitelia samosprávy si neuvedomujú dôležitú úlohu neziskových mimovládnych organizácií v riešení problému korupcie na miestnej úrovni a doposiaľ ich nerešpektujú ako rovnocenných partnerov v tvorbe a realizácii verejnej politiky.

Literatúra

- [1] ACKERMAN, S., (2016). *Corruption and Government 2ed: Causes, Consequences, And Reform*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9781107441095.
- [2] AMUNDSEN, I., (1999). *Political corruption: An introduction to the issues*. Bergen: Chr. Michelsen Institute. ISBN 9788290584400.
- [3] ARIKAN, G. G., (2004). Fiscal Decentralization: A Remedy for Corruption? *International Tax and Public Finance*, vol. 11, 2004, no. 2, pp. 175-195. ISSN 1573-6970.
- [4] BARDHAN, P., (1997). Corruption and Development: A Review of Issues. *Journal of Economic Literature*, vol. 35, 1997, no. 3, pp. 1320-1346. ISSN 0022-0515.
- [5] BRINKERHOFF, J. M., BRINKERHOFF, D. W., (2002). Government-Nonprofit Relations in Comparative Perspective: Evolution, Themes and New Directions. *Public Administration and Development*, vol. 2, no.1, pp. 3-18. ISSN 1099-162X. DOI 10.1002/pad.202.
- [6] BRUDNEY, J. L., (1987). Coproduction and Privatization: Exploring the Relationship and its Implications. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, vol. 16, no. 3, pp. 11 - 21. ISSN 1552-7395. DOI 10.1177/089976408701600303.
- [7] BRYSON, J. M., CROSBY B. C., STONE, M. M., (2006). The Design and Implementation of Cross-Sector Collaborations: Propositions from the Literature. *Public Administration Review*, vol. 66, no. 1, pp. 44 – 55. ISSN 0033-3352. DOI 10.1111/j.1540-6210.2006.00665.x.
- [8] DEAKIN, N., GASTER, L., (1999). Cross-Border Collaboration Between Non-Profits and Local Government: A U.K. Study. In *Crossing the Borders: Collaboration and Competition Between Nonprofits, Business and Government*. Alexandria, VA: Spring Research Forum.
- [9] FAN, C. S., LIN, CH., TREISMAN, D., (2009). Political decentralization and corruption: Evidence from around the world. *Journal of Public Economics*. vol. 93, no. 1, pp. 14-34. ISSN 0047-2727.
- [10] FISMAN, R., GATTI, R., (2002). Decentralization and corruption: evidence across countries. *Journal of Public Economics*. vol. 83, no. 1, pp. 325-345. ISSN 0047-2727.
- [11] FREILLE, S., HAQUE, M., KNELLER, R., (2008). *Federalism, decentralisation and corruption*. [online]. 2008. Centre for Economic Policy Research. [cit. 2012-10-30]. Dostupné na internete: <http://www.cepr.org/meets/wkcn/6/6675/papers/Freille.Final.pdf>.
- [12] GABURA, J., MYDLÍKOVÁ, E. et al., (2004). *Vedenie sociálneho prípadu*. Bratislava: ASSP. ISBN 80-968713-2-3.
- [13] GRAEF, G., (2007). Causes of corruption: Towards a Contextual theory of corruption. *Public Administration Quarterly*. vol. 31, no. 1, pp. 39-86. ISSN 07349149.
- [14] GRØNBJERG, K. A., (1998). Markets, Politics, and Charity: Nonprofits in the Political Economy. Powell, W. W., Clemens, E. S. (eds). *Private Action and the Public Good*. New Haven & London: Yale University Press, pp. 137-150. ISBN 9780300064490.
- [15] GURGUR, T., SHAH, A., (2005). *Localization and Corruption: Panacea or Pandora's Box?* [online]. 2005. World Bank Policy Research Working Paper. [cit. 2012-11-01]. Dostupné na internete: <http://info.worldbank.org/etools/doc s/library/206958/Localizationand corruption.pdf>.
- [16] HEIDENHEIMER, A. J., JOHNSON, M., LEVINE, V. T., (1989). *Political Corruption: A Handbook*. New Brunswick, N. J. : Transaction Books, pp. 189. 1 017. ISBN 0-88738-163-4.

- [17] HELLMAN, J., (2000). *Seize the State, Seize the Day: State Capture, Corruption, and Influence in Transition*. Washington, DC: Policy Research Working Paper. ISBN 181394502444.
- [18] HENDL, J., (2005). *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.
- [19] HEYWOOD, A., (2013). *Politics*. Londýn : Palgrave Macmillan. ISBN 9780230363380.
- [20] JOHNSTON, M., (2006). *Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9780521618595.
- [21] LEVICKÁ, J., (2004). *Kazuistický seminár zo sociálnej práce*. Trnava: SAP, spol. s. r. o. ISBN 80-89074-93-6.
- [22] LYSÝ, J., MALÍK, B., ŠVARAL, P., (2002). *Čo by mal občan vedieť o korupcii*. Bratislava: Róbert Vico. ISBN 80-89041-49-3.
- [23] NGOZI, I., (2018). *Fighting corruption is dangerous*. Cambridge : The MIT Press. ISBN 9780262038010.
- [24] NYE, J. S., (1967). Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis. *American Political Science Review*. vol. 61, no. 2, pp. 417-427. ISSN 0003-0554.
- [25] OFFE, C., (2004). *Political corruption: Conceptual and Practical issues*. Basingstoke: Kornai. ISBN 9781403964496.
- [26] POPE, J., (2000). *Protikorupčná príručka – skúsenosti z celého sveta*. Bratislava: Transparency International Slovensko. ISBN 80-967382-3-2.
- [27] PRUD'HOMME, R., (1995). The Dangers of Decentralization. *World Bank Research Observer*. vol. 10, 1995, no. 2, pp. 201-220. ISSN 1564-6971.
- [28] PUTMAN, R., (1993). *Making Democracy work*. New Jersey: Princeton University Press. ISBN 9780691037387.
- [29] ROSE-ACKERMAN, S., (2006). *International Handbook on the Economics of Corruption*. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, pp. 615-617. ISBN 1-84542-242-2.
- [30] RUBIN, A., BABBIE, E., (2001). *Research methods for social work*. 4th edition. Belmont: Wadsworth / ThomsonLearning. ISBN 0-534-36994-4.
- [31] SCHWEIZER, P., 2019. *Secret empires: How the American political class hides corruption and Enriches family and friends*. New York : Harper paperbacks. ISBN 978-0062569370.
- [32] SNAVELY, K., BECK, R., (1994). Defining the Role of Nonprofit Corporations in Community Economic Development. *Journal of the Community Development Society*, vol. 24, no. 2, pp. 213-228. ISSN 0010-3829. DOI 10.1080/15575339309489909.
- [33] STRIEŽENEC, Š., (1996). *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava: AD. ISBN 80-967589-0-X.
- [34] TELLIS, W., (1997). Application of a Case Study Methodology. *The Qualitative Report*, vol. 3, no. 3, pp. 1 - 19. ISSN 1052-0147.
- [35] TREISMAN, D., (1999). Decentralisation and corruption: why are general states perceived to be more corrupt. In *Journal of Public Economics*, vol. 76, no. 2, pp. 399-457. ISSN 0047-2727.
- [36] UNGER, C. (2018). *House of Trump, House of Putin*. Brisbane : Dutton. ISBN 9781524743505.
- [37] ÚRAD VLÁDY SR., (2002). Informácia o analýze stavu vnímania korupcie v SR. [cit. 2020-04-20]. Dostupné na internete: https://hsr.rokovania.sk/data/att/55792_subor.rtf.
- [38] VOGL, F., (2016). *Waging War on Corruption: Inside the Movement Fighting the Abuse of Power*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers. ISBN 1442218525.
- [39] YIN, R. K., (2009). *Case study research. Design and Methods*. 4th edition. London: SAGE Publications, Inc. ISBN 9781412960991.
- [40] YOUNG, D. R., (2000). Alternative Models of Government-Nonprofit Sector Relations: Theoretical and International Perspectives. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, vol. 29, no. 1, pp. 149 - 172. ISSN 0899-7640.
- [41] ZEMANOVIČOVÁ, D., (2002). Ekonomické aspekty korupcie. *Ekonomický časopis*, vol. 50, no. 2, pp. 182 -196. ISSN 0013-3035.

Štúdia je podporovaná grantovým projektom GA19-06020S Alternatívni spôsoby poskytování služeb.

LOCAL REFERENDUM AS A TOOL OF DIRECT PARTICIPATION OF CITIZENS IN THE DECISION-MAKING OF MUNICIPALITIES IN THE CZECH REPUBLIC

Místní referendum jako nástroj přímé participace občanů na rozhodování obcí v České republice

FILIP HAMPL

Katedra práva | Department of Law
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: filip.hampl@econ.muni.cz

Annotation

The local referendum is the only tool of direct democracy in the Czech Republic, allowing citizens to decide on issues falling within the independent competence of municipalities directly. The aim of the paper is to assess the use, voter turnout, binding force, and thematic focus of local referenda as a tool of direct participation of citizens in the decision-making on local issues in the Czech municipalities with respect to their size defined by the population in the period 2006-2019. To fulfil the aim, descriptive statistics, binary logistic regression, classification analysis and correlation analysis have been employed. A total of 288 local referenda were held in the examined period, 193 of them in the municipalities up to 1,999 inhabitants. The results do not indicate a statistically significant relationship between the municipality size and the holding of referenda. On the other hand, the results show a weakly negative correlation relationship between the municipality size and the turnout (the binding force, respectively). The referenda focused on territorial development, environment, alternative sources of power and infrastructure predominate in the municipalities up to 4,999 inhabitants. The referenda on municipal property and public order prevail in the municipalities with 5,000 and more inhabitants.

Key words

direct participation, local government, local referendum act, municipality, voter turnout

Anotace

Místní referendum představuje v České republice jediný nástroj přímé demokracie, prostřednictvím kterého mohou občané přímo rozhodovat o otázkách spadajících do samostatné působnosti obcí. Cílem tohoto článku je zhodnotit využívání, volební účast, závaznost a tematické zaměření místních referend jakožto nástroje přímé participace občanů na rozhodování místních záležitostí v obcích České republiky v závislosti na jejich velikosti vymezené počtem obyvatel za období 2006-2019. K naplnění cíle byly využity popisné statistiky, binární logistická regrese, klasifikační analýza a korelační analýza. Ve sledovaném období se uskutečnilo celkově 288 místních referend, z toho 193 v obcích do 1 999 obyvatel. Výsledky neindikují statisticky významný vztah mezi velikostí obce a uskutečněním místního referenda. Na druhou stranu ale ukazují slabě negativní korelační vztah mezi velikostí obce a volební účastí (resp. závazností místního referenda). Tematicky převažují v obcích do 4 999 obyvatel referenda zaměřená na územní rozvoj, životní prostředí, alternativní zdroje energie a infrastrukturu. V obcích nad 5 000 obyvatel převládají referenda týkající se obecního majetku a veřejného pořádku.

Klíčová slova

přímá participace, místní správa, zákon o místním referendu, obec, volební účast

JEL classification: H11, H80

1. Introduction

Citizens take part in the conduct of public affairs directly or through freely chosen representatives. While local elections are a representative form of democracy, local referenda represent an institute of direct democracy, allowing municipal residents to make decisions on local political issues directly. Local referenda support

community involvement in local governance (Klausen and Sweeting, 2004), can generate strong beliefs in the legitimacy of decisions (Esaïsson et al. (2012) and positive citizens' attitude about their ability to influence what local government does (Benz and Stutzer, 2007). On the other hand, turnout in referenda tends to be lower than in traditional elections, calling the legitimacy of the decision into question (Kuźelewska, 2015). Besides, voters and non-voters might have different preferences, and thus, referenda should lead to unrepresentative decisions (Leininger and Heyne, 2017).

Most European countries use local referenda as a tool of direct citizen participation in local government decision-making. Only a minority of them does not foresee local referenda in their law systems, i.e. Denmark, Greece, Lithuania, Latvia, Georgia, and Turkey (Uşvat, 2017). The results of local direct voting in Switzerland, Germany and Austria are binding, which is not the case in most of the other European countries. But for instance, in Poland, the Czech Republic, Slovakia and Slovenia, local referenda may be binding under certain conditions. (Hendriks et al., 2012)

In the Czech Republic, the institute of the local referendum is regulated primarily by the Act No. 22/2004 Coll., on Local Referendum (Local Referendum Act), and specially by the Acts No. 128/2000 Coll., on Municipalities, and No. 131/2000 Coll., on the Capital City of Prague. The Czech legislation distinguishes between two types of local referenda – obligatory and facultative. According to Filip (2011), an obligatory referendum must be held to decide an issue regarding the division of a municipality into two or more parts, while a facultative referendum is not mandatory and can be announced to determine any topic, falling within the independent competence of municipality. A local referendum is announced by the municipal board on its initiative (i.e. top-down referenda) or the initiative of a preparatory committee of citizens supported by the signatures of eligible voters (i.e. bottom-up referenda) (Local Referendum Act, section 8). The question asked must be formulated in such a way that it can be answered yes or no; thus, it is not possible to vote on supplementary questions introduced by the pronouns where, when, who, where etc. (Rigel, 2011). The right to vote in a local referendum is vested in everyone who is entitled to vote in municipal council elections. All referendum costs are covered by the municipal budget (Local Referendum Act, section 51).

If the referendum meets legal conditions, it is binding for the municipal council and other municipal bodies. The prerequisite for the binding force is validity. The referendum is valid if at least 35% of all eligible voters have taken part. The valid local referendum is binding for the municipal bodies if the decision has been endorsed by the absolute majority of the voters who have taken part in the referendum and concurrently, this number is at least 25% of the eligible voters in the municipality. Regarding decisions on change of municipal boundaries (e.g. a division of a municipality), the local referendum is binding if an absolute majority of all eligible voters have been voted for the decision. (Local Referendum Act, sections 48-49) This rule ensures that changes in municipal boundaries will genuinely be decided by the majority of the municipality's population, and the result will be representative.

Several authors studied local referenda in the Czech Republic. Jüptner et al. (2015) addressed the factors influencing their results and turnout. Novy (2016) studied voters' participation in local referenda concerning the concept of NIMBY (not-in-my-back-yard) and concluded that the turnout could be positively affected by NIMBY questions. However, the author pointed out other factors affecting the participation as well, i.e. turnout threshold, concurrent elections, and municipality size. Burešova and Balík (2019) analysed initiators of local referenda and stated that the municipal board was the most frequent initiator of local referenda in 2007-2016. Following these studies, the paper extends the dataset of local referenda by ones held in recent years and deals in more detail with the turnout, binding force, and topics with respect to the size of the Czech municipalities.

2. Aim and methods

The aim of the paper is to assess the use, voter turnout, binding force, and thematic focus of local referenda as a tool of direct participation of citizens in the decision-making on local issues in the Czech municipalities with respect to their size defined by the population in the period 2006-2019.

Pursuant to the section 1 of the Local Referendum Act, a local referendum can be announced on the territory of the independent self-governing municipalities (including statutory cities and the capital city of Prague), but also on the territory of city boroughs or city districts of territorially subdivided statutory cities and on the territory of parts of independent municipalities in case of local referenda regarding the separation of a municipality part or establishing of city districts or city boroughs. Therefore, in the paper, the term municipality contains not only independent self-governing municipalities (and statutory cities) but city boroughs, city districts and territory parts of independent municipalities where local referenda were held as well unless otherwise stated. Municipalities were

divided into five size categories based on the number of inhabitants on 1 January of the year of the referendum was held, as follows: municipalities with 1-499 inhabitants, 500-1,999 inhabitants, 2,000-4,999 inhabitants, 5,000-19,999 inhabitants and 20,000 and more inhabitants.

The use of local referenda, their binding force and turnout in the size categories of municipalities have been analysed using descriptive statistics. A referendum was considered binding if legal conditions stipulated by the Act on Local Referendum were met and concurrently, it was not subsequently annulled by a court decision. If more questions were asked, the binding force of each one was assessed separately and included in the results proportionally. Based on the classification analysis of the content of questions asked, local referenda were classified into seven identified thematic categories which are presented, including their description, in Tab. 1.

Tab. 1: Thematic categories of local referenda and their characteristics

Thematic category	Characteristics
Territorial development	decision-making on issues of regional development and specific constructions carried out by entities other than the municipality itself (e.g. department stores, industrial buildings, airport expansion or US radar military base)
Environment	decision-making on projects with a significant impact on the environment (mining permits, construction of a nuclear waste repository, sandpits etc.)
Alternative sources of power	decision-makings on constructions of solar, wind, hydroelectric power plants and biogas plants
Municipal property	decision-making on matters with direct impacts on a municipal budget, i.e. acquisition of property, sale/lease/usufructuary lease of communal property, construction projects financed from the municipal budget
Infrastructure	decision-making on projects of transport infrastructure and engineering networks (sewerage systems)
Public order	decision-making on issues related to public order, especially the regulation of gambling games and casinos in the municipality
Municipal boundaries	decision-makings on changing of municipal boundaries (merging of municipalities, separation of a municipality part) or establishing and dissolving city districts or city boroughs

Source: author's processing based on the classification analysis of data obtained from the Ministry of the Interior of the Czech Republic (2019)

The binary logistic regression model has been employed to determine whether there is a statistically significant relationship between the size of the municipality and the holding of a referendum. The model estimates the probability of event occurrence (holding [1] or not holding [0] a local referendum, hold_ref) given the values of explanatory variables (i.e. the number of inhabitants in municipalities, n_inhabitants). For the purposes of the binary logistic regression, the data sample contains only independent municipalities (basic territorial self-governing units) where a local referendum was held throughout their whole territory. All assumptions have been met. The logistic regression model can be expressed as:

$$\pi_i = \frac{\exp(\beta_0 + \beta_1 x_i)}{1 + \exp(\beta_0 + \beta_1 x_i)}$$

To assess the relationship between the turnout (*turnout*) and the population of municipalities (*n_inhabitants_2*), and the binding force of referenda (*binding*), correlation analysis has been employed. Pearson's correlation coefficient *r* was calculated. It is a measure of the linear correlation between two variables computed from standard deviations of both variables and their covariance as follows:

$$r = \frac{\sum(x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum(x_i - \bar{x})^2 \sum(y_i - \bar{y})^2}}$$

Properties of the Pearson's correlation coefficient *r* are:

- $r \in (-1; 1)$;
- $r = 0 \Rightarrow$ there is no correlation dependence between variables;
- $r = 1 \Rightarrow$ linear direct dependence between variables;
- $r = -1 \Rightarrow$ linear indirect dependence between variables.

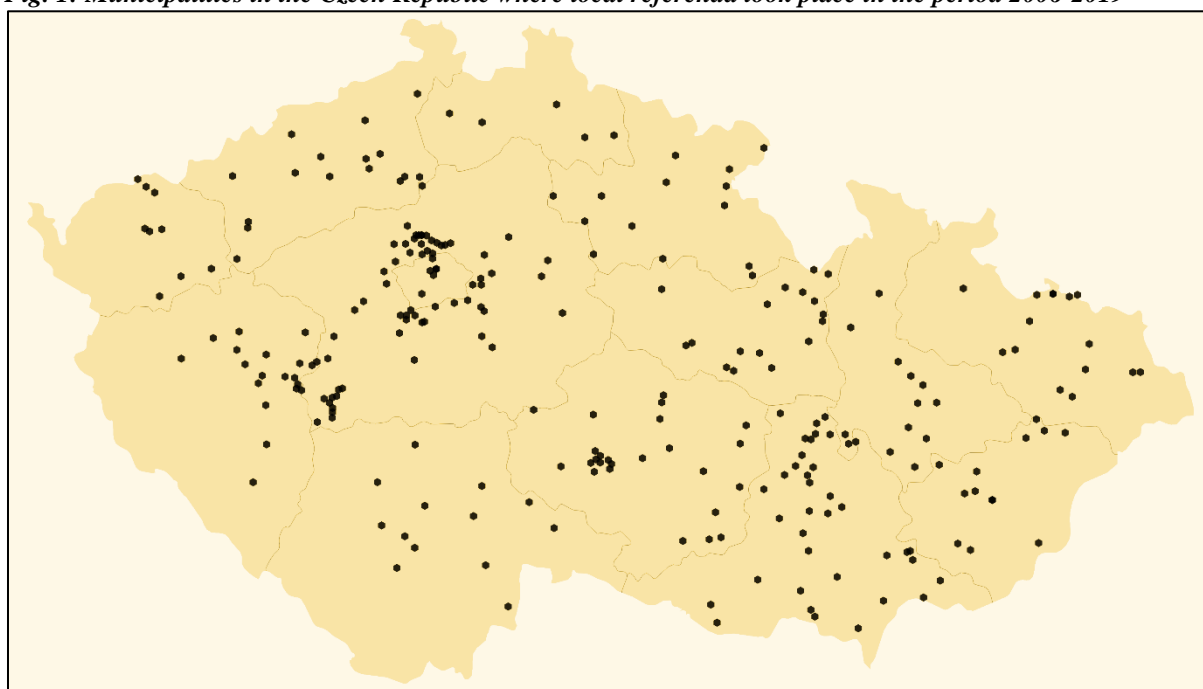
The number of municipalities in the Czech Republic and their population were obtained from the publicly available statistical data published by the Czech Statistical Office (2006-2019). Data on the local referenda, their binding force and voter turnout was acquired from the records of the Ministry of the Interior of the Czech Republic (2019) and the websites of municipalities.

MS Excel was used for the calculation of descriptive statistics, and Gretl statistical package was used to perform the binary logistic regression and correlation analysis.

3. Results and discussion

A total of 288 local referenda were held in 270 municipalities in the examined period 2006-2019. Considering only independent municipalities (basic territorial self-governing units) where a local referendum took place throughout their whole territory, there were 249 municipalities with a referendum representing 3.98% of a total number of 6,258 (figure on 1 January 2019, Czech Statistical Office, 2019b). Picture 1 shows the municipalities where local referenda took place from 2006 to 2019.

Fig. 1: Municipalities in the Czech Republic where local referenda took place in the period 2006-2019

Source: author's processing in the web application Datawrapper

Tab. 2 shows the number of municipalities where a local referendum was held, number of local referenda, their binding force and voter turnout related to the size categories of municipalities in the period 2006-2019. Most local referenda (193 of 288, i.e. 67.01%) took place within two size categories representing small municipalities with 1-499 and 500-1,999 inhabitants, respectively. On the other hand, the fewest referenda (24 of 288, i.e. 8.33%) were held in large municipalities with 20,000 and more inhabitants. A higher number of local referenda in small municipalities is not surprising given a highly fragmented municipal structure in the Czech Republic (more than half of all self-governing units falls within the category of 1-499 inhabitants). However, a comparison of independent municipalities with their total number in the size categories shows that a higher proportion of larger municipalities used local referenda. At least one referendum was announced in 36.07% of municipalities with 20,000 and more inhabitants, but only in 2.43% of small ones with 1-499 inhabitants. The smallest municipality held a local referendum was Vísky with 42 inhabitants, while the largest one was Brno with 408,550 inhabitants.

Tab. 2: Number of municipalities where a referendum was held, number of local referenda, their binding force and voter turnout related to the size categories of municipalities in the period 2006-2019

Size category	Number of municipalities	Number of referenda	Binding force*		Voter turnout*	
1-499 inhabitants	83	87	YES	79.5*	median	66.60%
				93.53%	max.	96.80%
	30.74%	30.21%	NO	5.5	min.	27.30%
				6.47%	std. dev.	0.14492
500-1,999 inhabitants	99	106	YES	80.5	median	55.45%
				75.94%	max.	83.30%
	36.67%	36.80%	NO	25.5	min.	18.10%
				24.06%	std. dev.	0.13635
2,000-4,999 inhabitants	34	37	YES	25	median	44.72%
				67.57%	max.	63.10%
	12.59%	12.85%	NO	12	min.	13.70%
				32.43%	std. dev.	0.14527
5,000-19,999 inhabitants	32	34	YES	12	median	32.65%
				35.29%	max.	66.29%
	11.85%	11.81%	NO	22	min.	6.34%
				64.71%	std. dev.	0.14527
20,000 and more inhabitants	22	24	YES	6	median	23.35%
				25.00%	max.	53.30%
	8.15%	8.33%	NO	18	min.	3.57%
				75.00%	std. dev.	0.13758
Total	270	288	YES	203	median	53.65%
				70.98%	max.	96.80%
			NO	83	min.	3.57%
				29.02%	std. dev.	0.18983

Source: author's calculation

Notes: The percentage of municipalities where a local referendum took place (number of municipalities) and the percentage of the number of local referenda held (number of referenda) are calculated from the total number. The rate of binding force is calculated from the number of referenda held in the relevant size category of municipalities. An asterisk (*) means that there are no data on the binding force and turnout available for two local referenda.

The results of the binary logistic regression model presented in Tab. 3 do not show a statistically significant relationship between the size of independent municipalities and the holding of local referenda. Thus, there is no indication that larger territorial self-governing units announce local referenda with a higher probability.

Tab. 3: Results of binary logistic regression (n = 6258; dependent variable hold_ref)

	coefficient	z	p-value	significance
constant	-3.19571	-49.07	0.000	***
n_inhabitants	4.89918e-06	1.602	0.1092	no significance

Source: author's calculations

The reason for a relatively low share of small municipalities where local referenda took place (only 2.43% out of a total number of them) might be concerns that the referendum costs would be burdensome for the municipal budget. Although the costs are relatively low, on average tens of thousands CZK (Transparency International, 2017), they may be high for many municipalities. According to the Ministry of Finance of the Czech Republic (2017), there are 3 262 indebted municipalities in the Czech Republic which cannot afford any additional expenses. Another reason may consist in the fact that residents of smaller municipalities know their local representatives, can informally meet them and convey the opinions or attitudes to them directly. Thus, small municipalities use the institute of the local referendum only in cases when an informal procedure is not possible, and it is necessary to support a residents' attitude formally.

The median turnout in local referenda reached 53.65%. Given the size categories, the highest median turnout was in the smallest municipalities up to 499 inhabitants (median 66.60%). With the growing population, the turnout is declining to 23.35% in the municipalities with 20,000 and more inhabitants. The municipality of Vískey showed the highest participation of its residents (96.8%), while Ostrava-South the lowest one (only 3.57%). These results are consistent with older studies conducted in the Czech Republic analysing local referenda until 2013 (e.g. Smith, 2006 or Jüptner et al., 2015) and with the results from foreign countries as well, e.g. study of 309 local referenda

held in 1965-2005 in Norway conducted by Sørberg and Tangerås (2007), or with a meta-study of turnout for 17 different European countries with an emphasis on the Netherlands performed by Houwelingen (2017).

Pursuant to the Local Referendum Act, the binding force of local referenda relates to voter turnout. Thus, it is understandable that binding referenda predominate in small municipalities with higher turnout. In the municipalities with 1-499 inhabitants, 93.53% of referenda were binding for the municipal bodies, while only 25.00% in large municipalities with 20,000 and more inhabitants. In total, 70.98% of local referenda were binding in the examined period.

The higher participation rate of inhabitants in smaller municipalities might be related to the thematic focus of referenda as presented in Tab. 4. Most referenda in the municipalities up to 4,999 inhabitants were focused on territorial development, environment, alternative sources of power and infrastructure. The overwhelming majority of questions asked in these municipalities can be deemed affecting the entire local community, and most of them can be considered NIMBY (not-in-my-back-yard) which residents try to prevent. Therefore, inhabitants were highly motivated to participate in the local referenda to decide on them. For instance, the referendum in Vísky with the turnout of 96.8% concerned with the construction of a military radar base. The results of the classification analysis revealed three main NIMBY projects (questions) in the municipalities up to 4,999 inhabitants in the period 2006-2019, i.e.:

- construction of a military radar base of the United States of America in the Brdy military district (19 referenda, 16 of them binding, median turnout 65.70%);
- expansion of the Vodochody Airport (11 referenda, all binding, median turnout 59.40%); and
- construction of a deep nuclear waste repository (13 local referenda, 12 of them binding, median turnout 73.30%).

Tab. 4 Thematic focus of local referenda in the size categories of municipalities in 2006-2019

Thematic category	1-499 inhabitants		500-1,999 inhabitants		2,000-4,999 inhabitants		5,000-19,999 inhabitants		20,000 and more inhabitants	
	abs. value	%	abs. value	%	abs. value	%	abs. value	%	abs. value	%
Territorial development	28 (27*)	32.18	38 (32.5)	35.85	17 (15)	45.94	12 (2)	35.30	4 (1)	16.67
Environment	16 (16)	18.39	11 (9)	10.38	2 (1)	5.41	2 (2)	5.88	1 (0)	4.17
Alternative sources of power	20 (19)	22.99	16 (11)	15.09	2 (1)	5.41	2 (0)	5.88	0 (-)	0.00
Municipal property	13 (8.5*)	14.94	16 (10)	15.09	10 (5)	27.03	11 (5)	32.35	8 (3)	33.33
Infrastructure	7 (7)	8.05	11 (10)	10.38	4 (3)	10.81	2 (2)	5.88	2 (1)	8.33
Public order	2 (1)	2.30	3 (3)	2.83	1 (0)	2.70	5 (1)	14.71	8 (1)	33.33
Municipal boundaries	1 (1)	1.15	11 (5)	10.38	1 (0)	2.70	0 (-)	0.00	1 (0)	4.17
Total	87 (79.5)	100	106 (80.5)	100	37 (25)	100	34 (12)	100	24 (6)	100

Notes: The numbers of binding local referenda are presented in parentheses. The asterisk (*) means that the result of one local referendum in the relevant thematic category is not publicly available.

Source: author's calculations

In large municipalities with more than 5,000 inhabitants, the referendum topic does not often affect the entire local community, partly due to the municipal area. Thus, the “untouched” residents do not have any motivation to participate in the decision-making in the municipality. This corresponds with the obtained results. For instance, in local referenda falling within the thematic category of territorial development, only 3 out of 16 referenda in the municipalities with more than 5,000 inhabitants were binding and the median turnout reached only 25.90%.

Correlation matrix in Tab. 5 presents the correlation coefficients indicating the relationship between the size of the municipality (defined by the number of inhabitants), where local referenda were held, and turnout and binding force, respectively. The calculated coefficients show a slightly negative correlation between the size of the municipality and the turnout and binding force as well. Thus, the results confirm above presented descriptive

statistics. A strong positive correlation between the turnout and the binding force is understandable given the rules for the binding force stipulated in the Czech Act on Local Referendum.

Tab. 5: Correlation matrix (number of observations $n = 286$)

n_inhabitants_2	turnout	binding	
1.0000	-0.2470	-0.2861	n_inhabitants_2
	1.0000	0.6673	turnout
		1.0000	binding

Source: author's calculations

Higher participation of inhabitants in local referenda in larger municipalities could be endorsed by digitalisation, i.e. by the introduction of electronic referenda (e-voting). Since 1 July 2018, the Czech identification cards have been issued with a contact chip enabling unique identification of citizens in the internet environment. If the Local Referendum Act is amended, residents of municipalities will be allowed to vote from their home and will not have to visit polling stations. The comfortable possibility to vote from home could persuade people who are not directly affected by the topic of a referendum to participate in it. On electronic referenda related to the tools of e-participation of citizens in local government, pointed out Hampl and Jaňurová (2019) as well.

4. Conclusion

The local referendum is the only tool of direct democracy in the Czech Republic, allowing citizens to participate in decision-making on issues falling within the independent competence of municipalities directly. The paper was devoted to the assessment of the use, voter turnout, binding force and thematic focus of local referenda in the Czech municipalities with respect to their size defined by their population in the period 2006-2019. A total of 288 local referenda took place in 270 municipalities (including city districts, city boroughs and parts of independent municipalities) in the examined period.

Out of a total number of 288 local referenda, 193 were held in the small municipalities up to 1,999 inhabitants which is related to a highly fragmented municipal structure in the Czech Republic. However, the results of binary logistic regression did not show a statistically significant relationship between the size of the municipality and the holding of a local referendum. The highest participation rate of residents in local referenda was found out in the small municipalities with 1-499 inhabitants (median 66.60%). On the contrary, the lowest participation was observed in the municipalities with more than 20,000 inhabitants (median 23.35%). The calculated correlation coefficients showed a slightly negative correlation between the size of the municipality and the turnout. The low turnout in the larger municipalities might be explained by the referendum topic which does not directly affect all citizens in these municipalities and does not motivate them to participate in the referendum. Given the legal regulation of binding force, the most binding referenda were held in smaller municipalities as well.

Thematically, local referenda focused on territorial development, environment, alternative sources of power and infrastructure predominate in the municipalities up to 4,999 inhabitants. On the contrary, referenda on municipal property and public order prevail in the larger ones with more than 5,000 inhabitants.

Literature

- [1] BENZ M., STUTZER A., (2007). Direct Democracy and Citizens' Information about Politics. In Pállinger Z. T., Kaufmann B., Marxer W., Schiller T. (eds.) *Direct Democracy in Europe*. Weisbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. ISBN 978-3-531-90579-2.
- [2] BUREŠOVÁ, B., BALÍK, S., (2019). Who are initiators of local referendas in Czech Republic?. *Orbis Scholae*, vol. 11, no. 2, pp. 18-38. ISSN 2336-3177. DOI 10.14712/1803-8220/30_2018.
- [3] Czech Act No. 128/2000 Coll., on Municipalities (the Municipal Order), as amended. In CODEXIS [legal information system]. Atlas Consulting.
- [4] Czech Act No. 131/2000 Coll., on the Capital City of Prague, as amended. In CODEXIS [legal information system]. Atlas Consulting.
- [5] Czech Act No. 22/2004 Coll., on Local Referendum and on the Amendment to some Acts (Local Referendum Act), as amended. In CODEXIS [legal information system]. Atlas Consulting.
- [6] CZECH STATISTICAL OFFICE, (2006-2019). *Počet obyvatel v obcích (Number of citizens in municipalities)*. [online]. [cit. 2020-04-20]. Retrieved from: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich>.
- [7] CZECH STATISTICAL OFFICE, (2019b). *Size groups of municipalities by regions, districts – number of municipalities*. [online]. [cit. 2020-04-21]. Retrieved from:

- <https://www.czso.cz/documents/10180/92010910/32019919003.pdf/3013631d-7727-4f05-b271-fcfd0bb0251a?version=1.1>.
- [8] ESAIASSON, P., GILLJAM M., PERSSON M., (2012). Which decision-making arrangements generate the strongest legitimacy beliefs? Evidence from a randomised field experiment. *European Journal of Political Research*, vol. 51, no. 6, pp. 785-808. ISSN 03044130. DOI 10.1111/j.1475-6765.2011.02052.x.
- [9] FILIP, J. (2011). *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty (Constitutional Law of the Czech Republic: Basic Notions and Institutes)*. Brno: Václav Klemm. ISBN 978-80-904083-8-8.
- [10] HAMPL, F., JAŇUROVÁ, M., (2019). E-participation tools and their use in the Moravian-Silesian Region. In *22nd International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University Press, pp. 345-351. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-43.
- [11] HENDRIKS, F., LOUHLIN, J., LIDSTSTRÖM, A., (2012). European Subnational Democracy: Comparative Reflections and Conclusions. In Loughlin, J., Hendriks, F., Lindström, A. (eds.). *The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe*. Oxford: Oxford University Press, pp. 715-742. ISBN 978-0-19-956297-8.
- [12] HOUWELINGEN, P., (2017). Political participation and municipal population size: A meta-study. *Local Government Studies*, vol. 43, no. 3, pp. 408-428. ISSN 0300-3930. DOI 10.1080/03003930.2017.1300147.
- [13] JÚPTNER, P., VALUSOVA, P., KRUNTORADOVA I., (2015). Participation and Elements of Direct Democracy in the Czech Republic: Part II. *Public Policy and Administration*, vol. 14, no. 2, pp. 279-290. ISSN 2029-2872. DOI 10.13165/VPA-15-14-2-09.
- [14] KLAUSEN, J. E., SWEETING, D., (2004). Legitimacy and community involvement in local governance. In Haus, M., Heinelt H., Stewart, M. (eds.) *Urban Governance and Democracy: Leadership and Community Involvement*. London: Routledge, pp. 224-243. ISBN 9780203340950.
- [15] KUŽELEWSKA, E., (2015). Referendum in the Czech Republic and Slovakia. *Annales UMCS, Politologia*, vol. 21, no. 1., pp. 97-110. ISSN 2300-7567. DOI 10.2478/curie-2013-0007.
- [16] LEININGER, A., HEYNE, L., (2017). How representative are referendums? Evidence from 20 years of Swiss referendums. *Electoral Studies*, vol. 48, pp. 84-97. ISSN 02613794. DOI 10.1016/j.electstud.2017.05.006.
- [17] MINISTRY OF FINANCE OF THE CZECH REPUBLIC, (2018). *Zadluženost územních rozpočtů v roce 2017 (Indebtedness of Local Budgets in 2017)*. [online]. [cit. 2020-04-25]. Retrieved from: <https://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/uzemni-rozpocety/zadluzenost-uzemnich-rozpocetu/2017/zadluzenost-uzemnich-rozpocetu-v-roce-201-33656>.
- [18] MINISTRY OF THE INTERIOR OF THE CZECH REPUBLIC, (2019). *Místní referenda v České republice 2006-2019 (Local Referenda in the Czech Republic 2006-2019)*. [online]. [cit. 2020-04-20]. Retrieved from: <https://www.mvcr.cz/soubor/mistni-referenda-tabulka-hlaseni.aspx>.
- [19] NOVY, M., (2016). Explaining turnout in local referenda in the Czech Republic: does a NIMBY question enhance citizen engagement?. *East European Politics*, vol. 32, no. 4, pp. 487-504. ISSN 2159-9165. DOI 10.1080/21599165.2016.1183486.
- [20] RIGEL, F., (2011). *Zákon o místním referendu s komentářem a judikaturou (Local Referendum Act with Comments and Case Law)*. Praha: Leges. ISBN 978-80-87212-85-1.
- [21] SMITH, L. M., (2006). Making Direct Democracy Work: Czech Local Referendums in Regional Comparison. *Czech Journal of Political Science*, vol. 8, no. 4, pp. 399-422. ISSN 1211-3247.
- [22] SØBERG, M., TANGERÅS, T., (2007). Voter turnout in small referendums. *Electoral Studies*, vol. 26, no. 2, pp. 445-459. ISSN 02613794. DOI 10.1016/j.electstud.2006.12.002.
- [23] TRANSPARENCY INTERNATIONAL, (2017). *Místní referendum jako institut přímé demokracie a příklady dobré a špatné praxe v letech 2015 a 2016 (Local Referendum as a Tool of Direct Democracy and Example of Good and Bad Practice in years 2015 and 2016)*. [online]. [cit. 2020-04-25]. Retrieved from: <https://www.transparency.cz/wp-content/uploads/M%C3%ADstn%C3%AD-referendum-jako-institut-p%C5%99%C3%ADm%C3%A9-demokracie-2015-2016-CZ.pdf>.
- [24] UŠVAT, L. F., (2017). Local Referendum – mechanism of the participative democracy. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, vol. 11, no. 2, pp. 205-217. ISSN 2312-8429. DOI 10.26417/ejsr.v11i2.p205-217.

EFFECTS OF MUNICIPAL HOUSING POLICY ON URBAN DEVELOPMENT

Vliv komunální politiky bydlení na rozvoj měst

BARBORA RAKOVÁ

*Katedra regionální ekonomie a správy | Depart. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: 321838@mail.muni.cz*

Annotation

Housing policy on municipal level is in the Czech realm neither thoroughly analysed, nor systematically performed. Policymakers lack basic data-base for taking competent decisions. This study shall establish a base for further discussion on factors, effects and importance of municipal housing policy for urban development. A comparative analysis of three Czech cities has been performed with the aim to answer the questions what explains a housing policy, whether and how housing policy may impact urban development (factors) and what the effects are. This study proved that housing policy does have an impact on urban development and that this fact is not clearly reflected in the Czech multilevel governance. The relevance of multiple socio-economic factors of housing policy for urban development has been examined. From the identified effects of these factors, a set of hypotheses for further research has been developed. The study consists of four parts. The first one frames housing policy in a context of place-based regional theories and explains the Czech system of multilevel governance in this field. The second section explains the use of comparative analysis and the selection of indicators as well as the collected data. The third part comments on obtained data and the final one draws suggestions for further research of academics and better decisions of policymakers.

Key words

place-based model, urban development, housing policy, municipal policy

Anotace

Výkon politiky bydlení na úrovni měst není v českém prostředí ani systematicky realizován, ani důsledně analyzován. Pro kompetentní politická rozhodnutí není k dispozici datová základna. Tato studie by měla zahájit hlubší diskuzi o faktorech, vlivu a významu dílčích rozhodnutí v rámci komunální politiky bydlení na rozvoj měst. Komparativní analýza tří srovnatelných měst v České republice byla provedena s cílem odpovědět, co vysvětluje politiku bydlení, zda a jak politika bydlení města ovlivňuje jeho rozvoj (faktory) a jaké jsou důsledky tohoto vlivu. V rámci studie byl zkoumán vliv několika socio-ekonomických faktorů na rozvoj měst. Studie potvrdila, že politika bydlení má vliv na rozvoj měst a že české veřejné instituce tento fakt nereflktují na žádné úrovni správy. Testováním významu vybraných socio-ekonomických faktorů byly vyvozeny dílčí efekty pro politiku bydlení, které mají být použity jako hypotézy k dalšímu výzkumu. Studie je rozdělena na čtyři části. V první autor diskutuje teorie regionálního rozvoje a zasazuje politiku bydlení do place-based modelu, jež zohledňuje komplexní lokální specifika. S tím souvisí zasazení politiky bydlení do kontextu české veřejné správy. Druhá část vysvětluje využití komparativní metody a představuje volbu faktorů a zjištěná data. Třetí kapitola podává komentář ke zjištěným datům a čtvrtá vyvozuje závěry a doporučení akademikům pro návazné studie i tvůrcům politiky pro kompetentnější rozhodování.

Klíčová slova

place-based model regionální ekonomie, politika bydlení, komunální politika

JEL classification: R58

1. Introduction

Housing policy is within the Czech public policy system decentralised. The competence to assure that people can access housing lies according to Act. 128/2000 Coll., §35 on local governments, while the national level is

supposed to develop a legal framework, methodical and financial instruments as well as strategies for housing policy (ECR, 2020). The main body managing housing policy on national level is the Ministry of Regional Development; however, multiple other institutions are involved on this level (for example The State housing development Fund, Central information point for public about housing – Portál o bydlení, Ministry of Labour and Social Affairs – Social Housing Policy). The core national document for housing is the Housing Strategy of the Czech Republic written and revised by the Ministry of Regional Development of the Czech Republic (2016). The interesting point is that the municipal level and its core competence in housing policy are not at all mentioned in this national strategy. Therefore, it is understandable that cities do not take this competence seriously despite all consequences of this situation. There are cities with housing strategies in the Czech Republic (Brno, 2018; České Budějovice, 2019; Písek, 2020; Vítkov, 2019); however, their content and data work differ and the general relevance of such documents or the implementation thereof are nowhere clearly stated. It is not clear how to approach and analyse housing policy. This study analyses and presents housing related data of three comparable cities in the Czech Republic. The aim is to answer the questions what explains housing policy, whether and how municipal housing policy may impact urban development (factors) and what the effects are. The long-term aim is to clarify what it means for a city to have a functioning housing policy.

The study is divided into four chapters. The first one explains the Czech system of multilevel governance in this field and frames housing policy in a context of place-based regional theories. The second section explains the use of comparative analysis, selection of indicators, as well as the collected data. The third part comments on obtained data and the final one draws suggestions for further investigations of academics and policymakers.

2. Theoretical framing of housing policy

It is important to frame Housing Policy into the theoretical background to draw relevant indicators for its research. As a clear base for any investigation Keynesian theories of regional imbalance serve well as they take multilevel governance into consideration and look at cohesion processes among regions (EC, 2020¹, Porter, 1996). It is important to view the housing situation of a city in the complexity of a clearly geographically defined region. The reason is that the region comprises total development potential and all public or private stakeholders, the interaction between which contributes to the quality of life enhancement in the city itself. Therefore, modern regional theories which take all these factors into consideration, are a good match for this analysis (North, Syret, 2008; McCann, 2013 referring to p 361 of OECD, 2009; Viturka, 2011). To narrow it down even further for the purpose of a solution-oriented analysis within a broad institutional context, Barca's place-based model (Barca et al., 2012) was taken as a theoretical background. This theoretical background has already been used for regional analysis in the Czech Republic, and thus by Viturka et al. in 2013. His output data based on a Theory of Integrated and Sustainable Regional Development could, therefore, serve well for the selection of relevant indicators to be used for this comparative analysis.

3. Comparative analysis of the housing situation in Czech cities

The following chapter discusses the situation in the selected cities and regions by means of a quantitative analysis of relevant data as well as qualitative analysis of their Housing Policy infrastructure. Performing both has proved to be very relevant to provide baseline hypotheses for further investigation on urban housing policy's long-term relevance.

3.1 Methodology

The selection of relevant cities for comparison has been made in accordance with factors of city size and distance from a central pole of development. Their relevance for social and economic potential of regional development has been approved in the study of Viturka et al. (2013). An additional indicator was added – the location of a public university in the city since seasonal renting by students logically makes a significant part of the housing situation. This filter pointed at the cities of Zlin, Ostrava, Olomouc and České Budějovice. Ostrava has been left out for the fact that social and entrepreneurial potential in the area have been critically divergent and this may cause deviation in further research, as found out in the research by Viturka et al. (2013). The data used for the research were drafted from official national and municipal databases and when not found, data from interviews with representatives of public institutions in the compared cities were used.

¹ It is well possible to follow development of EU cohesion policy, which took place basically in line with development of regional development theories. (EUROPEAN COMMISSION (EC), 2020).

3.2 Quantitative analysis of housing policy factors

As a base for quantitative analyses, 19 factors connected to housing policy have been identified and grouped into six parts: Demography, Public Housing, Price, Apartment construction, University infrastructure and Regional Economic Development. For further context, the annual development of price level and apartment construction are presented, which brings more clarity into the long-term situation in the cities. In some cases, data about regions, of which the selected cities are capitals, have been included (Zin and Zlin Region, ČB and South Bohemian Region, Olomouc and Olomouc Region). Following the data, a discussion on their meaning is provided.

Tab. 1: Housing situation overview in the cities of Zlin, České Budějovice and Olomouc

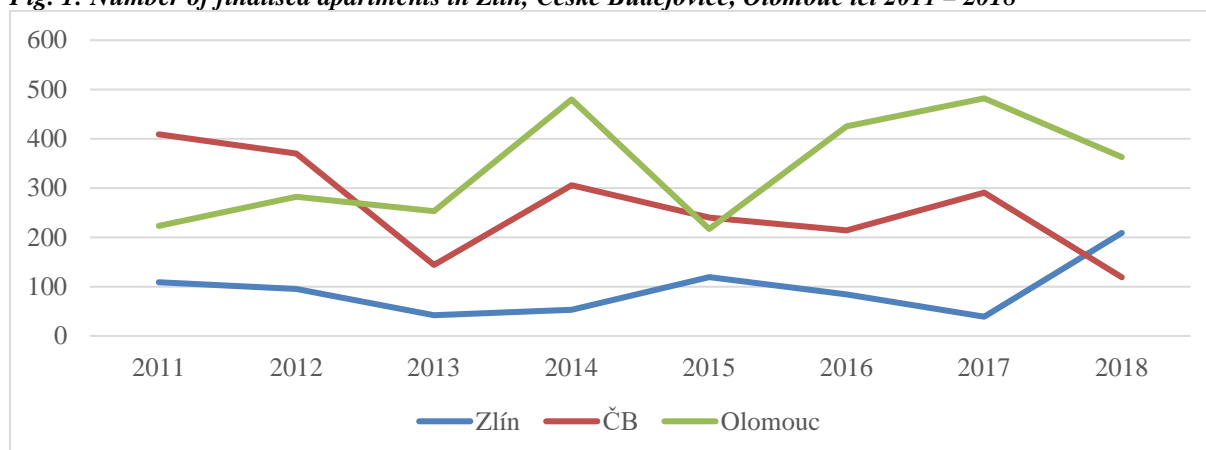
Housing situation factor	Zlín	České Budějovice	Olomouc
Demography			
Population size (2019-01-01, CZSO 2019a)	74,997	94,014	100,524
Population migration 2016 (CZSO, 2019b)	-48	-128	-45
Population migration 2017 (CZSO, 2019b)	-91	411	-18
Population migration 2018 (CZSO, 2019b)	62	84	-179
Public Housing			
Number of apartments owned by the city (in the habitable state)	1 758 (KBRMZ, 2020)	1 818 (Správa domů, 2020)	1 519 (Olomouc, 2019)
Price			
Rental price in the apartments owned by the city	65 – 79.53 CZK /m ² (KBRMZ, 2020)	110.25 – 124.5 CZK /m ² (Zuziaková, 2019)	104 CZK/m ² (Blokša, 2018)
Normative cost of housing in the city 2020 ² (MLSA, 2020)	86.65 CZK /m ²	86.65 CZK /m ²	95.05 CZK/m ²
Market rental price acc. to data of Czech Real Estate Agencies Association (price of newly offered apartments (MRD, 2019)	190 – 220 CZK/m ²	147 – 166 CZK/m ²	147 – 166 CZK /m ²
Market rental price acc. to data of Ministry of Labour and Social Affairs (MLSA, 2019)	101.03 CZK /m ²	130.04 CZK/m ²	95.90 CZK/m ²
Median of Market rental price acc. to data of Ministry of Labour and Social Affairs (MLSA, 2019)	89.87 CZK/m ²	114.94 CZK/m ²	83.33 CZK/m ²
Median of Market rental price (MLSA, 2019) / Ø Market rental price of newly offered apartments (MRD, 2019) (indicator of income inequality)	44%	73%	53%
Apartment construction			
Number of finalised apartments 2011 – 2018 (CZSO, 2019c)	750	2,093	2,725
Total value of apartments for the construction of which permissions have been issued in the period 2011 – 2019 in the region / mil. CZK (CZSO, 2020)	Zlin Region 29,285	South Bohemian Region 37,308	Olomouc Region 28,910
Number of permissions issued for construction of new apartments in the region 2011 – 2019 (CZSO, 2020)	Zlin Region 6,730	South Bohemian Region 9,613	Olomouc Region 6,809
Approximate value of 1 new apartment for which a permission has been issued in the period 2011 – 2019 in the region (individual calculation. acc. to data from CZSO, 2020)	Zlin Region 4.3 mil CZK	South Bohemian Region 3.8 mil CZK	Olomouc Region 4.2 mil CZK
University Infrastructure			
Number of university students in academic year 2018 / 2019	UTB – 9,226 (UTB, 2019)	JU – 10,500 (JU, 2020a)	UPOL – 20,292 (UPOL, 2019)
Percentage by which students increase city's total population (presuming 30% of students are based at home & students don't permanently reside in the city)	8.6%	7.8%	14.1%
Student housing (dormitory) capacity	1,000 (UTB, 2020)	2,000 (JU, 2020b)	5,000 (UPOL, 2020)
Number of students/1 place at student housing (dormitory) capacity	9.23	5.25	4.1

² Explanation: normative cost level indicates a base for social support (housing allowance), annually adapted by Ministry analysis of factors related to economic situation and number of inhabitants of the city

Regional Development			
Regional GDP in the context of $\bar{\text{ČR}}$ in 2018, PPS in % (CZSO, 2019d)	Zlin Region 85.6	South Bohemian Region 81.2	Olomouc Region 78.4
Regional net disposable domestic income / per inhabitant. in 2018 (CZSO, 2019e)	Zlin Region 212,572 CZK	South Bohemian Region 216,124 CZK	Olomouc Region 207,092 CZK

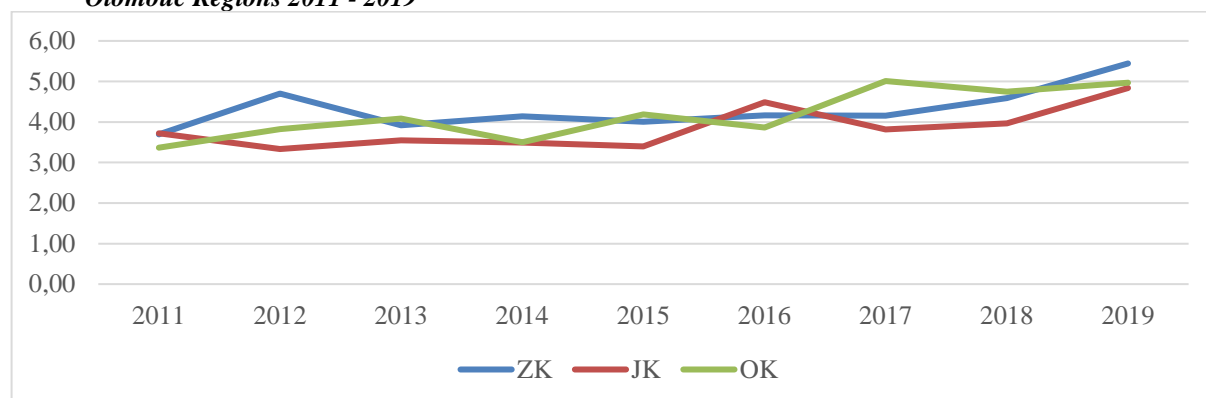
Source: Author with use of collected data

Fig. 1: Number of finalised apartments in Zlín, České Budějovice, Olomouc let 2011 – 2018

Source: CZSO (2019c)

Fig. 2: Number of permissions issued for construction of new apartments in the Zlin, South Bohemian and Olomouc Regions 2011 - 2019

Source: author's calculation from data by CZSO (2020)

From the above-mentioned data, it starts to be more relevant what is meant by the Housing Policy on the urban level, that we are discussing here. All the factors indicated in Tab. 1 are directly or indirectly connected to many local public policies. When those are not orchestrated with clear housing policy, how can the city guess the progress of its development in this area? The following discussion explains what the data revealed about the three cities tell us about the housing situation in each of them. It also adds further contextual information about the attitude of each city to its housing policy.

The cities' population margin differs. While Zlín and Olomouc have been losing population in the past years, the city of České Budějovice has been facing a steady increase in population. When we look at it within the context of new apartments being built in the cities, it shows that more people have an opportunity to move into new apartments in CB and Olomouc than to Zlín. This situation has been lasting for a couple of years now, so there might be links between that data.

When looking at the rental price level in the cities, it is interesting to compare the prices of public housing, housing in older apartments and housing in newly offered apartments. Here, it is already possible to spot significant variations, which raise more than a few questions. The data collected about rental prices are as different as their sources. While the Ministry of Regional Development worked with data from Real Estate Agencies, which have information mainly about newly offered apartments (MRD, 2019), Ministry of Labour and Social Affairs collected

data from the Czech State Administration of Land Surveying and Cadastre, which look at the overall rental situation in the cities (MLSA, 2019). While in Zlín and Olomouc, rental prices of common apartments for most of the population are rather low, prices of new apartments fly very high. In České Budějovice, the average rental price is generally higher; however, the differences between old and newly offered apartments are not that significant. This set of data provides us with information that while in Zlín and Olomouc, new apartments are constructed for the higher social class population while the total number of apartments is lower, the city of České Budějovice offers housing for more people of a rather lower social class but in a much larger amount. Without further analysis, a hypothesis can be laid out, that České Budějovice is more attractive for middle-class younger families, while the other two cities attract a rather wealthy population. Young families of the middle class have therefore no chance to settle down in Zlín and Olomouc and rather go elsewhere. The more unavailable housing opportunities are the higher price, of course. This is easily proved by data about finished apartments (CZSO, 2019c) as well as about issued permissions for construction (CZSO 2020). To sum this simple discussion up, it can be stated that whether intentionally or not, the city of Zlín keeps its population on a low level of rental prices, while new incomers either won't find any place to live or will pay more than they can generally afford. Olomouc keeps its population development on a similar path. And České Budějovice is a city where less wealthy middle class people have much easier access to living, while economic conditions seem much more promising for them than in Zlín or Olomouc. Of course, further analysis of many more cases must be done to prove the relevance of these hypotheses.

An additional factor, which, based on the proportion of students in the total city's population, may have significant relevance for the economic potential of a city and its housing situation, is a public university presence. University means students who not only study, they also work, spend money, take part in development and importantly for this analysis, need a lot of city housing infrastructure. The situation in the three selected cities differs significantly. It is important to see how many rooms students need to live and how many rooms are designated for them, meaning also how many are left for the local population to be used. We can see that situation in Zlín is the worst as for one dormitory bed, there are 9.2 students (UTB, 2019; UTB, 2020). In Budějovice, it is 5.2 (JU, 2020a; JU, 2020b) and in Olomouc it makes only 4.1 students per bed (UPOL, 2019; UPOL, 2020). Students who cannot stay in a dorm stay in an apartment. And as is common everywhere, student apartments are usually of lower quality while rent is in total higher due to a combination of more people in one apartment. Rental prices can be increased more often due to higher fluctuation in renting. It is exactly this what can again pull the average rental prices in a city up, which again conforms with the data collected from Real Estate Agencies and provides further explanation of the overall situation in housing in each of the cities.

Finally, the inclusion of the final set of factors describing regional economy needs to be discussed. In case of GDP, Zlín is not top of all three regions. However, regarding the net disposable income of households (NDIH), South Bohemian Region has been doing better than Region Zlín and Olomouc (CZSO, 2019e). When put into context with prices of newly offered apartments (MRD, 2019), it is interesting, that a price of a new apartment is not higher there, where the economic situation is better, it is exactly the other way round, in the case of Zlín and South Bohemian Region. Higher demand for apartments of the lower value indicates a higher proportion of mid-class population settling down in České Budějovice. This can, of course, have an economic impact on future development and it is possible that higher NDIH is already a sign of this development. This, however, needs further investigation.

A side effect that one can observe from contextual observation of economic and housing data in the cities is the cost of the living span between old and new apartments, between old and new populations, between lower and higher class of the population. From the available data, it is possible to guess that the price span between median and top apartments in a city can indicate the rate of social inequality. This may have an increasingly significant meaning for urban policymakers due to its multiple effects on urban development (Nijman and Wei, 2020). Such factor, therefore, shall be taken into consideration when developing a Housing Policy (Musterd et al., 2020).

3.3 Qualitative analysis of housing policy factors

Qualitative analysis of housing policy understanding and performance in the selected cities has revealed how important it is to view the area from a perspective of multiple indicators. This is very much in line with what the place-based model of regional theory draws attention to when performing an analysis of regional public policy (Barca et al., 2012). Without doing this contextual part, it could be presumed from the above collected data, that the city of České Budějovice and South Bohemian Region set a clear goal some years ago, which they have been following throughout the past decade and it has already started to pay back. This has, however, proved not to be a correct presumption.

The Region of South Bohemia developed its Housing policy strategy in 2014 (Jihočeský kraj, 2014). This document draws on socio-economic potential of the region with respect to geographic localization and diversity of the area, as is typical for place-based regional development model (Barca et al., 2012). The city of České Budějovice, however, acknowledged this regional initiative only in 2017, when housing was included in its urban development strategy (České Budějovice, 2017). Eventually, in 2019, the city developed its first strategy on Public Housing (České Budějovice, 2019), where they clearly stated, that this is only a beginning of a further work on a complex Housing Policy strategy which is of a high relevance for the city (České Budějovice, 2019, p. 4).

The Zlín Regional Administration mentions housing policy in its latest Strategy of Zlin Region Development (2009) solely within Social Public Housing (social services are within multilevel governance under competences of regions (ECR, 2020). The city of Zlín attributed a significant part of its 2012 – 2020 Urban development Strategy (Zlín, 2012) to housing, however, from the available data it seems that housing policy goals of the city have not been met in any way. Moreover, no Housing Policy strategy has ever been present by the city of Zlín.

Regarding the third city, Olomouc, and its surrounding Olomouc region, the situation is yet very different from the previously analysed cases. Housing was mentioned, although not directly, in the Olomouc Region Strategy 2015 – 2020 (Olomoucký kraj, 2015) where the region aimed to support municipalities in a long time neglected housing stock reconstruction with the help of Integrated Regional Operation Program Fund (Olomoucký kraj, 2015, p. 132). This has been apparently taking place. The city of Olomouc has been in its Strategic plan from 2017 looking at the housing policy from a Social Public Housing perspective designated for vulnerable target groups (Olomouc, 2017, p. 53 – 56). There is no complex Housing policy available in the city.

To sum it up, none of the analysed cities and regions really acknowledged the relevance of a Housing Policy in its complexity in the past decade. České Budějovice is, however, a step ahead from the other two cities. Based on information about the speed of construction as well as the speed of construction permission issuance, it is, however, possible to observe that South Bohemia and České Budějovice are very well moving forward in both of these indicators. That may have several explanations:

- institutional background of the offices is of a very high quality (based on number of permits issued);
- urban planning officers are highly competent and coordinate their work with private developers, who effectively react to market demand;
- private real estate developers in the area can sense and react to opportunities appropriately (according to number and value of constructed apartments)
- the city and the South Bohemian University in cooperation secure affordable housing for students (based on dormitory capacity).

Whether all of these are results of coincidence interplay, that is not clear. However, it is clear that a favourable housing situation in a city and its surroundings can not only mean a solid position for its economic development but also, it can bring long-term financial savings stemming from low income inequality within the city's society (based on the relatively low rental price difference between average and newly offered apartments). To make the picture of České Budějovice and South Bohemian Region complete, it is maybe not a coincidence, that the city of České Budějovice ranked very high in the social quality of life indicator investigated by Víturka et al. in 2013 (p. 37).

4. Conclusion

The study proves that Urban Housing Policy is understood in a very limited and fragmented way across the three analysed cities. Given housing is by law (§35 of Act No. 128/2000 Coll.) among municipal competences, it is surprising that no evidence of viewing this as a problem by any of the governance levels has been found. No significant signs of cooperation besides financial support have been found among municipal, regional and national policy levels in this field, besides financial support of housing stock reconstruction and social housing development. Cities, therefore, cannot be motivated to approach this topic with high responsibility unless they are directly motivated by demand apparent and stemming in their area.

The comparative study was framed into a set of indicators aimed to explain Housing policy in a complex perspective as is common in place-based regional development modelling. Space-blind 'blindness' was justified by the fact that statistical data without qualitative investigation on institutional structure and content may bias the research outcomes.

Tab. 2: Housing policy factors and their presumed effects on urban development (baseline hypotheses for further investigation)

Factors	affecting	Effects
number and price of apartments available in the market	yes	migration
economic potential of the city	yes	migration
housing affordability	yes	socio-economic situation of newcomers
student housing capacity	yes	rental prices of rather cheap apartments, housing availability
rental price difference between average inhabited apartment and a newly offered apartment	yes	current as well as future social inequality in the city
net domestic income change	no	housing price level
preparation of living conditions for a defined social class	yes	targeted migration
Public housing strategy on regional level		
institutional quality of urban and regional construction administration, highly competent urban planning officers,	yes	speed of apartments' construction permission issuance, speed of apartments' construction
coordination of public and private bodies (urban administration and RE developers), long-term economic potential understanding	yes	construction of relevant housing infrastructure
construction of relevant housing infrastructure	yes	multiplying economic effect for the city

Source: Author

The scope of this analysis has proved to be too small to provide any certain clarifications on factors of Housing policy. However, the analysed data pointed at phenomena the relevance of which is to be further investigated on. For clarity, and overview of factors is provided which have shown relevance for specific effects relevant to be taken into consideration not only by follow-up researchers but also by urban level policymakers.

Literature

- [1] BARCA, F., McCANN, P., RODRÍGUEZ-POSE, A., (2012). The case for regional development intervention: place-based versus place neutral approaches. *Journal of Regional Science*, vol. 52, no. 1, pp. 134-152. ISSN 1467-9787. DOI 10.1111/j.1467-9787.2011.00756.x.
- [2] BLOKŠA, L., (2018). *Olomouc zdraží nájemné v městských bytech*. Deník. [online]. [2020-05-07]. Available at: https://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/olomouc-zdrazi-najemne-v-mestskych-bytech-20181214.html.
- [3] BRNO, (2018). *Strategie bydlení města Brna*. [online]. [cit. 2020-19-05]. Available at: <https://www.brno.cz/sprava-mesta/magistrat-mesta-brna/usek-3-namestka-primatorky/bytovy-odbor/strategie-dokumenty/strategie-bydleni-mesta-brna/>.
- [4] CZSO, (2019a). *Population of municipalities of the Czech republic, 1 January 2019*. [online]. [2020-05-07]. Available at: <https://www.czso.cz/csu/czso/population-of-municipalities-iot924ie6k>.
- [5] CZSO, (2019b). *Database of Demographic Indicators for Selected Towns of the Czech Republic*. [online]. [2020-05-07]. Available at: <https://www.czso.cz/csu/czso/database-of-demographic-indicators-for-selected-towns-of-the-czech-republic>.
- [6] CZSO, (2019c). *Dokončené byty v obcích 2011 – 2018*. [online]. [2020-05-07]. Available at: <https://www.czso.cz/csu/czso/dokoncene-byty-v-obcich>.
- [7] CZSO, (2019d). *Gross domestic product (GDP) by region in 2018*. [online]. [2020-05-07]. Available at: <https://www.czso.cz/documents/10180/91195091/1905101.xlsx/92f6bc13-ee28-4b92-bc82-33b0ff868b58?version=1.3>.
- [8] CZSO, (2019e). *Net disposable income of households (NDIH) by region in 2018*. [online]. [2020-05-07]. Available at: <https://www.czso.cz/documents/10180/91195091/1905103.xlsx/e29fa774-bd33-44c4-97d1-03318a22d48d?version=1.3>.
- [9] CZSO, (2020). *Počet a orientační hodnota stavebních povolení na novou výstavbu v krajích ČR*. [online]. [2020-05-07]. Available at: https://www.czso.cz/documents/10180/123059644/bvzcr050720_10.xlsx/02a1e21c-f90d-43a2-8271-e84627e25e97?version=1.0.
- [10] ČESKÉ BUDĚJOVICE, (2020). *Koncepce bydlení statutárního města České Budějovice*. [online]. [cit. 2020-19-05]. Available at: <https://www.c-budejovice.cz/koncepce-bydleni-statutarniho-mesta-ceske-budejovice>.

- [11] ČESKÉ BUDĚJOVICE (2017). *Koncepce rozvoje města České Budějovice 2017 – 2027*; [online]. [2020-05-07]. Available at: https://www.c-budejovice.cz/sites/default/files/import/cz/rozvoj-mesta/strategicky-plan/Documents/SPCB2017_KompletFinal_PoPripominkach_ZmenovaVerzeKSR.pdf.
- [12] EUROPEAN COMMISSION (EC), (2020). *EU Regional and Urban Development, History of the policy*; [online]. [cit. 2020-04-05]. Available at: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/history/.
- [13] EUROPEAN COMMITTEE OF THE REGIONS (ECR), (2020). *Division of Powers. Czech Republic*. [online]. [cit. 2020-19-05]. Available from: <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Czech-Republic-intro.aspx>.
- [14] KBRMZ (KOMISE BYDLENÍ RADY MĚSTA ZLÍN), (2020). *Information collected from a member of the City Council Housing committee of Zlin*. [Personal interview]. [2020-02-29].
- [15] JU, (2020a). *O Jihočeské Univerzitě*. [online]. [2020-05-07]. Available at: <http://www.jcu.cz/o-univerzite>.
- [16] JU, (2020b). *O Jihočeské Univerzitě - Zázemí a služby – koleje*. [online]. [2020-05-07]. Available at: <https://www.jcu.cz/o-univerzite/zazemi-a-sluzby/koleje>.
- [17] McCANN, P., (2013). *Modern Urban and Regional Economics*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780199582006.
- [18] MINISTRY OF REGIONAL DEVELOPMENT, (2016). *Czech Republic Housing policy to 2020*. [online]. [cit. 2020-19-05]. Available at: https://www.mmr.cz/getmedia/da7228a5-5eb8-4d62-a015-0c6765d6cd1e/KB-R_VIII-2016_ENG_fin.pdf.aspx?ext=.pdf.
- [19] MLSA (MINISTRY OF LABOUR AND SOCIAL AFFAIRS OF THE CZECH REPUBLIC), (2020). *Příspěvek na bydlení*. [online]. [2020-05-07]. Available at: www.mpsv.cz/-/prispevek-na-bydleni.
- [20] MLSA (MINISTRY OF LABOUR AND SOCIAL AFFAIRS), (2019). *Závěrečná zpráva z hodnocení dopadů regulace - zákona o přídatku na bydlení*. [online]. [2020-05-07]. Available at: www.mpsv.cz.
- [21] MRD (MINISTRY OF REGIONAL DEVELOPMENT), (2019). *Analýza nájemného v České republice*. [online]. [2020-05-07]. Available at: www.mmr.cz/getmedia/64d1fb1f-7672-426c-a3ac-1d6c2ea9127e/MMR-MTR-Analyza-najemneho.pdf.aspx?ext=.pdf.
- [22] MUSTERD, S., HOCHSTENBACH, C., BOTERMAN, W.R., (2020). Ripples of structural economic transformation: The changing social geographies of Dutch metropolitan regions. *Applied Geography*, vol. 116. ISSN 0143-6228. DOI 10.1016/j.apgeog.2020.102151.
- [23] NIJMAN, J., WEI, Y. D., (2020). Urban inequalities in the 21st century economy. *Applied geography*, vol. 117. ISSN 0143-6228. DOI 10.1016/j.apgeog.2020.102188.
- [24] NORTH, D., SYRETT, S., (2008). Making the Links: Economic Deprivation, Neighbourhood Renewal and Scales of Governance, *Regional Studies*, vol. 42, no. 1, pp. 133-148. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/00343400601147273.
- [25] OECD, (2009). *Regions matter: Economic recovery, Innovation and Sustainable Growth, Organisation for Economic Growth and Development*. Paris: OECD. ISBN 9789264076518.
- [26] OLOMOUC, (2019). *Dlouhodobá koncepce hospodaření s vybraným nemovitým majetkem ve vlastnictví statutárního města Olomouce na období r. 2019 – 2022*. [online]. [2020-05-07]. Available at: https://www.olomouc.eu/administrace/repository/gallery/articles/11_/11675/Dlouhodob%C3%A1%20koncepce%20hospoda%C5%99en%C3%AD%20s%20vybran%C3%BDm%20nemovit%C3%BDm%20majetkem%20ve%20vlastnictv%C3%AD%20statut%C3%A1rn%C3%ADho%20m%C4%9Bsta%20Olomouce%2019-2022.cs.pdf.
- [27] PÍSEK, (2020). *Koncepce bydlení města Písek*. [online]. [cit. 2020-05-19]. Available at: <http://www.mesto-pisek.cz/koncepce-bydleni-mesta-pisek/ds-1599>.
- [28] PORTER, M. E., (1996). Competitive Advantage, Agglomeration Economies, and Regional Policy. *International Regional Science Review*, vol. 19, no. 1–2, pp. 85–90. ISSN 1552-6925. DOI 10.1177/016001769601900208.
- [29] SPRÁVA DOMŮ S.R.O., (2020). *Správa domů*. [online]. [2020-05-07]. Available at: <https://www.sdcb.cz>.
- [30] SPRÁVA KOLEJÍ A MEZD UPOL, (2020). *Základní informace*. [online]. [2020-05-07]. Available at: <https://skm.upol.cz/ubytovani/zakladni-informace>.
- [31] UTB, (2019). *Dodatek zprávy o vnitřním hodnocení kvality vzdělávací, tvůrčí a s nimi souvisejících činností Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně*. [online]. [2020-05-07]. Available at: <https://www.utb.cz/?mdocs-file=33106>.
- [32] UPOL, (2019). *Výroční zpráva Univerzity Palackého v Olomouci*, Publikováno: 2019. [online]. [2020-05-07]. Available at: https://www.upol.cz/fileadmin/userdata/UP/Ke_stazeni/2018-PR_vyrocní_zprava_UP.pdf.
- [33] UTB, (2020). *Základní informace pro studenty - Ubytování*. [online]. [2020-05-07]. Available at: <https://www.utb.cz/univerzita/o-univerzite/ects/ubytovani>.
- [34] VITURKA, M., (2011). Integrovaná teorie udržitelného regionálního rozvoje - představení a aplikace. *Politická ekonomie*, vol. 59, no. 6, pp. 794-809. ISSN 2336-8225. DOI 10.18267/j.polek.822.

- [35] VITURKA, M., WOKOUN, R., KREJČOVÁ, N., TONEV, P., ŽÍTEK, V., (2013). The Regional Relationship between Quality of Business and Social Environment: Harmony or Disharmony? *Ekonomika a management*, vol. 16, no. 2, pp. 22-40. ISSN 1212-360.
- [36] VÍTKOV, (2019). *Koncepce bydlení města Vítkov*. [online]. [cit. 2020-19-05]. Available at: www.vitkov.info/modules/file_storage/download.php?file=72aad47e%7C1194.
- [37] ZUZIÁKOVÁ, A., (2019). Nájem v městských bytech jsou nízké. Podraží. *Deník*. [online]. [2020-05-07]. Available at: https://ceskobudejovicky.denik.cz/zpravy_region/najmy-v-mestskych-bytech-jsou-nizke-podrazi-20190227.html.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu Masarykovy univerzity Vybrané aspekty rozvoje a inovačního potenciálu (městských) regionů (MUNI/A/1248/2019).

SPATIAL DIFFERENTIATION OF HOUSING CONSTRUCTION IN CZECHIA: TOWARDS FLORIDA'S NEW URBAN CRISIS?

Prostorová diferenciacie bytové výstavby v Česku: směrem k Floridově
New urban crisis?

EMIL DRÁPELA

Katedra geografie | *Department of Geography*
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická | *Faculty of Science, Humanities and Education*
Technická univerzita v Liberci | *Technical University of Liberec*
✉ *Komenského 2, 460 05 Liberec, Czech Republic*
E-mail: emil.drapela@tul.cz

Annotation

Since the 1990s, there has been an increase in interregional differences in housing prices in Czechia. These differences largely depend on the size and economic strength of the municipality or regional centre, but there exist also differences between regions. The article uses the indicator of housing construction intensity (HCI) for the twenty-two-year period 1997-2018 per 1 km², which is processed at the level of municipalities using spatial autocorrelation (Anselin Local Moran's I) and hotspot analysis (Getis-Ord G_i^*), and presented in GIS. By comparing the results of both methods it was found that the interregional differences in the popularity of the Czech regions are significantly influenced by their distance to the main economic centres. On the contrary, the hypothesis that some regions with a worse environment, a higher share of the socially weak population and a low supply of above-average jobs will be the cause of the negative push effect has not been confirmed. In discussion, the current situation is compared with Richard Florida's concept of "New Urban Crisis", to which arrival in Czechia it indirectly points to, although the initial conditions in Czechia are significantly different than in the US.,

Key words

housing construction, spatial autocorrelation, hotspot analysis, Richard Florida, regional development

Anotace

Od 90. let 20. století dochází v Česku k nárůstu meziregionálních rozdílů v ceně nemovitostí. Tyto rozdíly závisí z velké části na velikosti a ekonomické síle obce, případně regionálního centra, přesto existují i diference mezi regiony. V článku je využito indikátoru intenzity bytové výstavby (HCI) za dvaadvacetileté období 1997-2018 na 1 km², který je zpracován na úrovni obcí pomocí prostorové autokorelace (využívající Anselin Local Moran's I) a hotspot analýzy (využívající Getis-Ord G_i^*) a následně prezentována v GIS. Porovnáním výsledků obou metod bylo zjištěno, že meziregionální rozdíly v oblíbenosti regionů Česku jsou významně ovlivněny jejich vzdáleností do hlavních ekonomických center. Naopak hypotéza, že některé regiony s horším životním prostředím, vyšším podílem sociálně slabého obyvatelstva a malou nabídkou nadprůměrně placených pracovních pozic budou původci negativního push efektu, se nepotvrdila. V diskusi je pak srovnávána současná situace s konceptem Richarda Floridy „New urban crisis“, na jehož počátek v Česku výsledky nepřímo poukazují, ačkoli výchozí podmínky jsou v Česku značně odlišné, než v USA.

Klíčová slova

bytová výstavba, prostorová autokorelace, hotspot analýza, Richard Florida, regionální rozvoj

JEL classification: R12, R31, R53

1. Introduction

Like in other countries of the world, there are interregional differences in the number of completed dwellings in the Czech Republic. Agglomerations of big cities generate new housing construction to a large extent, while remote rural areas are often not very attractive for housing. But apart from this universally valid stereotype, what is the reality in the Czech Republic? Are there areas, such as regions with a worse environment, a higher share of the

socially excluded people, and a low supply of above-average jobs that create a negative push effect and are thus centres of negative deviation? Or are large cities the localities of maximum intensity of housing construction and with increasing distance this intensity decreases?

The time-frame of this study is the period of post-socialist transition, beginning in the second half of the 1990s (in the first 5 years, projects from the time of socialism were still being completed) and ending with the present. The development of housing preferences in this period has already been described in a number of studies (worth mentioning are esp. Musil, 1995; Temelová et al., 2011; Špaček, 2012; Lux, Sunega, 2012; Kahrik et al. 2016), whose conclusions are, however, sometimes contradictory. It should be noted that the period of economic transition has brought a large number of different effects, affecting secondarily the preferences of housing. However, the aim of the research is the geographical spatial context, which has been influenced by the current economic situation of the Czech Republic since the second half of 1990s. Housing must then be seen as one of a number of economic and social disparities between regions, resulting from the geographical spatial organization (see Hampl 2007; Hampl, Marada, 2015).

2. Materials and methods

Data from the Czech Statistical Office (2019) on the number of completed dwellings in municipalities in the years 1997 - 2018 were used for the analysis. For this period only, data harmonized by territorial division from 2019 are available. The indicator "housing construction intensity" (HCI, see Drápela, 2019) represents the total number of completed housing units in this twenty-two-year period, based on 1 km² of the municipality's area. The data were subsequently processed by two methods: spatial autocorrelation and hotspot analysis.

Spatial autocorrelation was performed by Anselin Local Moran's I (LISA) method (Anselin, 1995). This method is used for identification of local patterns of spatial association to show how geographic location of the unit allow for the decomposition of global indicators, such as Moran's I, into the contribution of each observation. The results of this statistics show both regional differences in indicator values and the influence of units on units in their surroundings. In addition to delimiting areas with high and low indicator values, so-called "outliers" are revealed, units that differ significantly from their surroundings in terms of indicator values. Given the scope of the article, it is not possible to describe the method in detail here; those interested can be referred to the primary source (Anselin, 1995) and a number of applications in the literature (e.g. Wulder, Boots, 1998; Zhang, Gove, Heath, 2005; Dall'erba, 2005; Franczyk, Chang, 2009; Saizen, Maekawa, Yamamura, 2010).

The second method used is hotspot analysis using Getis-Ord G_i^* (Getis, Ord, 1992). The method identifies spatial clusters of high values called hot spots, and spatial clusters of low values called cold spots. Compared to spatial autocorrelation, the method only identifies cold spots when it is indeed a larger cluster of low values. The identified areas are therefore "outbreaks" of positive and negative deviations. As in the first case, the method has been used in many applications in recent decades (Burra et al., 2002; Truong, Somenahalli, 2011; Lu et al., 2012; Lopez-Carr et al., 2014; Malleson, Andresen, 2015).

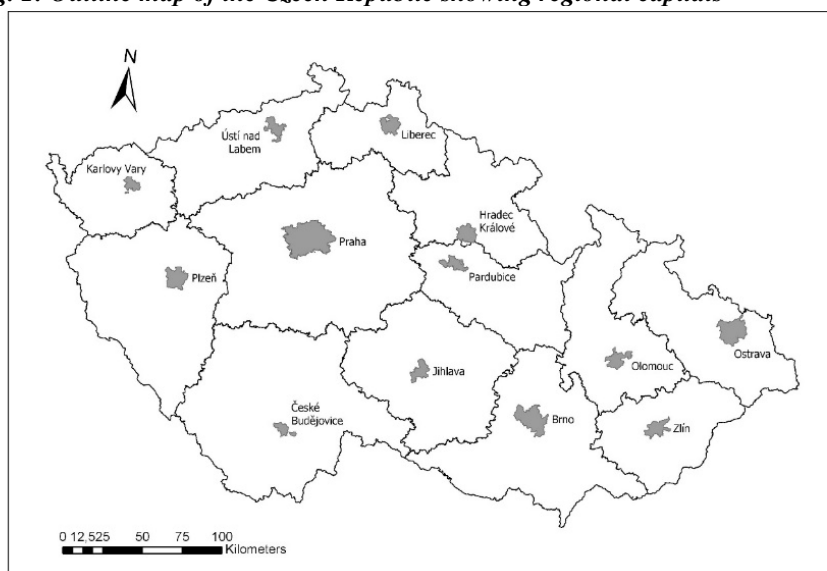
3. Results

The results of the analysis are presented in the form of maps, which serve to understand the spatial context of the examined phenomena. However, since not every reader of this article is able to orientate in the map of municipalities in the Czech Republic, I created Fig. 1, which shows the basic administrative division into regions and indicates regional capitals. Regional capitals are perceived as poles of development in Czech geographic literature (Hampl, Marada, 2015), although this influence of the two smallest of them, Jihlava and Karlovy Vary, is relatively weak. On the other hand, regional boundaries, especially in areas where regional capitals are relatively remote, are often surrounded by economically weak peripheral regions (Musil, Müller, 2008) and have a significant border effect (Drápela, 2017; Drápela, Bašta, 2018; Drápela, Kárníková, 2018). Moreover, in some border regions there is a very intensive cross-border cooperation, for example in the Těšín/Cieszyn Silesia (Böhm, Drápela, 2017) or Liberec region (Böhm, Opiola, 2019).

The results of the spatial autocorrelation are shown in Fig. 2. Clusters of high indicator values are marked by red colour, clusters of low values by blue colour. The largest areas of high housing construction intensity are located around the three largest cities, Prague, Brno and Ostrava. Also other regional capitals have formed their clusters: Plzeň, Olomouc, České Budějovice and Pardubice. Interestingly, Liberec, Ústí nad Labem and Mladá Boleslav created a cluster that does not include the territory of the city itself, but only the suburban hinterland. A similar situation probably occurred in Hradec Králové, whose suburban hinterland overlap with suburbs of Pardubice. Zlín, Karlovy Vary and Jihlava did not create a cluster of high values at all.

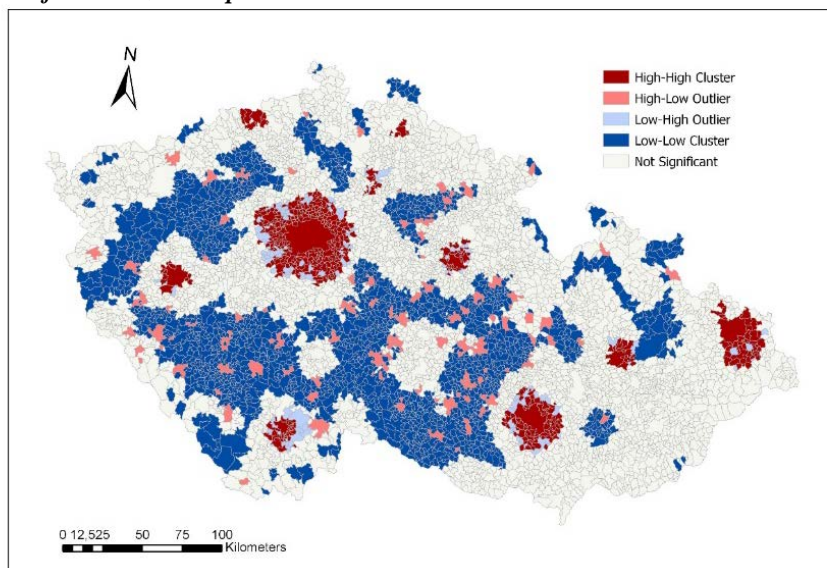
Clusters of low indicator values are much larger, covering large areas of rural areas remote from regional capitals. These areas extend along the borders of the Vysočina Region, the South Bohemian Region, the Pilsen Region, the Central Bohemian Region and some others. On the other hand, their occurrence at national borders is by far not as frequent as one might expect - the most visible situation is on the border with Slovakia. These large clusters contain a number of positive outliers - these are usually regional centres, small towns that are local development poles in an otherwise not very attractive rural environment.

Fig. 1: Outline map of the Czech Republic showing regional capitals

Source: ArcČR 500 3.3, own processing

Fig. 2: Spatial autocorrelation (using Anselin Local Moran's I) of the HCI indicator for the period 1997-2018 for the Czech Republic

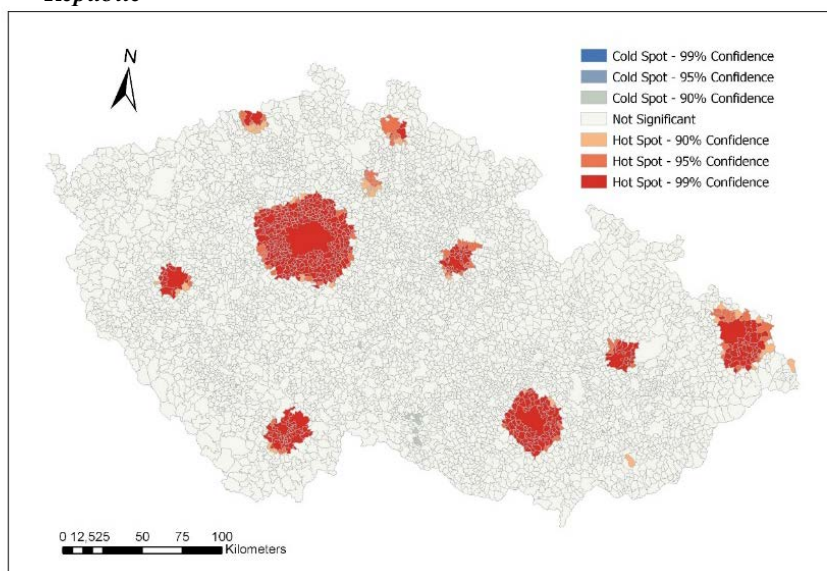
Source: Czech Statistical Office (2019), ArcČR 500 3.3, own processing

The results of the second method used, the hotspot analysis, are shown in Fig. 3. Also in this map areas of high indicator values are marked with red colour and areas of low values with blue colour. In this case, however, these are the so-called hot spots and cold spots (it is again a kind of cluster, but it is differently mathematically defined: Getis, Ord, 1992). The definition of hot spots and cold spots is calculated at certain levels of statistical significance, which are indicated by a different shade of the colour.

When comparing the delimitation of hot spots and positive clusters in Fig. 2, we find that they are almost identical (the biggest differences are the position of the city of Liberec and the extent of the suburban area of Mladá Boleslav). On the other hand, no cold spot was created in the whole territory of the Czech Republic (isolated

villages can be found in the vicinity of Dačice), while negative clusters covered a large part of Fig. 2. This important difference is explained in the discussion.

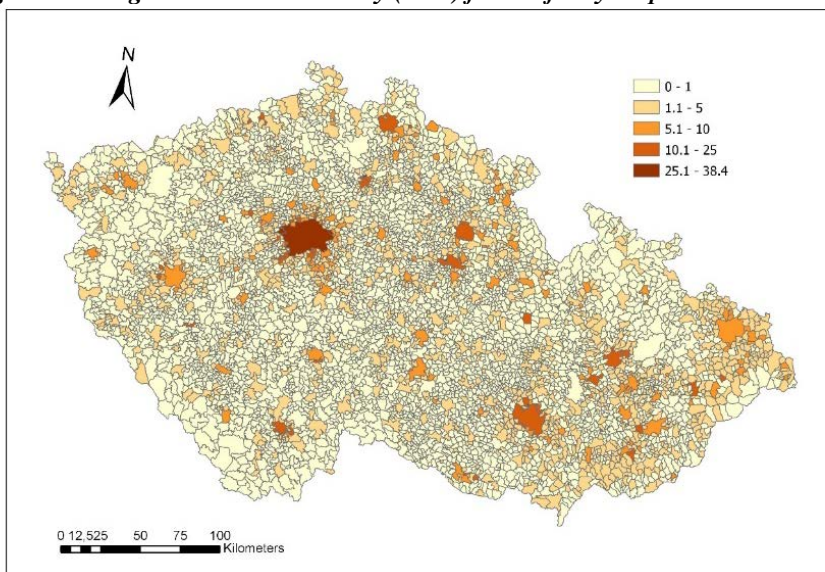
Fig. 3: Hotspot analysis (using Getis-Ord G_i^*) of the HCI indicator for the period 1997-2018 for the Czech Republic

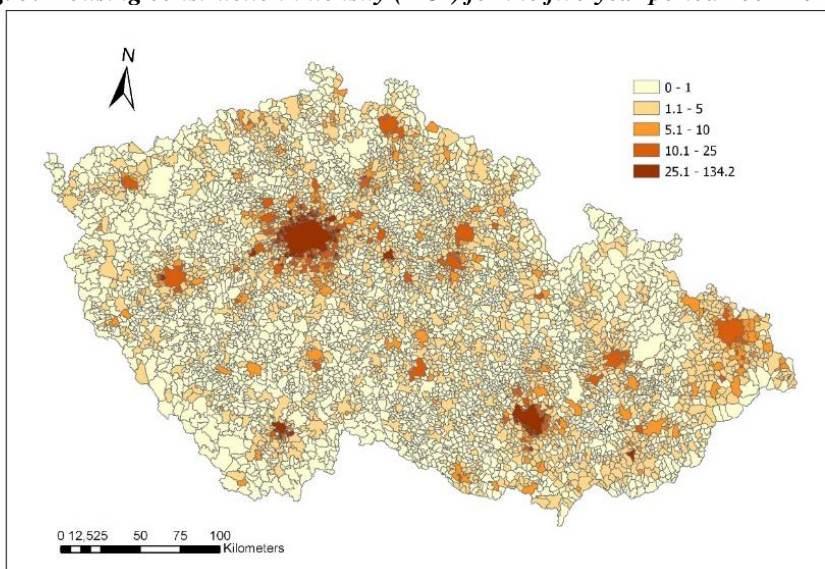
Source: Czech Statistical Office (2019), ArcČR 500 3.3, own processing

To understand the changes in the geographical distribution of residential construction over time, I created Fig. 4 and 5. Of the many different time horizons I have generated in the GIS analysis, these two figures best document the changes in time that occurred during the relatively short period between the late 1990s and the early 21st century. Fig. 4 shows the HCI indicator values for the five-year period 1997-2001, while fig. 5 for the five-year period 2007-2011. Although it separates only 5 years between the two periods, both pictures represent a significantly different geographical reality. To interpret Fig. 4 and 5, it is necessary to point out that during the period 1997 - 1998 there was a currency crisis in the Czech Republic; year 2008 was affected by the global economic crisis.

Taking a closer look at Fig. 4, we find that the high values of HCI are mostly achieved by cities. Yes, there are also smaller municipalities that achieve higher indicator values; here, however, high values may be caused by the administrative delimitation of the municipality, resp. its small size. In general, however, there are no larger suburban areas around large cities except Prague. In contrast, Fig. 5 shows a completely different situation. The suburban area of Prague has grown from Mělník through Beroun, Benešov to Nymburk. The suburban hinterland of Ostrava extends to the foothills of the Beskydy Mountains. A certain form of expansion of housing construction into the surroundings is observed in almost all regional capitals. This leads to greater polarization into central and peripheral regions. While in central regions almost every village reaches high HCI values, in peripheral areas, regional centres do not reach high values either. This situation culminates to the present, but the key change has occurred in the aforementioned period. In later periods there is only a gradual growth of suburban areas around large cities.

Fig. 4: Housing construction intensity (HCI) for the five-year period 1997-2001

Source: Czech Statistical Office (2019), ArcČR 500 3.3, own processing

Fig. 5: Housing construction intensity (HCI) for the five-year period 2007-2011

Source: Czech Statistical Office (2019), ArcČR 500 3.3, own processing

4. Discussion

The differences between the results of both methods point to one important fact: although there are large areas in the Czech Republic that are not very attractive in terms of housing (see Fig. 2), these areas are not cold spots, i.e. areas generating a negative push effect (see Fig. 3). Low Cluster areas can be characterized as (a) remote from regional centres, (b) surrounding regional boundaries, (c) rural, and (d) less attractive in terms of second housing. On the contrary, many border regions, even further away from all regional centres, are not in the Low Cluster - they are mountain areas attractive for recreation. The positive fact is that the lower attractiveness in terms of housing is not caused by a worse environment, a higher proportion of the socially weak population and a low supply of above-average jobs, i.e. the hypotheses expressed in the introduction to work. The regions that are among the worst in the Czech Republic (Ústí nad Labem region and Karlovy Vary region) in terms of these indicators belong to the category "not significant".

Housing construction centres are agglomerations of regional capitals with the exception of Zlín, Karlovy Vary and Jihlava. The most visible phenomenon is suburbanization, accompanied by counter-urbanization. Some regional cities (Ústí nad Labem, Hradec Králové, Liberec) are not part of the High Cluster, while their suburbs do. This situation is due to housing preferences only to a small extent, and for the most part it is a compromise, forced by

circumstances where people working in large cities are forced to buy housing outside these cities. The construction of new housing in cities is limited by outdated urban plans, which in many cities are still from the 1990s (Prague has an urban plan from 1999, Brno from 1994). Most of the land that is listed in the urban plan as housing areas has been built in the past and there is no place to build. Why, then, are there no new urban plans where new housing areas are delimited?

First, there is a NIMBY effect in society whereby new construction, absorbing part of the "nature" in the city, such as meadows and fields, is usually negatively accepted by people already living in the locality. However, there is another trend described by Florida (2017) in his book *The New Urban Crisis: the conflict between the interests of homeowners in a location and potential homeowners in a location*. Owners of existing buildings do not wish the building of new houses and flats, because the value of their houses would decrease with higher supply. By preventing new construction, these owners raise the value of their houses, as demand then greatly outweighs supply. And because the Czech legal system allows the use of various obstructions to block the creation of a new urban plan, existing homeowners have successfully used it. However, this leads to a number of negative phenomena associated with the daily commuting from extra-urban areas to the city. While the middle class in the 1990s built their houses directly in the city, after 2000 most of the family houses were built in the suburbs and nowadays even the middle class in the two largest agglomerations often cannot afford to live in the suburbs and migrate to more and more remote regions. People are increasingly commuting to Prague and Brno from villages more than 50km away. This situation is not yet visible in the intensity maps (Figs. 4 and 5), but is identifiable in absolute numbers.

A situation where the young generation is unable to reach the housing they want, even though they have above-average paid work, can endanger the social stability of society. Florida (2017) predicts a wave of socialist measures; in the Czech Republic it would rather be a criticism of the existing system of urban planning. It seems to be a very simple solution to limit the possibilities of the public to make comments on the urban plan or within the building procedure. However, there is a legitimate concern that this could be exploited by unscrupulous developers who, with the help of corruption, would have devastated harmonious neighbourhoods.

5. Conclusion

The research results presented in this article can be divided into positive and negative. The positive finding is that there is no area in the Czech Republic that would be perceived negatively in terms of attractiveness of housing. Yes, there are peripheral rural regions that are less attractive to housing than areas of large conurbations, but they are not problematic regions that people would avoid. These peripheries thus form a kind of "reservoir" of undeveloped areas and help ecologically stabilize the area. Moreover, many of them can be expected to be the target of larger housing construction in the future. It is also a positive fact that most regional capitals fulfil their function of development poles and are centres of development in the region.

On the contrary, the negative finding is that not the cities themselves, but rather their suburban areas are now centres of housing construction. Some regional capitals were not part of positive clusters in spatial autocorrelation, while their suburbs did. However, this trend is not caused by the attractiveness of suburban areas, but by the lack of land designated by the urban plans for housing construction in regional capitals. This lack of housing space is caused by outdated urban plans, which often dates back to the 1990s. The emergence of new plans is blocked by lobbyist groups of homeowners, who in this way increase the value of their houses and flats. However, the frustration of the young generation in not being able to obtain their dream housing can lead to a deterioration in the social stability of society. Another negative finding is that intensive construction sites are constantly expanding, although people still work in cities. This puts great pressure on the transport network and causes a number of negative environmental problems.

Literature

- [1] ANSELIN, L., (1995). Local Indicators of Spatial Association – LISA. *Geographical Analysis*, vol. 27, no. 2, pp. 93-115. ISSN 0016-7363. DOI 10.1111/j.1538-4632.1995.tb00338.x.
- [2] BÖHM, H., DRÁPELA, E., (2017). Cross-border cooperation as a reconciliation tool: Example from the East Czech-Polish borders. *Regional and Federal Studies*, vol. 27, no. 3, pp. 305-319. ISSN 1359-7566. DOI 10.1080/13597566.2017.1350650.
- [3] BÖHM, H., OPIOLA, W., (2019). Czech-Polish Cross-Border (Non) Cooperation in the Field of the Labor Market: Why Does It Seem to Be Un-De-Bordered? *Sustainability*, vol. 12, no. 10, a. n. 2855. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su11102855.
- [4] BURRA, T. et al., (2002). Conceptual and practical issues in the detection of local disease clusters: a study of mortality in Hamilton, Ontario. *Canadian Geographer-Geographe Canadien*, vol. 46, no. 2, pp. 160-171. ISSN 0008-3658. DOI 10.1111/j.1541-0064.2002.tb00737.x.
- [5] CZECH STATISTICAL OFFICE, (2019). *Dokončené byty v obcích*. [online]. [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/dokoncene-byty-v-obcich>.
- [6] DALL'ERBA, S., (2005). Distribution of regional income and regional funds in Europe 1989-1999: An exploratory spatial data analysis. *Annals of Regional Science*, vol. 39, no. 1, pp. 121-148. ISSN 0570-1864. DOI 10.1007/s00168-004-0199-4.
- [7] DRÁPELA, E., (2017). Quantification of Border Effect on Different Types of Borders: Case Study of the Czech Republic. In *International Multidisciplinary Scientific GeoConference Surveying Geology and Mining Ecology Management, SGEM*, vol. 17, no. 53, pp. 705-712. DOI 10.5593/sgem2017/53/S21.085.
- [8] DRÁPELA, E., (2019). Důvody neatraktivy některých obcí v Libereckém kraji z hlediska bydlení. In *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 281–288. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-35.
- [9] DRÁPELA, E., BAŠTA, J., (2018). Quantifying the Power of Border Effect on Liberec Region Borders. *Geografické informácie*, vol. 22, no. 1, pp. 51-60. ISSN 1337-9453. DOI 10.17846/GI.2018.22.1.51-60.
- [10] DRÁPELA, E., KÁRNÍKOVÁ, N., (2018). Methodological issues of using the gravity model to determine the power of border effect. In *Useful geography: Transfer from research to practice*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 367-375. ISBN 978-80-210-8908-2. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8908-2018.
- [11] FLORIDA, R., (2017). *The New Urban Crisis: How Our Cities Are Increasing Inequality, Deepening Segregation, and Failing the Middle Class - and What We Can Do About It*. New York: Basic Books, 336 p. ISBN 9780465079742.
- [12] FRANČZYK, J., CHANG, H., (2009). Spatial Analysis of Water Use in Oregon, USA, 1985-2005. *Water Resources Management*, vol. 23, no. 4, pp. 755-774. ISSN 0920-4741. DOI 10.1007/s11269-008-9298-9.
- [13] GETIS, A., ORD, J. K., (1992). The Analysis of Spatial Association by Use of Distance Statistics. *Geographical Analysis*, vol. 24, no. 3, pp. 189-206. ISSN 0016-7363. DOI 10.1111/j.1538-4632.1992.tb00261.x.
- [14] HAMPL, M., (2007). Regional differentiation of current socio-economic development in the Czech Republic. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, vol. 43, no. 5, pp. 889-910. ISSN 0038-0288.
- [15] HAMPL, M., MARADA, M., (2015). Socio-Geographic Regionalization Of Czechia. *Geografie*, vol. 120, no. 3, pp. 397-421. ISSN 1212-0014.
- [16] KAHRIK, A. et al., (2016). What attracts people to inner city areas? The cases of two post-socialist cities in Estonia and the Czech Republic. *Urban Studies*, vol. 53, no. 2, pp. 355-372. ISSN 0042-0980. DOI 10.1177/0042098014567444.
- [17] LOPEZ-CARR, D. et al., (2014). A spatial analysis of population dynamics and climate change in Africa: potential vulnerability hot spots emerge where precipitation declines and demographic pressures coincide. *Population and Environment*, vol. 35, no. 3, pp. 323-339. ISSN 0199-0039. DOI 10.1007/s11111-014-0209-0.
- [18] LU, P. et al., (2012). Persistent Scatterers Interferometry Hotspot and Cluster Analysis (PSI-HCA) for detection of extremely slow-moving landslides. *International Journal of Remote Sensing*, vol. 33, no. 2, pp. 466-489. ISSN 0143-1161. DOI 10.1080/01431161.2010.536185.
- [19] LUX, M., SUNEGA, P., (2012). Labour Mobility and Housing: The Impact of Housing Tenure and Housing Affordability on Labour Migration in the Czech Republic. *Urban Studies*, vol. 49, no. 3, pp. 489-504. ISSN 0042-0980. DOI 10.1177/0042098011405693.
- [20] MALLESON, N., ANDRESEN, M. A., (2015). The impact of using social media data in crime rate calculations: shifting hot spots and changing spatial patterns. *Cartography and Geographic Information Science*, vol. 42, no. 2, pp. 112-121. ISSN 1523-0406. DOI 10.1080/15230406.2014.905756.
- [21] MUSIL, J., (1995). The Czech Housing System in the Middle of Transition. *Urban Studies*, vol. 32, no. 10, pp. 1679-1684. ISSN 0042-0980. DOI 10.1080/00420989550012311.

- [22] MUSIL, J., MÜLLER, J., (2008). Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, vol. 44, no. 2, pp. 321–348. ISSN 0038-0288.
- [23] SAIZEN, I., MAEKAWA, A., YAMAMURA, N., (2010). Spatial analysis of time-series changes in livestock distribution by detection of local spatial associations in Mongolia. *Applied Geography*, vol 30, no. 4, pp. 639-649. ISSN 0143-6228. DOI 10.1016/j.apgeog.2010.01.002.
- [24] ŠPAČEK, O., (2012). Czech Housing Estates: Factors of Stability and Future Development. *Sociologický časopis – Czech Sociological Review*, vol. 48, no. 5, pp. 965-988. ISSN 0038-0288.
- [25] TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P., (2011). Housing Estates in the Czech Republic after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation. *Urban Studies*, vol. 48, no. 9, pp. 1811-1834. ISSN 0042-0980. DOI 10.1177/0042098010379279.
- [26] TRUONG, L. T., SOMENAHALLI, S. V. C., (2011). Using GIS to Identify Pedestrian-Vehicle Crash Hot Spots and Unsafe Bus Stops. *Journal of Public Transportation*, vol. 14, no. 1, pp. 99-114. ISSN 1077-291X. DOI 10.5038/2375-0901.14.1.6.
- [27] WULDER, M., BOOTS, B., (1998). Local spatial autocorrelation characteristics of remotely sensed imagery assessed with the Getis statistic. *International Journal of Remote Sensing*, vol. 19, no. 11, pp. 2223-2231. ISSN 0143-1161. DOI 10.1080/014311698214983.
- [28] ZHANG, L. J., GOVE, J. H., HEATH, L. S. (2005). Spatial residual analysis of six modeling techniques. *Ecological Modelling*, vol. 186, no. 2, pp. 154-177. ISSN 0304-3800. DOI 10.1016/j.ecolmodel.2005.01.007.

This article was created thanks to the project SGS-2020-4052 “Evaluation of the tourist potential of secondary geodiversity in northern Bohemia”.

NABÍDKOVÁ STRANA LOKALIZACE Z POHLEDU ČESKÝCH MĚST

Supply side of location from the perspective of Czech towns

JAN SUCHÁČEK¹

EVA POLEDNÍKOVÁ²

JAROSLAV URMINSKÝ¹

¹Katedra regionální a environmentální ekonomiky | ¹Department of Regional and Environmental Economics
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
VŠB - Technická univerzita Ostrava | VŠB - Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 702 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: jan.suchacek@vsb.cz, jaroslav.urminsky@vsb.cz.cz

²Katedra evropské integrace | ²Department of Economics
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
VŠB - Technická univerzita Ostrava | VŠB - Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 702 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: eva.polednikova@vsb.cz

Anotace

Lokalizační analýzy zpravidla vyhodnocují městské a regionální prostředí z pohledu investorů. Tato poptávková strana je pro lokalizační procesy značně důležitá, neméně důležitá však je i strana nabídková vyjadřující prostorově diferencované faktory jednotlivých území. Cílem článku je ukázat faktory, které jsou města České republiky schopna nabídnout potenciálním investorům a činitele, které jsou podle mínění měst pro investory relevantní. Článek se přitom opírá o výzkum realizovaný v roce 2019. Konkrétně zde vycházíme z rozsáhlého dotazníkového šetření. Stojí za povšimnutí, že lokalizační faktory, které města považují za důležité pro investory, se liší od těch, které jim sama podle vlastního mínění poskytují. Mezi faktory, které města potenciálním investorům poskytují, výrazněji promluvily tzv. měkké faktory lokalizace, což je souladné se současnými modernizačními tendencemi utvářejícími kvality prostoru.

Klíčová slova

faktory, lokalizace, města, investice, nabídková strana

Annotation

Location analyses usually assess urban and regional milieu from the perspective of investors. This demand side is rather important for location processes. Nonetheless, supply side embodying spatially differentiated location factors of particular territories is significant too. The objective of the article is to show factors that towns of the Czech Republic offer to potential investors on the one hand and factors that these towns deem as relevant for investors. The article leans upon the research that was accomplished in 2019. The whole text is supported by an extensive questionnaire survey. It is worth noticing location factors towns deem important for investors differ from these that are offered by towns to investors. Among the factors provided by individual towns to potential investors, so-called soft factors of location played a relevant role. This is compliant with contemporary modernisation tendencies shaping the qualities of space.

Key words

factors, location, towns, investment, supply side

JEL classification: C80, O18, R11, R12

1. Úvod

Lokalizace investic představuje jednu z nejdůležitějších činností pro města a regiony na straně jedné a konkrétní investory na straně druhé. Zatímco poptávková strana lokalizačního procesu je vcelku slušně zmapována a sice jak v zemích a regionech vyspělých (Dunning a Lundan, 2008 anebo Aksoy a Marshall, 1992), tak také v jejich post-transformačních protějšcích (Sucháček a Baránek, 2011, Hlaváček, 2015, Urminský a Vyskočilová, 2017 či Sucháček et al, 2018), totéž rozhodně nelze konstatovat o nabídkové straně celého procesu, kde rozhodující roli sehrávají územní kvality a aktivity jednotlivých měst a regionů. Dlouhodobý rozvoj a konkurenceschopnost jednotlivých území jsou do značné míry právě odrazem nabídky konkrétních lokalizačních činitelů na jejich území.

Nabídková strana lokalizačního procesu byla až na pár výjimek (např. Sucháček, 2013a, 2013b či 2016 anebo Balčíraková, 2019) v našich podmínkách dosud nedoceněná. Přitom jsou lokalizační činitele v konkrétních městech a regionech determinující pro případný zájem investorů a měl by tedy existovat zájem na vyplnění stávajících kognitivních mezer.

Konkurence mezi městy a regiony, která se zaměřuje právě na investory, má stále se zvyšující tendenci. Mnohá území se snaží více či méně úspěšně uplatnit své konkurenční výhody, přičemž lokalizace investic se projevuje značně selektivně (viz např. Lyons, 1994, Sucháček 2011, Poledníková, 2017, Staničková a Melecký, 2018 či Urminský a Vyskočilová, 2017). Pouze několik málo území se těší takové pozici, že si může dovolit odmítnat investice s nižší kvalitou.

Nutno poznamenat, že lokalizační rozhodování je v praxi ztíženo především závislostí na konkrétních časových a prostorových parametrech. Jakékoliv větší generalizace nejsou u tohoto procesu příliš žádoucí a to ve vazbě na rozdílnost využívaných metod, rozdílnou kvalitu datových základů, rozdílné charakteristiky jednotlivých hospodářských odvětví a mnohé další (Maier, Tödting, 1997 či Sucháček, 2013b).

2. Cíl a metody

Cílem předloženého příspěvku je ukázat faktory, které jsou města České republiky schopna nabídnout potenciálním investorům a činitele, které jsou podle mínění měst pro investory důležité. Zaměřujeme se přitom na výzkum realizovaný v roce 2019. Celá stať se opírá o rozsáhlé dotazníkové šetření realizované právě v roce 2019, které nám umožňuje zachytit základní aspekty důležitosti lokalizačních faktorů nabízených městy v této zemi.

Metodika výzkumu byla založena na datech primárních a sekundárních. Jako základní metoda pro sběr primárních dat byla zvolena metoda dotazování. Vytvořený dotazník byl respondentům rozeslán pomocí e-mailu a také byl vyplňován na základě telefonického rozhovoru. Základním souborem byla v tomto případě obce a města České republiky, které mají více než 5 000 obyvatel. Toto kritérium splnilo 272 obcí a měst.

Dotazníky byly nejprve respondentům rozesílány formou e-mailů. Dotazníky byly přitom rozesílány ve třech vlnách. Dotazníky rozesílané e-mailem vyplnilo celkem 66 respondentů. Tato návratnost však nebyla dostatečná a následně byli respondenti vyzváni k vyplnění dotazníku prostřednictvím telefonu. Telefonní kontakt se ukázal jako užitečný, protože přinesl další vyplněné dotazníky, kterých bylo nakonec vyplněno 94. Míra návratnosti tedy dosáhla uspokojivých 33,7%.

Vyhodnocení dotazníkového šetření posléze probíhalo v programu IBM SPSS Statistics. V samotném dotazníku byly využity jak otevřené otázky, tak také Likertova škála. Jednalo se o rozsah od hodnoty 1 po hodnotu 7. Pro přehlednost a zjednodušení byla tato škála přepočtena na procenta dle následujícího vzorce:

$$t_x = \frac{x-a}{b-a} \quad (1)$$

kde

a – minimální hodnota škály,

b – maximální hodnota škály,

x – předem stanovená hodnota – výsledný průměr.

Takto realizovaný výzkum je využitelný z pohledu základního zmapování faktorů, které jsou města České republiky schopna nabídnout potenciálním investorům a činitelům, které jsou podle mínění těchto měst pro investory důležité.

3. Výsledky a diskuze

Tato část článku nám ukáže, jaké lokalizační faktory jsou důležité pro potenciální investory podle mínění měst a jaké jsou lokalizační faktory, které města podle vlastního mínění poskytují investorům. Tímto způsobem bude přiblížena nabídková strana procesu lokalizace investic v zemi.

Tab. 1: Lokalizační faktory důležité pro potenciální investory podle mínění měst

Faktor	Hodnoty	
	Celkový průměr (%)	Pořadí
infrastruktura	77,8	1.
dobrá geografická poloha	74,8	2.
kvalita pracovních sil	66,1	3.
dostupnost pracovních sil	66,7	4.
cena pozemků	66,7	5.
blízkost dodavatelů	60,3	6.
kvalita podnikatelského prostředí	59,6	7.
investiční pobídky	58,3	8.
nízké mzdové požadavky	56,0	9.
blízkost odběratelů	55,5	10.
prestíž místa	52,8	11.
dostupnost surovin	50,7	12.
blízkost konkurence	50,2	13.
celostátní politiky	47,9	14.
kvalita životního prostředí	46,8	15.
možnost kulturního vyžití	43,4	16.
Průměr celkem	58,35	

Zdroj: vlastní zpracování, 2020

Hierarchie lokalizačních faktorů podle názoru měst důležitých pro potenciální investory nabízí některá překvapivá zjištění. Na samotném dně se ocitly kvalita životního prostředí a možnost kulturního vyžití, tedy měkké lokalizační faktory, které mají obecně narůstající význam. Zatímco z pohledu investorů by se mohlo jednat o potvrzení loajality vůči zaměstnavateli a akcentaci faktorů spojených především s firemním hospodařením (viz také Sucháček a kol., 2017), z pohledu měst se podobné hodnocení může jevit jako poměrně překvapivé.

Města se domnívají, že pro potenciální investory jsou důležité především tradiční lokalizační faktory, jakými jsou infrastruktura, dobrá geografická poloha, kvalita a dostupnost pracovních sil, cena pozemků anebo blízkost dodavatelů.

Pohled na lokalizační faktory, které samotná města podle vlastního mínění nabízejí potenciálním investorům, nám při porovnání s tabulkou 1 nabízí obrázek o poznání odlišnější. Za pozornost stojí především narůstající význam měkkých faktorů lokalizace. O tom se můžeme přesvědčit při pohledu na lokalizační faktory jako kvalita životního prostředí, možnost kulturního vyžití či prestiž místa. Všechny tyto činitele dosáhly vyšší skóre ve sféře faktorů, které města podle vlastního mínění poskytují investorům, nežli v oblasti faktorů důležitých (opětovně podle mínění samotných měst) pro jednotlivé investory. Faktor kvalita životního prostředí dokonce přiskočil tradičně silně akcentovaný faktor infrastruktury.

Naopak se významně propadly faktory nazvané „dostupnost pracovních sil“ a „kvalita pracovních sil“. Je nepochybné, že se tento jev bude týkat především menších měst, která tak musí potenciálním investorům nabídnout jiné lokalizační výhody.

Při srovnání tabulek 1 a 2 pak dále zaujme například znatelný nesoulad v postavení lokalizačního faktoru „investiční pobídky“. Jedná se sice o určitý rámec pro lokalizaci investic v zemi, nicméně patrně je žádoucí změna filozofie při utváření těchto pobídek, a sice směrem k jejich vyšší ovlivnitelnosti městy, nežli tomu bylo doposud.

Kromě srovnávání dílčích faktorů stojí za povšimnutí, že lokalizační činitele, které jsou podle názoru měst důležité pro potenciální investory, dosáhly o poznání vyšší průměrné hodnocení, nežli ty, které města podle vlastního mínění poskytují těmto potenciálním investorům. Ukazuje to na důležitost procesu přilákání investice do konkrétního místa a na skutečnost, že města stále ještě pociťují v oblasti vlastní atraktivity nedostatky.

Tab. 2: Lokalizační faktory, které města podle vlastního mínění poskytují investorům

Faktor	Hodnoty	
	Celkový průměr (%)	Pořadí
dobrá geografická poloha	69,9	1.
kvalita životního prostředí	65,2	2.
infrastruktura	60,1	3.
možnost kulturního využití	58,9	4.
prestíž místa	56,6	5.
kvalita podnikatelského prostředí	54,8	6.
cena pozemků	55,5	7.
kvalita pracovních sil	52,1	8.
nízké mzdové požadavky	50,7	9.
blízkost dodavatelů	49,3	10.
dostupnost pracovních sil	49,3	11.
blízkost odběratelů	48,0	12.
blízkost konkurence	45,7	13.
dostupnost surovin	38,5	14.
investiční pobídky	33,2	15.
celostátní politiky	33,0	16.
Průměr celkem	51,3	

Zdroj: vlastní zpracování, 2020

4. Závěr

Jak se ukázalo, lokalizační faktory, které jsou městy považovány za relevantní pro investory, se poměrně dosti odlišují od těch činitelů, které potenciálním investorům města samotná poskytují. Na rozdíl od tradičních faktorů města podle vlastního mínění poskytují investorům výhody, jako kvalita životního prostředí, možnost kulturního využití či prestiž místa. Jedná se o moderní měkké lokalizační faktory. Přitom však města ty faktory, které potenciálním investorům nabízí, hodnotí na znatelně nižší úrovni, nežli faktory, které jsou podle názoru oslovených měst důležité pro investory. Výše zmíněný nesoulad ukazuje na skutečnost, že další aktivity vedoucí k zatraktivnění investičního prostředí našich měst a obcí jsou žádoucí.

Literatura

- [1] AKSOY, A., MARSHALL, N., (1992). The Changing Corporate Head Office and its Spatial Implications. *Regional Studies*, Vol. 26, No. 2, pp. 149-162. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343409212331346861.
- [2] BALČIRÁKOVÁ, A., (2019). *Analýza marketingových aspektů lokalizace investic v obcích České republiky*. [Diplomová práce]. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Fakulta ekonomická.
- [3] DUNNING, J. H., LUNDAN, S. M., (2008). *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. ISBN 9781843765257.
- [4] HLAVÁČEK, P., (2015). Development of the foreign direct investments in the transitive economies: Example of Central-European Countries (CEC). *GeoScape*, Vol. 9, No. 1, pp. 17–23. ISSN 1802-1115.
- [5] LYONS, D. I., (1994). Changing patterns of corporate headquarter influence 1974-89. *Environment and Planning A*, Vol. 26, pp. 733–747. ISSN 0308-518X. DOI 10.1068/a260733.
- [6] MAIER, G., TÖDTLING, F., (1997). *Regionálna a urbanistická ekonomika*. Bratislava: Elita. ISBN 80-8044-044-1.
- [7] POLEDNÍKOVÁ, E., (2017). Development potential of the European territory: A literature review. In XX. *mezinárodní kolokvium o regionálních vědách: sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 27–35. ISBN 978-80-210-8586-2. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-2.
- [8] STANÍČKOVÁ, M., MELECKÝ, L., (2018). Understanding of resilience in the context of regional development using composite index approach: the case of European Union NUTS-2 regions. *Regional Studies, Regional Science*, Vol. 5, No. 1, pp. 231–254. ISSN 2168-1376. DOI 10.1080/21681376.2018.1470939.
- [9] SUCHÁČEK, J., BARÁNEK, P., (2011). Headquarters of Largest Enterprises in the Czech Republic from Regional Perspective. In *Finance and the Performance of Firms in Science, Education, and Practice*. Zlin: Tomas Bata University, pp. 469–478. ISBN 978-80-7454-020-2.
- [10] SUCHÁČEK, J., (2011). Globalisation and Glocalisation. In *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*. Ostrava: University of Ostrava, pp. 319-324. ISBN 978-80-7368-963-6.

- [11] SUCHÁČEK, J., (2013a). Urban Potential for Investment Attraction in the Czech Republic. In *Finance and the Performance of Firms in Science, Education, and Practice*. Zlin: Tomas Bata University, pp. 718–727. ISBN 978-80-7454-246-6.
- [12] SUCHÁČEK, J., (2013b). Investment location from the perspective of urban and regional activities in the Czech Republic. In *Financial Management of Firms and Financial Institutions*. Ostrava: VSB-TU, pp. 851–857. ISBN 978-80-248-3172-5.
- [13] SUCHÁČEK, J., (2016). Comparison of urban and regional attitudes towards new investors. In *Region v rozvoji společnosti: sborník příspěvků 7. ročníku mezinárodní vědecké konference*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, pp. 891-897. ISBN 978-80-7509-459-9.
- [14] SUCHÁČEK, J., SEĎA, P., FRIEDRICH, V., KOUTSKÝ, J., (2017). Regional aspects of the development of largest enterprises in the Czech Republic. *Technological and Economic Development of Economy*, Vol. 23, No. 4, pp. 649-666. ISSN 2029-4913. DOI 10.3846/20294913.2017.1318314.
- [15] SUCHÁČEK, J., URMINSKÝ, J., ŠKAPA, S., (2018). The spatial distribution of largest firms in the Czech Republic and its managerial implications. *GeoScape*, Vol. 12, No. 2, pp. 76–83. ISSN 1802-1115.
- [16] URMINSKÝ, J., VYSKOČILOVÁ, Š., (2017). Spatial Structure of Headquarters of Largest Enterprises in the Czech Republic. In *Financial Management of Firms and Financial Institutions*. Ostrava: VSB-TU, pp. 874-882. ISBN 978-80-248-4138-0.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu č. CZ.1.07/2.3.00/20.0296, který je podpořen Operačním programem Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

TERITORIÁLNÍ MARKETING JAKO FAKTOR REGIONÁLNÍHO ROZVOJE NA PŘÍKLADU MĚSTA CURYCH

Regional development based on the territorial marketing: The case of Zurich

LUCIE HERBOČKOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: lucie.herbockova@mail.muni.cz

Anotace

Článek se zabývá konceptem teritoriálního marketingu a jeho propojení s atraktivitou curyšského teritoria. V době globalizace, kdy si i sebemenší teritoria mohou konkurovat, je na místě zavést techniku, která právě vytvoří z určité lokality jeho vlastní unikát. Avšak s ohledem na regionální rozvoj, koncept pomáhá maximalizovat atraktivitu města, a tak i ekonomický růst. Obecně strategie teritoriálního marketingu velmi dobře fungují v inovativních regionech či městech. Důvodem vybrání města Curych je právě jeho inovativní potenciál a strategie, jak rada města efektivně pracuje s prvky teritoriálního marketingu a tlačí v rozvoji na jeho dlouhodobou udržitelnost. Cílem článku je analyzovat uplatnění konceptu teritoriálního marketingu ve městě Curych pomocí metody sekundární analýzy dat. Curych je ukázkovým městem že realizace konceptu komplexního teritoriálního marketingu dokáže zvýšit atraktivnost teritoria, a tak zkvalitnit jeho rozvoj. Rada města efektivně pracuje s důležitými segmenty a zná své priority. Pro určení svých cílových skupin používá místní podnikatele, zaměstnance a residenty, návštěvníky, potenciální investory a mezinárodní podniky. Prioritami města je rozvoj a spolupráce lokálních subjektů, inovativní činnosti a atraktivita pro externí potenciální investory, což přináší městu příležitosti.

Klíčová slova

teritoriální marketing, marketing města, Curych, cílová skupina, regionální rozvoj

Annotation

The article introduces the concept of territorial marketing and its reflection in the attractiveness of Zurich territory. Even though the process of globalization brings benefits, it also challenges the small territories to compete in the global market. Regarding regional development, the concept helps to maximize the level of the attractiveness of the city, thus economic growth. In general, territorial marketing strategies are quite successful in innovative regions, as well as cities. The primary reason for choosing such a city is precisely its innovative potential and strategy, as the city council effectively works with elements of territorial marketing and develops its territory sustainably. The article aims to analyze the relevance of the concept in the city of Zurich, applying the method of secondary data analysis. Zurich is a representative city that the implementation of the concept of territorial marketing may increase the attractiveness of the territory. The city council works effectively with important segments and knows its preferences. It uses local entrepreneurs, employees and residents, visitors, potential investors, and international companies to identify its target groups. The city's priorities are the development and cooperation of local entities, innovative activities, and attractiveness for potential external investors, which brings opportunities to the city.

Key words

territorial marketing, city marketing, city of Zurich, target group, regional development

JEL classification: M31, O32, R11, R58

1. Úvod

Regionální rozvoj je úspěšným nástrojem pro hospodářský růst státu. Tento nástroj můžeme díky konceptu teritoriálního marketingu více maximalizovat, protože i dobrý produkt bez propagace zdaleka nevyužívá svůj potenciál. Rozvoj území závisí nejen na své atraktivitě a konkurenceschopnosti, ale také na zajištění

systematického strategického plánování. Ačkoli je mnoho názorů na dopady marketingu, ve výsledku je to jedna z cest, jak dosáhnout spokojenosti obou stran obchodu. Pokud se marketingové aktivity dělají správně, určitý produkt si najde svého zákazníka a naopak. Využití teorie tradičního marketingu se dá přenést na jakýkoli produkt, v našem případě teritorium.

V kontextu teritoriálního marketingu je určitá lokalita vnímána jako produkt, který profituje z místních podniků, organizací, aktivit a také z jejich konkurenční výhody a jedinečnosti nad jinými teritorii (Kotler a kol., 1999). Mezi nejdůležitější ukazatele kvalitně provedeného takového konceptu patří konkurenceschopnost lokality na trhu, především díky vylepšení konkurenceschopného prostředí v odvětví. Dále je velmi důležité pro určitou lokalitu nabídnout emoční pocit a zkušenost pro „zákazníky“ (Hudson a kol., 2017). Koncept má mnoho limitů, mezi nejargumentačnější patří dozajista schopnost neměřitelnosti výsledků. Velmi dobrý příklad uvádí Ashworth a Voogd (1990) v neměřitelnosti návratnosti investic, jelikož hlavními cíli konceptu jsou především spokojenost trhu, posílení ekonomické základny města, vytvoření pozitivního „brandu“ města a prohloubení pracovní nabídek (Ježek, 2010; Rumpel, 2011). Vzhledem k tomu, že teritoriální marketing následuje princip sdílené odpovědnosti, veřejný a soukromý sektor spolupracuje na úrovni bez hierarchie, která by upravovala jejich vztah. Limitem se také stává neschopnost dosáhnout společných dlouhodobých cílů více spolupracujících organizací bez jedné vedoucí, která by určovala směr společné vize (Ježek, 2010).

2. Koncept teritoriálního marketingu

Proces globalizace vytvořil konkurenční prostředí v mezinárodním měřítku. Doba, která přináší pozitivní dopady pro společnost, kulturu, ekonomický růst, má však i své negativní efekty. Ve 21. století, kdy si může konkurovat sebemenší teritorium na globální úrovni, je na místě zavést techniku, která právě vytvoří z určité lokality jeho vlastní unikát. Pro menší jednotky je velmi jednoduché ztratit se v davu a být součástí zjetého systému. Aby jakékoli teritorium, bez ohledu na jeho velikost, bylo schopno konkurovat dalšímu, musí posílit a rozvíjet svoji konkurenční výhodu. Je mnoho přidaných hodnot, které zvyšují atraktivitu území, avšak mezi nejefektivnějšími se řadí autentický brand teritoria, dobrá reputace, autenticita a spokojenost obyvatel (Dinnie, 2011; Hudson a kol., 2017). Celosvětové zavedení hlavní myšlenky konceptu teritoriálního marketingu, přilákat co nejvíce lidí na území bez ohledu na využití a dopady, počalo již v 19. století (Cudny, 2019). Vývoj se předně přenesl z amerického prostředí pomalu přes evropské až do ruského během druhé poloviny 20. století. Mezi vyspělými státy praktikující teritoriální marketing můžeme jistě zařadit Německo, Velkou Británii, Nizozemsko, Spojené státy americké, které světu ukazují, že realizace konceptu komplexního teritoriálního marketingu dokáže zvýšit atraktivnost teritoria nezávisle na velikosti, a tak zkvalitnit úroveň územního managementu (Ashworth, Kavaratzis, 2005; Bolton, Lemon, 1999).

Koncept teritoriálního marketingu má svou podstatnou historii v tradičním neboli klasickém marketingu, který byl původně zaveden za účelem zisku z produktu, služby, inovací a dalších zdrojů v konkurenceschopném prostředí, a především k uspokojení zákazníka (Wong a kol., 2007). Kotler a Lane ve své knize (2013) zdůrazňují, že komplexní teritoriální marketing má potenciál být jeden z nejefektivnějších způsobů a především nástrojů, jak přiřadit teritoriu hodnotu a zatraktivnit určitou lokalitu nezávisle na jeho velikosti. Výhodou konceptu je především jeho rozmanitost v odlišnosti prostorového hlediska. Města se s pokročilou dobou stávají nejdůležitějšími územními jednotkami. Ačkoli větší města pracují často s vizí turistického ruchu, pro účel posílení ekonomiky, atraktivitu území a její strategie je pro státní správu velkou výzvou. Teritorium a jeho cílové skupiny existují v synergii na dlouhodobém poli spolupráce, především díky vytvoření dynamického udržitelného rozvoje. Strategický teritoriální marketing je tedy moderní koncept, který se však stále v čase vyvíjí.

Porter v časopise Harvard Business Review (1998) stručně definuje cíle teritoriálního marketingu jako regionální konkurenceschopnost založená na finančních, sociálních, intelektuálních vstupních faktorech, které mají za účel zatraktivnit lokalitu na základě její kvalit a konkurenční výhody. Texier a Valla (1991) popisují jako primární cíl konceptu zaujmout a ztotožnit se s podniky uvnitř teritoria a následně plánovat, jak šířit své povědomí do světa. Po vyhodnocení literatury věnující se konceptu teritoriálního marketingu (Dinnie, 2011; Kotler a Lane, 2013, Ventura, 2014) mezi plošně definované faktory pro stabilně atraktivní lokalitu patří dozajista (1) vysoká životní úroveň obyvatelstva, (2) politická stabilita, (3) poptávka po lokálních produktech, (4) dlouhodobá udržitelná vize, (5) investice do lokálních institucí, organizací, teritoria a (7) důležitá podpora ze strany veřejné správy. Uvedené cíle mají jeden společný aspekt, a to stimulaci hospodářského růstu. Aby teritorium se stalo konkurenceschopné, musí stejně jako podnikový přístup marketingu, zaměřit se na určení, přilákání a udržení si cílové skupiny. Každá skupina má však jiné požadavky a potřeby, a tak by se strategie teritoria měla i přizpůsobit. Autoři Cant, Machado (2011), Dinis (2004), Pelsmacker a kol. (2007), Tsiotsou a Goldsmith (2012) se shodují na základní klasifikaci cílových skupin, interní segment, který zahrnuje zúčastněné strany, které na území žijí či v něm aktivně interagují. Druhým segmentem je externí skupina, která pracuje s mimo území operujícími investory, potenciální

kvalifikovanou pracovní silou či návštěvníky bez ohledu na úmysl cesty. U podrobnějšího rozdělení cílové skupiny investorů je důležité zaujmout externí potenciální investory, stejně tak jako správná propagace internacionalizace místních podniků (Atalik, Fisher, 2002). Pro srovnání, Kotler a kol. (1999) definují čtyři základní cílové skupiny (1) návštěvníci, buďto za účelem podnikání či zábavou. (2) Místní obyvatelé a zaměstnanci, tato skupina je rozdělena mezi profesionální, vědecké a kvalifikované pracovníky, podnikatele, bohaté jedince, nekvalifikované pracovníky a investory, jakožto jedny z hlavních aktérů pro zvýšení atraktivnosti teritoria a jeho kvalitu. Další skupinou jsou (3) podniky a odvětví, které zahrnují podnikatele, těžký průmysl, high-tech, služby a inovace. Poslední skupinou je (4) export zboží a služeb, které v této dimenzi rozděluje export na státní úrovni a mezinárodní tržní spolupráce. Dalším možným rozdělením je stručnější segmentace, kterou popisují Desbordes a kol. (2019) jako cílové segmenty zobecněné pouze jako společenství: podniků, rodin a turistů.

Definice regionálního rozvoje se v jednotlivých státech liší, především na základě zkušeností a historie. V návaznosti na koncept teritoriálního marketingu, oblast regionálního rozvoje řeší především růst, modernizaci teritoria, inovace, otevřenost ke globalizaci, správu obytných prostorů, nižší nezaměstnanost, rostoucí průměrné bohatství občana a lepší kvalitu života pro své cílové skupiny. Propojením světa globalizace a následným přesunem kapitálu a práce si určitá teritoria uvědomují, že je potřeba jednoznačně a strategicky plánovat ekonomické, politické a sociální cíle, primárně za účelem posílit lokální export, ochránit místní podniky, motivovat k rozvoji, posílit svou pozici na domácím i mezinárodním trhu a propojit spolupráci soukromých aktérů a veřejné správy v produktivní partnerství (Atalik, Fisher, 2002). Aby různé typy oblastí, města, regiony a státy mohly být konkurenceschopné a přežily v globální tržní ekonomice, měla by tato teritoria stanovit své konkurenční výhody, nejefektivněji prostřednictvím strategického teritoriálního marketingu. Města různých velikostí silně soupeří o investice, pozornost, talentovanou pracovní sílu, inovace a kreativitu. Pro bojeschopnost využívají k propagaci sebe samých různé kanály, v závislosti, kde se jejich cílové skupiny pohybují. Mezi obecné nástroje můžeme zařadit nápadné logo města, personalizované slogany a reklamní kampaně (Ashworth, Kavaratzis, 2005; 2009; Hudson a kol., 2017). V klasickém tradičním marketingu je důležité vnímání značky produktu z dlouhodobého hlediska, stejně tak, i značka města je cenným přínosem pro rozvoj města ve světovém měřítku. Města, známá pro svou činnost, efektivně pracují se svou konkurenční výhodou. Avšak dokonce i v dnešní době mnoho místních samospráv, marketingových konzultantů a institucí přetrvávají v naivní a povrchní představě o identitě místa, která se nevyznačuje jiným způsobem, než klasickým tradičním marketingovým konceptem (Anholt, 2010). Nicméně, ne všechna teritoria využívají loga a reklamních sloganů v jejich plný potenciál pro podporu své odlišnosti a konkurenční výhody. Teritoriální marketing je kombinací nástrojů, které umožňují místu stavět na existujících silných stránkách, budovat a rozvíjet svou identitu. Je faktem, že tyto techniky jsou odvozeny od praktik vedení podniků. Avšak, v obou případech, v podnikové i městské formě, základním kamenem úspěchu je povaha a identita místa (Anholt, 2010).

3. Metoda a cíl práce

Cílem článku je analyzovat uplatnění konceptu teritoriálního marketingu ve městě Curych. Metodou výzkumu je sekundární analýza dat, tedy studium a analýza dokumentů. Při výběru dokumentů, které byly analyzovány, jsem prošla webové stránky města, spolupracujících subjektů a dostupné literatury. Během sběru dostupných informačních zdrojů jsem následně vytvořila případovou studii města Curych za účelem identifikovat a porozumět způsobu, jak se město Curych dívá na koncept teritoriálního marketingu.

4. Případová studie města Curych

Koncept teritoriálního marketingu pracuje s myšlenkou zajištění vysoké životní kvality pro svou interní cílovou skupinu, její udržení a lukrativní podmínky pro externí segment. Regionální inovační přehled za rok 2019 označil teritorium Curych za nejnovativnější region v Evropě (Evropská komise, 2020). Dle Globálního indexu konkurenceschopnosti talentů za rok 2019, Curych také patří mezi 20 nejatraktivnějších měst na světě pro přilákání, vychování a udržení si nových talentů na pracovním trhu, včetně přístupu k pracovním příležitostem (Adecco Group, 2020). Hospodářsky nejvyspělejší švýcarské město dosahuje statusu globálního města navzdory své menší velikosti, díky jedinečnému podnikatelskému a výzkumnému prostředí, který přitahuje kvalitní pracovní sílu, mladou generaci, investice a firmy z celého světa. Potvrzujícím důsledkem je nárůst počtu obyvatel o 11 % v období 2010–2019, stejně tak jak v roce 2018 tvořili třetinu curyšského obyvatelstva cizinci (Federal Statistical Office, 2019). V charakteristicky podobných městech jako Curych, je koncept teritoriálního marketingu velmi užitečným nástrojem primárně na podporu sociální soudržnosti, posílení emočního vztahu k místu, propojení městských projektů a dlouhodobé strategické vize pro město. Rada města v roce 2015 vydala komplexní plán s názvem Zurich 2035 – Strategie pro naše město. Mezi strategické cíle patří (1) posílení silných stránek města a zmírnění jeho slabín. Dokument zdůrazňuje fakt, že tento cíl bude naplněn pouze tehdy, bude-li veřejné sféra, soukromý sektor, kultura a společnost společně spolupracovat. (2) Vytvořit z města atraktivní lokalitu pro business aktivity – diverzifikaci ve struktuře odvětví a přístup ke kvalifikované pracovní síle. (3) Stabilní veřejné finance z

dlouhodobého hlediska. (4) Vysoká životní úroveň a její udržitelný růst. (5) Sociální solidarita – bezpečnost, sociální diverzita, kulturní vyžití, kvalitní zdravotní péče a příležitosti pro mladé jedince a rodiny. (6) Udržitelná energie a ochrana životního prostředí – město se řídí principem znečišťovatel platí, cíl stát se členem 2000-Watt Society. (7) Digitalizace města – dobrá přístupnost k digitální infrastruktuře, nabídka veřejných služeb je podpořena digitálně. (8) Kooperativní zastoupení zájmů – cíle a strategie jsou komplexní a s takovým záměrem i následovány (GZA, 2020a; Zurich City Council, 2016).

Komplexní marketing teritoria je organizační výzvou pro všechny zúčastněné strany bez ohledu na prostorové hledisko teritoria (Ježek, 2010). Tak jako cíl (1) strategie Zurich – 2035 vyzdvihuje, důležitá je spolupráce mezi více organizacemi ze soukromého i veřejného sektoru. Součinnost poskytuje všem zainteresovaným subjektům se podílet na rozvoji teritoria a prohlubovat jeho identitu. Od roku 2011 město Curych aktivně spolupracuje s kantonem Curych, Zurich Tourism a agenturou, zabývající se přímými investicemi ve Švýcarsku, Greater Zurich Area (GZA). Tato spolupráce nese název Dohoda o integrovaném marketingu destinace, které vede ke společné vizi a identitě (GZA, 2020a).

Pro primární rozdělení cílových skupin, tak jak je vnímá rada města Curych, následují základní rozdělení (1) interní a (2) externí cílové skupiny. Stejně rozdělení je také použito například ve studiích Alaoui, Abba (2019), Dinis (2004), Hudson a kol. (2017), Valdani a Ancarani (2001) a Ventura (2004). Rada města, stejně jako Middleton (2011), vnímají stabilní a kvalitní interní cílový segment jako podstatnou výhodu pro město. Tato cílová skupina (1) míří na místní obyvatele, produktivní a motivované zaměstnance bez ohledu na oblast zaměření. Interní skupina ztělesňuje místní kulturu města a představuje identitu místa (Dinnie, 2011). Cílem je udržet si místní talenty a odborníky, stejně tak jako prezentovat mimořádně atraktivní podmínky a vysokou kvalitu života pro mezinárodní potenciální talenty a zaměstnance neboli externí segment. Rozmanitost pracovníků je obrovská, kdy v curyšském pracovním prostředí je zaměstnáno kolem 1.5 milionu mezinárodních zaměstnanců v 150,000 podnicích, které se zabývají především oblastmi jako high-tech, life science, ICT a finanční poradenství a další služby (Federal Statistical Office, 2019). Index Globální konkurenceschopnosti talentů za 2019 zařadil Curych mezi 20 nejatraktivnějších měst na světě, především díky vynikajícím kariérním příležitostem pro potenciální zaměstnance, infrastrukturu a vysoké kvalitě života (Adecco Group, 2020). Mezi světově uznávané curyšské univerzity patří Švýcarský federální technologický institut ETH Curych, který je nejlepší univerzitou v kontinentální Evropě a Univerzita Zurich, která je právem světovým lídrem ve výzkumu v medicíně, obchodu a ekonomice (GZA, 2020). Oba instituty aktivně spolupracují s technologickými lidry jako Google, Microsoft, IBM, ABB, Johnson & Johnson, Disney Research nebo Roche a poskytují důležité spolupráce ve výzkumu a vývoji pro region (GZA, 2020; 2020a). Curych je také velmi bezpečným městem a nabízí extrémně vysokou kvalitu života a work-life balance podmínky pro své residenty (GZA, 2020a). Hlavními kritérii pro udržení si takové hodnoty jsou zdravotní péče, politická stabilita, bezpečnost, ochrana, svoboda jednotlivce, rodinný a komunitní styl života (GZA, 2020a). Potvrzujícím faktem je též umístění města ve světovém žebříčku měst na druhém místě v porovnání úrovně kvality života za rok 2019 (Mercer LLC., 2020). Cílem pro tuto cílovou skupinu je primárně posílení identity a pocitu souzářnosti k městu Curych. Nadále důležitým plánem je dlouhodobě budovat pozitivní brand pro místní obyvatelstvo, což podporuje dynamiku udržitelného územního rozvoje (Alaoui, Abba, 2019).

Druhým segmentem je (2) externí cílová skupina. Segment zahrnuje podniky a odvětví, které by potenciálně mohly přesunout své sídlo do Curychu. Spolupráci města a mezinárodní podniky spravuje agentura GZA, který se stává mediátorem mezi firmami a městem. Cílem projektu je oslovování, vyjednávání požadavků a podmínek pro obě strany s cílem nejnvýhodnější spolupráce. Strategie GZA vyniká jasným stanovením priorit cílů na globálním trhu přímých zahraničních investic. Na jedné straně se zaměřuje na špičkové technologie, bez ohledu na průmysl. Dále také však řeší i podpůrné aktivity, které nadnárodním společnostem pomáhají v činnosti. Agentura GZA (2020) zajišťuje čtyři fáze za cílem úspěšné spolupráce. (1) Povědomí o Curych, jakožto světového obchodního místa, zejména v oboru inovací, technologie a funkcí centrální. (2) Zájem od určité společnosti s vizí sídla firmy v Curychu. (3) Touha dostat se do města, agentura zajišťuje veškerý support pro potenciální investory. (4) Spolupráce a její podmínky, zajištění pomoci při problémech. Výhodou této spolupráce v rámci teritoriálního marketingu je odevzdání zodpovědnosti města na dnes již soukromý subjekt. Vize Curychu se netají svou globálností. Velmi atraktivními a potenciálními investory pro město jsou především Spojené státy americké a Čína. GZA se také podle toho zařadila a vede pobočky v USA i Číně, za účelem přilákání investorů do svého teritoria (GZA, 2020). Agentura a její externí komunikace se změnila se strategií z „Co Curych může udělat pro vaši společnost?“ na „Co může vaše společnost udělat pro region?“ Po mnoha letech se právě Curych začíná prezentovat jako nejlepší místo pro vývoj a rozvoj technologií budoucnosti (GZA, 2020).

V mnoha případech se interní a externí cílové segmenty překrývají a ovlivňují navzájem. Součástí strategie, jak zaujmout externí cílovou skupinu, je blízká spolupráce lokálních firem, start-up, inovačních podniků a inovátorů

(GZA, 2020). Zapojení se těchto subjektů do propagace svého teritoria by mělo být prezentováno v rámci komunitní spolupráce, ekonomického a inovačního ekosystému. Pro druh takové spolupráce existuje koncept objevování podnikatelských příležitostí, který navrhuje, aby podnikatelé a veřejně zúčastněné strany koprodukovaly strategie, spolupracovaly a řídily talenty zaměřené na vývoj a inovace. Koncept míří svou společnou spoluprací především na budování reflektované konkurenční výhody a rozvoj v oblasti výzkumu, vývoje a inovací i netechnologických inovací. Oslovení místních subjektů a synergie mezi nimi je důležitá pro rozvoj teritoria i specifických obchodních informací, které mohou opět pomoci nově příchozí cílové skupině (Ardalan, 2017). Žádoucí odvětví v curyšském podnikatelském prostředí jsou biotechnologie, lékařská technologie, umělá inteligence, kybernetická bezpečnost, fintech, pokročilá výroba a finanční služby (GZA, 2020). Cílem pro tuto cílovou skupinu je primárně povzbudit investory, aby navázaly obchodní vztahy s takovými subjekty, které na curyšském území již působí, prostřednictvím přímých investic nebo mezipodnikové spolupráce. Tato spolupráce se velmi reflektuje v rozvoji města. Na jednu stranu zlepšuje tržní podíl mezinárodních finančních toků, avšak opakem také vede ke zvýšeným lokálním nejistotám, vnějším hrozbám a dlouhodobé závislosti. Pro podporu této spolupráce, GZA používá webové stránky, optimalizace pro vyhledávače (SEO), úspěšné příběhy, fakta, videa, reference, statistiky, akce, konference, lobování, banerové kampaně, mediální povědomí, sociální média (Facebook, LinkedIn, Twitter) a newslettery (GZA, 2020). Důležitá je kombinace těchto nástrojů a personalizovaný přístup, stejně jako v klasickém marketingu.

Následující podsegment externí cílové skupiny je turismus. Ačkoli se přiklání k názoru, který v konceptu teritoriálního marketingu cestovní ruch spíše vylučuje, nežli zkoumá, je však nutné vždy na něj nahlížet jako proměnou jednotku. Switzerland Tourism je národní organizace, která vyvíjí marketingové strategie pro celý stát. Je financovaná primárně vládou, nicméně hledá své partnery i v soukromém sektoru. Agentura se zabývá především segmentací cílových skupiny zaměřených na cestovní ruch. Strategie segmentace je rozdělena do tří skupin dle geografických parametrů svých potenciálních návštěvníků. (1) Prioritní trh, který cílí na švýcarské občany, sousední státy (Německo, Francie, Itálie, Rakousko), americké a anglické občany. Rozpočet na marketingové aktivity, které přitáhnou turisty, je okolo 60 % investovaných do tohoto segmentu. Další cílovou skupinou jsou (2) aktivní trhy, které absorbují 16 % marketingového rozpočtu. Třetím segmentem jsou (3) strategicky potenciální růstové trhy, které marketingově míří na občany států Čína, Brazílie, Polsko, Rusko a Indie. Do třetího segmentu je investováno okolo 24 % marketingového rozpočtu. Primární rozdělení výše zmíněných cílových skupin je dáno procentem přenocování ve švýcarském hotelovém sektoru. (Zurich Tourism, 2020) Agentura Switzerland Tourism k propagaci používá mnoho nástrojů a stejně jako agentura GZA věří, že komplexnost marketingových nástrojů je velmi podstatná. Marketingová komunikace zahrnuje (1) propagační mix, který používá televizní spoty a reklamy, letáky, tiskové zprávy, akce, konference, brožury, reklamu v časopisech a webové stránky. Druhou skupinou je (2) online marketing, který pracuje efektivně s optimalizací pro vyhledávače (SEO), sociální média, newsletter, reklamy v aplikacích a ve vyhledávání společnosti Google (AdWords). Následujícími nástroji jsou (3) správa klíčových médií a její organizace, (4) management klíčových spoluprací a jejich interakce. Organizace Zurich Tourism aktivně propaguje lokální turismus jako kvalitní a udržitelnou aktivitu, která je výsledkem místní spolupráce mezi subjekty (Zurich Tourism, 2020). Curyšská agentura také prezentuje svou vizi a strategii jako udržitelný turismus, který podporuje ekologickou, ekonomickou a sociální udržitelnost. Ačkoli cestovní ruch velmi ovlivňuje koncept teritoriálního marketingu, ač pozitivně či negativně, je důležité jej vnímat jako proměnnou. Pokud je však místní turismus směřovaný cestou udržitelnosti s účelem vyhnout se overtourismu, je pak tato cesta dlouhodobě stabilní, tak jak vykazuje curyšské prostředí.

5. Závěr

Koncept teritoriálního marketingu definuje různé velká teritoria, vesnice, města, regiony, okresy, státy, či nadnárodní regiony. Hlavním cílem takové techniky je zajistit vývoj určité lokality paralelně s poznáváním a posílením své konkurenční výhody. Teritoriální marketing vnímá své teritorium jako produkt, kdy k němu přistupuje z pohledu byznysu, tak jak zavádí koncept autoři Kotler a Lane (2013). Hlavní cíl podniku je prodat co nejvíce a zároveň uspokojit a udržet si zákazníka. Stejnou cestou se chová i nástroj teritoriálního marketingu. Článek se věnuje případové studii města Curych a způsoby, jak rada města pracuje s konceptem teritoriálního marketingu. Curych efektivně pracuje s důležitými segmenty a zná své priority. Pro určení svých cílových skupin používá místní podnikatele, zaměstnance a residenty, návštěvníky, potenciální investory a mezinárodní podniky. Mnoho větších měst se spíše soustředí na cestovní ruch, který přináší hospodářský růst. Prioritami města Curych je právě naopak rozvoj a spolupráce lokálních subjektů, inovativní činnosti a atraktivita pro externí potenciální investory, což přináší městu příležitosti. Obecně strategie teritoriálního marketingu velmi dobře fungují v inovativních regionech či městech. Města, která mají inovativní potenciál, potřebují udržitelně pracovat s cílovými skupinami, aby nebrzdila svůj rozvoj. A tak právem se město Curych prezentuje jako správné místo pro inovace, podnikání a život.

Literatura

- [1] ADECCO GROUP, (2020). *2020 Global Trend Competitiveness Index*. [online]. [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: <https://gtcistudy.com/the-gtci-index/>.
- [2] ALAOUI, Y., ABBA, R., (2019). The R(Evolution) of Territorial Marketing: Towards an Identity Marketing. *Journal of Marketing Research and Case Studies*, vol. 2019, pp. 15-30. ISSN 2165-7009. DOI 10.5171/2019.944163.
- [3] ANHOLT, S., (2010). Definition of place branding – Working towards a resolution. *Journal of Place Branding and Public Diplomacy*, vol. 6, no. 1, pp. 1-10. ISSN 1751-8040. DOI 10.1057/pb.2010.3.
- [4] ARDALAN, K., (2017). *Case Method and Pluralist Economics: Philosophy, Methodology and Practise*. Cham: Springer. ISBN 978-3-319-72070-8.
- [5] ASHWORTH, G. J., KAVARATZIS, M., (2009). Beyond the Logo: Brand Management for Cities. *Journal of Brand Management*, vol. 16, no. 8., pp. 520-531. DOI 10.1057/palgrave.bm.2550133.
- [6] ASHWORTH, G. J., KAVARATZIS, M., (2005). City Branding: An effective assertion of identity or a transitory marketing trick? *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, vol. 96, no. 5., pp. 506-514. DOI 10.1111/j.1467-9663.2005.00482.x.
- [7] ASHWORTH, G. J., VOOGD, H., (1990). *Selling the City: Marketing Approaches in Public Sector Urban Planning*. London: Belhaven Press. ISBN 1-85293-008X.
- [8] ATALIK, G., FISHER, M. M., (2002). *Regional Development Reconsidered*. Berlin: Springer. ISBN 978-3-540-43610-2.
- [9] BOLTON, R. N., LEMON, K. N., (1999). A dynamic model of customers' usage of services: Usage as an antecedent and consequence of satisfaction. *Journal of Marketing Research*, vol. 36, no. 2, pp. 171-186. ISSN 0022-2437. DOI 10.2307/3152091.
- [10] CANT, C. M., MACHADO, R., (2011). *Marketing Success Stories*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780195994896.
- [11] CUDNY, W., (2019). *City Branding and Promotion: The Strategic Approach*. London: Routledge. ISBN 978-1-351-04194-2.
- [12] DESBORDES, M., AYMAR, P., HAUTOBOIS, CH., (2019). *The global sport economy: Contemporary issues*. London: Routledge. ISBN 978-0367151058.
- [13] DINIS, A., (2004). Marketing and innovation: Useful tools for competitiveness in rural and peripheral areas. *European Planning Studies*, vol. 14, no. 1, pp. 9-22. DOI 10.1080/09654310500339083.
- [14] DINNIE, K., (2011). Introduction to the Theory of City Branding. In Dinnie K., (eds). *City branding: theory and cases*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 3-7. ISBN 978-0-230-24185-5.
- [15] EVROPSKÁ KOMISE, (2020). *European Innovation Scoreboard 2019*. [online]. [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: https://interactivetool.eu/EIS/EIS_2.html#a.
- [16] FEDERAL STATISTICAL OFFICE, (2019). *Population*. [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/population.html>.
- [17] GZA, (2020). *Technology sectors*. [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://www.greaterzuricharea.com/en/technology-sectors>.
- [18] GZA, (2020a). *Why Greater Zurich Area*. [online]. [cit. 2020-03-22]. Dostupné z: <https://www.greaterzuricharea.com/en/why>.
- [19] HUDSON, S., CARDENAS, D., MENG, F., THAL, K., (2017). Building a place brand from the bottom up: A case study from the United States. *Journal of Vacation Marketing*, vol. 23, no. 4., pp. 365-377. ISSN 1356-7667. DOI 10.1177/1356766716649228.
- [20] JEŽEK, J., (2010). Aplikace městského marketingu v praxi: vývoj, očekávání, realita (kritický pohled). *E+M Ekonomie a management*, vol. 13, no. 4, pp. 123-134. ISSN 1212-3609.
- [21] KOTLER, P., ASPLUND, CH., REIN, I., HAIDER, D., (1999). *Marketing places Europe: attracting investments, industries, residents and visitors to European cities, communities, regions and nations*. London: Financial Times Prentice Hall. ISBN 978-0-273-64442-2.
- [22] KOTLER, P., LANE, K. K., (2013). *Marketing management*. Praha: Grada Publishing a.s. ISBN 978-80-247-4150-5.
- [23] MERCER LLC., (2020). *Quality of living city rankings*. [online]. [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <https://mobilityexchange.mercer.com/Insights/quality-of-living-rankings>.
- [24] MIDDLETON, C. A., (2011). City Branding and Inward Investment. In Dinnie K., (eds). *City branding: theory and cases*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 15-26. ISBN 978-0-230-24185-5.
- [25] PELSMACKER, P., GEUENS, M., BERGH, J., (2007). *Marketing Communications: A European Perspective*. London: Pearson Education. ISBN 978-0-273-70693-9.
- [26] PORTER, M. E., (1998). Clusters and the New Economics of Competition. *Harvard Business Review*, vol. 76, no. 6, pp. 77-90. ISSN 0017-8012.

- [27] RUMPEL, P., (2011). *Komplexní regionální marketing periferního rurálního regionu Jesenicko*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-320-9.
- [28] TEXIER, L., VALLA, J.-P., (1991). Territorial marketing: Main issues and development perspectives. *Ekistics*, vol. 58, no. 350/351, pp. 362-367.
- [29] TSIOTSOU, H. R., GOLDSMITH, E. R., (2012). *Strategic Marketing in Tourism Services*. Bingley: Emerald Group Publishing. ISBN 978-1780520711.
- [30] VALDANI, E., ANCARANI, F., (2001). Marketing places. A resource-based approach and empirical evidence from the European experience. *SDA Bocconi*. Research Division Working Paper No. 01/55. DOI 10.2139/ssrn.278264.
- [31] VENTURA, C., (2014). Territorial Marketing Applied to Cultural Tourism: Assessment of Cultural Event Impacts. *Advanced Engineering Forum*, vol. 11, pp. 585-593. DOI 10.4028/www.scientific.net/AEF.11.585.
- [32] WONG, V., KOTLER, P., SAUNDERS, J., ARMSTRONG, G., (2007). *Moderní marketing*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1545-2.
- [33] ZURICH TOURISM, (2020). *Information, Zurich, Switzerland*. [online]. [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: <https://www.zuerich.com/en/visit/practical-information>.
- [34] ZURICH CITY COUNCIL, (2016). *Strategies Zurich 2035*. [online]. [cit. 2020-04-05]. Dostupné z: <https://www.stadt-zuerich.ch/strategies2035>.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu Masarykovy univerzity Teritoriální marketing v úspěšných regionálních inovačních systémech (MUNI/A/0895/2019).

NÁKUPNÍ PREFERENCE MLADÉ GENERACE A ON-LINE NAKUPOVÁNÍ

Shopping preferences of young generation and on-line shopping

KAROLÍNA URBANOVSKÁ

JOSEF KUNC

*Katedra regionální ekonomie a správy | Department of Reg. Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: k.urbanovska@seznam.cz, kunc@econ.muni.cz*

Anotace

Mladá generace narozená v polovině 90. let minulého století a později je označována jako tzv. Generace Z. Jako jediná z poválečných generací vyrůstala zcela na síti World Wide Web a s postupem času je stále více spojována s rapidním nárůstem užívání technologií na denní bázi. Především internet a smart mobilní telefon se staly nepostradatelnou součástí jejich životů a často jsou využívány i v případě spotřebitelských preferencí a nakupování. Příspěvek se zaměřuje na analýzu a hodnocení vybraných výsledků výzkumu Generace Z v České republice ve vztahu k nákupnímu chování a on-line formě nakupování. Metodicky je výzkum založen na rozsáhlém kvantitativním dotazníkovém šetření mezi příslušníky dané generace v České republice. Z výsledků vyplývá, že česká Generace Z poněkud překvapivě preferuje nákup v kamenném obchodu nad on-line formou. Typická frekvence nakupování je měsíční, a to u obou způsobů. Na druhou stranu mladá česká populace vynakládá podle očekávání největší výdaje do jídla, zábavy, oblečení a obuvi, bydlení a cestování a tato sortimentní skladba se promítá také do četnosti návštěv. Toto zjištění může být pro maloobchodníky a manažery významné, neboť kamenné obchody jsou, i přes neustále se zvyšující implementaci smart technologií a on-line způsobu života napříč všemi generacemi, stále konkurenceschopné tomuto trendu čelit.

Klíčová slova

generace Z, nákupní chování, kamenný obchod, on-line nakupování, Česká republika

Annotation

The young generation born in the mid-1990s and later is referred to as Generation Z. As the only post-war generation, they grew entirely on the World Wide Web and has been increasingly associated with the rapid increase in daily use of technology on a daily basis. Mainly the Internet and smart mobile phones have become an indispensable part of their lives and are often used in consumer preferences and during shopping. The paper focuses on the analysis and evaluation of selected results of Generation Z research in the Czech Republic in relation to shopping behaviour and on-line shopping. In terms of methodology, the research is based on an extensive quantitative questionnaire survey among members of a given generation in the Czech Republic. The results show that Generation Z a bit surprisingly prefers shopping in a brick-and-mortar store compared to online shopping. On the other hand, Czech young population not surprisingly spends the largest expenditures on food, entertainment, clothing and footwear, housing and travel, and this product mix is also reflected in the frequency of visits. This finding may be important for retailers and managers because, despite the ever-increasing implementation of smart technologies and an online lifestyle across all generations, brick-and-mortar businesses are still competitive to face this trend.

Key words

generation Z, shopping behavior, brick-and-mortar shop, on-line shopping, Czech Republic

JEL classification: J13, J16, D12, D31, O33

1. Úvod

Každou populaci v historii lidských dějin lze rozdělit na několik generací, které se vyznačují charakteristickými rysy. Označení skupiny lidí slovem *generace* lze na základě několika charakteristik – demografických, sociálních, geografických, kulturních či ideologických. Každá generace vyrůstala v různých politicko-ekonomických podmínkách, které měly, a samozřejmě i mají, silný efekt na život příslušníků jednotlivých generací. Můžeme spatřit zcela zásadní rozdíl v hodnotách generace narozené v době druhé světové války a generace narozené na přelomu tisíciletí. Mají zcela jiné hodnoty, přístupy k životu, technologické využití, ideologie a možnosti, jak prožít svůj život (Williams a Page, 2011; Sladek a Grabinger, 2013; Chicca a Shellenbarger, 2019).

Dnešní generace jsou mnohem více definovány podle sociologických charakteristik než podle „původních“ biologických. Velký podíl na tom má globalizace, což také dokazuje to, že lze nalézt společné znaky mezi mládeží ve všech světadílech, zapříčiněné rozvojem sociálních sítí a internetem obecně. Každá generace vykazuje ojedinělé znaky v chování, hodnotách i nákupních preferencích, které se v posledních dekadách výrazně proměnily (McCrindle, 2014; Kunc a Křižan, 2018). Armstrong (2017) se popisu jednotlivých generací věnuje z pohledu marketingu, pro který je patřičná znalost demografie klíčová. Marketingoví tvůrci díky této značné znalosti rozdílnosti mezi jednotlivými generacemi mohou aplikovat a adaptovat odlišné marketingové strategie za účelem zvýšení zisku firmy. Trh tak rozlišuje na tzv. segmenty trhu, které jsou pro tvorbu marketingové strategie klíčové. Sikos a kol. (2019) dodávají, že smart maloobchod není v marketingu ničím jiným než inovativním přístupem k obchodní strategii a nástrojovým systémem využívajícím moderní maloobchodní technologie, v nichž se hráči na trhu neustále obnovují a učí se užívání nových technologií.

Tab. 1 znázorňuje časově zařazení dle data narození jednotlivých generací. Je zřejmé, že každý autor k vymezení časového rozpětí data narození generací přistupuje dosti rozdílně. Například přibližné datum narození tzv. Generace Z, které je pro tuto práci stěžejní, je různými autory definováno v intervalu od roku 1994 do roku 2000. Proto nelze generalizovat přístup, jak od sebe generace rozlišit pouze na základě data narození. Je zcela na místě generace prozkoumat hlouběji, dle charakteristických znaků v jejich chování, prioritách a způsobu života, které jednotlivé generace od sebe diferencují.

Tab. 2: Časové vymezení generací

Autor	Válečná generace	Baby boomers	Generace X	Generace Y	Generace Z
McCrindle (2014)	1925-1945	1946-1964	1965-1979	1980-1994	1995+
Williams a Page (2011)	1930-1945	1946-1964	1965-1977	1977-1994	1994+
Sladek a Grabinger (2013)	nespecifikováno	1946-1964	1965-1981	1982-1995	1996-2009
Armstrong a kol. (2017)	nespecifikováno	1947-1966	1967-1976	1977-2000	2000+
Chicca a Shellenbarger (2019)	nespecifikováno	nespecifikováno	1965-1979	1980-1994	1995-2015

Zdroj: McCrindle (2014), Williams a Page (2011), Sladek a Grabinger (2013), Armstrong a kol. (2017), Chicca a Shellenbarger (2019); vlastní zpracování.

Dle Sladek a Grabinger (2013) lze Generaci Z označit jako první generaci, která je tvořena jako potomstvo tří různých generací rodičů (Baby Boomers, Generace X, Generace Y). V důsledku toho spatřujeme nejenom odlišnost ve věkové skladbě jejich rodičů, ale také v přístupu k jejich výchově. Předpokládá se, že Generace Z disponuje bohatými vůdčími schopnostmi, a proto její příchod na trh práce může být impulsem pro nové změny. Pro Generaci Z je typická závislost na moderních technologiích. V porovnání s předchozí generací jsou pro ně technologie ještě mnohem větší samozřejmostí. Jak uvádí Armstrong a kol. (2017, s. 129), „pokud jsou vzhůru, jsou online“. Sladek a Grabinger (2013) tuto myšlenku rozvíjí a dodávají, že se Generace Z jako první ze všech generací narodila do světa, kde má všechno svůj fyzický i digitální ekvivalent, a to jak v kontextu lidí, tak i míst. Proto také ne zcela rozlišují fyzický svět od digitálního, ale vnímají ho jako jeden celek.

Způsob života Generace Z se promítl i do nákupního chování. Více než polovina příslušníků ráda nakupuje online, a to především v kategoriích oblečení, obuv, módní doplňky, elektronika, sportovní vybavení, knihy a hudba (Armstrong, 2017; Křižan a kol., 2018). Williams a Page (2011) v kontextu marketingu dodávají, že obchodníci se čím dál tím více zaměřují své marketingové strategie zacílené na tento segment trhu. Spotřebitelé současné mladé generace jsou racionální a rozvášní s cílem koupě kvalitního zboží či služby. Přestože je Generace Z většinou brána jako ucelená tržní skupina, poměrně velké rozdíly jsou zřejmé již v základním demografickém členění podle pohlaví – mladé ženy mají reálně jiné spotřebitelské preference než mladí muži (Harris, 2005; Jackson a kol., 2011; Pyry, 2016; Kunc a kol., 2017; Swain-Wilson, 2018).

Sladek a Grabinger (2013) definovaly čtyři hlavní charakteristiky současné mladé generace. Předem je nutné podotknout, že současnou mladou generaci nelze popsat pouze jako „děti dnešní doby“, ale poukázat na to, že se jedná opravdu o zcela jedinečnou generaci s odlišnými znaky, které nebyly ještě nikdy spatřeny u žádné z předchozích generací. Mezi základní charakteristiky mladé generace se řadí: i) dobrá finanční gramotnost, ii) globální závislost, iii) nedostatek pracovních příležitostí a iv) technologická zdatnost.

Generace Z je čím dál tím více spojována s rapidním nárůstem užívání technologií na denní bázi. Především internet se stal nepostradatelnou součástí nejenom jejich životů. Na internet se dnes lze připojit ze stolního počítače, notebooku, mobilního telefonu, tabletu a dalších zařízení. Nejvýznamnější roli v dnešním světě mají mobilní telefony, neboť jsou lidmi užívané dennodenně a téměř vždy ho mají u sebe (James a Drenn, 2005; Chóliz, 2012). Mobilní telefony jsou součástí komunikačních procesů, které ve svém důsledku utváří společnost, ve které žijeme. Odhaduje se, že v současnosti používá mobilní telefon okolo 4,5 miliardy lidí po celém světě, přičemž významnou část tvoří právě mladá generace. Lze konstatovat, že mobilní telefony v dnešní době představují spíše nutnost než určitý luxus (Goswami a Singh, 2015).

2. Cíl a metodika

Cílem příspěvku je vyhodnotit a interpretovat vybrané výsledky výzkumu Generace Z v České republice ve vztahu k nákupnímu chování a využívání moderních smart technologií. Za účelem sběru dat bylo provedeno kvantitativní dotazníkové šetření mezi příslušníky Generace Z v České republice v časovém intervalu od srpna 2019 do února 2020. Sběr dat probíhal s využitím tištěné formy dotazníku a internetového zpracování dotazníku s využitím online platformy pro tvorbu dotazníků Survio.cz. Tištěné verze dotazníku byly distribuovány osobním oslovováním mezi mladou generací a dále za pomoci distribuce pedagogickým sborem mezi studenty vybraných středních škol. Dotazníky v internetové podobě byly distribuovány jednak přímým dotazováním napříč příslušníky Generace Z, ale také formou sdílení příslušného odkazu na dotazník na několika internetových platformách (zejména Facebook a Instagram; vazba především na studenty vysokých škol) a dále pomocí distribuce internetové verze pedagogy mezi studenty středních škol.

Vzorek respondentů má v zásadě podobu náhodného výběrového souboru významně redukováného o kvótní (limitní) věkovou hranici Generace Z. V rámci potřebných výběrových parametrů byla prováděna "došetření" tak, aby vzorek pokryl základní nastavené parametry kvótního systematického souboru, který byl vázaný na Generaci Z a její vymezení, resp. limitní věkovou hranici 15-25 let a doplňkově i formu studia (SŠ a VŠ), resp. nestudijní status (zaměstnaný, nezaměstnaný, mateřská dovolená). Respondenti museli zároveň splňovat podmínku vlastnictví chytrého mobilního telefonu. Ve výsledku se podařilo sesbírat 2128 odpovědí.

3. Vybrané výsledky výzkumu

Základní socio-demografická skladba respondentů je představena v následující Tab. 2. Převaha respondentek žen 78 % ku 22 % není v mladé generaci a výzkumu zaměřeném na nákupní chování nikterak překvapivá (Korkeila a kol., 2001; Kalmijn a kol., 2011; Saleh a kol., 2017). Při oslovování respondentů byl brán v potaz také jejich věk, přičemž mezi zkoumanými autory (Williams a Page, 2011; Sladek a Grabinger, 2013; McCrindle, 2014; Chicca a Shellenbarger, 2019) se nejzazší rok narození příslušníků Generace Z pohyboval mezi lety 1994-1996. Z uvedených příčin byl nastaven věk mezi 15-25 lety jako minimální a maximální věk respondentů v průběhu dotazníkového šetření, který ohraničuje Generaci Z, přičemž spodní hranice 15 let je dána základní školní docházkou a různými legislativními omezeními. Čtvrtina dotázaných byla v době výzkumu studenty středních škol, více než dvě třetiny studovaly vysokou školu a zbývajících 7 % nemělo statusu studenta. Nejvyšší podíl respondentů (44 %) pocházelo z obcí s více než 90 tis. obyvateli, což jsou s výjimkou Karlových Varů, Jihlavy a Zlína všechna krajská města. Nejnižší podíl respondentů (16 %) měl bydliště v obcích s méně než 3 tis. obyvateli.

Tab. 2: Základní socio-demografická struktura respondentů

Pohlaví	Status	Velikost obce
Muži: 22 % Ženy: 78 %	Studující SŠ: 24 % Studující VŠ: 69 % Zaměstnaní, nezaměstnaní, mateřská dovolená: 7 %	(1) Více než 90 tis.: 44 % (2) 30 – 89,9 tis.: 21 % (3) 3 – 29,9 tis.: 19 % (4) Méně než 3 tis.: 16 %

Zdroj: Vlastní šetření a zpracování.

Základní podmínkou relevance výzkumného vzorku bylo vlastnictví smart mobilního telefonu, což nezpůsobilo žádný problém, drtivá většina mladé české generace takový přístroj vlastní. První vstupní otázky poté směřovaly k věkové hranici vlastnictví a k odhadu frekvence využívání smart mobilu v průběhu jednoho dne - největší podíl respondentů (51 %) je v on-line režimu v rozmezí 1-3 hodin denně, dalších 40 % poté 4-6 hodin. Mezi nejčastější

aktivity se řadí užívání sociálních sítí, nejméně časté naopak volání a SMS, zpravodajství, sledování filmů a seriálů. Důležitějším zjištěním bylo využívání smart mobilního telefonu při placení, které uvedly téměř 2/5 respondentů. Podle Alessandri (2018) Generace Z tzv. mobilní peněženku užívá a do budoucna je jí přikládán ještě větší potenciál. Z větší části se jednalo o studenty vysokých škol, kterým může být prisuzována větší finanční volnost, tudíž i disponování větším objemem peněz k vlastní spotřebě. Dalším odůvodněním může být i obecně bližší vztah vysokoškoláků k praktickému využití moderních smart technologií.

Tab. 3: Užívání smart telefonu k placení

Placení smart telefonem	Celkem N	Muž	Žena	Studují		Nestudují	Velikost obce			
		N=468	N=1660	SŠ	VŠ		(1)	(2)	(3)	(4)
Ano	828 (39 %)	26 %	74 %	23 %	69 %	8 %	44 %	22 %	19 %	15 %
Ne	1300 (61 %)	19 %	81 %	25 %	69 %	6 %	44 %	20 %	19 %	17 %

Zdroj: Vlastní šetření a zpracování.

Jedním ze základních atributů výzkumu byl dotaz na způsob nakupování preferovaný českou Generací Z. Zkoumaný vzorek mladé populace v nadpoloviční většině případů (54 %) nijak nerozlišuje, zdali nakoupí v kamenném obchodě, nebo si zboží objedná domů; 34 % pak preferuje kamenný obchod a pouhých 12 % online nakupování. Výsledky informují (viz také Tab. 4), že i přes vzrůstající nabídku a popularitu internetového prodeje jsou kamenné obchody stále schopné tomuto rostoucímu trendu čelit a mladá generace tak de facto kopíruje spotřebitelské preference celé české populace (11-12 % nákupů on-line v roce 2019).

Tab. 4: Nákupní preference Generace Z dle základního způsobu nákupu

Způsob nákupu	Muži	Ženy	Celkem
V kamenném obchodě	22 %	38 %	34 %
Přes internet	17 %	11 %	12 %
Nerozlišují to, záleží na aktuální situaci	61 %	51 %	54 %

Zdroj: Vlastní šetření a zpracování.

Generace Z je v současnosti nejvíce rostoucí segment trhu (Weinswig, 2016), jehož nákupní chování závisí na řadě nejrůznějších faktorů. Každá generační kohorta je specifická tím, jaké jsou její nákupní zvyklosti, a proto bylo předmětem zkoumání také to, jakým způsobem mladá generace v České republice utrácí své příjmy. Respondenti měli možnost své odpovědi ohodnotit dle četnosti nákupu na škále od 1 do 5, kdy nejnižší hodnota představovala nejméně často nakupované produkty a služby za své příjmy, nejvyšší hodnota naopak ty nejčastěji nakupované.

Největší výdaje česká Generace Z vynakládá do jídla, zábavy, oblečení a obuvi, bydlení a cestování (viz Tab. 5). První tři uvedené položky mají i značně nízkou varianci, což znamená (na rozdíl od položky bydlení, za kterou respondenti buď neutráci vůbec, nebo velmi mnoho) silnou konzistentnost odpovědí bez výraznějších výkyvů na škále odpovědí 1-5. Zážitek spojený s návštěvou stravovacího zařízení a zacílení reklam na sociálních sítích mohou být důvody, proč současná česká i zahraniční Generace Z za tuto položku utrácí nejvíce (Liu a kol., 2012; Wally a Koshy, 2014; Acomware, 2018; OC&C Strategy Consultants, 2019). Pro mladou generaci je prioritou pestrý, někdy až bohémský život, který tráví společenskými a kulturními akcemi, což se taktéž mohlo pomítnout do zábavy, která představuje druhou největší položku. Pořizování oblečení a obuvi je pro mladou generaci prioritní, neboť je to způsob, jak se pomocí ošacení prezentují před společností, prokazují svoji individualitu a utváří vlastní identitu. Navíc je pro ně stěžejní následovat módní trendy, které se rok od roku mění (Zhang a Pennachiotti, 2013).

Tab. 5: Nákupní preference Generace Z v České republice dle výše výdajů za dílčí maloobchodní a oblužné položky

Výdaje	Průměrné skóre	Variance
Jídlo	3,94	1,03
Zábava	3,18	1,21
Oblečení a obuv	2,68	1,19
Bydlení	2,65	2,64
Cestování	2,60	1,47
Kosmetika	2,11	1,23
Sportovní vybavení	1,82	1,21
Elektronika	1,69	0,92
Léky	1,59	0,80

Poznámka: Kategorie byly individuálně ohodnoceny dle výše vynakládaných výdajů na škále od 1 (nejméně) do 5 (nejvíce).

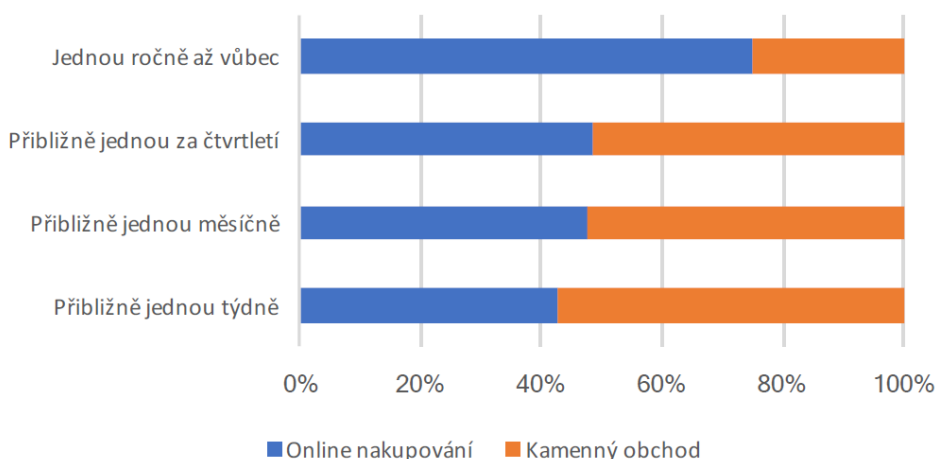
Zdroj: Vlastní šetření a zpracování.

Co se týče bydlení, téměř 90 % respondentů, pro které tvoří bydlení největší měsíční výdaj, jsou vysokoškoláci. Odůvodněním může být stěhování se za studiem do jiného města nebo obecně vyšší individualita a tendence se osamostatnit od rodičů. Naopak nejméně, ale velmi pravidelně (nízká variance) respondenti utrácí za léky, elektroniku a sportovní vybavení. V porovnání s nákupními zvyklosti světové mladé generace se česká zásadním způsobem neliší. Oblečení a obuv, aplikace, knihy, hudba a zábava patří mezi nejvíce financované položky vlastními zdroji, zatímco bydlení, léky, elektronika a sportovní vybavení pak mezi ojediněle nakupované položky (IBM Institute for Business Value, 2017).

Rozdíl však lze spatřit mezi se strukturou spotřebních výdajů napříč celou Českou republikou, tj. u všech věkových kategorií. Zatímco mezi českými domácnostmi byly dle ČSÚ (2019; Struktura spotřebních výdajů českých domácností – 2018) zaznamenány nejvyšší výdaje u položek i) bydlení, voda, energie, paliva, ii) potraviny a nealkoholické nápoje, iii) rekreace a kultura a iv) doprava, pro mladou českou generaci jsou výdaje odlišné. Bydlení, cestování se u mladé generace řadí na nižší příčky, shoda je pak patrná u výdajů za potraviny. Porovnání potvrdilo hypotézu, že nákupní chování se napříč generacemi může lišit (Jackson a kol., 2011).

Respondenti byli také přímo tázáni na rozdíl ve frekvenci návštěv kamenných obchodů v porovnání s objednávaním zboží přes internet (viz Obr. 1). Nejčastější frekvence nákupu u české Generace Z má přibližně měsíční až čtvrtletní periodu, a to u obou uvedených způsobů nákupu. Poněkud překvapivě (kromě kategorie *jednou ročně až vůbec*) je návštěva kamenného obchodu stále preferovanější než on-line forma nákupu. Toto zjištění může být pro maloobchodníky a manažery poměrně významné, neboť kamenné obchody jsou, i přes neustále se zvyšující implementaci smart technologií a on-line způsobu života napříč všemi generacemi, stále konkurenceschopné tomuto trendu čelit. Ač objednávání zboží přes internet má řadu výhod (např. pohodlí, cena, recenze), specifika kamenných obchodů (možnost vyzkoušet a osahat si daný produkt, konzultace a pomoc prodáváče apod.) představují stále důležité faktory, které spotřebitele vedou k jejich preferenci, byť ne ve všech případech.

Obr. 1: Frekvence nákupů Generace Z podle základního způsobu

Zdroj: Vlastní šetření a zpracování.

Z následující Tab. 6 je zřejmé, že v četnosti návštěv maloobchodních či obslužných jednotek dominuje podle předpokladů u mladé generace položka oděvy, móda a módní doplňky. Na druhém místě je naopak poněkud překvapivě návštěva multisortimentního hypermarketu či supermarketu (typické místo nákupu pro starší populaci), na dalších místech již opět očekávané obchodní jednotky typu obuv a restaurace a fastfood. V porovnání s ostatními položkami se poměrně nízkou četností návštěv vykazala zábava, která má však velmi nízký rozptyl odpovědí (podobně jako např. elektronika či služby), což poukazuje na vyšší konzistentnost odpovědí a tedy i (nízkou) pravidelnost návštěv. Překvapivě slabší využívání služeb může být obecně spojené s legislativními limity (věk 18 let a právní zodpovědnost), ale i nechutí Generace Z řešit „náročnější úkoly“, než je běžná návštěva oblíbeného obchodu (bez nutnosti vlastního nákupu) či zábavní jednotky.

Tab. 6: Nákupní preference Generace Z v České republice dle četnosti návštěv maloobchodních a oblužných jednotek

Četnost návštěv	Průměr	Variance
Oděvy, móda a módní doplňky	3,81	1,64
Hypermarket/supermarket	3,49	1,53
Obuv	2,88	1,38
Restaurace a fastfood	2,79	1,64
Knihkupectví	2,77	1,89
Drogerie a kosmetika	2,69	1,73
Zábava	2,05	0,92
Sportovní potřeby a volný čas	2,04	1,32
Speciální potřeby (např. zdravá výživa, BIO potraviny)	1,87	1,43
Elektronika	1,65	0,92
Lékárna	1,58	0,75
Služby (např. mobilní operátoři, kadeřnictví, banky)	1,41	0,65

Poznámka: Kategorie byly individuálně ohodnoceny dle četnosti nákupu na škále od 1 (nejméně) do 5 (nejvíce).

Zdroj: Vlastní šetření a zpracování.

4. Závěr

Každá generace se vyznačuje určitými charakteristikami, které se projevují v jejich hodnotách, prioritách, ale i nákupním chování. Generace Z je pak první generací, která se narodila do digitálního světa, který zcela diametrálně změnil chod nejrůznějších aktivit v ekonomice. Předmětem výzkumu byla analýza nákupních preferencí české Generace Z, včetně jejich vztahu k využívání moderních technologií (zejména smart telefonu) k preferenci internetového on-line nakupování v porovnání s návštěvou klasického kamenného obchodu.

Vybrané výsledky výzkumu přinesly jak očekávané, tak poměrně překvapivé skutečnosti spojené s nákupními zvyklostmi a preferencemi Generace Z. Mimo jiné bylo zjištěno, že i přes neustále vzrůstající popularitu užívání moderních technologií v každodenním životě Generace Z jsou kamenné obchody stále konkurenceschopné tomuto trendu čelit. Respektive, jejich preference ve srovnání s on-line formou nakupování je mezi mladou generací velmi zřetelná. Pro tvůrce marketingových strategií je toto zjištění klíčové, neboť nemusí v tak razantní míře inklinovat k nabízení produktů převážně online formou ve snaze podporovat aktuální trendy, ale mohou kreativním a inovativním způsobem oslovit Generaci Z, kdy do tradičního způsobu nakupování implementují technologické inovace a zvýší tak nejenom pohodlnost, ale i atraktivitu celého nákupního procesu.

Typická frekvence nakupování mladé české generace je měsíční, a to u obou způsobů (kamenný obchod vs. on-line). Generace Z v ČR vynakládá nejvíce finančních prostředků za jídlo, zábavu, oblečení a obuv, bydlení a cestování. Lze tak prokázat předpokládaný rozdíl mezi strukturou spotřebního koše mezi českými domácnostmi zahrnující všechny věkové kategorie (největší náklady na bydlení, energie a potraviny) a mladou generací. Z hlediska četnosti návštěv maloobchodní jednotek pak u české Generace Z dominuje podle očekávání oděv, móda a módní doplňky, jídlo a fastfood a překvapivě i pro mladé lidi spíše konvenční hyper či supermarket.

Přístup české Generace Z je k využívání nových technologií v souvislosti s on-line nakupováním různorodý v závislosti na konkrétní formě využití technologie. I přes rozporuplné výsledky šetření je v zásadě jejich přístup otevřený a pozitivní a do budoucna lze očekávat jeho další dynamický vývoj.

Literatura

- [1] ACOMWARE, 2018. *Nákupní chování českých spotřebitelů v roce 2018*. [online] [cit. 2020-02-09]. Dostupné z: https://www.mediaguru.cz/media/5565/acomware_nakupni-chovani-ceskych-spotrebitelu.pdf.
- [2] ARMSTRONG, G., KOTLER, P., TRIFTS, V., BUCHWITZ, L. A. (2017). *Marketing: An Introduction*. 6th Canadian Edition. Toronto: Pearson Education Canada. 736 s. ISBN 0134095804.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2019). *Spotřební výdaje domácností – 2018*. [online] [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/130896195/160066191812.pdf/4506d16b-e9e6-4c7f-9eee-76365821cf76?version=1.1>.
- [4] GOSWAMI, V., SINGH, D. R. (2015). Impact of mobile phone addiction on adolescent's life: A literature review. *International Journal of Home Science*, vol. 2, no. 1, pp. 69-74. ISSN 2395-7476.
- [5] HARRIS, D. (2005): *Key concepts in leisure studies*. London: Sage. ISBN 978-0761970583.
- [6] CHICCA, J., SHELLNBARGER, T. (2018). Connecting with Generation Z: Approaches in Nursing Education. *Teaching and Learning in Nursing*, vol. 13, pp. 180-184. DOI 10.1016/j.teln.2018.03.008.

- [7] CHÓLIZ, M. (2012). Mobile-phone addiction in adolescence: The test of mobile-phone dependence (TMD). *Prog. Health Sc.*, vol. 2, no. 1, pp. 33-44.
- [8] IBM Institute for Business Value (2017). *Uniquely Generation Z What brands should know about today's youngest consumers*. [online] [cit. 2020-02-23]. Dostupné z: <https://www.generationy20.com/retail-generation-z.PDF>.
- [9] JACKSON, V., STOEL, L., BRANTLEY, A. (2011). Mall attributes and shopping value: Differences by gender and generational cohort. *Journal of Retailing and Consumer Services*, vol. 18, no. 1, pp. 1-9. DOI 10.1016/j.jretconser.2010.08.002.
- [10] JAMES, D, DRENN, J. (2005). Exploring addictive consumption of mobile phone. *Journal of Adolescence*, vol. 27, no. 1, pp. 87-96.
- [11] KALMIJN, M., LIEFBROER, A. C., (2011). Nonresponse of Secondary Respondents in Multi-actor Surveys - Determinants, Consequences, and Possible Remedies. *Journal of Family*, vol. 32, no. 6, pp. 735–66. DOI 10.1177/0192513X10390184.
- [12] KORKEILA, K., SUOMINEN, S., AHVENAINEN, J., OJANLATVA, A., RAUTAVA, P., HELENIUS, H a. M. KOSKENVUO (2001). Non-Response and Related Factors in a Nation-Wide Health Survey. *European Journal of Epidemiology*, vol. 17, pp. 991-999. DOI 10.1023/A:1020016922473.
- [13] KRIŽAN, F., KUNC, J., BILKOVÁ, K., SLADKOVA-MADAJOVA, M., ZEMAN, M., KITA, P., BARLÍK, P. (2018). From school benches straight to retirement? Similarities and differences in the shopping behaviour of teenagers and seniors in Bratislava, Slovakia. *Moravian Geographical Reports*, vol. 26, no. 3, pp. 199-209. ISSN 1210-8812. DOI10.2478/mgr-2018-0016.
- [14] KUNC, J., DVOŘÁK, Z., CHALOUPKOVÁ, M., ŠILHAN, Z., ŠAŠINKA, P., TONEV, P., MARYÁŠ, J. (2017). Teenageři v brněnských nákupních centrech: výsledky hlubších řízených rozhovorů nákupního chování. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 574-581. ISBN 978-80-210-8586-2. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-74.
- [15] KUNC, J., KRIŽAN, F. (2018). Changing European retail landscapes: New trends and challenges. *Moravian Geographical Reports*, vol. 26, no. 3, pp. 150-159. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2018-0012.
- [16] LIU, B. F., JIN, Y., BRIONES, R., KUČH, B. (2012). Managing Turbulence in the Blogosphere: Evaluating the Blog-Mediated Crisis Communication Model with the American Red Cross. *Journal of Public Relations Research*, vol. 24, no. 4, pp. 353-370. DOI 10.1080/1062726X.2012.689901.
- [17] McCRINDLE, M. (2014). *The ABC of XYZ: Understanding the Global Generations*. Bella Vista: McCrindle Research Pty Ltd. ISBN 9780992483906.
- [18] OC&C STRATEGY CONSULTANTS (2019). *A generation without borders* [online] [cit. 2020-02-08]. Dostupné z: https://www.occstrategy.com/media/1807/a-generation-without-borders_gc.pdf.
- [19] PYYRY, N. (2016). Participation by being: Teenage girls' hanging out at the Shopping Mall as 'dwelling with' [the World]. *Emotion, Space and Society*, vol. 18, pp. 9-16. ISSN 1755-4586.
- [20] SIKOS T. T., KOZÁK T., KOVÁCS, A. (2019). New Retail Models in Online and Offline Space. *Deturope*, vol. 11, no. 3, pp. 9-28. ISSN 1821-2506.
- [21] SLADEK, S., GRABINGER, A. (2013). *Gen Z, The First Generation of the 21st Century Has Arrived! XYZ University*. [online] [cit. 2020-02-01]. Dostupné z: https://www.xyzuniversity.com/wp-content/uploads/2018/08/GenZ_Final-dl1.pdf.
- [22] SWAIN-WILSON, S. (2018). *10 ways Gen Zs spend money differently than their Gen X parents*. [online] [cit. 2020-02-23]. Dostupné z: <https://www.insider.com/gen-z-vs-gen-x-spending-habits-2018-11>.
- [23] WALLY, E., KOSHY, S. (2014). The use of Instagram as a marketing tool by Emirati female entrepreneurs: an exploratory study. *29th International Business Research Conference*. Australia: World Business Institute Australia, pp. 1-19.
- [24] WEINSWIG, D. (2016). *Gen Z: Get Ready for the Most Self-Conscious, Demanding Consumer Segment* [online] [cit. 2020-02-08]. Dostupné z: <https://www.fbicgroup.com/sites/default/files/Gen%20Z%20Report%202016%20by%20Fun%20Global%20Retail%20Tech%20August%2029,%202016.pdf>.
- [25] WILLIAMS, K. C., PAGE, R. A. (2011). Marketing to the Generations. [online] [cit. 2020-02-01]. Dostupné z: <https://www.aabri.com/manuscripts/10575.pdf>.
- [26] ZHANG, Y., PENNACCHIOTTI, M. (2013). Predicting purchase behaviors from social media. *Proceedings of the 22nd international conference on World Wide Web*, pp. 1521–1532. DOI 10.1145/2488388.2488521 .

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu na ESF MU Vybrané aspekty rozvojového a inovačního potenciálu (městských) regionů (MUNI/A/1248/2019).

PRÁCA S INTERNETOM AKO INDIKÁTOR POČÍTAČOVEJ GRAMOTNOSTI OBYVATEĽSTVA SLOVENSKA

Internet work as an indicator of computer literacy of the population in Slovakia

KATARÍNA VILINOVÁ

LUCIA PETRIKOVIČOVÁ

LAURA BABJAKOVÁ

Katedra geografie a regionálneho rozvoja | Department of Geography and Region.. Development
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | University of Constantine the Philosopher in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: kvilinova@ukf.sk, lpetrikovicova@ukf.sk

Anotácia

Počítačová gramotnosť ovplyvňuje všetky oblasti ľudského života a naša následná kontrola je v súčasnosti takmer nevyhnutná. V dôsledku rýchleho rastu vedeckých poznatkov a rozvoja informačných a komunikačných technológií dochádza v jednotlivých krajinách k významným zmenám. Do popredia sa dostávajú nové technológie, prostredníctvom ktorých dochádza k nárastu hospodárstva krajiny, zamestnanosti a produktivity práce. Do istej miery je táto skutočnosť ovplyvnená schopnosťou základných počítačových zručností. Tento aspekt je zároveň dôležitý aj z hľadiska regionálneho rozvoja na národnej, regionálnej ale aj lokálnej úrovni. Cieľom príspevku je charakterizovať vybraný ukazovateľ počítačovej gramotnosti - prácu s internetom na troch úrovniach Slovenska (štát, okres a obec). Príspevok bude vychádzať z údajov Štatistického úradu Európskej únie a Štatistického úradu SR. Hlavnými metódami použitými v práci budú metódy analýzy, syntézy, ako aj grafické a kartografické metódy. Na základe dosiahnutých výsledkov možno konštatovať, že Slovensko v rozvoji využívania internetu medzi obyvateľmi za sledované obdobie dosahovalo v priemere 51,4 %. Je to veľmi tesne nad priemerom EÚ. Na regionálnej úrovni sa prejavuje najvyššia miera používania internetu v západnej časti Slovenska. Na lokálnej úrovni v prípade okresu Nitra sa internet najviac využíval práve v zázemí mesta Nitra.

Kľúčová slova

počítačová gramotnosť, práca s internetom, EÚ, Slovensko, priestorové disparity

Annotation

Computer literacy affects all areas of human life, and our subsequent control is almost inevitable nowadays. Due to the rapid growth of scientific knowledge and development of information and communication technologies, significant changes are taking place in individual countries. New technologies are coming to the fore through which there is an increase in country's economy, employment as well as labor productivity. To some extent, this fact is influenced by the ability of basic computer skills. This aspect is also important in terms of regional development at the national, regional and local level. The aim of the paper is to characterize selected indicator of computer literacy - internet work at three levels of Slovakia (state, district and municipality). The paper will be based by data from the Statistical Office of the European Union and Statistical Office of the Slovak republic. The methods of analysis, synthesis as well as graphical and cartographic methods will be the main methods used in the paper. Based on the achieved results, it can be stated that Slovakia achieved an average of 51.4 % in the development of internet use. It is very just above the EU average. At the regional level, the highest rate of internet use is manifested in the western part of Slovakia. At the local level in the case of the Nitra district, the internet was mostly used in the hinterland of the city of Nitra.

Key words

computer literacy, internet work, European Union, Slovakia, spatial disparities,

JEL classification: R11, C20

1. Úvod

Rozvoj informačno-komunikačných technológií v priebehu posledných rokov so sebou priniesol aj vznik nového pojmu počítačová gramotnosť. Počítačová gramotnosť vo všeobecnosti predstavuje súbor schopností a znalostí zmysluplného využívania počítačovej techniky pre osobné, profesijné, ale aj iné potreby. Ovládanie počítačových znalostí je významným atribútom dnešnej informačnej spoločnosti, ktorá je založená na digitálnych technológiách a znalostnej ekonomike. Informačno-komunikačné technológie spolu so vzdelávaním, výskumom a inováciami predstavujú základné piliere dlhodobu udržateľného rastu a konkurencieschopnosti národných ekonomík jednotlivých krajín.

Európska únia podporuje dobiehanie zaostávajúcich krajín v dôsledku čoho je jedným zo spôsobov ovplyvňovania a usmerňovania rozvoja aj v oblasti počítačovej gramotnosti regiónov na určitom území, uskutočňovanie regionálnej politiky, ktorá predstavuje integrálnu súčasť makroekonomickej hospodárskej politiky štátu a realizuje sa v úzkej súčinnosti s odvetvovými politikami, štrukturálnou a urbanistickou politikou (Buček a kol., 2010).

2. Teoretické východiská

Súčasná populácia 21. storočia sa často označuje ako informačná spoločnosť. Táto koncepcia súvisí s rozvojom informačných a telekomunikačných technológií, ktoré ovplyvňujú ekonomiky jednotlivých krajín sveta, ako aj ich obyvateľov. V dôsledku zavádzania nových technológií a inovácií sa krajiny musia prispôbiť tomuto trendu a udržať tempo rastu. Zároveň sa objavili značné rozdiely vo vývoji v rôznych regiónoch sveta. Informatizácia viedla k prechodu z priemyselnej spoločnosti na informačnú spoločnosť, ktorá veľmi úzko súvisí s gramotnosťou. Gramotnosť je v súčasnosti veľmi širokospektrálnym konceptom, ktorý zahŕňa niekoľko ďalších typov (digitálne, počítačové a informačné). Tieto sa začali postupne rozvíjať s rozvojom civilizácie (Bawden, 2008).

Najzákladnejšie pochopenie je, že je to schopnosť človeka písať, čítať a počítať. Digitálna gramotnosť zahŕňa schopnosť porozumieť informáciám a používať ich v rôznych formátoch z rôznych zdrojov prezentovaných prostredníctvom moderných informačných a komunikačných technológií (Velšič, 2005). V súčasnosti sa však môže zdať, že tento pojem je iba synonymom počítačovej gramotnosti a často sa vymieňa. Tieto dva typy gramotnosti majú úzke prepojenie, ale nemajú rovnaký význam.

Digitálna gramotnosť je pomerne zložitý jav, ktorý možno efektívne vyjadriť prostredníctvom syntetizujúceho ukazovateľa - index digitálnej gramotnosti (DL). Podľa Svetlíka a Bačikovej (2015) je úroveň digitálnej gramotnosti špecifická pre niekoľko aspektov, či už ide o pohlavie, štruktúru vzdelávania alebo iné faktory. Digitálna gramotnosť zahŕňa aj počítačovú gramotnosť a dopĺňa ju o niekoľko kompetencií a schopností, ktoré umožňujú kritickým, kreatívnym a bezpečným postupom pracovať s digitálnymi technológiami vo všetkých oblastiach života. Prepojenie na vzdelávanie zo základnej školy je veľmi dôležité z hľadiska rozvoja danej gramotnosti (Hostovecký, Štubňa, 2012, Ferrari, 2012, Aitokhuehi, Ojogho, 2014).

V dnešnej spoločnosti sa veľký dôraz kladie na informačnú gramotnosť. Jeho význam rastie postupne a je dôležitý pre každého jednotlivca z hľadiska osobného aj profesionálneho života. Táto gramotnosť je nevyhnutnou súčasťou základného, stredného a vysokoškolského vzdelávania. Postupne sa však stáva súčasťou celoživotného vzdelávania obyvateľstva. Informačnú spoločnosť definuje niekoľko autorov, napr. Korcová (2004), Klinec, (2010) atď. Počítačová gramotnosť sa všeobecne chápe ako schopnosť osoby manipulovať a používať osobný počítač. Tento pojem je veľmi ťažké presne vymedziť a oddeliť od informačnej alebo digitálnej gramotnosti. Podľa Jiráka a Wolaka (2007) predstavuje počítačová gramotnosť súbor vedomostí a zručností zameraných na zaobchádzanie a používanie počítača v živote (práca s textovým programom, tabuľkami, grafmi, numerickými údajmi, získavaním informácií a komunikáciou prostredníctvom počítača, využívaním internet, e-mailový účet atď.). Jedným z aspektov počítačovej gramotnosti je jej priestorová diferenciacia. Tento jav analyzuje v mladej populácii Srbska Stojanovič a i. (2017) a Tsai (2002).

3. Metodické východiská

Na Slovensku sa počítačovej gramotnosti v posledných rokoch venuje veľká pozornosť, pretože z hľadiska európskeho priemeru zaostáva za úrovňou ovládania jednotlivých počítačových znalostí. Do popredia záujmu sa dostáva najmä staršia generácia obyvateľstva, ktorá má problém adaptovať sa v oblasti využívania moderných technológií. Zvyšovanie úrovne počítačových znalostí je dôležité aj z aspektu komunikácie obyvateľstva a rôznych štátnych inštitúcií. Práve preto, že v dôsledku informatizácie spoločnosti prevažnú časť svojich služieb sprostredkujú prostredníctvom internetu (Velšič, 2015).

Databázu statistických údajov sme získali zo Štatistického úradu Európskej únie EUROSTATU. Získané štatistické dáta sme neskôr vizualizovali do podoby grafických a mapových výstupov. Pri tvorbe mapových výstupov sme v prostredí geografického informačného systému ArcGIS 10.1 použili viaceré kartografické metódy. Tieto metódy nám napomáhajú zistiť rozloženie študovaných objektov a javov v priestore.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov (SODB) patrí k najvýznamnejším, najnáročnejším a zároveň najzákladnejším pravidelným štatistickým zisťovaniam s nenahraditeľným významom pre všetky sféry spoločnosti. V rámci SODB v roku 2011 bolo na Slovensku po prvý krát zahrnuté aj zisťovanie úrovni počítačových znalostí obyvateľstva, teda schopnosti týkajúcej sa počítačovej gramotnosti obyvateľov a s tým súvisiace využívanie internetu. U obyvateľstva sa prvýkrát zisťovala úroveň vybraných počítačových znalostí jednotlivcov, ktorí v dotazníku sami deklarovali ovládanie niektorých zo štyroch počítačových znalostí. Spomenuté sčítanie bolo súčasťou celosvetového programu populačných a bytových cenzov. Bolo organizované v spolupráci s Eurostatom a koordinované Organizáciou Spojených národov. Prvý raz v histórii bolo možné sa sčítania zúčastniť elektronicky prostredníctvom stránky na to priamo zriadenej, www.scitanie2011.sk. Formulár teda bolo možné vyplniť buď v klasickej, tlačenej forme alebo prostredníctvom internetu. Štatistický úrad Slovenskej republiky zisťoval schopnosť obyvateľstva ovládať jednotlivé počítačové znalosti, ktoré zdefinoval pod pojem počítačová gramotnosť. Obsahom tohto prieskumu však nebolo zistenie úrovne ovládania konkrétnych znalostí obyvateľov, ale iba vyjadrenie jednotlivca či danú znalosť ovláda prostredníctvom sebahodnotenia. Do prieskumu boli zahrnuté štyri okruhy počítačových znalostí: práca s textom, práca s tabuľkami, práca s elektronickou poštou (e-mail) a práca s internetom.

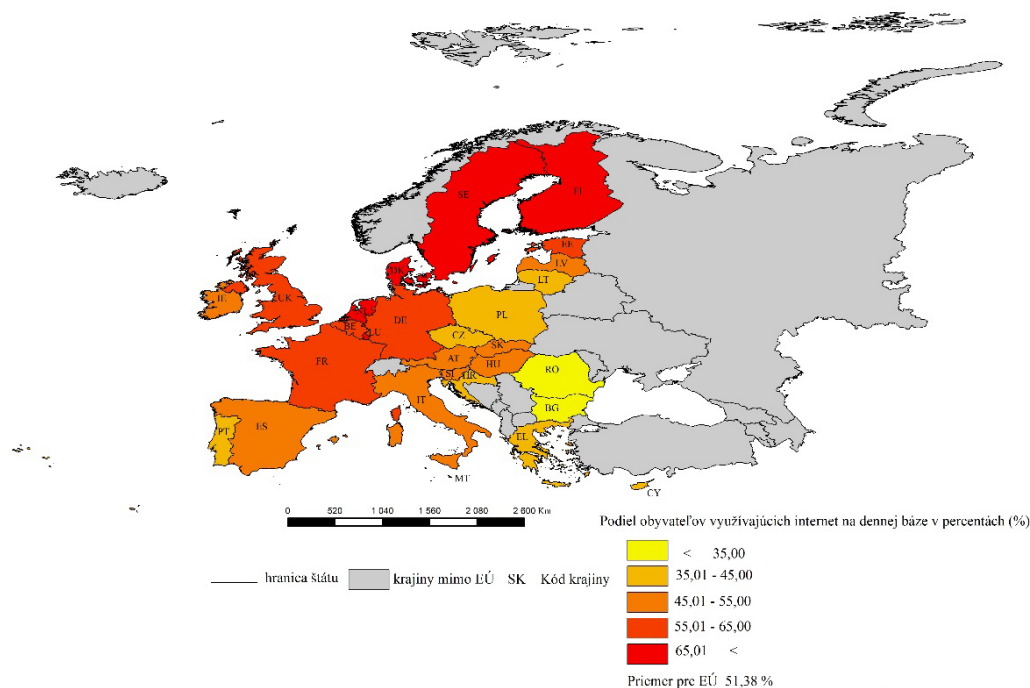
Počítačová gramotnosť je veľmi dôležitým atribútom vyspelých krajín či už v rámci Európy alebo sveta celkovo. Skladá sa z jednotlivých počítačových znalostí, ktoré človek dokáže v interakcii s počítačom vykonávať. V prostredí práce s počítačom rozlišujeme nespočetné množstvo zručností respektíve ukazovateľov na základe, ktorých môžeme analyzovať a hodnotiť či danú osobu môžeme považovať za počítačovo gramotnú alebo nie.

4. Práca s internetom

Internet v dnešnej dobe predstavuje najefektívnejšie a najrozšírenejšie informačné médium, ktorého názov je odvodený od anglického názvu prepojené siete (interconnected networks). Počet používateľov internetu z roka na rok narastá. Pod slovom internet rozumieme technológiu počítačových sietí ako fungovanie jednej globálnej siete. Internet je neoddeliteľnou súčasťou života mnohých ľudí. V súvislosti z jeho rozvojom vzniklo aj viacero profesií, ktoré sú podmienené využívaním internetu. V prvých rokoch rozmachu globálneho rozvoja a využívania internetu, bol internet prístupný prevažne ľuďom, ktorí ho buď využívali pri náplni pracovného pomeru alebo boli vlastníckmi stolového počítača. V priebehu rokov nastal rozmach v tejto oblasti po technologickej aj komerčnej stránke. Dnes môžeme k prístupu na internet využívať väčšiu škálu technických zariadení ako sú smartfóny, tablety, netbooky, notebooky či spomínané stolové počítače. Tieto zariadenia umožnili ľuďom prístup na internet aj počas cestovania. Takisto môžeme predpokladať, že vplyvom rozvoja smartfónov a tabletov sa zmenšila digitálna priepasť medzi jednotlivými zložkami obyvateľstva ako sú obyvatelia s nižším vzdelaním alebo osoby s nízkymi príjmami.

Celkový vývoj krajín EÚ v ovládaní znalosti práce s internetom za obdobie rokov 2008 – 2017 vyjadruje obr. 1. Z hľadiska priemeru ovládalo sledovaný ukazovateľ 51,4 % občanov Európskej únie, každý sledovaný rok narástol podiel obyvateľov v priemere o 3,3 %. Dominantné postavenie môžeme konštatovať prevažne u severovýchodných krajín, ktoré dosahovali hodnoty nad 65 %. V nadväznosti na spomenuté krajiny dosahovalo 64,4 % obyvateľov Veľkej Británie ovládanie práce s internetom. Nadpriemerné hodnoty v ovládaní práce s internetom vykazovali aj krajiny Nemecko, Belgicko, Estónsko a Francúzsko. Postavenie Slovenska v rozvoji využívania internetu medzi obyvateľmi za sledované obdobie dosahovalo v priemere 51,4 %, čo je len veľmi tesne nad priemerom EÚ. Hodnoty nad 45 % vykazovalo spolu so Slovenskom ďalších 8 krajín lokalizovaných prevažne v južnej až centrálnej časti Európy. Podpriemerné hodnoty v rozpätí 35 – 45 % boli charakterizované v krajinách Litva, Poľsko, Česko, Chorvátsko, Portugalsko, Grécko a Cyprus. Najhoršie z hľadiska ovládania práce s internetom sú na tom obyvatelia Bulharska (34,9 %) a Rumunska.

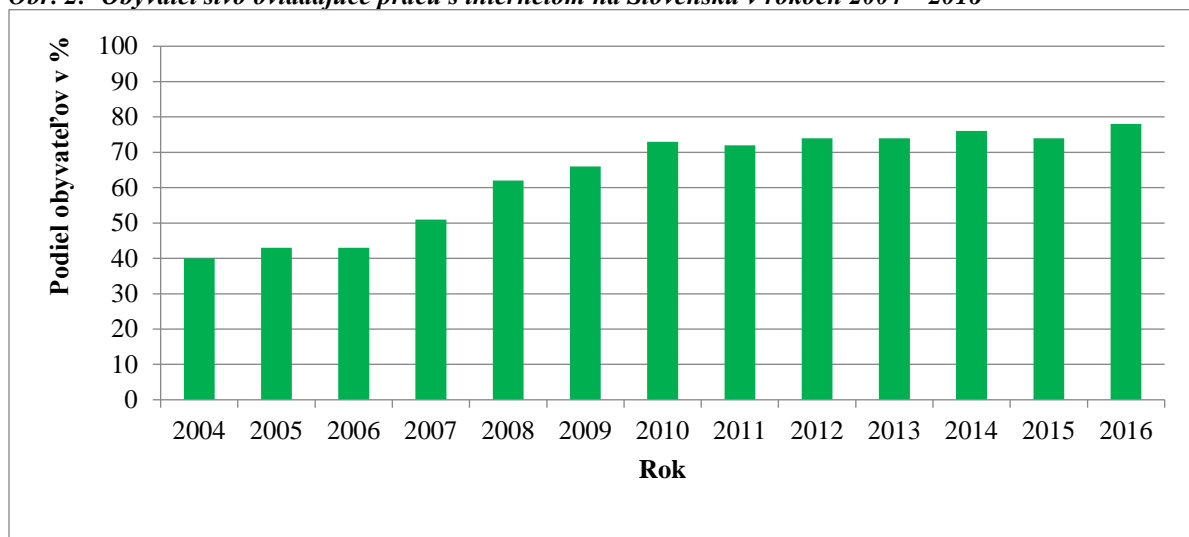
Obr. 1: Obyvatel'stvo ovládající práci s internetem v krajinách EÚ (2008-2017)

Zdroj: vlastné spracovanie, EUROSTAT (2019)

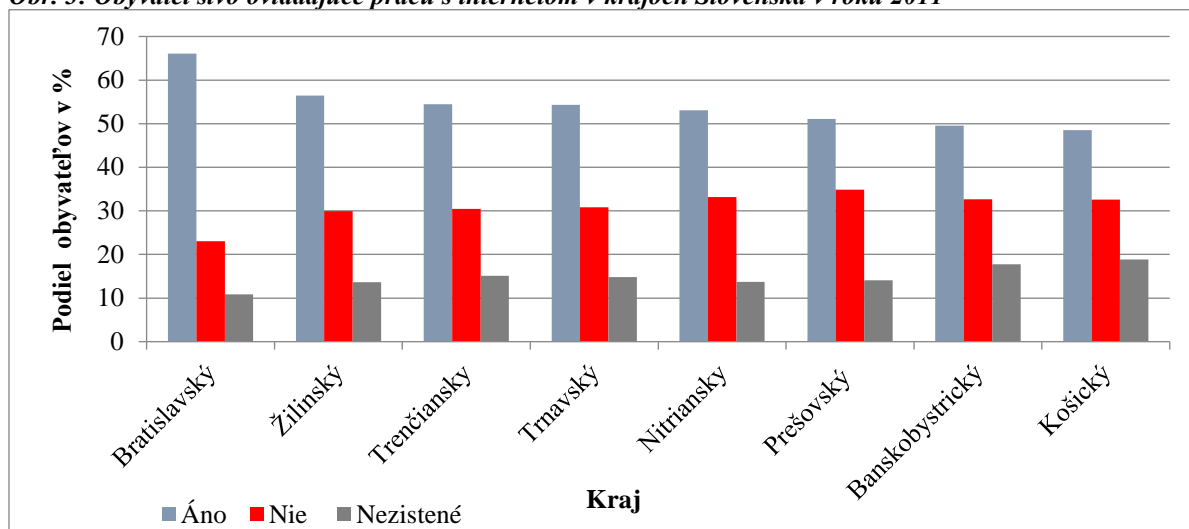
V kontexte porovnania Slovenska v rámci spoločenstva V4 môžeme aj pri tomto ukazovateli sledovať pomerne priaznivý vývoj našej krajiny. Od roku 2004 do roku 2014 môžeme konštatovať, že najväčší podiel obyvateľov ovládajúcich prácu s internetom deklarovala jednoznačne Slovenská republika. Od roku 2014 popredné postavenie zaujala Česká republika. Slovensko a Maďarsko vykazovali približne rovnaké hodnoty. Najnižšie hodnoty počas celého obdobia vykazovalo takisto ako v predchádzajúcej počítačovej znalosti poľské obyvateľstvo. Z hľadiska indexu zmeny počiatočného a posledného sledovaného roka nastal najväčší progres u slovenského obyvateľstva o hodnote 51,3 %. Najmenší nárast podielu obyvateľov ovládajúcich prácu s internetom nastal v rámci obyvateľov Maďarska. K roku 2016 najvyššiu hodnotu dosiahlo obyvateľstvo Českej republiky (79 %). Maďarsko a Slovensko dosiahli rovnaký podiel o hodnote 78 % a s rozdielom 8 % nasledovalo Poľsko (70 %).

Z hľadiska vývoja využívania internetu môžeme vidieť pomerne simultánny nárast vývoja v sledovanom období rokov 2004 – 2016 (obr.2). Za sledované obdobie nenastali nejaké výrazné výkyvy, ale využívanie internetu obyvateľov Slovenska z roka na rok narastalo v priemere o 3,6 %. Najväčší progres nastal v roku 2007 a 2008. Do roku 2007 sa zvýšil podiel obyvateľov využívajúcich internet až o 8 % na hodnotu 51% a do roku 2008 až o 11 % na hodnotu 62 %. Celkový nárast využívania internetu v priebehu rokov, súvisí aj s rozvojom pokrytia širokopásmovým internetom v rámci územia Slovenska, ktorý si vláda SR stanovila v programovacom období 2007 – 2013 ako jednu z priorít v rámci informatizácie spoločnosti. Jediný pokles za sledované obdobie nastal v roku 2015 kedy klesol podiel obyvateľov využívajúcich internet o dve percentá a dosiahol hodnotu 74 %. K minulému roku ovládalo prácu s internetom na území Slovenska 78 % obyvateľov.

Obr. 2: Obyvatel'stvo ovládající prácu s internetom na Slovensku v rokoch 2004 – 2016

Zdroj: vlastné spracovanie, EUROSTAT (2019)

V priebehu sčítania (2011) bol internet na Slovensku najvyužívanejšou znalosťou, ktorá vykazovala najvyššie hodnoty na celom území SR. Najvyššiu hodnotu na úrovni krajov dosiahol Bratislavský samosprávny kraj o hodnote 66,1 % (397 938 obyv.) Nasledoval Žilinský (56,4 %), Trenčiansky (54,5 %) a Trnavský samosprávny kraj (54,3 %). Najnižšiu hodnotu v sledovanom roku dosiahol Košický samosprávny kraj o hodnote 48,5 % (384 231 obyv.). U spomenutého indikátora môžeme vidieť oproti ostatným pomerne vyrovnaný podiel ovládania danej zručnosti obyvateľstva v rámci jednotlivých krajov Slovenska (obr. 3).

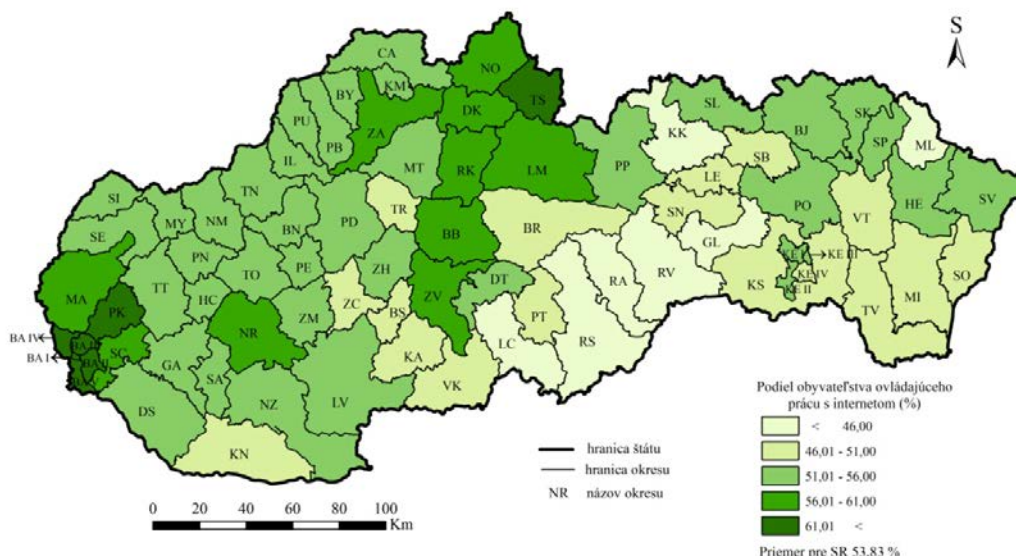
Obr. 3: Obyvatel'stvo ovládajúce prácu s internetom v krajoch Slovenska v roku 2011

Zdroj: vlastné spracovanie, Sčítanie obyvateľov domov a bytov SR (2011)

Obr. 4 dokumentuje schopnosť obyvateľov pracovať s internetom v jednotlivých okresoch SR. Takisto ako vo všetkých troch predchádzajúcich ukazovateľoch prevláda výrazne postavenie Bratislavského samosprávneho kraja no vysoko nadpriemerné hodnoty využívania internetu vykazujú aj okres Tvrdošín. Najvyššiu hodnotu dosiahol takisto ako vo všetkých sledovaných ukazovateľoch okres Bratislava V o hodnote 72,5 %.

V dôsledku čoho môžeme konštatovať, že obyvatelia okresu, v ktorom sídli hlavné mesto Slovenska využívajú spomenuté počítačové znalosti v nasledovnom poradí: práca s internetom, práca s textom, práca s e-mailom a na poslednom mieste práca s tabuľkami. Táto postupnosť čiastočne súvisí aj s prepojením jednotlivých činností, pretože bez internetového pripojenia človek nemôže pracovať s elektronickou poštou. V nadväznosti na Bratislavský samosprávny kraj ostatné okresy západného Slovenska vykazovali prevažne priemerné hodnoty.

Obr. 4: Obyvatel'stvo ovládající práci s internetem v okresoch SR v roku 2011

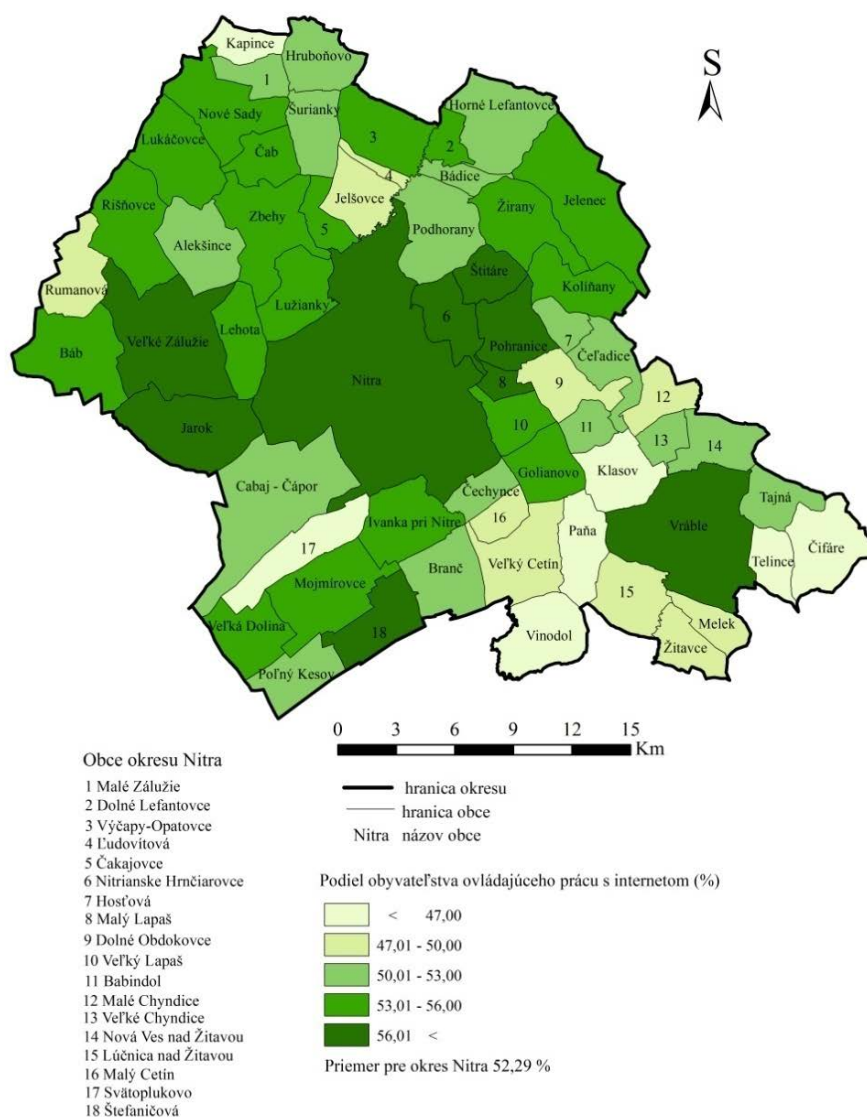

Zdroj: vlastné spracovanie, Sčítanie obyvateľov domov a bytov, SR (2011)

Nadpriemerné hodnoty sledovaného ukazovateľa vykazovali takisto okresy: Nitra, Námestovo, Dolný Kubín, Žilina, Ružomberok, Liptovský Mikuláš, Banská Bystrica a Zvolen. Podpriemerné hodnoty vykazovali okresy v rámci južnej a juhovýchodnej časti územia SR. Najnižší podiel obyvateľov využívajúcich internet sa nachádzal v okrese Revúca 41,4 %. Analyzovaný ukazovateľ ovplyvňuje už spomenuté pokrytie územia širokopásmovým internetom. Problémom je nedostatočná ponuka kvalitných elektronických služieb a nedostatočný rozvoj prístupových sietí. Prístupné siete sa budujú v prevažnej časti komerčnými prevádzkovateľmi predovšetkým v mestách a obciach s vysokou hustotou osídlenia alebo koncentráciou podnikateľských aktivít. Na okraji záujmu ostávajú teda predovšetkým vidiecke oblasti, horské oblasti a ekonomicky slabé regióny. Práve týmto regiónom býva smerovaná pomoc v rámci regionálneho rozvoja Slovenska. Z hľadiska dostupnosti širokopásmového internetu patrí Slovensko napriek dynamickému nárastu pripojení jednoznačne medzi najzaostalejšie krajiny EÚ.

Na vybraných obciach v okrese Nitra môžeme vidieť k roku 2011 pomerne najvyrovnanejšie rozmiestnenie ovládania práce s internetom spomedzi všetkých sledovaných ukazovateľov (obr. 5). Aj z hľadiska priemeru môžeme konštatovať najväčšie ovládania tejto znalosti, tak ako tomu bolo aj na úrovni krajov a okresov. Prácu s internetom v rámci okresu deklarovalo v priemere 52,3 % obyvateľov v sledovanom území. Popredné postavenie mesta Nitra v tomto ukazovateli nahradilo neočakávane mesto Vrábľe, v ktorom deklarovalo ovládanie práce s internetom 62,1 % z celkového počtu obyvateľov mesta, nasledoval Malý Lapáš a až na treťom mieste obyvateľstvo mesta Nitra s hodnotou 60,3 %. Takisto sa k obciam vykazujúcim vysoko nadpriemerné hodnoty zaradila aj obec Veľké Zálužie a Štefanovičová. Podpriemerné hodnoty vykazovali obce situované v južnej a juhovýchodnej časti. Najmenší podiel obyvateľov využívajúcich prácu s internetom deklarovala obec Kapince s hodnotou 39,6 %. Veľký vplyv na rozmiestnenie ovládania sledovaného ukazovateľa má ako sme už spomenuli najmä veľkosť a hustota osídlenia sledovaných obcí. Pretože súkromné firmy, ktoré zabezpečujú rozmiestnenie širokopásmového internetu lokalizujú primárne svoje pokrytie siete do väčších obcí s vyššou hustotou osídlenia.

Obr. 5: Obyvatelstvo ovládající práci s internetem v okrese Nitra v roku 2011

Zdroj: vlastné spracovanie, Sčítanie obyvateľov domov a bytov, SR (2011)

5. Záver

Téma využívania informačno-komunikačnej technológie vo všetkých oblastiach života človeka je v súčasnosti veľmi dôležitou a aktuálnou problematikou. V súvislosti s touto skutočnosťou sa vyčlenil aj špecifický okruh počítačových znalostí nazývaných počítačová gramotnosť. Vyspelosť a rozvoj krajín je do značnej miery podmienený ľudským kapitálom a teda aj schopnosťami obyvateľov danej krajiny vedieť sa adaptovať v dnešnej modernej rýchlo sa meniacej dobe založenej na technológiách a ich využívaní. Počítačová gramotnosť obyvateľstva je téma, ktorej sa v priebehu posledných rokov venuje veľká pozornosť. Je to dôležitý aspekt rozvoja krajiny a poukazuje na jej vyspelosť. Pre spoločnosť, odborníkov ako aj inštitúcie je dôležité zisťovanie stavu populácie v oblasti osvojenia si zručností práce s novými technológiami ako sú počítače.

Pri sledovanom indikátore počítačových znalostí obyvateľstva – práce internetom na území Slovenska k roku 2011 môžeme konštatovať značné rozdiely v smere západ – východ. Západná časť územia Slovenska tvorí ekonomicky rozvinutejšiu, vzdelanejšiu časť územia v dôsledku čoho vykazovala aj najvyššie podiely obyvateľov schopných ovládať jednotlivé počítačové zručnosti. Naopak východná časť Slovenska je typická lokalizáciou okresov, ktoré sú dlhodobo definované ako najzaostalejšie regióny z hľadiska viacerých ukazovateľov. Príkladom je nižšia vzdelanostná úroveň či ekonomická aktivita obyvateľov. Značné rozdiely sme mohli sledovať na území našej krajiny aj v smere sever – juh, kde je zreteľné zaostávanie južnej časti Slovenska za severnou. No aj na severe Slovenska sme zaznamenali oblasti, ktoré sa tomuto trendu vymykali.

Na úrovni obcí sme v okrese Nitra zaznamenali tendenciu znižovania ovládania znalosti práce s počítačom vzd'áľovaním sa od centrálnej časti záujmového územia smerom k okrajovým častiam okresu. Z hľadiska vývoja a dynamiky ovládania indikátorov v oblasti práce s počítačom práca s internetom má Slovensko priaznivý vývoj aj v porovnaní s krajinami patriacimi do spoločenstva Vyšehradskej štvorky. K roku 2016 ovládalo prácu s internetom 78 % obyvateľov Slovenska.

Príspevok zdôrazňuje dôležitosť počítačovej gramotnosti ako významného indikátora vývoja súčasnej spoločnosti a poukazuje na dôležitosť zvyšovania jej úrovne v súvislosti s rozvojom zaostalejších regiónov Slovenskej republiky. Dôležité je takisto komplexné monitorovanie a zisťovanie úrovne počítačovej gramotnosti obyvateľov smerom do budúcnosti. Počítačové znalosti sú nevyhnutným predpokladom života v dnešnej modernej spoločnosti a môžeme predpokladať, že so zvyšujúcou sa životnou úrovňou obyvateľov sa budú v priebehu nasledujúcich rokov znižovať aj jednotlivé rozdiely ovládania počítačových znalostí v rámci územia Slovenska a celkovo sa bude zvyšovať podiel obyvateľov schopných ovládať prácu s počítačom. Predpokladáme, že tento trend potvrdí aj sčítanie v roku 2021.

Literatúra

- [1] AITOKHUEHI, J. O., OJOGHO, J., (2014). The Impact of Computer Literacy on Students' Academic Performance in Senior Secondary Schools in Esan West Local Government Area, Edo State, Nigeria. *Journal of Education and Human Development.*, vol. 3, no. 3, pp. 265-275. ISSN 2334-296X. DOI 10.15640/jehd.v3n3a21.
- [2] BAWDEN, D., (2008). Origins and concepts of digital literacy. In *Digital literacies: Concepts, policies and practices*. New York: Peter Lang Publishing, pp.17-32. [online] [cit. 2020-02-31]. Dostupné z: https://researchonline.jcu.edu.au/27788/1/27788_Lankshear_and_Knobel_2008.pdf. ISSN 1523-9543.
- [3] BUČEK, M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J., (2010). *Regionálna ekonómia a politika*. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978-80-8078-362-4.
- [4] EUROPEAN E-SKILLS ASSOCIATION, (2019). *European e-Skills Association*. [online]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné z: <https://eskillsassociation.eu/about/vision>.
- [5] FERARI, A., (2012). *Digital competence in practice: An analysis of frameworks*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, [online]. [cit. 2020-01-25]. Dostupné z: http://jiscdesignstudio.pbworks.com/w/file/fetch/55823162/FinalCSReport_PDFPARAWEB.pdf. ISBN 9789279250934.
- [6] HOSŤOVECKÝ, M., ŠTUBŇA, J., (2012). Development of digital literacy in technical subjects at primary schools. In *10th IEEE International Conference on Emerging eLearning Technologies and Applications (ICETA)*. IEEE: Stara Lesna, pp. 139-141. DOI 10.1109/ICETA.2012.6418606.
- [7] JIRÁK, J., WOLÁK, R., (2007). *Mediální gramotnost jako dimenze současného člověka*. Praha: Radioservis. ISBN 978-80-86212-58-6.
- [8] KLINEC, J., (2010). *Ekonomická podstata prechodu k informačnej spoločnosti*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISSN 1337-5598.
- [9] KORCOVÁ, Z., (2004). Informačná spoločnosť a SR. In *Aktuálne problémy riešené v agrokomplexe*. Nitra: SPU, pp. 545-551. ISBN 80-8069-488-6.
- [10] STOJANOVIĆ, T., PENJIŠEVIĆ, I., LUKIĆ T., ŽIVKOVIĆ J., (2017). Computer literacy of young people in Serbia and regional differences. *Geographica Pannonica*. vol. 21 no. 1. pp. 43-53. ISSN 1820-7138. DOI 10.18421/GP21.01-04.
- [11] SVETLÍK, J., BAČIKOVA, Z., (2015). Digital natives immigrants and literacy, age and gender differences in Slovakia. In *International Scientific Conference on Marketing Identity - Digital Life Location*: Smolenice: 2015, pp. 331-342. ISBN 978-80-8105-779-3.
- [12] TSAI, M.-J. (2002). Do male and female students often perform better than female students when learning computers? In *Journal of Educational and Computing Research*, pp. 67-85. [online]. [cit. 2020-02-13]. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.2190/9JW6-VV1P-FAX8-CGE0>. ISSN0735-6331.
- [13] VELŠIČ, M., (2005). *Digitálna gramotnosť na Slovensku*. [online]. [cit. 2020-02-03]. Dostupné z: http://www.ivo.sk/buxus/docs/vyskum/subor/Digitalna_gramotnost.pdf.
- [14] VELŠIČ, M. (2015). *Digitálna gramotnosť na Slovensku*. [online]. [cit. 2017-02-03]. Dostupné z: http://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/Digitalna_gramotnost_2015.pdf.
- [15] VILINOVÁ, K. a i. (2017). Selected indicators of computer literacy of the population in Slovakia. In *Useful Geography: Transfer from Research to Practice : Proceedings of 25th Central European Conference*, Brno: Masaryk University, pp. 938-945. ISBN 978-80-210-8908-2.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0185 a v rámci grantu VEGA 1/0934/17 Transformácia využívania kultúrnej krajiny Slovenska za ostatných 250 rokov a predikcia jej ďalšieho vývoja.

EVALUACE POLITIKY CESTOVNÍHO RUCHU ČR ZA OBDOBÍ 2014-2020

The evaluation of the Czech tourism policy in the period of 2014 2020

ANDREA HOLEŠINSKÁ

Institut cestovního ruchu	Institute of Tourism
Katedra regionální ekonomie a správy,	Depart. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta	Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita	Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic	
E-mail: holesinska@econ.muni.cz	

Anotace

Příspěvek se zabývá hodnocením státní politiky cestovního ruchu České republiky z hlediska naplňování strategického dokumentu Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR na období 2014-2020. Hodnoceny jsou nejen naplňované aktivity jednotlivých opatření, ale také implementace nástrojů, které státní politika cestovního ruchu využívá. Státní politika cestovního ruchu ČR je konfrontována i z pohledu teorie. Pozornost je věnována procesu rozhodování, legitimitě státních zásahů do cestovního ruchu a roli státu v rámci politiky cestovního ruchu. Zdůrazněn je vliv vnějších faktorů (např. globální trendy nebo COVID-19) na rozhodovací proces a nasměrování politiky cestovního ruchu. Příspěvek vychází z kvalitativní analýzy dokumentů, která je podpořena analýzou sekundárních datových zdrojů.

Klíčová slova

politika cestovního ruchu, hodnocení, Česká republika, nástroje, process rozhodování

Annotation

The paper deals with the evaluation of the state tourism policy of the Czech Republic. Primarily it focuses on the accomplishment of the strategic document the Concept of the State Tourism Policy of the Czech Republic for 2014-2020. The activities related to particular measures are examined and as well as the implementation of tools used by the state tourism policy is analysed. The state tourism policy of the Czech Republic is also confronted with the theoretical background. Therefore, the attention is paid to the decision-making process, the legitimacy of state interference in tourism and the role of the state in tourism policy. It is emphasized that external factors (e.g. global trends or COVID-19) have an impact on the decision-making process and the direction of tourism policy. The paper is based on the qualitative analysis of documents, which is supported by the analysis of secondary data sources.

Key words

tourism policy, evaluation, Czech Republic, tools, decision-making process

JEL classification: Z32, H83, F68

1. Úvod

Systém cestovního ruchu (Tab. 1) utváří politika cestovního ruchu a organizace (uspořádání) cestovního ruchu. Zatímco politika cestovního ruchu udává celkový rámec fungování a vytváření podmínek pro cestovní ruch, organizace cestovního ruchu představuje strukturu (uspořádání) institucí, které jsou zodpovědné za spolupráci a řízení cestovního ruchu v destinaci.

Tab. 1: Systém cestovního ruchu v ČR

Prostorová úroveň	Politika cestovního ruchu (nositelé politiky cestovního ruchu)	Organizace cestovního ruchu (DMO)
Národní	Ministerstvo pro místní rozvoj ČR	Česká centrála cestovního ruchu – CzechTourism
Regionální	Krajský úřad	Krajská DMO
Subregionální	-	Oblastní DMO
Lokální	Obecní (městský) úřad	Lokální DMO

Zdroj: Holešinská (2012, s. 72), upraveno

Státní politika cestovního ruchu v České republice je od roku 1996 v kompetenci Ministerstva pro místní rozvoj ČR (dále jen MMR) a je vnímána jako součást regionální politiky. V roce 2010 zahájil svoji činnost Podvýbor pro cestovní ruch v rámci Výboru pro veřejnou správu a regionální rozvoj Poslanecké sněmovny ČR, který projednává návrhy týkající se problematiky cestovního ruchu. V období 2014-2020 se podvýbor vyjadřoval například k novelizaci zákona č. 159/1999 Sb., financování cestovního ruchu, strategii a aktivitám České centrály cestovního ruchu – CzechTourism či průvodcovské činnosti.

Vize a celkové nasměrování státní politiky cestovního ruchu udává Koncepce státní politiky cestovního ruchu v ČR na období 2014-2020 (dále jen Koncepce). Jedná se o klíčový strategický dokument, který má svoji tradici. Ministerstvo pro místní rozvoj dokument vypracovává od roku 1999. Koncepce reflektuje jak situaci a vývoj v zemi, tak integraci v rámci Evropské unie. Základní strategická vize „Destinace Česká republika – jednička v srdci Evropy“ je naplňována skrze kvalitu, inovace, znalosti a udržitelnost (faktory konkurenceschopnosti destinací cestovního ruchu), které se odrážejí v prioritách Koncepce. Pro naplňování priorit jsou sestaveny Akční plány, které ve dvouletém intervalu specifikují konkrétní aktivity naplňující opatření, resp. priority stanovené v Koncepci.

Tento příspěvek si klade za cíl zhodnotit naplňování Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR a naznačit posun rozvoje cestovního ruchu jak z hlediska teoretického, tak z hlediska praktického.

2. Teoretická východiska

Je prokázáno, že cestovní ruch je významný pro ekonomiku, neboť za určitých podmínek stimuluje ekonomický rozvoj regionů, má multiplikační schopnosti a je tvůrcem přidané hodnoty (vytváří synergické efekty). Tyto vlastnosti cestovního ruchu jsou dány především díky jeho vazbám s řadou odvětví národního hospodářství a oborů lidské činnosti, které svými výkony zabezpečují účast na cestovním ruchu. (Holešinská, 2012) Vzhledem k této multioborovosti je třeba zajistit koordinaci na úrovni veřejné politiky.

Pro utváření veřejné politiky je klíčové uspořádání moci, hodnotový systém a institucionální zřízení (Hall a Jenkins, 1995, s. 6), na jejichž základě dochází ke střetu zájmů v rámci tzv. politické arény (policy arena), což má dopad na řízení, respektive na rozhodovací proces, a na hospodaření státu. V praxi cestovního ruchu tak dochází velice často ke střetu veřejného a individuálního zájmu. Klíčovou funkcí vlády je chránit a posilovat veřejný zájem (Dregde, 2010). Proto se stát zapojuje do tvorby politiky cestovního ruchu (O'Brien, 2010; Pastras a Bramwell, 2013). Prosazování veřejného zájmu v podobě intervence státu však může narušovat fungování tržního mechanismu (viz narušení hospodářské soutěže). Do popředí se tak dostává legitimita politiky cestovního ruchu (Harley a Hooper, 1992; Dwyer a Forsyth, 1993). Bieger (2000) vymezuje praktické případy, ve kterých je zásah státu do oblasti cestovního ruchu legitimní. Jedná se o externalitu, nedostupnost technologií a tedy inovací, veřejné statky, přirozené (přírodní) monopoly a nedokonalé informace (asymetrie informací).

Vláda pak v podobě politiky cestovního ruchu realizuje přímé či nepřímé zásahy. (Jenkins a Henry, 1982) Přímá aktivita ve prospěch cestovního ruchu má podobu organizační a legislativní podpory nebo podobu rozvojovou, kdy stát přebírá operační úlohu v cestovním ruchu (např. substituce neochoty soukromého subjektu poskytovat službu – typické pro rozvojové země). Nepřímé zásahy, které nejsou primárně cíleny na cestovní ruch, mají mandatorní a podpůrný charakter. S kategorizací zásahů do cestovního ruchu vyvstává otázka: Jakou funkci sehrává stát v cestovním ruchu? Choy (1993) uvádí, že by vláda měla vykonávat v rámci politiky cestovního ruchu čtyři základní funkce, a to koordinování, legislativní, plánování a financování. Greuter (2000) pak státu přisuzuje roli koordinátora, producenta, katalyzátoru a plánovače.

Samotné zásahy státu vycházejí z procesu rozhodování. Hall a Jenkins (1995, s. 6) prezentují, že proces rozhodování v politice cestovního ruchu vychází z aktuální poptávky (veřejného zájmu) a s dosavadních výsledků předchozích rozhodnutí, která jsou brána v potaz při současném rozhodování, jehož výstupy se posléze stávají podklady pro budoucí rozhodovací proces. Krutwyscho a Bramwell (2010) poukazují na to, že proces rozhodování

je vztah mezi vládou zamýšlenými politickými záměry a napětím a vyjednáváním mezi aktéry o daných politických záměrech. Na celkovou podobu rozhodnutí má však vliv řada faktorů, které tvoří tzv. „černou skříňku“. (Hall, 2008, s. 15) Jedná se o institucionální zřízení, hodnotový systém, dělbu moci, veřejný zájem, kulturu, společenský systém a významné jednotlivce. Na jedné straně tyto faktory utvářejí politiku cestovního ruchu (viz výše), ovšem na druhé straně determinují stabilitu politického rozhodnutí a celkovou úspěšnost implementace a realizace politiky cestovního ruchu. Nestabilita procesu rozhodování je způsobena častou změnou v politickém vedení, které s sebou přináší změnu v prosazovaných veřejných zájmech. (Šauer, 2009) Proces rozhodování a potažmo nasměrování politiky je stále více ovlivněn vnějšími faktory, jako jsou globální trendy či v současnosti probíhající pandemie koronaviru COVID-19.

3. Metodika

Pro účely naplnění cíle je provedena důkladná analýza vycházející z rešerše právních/strategických/programových dokumentů a sekundárních datových zdrojů. Hodnocení (evaluace) se opírá o prokazatelné výstupy politiky cestovního ruchu, které jsou publikovány ve Zprávách o plnění Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR 2014-2020 a/nebo jsou dostupné z databází Českého statistického úřadu (veřejná databáze), Ministerstva financí (Monitor – databáze veřejných financí), Ministerstva pro místní rozvoj (Dotační informační systém) apod. V případě absence některých dat, byla zdrojem vlastní databáze (viz Tab. 5). Využita je i komparační metoda, která nabízí srovnání s prioritami/opatřeními/aktivitami Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR na období 2014-2020 a skutečně realizovanými aktivitami státní politikou cestovního ruchu. Pro identifikaci počtu realizovaných aktivit byla využita kontextová (obsahová) analýza.

Výsledky jsou z dílčí části převzaty z dokumentu Analýza vývoje cestovního ruchu v ČR (2019). Pro potřeby tohoto článku jsou však výsledky aktualizovány, apolitizovány a dány do širších souvislostí, a to jak z hlediska praktické roviny, tak i teoretické.

4. Výsledky

4.1 Politika cestovního ruchu v ČR a její implementace

Implementačním nástrojem Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR na období 2014–2020 jsou dvouleté Akční plány. Na základě Zpráv o plnění Koncepce (Ministerstvo pro místní rozvoj, 2016, 2018) lze konstatovat, že v letech 2015–2016 se nejčastěji realizovaly aktivity související se zkvalitňováním nabídky (služeb) cestovního ruchu, například Český systém kvality služeb. V letech 2017–2018 byla počtem aktivit významně naplňována priorita Management cestovního ruchu, zejména pak opatření Podpora činnosti organizací cestovního ruchu, a to prostřednictvím Kategorizace organizací destinačního managementu (dále jen DMO). Dále v tomto období začaly probíhat dotační výzvy z Národního programu podpory cestovního ruchu v regionech, které tak uskutečnily opatření z Priority Zkvalitnění nabídky cestovního ruchu. Aktivity pro období 2019–2020 jsou pouze v rovině plánu, jelikož nebyly dosud všechny realizovány. Celkový přehled uvádí Tab. 2.

Dle Akčního plánu na roky 2019–2020 (Ministerstvo pro místní rozvoj, 2019) budou především podporovány aktivity rozvíjející Český systém kvality služeb (viz priorita 1, opatření Zkvalitňování nabídky služeb cestovního ruchu); významně bude naplňována priorita 2, a to především Kategorizace DMO tedy opatření Podpora činnosti organizací cestovního ruchu; a posílena bude podpora informací a výzkumu, priorita 3, opatření Marketingové informace, a priorita 4, opatření Statistika a výzkum v cestovním ruchu. Velká pozornost bude soustředěna na nastavení finanční podpory cestovního ruchu pro období 21+ (konkrétně program pro certifikované DMO a národní dotační program pro rozvoj cestovního ruchu).

Stávající dotační nástroj Národní program podpory cestovního ruchu si během období platnosti Koncepce prošel určitými změnami. První velkou změnou byla v roce 2016 jeho regionalizace, viz doplnění do názvu „v regionech“. Další změna byla v podobě omezení některých podporovaných aktivit. Zejména se jednalo o marketingové aktivity, které hojně využívaly DMO. Přesto je tento program stále klíčovým nástrojem podporujícím nově vznikající systém organizace cestovního ruchu v ČR, viz Kategorizace DMO. Slabou stránkou programu je celkově jeho nastavení (a to pravidla a časový rámec vyhlášení výzev), které brzdí čerpání prostředků (viz Tab. 3).

Tab. 2: Přehled plnění Koncepte dle Akčních plánů

Priorita Koncepte	Opatření Koncepte	Akční plán 2015 – 2016*	Akční plán 2017 – 2018*	Akční plán 2019 – 2020**
P1 – Zkvalitnění nabídky cestovního ruchu	Zkvalitňování podnikatelského prostředí v cestovním ruchu	1	2	(-)
	Výstavba a modernizace základní a doprovodné infrastruktury cestovního ruchu	1	-	(-)
	Zkvalitnění nabídky služeb cestovního ruchu	3	2	(5)
	Zkvalitnění nabídky primárního potenciálu cestovního ruchu	2	2	(2)
P2 – Management cestovního ruchu	Podpora činnosti organizací cestovního ruchu	2	3	(2)
	Posílení a inovace řízení destinace	2	2	(1)
	Rozvoj lidských zdrojů	-	1	(3)
P3 – Destinační marketing	Marketingová podpora domácího a příjezdového cestovního ruchu	1	1	(1)
	Tvorba a marketing národních a regionálních produktů cestovního ruchu	2	1	(-)
	Marketingové informace	1	1	(2)
P4 – Politika cestovního ruchu a ekonomický rozvoj	Politika cestovního ruchu jako součást hospodářské a regionální politiky	1	2	(1)
	Statistika a výzkum v cestovním ruchu	1	1	(3)
	Krizové řízení a bezpečnost	2	2	(2)

Zdroj: vlastní zpracování dle Ministerstva pro místní rozvoj (2015, 2016, 2017, 2018, 2019)

*Počet aktivit uvedených v akčním plánu naplňujících dané opatření Koncepte.

**Jedná se o plán. Nejde o skutečně realizované aktivity, neboť období 2019-2020 ještě neskončilo.

Tab. 3: Dotace z Národního programu podpory cestovního ruchu v regionech (2017-2020)

Podprogram	Rozvoj základní a doprovodné infrastruktury cestovního ruchu				Marketingové aktivity v cestovním ruchu			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Počet podaných žádostí	104	95	77	94	25	32	*	**
Požadovaná dotace (mil. Kč)	130,4	100,1	118,6	139,5	29,0	31,7	*	**
Počet podpořených žádostí	62	55	49	*	13	27	*	**
Celkové náklady podpořených žádostí (mil. Kč)	139,0	104,7	168,8	*	26,9	52,6	*	**
Poskytnutá dotace (mil. Kč)	67,2	51,9	78,4	*	13,1	26,3	*	**
Průměr poskytnuté dotace na podpořenou žádost (tis. Kč)	1 083	943	1 600	*	1 007	974	*	**

Zdroj: Ministerstvo pro místní rozvoj (2020)

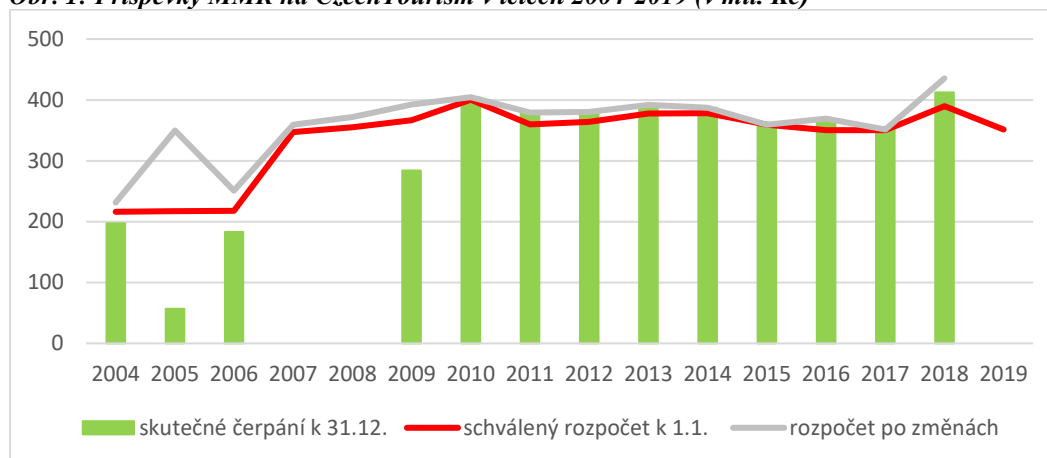
*Data nejsou dosud publikována. **Dosud nebyla vydána výzva.

Změnou prošla i regionální politika cestovního ruchu a její dotační a grantová schémata, která musela reagovat na skončení regionálních operačních programů, tedy (spolu)financování z EU. Rozvoj cestovního ruchu je ve stávajících operačních programech podporován nepřímo, proto je také složité/komplikované vyhodnotit účinnost dotací na rozvoj cestovního ruchu (ať už prostorově či druhově). K dalším možnostem čerpání pro přímou nebo nepřímou podporu cestovního ruchu patří evropské programy a iniciativy. Faktické čerpání je však minimální, vyjma iniciativy EDEN.

Pro realizaci politiky cestovního ruchu je klíčovým nástrojem MMR příspěvková organizace Česká centrála cestovního ruchu – CzechTourism. Od roku 2015 spadá do povinností CzechTourism zpracování marketingové koncepte, která je harmonizována s Konceptí státní politiky cestovního ruchu v ČR na dané období. Propojení státní Koncepte s marketingovou koncepcí cestovního ruchu agentury CzechTourism přináší synergické efekty, které se zřetelně projevily například v marketingové kampani „Společné století“ ke 100. výročí založení republiky. Výkon CzechTourism je i při snižujícím se rozpočtu (viz Obr. 1) dobře viditelný v oblasti sledování poptávky cestovního ruchu (návštěvníka), viz kontinuální práce na marketingovém informačním systému (MIS); práce s big data; sledování návštěvníků; country reports atd. Přelom roku 2018-2019 s sebou přinesl personální změnu ve vedení, snížení rozpočtu a vizi sloučení organizace CzechTourism s CzechTrade a CzechInvest pod jednu střechu.

Nasměrování a pozice CzechTourism se odchýlila od silné marketingové organizace k organizaci zastupující zájmy politiky a politické lobby.

Obr. 1: Příspěvky MMR na CzechTourism v letech 2004-2019 (v mil. Kč)

Pozn. V roce 2018 byl rozpočet mimořádně navýšen kvůli výročí 100let republiky, jehož propagátorem na národní úrovni byl CzechTourism.

Zdroj: Ministerstvo financí (2019)

Klíčovou pozici na straně vlivové sféry sehrává platforma Fórum cestovního ruchu, z.s., která zastupuje do té doby roztržštěné zájmy jednotlivých sdružení cestovního ruchu. Úzce spolupracuje přímo s MMR a prostřednictvím Rady pro strategii i s agenturou CzechTourism. K dalším koordinačním a komunikačním platformám zřízených přímo MMR patří Pracovní skupina pro cestovní ruch náměstka sekce regionálního rozvoje, Kolegium cestovního ruchu a další pracovní skupiny zřízené pro specifické účely (např. pracovní skupina k nové koncepci ČR). Určitou brzdou úspěšného fungování těchto platform je velký počet subjektů různých zájmů, se kterými je obtížné najít konsensus při vyjednávání. Meziresortní přesah problematiky cestovního ruchu vyvolává naléhavou potřebu koordinace. Za tímto účelem byla zřízena Meziresortní koordinační komise pro cestovní ruch. Tato komise však není v současnosti zcela funkční. MMR je sice v pozici gestora v otázce cestovního ruchu, nemá však kompetenci/nástroje na prosazování priorit/opatření v oblasti podpory a rozvoje cestovního ruchu u jednotlivých resortů. Problém kompetenčního střetu tak stále přetrvává.

Meziresortní provázanost státní politiky cestovního ruchu na ostatní veřejné politiky se projevilo i během deseti let přípravy „Zákona o podpoře cestovního ruchu“, která nakonec na přelomu let 2015 a 2016 skončila návrhem MMR na vytvoření systému organizace cestovního ruchu na motivační bázi, a to prostřednictvím dobrovolného technického standardu, viz Kategorizace DMO. Stěžejním legislativním nástrojem s přímým dopadem na cestovní ruch je zákon č. 159/1999 Sb., který vychází z původní evropské směrnice Rady 90/314/EEC. Zákon byl v průběhu let 2015-2017 třikrát novelizován. První novela upravovala základní pojmy a především povinné pojištění cestovních kanceláří proti úpadku (zákon č. 341/2015 Sb.). Druhá novela se týkala odpovědnosti za přestupky a řízení o nich (zákon č. 183/2017 Sb.). Poslední třetí (zákon č. 111/2018 Sb.) souvisela s implementací směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/2302 a spočívala především v posílení ochrany spotřebitele, a to v informační povinnosti poskytovatelů zájezdů a tvorbou garančního fondu cestovních kanceláří.

Velké množství aktivit bylo v akčních plánech Koncepce věnováno podpoře zkvalitňování nabídky služeb cestovního ruchu a částečně i naplňování priority Zkvalitňování podnikatelského prostředí v cestovním ruchu. Většina aktivit směřovala do metodického nástroje Českého systému kvality služeb. Tento nástroj politiky cestovního ruchu je dobrovolný. Certifikace není právně vymahatelná a vychází z motivačního charakteru. Realizátorem systému je agentura CzechTourism. Český systém kvality služeb (2020a) registruje celkem 3 728 provozoven, z čehož 1 014 je již certifikovaných. Za dobu pěti let bylo proškolen 2 547 trenérů.

Dalším metodickým nástrojem státní politiky cestovního ruchu na motivační bázi, na který MMR upírá velký zřetel, je Kategorizace DMO, která vychází z potřeby nastavení systému organizace a řízení cestovního ruchu všech prostorových úrovních. Tímto nástrojem MMR vyřešilo četné legislativní překážky, které se objevovaly při zpracování „Zákona o podpoře cestovního ruchu“. Hodnocení pilotního období zavádění Kategorizace DMO je pouze částečné. Znamé jsou počty certifikovaných DMO (Tab. 5), jejich územní působnost, rok vzniku, právní forma apod. Dopady na „kvalitu či efektivnost činnosti v oblasti destinačního managementu“ nelze do ukončení a vyhodnocení pilotní fáze vyjádřit. Na jednu stranu tímto krokem státní politika cestovního ruchu uděluje certifikovaným DMO legitimitu, která jasně určuje jejich postavení (Holešinská, 2019). Naproti tomu však

významně ovlivňuje strukturu systému organizace cestovního ruchu v ČR a z pohledu jednotlivých dosud-fungujících subjektů (DMO) tak tato státní intervence vytváří překážky vstupu na trh (narušuje hospodářskou soutěž), neboť „dobrovolně“ vylučuje tyto subjekty z přístupu k dotačním titulům.

Tab. 4: Certifikované DMO k 30. 3. 2020

Rok	Krajské DMO	Oblastní DMO	Lokální DMO	DMO celkem
2018	7	16	0	23
2019	1	25	4	30
2020	0	0	0	0
Celkem	8	41	4	53

Zdroj: Český systém kvality služeb (2020b) a vlastní databáze

Významným nástrojem politiky cestovního ruchu mající informační a výzkumný charakter je Satelitní účet cestovního ruchu, který sestavuje Český statistický úřad (Tab. 4). Existence tohoto účtu je pozitivním faktem, neboť umožňuje argumentaci významu cestovního ruchu a současně upevňuje postavení MMR a jeho činnosti mezi resorty. Satelitní účet cestovního ruchu je však agregován pouze na národní úrovni. Data na regionální a lokální úrovni nejsou. Nedostatků jsou i na straně metodiky. Stávající statistická data jsou nedostatečná, protože jsou schopna zachytit poptávku jen z hlediska hromadných ubytovacích zařízení (HUZ). Velká část informací o poptávce však díky růstu sdílené ekonomiky statistice uniká. Zde selhává iniciativa MMR v oblasti digitalizace.

Tab. 5: Hlavní ukazatele národního hospodářství a cestovního ruchu v ČR

Ukazatel	2014	2015	2016	2017	2018
Hrubý domácí produkt (v tis. Kč)	4 265	4 559	4 779	5 052	5 328
Hrubý domácí produkt cestovního ruchu (v tis. Kč)	117	126	139	148	152
Podíl cestovního ruchu na hrubém domácím produktu (v %)	2,8	2,8	2,9	2,9	2,9
Podíl cestovního ruchu na hrubé přidané hodnotě (v %)	2,7	2,7	2,8	2,8	2,8

Zdroj: Český statistický úřad (2020)

Zatímco státní politika cestovního ruchu je ve svém přímém dopadu na rozvoj cestovního ruchu velmi svázána s komunikací a spoluprací mezi resorty, regionální politika cestovního ruchu je pružnější. Proto má větší význam cestovní ruch na regionální úrovni. Naplňování krajských strategických dokumentů je díky vlastním finančním nástrojům účinnější. Z výdajů krajů na podporu cestovního ruchu v rámci vypsání krajských grantových a dotačních schémat vyplývá, že kraje investice do cestovního ruchu navyšují. Proporcionální nárůst je u podpory DMO a financování marketingových aktivit. Z pohledu státní politiky cestovního ruchu tak chybí informace o skutečně vynaložených prostředcích na podporu cestovního ruchu, které by sloužily jako podklad pro řešení podpory aktivit s nadregionálním přesahem.

Implementace současných priorit kohezní politiky EU jsou naplňovány státní politikou cestovního ruchu ČR jen okrajově, např. nabídka cestovního ruchu v podobě specifických forem cestovního ruchu (sociální inkluze). Podceněna je priorita digitalizace – chybí odborná studie, která by vymezila problémové oblasti digitalizace v cestovním ruchu a nastavila, čím se má státní politika cestovního ruchu zabývat, a co může být v kompetenci agentury CzechTourism či dalších institucí/subjektů. Hmatatelné výstupy implementace politiky EU do politiky cestovního ruchu v ČR jsou minimální.

4.2 Politika cestovního ruchu v ČR z pohledu teorie

Satelitní účet cestovního ruchu ČR prokazuje, že cestovní ruch je tvůrcem přidané hodnoty. Z jeho agregace je i zřejmá multioborovost cestovního ruchu. Bohužel veřejná politika v podobě státní politiky cestovního ruchu velmi chabě zajišťuje koordinaci napříč ostatními oborovými veřejnými politikami.

Uspořádání moci (rozdělení pravomocí), hodnotový systém (myšlenkový proud) a složení „politické arény“ (Hall a Jenkins, 1995) významně determinuje proces rozhodování a tím i utváření politiky cestovního ruchu v ČR. Především je to zřejmé z „transformace“ postavení cestovního ruchu (odklon od priority k nástroji naplňující cíle). Další příklady jsou neprůchodnost navrhovaného „Zákona o podpoře cestovního ruchu“, ukotvení dotačního programu na podporu cestovního ruchu či změny v nasměrování agentury CzechTourism.

Prosazováním veřejného zájmu v podobě „motivační“ kategorizace DMO se dostává politika cestovního ruchu na hranu narušení hospodářské soutěže. (Dwyer a Forsyth, 1993) Tímto krokem uděluje politika certifikovaným DMO legitimitu k získání dotačních prostředků.

Větší prostor by politika cestovního ruchu měla věnovat eliminaci externalit, příkladem může být efektivní řešení sezónnosti. (Bieger, 2000)

Velké nedostatky má politika cestovního ruchu ČR v oblasti zavedení nástrojů podporujících dostupnost technologií, potažmo inovací, která souvisí s omezenými finančními prostředky malých a středních podniků, jež jsou nosnými prvky celého hospodářského odvětví cestovního ruchu.

Velký dluh má politika cestovního ruchu ČR vůči eliminaci či zmírnění asymetrie informací. Ministerstvo by se mělo více zaměřit na interpretaci statistik o cestovním ruchu. Pro dobrou interpretaci je zapotřebí kvalitních odborných studií a analýz, které by význam cestovního ruchu podpořily. Společně s masivní interpretací je nutné provádět cílenou pravidelnou medializaci výstupů, a to nejen mezi odborníky, ale i mezi laickou veřejností (ta může přesvědčit své volené zástupce, aby se tématu cestovního ruchu ve svém programu věnovali). Kromě odborných studií a analýz je úkolem státní politiky cestovního ruchu podporovat soustavnou aktualizaci dat a zlepšování metodiky zajišťování dat.

Podpora marketingu coby veřejného statku je úzce svázána na jedné straně s CzechTourism a na druhé straně s kraji a jejich dotačními tituly. Kraje nesledují efektivitu vynaložených prostředků. Není tak přehled o výši a návratnosti krajských investic. Z pohledu státní politiky cestovního ruchu tak chybí informace o skutečně vynaložených prostředcích na podporu cestovního ruchu, které by sloužily jako podklad pro přidělování podpory na aktivity s nadregionálním přesahem.

Státní politika cestovního ruchu ČR realizuje většinou přímé aktivity mající legislativní, spíše organizační povahu pomoci. (Jenkins a Henry, 1982) Příkladem je novelizovaný zákon č. 159/1999 Sb.; Kategorizace DMO, Český systém kvality služeb, příspěvková organizace CzechTourism, jež mají selektivní a specifický charakter. Z pohledu uplatňovaných nástrojů (Airey, 1983) jsou monetární opatření využívána zcela minimálně; větší prostor mají fiskální nástroje, převážně se jedná o nepřímé; legislativa je mandatorní; nařízení a směrnice jsou více specifické.

Z pohledu role státu v rámci politiky cestovního ruchu (Greuter, 2000) se MMR snaží fungovat jako koordinátor, ovšem mezi resorty nemá patřičné postavení; roli producenta coby vlastníka důležitých rekreačních zdrojů a poskytovatele veřejných služeb (doprava, bezpečnost) vykonává v širokém rozsahu; v roli plánovače jsou slabá místa především v komplexním rozvoji a zajištění optimálního využití zdrojů; v roli katalyzátoru MMR selhává především v soustavném podněcování vývoje a inovací.

5. Závěr

Současná státní politika cestovního ruchu nezastává v rámci hospodářské politiky takové postavení, které odpovídá ekonomickému výkonu cestovního ruchu. Cestovní ruch byl v České republice do roku 2014 silně vnímán jako prioritní oblast, pomocí které lze dosáhnout globálního cíle - konkurenceschopnosti. V programových dokumentech tak byl cestovní ruch velmi viditelný. V období 2014-2020 se však role cestovního ruchu změnila. Cestovní ruch se stává nástrojem k naplňování cílů. Tato transformace ovlivnila i pojetí samotné státní politiky cestovního ruchu, která neustále komunikuje tuto změnu směrem k ostatním resortům. Roste význam meziresortní kooperace a koordinace.

K vykonávání státní politiky cestovního ruchu chybí Ministerstvu pro místní rozvoj (Odboru cestovního ruchu) patřičné kompetence a pravomoci, respektive nástroje. Klíčové nástroje jako jsou ekonomické a legislativní si vyžadují vysokou míru meziresortní spolupráce. Meziresortní orgány a pracovní skupiny však svoji funkci zcela nenaplní. Státní politika cestovního ruchu postrádá vlastní finanční nástroj, který by byl schopen podporovat cestovní ruch v jeho komplexní podobě. Vzhledem k tomu, že cestovní ruch je vnímán jako nástroj (nikoli priorita) naplňující globální cíl hospodářské politiky, je stávající finanční podpora rozvoje cestovního ruchu roztržštěná. Nástroje, které má státní politika cestovního ruchu přímo ve své kompetenci jsou buď velmi specifické svým zaměřením (např. CzechTourism) nebo mají spíše motivační charakter (např. kategorizace DMO). Mezi přímé nástroje, které byly v období 2014-2020 využívány pro naplňování Koncepce i Akčních plánů, patří v naprosté dominanci agentura CzechTourism a dále pak Národní program podpory cestovního ruchu v regionech a státní podpora NNO v cestovním ruchu.

Pro celkovou evaluaci účinků státní politiky cestovního ruchu nelze jednoduše použít hodnocení vycházející z realizace projektů podpořených z operačních či dotačních programů (např. Šauer a Holešinská, 2010), neboť prostorová diferenciací a druhová skladba podpory cestovního ruchu, kterou bylo možné vyčíslit za období 2007-2014 vycházela z prioritních oblastí. Komparace plánovaných aktivit ve dvouletých Akčních plánech se samotnou Koncepcí státní politiky cestovního ruchu ČR je obtížná, jelikož dokumenty akčních plánů striktně nerozlišují

mezi aktivitou a výstupem a často je výstupem aktivita. Vystává potřeba jiných (nových) indikátorů, které by byly schopny průřezově zachytit projekty/aktivity, jež mají dopad na rozvoj cestovního ruchu, a současně by sledovaly princip 3E. Jako možnost se nabízí využití metodiky EU, viz 80 ukazatelů kohezní politiky EU (Evropská komise, 2018).

Vzhledem k současnému světovému problému spojeného s koronavirem COVID-19 lze očekávat, že ekonomické dopady doléhající na podnikatele v cestovním ruchu budou vyvolávat tlak na politiku cestovního ruchu a snahu o iniciaci podpory těchto subjektů. Přestože postavení cestovního ruchu v hospodářské politice státu není v současnosti prioritní, bude mít otázka konkurenceschopnosti těchto subjektů větší váhu než organizace (uspořádání) cestovního ruchu v podobě podpory DMO. To bude paradoxně vést k růstu významu politiky cestovního ruchu, a to díky intenzivnější meziřesortní spolupráci s Ministerstvem průmyslu a obchodu. Je tedy otázkou – kolik prostoru nakonec zbude na podporu organizačních struktur cestovního ruchu (viz certifikace DMO a jejich aktivit); – a jaké budou skutečné výsledky politiky cestovního ruchu po uplynutí období 2014-2020.

Literatura

- [1] AIREY, D., (1983). European government approaches to tourism. *Tourism Management*, vol. 4, no. 4, pp 234-244. ISSN 0261-5177.
- [2] BIEGER, T., (2000). Perspektiven der Tourismuspolitik in traditionellen alpinen Tourismusländer – Welche Aufgaben hat der Staat noch? In *ITB-Berlin 2000 „Wissenschaftsforum-Vortrag von Sonntag“*. St. Gallen: IDT-HSG. 24 S.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2020). *TSA – Hlavní ukazatele národního hospodářství a cestovního ruchu v ČR*. [online]. [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/tsa_hlavni_ukazatele_narodniho_hospodarstvi_a_cestovniho_ruchu_v_cr.
- [4] ČESKÝ SYSTÉM KVALITY SLUŽEB, (2020a). *Celkové statistiky*. [online]. [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <https://organizace.csks.cz/cs/o-projektu/celkove-statistiky.html>.
- [5] ČESKÝ SYSTÉM KVALITY SLUŽEB, (2020b). *Seznam certifikovaných organizací destinačního managementu*. [online]. [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <https://organizace.csks.cz/cs/certifikace-organizaci-destinacniho-managementu/>.
- [6] DREGDE, D., (2010). Place change and tourism development conflict: Evaluating public interest. *Tourism Management*, vol. 31, pp 104-112. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourmn.2009.01.004.
- [7] DWYER, L., FORSYTH, P., (1993). Government Support for Inbound Tourism Promotion: Some Neglected Issues. *Australian Economic Papers*, vol. 32, no. 61, pp 355-374. ISSN 1467-8454. DOI 10.1111/j.1467-8454.1993.tb00069.x.
- [8] EVROPSKÁ KOMISE, (2018). *Simplification handbook. 80 simplification measures in cohesion policy 2021-2027*. [online]. [cit. 2019-01-20]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/factsheet/new_cp/simplification_handbook_en.pdf.
- [9] GREUTER, F., (2000). *Bausteine der schweizerischen Tourismuspolitik. Grundladgen, Beschreibung und Empfehlungen für die Praxis*. Bern, Stuttgart, Wien: Haupt. 283 s. ISBN 3258061718.
- [10] HALL, C. M., JENKINS, J. M., (1995). *Tourism and public policy*. 1st ed. London: Thomson. 116 p. ISBN 1861529988.
- [11] HARTLEY, K., HOOPER, N., (1992). Tourism Policy: Market Failure and Public Choice. In Tisdell, C. (ed.): *The Economics of Tourism. Volume I. The International Library of Critical Writings in Economics. Series Number 121*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2000, s. 469-482. ISBN 1-859898-403-3.
- [12] HOLEŠINSKÁ, A., (2012). *Destinační management jako nástroj regionální politiky cestovního ruchu*. Brno: Masaryk University. 152 p. ISBN 978-80-210-5847-7.
- [13] HOLEŠINSKÁ, A., (2019). Česká podoba konsolidace DMO. In *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 492-499. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/cz.muni.p210-9268-2019-62.
- [14] CHOY, J. L. D., (1993). Alternative roles of national tourism organizations. *Tourism Management*, vol. 14, no. 5, pp 357-365. ISSN 0261-5177.
- [15] JENKINS, C. L., HENRY, B. M., (1982). Government involvement in tourism in developing countries. *Annals of Tourism Research*, vol. 9, pp. 499-521. ISSN 0160-7383.
- [16] KRUTWAYSHO, O., BRAMWELL, B., (2010). Tourism policy implementation and society. *Annals of Tourism Research*, vol. 37, no. 3, pp 670-691. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2009.12.004.
- [17] Ministerstvo financí, (2019). *Schválený rozpočet Ministerstvo pro místní rozvoj. Monitor. Databáze*. [online]. [cit. 2019-05-29]. Dostupné z: <https://monitor.statnipokladna.cz/2017/statni-rozpocet/oss-sf/66002222#schvaleny-rozpocet-souhrn>.
- [18] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2013). *Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České republice na období 2014-2020*. [online]. [cit. 2018-12-20]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/2013/01/koncepce-statni-politiky-cestovniho-ruchu-v-ceske-republice-na-obdobi-2014-2020/>.

- /MMR/media/MMR_MediaLib/Podpora%20region%c5%af%20a%20cestovn%c3%ad%20ruch/Cestovn%c3%ad%20ruch/Koncepce%202014-2020/Koncepce-statni-politiky-cestovniho-ruchu-v-CR-na-obdobi-2014-2020.pdf.
- [19] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2015). *Akční plán ke Konceptci státní politiky cestovního ruchu 2014-2020. Na období 2015-2016.* verze 2, 30. 4. 2015. Praha. [online]. [cit. 2018-12-20]. Dostupné z: http://getmedia/8ed0c154-c508-425e-9f2a-0173af9690b9/Akni-plan-CR-na-obdobi-2015-2016_2.pdf.
- [20] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2016). *Zpráva o plnění Konceptce státní politiky cestovního ruchu ČR 2014-2020; za období 1.1.2014-31.12.2015.* [online]. [cit. 2019-01-20]. Dostupné z: https://www.mmr.cz/MMR/media/MMR_MediaLib/Podpora%20region%C5%AF%20a%20cestovn%C3%AD%20ruch/Cestovn%C3%AD%20ruch/Zprava-o-plneni-Koncepce-CR-2014-2015.pdf.
- [21] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2017). *Akční plán ke Konceptci státní politiky cestovního ruchu ČR 2014-2020. Na roky 2017-2018.* verze 21. 6. 2017. Praha. [online]. [cit. 2018-12-20]. Dostupné z: http://getmedia/b58c1355-a05f-4aea-b3f1-f3066232616e/Akni-plan-2017-2018_1.pdf.
- [22] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2018). *Zpráva o plnění Konceptce státní politiky cestovního ruchu ČR 2014-2020. za období 1.1.2016-31.12.2017* [online]. [cit. 2019-01-20]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/016962bc-f964-46ec-9ac2-2f14c6084361/Zprava-o-plneni-Koncepce-CR-2016-17.pdf.aspx?ext=.pdf>.
- [23] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2019). *Akční plán ke Konceptci státní politiky cestovního ruchu ČR 2014-2020. Na roky 2019-2020.* [online]. [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: https://mmr.cz/getmedia/50f11dfd-dfd5-4702-98b1-046075f6aba3/Akni-plan-ke-Koncepci-statni-politiky-cestovniho-ruchu-CR-2014-2020_1.pdf.aspx?ext=.pdf.
- [24] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2020). *Národní program podpory cestovního ruchu v regionech (2016 – 2020).* [online]. [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/cs/narodni-dotace/cestovni-ruch/narodni-program-podpory-cestovniho-ruchu-v-regione>.
- [25] O'BRIEN, A., (2010). Beyond policy-making: institutional regimes, the state and policy implementation in the Irish case. *Current Issues in Tourism*, vol. 13, no. 6, pp. 563-577. ISSN 1368-3500. DOI 10.1080/13683500903216626.
- [26] PASTRAS, P., BRAMWELL, B., (2013). A strategic-relational approach to tourism policy. *Annals of Tourism Research*, vol. 43, pp 390-414. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2013.06.009.
- [27] *Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/2302 ze dne 25. listopadu 2015 o souborných cestovních službách a spojených cestovních službách, o změně nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 2006/2004 a směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/83/EU a o zrušení směrnice Rady 90/314/EHS.* [online]. [cit. 2019-02-12]. Dostupná z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?qid=1559245542011&uri=CELEX:32015L2302>.
- [28] *Směrnice Rady 90/314/EHS ze dne 13. června 1990 o souborných službách pro cesty, pobyty a zájezdy.* [online]. [cit. 2019-02-12]. Dostupná z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?qid=1559245109788&uri=CELEX:31990L0314>.
- [29] ŠAUER, M., (2009). Public support for tourism (example JROP 2004 – 2006). *Regionální studie*, vol. 1, no. 1, pp. 19-27. ISSN 1803-1471.
- [30] ŠAUER, M., HOLEŠINSKÁ, A., (2010). Podpora památek a kulturních zařízení pro potřeby cestovního ruchu (na příkladě operačních programů EU). In *Aktuální problémy cestovního ruchu "Kulturní cestovní ruch" - sborník z mezinárodní konference*. 1. vyd. Jihlava: Vysoká škola polytechnická Jihlava, pp. 56-67. ISBN 978-80-87035-31-3.
- [31] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M., HOLEŠINSKÁ, A., NOVOTNÁ, M., JAROLÍMKOVÁ, L., PLZÁKOVÁ, L., VANÍČEK, L., TITTELBACHOVÁ, Š., STUDNÍČKA, P., CHALOUPKOVÁ K, MATTYÁŠOVSKÁ, J., (2019). *Analýza vývoje cestovního ruchu v ČR*. Brno: MMR. 157 s.
- [32] Zákon č. 111/2018 Sb., kterým se mění zákon č. 159/1999 Sb., o některých podmínkách podnikání a o výkonu některých činností v oblasti cestovního ruchu, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. *Sbírka zákonů ČR*, částka 56/2018. [online]. [cit. 2019-02-12]. Dostupná z: <https://www.sagit.cz/info/sb18111>.
- [33] Zákon č. 159/1999 Sb., o některých podmínkách podnikání v oblasti cestovního ruchu, ve znění pozdějších předpisů. *Sbírka zákonů ČR*, částka 53/1999. [online]. [cit. 2019-02-12]. Dostupná z: <https://www.sagit.cz/info/sb99159>.
- [34] Zákon č. 341/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 159/1999 Sb., o některých podmínkách podnikání a o výkonu některých činností v oblasti cestovního ruchu a o změně zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a o zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění pozdějších předpisů, ve znění pozdějších předpisů. *Sbírka zákonů ČR*, částka 144/2015. [online]. [cit. 2019-02-12]. Dostupná z: <https://www.sagit.cz/info/sb15341>.

THE DYNAMICS OF TOURISM DESTINATION COMPETITIVENESS

Dynamika konkurenceschopnosti turistické destinace

MARTIN LUŠTICKÝ

PETR ŠTUMPF

<i>Katedra managementu</i>	<i>Department of Management</i>
<i>Fakulta managementu</i>	<i>Faculty of Management</i>
<i>Vysoká škola ekonomická v Praze</i>	<i>University of Economics, Prague</i>
✉ 1117 Jarošovská Str., 37701 Jindřichův Hradec, Czech Republic	
E-mail: martin.lusticky@vse.cz, petr.stumpf@vse.cz	

Annotation

The paper is focused on the issue of tourism destination competitiveness. It tracks the application of two most-cited models of destination competitiveness in research practice defined by the various research papers published in journals involved in ProQuest Central and EBSCO databases from 2010. The aim of the paper is to identify the principal factors of destination competitiveness and create an aggregate model in a form of a causal loops diagram (CLD). Moreover, the paper pays attention to a role of destination stakeholders in the competitiveness models. Thus, it enriches the aggregate model with the stakeholder collaboration factor. It examines connections between the factor of stakeholder collaboration and other related competitiveness factors and identifies the leverage points affecting the dynamics of destination competitiveness. In such a way the paper provides a recipe for destination managers enabling them to define tourism policy so to be able to utilize cooperation with stakeholders as a source of competitive advantage, and thus to systematically increase destination competitiveness and improve the competitive position of the destination.

Key words

tourism destination, competitiveness, system dynamics, stakeholder, CLD

Anotace

Tento příspěvek se zaměřuje na problematiku konkurenceschopnosti turistických destinací. Zkoumá aplikaci dvou nejvíce citovaných modelů konkurenceschopnosti ve výzkumné praxi, kterou definuje odbornými články publikovanými v databázích ProQuest Central a EBSCO od roku 2010. Cílem příspěvku je identifikovat klíčové faktory konkurenceschopnosti a vytvořit agregovaný model ve formě diagramu kauzálních smyček (CLD). Příspěvek se rovněž věnuje roli destinačních stakeholderů v modelech konkurenceschopnosti. V tomto kontextu doplňuje agregovaný model o faktor spolupráce s destinačními stakeholdery. Zkoumá vazby mezi tímto faktorem a dalšími provázanými faktory konkurenceschopnosti a identifikuje tak „pákové body“ ovlivňující dynamiku konkurenceschopnosti destinace. Příspěvek tak poskytuje návod pro destinační manažery pro vytvoření politiky cestovního ruchu využívající spolupráce s destinačními stakeholdery jako zdroje konkurenční výhody destinace, a umožňující jim systematicky zvyšovat konkurenceschopnost destinace a zlepšovat její konkurenční postavení.

Klíčová slova

turistická destinace, konkurenceschopnost, systémová dynamika, stakeholder, CLD

JEL classification: R58, Z38

1. Introduction

The travel and tourism sector is ranked among the most progressive industries and has demonstrated steady growth since the global economic crisis. However, tourism also faces competitive pressures, which are substantially on the rise in our globalized society. Therefore, national and regional governments are concentrating their efforts on increasing competitiveness in tourism to attain the multiple positive effects that the tourism sector has on tourism destinations in terms of the economic, socio-cultural, and environmental spheres (Stylidis et al., 2014; Mazhenova et al., 2016).

It is not a surprise that a concept of tourism destination competitiveness has become a matter of interest of many scholars since the 1990's. Since that time, numberless research papers have been focused on the different issues related to destination competitiveness, such as the (a) assessment of the overall competitive position of tourism destination by various factors of competitiveness, (b) assessment of specific attributes (factors) of competitiveness (e.g. price policy, branding, service quality), (c) elaboration of general model of destination competitiveness and its application in practice, or (d) comparison of tourism destination competitiveness by various indexes.

As indicated by such heterogeneity, many research perspectives forming particular research designs for assessment of destination competitiveness have been carried out: (a) the economic perspective, (b) the socio-economic perspective, (c) the community development perspective, together with (d) the sustainable development perspective. Nevertheless, a link between competitiveness of a destination and its overall development can be seen as the common research framework. An enhancement of destination competitiveness is widely considered to be a vital condition for reaching tourism benefits and consequently for enhancing residents' quality of life (e.g. Mihalič, 2000; Ritchie and Crouch, 2003; Goeldner and Ritchie, 2012). Following such a framework, tourism researchers have begun to consider how destination competitiveness can be conceptualized and measured by different models.

The Conceptual Model of Destination Competitiveness of Ritchie and Crouch (2003) is the most widely used conceptual model of destination competitiveness. The model modified Porter's Competitiveness Framework to the environment of tourism destinations and distinguishes 36 attributes of competitiveness grouped into 5 key factors: (1) supporting factors and resources, (2) core resources and attractions, (3) destination management, (4) destination policy, planning and development, (5) qualifying and amplifying determinants. It also points out the importance of the environment surrounding the destination, namely the global macro environment and the competitive microenvironment.

Dwyer and Kim (2003) modified and developed the model of Ritchie and Crouch and thus created the Integrated Model of Destination Competitiveness. Their model identifies new key factors of demand conditions and situational conditions as determinants of destination competitiveness. Moreover, the factors of destination policy, planning, and development do not create a separate group; they are an integral part of destination management. The model classifies the determinants of destination competitiveness under the following six groups: (1) inherited resources, (2) created resources, (3) supporting factors and resources, (4) situational conditions, (5) destination management, (6) demand conditions.

The paper focuses on these models and the related factors of competitiveness. It examines their application in research papers and identifies the factors widely used in research practice. Moreover, it reflects the widespread belief that stakeholders are the main development power in tourist destination and intensive cooperation with stakeholders is a crucial condition for reaching a sustainable competitive advantage (Kozak, 2004; Aas et al., 2005; Byrd et al., 2008). The paper incorporates the factor of stakeholder collaboration into the aggregated model of destination competitiveness in a form of a causal loops diagram. Using the systemic approach, the paper analyzes the relations between stakeholder collaboration and other key factor of competitiveness by tracking the casual loops.

2. Aim and methodology

The aim of the paper is to identify the principal factors of destination competitiveness and create an aggregate model in a form of a causal loops diagram covering complex relations between the factors of competitiveness.

The identification of the principal factors of destination competitiveness is based on comparative content analysis of 15 research papers. The selection process is realized by the following criteria: (a) an indexation in ProQuest Central or EBCO database, (b) a publication as an original research paper, (c) a publication in a period of 2010-2018, (d) clear research methodology and (e) research based on Ritchie and Crouch's model or Dwyer and Kim's model. The results are presented in a form of a comparative table (Table 1) and a summary diagram (Fig. 1). The table quotes the total number of examined factors (examined factors number – EFN) and the number of factors correlating with the factors of Ritchie and Crouch's / Dwyer and Kim's model (correlating factors number – CFN). Moreover, it also includes the factors relative ratio (FRR) calculated via the following formula:

$$factors\ relative\ ratio = \frac{CFN}{EFN}$$

The key factors of competitiveness, together with the factor of stakeholder collaboration, are integrated into the aggregated model of destination competitiveness and creates the boundaries of the system. Moreover, some other interconnections between the factors influencing the competitive position of a destination are added to the system

to better reflect a “real-life” tourism destination. Such interconnections are derived from the additional review of the literature in the field of tourism destination management and marketing theory. Thus, the paper develops the dynamic model of destination competitiveness in the form of the qualitative causal loop diagram (CLD), which decomposes the complex relations between the factors of competitiveness into the well-arranged scheme.

Using the CLD, the paper identifies the leverage points – the factors of competitiveness with the highest number of the loops – significantly affecting the dynamics of destination competitiveness. The results give the destination managers a tool for a better understanding of destination competitiveness dynamics and forming tourism policy so to be able to utilize cooperation with stakeholders as a source of competitive advantage.

3. Results and discussion

The following Tab. 1 contains references to 15 research papers which refer to the models of Ritchie and Crouch and Dwyer and Kim. The table quotes the total number of examined factors (EFN), the number of factors correlating with the factors of Ritchie and Crouch’s / Dwyer and Kim’s model (CFN), and the factors relative ratio (FRR). There is the average ratio calculated for all research papers in the last row of the table on which the summary diagram is based.

Tab. 1: Application of the Models in Research Practice

Research Papers	EFN	Factors of Competitiveness: Ritchie & Crouch’s Model					Factors of Competitiveness: Dwyer & Kim’s Model						X
		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	
Mechinda, Serirat, Popajjit, Lertwannawit and Anuwichanont (2010)	16						4	5	3	3	1	0	
Zhang, Gu, Gu and Zhang (2011)	6	3 0.50	2 0.33	1 0.17	0 0.00	0 0.00							
Bigovic (2012)	74						9	18	12	9	21	3	2
Armenski, Gomezelj, Djurdjev, Čurčić and Dragin (2012)	85						0.12	0.24	0.16	0.12	0.29	0.04	0.03
Dragičević, Jovičić, Blešić, Stankov and Bošković (2012)	54	5 0.09	17 0.31	12 0.22	10 0.19	9 0.17							1 0.02
Vodeb (2012)	23	4 0.17	3 0.13	10 0.43	4 0.17	1 0.05							1 0.05
Bagarić and Žitinić (2013)	85		5 0.06				9 0.11	19 0.22	12 0.14	11 0.13	25 0.29	4 0.05	
Goffi (2013)	64	12 0.19	10 0.16	11 0.17	12 0.19	7 0.11		5 0.08		6 0.09			1 0.01
Štetić, Šimičević, Pavlović and Stanić (2014)	28	3 0.11	13 0.46	8 0.29	0 0.00	0 0.00	3 0.11						1 0.03
Dorta-Afonso and Hernández-Martín (2015)	4	0 0.00	0 0.00	3 0.75	0 0.00	1 0.25							
Chin, Lo, Nair and Songan (2016)	6	1 0.17	2 0.33	2 0.33	0 0.00	1 0.17							
Topolansky Barbe, Gonzalez Triay and Häufe (2016)	73						10 0.14	17 0.23	13 0.18	11 0.15	19 0.26	3 0.04	
Du Plessis, Saayman and van der Merwe (2017)	8	1 0.12	3 0.40	1 0.12	1 0.12	1 0.12							1 0.12
Kaleji, Hesam and Kazemi (2017)	36	0 0.00	13 0.36	4 0.11	15 0.42	3 0.08							1 0.03
Bulatović, Stranjančević, Đurašević and Vlahović (2018)	36	7 0.19	6 0.17	8 0.22	9 0.25	6 0.17							
Average ratio		0.17	0.31	0.27	0.12	0.10	0.14	0.27	0.16	0.14	0.25	0.04	0.04

(A) supporting factors and resources, (B) core resources and attractions, (C) destination management, (D) destination policy, planning and development, (E) qualifying and amplifying determinants, (F) inherited resources, (G) created resources, (H) supporting factors and resources, (I) situational conditions, (J) destination management, (K) demand conditions, (X) the additional factors beyond the scope of the models

Source: own elaboration

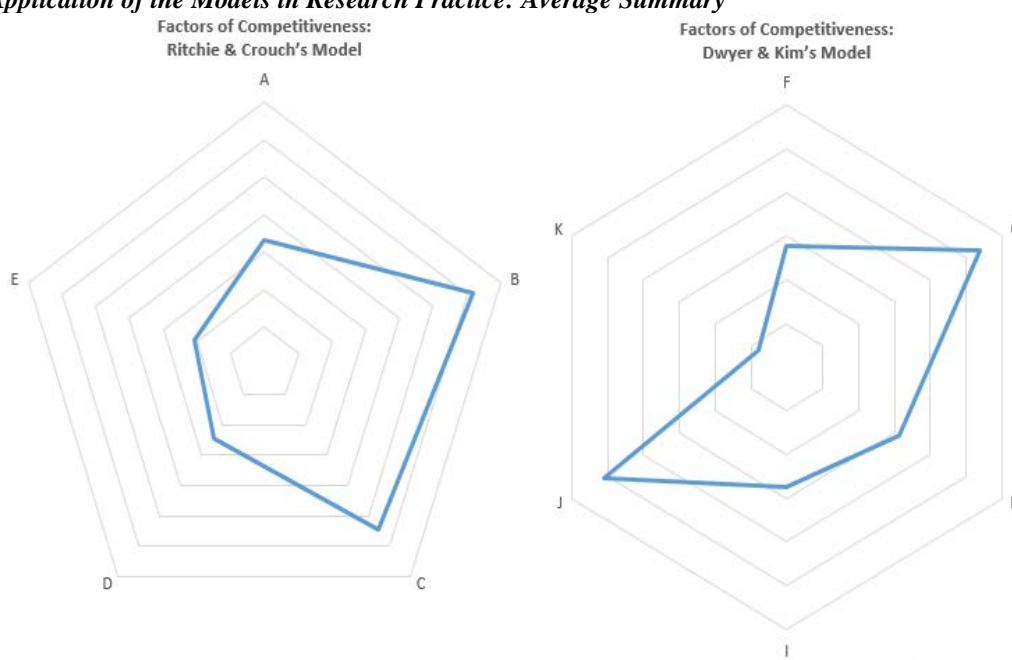
The analysis shows that both the models of Ritchie & Crouch and Dwyer & Kim are still used in research practice. Although the analyzed research studies often use an extensive set of the factors of competitiveness, the analysis shows that almost all the factors have been adopted directly from the tourist destinations competitiveness models

or derived from the original factors. The factors of core resources and attraction / inherited + created resources dominate. These are considered as the factors of primary importance (Dwyer and Kim, 2003; Crouch, 2010; Goeldner and Ritchie, 2012). These factors have the tightest relations to destination attractiveness and, as such, heavily influence the success of the destination in a tourism market (Buhalis, 2000; Evans et al., 2003; Goeldner and Ritchie, 2012).

Other significant factors are related to destination management and planning. Destination management and its planning function affect the resources of a destination according to the demand conditions as well as the situational conditions of the destination's external environment. These factors increase the competitiveness of the destination and, subsequently, the socio-economic prosperity of the region (Dwyer and Kim, 2003). Moreover, destination management increases the quality and effectiveness of the supporting resources to support a destination's attractiveness.

The following Fig. shows the average ratio for factors correlating with the factors of Ritchie and Crouch's / Dwyer and Kim's model.

Fig. 1: Application of the Models in Research Practice: Average Summary

Source: own elaboration

In addition, we can recognize some research effort to strive for extending the original set of the competitiveness factors. The additional factors are mostly focused on two aspects: (a) development of information & communication technologies (ICT), and (b) destination authenticity & identity. These factors closely correlate with recent tourism market trends as identified by UNWTO (2017), OECD (2016), or ITB Academy (2016).

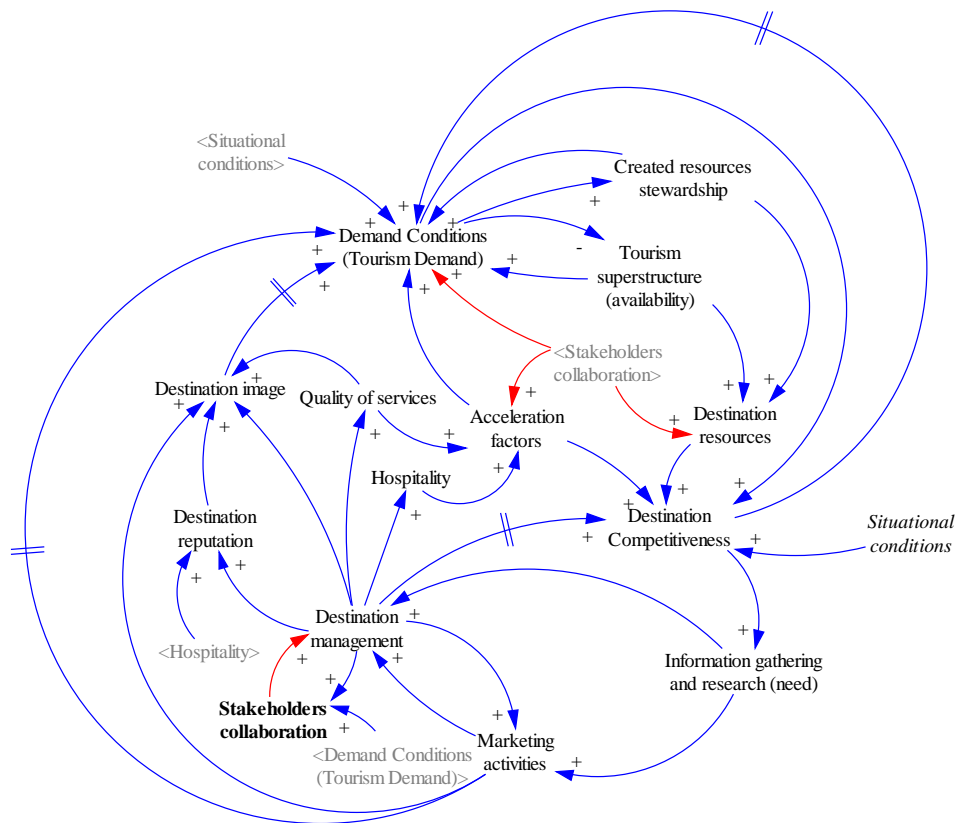
The Aggregate model of Destination Competitiveness

The use of the systemic approach in tourism originates from the fact that tourism destinations are considered to be complex systems (Baggio and Sainaghi, 2011; Laesser and Beritelli, 2013; Mai and Smith, 2018). A tourism destination is considered to be a dynamic complex system because it is composed of many different components that interact in a non-linear way (Baggio and Sainaghi, 2011; Mai and Smith, 2018). The system also contains a number of stakeholders with totally different management objectives and interests (Mai and Smith, 2018; Štumpf and Vojtko, 2016). Moreover, it is influenced by various internal factors, such as destination resources, marketing activities, and the quality of services as well as external factors, such as the economic situation, safety and security, and technological or environmental changes.

The following Fig. shows the dynamic model of destination competitiveness in the form of the qualitative causal loop diagram (CLD), which was proposed for a better understanding of destination competitiveness dynamics. The CLD contains not only the key factors of competitiveness which were identified before. Following above-mentioned findings, it is enriched by the factor of stakeholder collaboration and a number of additional interactions describing the complexity of any tourist destination.

The CLD includes various feedback loops influencing the dynamics of destination competitiveness. The loops can be both balancing and reinforcing and the interconnections (arrows) are marked with positive (+) or negative polarity (-). The delay is marked with an interruption of the arrow. The red interconnections represent relations between the factor of stakeholder collaboration and the other key factors of competitiveness.

Fig. 2: Aggregate Model of Tourism Destination Competitiveness (CLD)

Source: own elaboration

The structure of the model is complex and overcomes the limitations of the “static” models. It reflects a “real-life” tourism destination as a geographical area consisting of the complex relations between destination stakeholders, including visitors, tourist services providers, local DMO and residents. In this way, it is helpful to destination managers in examining how different elements (variables) in a system are interrelated and how they can be managed through stakeholder collaboration which can be understood as the primary leverage point for increasing destination competitiveness.

The DMO should concentrate its cooperation activities primarily on the factors with the highest potential to positively influence destination competitiveness. The secondary leverage points are those factors with the highest number of loops in which the factors are included. The next table shows the factors of the model and the number of their loops.

Tab. 2: Number of the Loops

Variable	Number of Loops
Information gathering and research (need)	104
Marketing activities	68
Destination image	58
Quality of services	25
Hospitality	25
Created resources stewardship	22
Tourism superstructure (availability)	22
Destination reputation	22

Source: own elaboration

The results indicate that collaboration on data gathering and research and the marketing activities, as well as on the common building of destination image can be considered as secondary leverage points. In other words, DMO's collaboration activities should be focused on these points to effectively influence the dynamics of destination competitiveness.

Collaboration on data gathering and research is the most important secondary leverage point included in the 104 loops. The DMOs should coordinate and stimulate the destination stakeholders to gather and share various onsite data within the common Destination Management System (DMS). Destination management should also involve stakeholders in a data analysis and interpretation process. This is the best way how to obtain valid information about a destination's reality and find out stakeholders' opinions at the same time. Such continuous data collection and analysis form a basis for a solid participative management or marketing strategy whose existence is considered to be a significant source of competitive advantage (Evans et al., 2003; Page, 2013). A further way to utilize collaboration is to realize common research. Various educational institutions, especially universities, play a key role in research collaboration. They are usually capable of not just joining the research but building its methodological framework and expanding the research results into management/marketing-oriented implications.

Collaboration on the marketing activities and the common building of destination image represent the next leverage points. The primary assumption is that the key stakeholders need to be coherent and stable in terms of identity, purpose, and the strategic vision of destination marketing (Schianetz et al., 2007). The group model building and collective scenario planning and simulations can bring a consensus in marketing strategy development and a structure of common destination marketing/communication mix. The destination-oriented marketing activities and Integrated Marketing Communication (IMC) are considered as the dynamic factors of the destination system and can be used by the DMOs to build a positive destination image. The next important step lies in the development of the destination quality system enhancing the quality of the destination image via visitor satisfaction and destination reputation.

4. Conclusion

The research study deals with the issue of tourism destination competitiveness and related factors of competitiveness. It reflects more than fifteen years' history of two most cited models of tourism destination competitiveness – the Conceptual Model of Destination Competitiveness developed by Ritchie and Crouch, and the Integrated Model of Destination Competitiveness developed by Dwyer and Kim.

The review-based part of the study proves persisting validity of the models. As the analysis shows, the factors under the increased research concern are related to the core resources and attractions, or the inherited and created resources. These factors are considered to be a fundamental basis for destination competitiveness. The majority of the research papers also examines the factors related to destination management & planning as the factors having power to influence a structure of the main attractors for visitors. When taking date of origin of the models into consideration, the study surprisingly finds just a small number of the models' modifications and relatively low effort to strive for extending the original set of the competitiveness factors beyond the original scope.

Although the stakeholders' involvement in the development of tourism destination and cooperation with them are widely considered as significant contributors to the enhancement of destination competitiveness (Aas et al., 2005; Goeldner and Ritchie, 2012; Page, 2013), all the analyzed papers omit this factor. That is why the research study incorporates the factor of stakeholder collaboration into the aggregated model of destination competitiveness. The research study develops the dynamic model of destination competitiveness in the form of the CLD. The model decomposes the complex relations between the factors of competitiveness into a well-arranged scheme. It enables to track all the interconnections between the factors of competitiveness, and thus enables to identify the primary

and secondary leverage points, which can be used by destination managers as the tools to increase destination competitiveness and improve the competitive positions of their destinations more effectively.

Although the destination managers can utilize the identified leverage points for increasing destination competitiveness systematically, they must, at the same time, be aware of the complexity of tourism destination, which is one of the most complex subjects for the application of management and marketing effort. This is because of the highly complex level of mutual relations between local stakeholders and is why the isolated utilization of the dynamic model of destination competitiveness is not recommended. The model must be part of the wider concept of participative planning together with participative decision making. So, it is evident that the effort to enhance the competitive position must be followed by the stakeholder management activities which should lead to an improvement in the cooperation process. This is the only way how the factor of cooperation with stakeholders can fully reach its potential in a concept of destination competitiveness and thus contribute to sustainable tourism development and enhancement of the competitive position of tourist destination.

Literature

- [1] AAS, CH., LADKIN, A., FLETCHER, J., (2005). Stakeholder Collaboration and Heritage Management. *Annals of Tourism Research*, vol. 32, no. 1, pp. 28-48. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2004.04.005.
- [2] ARMENSKI, T., GOMEZELJ, D. O., DJURDJEV, B., ČURČIĆ, N., DRAGIN, A., (2012). Tourism destination competitiveness-between two flags. *Economic Research – Ekonomska Istraživanja*, vol. 25, no. 2, pp. 485-502. ISSN 1331-677X. DOI 10.1080/1331677X.2012.11517519.
- [3] BAGARIĆ, L., ŽITINIĆ, D., (2013). Competitiveness of Kvarner region: challenges for destination management and branding. *Tourism and hospitality management*, vol. 19, no. 2, pp. 217-231. ISSN 1847-3377.
- [4] BAGGIO, R., SAINAGHI, R., (2011). Complex and chaotic tourism systems: Towards a quantitative approach. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 23, no. 6, pp. 840-861. ISSN 0959-6119. DOI 10.1108/09596111111153501.
- [5] BIGOVIĆ, M. (2012). Competitiveness of a Post-Conflict Tourist Destination-Case of Montenegro. *Journal of Travel and Tourism Research*, vol. 12, no. 2, pp. 50-70.
- [6] BUHALIS, D., (2000). Marketing the Competitive Destination of the Future. *Tourism Management*, vol. 21, no. 1, pp. 97-116. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/S0261-5177(99)00095-3.
- [7] BULATOVIĆ, I., STRANJANČEVIĆ, A., ĐURAŠEVIĆ, S., VLAHOVIĆ, S., (2018). Determinants of Tourist Competitiveness in the Case of Montenegro: Expert's Assessment. *Tourism and Hospitality Management*, vol. 24, no. 2, pp. 271-286. ISSN 1847-3377. DOI 10.20867/thm.24.2.5.
- [8] BYRD, E. T., CARDÉNAS, D. A., GREENWOOD, J. B., (2008). Factors of stakeholder understanding of tourism: The case of Eastern North Carolina. *Tourism and Hospitality Research*, vol. 8, no. 3, pp. 192-204. ISSN 1467-3584. DOI 10.1057/thr.2008.21.
- [9] CHIN, C. H., LO, M. C., NAIR, V., SONGAN, P., (2016). Examining the effects of environmental components on tourism destination competitiveness: the moderating impact of community support. *Asian Academy of Management Journal*, vol. 21, pp. 75-104. ISSN 2180-4184. DOI 10.21315/aamj2016.suppl.1.4.
- [10] CROUCH, G. I., (2010). Destination Competitiveness: An Analysis of Determinant Attributes. *Journal of Travel Research*, vol. 20, no. 10, pp. 1-19. ISSN 1552-6763. DOI 10.1177/0047287510362776.
- [11] DORTA-AFONSO, D., HERNÁNDEZ-MARTÍN, R., (2015). Subnational tourism competitiveness performance. The Canary Islands vs. the German Länder. *European Journal of Tourism Research*, vol. 10, pp. 51-63. ISSN 1994-7658.
- [12] DRAGIČEVIĆ, V., JOVIČIĆ, D., BLEŠIĆ, I., STANKOV, U., BOŠKOVIĆ, D., (2012). Business tourism destination competitiveness: A case of Vojvodina Province (Serbia). *Economic Research –Ekonomska Istraživanja*, vol. 25, no. 2, pp. 311-332. ISSN 1331-677X. DOI 10.1080/1331677X.2012.11517510.
- [13] DU PLESSIS, E., SAAYMAN, M., VAN DER MERWE, A., (2017). Explore changes in the aspects fundamental to the competitiveness of South Africa as a preferred tourist destination. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, vol. 20, no. 1, pp. 1-11. ISSN 2222-3436. DOI 10.4102/sajems.v20i1.1519.
- [14] DWYER, L., KIM, C., (2003). Destination Competitiveness: Determinants and Indicators. *Current Issues in Tourism*, vol. 6, no. 5, pp. 369-414. ISSN 1368-3500. DOI 10.1080/13683500308667962.
- [15] EVANS, N., CAMPBELL, D., STONEHOUSE, G., (2003). *Strategic Management for Travel and Tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann. ISBN 978-0-75-064854-7.
- [16] GOELDNER, CH. R., RITCHIE, J. R. B., (2012). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*. Hoboken: John Wiley and Sons. ISBN 978-1-118-07177-9.
- [17] GOFFI, G., (2013). A Model of Tourism Destination Competitiveness: The case of the Italian Destinations of Excellence. *Turismo y Sociedad*, vol. 14, pp. 121-147. ISSN 2346-206X.

- [18] ITB ACADEMY. (2016). *ITB World Travel Trends Report 2016*. [online]. [cited 2020-04-17]. Available: https://www.itb-berlin.de/media/itb/itb_dl_all/itb_presse_all/World_Travel_Trends_Report_2016_2017.pdf.
- [19] KALEJI, L. K., HESAM, M., KAZEMI, M., (2017). An Analysis of Influential Factors on Tourism Destinations Competitiveness. *Journal of Environmental Management & Tourism*, vol. 2, no. 18, pp. 393-405. ISSN 2068-7729. DOI 10.14505/jemt.v8.2(18).12.
- [20] KOZAK, M. (2004). *Destination Benchmarking: Concepts, Practices and Operations*. Wallingford: CABI Publishing. ISBN 0-85199-745-7.
- [21] LAESSER, C., BERITELLI, P., (2013). St. Gallen Consensus on Destination Management. *Journal of Destination Marketing & Management*, vol. 2, no. 1, pp. 46-49. ISSN 2212-571X. DOI 10.1016/j.jdmm.2012.11.003.
- [22] MAI, T., SMITH, C., (2018). Scenario-based planning for tourism development using system dynamic modelling: A case study of Cat Ba Island, Vietnam. *Tourism Management*, vol. 68, pp. 336-354. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2018.04.005.
- [23] MAZHENOVA, S., CHOI, J., CHUNG, J., (2016). International Tourists' Awareness and Attitude about Environmental Responsibility and Sustainable Practices. *Global Business & Finance Review*, vol. 21, no. 2, pp. 132-146. ISSN 1088-6931. DOI 10.17549/gbfr.2016.21.2.132.
- [24] MECHINDA, P., SERIRAT, S., POPAJIT, N., LERTWANNAWIT, A., ANUWICHANONT, J., (2010). The relative impact of competitiveness factors and destination equity on tourist's loyalty in Koh Chang, Thailand. *The International Business & Economics Research Journal*, vol. 9, no. 10, pp. 99-114. ISSN 1535-0754. DOI 10.19030/iber.v9i10.643.
- [25] MIHALIČ, T., (2000). Environmental management of a tourist destination: A factor of tourism competitiveness. *Tourism Management*, vol. 21, no. 1, pp. 65-78. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/S0261-5177(99)00096-5.
- [26] OECD. (2016). *OECD Tourism Trends and Policies 2016*. [online]. [cited 2020-04-17]. Available: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/8515041e.pdf?expires=1519034355&id=id&accname=guest&checksum=1FDC656DB148F5574D0A5181FA983FCA>.
- [27] PAGE, S. J., (2013). *Tourism Management: An Introduction*. New York: Routledge. ISBN 978-0-08-096932-9.
- [28] RITCHIE, J. R. B., CROUCH, G. I., (2003). *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. Wallingford: CABI Publishing. ISBN 978-0-85199-664-6.
- [29] SCHIANETZ, K., KAVANAGH, L., LOCKINGTON, D., (2007). The Learning Tourism Destination: The potential of a learning organisation approach for improving the sustainability of tourism destinations. *Tourism Management*, vol. 28, no. 6, pp. 1485-1496. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2007.01.012.
- [30] STYLIDIS, D., BIRAN, A., SIT, J., SZIVAS, E. M., (2014). Residents' Support for Tourism Development: The Role of Residents' Place Image and Perceived Tourism Impacts. *Tourism Management*, vol. 45, pp. 260-274. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2014.05.006.
- [31] ŠTETIĆ, S., ŠIMIČEVIĆ, D., PAVLOVIĆ, S., STANIĆ, S., (2014). Business Tourism Competitiveness Model: Competitiveness of Serbia as a Business Tourism Destination. *Calitatea*, vol. 15, no. S5, pp. 176-191. ISSN 1582-2559.
- [32] ŠTUMPF, P., VOJTKO, V., (2016). The System Dynamics Model for Support of the Destination Management in South Bohemia. *Business Trends*, vol. 6, no. 4, pp. 43-61. ISSN 1805-0603.
- [33] TOPOLANSKY BARBE, F., GONZALEZ TRIAY, M., HÄUFELE, C., (2016). The competitiveness of the Uruguayan rural tourism sector and its potential to attract German tourists. *Competitiveness Review*, vol. 26, no. 2, pp. 166-187. ISSN 1059-5422. DOI 10.1108/CR-06-2015-0050.
- [34] UNWTO. (2017). *UNWTO Tourism Highlights 2017*. [online]. [cited 2020-04-17]. Available: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>.
- [35] VODEB, K., (2012). Competitiveness of frontier regions and tourism destination management. *Managing Global Transitions*, vol. 10, no. 1, pp. 51-68. ISSN 1854-6935.
- [36] ZHANG, H., Gu, C. L., Gu, L. W., Zhang, Y., (2011). The evaluation of tourism destination competitiveness by TOPSIS & information entropy – A case in the Yangtze River Delta of China. *Tourism Management*, vol. 32, no. 2, pp. 443-451. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2010.02.007.

THE IMPORTANCE OF COOPERATION OF TOURISM ORGANIZATIONS AT THE REGIONAL LEVEL

Význam spolupráce organizací cestovního ruchu na regionálnej úrovni

JANKA BERESECKÁ

VERONIKA SVETLÍKOVÁ

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | *Department of Regional and Rural Development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Faculty of European Studies and Regional Develop.*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Tr. Andreja Hlinku 2, 94976 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: *janka.beresecka@uniag.sk, veronika.svetlikova@uniag.sk*

Annotation

According to the results from OECD countries, the position of the tourism sector in Slovakia has been unfavourable for a long time. Tourism in Slovakia is managed in a decentralized way, which is legally and financially supported in certain forms. Support is largely conditional on cooperation. Such an example is the support of the creation and activities of regional tourism organizations. In this paper, we will examine the economic significance and justification of cooperation among entities that are members of regional tourism organizations, by determining the relationship between the number of these organizations and the amount of revenue divided into four categories at the regional level. In this work we used multiple regression and correlation analysis. Based on their results, we identified the performance of companies according to the categories of achieved revenues. The results suggest that the most productive companies are companies with revenues ranging from 100000-500000 Euros per year. The paper also offers a framework of questions for further research related to sector governance, as well as an awareness of the importance and significance of cooperation.

Key words

decentralization, cooperation, enterprises, regional tourism organizations, support

Anotácia

Postavenie odvetvia cestovního ruchu na Slovensku je podľa výsledkov z krajín OECD dlhodobo nepriaznivé. Cestovný ruch na Slovensku je riadený decentralizovaným spôsobom, ktorý je určitými formami legislatívne a finančne podporovaný. Podpora je do značnej miery podmienená spoluprácou. Takýmto príkladom je aj podpora tvorby a činnosti oblastných organizácií cestovního ruchu. V príspevku budeme skúmať ekonomický význam a opodstatnenosť spolupráce subjektov, ktorí sú členmi oblastných organizácií cestovního ruchu, prostredníctvom zistenia závislosti medzi počtom týchto organizácií a výškou tržieb rozčlenených do štyroch kategórií na regionálnej úrovni. V práci sme použili viacnásobnú regresnú a korelačnú analýzu. Na základe ich výsledkov sme identifikovali výkony podnikov podľa kategórií dosiahnutých tržieb. Výsledky naznačujú, že najproduktívnejšie podniky sú podniky, dosahujúce tržby v rozpätí od 100000-500000 eur za rok. Príspevok ponúka aj rámec otázok, pre ďalšie skúmanie, ktoré súvisia s riadením sektoru, ako aj povedomím o význame a dôležitosti spolupráce.

Kľúčové slová

decentralizácia, spolupráca, podniky, oblastné organizácie cestovního ruchu, podpora

JEL classification: R19, O17, Z3

1. Introduction

In many countries, concentration of power, centralized management and decision-making are seen as obstacles to more effective governance. This was one of the reasons why the responsibility for public functions was transferred from the centre to lower government organizations (Oliveira, 2002). Other authors perceive this shift in two lines. First, decentralization supports the ability to respond to the needs and aspirations of citizens. Second, decentralization improves the efficiency and effectiveness of government. Decentralization has become a key word in the development discourse, which is often associated with democracy and efficiency. In practice, instead of

making more effective use of local knowledge, the quality of services involving tourism is declining due to a lack of local institutional and technical capacity to perform new tasks, (Meszárošová, Levický, 2017), insufficient search new, fantasy tourism products, (Kontis, Skoultos, 2018), underestimation of the growing need for exclusivity and individualism in communication with the customer, (Berešková, Hudáková, Papcunová, 2018) insufficient creation of motivational stimuli determining participation in tourism (Beerli, Martin, 2004; Krogmann, 2005). Decentralization is expected to shift more power and responsibilities from one institution to another. New institutions need to develop expertise, financial resources and political support to achieve effective service (Rondinelli et al., 1989). Cooperation is essential for the creation and operation of new destination management structures. Most research on cooperation and cooperative behaviour in tourist destinations, as well as in other sectors, analyses the institutional level and focuses on companies and stakeholder groups as a subject of research. Beritelli reveals the basic dimension of institutional cooperation, cooperative behaviour in a tourist destination. Such behaviour manifests itself through people-to-people preferences, which are likely to take precedence over institutional arrangements. Cooperative behaviour is multi-layered and smooth, with companies and institutions acting with public goods and in public space. In fact, common beliefs and preferences, stable membership, and ongoing and direct relationships are typical of local and regional communities (Singleton, Taylor, 1992 In Boritelli). Formal rules create and enforce the state and companies to address collective redress through third-party sanctions, while informal norms emerge from networks and are strengthened through ongoing social relations to the extent that network members have interests and preferences independent of what they want. state and entrepreneurs (Beritelli, 2011). Cooperation between the public and private spheres also plays an important role in tourism. The result should be the creation of quality destination management, which includes the creation of a competitive product, job creation, sufficient skilled workers and benefits for all stakeholders. Each destination has its own territorial and administrative definition, it combines tourist products as basic and support services, natural attractions and man-made attractions under a common brand. It integrates several interest groups in the territory through a common vision, a unified concept and a common policy, implements activities and partnerships between the private and public sectors (Šenková, 2017). Several studies perceive and describe cooperation in tourism, usually through small and medium-sized enterprises providing tourism services (Haxton, 2015).

In Slovakia, these are mostly family businesses, which belong to one of the oldest forms of business, they are one of the important elements of the economy. Compared to other countries (mostly Western Europe), family business in the Slovak Republic is much smaller (Hudáková et al., 2015). Small and medium-sized enterprises in the countries of Western Europe developed differently, depending on the traditions and economic peculiarities of individual countries, on ownership, organizational structure, financial barriers (Klímová - Winklerová, 2017). In these countries, their share in gross domestic product and their share in job creation and employment is gradually being assessed (Gozora, 1996). Tourism in Slovakia is a specific sector that has a cross-sectional character, affects several spheres of the national economy, its economic importance is undeniable, but in Slovakia it does not have a separate institutional anchorage, it does not have sufficient legislative background, resulting in problems (Berešková, 2019). In countries with developed tourism, on the basis of specific legislation, tourism associations, marketing organizations are engaged in cooperative marketing in destinations, or clusters are created. In Slovakia, interest organizations (interest associations of citizens, natural persons) may be established pursuant to Act no. 83/1990 Coll. on the association of citizens as civic associations or interest associations of legal entities as regional tourism associations, or micro-regions Act no. 453/2001 Coll. on general establishment. The new sector management system was introduced by the Tourism Promotion Act. Act no. 91/2010 Coll. on the promotion of tourism. One of the goals of the law was to motivate municipalities and tourism entrepreneurs to associate and establish destination management organizations - in the law called regional tourism organizations (OOCR). Currently, with the adoption of the Program Statement of the Government of the Slovak Republic for the period 2020 - 2024, the government has the ambition to establish an agency that will be a partner for, already existing, regional tourism organizations (OOCR) in individual parts of Slovakia. in the given region of Slovakia. They represent cooperation between the local government and local entrepreneurs in the field of tourism. Improving the level of destination management should be stimulated with the help of the current network of tourism organizations, taking into account the strategic goals and tasks arising from the Strategy for the Development of Sustainable Tourism (Program Statement of the Government of the Slovak Republic for 2020-2024).

2. Objective and methodology

The aim of the paper is to examine the economic significance and justification of cooperation of entities that are members of regional tourism organizations, by determining the relationship between the number of these organizations and the amount of revenues divided into four categories at the regional level. In this work we used several statistical methods: regression and correlation analysis method, ANOVA. The method of regression and correlation analysis is used to identify and mathematically describe the statistical dependence between quantitative statistical features. The relationship between several quantitative characters, where one character is dependent (y)

from several independent ones (x_1, x_2, \dots, x_k), we call multiple dependencies. Suppose that between the dependent variable Y and the explanatory (independent) variables X_i $i = 1, 2, \dots, k$ is the dependence described by the equation:

$$Y = f(X_1, X_2, \dots, X_k, \beta_0, \beta_1, \beta_2, \dots, \beta_k) + \varepsilon \text{ which we estimate: } y_j' = f(x_{1j}, x_{2j}, \dots, x_{kj}, b_0, b_1, \dots, b_k)$$

where the conditions of the classical linear model are met and the coefficients b_0, b_1, \dots, b_k are estimates of the unknown parameters $\beta_0, \beta_1, \dots, \beta_k$.

We calculate the multiple dependency using the Data Analysis tool in Excel. The output of regression and correlation analysis consists of three parts: the first part is the output of correlation analysis, the second part is the ANOVA output, where we test the suitability of the model used, the significance of the correlation coefficient and the coefficient of determination. The third part is the output of regression analysis. The first part of the output is the results related to correlation analysis. The value of Multiple R (multiple correlation coefficient) the closer to 1, the stronger the dependence. If the value of the multiple correlation coefficient is from 0 - 0.3, it is a weak statistical dependence, 0.3 - 0.6 medium strong statistical dependence, 0.6 - 1 high statistical dependence between the examined variables. The value of R Square (coefficient of determination) after multiplication by 100 (%) indicates that the percentage of the chosen regression function explains the variability of the dependent variable, the rest represents unexplained variability, the influence of random factors and other non-specific influences. In the ANOVA section, we test the null hypothesis, which states that the model we have chosen to explain the dependence (in our case, the linear model) is not suitable, the alternative hypothesis states the opposite. The F test is used to evaluate this statement. Significance value $F < 0.05$. We reject H_0 , which means that the model was chosen correctly.

The regression function has the form $y' = 329.13 + 0.0044x_1 + 0.0020x_2 + 0.001x_3 + 0.00000668x_4$

The null hypotheses that are tested in this section relate to the significance of the locating constant (Intercept) and regression coefficients (b_1, b_2, b_3, b_4), while the null hypothesis states the insignificance of the relevant coefficient and the alternative hypothesis its significance. P-values will be used to evaluate these statements. If the P - value is > 0.05 , the coefficient is statistically insignificant and if the P - value is < 0.05 , the coefficient is statistically significant (Poláková et al., 2015)

Primary and secondary sources were used in the paper. Primary sources were obtained through a structured interview with members of regional tourism organizations in the number of 5. Secondary sources obtained from the Register of Tourism Organizations database from the Ministry of Transport and Construction of the Slovak Republic, as well as the FINSTAT database, were important for fulfilling the set goal.

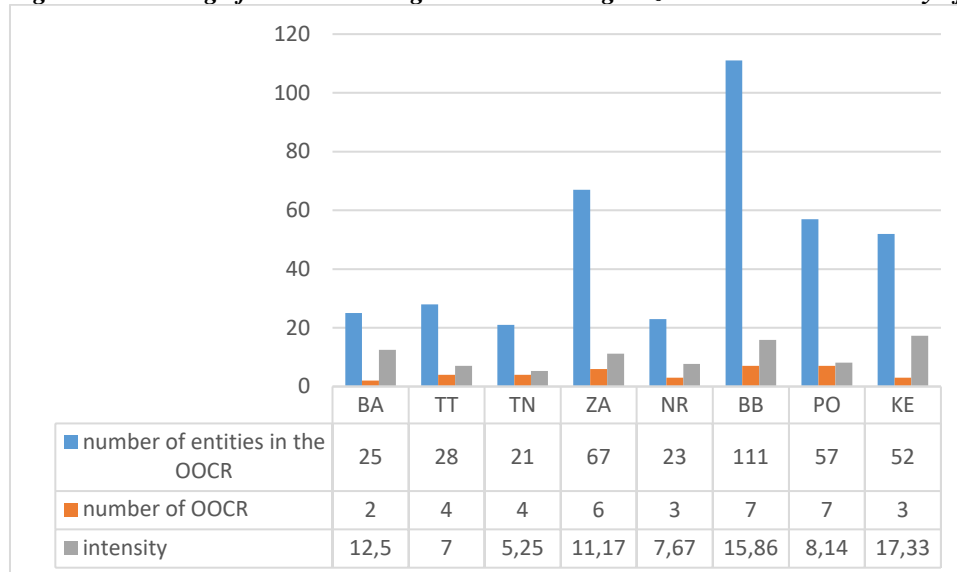
3. Results

The use of modern tourism management tools has been delayed in Slovakia compared to other developed tourist countries. Until the adoption of the first law on tourism support, regulating the support, rights and obligations of natural and legal persons operating in tourism, the creation of conceptual documents, financing the development of tourism, simple forms of tourism management and marketing were used. They focused mainly on ad hoc promotional activities, participation in exhibitions, the establishment of information centres, etc. This was a consequence of undersized support, the position of tourism in sectors of the national economy, low interest on the part of the state in the systematic development of this sector. The manifestation of a systemic approach to the solution of tourism development was the adoption of Act no. 91/2010 Coll. on the support of tourism, as amended, the law of which was to support the establishment of regional and regional tourism organizations. The Act in § 28 also considers the sources of financing, which may consist of membership fees, subsidies from the state budget, voluntary contributions of local government, natural persons and legal entities for the activities of tourism organizations, income from activities, sales of products and services, remuneration for intermediation, revenues from the activities of tourist information centres, revenues from the sale of advertising space, non-repayable financial contributions from domestic and foreign sources, including contributions from European Union funds, other revenues. Pursuant to § 29 par. 4 of the cited Act, the Ministry may provide a subsidy to a regional organization in the same amount as the total value of collected regional contributions of the regional organization in the year preceding the previous budget year, while the maximum amount of the subsidy to the regional organization is limited to 90% of the total value of regional organization in the year preceding the previous financial year. It may also provide a subsidy to a regional organization in the same amount as the membership fee of a higher territorial unit in the year preceding the previous budget year, while the maximum amount of the subsidy to a regional organization is limited to 10% of organization in the year preceding the previous financial year. Although the law lists several sources of funding, it also does not take into account that most regional tourism

organizations in Slovakia do not create their own product, which they could sell, so they can only use other sources of funding. (Medved'ová, 2015).

According to the above law no. 91/2010 Coll. is a regional tourism organization a legal entity that supports tourism and creates conditions for its development in the region and protects the interests of its members. Only one regional organization can operate on the territory of a higher territorial unit. The members of a regional tourism organization are a higher territorial unit and at least one regional organization that operates in its territory and is established pursuant to this Act. A regional organization that has a non-profit character is a legal entity established under this Act, which supports and creates conditions for the development of tourism in its territory and protects the interests of its members. Currently, the Ministry of Transport and Construction of the Slovak Republic registers the following number of regional tourism organizations:

Fig. 1: Networking of entities into regional tourism organizations and their intensity of cooperation

Source: own processing

Most OOCR entities are located in the Banská Bystrica Region (111) and, conversely, the least OOCR entities are located in the Trenčín (21) and Nitra (23) regions. The highest number of OOCRs is again in Banskobystrický (7), but also in the Prešov region. The smallest number of OOCRs is in the Bratislava Region (2). The highest intensity of revenues per number of entities in the OOCR is in the Košice Region (17.33) and the lowest is in the Trenčín Region (5.25).

The number of entities in each OOCR varies. We were interested in their performance parameters. Therefore, we have chosen the amount of revenues achieved by entities that are members of the OOCR. The following table provides us with their categorization as well as regional breakdown.

The highest revenues of entities in euros are achieved by entities in the Bratislava Region per 1 entity (1968.79 € 10312.72 € 64968.71 €). The lowest revenues of entities per one entity are achieved by entities in the Žilina Region (€ 5.09) and also in the Trenčín Region (€ 4.26, € 0) and in the Košice Region (€ 3.42).

Tab. 1: Revenues of entities in euros that are members of OOCR for the year 2018

Territorial unit	number of entities in the OOCR	0-30tis	30-100	100-500	500-more
Bratislavský kraj	25	4339.03	49219.65	257817.9	1624218
	1 subject	173.56	1968.79	10312.72	64968.71
Trnavský kraj	28	7620.391	47056.57	254703.7	936491.2
	1 subject	272.16	6.18	5.41	3.68
Trenčiansky kraj	21	11576.76	64069.11	272914.3	0
	1 subject	551.27	5.53	4.26	0
Žilinský kraj	67	9209.583	46853.29	206778.6	2474495
	1 subject	137.46	5.09	4.41	11.97
Nitriansky kraj	23	8501.444	48368	232764.2	583635.5
	1 subject	369.63	5.69	4.81	2.51
Banskobystrický kraj	111	6333.417	47762.5	217802.3	846042.7
	1 subject	57.06	7.54	4.56	3.88
Prešovský kraj	57	9180.655	51057.9	226339.4	582031
	1 subject	161.06	5.56	4.43	2.57
Košícký kraj	52	5004.529	52419.73	235563.1	805893
	1 subject	96.24	10.47	4.49	3.42

Source: own processing

Tab. 2: Regression and correlation analysis

SUMMARY OUTPUT								
Regression Statistics								
Multiple R	0.8145872							
R Square	0.6635524							
Adjusted R Square	0.21495569							
Standard Error	27.432117							
Observation	8							
ANOVA								
	df	SS	MS	F	Significance F			
Regression	4	4452.437	1113.109	1.479174	0.003894			
Residual	3	2257.563	752.521					
Total	7	6710						
	Coefficients	Standard Error	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95.0%	Upper 95.0%
Intercept	329.13878	156.9654	2.09688	0.12694	-170.395	828.67	-170.395	828.672
0-30tis	0.0044003	0.005392	-0.81608	0.04742	-0.02156	0.0127	-0.02156	0.01276
30-100	0.0020049	0.003151	0.63634	0.00569	-0.00802	0.0120	-0.00802	0.01203
100-500	0.0014388	0.00066	-2.18103	0.01172	-0.00354	0.0006	-0.00354	0.00066
500-	6.68E-06	1.8E-05	-0.37213	0.00734	-6.4E-05	5.05E-05	-6.4E-05	5.05E-05

Source: own processing

The value of Multiple R (multiple correlation coefficient) is equal to 0.81. The closer the value is to 1, the stronger the dependence. In our example, there is a high degree of tightness of the relationship between the number of entities in the OOCR and the sales in the range. The value of R Square is the value of the coefficient of determination, it is a value of 0.66. This value, after multiplying by 100 (%), indicates that the chosen regression function explains the variability of sales to approximately 66%, the other part represents unexplained variability, the influence of random factors and other non-specific influences. In the ANOVA section, we test the null hypothesis, which states that the model we have chosen to explain the dependence (in our case, the linear model) is not suitable, the alternative hypothesis states the opposite. The F test is used to evaluate this statement. Significance value $F = 0.0038 < 0.05$. We reject H_0 , which means that the model was chosen correctly.

The regression function has the form $y' = 329.13 + 0.0044x_1 + 0.0020x_2 + 0.001x_3 + 0.00000668x_4$

The locating constant is statistically insignificant. This means that with zero sales, we cannot expect an increase in the number of entities in the OOCR. The P-value for the regression coefficient b1 (sales in the range of €0-30 thousand) is $0.047 < 0.05$, which confirms the significance of this coefficient. Its fair value is 0.0044, which means that when sales increase by €1,000, we can expect an increase in the number of entities in the OOCR by 4. The P-value for the regression coefficient b2 (sales in the range of €30-100 thousand) is $0,00569 < 0.05$, confirming the significance of this coefficient. Its fair value is 0.002, which means that when sales increase by €1000, we can expect an increase in the number of entities in the OOCR by 2. The P-value for the regression coefficient b3 (sales in the range of €100-500 thousand) is $0.01172 < 0.05$, which confirms the significance of this coefficient. Its fair value is 0.001, which means that with an increase in sales of €1000, we can expect an increase in the number of entities in the OOCR by 1. The P-value for the regression coefficient b4 (sales in the range of €500 thousand and more €thousand) is $0,00734 < 0.05$, confirming the significance of this coefficient. Its fair value is 0.00000668, which means that with an increase in sales of €1000, we can expect an increase in the number of entities in the OOCR by 0.

Interviews with representatives of regional organizations showed that ... "the law, which also affected the financing of tourism, was formed slowly and difficult", "is not the best, it lacks a roof - a body that can be turned to the problem at any time", "unified marketing needs to be resolved", "the law does not support the creation of products that could be created by OOCR". The aim of the interview was welcomed, did not know and did not examine the economic impacts of membership and involvement in the regional tourism organization.

We supplemented our knowledge of the problems and processed outputs with opinions on the activities of regional tourism organizations presented in magazine sources. "It is positive that the system of financing destination management works and has become, even according to the statements of politicians and employees of the ministerial section, one of the key systematic tools of the state tourism support policy," says the chairwoman of the Banská Bystrica regional tourism organization. The statement is given in the magazine TREND.

The President of the Association of Tourism Organizations adds that this "way of support is an excellent systemic measure that provides space for strategic planning and sustainable development of tourism".

The President of the Slovak Tourism Association stated that law "the Act on the Promotion of Tourism is a good thing, but it should be moved further. In order for OOCR to be able to generate resources for investments in tourist attractions that would attract tourists to the regions. A system similar to that in Austria - either compulsory membership or compulsory contributions - would certainly help" (Horváthová, 2018).

4. Conclusion

Opinions on the activities and rationale of regional tourism organizations are fragmented. It is argued that the current OOCR management and financing system has limitations and is not sustainable. It is true that, like the lay and professional public, it has not examined and is unaware of the economic implications associated with membership of these organizations for tourism businesses. The results suggest that networking and cooperation are important for the development of tourism. However, cooperation in tourism must be seen as a partnership and not a competitive participation in the result. The adopted law on the support of tourism, based on the achieved results presented in this paper, brings economic benefits to tourism companies. The more entities involved in the activities of regional tourism organizations, the higher revenues are achieved in tourism enterprises. The results of regression coefficients indicate that the most efficient are companies achieving sales in the range of 0-30000 thousand euros. The paper has certain limitations regarding the scope of the document, a wider selection of economic indicators, a deeper identification of the outputs of primary research, etc. However, it provides a basis for further scientific research, which could also lead to legislative changes and minimize the limitations perceived by practice.

Literature

- [1] BEERLI, A., MARTIN, J. D., (2004). Factors influencing destination image. *Annals of Tourism Research*, vol. 31, no. 3, pp. 657-681. ISSN 0160-7338. DOI 10.1016/j.annals.2004.01.010.
- [2] BERESECKÁ, J., (2019). *Povedomie o značke vo vidieckom turizme*. [Habilitation work]. Nitra: SPU.
- [3] BERESECKÁ, J., HUDÁKOVÁ, M., PĀPCUNOVÁ, V., (2018). Vidiecky turista budúcnosti. *Studia turistica online*, vol. 9, no. 2, pp. 7-17. ISSN 1804-252x.

- [4] BERITELLI, P., (2011). Cooperation among prominent actors in a tourist destination. *Annals of Tourism Research*, vol. 38, no. 2, pp. 607-629. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2010.11.015.
- [5] GOZORA, V., (1996). *Podnikový manažment*. Nitra: SPU Nitra. ISBN 80-7137-341-9.
- [6] HAXTON, P. (2015). A Review of Effective Policies for Tourism Growth. *OECD Tourism Papers*, 2015/01, Paris: OECD Publishing.
- [7] HORVÁTHOVÁ, J., (2018). Peniaze sú na prvom mieste. *TREND*, 25. 8. 2019. Dostupné na: <https://www.trend.sk/trend-archiv/peniaze-su-prvom-mieste>.
- [8] HUĐÁKOVÁ, M., MIŽIČKOVÁ, J., VÁLKOVÁ, D., MIKOLÁŠ, Z., FIALOVÁ, V., (2015). *Rodinné podnikanie teória a príklady z praxe*. Bratislava: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-8168-207-0.
- [9] KLÍMOVÁ V., WINKLEROVÁ, L., (2017). Bariéry pro rozvoj inovací v regionech. In XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, pp. 246-254. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-1.
- [10] KONTIS, AP., SKOULTSOS, S., (2018). Enhancing Hospitality Services Through the Engagement of Visitors in Local Gastronomy Experiences: A Marketing Perspective from the Supply-Side. In Katsoni V., Velander K. (eds) *Innovative Approaches to Tourism and Leisure. Springer Proceedings in Business and Economics*. Cham: Springer. DOI 10.1007/978-3-319-67603-6_26.
- [11] KROGMANN, A., (2005). *Aktuálne možnosti využitia potenciálu územia Nitrianskeho kraja z hľadiska cestovného ruchu*. Nitra: UKF. ISBN 80-8050-888-7.
- [12] MEDVEĐOVÁ, M., (2015). Problémy financovania oblastných organizácií cestovného ruchu na Slovensku. *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 48, no. 2, pp. 108-116. ISSN 0139-8660.
- [13] MESZÁROŠOVÁ, Z., LEVICKÝ.M., (2017). Cestovný ruch ako prostriedok na podporu rozvoja euroregiónov. *Verejná správa a regionálny rozvoj*, vol. XIII, no 1, pp. 105-110. ISSN 1337-2955.
- [14] OLIVEIRA, J. P., (2002) Implementing Environmental Policies in Developing Countries: Responding to the Environmental Impacts of Tourism Development by Creating Environmentally Protected Areas in Bahia, Brazil, vol. 30, no. 10, pp. 1713-1736 . DOI 10.1016/S0305-750X(02)00067-0.
- [15] POLÁKOVÁ, Z. et al. (2015). *Praktikum zo štatistiky A*. Nitra: SPU. ISBN 978-80-552-1416-0.
- [16] Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2020 – 2024. Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/22386508/programove-vyhlasenie-vlady-igora-matovica.html?ref=av-left&ref=tab>.
- [17] RONDINELLI, D. A. et al., (1989). Analysing Decentralization Policies in Developing Countries: a *Political – Economy Framework* 1989, vol. 20, no. 1, pp. 57-87.
- [18] ŠENKOVÁ, A. (2017). *Analýza štátnych dotácií pre organizácie cestovného ruchu na Slovensku*. Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kotulic27/subor/Senkova.pdf>.
- [19] Zákon č. 453/2001 Z. z. o obecnom zriadení.
- [20] Zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov.
- [21] Zákona č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu.

The paper was prepared within the framework of the grant of the scientific project VEGA No. 1 / 0407/18 "Measurement of local government performance".

HIGH-SPEED RAIL AND TOURISM: A REVIEW OF RESEARCH AGENDA

Vysokorychlostní železnice a cestovní ruch: přehled výzkumné agendy

MARTIN ŠAUER

MARKÉTA NOVOTNÁ

*Katedra regionální ekonomie a správy | Department of Reg. Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: martin.sauer@econ.muni.cz, marketa.novotna@econ.muni.cz*

Annotation

Transport infrastructure is an essential component of competitive tourism development and a key element in moving the tourists efficiently nearer to the tourism product. The location, capacity, efficiency, and connectivity of transport can significantly influence the mobility of tourists and enhance the destination's accessibility. Researchers' interest is to investigate how high-speed rail (HSR) can determine the destination choice, reinforce its attractiveness, and affect the tourists' consumption patterns. This paper aims to define basic directions of research in the field of tourist mobility and high-speed rail. Based on the current publishing activity, it identifies the research problems and the approaches applied by the researchers. The literature review process involves searching the relevant literature, extracting data, analysing data, and synthesising the findings using descriptive synthesis. The results mostly come from areas where the HSR already exists. The HSR can affect the tourists' choice to visit neighbouring cities. Similarly, it gives value to already known and popular tourist destinations. Finally, it should be noted that the evidence is, however, often extremely limited.

Key words

tourism development, mobility, decision-making

Anotace

Dopravní infrastruktura je nezbytnou součástí konkurenceschopného rozvoje cestovního ruchu a klíčovým prvkem pro efektivní přiblížení turistů k produktu cestovního ruchu. Lokace, kapacita, efektivita a propojení dopravy může významně ovlivnit mobilitu turistů a zlepšit dostupnost destinace. Zájem vědců se proto stává snaha prozkoumat, jak existence vysokorychlostní železnice může ovlivnit výběr destinace, posílit její atraktivitu a ovlivnit spotřební vzorce turistů. Tento příspěvek si klade za cíl definovat základní směry výzkumu v oblasti turistické mobility a vysokorychlostní železnice. Na základě současné publikační činnosti identifikuje výzkumné problémy a přístupy výzkumníků. Rešeršní proces zahrnuje vyhledávání relevantní literatury, extrakci dat a následnou analýzu a syntézu výsledných zjištění. Výsledky většinou pocházejí z oblastí, kde vysokorychlostní železnice již existuje. Vysokorychlostní železnice může ovlivnit rozhodnutí turistů navštívit sousední města. Stejně tak ztraktivňuje již známé a oblíbené turistické cíle. Závěrem je nutné podotknout, že důkazy jsou často velmi limitované.

Klíčová slova

rozvoj cestovního ruchu, mobilita, rozhodovací proces

JEL classification: R41, Z32

1. Introduction

Transport infrastructure is an essential component of successful tourism development (Prideaux, 2005). Transport is a key element in moving the tourists efficiently nearer to the tourism product (Page, 2005). The location, capacity, efficiency, and connectivity of transport can significantly influence the mobility of tourists and enhance the destination's accessibility. From this point of view, travel mobility is one of the megatrends with significant impact and relevance for tourism, expected to drive change and transform the tourism sector (OECD, 2018). Moreover, rapid urbanization can expand the 'modes' of mobility, by changing the length and frequency of travels

and commuting. Therefore, scientific literature has drawn attention to the transformational transport systems and their impact on people and destinations from the physical or social dimension (Bakker et al., 2014).

The social dimension brings the opportunity of a new perspective on transport in the context of tourists' consumption patterns. Several researchers focus on the tourists' decision-making process from the perspective of mobility (Curtale, 2019). They attempt to understand tourists' behaviour in terms of transportation use (Gross & Grimm, 2018) and their attitude towards the new alternative means of transport (high-speed rail) to reach their destination of interests. In other words, the research examines what factors determinate the travellers' transport decisions (Dallen, 2007; Duval, 2013). The value of travel-time savings and money savings (Hergesell, Dickinger, 2013; Wardman, 2001) are considered as well.

The changes in consumption and tourists' behaviour can lead to shifts in the tourism market and put pressure on destination competitiveness and sustainability (OECD, 2018). High-speed rail (HSR), perceived as a convenient and more environmentally friendly alternative (Rietveld, 2000), can also bring new socio-economic challenges to a destination (Thakran, Verma, 2013). From this perspective, it is interesting to investigate how high-speed rail can determine the destination choice and reinforce its attractiveness in the tourists' minds.

The aim of the paper is to define basic directions of research in the field of tourist mobility and high-speed rail. We want to analyse the current publishing activity and focus on identifying the research problems they address and the approaches they apply.

2. Methodology

Evaluation of publishing activities is based on data generated by the Web of Science databases. With the help of keywords (high-speed rail, tourism) we have identified more than 2 thousand articles dealing with the topic of high-speed rail. Subsequently, we restricted this selection by applying another keyword: "tourism". The resulting database contained 70 articles, which we analysed in depth.

It filtered out about two-thirds of the articles. These were articles that addressed the topic very marginally or on the contrary showed duplicate information or approaches. In the end, we devoted 21 publications in great detail. See table 1 for an overview.

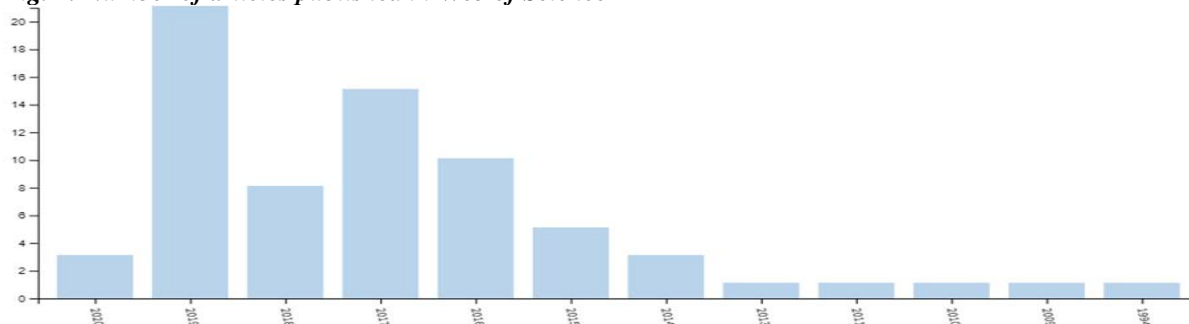
The first step was to analyse basic publication information on all identified articles (with HSR and tourism keywords). Here we followed:

- the development of publishing activities over the times,
- authors who publish in the topic,
- institutions, where these outputs are produced and
- the fields of study within the publications appear.

3. Results

In the field of research, the topic of the potential of high-speed rail for tourism development is relatively new, even though high-speed rail has been with us for over 50 years. According to data from the Web of Science (Fig. 1), increased attention has been paid to this topic in the last 5 years. We can also note the gradual growth of interest in this topic. The largest number of articles has been published in the last completed year (2019).

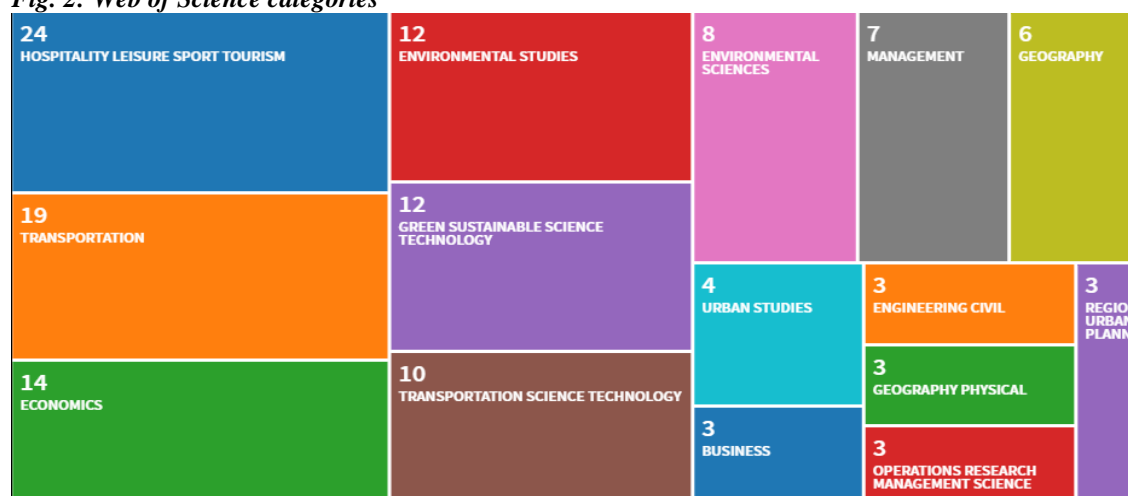
Fig. 1: Number of articles published in Web of Science

Source: authors' processing based on Web of Science, Analytic Report

The HSR and tourism issues are basically solved in interconnected fields of studies. Besides tourism and it is of course transport studies, and within the economic and geographical sciences. The importance of environmental studies is increasing, and all of this is covered by typically cross-cutting science disciplines such as regional studies and regional planning (see figure 2).

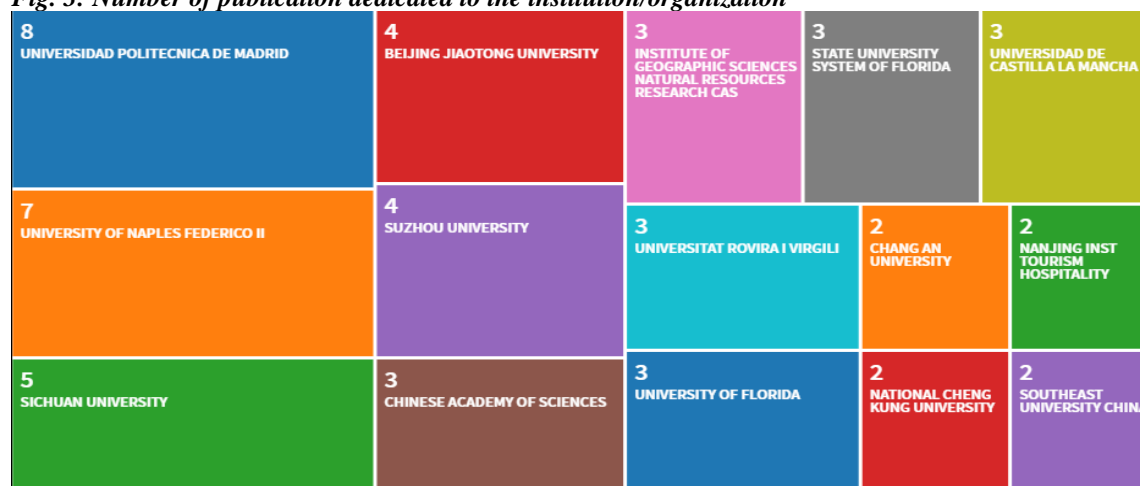
Fig. 2: Web of Science categories

Source: authors' processing based on Web of Science, Analytic Report

In the 70 analysed articles (see Fig. 3), the most numerous are represented by Francesco Pagliari of the University of Naples Federico II, Luis Campa of the Universidad Politecnica de Madrid and his colleague Begona Guirao of the same university. The Catalan school is represented by Aaron Gutierrez from Universitat Rovira i Virgili. Important Chinese research centers include Sichuan University (Zhenzhi Yang, Taohong Li), Suzhou University (De Wang Wang, Jia Qian, Su Feng) and Beijing Jiaotong University (Ping Yin).

Fig. 3: Number of publication dedicated to the institution/organization

Source: authors' processing based on Web of Science, Analytic Report

3.1 Research problems

An initial review of the literature has indicated that the high-speed rail may lead to a reduction in transport costs and support tourism development in a destination attracting the growing number of tourists. At the same time, it enhances spatial competition between tourist destinations. Furthermore, it can have an effect on a decrease in the average number of overnight stays and on an increase in short-term tourism (extended weekend stays). All these changes force DMOs to think differently and to adopt new approaches of dealing with new tourists' consumption patterns.

Two main themes emerged from the analysis:

1. Tourists' behaviour and its changes, incl.:
 - Tourists' decision-making process (e.g., transport choice, destination choice)

- Tourists' consumption patterns (e.g., average number of stays, tourists' preferences)
2. Destination competitiveness and tourism development, incl.:
- Enhancing destination's accessibility (e.g., functional-spatial arrangement, attractiveness)
 - Enhancing spatial competition (e.g., dealing with new tourists' consumption patterns)

The studies deal with the role of high-speed rail in tourism development, its influence on tourist behaviour, mobility, and consequences for destination sustainability/competitiveness. The results mostly come from areas that have experience with HSR (where the HSR already exists). However, the effects caused by HSR are often controversial, extremely weak or just depend on specific destination characteristics or dimensions.

As the accessibility from the destination point of view regards, there are no clear direct effects on the destinations (e.g., Albalate, Fageda, 2016; Guirao, Campa, 2016). HSR probably does not play a role in the destination choice but can have a significant influence on the choice of visiting nearby cities (Pagliara, La Pietra, Gomez, Vassallo, 2015). According to Albalate, Campos, Jiménez (2017), minimal or even negative effects are restricted to large cities. However, improvements in accessibility are expected to promote the revitalization of urban and business tourism due to a reduction of the generalized cost of transportation (Albalate, Campos, Jiménez, 2017). Moreover, spatial competition may reinforce the agglomeration of the tourists in more developed areas (Masson & Petiot, 2009). On the other hand, HSR can lead to reduction in the days spent in the destination (e.g., Gutiérrez, Miravet, Saladié, Clavé, 2019).

From the behavioural point of view, the travellers' general holiday preferences are very influential in vacation destination and mode choice. Low-income travellers or families with limited consumption potential may prefer the surface ground (public) transport mode, while high-income travellers are more likely to use the air mode (LaMondia, Snell, Bhat, 2010). According to LaMondia, Snell, Bhat (2010), some distant vacation destinations may be feasible for most individuals only by the air mode. Air transportation is the main mode for long-distance and a strong predictor of tourist arrivals. Albalate, Fageda (2016) point out that HSR services affected air traffic in Spain negatively. HSR had a detrimental impact on air traffic in the provinces of Spain. From their point of view, HSR is more competitive than air travel and has a negative indirect effect on tourism. Their findings illustrate that augmenting the supply of transportation with additional modes may not have positive effects on economic activities when the mode that loses out is air transportation. On the other hand, a completely different result is related to the cooperation effect between HSR and air transport, which encourages the arrivals of foreign tourists (Campa, Pagliara, López-Lambas, Arce, Guirao, 2019).

Tab. 1: Overview of studies, which deal with the HSR in the tourism context

Authors	Survey area	Content and results
Masson, Petiot (2009)	South European HSR lines between Perpignan and Barcelona	HSR and tourism destination development and attractiveness reinforcement: These effects may appear only if a previous tourism potential exists. The HSR could reinforce the agglomeration of the tourism industry on the most developed area. An analysis shows that the resulting increased spatial competition may reinforce the phenomenon of the tourism activities agglomeration around Barcelona to the detriment of Perpignan.
LaMondia, Snell, Bhat (2010)	European Union case study (vacation destination and travel mode choice)	The results indicate the important effects of nationality, traveller demographics, companionship arrangement, traveller preferences and values, and destination characteristics on holiday destination and travel mode choice.
Cascetta, Papola, Pagliara, Marzano (2011)	HSR between Rome and Naples	Revealed preference survey concerning also the socioeconomic characteristics of the users: HSR probably has impacts on mobility choices. Cities linked by HSR are transformed into a functional region and previous car users leave car in favour of HSR.
Pagliara, Vassallo, Román (2012)	HSR vs air transportation in Spain	Preference survey for a modal choice: Prices and service frequency were found to be among the most important variables. Check-in and security controls at the airport are a crucial variable for users in making their modal choices. Improvement of parking facilities play a secondary role.
Wang, Huang, Zou, Yan (2012)	HSR network in China (regional tourism)	Time-space replacement concept to extend the gravitational model created by the implementation of China's HSR: the effects of HSR on China's tourism include a redistribution and transformation of tourist markets; market competition on a larger scale; and a reallocation of urban tourism centres.
Hergesell, Dickinger (2013)	(mostly) Austrian students' decision-making	Transport mode choice as a critical element in decision-making, affecting also the environmental impacts: Results indicate that cost is the most important attribute for transport mode choice followed by time, with convenience playing a secondary role for student travellers.
Delaplace, Pagliara, Perrin, Mermet (2014)	Paris, Rome (HSR role in decision making)	The role of the HSR system in holidaymaker's decision: the quality of the destination promotion and attractiveness influence the choice of a tourist. In Paris, HSR was the third main motivation after cultural offers and historical landmarks. The HSR system affected the choice of Rome differently.
Chen, Haynes (2014)	HSR network in China (international tourism)	The impact of the HSR systems on its international tourism demand: the examination confirms the overall positive impact of HSR, but the small elasticity of HSR station on international tourism demand may imply the negligible influence of the large number of small HSR stations that were developed due to political purposes.
Chen, Lin (2015)	Shanghai integrated transportation hub	An empirical case on transportation and urban functional value: emergence of this integrated hub would further decentralise urban development, relieve traffic congestion, improve air quality, and yield other sustainable development benefits.
Marti-Henneberg (2015)	HSR network in the world	A comparative view of the HSR stations in service: Europe is the area with the most striking contrasts between stations and some of them have an urgent need to attract more passengers according to their capacity to attract travellers.
Pagliara, La Pietra, Gomez, Vassallo (2015)	HSR network in Spain (urban destinations)	HSR effects on tourism demand and urban tourism destination choice: Spanish HSR system seems to have a significant effect on the tourists' choice to visit other cities close to Madrid, but the choice of Madrid as a tourist destination is not influenced by the presence of HSR, but the quality of promotion of historic and artistic heritage resources plays a major role.
Albalate, Bel, Fageda (2015)	HSR and air transportation in Europe	Impact of HSR on air service frequencies and seats offered by airlines in large European countries: the results generally find direct competition between HSR and airlines, but they also provide some evidence that HSR can provide feeding services to long haul air services in hub airports, particularly in hub airports with HSR stations.
Guirao, Campa (2016)	HSR network in Spain	The cross effects between tourism and HSR: effects of tourism on HSR demand and effects of HSR on tourism demand. Results show clearly the positive effects of tourism destinations on HSR demand; however, effects on tourism demand caused by HSR are controversial and not clear empirical evidence can be derived.
Albalate, Fageda (2016)	HSR network in Spain (effect on air traffic)	How changes in the provision of HSR services affect tourism outcomes: air traffic, as a strong predictor of tourist arrivals, is negatively affected by HSR; it suggests a negative indirect effect of HSR on tourist outcomes. On the other hand, HSR may have a positive (weak) direct effect on tourism. The net effect of HSR on tourism outcomes is not consistently positive.
Wang, Wang, Chen, Lu, Niu, Alan (2016)	HSR network in China (regional tourism)	Mechanisms through which HSR affects regional tourist flows: HSR's effects on the spatial structure of regional tourist flows are manifested through the Matthew effect. HSR will strengthen the aggregation effects of tourist flow in the diffusion sources, which will thereafter diffuse to peripheral tourist areas. The overlying effect is only generated in those tourism nodes with a favourable location condition, an endowment of tourism resources, hospitality capacity, tourist transportation network density, and obvious "time-space compression".
Aversa, Petrescu, Apicella, Petrescu (2017)	Pompeii (Southern Italy)	Adoption of an environmentally sustainable mobility strategy to future municipality urban plan: a combination of energy and mobility strategies to achieve environmental and economic benefits.

XXIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků

Authors	Survey area	Content and results
Gutiérrez, Ortuño (2017)	HSR network in Spain (coastal destinations)	HSR and tourists' behaviour: Results highlighted that no specific tourist profile is associated with HSR. Among its implications, to analyse travellers that HSR can attract, it is vital to consider the specific characteristics of each destination and its current market.
Albalate, Campos, Jiménez (2017)	HSR network in Spain (effects on the local level)	The empirical measurements of real spillover effects (impact of HSR on the number of visitors and their length of stay on the local level): these effects are, in general, extremely weak or just restricted to larger cities with pre-existing tourism amenities or attraction factors.
Wang, Niu, Sun, Wang, Qian, Li (2017)	HSR network in China	Power to attract tourism of cities linked by China's HSR: HSR enhances the tourism field strength value of regional central cities, and the radiation range of tourism attraction extends along the HSR line.
Wang, Niu, Qian (2018)	HSR network in China (urban destinations)	Optimization of urban tourism spatial structure before and after HSR network: The results show that HSR strengthens tourism-based economic relationships between cities. The hinterland of central cities are enlarged, of which spatial linkages between the hinterlands are increased. The competition and difference for the hinterland of central cities are intensified.
Sun, Lin (2018)	HSR network in Taiwan	The influence of HSR on tourism and travel patterns in relation to time, space and carbon emissions: HSR facilitates a journey's flexibility through the modification of travel distance, intercity travel time, and then by adjusting annual travel frequency and total travel days. The provision of HSR has both positive and negative implications on tourism consumption and environmental pollution.
Gross, Grimm (2018)	mode of transport at German destinations	The determinants that influence sustainable mode of transport choices: The most important determinants for sustainable mobility (public transport use) are: age, household size, net household income, car availability and current professional activity. In terms of travel-orientated variables, the arrival transport means, as well as the travel duration, travel expenses, and travel organisation stand out.
Gutiérrez, Miravet, Saladié, Clavé (2019)	HSR network in Spain (coastal destinations)	The influence of the availability of HSR on tourists' destination choice and determinants of the length of stay: Results revealed that the existence of HSR services played a minor role in tourists' decision of whether to visit the destination. It can affect the length of stay – it allows a higher degree of flexibility. HSR tends to reduce the number of nights spent by tourists at the destination.
Yin, Pagliara, Wilson (2019)	HSR network in China (urban destinations)	The impact of HSR on the tourism spatial distribution and interaction: the HSR network in the future scenario could significantly increase the total tourism spatial interaction and could reduce the spatial difference. Larger cities should take an HSR network as a development opportunity to enhance their attractiveness.
Campa, Pagliara, López-Lambas, Arce, Guirao (2019)	HSR network in Spain (cultural tourism)	Role played by HSR in fostering cultural tourism: The results show different impacts based on the regions, the characteristics of the museums, and the expected tourists. A positive effect is more evident for destinations with previous cultural attractions. The HSR station as an enabling factor for the surrounding municipalities.

Source: author's processing

4. Conclusion

This paper presented the evidence on the effects of high-speed rail on a destination choice and the tourists' consumption patterns. Based on the current publishing activity, it outlined basic directions of research in the field of tourist mobility and high-speed rail, identified the research problems and the approaches applied by the researchers. The findings regarding HSR networks and their impact on tourism development are not entirely clear. Effects of HSR on tourism demand are controversial. Actually, the reduction in the number of nights spent at the destination has been observed.

Positive effects are more evident for destinations with existing previous potential, heritage resources, and cultural attractions. Quality of the destination promotion can enhance positive HSR effects. The results indicate that the HSR station is an enabling factor for the surrounding municipalities. It has positive effects mainly on urban destinations. From this point of view, HSR can strengthen relationships between cities and represent the development opportunity for larger cities. However, results show clearly the positive effects of tourism destinations on HSR demand as destination characteristics (among other things) influence travel mode choice.

Literature

- [1] ALBALATE, D., BEL, G., FAGEDA, X., (2015). Competition and cooperation between high-speed rail and air transportation services in Europe. *Journal of Transport Geography*, vol. 42, pp. 166-174. ISSN 0966-6923. DOI 10.1016/j.jtrangeo.2014.07.003.
- [2] ALBALATE, D., CAMPOS, J., JIMÉNEZ, J. L., (2017). Tourism and high speed rail in Spain: Does the AVE increase local visitors? *Annals of Tourism Research*, vol. 65, pp. 71-82. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2017.05.004.
- [3] ALBALATE, D., FAGEDA, X., (2016). High speed rail and tourism: Empirical evidence from Spain. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, vol. 85, pp. 174-185. ISSN 0965-8564. DOI 10.1016/j.tra.2016.01.009.
- [4] AVERSA, R., PETRESCU, R. V., APICELLA, A., PETRESCU, F. I., (2017). Modern transportation and photovoltaic energy for urban ecotourism. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, vol. Special 2017, pp. 5-20. ISSN 2247-8310. DOI 10.24193/tras.SI2017.1.
- [5] BAKKER, S., ZUIDGEEST, M., DE CONINCK, H., HUIZENGA, C., (2014). Transport, development and climate change mitigation: Towards an integrated approach. *Transport Reviews*, vol. 34, no. 3, pp. 335-355. DOI 10.1080/01441647.2014.903531.
- [6] CAMPA, J. L., PAGLIARA, F., LÓPEZ-LAMBAS, M. E., ARCE, R., GUIRAO, B., (2019). Impact of High-Speed Rail on Cultural Tourism Development: The Experience of the Spanish Museums and Monuments. *Sustainability*, vol. 11, no. 20, pp. 5845. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su11205845.
- [7] CASCETTA, E., PAPOLA, A., PAGLIARA, F., MARZANO, V., (2011). Analysis of mobility impacts of the high speed Rome–Naples rail link using withinday dynamic mode service choice models. *Journal of Transport Geography*, vol. 19, no. 4, pp. 635-643. ISSN 0966-6923. DOI 10.1016/j.jtrangeo.2010.07.001.
- [8] CHEN, X., LIN, L., (2015). The node-place analysis on the “hubtropolis” urban form: The case of Shanghai Hongqiao air-rail hub. *Habitat International*, vol. 49, pp. 445-453. ISSN 0197-3975. DOI 10.1016/j.habitatint.2015.06.013.
- [9] CHEN, Z., HAYNES, K. E., (2014). Impact of high-speed rail on international tourism demand in China. *Applied Economics Letters*, vol. 22, no. 1, pp. 57-60. ISSN 1466-4291. DOI 10.1080/13504851.2014.925043.
- [10] CURTALE, R., (2019). *Models of individual and group decision-making in the tourism field: controlling for heterogeneity in tastes and decision rules through SP experiments* (Doctoral dissertation, University of St. Gallen).
- [11] DALLEN, J. (2007). Sustainable transport, market segmentation and tourism: The Looe Valley branch line railway, Cornwall, UK. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 15, no. 2, pp. 180-199. DOI 10.2167/jost636.0.
- [12] DELAPLACE, M., PAGLIARA, F., PERRIN, J., MERMET, S., (2014). Can High Speed Rail foster the choice of destination for tourism purpose. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, vol. 111, no. 1, pp. 166-175. ISSN 1877-0428. DOI 10.1016/j.sbspro.2014.01.049.
- [13] DUVAL, D. T., (2013). Critical issues in air transport and tourism. *Tourism Geographies*, vol. 15, no. 3, pp. 494-510. DOI 10.1080/14616688.2012.675581.
- [14] GROSS, S., GRIMM, B., (2018). Sustainable mode of transport choices at the destination–public transport at German destinations. *Tourism Review*, vol. 73, no. 3, pp. 401-420. ISSN 1660-5373. DOI 10.1108/TR-11-2017-0177.
- [15] GUIRAO, B., CAMPA, J. L., (2016). Cross effects between high speed rail lines and tourism: Looking for empirical evidence using the Spanish case study. *Transportation Research Procedia*, vol. 14, pp. 392-401. ISSN 0965-8564. DOI 10.1016/j.trpro.2016.05.091.

- [16] GUTIÉRREZ, A., MIRAVET, D., SALADIÉ, Ò., CLAVÉ, S. A., (2019). High-speed rail, tourists' destination choice and length of stay: A survival model analysis. *Tourism Economics*, pp. 1-20. ISSN 2044-0375. DOI 1354816619855286.
- [17] GUTIÉRREZ, A., ORTUÑO, A., (2017). High speed rail and coastal tourism: Identifying passenger profiles and travel behaviour. *PloS one*, vol. 12, no. 6. DOI 10.1371/journal.pone.0179682.
- [18] HERGESELL, A., DICKINGER, A., (2013). Environmentally friendly holiday transport mode choices among students: the role of price, time and convenience. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 21, no. 4, pp. 596-613. DOI 10.1080/09669582.2013.785555.
- [19] LAMONDIA, J., SNELL, T., BHAT, C. R., (2010). Traveler behavior and values analysis in the context of vacation destination and travel mode choices: European Union case study. *Transportation Research Record*, vol. 2156, no. 1, pp. 140-149. ISSN 0965-8564. DOI 10.3141/2156-16.
- [20] LU, D. D., ZHONG, Y. D., (2016). A tourist flows analysis system based on phone big data. In *International Conference on Big Data Analysis*, pp. 1-5. IEEE.
- [21] MARTI-HENNEBERG, J., (2015). Attracting travellers to the high-speed train: a methodology for comparing potential demand between stations. *Journal of Transport Geography*, vol. 42, pp. 145-156. ISSN 0966-6923. DOI 10.1016/j.jtrangeo.2014.11.003.
- [22] MASSON, S., PETIOT, R., (2009). Can the high-speed rail reinforce tourism attractiveness? The case of the high-speed rail between Perpignan (France) and Barcelona (Spain). *Technovation*, vol. 29, no. 9, pp. 611-617. ISSN 0166-4972. DOI 10.1016/j.technovation.2009.05.013.
- [23] OECD, (2018). *Tourism Trends and Policies*. Paris: OECD Publishing. ISBN 978-92-64-28739-6. DOI 10.1787/tour-2018-en.
- [24] PAGE, S. (2005). *Transport and tourism: Global perspectives*. London: Pearson education. ISBN-13 978-0273719700.
- [25] PAGLIARA, F., LA PIETRA, A., GOMEZ, J., VASSALLO, J. M., (2015). High Speed Rail and the tourism market: Evidence from the Madrid case study. *Transport Policy*, vol. 37, pp. 187-194. ISSN 0967-070X. DOI 10.1016/j.tranpol.2014.10.015.
- [26] PAGLIARA, F., VASSALLO, J. M., ROMÁN, C., (2012). High-Speed Rail versus Air Transportation: Case Study of Madrid–Barcelona, Spain. *Transportation Research Record*, vol. 2289, no. 1, pp. 10-17. ISSN 0965-8564. DOI 10.3141/2289-02.
- [27] PRIDEAUX, B., (2005). Factors affecting bilateral tourism flows. *Annals of Tourism Research*, vol. 32, no. 3, pp. 780-801. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2004.04.008.
- [28] RIETVELD, P., (2000). The accessibility of railway stations: the role of the bicycle in The Netherlands. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, vol. 5, no. 1, pp. 71-75. ISSN 0965-8564. DOI 10.1016/S1361-9209(99)00019-X.
- [29] SUN, Y. Y., LIN, Z. W., (2018). Move fast, travel slow: the influence of high-speed rail on tourism in Taiwan. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 26, no. 3, pp. 433-450. DOI 10.1080/09669582.2017.1359279.
- [30] THAKRAN, K., VERMA, R., (2013). The emergence of hybrid online distribution channels in travel, tourism and hospitality. *Cornell Hospitality Quarterly*, vol. 54, no. 3, pp. 240-247. ISSN 1938-9663. DOI 10.1177/1938965513492107.
- [31] WANG, D., WANG, L., CHEN, T., LU, L., NIU, Y., ALAN, A. L., (2016). HSR mechanisms and effects on the spatial structure of regional tourism in China. *Journal of Geographical Sciences*, vol. 26, no. 12, pp. 1725-1753. ISSN 1009-637X. DOI 10.1007/s11442-016-1355-3.
- [32] WANG, D., NIU, Y., SUN, F., WANG, K., QIAN, J., LI, F., (2017). Evolution and spatial characteristics of tourism field strength of cities linked by high-speed rail (HSR) network in China. *Journal of Geographical Sciences*, vol. 27, no. 7, pp. 835-856. ISSN 1009-637X. DOI 10.1007/s11442-017-1409-1.
- [33] WANG, D. G., NIU, Y., QIAN, J., (2018). Evolution and optimization of China's urban tourism spatial structure: A high-speed rail perspective. *Tourism Management*, vol. 64, pp. 218-232. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2017.08.010.
- [34] WANG, X., HUANG, S., ZOU, T., YAN, H., (2012). Effects of the high-speed rail network on China's regional tourism development. *Tourism Management Perspectives*, vol. 1, pp. 34-38. ISSN 2211-9736. DOI 10.1016/j.tmp.2011.10.001.
- [35] WARDMAN, M., (2001). A review of British evidence on time and service quality valuations. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, vol. 37, no. 2-3, pp. 107-128. ISSN 0965-8564. DOI 10.1016/S1366-5545(00)00012-0.
- [36] YIN, P., PAGLIARA, F., WILSON, A., (2019). How Does High-Speed Rail Affect Tourism? A Case Study of the Capital Region of China. *Sustainability*, vol. 11, no. 2, pp. 472. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su11020472.

This article was supported by the Ministry of Education, Youth and Sports of Czech Republic in the Operational Programme Research, Development and Education [grant "New mobility - high-speed transport systems and transport behaviour of the population" with project no. CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_026/0008430].

AIRBNB JAKO KATALYZÁTOR NEUDRŽITELNÉ PŘEMĚNY MĚST – PŘÍPADOVÁ STUDIE PRAHA

Airbnb as a catalyst for the unsustainable urban transformation – Prague case study

MARKÉTA NOVOTNÁ

KATEŘINA HASOŇOVÁ

*Katedra regionální ekonomie a správy | Department of Reg. Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: marketa.novotna@econ.muni.cz*

Anotace

Příspěvek se zaměřuje na jeden z globálních trendů současné doby, který souvisí s rozšiřováním sdílené ekonomiky a služeb krátkodobého ubytování na internetové platformě. Cílem příspěvku je vyhodnotit socioekonomické vlivy služby Airbnb v hlavním městě Praha, které patří k nejnavštěvovanějším městům Evropy. Fenomén Airbnb, nepřímo přispívající k overtourismu a zatížení center měst, vede obvykle ke zvyšování cen nemovitostí, nerovnému konkurenčnímu prostředí, k přeměnám rezidenčních oblastí a dalším negativním externalitám pro místní obyvatelstvo. V příspěvku je využita metoda desk research, založená na zpracování sekundárních dat, která byla doplněna vlastním pozorováním a hloubkovým rozhovorem se zástupcem IPR Praha. Při porovnání konkrétní situace a implementovaných opatření k řešení tohoto problému v dalších modelových destinacích, které slouží jako určitý benchmark pro danou případovou studii, lze konstatovat, že v případě Prahy častokrát iniciativa přichází spontánně zespoda. Implementace opatření bývá mnohdy prováděna až při opakujících se stížnostech ze strany rezidentů.

Klíčová slova

Airbnb, globální trendy, městské destinace, Praha

Annotation

The paper focuses on one of the current global trends related to the expansion of the sharing economy and short-term accommodation services on the Internet platform. The paper aims to evaluate the socio-economic impacts of the Airbnb service in the capital city of Prague, which is one of the most visited cities in Europe. The Airbnb phenomenon, which indirectly contributes to overtourism and the burden on city centres, usually leads to higher house prices, unequal competition, changes in residential areas, and other negative externalities for the residents. The paper applies the desk research method based on the processing of secondary data, supplemented by own observation and in-depth interview with a representative of IPR Prague. When comparing the specific situation and the measures implemented to deal with this problem in other model destinations, serving as a benchmark for the case study, it can be stated that in the case of Prague, the initiative often comes spontaneously from below. The implementation of measures is often carried out only after repeated complaints by residents.

Key words

Airbnb, global trends, urban destination, Prague

JEL classification: R11, Z32

1. Úvod

Služba krátkodobého ubytování Airbnb se stala globálním fenoménem a alternativou ke standardnímu ubytování nabízenému hromadnými ubytovacími zařízeními (HUZ). Společnost Airbnb funguje na trhu od roku 2008 a uživatelé mohou její služby využívat ve více než 100 tisících městech a 191 zemích po celém světě (Airbnb, 2019). Hlavní myšlenkou je nabídka ubytování v soukromí poskytovaná obyčejnými lidmi, kteří mají ve své domácnosti

volný pokoj nebo část domu, případně vlastní nevyužitý byt. Tento moderní trend, doplňující nabídku ubytování ve městech, může činit cestování dostupnějším, což přináší také nová úskalí a výzvy nejen pro tradiční ubytovatele, ale i pro trh s nemovitostmi a lokální prostředí jako celek. Tato služba bývá některými studii považována za jeden z relevantních indikátorů overtourismu, který ve svém důsledku negativně působí na místní infrastrukturu (Peeters a kol., 2018). V takovém případě aktivity cestovního ruchu pronikají do každodenního života rezidentů a negativně ovlivňují jejich životní styl, přístup k občanské vybavenosti a obecné blaho (Milano a kol., 2018). Současně lokality s větší přítomností služby Airbnb mohou být poznamenány tzv. gentifikací (Roelofsen, 2018).

Prostorové rozložení služby Airbnb je podle Adamiaka (2018) v Evropě koncentrováno obzvláště do historických center měst, která už vzhledem ke svému potenciálu pro nadměrný rozvoj cestovního ruchu čelí problémům s přetížením infrastruktury a s turistifikací (Novotná a kol., 2019). V těchto lokalitách může být v souladu s územním plánem města omezena stavba nových hotelů (García-Hernández a kol., 2017). V porovnání se vznikem hotelových komplexů však není rozšíření Airbnb do turistických center nijak administrativně ani stavebně náročné (Zervas a kol., 2017). V případě rozšiřujícího se působení platformy Airbnb a souvisejícího přetížení center měst tedy vzniká prostor pro zdokonalení plánování a využívání strategických inovací (Vaughan, Daverio, 2016; Skift, 2018).

V mnoha městech je již fungování Airbnb regulováno za účelem ochrany trhu s nemovitostmi. Větší počet měst se uchýlil k regulaci na maximální možnou dobu pronájmu či zavedení turistické daně z pronájmu (Zaw Thiha, 2019). Samotné Airbnb však prozatím funguje na systému seberegulace založeném na veřejných hodnoceních, která mohou sloužit k přibližnému odhadu obsazenosti a ke zjištění popularity určitých oblastí (Roelofsen, 2018). Utlumení negativních dopadů služby Airbnb ve městech je společným cílem všech zainteresovaných aktérů, včetně samotné platformy, která má zájem se podílet na udržitelném cestovním ruchu v destinaci (Stone, 2019). Odhady potenciálních ekonomických dopadů Airbnb jsou významně limitovány skutečností, že platforma není povinna zveřejňovat informace o počtu zarezervovaných nocí, ani o celkové ceně. Nabídky celých nemovitostí jsou hodnoceny více než nabídky skutečně sdíleného ubytování (Roelofsen, 2018:322), takže je možné se domnívat, že celé nemovitosti jsou mnohem oblíbenější než sdílené ubytování.

Proces regulace nabídky krátkodobého ubytování je komplikovanější, neboť při zavedení regulací je nutný souhlas Evropské unie (Stone, 2019). Evropská unie však považuje Airbnb za digitálního zprostředkovatele služeb a nikoliv za tradičního poskytovatele (Henley, 2019). Přesto by platforma měla sdělovat veškeré informace o nabídkách ubytování (Stone, 2019; Henley, 2019; O'Sullivan, 2019), aby mohlo dojít k nastolení rovných podmínek pro všechny, nejen pro tradiční poskytovatele, ale i pro města, jež musí přijmout potřebná opatření k adaptaci, resp. utlumení dopadů Airbnb v rámci městského plánování. Jak však uvádí Jonas (2016), zahrnutí sdílené ekonomiky do stávajícího právního rámce je nefunkční a taktéž novelizace zákonů je v tomto případě neefektivní vzhledem k rychlému nárůstu podobných společností působících na trhu sdílené ekonomiky. Z tohoto důvodu je snazší a administrativně méně náročné regulovat služby sdílené ekonomiky místními vyhláškami než zasahovat do tohoto segmentu na nadnárodní úrovni.

Následující Tab. 1 se zaměřuje na sumarizaci možných regulačních opatření v kontextu identifikovaných negativních dopadů způsobovaných službou Airbnb.

Tab. 1: Souhrn regulačních opatření negativních dopadů Airbnb

Zjištěné negativní dopady Airbnb v destinacích	Možnosti jejich řešení
Komerencializace služby	Maximální denní limity Limity počtu nabídek Povinné licence a oprávnění
Konkurence tradičním ubytovacím zařízením	Jednotné daňové podmínky Jednotné bezpečnostní podmínky
Daňové úniky	Povinnost informačního sdílení Daňová optimalizace a vymahatelnost Pokuty
Růst cen nemovitostí a pronájmů	Bytová politika Cenová referenční mapa
Nedostatečná nabídka volných bytů	Maximální limity služby Zvýhodnění dlouhodobých pronájmů Úlevy pro kupující za účelem bydlení
Přetížení destinace a její gentrifikace	Maximální limity Povinné licence a oprávnění Zavedení vyloučených zón k pronájmu.
Narušení života místních obyvatel	Kontroly Povinnost informačního sdílení

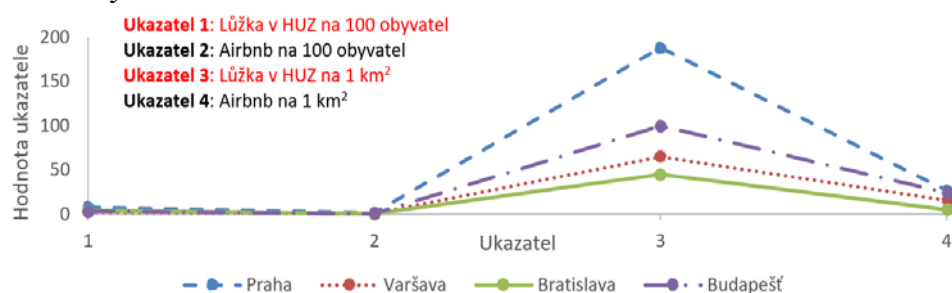
Zdroj: vlastní zpracování na základě rešerše literatury

2. Cíl a použité metody

Příspěvek je součástí širšího výzkumného záměru, orientovaného na problém rozvoje sdílené ekonomiky a zejména expanze krátkodobého ubytování nabízeného prostřednictvím služby Airbnb v městských destinacích. Cílem příspěvku je vyhodnotit socioekonomické vlivy této služby v modelové městské destinaci, se zohledněním vlivů na udržitelný rozvoj a přeměnu rezidenčních oblastí a vyhodnocením souvisejících přijatých opatření. Za modelovou destinaci bylo vybráno hlavní město Praha, které patří k nejnavštěvovanějším městům Evropy.

Pro zpracování příspěvku byly využity standardní vědecké metody analýzy, syntézy a indukce. Analyzovaná sekundární data pocházejí z datového portálu Insideairbnb.com a Airdna.co, ze stránek ČSÚ, z výročních zpráv a analýz relevantních institucí (Prague City Tourism, Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy). Za účelem komplexního uchopení problematiky byla provedena mediální analýza dostupných domácích a zahraničních médií. Dále byly využity informace z facebookových stránek *Praha číslo 1*, které obsahují mimo jiné postřehy místních obyvatel, ale i hostitelů. Vlastní primární data vycházejí z realizovaného řízeného rozhovoru se zástupcem Institutu plánování a rozvoje hlavního města Prahy. Poznatky z rozhovoru posloužily k ověření významnosti zjištěných problémů, sumarizaci konkrétních socioekonomických vlivů, jejich dopadů na udržitelný rozvoj města a zhodnocení přijatých opatření.

Dílčí analýza současného stavu v Praze může posloužit ke komparaci s dalšími turisticky významnými městskými destinacemi. Jako vhodné se jeví také vyhodnocení situace v širším středoevropském prostoru nebo v rámci zemí skupiny Visegrádské čtyřky, v nichž Praha s počtem jednotek Airbnb zcela dominuje. Pro zhodnocení současného stavu a komparaci rozvoje cestovního ruchu i služby Airbnb ve středoevropském „visegrádském“ prostoru byly vybrány ukazatele, které jsou kvantifikovány v Tab. 2 a graficky znázorněny v Obr. 1. Mezi tyto ukazatele patří intenzita cestovního ruchu, která je dána počtem přenocování hostů v HUZ na počet obyvatel, nebo hustota cestovního ruchu vypočtená jako počet přenocování hostů v HUZ na 1 km² rozlohy dané lokality, která lépe popisuje zatížení destinace a doprovodné infrastruktury. Kromě toho bylo využito výpočtů pro turistické zatížení území (rekreační funkce) a Defertovy funkce, modifikovaných taktéž pro počet jednotek Airbnb.

Obr. 1: Vybrané ukazatele

Zdroj: vlastní zpracování dle Tourmis (2019), Airdna (2019)

Tab. 2: Zastoupení služby Airbnb – situace v Praze v kontextu hlavních měst V4

	Praha	Varšava	Bratislava	Budapešť
Počet obyvatel (tis.)	1 309	1 765	424	1 764
Rozloha (km ²)	496	517	368	525
Počet lůžek v HUZ (2018)	93 169	33 402	16 368	52 274
Počet přenocování (2018)	18 249 084	6 383 608	2 691 787	10 370 533
Počet přenocování v HUZ na 1 km ² (Hustota cestovního ruchu)	36 793	12 347	7 315	19 753
Počet přenocování v HUZ na 100 obyvatel (Intenzita cestovního ruchu)	1 394,12	361,68	634,86	587,90
Počet lůžek v HUZ na 100 obyvatel (Defertova funkce)	7,12	1,89	3,86	2,96
Počet lůžek v HUZ na 1 km ² (Rekreační funkce)	187,84	64,61	44,48	99,57
Airbnb jednotky (2019)	13 066	7 878	1 728	12 424
Airbnb jednotky na 100 obyvatel	0,99	0,46	0,41	0,70
Airbnb jednotky na 1 km ²	26,33	15,23	4,70	23,65

Zdroj: vlastní zpracování dle Tourmis (2019), Airdna (2019)

3. Identifikace negativních dopadů Airbnb v Praze

Na základě výše uvedených metodických postupů lze identifikovat konkrétní okruh problémů, které ovlivňují udržitelnost rozvoje (nejen) cestovního ruchu hlavního města Prahy a posouvají hranice mezi turistickou a rezidenční oblastí s ohledem na expanzi služeb krátkodobého ubytování. Stejně tak lze poukázat na posouvání hranic mezi soukromým vlastnictvím a komerčním sektorem

3.1 Konkurence pro klasické hotelnictví

Nabídka Airbnb není registrována jako ubytovací zařízení, je však možné se domnívat, že Airbnb je potenciálně považováno za konkurenční službu k pokojům v HUZ. Některé hotely označují Airbnb za nekalou konkurenci, jelikož se na ni nevztahují stejná pravidla ohledně poskytování turistického ubytování (Němec, 2018). Vznik Airbnb je obecně administrativně i stavebně jednodušší než výstavba hotelů, což souvisí i se snazší kolaudací bytu využitelného pro Airbnb ve srovnání s kolaudací hotelu (Černý, 2015). V Praze lze považovat Airbnb spíše za doplňující ubytovací službu ke klasickým hotelovým pokojům. Dle odborníků služba Airbnb v Praze nepřebírá hotelové zákazníky, ale vytváří částečně nový trh (Gráf in Cvrček, 2016). Nicméně lze předpokládat, že službou Airbnb budou více postihnuty zejména malé hotely než hotelové komplexy.

Ačkoliv dle ČSÚ (2019) dochází k růstu počtu přenocování hostů, vývoj počtu HUZ a jejich lůžek je až na mírné odchylky neměnný. To může přispívat ke vzrůstající popularitě poskytování služby Airbnb a nahraovat k vyššímu využití sdíleného ubytování turisty. Tab. 3 zobrazuje počet odhadovaných lůžek Airbnb a počet lůžek HUZ v Praze. S ohledem na odhadovanou celkovou kapacitu lůžek v Airbnb je možné konstatovat, že maximální možná lůžková kapacita v Praze je přes 145 tisíc lůžek. Airbnb se na celkové kapacitě tedy podílí asi z 36 %. Na základě těchto informací je možné tvrdit, že Airbnb je vytiženějším způsobem ubytování. Co se týče absolutního vyjádření, HUZ v Praze však poskytuje více lůžek než Airbnb.

Tab. 3: Počet lůžek v pražských HUZ vs. v Airbnb

Počet lůžek HUZ	93 169
Čisté využití lůžek	61 472 (66 %)
Odhadovaný počet lůžek Airbnb	52 378
Odhadovaná průměrná obsazenost	40 331 (77 %)
Celková lůžková kapacita	145 547
Podíl Airbnb na celkové lůžkové kapacitě	36 %

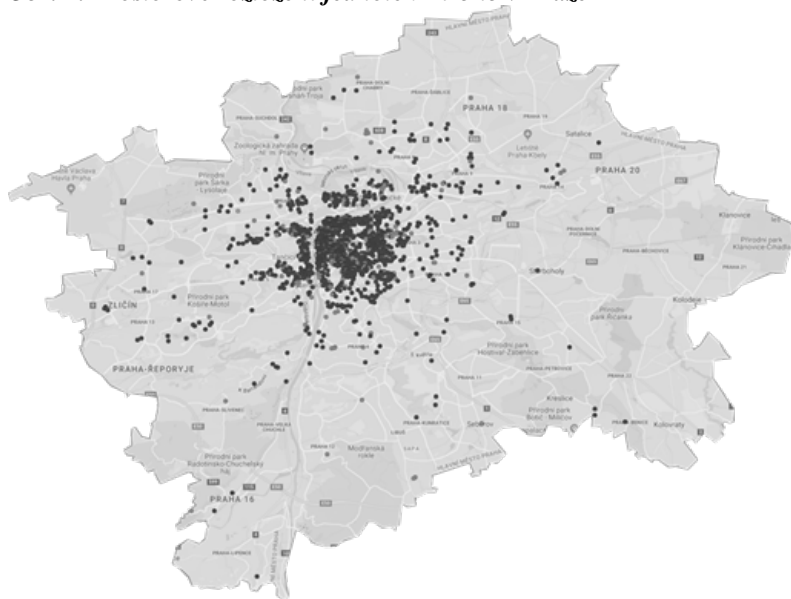
Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ (2019), Marianovská, Němec (2018), Airdna (2019)

3.2. Vliv na trh nemovitostí

Největší počet nabídek Airbnb je v historickém centru města (Obr. 2), kde se byty vytratily z realitního trhu (Němec, 2018). Investice do krátkodobých pronájmů je stále vyhledávanější (Vyhnánovský, 2016), jelikož

krátkodobý pronájem je v centru Prahy výnosnější než dlouhodobý, a to v některých případech až o 100 % (Divinová, 2018; Tomanka, 2018).

Obr. 2: Prostorové rozložení jednotek Airbnb v Praze

Zdroj: Airdna.co (2019)

Již při samotné prohlídce pražských bytů zájemci zvažují pronájem na Airbnb (Mílek in Divinová, 2018). V tom se shoduje i většina analyzovaných mediálních článků, že služba Airbnb pro mnohé investory představuje možnost vyšších výdělků. Toto chování má vliv na růst cen i dostupnost nemovitostí a dlouhodobých pronájmů. V historickém centru Prahy tak převažuje nabídka krátkodobých pronájmů prostřednictvím Airbnb nad nabídkou bytů k prodeji nebo dlouhodobému pronájmu (Marianovská, Němec, 2018). Nabídka dlouhodobého pronájmu se snižuje a vlivem konstantní poptávky po tomto bydlení vzniká prostor k růstu cen dlouhodobých pronájmů.

Krátkodobé pronájmy přes Airbnb však vyžadují pravidelnou údržbu, která je spojena s vysokou fluktuací hostů. Stoupá zde i riziko poškození či odcizení majetku, při dlouhodobých pronájmech k tomuto účelu slouží vratná kauce. Z důvodu nutné pravidelné údržby se v Praze vyskytují společnosti, které nabízejí majitelům bytů zprostředkování služby Airbnb včetně všech dodatečných služeb jako jsou úklid a ostraha.

3.3. Komericializace a gentrifkace města

Vývoj cen na trhu nemovitostí, ale i samotný vliv Airbnb se podílí na gentrifkaci centra Prahy (Zabloudivová, 2016). Mezi gentrifkovanou lokalitu v Praze patří Vinohrady, Malá Strana, Karlín nebo Letná (Gebrian, Kolínská in Zabloudivová, 2016). Odliv obyvatel z centra Prahy a přemíra turistů na hraně únosné meze způsobuje přeměnu služeb spotřebního charakteru na turistické služby (Divinová, 2018). Z historického centra Prahy se v posledních letech stává turistická atrakce plná turistických pastí v podobě barů, kýchovitých obchodů se suvenýry, masážních salónů a podobných služeb, které jsou cílené primárně na turisty. Praha totiž v rámci České republiky dominuje v počtu příjezdů a přenocování (zahraničních) hostů, což dokládají i data ČSÚ. Počty příjezdů do hlavního města se zvyšují i vlivem sdílené ekonomiky (Vaniček, 2019). Data týkající se počtu přenocování v Airbnb se však nevyskytují ve statistikách. Hostitelé mají sice povinnost hlásit příchozí turisty, ve skutečnosti k tomu dochází jen zřídka. Vzhledem k obtížné dostupnosti těchto dat se právě počet přenocování v Airbnb těžko odhaduje. Na tento problém poukazuje Weber a kol. (2017), který upozorňuje na hrozbu přetížení destinace zapříčiněnou právě obtížným monitorováním příchozích turistů.

V centru vlivem přemíry turistů rostou ceny např. v restauracích a obchodech s potravinami, které místní běžně nevyužívají. Centrum Prahy je přirovnáváno z tohoto důvodu k muzeu, kde během dne je plno turistů, ale v noci je tato část Prahy opuštěná (Švejda in Zabloudivová, 2016). Z důvodu existence tohoto jevu vzniká i obava o budoucí vliv na cestovní ruch a jeho účastníky. Nadměrné množství turistických pastí a samotných turistů by mohlo odradit budoucí návštěvníky města (Divinová, 2018). Mohlo by dojít ke snížení počtu turistů a podniky na ně zaměřené nebudou mít takový odbyt, protože jim klesne počet zákazníků. Vzhledem k tomu, že v minulosti došlo k postupnému vytlačení obyvatel, nebude ani snadné nahradit turisticky zaměřené podniky na ty pro

obyvatele města. V souvislosti s touto depopulací Włodarczyk a Duda (2019) upozorňují, že může docházet i k negativnímu vnímání image města.

3.4. Narušení života místních obyvatel

S rozvojem Airbnb dochází jak k posouvání hranic mezi soukromým vlastnictvím a komerčním sektorem, tak i mezi rezidenčními a turistickými hranicemi. Výskyt Airbnb v rezidenčních čtvrtích nad rámec výše uvedených negativ také narušuje soukromí místních obyvatel. S rostoucím počtem hostů Airbnb roste i počet stížností obyvatel, kteří bydlí v těsné blízkosti jednotek Airbnb nabízených ke krátkodobému pronájmu (Tomanka, 2018). Někteří hosté Airbnb nerespektují místní obyvatele a ti si následně stěžují převážně na hluk a rušení nočního klidu. Mohou se však bránit pouze tím, že zavolají městskou policii, pokutování jsou však hostitelé, kteří nejsou schopni dodržovat podmínky (Tait, 2019). V případě negativní zkušenosti má hostitel možnost udělit hostům negativní hodnocení, v případě více negativních hodnocení je uživatel ze služby vyloučen (Tomanka, 2018).

Obyvatelé domů, ve kterých se nachází byt poskytovaný prostřednictvím Airbnb, mohou vnímat nižší pocit bezpečí v okolí domu. V některých domech se v sezóně skupiny turistů střídají i několikrát za týden. Tuto problematiku také doplňuje i vyšší výskyt odpadků a nedostatečná četnost jejich svozu. Místní obyvatele proto vnímají častý pohyb turistů v svém domě negativně.

4. Vyhodnocení přijatých opatření

V České republice podléhá hostitel daňové povinnosti v souladu s aktuálním zákonem. Hostitel s vyšším obratem než 1 mil. Kč za poslední rok je dle § 6 zákona č. 235/2004 Sb. Zákon o dani z přidané hodnoty plátcem DPH. Do 3 dnů od příjezdu zahraničního hosta je hostitel povinen jej nahlásit na cizinecké policii a dodržovat zákon č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců na území ČR. Od 1. 1. 2020 je na základě novely zákona o místních poplatcích hostitel povinen platit poplatek z pobytu za každého svého hosta (zákon č. 565/1990 Sb., Zákon České národní rady o místních poplatcích). Daňovou povinnost hostitele hlídá finanční úřad, který provádí kontroly prostřednictvím tzv. mystery shoppingu. Tato aktivita je ale proti pravidlům užívání platformy, a proto hrozí zrušení účtu ze strany Airbnb tomu uživateli, který kontrolu provádí. Realizace kontroly je vzhledem k problematické lokalizaci ubytování Airbnb těžko proveditelná.

Služba funguje na systému seberegulace a není u nás dosud nijak legislativně omezena. Společnost Airbnb se aktivně podílí na informovanosti hostitelů ohledně zodpovědného hostingu tím, že pořádá informační schůzky pro hostitele. Speciálně pro Prahu společnost připravila příručku pro hostitele za účelem klidného soužití jejich hostů a sousedů (Tomanka, 2018). V případě Prahy však neexistuje mnoho dalších regulačních opatření. Problémem, který se vyskytuje v Praze, je zpoždění implementace opatření. Ačkoliv negativní vlivy služby Airbnb dopadají na město delší dobu a místní obyvatele vnímají narušení rezidenčních zón, neproběhlo v minulosti žádné preventivní opatření. V tomto případě se provádí implementace opatření až ve fázi vzniklých problémů a opakujících se stížností na tyto problémy.

Praha v regulaci tedy zaostává. Problémem je zde časová nekonzistence s implementací předběžných opatření. Inspirovat se implementovanými opatřeními lze však v dalších modelových destinacích jako je Paříž či Barcelona. Jedná se taktéž o hlavní města, v nichž dochází k nadměrnému rozvoji cestovního ruchu, a proto mohou sloužit jako určitý benchmark či příklad dobré praxe. Barcelona podle dostupných informací zvládá regulovat Airbnb vhodným způsobem. Pro poskytovatele je povinná registrace, případně licenční číslo a nabídka krátkodobých pronájmů prostřednictvím sdílené ekonomiky je omezena na maximálně 31 dní v roce po dobu maximálně 4 měsíců. V případě porušení pravidel je hostitel pokutován a může mu být odebrána licence. Paříž řeší regulaci Airbnb obdobným způsobem. Z legislativního hlediska rozděluje ubytování podle tří kategorií, z nichž se speciálně zaměřuje na sdílené ubytování v kategorii primárního bydlení. Jedná se o rezidenční bydlení, které má majitel povoleno pronajímat po maximálně stanovenou dobu 120 dní v roce. Po povinné registraci je hostiteli uděleno registrační číslo, které je nutné zveřejňovat v rámci nabídky na platformě Airbnb. Při porušení některého z pravidel jsou hostitelé pokutováni a Airbnb vyzývá k odstranění inzerce z nabídky.

Z tohoto důvodu by Praha měla v budoucnu zvážit opatření, která fungují v ostatních městech. Přehled opatření je znázorněn v Tab. 4. Povinnost registrace a maximální doba pronájmu by mohla snížit počet profesionálních hostitelů a investorů, jejichž vliv se odráží na ceně dlouhodobých pronájmů. Povinnost sdílení informací o hostitelích by pomohla k lepší daňové vymahatelnosti a městskému plánování.

Tab. 4: Opatření zavedená v modelových městech

	Praha	Barcelona	Paříž
Povinná registrace ubytování	×	✓	✓ (od 30. 4. 2017)
Sdílení informací	×	✓	✓ (od 1. 1. 2020)
Maximální doba pronájmu	×	✓ (max. 31 dní/rok)	✓ (max 120 dní/rok)
Kontroly	✓	✓	✓

Zdroj: vlastní zpracování

5. Závěr

Příspěvek se zaměřoval na globální trend Airbnb, jakožto na digitálního zprostředkovatele služby krátkodobého ubytování. Cílem bylo identifikovat socioekonomické vlivy Airbnb působící na městské prostředí a udržitelnost cestovního ruchu v destinaci. Nabídka Airbnb se vyskytuje nejvíce v historických centrech měst, kde většinou převažuje nabídka celých domů či bytů, což dokazuje, že tyto případy nenaplnují princip sdíleného ubytování. Negativní vlivy této služby obecně vzato působí na růst cen bytů a nájemného, komercializaci a vlivem negativních externalit jsou ovlivněni i místní obyvatelé, kteří se na sdíleném ubytování nepodílejí.

Jiná hlavní města s intenzivním rozvojem cestovního ruchu, jako je např. Barcelona a Paříž, bojují na poli sdíleného ubytování již několik let, ale Praha se o regulace teprve pokouší, přičemž se potýká vlivem zpožděné implementace opatření s narůstáním negativních dopadů. Na základě příkladu dobré praxe by Praha měla v budoucnu zvážit opatření, která v těchto městech fungují. Povinnost registrace a maximální doba pronájmu by mohla snížit počet profesionálních hostitelů a investorů, jejichž vliv se odráží na ceně dlouhodobých pronájmů. Povinnost sdílení informací o hostitelích by pomohla k lepší daňové vymahatelnosti a městskému plánování.

Literatura

- [1] ADAMIAK, C., (2018). Mapping Airbnb supply in European cities. *Annals of Tourism Research*, vol. 71, pp. 67-71. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2018.02.008.
- [2] AIRBNB, (2019). *Tvoje bezpečnost je u nás na prvním místě*. [online]. [cit. 2019-06-17]. Dostupné z: <https://www.airbnb.cz/trust>.
- [3] AIRDNA, (2019). *Prague*. [online]. [cit. 2019-09-01]. Dostupné z: <https://www.airdna.co/vacation-rental-data/app/cz/default/prague/overview>.
- [4] CVRČEK, M., (2016). Manažer české AirBnB: Turisty nekrademe, vytváříme vlastní. Pronajměte i vy svůj gauč. *Reflex*. [online]. [cit. 2019-09-30]. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/rozhovory/71107/manazer-ceske-airbnb-turisty-nekrademe-vytvarime-vlastni-pronajmete-i-vy-svuj-gauc.html>.
- [5] ČERNÝ, A., (2015). Amatérské ubytování v Česku se stává hitem. Levné noclehy vadí hoteliérům. *iDNES.cz*. [online]. [cit. 2019-09-30]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/airbnb-rust-v-cesku.A151206_172024_ekonomika_rny.
- [6] ČSÚ, (2019). *Veřejná databáze*. [online]. [cit. 2019-12-03]. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jspx?_afz=statistiky.
- [7] DIVINOVÁ, J., (2018). Airbnb může pokrýt trh s nemovitostmi i lokální vztahy, míní experti. *iDNES.cz*. [online]. [cit. 2019-10-06]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/airbnb-vliv-mesta-kratkodobe-ubytovani.A180212_152831_ekonomika_div.
- [8] GARCÍA-HERNÁNDEZ, M, DE LA CALLE-VAQUERO, M., YUBERO, C., (2017). Cultural Heritage and Urban Tourism: Historic City Centres under Pressure. *Sustainability*, vol. 9, no. 8, pp. 1-19. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su9081346.
- [9] HENLEY, J., (2019). Ten cities ask EU for help to fight Airbnb expansion. *The Guardian*. [online]. [cit. 2019-09-15]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/cities/2019/jun/20/ten-cities-ask-eu-for-help-to-fight-airbnb-expansion>.
- [10] INSIDE AIRBNB, (2019). *Prague*. [online]. [cit. 2019-10-07]. Dostupné z: <http://insideairbnb.com/prague/>.
- [11] JONAS, A., (2016). Share and Share Dislike: The Rise of Uber and AirBNB and How New York City Should Play Nice. *Journal of Law and Policy*, vol. 24, no. 1, pp. 205-239.
- [12] MARIANOVSKÁ, V., NĚMEC, M., (2018). *Fenomén Airbnb a jeho dopady v kontextu hl. m. Prahy*. Praha: Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy. [online]. [cit. 2019-09-30]. Dostupné z: http://www.iprpraha.cz/uploads/assets/dokumenty/ssp/analyzy/bydleni_realitni_trh/fenomen_airbnb_a_jeho_dopady_v_kontextu_hl.m.prahy.pdf.

- [13] MILANO, C., CHEER, J., NOVELLI, M., (2018). *Overtourism: a growing global problem*. The Conversation Trust (UK) Limited. [online]. [cit. 2019-07-16]. Dostupné z: <https://theconversation.com/overtourism-a-growing-global-problem-100029>.
- [14] NĚMEC, J., (2018). Airbnb přichází o původní ideu, je z něj tvrdý byznys. V některých částech Prahy má větší kapacity než hotely. *Economia*. [online]. [cit. 2019-10-05]. Dostupné z: <https://ekonom.ihned.cz/c1-66330900-airbnb-v-praze-dohani-hotely-blizi-se-regulace>.
- [15] NOVOTNÁ, M. et al., (2019). Identifikace globálních trendů v cestovním ruchu a jejich vliv na udržitelnost destinace. In *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 462-469. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-58.
- [16] O'SULLIVAN, F., (2019). *European Cities Fear They'll Lose Power to Regulate Airbnb*. Citylab. [online]. [cit. 2019-08-28]. Dostupné z: <https://www.citylab.com/life/2019/07/vacation-rentals-europe-cities-airbnb-regulations-travel-eu/593146/>.
- [17] PEETERS, P. et al., (2018). *Research for TRAN Committee - Overtourism: impact and possible policy responses*. Brusel: Evropský parlament. [online]. [cit. 2019-07-18]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/629184/IPOL_STU\(2018\)629184_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/629184/IPOL_STU(2018)629184_EN.pdf).
- [18] PRAGUE CITY TOURISM, (2019). *PRAHA – příjezdový cestovní ruch v roce 2018*. [online]. [cit. 2019-09-21]. Dostupné z: <https://www.praguecitytourism.cz/file/edee/2019/09/analyza-2018-final.pdf>.
- [19] ROELOFSEN, M., (2018). Exploring the socio-spatial inequalities of Airbnb in Sofia, Bulgaria. *Erdkunde*, vol. 72, no. 4, pp. 313-327. ISSN 0014-0015. DOI 10.3112/erdkunde.2018.04.04.
- [20] SKIFT, (2018). *Megatrends defining travel in 2018*. [online]. [cit. 2019-06-06]. ISBN 978-0-9986958-1-5. Dostupné z: <https://skift.com/wp-content/themes/skift/img/megatrends-2018/Skift-Megatrends-2018.pdf>.
- [21] STONE, J., (2019). *EU governments cannot regulate Airbnb without asking Brussels, says ECJ. The Independent*. [online]. [cit. 2019-09-02]. Dostupné z: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/airbnb-eu-regulation-member-states-france-spain-european-court-justice-a8892801.html>.
- [22] TAIT, R., (2019). The fall of Prague: 'Drunk tourists are acting like they've conquered our city'. *The Guardian*. [online]. [cit. 2019-10-11]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2019/aug/25/prague-drunk-tourists-conquer-our-city>.
- [23] TOMANKA, M., (2018). Popularita Airbnb stále roste, stejně jako počet stížností sousedů. *iDNES.cz* [online]. [cit. 2019-10-05]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/airbnb-ubytovani-hotel-platforma-pronajem-praha.A180723_210940_ekonomika_linv.
- [24] TOURMIS, (2019). *Marketing-Information-System for tourism managers*. Wien: MODUL University Vienna- Dostupné z: <http://www.tourmis.info/>.
- [25] VANÍČEK, J., (2019). Disparities in Urban Tourism in the Czech Republic. *Czech Journal of Tourism*, vol. 8, no. 1, pp. 33-47. ISSN 1805-9767. DOI 10.2478/cjot-2019-0003.
- [26] VAUGHAN, R., DAVERIO, R., (2016). *Assessing the size and presence of the collaborative economy in Europe*. Brusel: Evropská komise. ISBN 978-92-79-67026-8. DOI 10.2873/971404.
- [27] VYHNANOVSKÝ, O., (2016). Airbnb hýbe českým realitním trhem. *Lidové noviny*. [online]. [cit. 2019-11-19]. Dostupné z: <https://www.pressreader.com/czech-republic/lidove-noviny/20161027/281792808572217>.
- [28] WEBER, F. et al., (2017). *Tourism destinations under pressure: Challenges and innovative solutions*. Lucern University of Applied Sciences and Arts, Institute of Tourism ITW. DOI 10.13140/RG.2.2.31472.66566.
- [29] WŁODARCZYK, B., DUDA, M., (2019). The role of the novel in shaping a city's image and its choice as a tourist destination: The case of Łódź. *Moravian Geographical Reports*, vol. 27, no. 1, pp. 41-53. ISSN 2199-6202. DOI 10.2478/mgr-2019-0004.
- [30] ZABLOUDILOVÁ, T., (2016). *Gentrifikace je negativní proces, přestože na začátku vypadá dobře. Částem Prahy reálně hrozí*. Český rozhlas [online]. [cit. 2019-10-20]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/radiowave/distrikt/_zprava/gentrifikace-je-negativni-proces-prestoze-na-zacatku-vypada-dobrecastem-prahy-realne-hrozi--1640725.
- [31] ZAW THIHA, T., (2019). Top cities where Airbnb is legal or illegal. *Investopedia* [online]. [cit. 2019-09-15]. Dostupné z: <https://www.investopedia.com/articles/investing/083115/top-cities-where-airbnb-legal-or-illegal.asp>.
- [32] ZERVAS, G., PROSERPIO, D., BYERS, J., (2017). The Rise of the Sharing Economy: Estimating the Impact of Airbnb on the Hotel Industry. *Journal of Marketing Research*, vol. 54, no. 5, pp. 687-705. ISSN 0022-2437. DOI 10.1509/jmr.15.0204.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu „Proměny peri-urbánního prostředí v důsledku společensko-ekonomických trendů v cestovním ruchu“ (MUNI/A/1033/2019).

MODIFIKACE VIRTUÁLNÍ REGIONÁLNÍ INFRASTRUKTURY PRO CRM AUTONOMNÍMI SYSTÉMY

Modification of virtual regional infrastructure for CRM by autonomous systems

JOSEF BOTLÍK¹

MILENA BOTLÍKOVÁ²

MILENA JANÁKOVÁ¹

¹ Katedra informatiky a matematiky | ¹ Department of Informatics and Mathematics
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karvina, Czech Republic
E-mail: botlik@opf.slu.cz, mija@opf.slu.cz

² Ústav lázeňství, gastronomie a turismu | ² The Institute of Gastronomy, Spa management and
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě | Tourism, Faculty of Philosophy and Science in Opava
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Hradecká 17, 746 01 Opava, Czech Republic
E-mail: milena.botlikova@fpf.slu.cz

Anotace

V souvislosti s pandemickým stavem zapříčiněným koronavirovou virem Covid 19 je zřejmé, že odvětví závislá na pohybu zboží a osob mezi regiony budou ekonomicky méně produktivní. Takovýmto odvětvím je bezesporu cestovní ruch (CR). Částečná kompenzace dopadů a rizik je možná volbou vhodných nástrojů, v kontextu CR je takovým nástrojem efektivní řízení vztahů s klienty (CRM). Základní služby CR jsou zpravidla vztaženy k destinaci, která je geoprostorovým faktorem určujícím nabídku a poptávku. Destinace není izolovaným subjektem, je závislá na prostředí (mezi jiným i administrativně správním). Datové zpracování je tedy vždy vztaženo k územnímu celku, který je charakteristický, mezi jiným, příslušnou infrastrukturou, která je pro poskytování služeb potřebná. Jednou z charakteristik infrastruktury je i vazba mezi prvky infrastruktury, která může být definována jako vzájemná závislost prvků, například prostorová. Cílem příspěvku je prokázání geoprostorových vztahů mezi vybranými prvky nabídky a poptávky v CR danými ubytovacími kapacitami a počtem přenocování. Výchozí data jsou hodnocena metodami geoprostorové analýzy, zejména precedenční analýzou, která ukazuje změny hodnot mezi analyzovanými prvky na vybrané infrastruktuře. Infrastruktura vychází ze správního členění ČR, základní data jsou členěna na okresy a jsou postupně modifikována podle příslušnosti ke krajům a podle minimálních vzdáleností. Generování infrastruktury je prováděno průchodem autonomních agentů. Výsledky práce prokazují prostorové závislosti a ukazují na nutnost zkoumat vztahy mezi veličinami na základě spádu veličin v prostoru, což je patrné například na chování průměrného počtu přenocování mezi okresy Brno město a Brno venkov.

Klíčová slova

CRM, cestovní ruch, region, destinace

Annotation

In the context of the pandemic condition caused by the coronavirus Covid 19, it is obvious that economic sectors dependent on movement of goods and people between regions will be less economically productive. Undoubtedly it is tourist industry (TI). Partial compensation of impacts and risks is practicable by appropriate tools, in this context it is client relationship management (CRM). Basic TI services are related to a destination which is a geospatial factor determining supply and demand. Destination isn't isolated entity, it is dependent on environment (between other and administrative). Data processing is always related to a territorial unit which is characterized, between others, relevant infrastructure which is needed for provision of services. One characteristic of infrastructure is relation between elements of infrastructure, which can be defined as interdependence of elements, e.g. spatial. The aim of the contribution is to demonstrate the geospatial relationship between selected elements of supply and demand in the TI given accommodation capacities and the number of overnight stays. Defaults data are evaluated by geospatial analysis methods, especially precedent analysis showing changes of values between

elements analyzed on the infrastructure. Infrastructure is based on administrative division of Czech Republic, basic data are divide into districts and modified to regions by minimum distances. Infrastructure is generated by passage of autonomous agents. The results of the work demonstrate spatial dependencies and indicate the need to examine the relationships between quantities based on the gradient of quantities in the space, which is evident, for example, on the behavior of the average number of overnight stays between the districts of Brno city and Brno countryside.

Key words

CRM, tourism, region, destination

JEL classification: M30, R11

1. Úvod

Regionální analýzy nabídkové a poptávkové strany služeb, které jsou závislé na pohybu a dislokaci zákazníků, mohou být vhodným podkladem pro efektivní řízení vztahů s klienty, zejména takových, kteří mají již k subjektům CR vytvořený ekonomický vztah nebo jsou ochotni tento stav vytvářet, zejména se jedná o nástroje založené na CRM a CSM, na což upozorňuje např. Palatková, (2011). CRM (Customer Relationship Management) označuje systémy pro řízení vztahů se zákazníky (Lehtinen, 2007) založené na efektivním shromažďování, třídění a zpracování údajů o zákaznících, především se jedná o evidování zákaznických kontaktů, procesů souvisejících s ubytováním, resp. důvodem pobytu a o případný přínos související s tržbami. Cílení služeb a oslovení potenciačních klientů, maximalizace přínosu z návštěvnosti (maximalizace zisku, minimalizace rizik) je založeno na pochopení a identifikaci zákaznických potřeb. Protože stávající zákazníci (zejména dlouhodobí, spokojení) jsou pro firmy nejhodnotnější, jsou CRM systémy využívány k analytickému hodnocení věrnostních faktorů a faktorů souvisejících se spokojeností.

Studii souvislostí mezi CRM a vlastními zájmy (rozmanitostí poptávky) provedl např. Udunuwara et al., (2019), který na základě dotazníkového šetření zjišťoval možnosti opakované poptávky po produktu CR. Vhodnost využití CRM při řešení souvisejícími s prevencí nepříznivých jevů a zotavováním destinací uvádí např. (Aliperti et al., 2018), který poukazuje na fakt, že evropští turisté jsou vstřícnější k odstraňování příčin a důsledků nepříznivých jevů, méně pak k prevenci, což může být pozitivním jevem při obnově CR po uplynutí pandemického stavu. Jak upozorňují někteří autoři (Chlebovský, 2017; Palatková, 2011), v souvislosti s destinačním managementem jde v současnosti spíše o komplexní pojetí péče o zákazníky, které má za cíl efektivní tvorbu a správu individualizovaných řešení zákaznických potřeb s používáním nástrojů managementu zákaznických řešení CSM (Customer Solutions Managementu). Oproti úzkému marketingovému pohledu řízení vztahů se zákazníky pomocí CRM je CSM rozšířeno na komplexní pojetí, které propojuje tržní a zákaznickou orientaci, projektový a produktový management a engineering v jeden funkční celek, směřující k efektivní tvorbě individualizovaných zákaznických řešení (Chlebovský, 2017).

Vymezení marketingu destinace vůči ostatním oblastem marketingu CR lze nalézt opět např. u Palatkové (2011), která upozorňuje na skutečnost, že z pohledu managementu je destinace jakýmsi katalyzátorem stimulujícím ostatní obory a dále na fakt, že destinace je určena velikostí zdrojového trhu. Vyjdeme-li z faktu, že destinace jsou základním stavebním kamenem pro tvorbu produktů cestovního ruchu a vytváření integrovaného zážitku cestovatele, je patrné, že východiska pro CRM a CSM jsou lokálně odlišná a specifická, s příslušnou mírou zobecnitelnosti. Lokální závislost je dána tradičním chápáním destinace jako geograficky vymezené oblasti (Herget, 2018; Morrison, 2018; Palatková, 2011). Destinace jsou často uměle rozdělovány na základě geografických a politických hranic (státy, regiony, NUTS apod.), které nevyhovují spotřebitelským preferencím a logice fungování turistického odvětví. Destinace jsou tedy zpravidla vázány ke geograficky vymezenému celku, ale zachovávají si vazbu na správní celky. I když je destinace geografický region, který je návštěvníky chápán jako unikátní entita, je vázán např. k politickému a legislativním rámci nadřazených celků. (Palatková, 2011) i (Herget, 2018) upozorňují na definici destinace jako regionální, mezinárodně (globálně) konkurenceschopné, strategicky řízené jednotky nabídky na mezinárodním trhu. Destinace jsou však rovněž vzájemně si konkurující jednotky, jejichž společným cílem je prodej služeb v destinaci. Tím je dána i funkce marketingová, nabídková, plánovací a segregáční (ve smyslu zastoupení různých zájmových skupin). Všichni zmiňovaní autoři (Herget, 2018; Morrison, 2018; Palatková, 2011) upozorňují na fakt, že musí dojít k souladu mezi očekáváními klientů a atributy určité geografické lokality, koncept řízení destinace musí proto fungovat na podobných principech jako řízení firmy. Palatková (2011) a Morrison (2018) dále uvádějí, že strategická úroveň marketingu destinace je spojena s procesem segmentace trhu, jeho zacílením a umisťováním destinace.

Z výše uvedeného je patrné, že významným faktorem řízení vztahu se zákazníky v segmentu CR je lokalizace destinace, která je geograficky provázána s vyššími územně správními celky. V průběhu matematicko statistických analýz se však setkáváme se základním problémem segmentace dat, kdy statistické datové podklady jsou vztaženy k nevhodným územním celkům a je nutné výchozí data upravit v návaznosti na potřeby managementu ve vztahu k jiným geografickým či územně správním celkům. Pro úplnost je nutno zmínit skutečnost, že CRM v odvětví CR naráží na zásadní problém, kterým je rozsáhlost požadovaných datových podkladů. Například Talon-Ballesterio et al. (2018) vidí cestu v použití metod „Big Data“. V našem příspěvku nabízíme odlišný postup, převod dat do binární podoby a poměrové použití dat.

2. Cíl a metody

Stávající výzkum vychází z dříve uvedených teoretických poznatků. Na základě modifikace regionálních dat jsou zkoumány vztahy mezi počty ubytovacích kapacit a počtem návštěvníků, což jsou základní stavební kameny pro marketingové rozhodování a CRM, jako základní faktory zohledňující nabídku a poptávku v CR. Cílem výzkumu bylo prokázat vztahy a souvislosti mezi datovými podklady a regionálně vázanou infrastrukturou pro hodnocení těchto podkladů. Jako infrastruktura je chápán soubor prvků, které odpovídají za kompaktnost a stabilitu struktury a jsou vzájemně propojené. Toto označení se používá především pro struktury umělého původu¹. Efektivita výzkumu je dána skutečností, že v roce 2017 přijelo do hromadných ubytovacích zařízení (HUZ) v ČR celkem 10,2 milionu zahraničních turistů, což bylo o 9,2 % více než v roce 2016. V roce 2019 celkem 10,89 mil zahraničních turistů, nárůst oproti 2018 byl o 2,63 %. Uzavření hranic znamenalo obrovské ztráty kapacit, např. v roce 2019 bylo evidováno v HUZ více než 2 miliony německých turistů (nárůst o 44356 turistů), téměř tři čtvrtě miliónu slovenských a skoro 700 tisíc polských turistů (nárůst o 51362 turistů). Přesto, že počet turistů z Číny klesl o 1,33 %, meziroční nárůst byl více než 600 tisíc osob (turisté z Číny zaznamenali v roce 2017 nárůst dokonce 38 %). Tento výpadek nelze kompenzovat, účinným nástrojem však může být efektivní využití CRM.

Základní vztahy jsou zkoumány v závislosti na změně regionálních souvislostí souvisejících s datovou základnou, význam je kladen na geografické vztahy mezi datovými řadami a na územně správními vztahy. Uvedená analýza je příkladem modifikace regionálních vazeb, není v tuto chvíli vázána na turistické destinace, ale je prováděna v kontextu územně správních celků, okresů a krajů ČR. Datové podklady jsou tvořeny datovými řadami ČSÚ (Český statistický úřad, 2020), data jsou segmentována na okresy ČR, vyjmuta je Praha. Datové řady jsou Počet ubytovacích zařízení, Počet pokojů v ubytovacím zařízení, Počet lůžek v ubytovacím zařízení, Počet hostů, Počet přenocování a Průměrný počet přenocování sumarizovaný za hromadná ubytovací zařízení, časová osa je tvořena roky 2014-2018. Jako vědecká metoda byla použita korelace a precedenční analýza. Pomocí korelace byly zjištěny datové řady, u kterých jsou nejmenší korelační koeficienty, kde je tedy nejmenší závislost ve sledovaných datech. Data byla následně srovnána pomocí precedenční analýzy na základní infrastrukturu a modifikovaných infrastrukturách. Jako výchozí infrastruktura byla zvolena fyzická infrastruktura na úrovni sousednosti okresů. Pro jednotlivé okresy byla zjištěna binární incidenční matice (1).

$$\forall a_{i,j} \in A, \xrightarrow{h_i=h_j} a_{i,j} = 1 \quad (1)$$

Kde i a j jsou jednotlivé okresy, $h_i=h_j$ znamená, že existuje společná hranice mezi okresem i a j . Na základě této matice byly zjištěny jednotlivé precedence a vytvořena precedenční matice (2). I je řádkový index matice, tedy okres v řádce, j je sloupcový index matice, tedy okres ve sloupci.

$$\forall p_{i,j} \in p, \xrightarrow{f_i < f_j \wedge a_{i,j}=1} p_{i,j} = 1 \quad (2)$$

Kde f_i a f_j jsou hodnoty analyzované datové řady mezi i -tým a j -tým okresem. Tato matice indikuje nárůst hodnoty vybrané řady ve směru z okresu i do okresu j , pokud existuje mezi okresy vazba. Na základě zjištěného průměrného počtu incidujících okresů byla generována infrastruktura, respektující plošné uspořádání pomocí minimálních vzdáleností mezi okresy (3)(4).

$$\forall b_{i,j} \in B, \xrightarrow{pod=true} b_{i,j} = 1 \quad (3)$$

$$pod = k^{\min(l_{i,j})} \geq \phi_j \sum_i a_{ij} \in A \quad (4)$$

¹ SUPERIA.CZ, (2020). Co je to? Definice výrazu, termínu Infrastruktura. Co znamená odborný pojem Infrastruktura z kategorie Stavebnictví? [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://cojeto.superia.cz/stavebnictvi/infrastruktura.php>.

Kde *pod* je podmínka, stanovující, že geografická vzdálenost k je minimální vzdáleností l_{ij} mezi okresy i a j , přičemž přípustný počet minimálních vzdáleností je větší nebo rovný průměrnému počtu incidujících okresů zjištěných v matici A v jednotlivých sloupcích. Na základě vzorců (3) a (4) byla tedy vygenerována nová binární incidenční matice B , která indikuje infrastrukturu založenou na minimálních vzdálenostech mezi jednotlivými okresy. V praxi to znamená, že vazbou v této infrastruktuře není fyzická sousednost okresů ale minimální vzdálenost mezi okresy. Minimální vzdálenost byla počítána pomocí geografických souřadnic stanovených systémem Google Maps pro okresy ČR. Hustota infrastruktury je stanovena vypočítaným průměrným počtem incidencí stanovených pomocí sousednosti okresů, což je (zaokrouhleně) rovno hodnotě 5. Virtuální infrastruktura byla generována pomocí autonomních agentů, kteří postupně v náhodném pořadí procházeli prvky infrastruktury a hledali nejbližších 5 okresů. Byla-li minimální vzdálenost identifikována dříve, byla zahrnuta do množiny minim. Uvedený přístup nedává jednoznačně generovanou infrastrukturu, protože náhodný průchod může indikovat minima mezi prvky nerovnoměrně. Proto byl průchod agenta proveden 10x a byly akceptovány stavy zjištěné ve 100 %.

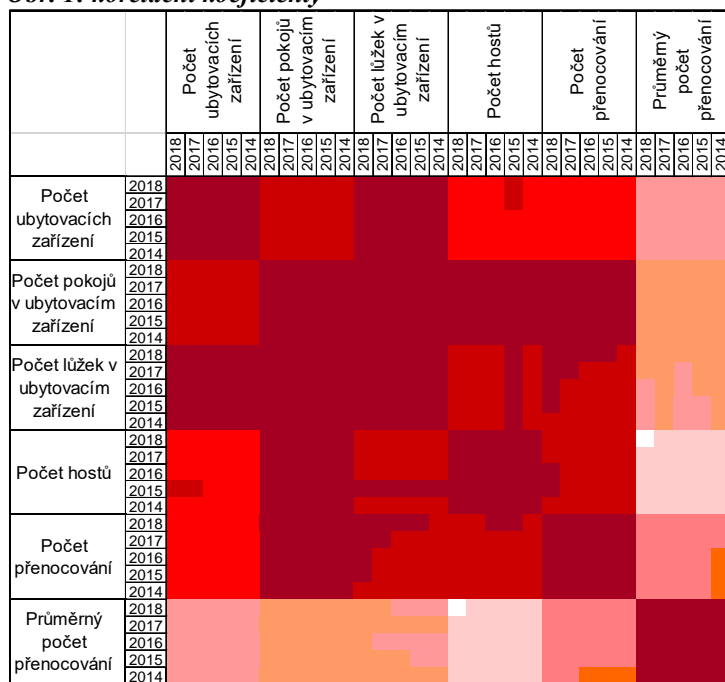
Počet generovaných hran pro každý okres je ≥ 5 , nikoliv $=5$, protože okres O již mohl mít nalezeno 5 minimálních vzdáleností, ale při generování minim pro okres Q mohlo být zjištěno minimum mezi QO , tedy okresu O přibylo další minimum. Proto je ve vzorcí (4) uvedeno, že $k^{\min(l_{i,j})} \geq \emptyset_j$, tedy, že počet indikovaných hran může být větší než průměrný počet hraničních incidencí (tedy 5).

V dalším kroku byla infrastruktura modifikována na základě průměrného počtu okresů v krajích ČR, počet hran v této infrastruktuře byl definován jako ≥ 6 . Pro modelování a výpočty byl vytvořen autory vlastní softwarový nástroj využívající prostředí MS Excel a Visual Basic for Application.

3. Výsledky

V první fázi byla provedena korelační analýza, nebyla hodnocena statistická významnost, protože datové řady popisují dvě související datové skupiny, počet disponibilních zdrojů (počet ubytovacích zařízení, počet pokojů, počet lůžek) a míru využívání těchto zdrojů (počet hostů, počet přenocování, průměrný počet přenocování). Obr. 1 ukazuje zjednodušeně barevně kvantifikovaný korelační koeficient, škála od 0 do 1 je dělena do 10 intervalů po 0,1. Tmavší barva ukazuje vyšší korelační koeficient. Nejmenší korelaci vykazuje průměrný počet přenocování vzhledem počtu hostů a k počtu ubytovacích zařízení, dále proto budeme analyzovat tyto datové řady. Protože nejmenší korelační koeficient (0,0912) byl mezi průměrným počtem přenocování a počtem hostů v roce 2018 bude precedenční analýza zúžena na tento rok.

Obr. 1: korelační koeficienty

Zdroj: vlastní zpracování, MS Excel

Pro stanovení počtu hran vztahovaných ke krajům byl spočítán průměr a medián podle počtu okresů v příslušných krajích (Tab. 1). Z tabulky 1 je zřejmé, že četnost je silně ovlivněna krajem Středočeským.

Tab. 1: Počty okresů v krajích

kraje-četnost	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	sum
Karlovarský -kv	che	so	kv										3
Plzeňský -pl	tach	pm	ps	ro	do	kl	pl						7
Ústecký - unl	unl	lo	cho	mo	lit	te	de						7
Středočeský - sč	pz	pv	ra	kl	mě	mb	ny	ko	kh	ben	př	ber	12
Jihočeský- jč	čb	čk	pra	st	pí	ta	jh						7
Liberecký - lib	čl	lib	jn	se									4
Královéhradecký - kh	hk	ji	tr	na	rk								5
Pardubický - pa	pa	uo	sv	chr									4
Vysočina - vys	jih	tř	hb	žs	pe								5
Jihomoravský - jm	bm	bv	bl	vy	ho	bř	zno						7
Zlínský - zl	zl	uh	kr	vs									4
Olomoucký - ol	ol	pře	pro	šu	je								5
Moravskoslezský - msk	ov	ka	fm	op	br	nj							6
průměr													5,846
medián													5

Zdroj: vlastní zpracování, MS Excel

Tab. 2 dále ukazuje počty incidencí (IN) a prvních (bezprostředních) precedencí (PR), postupně jsou zobrazeny počty incidencí a precedencí založených na sousednosti jednotlivých okresů (v řádce je uveden text „hr“), modifikované podle počtu okresů (v řádce je uveden text „okr“) a krajů (v řádce je uveden text „kr“). Údaje jsou za průměrný počet přenocování („PPP“) a počet ubytovacích zařízení („UZ“). Při modifikaci podle okresů bylo identifikováno 448 incidencí, přičemž 436 bylo indikováno ve 100 % (ve všech deseti průchodech). Při modifikaci podle krajů bylo identifikováno 542 incidencí, přičemž 520 bylo indikováno ve 100 %. Počty incidencí ukazují, s kolika okresy je každý okres srovnáván, počty prvních precedencí pak ukazují, kolik z těchto okresů má nižší hodnotu sledované datové řady.

Tab. 2: Počty incidencí a precedencí

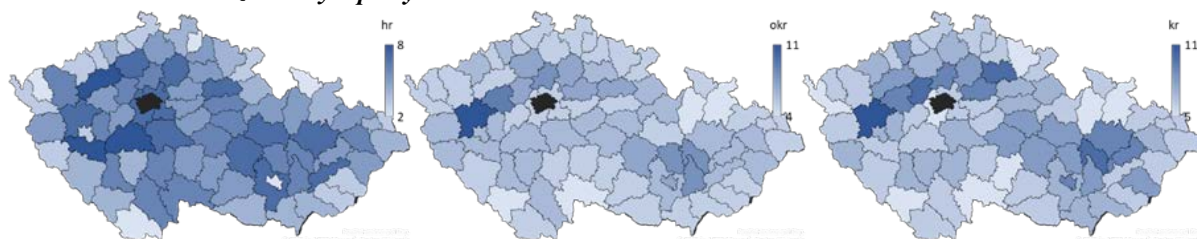
okres	Benešov	Beroun	Blansko	Brno-město	Brno-venkov	Bruntál	Břeclav	Česká Lípa	České Budějovice	Český Krumlov	Děčín	Domažlice	Frydek-Místek	Havlíčkův Brod	Hodonín	Hradec Králové	Cheb	Chomutov	Chrudim	Jablonec nad Nisou	Jeseník	Jičín	Jihlava	Jindřichův Hradec	Karlovy Vary	Karviná	
IN hr	7	5	6	2	7	4	4	5	6	2	3	3	4	6	4	7	3	3	6	2	2	5	5	6	6	6	3
IN okr	6	5	8	7	6	4	5	5	6	5	5	6	5	6	5	7	5	6	6	5	5	6	5	4	5	5	5
IN kr	7	6	8	9	7	5	7	7	6	6	6	7	6	8	7	7	5	7	8	6	6	1	5	5	4	5	6
PR UZ hr	4	2	3	2	3	4	4	4	3	2	3	1	4	1	3	1	2	2	3	1	0	3	2	6	6	0	
PR UZ okr	3	2	3	5	3	4	5	4	3	5	5	2	5	2	3	0	4	5	3	4	3	2	2	4	5	0	
PR UZ kr	4	3	3	6	4	5	7	5	3	6	6	2	6	2	4	0	4	6	4	5	4	5	2	5	6	0	
PR PPP hr	3	3	2	0	4	3	0	5	0	1	1	0	2	3	4	1	3	0	2	1	2	2	0	6	5	3	
PR PPP okr	3	3	3	0	4	2	1	5	0	2	2	1	3	3	4	0	5	2	2	2	5	3	0	4	4	5	
PR PPP kr	3	3	3	0	4	3	1	6	0	2	3	1	3	3	5	0	5	2	3	3	6	6	0	5	5	6	
okres	Kladno	Klatovy	Kolín	Kroměříž	Kutná Hora	Liberec	Litoměřice	Louny	Mělník	Mladá Boleslav	Most	Náchod	Nový Jičín	Nymburk	Olomouc	Opava	Ostrava-město	Pardubice	Pelhřimov	Písek	Plzeň-ih	Plzeň-město	Plzeň-sever	Praha-východ	Praha-západ	Prachatice	
IN hr	6	4	5	7	5	4	7	8	6	7	3	3	6	5	7	5	4	6	5	4	8	3	7	7	7	4	
IN okr	7	5	5	6	6	5	7	5	8	7	5	5	6	7	6	5	5	5	5	6	6	6	1	5	5	4	
IN kr	1	6	6	6	6	6	7	8	9	8	6	6	7	9	9	6	6	7	6	7	6	7	1	6	5	5	
PR UZ hr	0	4	0	3	1	1	5	1	1	3	1	1	3	2	5	1	2	2	3	1	0	3	3	4	3	2	
PR UZ okr	0	5	0	1	1	2	5	0	1	4	1	2	3	3	3	2	2	1	3	2	0	5	3	3	3	3	
PR UZ kr	0	6	0	1	1	3	5	1	1	4	2	3	4	3	5	2	3	1	4	2	0	6	3	3	3	3	
PR PPP hr	1	2	0	2	1	0	4	5	3	3	1	2	3	5	0	1	3	6	3	3	4	0	6	2	0	3	

PR	PPP	1	4	0	1	1	0	5	3	3	4	3	3	2	7	1	0	4	5	3	5	3	0	9	1	0	2	
PR	PPP	kr	1	4	0	1	1	0	5	5	4	4	4	3	2	9	1	1	4	7	4	6	3	0	9	1	0	3
okres		Prostějov	Přerov	Příbram	Rakovník	Rokycany	Rychnov nad Kn.	Semily	Sokolov	Strakonice	Svitavy	Šumperk	Tábor	Tachov	Teplice	Trutnov	Třebíč	Uherské Hradiště	Ústí nad Labem	Ústí nad Orlicí	Vsetín	Vyškov	Zlín	Znojmo	Žďár nad Sázavou	průměr	medián	
IN hr		6	5	8	5	6	4	5	2	6	7	5	6	5	4	4	5	3	3	5	5	6	3	4	7	5	5	
IN okr		8	6	6	9	6	6	5	5	6	5	4	5	6	6	5	5	5	5	6	6	8	5	5	7	6	5	
IN kr		1	9	6	9	7	7	6	6	7	8	5	7	6	8	5	6	6	6	6	6	8	8	6	8	7	6	
PR UZ hr		1	1	7	4	1	4	4	0	1	2	4	4	3	3	4	0	1	0	3	4	0	2	2	7	2	2	
PR UZ okr		1	1	6	5	1	5	4	2	0	1	3	3	3	4	5	1	2	2	3	5	0	4	5	6	3	3	
PR UZ kr		1	1	6	5	1	6	5	3	0	1	4	4	3	5	5	1	2	3	3	5	0	6	5	7	3	3	
PR PPP hr		4	5	4	3	1	1	4	0	6	5	3	4	2	4	4	3	1	0	3	0	1	3	2	5	2	3	
PR PPP okr		5	6	4	4	1	3	4	0	6	3	2	4	3	6	5	3	2	1	3	0	2	4	3	5	3	3	
PR PPP kr		6	9	4	4	1	3	5	1	7	4	3	5	3	8	5	3	3	1	3	0	2	6	4	6	3	3	

Zdroj: vlastní zpracování, MS Excel

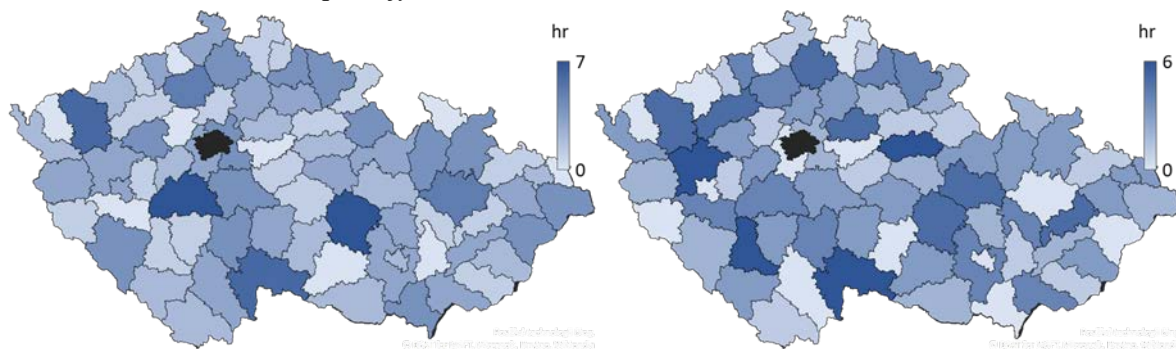
Srovnání počtu incidencí je na Obr. 2. Postupně zleva doprava je pomocí mapy vizualizován počet incidencí podle sousednosti, podle průměrného počtu okresů a podle průměrného počtu okresů v kraji. Z Obr. 2 a Tab. 2 je patrné, že rozdělení podle hranic je nejrovnoměrnější, jednotlivé okresy mají od 3 do 8 sousedících okresů, průměr i medián je 5. Nejvíce vazeb mají okresy Louny, Příbram a Plzeň-jih. S rostoucím počtem incidencí indikovaných na základě minimálních vzdáleností je pro 5 i 6 požadovaných minimálních vzdáleností zjištěn maximální počet incidujících okresů 11 (okres Plzeň-sever), největší nárůst byl zaznamenán u okresu Brno-město. U modelování pomocí 5 hran je průměrný počet incidencí, stejně jako u incidencí prostřednictvím hranic, rovný 5, medián vzrostl na 6.

Obr. 2: Incidence mezi okresy – počty incidencí

Zdroj: vlastní zpracování, MS Excel

U modelování 6 hranami je průměr 6 a medián 7 hran. Je patrné, že větší počet incidencí při modelování pomocí minimálních vzdáleností lépe identifikuje hustotu a velikost jednotlivých okresů a sousedících okresů, což je patrné na pásu okresů táhnoucích se od západu po východ severně od Prahy a na skupině okresů severně od Brna. Je tedy patrné, že tyto okresy mají největší potenciál pro změny precedencí. Na Obr. 3 je dále srovnán počet precedencí počtu ubytovacích zařízení (vlevo) a průměrného počtu přenocovaných (vpravo) vztahený k infrastruktuře vytvořené na základě hranic okresů. Čím tmavší barva, tím má daný okres více okresů ve svém okolí s nižší hodnotou v příslušné datové řadě, jinými slovy, pro daná data je okres v příslušném geografickém okolí dominantnější.

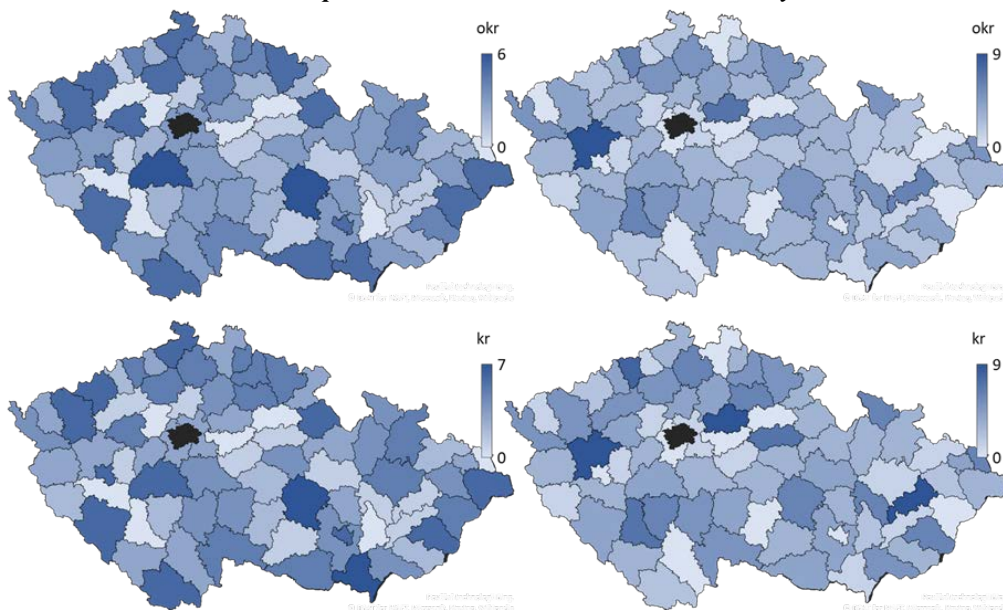
Obr. 3: Precedence – členění podle fyzické sousednosti okresů

Zdroj: vlastní zpracování, MS Excel

I když sledované datové řady nevykazovaly korelaci, lze vysledovat okresy, které jsou dominantní u obou datových řad, zejména se pak jedná o okres Jindřichův Hradec, Karlovy Vary a Žďár nad Sázavou. Naopak Sokolov, Ústí nad Labem a Kolín mají hodnoty obou datových řad nižší než okresy v okolí, dokonce mají v obou datových řadách nejnižší hodnoty v porovnání s incidujícími okresy.

Okresy Brno-město, Břeclav, České Budějovice, Domažlice, Jihlava či Kutná Hora mají nejnižší hodnoty průměrného počtu přenocovaných vůči okolním okresům (nulový počet precedencí). Pro některé okresy (zejména. městské okresy jako např. České Budějovice či Brno-město) je charakteristický nízký průměrný počet přenocování, daný městským a business turismem. Příspěvek prokazuje u tohoto charakteru turismu „spádovost“ sledované veličiny (průměrný počet přenocování), která je názorně vidět při srovnání Obr. 2, 3 a 4, kdy např. okres Brno-venkov s rostoucím počtem incidencí vykazuje menší odchylky s okresem Brno-město, obdobně např. okres Jindřichův Hradec či Strakonice vůči okresu České Budějovice.

Pokud srovnáme počty precedencí na modifikované infrastruktuře, tvořené pěti (Obr. 4, nahoře), resp. šesti (dole) minimy vzdálenosti, je patrné z Obr. 4, že se zvyšujícím počtem incidencí se již diametrálně nemění rozložení precedencí ani u počtu ubytovacích zařízení (vlevo), ani u průměrného počtu přenocovaných (vpravo). V precedencích lze vysledovat poměrně překvapující anomálii, kdy má okres Hradec Králové ve všech případech nulový počet precedencí, to znamená, že hodnoty obou datových řad má nejnižší vzhledem ke svému okolí. Okres Karviná vykazuje nulový počet precedencí v počtu ubytovacích zařízení, přesto jsou zde poměrně vysoké počty průměrného počtu přenocování, obdobně je tomu i u okresu Plzeň-jih či Strakonice. Naopak Vsetín, Brno-město či Plzeň-město mají nulový počet precedencí u datové řady průměrný počet přenocování, přestože jsou u těchto okresů poměrně vysoké počty precedencí u počtu ubytovacích zařízení.

Obr. 4: Precedence – členění podle minimálních vzdáleností mezi okresy

Zdroj: vlastní zpracování, MS Excel

4. Závěr

Příspěvek ukazuje nestandardní možnosti regionálních analýz, založených na stanovování poměru hodnot datových řad vzhledem ke svému okolí. Zjištěné vztahy mohou být vhodným nástrojem pro management, zejména v oblasti řízení vztahů se zákazníky. Na příkladu dat CR, souvisejících s poptávkou a nabídkou služeb v segmentu CR byly prokázány souvislosti s geoprostorovými vztahy a zjištěny potenciální problémové lokality, ve kterých se při zohlednění prostorových vztahů projeví anomálie.

Metoda je dále rozšiřitelná o vyhodnocení násobných precedencí, kdy lze sledovat delší prostorové vazby, které vykazují trvalý nárůst či pokles sledovaných veličin. Použití precedenční metody představuje značnou datovou redukci a je alternativou k metodám využívajícím značné objemy dat (Talon-Ballestero et al., 2018), není přímo metodou CRM, ale slouží pro předzpracování dat a stanovení výchozích podnětů pro management.

Literatura

- [1] ALIPERTI, G., RIZZI, F., FREY, M., (2018). Cause-related marketing for disaster risk reduction in the tourism industry: A comparative analysis of prevention- and recovery-related campaigns. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, vol. 37, pp. 1-10. ISSN 1447-6770. DOI 10.1016/j.jhtm.2018.08.003.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2020). *Cestovní ruch. Hosté, Hromadná ubytovací zařízení*. [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <http://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=uziv-dotaz#k=4>.
- [3] HERGET, J., et al., (2018). *Marketing a management destinace cestovního ruchu*. [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://kcr.vse.cz/wp-content/uploads/page/319/Destina%C4%8Dn%C3%AD-management-a-marketing.pdf>.
- [4] CHLEBOVSKÝ, V., (2017). *Management zákaznických řešení - Jak efektivně tvořit a spravovat individualizovaná řešení zákaznických potřeb*. Praha: Nakladatelství Grada. ISBN 978-80-271-0559-5.
- [5] LEHTINEN, J., R., (2007). *Aktivní CRM – Řízení vztahů se zákazníky*. Praha: Nakladatelství Grada. ISBN 978-80-247-1814-9.
- [6] MORRISON, A., (2018). *Marketing and Managing Tourism Destinations*. Oxfordshire: Taylor & Francis Ltd. ISBN 978-11-388-9729-8.
- [7] PALATKOVÁ, M., (2011). *Marketingový management destinací*. Praha: Nakladatelství Grada. ISBN 978-80-247-3749-2.
- [8] SUPERIA.CZ, (2020). *Co je to? Definice výrazu, termínu Infrastruktura. Co znamená odborný pojem Infrastruktura z kategorie Stavebnictví?* [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://cojeto.superia.cz/stavebnictvi/infrastruktura.php>.
- [9] TALON-BALLESTERO, P., GONZALEZ-SERRANO, L., et al., (2018). Using big data from Customer Relationship Management information systems to determine the client profile in the hotel sector. *Tourism Management*, vol. 68, pp. 187-197. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2018.03.017.
- [10] UDUNUWARA, M., SANDERS, D., WILKINS, H., (2019). The dichotomy of customer relationship management and variety-seeking behaviour in the hotel sector. *Journal of Vacation Marketing*, vol: 25, no. 4, pp. 444-461. ISSN 1356-7667. DOI 10.1177/1356766718817793.

Tento článek vznikl za podpory projektu č. SGS/19/2019, Aplikace systémů na řízení vztahů se zákazníky v prostředí malého a středního podnikání přijatého v roce 2019“.

COMPETITIVE ADVANTAGES OF THE CZECH REPUBLIC FOR THE DEVELOPMENT OF MEDICAL TOURISM

Konkurenční výhody České republiky pro rozvoj medicínského cestovního ruchu

MONIKA HILŠEROVÁ ¹

DOMINIKA HRABALOVÁ ¹

MARKÉTA KALÁBOVÁ ¹

ANTONÍN DVOŘÁK ²

¹ Katedra cestovního ruchu | ¹ Tourism Department
Fakulta mezinárodních vztahů | Faculty of International Relations
Vysoká škola ekonomická v Praze | University of Economics, Prague
✉ nám. W. Churchilla 1938/4, 130 67 Praha, Czech Republic

E-mail: xjelm30@vse.cz, dominika.hrabalova@vse.cz, marketa.kalabova@vse.cz

² Katedra cestovního ruchu | ² Department of Travel and Tourism
Vysoká škola polytechnická Jihlava | The College of Polytechnics Jihlava
✉ Tolstého 16, 586 01 Jihlava, Czech Republic

E-mail: dvorak@vspj.cz

Annotation

Medical tourism is one of the forms of tourism with dynamic development in recent years. To determine the strategic development of the area, it is necessary to determine the strengths of the destination with regard to trends and opportunities that the market offers. The aim of this paper is to identify the competitive advantages of the Czech Republic in terms of medical tourism and answer the key question whether the Czech Republic has the prerequisites for future development. The evaluation was performed on the basis of a comparison of research reports of the Czech Tourist Board (CzechTourism) with international reports evaluating the competitiveness and position of the Czech Republic, namely the country reports of the International Medical Travel Journal, Euro Health Consumer Index, Travel and Tourism Competitiveness Index. Furthermore, the services offered for foreign tourists were evaluated. A price comparison of selected procedures was also included. Based on the analysis, the competitive advantages of the Czech Republic were determined. The identified competitive advantages show that the Czech Republic has good potential for the development of medical tourism. Based on a comparison of the main final reports of foreign and domestic organizations, it follows that the main competitive advantages of the Czech Republic in the field of medical tourism are almost zero waiting times and low cost of quality medical procedures and quality medical care.

Key words

medical tourism, tourism, Czech Republic

Anotace

Medicínský cestovní ruch patří mezi formy cestovního ruchu s dynamickým rozvojem v posledních letech. Pro určení strategického rozvoje dané oblasti je nutné určit silné stránky destinace s ohledem na trendy a příležitosti, které trh nabízí. Cílem předloženého příspěvku je identifikovat konkurenční výhody České republiky z hlediska medicínského cestovního ruchu a zodpovědět klíčovou otázku, zda Česká republika má předpoklady pro rozvoj do budoucna. Hodnocení bylo provedeno na základě komparace výzkumných zpráv české centrály cestovního ruchu se světovými reporty hodnotícími konkurenceschopnost a pozici České republiky, a to konkrétně country reporty International Medical Travel Journal, Euro Health Consumer Index, index konkurenceschopnosti cestovního ruchu. Dále došlo ke zhodnocení nabízených služeb pro zahraniční turisty. Zařazeno bylo i cenové srovnání vybraných zákroků. Na základě analýzy byly určeny konkurenční výhody České republiky. Z identifikovaných konkurenčních výhod vyplývá, že Česká republika má dobrý potenciál pro rozvoj medicínského cestovního ruchu. Na základě komparace hlavních závěrečných zpráv zahraničních i tuzemských organizací vyplývá, že hlavními

konkurenčními výhodami České republiky v oblasti medicínského cestovního ruchu jsou téměř nulové čekací doby a nízká cena kvalitních lékařských zákroků a kvalitní lékařské péče.

Klíčová slova

medicínský cestovní ruch, cestovní ruch, Česká republika

JEL classification: Z32, L83

1. Introduction

Medical tourism is one of the lesser-known forms of health-oriented tourism, which involves traveling abroad for medical procedures. The motives of participants in medical tourism are different and may represent, for example, lower costs of medical procedures in a foreign country, long waiting times, low quality of health care or even the illegality of some health procedures in the home country. However, medical tourism brings significant economic revenues to recipient countries, and as patients often combine their journey with interventions with holidays, it also has a significant multiplier effect. Therefore, individual countries are trying to develop and support medical tourism. These countries include the Czech Republic, which through the Czech Tourist Board CzechTourism seeks to promote medical tourism in the Czech Republic on foreign markets, and thus attract foreign patients.

The aim of the paper is to identify the competitive advantages of the Czech Republic for the development of medical tourism. The evaluation was performed on the basis of a comparison of research reports of the Czech Tourist Board with international reports assessing the competitiveness and position of the Czech Republic, namely the country reports of the International Medical Travel Journal, Euro Health Consumer Index and the Tourism Competitiveness Index. Furthermore, the services offered for foreign tourists were evaluated. A price comparison of selected procedures was also included. Based on the analysis, the competitive advantages of the Czech Republic were determined.

2. Theoretical background

In connection with globalization and the dynamic development of tourism, a multilateral demand shift is emerging, which is caused by changes in society and the emergence of new consumer segments. There is pressure to adapt and create innovative products and offers of alternative forms of tourism that are more responsive to the specific needs, lifestyles, experiences and creativity of consumers. This pressure requires greater flexibility on the part of service providers, the use of technology, the improvement of business strategies and the need for planning (Novotná, Grajciarová, Polehňa, 2019). Scholz (2015) states that 80 % of human health is long-term dependent on lifestyle (diet, exercise, rest, etc.) and the remaining 20 % is for heredity, the environment and health care. Medical tourism is a relatively new concept that began to appear on a larger scale only at the beginning of the 21st century (Cohen, 2008). Although there are many definitions of medical tourism in the literature, all authors agree in principle that the essence of medical tourism is to travel abroad for planned medical procedures. Most authors also state that the journey to medical treatment in medical tourism is often associated with a holiday, either before the procedure itself or after post-recovery (Adams et al., 2013; Cohen, 2008; Johnston et al., 2010; Rab-Przybyłowicz, 2016; Sharma, 2013).

Some authors emphasize that travel abroad for medical treatment must be voluntary, and although medical treatment may not be the primary reason for traveling abroad, it must not be related to the patient's immediate medical condition, which appeared during his trip or vacation (Adams et al., 2013; Cohen, 2008; Rab-Przybyłowicz, 2016). Thus, a person who has been treated unplanned in a foreign medical facility during his holiday as a result of an injury or a sudden illness is not considered as a medical tourist. Foreigners who use medical services in the country where they live, study or work for a long time and people who commute to cross-border healthcare facilities because they are closest to them are also excluded from the definition of medical tourists (Kotíková, 2013; Rab-Przybyłowicz, 2016).

There are a number of reasons why people choose to undergo medical treatment abroad rather than in their home country. One of the main reasons is the several times lower price of the procedure. Especially in Asian countries and Latin American countries with generally lower price levels, the prices of medical procedures are more affordable for people from more advanced economies such as the USA, Canada, Australia, New Zealand or Western Europe (Johnston et al., 2010; Kotíková, 2013; Rab-Przybyłowicz, 2016).

Johnston et al. (2010), Kotíková (2013) and Rab-Przybyłowicz (2016) also point out that in some countries long waiting times for a certain type of medical procedure, such as transplantation of vital organs, can be a big problem. In these cases, patients do not want to and sometimes cannot even wait, so they decide to undergo this operation

abroad, where they do not have to wait for months or years for the operation. Some types of medical procedures are not available to patients at all in some countries. This may be due not only to the technological sophistication of hospitals, but also, for example, to the illegality of certain medical procedures in the home country, such as abortion, euthanasia or the choice of the child's sex, which are legal abroad (Kotíková, 2013; Rab-Przybyłowicz, 2016). The low technological maturity of hospitals in some countries is associated with lower quality of medical care. In these cases, patients prefer to seek medical treatment abroad, where, thanks to more technologically advanced methods and quality experts, they will receive better quality care with a higher probability of the expected result (Kotíková, 2013). Another motive for undergoing the procedure abroad is the possibility of combining a visit to a medical facility with a holiday. Johnston et al. (2010) state that patients often choose clinics for medical procedures abroad according to the destination in which they will feel like on holiday, which will make their subsequent recovery more pleasant. In addition, many patients take their family members with them on a trip abroad, who consider the trip primarily as their holiday (Kotíková, 2013). Conversely, some patients living abroad for a long time may choose to return to their country of origin, which is closer to them linguistically, culturally or religiously, due to a medical procedure (Smith and Puczkó, 2014). According to Kotíková (2013), for some patients, the fact that no one knows them in a given place also plays an important role in choosing a foreign clinic, and so they can undergo a medical procedure with a certain anonymity.

Given that medical tourism brings economic benefits to countries that offer this form, identifying competitive advantages is key to fostering competitiveness in the area. It is obvious that in order to strengthen the competitive position of a tourism destination, the application of stakeholder administration activities (Luštický, Musil, 2019) must follow, both at the national and regional level (Pelantová, Kouřilová, 2016).

3. The position of the Czech Republic on the medical tourism market

The Czech Republic does not keep official statistics on medical tourism, so the exact official numbers of incoming medical tourists by country are not currently available. According to the yearbooks of the countries in the section of medical tourism published by the International Medical Travel Journal (2011; 2014; 2016), the most important source countries of the Czech Republic are Germany, Great Britain, Austria, Russia, Switzerland, Slovakia, Poland and the United States. Czech clinics also accept patients from, for example, Italy, Canada or Ireland. According to a 2012 CzechTourism survey involving 11 Czech clinics and 15 Czech public hospitals, 10 % of foreigners treated in these facilities come from Germany, 8 % from Russia, Slovakia and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, 6 % from Ukraine and Poland, 5% from Vietnam and Austria, 4 % from the United States, the Netherlands and Switzerland, 3 % from Belgium, Denmark, France, Italy, Spain and the Arab countries, 2 % from China, Australia and Kazakhstan and the remaining percentages people in the Middle East, Africa, Japan, Libya, Ireland and other EU countries. However, these statistics do not distinguish between medical tourists, treated tourists and treated foreigners living in the Czech Republic for a long time (CzechTourism, 2013).

The Czech Republic is not one of the countries with the highest numbers of medical tourists in the world, however, their number more than tripled between 2008 and 2018. In 2008, approximately 6,000 medical tourists visited the Czech Republic, in 2010 9,000 and in 2018 almost 20,000 went to the Czech Republic (International Medical Travel Journal, 2011a; International Medical Travel Journal, 2019b). In addition, the World Tourism & Travel Council (2019) ranks the Czech Republic among the 25 countries with the highest revenues from medical tourism, specifically 13th out of 115 countries analyzed. According to the World Tourism & Travel Council (2019), revenues from medical tourism account for 3.8 % of total tourism revenues in the Czech Republic.

The number of medical tourists in the Czech Republic is growing at a rate of 10 - 15 % per year (International Medical Travel Journal 2016). Revenues of medical facilities from medical tourism amount to about half a billion CZK per year, ie about 22 million USD (International Medical Travel Journal, 2016). However, these revenues do not include other expenses of medical tourists coming to the Czech Republic, including, inter alia, expenses for transport, accommodation, meals and entertainment, which are included in the overall statistics on tourism participants in the Czech Republic.

In most cases, medical tourists also do not travel to the Czech Republic alone, but have one or more accompanying persons with them. In addition, medical tourists stay in the Czech Republic for an average of one week longer and spend two to three times more than ordinary tourists, thus making a significant contribution to the state budget (International Medical Travel Journal 2016). According to data from the World Travel & Tourism Council (2019), in 2017 the total revenues of the Czech Republic from medical tourism amounted to USD 265 million, ie approximately CZK 6 billion. Medical tourists in the Czech Republic receive both private and public medical facilities and hospitals (CzechTourism, 2020a), so revenues from medical interventions of foreign paying customers go not only to the private but also to the public sphere of healthcare. On the one hand, this brings benefits

to Czech patients in the form of improving the quality of public hospitals, but on the other hand, due to the demand of foreign patients, the waiting time for the required procedures may be extended.

4. Competitive advantages of the Czech Republic

The main advantage for medical tourists heading to the Czech Republic is the ratio of the price of medical procedures and their quality. The good reputation of the Czech healthcare in the Euro Health Consumer Index, which compares healthcare systems in European countries, contributes to the good reputation of the Czech healthcare system. In 2018, the Czech Republic ranked 14th out of 35 countries under comparison and 1st in the Central and Eastern Europe region (Heath Consumer Powerhouse, 2019). The fact that the Czech Republic has a good reputation in the field of health-oriented tourism is also evidenced by its placement in the first place in the Best Medical Stay category in the National Geographic Traveler Awards 2019, organized by the Russian travel magazine National Geographic Traveler (Vejvodová, 2019). The Czech Republic is perceived among medical tourists as a destination suitable especially for dental care, plastic and cosmetic surgery, obesity treatment, infertility treatment and eye surgery (International Medical Travel Journal, 2019b; Kotíková, 2013).

According to CzechTourism, 60 % of medical tourists seek out the Czech Republic for cosmetic surgery (Kotíková 2013). The Czech Republic was the first country to set aside plastic surgery as an independent branch of medicine, and can thus guarantee patients many years of experience and high quality of its services. The Czech Republic offers a number of cosmetic and plastic surgery procedures, the most common is the breast augmentation, abdominal plastic surgery, eyelid plastic surgery, face and neck lifting or liposuction or non-invasive cryolipolysis to remove excess fat (CzechTourism, 2015h; Kotíková, 2013).

The second most common reason for medical tourists visiting the Czech Republic is the treatment of obesity (Kotíková, 2013). The Czech Republic is the world leader in performing laparoscopic gastric banding, which was directly developed here. In addition, Czech physicians in the field of bariatric surgery perform gastric tubulation, gastric plication, gastric bypass, intragastric balloon insertion or biliopancreatic diversion, which limit the required amount of food and thus help reduce weight (CzechToursim, 2015a).

Up to 15 % of medical tourists go to the Czech Republic for infertility treatment (Kotíková, 2013). Assisted reproduction is at a very high level in the Czech Republic and in the case of donated eggs it has a success rate of up to 70 %. In addition, anonymous donation of eggs and sperm is legal in the Czech Republic and allows recipients to choose the physical characteristics of the donated egg or sperm (CzechTourism, 2015g; International Medical Travel Journal, 2016). The Czech Republic also excels in neurology and neurosurgery, especially thanks to modern technologies and techniques that allow brain surgery to be performed with minimal damage to surrounding tissues. These technologies and techniques include, for example, gamma knife, stereotactic, endoscopic or robotic surgery (CzechTourism, 2015c). The Czech Republic is also a popular destination for orthopedic procedures, which include, for example, hip, shoulder or elbow replacement, laser eye surgery, dentistry, cardiology and cardiac surgery, pediatrics, diagnostics and comprehensive examinations, oncology, which offers one of five proton cancer treatment centers in Europe, but also other branches of medicine such as gynecology, urology, gastroenterology, hepatology and endokrinology (CzechTourism, 2015d; CzechTourism, 2015e; CzechTourism, 2015f; CzechTourism, 2020b).

The main competitive advantages of the Czech Republic in the field of medical tourism are almost zero waiting times and the low price of quality medical procedures and medical care. Compared to other, especially Western European destinations, the prices of medical procedures in the Czech Republic are several times lower. According to research by the CzechTourism agency, medical tourists will save more than EUR 2,500, ie approximately USD 2,750, on average by performing a medical procedure in the Czech Republic compared to their home country (Kotíková, 2013). A comparison of the prices of the most common medical procedures in the Czech Republic, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (UK) and the United States of America (USA) is given in Tab. 1.

The low price of medical procedures is related to the relatively low price level in the Czech Republic and certainly does not signal the low quality of medical care. All medical staff is highly qualified. After studying at university, Czech doctors must complete many years of experience and obtain an attestation before they can perform operations themselves or open their own surgery (Medicaltourism.cz, 2016e). In addition, Czech physicians are world-renowned and, thanks to their continuous education and top equipment of Czech medical facilities, they master the latest treatment methods that are not yet available in many countries (CzechTourism, 2015b; Kotíková, 2013; Medicaltourism.cz, 2016b; Medicaltourism.cz, 2016e).

Tab. 1: Price comparison of the most common medical procedures in USA, UK, CZ (in USD)

Medical procedure	USA	UK	CZ
Dental implant	4 497	3 441	1 320
Eye laser operation	3 620	3 214	1 210
Assisted reproduction/ivf	28 800	24 331	6 050
Knee joint replacement	20 119	12 210	8 459
Medium to large liposuction	7 370	5 082	1 430
Abdominal liposuction	10 670	7 810	1 980
Vasectomy	2 376	2 343	858
Stomach tubulization	21 890	23 980	6 072

Source: authors' own processing based on data *Medicaltourism.cz* (2016c)

The quality of medical facilities is also proven by their accreditation. At present, there are 116 medical facilities accredited by the Joint Accreditation Commission (Joint Accreditation Commission, 2020) in the Czech Republic, and a total of three Czech hospitals also hold JCI international accreditation. In addition, the CzechTourism agency presents a list of 47 recommended medical facilities that meet the requirements of foreign clients, ie especially the language skills of the staff and the ability to offer basic and additional services of the highest quality (CzechTourism, 2020a).

Very important factors for choosing a medical tourism destination are also the location, the safety of the country, the quality offer of accommodation and hygienic standards, which are very favorable for the Czech Republic. The Czech Republic is located in the heart of Europe and is easily accessible by all modes of transport (Kotíková, 2013; Scholz, Voráček, 2016). The Czech Republic is considered the 10th safest country in the world (Institute for Economics and Peace, 2019) and in the field of health and hygiene was evaluated by the World Economic Forum (2019a) 6.9 points out of 7, ranking 4th out of 140 countries evaluated. One of the reasons for the Czech Republic's position among the countries with the best hygiene is the strict standards, which are enshrined in Czech law, and apply not only to hygiene, but also to drugs or medical staff requirements that ensure patient safety and minimize health risks (*Medicaltourism.cz*, 2016a).

The Czech Republic provides a comprehensive range of services and a range of medical procedures that solve the problems of almost all patients. The Czech Republic can also offer medical tourists convalescence or various combined treatment programs in spa facilities that have a long tradition and a good reputation in the world. In addition, there are world-class tourist attractions in the Czech Republic, which can diversify the stay not only for patients, but also for their possible accompaniment (CzechTourism, 2015a; CzechTourism, 2015b; Kotíková, 2013).

4.1. Summary of results

Tab. 2: General competitive advantages for the development of tourism

convenient location in the middle of Europe, good transport accessibility
free movement of persons and services, no visa requirement for citizens of the Schengen States
the 10 th safest country in the world according to the World Peace Index
suitable transport infrastructure and serviceability within the Czech Republic
environmental sustainability
attractiveness of world tourism (especially Prague, which is also known in more distant markets)
rich culture
Czech number of tourists from distant markets (eg China, USA, Russia, Republic of Korea)
organizing regular events of international importance
a high number of UNESCO monuments, relatively evenly distributed throughout the Czech Republic
low unemployment rate
international openness
favorable business environment
high level and prevalence of information and communication technologies
almost 100 % coverage of fixed broadband and 4G networks
capacity of accommodation facilities

Source: authors' own processing

Tab. 3: Specific competitive advantages for the development of medical tourism

4th place in the field of health and hygiene in the ranking of TTCI 2019
strict hygiene standards
strict standards in the field of medicines
strict monitoring and control of compliance with all hospital procedures, ensuring patient safety
high quality healthcare
high number of hospital beds (above the OECD average)
world-renowned doctors
price competitiveness compared to developed western countries
cutting-edge technologies and techniques that are not available in many countries (eg gamma knife, proton center, robotic surgery)
highly developed pharmaceutical industry
a large number of offered medical procedures
short waiting times for medical procedures
good name of Czech healthcare in the world
historically excellent level of medicine
high success rate of assisted reproduction
one of the lowest infant mortality rates in the world
less stringent legislation on egg and sperm donation than in other EU countries, but still regulated by the state to ensure maximum patient safety
Reimbursement of part of medical procedures to patients from other EU countries by their health insurance company on the basis of Directive 2011/24 / EU of the European Parliament and of the Council on the application of patients' rights in cross-border healthcare
Strict protection of sensitive patient data (GDPR)
the possibility of combined treatment and recovery programs in the spa
good name of the Czech spa in the awareness of potential medical tourists
a large number of spas
a sufficient number of medical tourism intermediaries targeting different markets
quality promotion of medical tourism on websites

Source: authors' own processing

5. Conclusion

Today, medical tourism is a world phenomenon whose importance is constantly growing. In recent years, health services have become a commodity that is now part of international trade, in which the laws of supply and demand apply. The identified competitive advantages show that the Czech Republic has good potential for the development of medical tourism. However, it would be appropriate to reconsider the target markets of the Czech Republic and focus its promotion on the current major world source countries for medical tourists, as patients from these countries are ready to travel abroad for procedures and it will therefore be easier to reach them. Due to the higher price competitiveness of Asian medical tourism destinations, the Czech Republic should focus its promotion on its other competitive advantages, which are primarily the safety of the country, strict hygiene standards and high quality medical care at an affordable price. The Czech Republic should also consider sales promotion tools as part of its marketing strategy, which can work very well, as can be seen in other destinations. Based on a comparison of the main final reports of foreign and domestic organizations, it follows that the main competitive advantages of the Czech Republic in the field of medical tourism are almost zero waiting times and low cost of quality medical procedures and quality medical care. Compared to other, especially Western European destinations, the prices of medical procedures in the Czech Republic are several times lower.

Literature

- [1] ADAMS, K., SNYDER J., CROOKS, V. A., JOHNSTON, R., (2013). Promoting social responsibility amongst health care users: medical tourists' perspectives on an information sheet regarding ethical concerns in medical tourism. *Philosophy, Ethics and Humanities in Medicine: PEHM*, vol. 8, no. 19, p. 1-10. DOI10.1186/1747-5341-8-19.
- [2] COHEN, E., (2008). Medical Tourism in Thailand. *AU-GSB e-journal*, vol. 1, p. 24-37 [online]. [2019-08-07]. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/288866124_Medical_tourism_in_Thailand.
- [3] CZECHTOURISM, (2015a). *Bariatrics*. [online]. [2020-02-14]. Retrieved from: <https://www.czechtourism.com/a/bariatrics/>.

- [4] CZECHTOURISM, (2015b). *Medical tourism in Czech Republic*. [online]. [2020-02-15]. Retrieved from: <https://www.czechtourism.com/a/medical-tourism-czech/>.
- [5] CZECHTOURISM, (2015c). *Medical tourism in the Czech Republic*. [online]. [2020-03-10]. Retrieved from: <https://www.czechtourism.com/p/us-medical-tourism/>.
- [6] CZECHTOURISM, (2015d). *Neurology and neurosurgery*. [online]. [2020-02-14]. Retrieved from: <https://www.czechtourism.com/a/neurology/>.
- [7] CZECHTOURISM, (2015e). *Oncology*. [online]. [2020-02-14]. Retrieved from: <https://www.czechtourism.com/a/oncology/>.
- [8] CZECHTOURISM, (2015f). *Orthopaedics. Czech Republic*. [online]. [2020-02-14]. Retrieved from: <https://www.czechtourism.com/a/orthopaedics/>.
- [9] CZECHTOURISM, (2015g). *Plastic surgery*. [online]. [2020-02-14]. Retrieved from: <https://www.czechtourism.com/a/plastic-surgery/>.
- [10] CZECHTOURISM, (2020a). *Medical tourism*. [online]. [2020-02-15]. Retrieved from: <https://www.czechtourism.com/czechtourism/files/51/51de3163-00f3-426b-818f-d50f579cdf7b.pdf>.
- [11] CZECHTOURISM, (2020b). The Czech Republic is a safe place where you will receive the best care. [online]. [2020-02-14]. Retrieved from: <https://www.czechtourism.com/tourists/health-spa/a-medical-tourism/a-medical-tourism-landing/>.
- [12] CZECHTOURISM, (2013). *Medical tourism – analýza upřesňující vstupní zadání projektu*. Praha, Interní studie v rámci projektu integrovaného operačního programu s názvem „rebranding a marketingová podpora příjezdového cestovního ruchu“, registrační číslo: cz.1.06/4.1.00/12.07998 a cz.1.06/4.1.00/12.07999.
- [13] HEALTH CONSUMER POWERHOUSE, (2019). *Euro health consumer index 2018*. [online]. [vid. 2020-02-22]. Retrieved from: <https://healthpowerhouse.com/media/ehci-2018/ehci-2018-report.pdf>.
- [14] INSTITUTE FOR ECONOMICS & PEACE, (2019). *Global peace index 2019: measuring peace in a complex world* [online]. [2019-10-04]. Retrieved from: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/06/gpi-2019-web003.pdf>.
- [15] INTERNATIONAL MEDICAL TRAVEL JOURNAL, (2019b). *Nearly 20,000 international patients visited in 2018*. [online]. [2020-02-23]. Retrieved from: <https://www.imtj.com/news/nearly-20000-international-patients-visited-in-2018/>.
- [16] INTERNATIONAL MEDICAL TRAVEL JOURNAL, (2014). *Czech clinics report good increase in medical tourism*. [online]. [2020-02-23]. Retrieved from: <https://www.imtj.com/news/czech-clinics-report-good-increase-medical-tourism/>.
- [17] INTERNATIONAL MEDICAL TRAVEL JOURNAL, (2016). *Czech Republic a favourite cosmetic destination for British, Germans and Russians*. [online]. [2020-02-23]. Retrieved from: <https://www.imtj.com/news/czech-republic-favourite-british-germans-russians/>.
- [18] INTERNATIONAL MEDICAL TRAVEL JOURNAL, (2011a). *Czech Republic reports increase in cosmetic surgery tourism and wellness holidays*. [online]. [2020-02-23]. Retrieved from: <https://www.imtj.com/news/czech-republic-reports-increase-cosmetic-surgery-tourism-and-wellness-holidays/>.
- [19] JOHNSTON, R., CROOKS, V. A., SNYDER, J. & KINGSBURY, P., (2010). What is known about the effects of medical tourism in destination and departure countries? A scoping review. *International journal for equity in health*, vol. 9, p. 24. DOI 10.1186/1475-9276-9-24.
- [20] KOTÍKOVÁ, H., (2013). *Nové trendy v nabídce cestovního ruchu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4603-06.
- [21] LUŠTICKÝ, M., MUSIL, M., (2019). Stakeholders influence on the competitiveness factors of tourism destination. In *22nd International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University Press, pp. 470-476. ISBN 978-80210-9268-6.
- [22] MEDICALTOURISM, (2016e). *Reputable, accredited and certified clinics*. Medical tourism guide Czech Republic. [online]. [2020-02-15]. Retrieved from: <http://www.medicaltourism.cz/25109-reputable-accredited-and-certified-clinics>.
- [23] MEDICALTOURISM, (2016c). *Fair price*. [online]. [2020-02-14]. Retrieved from: <http://www.medicaltourism.cz/fair-price>.
- [24] MEDICALTOURISM, (2016b). Discover what makes the Czech Republic an excellent destination of medical tourism. *Medical tourism guide czech republic*. [online]. [2020-02-15]. Retrieved from: <http://www.medicaltourism.cz/>.
- [25] NOVOTNÁ, M., GRAJIAROVÁ, L., POLEHŇA, D., (2019). Identifikace globálních trendů v cestovním ruchu a jejich vliv na udržitelnost destinace. In *22nd International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University Press, pp. 462-469. ISBN 978-80210-9268-6.
- [26] PELANTOVÁ, K., KOUŘILOVÁ, J., (2016). Konkurenceschopnost krajů České republiky. In *19th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 74–81. ISBN 978-80-210-8273-1.

- [27] RAB-PRZYBYŁOWICZ, J. (2016). Medical Tourism: Theoretical Considerations. *Studia Periegetica*. [online]. [2019-08-07]. Retrieved from: https://papers.wsb.poznan.pl/sites/papers.wsb.poznan.pl/files/StudiaPeriegetica/SP16_J_Rab_Przybylowicz.pdf.
- [28] SHARMA, A., (2013). Medical Tourism: Opportunities and Challenges for Health Care and Tourism Industry. *Productivity*, vol. 53, no. 4, p. 338-350. ISSN 0032-9924.
- [29] SCHOLZ, P., (2015). Orientace na zdravý životní styl v mládežnickém cestovním ruchu. In *Sborník z 10. mezinárodní konference. Aktuální problémy cestovního ruchu. Cestovní ruch: Vývoj – změny – perspektivy*. Jihlava: Vysoká škola polytechnická Jihlava, pp. 446-458. ISBN 978-80-88064-09-1.
- [30] SCHOLZ, P., VORÁČEK, J., (2016). Organizational culture and green management: innovative way ahead in hotel industry. *Measuring Business Excellence*, vol. 20, no. 1, pp. 41-52 ISSN 1368-3047. DOI 10.1108/MBE-12-2015-0057.
- [31] SMITH, M. & PUCZKÓ, L., (2014). *Health, Tourism and Hospitality: Spa, Wellness and Medical Travel*, Second Edition. Croydon: CPI Group (UK) Ltd. ISBN 978-0-415-63865-4.
- [32] SPOJENÁ AKREDITAČNÍ KOMISE, (2020). Akreditovaná zařízení. [online]. [2020-02-14]. Retrieved from: <https://www.sakcr.cz/page/default/2>.
- [33] VEJVODOVÁ, I., (2019). *Léčebné pobyty v Česku jsou podle Rusů nejlepší na světě*. [online]. [2020-02-22]. Retrieved from: <https://www.czechtourism.cz/pro-media/tiskove-zpravy/lecebne-pobyty-v-cesku-jsou-podle-rusu-nejlepsi-na/>.
- [34] WORLD ECONOMIC FORUM, (2019a). *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019*. [online]. [2019-10-04]. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf.
- [35] WORLD TOURISM & TRAVEL COUNCIL, (2019). *Medical Tourism: A Prescription for a Healthier Economy*. [online]. [2020-02-22]. Retrieved from: <https://www.wttc.org/publications/2019/medical-tourism/>.

FENOMÉN AGROTURISMU NA PŘÍKLADU JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

The phenomenon of agritourism on the example of South Moravia Region

HELENA KUBÍČKOVÁ

<i>Katedra regionální ekonomie a správy</i>	<i>Dept. of Regional Economics and Administration</i>
<i>Ekonomicko-správní fakulta</i>	<i>Faculty of Economics and Administration</i>
<i>Masarykova univerzita</i>	<i>Masaryk university</i>
<i>✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic</i>	
<i>E-mail: helena.kubickova.92@gmail.com</i>	

Anotace

Předkládaný příspěvek reaguje na novodobý trend z oblasti cestovního ruchu v podobě agroturismu. Tento poddruh venkovského cestovního ruchu v poslední dekádě roste a nabývá na atraktivitě v konotaci s tím, jak se zvyšuje podíl obyvatelstva ve městech. Ti postupně vyhledávají pro svoji rekreaci a odpočinek místa v blízkosti přírody. Přítomnost městských návštěvníků a jejich pobyt v rurálním prostoru generují pro farmáře, resp. podnikatele nabízející služby agroturismu dodatečný příjem a představují pro ně diverzifikaci jejich podnikatelské činnosti. Není tedy pochyb o pozitivních přínosech agroturismu pro stranu nabídky i poptávky. Tento příspěvek si proto klade za cíl identifikovat a analyzovat nabídku agroturismu a po syntéze dat provést deskripci aktuální realizace této formy cestovního ruchu. Jako výzkumné území byl zvolen Jihomoravský kraj. K naplnění cíle přispěla vlastní datová databáze čítající 23 zkoumaných objektů, které jako jediné splnily kritéria nastavená na základě literární rešerše. Zkoumaný objekt musel totiž nabízet ubytování, poskytovat o sobě relevantní informace na vlastní webové prezentaci a během návštěvy by mělo dojít k interakci mezi návštěvníkem a domácími zvířaty (např. formou minizoo, pozorováním atp.) Výsledky potvrdily, že i přes výraznou rozmanitost (například v ukazatelích kapacity, tedy počtu lůžek či pokojů) slouží agroturismus jako levnější alternativa dovolené a poskytuje některé typické činnosti, například jízdu na koni.

Klíčová slova

agroturismus, udržitelný cestovní ruch, nabídka cestovního ruchu

Annotation

This paper reacts to the recent trend in tourism in the form of agritourism. This branch of rural tourism has been increasing in the last decade and is becoming more attractive in the connotation to the growth of the urban population rate. Urban citizens of towns gradually seek out places close to nature for their recreation and relaxation. The presence of urban visitors and their sojourn in rural areas generate for farmers resp. entrepreneurs offering agritourism services an additional income and represent a diversification of their business. So, there is no doubt about the positive benefits of agritourism for both supply and demand. This paper, therefore, aims to observe and analyse the agritourism supply, and after data synthesis to describe the actual implementation of this form of tourism. The South Moravian Region was chosen as a research area. The goal was achieved by own data database of 23 surveyed objects, which were the only ones that fulfilled the criteria set on the background of the literature search. The object had to offer accommodation, provide relevant information on its own website and during the visit, there should be an interaction between the visitor and the domestic animals (e.g. in the form of a mini-zoo, observation, etc.). The results confirmed that, despite considerable diversity (e.g. in terms of capacity indicators, so the number of beds or rooms), agritourism serves as a cheaper alternative to vacation and provides some typical activities, such as horse riding.

Key words

agritourism, sustainable tourism, tourism supply

JEL classification: L83, Z32

1. Úvod

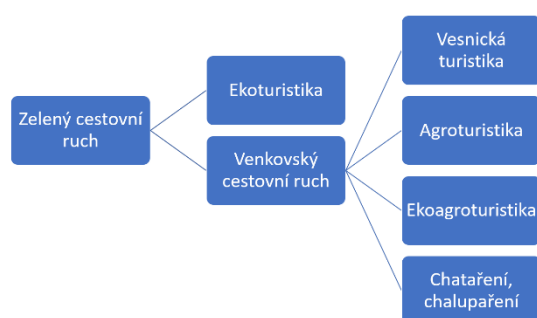
Po celém světě panuje megatrend, který se nevyhnul ani České republice, v podobě zvyšování podílu městského obyvatelstva vůči venkovskému, což přináší postupné vysídlování venkovského prostoru. Avšak bydlení ve městech s sebou přináší kromě pohodlí a pracovních příležitostí také negativní aspekty, jako je zvýšená míra hluku a prachu, znečištěné ovzduší, přelidněnost atp. Proto se v poslední dekádě mění styl, jakým nejen tuzemští obyvatelé měst tráví svůj volný čas a dovolenou (Novotná, Grajciarová, Polehňa, 2019). Vyhledávají totiž přirozenou a autentickou atmosféru venkova v blízkosti přírody a klidnějšího prostředí. V zemích západní Evropy je agroturismus oblíbenou formou cestovního ruchu s dlouholetou tradicí zpravidla pro domácí návštěvníky. To se vzhledem k historickému vývoji v České republice nedá konstatovat. Fenomén agroturismu zde můžeme sledovat teprve od devadesátých let, kdy nastala možnost soukromého vlastnictví a podnikání, a to včetně sektoru zemědělství. Nicméně, navzdory přerušení tradičních vazeb mezi zemědělci či statkáři a jejich půdou a podnikáním, se najdou po celé republice příklady, kdy se podařilo obnovit soukromý zemědělský provoz, a navíc k němu přičlenit cestovní ruch jako doplňující podnikatelskou činnost. Farmy a jim obdobné objekty (např. ranče) nově nabízejí ubytování a široké spektrum dalších služeb cestovního ruchu, kterými nejen vyjdou vstříc městské poptávce, ale především zúročí svůj potenciál a diverzifikují riziko z podnikatelského neúspěchu v zemědělství (dáno například špatnou úrodou).

V anglicky psané literatuře je sledovaný pojem uváděn vždy jako agritourism, výjimečně jako agrotourism. Český překlad se nabízí dvojitý. Někteří autoři jej popisují jako agroturismus, jiní jako agroturistiku. Například Pásková (2008) uvádí, že využívat pojem agroturistika je nepřesné a preferuje označení agroturismus, nicméně v ostatních zdrojích je spíše využíván prvotní termín. Vysvětlení rozdílů překladu či polemika nad vhodností vybraného termínu jsou pro účely této práce nadbytečné a jsou tudíž z textu eliminovány. Dále dle Konečného (2013) se vyskytuje označení jako faremní turistika, turistika na farmě, na farmě založený turismus či dovolená na statku. V literární rešerši je používána zejména domácí literatura, neboť znalosti tuzemských autorů lépe reflektují lokální situaci, které se věnuje samotný výzkum.

2. Teoretické vymezení problému

Od 70. let minulého století se ve spojení (nejen) s cestovním ruchem vyskytuje adjektivum udržitelný. Udržitelný cestovní ruch reaguje na negativní dopady pramenící z tohoto odvětví a snaží se je eliminovat. CzechTourism (2020) popisuje udržitelný cestovní ruch jako takový, který zabezpečuje zajištění současných a budoucích potřeb účastníků cestovního ruchu, a přitom pomáhá rozvoji území. S přihlédnutím k šetrnému využívání přírodních a kulturních hodnot vede k dlouhodobé prosperitě dané oblasti (CzechTourism, 2020). Ovšem, aby mohla být tato myšlenka naplněna, je potřeba realizovat takové druhy cestovního ruchu, které dané požadavky splňují. Mezi ně se řadí také zelený cestovní ruch, pod který dle Šimkové (2008) spadá venkovský cestovní ruch. Jeho poddruhem je již několikrát zmíněný agroturismus. Obr. 1 demonstruje zařazení agroturismu dle Šimkové (2008), ovšem tento model nelze považovat za dogma. Habán a Otepka (2004), kteří vynechali zařazení pod zelený cestovní ruch, nebo Sznajder, Przeborska a Scrimgeour (2009), kteří jej řadí pod alternativní cestovní ruch, představují vlastní modifikované ukotvení agroturistiky.

Obr. 1: Zařazení agroturistiky

Zdroj: práce autorky na základě Šimkové (2008)

Šimková (2013) či Konečný (2013) poukazují na fakt, že termíny venkovský cestovní ruch a agroturismus bývají často mylně považovány za synonyma, ovšem většina autorů (Konečný, 2013; Šauer a kol.2015; Šimková, 2008) chápou agroturismus jako poddruh venkovského cestovního ruchu. Vysvětlení této nepřesnosti nabízí Trojan a Trávníček (2012) na příkladu ubytování. Zatímco v rámci venkovského cestovního ruchu využívá návštěvník jakékoliv HUZ, například penzion či hotel umístěný v rurálním prostředí, agroturismus z této množiny

ubytovacích kapacit na venkově využívá pouze farmy. Kromě tohoto lehce matoucího zařazení agroturismu se vyskytuje ještě jedna teoretická nejasnost. V české literatuře totiž panuje rozpor v označení, zda se v případě agroturismu jedná o formu cestovního ruchu nebo druh. Šauer a kol. (2015), Pourová (2002) či Trojan a Trávníček (2012) jej považují za formu, Zelenka a Pásková (2012) naopak prezentují agroturismus jako druh cestovního ruchu.

Ať je zařazen či označen agroturismus jakkoliv, musí splňovat několik ustálených charakteristik, tak, aby se jím skutečně stal. Například dle George a Rilla (2011):

- vždy je vázaný na zemědělské usedlosti a farmy,
- nabízí možnost práce na farmě,
- poskytuje kontakt se zvířaty a živou přírodou,
- doplňuje pobyt o řadu dalších aktivit spjatých s přírodou či šetrných k přírodě.

Podobně popisuje agroturismus také Pourová (2002), která uvádí, že se jedná se o specifickou formu venkovského cestovního ruchu, která je vedle bezprostředního využívání přírody a krajiny venkova charakteristická přímým vztahem k zemědělským pracím nebo usedlostem se zemědělskou funkcí. Představuje symbiózu turistiky se zemědělstvím. Návštěvník tedy pobývá na farmách, statcích nebo jiných zemědělských usedlostech. Vždy je tedy spojeno zemědělství a cestovní ruch. Šťastná, Vaishar a Vavrouchová (2015) pojmenovávají tuto kombinaci jako multifunkční zemědělství. Dle Pourové (2002) je specifickým rysem agroturismu možnost návštěvníka volně se pohybovat v pracovním prostředí zemědělského podnikatele a seznámit se tak se vším, co tvoří zemědělskou usedlost.

Způsob, jakým je agroturistika rozdělena uvádí Habán a Otepka (2004):

- dovolená na farmě (nabídka ubytování a dalších služeb na farmě),
- gastronomický agroturismus (důraz je kladen na odbyt vlastních výrobků),
- „skandinávský typ agroturismu“ (pronájem budov, nabídka kempovacích ploch).

Ovšem vyskytuje se i jiná typologie. Například Šťastná, Vaishar a Vavrouchová (2015) uvádějí dělení na agroturistiku na rodinné farmě a agroturistiku v zemědělském podniku. Obě dělení poukazují na typy podniků, resp. farem, které se v agroturismu realizují. V zásadě nejčastěji je agroturismus provozován podnikateli v zemědělské prvovýrobě jako vedlejší, doplňková činnost a slouží k získání dodatečných finančních prostředků s tím, že zemědělská výroba by měla být činností dominantní. Konečný (2013) přidává ještě jeden typ farmy participující na tomto fenoménu, a to farmy, které již zemědělsky nehospodaří, avšak mají zemědělský charakter a jsou součástí venkovského turismu.

Šťastná, Vaishar a Vavrouchová (2015) považují za smysl agroturismu poznání života zemědělců a venkova, navázání blízkého kontaktu se zvířaty a zemědělskými plodinami, což vede ke zlepšení vztahů k půdě a posílení sounáležitosti s obyvateli venkova. Toho se dosáhne několika typickými aktivitami, které se s agroturismem a zemědělstvím pojí. Jsou to například každodenní pracovní činnosti vykonávané na farmě, údržba zahrady či sadu, péče o zvířata a jiný kontakt s nimi, vyjížděky a výuka jízdy na koních, ochutnávání domácí kuchyně, poznávání venkovského folkloru, tradic a řemesel, souznění s okolní přírodou, rybaření, cyklovýlety, a především zasloužený klid a relaxace. Z výše uvedeného vyplývá, že agroturismus je především aktivní formou/druhem cestovního ruchu. Základním předpokladem je tedy aktivní zapojení se do chodu farmy, ovšem míra participace je odlišná a nabývá různých podob (Trojan, Trávníček, 2012). Co se týče pobytového itineráře, i zde se rozsah pohybuje z extrému do extrému. Zábavu a program si návštěvníci vytváří na jedné straně úplně sami nebo je jejich program předem stanoven a důsledně organizován.

Kromě toho, že agroturismus přináší mnoho benefitů pro návštěvníky a podnikatele v zemědělství, lze jej považovat za prospěšný i pro bezprostřední okolí podnikání (obec), region, ale i pro celý stát (Závodná, 2015). Díky multiplikačnímu efektu cestovního ruchu je tak považován za jeden z klíčových determinantů v regionálním rozvoji. Pro satisfakci návštěvníků farmy během pobytu je třeba řádně upravit okolí a prostory objektu a vybavit jej určitým stupněm, což zvyšuje celkový standard zemědělských domácností, ale opět i obce, neboť ta s rozvojem cestovního ruchu ve svém katastrálním obvodu mnohdy zahájí investice do infrastruktury a materiálně-technické základny (dětská hřiště, sportoviště), která kromě návštěvníků využívají i domácí rezidenti. Zároveň tyto investice, provedené jak na farmě, tak v jejím okolí, znamenají práci pro lokální živnostníky a řemeslníky, což opět umocňuje možnost rozvoje regionu (viz např. Kubíčková, Novotná, 2019). Kapacity farem jsou však omezené v porovnání s hotelovým provozem. Není se tak třeba obávat negativních dopadů na obec v podobě zvýšeného dopravního provozu, odpadu aj. Dalším pozitivním aspektem rozvoje agroturismu je zvýšení zaměstnanosti a vytváření nových pracovních míst i pro osoby žijící mimo farmu. To vede ke zmírnění trendu vysídlování, neboť nedostatek práce

je častým a výrazným důvodem pro změnu bydliště. Přínosy pro různé aktéry definují obdobně Brabencová a Pourová (1995) či Trojan a Trávníček (2012).

Vzhledem k faktu, že se agroturismus pojí s přírodou, vyskytují se u tohoto tématu často pojmy spojení s předponou eko nebo bio. Jednou z odnoží agroturistiky je tak například ekoagroturistika. Jak uvádí Zelenka a Pásková (2012). Jedná se o formu cestovního ruchu, jejíž účastníci jsou motivováni pobytem na rodinných farmách zabývajících se alternativním zemědělstvím. Pod pojmem alternativní zemědělství si lze představit zemědělskou produkci, která není ošetřena jakýmkoliv umělým hnojivem, syntetickou chemikálií, herbicidy či pesticidy aj. Liší se i přístup ke zvířatům, která žijí ve svém přirozeném prostředí a nejsou nadbytečně vykrmována. V případě této formy cestovního ruchu vyzdvihuje Konečný (2013) také sociálně-kulturní aspekt, a to ten, že rodina žijící na farmě je v těsnějším sepětím s návštěvníky, kteří se účastní zemědělských prací a konzumace produktů ekologického zemědělství. Jako agroturismus, tak ekoagroturismus lze dále chápat také jako prvky special interest tourismu, což je další forma cestovního ruchu, která slouží jako nástroj udržitelnosti (Novotná, Frantál, Kunc, Kubičková, 2019).

Ačkoliv bylo představeno mnoho kladných stránek agroturismu, lze najít i některé negativní aspekty či problémy, které se v prostředí České republiky s agroturismem pojí. Výrazným rysem je zprerthání původních rodinných a majetkových vztahů s určitými pozemky. Teprve od 90. let se znovu objevují farmy, o které se stará například jedna rodina. To, že se celý zemědělský sektor a jeho doplňková podnikatelská činnost v podobě agroturismu obnovuje od počátku znamená, že nejsou nastaveny žádné standardy této služby. Rozsah i kvalita služeb se liší s ohledem na podnikatele. Na tuto širokou disparitu služeb a stupně jejich jakosti upozorňují Dudák a Pavelka (2012). Například, již samotné usedlosti se liší. Agroturismus se týká jak malých chalup, tak rozlehlých statků, a to umístěných jak v nížinách, tak horských oblastech. Ubytování se pohybuje od skromných podmínek v případě pokojů a kempů až po luxusně zařízené apartmány. Avšak, určité mantinely nastavuje agroturismu Pásková (2008). Tato autorka považuje za vhodnou kapacitu ubytování do maximální výše 12 lůžek. Kromě této nstandardizace poukazuje Závodná (2015) na problém s pracovní vyčerpáním žen. Tato autorka podotýká, že práce navíc danou sekundární podnikatelskou činností v podobě nabízení služeb cestovního ruchu zatíží především ženy-farmářky, které se kromě zemědělského provozu nově starají také o pohodlí hostů, úklid jejich prostor či jejich stravování.

3. Cíl příspěvku, data a metody

Tento příspěvek je komplexním šetřením objektů participujících na fenoménu agroturismu. Cílem práce je provést deskripci aktuální realizace tohoto fenoménu, a tudíž představit jeho aktuální situaci na příkladu Jihomoravského kraje. Pro naplnění cíle byla zpracována sekundární data v podobě údajů vybraných objektů agroturismu. Data z databáze byla následně analyzována pomocí kvantitativních metod zpracování. Kromě datové analýzy byly použity metody pozorování a syntézy. Data byla sbírána v rámci desk research z několika zdrojů, jednak během online průzkumu samotných zařízení, dále bylo čerpáno z nabídkových katalogů destinačních společností s oblastním působením ve vybraném regionu (Centrála cestovního ruchu Jižní Morava, ZnojmoRegion, Turistická asociace Slovácko, Brněnsko, MAS Moravský kras, Pálava a Lednicko-valtický areál) a také z materiálů oborově zainteresovaných organizací, například Svazu venkovské turistiky. Data byla sbírána od 1. února 2020 do 15. března 2020. Data pochází od objektů, které byly zařazeny do databáze zkoumaných prvků a nabývají formu např. kapacitních údajů (počet lůžek, počet pokojů) nebo údajů ohledně nabízených služeb a aktivit, restauračního zařízení aj. Objekty zařazené do databáze musela splnit 3 kritéria stanovená autorkou na základě literární rešerše. Kritéria byla:

- objekt musí nabízet ubytování,
- objekt musí mít k dispozici webovou prezentaci s relevantními (popř. aktuálními) informacemi o ubytování, tak aby měl potenciální návštěvník představu o kvalitě nabízené služby,
- doplňkovou službou k ubytování musí být možnost kontaktu s domácími zvířaty.

Toto kritériální zařazení vedlo k výběru těch „nejčistších“ objektů agroturismu v katastrálním území Jihomoravského kraje. Eliminovány tak byly například objekty, které lze jistě považovat za jednodenní cíle agroturismu, jako jsou Salaš Travičná, Stáj Salma nebo Pštroší farma v Doubravici n. Svitavou, a to proto, že neposkytují ubytování. Na druhou stranu, zařazen nebyl ani objekt Pomeranch u rybníka či Agropenzion Vápenice (a mnoho dalších) neboť plní předpoklady v rámci venkovského cestovního ruchu, v případě agroturismu však absente kontakt se zvířaty. Objekty jako například Panská Lícha či Jezdecký klub Mikulov byly také vynechány, a to z toho důvodu, že povaha podnikání odděluje provoz zemědělské činnosti (v tomto případě chov koní, pronájem ustájení) od ubytovacích služeb, tj. produkt není poskytován komplexně. Teoretická rešerše uvedla, že znakem agroturismu je mimo jiné kontakt s rodinou hostitele, navázání vztahů s rezidenty na farmě a jiná forma sociální interakce. Od tohoto kritéria bylo upuštěno, neboť by jej splnilo pouze pár jednotek objektů, což považovala autorka za nedostatečný vzorek k hlubší analýze.

3. Výsledky

Celkově bylo na základě dat sesbíraných pro tento příspěvek na území Jihomoravského kraje identifikováno 23 rekreačních objektů, farem či penzionů a jiných zařízení, které plní kritéria popsaná v metodice tohoto příspěvku. Názvy objektů uvádí Tab. 1. Oproti kritériím uvedeným v sekci metodiky byly uděleny dvě výjimky. První z nich pro objekt Farma Trnka, který o sobě neposkytuje informace na žádné vlastní webové prezentaci (resp. existuje, ale nefunguje). Na druhou stranu, na jiných kontaktních místech, například na oficiálním portálu Jižní Moravy www.jizni-morava.cz či na facebookovém profilu tohoto zařízení lze najít informaci dostatek. Druhou výjimkou je Vinařský dům Sedlec, který nesplňuje podmínku kontaktu se zvířaty, avšak nedá se upřít jeho ryze rurální charakter. To, že jsou v objektu vítáni domácí mazlíčci, se rozhodla autora uznat jako dostatečnou kompenzaci za nedodržené kritérium.

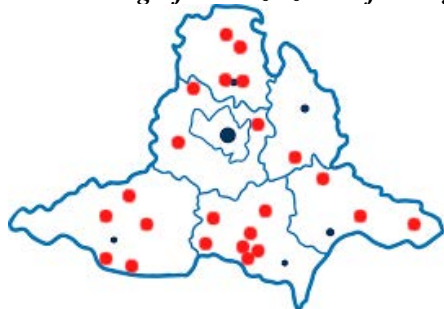
Tab. 1: Objekty agroturismu identifikované na Jižní Moravě

okres Brno-venkov	okres Znojmo	okres Břeclav	okres Blansko	okres Vyškov	okres Hodonín
BOUTIQUE pension Zámecký Mlýn	CAMPING COUNTRY	Farma Ovčí terasy	Agrocentrum Ohrada	Ekofarma Jalový Dvůr	Bukovanský mlýn
Farma Smolův mlýn	Farma Trnka	Hippoclub Lednice	Penzion U Strakatého koně		Farma a penzion Růdník
Ranč U jelena	Horse farm Kroutilík	Jáňův dvůr	Statek Samsara		Hornácká farma
	Penzion Jelení farma	Moravský statek Strachotín	Westernové městečko Boskovice		
	Osada Havranů	Penzion u Dáblova kopyta			
		Vinařský dům Sedlec			
		Zámecký mlýn Nejdek			

Zdroj: vlastní zpracování

Prvně bylo zkoumáno, jak jsou objekty rozloženy na území vymezeného kraje. Jak je vidno z Obr. 2 s přibližnou lokací jednotlivých objektů (červené puntíky), nejvíce z nich se nachází v okrese Břeclav (7 objektů, tj. 30 %), dále v okrese Znojmo (5 objektů, tj. 22 %) a v okrese Blansko (4 objekty, tj. 17 %). Naopak, i přes enormní přírodní potenciál Bílých Karpat se v okrese Hodonín nachází pouze 3 objekty (13 %). Shodná čísla platí i pro okres Brno-venkov. Nejhůře se umístil okres Vyškov, kde se vyskytuje pouze 1 objekt (tj. 4 %). Lze konstatovat, že geografické rozmístění farem není vázáno na významné turistické atraktivity (např. Národní park Podyjí), s výjimkou Lednicko-valtického areálu, u kterého leží a z jehož návštěvnosti těží 3 objekty. V případě CHKO Moravský kras je podobný závěr diskutabilní, neboť sama o sobě má tato oblast rurální charakter vhodný pro zemědělskou živočišnou výrobu.

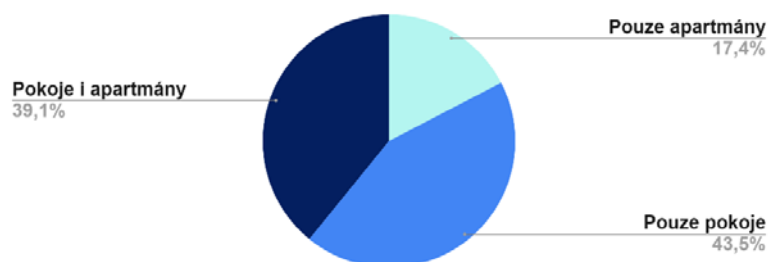
Obr. 2: Geografické rozložení objektů agroturismu v Jihomoravském kraji

Zdroj: vlastní práce autorky

V dalším kroku byla podrobena zkoumání nabídka ubytování. Obr. 3 zobrazuje, že objekty agroturismu nabízejí buď pouze pokoje, nebo apartmány, nebo kombinaci obojího, přičemž pokoje mírně převládají (43,5 %), avšak populární jsou i kombinace obojího (39,1 %). Pouze apartmány se v objektech nalézají spíše minimálně.

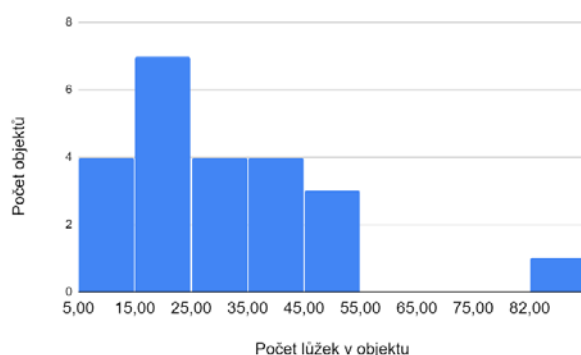
Obr. 3: Skladba typů ubytování

Zdroj: vlastní práce autorky

V případě počtu lůžek, z histogramu na Obr. 4 vyplývá, že nejvíce objektů agroturismu (tj. 7) nabízí mezi 15 a 25 lůžky. To znamená, že podmínka, o které v teoretické části hovořila Pásková (2008), neodpovídá jihomoravské realitě, resp. blíží se jí pouze 4 objekty. Nejvyšší kapacitu v počtu 82 lůžek nabízí Apartmán hotel ve Westernovém městečku Boskovice, nejméně z nich lze najít na Hornácké farmě, kde je k dispozici pouze 5 lůžek. Dohromady disponují objekty kapacitou 675 lůžek.

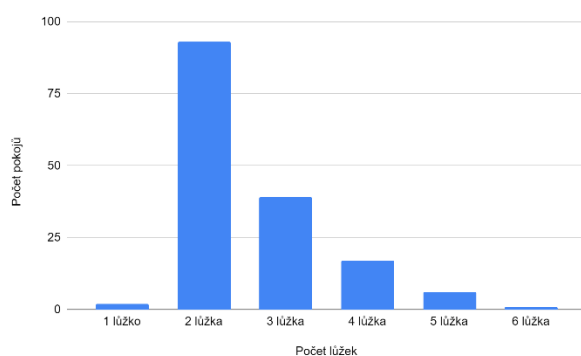
Obr. 4: Rozložení počtu lůžek v objektech

Zdroj: vlastní práce autorky

Celkem se ve sledovaných objektech nachází 164 pokojů a 42 apartmánů. V případě apartmánů jsou nejvíce zastoupeny apartmány čtyřlůžkové, minimálně pak dvojlůžkové (2) nebo třílůžkové (5). V nabídce jsou však k mání až extrémně velké apartmány s kapacitou 10 nebo 12 lůžek. U pokojů představuje situaci následující graf na Obr. 5. Lze vidět, že na trhu převládají dvojlůžkové pokoje (57 %), následně se vyskytují spíše pokoje třílůžkové (24 %) případně čtyřlůžkové (10 %).

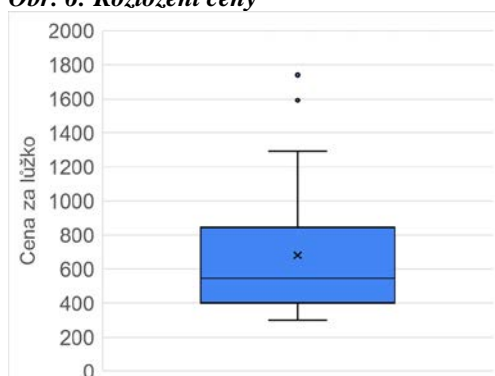
Obr. 5: Kapacita pokojů

Zdroj: vlastní práce autorky

Důležitým kritériem, ať už pro návštěvníky nebo podnikatele, je cena za nabízenou službu. Následující krabicový graf na Obr. 6 ukazuje rozložení ceny ze všech 23 sledovaných objektů. Srovnávané ceny jsou za 1 osobu za noc, popřípadě za pokoj za noc, kde se cena podělila dle počtu lůžek.

Obr. 6: Rozložení ceny

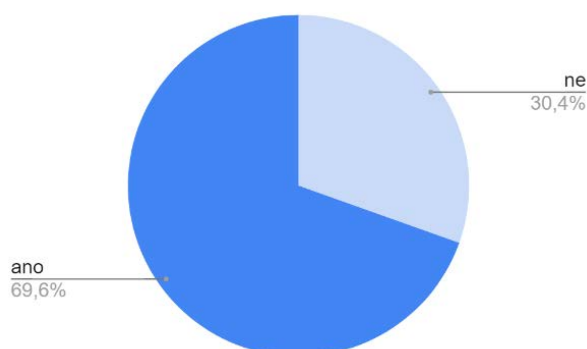

Zdroj: vlastní práce autorky

Odlehle hodnoty představují ceny 1 740 Kč za osobu za noc v BOUTIQUE pension Zámecký Mlýn a 1 590 za noc na Bukovanském mlýně. Celkově graf naznačuje, že rozložení ceny je spíše asymetrické. Střední polovina všech hodnot leží mezi 400 Kč a 846 Kč. Průměrná cena za 1 osobu za noc, zobrazena vprostřed grafu znakem x, činí 681 Kč. Nejmenší cena za ubytování je 300 Kč, nejvyšší pak (vyjma zmíněných extrémů) 1 290. Medián všech hodnot dosahuje 545 Kč. Ceny však potvrzují fakt, že dovolenou na venkově ve zkoumaných objektech mohou návštěvníci zvolit jako levnější alternativu vůči například dovolené u moře.

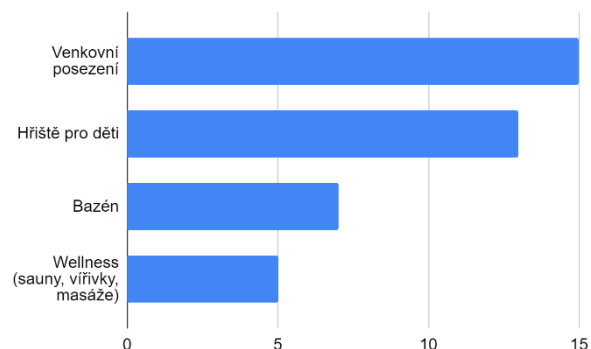
Ve druhé polovině výzkumu se autorka zaměřila na ostatní služby objektů agroturismu a na činnosti, které lze ve sledovaných objektech dělat. Prvně autorka zkoumala, zda objekty agroturismu nabízejí v rámci svých služeb nějakou formu stravovacího provozu, který by byl dostupný i neubytovaným návštěvníkům. Vzhledem k tomu, že stravování je považováno za jednu z hlavních služeb cestovního ruchu, je jeho přítomnost signifikantní a atraktivní pro návštěvníky. Sledované objekty uspěly a tento návštěvnický nárok většinou plní. Ať už se jedná o restauraci, hospodské zařízení s omezenou nabídkou jídel či kavárnu, necelých 70 % ze všech 23 identifikovaných objektů možnost stravování poskytuje. Dlužno podotknout, že většina z nich má sezónní charakter, jiné jsou provozovány celoročně během víkendů a po celý týden během letních měsíců aj.

Obr. 7: Dostupnost stravování

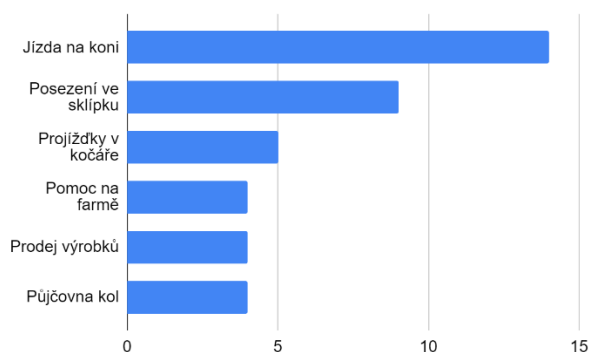
Zdroj: vlastní práce autorky

Další vybavení objektů, které zpříjemňují pobyt návštěvníkům, ukazuje následující graf na Obr. 8. V 15 objektech z 23 objektů čeká na návštěvníky možnost využití venkovního posezení, kde lze např. grilovat. Nutno podotknout, že venkovní posezení najde uplatnění pouze v nejvyšší sezóně. Atraktivním lákadlem, které však vyžaduje vysoké investice, jsou prvky wellness. V případě, že by si objekt přál rozmělnit sezónnost, představuje wellness jeden z možných nástrojů. Ten byl ovšem doposud implementován minimálně (pouze v 22 % objektů).

Obr. 8: Dodatečné vybavení objektů agroturismu

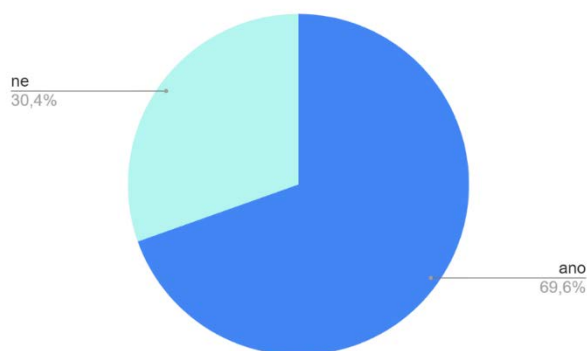
Zdroj: vlastní práce autorky

Co se týče aktivit a činností, které svým návštěvníkům nabízejí či doporučují sledované objekty, jsou výsledky poněkud rozporuplné s teoretickou rešerší. Čistě agroturistické aktivity, například pomoc na farmě/sadu a péče o zvířata, nekomunikuje téměř žádné ze zkoumaných zařízení. Podnikatelé také minimálně prodávají výrobky své zemědělské činnosti. To může být způsobeno tím, že mnoho objektů chová pouze koně. Z této zemědělské činnosti neplyne žádná hmotná produkce, kterou by mohli návštěvníci zakoupit jako suvenýr aj. Pomoc na farmě tak ocení pouze 17 % objektů, stejný poměr objektů prodává výrobky své produkce. Jako zajímavý fakt považuje autorka to, že možnost půjčení kol, což jistě není služba vyžadující závratné počáteční investice, nabízí také jen 17 % sledovaných zařízení, přičemž tato dodatečná nabídka je v Jihomoravském kraji uplatnitelná a zároveň zvyšuje konkurenceschopnost podnikatele. Nejčastěji se tak návštěvník setká s možností jízdy na koni (14 objektů, tj. 61 %), popřípadě s tím spojenou jízdou v povozu či kočáře (22 %). I toto vyplývá z převládajícího charakteru zemědělství. Druhou nejčastější činností, kterou si mohou hosté dopřát je posezení ve sklípku s degustací vína (9 objektů, tj. 39 %), což jistě koreluje s faktem, že zkoumaný kraj je oblastí, kde se hojně pěstuje a produkuje víno.

Obr. 9: Aktivita spojené s agroturistikou na Jižní Moravě

Zdroj: vlastní práce autorky

Posledním bodem výzkumu objektů agroturismu v Jihomoravském kraji byla možnost uspořádání akce v selektovaných objektech, například oslavy, svatby, či menší konference. I v tomto ohledu si objekty vedou dobře, neboť akci lze uspořádat v 69,6 % objektů, tedy v 16 z 23 sledovaných zařízení.

Obr. 10: Možnost uspořádání akce v objektu agroturismu

Zdroj: vlastní práce autorky

Autorka následně ověřila hypotézu, která se v případě pořádání akcí nabízí. Tab. č. 2 ukazuje v jednoduché matici, zda možnost uspořádání akce souvisí s přítomností stravovacího provozu v objektu (znění hypotézy). Hypotéza se potvrdila, neboť ve 14 případech pořádají akce ty objekty, které stravovací provoz mají k dispozici. 5 objektů stravování nemá a akce nenabízí.

Tab. 2: Souvislost mezi stravovacím provozem a pořádáním akcí

		Možnost uspořádání akce	
		Ano	Ne
Stravovací provoz	Ano	14	2
	Ne	2	5

Zdroj: vlastní práce autorky

4. Závěr

Předložený příspěvek analyzuje a následně popisuje výsledky zpracovaných dat z oblasti agroturismu v Jihomoravském kraji. Agroturismus, jako jedna z forem šetrného cestovního ruchu, nabývá neustále na atraktivitě v konotaci s tím, jak se zvyšuje podíl obyvatelstva ve městech a také tím, jaký tlak je na odvětví cestovního ruchu neustále vyvíjen z pohledu udržitelnosti. Pro městské obyvatelstvo představuje venkov klidnější prostředí a liduprázdňější místa v blízkosti přírody. Na druhé straně, přítomnost městských návštěvníků a jejich pobyt v rurálním prostoru generuje pro farmáře dostatečný příjem a představuje pro ně diverzifikaci jejich podnikatelské činnosti a nadstavbu zemědělské produkce. Není tedy pochyb o pozitivních přínosech agroturismu. Avšak, díky historickému vývoji s dopadem na zemědělství a teprve počátečním rozvojem agroturismu v tuzemsku, má tato forma cestovního ruchu mnoho podob.

Cílem této studie proto bylo analyzovat nabídku agroturismu a po syntéze dat provést deskripci tohoto fenoménu právě s ohledem na jeho rozmanitost. Cíl byl naplněn výzkumem, při kterém byl analyzován vzorek výzkumu složený z 23 objektů, resp. zařízení agroturismu v Jihomoravském kraji.

Potvrdilo se, že agroturismus v Jihomoravském kraji, je rozmanitý (například co se týče kapacitních ukazatelů, tedy počtu lůžek a pokojů). Různorodá kvalita služeb i přístup k návštěvníkům může vést k tomu, že budou mnohdy zmateni. Předmětem dalšího výzkumu by tedy mohlo být, jak tuto rozmanitost překlenout, například pomocí certifikace služeb, a pomoci tak straně poptávky sjednotit obraz o agroturismu a jeho vnímání. Kromě tohoto, reálná podoba se odlišuje od té, kterou definuje literatura. Například, pokud by byly uvažovány pouze farmy, a nikoliv penziony či koňské ranče, participovalo by na agroturismu jen několik jednotek podnikatelů. Obdobně, kdyby se výsledky posuzovaly dle typizovaných činností (pomoc na farmě, prodej, interakce s rodinou farmáře/podnikatele), těchto jednotek ještě ubyde. Literatura a praxe jsou tedy v rozporu a je otázkou dalšího výzkumu, zda skutečně brát agroturismus tak, jak je radikálně vymezen v teorii nebo dát přednost volnější charakteristice prokázané faktickou realizací.

Literatura

- [1] BRABENCOVÁ, H., POUROVÁ, M. a kol., (1995). *Podpora rozvoje agroturistiky místní správou. Instruktorská příručka*. Praha: Agentura pro trh práce a sociální politiku.
- [2] CZECHTOURISM, (2020). *Udržitelný cestovní ruch*. [online]. [cit. 7. 3. 2020]. Dostupné z: <http://www.eden-czechtourism.cz/udrzitelny-cestovni-ruch/>.

- [3] DUDÁK, V., PAVELKA, Z., (2012). *Agroturistika v České republice: dovolená na venkově*. Praha: Novela bohemika. ISBN 978-80-87683-03-3.
- [4] GEORGE, H., RILLA, E., (2011). *Agritourism and Nature Tourism in California*. Richmond: UCANR Publications. ISBN 978-60107-742-4.
- [5] HABÁN, M., OTEPKA, P., (2004). *Agroturistika*. Nitra: SPU. ISBN 80-8069-451-6.
- [6] KONEČNÝ, O., (2013). *Agroturistika a venkovská turistika: venkovský cestovní ruch v České republice*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN 978-80-7375-738-0.
- [7] KUBÍČKOVÁ, H., NOVOTNÁ, M., (2019). Historické památky ve venkovských oblastech – výzvy pro další rozvoj destinace. In *14. mezinárodní konference Aktuální problémy cestovního ruchu. Sborník z mezinárodní konference. Jihlava: Vysoká škola polytechnická Jihlava*, pp. 156-165. ISBN 978-80-88064-42-8.
- [8] NOVOTNÁ, M., FRANTÁL, B., KUNC, J., KUBÍČKOVÁ, H., (2019). Special Interest Tourism in the Czech Republic: Introduction and Overview. *Czech Journal of Tourism*, vol. 8, no. 1, pp. 49-63. ISSN1805-9767 . DOI 10.2478/cjot-2019-0004.
- [9] NOVOTNÁ, M., GRAJCIAROVÁ, L., POLEHŇA, D., (2019). Identifikace globálních trendů v cestovním ruchu a jejich vliv na udržitelnost destinace. In *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 462-469. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-58.
- [10] PÁSKOVÁ, M., (2008). *Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7041-658-7.
- [11] POUROVÁ, M. (2002). *Agroturistika*. Praha: Credit. ISBN 80-213-0965-2.
- [12] SZNAJDER, M., PRZEBORSKA, L., SCRIMGEOUR, F., (2009). *Agritourism*. Wallingford: CABI. ISBN 978-1-84593-482-8.
- [13] ŠAUER, M. a kol., (2015). *Cestovní ruch: učební text*. Brno: Masarykova univerzita.
- [14] ŠIMKOVÁ, E., (2008). *Sustainability in tourism and rural areas: monograph*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-361-1.
- [15] ŠIMKOVÁ, E., (2013). *Manažerské a marketingové přístupy ve venkovské turistice*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7041-586-3.
- [16] ŠTASTNÁ, M., VAISHAR, A., VAVROUCHOVÁ, H., (2015). *Cestovní ruch jako alternativní odvětví pro rozvoj jihomoravského venkova?* Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN 978-80-7509-316-5.
- [17] TROJAN, J., TRÁVNÍČEK, J., (2012). *Cestovní ruch a udržitelný rozvoj*. Brno: Vysoká škola obchodní a hotelová. ISBN 978-80-87300-21-3.
- [18] ZÁVODNÁ, L. S., (2015). *Udržitelný cestovní ruch: principy, certifikace a měření*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Monografie. ISBN 978-80-244-4576-2.
- [19] ZELENKA, J., PÁSKOVÁ, M. (2012). *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Praha: Linde Praha. ISBN 978-80-7201-880-2.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu na Masarykově univerzitě MUNI/A/1033/2019.

KULTÚRNE DEDIČSTVO – EKONOMICKÝ ZDROJ ROZVOJA TURIZMU, ČI ODRAZ KULTÚRNEJ IDENTITY?

Cultural heritage – an economic source of tourism development or cultural identity reflection?

ZDENA KRIŠKOVÁ

Katedra sociálnych štúdií a etnológie | *Department of Social Studies and Ethnology*
Filozofická fakulta | *Faculty of Arts*
Univerzita Mateja bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: *zdena.kriskova@umb.sk*

Anotácia

Štúdia sústreďuje pozornosť na problematiku kultúrneho dedičstva a turizmu v oblasti našich veľhôr - Vysokých Tatier, situovaných v regióne Spiša, jedného z najvýznamnejších historicko- kultúrnych centier Slovenska. Cieľom príspevku je zachytiť aspekty prezentácie tradičných kultúrnych hodnôt tohto regiónu externému návštevníkovi v socio-kultúrnych, i hospodársko-ekonomických kontextoch. Zároveň sledovať adekvátnosť foriem interpretácie týchto hodnôt v súčasných podmienkach turistického ruchu. Zameriava sa tiež na využitie socio-kultúrneho kapitálu mesta v perspektíve udržateľného rozvoja v európskom priestore. Príspevok sa opiera o viacročný terénny etnologický výskum, z ktorého primárne vychádza syntéza jeho výsledkov, doplnený o literárne zdroje. Pre závery štúdie je zásadným faktorom primárny zámer samotného vzniku tatranských osád (kúpeľníctvo a cestovný ruch), ako aj etnická a sociálna príslušnosť ich zakladateľov. Podmienili a ovplyvnili mnohé kultúrne špecifiká obyvateľov vo vzťahu k vlastnej identite a kultúrnym koreňom. Tento fenomén je dôležitým determinantom sprostredkovania hodnôt kultúrneho dedičstva najmä voči externým návštevníkom Vysokých Tatier.

Kľúčové slová

kultúrne dedičstvo, Vysoké Tatry, cestovný ruch, identita

Annotation

The paper focuses on the issue of cultural heritage and tourism in the area of the High Tatras that are located in the Spiš region – one of the most significant historical and cultural centres of Slovakia. The study points out the aspects of presenting to the visitors the traditional cultural values of this region that are in socio-cultural and economic contexts. Moreover, we monitor the adequate forms of interpretation of those values in the present conditions of tourism. We aim at the usage of socio-cultural capital of the city in the perspective of sustainable development in the European area. The contribution copes with the long term ethnological field research, which is, predominantly, the basis for the synthesis of the results, and that is completed with the bibliography sources. The main intention of the origin of villages in the Tatra region (spas and tourism), ethnic and social reference of their founders are the essential factors for our conclusions. Those factors have conditioned and influenced many cultural specificities of the inhabitants concerning their identity and cultural roots. This phenomenon is the important determinant of the values of cultural heritage exchange, mainly towards the external visitors of the High Tatras.,

Key words

cultural heritage, the High Tatras, tourism, identity

JEL classification: Z10

1. Úvod

V dôsledku vysokej technickej a ekonomickej úrovne súčasného rozvinutého sveta je začiatok tretieho tisícročia v kontexte ľudských spoločností charakterizovaný prelínaním kultúr a odlišností jednotlivých etníc v dôsledku intenzívnych migračných procesov. Tento fakt výraznou mierou ovplyvňuje vývojové civilizačné procesy v národnom, európskom i celosvetovom priestore. Jedným z determinantov udržateľného rozvoja ľudstva pri všetkých rozhodujúcich politických, či hospodársko-ekonomických procesoch vo svete na každej úrovni musí byť

nevyhnutnosť rešpektovania etnickej a kultúrnej diverzity spoločenstiev, pričom základným predpokladom je poznanie a pochopenie jednotlivých kultúr (Krišková, 2015: 744). Zásadné zmeny nastali koncom 20. storočia najmä v politickom systéme východnej Európy, kedy sa dostali do pohybu hranice, predstavy o štruktúre a poriadku, predovšetkým však ľudia. Východná Európa sa stala destináciou, v ktorej sa križuje minulosť a súčasnosť (Nosková, 2019).

Významnú úlohu v tomto procese zohráva samotná identita spoločenstiev, ktorá spočíva v uvedení si príslušnosti k societe na základe špecifik jeho kultúry a spôsobu života, vytváraných generáciami, priority hodnôt, preberaných a uchovávaných dlhodobým a náročným procesom generačnej transmisie. Kultúrne dedičstvo je jednou zo základných hodnotových priorít, ktoré spoločenstvá identifikujú.

Uchovanie prvkov kultúrneho dedičstva a ich životaschopnosť prostredníctvom transformácie do života society v kultúrnoidentifikačnej rovine je odlišná aj v rámci krajín najmä pri porovnaní urbánneho a rurálneho priestoru. Vidiecke prostredie sa v súčasnom vývoji javí ako sociálne uzavretejší celok s pevnejšími väzbami a socionormatívmi, oproti spoločenstvu mesta. Mestá sú viac než menšie lokality vystavené tlakom globalizácie, lebo priťahujú nadnárodný kapitál a s ním aj viac pracovných príležitostí, čo následne spôsobuje rast migrácie a turizmu (Bitušiková, Luther, 2010: 5).

2. Ciele a metodologické východiská

Ako je to však v prípade širších geograficko-kultúrnych a turistických centier s vysokou mierou globalizácie, diverzity životných štýlov, kultúrnych znakov a reprezentácií, ku ktorým na území Slovenska patrí aj mesto Vysoké Tatry? V týchto intenciách sleduje predkladaná štúdia základný cieľ – sledovanie možností využitia a prezentácie kultúrnych hodnôt na príklade Vysokých Tatier so zreteľom na:

- špecifiká samotného mesta Vysoké Tatry v jeho historicko-etnických väzbách
- cestovný ruch a turizmus ako jeden z prostriedkov ekonomického rastu a vo vzťahu k nemu možnosť prezentácie hodnôt kultúrneho dedičstva regiónu v kontexte identity.

Spracovanie štúdie bolo realizované využitím dát etnologického terénneho výskumu, opakovaného v období rokov 2017 – 2019. Kvalitatívny výskum sme realizovali prevažne formou zúčastneného pozorovania v kombinácii s priamou účasťou na niektorých aktivitách (napríklad festival Ľudových umeleckých remesiel - 2019, Rezbárske sympóziu 2018, festival Viva Italia 2017). Získané dáta sme komparovali, verifikovali a dopĺňali uvedenými vedeckými literárnymi a archívnymi zdrojmi.

Kultúrne dedičstvo je kategória skloňovaná viacerými, najmä sociálnymi a humanitnými vednými disciplínami, ktoré sa však v jeho charakteristikách rôznia. Všetky vedecké definície dedičstva však vychádzajú zo spoločnej bázy, že kultúrne dedičstvo prepája minulé, súčasné a budúce generácie a prenáša sa uchovávaním a transmisiou kultúrnych hodnôt a vedomostí o hmotnej i nehmotnej kultúre. Neopomenuteľným prvkom v tomto vývojovom procese je dnes všadeprítomná globalizácia. Rozličné národy sú vybavené lokálnymi koreňmi, ale svoju existenciu nemôžu pochopiť bez zapojenia do globálneho kontextu (Harrington, 2006: 401), pričom dôležitou je skutočnosť, že spoločnosť v našom geografickom priestore prešla v uplynulom štvrtstoročí „dvojitou tranzíciou“. Prvou bol návrat k vývinu v predsocialistickom období a druhou zapojenie sa do štruktúr Európskej únie a iných európskych a globálnych sietí (Hampel, 1996). V súčasnom svete sa vnímanie kultúrneho dedičstva, mení, už nie je len zdrojom identity a spolupatričnosti, ale stáva sa aj prostriedkom ekonomických príjmov, globálnej prestíže a vyhľadávaným cieľom turistov, objavuje sa globálny turizmus (Bitušiková, 2018: 5).

Práve v kontexte veľhôr Vysokých Tatier na Slovensku patrí k limitujúcim aspektom ich rozvoja cestovný ruch a turizmus. Tento fenomén je nástrojom, ktorý sa na jednej strane stáva sa priestorom rastu hospodárskej i kultúrnej diverzity, na druhej strane okrem prírodného a ekonomického potenciálu stoja v centre jeho záujmu spoločenstvá, ich kultúrne špecifiká v rámci lokalít a regiónov ako základné prvky identity. Práve tie priťahujú záujem návštevníka v snahe nachádzať kultúrnu originalitu, inakosť. Rozvoj turizmu môže prispievať k vytváraniu pozitívneho povedomia a identifikácie spoločenstiev a ich členov so svojou lokalitou či regiónom. Domáci si uvedomujú svoj kultúrno-historický potenciál, svoju odlišnosť od cudzích návštevníkov, ktorí prišli spoznávať a obdivovať ich dedinu, mesto, región, ich prírodu, kultúru, históriu, čo sa stáva zdrojom lokálnej hrdosti (Boissevain, 1997: 469-470).

Cestovný ruch, jeho stupeň a kvalita rozvoja je jedným z primárnych determinantov ekonomického rastu regiónov. Táto problematika sa dnes podrobne analyzuje vo všetkých oblastiach vývoja spoločenstiev a v rozličných kontextoch sa stáva predmetom výskumu rôznych vedeckých disciplín, predovšetkým sociálnych, či prírodných. Keďže oblasť cestovného ruchu v sebe zahŕňa rovnako prírodný a ekonomický ako aj kultúrny potenciál, dostáva

sa v týchto väzbách aj do centra záujmu etnologickej vedy, ktorá sleduje vývojové procesy v kontexte kultúrnej a sociálnej antropológie.

V terminologických väzbách je často nejednotné vnímanie samotných pojmov cestovný ruch a turizmus rôznymi vedami, pričom niektorí teoretici ich vnímajú aj ako synonymá. Na Slovensku je zaužívaný termín cestovný ruch, pod ktorým sa rozumie súbor činností zameraných na uspokojovanie potrieb súvisiacich s cestovaním a pobytom osôb mimo miesta trvalého bydliska a zvyčajne vo voľnom čase. Ak ho vnímame ako sociokultúrny fenomén a skúmame napr. v kontexte kultúrneho dedičstva a miestnej kultúry, je vhodné nahradiť termín cestovný ruch (označujúci súbor služieb) pojmom turizmus (orientovaný na ľudí a spoločnosť) (Chorvát, 2006: 196).

3. Vysoké Tatry

Samotné mesto Vysoké Tatry leží na úpätí horstva Vysoké Tatry, najväčšieho centra cestovného ruchu a turizmu na území Slovenska, v jeho severovýchodnej časti v katastrálnom území Štrbského Plesa, Smokovcov a Tatranskej Lomnice, na rozlohe 37 988 ha. Hranica jeho pôsobnosti nielen v administratívnej, ale najmä kultúrnej oblasti je veľmi komplikovaná, keďže sa tu striedajú prírodné prvky s majetkovými a katastrálnymi hranicami viacerých susediacich obcí a miest (Šturcel, 2017: 15). V kontexte širšieho kultúrneho územia na tomto mieste nemožno opomenúť samotný pojem región. Tento temer denne používaný pojem v každej oblasti života spoločenských je však aj vo vedeckej komunite charakteristický svojou nestabilitou a mnohoznačnosťou. Podľa Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska je región „oblasť s výskytom javu alebo súboru javov v charakteristickej preň vlastnej skladbe“ (Benža, 1995: 106). Možno ho vnímať vo väzbe na krajinu, prípadne jej užšie územné väzby (ako krajinný celok, oblasť, kraj, miesto, prípadne správny celok), ale i v širších, nadnárodných väzbách (stredoeurópsky, európsky región).

Aj v prípade nami sledovaného územia je vymedzenie hraníc zložitá, keďže sa tu prelínajú viaceré prirodzené kultúrne regióny. Ani v prípade prirodzeného kultúrneho regiónu podľa Anssa Paasiho však nemusia nutne byť pevne deklarované hranice, správne stredisko a nemusí byť integrovaný určitou mocou (Paasi, 2003: 475 – 485). Variabilitu do etnológmi vymedzených území a ich označení vnáša nielen neustálený pojmový aparát, ale aj skutočnosť, že kultúrne regióny a oblasti sa menili v závislosti od historických podmienok (Beňušková, 2018: 26-34).

Napriek istej miere „historicismu“ považujeme pre objasnenie problematiky Vysokých Tatier za nevyhnutné uvedenie niektorých vývojových hospodársko-etnických skutočností.

Dôležitým determinantom ovplyvňujúcim vývin kultúry na celom našom území je oddávna geopolitické situovanie Slovenska na rozhraní východnej a západnej Európy. Územie Slovenska nikdy nebolo etnicky, religiózne a kultúrne homogénnym celkom. Vždy bolo križovatkou rôznych etník a mnohých kultúr, ktoré vtlačili svoju pečať „tradičnej slovenskej kultúre“ (Bitušíková, 2018: 38).

Počas minulých storočí bolo územie Vysokých Tatier vystavené viacerým zásahom v koreláciách hospodársko-ekonomického rozvoja. Negatívny odraz na prírode nesporne zanechali lovci, banícka produkcia, ťažba dreva, či nešetrné využívanie pasienkov, nevynímajúc ani hľadačov pokladov.

K prvým návštevníkom bez negatívnych zisťných zámerov patrili cestovatelia, či vedci, najmä z oblasti prírodných vied, ktorí na toto územie začali orientovať pozornosť najmä v 17. - 18. storočí, kedy sú zaznamenané aj prvé výstupy na tatranské štíty¹.

Pri sústredení sa na problematiku kultúrneho potenciálu Vysokých Tatier v procese jeho formovania významnú úlohu zohrával historicky podmienený etnický aspekt. Okrem domáceho slovenského etnika zaznamenávame na tomto území výraznou mierou zastúpené nemecké, najmä saské vplyvy v dôsledku nemeckej kolonizácie, ktorú v tejto oblasti sledujeme už začiatkom 13. storočia,² poľské vplyvy,³ i štátnym útvarom Rakúsko-Uhorska historicko-politicky podmienené maďarské. Do tejto oblasti zasahovali i rusínske a Ukrajinské vplyvy z východu⁴.

¹ Napríklad západoeurópski prírodovedci a cestovatelia Belsazar Hacquet (Francúzsko) a Robert Townson (Anglicko), ktorí sa koncom 18. st. zaujímali o oblasť centrálnych Karpát (Townson, 1797: 340-402).

² Prvá vlna nemeckých kolonistov sa na pozvanie uhorských kráľov v 12. storočí usadzovala v okolí Bratislavy, Trnavy a Banskej Štiavnice, na Spiši (teda i na území Vysokých Tatier) sa usadili kolonisti druhej vlny, prichádzajúci začiatkom 13. storočia (Kovačevičová, Soňa, 1995: 401).

³ okrem geografickej polohy susedstva zo severu tu významnú úlohu zohrávali politicko-ekonomické väzby 360-ročného zálohu 13 spišských miest poľskému kráľovi Žigmundovi v rokoch 1412 – 1772 (Chalupecký, 1998: 63).

⁴ V dôsledku valaskej kolonizácie severného a stredného Slovenska v 15.-17. storočí (Horvát, 1995: 285).

Okrem etnických kontextov patrí v sociokultúrnych väzbách sledovanej problematiky k primárnym aspektom sociálny status prvých obyvateľov týchto osád, pôvodne prevažne príslušníkov majetných šľachtických rodov, či inteligencie (lekári, bádatelia).

Územie našich veľhôr Vysokých Tatier je dnes v nadväznosti na rozvoj turizmu v centre pozornosti návštevníkov predovšetkým v spojitosti s turistikou, či zimnými športami. Pri zakladaní jednotlivých tatranských osád však okrem krás prírodného prostredia dominoval predovšetkým zámer využitia tunajších prameňov. Liečivé účinky kyslých a termálnych vôd Spiša zaznamenával už v r. 1764 lekár Ján Žigmund Kreysel z Levoče (Bohuš, Bohuš, 2017: 49).

Formovanie Vysokých Tatier ako významného strediska kúpeľníctva a turizmu možno limitovať postupným zakladaním jednotlivých tatranských osád od konca 18. storočia. Najstaršou tatranskou, a do sprístupnenia podtatranského úseku Košicko-Bohumínskej železničnej trate aj jedinou osadou, bol Starý Smokovec *Schmecks* (1797)⁵, ktorý sa začiatkom 20. storočia stal zároveň prvým strediskom zimných športov v Uhorsku (Bartch, 1905: 136-7). Štát výdatne podporoval rozvoj cestovného ruchu, ktorý následne výrazne vzrástol, ako náhradu hospodárskych príjmov po zaniknutí baníckej ťažby.

Základy osady Štrbské Pleso položil prvou stavbou Jozef Szentiványi (1872), k jeho rozvoju však výrazne prispel najmä Eduard Blassy rozšírením, predovšetkým však skvalitnením služieb turistických zariadení. V r. 1885 po otvorení kúpeľného domu získala osada oficiálny štatút liečivých kúpeľov. Tieto sa špecializovali na klimatickú liečbu so zameraním na málokrvnosť, astmu, katare horných dýchacích ciest, či Basedowovu chorobu. (Bohuš, Bohuš, 2017: 52). K hospodárskym benefítom Štrbského Plesa patril aj ľad z jazera, ktorý vyvážali do okolitých kúpeľných a stravovacích zariadení i do blízkych miest. Jeho transport, ale najmä dopravu, a tým aj nový príliv návštevníkov, podporila od r. 1896 aj ozubnicová železnica zo Štrby a od r. 1912 elektrická železnica z Popradu cez Starý Smokovec.

K trom dodnes najvýznamnejším tatranským turistickým centráм patrí aj Tatranská Lomnica, ktorej založenie v r. 1896 súviselo so sprevádzkovaním prvých štátnych klimatických kúpeľov vo Vysokých Tatrách. Okrem budovania štátnych, pôvodne i súkromných liečebných a turistických zariadení bola v Lomnici vybudovaná kónská dostihová dráha (1893), či golfové ihrisko (1908) (Bohuš, Bohuš, 2017: 53), ktoré je i v súčasnosti jedným z najatraktívnejších lákadiel patrí k špičkovým športoviskám svojho druhu. Od r. 1911 je Tatranská Lomnica cieľovou stanicou tatranskej elektrickej železnice.

Uvedené centrá tvorili základňu súčasného centra, i keď do 20. storočia vstupovali Vysoké Tatry s viac ako desiatimi strediskami v zameraní na cestovný ruch a na klimatickú liečbu, čo bolo podnetom pre budovanie nových hotelov a kúpeľných zariadení v tatranských osadách. K najznámejším patrí dnes napríklad Podbanské, Tri studničky, Vyšné Hágy, Tatranská a Nová Polianka, Smokovec (Nový, Horný a Dolný), Pekná Vyhliadka, Studený potok, Tatranské Matliare, Kežmarské žľaby, Javorina.

Po prvej svetovej vojne, ktorá zastavila rozvoj, zmenila sanatóriá na lazarety a priniesla zmeny aj vo vlastníckych vzťahoch, sa pozornosť zamerala na budovanie prístupnejších zariadení cestovného ruchu vo Vysokých Tatrách, okrem súkromných sa budovali štátne penzióny a chaty a záujem o turistiku tak narastal i zo strany domáceho obyvateľstva. Snahy po zatraktívnení sa práve v tomto období začínajú sústreďovať okrem kúpeľníctva, stravovacích a ubytovacích služieb, na rozšírenie kultúrnej ponuky pre návštevníkov prostredníctvom podujatí, ktoré umožňovali okrem poznania prírodných krás i prezentáciu domácej kultúry. 24. júla 1927 sa uskutočnil I. národopisný deň, spojený s výtvarnou a fotoamatérskou Tatranskou výstavou a Leteckým dňom. Pozitívna odozva a vysoká návštevnosť boli impulzom pre usporiadanie veľkolepých národopisných slávností (1934, 1935, 1936), čo pritiaholo záujem najmä zahraničných návštevníkov.

Vo väzbe na kultúrne dedičstvo ako kultúrnoidentifikačný prvok spoločenstiev je žiaduce pozastaviť sa pri samotnom obsahu národopisných dní. V ich programe vystúpili folklórne kolektívy z okolitých, menej, či viac vzdialených podtatranských obcí (Batizovce, Liptovská Teplička), prezentujúce svoje tradičné lokálne špecifiká ľudovej kultúry. Prezentáciu „domácej“ kultúry teda možno vnímať v širších regionálnych väzbách.

Pri problematike sociokultúrneho aspektu v kontexte cestovného ruchu a turizmu vo Vysokých Tatrách nemožno opomenúť strategickú úlohu spolkov. Napríklad Klub československých turistov (založený v r. 1920), orientovaný najmä na hotelierske, reštauračné a informačné služby, sa zameriaval na slovensky hovoriace obce, čo bolo podnetom pre obnovenie Uhorského karpatského spolku, ktorého činnosť bola pozastavená počas prvej svetovej

⁵Das hundertjährige Jubiläum. In Zipser Bote, 1897, r. 35, č.35, s.4

vojny. Ten sa orientoval na mestá s nemeckým a maďarským obyvateľstvom (Kollárová, 2017: 132). Jeho činnosť zásadnou mierou prispela k vzrastu cestovného ruchu vo Vysokých Tatrách svojimi propagačnými aktivitami (spolkový časopis *Touristik, Alpinismus a Wintersport*), vzdelávacími prednáškovými akciami, či športovými podujatiami⁶ (Bobřík, 1988: 537-560). Vzhľadom na jazykové znalosti členov propagovali títo Tatry aj v zahraničí a v r. 1933 natočili o nich prvý dokumentárny film.

Po roku 1948 sa so zmenou politického zriadenia orientácia cestovného ruchu Vysokých Tatier sústredila vo vzťahu k zahraničiu na tzv. „východný blok“. V intenciách socializmu došlo k znárodneniu a poštátneniu podnikov a liečebných ústavov. V duchu hesla „Tatry pracujúcim“ sa usporiadateľmi pobytov pre pracujúcich stali organizácie Revolučného odborového hnutia (ROH). Pozornosť štátu sa sústredila aj na budovanie ciest a chodníkov, čím sa Tatry znova priblížili a sprístupnil širokým vrstvám verejnosti.

Rastúca masovosť však na druhej strane prinášala problém s kapacitnou zvládnuteľnosťou. Nepostačovalo zásobovanie, obchodná sieť, či služby, chýbali športoviská, najmä však flexibilita služieb. Tá sa preukázala aj po podpísaní medzinárodnej zmluvy Československa s Poľskom (1955) o pohraničnom turistickom ruchu. V jej nadväznosti Tatry zaznamenali nový prílív turistov, ale aj zintenzívnenie čierneho nelegálneho obchodu, na čo neboli dostatočne pripravené.

K dôležitým administratívnym počínom patrilo v r. 1947 vznik samostatnej obce Vysoké Tatry a v r. 1957 získali následne štatút kúpeľného miesta. S tým súviseli aj niektoré obmedzenia, napríklad zákaz chovu hospodárskych zvierat (Štátny archív PO, 1956).

Do Vysokých Tatier bolo v tomto období sústredených viacero športových i spoločensko-kultúrnych podujatí s periodicitou, v záujme vypestovania pravidelnosti v návštevnosti. K nim patrili výstupy na Kriváň a Rysy, zavedenie viacerých pamätných dní (Deň Tatier, Deň horskej služby), či celoslovenská recitačná súťaž Wolkrova Polianka.

Nesporne jedným z podujatí s najvýraznejším významom pre rozvoj turizmu a cestovného ruchu vo Vysokých Tatrách boli Majstrovstvá sveta v severskom lyžovaní v roku 1970, ktoré Tatrám priniesli vybudovanie nových ubytovacích a stravovacích zariadení, skvalitnenie dopravy, rozšírenie športovísk, ale tiež posun v oblasti propagácie týchto veľhôr najmä vo vzťahu k širšiemu zahraničiu.

Z hľadiska súčasného stavu cestovného ruchu a turizmu vo Vysokých Tatrách bol zásadným zlomom rok 1989 a obdobie po ňom. K primárnym zmenám, ktoré nastali, patrilo osamostatnenie štátnych útvarov Českej a Slovenskej republiky ako aj hospodársko-ekonomické zmeny, najmä v oblasti vlastníckych vzťahov. V ich dôsledku aj pre Vysoké Tatry nastalo obdobie chaotického rozvoja bez komplexnejšej stratégie. Prejavila sa absencia adekvátnej legislatívy, nejasná daňová politika, Tatrám chýbalo zodpovedajúce inštitucionálne zázemie. Nemalé problémy priniesli aj samotné reštitúcie, ktoré sa však vzťahovali vo väčšine prípadov len na vlastnícke vzťahy konkrétnych ojedinelých vilových objektov.

Dôsledky zmien znamenali v cestovnom ruchu dopad rovnako na zabezpečenie ubytovacích a stravovacích podmienok, ako aj kvality prevádzky najmä zimných športov (lyžiarske vleky, zasnežovanie svahov a podobne).

Nastupujúci trhový mechanizmus v počiatkoch začali využívať najmä podnikatelia, ale i niektorí reštituenti s primárnou vidinou vysokých ekonomických ziskov, ktorí nepoznanú novú situáciu nezvládli. Mnohé začaté projekty končili krachom a mnohé objekty spustli. V tomto dôsledku došlo začiatkom 90. rokov 20. storočia aj k poklesu návštevnosti, čo bolo istým paradoxom vzhľadom na obdobie, kedy sa konečne otvorili hranice a vstup najmä zahraničných návštevníkov sa výrazne zjednodušil. Toto obdobie bolo charakteristické silným narastaním záujmu západnej Európy o jej dovedty izolované východnú časť, rovnako i opačne.

Postupne, aj keď veľmi pomaly, sa situácia začala meniť. K prvým organizovaným prístupom riešenia vzniknutých problémov prispelo viacero novovzniknutých organizácií s celonárodnou pôsobnosťou, ktoré pracujú dodnes, z nich napríklad Asociácia horských sídel Slovenska (AHSS), ktorá má svojím zastúpením v komisii pre rozvoj cestovného ruchu pri ministerstve hospodárstva možnosť vyjadrovať sa k strategickým dokumentom v koordinácii krokov.

V oblasti ubytovania sa angažuje najmä SOREA, s. r. o., od r. 1993 ako jeden z najväčších prevádzkovateľov hotelových a reštauračných služieb na Slovensku.

⁶ Medzinárodné lyžiarske preteky, či z letných športov Medzinárodná tenisová súťaž v Starom Smokovci

Důležitým aspektem rastu cestovného ruchu a turizmu aj v kontexte ekonomického prínosu je kooperácia súkromného a verejného sektoru. V tomto smere bolo iniciatívou tatranských podnikateľov založené Združenie cestovného ruchu Vysoké Tatry (ZCR VT), ktoré je dnes dôležitým prepojením podnikateľov a samosprávy, pričom jeho záujmom sú tri základné oblasti života Vysokých Tatier:

- a) Tvorba a ochrana životného prostredia
- b) Kúpeľníctvo a liečba pľúcnych ochorení
- c) Turizmus

4. Kultúrne dedičstvo v Tatrách

Súčasná aktivita v širokej ponuke kultúrno-spoločenských podujatí organizovaných, či spoluorganizovaných mestom Vysoké Tatry, sú vzhľadom na temer nepretržitú aktívnu turistickú a kúpeľnú sezónu sústredované do jeho centrálnych častí temer počas celého roka, najväčšia koncentrácia však pripadá na obdobie Tatranského kultúrneho leta. Vo vzťahu k rôznorodosti návštevníka a jeho potrieb ich možno špecifikovať v rámci niekoľkých kategórií:

- a) podujatia s priamym konkrétnym zameraním na prezentáciu tradičných hodnôt ľudovej kultúry lokálnych spoločenstiev podtatranských obcí (dedinské folklórne skupiny, folklórne súbory, detské folklórne súbory)
- b) sprostredkovanie tradičnej kultúry v širších regionálnych, až celonárodných väzbách (festival ľudových umeleckých remesiel, Rezbárske sympóziom)
- c) podujatia s prezentáciou profesionálnej kultúry domácej i zahraničnej proveniencie (koncerty telies a interpretov klasickej i súčasnej, vážnej i populárnej hudby)
- d) podujatia s orientáciou na detského recipienta, prevažne v kontexte prírodného prostredia (Medvedie dni, Svište na Plese, Tricklandia)
- e) podujatia s medzinárodnou tematickou pôsobnosťou (festival Viva Italia, Benátska noc, Šengenský poludník)

V samotnom situovaní podujatí zasadením do prírodného prostredia dominuje snaha ich organizátorov o prepojenie v sprostredkovaní kultúrnych a prírodných daností krajiny - koncerty realizované pod skokanskými mostíkmi, fašiangové maskované sprievody na svahu, komorný koncert klasickej hudby na Skalnatom Plese 1754 (m. n. m.), či „živá“ remeselnícka kováčska dielňa na Popradskom Plese (1494 m. n. m.).

S ohľadom na kultúrnu a záujmovú rôznorodosť návštevníkov ako aj prírodné prostredie, umožňujúce interaktívny prístup a širokú koncentráciu recipientov, väčšina podujatí je založená na vzájomnej kombinácii vyššie uvedených kategórií. Práve aktivity so zameraním na prezentáciu ľudovej kultúry ako kultúrneho dedičstva krajiny si však získavajú stabilné miesto aj pri masovosti návštevnosti a prevahe globalizačných tendencií v konkurencii s „dovezenou“ profesionálnou kultúrou (napríklad Festival na Plese ako kombinácia remeselných trhov, vystúpení folklórnych telies z viacerých slovenských regiónov a koncertov vážnej i populárnej hudby).

Špecifickým prípadom prezentácie a sprostredkovania kultúrneho dedičstva je Symbolický cintorín na Popradskom Plese. Vyše 160 pamätných tabúľ a 50 ručne vyrezávaných drevených krížov je na tomto mieste umiestnených na pamiatku obetí Vysokých Tatier, prípadne Tatrancov, ktorí zahynuli vo svetových horách. Propagátorom ako aj realizátorom myšlienky založiť symbolický cintorín obetí hôr bol akademický maliar Otakar Štáfl (1884 až 1945), ktorý sa spolu s manželkou a niekoľkými priateľmi pustil r. 1936 do výstavby diela. Verejnosť ho odovzdali r. 1940 s mottom „Mŕtvym na pamiatku, živým pre výstrahu“ (Symbolický cintorín, 2019). Práve tieto detvianske drevené kríže sú artefaktmi ľudového umenia regiónu Podpoľania a od r. 2017 zároveň súčasťou Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska ako diela detvianskych ľudových rezbárskych majstrov rodín Fekiačovcov, Melichovcov, Krnáčovcov a ďalších.

V kultúroidentifikačnom kontexte sa znova vraciame k samotným koreňom tatranských osád ako jadrú súčasného mesta Vysoké Tatry:

- tatranské osady neboli pôvodne zakladané na tradičnom agrárnom základe ako iné kultúrne uzavreté lokálne spoločenstvá so závislosťou na roľníckej produkcii podmieňujúcej obživu
- zámer ich vzniku (kúpeľníctvo, cestovný ruch a turizmus vo väzbe na prírodné prostredie) bol od počiatku orientovaný na vonkajšieho návštevníka, čo podmieňovalo otvorené kultúrne hranice
- obyvateľstvo - mnohokrát inej etnickej príslušnosti (nemeckej, maďarskej) - tvorili príslušníci vyšších spoločenských tried mimo ľudového prostredia, spočiatku len na dočasné, prechodné bývanie.

Otázka tradičnej kultúry vo väzbe na prostredie týchto konkrétnych lokalít je tak problematická vzhľadom na identitu, kultúrne korene. Vzhľadom na akčný rádius Vysokých Tatier ako centra turizmu ich vnímame vo vzťahu k návštevníkovi primárne ako reprezentanta krajiny, čomu v súčasnosti zodpovedá aj sprostredkovanie prvkov

kulturního dědictví - ide teda o prezentáciu tradičných hodnôt slovenskej kultúry v širších územných väzbách krajiny.

Nebezpečenstvom takéhoto zovšeobecňovania prezentovaných javov, najmä ak ide o prvky tradičnej kultúry ako súčasť kultúrneho dedičstva, je výrazný odklon od reality v dôsledku absencie priamej väzby na lokálne spoločenstvo a autentické prostredie, pričom dominujú snahy priblížiť sa súčasným moderným trendom. V tomto dôsledku prevahu nad kultúrnoidentifikačnými väzbami nadobúda ekonomický aspekt. Príkladom môže byť ponuka tradičných jedál domácej kultúry, ktoré s tradičnou kuchyňou prestávajú mať čokoľvek spoločné (bryndzové halušky), nehovoriac o pamiatkových predmetoch a suveníroch, ktoré často presahujú nielen kultúrnoidentifikačné hranice, ale často aj hranice vkusu.

Z komparatívneho hľadiska je diametrálne odlišná situácia v prípade lokálnych, či regionálnych podujatí (folklórne festivaly), ktoré umožňujú sprostredkovanie kulinárskych špecialít, piesní, či obradových prvkov kultúry v kontexte lokálnej/regionálnej identity v autentickom prostredí obcí s priamou hospodársko-kultúrnou väzbou na vznik a formovanie ich kultúrnych javov.

5. Záver

Slovenská spoločnosť a kultúra je ako iné európske i mimoeurópske kultúry pod neustálym tlakom globalizácie, ktoré zasahujú do kultúrneho vývinu regiónov a ich jednotlivých lokalít. Dôkazom sú podujatia a aktivity zamerané na lokálny turizmus, zmeny v stravovacích návykoch a spôsoboch sviatkovania, či premeny architektonických predstáv v stavebnej kultúre. Tieto a ďalšie iné sú iniciované a spôsobené súčasnými trendmi sveta otvorených spoločenstiev. Existuje mnoho príkladov, keď nové globálne rozšírené praktiky či návyky ovplyvňujú a často aj menia – obohacujú alebo ničia – tradičné formy živého kultúrneho dedičstva. Tento trend môže mať aj kontraproduktívny dôsledok. Môže to byť len heritage marketing, ktorého cieľom je prilákať čo najviac návštevníkov, pričom skutočné hodnoty konkrétneho objektu/ javu dedičstva sú potlačené a často aj zmenené a nerozpoznatelne (Bitušiková, 2018: 39-40).

Podľa predbežných odhadov leto 2019 vykazuje až 8% nárast počtov ubytovaných návštevníkov v Tatrách oproti letu 2018, čo predstavuje celkový počet okolo 115 000 ubytovaných hostí. Výrazný nárast nastal aj u jednodenných návštevníkov Tatier, ktorých počty sa odhadujú až na 700 000 (Littvová, 2019).

Rastúca návštevnosť ako aj etnická rôznorodosť návštevníkov prináša teda okrem ekonomického prínosu aj rizikovú stránku turizmu, pri ktorej európske populácie strácajú pocit vlastných identít a stávajú sa obeťou priemyslu, ktorý stavia na štandardizovanej identite, tzv. identity industry (Macdonald, 2013: 109).

V cestovnom ruchu sa dnes stále viac využíva komerčný potenciál dedičstva. Dedičstvo je významným zdrojom ekonomických príjmov do lokálnych, regionálnych i národných pokladníc, čo si stále viac uvedomujú aj predstavitelia miestnych/regionálnych samospráv i predstavitelia štátu. Tento proces označujeme pojmom komodifikácia kultúrneho dedičstva. Kultúrne dedičstvo je stále častejšie vnímané ako tovar a degradované len na úroveň komodity, čím sa spochybňuje jeho autenticita. Napriek tomu, že kultúrne dedičstvo je dôležitým zdrojom ekonomických príjmov a rastu, ekonomická hodnota nesmie prevážiť a ohroziť skutočnú hodnotu dedičstva, ako zdôrazňuje aj Dohovor Rady Európy FARO 2005 (Hoppál, 2012: 51).

Súčasný stav cestovného ruchu dokumentuje skutočnosť, že Vysoké Tatry sa po mnohých hospodárskych, či prírodných otrasoch v posledných rokoch znova stávajú dôležitým centrom turizmu a dôstojným reprezentantom prírody a kultúry Slovenska, ktoré priťahuje stále viac návštevníkov. Keďže zámerom cestovného ruchu je poskytnúť návštevníkovi komplexný obraz o prírode i kultúrnych hodnotách krajiny, Vysoké Tatry sú adekvátnym priestorom aj pre interpretáciu a sprostredkovanie hodnôt nášho kultúrneho dedičstva. Je len na organizátoroch a aktéroch tatranského cestovného ruchu, aby ich masovosť v spojení s prioritou ekonomického rastu nezískala prevahu nad uchovaním kultúrnych hodnôt ako neodmysliteľnej súčasť etnickej a kultúrnej identity pre udržateľný rozvoj v súčasnom svete globalizácie.

Literatúra

- [1] BARTCH, G., (1905). Téli sport a Tátrában. In *Magyarországi Kárpátgyesület Évkönyve*, vol. 32, pp. 136-7.
- [2] BEŇUŠKOVÁ, Z., (2018). Je regionálna identita konštrukt či expresia? In *Identita sk a INSK – Interiér na Slovensku*. Bratislava: Ústav interiéru a výstavníctva FA STU, pp. 26-34. ISBN 978-80-227-4893-3.
- [3] BENŽA, M., (1995). Región. In *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Bratislava: Veda, p. 106. ISBN 80-969322-9-2.
- [4] BITUŠÍKOVÁ, A., (2018). *Kultúrne dedičstvo a regionálny rozvoj: Etnologická perspektíva*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. ISBN 978-80-973146-5-1.

- [5] BITUŠÍKOVÁ, A., LUTHER, D., (2010). *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku*. Banská Bystrica: Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, Univerzity Mateja Bela, Bratislava: Ústav etnológie SAV, pp. 5-8. ISBN 978-80-557-0008-3.
- [6] BOBRÍK, M., (1988). Nemecké telovýchovné organizácie. *Historický časopis*, vol. 36, no. 4, pp. 537-560. ISSN 0018-2575.
- [7] BOHUŠ, I., BOHUŠ, I., (2017). Tatranské osady do r. 1918. In Kollárová, Z., Janigová, I. (eds.) *Vysoké Tatry*. Vysoké Tatry: Popradská tlačiareň, vydavateľstvo s. r. o., pp. 43-77. ISBN 978-80-89613-18-2.
- [8] BOISSEVAN, J., (1997). Consuming the Other: Globalization and mass Tourism in Malta. *Focal. Globalization/Localization: Paradoxes of Cultural Identity*, no. 30-31, pp. 107-119.
- [9] COUNCIL OF EUROPE, (2025). *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. Faro Convention and Explanatory Report*. 2005. [on line]. [cit. 10. 12. 019]._Dostupné z: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Identities/default_en.asp.
- [10] Das hundertjährike Jubiläum, (1897). *Zipser Bote*, vol. 35, no. 35, pp. 4.
- [11] HAMPL, M. a kol. (1996). *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Praha: Univerzita Karlova. 394 pp. ISBN 80-86746-02-X.
- [12] HARRINGTON, A., (2006). *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-093-3.
- [13] HOPPÁL, M., (2012). Trvalo udržateľné dedičstvo v spoločnosti založenej na tradícii. In Hamar, J., Kyseľ, V., (eds.) *Ochrana kultúrneho dedičstva. Zborník zo sympózia*. Bratislava: Koordinačné centrum tradičnej ľudovej kultúry, pp. 39-53. ISBN 978-70-8121-355-0.
- [14] HORVÁT, P., (1995). Valaská kolonizácia. In *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I*. Bratislava: Veda, p. 285. ISBN 978-80-224-0234-1.
- [15] CHALUPECKÝ, I., (1998). V poľskom zálohu 1412 – 1772. In Chalupický, I. (ed.) *Dejiny Popradu*. Poprad: Ories, pp. 63-109. ISBN 80-88828-12-0.
- [16] CHORVÁT, I., (2006). Sociológia turizmu a jej počiatkové východiská. In Čukan, J., Gažiová, A., Šusteková, I., (eds.) *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov*. Nitra: Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF Nitra, Katedra etnológie a etnomuzikológie FF UKF Nitra, pp. 196-205. ISBN 80-8050-992-1.
- [17] KOLLÁROVÁ, Z., (2017). Cestovný ruch a hotelierstvo. In Kollárová, Z., Janigová, I. (eds.) *Vysoké Tatry*. Vysoké Tatry: Popradská tlačiareň, vydavateľstvo s. r. o., p. 132. ISBN 978-80-89613-18-2.
- [18] KOVAČEVIČOVÁ, S., (1995). Nemci na Slovensku. In *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I*. Bratislava: Veda. p. 401. ISBN 978-80-224-0234-1.
- [19] KRÍŠKOVÁ, Z., (2015). Kultúrne dedičstvo ako potenciál rozvoja cestovného ruchu (na príklade mesta (Poprad)). In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 743-750. ISBN 978-80-210-7861-1.
- [20] LITTOVÁ, V., (2019). *Oblasťná organizácia cestovného ruchu Región Vysoké Tatry (OOCR RVT)*. [on line]. [cit. 20. 10. 2019]. Dostupné na <https://www.severovychod.sk/clanok/letna-sezona-vo-vysokych-tatrach-prekonala-navstevnost-z-roku-2018>.
- [21] MACDONALD, S., (2013). *Memorylands. Heritage and Identity in Europe Today*. London and New York: Routledge. ISBN 978-0415453349.
- [22] NOSKOVÁ, J., (2019). *Zvědavost, nostalgie, nutnost? Kulturně antropologické a etnologické pohledy na východní Evropu jako destinaci/Neugier, Nostalgie, Notwendigkeit? Kulturanthropologisch-volkskundliche Perspektiven auf das östliche Europa als Destination*. Podklady ku konferencii. Brno: Etnologický ústav AV ČR.
- [23] PAASI, A., (2003). Region and place: regional identity in question. *Progress in Human Geography*, vol. 27 no. 4, pp. 475 – 485. ISSN 0309-1325.
- [24] Symbolický cintorín. (2019). *Vysoké Tatry*. [on line], [cit. 9. 11. 2019], Dostupné z: <http://www.vysoketatry.com/ciele/scintorin/scintorin.html>.
- [25] ŠTURCEL, M., (2017). Príroda Tatier. In *Vysoké Tatry*. In Kollárová, Z., Janigová, I. (eds.) *Vysoké Tatry*. Vysoké Tatry: Popradská tlačiareň, vydavateľstvo s. r. o., pp. 15-29. ISBN 978-80-89613-18-2.
- [26] TOWNSON, R., (1797). *Travels in Hungary*. London: G. G. and Robinson, Paternoster-Row, pp. 340-402.

Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA 1/0232/19 Kultúrne dedičstvo ako súčasť sociokultúrneho potenciálu rozvoja turizmu v lokálnych spoločenstvách.

MÚZEÁ KULTÚR NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN AKO SÚČASŤ ŠPECIFICKÝCH FORIEM TURIZMU

The Museums of ethnic minority cultures as a component for specific forms of tourism

JOLANA DARULOVÁ

KATARÍNA KOŠTIALOVÁ

Katedra sociálnych štúdií a etnológie | *Department of Social Studies and Ethnology*
Filozofická Fakulta | *Faculty of Arts*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: jolana.darulova@umb.sk, katarina.kostialova@umb.sk

Anotácia

V domácej turistike zohráva veľkú úlohu kultúrne dedičstvo lokality, regiónu či krajiny. Odborným spracovaním prvkov kultúrneho dedičstva sa zaoberajú pamäťové inštitúcie, najmä múzeá, ktoré ich evidujú, dokumentujú, spravujú a nakoniec i prezentujú. Cieľom štúdie je charakterizovať význam múzeí národnostných menšín na Slovensku, ako sprostredkovateľov kultúrneho dedičstva pre špecifické formy turizmu. Štúdia vychádza z etnologických výskumov realizovaných priamo v teréne, aktualizovaných o pološstandardizované rozhovory a zúčastnené pozorovania. Výsledky práce poukazujú na dva aspekty. Jeden sa týka rôznych foriem cestovného ruchu na ktorom participuje aj sieť múzeí na Slovensku a druhý konkretizoval skúmané múzeá národnostných menšín a ich podiel na rozvoji kultúrneho, etnického i krajanského turizmu.

Kľúčové slová

turizmus, múzeá, kultúrne dedičstvo, múzeá národnostných menšín

Annotation

The cultural heritage of a locality, region or country plays a significant role in the domestic tourist industry. Institutions of historic memory, in particular museums are concerned with specialist processing of cultural heritage elements. They register, document, administer and ultimately present these elements. The objective of this study is to characterise the importance of specialised museums of ethnic minority cultures in Slovakia, as cultural heritage intermediaries for specific forms of tourism. The study is based on ethnological field research, with updated semi-standardised interviews and participating observations. The outcome of the study determines two aspects. One of them relates to various forms of the tourist industry, which the museum network in Slovakia also participates in. The other one specifies the researched museums of ethnic minority cultures and their involvement in the development of cultural and ethnic tourism, as well as tourism of compatriots.

Key words

tourism, museums, cultural heritage, museums of ethnic minorities

JEL classification: Z10

1. Úvod

Cestovný ruch a domáca turistika sú v posledných desaťročiach trvalou súčasťou lokálnych – mestských i vidieckych rozvojových plánov, stratégií i projektov. V rôznych regiónoch sa viac či menej darí úspešne naplňať víziu dlhodobého rozvoja práve pomocou impulzov do oblasti cestovného ruchu, či už ide o primárne alebo sekundárne zdroje. Na tom sa podieľajú predovšetkým samospráva, inštitúcie cestovného ruchu, občianske i záujmové združenia, kultúrne, pamäťové inštitúcie či už ako organizátori alebo sprostredkovatelia. Pamäťové inštitúcie majú nezastupiteľnú úlohu najmä pri dokumentácii, uchovávaní a prezentovaní javov kultúrneho dedičstva. Oblasť múzeí i kultúrneho dedičstva je dostatočne rozpracovaná v spoločenskovedných disciplínach z hľadiska histórie, muzeológie, etnológie i teórie kultúry, ale takmer úplne chýba jej prepojenie na problematiku

cestovného ruchu a domáceho turizmu. A to i napriek tomu, že ide o prirodzený prienik a dlhodobé uplatňovanie v praxi. Tak problematika cestovného ruchu, ako aj kultúrneho dedičstva i kultúrnych a odborných inštitúcií by mali byť predmetom interdisciplinárneho skúmania. Komplexnejší obraz je možné získať prepojením zmienkových vedných disciplín.

2. Ciele, metódy výskumu a teoretické východiská

Na Slovensku je zaužívaný pojem cestovný ruch, pod ktorým sa rozumie súbor činností zameraných na uspokojovanie potrieb súvisiacich s cestovaním a pobytom osôb mimo miesta trvalého bydliska, zvyčajne vo voľnom čase (Gúčík, 2004, 2010; Lenovský, 2008). Ak hovoríme o ňom ako o sociokultúrnom fenoméne a skúmame ho, napr. v kontexte kultúrneho dedičstva a miestnej kultúry, tak potom je vhodné nahradiť termín cestovný ruch (označujúci súbor služieb) pojmom turizmus (Chorvát, 2006), ktorý je orientovaný na ľudí a spoločnosť. Z etnologického hľadiska, tak ako upozornila Danglová, je výskum fenoménu turizmu potrebné skúmať v realite sociokultúrneho kontextu. Iba tak môžeme zistiť, prečo sa turizmus rozvinul na určitom mieste, istej podobe, kvalite a rozsahu. A iba v kontakte s mikroprostredím môžeme postrehnúť subtílnu realitu turistických situácií. Úlohou etnológa by malo byť aj sledovanie oboch pólův turistického procesu prostredníctvom kladenia otázok turistom i hosťiteľom, analyzovať, akým spôsobom reaguje hosťujúca societa na turistov, ako ich hodnotí a ako vice versa oni vnímajú svojich hosťiteľov (Danglová, 2006).

V antropológii sa turizmus a kultúrne dedičstvo ako subjekt výskumu udomácnil už dávnejšie a intenzívnejšie asi od 70.-80. rokov minulého storočia a postupne sa vykryštalizoval do podoby špecifického výskumného konceptu, ale na Slovensku je takýchto príkladov málo. Vo väzbe turizmu na kultúrne hodnoty je možné uvažovať o hmotnom a nehmotnom kultúrnom dedičstve. Kultúrne dedičstvo je dôležitým zdrojom identity a tým, čo odlišuje jednu lokalitu a sociálnu skupinu od inej. Často má subjektívny charakter, lebo sa úzko spája s kolektívnou pamäťou, ktorá uchováva sociálnu a kultúrnu identitu danej skupiny cez rôzne ritualizované príležitosti (Bessiére, 1998).

Cieľom štúdie je charakterizovať význam kultúrnych inštitúcií, predovšetkým múzeí, ako sprostredkovateľov kultúrneho dedičstva lokality, regiónu či krajiny pre oblasť turizmu. Predpokladáme, že takto zamerané múzeá sa môžu podieľať na niektorých špecifických formách cestovného ruchu. Východiskom pre napísanie štúdie bolo definovanie teoretických východísk a kontextuálneho rámca v troch skúmaných okruhoch (turizmus, kultúrne dedičstvo, múzeá). Autorky sa opierali o doterajšie etnologické a antropológické výskumy realizované priamo v teréne, aktualizované o pološtandardizované rozhovory a zúčastnené pozorovania. Vzhľadom na etnologické zameranie a metódy výskumu budeme v štúdiu používať termín turizmus, v prípade citácií i termín cestovný ruch. Východiskom je široký diapazón rozličných druhov múzeí a ich funkcií v kontexte rôznych foriem cestovného ruchu. Predovšetkým kultúrneho cestovného ruchu, ktorý je zameraný na spoznávanie kultúr, zvykov, tradícií a histórie. Zahŕňa napríklad návštevu múzeí, galérií, festivalov, atď. (Ryglóvá, Burian, Vajčnerová, 2011). Kultúrne dedičstvo teda zohráva v turizme dôležitú úlohu. V zahraničnej vedeckej literatúre sa pre túto formu turizmu zaužíval pojem cultural heritage tourism (turizmus zameraný na kultúrne dedičstvo). Definuje sa ako cestovanie s cieľom spoznávať rôzne kultúrne prostredia, kultúrnu krajinu, pamiatky a umenie, rôzne životné štýly, hodnoty, tradície a udalosti (World Bank, 1999). Turizmus zameraný na kultúrne dedičstvo stimuluje lokálnu a národnú hrdosť, je nástrojom vzdelávania návštevníkov i domácich a zviditeľňuje lokalitu kultúrneho dedičstva na svetovej mape (Bitušíková, 2013). Špecifickou je oblasť kultúrneho dedičstva Slovenska, ktoré je tvorené aj existenciou rôznych etnických skupín a národnostných menšín. Ako dôsledok snáh o dokumentovanie, uchovávanie a prezentovanie ich histórie a kultúry sa etablovali v sústave múzeí špecializované múzeá kultúr národnostných menšín. Predpokladáme, že takto zamerané múzeá sa môžu podieľať na niektorých špecifických formách cestovného ruchu.

Rozdelenie cestovného ruchu na formy vychádza podľa Zelenku a Páskovej (2012) z motivácie návštevníkov. Vzhľadom na tematické zameranie štúdie sem patrí predovšetkým etnický cestovný ruch. Motívom cestovania je návšteva svojej pôvodnej vlasti alebo návšteva neobyčajných národností s cieľom poznávania ich zvykov a spôsobu života; ale aj návšteva národnostných menšín a etnických skupín príslušníkov vlastného národa, ktorí žijú v diaspore alebo v enkláve v inoetnickom prostredí. V tomto prípade je možné hovoriť i o krajanskom cestovnom ruchu. Ide o cestovný ruch, kedy sa účastníci (občania alebo bývalí občania navštívenej krajiny a príbuzní žijúci trvale v zahraničí) stretávajú s ľuďmi v krajine pôvodu návštevníka s cieľom poznávať prvky a atmosféru zmeneného prostredia. Medzi destinácie krajanského cestovného ruchu sa radia krajiny s kolonizátorskou alebo emigračnou históriou (napr. Írsko, Veľká Británia, Slovensko, Česká republika). Za krajanský cestovný ruch však možno označiť akékoľvek cestovanie, ktorého cieľom je stretnutie krajanov bez ohľadu na krajinu ich pôvodu a zdieľanie spoločných kultúrnych zážitkov.

3. Múzeá ako súčasť cestovného ruchu/ turizmu

Pamäťové inštitúcie napríklad knižnice, archívy, múzeá, galérie majú okrem získavania, uchovávanía, odborného spracovania významnú úlohu sprostredkovať verejnosti doklady vývoja spoločnosti ako súčasť kultúrneho dedičstva. Práve múzeá vo vzájomnej komunikácii – múzeum ako expedient a verejnosť ako recipient ich význam spočíva i v kontexte s turizmom. International Council of Museums – Medzinárodná rada múzeí (ICOM) definuje múzeá ako: „Ústav, v ktorom sa zákonite uplatňuje a realizuje osobitný vzťah človeka ku skutočnosti, spočívajúci v cieľavedomom a systematickom zhromažďovaní a všestrannom vedeckom i kultúrno-výchovnom využívaní takých vybraných mobilných (najmä trojrozmerných) predmetov, ktoré sú hmotnými dokladmi vývinu prírody a spoločnosti“ (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005). Na Slovensku upravuje činnosť a organizáciu múzea Zákon č. 206/2009 Z.z. o múzeách o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty. Zároveň definuje múzeum ako: „Špecializovanú právnickú osobu, alebo organizačný útvar právnickej osoby, ktorá na základe prieskumu a vedeckého výskumu v súlade so svojím zameraním a špecializáciou nadobúda predmety kultúrnej hodnoty, ktoré ako zbierkové predmety odborne spracuje, vedecky skúma a sprístupňuje verejnosti najmä na účely štúdia, poznávania, vzdelávania a estetického zážitku špecifickými prostriedkami múzejnej komunikácie“. Ako vyplýva z konferencie Múzeá ako kultúrne centrá – uchovávatelia tradície pre budúcnosť organizovanej pod hlavičkou ICOM 2019 je pokus o redefinovanie múzeí aj s prihliadnutím na spoluprácu s rôznymi komunitami. Okrem hmotných dokladov kultúrneho dedičstva, ktoré uchovávajú všetky múzeá, sú aj demokratizujúcimi, všeobsažnými a polyfonickými miestami na tvorivé rozhovory o minulosti a budúcnosti. Identifikujú a posudzujú aktuálne konflikty a výzvy, chránia rozmanité spomienky pre budúce generácie (ICOM Slovensko). V týchto súvislostiach plnia aj nezastupiteľnú funkciu pri sprostredkovaní sociokultúrneho a ekonomického potenciálu obcí, miest a regiónov v prospech turizmu. Už dávnejšie sa k definícii pridáva slovo „potešenie“, ktoré odkazuje na zážitkovú funkciu múzea. K pôvodným funkciám, pamäťová, vzdelávacia, pristupuje i tretia funkcia – zážitková, pričom ani jedna neexistuje izolovane. Ak chápeme múzeá ako regionálneho aktéra cestovného ruchu, potom je zážitková funkcia kľúčovou (Půček, Plaček, 2016). Táto posledná funkcia priamo koreluje s jednou z foriem cestovného ruchu a tým je zážitkový cestovný ruch, resp. turizmus. Ide o cestovný ruch, kedy jeho účastníci vyhľadávajú zážitky odlišné od každodenného života, čiže vzrušenie. Patrí sem vyhľadávanie a prežívanie sociálnych kontaktov a kontaktov s prírodou a kultúrnym prostredím destinácie i vyhľadávanie zážitkov v rámci atrakcií cestovného ruchu. Medzi formy zážitkového cestovného ruchu patrí gurmánsky, dobrodružný, gamblerský, meditačný, ale môže ísť i o zážitok festivalový, či športový. Okrem klasických športových podujatí ide aj o zážitky súvisiace s revitalizáciou športových aktivít historického charakteru, napríklad súťaž v dobových kostýmoch, na historických saniach (krňáčky), lyžiach. Dôležitá je v tomto kontexte účasť turistu a jeho zapojenie do diania, čím sa zvyšuje intenzita zážitku. V poslednej dobe je veľmi obľúbený gurmánsky zážitkový cestovný ruch spojený s prípravou jedla priamo pred návštevníkmi a jeho ochutnávkou (front cooking).

Viacere štúdie (Plaček, Půček, Křápek, 2017) upozorňujú na relatívnu efektívnosť inštitúcií sprostredkujúcich kultúrne dedičstvo verejnosti, čím zdôrazňujú aj ekonomickú funkciu múzeí (počet návštevníkov, predaj vstupeniek, suvenírov i publikácií). Zároveň však upozorňujú, že múzeá nemôžeme redukovať iba na ekonomické záležitosti. Majú dôležitú úlohu aj pri vytváraní modelu regionálnej kultúry ako verejne poskytovaného majetku, ktorú zvyšuje úžitok miestnych obyvateľov, ktorý je najviac schopný generovať tzv: home attachment effect (Shild, Wrede, 2015). Tým napomáhajú zvýšiť potenciál destinácie a pochopiť jej dedičstvo a kultúru.

3.1 Sústava múzeí na Slovensku

Na Slovensku evidujeme širokú sieť múzeí rôzneho zamerania. Ich počet osciluje okolo 120 múzeí, ale ich evidencia je nepresná, lebo priebežne môžu (najmä menšie či súkromné) vznikáť i zanikať. Z územného hľadiska sú múzeá celoštátne (Slovenské národné múzeum i niektoré špecializované múzeá s celoštátnym zameraním, ako napríklad Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici, Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši), regionálne a miestne. Z hľadiska zamerania a špecializácie sú múzeá s komplexnou múzejnou dokumentáciou a špecializované, teda s múzejnou dokumentáciou vo vybranej oblasti alebo vednom odbore (napríklad Slovenské technické múzeum v Košiciach, Slovenské poľnohospodárske múzeum v Nitre, Múzeum SNP v Banskej Bystrici, Múzeum dopravy v Bratislave, Slovenské plynárenské múzeum SPP v Bratislave, Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene, Múzeum mincí a medailí v Kremnici, Poštové múzeum v Banskej Bystrici a podobne). V kontexte odbornom možno uviesť ešte ďalšie múzeá, napríklad Archeologické múzeum SNM v Bratislave, Historické múzeum SNM v Bratislave, Hudobné múzeum SNP v Bratislave, Etnografické múzeum SNM v Martine. K najnavštevovanejším patria hradné a zámokové múzeá napríklad Bratislavský hrad, Hrad Devín, Oravský hrad, Spišský hrad, Zámok Bojnice, Zvolenský zámok, Kaštieľ Betliar a iné (Krišková, 2017). Z hľadiska zriaďovateľa máme múzeá štátne a súkromné (súkromné osoby, občianske združenia). Špecifickým druhom múzeí sú múzeá v prírode. Podľa Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska je múzeum v prírode inštitúciou, usilujúcou sa o vedeckú interpretáciu spôsobu života a kultúry v minulosti formou zvláštnej expozície vo voľnej prírode (Krištek, 1995).

Na Slovensku je najvýznamnejšou zbierkotvornou, vedecko-výskumnou a kultúrno-vzdelávaciou inštitúciou s funkciou ústredného informačného, metodického a koordinačného centra Slovenské národné múzeum – SNM. Jeho hlavnými úlohami a predmetmi činnosti sú sústreďovanie, ochrana a prezentácia dokladov kultúrneho dedičstva. SNM tak napomáha naplňovať štátny záujem v uvedenej oblasti a súčasne môže poskytnúť komplexný pohľad na kultúru Slovenska, nevynímajúc kultúru národnostných menšín. K jej dokladovaniu a prezentácii prispievajú najmä múzeá národnostných menšín ako múzeá špecifického zamerania s osobitným etnicko-kultúrnym poslaním (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005). Okrem uvedenej odbornej a vedecko-výskumnej funkcie plnia tieto múzeá aj vzdelávaciu a kultúrno-výchovnú funkciu. Ich cieľom je prezentovať históriu a kultúru národnostných menšín a rôznymi formami a metódami sa spolupodieľať na jej popularizovaní. Prostredníctvom zbierkových predmetov v expozíciách poskytujú návštevníkom základné informácie a špecifické poznatky o kultúre menšín.

3.2 Múzeá kultúr národnostných menšín

Slovensko s multikultúrnou a multietnickou históriou spája viacero etablovaných etník žijúcich na jeho území. Ich vplyv bol nielen v oblasti technologického pokroku a kultúrnych špecifik, ale aj v oblasti cestovného ruchu, najmä vo Vysokých Tatrách. V dôsledku vzrastajúceho turistického a cestovného ruchu v Tatrách, vznikol v roku 1873 prvý uhorský turistický spolok so sídlom v Kežmarku, ktorého členmi boli karpatskí Nemci. Ťažisko jeho úloh spočívalo v sprístupňovaní a propagovaní vhodných oblastí, výstavbe ubytovacích zariadení, ale i v kultúrnej a vedeckej činnosti. Tieto ciele viedli k vybudovaniu veľmi vyspelého a pokrokového Karpatského múzea v Poprade a Tatranského múzea vo Veľkej (Póss, Fiľo, 2010). Okrem tohto priekopníckeho činu nebola počas obdobia socializmu podporovaná prezentácia kultúr národnostných menšín, s výnimkou ukrajinskej. Situácia sa zmenila až začiatkom 90. rokov, kedy otvorilo Slovenské národné múzeum - Historické múzeum systém pracovísk na výskum a dokumentovanie dejín kultúry minorít. V súčasnosti Slovenské národné múzeum zabezpečuje správu a prevádzku ôsmich múzeí kultúr národnostných menšín. Ak by sme zohľadnili ich genézu a chronológiu, tak ide o nasledovné múzea.

SNM – Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku je najstaršie národnostné špecializované múzeum s celoslovenskou pôsobnosťou so zvláštnym zreteľom na región severovýchodného Slovenska. Vzniklo v roku 1956 v Prešove ako samostatné múzeum národnostnej menšiny Rusínov a Ukrajincov. V roku 1964 sa zmenilo sídlo aj názov múzea na Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku. Od roku 2002 patrí do organizačnej štruktúry SNM ako samostatné špecializované múzeum. Venuje sa dokumentácii základných etáp kultúrno-historického a sociálno-ekonomického vývoja Ukrajincov na Slovensku. Múzeum má dve vysunuté expozície, ako jediné na Slovensku má Národopisnú expozíciu v prírode (skanzen) vo Svidníku a spravuje i Galériu Dezidera Millyho.

SNM – Múzeum židovskej kultúry v Bratislave, ktoré vzniklo v roku 1994 komplexne predstavuje dejiny a kultúru Židov žijúcich na území Slovenska, približuje všedný i sviatočný život židovského obyvateľstva, dokumentuje najdôležitejšie sviatky, interiér synagógy, ako aj významné osobnosti židovského pôvodu, ktoré preslávili Slovensko v rôznych oblastiach umeleckého, kultúrneho, spoločenského i vedeckého života. Samostatná časť, ktorá je koncipovaná ako symbolický pamätník je venovaná obetiam holokaustu. Múzeum spravuje aj niektoré synagógy (Prešov). Novovzniknutou časťou Múzea židovskej kultúry je Múzeum holokaustu v Seredi, ktoré bolo otvorené v roku 2016. Vybudzovalo sa v priestoroch bývalého pracovného a koncentračného tábora v Seredi, ktoré predstavuje autentické miesto viažúce sa k tragickému obdobiu riešenia židovskej otázky na Slovensku počas druhej svetovej vojny. V múzeu sú vystavené dobové dokumenty, fotografie a predmety súvisiace s prenasledovaním Židov na území Slovenska. Jedným z vystavených artefaktov je dobytčí vagón, v ktorom deportovali Židov do koncentračného tábora Auschwitz. Múzeum zároveň slúži aj ako pamätník zavraždeným Židom zo Slovenska.

V kontexte s prezentáciou kultúry židovskej národnostnej menšiny nesmieme opomenúť ani na Pamätník Chatama Sofera v Bratislave, ktorý je jedinečným miestom a v jeho osude sa odráža história bratislavskej židovskej komunity. Je pozostatkom starobylého cintorína, ktorý bol zničený v roku 1943 v dôsledku výstavby tunela pre električkovú trať. V podzemnom priestore sa zachovalo 23 hrobov v rabínskej sekcii vrátane hrobu významného bratislavského rabína Chatama Sofera. V rokoch 2000 – 2002 bol celý areál obnovený. Architekt Martin Kvasnica vytvoril neobyčajné dielo, ktoré spĺňa striktné požiadavky halachy (židovského práva), ako aj najvyššie štandardy súčasnej architektúry. Pamätník je navštevovaným miestom Židov z celého sveta, najmä z Izraelu.

SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov v Bratislave, ktoré vzniklo v roku 1997 sprístupňuje dejiny a kultúru karpatských Nemcov na Slovensku. Súčasťou múzea sú aj vysunuté pracoviská: Dom Karpatskonemeckého spolku v Nitrianskom Pravne a Dom Karpatskonemeckého spolku v Handlovej.

SNM – Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku v Bratislave vzniklo v roku 2002 a prezentuje charakteristické oblasti kultúry najpočetnejšej maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku. Má aj dve vysunuté pracoviská: Pamätný dom Kálmána Mikszátha v Sklabinej a Kaštieľ Imre Madácha v Dolnej Strehovej.

SNM – Múzeum kultúry Rómov na Slovensku v Martine (vznik 2004) dokumentuje teórie o pôvode Rómov, približuje trasy putovania Rómov po Európe a venuje sa aj špecifikám rómskej kultúry (bývanie, stravovanie, zamestnanie, rodinné obyčaje – narodenie, svadby, pohreby a náboženský život Rómov).

SNM – Múzeum kultúry Čechov na Slovensku v Martine vzniklo v roku 2004 a formovalo sa na základe projektu Analýza podielu Čechov na hospodárskom, kultúrnom a spoločenskom vývoji Slovenska. Jeho založenie bolo aj reakciou na rozdelenie ČSFR, keď sa Česi na Slovensku stali národnostnou menšinou a chýbala im inštitúcia na zbieranie, uchovávanie a dokumentovanie prejavov ich života.

SNM – Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku v Devínskej Novej Vsi vzniklo v roku 2006. Obsahuje exponáty materiálnej a duchovnej kultúry, kultúrneho dedičstva a kultúrnych tradícií Chorvátov, ktorí prišli na územie dnešného Slovenska v priebehu 16. storočia a tvoria niekoľko malých enkláv v okolí Bratislavy.

SNM – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove do konca roku 2006 existovalo ešte ako spoločné múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry, ale od roku 2007 získala národnostná menšina Rusínov novú samostatnú inštitúciu na zbieranie, dokumentovanie a prezentovanie histórie, kultúry a spôsobu života (Darulová, Košťalová, 2016).

Činnosť múzeí kultúr národnostných menšín sa prioritne zameriava na udržiavanie a rozvíjanie identity a tradícií národnostných menšín, na vzdelávanie o slovenských multikultúrnych kontextoch, čím sa vytvára priestor na porozumenie a akceptáciu odlišných kultúr. Nezanedbateľnou skutočnosťou je však aj to, že sú i spojnicou medzi materskou krajinou daného etnika a Slovenskom, úzko spolupracujú s krajanskými združeniami a ostatnými múzeami v zahraničí. Významnou mierou sa teda podieľajú na takých špecifických formách turizmu akou je etnický, či krajanský turizmus.

Pomerne statický charakter expozícií a výstav múzeí oživujú a dynamizujú rôzne sprievodné podujatia a edukačné aktivity založené na zážitkovom učení. Na ich spoluorganizovaní sa podieľajú i občianske združenia a telesá založené na národno-menšinových princípoch, ktoré udržiavajú predovšetkým nehmotné kultúrne dedičstvo a prezentujú ho pri rôznych príležitostiach. Sú to napríklad Slávností kultúry Rusínov a Ukrajincov Slovenska v skanzene múzea, Te prindžaras amen (Spoznajme sa), v rámci ktorého sa prezentuje folklór, zvyky, tradičná i súčasná umelecká a remeselná výroba Rómov (v Múzeu slovenskej dediny v Martine), prezentačné podujatia zamerané na kulinárnu kultúru a folklórne javy v každodenných i sviatočných formách. Účastníkom cestovného ruchu sprostredkovávajú i celý komplex histórie a kultúry.

Záujem o kultúru národnostných menšín na Slovensku dokumentuje prehľad návštevnosti múzeí kultúr národnostných menšín.

Ako vyplýva z tabuľky, vo všetkých múzeách je narastajúci počet návštevníkov, pričom najväčší záujem sa týkal židovskej národnostnej menšiny, kde evidujeme aj najvyššiu početnosť v poslednom sledovanom roku 2018, až 51 190 návštevníkov.

Tab. 1: Návštevnost národnostných múzeí Slovenského národného múzea za roky 2011, 2013, 2016, 2018

Rok	2011	2013	2016	2018
Názov múzea				
Múzeum kultúry karpatských Nemcov	4 497	6 036	5 068	6 124
Múzeum židovskej kultúry (vrátane Múzea holokaustu v Seredi)	9 347	18 166	11 072	51 190 ¹
Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku	10 043	8 711	16 312	17 852
Múzeum ukrajinskej kultúry	29 291	28 363	13 382	18 830
Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku	989	1 533	1 289	1 866
Múzeum kultúry Rómov na Slovensku ²	20 936	14 700	417	345
Múzeum kultúry Čechov na Slovensku	265	431	523	1 080
Múzeum rusínskej kultúry	922	148	787	1 346

Zdroj: Úrad vlády Slovenskej republiky. Splnomocnenec vlády SR pre národnostné menšiny

4. Záver

Cestovný ruch je nástrojom, ktorý na jednej strane stiera administratívne i kultúrne hranice, stáva sa priestorom rastu hospodárskej i kultúrnej diverzity, na druhej strane okrem prírodného a ekonomického potenciálu stoja v centre jeho záujmu kultúrne špecifiká etnických spoločenstiev regiónov ako základné prvky identity. Práve tie sa stávajú magnetom pre návštevníka v snahe nachádzať originalitu, inakosť, obohatenie o nové prvky poznania (Krišková, 2015). Turizmus zameraný na kultúrne dedičstvo hrá dôležitú úlohu v rozvoji komunity a lokality, prispieva k zvyšovaniu kvality života lokálnych obyvateľov. Je zdrojom vzdelávania, radosti, zábavy a rekreácie a môže byť významným stimulom ekonomickej revitalizácie v rámci lokality/ regiónu. Štúdia, ktorá charakterizovala význam kultúrnych inštitúcií, predovšetkým múzeí ako sprostredkovateľov hodnôt kultúrneho dedičstva pre oblasť turizmu, poukázala na dva aspekty. Jeden sa týkal rôznych foriem cestovného ruchu, na ktorom participuje aj veľká časť siete múzeí na Slovensku a druhý konkretizoval múzeá kultúr národnostných menších a ich podiel na rozvoji kultúrneho, etnického, krajanského turizmu. V tomto kontexte sa javia ako jedny z najvyhľadávanejších práve zážitky, ktoré môžu rôzne aktivity zastrešené múzeom (ale aj inými aktérmi) poskytovať v súvislosti s neformálnym vzdelávaním aj pocity spolupatričnosti, identifikácie, identity, zdieľania totožných kultúrnych hodnôt i nostalgie. Realizovaný výskum k danej problematike nepovažujeme za uzavretý. Do budúca bude potrebné podrobnejšie analyzovať uplatnenie múzeí v kontexte rozvoja turizmu na konkrétny región i s ohľadom na vízie a prax.

Literatúra

- [1] BESSIÈRE, J., (1998). Local Development and Heritage: Traditional Food and Cuisine as Tourist Attractions in Rural Areas. *Sociologia Ruralis*, vol. 38, no. 1, pp. 21-34. ISSN 1467-9523.
- [2] BITUŠÍKOVÁ, A., (2013). Kultúrne dedičstvo, identita a turizmus (príklad Lokality svetového dedičstva UNESCO). In Krišková, Z. (ed.). *Revitalizácia tradičnej kultúry a lokálna identita*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, pp. 23-39. ISBN 978-83-7490-66106.
- [3] DANGLOVÁ, O., (2006). Jedna z tvárí postsocialistického turizmu. In *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov*. Nitra: Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF, Katedra etnológie a etnomuzikológie FF UKF, pp. 93-106. ISBN 80-8050-992-1.
- [4] DARULOVÁ, J., KOŠTIALOVÁ, K., (2016). Múzeá národnostných menších na Slovensku – mediátor tradícií a identity. In *Múzeum a identita. Etnologické pohľady*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, pp.133-141. ISBN 978-80-87210-59-8.

¹ Zaevidovaná už aj návštevnosť Múzea holokaustu v Seredi (otvorené v r. 2016)

² Múzeum kultúry Rómov na Slovensku sa nachádza v areáli Múzea slovenskej dediny v Martine. Nie je možné predávať vstupenky výlučne do Múzea kultúry Rómov na Slovensku, ale je možné zakúpiť ich len v rámci vstupeniek do Múzea Slovenskej dediny. Metodika zisťovania návštevnosti Múzea kultúry Rómov na Slovensku sa v roku 2014 zmenila a údaje o návštevnosti od tohto obdobia obsahujú výlučne návštevnosť špeciálnych podujatí organizovaných týmto národnostným múzeom.

- [5] GÚČIK, M. a kol., (2004). *Krátký slovník cestovného ruchu*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta. ISBN 80-88945-73.
- [6] GÚČIK, M., (2010). *Cestovný ruch. Úvod do štúdia*. Banská Bystrica: DALI_BB,s.r.o, pre Slovak-Swis Tourism. ISBN 978-80-89090-80-8.
- [7] CHORVÁT, I., (2006). Sociológia turizmu a jej počiatkové východiská. In *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov*. Nitra: Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF Nitra, Katedra etnológie a etnomuzikológie FF UKF Nitra, pp. 197-205. ISBN 80-8050-992-1.
- [8] ICOM SLOVENSKO, (2019). *ICOM Kyoto: Múzeá ako kultúrne centrá – budúcnosť tradície* [online]. [cit. 2020-02-21]. Dostupné z: <http://icom.slovakia.mini.icom.museum/>.
- [9] KRIŠKOVÁ, Z., (2015). Kultúrne dedičstvo ako potenciál rozvoja cestovného ruchu (na príklade mesta Poprad). In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 741-749. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-99.
- [10] KRIŠKOVÁ, Z., (2017). *Kultúrne dedičstvo a pamäťové inštitúcie so zreteľom na múzeá*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku. ISBN 978-83-7490-999-0.
- [11] KRIŠTEK, I., (1995). Múzeum v prírode (heslo). In Botík, J., Slavkovský, P. (eds.). *Encyklopédia ľudovej kultúry I*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, pp. 380-381. ISBN 80-224-0234-6.
- [12] LENOVSÝ, L., (2008). Cestovný ruch ako kulturologický fenomén. *Kontexty kultúry a turizmu*, roč. 1, č. 1, pp. 17-22. ISSN 1337-7760.
- [13] MRUŠKOVIC, Š., DARULOVÁ, J., KOLLÁR, Š., (2005). *Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. ISBN 80-8083-160-5.
- [14] PLAČEK, M., PŮČEK, M. J., KRÁPEK, M., (2017). Komparace relativní efektivity místních muzeí v České republice a na Slovensku. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 767-771. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-100.
- [15] PÖSS, O., FILO, R., (2010). SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov. In Darulová, J., Košťalová, K. (eds.). *Multikultúrnosť a multiethnicita. Kontexty kultúry národnostných menšín na Slovensku*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, pp. 199-211. ISBN 978-80-557-0018-2.
- [16] PŮČEK, M. J., PLAČEK, M., (2016). Muzea jako regionální aktéři v cestovním ruchu – úskalí muzejní statistiky. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 1040-1046. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-134.
- [17] RYGLOVÁ, K., BURIAN, M., VAJČNEROVÁ, I., (2011). *Cestovní ruch - podnikatelské principy a příležitosti v praxi*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4039-3.
- [18] SCHILD, CH. J., WREDE, M., (2015). Cultural identity, mobility and decentralization. *Journal of Comparative Economics*, vol. 43, no. 2, pp. 323-333. ISSN 0147-5967. DOI 10.1016/j.jce.2014.05.002.
- [19] ÚRAD VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY. SPLNOMOCNENEC VLÁDY SR PRE NÁRODNOSTNÉ MENŠINY, (2019). *Správa o postavení a práвах príslušníkov národnostných menšín za obdobie 2017 – 2018*. [online]. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/7638_sprava-nm-2017-2018-sk.pdf.
- [20] WORLD BANK, (1999). *Sustainable Tourism and Cultural Heritage : A Review of Development Assistance and Its Potential to Promote Sustainability (English)*. Washington, DC: World Bank. [online]. [cit. 2020-03-05].
- [21] Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/551751468176048723/Sustainable-tourism-and-cultural-heritage-a-review-of-development-assistance-and-its-potential-to-promote-sustainability>.
- [22] ZÁKON č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty.
- [23] ZELENKA, J., PÁSKOVÁ, M., (2012). *Výkladový slovník cestovního ruchu. Kompletně přeprac. a dopl. 2. vyd.* Praha: Linde Praha. ISBN 978-80-7201-880-2.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantového projektu VEGA 1/0232/19 Kultúrne dedičstvo ako súčasť sociokultúrneho potenciálu rozvoja turizmu v lokálnych spoločnostiach.

CESTOVNÍ RUCH V DOMINIKÁNSKÉ REPUBLICE, JEHO AKTUÁLNÍ PROBLÉMY A BUDOUCNOST

Tourism in the Dominican Republic, current issues and future

ANETA KRAJÍČKOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: aneta.krajickova@mail.muni.cz

Anotace

Dominikánská republika je nejvíce navštěvovanou zemí v karibské oblasti. Cestovní ruch se tam neustále rozvíjí, a i do budoucna bude představovat jedno z nejdůležitějších odvětví a zdroj příjmů pro zemi. Závislost země na cestovním ruchu však s sebou přináší a může přinášet problémy nejen v ekonomické, ale i sociální a environmentální oblasti. Cílem tohoto článku je na základě rozhovoru s předním odborníkem na cestovní ruch v zemi analyzovat aktuální situaci a identifikovat problematické aspekty cestovního ruchu a možnosti budoucího rozvoje. Mezi nejkritičtější patří vodní hospodářství s přesahem nejen do cestovního ruchu, ale také do zemědělství a ochrany přírodních zdrojů, vlastnictví rekreačních zařízení nebo bezpečnost země.

Klíčová slova

Dominikánská republika, dopady cestovního ruchu, rozvoj cestovního ruchu

Annotation

The Dominican Republic is the most-visited country in the Caribbean. The development of tourism is continuous and, in the future, it is still going to be one of the most important sectors that brings significant source of income for the country. The country's dependence on tourism causes and is going to cause problems in economic, social and environmental areas. The aim of this article is to analyze the current situation and to identify problematic aspects of tourism and possibilities of future development based on an interview with the country's leading tourism expert. Among the most critical identified are water management, which overlaps only to tourism, but also to agriculture and the protection of natural resources, ownership of recreational facilities or the security of the country.

Key words

Dominican Republic, impacts of tourism, tourism development

JEL classification: Z32

1. Úvod

Dominikánská republika je nejvíce navštěvovaná země karibské oblasti, do které každoročně zavítá více než 6,5 milionu turistů z celého světa. Cestovní ruch tak představuje možnosti pro rozvoj země, ale také s sebou přináší negativní dopady a problémy. Tento příspěvek si klade za cíl poskytnout základní informace o cestovním ruchu a jeho problémech v Dominikánské republice, a to pomocí základních statistik cestovního ruchu a názorů jednoho z odborníků na sektor turismu v podobě semistrukturovaného rozhovoru.

2. Základní informace o Dominikánské republice

Dominikánská republika je jedním ze států, který se nachází v Karibském moři. Leží na ostrově Hispanola, který sdílí se svým jediným sousedem Haity (obr. 1). Jejich společná hranice má délku 376 kilometrů. Obyvatelstvo je tvořeno z 70,4 % míšenci, z 15,8 % černochoy, z 13,5 % bělochoy, počet obyvatel je 10 289 756 (Červenec, 2018), původní obyvatelé Tainové byli vyvražďeni nebo podlehli nemocem dovezeným z Evropy. Převažujícím náboženstvím je křesťanství, a to především z důvodu vlivu kolonizátorského Španělska, přesto stále více lidí se k žádnému náboženství nekloní (CIA, 2019). Základní údaje jsou uvedeny v Tab. 1.

Ostrov byl pro Evropu objeven 1492 Kryštofem Kolombem, který toto místo nazval „rájem na zemi“. Na území Dominikánské republiky vznikla první španělská kolonie, která zde přetrvala více než 3 století. Tuto nadvládu ukončilo vyhlášení nezávislosti, nicméně již rok po něm obsadilo zemi Haiti. Po vítězství v „La Guerra de la Independencia Dominicana“ v roce 1844 následovalo několik spíše vnitřních bojů, návrat pod nadvládu Španělska, okupace USA, následovaná lety diktatury a nestabilního politického systému, které vyprovokovaly občanskou válku, které skončila až zásahem USA v roce 1965. Do roku 1996 následovaly autoritářské vlády, od zmíněného roku je politický systém postavený na základech prezidentské republiky (CIA, 2019).

Politický vývoj a jeho nestabilita se promítá i do současných problémů. Taveras (2018) zmiňuje ty nejzávažnější: veřejná bezpečnost, korupce na všech úrovních, nezaměstnanost (až 30 %) a „underemployment“, nedostatečná „sociální síť“, nefunkční systém školství a zdravotnictví. Dodává, že většina problémů je strukturálních a příjmy nejsou dostatečné na pokrytí všech vládních výdajů; bez korupce by ale byly schopny pokrýt alespoň ty základní. Dalším z problémů, se kterými se země potýká, je ilegální imigrace z Haiti, která s sebou přináší konflikty. Alarmující je i navzdory ekonomickému růstu procento lidí (30,5), kteří žijí pod hranicí chudoby navzdory tomu, že dominikánská ekonomika rostla mezi lety 2014 a 2018 průměrně 6,3 %, 7 % během roku 2018 (Worldbank, 2019).

Obr. 1: Poloha Dominikánské republiky

Zdroj: Wikimedia (2019)

Tab. 1: Základní údaje o Dominikánské republice

Počet obyvatel	10 289 756	Politický systém	Prezidentská republika
Rozloha	48 730 km ²	Měna	Dominikánské peso (DOP)
Hustota zalidnění	178 obyvatel/km ²	Náboženství	Křesťanství 69 %, žádné 28 %
Hlavní město	Santo Domingo	Populace ve městech	81,8 %
Počet obyvatel hl. m.	3 245 000	Mediánový věk	27,3
Úřední jazyk	Španělština	HDP/osoba	17 000 US\$

Zdroj: vlastní zpracování podle CIA (2019)

3. Význam cestovního ruchu pro Dominikánskou republiku

Rozvoj cestovního ruchu v Dominikánské republice byl od 60. let 20. století založen na zahraničních investicích, především kvůli nedostatečné infrastruktuře, nedostatku doplňkových služeb cestovního ruchu, zajištění bezpečnosti a zdravotní péče. Pro zajištění adekvátních podmínek proto byly poskytnuty vládní pobídky v podobě daňových úlev, dlouhodobých pronájmů apod. pro přilákání zahraničních investic (Fawcett, 2016).

Dominikánská republika je považována za „middle income country, přičemž nejvýznamnějšími odvětvími jsou zemědělství, hutnictví a cestovní ruch, který představuje až 17,2 % pro rok 2018 (Knoema, 2019a). Velký význam cestovního ruchu pro zemi dokládá také skutečnost, že každou hodinu cestovní ruch „spotřebuje“ více než 1, 014

milionů USD, což odpovídá přibližně 2,297 milionům USD denně. (Taveras, 2017). Podle Soto (2017) je každá 13. osoba zaměstnaná v sektoru cestovního ruchu, což odpovídá cca 333 000 pracovních míst, a navíc cestovní ruch nepřímo generuje další 650 000 pracovních míst.

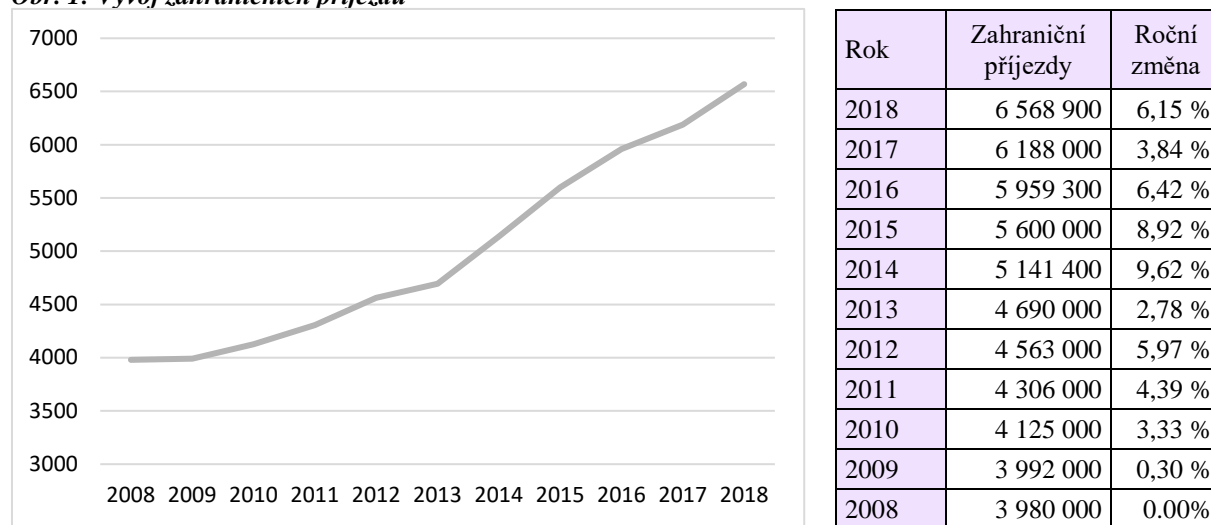
Cestovní ruch země je z velké části založen na tradičním modelu „sun, sand, sea“ (Lopéz-Guzmán a kol. 2016). Dominikánská republika má však i velký potenciál kulturně-historického cestovního ruchu, neboť v se zde nachází nejstarší město Ameriky – „La Zona Colonial“ v Santo Domingu, nejstarší katedrála a univerzita Nového světa (Benerjee a kol., 2017).

Primárními destinacemi jsou Punta Cana, La Romana, Puerto Plata a Samaná, ve kterých se dohromady nachází 85 % lůžek, jejich celkový počet je 77 259, přičemž v roce 2018 byly schváleny projekty pro rozšíření kapacity o 13 500 nových. Podle Padilla a McElroy (2005) patří právě Punta Cana na základě výsledků indexu penetrace cestovního ruchu v porovnání s dalšími 42 ostrovy a oblastmi mezi nejvíce penetrované oblasti. Od ledna do září toto 2018 místo navštívilo více než 3,01 milionů (GoDominicanRepublic, 2018).

Podle reportu Centrální banky Dominikánské republiky (Centralamericadata, 2019a) celkový počet příjezdů do země v roce 2018 byl 6 568 888. Toto číslo zahrnuje jak zahraniční turisty, tak i dominikánce žijící mimo zemi, a oproti předchozímu roku znamená nárůst o 6,1 % (vývoj je zaznamenán v Obr. 1). V závislosti na původu se liší nejen délka pobytu, ale také průměrná utracená částka. Zahraniční návštěvníci průměrně zůstávají 8,6 nocí a utratí 133,5 USD denně, Dominikánci (nerezidenti) zůstávají v zemi delší dobu až 15,6 dnů, nicméně celková utracená částka dosahuje celkově pouze 840,7 USD, výletníci utratí v průměru 85,1 USD a pasažéři výletních lodí v závislosti na přístavu Santo Domingo 61,93 USD, La Romana 100,12 USD a Samaná 55,58 USD (Centraamericadata, 2019b).

Nejčastěji do země přijíždí ze severní Ameriky (50 %), následované Evropou (23 %), jižní Amerikou (20 %), zbývající část pak z karibské oblasti a Asie (GoDominicanRepublic, 2018).

Obr. 1: Vývoj zahraničních příjezdů

Zdroj: vlastní zpracování, podle Knoema (2019b)

4. Metodika

Pro identifikaci klíčových problémů cestovního ruchu Dominikánské republiky byl zvolen semistrukturovaný rozhovor. Ten je považován za jednu z nejlepších metod pro sběr dat vhodný k formulaci názorů, vyjasnění zajímavých a relevantních otázek, vyvolání nových informací a prozkoumání citlivých témat. Ve výzkumu cestovního ruchu je metoda dotazování nejužitečnější pro získání hlubkového porozumění tématu, kde se očekávají, jsou možné nebo důležité rozdíly ve vnímání, postoji, dopadech, chování a postupech (Hillman, Raddel, 2018). Pro design rozhovoru byl využit postup, tak jak ho navrhuje Hendl (2005). Otázky a odpovědi jsou zaznamenány v následující části příspěvku. Rozhovor se uskutečnil v Santo Domingu, 30.9. 2019 a probíhal v angličtině a následně byl přeložen do českého jazyka.

Odpovědi poskytl Juan A. Llado, bývalý ředitel programu „Caribbean Regional Tourism Sector Programme“, který v oblasti cestovního ruchu mimo jiné spolupracoval se Sekretariátem cestovního ruchu, realizoval strategický plán pro „Asociación de Hoteles de Santo Domingo“, hodnotil potenciál rozvoje cestovního ruchu Sao Tome &

Principec. Mimo cestovní ruch spolupracoval se Světovou bankou, OSN, mezinárodní rozvojovou bankou a ministerstvem školství Dominikánské republiky.

5. Rozhovor

Jaké jsou klíčové aspekty, které odlišují Dominikánskou republiku od ostatních karibských destinací?

Dominikánská republika je společně s karibskými ostrovy, Mexikem (Cancún a další), Thajskem, Floridou považována za „warm weather destination“, s těmito oblastmi soutěžíme.

Klíčem k úspěchu nejsou pláže. Dominikánská republika má 422 km pláží, ne pobřeží, v Haiti můžeme najít dvojnásobnou délku pláží. Důvodem našeho úspěchu třeba právě proti Haiti je politická situace. Druhým důvodem je to, že máme velmi dobře propracovaný systém „all inclusive packages“, protože ačkoliv tento systém nevznikl tady, ale v Evropě díky Thomasu Cookovi, Dominikánská republika byla jednou z prvních zemí, která dokázala tento koncept adaptovat a využívat jeho potenciál. Uvědomili jsme si, stejně jako Cancún, že toto může být velmi úspěšný bussiness model a adaptovali jsme ho na svoje podmínky. Navíc jsme schopni konkurovat cenou. Dominikánská republika je dlouhodobě známá jako nejlevnější destinace v této oblasti, nebo minimálně jedna z nejlevnějších.

Jednou z velkých výhod je, že je známá jako velmi klidná a bezpečná destinace. Žádný terorismus. Byl by to ekonomický debakl pro destinaci, protože celá oblast je ekonomicky závislá na cestovním ruchu.

Mluvíte o Dominikánské republice jako o bezpečné zemi. Platí to i s ohledem na současnou situaci úmrtí Američanů, které rezonuje médii (např. Romero a Bogel Borroughs (2019), Voytko (2019))? Jak tato situace ovlivňuje cestovní ruch v zemi?

Ano, ve své podstatě měli nedávné zprávy o úmrtí amerických turistů vliv náš cestovní ruch, ale nijak vážný. Namísto 6% růstů teď rosteme 3,9 %, takže máme pokles růstu, a objevilo se několik tisíc zrušení pobytů. Ale celkově to není kvůli image, ale spíše poklesu v celé karibské oblasti.

Zmínil jste, že systém all in balíčků je pro DR velmi důležitý. Bude ale vzhledem ke změnám v poptávce cestovního ruchu udržitelný?

Tento typ cestovního ruchu je jako ropa. Stále budeme, i za mnoho let, využívat ropu. Ale je pravda, že podmínky se mění. To je jeden z důvodů, proč Thomas Cook zbankrotoval.

Lidé si chtějí vytvořit svůj vlastní balíček, tak aby jim to sedělo na míru. Je bez debaty, že v tomto mají „all in balíčky“ mají velmi silnou konkurenci. Na druhé straně je stále spousta lidí, kteří nejsou dostatečně přičinliví, aby si tento balíček vytvořili, zaplatí si někoho jiného, aby je vytvořili pro ně.

Rozhodně se ale rozšiřuje tendence (turistů) získávat autentické zážitky. A jedinou cestou je dostat lidi z hotelu, aby to místo viděli. A to už některé hotelové řetězce dělají, že ke zmiňovaným balíčkům nabízejí „excurses and experience“. To dokazuje, že se snaží o diversifikaci a o rozvoj právě proto vidím budoucnost tohoto cestování.

Jaký je podle největší problém cestovního ruchu na státní úrovni?

V Dominikánské republice neexistuje nic jako „dominikánský cestovní ruch“, existuje „mezinárodní cestovní ruch v Dominikánské republice“. Přibližně 95 % je vlastněno mezinárodními korporacemi. Samozřejmě existuje Ministerstvo cestovního ruchu (Ministerio de Turismo), které vynakládá každoročně 40–50 milionů USD na propagační kampaně, ale jak to vnímám já, toto nemůže změnit vliv hotelů, jejich rozhodnutí a akce.

Jaká jsou největší rizika z hlediska přírodních podmínek?

Z hlediska globálního oteplování vidím velké problémy především v „bleaching of coral reaves“. Skoro 80 % korálů je kvůli oteplování mrtvých. Dalším problémem je „beach erosion“. Ta ale v Dominikánské republice není tak akutní, jako třeba v Cancúnu, kam jsou nuceni vozit písek z Maroka. Objevují se projekty na podporu regenerace pláží, ale zatím jich není moc a není o ně takový zájem.

Myslíte si, že se situace pláží může natolik zhoršit, aby byla dominikánská vláda nucena přistoupit k podobným restrikcím jako například u Maya Beach v Thajsku?

Ne nemyslím si, že se tady může něco takového stát, v takové míře se tu nic neděje. Chápu, že se z toho udělal mediálně zajímavý téma, ale ani v tom Thajsku to nevádí. Mají takovou nabídku pláží, že když jednu zavřou, nic se nestane. Stejně tak by to bylo i tady.

Jaké jsou podle Vás největší problémy a hrozby z pohledu udržitelnosti odvětví?

Co vidím jako hlavní problém je voda, hlavně v turistických oblastech na východě země. Především se jedná o úbytek povrchové vody, která má za následek pronikání slané vody, kterou už nyní můžeme najít až ve vzdálenosti 8 mil od moře. Tomuto problému se nevěnuje dostatek pozornosti, ačkoli jsme na to mnohokrát upozorňovali.

Oblasti a pláže východně od hlavního města se neustále rozvíjí. Momentálně je tam 45 000 lůžek a byl schválený projekt turecké společnosti Anes Tour na výstavbu 11 000 pokojů ve zmíněné oblasti Macao, Báváro. Ačkoliv teď váhají s výstavbou, bude to znamenat další zátěž a zvyšování poptávky po vodě v oblasti, kde už tak je nedostatek vody pro obojí, zemědělství a cestovní ruch. Velkým problémem je taky to, že turista spotřebuje denně až 5x více vody než obyvatel země.

Další otázky, které s sebou turismus přináší, jako je pevný odpad, doprava a další, jsou řešeny na uspokojivé úrovni, není to nic vážného. Myslím si, že hotely by to však neměly řešit individuálně, ale spojit se a spolupracovat. Stejně tak problematiku vody, ale zatím je k tomu nic netlačí. Ve chvíli, kdy jim to začne škodit, tak s tím budou něco dělat. Ale jejich postoj i do budoucna je takový, že voda je základní věc, kterou by jim měl poskytnout stát.

Trpí podle Vás země overtourismem?

Nejvíce turistická oblast, o které mluvíme, patří k málo obydleným, trvale tam žije asi 200 000 obyvatel a cestovní ruch zaměstnává asi 50 000 lidí i z jiných částí země. Cestovní ruch má v této oblasti ohromný ekonomický vliv. Takže ohlasy na příliš mnoho turistů zde určitě nebudou, naopak chtějí víc. Kontrastem k tomuto můžou být Bahamy, kde zjednodušeně: „Bahamas hate tourists“. Vzhledem k tomu, že na Bahamách žije jen asi 300 000 lidí a mají několik milionů turistů ročně, je to celkem pochopitelné. Na druhou stranu, jsou na cestovním ruchu zcela závislí. Ale u nás rozhodně problém overtourismu není.

Závěr a diskuse

Cestovní ruch v Dominikánské republice se neustále rozvíjí, a i do budoucna bude představovat jedno z nejdůležitějších odvětví a zdroj příjmů pro zemi. Závislost země na cestovním ruchu však s sebou přináší a může přinášet problémy nejen v ekonomické, ale i sociální a environmentální oblasti. Jako nejvýznamnější lze uvést problematiku vody, která trápí především vyčerpání oblasti ve východní části země jako je Punta Cana nebo Samaná. Penetrace slané vody může však ohrozit nejen průmysl cestovního ruchu v oblasti, ale také velmi významné odvětví zemědělství. Bude proto třeba aplikovat nové technologie a postupy, které by umožnily intenzivnější zásobování sladkou vodou. To ovšem vyžaduje spolupráci veřejného a soukromého sektoru, která je v tuto chvíli podle Juan Llado na velmi nízké úrovni. Bude potřeba značné zhoršení současného stavu, aby se mohly zrealizovat kroky, které povedou k nápravě a prevenci do budoucna. Situaci navíc komplikují závazky a úlevy zahraničním investorům, kteří investovali do rozvoje cestovního ruchu v Dominikánské republice, ekonomická vlastníků hotelových řetězců a poskytovatelů služeb a v neposlední řadě také korupce a neefektivita státní správy.

Vzhledem k navyšující se kapacitě ubytovacích zařízení je možné vyzorovat zájem o zvyšování příjezdů do země. To s sebou může potenciálně přinést problém overtourismu v některých destinacích, nicméně žádná z oblastí tímto problémem netrpí. V oblasti však existují místa, které jsou přítomností turistů negativně ovlivňovány především v oblasti životního prostředí (Cancún), vznikají však i sociální problémy přerůstající do tourismofobie (Bahamy).

Další výzvou je adaptace na nové požadavky turistů a inovace „all in balíček sun, sea and sand“, které představují hlavní nabídku cestovního ruchu. S měnícím se trendem a snahou o autentické zážitky je třeba, aby se hotelové řetězce zprostředkovávaly tento typ služeb a umožnily větší interakci mezi turisty a místními obyvateli. Tento typ interakce turistů s vyšší kupní silou tak umožní generování benefitů lokálních komunit (Oviedo-García a kol., 2019).

Navzdory silné mediální kampani v USA zůstává podle Llado image Dominikánské republiky velmi dobrá a problémy, které s sebou úmrtí amerických turistů přinesly, pouze minoritní. Na druhé straně jsou ovšem zveřejňovány informace o vysokém propadu zájmu turistů ze severní Ameriky o Dominikánskou republiku a posílení zájmu o destinace stejného charakteru jako jsou Bahamy, Jamaica nebo Cancún (Knoema, 2020).

Jednou z možností dalšího rozvoje cestovního ruchu země je propagace místních specifik a kultury, která zahrnuje mimo jiné světově rozšířený styl hudby a tance bacciaty a zaměření se na unikátní aspekty, které může Dominikánská republika nabídnout oproti jiným destinacím.

Literatura

- [1] BANERJEE, O., HENSELER, M., MAISONNAVE, H., BEYENE, L. M., VELASCO, M., (2017). An integrated model for evaluating investments in cultural heritage tourism in the Dominican Republic. *Tourism Economics*, vol. 23, no. 8, pp. 1568-1580. ISSN 1354-8166.
- [2] CENTRALAMERICADATA, (2019). *Llegada de turistas: Nueva cifra récord en 2018*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: https://centralamericadata.com/es/article/home/Llegada_de_turistas_Nueva_cifra_rcord_en_2018.
- [3] CENTRALAMERICADATA, (2019). *Turismo pierde competitividad en la región*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: https://www.centralamericadata.com/es/article/main/Turismo_pierde_competitividad_en_la_regin?u=051b0ef21844a4d4fd88a932541ea43a&s=n&e=2&mid=%5bMESSAGID%5d.
- [4] CIA, (2019). *Central Intelligence Agency*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/dr.html>.
- [5] FAWCETT, E., (2016). *Restos del crecimiento sostenible a través del turismo en la República Dominicana*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: <http://editorialfunglode.com/documents/LibrosGratis/retos-crecimiento-sostenible-turismo.pdf>.
- [6] GODOMINICANREPUBLIC, (2018). *Turismo de República Dominicana cierra noc éxito 2018 y comienza con perspectivas favorables 2019*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: <https://www.godominicanrepublic.com/es/news-posts/actual/turismo-de-republica-dominicana-cierra-con-exito-2018-y-comienza-con-perspectivas-favorables-2019/>.
- [7] HENDL, J., (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Portál, sro.
- [8] HILLMAN, W., RADEL, K., (2018). *Qualitative methods in tourism research: theory and practice*. Channel View Publications.
- [9] KNOEMA, (2019a). *World data atlas*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: <https://knoema.com/atlas/Dominican-Republic/topics/Tourism/Travel-and-Tourism-Total-Contribution-to-GDP/Contribution-of-travel-and-tourism-to-GDP-percent-of-GDP>.
- [10] KNOEMA, (2019b). *World data atlas*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: <https://knoema.com/atlas/Dominican-Republic/topics/Tourism/Key-Tourism-Indicators/Number-of-arrivals>.
- [11] KNOEMA, (2020). *World data atlas*. [online]. [cit. 2020-15.1]. Dostupné z: <https://knoema.com/atlas/Jamaica/topics/Tourism/Key-Tourism-Indicators/Number-of-arrivals>.
- [12] LÓPEZ-GUZMÁN, T., ORGAZ-AGUERA, F., ALECTOR RIBEIRO, M., DOMÍNGUEZ ESTRADA, F., (2016). Turismo all-inclusive en República Dominicana. Un análisis desde la perspectiva de la demanda turística. *Revista de Economía del Caribe*, vol.17, pp. 125-142. ISSN 2011-2106. DOI 10.14482/ecoca.17.7158.
- [13] OVIEDO-GARCÍA, M. Á., GONZÁLEZ-RODRÍGUEZ, M. R., VEGA-VÁZQUEZ, M., (2019). Does sun-and-sea all-inclusive tourism contribute to poverty alleviation and/or income inequality reduction? The case of the Dominican Republic. *Journal of Travel Research*, vol. 58, no. 6, pp. 995-1013. ISSN 0047-2875.
- [14] PADILLA, A., MCELROY, J. L., (2005). The tourism penetration index in large islands: the case of the Dominican Republic. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 13, no. 4, pp. 353-372. ISSN 0966.9582.
- [15] ROMERO, S., BOGEL-BORROUGHS, N., (2019). *La muerte de turistas estadounidenses crea una crisis en República Dominicana*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/es/2019/06/25/espanol/america-latina/muerte-turistas-dominicana-punta-cana.html>.
- [16] SOTO, W., (2017). *Beneficios cuádruple de impuestos turísticos a la economía dominicana*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: <https://www.arecoa.com/dominicana/2017/10/04/beneficio-cuadruple-de-los-impuestos-turisticos-a-la-economia-dominicana/>.
- [17] TAVERAS, M., (2017). *Resumen de noticias 14.9.2017*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: <https://mitur.gob.do/wp-content/uploads/2017/09/RESUMEN-DE-NOTICIAS-14-9-2017.pdf> El Día / Pág. 18 Por Estarlin Taveras Jueves 14 de septiembre de 2017.
- [18] TAVERAS, M., (2018). *What are some of the big problems in the Dominican Republic today? What is life like in the DR? Why would someone leave?*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: www.quora.com/What-are-some-of-the-big-problems-in-the-Dominican-Republic-today-What-is-life-like-in-the-DR-Why-would-someone-leave.
- [19] VOYTKO, L., (2019). *American to die in Dominican republic went unreported for months*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: <https://www.forbes.com/sites/lisettevoytko/2019/07/15/12th-american-to-die-in-dominican-republic-went-unreported-for-months/#28ee7b226beb>.
- [20] WIKIMEDIA, (2019). *Dominican republic orthographic projection*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/95/Dominican_Republic_%28orthographic_projection%29.svg.

[21]WORLDBANK, (2019). *The World Bank*. [online]. [cit. 2019-15.11]. Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/country/dominicanrepublic/overview>.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu MUNI/A/0981/2019 Overtourism v destinacích ČR.

HODNOCENÍ KVALITY ŽIVOTA Z POHLEDU MÍSTNÍCH AKTÉRŮ: PŘÍPADOVÁ STUDIE ÚZEMÍ MAS PODHŮŘÍ ŽELEZNÝCH HOR

Evaluation of quality of life from the perspective of local actors: a case study of LAG Podhůří Železných hor

ZDENĚK ŠILHAN ¹

MARKÉTA CHALOUPKOVÁ ¹

HANA SVOBODOVÁ ²

¹ Katedra regionální ekonomie a správy | ¹ Depart. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: z.silhan@mail.muni.cz, marketa.chaloupkova@mail.muni.cz

² Katedra geografie | ² Department of Geography
Pedagogická fakulta | Faculty of Education
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Poříčí 7, 603 00 Brno, Czech Republic
E-mail: 67632@mail.muni.cz

Anotace

Cílem článku je zhodnotit subjektivní stránku kvality života a místní podmínky pro život na zájmovém území místní akční skupiny MAS Podhůří Železných hor. Pro dosažení cíle proběhlo dotazníkové šetření mezi obyvateli řešeného území, rozhovory s vybranými aktéry a diskuzní setkání s veřejností, kde byly využity participativní metody zapojení veřejnosti. Jednotlivé postupové kroky na sebe navazovaly a doplňovaly se. Využita byla kombinace kvantitativních a kvalitativních metod. Při vyhodnocování byly použity standardní metody – základní statistická a tematická analýza. Díky použitým metodám se podařilo zahrnout do hodnocení místní kontext. Nejlépe hodnocená oblast byla příroda a přírodní prostředí. Naopak nejhůře hodnocené jsou mezilidské vztahy. Podle výsledků by bylo nejvíce potřeba vylepšit bezmotorovou dopravu a sociální služby pro seniory.

Klíčová slova

kvalita života, místní akční skupina, blahobyt komunity.

Annotation

The aim of the article is to evaluate the subjective aspects of the quality of life and local conditions for living in the area of the Local action group Podhůří Železných hor. In order to achieve this goal, a questionnaire survey was conducted. Also interviews with selected actors and discussion meetings with the public were used. where participatory methods of public involvement were used. Participatory methods of public participation were useful in the discussion meetings. A combination of quantitative and qualitative methods was used. Standard methods were used for evaluation - basic statistical and thematic analysis. Thanks to the used methods, the local context was included in the evaluation. The highest rated area was nature and natural environment. Conversely, interpersonal relationships were the worst rated. According to the results, most need to improve are non-motorized transport and social services for seniors.

Key words

quality of life, local action group, community well-being.

JEL classification: R11, O21

1. Úvod

Kvalitu života lze definovat pouze nejednoznačně, definicí existuje mnoho. V nejjednodušším vyjádření kvalita života představuje kvalitativní stránku života. (Andráško, 2016) Kvalita života má svůj objektivní a subjektivní rozměr, přičemž svůj vliv hraje i geografické hledisko. Kvalitu života tak lze poměřovat k místu, což je pokládáno za objektivní prostorovou dimenzi. Subjektivní dimenze souvisí se spokojeností se životem. Místo pak lze považovat za dobré, pokud v něm lze prožívat dobrý život. (Murgaš, 2018) Mezi tři základní aspekty života přitom patří práce, rodina a volný čas. (Kubátová, 2010) Studie ukazují, že rodina ovlivňuje životní spokojenost více než práce. (Hamplová, 2004) Subjektivní dimenzi kvality života lze poměřovat v rámci jednoho místa, na příkladu jedné obce. (Chaloupková, 2017) Ve studiích jsou také hodnoceny celé zobecněné typy oblastí. Jedná se např. o venkovský a městský prostor, kde se hodnocení kvality života liší (McCrea a kol., 2011) Rozdíly jsou dány rozdílnými potřebami občanů a organizací na různých místech. Nutné je proto měření vnímat jako komunitně orientovaný proces s využitím podnětů od místních obyvatel. Zahrnutí místního kontextu pak vede k lepšímu porozumění subjektivní stránce kvality života. (Myers, 1987) Mezi používanou metodu hodnocení kvality života patří např. dotazníkové šetření mezi obyvateli.

Objektivní dimenzi lze hodnotit přes soubor indikátorů, které jsou kvantitativní a zahrnují vícerozměrné a variantní přístupy. (Mederly a kol., 2004) U subjektivní a objektivní dimenze kvality života lze poměřovat např. zdraví, potřeby a užitky společnosti, chudobu, sociální vyloučení, sociální kapitál. (Phillips, 2006) Na subjektivní a objektivní stránku kvalitu života lze nahlížet i jako na interní (subjektivní) a externí (objektivní) úroveň. (Alatartseva a Barysheva, 2015) V realitě se však jedná o kombinaci obou přístupů. Při zvyšování kvality života je nutné působit na lidské potřeby s ohledem na možnosti lidského, sociálního a přírodního kapitálu. (Costanza a kol., 2007)

Příspěvek se zaměřuje zejména na subjektivní aspekty kvality života z pohledu místních obyvatel jednoho daného místa (regionu). Zahrnuto je vnímání samotnými občany a organizacemi, které v řešeném regionu působí. Studie se speciálně zaměřuje na problémy, přednosti a potřeby ve vybraném regionu. Jsou hodnoceny všechny hlavní aspekty kvality života. Existují však i studie, které se zaměřují na vybranou oblast např. bydlení. (Drápela, 2019)

2. Cíle a metody

Cílem příspěvku je zhodnotit subjektivní stránku kvality života a místní podmínky pro život z pohledu místních aktérů na zájmovém území místní akční skupiny MAS Podhůří Železných hor. Pro dosažení tohoto cíle byla zvolena kombinace kvantitativních a kvalitativních metod. Konkrétně proběhlo dotazníkové šetření mezi obyvateli, rozhovory s vybranými aktéry a diskuzní setkání s širší veřejností s využitím participativních metod práce s veřejností. Tyto kroky proběhly z důvodu nastavení dalšího směřování činnosti zmiňované místní akční skupiny. Dílčí vyhodnocení slouží i pro potřeby tohoto článku.

Dotazníkové šetření proběhlo v únoru a březnu roku 2019 mezi obyvateli s bydlištěm v obcích, které územně spadají pod MAS Podhůří Železných hor. Občané byli o dotazníku informováni přes webové stránky obcí, SMS zprávami, rozhlasem, místními zpravodaji a dalšími komunikačními prostředky obvyklými pro komunikaci mezi občany a obecními úřady. Specifický výběr respondentů neproběhl. Občané měli možnost dotazník vyplnit v papírové verzi, která byla distribuována obyvatelům do schránek, případně byla součástí místních zpravodajů. Obyvatelé také měli možnost vyplnit elektronickou verzi, která byla umístěna v prostředí google forms.

Mezi otázky dotazníkového šetření vyhodnocené pro potřeby tohoto článku patřilo:

- Jak se vám ve vaší obci žije?
- Na co jste ve vaší obci hrdý/á?
- Co se vám v obci nejvíce líbí?
- Co vám ve vaší obci nejvíce vadí? Co se vám ve vaší obci nejvíce nelíbí?
- Co vám ve vaší obci nejvíce chybí?
- Na co byste se ve vaší obci přednostně zaměřil? (respondenti dostali na výběr z 23 oblastí, měli označit maximálně 5 možností)

Pro semistrukturované rozhovory bylo vybráno celkem 6 komunikačních partnerů, kteří byli vtipováni manažerkou místní akční skupiny jakožto znalkyní místních poměrů. Rozhovory probíhaly v průběhu března 2019. Navazovaly na dotazníkové šetření mezi obyvateli. Byla snaha zapojit různorodé typy aktérů. Konkrétně byli vybráni tito zástupci:

- Starosta obce
- Zemědělský podnikatel
- Živnostník

- Zástupce organizátora společenského života
- Nově příchozí obyvatel
- Zástupce školství.

Otázky byly obdobné jako u dotazníkového šetření mezi obyvateli. Navíc byla otázka „Jak by měl region ideálně vypadat za 20 let?“ Komunikační partneři měli za úkol vztáhnout odpovědi na celý řešený region. V rámci rozhovorů byli komunikační partneři konfrontováni s výsledky dotazníkového šetření. Řešily se oblasti, které v dotazníkovém šetření vyšly jako důležité – zjišťoval se názor respondentů na řešení nebo využití tématu sociálních služeb, cestovního ruchu a přírody a přírodních zdrojů.

Aktéři pro diskuzní setkání byli opět vytipováni manažerkou místní akční skupiny. Účastnili se zástupci obcí, podnikatelů a neziskových organizací. Pozvánku přes obvyklé komunikační kanály mezi občany a obecními úřady obdržela i širší veřejnost. Diskuzní setkání se konalo koncem března 2019 v návaznosti na dotazníkově šetření a rozhovory. Účastnilo se celkem 26 aktérů. Prostor byl rozdělen na tři tematické diskuzní stoly s ohledem na výsledky dotazníkového šetření mezi obyvateli: sociální služby, cestovní ruch, příroda a přírodní zdroje. Účastníci diskuzního setkání měli možnost mezi jednotlivými tematickými stoly volně přecházet podle toho, k jakému tématu se chtěli vyjádřit. V těchto tématech se diskutovaly hlavní problémy a přednosti regionu, co a jak by se mělo přednostně řešit. U stolů působili zapisovatelé, kteří jednotlivé výroky zapisovali. Účastníci měli posléze možnost v každém tématu udělit výroky celkem 3 body podle důležitosti.

3. Výsledky

3.1 Vyhodnocení vybraných otázek dotazníkového šetření mezi obyvateli

Do dotazníkového šetření se celkem zapojilo 486 obyvatel (přibližně 3,8 % obyvatel regionu). Šetření se zúčastnilo 38,2 % mužů a 61,8 % žen. Ve věku 15–20 let bylo 11,5 % osob, ve věku 21–30 let bylo 12,3 % osob, ve věku 31–40 let 20,0 % osob, 41–50 let 20,8 % osob, 51–60 let 17,9 % osob, 61–70 let 11,9 % osob a 71 a více let 5,6 % osob. Převážně šlo o starousedlíky – 55,8 % respondentů žije v regionu od narození, 6,8 % se přistěhovalo v dětství spolu s rodiči, 33,5 % se přistěhovalo v dospělosti před více než pěti lety. Vyjádřili se i novousedlíci – celkem 3,9 % respondentů. Odpovídali většinou lidé, kteří znají činnost MAS (55,5 %). Z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání byli respondenti rozloženi poměrně rovnoměrně: základní 9,1 %; odborné učiliště 20,6 %; odborné učiliště s maturitou 11 %; SŠ technického zaměření 10 %; SŠ jiného než technického zaměření 21,6 %; vyšší odborná škola 6 %; VŠ technická (včetně ekonomie, přírodovědná a lékařská) 10,6 % a VŠ humanitní (včetně pedagogiky) 11,0 %. Mezi respondenty převažovali zaměstnanci (61 %), následovali důchodci (15 %), studenti (13,8 %) a podnikatelé (9,4 %). Nezaměstnaných byla menšina (0,2 %).

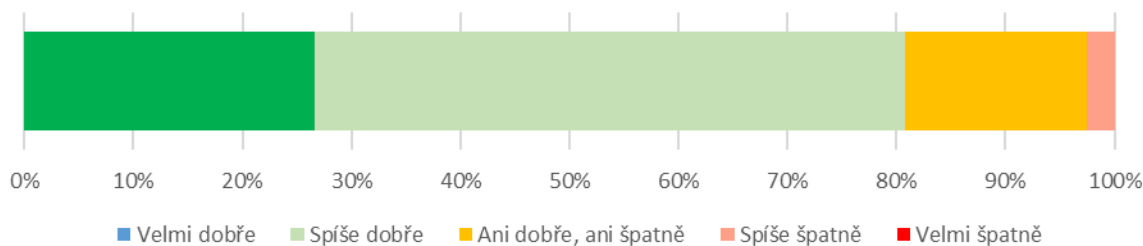
Jedním z cílů šetření bylo mimo jiné zjistit názory obyvatel z různých obcí regionu. Nejvyšší návratnosti bylo dosaženo v největších obcích: Chotěboř (9290 dotazníků; návratnost 3,1 %), Libice nad Doubravou (873 dotazníků; 5,3 %) a Maleč (665 dotazníků; 8,9 %). Dobré relativní návratnosti bylo docíleno i v Rušinově (180 dotazníků; 10,0 %). V ostatních obcích odpověděli pouze jednotlivci nebo malý počet občanů vzhledem k velikosti obce. V takových případech se jedná o názory jednotlivých občanů, nikoli reprezentativní vzorek v rámci dané obce.

Více než polovina respondentů je s životem v regionu víceméně spokojena – 80,6 % obyvatel se v regionu žije dobře (i když z toho pouze 26,6 % velmi dobře). Méně než třetinu respondentů, 16,7 %, se nežije ani dobře ani špatně. Nespokojeno je 2,5 % respondentů, jimž se v regionu žije spíše špatně. Největší spokojenost deklarovali respondenti z Libice nad Doubravou (93,5 % se v obci žije velmi dobře nebo spíše dobře).

Tab. 1: Návrtnost dotazníkového šetření mezi obyvateli v jednotlivých obcích

Obec	Počet obyvatel	Návrtnost (abs.)	Návrtnost (%)
Bezděkov	250	14	5,6
Čečkovice	82	4	4,9
Dolní Sokolovec	84	4	4,8
Chotěboř	9290	292	3,1
Jeřišno	271	11	4,1
Klokočov	126	3	2,4
Lány	51	2	3,9
Libice nad Doubravou	873	46	5,3
Maleč	665	59	8,9
Nová ves u Chotěboře	554	20	3,6
Rušínov	180	18	10,0
Sloupno	40	3	7,5
Víska	186	7	3,8
Nevyplněno	-	3	-
Celkem	12652	486	3,8

Zdroj: vlastní zpracování

Obr. 1: Vyhodnocení otázky „Jak se vám ve vaší obci žije?“

Zdroj: vlastní zpracování

Následovala otázka, na co jste ve vaší obci hrdý/á. Co se vám v obci nejvíce líbí? Odpovědi za všechny obce dohromady vypovídají o hlavních přednostech regionu. Celkově na tuto otázku odpovědělo 425 respondentů. Nejčastěji obyvatelé zmiňovali:

- přírodní prostředí (73 odpovědí), zejména údolí Doubravy (30 odpovědí),
- místní školství (52),
- náměstí v Chotěboři (51),
- kulturní vyžití (22),
- činnost spolků a společenské vyžití (24),
- bezpečnost v obci (13).

Obyvatelům (celkem odpovědělo 385 obyvatel) se naopak nejvíce nelíbí: mezilidské vztahy (54 respondentů),

- doprava (15),
- možnosti vyžití dětí (11),
- péče o zeleň (10).

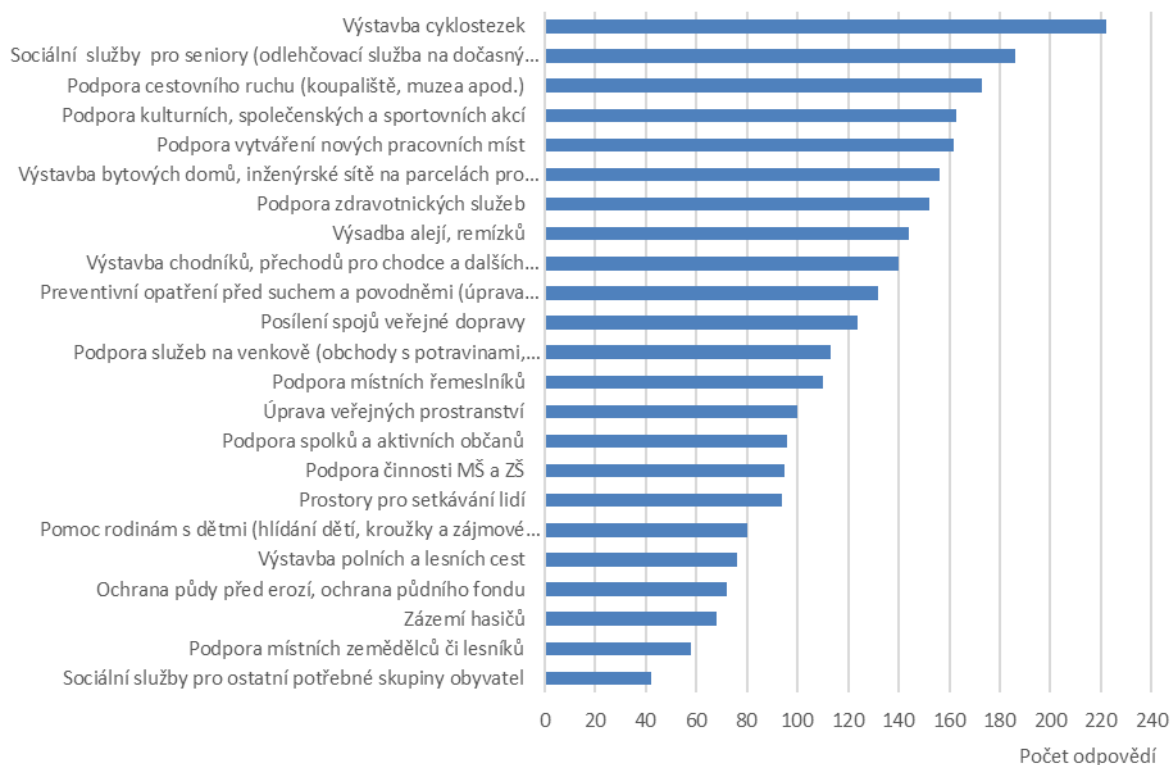
Občané měli dále možnost vyjádřit svůj názor na to, co jim v obci nejvíce chybí. Sešlo se celkem 407 odpovědí. Nejčastěji zaznělo:

- bazén (70 odpovědí),
- koupaliště (56),
- hřiště (25),
- sportoviště (20),
- kulturní akce a zázemí pro jejich konání (27),
- stavební parcely (14),

- dostupný zámecký park (15).

Respondenti dále dostali možnost vybrat z 23 oblastí, na co by rozvoj v obci přednostně zaměřili. Celkově zareagovalo 486 obyvatel. Mezi nejčastěji zmiňovaná témata patřila výstavba cyklostezek, sociální služby pro seniory nebo podpora cestovního ruchu. Naopak jako méně důležité respondenti označili sociální služby pro ostatní potřebné skupiny obyvatel, podporu místních zemědělců a lesníků nebo zázemí hasičů.

Obr. 2: Vyhodnocení otázky: „Na co byste se ve vaší obci přednostně zaměřil?“

Zdroj: vlastní zpracování

3.2 Semistrukturované rozhovory s vybranými aktéry

V rámci rozhovorů bylo jako hlavní přednost regionu vyzdvižováno krásné přírodní prostředí. Jeho potenciál není však plně využitý. Příroda je dále velmi zatížena místním extenzivním zemědělstvím. Komunikační partneři zmiňovali i poměrně dobrou občanskou vybavenost a kulturně společenský život v regionu.

„Líbí se mi Vysočina, Podhůří Železných hor, příroda. Roztroušenost obcí. Není to tu urbanisticky a průmyslově zatížená oblast.“

„Líbí se mi hory. Příroda je ale zemědělstvím hodně ochuzená, není pestrá. Je to tady zemědělstvím poničené. Lidé by museli chtít remízky, přírodní zahrady. Je tady pár uvědomělých lidí. Na remízky jim nezbyvá ale moc energie.“

Mezi negativa regionu komunikační partneři zařadili mezilidské vztahy. Upřesnili, že je problém především v komunikaci. Problematické jsou i možnosti pro setkávání nejenom dospělých ale i dětí. Jako protipól krásné přírody upozornili i na odstrčenost a perifernost regionu, s čímž dle nich souvisí i nedostatek menších firem v oblasti. Komunikační partneři zmiňovali i „strnulé“ prostředí, neochotu k novým věcem, nápadům, činnostem, což se promítá do celkové aktivity v území.

„Přetrvává sobecké, závistivé myšlení. Nevěřící, že by se dalo něco dělat. Rozpadl sousedský a společenský život. Je to dané změnou ve společnosti. Moc se toho nedá dělat. Lidé spolu nekomunikují, nebaví se spolu. Dříve bylo víc venkovních aktivit, fotbal, stezky zdatnosti. Nikomu se to dnes nechce pořádat a dělat.“

V rámci rozhovorů zaznívala spíše chybějící občanská vybavenost, zejména zdravotnictví. Komunikační partneři dále upozorňovali na nedostupné bydlení a ubytovací kapacity pro turisty. Obyvatelé obecně nemají příliš chuť do podnikání, což potom ovlivňuje ekonomickou situaci celého regionu.

„Chybí tady živnostníci a malí podnikatelé v jednotlivých obcích. Jsou tady velké fabriky v Chotěboři. Lidé nechtějí podnikat na sebe. Jsou tady místa pro malé firmičky. Lidé by pak cítili větší sounáležitost s malou firmou. Češi jsou tvořiví, ve velké fabrice ale upadají do stereotypu a nemohou tvořit. Lidé by si měli založit vlastní firmu.“

U otázky, jak by měl region ideálně vypadat za 20 let komunikační partneři hlavně zmiňovali problematiku bydlení. Region by se dle nich měl soustředit na zajištění vyváženosti mezi městem a venkovem. Venkovské oblasti by se měly zaměřit na využití jejich potenciálu, aby obyvatelům nevýhody periferní polohy vynahradily klidným a příjemným prostředím pro život.

„Ve městě jsou možnosti, obchody, kultura tady by zase byla příroda, relaxační prostředí. Důležitá je vyváženost mezi městem a venkovem. Zemědělci ale krajinu dost zničili.“

Komunikační aktéři se příliš neshodli na tématu, které by region pájilo přednostně. Mezi odpovědi tak lze zařadit podporu dětí a mládeže, seniorů, menších farmářů, životního prostředí a výstavby.

„Mělo by tady být víc malých farem. Jsou tady na to dobré podmínky. Krajina je ničena velkými zemědělci. Hodně se používá chemie, jsou rozorané meze. Sleduje se pouze zisk, vypěstované plodiny nezůstávají v regionu.“

„Zaměřila bych se na děti a mládež. Ted' se chystá něco na zimním stadionu, chodili jsme bruslit. Co se týče dětských hřišť, tak to není žádný zázrak, stárnou, dole není nic, děti chodí na skatepark, přes léto dole není nic.“

Mezi další řešená témata patřily hlavní výstupy z dotazníkového šetření mezi obyvateli. Jedním z nich byly sociální služby. U tohoto tématu se komunikační partneři nezávisle na sobě shodli, že je potřeba podpořit zejména odlehčovací a terénní služby. Cílem by mělo být, aby senioři mohli co nejdéle zůstat bydlet v domácím prostředí. Bylo by ideální, aby se o seniory starali přímo místní, tzv. sousedská výpomoc.

„Důležité je dopřát seniorovi co nejdéle pobyt doma. Pečující člověk by mohl být zaměstnanec obce a dostávat peníze za sociální péči o sousedy. Podobně jako VPP. Přes sociální odbory ORP například.“

Cestovní ruch by bylo dle komunikačních partnerů vhodné podpořit přes infrastrukturu cestovního ruchu – zejména ubytovací kapacity a cestovní sítě (polní a lesní cesty). Ke koupalištím byli respondenti poměrně rezervovaní. Zmiňovali spíše potřebu krytého bazénu nebo v případě koupaliště využití přírodních biotopů.

V oblasti využití potenciálu přírody a přírodních zdrojů se komunikační partneři poměrně shodli, že je potřeba pečovat o veřejná prostranství v intravilánu. V extravilánu by se dále mělo zaměřit na prostředí bližší přírodě (remízky, permanentní kultury, údržba rybníků apod.).

„Vhodné by byly permanentní kultury, přírodní zahrady. Vytvořit oblasti, kde se nebude zasahovat postřiky. Chybí tady bylinky, prostory pro brouky, ptáky. Návrat k tradičnímu zemědělství. U obce jsou soustavy rybníků, jsou hodně zabahněné. Doplnit prolízačkama, přírodními stezkami.“

„Máme tady dost zeleně. Hlavně v údolí Doubravy. Jsme součástí CHKO, na přírodu je pohlíženo přísněji. Dalo by se upravovat prostranství.“

3.3 Diskuzní setkání

U jednotlivých diskuzních stolů byla diskutována řada problémů a potřeb. Na závěr následovala prioritizace jednotlivých výroků a problémových oblastí. Účastníci měli možnost v každém tématu udělit výrokům celkem tři body podle důležitosti. Následující text obsahuje oblasti, které byly hodnoceny jako nejvíce důležité.

U tematického diskuzního stolu „Sociální služby“ patřila mezi nejdůležitější potřeby mezigenerační spolupráce, naučná trasa pro seniory s lavičkami a uspořádání setkání spolků, které by bylo spojené s aktivitou pro seniory. U diskuzního stolu, který se týkal tématu „Cestovního ruchu a cyklostezek“ se jako nejdůležitější diskutovaly

možné trasy cyklotras a cyklostezek. Dále se hovořilo o možnostech zpřístupnění zámeckého parku a kostelní věže pro vyhlídky. Diskuzní stůl s tématem „Příroda a životní prostředí“ kladl největší důraz na vybudování envirocentra, spolupráci mezi mysliveckým spolkem a řediteli na základních škol týkající se vzdělávání a výsadby stromů.

4. Závěr

Příspěvek se za zaměřil na subjektivní aspekty vnímání kvality života obyvateli a vybranými aktéry v dané oblasti. Ukázalo se, že zapojení místních aktérů významně posiluje zohlednění místních specifík. Tím, že byla dobře pochopena místní subjektivní stránka kvality života se potvrdil přístup Myers (1987), který tvrdí, že zahrnutí místního kontextu vede k lepšímu porozumění subjektivní stránce kvality života. Osvědčila se také částečně využitá metoda dotazníkového šetření využitá v dané lokalitě (Chaloupková, 2017). Obyvatelé poskytli relevantní odpovědi, opět zohledňující veškerá místní specifika.

Výsledky ukázaly, že důležité jsou především podmínky pro život (příroda), možnosti bydlení, práce, veřejně poskytované služby (zejména sociální služby). Důležitost rodiny nebo volného času, kterou zmiňuje Kubátová (2010) nebo Hamplová (2004), se zde přímo nepotvrdil. Z hlavních oblastí Phillipse (2006) ve výsledcích zaznělo především zdraví (přes důraz obyvatel na přírodu), potvrdila se důležitost sociální oblasti a přes podmínky pro pracovní uplatnění nepřímo i role chudoby nebo bohatství. Přírodní kapitál (Costanza a kol., 2007) je obyvateli vnímán jako největší přednost regionu.

Literatura

- [1] ALATARTSEVA, E., BARYSHEVA, G., (2015). Well-being: subjective and objective aspects. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, vol. 166, pp. 36-42. ISSN 1877-0428. DOI 10.1016/j.sbspro.2014.12.479.
- [2] ANDRÁŠKO, I., (2016). *Kvalita života v městách: východiská, přístupy, poznatky*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8269-4. DOI 10.5817/CZ.MUNI.M210-8271-2016.
- [3] BURTON, M., (2014). Quality of Place. In Michalos, A. C. (ed.) *Encyclopedia of Quality of Life and Well Being Research*. Dordrecht: Springer, pp. 5312-5314. ISBN 978-94-007-0752-8.
- [4] COSTANZA, R., FISHER, B., ALI, S., BEER, C., BOND, L., BOUMANS, R., et. al., (2007). Quality of life: An approach integrating opportunities, human needs, and subjective well-being. *Ecological economics*, vol. 61, no. 2, pp. 267-276. ISSN 0921-8009. DOI 10.1016/j.ecolecon.2006.02.023.
- [5] DRÁPELA, E., (2019). Důvody neatraktivnosti některých obcí v Libereckém kraji z hlediska bydlení. In XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, pp. 281–288. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-35.
- [6] HAMPLOVÁ, D., (2004). *Životní spokojenost: Rodina, práce a další faktory*. [online] Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Dostupné z: <http://studie.soc.cas.cz/index.php3@lang=cze&shw=250.html>.
- [7] CHALOUPKOVÁ, M., (2017). Subjective dimension of the quality of life: case study of the Lelekovice municipality. In XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, pp. 481-488. ISBN 978-80-210-8586-2. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-62.
- [8] KUBÁTOVÁ, H., (2010). *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2456-0.
- [9] McCREA, R., WESTERN, M., SHYY, T.-K., (2011). Subjective Quality of Life in Queensland: Comparing Metropolitan, Regional and Rural Areas. In Marans, R. W., Stimson, R. J. (eds.) *Investigating Quality of Urban Life*. Springer Netherlands, pp. 295-313. ISBN 978-94-007-1741-1. DOI 10.1007/978-94-007-1742-8.
- [10] MEDERLY, P., TOPERCER, J., NOVÁČEK, P., (2004). *Indikátory kvality života a udržitelného rozvoje: kvantitativní, vícerozměrný a variantní přístup*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-239-4389-8.
- [11] MURGAŠ, F., KLOBUČNÍK, M., (2017). Community well-being or quality of place? A few notes and application in Czech Republic. In Kraeger, P., Cloutier, S., Talmage, C. (eds.) *New Dimensions in Community Well-Being*. Cham: Springer, pp. 29-60. ISBN 978-3-319-55407-5.
- [12] MYERS, D., (1987). Community-Relevant Measurement of Quality of Life: A Focus on Local Trends. *Urban Affairs Quarterly*, vol. 23, no. 1, pp. 108-125. DOI 10.1177/004208168702300107.
- [13] PHILLIPS, D., (2006). *Quality of Life. Concept, Policy and Practice*. Oxon: Routledge. ISBN 978-0-415-3255-0.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu MUNI/A/1248/2019 Vybrané aspekty rozvojového a inovačního potenciálu (městských) regionů.

ANALÝZA VÝSLEDKOV KOMPARÁCIE SUBJEKTÍVNEJ KVALITY ŽIVOTA NA SLOVENSKO-UKRAJINSKOM POHRANIČÍ

Analysis of the results of comparison of subjective quality of life
in Slovakia-Ukrainian borderland

JURAJ TEJ

MATÚŠ VAGAŠ

RÓBERT MODRANSKÝ

Katedra manažmentu | Department of Management
Fakulta manažmentu | Faculty of Management
Prešovská univerzita v Prešove | University of Presov
✉ Konštantínová 16, 080 01 Prešov, Slovak Republic

E-mail: juraj.tej@unipo.sk, matus.vagas@smail.unipo.sk, robert.modransky@smail.unipo.sk

Anotácia

Hlavným cieľom predkladaného príspevku je porovnávanie subjektívnej kvality života na oboch stranách slovensko-ukrajinskej hranice Schengenu. Teoretické východiská riešenej problematiky sa zameriavajú na kvalitu života ako takej na oboch stranách slovensko-ukrajinskej hranice Schengenu. Výskumnú vzorku tvorilo 400 respondentov, z toho 200 bolo slovenských a 200 ukrajinských respondentov. Následne za pomoci matematicko-štatistického programu SPSS 25 sme sledovali štatisticky významné rozdiely v subjektívnych názoroch respondentov. Kvalitu života sme sledovali v štyroch oblastiach ktoré sme si predtým vytvorili (zdravotná starostlivosť, nezamestnanosť, spokojnosť s kultúrnym a športovým vyžitím, doprava). Výsledky nám poukázali na štatistické významné rozdiely v subjektívnych názoroch v oblastiach zdravotnej starostlivosti a spokojnosti s dopravou. Rozdiely v oblastiach indikujú zlepšenie nemocníc v rámci personálnej a technickej stránky Pri doprave je potrebné, aby infraštruktúra ciest a dopravné vozidla miest boli značne modernizované.

Kľúčové slová

kvalita života, pohraničie, Slovensko, Ukrajina

Annotation

The main goal of the presented paper is to compare the subjective quality of life on both sides of the Slovak-Ukrainian border of Schengen. The theoretical basis of the problem is focused on the quality of life as such on both sides of the Slovak-Ukrainian border of Schengen. The research sample consisted of 400 respondents, of which 200 were Slovak and 200 Ukrainian. Subsequently, with the help of the mathematical-statistical program SPSS 25, we observed statistically significant differences in the subjective opinions of the respondents. We monitored the quality of life in four areas that we had previously created (health care, unemployment, satisfaction with cultural and sports activities, transport). The results pointed to statistically significant differences in subjective opinions in the areas of health care and satisfaction with transport. Differences in areas indicate improvements in hospitals in terms of staffing and technology. In transport, road infrastructure and urban transport vehicles need to be significantly modernized.

Key words

quality of life, borderland, Slovakia, Ukraine

JEL classification: L00, P50, P52, Q00

1. Úvod

V súčasnosti asi najlepšie vystihuje našu kvalitu života pojem dynamika. Neustále zmeny od ľudí vyžadujú rýchlosť, promptnosť, aktuálnosť a zároveň aj neomylnosť, presnosť a stabilitu. Nároky sú kladené v čoraz väčšej miere a z čoraz viacerých strán. Kvalitu života je možné vymedzujeme sémanticky, teda významovo. Je to aká si „akosť“ či hodnota“. Politická klíma, pracovný trh, rozvoj vedy a techniky, globalizácia, premenlivosť životného štýlu, transformácia spoločnosti, to všetko sú faktory vplyvajúce na to, kto sme a ako žijeme. Žiť kvalitne je víziou každého z nás. Preto je dôležité ujasniť si, čo kvalita života znamená a čo všetko sme schopní ovplyvniť, aby sme žili kvalitný život.

Veľkú rolu v kvalite života zohrávajú hodnoty jednotlivca, predstavy, pochopenie, presvedčenie, nádeje, očakávania a pod. Ide o určitý úsudok, kedy jedinec porovnáva viacero hodnôt. Kvalita sama je hodnotou a výsledkom zamyslenia sa na vlastnou existenciou (Křivohlavý 2002; Adamišin et al, 2018). Podľa Lukášovej (2006) je kvalita života multidimenzionálny pojem, ktorý definuje nasledovne: Ide o individuálne percipovanie svojej pozície v živote, v kontexte danej kultúry a daného systému, v ktorých jedinec žije. Vyjadruje vzťah jedincov k jeho vlastným cieľom, očakávaným hodnotám a záujmom a zahrňuje komplexným spôsobom ľudské somatické zdravie, psychický stav, úroveň nezávislosti od okolia, presvedčenie, sociálne vzťahy a vieru vo vzťah k hlavným charakteristikám prostredia. Kvalita života vyjadruje subjektívne hodnotenie, ktoré sa odohráva v určitom sociálnom, kultúrnom a environmentálnom prostredí (Adamišin et al, 2015). Hnilicová (2005) uvádza, že pojem kvalita života je potrebné brať aj zo sociologického hľadiska, v ktorom sú zdôrazňované atribúty sociálnej úspešnosti, ako sú status, majetok, vybavenie domácnosti, vzdelanie a rodinný stav. Tieto atribúty dopĺňa Al Horre et al (2016) o etickú príslušnosť, profesiu, partnerstvá, politické zriadenie a celkovú spoločenskú klímu, úroveň sociálnych služieb a sociálne bezpečie. Jednoznačne aj kvalita života vykazuje medzi regiónmi disparity, ktoré odrážajú tak rozdiely v sociálno-ekonomickej oblasti ako aj vo vnímaní tohto konštruktu obyvateľmi (Klamár a kol. 2019).

Z prieskumu, ktorý v roku 2010 uskutočnila spoločnosť International Living vyplýva, že Slovensko má vysoké ceny ubytovania, malé mzdy, vysoké dane a nedostatočné využívanie kultúry a zábavy. V rebríčku 194 štátov sme skončili na 43. mieste. Vysoko ocenenú sme mali slobodu v krajine, ktorá v sebe zahŕňa práva a slobody občanov. V tejto oblasti sme dokonca predbehli aj Spojené štáty, ktoré sa v celkovom poradí umiestnili na siedmom mieste. Jedným zo základných problémov, s ktorým sa spája otázka kvality života je to, že ide o termín zložený a komplementárny. Zatiaľ čo kvalitu je možné definovať pomerne jednoznačným spôsobom, výrazným problémom zostáva definícia pojmu život. Al Horre et al (2016) uvádzajú niektoré ďalšie dôvody, prečo neexistuje všeobecne akceptovaná definícia kvality života: – psychologické procesy relevantné pre prežívanie (pocity kvality života môžu byť opísané a interpretované prostredníctvom mnohých odlišných konceptuálnych filtrov a jazykov), koncept kvality života je do značnej miery ovplyvnený ohodnotením (value laden), koncept kvality života zahŕňa pochopenie procesov ľudského rozvoja, životného priestoru jednotlivca a miery, do akej sú jeho interné psychologické procesy ovplyvnené environmentálnymi faktormi a individuálnym systémom hodnôt. V súvislosti s posledným bodom Pacione (2003, s. 25) poznamenáva, že „kvalita nie je atribútom obsiahnutým (priamo) v prostredí, ale je funkciou interakcie medzi charakteristikami prostredia a osobnými charakteristikami (človeka)“. Najmä vo vzťahu k podmienkam života na určitom mieste (prevažne v urbánnom prostredí) je pomerne často používaný pojem „livability“ (obývateľnosť), resp. urbánna obývateľnosť (Pacione 1990, 1993). Ako však neskôr uvádza (Pacione 2003, s. 20), „urbánna obývateľnosť je viac relatívny ako absolútny pojem, ktorého presný význam závisí od miesta, času a cieľa jeho stanovenia a od hodnotového systému toho, kto ho stanovuje.“ V snahe o zavedenie určitého systému klasifikácie základných pojmov danej problematiky Marans (2003) uvádza, že zatiaľ čo obývateľnosť a kvalita miesta sa vzťahujú k prostrediu (ako objektu) z perspektívy človeka, kvalita života sa primárne vzťahuje k človeku samotnému. Viacerí autori sa zameriavajú aj na pojem kvalita miesta (Marans 2003).

Chernyshova (2013) štandardizuje životný štandard ako mieru uspokojenia ľudských potrieb množstva tovarov a služieb použitých za jednotku času. Z definície vychádza, že životná úroveň je spojená s blahobytom obyvateľstva, akumulácie ľudského kapitálu a úrovňou ľudského kapitálu. Organizácia spojených národov (OSN) pri určovaní životnej úrovne obyvateľstva využíva ukazovatele klasifikované ako narodenie, úmrtie, stredná dĺžka života; hygienické životné podmienky; úroveň spotreby potravín; bývanie; príležitosti pre vzdelanie a kultúru; podmienky práce a zamestnania; saldo príjmov a výdavkov a ďalšie (Tej a Matušiková 2014). Na Ukrajine, rovnako ako v mnohých iných krajinách, bol problém životnej úrovne najostrejšie vizualizovaný počas hospodárskej krízy 2008–2010, kedy došlo k prudkému poklesu všetkých indexov bohatstva obyvateľov. Podľa údajov OSN v roku 2012 bola Ukrajina z hľadiska života podľa indexu ľudského rozvoja na 52. mieste. V súčasnej dobe, mier, ľudské práva a slobody sú najvyššou hodnotou. Problematika starostlivosti o blaho každého jednotlivca i ľudstva ako celku stáva sa čoraz dôležitejšou. V trhovom hospodárstve, v etape modernizácie, globalizácie a demokratizácie spoločnosti sa zlepšenie kvality života stáva jednou z priorit súčasnej sociálno-ekonomickej politiky. Diferenciácia

príjmovej úrovne spoločnosti, spôsob života, prítomnosť alebo neprítomnosť privilégií tvoria koncept spoločenskej vrstvy. Percento ľudí, ktorí sú v určitej spoločenskej vrstve, je ukazovateľom životnej úrovne obyvateľstva.

Podľa štátnej štatistickej služby Ukrajiny (2012), klasifikácia miery chudoby a prosperity boli nasledovné:

- extrémna chudoba - s príjmami pod 1 022 hrivien mesačne;
- nižšia chudoba – príjem 1 022 – 2 534 hrivien mesačne;
- bieda – príjem 2 534 – 5 000 hrivien za mesiac;
- nad hranicou chudoby - príjem 5 000 – 7 000 hrivien mesačne;
- priemerný príjem – 7 000 – 14 000 hrivien mesačne;
- bohatý - príjem 14 000 – 20 000 hrivien mesačne;
- bohatší - viac ako 20 000 hrivien mesačne;
- „sverhogatye“ (najbohatší) - príjem viac ako 50 000 hrivien mesačne.

Problémom Ukrajiny sú aj ťažkosti s bývaním. Asi pred 10 rokmi, ľudia dúfali, že získajú byt v domoch, ktoré sa začali rýchlo stavať. Ale v rokoch 2008 - 2009, bola výstavba zastavená. Dnes 1 meter štvorcový bývania stojí 5 000 hrivien. Ak chcete kúpiť byt pre rodinu s veľkosťou 50 m², budete potrebovať 250 000 hrivien. Ak osoby pracujú v školstve s platom 2 000 hrivien, našetria na byt za 15 rokov. Preto je dôležité, akým spôsobom kvalitu života hodnotíme. Či je vyjadrená kvalitatívnymi alebo kvantitatívnymi indikátormi. Predmetom hodnotenia býva niekoho život - život jednotlivca, ktorý zahŕňa všetky oblasti a činnosti, v ktorých sa človek nachádza a angažuje (rodinný, spoločenský, citový alebo pracovný život a pod.) (Gurková 2011). Pri hľadaní aspektov kvality života musíme brať do úvahy, že najdôležitejšími faktormi sú jej indikátory resp. ukazovatele (Sirková, Ali Taha a Ferencová, 2016). Rozumieme nimi určité kvalitatívno-quantitatívne charakteristiky sociálnych procesov, ktoré obsahujú jednotlivé aspekty sociálneho rozvoja jednotlivcov alebo spoločenských skupín. Súhlasíme s názorom Hrozenskej (2008), že kvalitu života jednotlivca nemožno určovať nezávisle od neho. Objektívny opis životných podmienok, fungovanie človeka a jeho zdravotný stav sú dôležité, ale nie postačujúce. Ak chceme kvalitu života brať ako meradlo vzťahujúce sa na človeka ako individuum, treba brať do úvahy aj subjektívny aspekt so všetkými komplikáciami, ktoré sú sociálnym zdravím človeka. Autorka preto predkladá niekoľko modelov kvality života (Quality of Life):

1. **Lenhartov model kvality života** – pokrýva osobnú spokojnosť, funkčný stav, zdroje i možnosti, ktorými disponuje.
2. **Bigelow model** – zdôrazňuje, že vnímanie kvality života presahuje klinický prístup, ktorý meria hladinu psychických schopností (napr. prežívanie, kognitívne procesy) tým, že zahŕňa schopnosť odpovedať na výzvy okolia.
3. **Dvojdimenziálny model komfortu** – tento pojem Hrozenská (2008) vysvetľuje slovami Kolcabu, ktorý zavádza pojem komfort ako pozitívne kritérium ošetrovateľskej starostlivosti. Komfort znamená pre Kolcabu uspokojovanie základných ľudských potrieb, úľavu, pohodlie a transcendencie vyplývajúce z konkrétnej zdravotnej situácie.
4. **Trojdimenziálny model na meranie výsledkov v rehabilitácii** – Testa a kol. (in Hrozenská 2008) zaviedli v súvislosti s kvalitou života ako kritérium pre účely terapeutického rozhodovania a plánovania starostlivosti termín, ktorý zahŕňa rôzne oblasti spojené s fyzickým, funkčným, psychologickým a sociálnym zdravím človeka.

Sociálne ukazovatele majú svoje limity. Nezahŕňajú prvky týkajúce sa blahobytu ľudí ako je strach, utrpenie, sociálna nespravodlivosť, túžba, spokojnosť so životom. Všeobecne platí, že je cieľom zlepšiť možnosti života merané pomocou ukazovateľov zdravia, vzdelania, príjmu na obyvateľa, ale tie nie sú vybavené príslušným zlepšením v psychologickom zmysle spokojnosti a pohody. Výsledkom analýzy špeciálnych štúdií, je rozdiel medzi skóre kvality života v chudobných a bohatých krajinách - v niektorých ohľadoch nie je tak veľký ako rozdiel v úrovni hospodárskeho rozvoja. Príkladom je relatívna výkonnosť šťastných ľudí medzi skupinami s nižšími a vyššími príjmami. V Nigérii pri nízkej mzde obyvateľov percento šťastných vyššie ako v Japonsku. Ale vo všeobecnej populácii sa respondenti s vyššou úrovňou príjmov považovali za šťastnejších ako chudobní (Sirková, Ali Taha a Ferencová, 2016).

Z vyššie uvedeného vyplýva možnosť skúmania kvality života v spomínanej problematike kvality života na slovensko-ukrajinskom pohraničí. Využijeme skúmanie subjektívnej kvality života podľa Sirkovej a kol. (2016). V nasledujúcej časti sa budeme venovať prieskumu zameranému na skúmanie rozdielov v názoroch na kvalitu života medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou.

2. Metodológia prieskumu a spôsob spracovania údajov

Región slovensko-ukrajinského pohraničia, ktorý sme využili na získanie subjektívnych údajov respondentov, predstavuje z politického hľadiska historicky permanentne rozdelený región. Životná úroveň v ňom je nižšia na oboch stranách hranice, čo vyplýva z jeho historickej „prihraničnosti“ spojenej s dlhodobým zaostávaním investícií do tejto oblasti (okrem investícií do vojenskej obrannej infraštruktúry). Pohraničný styk pre obyvateľstvo predstavuje výraznú možnosť aspoň minimálne zlepšiť svoju životnú úroveň.

Prostredníctvom matematicko-štatistického programu SPSS 25 sme overovali hlavný cieľ prieskumu, ktorým bolo zistiť štatisticky významné rozdiely v subjektívnom názore na kvalitu života na Slovensku a Ukrajine. Na získanie potrebných údajov bol vytvorený dotazník v dvoch jazykových mutáciách, ktorý obsahoval celkovo 14 otázok, s využitím Likertovej škály od veľmi spokojný (1) po nespokojný (5). Otázky boli zamerané na získanie názorov na jednotlivé vybrané zložky kvality života ako je napríklad zdravotníctvo, financie, kultúra a šport, doprava, zamestnanosť, služby a životné prostredie. Dotazník bol rozdán 400 respondentom na Slovensku a na Ukrajine. Respondenti boli vybraní náhodne. Výskum bol uskutočnený v mesiacoch február a marec 2019 na Slovensku a Ukrajine v oblasti pohraničia. Na spracovanie údajov a ich následné vyhodnotenie boli použité štatistické metódy, na základe ktorých sme sa dopracovali k spracovateľným výsledkom. Z indukčnej štatistiky sme na vyhodnotenie prieskumu využili Studentov T-test pre nezávislé vzorky; testuje rozdiely priemerov dvoch skupín. Významný rozdiel existuje ak hodnota p je menšia ako alfa (0,05) a neexistuje ak hodnota p je väčšia ako alfa (0,05).

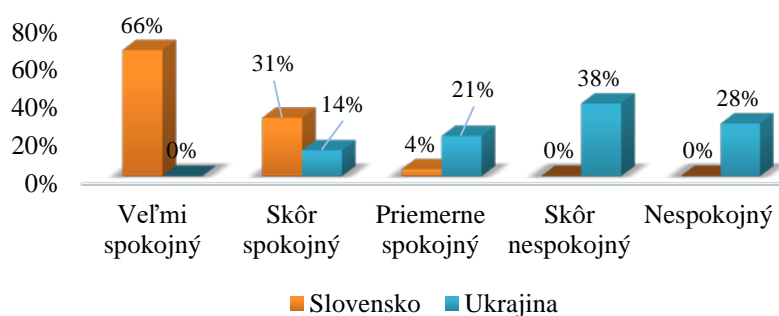
Pre potreby dosiahnutia cieľa sme stanovili 4 hypotézy:

- H1:** Predpokladáme štatisticky významný rozdiel v názoroch na oblasť zdravotnej starostlivosti (medzi respondentmi SR a Ukrajiny).
- H2:** Predpokladáme štatisticky významný rozdiel v názoroch na vplyv nezamestnanosti na kvalitu života (medzi respondentmi SR a Ukrajiny).
- H3:** Predpokladáme štatisticky významný rozdiel v názoroch na mieru spokojnosti s kultúrnym a športovým vyžitím (medzi respondentmi SR a Ukrajiny).
- H4:** Predpokladáme štatisticky významný rozdiel v spokojnosti s dopravnou infraštruktúrou (medzi Slovenskou Republikou a Ukrajinou).

Na to, aby bol prieskum uskutočnený, bola oslovená vzorka občanov Slovenskej republiky a Ukrajiny, ktorá vznikla kontaktom s náhodnými respondentmi. Celkový počet respondentov je 400, z toho 200 respondentov sú obyvatelia Slovenskej republiky a druhú polovicu tvoria obyvatelia Ukrajiny. Vo vzorke sa nachádzajú muži i ženy vo veku od 18 do 60 rokov. Ich sociálny status je rôznorodý a teda ide o ľudí zamestnaných, nezamestnaných, podnikateľov, študentov a dôchodcov. Údaje potrebné pre výskum boli získane pomocou dotazníka v príslušnej jazykovej mutácii (slovenskej a ukrajinskej), ktorý zaznamenával subjektívny názor na jednotlivé zložky kvality života v skúmanom pohraničnom regióne. Návratnosť dotazníkov bola 100 %, nakoľko anketármi boli autori príspevku.

3. Výsledky prieskumu

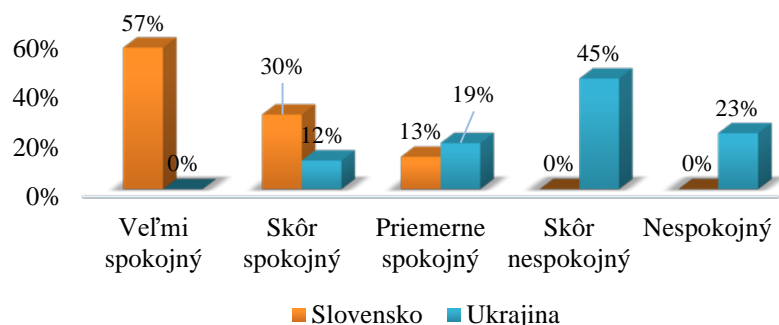
Ako už bolo spomínané, výskumnú vzorku tvorilo spolu 400 respondentov, ktorých odpovede sú zobrazené v nasledujúcich grafoch. Výskumnú vzorku sme klasifikovali podľa rodu, veku či sociálneho statusu. Keďže výskum je zameraný na celú škálu obyvateľstva a ide o jeho subjektívny názor na kvalitu života, nebolo podstatné o aký typ respondenta ide, napr. či je to študent, nezamestnaný, muž alebo žena. Výskumnú vzorku tvorilo 54 % mužov a 46 % žien, z toho 54 % zamestnaných, 17 % nezamestnaných, 15 % podnikateľov, 10 % študentov a 4 % tvorili dôchodcovia. Vekové rozloženie prieskumnej vzorky tvorilo 65 % respondentov od 30 – 45 rokov, potom 21 % respondentov vo veku od 45 – 60 rokov a najmenším počtom boli zastúpení respondenti vo veku od 18 – 30 rokov. Výsledky dotazníkového prieskumu uvádzajú nasledujúce grafy a tabuľky.

Obr. 1: Spokojnosť respondentov so zdravotníctvom

Zdroj: vlastné spracovanie

Na Obr 1 vidíme percentuálny počet odpovedí na otázku dostupnosti a prístupu k zdravotnej starostlivosti. Ako môžeme vidieť, na Slovensku je veľmi spokojných 66 % respondentov, na Ukrajine to je 0 %. Odpovede typu skôr nespokojný a nespokojný môžeme vidieť len u respondentov z Ukrajiny. Môžeme teda konštatovať, že situácia na Slovensku – tak ako ju vnímajú obyvatelia regiónu, čo sa týka dostupnosti a prístupu k zdravotnej starostlivosti je na tom o mnoho lepšie.

Po názore na dostupnosť zdravotnej starostlivosti nás zaujímal aj názor na kvalitu jej poskytovania, nakoľko vieme, že sa výrazne líši od kvality v centrálnych mestách. Obr. 2 zobrazuje počet odpovedí na otázku o kvalite poskytnutej zdravotnej starostlivosti. Opäť je jasne viditeľný rozdiel v tom, že respondenti z Ukrajiny sú veľmi málo spokojní, respektíve sú výrazne skôr nespokojní, na Slovensku je to naopak. Spokojných a skôr spokojných je spolu 87 % respondentov.

Obr. 2: Spokojnosť respondentov s kvalitou zdravotnej starostlivosti

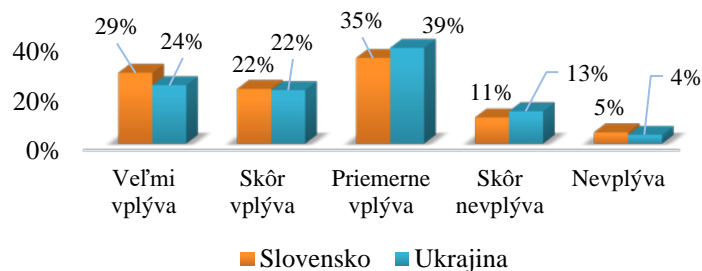
Zdroj: vlastné spracovanie

Tab. 1: Štatistický významný rozdiel v oblasti zdravotnej starostlivosti medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou

Štát	Počet (n)	Priemer (mean)	SD	t	p
Slovenská republika	400	1,4675	0,6441	-40,5036	3,3206 ^{e-185}
Ukrajina	400	3,8175	0,9651		

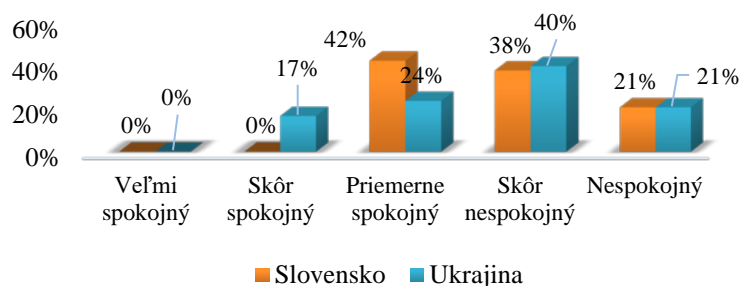
Zdroj: vlastné spracovanie podľa SPSS 25

Tab. 1 prezentuje výsledky ktoré boli získané za pomoci Studentovho T-testu. Test bol realizovaný na hladine významnosti 95 %. Na základe hodnoty p môžeme hypotézu 1 prijať keďže hodnota p je menšia ako 0,05. Existuje štatisticky významný rozdiel v názoroch respondentov na oboch stranách slovensko-ukrajinskej hranice na oblasť zdravotnej starostlivosti. Zdrojom údajov boli odpovede na dve otázky dotazníka, ktoré sme zahrnuli do prvej hypotézy.

Obr. 3: Názore na vplyv nezamestnanosti na kvalitu života

Zdroj: vlastné spracovanie

Obr. 3 ponúka odpovede na otázku, ako respondenti vnímajú vplyv nezamestnanosti na kvalitu života. Môžeme vidieť, že približne rovnaký počet všetkých odpovedí je totožný na Slovensku aj Ukrajine. Viac ako jedna tretina respondentov oboch štátov odpovedala, že na 50 % súhlasia s tvrdením, že miera nezamestnanosti má vplyv na kvalitu života v regióne. Názory sú takmer vyrovnané, navzájom sa kopírujú, aj napriek tomu, že Ukrajina patrí medzi najchudobnejšie krajiny v Európe a priemerná mzda podľa TASR (2019) v sledovanom období bola 343 dolárov mesačne.

Obr. 4: Názory na dostatočný prístup k pracovným príležitostiam

Zdroj: vlastné spracovanie

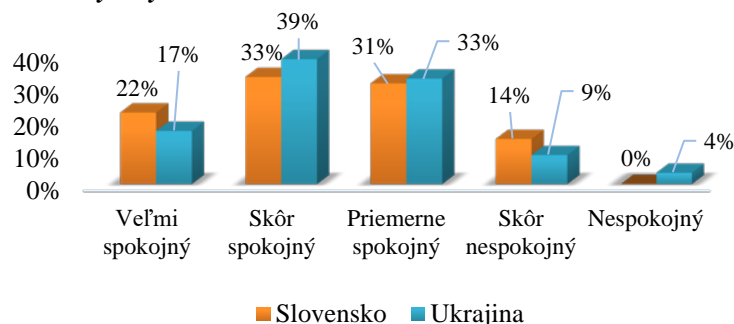
Ako sme vyššie uviedli, problém nezamestnanosti je pre každú krajinu veľmi vážny. Na Obr. 4 vidíme, ako respondenti odpovedali na otázku, či je prístup k pracovným príležitostiam v regióne postačujúci. S týmto tvrdením nesúhlasí ani jeden respondent, zo žiadnej krajiny v ktorých sme výskum vykonávali. Respondenti z územia Slovenska a 83,5 % respondentov z Ukrajiny nesúhlasia s tým, že pracovné príležitosti sú dostatočné, väčšinou nesúhlasia alebo súhlasia na úrovni 50 %.

Tab. 2: Štatistický významný rozdiel vplyvu nezamestnanosti na kvalitu života medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou

Štát	Počet (n)	Priemer (mean)	SD	t	p
Slovenská republika	400	3,095	1,1893	0,2086	0,8347
Ukrajina	400	3,0775	1,1832		

Zdroj: vlastné spracovanie podľa SPSS 25

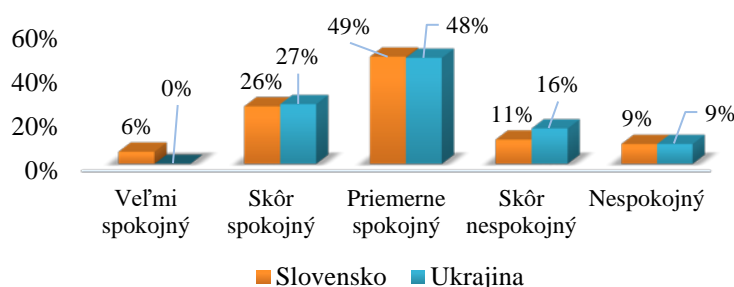
Pri hypotéze 2 sme predpokladali štatisticky významný rozdiel vplyvu nezamestnanosti na kvalitu života medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou. Hypotézu 2 na základe hodnoty p zamietame. Neexistuje štatisticky významný rozdiel v názore na vplyv nezamestnanosti na kvalitu života medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou. Zdrojom údajov boli odpovede na dve otázky dotazníka, ktoré sme zahrnuli do druhej hypotézy.

Obr. 5: Spokojnosť s kultúrnym vyžitím a trávením voľného času

Zdroj: vlastné spracovanie

Ku kvalite života prispieva aj možnosť kvalitného trávenia voľného času spojená s príležitosťami v oblasti kultúry. Na Obr 5 vidíme, ako sú spokojní respondenti zo Slovenska a Ukrajiny s kultúrnym vyžitím a trávením voľného času v prihraničnom regióne. Môžeme konštatovať, že väčšina respondentov je veľmi spokojná alebo skôr spokojná v oboch regiónoch.

V ďalšej otázke sme skúmali možnosti športového vyžitia v rámci voľného času. Na Obr 6 sme porovnávali odpovede respondentov, ako sú spokojní so športovým vyžitím v ich regióne. Ako vidíme veľmi spokojných je len 5,5 % respondentov na Slovensku a na Ukrajine žiaden. Najviac odpovedí sme zaznamenali pri priemernej spokojnosti respondentov. Ide o 48,5 % respondentov slovenského pohraničia a 48 % respondentov ukrajinského pohraničia, čo je takmer polovica opýtaných v oboch krajinách.

Obr. 6: Spokojnosť so športovým vyžitím

Zdroj: vlastné spracovanie

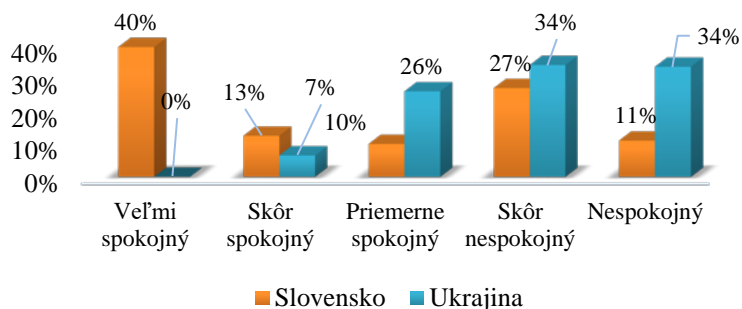
Tab. 3: Štatistický významný rozdiel v miere spokojnosti so športovým a kultúrnym vyžitím na Slovensku a na Ukrajine

Štát	Počet (n)	Priemer (mean)	SD	t	p
Slovenská republika	400	2,645	1,0131	1,5899	0,1122
Ukrajina	400	2,757	0,9879		

Zdroj: vlastné spracovanie podľa SPSS 25

Ďalšou hypotézou H3 sme predpokladali štatisticky významný rozdiel v miere spokojnosti s trávením voľného času (so športovým a kultúrnym vyžitím) na oboch stranách hranice. Túto hypotézu na základe hodnoty p zamietame a môžeme povedať, že neexistuje štatistický významný rozdiel v názoroch na spokojnosť so športovým vyžitím v skúmanom pohraničí. Zdrojom údajov boli odpovede na dve otázky, ktoré boli súčasťou tretej hypotézy.

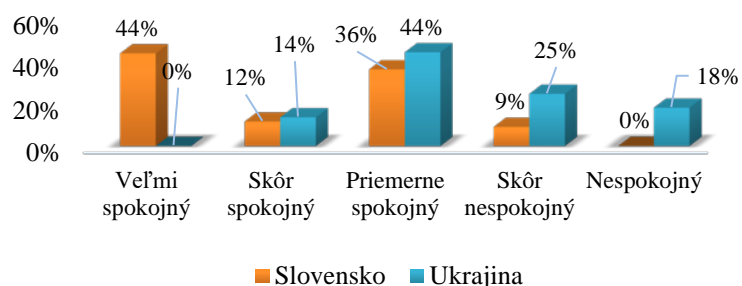
Obr. 7: Spokojnosť s možnosťami dopravy

Zdroj: vlastné spracovanie

Dôležitou súčasťou kvality života je aj dostupnosť dopravy spojená s dopravnou infraštruktúrou. Ako môžeme vidieť na Obr.7 s možnosťami dopravy je v slovenskom pohraničí veľmi spokojných 38,5 % respondentov, a na opačnej strane hranice je to presne naopak - nespokojných tvorí 33,5 % respondentov. Môžeme teda konštatovať, že možnosti dopravy sú na ukrajinskej strane považované za nevyhovujúce (spoznaním kvality dopravnej infraštruktúry počas výskumu s nimi nemôžeme nesúhlasiť). Tento problém nie je spôsobený vytvorením schengenského priestoru, ale má hlbšie historické súvislosti.

Obr. 8: Preferencie respondentov v rámci spokojnosti s hustotou dopravnej infraštruktúry

Zdroj: vlastné spracovanie

Obr. 8 porovnáva odpovede respondentov na otázku, ako sú spokojní s kvalitou dopravnej infraštruktúry. Preferencie slovenských respondentov sa postupom rokov zvyšujú súbežne s výstavbou nových diaľnic a tunelovej infraštruktúry, pričom naopak, ukrajinskí respondenti nie sú vôbec spokojní alebo iba priemerne, čo vypovedá o súčasnom stave dopravnej infraštruktúry na ukrajinskej strane (v rámci možnosti ich komparácie počas pohraničného styku).

Tab. 4: Štatisticky významný rozdiel v spokojnosti s dopravou medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou

Štát	Počet (n)	Priemer (mean)	SD	t	p
Slovenská republika	400	3,725	0,9755	16,7111	2,3922 ^{e-53}
Ukrajina	400	2,347	1,3289		

Zdroj: vlastné spracovanie podľa SPSS 25

Posledná tabuľka prezentuje výsledky k hypotéze 4, ktorou sme overovali predpoklad štatisticky významného rozdielu v spokojnosti s dopravnou infraštruktúrou v regióne medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou. Na základe hodnoty p je možné pozorovať že existuje štatisticky významný rozdiel v spokojnosti s dopravou medzi respondentmi Slovenska a Ukrajiny. Hypotézu 4 preto prijímame. Zdrojom údajov boli opäť odpovede na dve otázky dotazníka, ktoré sme zahrnuli do štvrtej hypotézy.

4. Záver a diskusia

Pre potreby porovnania subjektívnej kvality života na slovensko-ukrajinskej hranici, ktorú sme skúmali prostredníctvom dvojazyčného dotazníka sme (pre potreby tohto príspevku) identifikovali 4 hlavné oblasti, ktoré podľa názoru autorov v danom regióne najviac vypovedajú o vnímaní reality. Následne sme tieto oblasti porovnávali a podrobili ich skúmaniu. Išlo o oblasti zdravotnej starostlivosti, nezamestnanosti, spokojnosti s kultúrnym a športovým vyžitím a poslednou bola oblasť dopravy. Na základe komparácie subjektívnych odpovedí

respondentov na otázky dotazníka a za pomoci deskriptívnej a indukzívnej štatistiky, sme dospeli k výsledkom, ktoré boli popísané vyššie.

Z výsledkov výskumu sme zistili, že:

1. v oblasti zdravotnej starostlivosti (hypotéza 1) a oblasti dopravnej infraštruktúry (hypotéza 4) existujú štatisticky významné rozdiely v subjektívnom názore respondentov slovenskej a ukrajinskej časti pohraničného regiónu; zdravotná starostlivosť a dopravná infraštruktúra sú výraznou súčasťou kvality života v skúmanom regióne.
2. v oblasti nezamestnanosti (hypotéza 2) a kultúra a šport (hypotéza 3) neexistuje štatisticky významný rozdiel medzi obyvateľmi oboch strán hranice v subjektívnom vyjadrení názoru na kvalitu života; hypotézy sme zamietli.

Môžeme teda konštatovať, že rozdielnosť a podobnosť názorov respondentov na slovensko-ukrajinskej hranici má silný charakter lokalpatriotizmu, ktorý je napojený na historický vývoj a určitú formu lokálnej ukotvenosti, ktorá v skúmanom regióne prináša aj nejaké výhody. Podľa vlastných skúsenosti, u respondentov na ukrajinskej strane ide o faktor blízkosti EU, možnosti využitia malého prihraničného styku, možnosti vysokoškolského štúdia v EU (už vo vzdialenosti cca 120 km), možnosti práce v blízkych slovenských mestách a príležitosti, ktorú poskytuje tieňová ekonomika (cezhraničný transfer spotrebných tovarov ako sú cigarety, alkohol, odevy...). Na slovenskej strane ide o výhodné nákupy na Ukrajine.

Výsledky, ktoré sme získali, sú v súlade s výsledkami autorov, ktorí sa danou problematikou zaoberali Tej et al (2012) či Angelovič a Ištók (2016). Aj tu boli mnohé odpovede respondentov pozitívnejšie v skupine s nižšou životnou úrovňou, t.j. na ukrajinskej strane skúmaného regiónu (priemerný mesačný plat podľa TASR v roku 2019 bol 343 dolárov, čo nedosahuje ani úroveň minimálnej mzdy na slovenskej strane hranice). Podľa Bunčáka in Balážová (2019) na Slovensku celkovú priemernú mieru spokojnosti so životom pozitívne ovplyvňuje vyššia spokojnosť s rodinným životom, bývaním a spoločenským životom. Spokojní sú predovšetkým ľudia, ktorí majú vyššie vzdelanie, ľudia, ktorí majú byty, dobre zarábajú a žijú na dobrej životnej úrovni. Priemernú mieru spokojnosti so životom podľa neho znižuje menšia spokojnosť so zdravím, vzdelaním a najmä životnou úrovňou. Zaujímavé by bolo porovnanie objektívnej kvality života v sledovanej oblasti, ktoré by určite korešpondovalo s výsledkami spomínaných autorov, t.j. že kvalita života obyvateľov nemusí závisieť od bohatstva krajiny.

Literatúra

- [1] ADAMIŠIN, P. et al., (2018). Managerial approaches of environmental projects: an empirical study. *Polish Journal of Management Studies*, vol. 17, no. 1, pp. 27-38. ISSN 2081-7452. DOI 10.17512/pjms.2018.17.1.03.
- [2] ADAMIŠIN, P. et al., (2015). Natural climatic conditions as a determinant of productivity and economic efficiency of agricultural entities. *Agricultural economics*, vol.61, no.6, pp. 265-274. ISSN 0139-570X. DOI 10.17221/153/2014-AGRICECON.
- [3] ANGELOVIČ, M., IŠTOK, R., (2016). How to assess quality of life. Theoretical and methodological research aspects in cross-border regions. *Bulletin of geography. Socio-economic series*, vol. 32, no. 32, s. 19-32. ISSN 1732-4254. DOI 10.1515/bog-2016-0012.
- [4] AL HORE, Y., et al., (2016). Impact of indoor environmental quality on occupant well-being and comfort: A review of the literature. *International Journal of Sustainable Built Environment*. vol. 5, no. 1, pp. 1-11. ISSN 2212-6090 DOI 10.1016/j.ijbsbe.2016.03.006.
- [5] BALÁŽOVÁ, J., (2019). *Kvalita života v dynamickom svete*. [online]. [16.3.2020] Dostupné z: <https://www.veldan.sk/kvalita-zivota-v-dynamickom-svete/>.
- [6] GURKOVÁ, E., (2011). *Hodnocení kvality života pro klinickou praxi a ošetrovatelský výzkum*. 1. VYD. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3625-9.
- [7] HROZENSKÁ, M., (2008). *Sociálna práca so staršími ľuďmi*. Osveta. ISBN 978-8080-63282-3.
- [8] HNILICOVÁ, H., (2005). *Kvalita života a její význam pro medicínu a zdravotnictví*. In PAYNE, J. a kol. *Kvalita života a zdraví*. 1. vyd. Praha: TRITON, pp. 205–216. ISBN 80-7254-657-0.
- [9] CHERNYSHOVA, N. A., (2013). *Soviet consumer culture in the Brezhnev era*. London: Routledge, 280 s. ISBN 9780203362020.
- [10] KLAMÁR, R. a kol., (2019). *Regionálny rozvoj. Faktory, disparity a cezhraničná spolupráca*. Prešov: PU v Prešove, 318 s. ISBN 978-80-555-2326-2.
- [11] KŘIVOHLAVÝ, J., (2002). *Psychologie nemoci*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0179-0.
- [12] LUKÁŠOVÁ, H., (2006). *Pojetí kvality života dětí a učitelské znalosti*. In Mareš, J. a kol., *Kvalita života u dětí a dospívajících I*. 1. vyd. Brno: MSD. ISBN 80-86633-65-9.

- [13] MARANS, R. W., (2003). Understanding environmental quality through quality of life studies: the 2001 DAS and its use of subjective and objective indicators. *Landscape and Urban Planning*. vol. 65, no. 1-2, pp. 73-83. ISSN 0169-2046. DOI 10.1016/S0169-2046(02)00239-6.
- [14] PACIONE, M., (2003). Urban Environmental Quality and Human Well-Being – a Social Geographical Perspective. *Landscape and Urban Planning*. vol. 65, pp. 19-30. ISSN 0169-2046. DOI 10.1016/S0169-2046(02)00234-7.
- [15] SIRKOVÁ, M., ALI TAHA, V., FERENCOVÁ, M., (2016). Management of the processes in the specific contexts of selected area. *Polish journal of management studies*, vol.13, no.2, pp. 142-152. ISSN 2081-7452. DOI 10.17512/pjms.2016.13.2.14.
- [16] SIRKOVÁ, M. a kol., (2016). Subjektívne hodnotenie kvality života vybraných miest Prešovského samosprávneho kraja. *Exclusive journal: economy and society and environment*, Vol. 4, no. 2 (2016), s. 144-152. ISSN 1339-0260.
- [17] TASR (2019). *Mikloš: životná úroveň na Ukrajine je vyššia ako pred Majdanom*. [online] [16.3.2020] Dostupné na: <https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/509573-miklos-zivotna-uroven-na-ukrajine-je-vyssia-ako-pred-majdanom/>.
- [18] TEJ, J., MATUŠÍKOVÁ, D., (2014). Tourism product creation as a basis of economic prosperity of a destination. *Economic annals – XXI*, no. 5-6, pp. 45-48. ISSN 1728-6220.
- [19] TEJ, J., SIRKOVÁ, M., ALI TAHA, V., (2012). Model and results of the quality of life evaluation in regional cities in Slovakia. *Journal of management and business: research and practice*, vol. 4, no. 2 (2012), s. 31-41. ISSN 1338-0494.

PRIESTOROVÉ DISPARITY SOCIO-PATOLOGICKÉHO JAVU KVALITY ŽIVOTA NA PŘÍKLADE KRIMINALITY V BRATISLAVSKOM SAMOSPRÁVNOM KRAJI

Spatial disparities of the socio-pathological phenomenon of quality of life on the example of criminality in the Bratislava Self-governing Region

MIROSLAVA TREMBOŠOVÁ

ALENA DUBCOVÁ

MIROSLAV DRAGULA

Katedra geografie a regionálneho rozvoja | Depart. of Geography and Regional Development
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: mtrembosova@ukf.sk, adubcova@ukf.sk, miroslav.dragula@student.ukf.sk

Anotácia

Kvalita života ľudí je širokospektrálna oblasť vedeckého bádania. Meria sa cez 9 indikátorov, v rámci ktorých je indikátor fyzickej a ekonomickej bezpečnosti, ku ktorému patrí negatívny jav - kriminalita. Vysoká miera anonymity a sociálno-ekonomické disparity spoločnosti vytvárajú prostredie vhodné na páchanie rôznych druhov kriminality, ktorá znižuje kvalitu života obyvateľov. Cieľom príspevku je priestorová analýza kriminality ako jedného z prvkov kvality života v Bratislavskom samosprávnom kraji (BSK) v štyroch oblastiach (násilná, mravnostná, majetková a ekonomická), ako i komparácia trestných činov hlavných miest Slovenska a Česka - Bratislavy a Prahy. Základným metodickým nástrojom je komparatívna analýza dát a zobrazovacie techniky v programoch GIS a Excel. Najviac kriminálnych činov na Slovensku je páchaných práve v BSK a to v Bratislave. Najvyšší počet zaznamenaná majetková kriminalita, najmä krádeže vecí z áut a krádeže automobilov. V BSK bolo spáchaných 18,6% z všetkých trestných činov Slovenska (69 635 r. 2016). Objasnených bolo 56,7% a v BSK len 43%. I keď české hlavné mesto Praha má trikrát vyšší počet obyvateľov ako Bratislava, v podiele trestných činov na 1000 obyvateľov dosahuje len dvojnásobný objem Bratislavy. V prepočte na 1000 obyvateľov Bratislava prevyšuje Prahu v násilnej kriminalite, čo považujeme za vážny socio-patologický jav spoločnosti odzrkadľujúci kvalitu života jej obyvateľov.

Kľúčové slová

kvalita života, kriminalita, disparity, Bratislavský samosprávny kraj

Annotation

The quality of life of the people is a broad spectrum area of scientific research. It is measured through 9 indicators, which include an indicator of physical and economic security, which includes a negative phenomenon - criminality. The aim of the paper is spatial analysis of criminality as one of the elements of quality of life in the Bratislava self-governing region (BSR) in four areas (violent, moral, property and economic), as well as a comparison of the crimes of the capital cities Bratislava and Prague. The basic tool of data processing is comparative analysis and techniques in GIS and Excel programs. Most criminal acts in Slovakia are committed in BSR and in Bratislava. The highest number is recorded in property crime, especially car robbery committed and car theft. 18.6% of all criminal offences in Slovakia were committed in BSR (69,635 in 2016). 56.7% were cleared up and only 43% in BSR. Although the Czech capital, Prague, has a population three times bigger than Bratislava, it has only two times larger amount of crimes per 1,000 inhabitants. In recount of 1,000 inhabitants Bratislava exceeds Prague in violent crime, which we consider to be a serious socio-pathological phenomenon of society which reflects in the quality of life of its inhabitants.

Key words

quality of life, criminality, disparities, Bratislava self-governing region,

JEL classification: K42

1. Úvod

Pocit bezpečnosti je jedným zo základných faktorov kvality života. Strach z nebezpečného prostredia, z kriminality resp. zločinu rôznej forme, znehodnocuje prostredie každodenného života, naháňa strach obyvateľom, znehodnocuje ich život. Kriminalita resp. zločinnosť je jedným zo sociálno-patologických javov a predstavuje súhrn trestných činov v určitej oblasti za určité obdobie. Ovplyvňuje prostredie, kde človek žije, býva a pracuje resp. sa zabáva, vplýva na jeho citový vzťah a vnímanie. Je dôležitým indikátorom urbánnej kvality života (Marans, 2015).

Kriminalita v najužšom slova zmysle je porušenie zákona/nov a ide o vzťah obet' verzus páchatel'. Novotný a Zapletal (2001) pod kriminalitou rozumejú súhrn jednaní, ktoré trestné právo posudzuje ako trestné činy. Zákon definuje trestné a nekrimálne správanie. Ako uvádza Wilkins (1984) každá kultúra má vlastnú kontinuitu, alebo morálne rozdelenie etických skutkov. Kriminalita je významným problémom veľkých miest, medzi ktoré patrí i Bratislava, v ktorej sa koncentruje skoro jedna pätina trestných činov Slovenska. Nami analyzované trestné činy sú rozdelené do štyroch kategórií: násilná, mravnostná, majetková a ekonomická. Geografia kriminality skúma priestorovú diferenciaciu trestných činov v rôznych aspektoch a snaží sa jej výskyt vysvetliť hľadaním súvislostí v danom priestore (Michálek 1995, 1996 a 2009, Harries 1974).

Cieľom nášho príspevku je zhodnotenie priestorových aspektov týchto kategórií trestnej činnosti v Bratislavskom samosprávnom kraji, ktorý dlhodobo patrí ku krajom Slovenska s najvyššou trestnou činnosťou na Slovensku. Vplýva na to fakt, že je sídlom hlavného mesta Slovenska, kde sa koncentruje najvyššia trestná činnosť na obyvateľa. Zároveň porovnáme vývoj a štruktúru kriminality Bratislavy a Prahy, čo umožňuje aj podobné štatistické sledovanie tohto sociálno-patologického javu

2. Teoreticko-metodické východiská

Kvalita života a blaho obyvateľov nezávisí len od ich materiálneho bohatstva, ale významný vplyv na kvalitu života majú aj sociálne, politické a environmentálne faktory (Pacione 2003). Práve táto významová rozmanitosť faktorov vedie k rozmanitosti pojmu kvalita života ((quality of life, well-being, welfare, life satisfaction ...), pojmy a jeho používanie v rôznych kontextoch. Najčastejšie sa vzťahuje k podmienkam prostredia, v ktorom ľudia žijú. Pocit blaha, spokojnosti zvykne byť spájaný s kladnou interakciou medzi ľuďmi a prostredím, pričom sa môže zvyšovať ochranou prírodného prostredia (Saxby a kol., 2018). Okrem viacerých definícií kvality života existuje aj viacero teoretických konceptov pre jej meranie. Stiglitz - Sen - Fitoussiho správa z roku 2009 hovorí o koncepte všeobecne prijatého v rámci Európskeho štatistického systému, ktorý sa opiera o indikátory pokrývajúce objektívnu aj subjektívnu stránku kvality života. Indikátory zabezpečujú meranie blahobytu ľudí za nasledujúcich 9 oblastí (dimenzií): a) materiálne životné podmienky, b) produktivita, c) zdravie, d) vzdelanie, e) voľný čas a sociálne vzťahy, f) fyzická a ekonomická bezpečnosť, g) vládnutie a ľudské práva, h) prírodné a životné podmienky, i) celková životná skúsenosť. V roku 2013 bol do zisťovania EÚ SILC zaradený modul, ktorý je zdrojom údajov o subjektívnom blahobyte obyvateľov Slovenska, konkrétne o spokojnosti s rôznymi aspektami života, o celkovej spokojnosti, o zmysle života, dôvere v politický a právny systém ale aj o pocitoch. Objektom tejto štúdie je kriminalita - sociopatologický ukazovateľ indikátora fyzickej a ekonomickej bezpečnosti. Marans a Stimson (2011) vnímanie kriminality začleňujú k subjektívnym sociálnym indikátorom kvality života, a ako príklad objektívneho atribútu uvádza Marans (2015) počet trestných činov v susedstve, ktorý môže ovplyvniť vnímanie kriminality obyvateľmi daného územia a jeho bezpečnosť.

Hoci je zločin vo väčšine národov motivovaný prevažne ekonomicky, ako uvádzajú mnohí autori Anderson (1979), Ivor a kol. (2010), Auxt (2015), vyvíjajú sa aj nové motivácie. Bublány (2000) píše, že mnoho ľudí sa inšpirovalo zločinom a vníma ho ako športovú aktivitu. Príkladom je 138% zvýšenie krádeží automobilov v USA v 60. rokoch 20. storočia, alebo infiltrácia počítačových súborov, presmerovanie elektronickej pošty, zničenie identity a pod (Haugton, 2005). Politické zločiny, napr. násilné demonštrácie, ničenie záznamov vyplývajú zo straty rešpektovania príslušných pravidiel (Baláž, 1994). Identifikácia činov podieľajúcich sa na kriminalite je neoddeliteľne spojená so sociálnymi zmenami (Harries, 1974). Vo vývoji každej spoločnosti sa niektoré správania jedincov považujú za neprípustné, avšak neskôr ho spoločnosť prijme za bežné správanie, napr. homosexuality, interrupcie, vzťah k ľahkým drogám a pod. (Černík a Lisoň, 1999). Mravnostnou kriminalitou ako spoločenským fenoménom a možnosťami jej kontroly sa zaoberá Kiššová (2015). Juridické poňatie kriminality vychádza podľa Zemana a kol. (2011) z princípov a hodnôt uznesených v legislatíve, z cieľov o ktoré sa štátna moc usiluje a ktoré spoločnosť prijíma. Za univerzálne trestné činy považujú kriminológovia Hindelang a kol. (1978) tie, ktoré v každej kultúre majú postih, tzv. násilné trestné činy – vražda, znásilnenie, lúpežné prepadnutie, únos, ktoré majú

nadčasový charakter. Nebezpečná je organizovaná kriminalita ktorou o ktorej píšú napr. Ivor (1998), Hagan (2006), Wright (2013). Vývojom kriminality na Slovensku sa zaoberá Gašperik a kol. (2010). Na prevenciu voči kriminalite v prostredí SR vyzývajú a o jej postupoch píšú Bubelíny (2000), Pokorný a kol. (2003) i Zoubková a Moulisová (2004). Inšpirujúcou bola pre náš štúdia Murína (2008) o kriminalite v Bratislave v rokoch 1989-1999, ktorú nazval dekadou zločinu a trestu. Z českej literatúry sme čerpali z práce Diblíkovej a kol. (2017).

3. Bratislavský samosprávny kraj

Bratislavský samosprávny kraj (ďalej BSK) sa nachádza v juhozápadnej časti Slovenska a má excentrickú polohu o ploche 2053 km², kde žilo 659 598 obyvateľov, pri hustote 321,36 obyv./km² (r. 2016). Hraničí s tromi štátmi, na severozápade s Českom, na západe s Rakúskom a juhovýchode s Maďarskom. Hranice s týmito štátmi tvoria dva toky, Dunaj a Morava. Východným susedom je Trnavský samosprávny kraj. Skúmaný kraj je spoločenským, kultúrnym a ekonomickým centrom Slovenska, keďže je jeho súčasťou hlavné mesto SR – Bratislava, kde žije takmer 1/11 obyvateľov SR. Podľa administratívneho členenia do BSK patrí 8 okresov: BA 1, BA 2, BA 3, BA 4, BA 5, okresy Malacky, Pezinok a Senec. Pre priestorovú analýzu kriminality bola použitá regionalizácia policajných obvodov, ktorých je v BSK 20 (Staré Mesto, Nové Mesto, Ružinov, Vrakuňa, Podunajské Biskupice, Rača, Petržalka, Rusovce, Bernolákovo, Dunajská Lužná, Dúbravka, Devínska Nová Ves, Karlova Ves, Senec, Pezinok, Modra, Rohožník, Malacky, Stupava a Gajary). Dáta o trestnej činnosti na úrovni okresov a policajných obvodov sme získali po oficiálnej žiadosti Krajskému riaditeľstvu PZ v Bratislave.

4. Kriminalita v Bratislavskom samosprávnom kraji

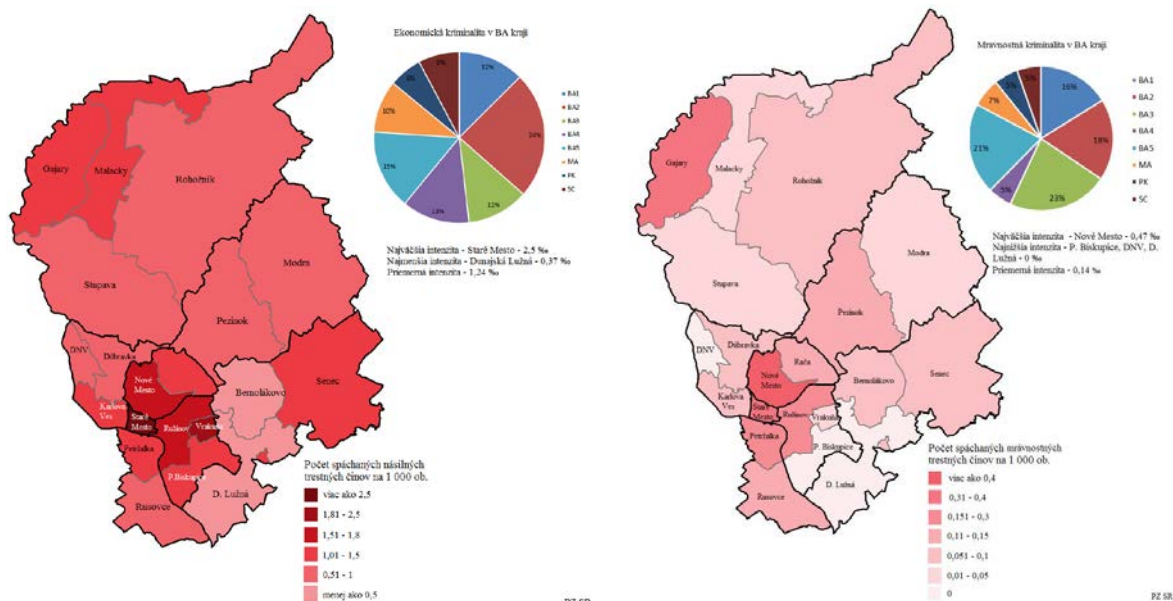
V počte kriminálnych činov SR dominuje BSK. V roku 2016 v kraji žilo 11,7% obyvateľov Slovenska, spáchaných tu bolo 18,6% z trestných činov (ďalej TČ) Slovenska (69 635 r. 2016). Objasnenosť v SR bola 56,7% ale v BSK len 43%. Kriminalita v kraji klesá, čo dokazuje porovnanie k roku 1997, kedy žilo v BSK 11,5% obyvateľov SR, spáchaných bolo 23,8% trestných činov z celkového počtu TČ v SR. Ich objasnenosť v kraji bola na úrovni 30%, pričom na Slovensku až 47%. Najvyššie hodnoty v kriminalite v BSK má majetková a ekonomická TČ.

4.1 Násilná a mravnostná trestná činnosť

Nie je páchaná vo veľkom objeme avšak medializácia je najfrekventovanejšia. V sledovanom roku bolo spáchaných 1 043 TČ tohto druhu, pričom najčastejšie boli lúpežné prepadnutie osôb t.j. 26,56 %, úmyselné ublíženie na zdraví (24,54 %), ale i násilie na verejnom činiteľovi – policajtovi (5,28 %). Výskyt ovplyvňuje viacero faktorov, najmä počet a štruktúra obyvateľstva, veková, alebo etnická a miera anonymity. Násilná trestná činnosť bola najviac zastúpená v okrese BA II (obr. 1a). V prepočte na 1 000 obyvateľov dosiahla najvyššiu intenzitu v obvodoch Staré Mesto (2,55‰) a najnižšiu v Dunajskej Lužnej (0,47 ‰) pri priemere BSK 1,24‰. Medzi najťažšie trestné činy patrí vražda. Počas sledovaného obdobia 1997 až 2016 bolo v BSK spáchaných až 366 vrážd, z ktorých 268 bolo spáchaných v Bratislave a 98 mimo okresov Bratislavy (PZ SR, 2016).

Mravnostná kriminalita je síce páchaná v malom množstve (priemer BSK 0,14‰), no jej následky sú často trvalé. Mravnostnú TČ najviac pociťovali obyvatelia okresov Bratislava II a Bratislava V (obr. 1b). Aj tu sa potvrdzuje pravidlo hustej ľudnatosti a vysokej miery anonymity. Najväčšia intenzita bola v obvode Nové Mesto 0,47‰, Staré Mesto a Gajary. Obvody Dunajská Lužná, Devínska Nová Ves a Podunajské Biskupice nevykázali žiadny mravnostný TČ.

Obr. 1: Intenzita násilnej (1a) a mravnostnej (1b) kriminality v policajných oddeleniach BSK v r. 2016

Zdroj: PZ SR, 2016, spracovali autori

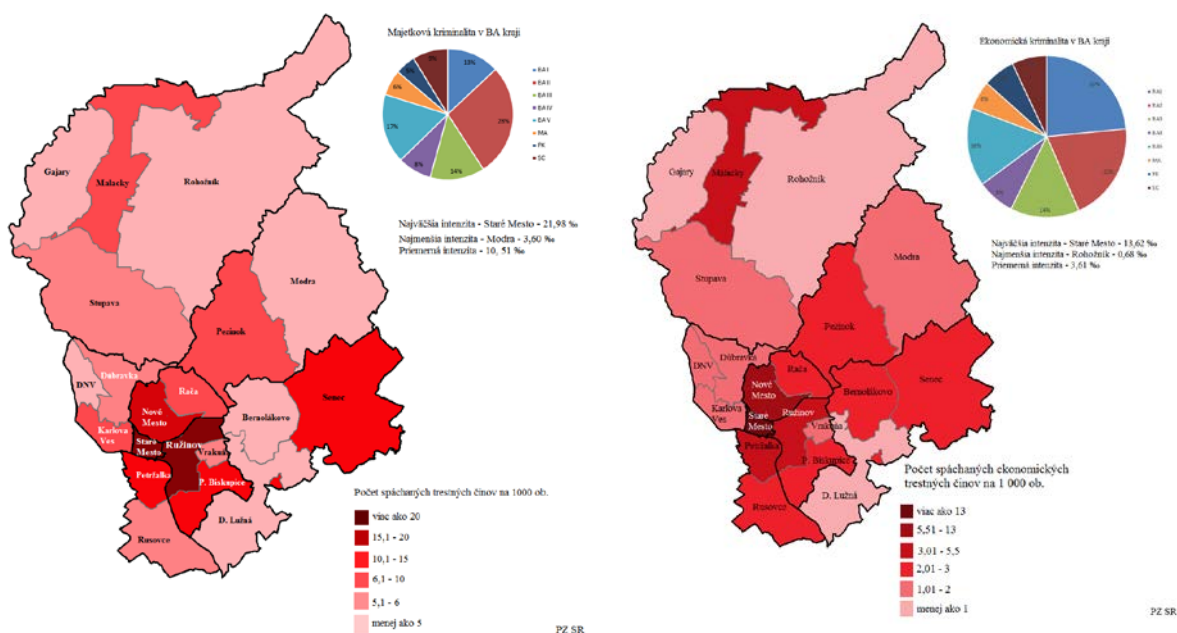
4.3 Majetková trestná činnosť

Majetková TČ ako najdominantnejšia a najviac zastúpená kategória kriminality v obvodoch BSK bola zastúpená najmä krádežou vecí z áut (§ 212), t.j. 18,68 % a za ňou krádeže dvojstopových motorových vozidiel - 7,86 % zo všetkých majetkových trestných činov v mestských okresoch Bratislavy (obr. 2a). Vysoké zastúpenie majú aj krádeže vlámaním do rôznych objektov ako napríklad do obchodov, skladov, ale aj bytov a pod. V periférnych obvodoch kraja krádeže vlámaním boli orientované na víkendové obydlia určené na „chalupárčenie“, cez pracovné dni opustené. Najrizikovejšia časť BSK sa javí Petržalka - sídlisko Kopčany. Leží pri hraniciach s Rakúskom a poskytuje domov pre sociálne slabšie rodiny s deťmi alebo mladým, ktorí mnohí vyšli z detských domovov, spolu asi 250 ľudí (Tkáčiková, 2012). V tejto časti funguje aj jediné Bratislavské kontaktné centrum pre užívateľov drog. Najvyššia majetková kriminalita je v obvode Staré Mesto s 21,98%, najnižšia v Modre 3,6% pri priemere BSK bol 10,51%.

4.4 Ekonomická trestná činnosť

Ekonomická kriminalita svojím charakterom patrí k vysoko sofistikovaným prejavom TČ a jej odhaľovanie a vyšetrovanie k najnáročnejším v činnosti príslušných útvarov policajných zborov (Lisoň a Stieranka, 2004 a,b), i Hagan (2006). Počet spáchaných ekonomických TČ bol druhý najvyšší po majetkovej a predstavoval 17,84 % zo všetkých spáchaných TČ v kraji. Pri porovnaní s ekonomickou TČ na Slovensku z počtu 14 895, tento počet predstavoval 15,55 %. Medzi najfrekvencovanejšie činy kategórie patria neoprávnené zaobstaranie platobnej karty (26 % ekonomických TČ BSK, r. 2016) a falšovanie (19,55 %, z toho najviac falzifikáty euro mincí nominálnej hodnoty 2 €), ďalej nasleduje TČ krátenia daní (17,7 %) a takisto aj trestný čin podvodu (15 %). Tretím najčastejším TČ kategórie bolo úmyselné konanie pri ktorom niekto obohatí seba alebo iného na škodu cudzieho majetku tým, že uvedie niekoho do omylu alebo využije niečí omyl, a spôsobí tak na cudzom majetku malú škodu. Aj v ekonomickej TČ dominuje okres Bratislava II (obr. 2b), ďalej Bratislava I, Bratislava V a Bratislava III. Počet spáchaných trestných činov ekonomickej kriminality v okrese Bratislava IV. a vo vidieckych okresoch hlavného mesta bol približne rovnaký. Najvyššia intenzita ekonomickej kriminality bola v okrese Bratislava I. s mierou kriminality 13,62 % a v obvode Nové Mesto so 6,42 %. V ostatných obvodoch bola TČ prakticky zanedbateľná – od 5,26 % v obvode Ružinov po 0,09 % v obvode Rohožník. V ostatnom období sa do popredia dostávajú TČ páchané na dôchodcoch (falošní „vnuci“, „plynári“, „elektrikári“). Relatívne často sa pácha aj trestný čin krátenia daní – 410 trestných činov v celom kraji v roku 2016, z toho okrese Bratislava V až 99 (24,14 % z celkového počtu kraja). Nadpriemerne bol páchaný tento TČ aj v ostatných okresoch Bratislavy. Vo vidieckych okresoch BSK boli tieto TČ páchané v zanedbateľnej miere.

Obr. 2: Intenzita majetkovéj (2a) a ekonomickéj (2b) kriminality v policajných obvodech BSK v r. 2016

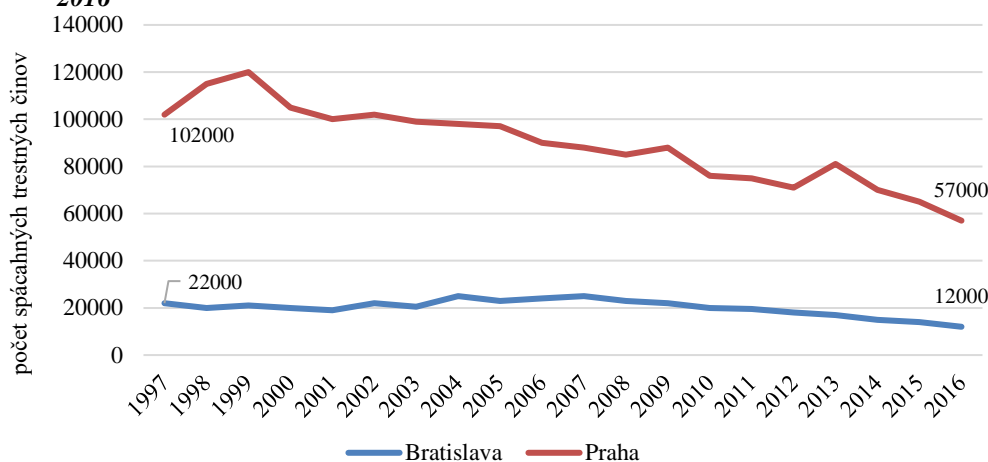

Zdroj: PZ SR, 2016, spracovali autori

5. Kriminalita hlavných miest Slovenskej a Českej republiky

TČ priamoúmerne súvisí s koncentráciou obyvateľov na určitom území. Čím je koncentrácia obyvateľov vyššia, tým je viac trestných činov. Ako vidieť z obr. 3 vývoj trestnej činnosti páchanej v Prahe a v Bratislave má klesajúcu tendenciu. TČ v Prahe sa znížila od roku 1997 zo 102 000 na 57 000 TČ, t.j. o 52,5% (r. 2016) a v Bratislave z 22 000 na 12 000 t.j. o 55%. Pribeh kriviek (obr. 3) však ukazuje na odlišný časový vývoj. V Bratislave bolo maximum dosiahnuté v rokoch 2004 až 2009, v Prahe pri klesavom trende boli zaznamenané výkyvy rokoch 1998 a 2013. Zníženie počtu TČ v roku 2016 bolo odrazom postavenia Bratislavy ako hlavného mesta predsedajúcej krajiny v Rade EÚ, z čoho vyplýval aj vyšší počet policajtov na ochranu obyvateľov v jej uliciach.

Obr. 3: Vývoj spáchaných trestných činov v hlavných mestách Slovenskej a Českej republiky v období 1997-2016

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2016, Ministerstvo vnútra SR, 2016, Polície ČR, 2016, spracovali autori

Praha a Bratislava ako metropolitné mestá s diverzifikovanou ekonomickou základňou a vysokou koncentráciou obyvateľstva vytvárajú prostredie pre vyššiu násilnú, mravnostnú, majetkovú a ekonomickú kriminalitu, na ktorú vplýva množstvo faktorov napr. vyšší počet marginalizovaných obyvateľov, ktorí majú bližšie ku kriminalite ale aj prostredie miest s množstvom tmavých, úzkych a odľahlých ulíc, parkov, obchodných domov, množstvo

domácích ale hlavne zahraničných návštevníkov atď. Praha v porovnaní s Bratislavou je heterogénnejšia. Obe mestá sú veľmi atraktívne pre cudzincov ale aj ich trestnú činnosť.

Hoci Praha má trikrát vyšší počet obyvateľov ako Bratislava, v podiele trestných činov na 1000 obyvateľov dosiahla len dvojnásobný objem voči Bratislave. V hlavných mestách prevládajú krádeže najmä vreckové a krádeže automobilov, krádeže vlámaním. Ako vidieť z tab. 1 Praha výraznejšie prevyšuje nielen intenzitu krádeží vlámaním a aj ostatné krádeže. Bratislava naopak v prepočte na 1000 obyvateľov prevyšuje Prahu len v násilných TČ. Porovnanie jednotlivých kategórií trestnej činnosti v oboch mestách bližšie dokumentuje Tab. 1.

Tab. 1: Komparácia zaznamenatej trestnej činnosti spáchanej v Bratislave a Prahe v roku 2016

Kategória trestnej činnosti	Bratislava		Praha	
	abs.	na 1000 obyv.	abs.	na 1000 obyv.
Násilná	606	1,43	1555	1,21
Mravnostná	77	0,18	318	0,25
Krádeže vlámaním	844	2,00	6866	5,36
Krádeže ostatné	3932	9,30	26 973	21,06
Ostatné majetkové	615	1,45	4945	3,86
Ostatné	1020	2,41	5234	4,09
Zostávajúca	1162	2,75	2949	2,3
Ekonomická	1868	4,42	7588	5,93
Spolu	10 124	23,94	56 428	44,07
Počet obyvateľov	422 932		1 280 508	

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2016, Ministerstvo vnútra SR, 2016, Polície ČR, 2016

6. Záver

Kvalita života je širokospektrálna oblasť vedeckého bádania. Jej súčasťou je aj fyzická a ekonomická bezpečnosť, ktorej súčasťou je kriminalita, tvorená ľudským socio-patologickým konaním. Strach z nebezpečného prostredia, zo zločinu rôznej formy znehodnocuje prostredie každodenného života, naháňa strach obyvateľom, pôsobí negatívne na ich kvalitu života.

Priestorové disparity kriminality podliehajú určitým zákonitostiam. Najviac prípadov v BSK vykazuje majetková TČ, konkrétne krádeže vecí z áut a krádeže automobilov. Pozitívnym javom je fakt, že TČ sa v kraji znižuje. Znižovanie kriminality súvisí so zvyšovaním bezpečnosti obyvateľov, čo súvisí nielen s prácou bezpečnostných zložiek ale aj zavádzaním rôznych opatrení ako napr. sú bezpečnostné kamery v uliciach, montáž bezpečnostných systémov do áut a vytvorením centrálného registra kradnutých vozidiel prepojeného s viacerými štátmi EÚ atď. čo sa odráža aj vo zvyšovaní kvality života občanov a návštevníkov BSK.

Najväčší počet majetkovej kriminality je realizovaný v najľudnatejších mestských obvodoch - Petržalka, Ružinov a Staré Mesto. Vo vidieckych obvodoch BSK sú charakteristické zvýšené vlámania do objektov víkendového bývania. Ekonomická TČ spojená s ekonomickými podvodmi, spreneverami, krátením daní, falšovaním peňazí a pod. bola identifikovaná v centrálnych obvodoch BSK Staré Mesto, Ružinov a Nové Mesto s vysokou koncentráciou vyššieho počtu firiem. Mravnostná TČ spojená so sexualitou bola identifikovaná ako najnižšia. Dlhodoboj najnebezpečnejšie prostredie z tohto hľadiska sú obvody v centrálnej časti Bratislavy - Staré Mesto, Nové Mesto, ako aj Petržalka a Ružinov. Najbezpečnejšie v kvalite života v BSK sú „vidiecke“ okresy Pezinok a Malacky. Rastúca tendencia kriminality je príznačná pre okres Senec, charakteristický ako významná suburbanizačná zóna Bratislavy.

Aj pri komparácii kriminality hlavných miest Slovenska a Česka bola potvrdená priama korelácia medzi počtom obyvateľov a trestnou činnosťou. Pri takmer trojnásobne vyššom počte obyvateľov v Prahe je kriminalita Prahy dva krát vyššia ako v Bratislave. Bratislava má vyššiu mieru násilnej a zostávajúcej kriminality a pre mesto Praha, je naopak príznačná silnejšia intenzita majetkovej a ekonomickej kriminality.

Literatúra

- [1] ANDERSON, A. G., (1979). *The business of organized crime: A cosa nostra family*. Hoover Press: Stanford University. ISBN 0-8179-7011-8.
- [2] AUXT, M., (2015). *Činnosť poskytovateľov platobných služieb pri potláčaní legalizácie výnosov z trestnej činnosti a financovania terorizmu*. [Diplomová práca]. Praha: Univerzita Karlova v Praze.

- [3] BALÁŽ, P., (1994). *Všeobecná kriminalita*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru SR. ISBN 80-88751-19-5.
- [4] BUBELÍNI, J., (2000). Tradičná prevencia v boji s organizovanou kriminalitou. *Policajná teória a prax*, vol. 8, no. 1, pp. 55-59. ISSN 1335-1370.
- [5] ČESKÝ ŠTATISTICKÝ ÚRAD, (2016). [online]. [12-1-2016]. Dostupné z: český statistický úrad - www.czso.cz.
- [6] ČERNÍK, J., LISOŇ, M. (1999). *Násilná kriminalita*. Bratislava: Katedra kriminálnej polície Akadémie Policajného zboru Bratislava. ISBN 80-80541-11-6.
- [7] DIBLÍKOVÁ, S., HULMÁKOVÁ, J., VEČERKA, K., SCHEINOST, M., KARBAN, M., MARTINKOVÁ, M., (2017). *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2016*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. ISBN 978-80-7338-170-7.
- [8] GAŠPIERIK, L., UHRÍN, S., KOVAŘÍK, Z., CHOVANCOVÁ, J., (2010). Skuteční vývoj kriminality na Slovensku a jeho porovnaní s kriminologickými prognózami. *The science for population protection 2/2010*. Dostupné z: http://www.population-protection.eu/attachments/037_vol2n2_gaspiarik_uhrin_kovarik_chovancova.pdf.
- [9] HAGAN, F. E., (2006). 'Organized Crime' and 'organized crime': Indeterminate Problems of Definition. *Trends in Organized Crime*, vol. 9, no. 4, pp. 127 -137. ISSN 1936-4830. DOI 10.1007/s12117-006-1017-4.
- [10] HARRIES, K. D., (1974). *The geography of crime and justice*. New York: McGraw-Hill. ISBN 0-07-026749-9.
- [11] HAUGHTON, T. (2005). Constraints and opportunities of leadership in post-communist Europe. Aldershot: Ashgate. 0-75-463903-7.
- [12] HINDELANG, M. J., GOTTFREDSON, M. R., GAROFALO, J., (1978). *Victims of personal crime: An empirical foundation for a theory of personal victimization*. Cambridge, MA: Ballinger. ISBN 0-88-410793-0.
- [13] IVOR, J., (1998). Niektoré aktuálne trestno-procesné problémy boja s organizovanou kriminalitou. *Justičná revue*, vol. 50, no. 5-6, pp. 11-19. ISSN 1335-6461.
- [14] IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J., (2010). *Trestné právo hmotné 2*. Bratislava: IURA. ISBN 80-80780-99-4.
- [15] KIŠŠOVÁ, M., (2015). Prístupy štátov k prostitúcii z kriminologického hľadiska. In *Mravnostná kriminalita ako spoločenský fenomén a možnosti jej kontroly*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, pp. 239-243. ISBN 978-80-8054-647-2.
- [16] LISOŇ, M., STIERANKA, J., (2004a). *Organizovaná kriminalita v Slovenskej republike*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave. ISBN 80-8054-315-1.
- [17] LISOŇ, M., STIERANKA, J., (2004b). Niekoľko úvah k príčinám a podmienkam organizovanej kriminality. *Policajná teória a prax*, vol. 12, no. 4, pp. 21-33. ISSN 1335-1370.
- [18] MAGISTRÁT HLAVNÉHO MESTA SLOVENSKEJ REPUBLIKY BRATISLAVY, (2013). *Správa o bezpečnostnej situácii v hlavnom meste SR Bratislava za rok 2012*. [online]. [12-1-2016]. Dostupné z: <https://zastupitelstvo.bratislava.sk/data/att/33958.pdf>.
- [19] MAPA ZLOČINU, (2016). *Mapa zločinu – štatistika*. [online]. [12-1-2016]. Dostupné z: <http://mapazlocinu.opendata.sk>.
- [20] MARANS, R. (2015). Quality of urban life & environmental sustainability studies: Future linkage opportunities. *Habitat International*, vol. 45, no. 1, pp. 47-52. ISSN 0197-3975. DOI 10.1016/j.habitatint.2014.06.019.
- [21] MARANS, R., STIMSON, R. (2011). An Overview of Quality of Urban Life. In Marans, R., Stimson, R. (eds.) *Investigating Quality of Urban Life: Theory, Methods, and Empirical Research*. Social Indicators Research Series 45, Heidelberg: Springer Science+Business Media B.V., pp. 1 – 29. ISBN 978-94-007-1741-1. DOI 10.1007/978-94-007-1742-8_1.
- [22] MICHÁLEK, A., (1995). Priestorová diferenciácia kriminality a vybraných trestných činov v SR. *Geografický časopis*, vol. 47, no. 2, pp. 93-108. ISSN 0016-7193.
- [23] MICHÁLEK, A., (1996). Koncentrácia a dynamika majetkovej kriminality v trinástich mestách SR. *Sociológia*, vol. 28 no. 4, s. 343-352. ISSN 0049-1225.
- [24] MICHÁLEK, A., (2009). Priestorová diferenciácia kriminality. *Geografický časopis*, vol. 61, no. 2, pp. 111-120. ISSN 0016-7193.
- [25] MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2016). *Štatistika kriminality podľa druhu kriminality*. [online]. [21-2-2016]. Dostupné z: https://portal.minv.sk/wps/portal/domov/sluzby_pz/statistiky/!ut.
- [26] MURÍN, G., (2008). *Mafia v Bratislave. 1989 – 1999 Dekáda zločinu a trestu*. Bratislava: Marenčin PT. ISBN 978-80-8114-015-0.
- [27] NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., (2008). *Kriminologie*. Praha: ASPI. ISBN 978-80-7357-409.

- [28] PACIONE, M. (2003). Urban environmental quality and human wellbeing – a social geographical perspective. *Landscape and Urban Planning*, vol. 65, no. 2, pp. 19 – 30. ISSN 0169-2046. DOI 10.1016/S0169-2046(02)00234-7.
- [29] POKORNÝ, V., TELCOVÁ, J., TOMKO A., (2003). *Prevence sociálně patologických jevů: manuál praxe*. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky. ISBN 80-86568-04-0.
- [30] POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY, (2016). *Statistické přehledy kriminality Policie ČR*. [online]. [21-2-2016]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/statistiky-kriminalita-statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2016.aspx>.
- [31] SAXBY, H., GKARTIOZ, M., SCOTT, K., (2018). 'Farming on the Edge': Wellbeing and Participation in Agri-Environmental Schemes. *Sociologia Ruralis*, vol. 58, no. 2, pp. 392 – 411. ISSN 1467-9523. DOI 10.1111/soru.12180.
- [32] STIGLITZ-SEN-FITUOSIHO SPRÁVA, (2009). *Recommendation of the Stiglitz-Sen_FitoussiReport: A few illustrations*. [online]. [12-1-2016]. Dostupné z: <https://www.insee.fr/en/statistiques/1380966>.
- [33] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2016). *Quality of life indicators*. [online]. [21-2-2016]. Dostupné z: <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/themes/living/life/about/>.
- [34] TKÁČIKOVÁ, L., (2012). Kopčany. Izolovaný svet len niekoľko minút od centra Bratislavy. Bratislava.sme.sk. 2012-10-12 [dostupné online]. [cit. 2018-04-08].
- [35] ZEMAN, P., DIBLÍKOVÁ, S., KARABEC, Z., TOMÁŠEK, J., TRÁVNIČKOVÁ, I., (2011). *Veřejnost a trestní politika*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. ISBN 978-80-7338-113-4.
- [36] ZOUBKOVÁ, I., MOULISOVÁ, M., (2004). *Kriminologie a prevence kriminality*. Praha: Armex Publishing. ISBN 80-86795-05-5.
- [37] WILKINS, T., (1984). *Consumerist criminology*. London: Heinemann. ISBN 0-38-920410-2.
- [38] WRIGHT, A., (2013). *Organised crime*. New York: Routledge. ISBN 978-1-84392-141-7.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu KEGA O15 UKF- 4/2019 Moderná vysokoškolská učebnica „Environmentálna geografia“ pre študijný program Geografia v regionálnom rozvoji a APVV 18-0185 Land-use changes of Slovak cultural landscape and prediction of its further development.

ZDRAVÍ OBYVATELSTVA V OKRESECH HOSPODÁŘSKY PROBLÉMOVÝCH REGIONŮ

Public health in economically problematic areas

JANA ŠTERCOVÁ ¹

DANA HÜBELOVÁ ¹

ALICE KOZUMPLÍKOVÁ ²

LUDMILA FLOKOVÁ ²

¹Ústav sociálních studií | ¹Department of Social Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Faculty of Regional Development and Internat Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Trida Generála Píky 7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: xslecht@mendelu.cz; dana.hubelova@mendelu.cz

²Ústav environmentalistiky a přírodních zdrojů | ²Department of Environmental and Natural Resources
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Faculty of Regional Development and Internat Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Trida Generála Píky 7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: alice.kozumplikova@mendelu.cz; ludmila.flokova@mendelu.cz

Anotace

Zdraví je považováno za klíčový faktor regionálního rozvoje a konkurenceschopnosti. Hlavním cílem příspěvku je vyhodnotit vybrané faktory zdraví obyvatelstva hospodářsky problémových okresů České republiky v období let 2007 a 2016. Bylo vybráno celkem 14 ukazatelů ve čtyřech tematických oblastech: 1) struktura úmrtnosti (úmrtnost na nemoci oběhové, dýchací a trávicí soustavy, novotvary a vnější příčiny), 2) nemocnost (průměrná doba pracovní neschopnosti, hospitalizovaní a léčení diabetici), 3) reprodukční zdraví (úhrnná plodnost, samovolná potratovost a kojenecká úmrtnost) a 4) zdravotnické intervence (podíl lékařů, ordinací praktických lékařů pro dospělé a ordinace praktických lékařů pro děti a dorost). Pro každou oblast a pro každý okres byl stanoven kompozitní indikátor v roce 2007 a 2016. Nejvyšší hodnoty součtu kompozitních indikátorů vykázal okres Znojmo, a naopak nejméně příznivou situaci okres Teplice. V okresech, které dosáhly nižších hodnot indikátorů (zejm. Teplice a Karviná), dominuje vysoký nárůst léčených diabetiků a většina okresů vykazuje také nárůst úmrtí na nemoci oběhové soustavy. Výsledky dokazují, že je třeba věnovat se faktorům zdraví obyvatelstva nejen v jeho komplexnosti, ale také na základě dílčích ukazatelů, které mohou kvalitu zdraví výrazně ovlivňovat.

Klíčová slova

populační zdraví, struktura úmrtnosti, zdravotnické intervence, kompozitní indikátor, okresy České republiky

Annotation

Health is considered to be a crucial factor of regional development and competitiveness. The main goal of the article is to evaluate selected public health factors in economically problematic areas in the Czech Republic in the years 2007 and 2016. A total of 14 indicators in four thematic areas were selected: 1) mortality structure (mortality from circulatory, respiratory and digestive system diseases, neoplasms and external causes), 2) sickness rate (average time of incapacity for work, hospitalized and treated diabetics), 3) reproduction health (total fertility, spontaneous abortion and infant mortality) and 4) medical intervention (the proportion of physicians, general practitioners for adults and general practitioners for children and adolescents). A composite indicator for year 2007 and 2016 was established in each area and each district. The highest value of the indicators sum was proved in Znojmo district, on the other hand, the least favourable situation was detected in the district of Teplice. In districts, where a lower values of indicator was determined, a high accrual in treated diabetics dominates, and most of the districts also show growth in death from circulatory system diseases. The results proved, that it is necessary to pay attention to public health factors not only in its complexity, but also on the basis of component indicators, which can significantly influence the health quality.

Key words

population health, mortality structure, health interventions, composite indicators, districts (LAU 1) of Czechia

JEL classification: J10, I14

1. Úvod

Zdraví obyvatelstva je nezbytnou podmínkou udržitelného regionálního, ekonomického a sociálního rozvoje. Zdraví je třeba chápat jako významnou lidskou hodnotou, a to jak individuální, tak společenskou a sociální, tedy nejen jako charakteristiku organismu (Hübelová a kol., 2019). Payne a kol. (2013) vymezuje zdraví jako normu, týkající se oblasti léčení nemocí a také jejich předcházení. Zdraví jako hodnota je provázáno mnohými společenskými, právními, politickými, ekonomickými, kulturními a dalšími aspekty (Holčík, 2004). Zdraví a zdravotní stav populace je současně základním prvkem pro podporu demografické rovnováhy a přispívá k zajištění příslušné kvality pracovních zdrojů (Aida, 2017). V zájmu politiky soudržnosti investuje Evropská unie také do populačního zdraví, neboť si je vědoma skutečnosti, že zdraví je klíčovým faktorem regionálního rozvoje a konkurenceschopnosti. Tyto investice si mj. kladou za cíl snižovat ekonomické a sociální nerovnosti a mohou přispět k řešení, nebo alespoň zmírnění, celé řady aktuálních celospolečenských problémů, jakými jsou například populační stárnutí, zajištění zdravotnické infrastruktury a udržitelného systému zdravotnictví, zavedení optimálně nastaveného elektronického zdravotnictví, komplexní pokrytí zdravotnickými službami a programy na podporu zdraví aj. (Evropská komise, 2014).

Původní „biologizující“ pohled na zdraví, který byl redukován především na složku tělesnou, je v současné době nahrazen chápáním zdraví jako výslednice vzájemného působení tělesné, duševní, sociální a ekonomické složky. Zdraví obyvatelstva je významně ovlivněno (mimo genetickou/biologickou složku) také komplexem interakcí individuální a komunitní sociální úrovně a ekonomickými faktory. Syntetické pojetí zdraví se stalo základem pohledu na zdraví jako na potenciál a cíl sociálního rozvoje (Pinto a kol., 2016). Přes snahu zmírnění či úplné odstranění regionální nerovnosti ve zdraví stále existují určité skupiny obyvatel, které mají ztížený přístup ke službám podpory zdraví a zdravotní prevence. Důvodem takové situace je zejména již existující sociální vyloučení (např. komunikační bariéra), což zpomaluje celý proces inkluze. Počet sociálně vyloučených lokalit a podíl osob vyloučených nebo ohrožených sociálním vyloučením je v České republice (ČR) vyšší právě v hospodářsky problémových regionech. V těchto regionech rovněž situaci komplikuje nedostatečná dostupnost kvalitní zdravotní péče a zdravotních služeb, což může být příčinou dalšího prohlubování sociálních rozdílů a zhoršování zdraví a zdravotního stavu zde žijícího obyvatelstva. Kvalita zdraví, na níž se významnou měrou podílí i dostatečný přístup ke zdravotní péči, je základním předpokladem pro předcházení chudoby a sociálního vyloučení, neboť umožňuje účast na trhu práce a současně zamezuje diskriminaci z důvodu zdravotního stavu (MMR ČR, 2014).

2. Zdraví a jeho faktory

Determinanty zdraví, které člověk svým chováním nemůže ovlivnit, jsou podle řady studií odhadovány pouze na 20 %. K těmto determinantám patří genetické faktory, jež každému jedinci do jisté míry předurčují kvalitu jeho zdraví, výskyt nemocí a délku života. Nepřímé vlivy se projevují podporou či limitací chování směřujícího ke zdraví, přičemž socioekonomické podmínky ovlivňují zdraví více než podmínky přírodní v poměru mezi 60:40 až 85:15 (Nováček a kol., 1996). Právě socioekonomickému prostředí bývá pro kvalitu a úroveň zdraví přisuzován velký význam (Hillemeier a kol., 2014; Hübelová a kol., 2017; Dolanský, Dolanská, 2017).

Značnou vypovídající hodnotu o zdraví a zdravotním stavu populace mají ukazatele úmrtnosti podle příčin smrti (struktura úmrtnosti; Viliňová a kol., 2017). Mezi dlouhodobě nejčastější příčiny smrti v ČR patří nemoci oběhové, dýchací a trávicí soustavy, novotvary a vnější příčiny. V roce 2018 připadalo na úmrtnost na nemoci oběhové soustavy 43 % z celkem zemřelých, dále na novotvary 26 %, nemoci dýchací soustavy 7 %, nemoci trávicí soustavy 4 % a vnější příčiny nemocnosti a úmrtnosti 5 % (ČSÚ, 2019a). Úroveň a kvalita života, zdravotní péče a zdraví populace je určena také mírou kojenecké úmrtnosti, která představuje specifický druh úmrtnosti ve vztahu k prvnímu roku života. Úroveň kojenecké úmrtnosti v ČR patří dlouhodobě k nejnižší na světě. Jednou z hlavních sledovaných zdravotních komplikací v ČR a důležitým indikátorem oblasti nemocnosti je také cukrovka (diabetes mellitus zejm. 2. typu), která byla v roce 2018 zaznamenána u více než 1 milionu osob, přičemž každým rokem v průměru přibude kolem 10 tisíc nových případů (ÚZIS ČR, 2019). Hlavním faktorem vzniku diabetického onemocnění je špatná životospráva – nezdravé stravování a nedostatek pohybové aktivity. Dalším podstatným ukazatelem populačního zdraví je nemocnost, která udává jak četnost, tak typ onemocnění. Závažnost nemoci souvisí s faktorem hospitalizace, jež je dána počtem hospitalizovaných osob (hospitalizovanost). Ten v ČR přesahuje dva miliony osob za každý kalendářní rok. Dalším faktorem závažnosti nemoci u ekonomicky aktivní

části populace je pracovní neschopnost. V roce 2018 byla průměrná délka trvání jednoho případu pracovní neschopnosti 39,8 dne a v posledních letech dochází spíše k jejímu zkracování (ÚZIS ČR, 2019).

O kvalitě reprodukčního zdraví vypovídá mj. úroveň porodnosti, jež je ovlivněna také ekonomickou situací a populační politikou státu, systémem hodnot ve společnosti a z biologického a sociologického hlediska také závisí na výživě, sexuálním chování, kultuře aj. S reprodukčním zdravím populace ČR souvisí také sledování ukazatele potratovosti, u kterého je již od počátku 90. let 20. století zaznamenaný dlouhodobý pokles, a to i po období několikaleté stagnace trvající do roku 2008. Meziroční pokles počtu potratů se letech pohybuje až do 3 procent. Umělých přerušení těhotenství bylo v roce 2014 evidováno celkem 21 893 a v roce 2018 pak 18 298. Na potraty samovolné připadá více než 40% podíl ze všech potratů (37,5 % v roce 2014 a 40,4 % v roce 2018; ÚZIS ČR, 2019).

Další z oblastí a faktorů ovlivňujících zdraví jsou zdravotnické intervence, jejichž obsahem je zdravotní péče a aktivity zaměřené k léčení. Zahrnují ale i činnosti zaměřené na prevenci chorob, které mohou být a jsou zabezpečovány zdravotnickým systémem.

3. Cíl práce, zvolené území, indikátory a metody výzkumu

Hlavním cílem je vyhodnotit vybrané faktory zdraví obyvatelstva hospodářsky problémových okresů ČR v období let 2007 a 2016. Naplnění hlavního cíle je upřesněno dílčími cíli: 1) analyzovat tematické oblasti se vztahem ke zdraví obyvatel, 2) komparovat vybrané faktory zdraví obyvatel záměrně zvolených okresů s celkovou úrovní hodnot ČR a 3) stanovit a vyhodnotit regionálních disparit faktorů zdraví.

Zájmové regiony byly zvoleny z důvodů dostupnosti potřebných dat na úrovni okresů ČR (LAU 1). Jejich výběr vycházel z vymezení 57 hospodářsky problémových SO ORP (dle Strategie regionálního rozvoje ČR 2014–2020; MMR ČR, 2013), přičemž z těchto území vytváří celkem 13 okresů kompaktní regiony (tzn. je jimi tvořeno celé území okresu) v pěti krajích ČR. Jedná se o okresy: Sokolov, Děčín, Chomutov, Louny, Most, Teplice, Ústí nad Labem, Hodonín, Znojmo, Jeseník, Bruntál, Karviná a Ostrava-město (obr. 1). Data byla čerpána z veřejné databáze Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2019b) a z databáze Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR (ÚZIS ČR, 2019). Data byla zpracována v programu STATISTICA12 pomocí statistických metod.

Obr. 1: Hodnocené hospodářsky problémové okresy České republiky

Zdroj: vlastní zpracování v ArcData ČR

Pro hodnocení populačního zdraví bylo vybráno celkem 14 ukazatelů, které byly rozděleny do čtyř tematických oblastí: 1) pět ukazatelů struktury úmrtnosti (úmrtnost na nemoci oběhové, dýchací a trávicí soustavy, novotvary a vnější příčiny), 2) tři ukazatele nemocnosti (průměrná doba pracovní neschopnosti, hospitalizovaní a léčení diabetici), 3) tři ukazatele reprodukčního zdraví (úhrnná plodnost, samovolná potratovost a kojenecká úmrtnost) a 4) tři ukazatele zdravotnických intervencí (podíl lékařů, ordinací praktických lékařů pro dospělé a ordinací praktických lékařů pro děti a dorost).

Pro každou ze čtyř zkoumaných oblastí a pro každý okres byl stanoven kompozitní indikátor (index) vytvořený z hodnot v roce 2007 a 2016. Samotné tvorbě kompozitního indikátoru předcházelo zjištění korelací jednotlivých ukazatelů, dále byla provedena standardizace metodou min-max a konečná hodnota kompozitního indikátoru byla vytvořena formou agregace jako prostý součet hodnot (podrobněji Štercová, 2018). Kompozitní indikátor pro

jednotlivé oblasti tak představuje ukazatel, který je sestaven z několika dílčích ukazatelů, jež mohou být v různých měrných jednotkách, vykazovat různý stupeň závislosti a mají různou úroveň a variabilitu. Čím vyšší hodnoty kompozitní indikátor nabývá, tím lepších výsledků hodnocení region (okres) dosahuje (Minařík a kol., 2013).

4. Výsledky hodnocení zdraví v hospodářsky problémových okresech

Zjištěné hodnoty kompozitních indikátorů za každou ze čtyř oblastí a každý okres v roce 2007 a 2016 umožnily porovnávat jednak výsledky u jednotlivých okresů, ale také změnu v čase. Dále byly konkrétní vybrané ukazatele zdraví porovnány s daty za ČR jako celek.

4.1 Kompozitní indikátory dílčích oblastí zdraví

Nejpříznivějších hodnot kompozitního indikátoru za první oblast struktury úmrtnosti v roce 2007 dosáhl okres Bruntál (3,27). Ten vykazoval v roce 2007 ze všech sledovaných okresů nejnižší úmrtnost na vnější příčiny, jednu z nejnižších úmrtností na novotvary a průměrnou úmrtnost na nemoci oběhové, dýchací i trávicí soustavy. Okres Sokolov, který se dle hodnoty kompozitního indikátoru umístil na druhém místě (3,12), dosáhl mezi všemi analyzovanými okresy nejnižší úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy a druhou nejnižší úmrtnost na vnější příčiny, měl však nejvyšší úmrtnost na nemoci dýchací soustavy. Naopak nejméně příznivých hodnot kompozitního indikátoru v roce 2007 dosáhl okres Teplice (1,87) a okres Louny (1,55) s nejvyšší úmrtností na novotvary a nemoci trávicí soustavy. V roce 2016 se podle hodnoty kompozitního indikátoru nejlépe umístil okres Hodonín (3,95), který vykazoval nejnižší úmrtnost na novotvary a nemoci dýchací soustavy a druhou nejnižší úmrtnost na nemoci oběhové soustavy. Stejně hodnoty indikátoru dosáhl také okres Ústí nad Labem (3,95) s jednou z nejnižších úmrtností na nemoci oběhové soustavy. Na opačném konci hodnocení byl okres Bruntál (1,84) a Ostrava-město (1,71).

Ve druhé oblasti nemocnosti měl v roce 2007 nejpříznivější výsledky okres Znojmo (2,25) s nejkratší průměrnou dobou pracovní neschopnosti a nejnižším počtem léčených diabetiků. Na druhém místě se opět umístil okres Sokolov (2,16) s nízkým počtem hospitalizovaných i léčených diabetiků. Nejhorší situaci v oblasti nemocnosti naopak zaznamenal okres Ústí nad Labem (0,74) a zejména okres Teplice (0,01), který dosahoval nejdelší průměrné doby pracovní neschopnosti a nejvyššího počtu hospitalizovaných. V roce 2016 získal vysokou hodnotu indikátoru okres Chomutov (2,61) s průměrným výsledkem u všech tří sledovaných ukazatelů a opět také okres Sokolov (2,43). Ostatní okresy vždy zaznamenaly určité extrémy alespoň v jednom ze zkoumaných faktorů. Nejnižší hodnoty indikátoru dosáhl okres Teplice (0,89) a propadl se zejména okres Hodonín (0,54), kde byla nejdelší průměrná doba pracovní neschopnosti a vysoký počet hospitalizovaných.

Ve třetí sledované oblasti reprodukčního zdraví zaznamenal v roce 2007 nejpříznivější hodnoty okres Ostrava-město (2,40) a zejména okres Znojmo (2,56) s nejnižší mírou kojenecké úmrtnosti a nízkým podílem samovolných potratů na všech potratech. Nejhorší hodnoceným okresem v tomto roce se stal okres Louny (1,48) společně s okresem Jeseník (0,84), kde byl zaznamenán nejvyšší podíl samovolných potratů na všech potratech a současně jedna z nejnižších úhrnných plodností. V roce 2016 byl zhodnocen jako nejlepší okres Bruntál (1,77) a Ústí nad Labem (2,0). Naopak negativních výsledků dosáhly okresy Most (1,02) a opět okres Jeseník (0,72).

Čtvrtou sledovanou oblastí byla oblast zdravotnických intervencí. V roce 2007 zaznamenal nejpříznivější výsledek indikátoru okres Most (1,58) a okres Ostrava-město (2,51) s nejvyšším podílem lékařů a největším podílem ordinací praktických lékařů pro dospělé. Nejméně příznivý stav vykázal okres Chomutov (0,75) a okres Teplice (0,30), který zaznamenal nejnižší hodnoty ve všech sledovaných ukazatelích. V roce 2016 se opět umístil na prvním místě okres Ostrava-město (2,40), stejně jako na opačném spektru hodnocení znovu okres Teplice (1,10), který dosahoval opět nejhorších hodnot ve všech sledovaných indikátorech zdravotnických intervencí.

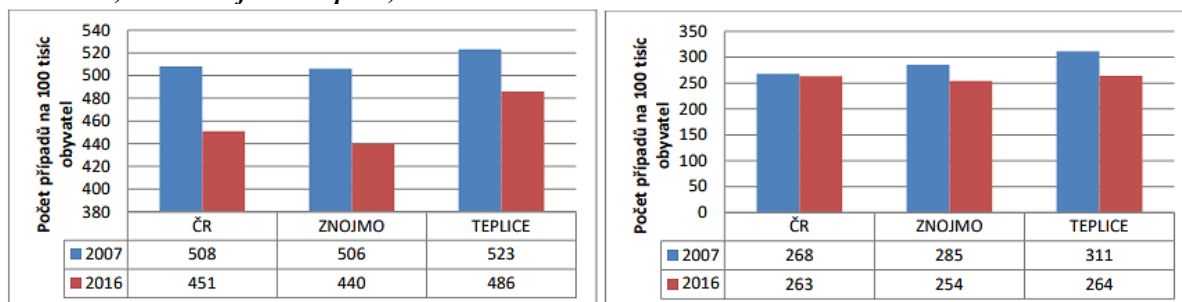
4.2 Srovnání vybraných ukazatelů zdraví s úrovní České republiky

Na základě výše uvedených výsledků bylo součtem hodnot kompozitních indikátorů všech čtyř hodnocených oblastí zjištěno, že nejpříznivější situace (nejvyšší hodnoty součtu kompozitních indikátorů) vykazuje okres Znojmo, a naopak nejméně příznivou situaci (nejnižší hodnoty) okres Teplice. Vybrané ukazatele pro tyto okresy byly porovnány s daty pro ČR v roce 2007 a 2016.

Z oblasti struktury úmrtnosti byly vybrány první dvě nejčastější příčiny smrti, a to nemoci oběhové soustavy a úmrtnost na novotvary. Okres Znojmo dosáhl v roce 2007 srovnatelné úrovně úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy (506 na 100 tis. obyv.), jako tomu bylo v případě ČR (508 na 100 tis. obyv.), zatímco okres Teplice zaznamenal větší podíl daných případů úmrtí (523 na 100 tis. obyv.). Změna v čase tohoto ukazatele byla ve všech srovnávaných regionech pozitivní, tedy s klesajícím trendem (v roce 2016 v ČR 451 na 100 tis. obyv.; Znojmo

440 na 100 tis. obyv.), přesto v okrese Teplice zůstává úmrtnost na nemoci oběhové soustavy nejvyšší (486 na 100 tis. obyv.; obr. 2 vlevo). Podobná situace byla prokázána i ve stavu a vývoji úmrtnosti na novotvary. V roce 2007 dosahovala úmrtnost na úrovni ČR 268 na 100 tis. obyv., v okrese Znojmo bylo dosaženo vyšší hodnoty 285 na 100 tis. obyv. a nejvyšší hodnota byla ze všech sledovaných okresů zaznamenána v okrese Teplice (311 na tis. obyv.). Do roku 2016 byl zaznamenán jednak pokles hodnot, ale zejména sblížení úmrtnosti na novotvary ve srovnávaných regionech s výrazným poklesem v hospodářsky problémových okresech (ČR 263; Znojmo 254 a Teplice 264 na 100 tis. obyv.; obr. 2 vpravo).

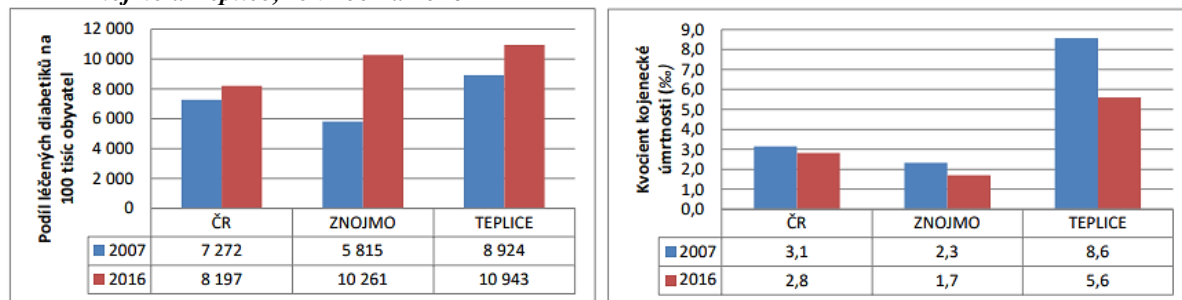
Obr. 2: Úmrtnost na nemoci oběhové soustavy (vlevo) a úmrtnost na novotvary (vpravo); na 100 tis. obyv.; ČR, okres Znojmo a Teplice; rok 2007 a 2016

Zdroj: ČSÚ (2019b), vlastní zpracování

Z oblasti nemocnosti byly porovnány podíly léčených diabetiků a z oblastí reprodukce míra kojenecké úmrtnosti. V případě podílu diabetiků je patrný rozdílný vývoj v ČR a vybraných okresech. Ačkoliv v roce 2007 byl podíl léčených diabetiků nejnižší v okrese Znojmo (5 815 na 100 tis. obyv.) a nejvyšší v okrese Teplice (8 924 na 100 tis. obyv.), došlo v průběhu 10letého období do roku 2016 k výraznému nárůstu zejména v okrese Znojmo (na hodnotu 10 264). V porovnání s ČR se jedná o nárůst o téměř 4,5 tis. případů, zatímco v okrese Teplice byl nárůst o 2 tis. a v ČR o méně než 1 tis. případů (obr. 3 vlevo). Stav a vývoj míry kojenecké úmrtnosti v obou letech 2007 a 2016 je podobný u hodnot pro ČR (3,1 resp. 2,8 ‰) a okres Znojmo (2,3 resp. 1,7 ‰), zatímco v okrese Teplice dosahuje výrazně vyšší úrovně (8,6 resp. 5,6 ‰), ačkoliv i zde došlo k pozitivnímu poklesu (obr. 3 vpravo).

Obr. 3: Podíl léčených diabetiků (vlevo; na 100 tis. obyv.) a míra kojenecké úmrtnosti (vpravo; ‰) ČR, okres Znojmo a Teplice; rok 2007 a 2016

Zdroj: ČSÚ (2019b), vlastní zpracování

Z oblasti zdravotnických intervencí byl pro porovnání oblastí a vývoje zvolen ukazatel podílu lékařů (obr. 4). Průměrný podíl lékařů v ČR byl v uvedených letech 4,4 resp. 4,6 na 1 tis. obyvatel. V roce 2007 byla zaznamenána nejvyšší hodnota pro okres Teplice (3,3) a až poté pro okres Znojmo (2,9). U obou okresů se situace do roku 2016 zásadně změnila. Podíl lékařů v okrese Znojmo narostl na 4,2 a přiblížil se průměrné hodnotě ČR, naopak v okrese Teplice dokonce nastal pokles na hodnotu 3,1 lékaře na 1 tis. obyv. (obr. 4).

Obr. 4: Podíl lékařů (1 tis. obyvj.); ČR, okres Znojmo a Teplice; rok 2007 a 2016

Zdroj: ČSÚ (2019b), vlastní zpracování

5. Shrnutí výsledků a závěr

Ve změnách hodnot kompozitních indikátorů v jednotlivých sledovaných oblastech a okresech lze určit pozitivní nebo negativní vývoj a regionální odlišnosti. V případě první oblasti (struktura úmrtnosti) byl zaznamenán negativní stav v okresech Bruntál, Děčín, Jeseník, Karviná, Most, Ostrava a Sokolov, zatímco k okresům s vyšší hodnotou indikátoru patřil Hodonín, Chomutov, Louny, Teplice, Ústí nad Labem a Znojmo. Za negativním vývojem struktury úmrtnosti některých okresů lze konkrétně sledovat nárůst úmrtí na nemoci oběhové soustavy a na novotvary. Ve druhé oblasti nemocnosti vykazovaly spíše negativní situaci okresy Bruntál, Hodonín, Chomutov, Karviná, Ostrava, Teplice a Ústí nad Labem. Vyšších hodnot dosáhly okresy Děčín, Jeseník, Louny, Most, Sokolov a Znojmo. Ve třetí oblasti, která se týkala reprodukčního zdraví, byl zjištěn negativní stav v okresech Chomutov, Jeseník, Karviná, Most, Ostrava, Teplice a Louny a spíše pozitivní stav v okresech Bruntál, Děčín, Hodonín, Sokolov, Ústí nad Labem a Znojmo. V okresech s negativním stavem oblasti reprodukce je spojen zejména nárůst kojenecké úmrtnosti. Čtvrtou hodnocenou oblastí byly zdravotnické intervence. V tomto případě patřil mezi okresy s negativním stavem okres Děčín, Chomutov, Louny, Most, Sokolov a Teplice a k okresům s vyšší hodnotou daného indikátoru Znojmo, Bruntál, Hodonín, Jeseník, Karviná, Ostrava a Ústí nad Labem.

Při porovnání ukazatelů zdraví obyvatel v hospodářsky problémových okresech bylo zjištěno, že většina jejich hodnot se v nepříznivém smyslu odchyluje od hodnot ČR jako celku. Potvrzuje se tak skutečnost, že často periferní poloha (ať už se jedná o vnitřní nebo hraniční periferii) a socioekonomická situace regionů (okresů) ovlivňuje ukazatele zdraví i zdravotnické intervence, což se týká především strukturálně postižených a zemědělských regionů. Současně se ukázalo, že i mezi hospodářsky problémovými okresy existují relativně značné rozdíly. Tyto odlišnosti se současně vztahují také k rozdílným výsledkům mezi jednotlivými hodnocenými oblastmi a okresy. Na základě dosažených výsledků nelze paušálně určit okresy, které by zřetelně vykazovaly pouze negativní hodnoty ve všech čtyřech zkoumaných oblastech. Dané zjištění podporuje nutnost věnovat se faktorům zdraví a zdravotního stavu obyvatelstva nejen v jeho komplexnosti, ale také na základě dílčích ukazatelů, které mohou kvalitu zdraví výrazně ovlivňovat. U zkoumaných hospodářsky problémových okresů, které dosáhly nižších hodnot indikátorů, dominuje například vysoký nárůst léčených diabetiků, který je výrazně vyšší, než je roční nárůst diabetiků v ČR. Většina těchto okresů vykazuje také nárůst úmrtí na nemoci oběhové soustavy, a to i přes skutečnost, že obecně tento typ úmrtí v ČR klesá.

Hlavním předpokladem zvýšení kvality zdraví a zdravotního stavu obyvatelstva je tedy zlepšení socioekonomické situace regionu (Marmot, 2017). Vzhledem ke skutečnosti, že zdraví je považováno za klíčový faktor regionálního rozvoje a konkurenceschopnosti, může vést jeho zvyšující se kvalita ke snižování sociální a ekonomické nerovnosti (Evropská komise, 2014). Obyvatelstvo žijící v hospodářsky problémových regionech nebo sociálně vyloučených lokalitách, mají ztížený přístup ke službám podpory zdraví a zdravotní prevence. Právě to může být příčinou dalšího prohlubování sociálních rozdílů a může ve svém důsledku vést ke zhoršování úrovně zdraví a zdravotního stavu obyvatelstva. Při plánování koncepce podpory zdraví by měl být brán zřetel na socioekonomické postavení jedince a populace i socioekonomickou situaci v regionech (Nagasu a kol., 2019). Zdraví, a tedy i odpovídající přístup ke zdravotní péči, jsou základním předpokladem pro předcházení chudoby a sociálního vyloučení (MMR ČR, 2014).

Literatura

- [1] AIDA, C., (2017). Regional Development Through Investments in the Health Infrastructure in Romania, 2007-2013 Programming Period. *Ovidius University Annals, Series Economic Sciences*, vol. 1, no. 2, pp. 79-83. ISSN 2393-3127.

- [2] ČSÚ, (2019a). *Zemřelí podle seznamu příčin smrti, pohlaví a věku v ČR, krajích a okresech - 2009 až 2018*. [online]. [cit. 2020-04-03]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-podle-pohlavi-a-veku-2008-2017-b1c67xq334>.
- [3] ČSÚ, (2019b). *Demografická ročenka okresů - 2009 až 2018*. [online]. [cit. 2020-02-02]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-okresu>.
- [4] DOLANSKÝ, H., DOLANSKÁ, L., (2017). *Stanovení výskytu „sociálních nerovností“ při dlouhodobém sledování úrovně provádění preventivních prohlídek*. Revizní posudkové lékařství, vol. 20, no. 3-4, pp. 83-92. ISSN 1214-3170.
- [5] EVROPSKÁ KOMISE, (2014). *Regionální politika: Zdraví*. [online]. [cit. 2019-05-08]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/regional_policy/cs/policy/themes/health/.
- [6] HILLEMEIER, M., LYNCH, J., HARPER, S., CASPER, M., (2004). *Data Set Directory of Social Determinants of Health at the Local Level*. [online]. [cit. 2020-01-03]. Dostupné z: <http://www.cdc.gov/cvh>.
- [7] HOLČÍK, J., (2004). *Zdraví pro všechny ve 21. století*. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR. ISBN 8085047330.
- [8] HÜBELOVÁ, D., HOŘÍNEK, M., KOZUMPLÍKOVÁ, A., (2019). Regionální disparity determinant zdravotního stavu obyvatelstva Kraje Vysočina a Ústeckého kraje v roce 2006 a 2016. In *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách: Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 708-716. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-89.
- [9] HÜBELOVÁ, D., JADCZAKOVÁ, V., ROUSOVÁ, G., (2017). Vliv demografických a socioekonomických determinantů na úmrtnost v okresech Jihomoravského kraje v letech 2006-2015. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách: Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 396-405. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-51.
- [10] MARMOT, M., (2017). Social justice, epidemiology and health inequalities. *European Journal of Epidemiology*, vol. 32, no. 7, pp. 537-546. ISSN 0393-2990. DOI 10.1007/s10654-017-0286-3
- [11] MINAŘÍK, B., BORŮVKOVÁ, J. VYSTRČIL, M., (2013). *Analýzy v regionálním rozvoji*. Praha: Professional publishing. ISBN 9788074311291.
- [12] MMR ČR, (2013). *Strategie regionální rozvoje ČR 2014-2020*. [online]. [cit. 2020-25-02]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/08e2e8d8-4c18-4e15-a7e2-0fa481336016/SRR-2014-2020.pdf>.
- [13] MMR ČR, (2014). *Dohoda o partnerství pro programové období 2014-2020*. [online]. [cit. 2019-20-12]. Dostupné z: http://www.strukturalni-fondy.cz/getmedia/30da8053-6cd2-4fee8cb7-fdd901504ae9/Dohoda-o-partnerstvi_schvalena-EK-26-8-2014.pdf.
- [14] NAGASU, M., KOGI, K., YAMAMOTO, I., (2019). Association of socioeconomic and lifestyle-related risk factors with mental health conditions: a cross-sectional study. *BMC Public Health*, vol. 19, no. 1, pp. 1-14. ISSN 0393-2990. DOI 10.1186/s12889-019-8022-4.
- [15] NOVÁČEK, P., MEDERLY, P. (eds.), 1996. *Strategie udržitelného rozvoje*. Praha: G plus G. ISBN 8090189628.
- [16] PAYNE, N., JONES, F., HARRIS, P. R., (2013). Employees' perceptions of the impact of work on health behaviours. *Journal of Health Psychology*, vol. 18, no. 7, pp. 887-899. ISSN 1359-1053. DOI 10.1177/1359105312446772.
- [17] PINTO, D. A., GLATTSTEIN-YOUNG, G., MOHAMED, A., BLOCH G., LEUNG, F. R. H., GLAZIER, R. H., (2016). Building a Foundation to Reduce Health Inequities: Routine Collection of Sociodemographic Data in Primary. *The Journal of the American Board of Family Medicine*, vol. 29, no. 3, pp. 348-355. ISSN 1557-2625. DOI 10.3122/jabfm.2016.03.150280.
- [18] ŠTERCOVÁ, J., (2018). *Hodnocení faktorů zdravotního stavu obyvatel hospodářsky problémových regionů České republiky*. Brno: Mendelova univerzita v Brně (diplomová práce).
- [19] ÚZIS ČR, (2019). *Zdravotnická ročenka České republiky 2018*. Praha: ÚZIS ČR. ISSN 1210-9991.
- [20] VILINOVA, K., REPASKA, G., VOJTEK, M., DUBCOVÁ, A., (2017). Spatio-temporal Differentiation of Cancer Incidence in Slovakia. *European Spatial Research and Policy*, vol. 24, no. 2, pp. 167-190. ISSN 1896-1525. DOI 10.1515/esrp-2017-0015.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu „Environmentální index pro hodnocení kvality života v urbánních oblastech“ s registračním číslem 2020/011 podpořeného Interní grantovou agenturou Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně.

NEW CORONAVIRUS DISEASE – DATA FROM THE REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC

Nový koronavirus – data z krajů České republiky

JANA ROZMARINOVÁ

Katedra veřejné ekonomie | *Department of Public Economics*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 450924@econ.muni.cz

Annotation

A new coronavirus disease (COVID-19) spread across the world from Wuhan (China) in the first quarter of 2020. The goal of our research in this paper is to map the extension of coronavirus cases across the regions of the Czech Republic and to describe the trends in dissemination within the regions. The results of a descriptive analysis of cases in the regions of the Czech Republic are reported. The survey was based on the reports by the Regional Hygiene Station of the Czech Republic. The number of days to reach 100 cases in the regions, the average age of patients in the region and the median age of the population in individual regions were calculated. The number of days to reach 100 cases in a region shows in the speed of the spread of the virus in the region. The regions with the most aggressive beginning of the infection are not those currently reporting the highest numbers of infection. Concerning the division of cases into individual regions, the Prague region is the leader in absolute numbers. The Karlovarský region, together with Prague, is the most affected if taking into account the size of the population.

Key words

regions of the Czech Republic, coronavirus

Anotace

Zcela nové onemocnění koronaviru (COVID-19) se rozšířilo z počátkem roku 2020 z Wuchanu (z Číny) a dostalo se mu nadnárodního významu v prvním čtvrtletí roku 2020. Cílem příspěvku bylo zmapování rozšíření COVID 19 v rámci krajů České republiky. V našem příspěvku uvádíme výsledky základní deskriptivní statistiky případů COVID-19 v krajích České republiky. Náš průzkum byl založen na datech krajských hygienických stanic, která jsou v agregované podobě veřejně dostupná. Počítali jsme následující indikátory: Počet dní pro dosažení 100 případů v regionu, průměrný věk pacientů v daném regionu a střední věk, počet případů na 100 000 obyvatel. Počet dní k dosažení 100 případů v regionu ukazuje na rychlost šíření viru v kraji v prvních týdnech nákazy. Bylo zjištěno, že regiony s nejagresivnějším začátkem infekce nejsou těmi, které nyní hlásí nejvyšší počet nakažených. Co se týče počtu případů v jednotlivých krajích, je Praha v absolutních počtech lídrem. Karlovarský kraj spolu s Prahou jsou nejvíce zasaženy, pokud data očistíme od počtu obyvatel jednotlivých krajů, který se významně liší.

Klíčová slova

kraje České republiky, koronavirus

JEL classification: I14

1. Introduction

The general view of health conditions and disease environments is as first-order direct determinants of economic development (Acemoglu, Johnson, Robinson, 2003). The effect of health on economic development and growth is much debated in large amounts of national and international literature and as recently summarised by Acemoglu and Johnson (2007), suggests that mortal diseases and pandemics have a serious economic impact. The negative impact is that these diseases and pandemics reduce the labour supply while the positive impact is that they later increase real wages and improve living conditions. The economic impacts of the disease can be classified as direct and indirect costs. The direct costs include hospital costs, lost working days and the costs of medication (Meltzer et al.1999). The indirect costs tend to be more significant and include the economic multiplier effects of the direct costs, plus the results of shifts in the structural parameters governing such fundamental economic behaviour as

consumption (Meltzer et al.1999). A pandemic can also play an important indirect role in shaping economic development when it affects institutional choices (Acemoglu, Johnson, Robinson, 2003).

Pandemics have accompanied the pattern of human evolution from antiquity until modern civilization and some, e.g. the Spanish flu pandemic (which was probably the most dramatic in terms of loss of human lives) have dramatically changed the fortunes of cities and nations (Percoco, 2016). The epidemiologic practice makes a significant contribution to emerging population-based health management frameworks (Timmreck, 2002).

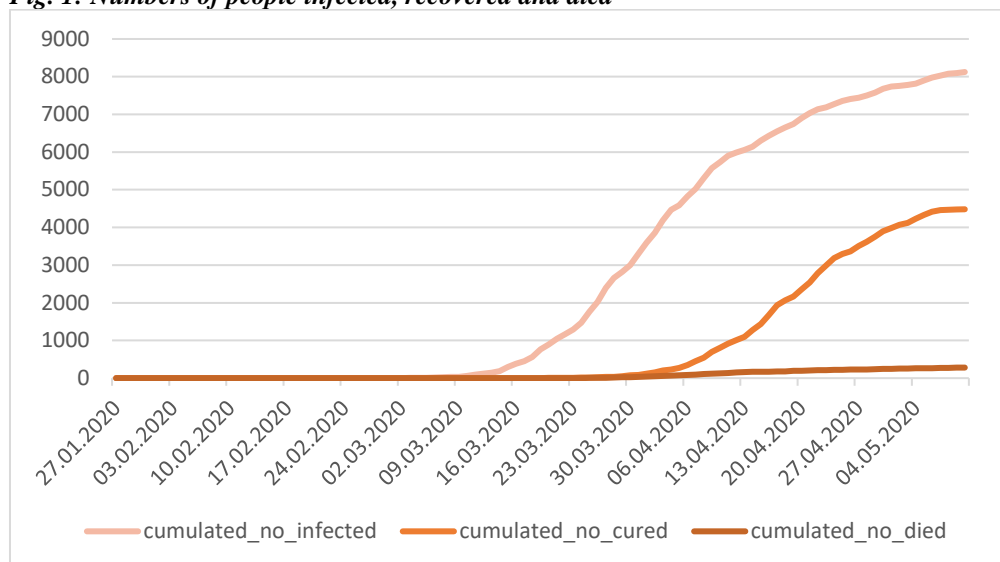
A new coronavirus (2019-nCoV) occurred in Wuhan in the Hubei Province in China in December 2019 and within a short time quickly spread across the world (Sohrabi et al., 2020; Li et al., 2020). The Czech Republic was no exception and reported its first case on 1.3.2020.

Scientific literature aimed at coronavirus disease has since rapidly appeared with many authors proposing solutions to how to proceed in this unprecedented situation. Remuzzi and Remuzzi (2020) studied the coronavirus outbreak in Italy while Legido et al. (2020) addressed government coordination of the diverse regions of Spain. Luchini et al. (2020) contributed to improving the quality of health decision-making by providing an acceleration/deceleration comparison of confirmed cases over the health policy responses across various countries. Ferguson et al. (2020) showed how epidemiological modelling can inform policymaking.

This paper uses descriptive statistics to map and discuss regional disparities in the individual regions of the Czech Republic. As of 11th May 2020, the virus has infected thousands of people. The Government of the Czech Republic declared a state of emergency on 12th March 2020 and extensive measures to reduce person-to-person transmission of COVID-19 have been implemented to control the outbreak.

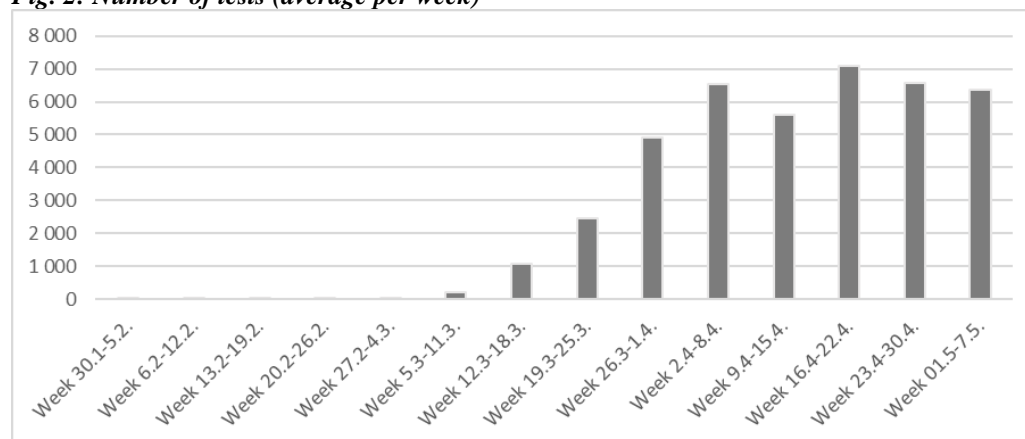
As of 11th May 2020, the number of confirmed cases in the Czech Republic has reached 8,136 while 4,602 patients have recovered and 284 have died. The number of people tested now (11th May) exceeds 306,000. The Czech Republic has managed the epidemic without exceeding the capacity of its hospitals and the collapse of the healthcare system. In contrast, countries such as Italy have been severely affected. There was serious concern regarding the capacity of the Italian national health system to effectively respond to the needs of infected patients and those who require intensive care for SARS-CoV-2 pneumonia (Remuzzi, Remuzzi, 2020).

Fig. 1: Numbers of people infected, recovered and died

Source: based on the data of the Ministry of Health of the CR

Testing is essential when managing the course of an epidemic (Sharfstein et al. , 2020). In the Czech Republic, the course of testing is shown in Fig. 2. The table shows that the average number of tests increased until the second week of May. So that the trend can be described more accurately, the number of tests in the Czech Republic are presented as number for individual weeks (for individual weeks from the week in January) to avoid fluctuations caused by weekends and public holidays. The number of tests had increased to over 7,000 per week by the third weekend in April, then slightly decreased to between 6,000 and 7,000 per week.

Fig. 2: Number of tests (average per week)

Source: Based on the data of the Ministry of Health of the CR

The Czech Republic has introduced a number of measures that are among the strictest in the EU countries and probably led to a milder course of the epidemic outbreak.

2. Methodology

The main goal of the research in this paper is to map the extension of coronavirus cases across the regions of the Czech Republic and to describe dissemination trends in the regions. The nature of the study takes the form of an epidemiological study. This paper provides an empirical basis for further scientific study and research work in this field.

The data required for mapping the spread of COVID-19 in the conditions of the Czech Republic was obtained from the website of the Ministry of Health of the Czech Republic from the reports from the Regional Hygiene Station of the Czech Republic. The data was available as aggregated open datasets for download in the CVS format. Every positive person is represented (date, age, gender, and the region code is assigned to individuals) and the data is fully anonymised. The sample structure is shown in Tab. 1. The data was ranked according to the accessories for individual regions and also ranked by date. In this way, the prepared file could already be processed regarding the aim of this article.

Simple descriptive statistics were used with formulas for the average, median, absolute frequency and relative frequency. In addition, the necessary dates were selected as the first case in the region. Particular indicators were also calculated: the number of days to reach 100 cases in the regions; the average age of patients in the region and the median share of the patients with COVID-19 in the regions belonging to group 75+, these calculations were based on the data as of 11th May. New cases in the week 18-24th May were added while preparing the final paper after the first stage of the review process to show the current activity of the virus in the regions. All the data was processed in the Excel editor.

Tab. 1: A Sample

Date	Age	Gender	Reg. code	Infected out of CR	Country code
07.03.2020	3	M	CZ010	1	IT
08.03.2020	62	M	CZ010	1	IT
08.03.2020	62	Z	CZ010		

Source: Based on the data of the Ministry of Health of the CR

3. Results

The results are summarised in Tab. 2.

3.1 First reported case

The first reported cases in the regions of the Czech Republic were in Prague and the Ústecký region (date 29.2.2020). Eight days later, new cases appeared in the Středočeský region. Following these, COVID-19 was positively tested in all regions of the Czech Republic until 12.3.2020.

Tab. 2: COVID-19 in the regions of the Czech Republic

Region	First reported case	Country	Days reaching 100	No of cases.	No of cases 100 thousand	Average age	Median age	New cases week 18 - 24 May
Praha	29.02.2020	IT	15	1842	140.7	46.5	42	63
Středočeský	08.03.2020	NA	12	946	69.1	44.6	42	27
Jihočeský	11.03.2020	DE	21	179	27,9	47.1	44	1
Plzeňský	11.03.2020	IT	19	632	108.0	46.9	47	8
Karlovarský	11.03.2020	IT	20	427	144.7	44.9	45	17
Ústecký	29.02.2020	IT	29	503	61.4	49.3	47	6
Liberecký	12.03.2020	IT	20	197	44.6	48.5	49	1
Královéhradecký	09.03.2020	NA	23	189	34.5	43.1	47	1
Pardubický	11.03.2020	AT	20	278	53.3	45.5	45	5
Vysočina	10.03.2020	IT	21	178	35.0	41.4	46	6
Jihomoravský	11.03.2020	IT	14	493	40.9	45.9	45	13
Olomoucký	10.03.2020	DE	14	699	112.8	42.8	43	5
Zlínský	09.03.2020	IT	18	337	57.5	42.1	44	14
Moravskoslezský	12.03.2020	IT	22	1128	95,3	47.4	47	224

Note: Number of cases as of 11th May

Source: Based on the data of the Ministry of Health of the CR

In the case of nine regions, the first infected persons in the region became infected with the virus in Italy, two first cases in Jihočeský and Olomoucký were reported as infected from Germany, and one case from Austria, where the first person from the Pardubický region was infected. The reason that Italy prevailed in terms of infection is that the period at the end of March in the Czech Republic is connected with the spring holidays of primary and secondary schools and families often spend these holidays skiing in the Alps in Italy.

There are two further cases where this information was not available (Středočeský and Královéhradecký regions). Due to the closing of the borders shortly after the initial spread of the virus in the Czech Republic, then according to the dataset from the hygiene stations, the virus spread without the contribution of foreign trips during April. In the case of the Prague region, there were 77 infected people in Prague as of 15th March of which 33 were infected in Italy (55%); the share infected abroad decreased to 0% during April.

3.2 Number of days to reach 100 infected people

The number of days in individual regions until the virus infected 100 people were calculated. The number of days to reach 100 infections indicates the rate of the spread of the virus in the first days and the base from which the virus further spread. This indicator is also related to the total relative number of people infected in the region in Figure 3. The number of days in which the virus spread to 100 cases ranged from 12 days (Středočeský); 14 days (Jihomoravský, Olomoucký); 15, 18, 19 days (Praha, Zlínský, Plzeňský); 20 days (both for Karlovarský and Liberecký, Pardubický); 21 days (Jihočeský, Vysočina); 22, 23 days (Moravskoslezský, Královéhradecký); 29 days (Ústecký).

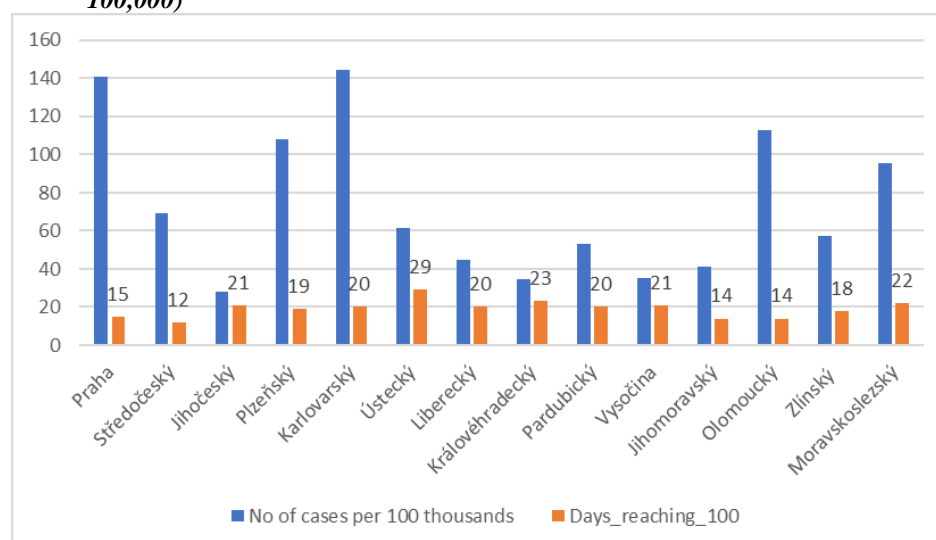
3.3 Absolute and relative numbers of cases on 11th May

The number of cases of people infected in the regions in absolute and relative numbers is reported here. Concerning absolute numbers, the Prague region is the highest (1842) followed by Středočeský (946), then Plzeňský (632) and Jihočeský (179) as the most infected regions. However, the numbers were then recalculated relatively (number infected per 100,000 people) due to the differently populated regions. The regions could then be ranked (relatively per 100,000) as follows: Karlovarský (144.7), Praha (140.7), Olomoucký (112.8) and Plzeňský 108.0. The least affected were Jihočeský (27.7), Královéhradecký (34.5) and Vysočina (35).

3.4 Spread from the initial outbreak and the prospective course

Our premise was that the number of days to reach 100 cases in the regions shows in the speed of the spread of the virus in the region for the whole period to 11th May (a larger base of infected people would initially mean a worse course of the COVID-19 epidemic). The data does not confirm this relation. To show the regions where this relation held then the Olomoucký region and Prague are examples where the expansion to 100 infected people was relatively quick compared to other regions and are currently among the most affected regions (relatively). However, the Středočeský and Jihomoravský regions had a rapid onset followed by a more favourable course, see Fig. 3.

Fig. 3: Number of days to reach 100 infected people; Number of people infected in the region (recalculated to 100,000)

Source: Based on the data of the Ministry of Health of the CR

3.5 Average and Median age, accessories for the risk group

The probability of complications due to Covid-19 varies widely across the age of the patients. The empiric results approximately showed that these rates of complications caused hospitalisation (Table 3). Based on the data from the regions of the Czech Republic, the average age of patients in individual regions is from 41.4 (Vysočina) to 49.3 (Ústecký), and a median age from 42 (Středočeský) to 49 (Liberecký). The share of infected patients in individual age groups is a more convenient indicator. The share of patients belonging to the high risk group 75+ were calculated as follows (regions sorted from the highest ratio):

Tab. 3: Rate of hospitalisation COVID-19 increase by age

Age group (years)	0-4	5-17	18-49	50-64	65-74	75-84	>84
Hospitalization rate	0.3	0.1	2.5	7.4	12.2	15.8	17.2

Source: Garg (2009)

Jihočeský (15%), Praha (13,7 %), Ústecký (13%), Moravskoslezský (12%), Vysočina (11%), Pardubický (10%), Olomoucký (9,7%), Jihomoravský (9%), Plzeňský (8,8%), Středočeský (6,7%). Liberecký (6,6 %), Královéhradecký (5,2%), Zlínský (4,7%), Karlovarský (4,6%). The proportion of people with COVID-19 who belong to risk groups is very diverse in the regions. One comment is important here, the Karlovy Vary region is the most affected region concerning relatively. The calculation of shares of patients in the individual age categories show that on the other hand the Karlovarský region has the most advantageous proportion of people with COVID-19 (in terms of possible complications rates which we know from the previous empirical research Garg (2009)).

3.6 Current activity of the virus in the regions

Data on how many people are acutely treated with COVID-19 in the regions cannot be obtained at present. CSV files with specific numbers of cured and acute cases are not shown in the available data. However, the number of new infections in the last week may show on the current level of the spread of COVID-19, and this is shown in Tab. 2., in the column "New cases week 18-24 May". In many regions, new data indicates that the virus is spreading only minimally: Jihočeský, Liberecký, Královéhradecký (1 case in a week), Pardubický, Olomoucký (5

cases in a week), Ústecký, Vysočina (6 cases in a week), Plzeňský (8 new cases in a week), Jihomoravský (13), Zlínský (14), Karlovarský (17), Středočeský (27), Praha (63), Moravskoslezský (227). The Moravskoslezský Region recorded a significant increase in the number of new cases during the week 18th to 24th May, due to the spread of the virus in the Darkov coal mine. In other regions, the rate of spread is proportional to the size of the region and the number of cases infected so far.

4. Conclusion

The contribution of this paper is primary information about the current level of the spread of COVID-19 in the regions of the Czech Republic. Through the analysis, we identified the regions with a higher relative infection with coronavirus, while the differences among individual regions of the Czech Republic are not negligible. Concerning absolute numbers, the Prague region is the highest (1842 infected as of 11.5.2020) followed by Středočeský (946 infected as of 11.5.2020). The relative numbers (number infected per 100,000 people) show that the Karlovarský region and Prague are the most affected by COVID-19. The date of processing dates back to 11th May. The regional situation has now changed significantly due to the high number of infections in the Darkov mine. This paper examined if the higher number of days to reach 100 infected people was followed by a burdensome course of the epidemic in the region, but this relation has not been confirmed.

With the analysis, knowledge is acquired that fulfils the scientific goal of the paper, which is to present data on the epidemic situation among the regions of the Czech Republic. Further research in the area of the COVID-19 epidemic is accordingly called for and researchers still have much to do. It will be an effort to arrive at a more balanced assessment of the real impact of the epidemic (see the discussion on the direct and indirect cost in the theoretic part of the paper). Such an assessment of the real impact of COVID-19 epidemic should be a challenge and cannot be counted only by the number of people who died.

The survey shows a high variability among the regions of the Czech Republic. My recommendation for managing the epidemic, while maintaining the most favourable conditions for the economy and the development of individual regions, would be to set measures according to the epidemiological situation in the individual regions of the Czech Republic even if the situation can rapidly change (for example, recent events in the Darkov mine.). This focus on individual outbreaks of the epidemic would bring more favourable conditions for the development of the regions (in the situation when some of them have, for example, one new case of COVID-19 in one week). In the situation of such significant variability of infection among the regions, the path of universal measures set out for the territory of the whole Czech Republic is not desirable (the indirect costs exceed direct costs).

This paper particularly traces the challenge of epidemic mapping of the virus among the regions. It will be an endeavour to arrive at a balanced assessment of the impact of the epidemic COVID-19 epidemic. The scope of the survey introduced in the paper could be a suitable basis and a starting point for further scientific activities in the field of COVID-19 and its impact on regional development.

Literature

- [1] ACEMOGLU, D., JOHNSON, A., ROBINSON, S., (2003) Disease and development in historical perspective. *Journal of the European Economic Association*, vol. 2, no. 3, pp. 397-405.
- [2] ACEMOGLU, D., JOHNSON, S., (2007). Disease and development: the effect of life expectancy on economic growth. *Journal of Political Economy*, vol. 115, no. 6, pp 925-985.
- [3] MINISTERSTVO ZDRAVOTNICTVÍ ČESKÉ REPUBLIKY, (2020). *COVID-19: Přehled aktuální situace v ČR*. [online]. [cit. 2020-05-11]. Available at <https://onemocneni-aktualne.mzcr.cz/covid-19>.
- [4] FERGUSON, N. M., et al., (2020) Impact of non-pharmaceutical interventions (NPIs) to reduce COVID-19 mortality and healthcare demand. *Imperial College COVID-19 Response Team*. Preprint at Spiral. DOI 10.25561/77482.
- [5] GARG, S., (2020). Hospitalization rates and characteristics of patients hospitalized with laboratory-confirmed coronavirus disease 2019—COVID-NET, 14 States, March 1–30, 2020. *MMWR. Morbidity and Mortality Weekly Report*, vol. 69, no. 15, pp. 458–464. DOI 10.15585/mmwr.mm6915e3.
- [6] LEGIDO-QUIGLEY, H., et al., (2020). The resilience of the Spanish health system against the COVID-19 pandemic. *The Lancet Public Health*. DOI 10.1016/S2468-2667(20)30060-8.
- [7] LI, Q. et al., (2020). Early transmission dynamics in Wuhan, China, of novel coronavirus-infected pneumonia. *New England Journal of Medicine*, vol. 382, no. 13, pp. 1199-1207. DOI 10.1056/NEJMoa2001316.
- [8] LUCHINI, S., et al. (2020). *Urgently needed for policy guidance: an operational tool for monitoring the COVID-19 pandemic*. Working Paper. Available at <https://hal-amu.archives-ouvertes.fr/hal-02526456/document>.

- [9] MELTZER, M., COX, J., FUKUDA, K., (1999). The economic impact of pandemic influenza in the United States. *Emerging Infectious Diseases*, vol. 5, no. 5, pp. 659-671. ISSN 1080-6040. DOI 10.3201/eid0505.990507.
- [10] PERCOCO, M., (2016). Health shocks and human capital accumulation: the case of Spanish flu in Italian regions. *Regional Studies*, vol. 50, no.9, pp. 496-1508. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343404.2015.1039975.
- [11] REMUZZI, A., REMUZZI, G., (2020). COVID-19 and Italy: what next? *The Lancet*, vol. 7, no 5, pp. 1228-1228. DOI 10.1016/S0140-6736(20)30627-9.
- [12] SHARFSTEIN, J. M., BECKER, S. J., MELLO, M., (2020). Diagnostic testing for the novel coronavirus. *Jama*, vol. 323 no. 15, pp. 1437-1438. DOI 10.1001/jama.2020.3864.
- [13] SOHRABI, C., et al., (2020). World Health Organization declares global emergency: A review of the 2019 novel coronavirus (COVID-19). *International Journal of Surgery*, vol. 74, pp. 71-76. DOI 10.1016/j.ijssu.2020.02.034.
- [14] TIMMRECK, T. C., (2002). *An introduction to epidemiology*. USA: Jones & Bartlett Learning. ISBN 978-0763706357.

MAJORITY SOCIETY AND ITS COEXISTENCE WITH ARAB AND MUSLIM NEIGHBORS IN THE CITY OF TEPLICE

Majoritní společnost a soužití s arabskými a muslimskými občany
ve městě Teplice

MONIKA NOVÁ

Katedra psychosociálních věd a etiky | Department of Psychosocial Sciences and Ethics
Husitská Teologická | Hussite Theological Faculty
Univerzita Karlova | Charles University
✉ Pacovská 350/4, 140 21 Prague, Czech Republic
E-mail: monika.nova@htf.cuni.cz

Annotation

Writing this paper, the author wished to define problems that stem from the process of integrating Arab immigrants into the wider contemporary society of Teplice, not least because the city has often been mentioned in Czech media as a place where the foreigners are allegedly ill-adjusted to the local culture. Relying on the methods of qualitative research and on specifically constituted focus groups, we tried to find out what makes the process of integration in the city so troubled. In so doing, we considered the views presented by the representatives of municipal authorities, the non-profit sector and charity & church organizations - all more or less professionally engaged in the subject of our interest. Our results confirmed that Teplice is an illustrative example of the suitable practice. As mentioned in the Conclusion below, the Arab and Muslim societies follow certain rules and try hard to make them understood and tolerated.

Key words

Arab, coexistence, integration, majority, Muslim, society

Anotace

Cílem textu je vymezit povahu problémů, které doprovází proces integrace arabských imigrantů v současných Teplicích, jež jsou městem často zmiňovaným v českých médiích v souvislosti s údajným nepřizpůsobováním se cizinců místní kultuře. Pomocí metody kvalitativního výzkumu a zrealizovaných focus group chceme zmapovat, jaké problémy provázejí proces integrace v tomto městě. A to z pohledu zástupců místních úřadů, neziskového sektoru, charitativních a církevních organizací, kteří se daným tématem ve větším, či menším rozsahu ve výkonu své pracovní činnosti a profese zabývají. Hlavní výzkumná otázka zní: Jaké je spolužití občanů z arabských států a muslimů ve městě Teplice? Výsledky nám poukazují, že město Teplice je možné označit za vhodný příklad z praxe. V závěrech uvádíme, že život arabské a muslimské společnosti se řídí pravidly. Pravidla a zásady intenzivně vyjednávají.

Klíčová slova

Arab, integrace, majorita, Muslim, soužití, společnost

JEL classification: F22, F36, F62, R23, Z 12, Z32

1. Introduction

Let us first mention a few basic facts relevant to the subject to be examined and define the terms to be used, particularly the difference between an Arab and a Muslim:

An Arab is typically considered to be a member of a large nation (possibly a group of nations) nowadays spread over more than twenty independent states (formally assembled in the Arab League). In contrast, a Muslim is a follower of Islam, currently the second largest world religion. True enough, out of the 400 million Arabs living today, the overwhelming majority are Muslims - practicing Muslims, believers only and just nominal (aka cultural) Muslims. On the other hand, the Arab countries (e.g. Egypt, Lebanon, Syria, ...) are also a home to millions of Arabs belonging to a range of Christian churches as well as thousands of Jews / Arabs speaking Arabic and professing Judaism (especially Morocco and Tunisia) (Kondrys, 2018).

Used below, you will find also the expression "Arab & Muslim community". This term will depict immigrants coming from Arab countries who may or may not be Muslims. The word "Arab" will encompass all people born in an Arab country and those whose parents have roots in an Arab country. The word "Muslim" will be dedicated to a believer of Islam

Used below, you will find also the expression "Arab & Muslim community". This term will depict immigrants coming from Arab countries who may or may not be Muslims. The word "Arab" will encompass all people born in an Arab country and those whose parents have roots in an Arab country. The word "Muslim" will be dedicated to a believer of Islam.

The definitions of Arabs and Muslims are associated with usual habits and insights considered as being dominant in the culture and determining its essential character (Polačko, 2019). An objective characteristics of Arab and Muslim community requires interpretatively neutral understanding of a different culture based on cultural relativism (Dupkala, 2017).

One of the main differences in Muslim and Arab culture is a completely different understanding of the dignity of human being. European realities are determined by the historical development and associated perception of man as such (Storoška 2018a). The reasons are religious. Euro-American culture is directly based on Christian religion and ethics including their Judaic roots, together with Ancient Greek philosophy and Roman law. But it is the religion that is often understood as a core of a culture with a great importance for understanding the meaning of life (Polačko, 2018). In the European culture the respect of human dignity is based on the biblical idea of non-judgment, that is resulting also in a complicated European system of social help (Storoška 2018). Such implications can be found in many other aspects of the society. The religion together with philosophy also affects the critical thinking in a general systemic perspective in a connection with various academic disciplines (Ambrozy, Meneses, 2017). The Arab society is based on a different culture and different religion. The author Oleg Soskin (2016) named 6 different civilizations in today's world in a competition. Euro-Atlantic civilization is in a competition with the Muslim civilization, that is mentioned as the most radical one (Soskin 2016). Another author Rudolf Dupkala (2016) wrote about the society of Euro-Islam. This cultural and religious group is formed by the Asian and African citizens of the European Union, but also from the converts of ethnic Europeans (Dupkala 2016).

Kostkova (2019) talks about the needs of Arab clients in the spa facilities of the Moravian-Silesian Region in the Czech Republic. Comparison of the Czech Republic and the Muslim economy - Malaysia can also be illustrated by the authors of Hamplov, Maskuriy, Ibrahim (2020), where the current business conditions are assessed. As regards the Czech Republic, the Center of Muslim Communities was officially recognized as late as 2004. The Center, serving as an umbrella organization for the Muslim communities of Prague, Brno and Teplice, is based in Blatská Street in Prague, also a location of one of the two Prague mosques. The activities that Muslims pursue in Prague and Brno are associated with Islamic Foundations (the Prague Islamic Foundation was established in 1992, its Brno counterpart in 1994). The institutions not only attend to internal affairs but they also disseminate information among general public. Similar aims are furthered by the Muslim Union and specified in its Statutes, namely "... providing, planning and conveying unbiased information about Islam; supporting cultural education; helping the sick and socially disadvantaged Muslims as well as Muslims affected by natural or any other disasters (Muslim Union, 2013).

The younger generation is organized in the Union of Muslim Students. The believers, besides frequenting the places mentioned above, can also use dedicated prayer rooms, and the foreign students can access, for example, prayer rooms established at university campuses.

As indicated by the last (2011) Census performed in the Czech Republic, and despite all the higher estimates, the number of persons professing to be Muslims and/or members of the Center of Muslim Communities amounted to just 3358 people (ČSÚ, 2011). Obviously, many of the believers did not consider the connection with Islam to be the most important criterion of identification.

1.1 Theoretical background

The theme of integration and some examples of good practices in integrating the "Arab & Muslim community" into European regions is addressed by Paul Statham and Jean Tillie in their paper titled "Muslims in their European societies of settlement: a comparative agenda for empirical research on socio-cultural integration across countries and groups", where the authors examine the subject of Muslim integration into west European communities. They conclude that in a good many European regions the Muslim culture and religion disadvantage the believers in their

social and economic activities - there the integration will have to be actively facilitated by the regional and municipal authorities and their representatives.

An indicator of successful integration was identified by Stephan Vopel and Dr. Yasemin El-Menouar in their paper called *Clear Progress for Integration of Muslims in Western Europe (2017)*: they consider the integration a success provided that at least 75% of the second-generation Muslims spend a part of their leisure with also non-Muslims. In addition, the contact between religions was found progressing with each generation just like the Muslims' identification with their host country. A study published by the Bertelsmann Foundation and focused on the Muslim population of five countries (U.K, Austria, Germany, Switzerland and France) found out that 76% of the second-generation Muslims mastered the local European language just as well as their mother tongue.

Yasemin El-Menouar, an Islam specialist of the Bertelsmann Foundation, maintains in his paper titled *Muslims integrate in Europe despite discrimination: study that no west European country has yet developed a sound strategy aimed at equal opportunities and on respecting religious diversity*.

Religion Monitor (2017) identified three basic strategies for encouraging integration and cohesion in west European societies: firstly, to offer better opportunities of participating in the systems of education and employment; secondly, to allow Islam the same legal standing as enjoyed by the other institutionalized religious groups and thus promote religious diversity; and thirdly, to encourage intercultural contacts and inter-religious discussions, e.g. at schools, within neighborhoods and in media.

Irena Kogan, Eric Fong and Jeffrey G. Reitz noticed in their paper titled *Religion and integration among immigrant and minority youth (2019)* that though many studies inquired into the role played by religion in the process of immigrant integration, little is known about the mechanisms of religious influence and the extent to which religion helps or hinders the social, economic and cultural integration of immigrants.

In the same paper the authors (Irena Kogan, Eric Fong & Jeffrey G. Reitz, *Religion and integration among immigrant and minority youth /2019/*) explored also the regional and supranational aspects of the role that religion played in the process of social, economic and cultural integration of immigrants and minorities, with special emphasis on experience gained by the immigrant youth. They observed that the formative years of adolescence and early maturity laid the groundwork for the subsequently developed integration trajectories of individuals.

Muslims are unhappy about how they are mentioned in press and what information about them is in public domain. Muslim community then tends to establish its own media, especially websites, and offer alternative news and coverage - these observations were mentioned by Allievi (2003). Muslim owned media do an important job of creating and cultivating the community image; shaping collective imagination; and keeping in touch with the other Muslims (Maréchal, Allievi, Dassetto, Nielsen, 2005).

Comprehensive literature dealing with Islam and Muslim integration is scarce on the Czech book market. What is available can be split into three groups: (a) popular, educational and promotional literature of the Muslim community; (b) Islamophobic and anti-Islamic publications; and (c) scientific and/or popular scientific literature.

Within the historical background, Teplice, formerly Teplice-Šanov, German Teplitz-Schönau, city, northwestern Czech Republic, on a rocky spur below the Ore Mountains (Krušné hory). Local radioactive springs (82°–115° F / 28°–46° C) were, according to archaeological evidence, known to the Romans and are mentioned in an 8th-century Bohemian legend. In 1156 a convent was founded there by Judith, queen of Bohemia; two ancient towers in the grounds of the 18th-century Clary-Aldringen Palace are thought to be remains of this foundation. Believing that gunshot wounds could be remedied by the Teplice waters, Austrian, Prussian, and Saxon authorities maintained spa establishments there for disabled men in the 19th century. Later, Teplice was overshadowed by Karlovy Vary (German: Karlsbad) and other spas in western Bohemia. Since World War II the city has prospered both industrially and as a health resort.

2. Arab - Muslim community in Teplice

Our use of the expression "Arab - Muslim community" is quite deliberate since a relatively large part of the Teplice Arab community came to the country while it was still Czechoslovakia (1980s) or soon after it became the Czech Republic (1990). Having settled here, they started families and their children grew up as Czechs and often also as Muslims, both rolled into one. The Teplice Arab - Muslim community has been in the process of making for decades and yet it has not become a subject of major empirical researches. Close media attention is paid particularly to the spa guests coming from the Arab countries and to the Islam believers. The media frequently comment on an

"inappropriate behavior" and also on the "outlandish costumes" - the spa guests are mostly Arabs from the Persian Gulf or the Arabian Peninsula.

The group of permanent Arab - Muslim Teplice residents is greatly diversified. The city is a home to Arabs from Yemen, Palestine, Lebanon, Syria and Tunisia. They live typically in families with children. Our research has indicated that even in their Czech milieu the people endeavor to maintain the traditional Arab family - married couple plus two or three kids.

Not always, however, are both members of the married couple Arabs. Especially males staying in Czechia for a decade or longer marry quite often Czech women and live in mixed marriages.

As Mátejová (2019, p. 69) stressed: "The development of globalization, labour migration, study and the associated increase in the number of international families contribute to its transformation. Mixing of different customs, traditions, and often religions in international families may not only come up with positive responses. Some different attitudes may result in significant family conflicts".

The Teplice community of permanently domiciled Arabs and Muslims strives to keep its customs and traditions alive. This effort is undertaken through the Center of Muslim Communities (a branch of the Prague Islamic Foundation) whose prayer hall is used to celebrate Islamic festivals, deliver lectures and organize open-house days during which the representatives of Arabs and Muslims try to bring their culture closer to the hearts of the locals. The Teplice Prayer Hall and/or its members often participate in projects carried out by the Teplice Municipality or by the local Grammar School, e.g. a "Cleaning Day" in the municipal park or a "Muslim Weekend" arranged by the School in conjunction with members of the Arab - Muslim community.

2.1 Arabs and Muslims living permanently in Teplice

At present, 1.7% out of the total city dwellers are permanently settled Muslims and people coming from Arab countries. The greater part of them are former students of the local Training Center, chiefly physicians who, after leaving the Center, brought to Teplice their later university schoolmates. We have observed that majority of the university educated persons were physicians of all fields of specialization: urologists, pediatricians, dentists, surgeons and orthopedists.

Another group of people having recently come to Teplice was motivated by their plans for joining the tourist industry and work, for example, as cabmen or interpreters.

A small city, Teplice beckoned the people with quiet surroundings and thriving tourist trade that could keep them in touch with their own culture. With the spa season on, the number of Arab visitors even multiplies. The immigrant families have no clear preference for any specific Teplice quarter where they would settle. Their address of choice depends on the family options or on the Czech partner's place of abode. The Teplice Arab and Muslim families organize frequent get-togethers at the city Quarter of Šanov.

The Arab and Muslim immigrants long-term living in Teplice maintain strong bonds both within and without the group of their compatriots. Apart from the mosque, they meet at shops run by Arab owners, typically in tearooms whose interiors convey the atmosphere of their homeland, i.e. environment where their own rules apply and customs prevail.

The people also try to use their leisure so as to remain in close touch with their extended families. If, however, their families stayed back in the home country, then other Arabs and Muslims newly arrived to Teplice offer themselves as a suitable replacement, and the people unite in a close-knit community.

2.2 Tourists from Arab countries

The Teplice Spa, despite being a year-round resort, experience the strongest tourist influx from spring to fall, with the peak season in the summer months. Every year the spa is visited by about 19 thousand clients, with approx. 11 thousand being foreigners. The long stays, spanning up to 3 months, are preferred by clientele coming from the Arab and Muslim countries. Recently, these people have started to arrive also in the wintertime - this development, considered from the economic angle, is beneficial for both the city and the Spa and the tourism-related services.

The rising demand from these clients can be traced back to the 1990s when the Teplice Spa started to be frequented by patients from the Arab countries, primarily from Saudi Arabia, Lebanon, Syria, Oman, Tunisia, Morocco, and Turkey. The people arrive mostly together with their families and this fact reflects itself in the accommodation

facilities they prefer. Unless a patient's / a family member's state of health requires intensive care and surveillance by medical staff, and for that reason the person has to stay in a Spa House, these clients frequently hire entire apartments or even houses (see Šíp, 2019). Traditional areas of Teplice where such accommodation is available are the Quarters of Šanov and Valy. These Quarter are close to the Imperial Spa and New Spa and next to the Beethoven Spa House. In case a patient's health limitations and the need of no-barrier access so dictate, the person is accommodated in a Spa House mentioned above.

The clientele inclined to appreciate the Teplice Spa is very often rich. Because the people do not travel alone but accompanied by their entire families, they constitute a major source of cash income for both the Spa, the spa services and the municipality.

Curative treatment given in the Teplice Spa is sought after not only by moneyed sheiks but also by Kuwait soldiers whose bill is paid by their government. Since the government assistance covers even their families, the soldiers also arrive accompanied. Consequently, they too contribute quite substantially to the municipal coffers. Besides such rich clients, the Teplice Spa has recently started to attract also the less well to do patients, but even these spa guests are rich enough to pay for the relatively expensive treatment and accommodation.

The spa stays are mediated mostly by those members of the Teplice Arab and Muslim community who reside in the city permanently. A good many of the Arab and Muslim permanent dwellers are engaged in tourism - some operate their own travel agencies while others are employed by Czech travel agencies where they mostly cater for Arab and Muslim clients and provide other services, e.g. pick up the clients at the airport; take them on guided tours of the city; and remain ready to assist the clients during their stays, etc.

2.3 Prayer Hall, Headquarters of the Arab - Muslim community

Building a mosque in Teplice was a controversial and long discussed project. The mosque, a prayer hall, including a minaret, were demanded primarily by the Arab and Muslim guests of the Teplice Spa who considered their absence to be the major imperfection of the facility. At first, the project found support with the City Council, but was opposed by the local population. Under pressure exerted by the majority society and some other involved parties, the Council yielded and cancelled the project. Then, only an Islam Center was established on the Kollár street. Given that the local permanently domiciled Arabs and Muslims wished to be of assistance to the Spa guests, the Center was moved to the U Nových lázní street where the institution can be easily accessed by the clients. There, the Islam Center was erected together with the Prayer Hall. The construction lacks both minaret and dome since the local regulations require that a building does not clash with its environment - this trend has begun in the Czech Republic in 1990s with the emergence of the first centers of this kind. The two-story Center has a ground-floor Prayer Hall split into the male and female sections; the floor above the Hall houses a few smaller lecture rooms designed to run a range of different courses. On Sundays the premises are attended by children divided into the age groups of 5 to 7, 8 to 11 and 12 to 15. Taking the courses, the kids learn Arabic and study Quran. All in all, the Teplice Arab - Muslim community has 120 - 130 members.

The immigrants stick to their faith and strive, as much as possible, to practice their customs, particularly in the Prayer Hall they assemble for celebrations and other common undertakings. The Hall thus serves not only as a place where the believers gather for prayers but also as a venue where they can socialize and forge strong social ties.

3. Methods

The research part of our effort was to answer this question: How do the citizens of Arab countries coexist with the local Muslims in Teplice?

The subsidiary research question was: Do the Teplice Czech citizens perceive a difference between visiting Arab spa guests and Muslims on the one hand and domiciled Arabs and Muslims on the other as regards their alleged socially pathological conduct and transgressing community norms?

The qualitative part of our research profited by two focus groups comprising the representatives of the government; the private sector; non-profit sector; church; and the Spa staff, i.e. people working with the target group. All the participants were professionally engaged with their Arab and Muslim neighbors and the Spa guests alike. The research employed the technique of open non-structured interviews. The research was performed between January and February 2020.

4. Results and discussion

The focus group participants believed that the members of Teplice majority did not distinguish between foreigners permanently residing in the city (frequently Arabs and/or Muslims fully integrated, fluent in Czech, attending Czech schools or employed in local companies; moreover, many of them already Czech citizens or applicants for citizenship) and the Spa guests who could be supposed to stay in the city for just a few weeks or months and then leave for their home country.

Admittedly, however, it is exactly the short-time Arab and Muslim guests of the Teplice Spa who can be blamed for rather heated controversies attributable to cultural differences. The controversies arise chiefly from the fact that the guests themselves, or the members of their families making just a brief visit to see their relatives, are not sufficiently informed about Czech ways and customs - the most dramatic example being what was called the "litter affairs" concerning refuse discarded in municipal parks in 2017 and 2018. The ensuing misunderstandings may then escalate into full-blown controversies and the city dwellers and other Spa guests (not only the ethnic Czechs) start to condemn all the people who possess the defining attributes of belonging to the "Arab and Muslim community".

The allegations reported above were commented upon by those participants in our focus groups who represented the CR Police and the Teplice Municipal Police. They jointly considered the permanently residing Muslims to be trouble-free, and kept emphasizing that minor troubles could be ascribed to cultural differences. Moreover, the minor troubles could be blamed solely on the Spa guests from Arab countries, i.e. persons who cannot be categorized as immigrants since their stays in the Czech Republic are time-limited by short-term visas. The participants coincided in opinion that media, and by extension their viewers and readers, often fail to distinguish between the Spa guests and long-time city dwellers.

As follows from responses given by the representatives of the City Council and by other persons involved in the effort of integrating our Arab and Muslim neighbors permanently settled in Teplice, they encountered no serious problems verging on criminal offences or considerable controversies that could be blamed on the permanently domiciled foreigners. These participants in our research also agreed that an occasional disorderly conduct could be observed mainly in the Spa guests and their visiting family members arrived from the Arab and Muslim countries. Even so, the focus group members thought that the problems were frequently misrepresented and magnified in media. They also believed that the coexistence with the long-time settled Arabs and Muslims no longer required intensive supervision, and they only suggested that specific projects and specifically trained people should disseminate the relevant information among the Arab Spa guests. In addition, media are expected to enlighten the majority society on the topic of Arabs and Muslims permanently living in Teplice as opposed to the Spa guests and their family members.

Our focus group participants did not encounter any overt manifestations of xenophobic behavior and/or verbal attacks / physical aggressions that would be provoked by the color of skin or an article of face covering garment. If such a case occurs throughout a year, it is typically just minor and settled immediately by the CR Police, possibly in cooperation with other relevant bodies.

The focus group observed that the Arab immigrants are perfectly willing to integrate. They have already mastered Czech or are in the process of learning the language and they are gainfully occupied, doing mainly the duty of mediators between the Arab Spa guests and the Czech personnel of spa houses. The cooperation is obviously smooth and greatly benefits trouble-free coexistence between Arabs, Muslims and Czechs in Teplice. Fortunately, the Teplice Arabs have not gathered into a close community and have not created an enclave. They share their traditions with the majority and try to keep the Czech society informed about their Arab and Muslim community and its workings.

The Teplice Prayer Hall holds "Open-House Days" to give the locals a chance of visiting the premises - regrettably, the interest is just slight. The focus group participants believe that the Prayer Hall's activities aimed at the majority community should be stepped up and centered on intercultural and interreligious dialogue. The Church representatives highlighted the need of a professionally trained religionist who would be qualified to plan helpful projects and activities and to supervise them.

An illustrative example of good practice is also cooperation with the local Grammar School. Working together with the Arab community members, the institution organizes "Muslim Weekends".

Represented in our focus groups were also the staff of the Employment Agency. These people saw no need of a closer integration. From what they told us, it was obvious that Arabs are fully capable of finding jobs in their own

right. Seeking a job, they are assisted by a network of Muslim intermediaries who can advise them and help them win a job without relying on any local employment agency.

The focus group members equally believed that, despite living the life of law-abiding Czech citizens, both the immigrants and the Spa guests from Muslim countries aroused in the majority quite strong and sometimes concealed xenophobic sentiments provoked by their manner of clothing. The situation is aggravated by short-lived surges of xenophobic feelings that the majority population experiences whenever a terrorist attack associated with Arabs and/or Muslims is reported in the world. Then the problem resurfaces and people require that heightened security measures be instituted in the city.

4. Conclusion

Having considered the relevant theoretical concepts and practical findings, the author became convinced that the life of Muslims conforms to certain rules which the people try hard to make understood and tolerated. Their desire to live in subjection to the rules is confronted with the customary practices of the majority society. Wishing to apply their principles, Muslims resort to a variety of defensive, confrontational and/or reform strategies, trying to justify the universal applicability of the principles and to adjust them to their new living conditions.

Supported by her research, by observations and practices successfully applied in Teplice, the author has arrived at these conclusions:

The activities and projects of integration planned by the government and non-profit organizations should not disregard persons known as the "converts". These people, accepted by Muslims, can act as intermediaries between the Muslim community and the local society. Their engagement was found beneficial in Teplice and abroad, as exemplified by successful practical cases. The converts could facilitate the adaptation of new immigrants and keep their community open to the Czech environment.

Seeing certain difficulties encountered in integrating Muslims into wider society, the government authorities and, first and foremost, the non-profit and charitable organizations should monitor the community, relying e.g. on field work and cultural & social activities organized in an attempt at bringing the majority society and their Arab and Muslim neighbors closer together.

Attention and support should be given to the Muslims' interest in providing education to their rising generation, which the author perceives as a way of preventing Islamophobia and social exclusion.

Neglected is the problem of media coverage: Muslims themselves regard their media image as grossly and negatively distorted. Media seem to contribute to spreading the stereotypical image of Islam and Muslims, and in doing so they strengthen Islamophobia. Some effort should be put into changing the media's attitude and into initiating campaigns aimed to prevent Islamophobia from proliferating. The author maintains that such campaigns should cover also local and regional media, because these are known to ignore this issue, frequently claiming irrelevance of the subject and the scarcity of Muslim communities. Still, the campaigns could dampen xenophobic sentiments and encourage meaningful multicultural and inter-religious dialog.

Literature

- [1] ALLIEVI, S., NIELSENS, J.S., (2003) *Muslim Networks and Transnational Communities in and across Europe*. Leiden: Brill. ISBN 978-90-04-12858-3.
- [2] AMBROZY, M., MENESES R.D.B., (2017). On the relationship between religion and philosophy with regard to high school education. *European Journal of Science and Theology*, vol. 13, no. 4, pp. 23-33. ISSN 1842-8517.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD., (2011). *Number of CR inhabitants professing to be Muslims*. [online]. Census 2011. [cit. 2020-17-03]. Available at: <http://vdb.czso.cz/>.
- [4] DUPKALA, R., (2016). Fantóm imigrácie. *Konflikt alebo dialóg kultúr v kontextoch axiologického pluralizmu*. Prešov: Expres print. ISBN 978-80-89353-14-9.
- [5] DUPKALA, R., (2017). *Next Europe in the context of immigration*. Pardubice: Helios. ISBN 978-80-85211-45-0.
- [6] KOGAN, E. Fong, E., REITZ, J., (2019). Religion and integration among immigrant and minority youth. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. ISSN 1369-183X. DOI 10.1080/1369183X.2019.1620408.
- [7] KONDRYS, J., (2018). Arabství a muslimství. Proč to zdaleka není totéž? *Argument*. [online]. [2020-03-04]. Available at: <http://casopisargument.cz/2018/07/19/arabstvi-a-muslimstvi-proc-to-zdaleka-neni-totez/Argument>. ISSN 2570-6934.

- [8] KOSTKOVÁ, M., (2019). Globalization Trends in the Tourist Supply in the Silesian Moravian Region. In *Globalization and its socio-economic consequences* Žilina: Žilina University, pp. 1171-1179. ISBN 978-80-8154-249-7.
- [9] FLEISCHMANN, F., PHALET, K., (2012). Integration and Religiosity Among the Turkish Second Generation in Europe: A Comparative Analysis Across Four Capital Cities. *Ethnic and Racial Studies*, vol. 35, no. 2, pp. 320–341. ISSN 1466-4356. DOI 10.1080/01419870.2011.579138.
- [10] HAMPLOVÁ, E., MASKURIY R., IBRAHIM W., (2020). The Comparison of Business Regulations in Czech and Malaysian Economies in 2020, In *8th International Scientific Conference on Hradec Economic Days*, vol. 10, pp. 220-227. DOI 10.36689/uhk/hed/2020-01-024.
- [11] MÁTEJOVÁ, A., TOMÁNEK, P., (2019). Family and current social-legal measures for its members in the Slovak Republic. In *Mocna rodzina fundamentem zdrowego społeczeństwa*. Krakow: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. w Krakowie, pp. 69-89. ISBN 978-83-7438-762-0.
- [12] MUSLIM UNION, (2020) *Muslim union*. [online]. [cit. 2020-17-03]. Available at: <http://www.muslimskaunie.cz/cile-.html>.
- [13] POLAČKO, J., (2018). Relativism and the Meaning of a Game without Rules. In Bochin, M. (ed.) *Quality of Life Ix. Social and Ethical Dimensions*. Mainz: Logophon, pp. 92-95. ISBN 978-3-936172-55-3.
- [14] POLAČKO, J., (2019). Christian culture as antagonism of relativism and byzantine singularity. In Pribišová, E., Poláčko, J., (eds.) *New dimensions in the quality of life. Interdisciplinary research*. Mobile: York University, pp.129–140. ISBN 978-0-8353-5031-X.
- [15] RELEVY, S., (2019). *Perspectives of Otherness: Muslims in Europe between Assimilation and Polarization. Working Paper 142/2015*. Jerusalem: European Forum at the Hebrew University. [online]. [2020-05-21]. Available at: https://ef.huji.ac.il/sites/default/files/europe/files/shiri_relevy_for_web.pdf.
- [16] SAEED, S., (2017). *Muslims integrate in Europe despite discrimination: study*. [online]. [2020-04-03]. Available at: <https://www.politico.eu/article/muslims-integrate-in-europe-despite-discrimination-study/>.
- [17] STATHAM, P., TILLIE, J., (2016). Muslims in their European societies of settlement: a comparative agenda for empirical research on socio-cultural integration across countries and groups. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol 42, no 2, 177-196. ISSN 1369-183X. DOI 10.1080/1369183X.2015.1127637.
- [18] STEPHAN V, EL-MENOUAR, Y., (2017). *Clear Progress for Integration of Muslims in Western Europe*. [online]. [2020-04-03]. Available at: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/topics/latest-news/2017/august/clear-progress-for-integration-of-muslims-in-western-europe/>.
- [19] ŠÍP, M., (2019). *Social work in health care*. Prešov: University of Prešov. ISBN 978-80-555-2301-9.

The theme and research of this paper „Majority society and its coexistence with Arab and Muslim neighbors in the city of Teplice“ was realized from the project: NAKI II DG18P02OVV064 Právní, historické a společenskovední aspekty nových a tradičních menšin v České republice.

POZICE ROMSKÉHO PORADCE JAKO PŘÍKLAD REGIONÁLNÍ DISPARITY ROMSKÉ INTEGRACE V ČESKÉ REPUBLICCE

Institute of Roma advisor as a case of regional disparities in Roma integration in
the Czech Republic

PETR HUŠEK

Ústav sociálních studií | Department of Social Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Faculty of Regional Development and Internat Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Trida Generala Píky 7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: : petr.husek@mendelu.cz

Anotace

Príspevok se zaměřuje na regionální disparity v zajištění přenesené působnosti výkonu práv příslušníků romské komunity, konkrétně na pozici romského poradce v obcích s rozšířenou působností. Na základě dostupných datových zdrojů, národních dokumentů a metodických materiálů je analyzována proměna institucionálního zabezpečení pozice romského poradce jako nástroje pro zajištění integrace romské menšiny na regionální úrovni. Následně dochází ke komparaci regionálních disparit u pozic romských poradců na úrovni krajů a identifikaci jejich příčin. Hlavní z nich představuje přetrvávající legislativním vakuum, které vzniklo po zrušení okresních úřadů a přesunu přenesené působnosti výkonu práv příslušníků romské komunity na obce s rozšířenou působností. Nemožnost vymahatelnosti zřízení pozice romského poradce krajskými úřady po obcích s rozšířenou působností vede k přesunu této agendy na jiné zaměstnance, k velmi nízkým pracovním úvazkům romských poradců a neochotě některých obcí s rozšířenou působností agendu romské integrace touto pozicí zajišťovat. Závěrem jsou představeny nejčastější typy argumentačních linií představitelů obcí s rozšířenou působností obhajující neexistenci pozice romského poradce v administrativní struktuře obecních úřadů.

Klíčová slova

romský poradce, romská integrace, přenesená působnost, Romové, kraje, Česká republika

Annotation

The paper focuses on regional disparities in ensuring the delegated powers of exercising the rights of Roma minority, specifically on the position of Roma advisor in municipalities with extended powers. Available data, national documents, policy papers are starting point for analysis of changing institutional back-up of the position of Roma advisor as a tool for ensuring the integration of the Roma minority at the regional level. Subsequently, there is a comparison of regional disparities in the positions of Roma advisor at the regional level. Reasons for observed disparities are identified in the persistent legislative vacuum, which arose after the abolition of district councils accompanied by the transfer of the delegated powers of exercising the rights of members of the Roma community to the municipalities with extended powers. Regional authorities are unable to enforce the establishment of the position of Roma advisor in municipalities with extended powers. Therefore, many municipalities prefer to not have any Roma advisor at all, or mostly Roma advisor became part time-job. Sometimes reluctance to ensure the Roma integration agenda by municipalities is on rise, which we can finally be seen on the three main types of argumentation lines used to defend the non-existence of the position of Roma advisor in the administrative architecture of municipalities.

Key words

Roma advisor, Roma integration, delegated powers, Roma minority, regions, Czech Republic

JEL classification: J15, H11

1. Úvod

České republice se podařilo v rámci institucionální oblasti a jejích praktických důsledků dosáhnout významného pokroku v integraci romské menšiny na regionální úrovni zřízením pozice romského poradce při okresních úřadech v roce 1997. Přestože tento krok, byl reakcí na kritizovanou vlnu emigrace Romů z České republiky (dále jen „ČR“) do Kanady a Velké Británie vláda k němu přistoupila zřejmě (i) za účelem uchování si dobré zahraniční reputace v období probíhajících příprav na přístupová jednání s Evropskou unií (dále jen „EU“),¹ měl pozitivní důsledky. Především došlo k výraznému navýšení reprezentace Romů ve státní administrativě, což vedlo sekundárně k posílení romské emancipace a efektivnějšímu zajištění romské integrace na regionální a v důsledku i na celostátní úrovni (Ciaian, Kancs, 2019). Od včlenění pozice romského poradce do institucionálního systému zajišťujícího romskou integrace neopomněla Česká republika v monitorovacích a evaluačních, národních i mezinárodních dokumentech pozitivně vyzdvihnout tento nástroj a jeho dopady (srov. Spirova, Budd, 2008). Po zrušení okresních úřadů pozbylo platnosti usnesení vlády ustanovující nutnost zřízení funkčního místa romského poradce a zajištění integrace romské menšiny na místní úrovni připadlo obcím s rozšířenou působností.

Cílem příspěvku je komparace regionálních disparit a nalezení jejich příčin na základě analýzy vývoje a současného postavení pozice romského poradce v institucionální struktuře romské integrace. Při analýze institucionálního vývoje lze vycházet z koncepčních dokumentů Odboru lidských práv a ochrany menšin (Koncepce romské integrace na období 2010-2013, Strategie romské integrace 2020) a každoročních zpráv o stavu romské menšiny. Podrobnější informace obsahují metodické pokyny Úřadu vlády ČR,¹ jejichž existence prokazuje jednak významnost instituce romského poradce pro realizaci romské integrace na regionální úrovni a zároveň ilustruje snahy o (znovu)ukotvení a opětovné posílení tohoto nástroje.

Komparace regionálních disparit bude provedena na základě triangulace datových zdrojů pro zvýšení validity a zároveň za účelem získání výpovědní komplexity, multiplikací sociálních významů (Denzin, 2009) vtahujících se k funkci romského poradce. V současnosti je možné vycházet z dat vycházející ze tří navzájem hierarchicky propojených rovin: 1) obecní, na jejíž úrovni působí romští poradci na základě přenesené působnosti v oblasti romské integrace; 2) krajské úrovně, která je působnostně nadřazena předchozí úrovni a metodicky zajišťuje práci romských poradců; 3) centrální úrovně, obecně monitorující celý proces a evaluující jej z hlediska strategického a politického rámce. Data k počtu romských poradců za jednotlivé obce s rozšířenou působností agregované za jednotlivé kraje obsahují Statistické ročenky z oblasti práce a sociálních věcí zveřejňované s roční periodicitou² Ministerstvem práce a sociálních věcí (dále jen „MPSV“). Datovou základnu zde tvoří výstupy z rezortních statistických zjišťování, data k romským poradcům poskytují MPSV tajemníci obecních úřadů s rozšířenou působností (dále jen „ORP“) vyplněním dotazníkových formulářů. Optikou krajské úrovně jsou tyto data zachyceny ve zprávách o stavu romské menšiny v krajích shromažďované Odborem lidských práv a ochrany menšin jako podklady pro každoroční zprávy o stavu romské menšiny v České republice. Poslední centrální úroveň prezentuje Metodika vyhodnocování dotačních programů Úřadu vlády ČR zaměřených na integraci romské menšiny, která byla realizována ad hoc v roce 2016 v rámci programu ÉTA TAČR Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí.

Doplňující informace byly získány pomocí nestrukturovaných rozhovorů provedených mezi lety 2017 a 2018 se zaměstnanci Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny, Odboru lidských práv a ochrany menšin Úřadu vlády České republiky, členy Rady vlády pro záležitosti romské menšiny, krajskými koordinátory pro romské záležitosti, romskými poradci, terénními pracovníky a zaměstnanci obecních úřadů pod něž spadala agenda koordinace úkolů k integraci příslušníků romské komunity v přenesené působnosti.

2. Současné postavení pozice romského poradce

Pozice romského poradce byla původně zřízena usnesením vlády ze dne 29. října 1997 č. 686 na úrovni okresů.³ Každý ze 73 okresních úřadů dostal za úkol stanovit ve své působnosti funkční místo romského poradce. V souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů podle zákona č. 314/2002 Sb., Zákon o stanovení obcí

¹ Metodická příručka: Doporučená pracovní náplň romských poradců, Metodika k zabezpečení výkonu agendy integrace příslušníků romské komunity do společnosti (2014), Metodika k zabezpečení kontroly výkonu přenesené působnosti ve vztahu k dodržování ustanovení § 6 odst. 8 zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a změně některých zákonů (2016).

² Poslední dostupnou ročenkou ke dni 23. dubna 2020 je Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí za rok 2018.

³ Zřízení pozice romských poradců při okresních úřadech bylo jedním z mnoha komplexních opatření ve vztahu k romské menšině učiněných vládou České republiky obsažených v tomto usnesení. Usnesení bylo přijato přibližně měsíc po kulminaci migrační vlny Romů do Kanady a 21 dnů od obnovení vízové povinnosti pro občany České republiky ze strany Kanady. V říjnu 1997 přesáhl počet žadatelů o azyl v Kanadě 1 300 oproti 144 v roce předchozím (např. Sobotka, 2009).

s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností ke konci roku 2002 mělo dojít k transformaci romských poradců z okresní úrovně na úroveň obcí s rozšířenou působností, avšak systematicky tento přechod poradců na obce nebyl nikdy realizován.

Od vstupu do EU v květnu 2004 lze datovat postupné rozvolňování nastavené regionální institucionální struktury romské integrace. Podle Guglielmové (2004) je snížení důrazu na monitoring politik národnostních menšin po potvrzení členství v EU patrný ve všech kandidátských zemích střední a východní Evropy, „členství paradoxně vyžadovalo menší intenzitu ochrany národnostních menšin než samotná kandidatura“. Jeden z Cashmanových (2008: 17) respondentů, romský úředník komentující vstup ČR do EU vyjádřil své obavy, když predikoval již v roce 2004 úpadek funkce romského poradce následovně: „(...) slyšeli jsme, že plánují rozpustit Radu [vlády pro záležitosti romské komunity], zbavit se romských poradců, jejich funkce by přestala existovat (...)“ (srov. Spirova, Budd, 2008). Funkce romského poradce existovat nepřestala, ale pozbyla svého legislativního ukotvení. Hierarchie institucionální struktury zajišťující integraci romské menšiny pozbyla jeden klíčový článek.

Na centrální úrovni spadá oblast romské integrace pod Sekci pro lidská práva Úřadu vlády ČR, konkrétně pod Odbor lidských práv a ochrany menšin. Stálým poradním a iniciačním orgánem vlády ČR je Rada vlády pro záležitosti romské menšiny zřízená usnesením vlády ČR ze dne 17. září 1997 č. 581.⁴ Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny jako součást Odboru lidských práv a ochrany menšin zajišťuje činnost Rady vlády pro záležitosti romské menšiny, jejích pracovních skupin a výborů a dále zajišťuje sjednocený postup v procesech romské integrace a metodické vedení krajských koordinátorů pro záležitosti romské menšiny, jejichž pozice je částečně hrazená také z rozpočtu Úřadu vlády ČR.

Pozice krajského koordinátora pro romské záležitosti je zakotvena zákonem č. 129/2000 Sb., Zákon o krajích (krajské zřízení), ve znění pozdějších předpisů a podle § 67 odst. 1 písm. f) mají kraje povinnost funkci krajského koordinátora zřídit. Krajské koordinátory v souvislosti s výkonem přenesené působnosti v návaznosti na plnění úkolů vyplývajících z ustanovení § 6 odst. 8 zákona č. 273/2001 Sb., Zákon o právech příslušníků národnostních menšin a změně některých zákonů provádějí kontroly ORP. Partnerem krajských koordinátorů na obecní úrovni by měli být především romští poradci, avšak z výše i následně uvedených důvodů k této spolupráci ne vždy dochází. Funkce romského poradce totiž není na rozdíl od funkce krajského koordinátora, explicitně uložena zákonem, avšak obecní úřady obcí s rozšířenou působností „jsou povinny plnit úkoly napomáhající výkonu práv příslušníků romské komunity a integraci romské komunity do společnosti“ dle § 6 odst. 8. zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Neexistenci pozice romského poradce supluje někdy ORP transferem úkolů stanovených § 6 odst. 8 zákona č. 273/2001 Sb. na celé odbory případně oddělení obecních úřadů.

3. Regionální disparity pozic romské poradce

Celkový počet zajištění pozic romských poradců podle statistických ročenek MPSV vykazuje od roku 2013 vzestupnou tendenci.⁵ Ke snížení pozic romských poradců došlo od roku 2013 v Ústeckém, Královéhradeckém, Jihomoravském a Zlínském kraji, zatímco ve všech ostatních krajích byl zaznamenán nárůst (viz Tab. 1: Počet pozic romských poradců podle krajů v letech 2013-2016). Již Koncepce romské integrace na období 2010-2013 předpokládala posílení činnosti pracovníků ORP zajišťujících integraci příslušníků romských komunit ve svém obvodu, které označovala jako „romské poradce“, tento cíl však nebyl realizován (Úřad vlády, 2009).

Pravděpodobný impuls pro postupný nárůst celkového počtu romských poradců, stejně jako ustanovení této pozice, opět souvisí s vlivem EU.⁶ Strategie romské integrace do roku 2020, připravovaná v letech 2013-2014, na rozdíl od předchozích koncepčních a strategických dokumentů získala výraznou unijní dimenzi, když se stala předběžnou podmínkou (ex ante kondicionalitou) pro čerpání klíčových z Evropských strukturálních a investičních fondů a aplikovatelnou ve vztahu ke klíčovým operačním programům (IROP, OP VVV) na základě Doporučení Rady (EU) o účinných opatřeních v oblasti integrace Romů v členských státech (Úřad vlády, 2015). Evropská komise tak posílila svůj vliv nad monitoringem a účelností použitých prostředků s ohledem na integraci Romů, čímž se vystupňoval tlak i na plnění specifického cíle 11.1. Strategie romské integrace do roku 2020 zahrnujícího

⁴ Původně jako Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity, která byla v roce 2001 transformována na Radu vlády pro záležitosti romské komunity. Následně usnesením vlády ze dne 29. března 2010 č. 254 došlo ke změně jejího Statutu a přejmenování na Radu vlády České republiky pro záležitosti romské menšiny.

⁵ Statistické ročenky z oblasti práce a sociálních věcí jsou k dispozici od roku 2005, ale počty romských poradců jsou za jednotlivé kraje evidovány až od roku 2013.

⁶ Srov. 0. 2. Současné postavení pozice romského poradce.

opatření k provedení analýzy zaměstnávání romských poradců a k jejich zapojení do nástrojů územní dimenze.⁷ Podle interního materiálu Vyhodnocení naplňování Strategie romské integrace do roku 2020 v letech 2015-2019⁸ nedošlo v letech 2016-2017 k plnění prvního opatření, plněno bylo až v letech 2018-2019. Druhé z uvedených opatření bylo částečně plněno v celém sledovaném období (Úřad vlády, 2020).⁹

Tab. 1: Počet pozic romských poradců podle krajů v letech 2013-2016

Územní jednotka	2013	2014	2015	2016	2017 ¹⁰	2018
Hlavní Město Praha	8	10	13	13	12	11
Středočeský kraj	7	6	6	9	13	15
Jihočeský kraj	9	12	12	10	12	13
Plzeňský kraj	8	10	8	13	15	13
Karlovarský kraj	2	4	2	2	2	3
Ústecký kraj	4	6	3	3	3	2
Liberecký kraj	8	8	8	9	10	10
Královéhradecký kraj	8	6	6	4	5	7
Pardubický kraj	12	13	10	14	14	14
Kraj Vysočina	12	7	11	11	13	13
Jihomoravský kraj	12	4	10	10	6	6
Olomoucký kraj	9	10	12	11	13	12
Zlínský	10	10	10	9	9	8
Moravskoslezský kraj	10	11	15	18	16	18
Celá ČR	119	117	126	136	143	145

Zdroj: vlastní zpracování dle Statistických ročenek z oblasti práce a sociálních věcí (2015-2018)

Přestože počet 119 pozic romských poradců v roce 2013 a 145 v roce 2018 lze považovat za signifikantní navýšení oproti 73 okresům v roce 1997, implikujících stejný počet romských poradců, k celkovému počtu 205 ORP (a 22 městských částí hlavního města Prahy) se teprve přibližuje. Jedním z argumentů představitelů ORP pro nezřízení pozice romského poradce je neexistence romské menšiny anebo její nízké zastoupení na území ORP, ať už na základě kvalifikovaných odhadů anebo podle posledního Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011.¹¹

Podle kvalifikovaných odhadů počtu Romů v jednotlivých krajích vycházející ze zpráv o stavu romské menšiny v krajích (Úřad vlády, 2018) je poměr romských poradců na 1000 Romů signifikantně nejnižší v Ústeckém kraji, kde připadá pouze 0,05 romských poradců na 1000 Romů. Přitom zastoupení romské menšiny v kraji je zřetelně nejvyšší ze všech krajů v ČR. V roce 2017 se Romové podle kvalifikovaných odhadů podíleli 7,6 % na celkovém počtu obyvatel kraje (srov. Český statistický úřad, 2019). Existence pouze dvou pozic romského poradce v kraji byla interpretována krajským koordinátorem jako výraz nepotřebnosti ORP k vyčlenění „specialisty“, neboť výkon sociální práce je údajně zajišťován odbory sociální práce jednotlivých ORP (Úřad vlády, 2019). Naopak nejvyšší počty romských poradců na 1000 Romů vykazovaly právě kraje s nízkým počtem příslušníků romské komunity, Zlínský kraj (3,46), Pardubický kraj (2,92) a Kraj Vysočina (2,20). Situace je obdobná v případě počtu romských poradců v krajích ve vztahu ke kvalifikovanému odhadu počtu sociálně vyloučených Romů. Z uvedeného a v kontextu s vyjádřeními představitelů ORP bez institucionalizované pozice romského poradce obsažených ve zprávách o stavu romské menšiny v krajích, lze dovozovat, že u ORP s vysokým počtem Romů a vysokým počtem sociálně vyloučených Romů rezignují ORP s ohledem na vyšší výskyt případů spadajících do sociální oblasti na výkon národností agendy.

Počet romských poradců k počtu ORP v krajích je nejnižší opět v Ústeckém kraji (0,19) následovaném Karlovarským a Jihomoravským krajem (0,29). Naopak počet poradců odpovídající počtu ORP v krajích se v roce 2017 vyskytoval v Plzeňském, Libereckém a Olomouckém kraji. Zásadní vliv na tento poměr má především intenzita a dlouhodobost spolupráce mezi krajskými koordinátory pro záležitosti romské menšiny a jednotlivými ORP. Krajský koordinátoři na základě jejich důsledné kontroly přenesené působnosti dle § 67 odst. 1 písm. e) a § 129 odst. 1 zákona č. 129/2000 Sb., Zákona o krajích (krajské zřízení) a § 3 odst. 2 zákona č. 255/2012 Sb., Zákona

⁷ Mezi územně integrované nástroje romské integrace byly zahrnuty strategie komunitně vedeného místního rozvoje (CLLD), integrované plány rozvoje území (IPRÚ) a integrovaných územních investic (ITI) (Úřad vlády, 2015).

⁸ Materiál byl poskytnut autorovi Úřadem vlády ČR k nahlédnutí. Zveřejněn bude jako příloha připravované Strategie romské integrace 2021-2030 po jejím schválení Vládou ČR pravděpodobně ve 4. čtvrtletí roku 2020.

⁹ Plnění obou opatření v roce 2015 nebylo sledováno.

¹⁰ Celkový součet počtu poradců je uveden ve Statistické ročence z oblasti práce a sociálních věcí 2017 (MPSV 2018) chybně jako 125.

¹¹ Blíže k argumentům obhajujícím neexistenci pozice romského poradce na ORP viz kapitola 0. 4. Závěr, s. 4.

o kontrole (kontrolní řád) mohou vyžadovat naplnění výkonu přenesené působnosti v oblasti výkonu práv příslušníků romské komunity podle § 6 odst. 7 a 8 zákona č. 273/2001 Sb., Zákona o právech příslušníků národnostních menšin. Uvedené nástroje však neopravňují krajské koordinátory pro romské záležitosti k vynucení si existence pozice romského poradce na ORP, obce nejsou krajům subordinovány a ani funkce romského poradce není uložena zákonem. Poměr počtu romských poradců k počtu ORP je tedy spíše závislý na vyjednávacích schopnostech, autoritě krajského koordinátora a na míře ochoty jednotlivých ORP pozici romského poradce zřídit. Zkreslení u jiných krajů může způsobovat možnost „suplování“ pozice romského poradce pověřeným zaměstnancem obecního úřadu ORP odpovídajícím za agendu činností napomáhajících k integraci romských komunit podle § 6 odst. 8 zákona č. 273/2001 Sb. Jelikož podle § 13a zákona č. 273/2001 Sb. se jedná o výkon přenesené působnosti, mají krajské koordinátory na zajištění této agendy mimo (i včetně) pozice romských poradců větší vliv s ohledem na výše uvedené nástroje (krajské zřízení, kontrolní řád). Z důvodů částečného financování krajských koordinátorů z dotací poskytovaných Úřadem vlády ČR jsou krajské koordinátory pro romské záležitosti zavázáni k metodickému vedení, koordinaci, poradenství, vzdělávací a informační činnosti ve vztahu k romským poradcům anebo zaměstnancům ORP zabývajících se integrací Romů Směrnicí vedoucího Úřadu vlády ČR č. 2/2016 o poskytování neinvestičních dotací k financování programů v oblasti lidských práv, ve znění Směrnice vedoucího Úřadu vlády ČR č. 6/2017. Některé z ORP namísto zřízení pozice romského poradce tak preferují transfer agendy integraci příslušníků romské komunity na jiné pozice/pozici v rámci ORP.

Tab. 2: Kvalifikované odhady počtu Romů, Romů v sociálně vyloučených lokalitách a počtu ORP ve vztahu k počtu pozic romského poradce za rok 2017

Územní jednotka	Počet romských poradců	Kvalifikovaný odhad počtu Romů	Kvalifikovaný odhad sociálně vyloučených Romů	Počet ORP	Počet romských poradců na 1000 Romů	Počet romských poradců na 1000 sociálně vyloučených Romů	Počet romských poradců k počtu ORP
Hlavní město Praha	12	18 000	20 %	22 ¹²	0,67	3,34	0,55
Středočeský kraj	13	15 100	50 %	26	0,86	1,72	0,50
Jihočeský kraj	12	7 000	40 %	17	1,71	4,28	0,70
Plzeňský kraj	15	16 100	30 %	15	0,93	3,10	1,00
Karlovarský kraj	2	13 400	50 %	7	0,15	0,30	0,29
Ústecký kraj	3	63 500	60 %	16	0,05	0,08	0,19
Liberecký kraj	10	19 400	40 %	10	0,51	1,29	1,00
Královéhradecký kraj	5	10 100	50 %	15	0,50	1,00	0,33
Pardubický kraj	14	4 800	40 %	15	2,92	7,29	0,93
Kraj Vysočina	13	5 900	50 %	15	2,20	4,41	0,87
Jihomoravský kraj	6	20 700	40 %	21	0,29	0,72	0,29
Olomoucký kraj	13	12 400	70 %	13	1,05	1,50	1,00
Zlínský kraj	9	2 600	30 %	13	3,46	11,54	0,69
Moravskoslezský kraj	16	31 300	60 %	22	0,51	0,85	0,73
Celá ČR	143	240 300	50 %	227	0,60	1,19	0,63

Zdroj: vlastní zpracování dle Zprávy o stavu romské menšiny za rok 2017

Samotná existence pozice romského poradce při ORP nicméně nezaručuje intenzitu činnosti ve svěřené agendě. Valná většina obcí zřizuje pozici romského poradce víceméně formálně, čemuž odpovídá výše úvazků vyčleněných k výkonu této činnosti. Nejnižší průměrná výše úvazků romských poradců se vyskytuje dlouhodobě v Ústeckém kraji, Karlovarském kraji a Kraji Vysočina. Dlouhodobě nejvyšší průměr výše úvazků romských poradců si uchovává hlavní město Praha. Nutné je ovšem uvést, že relevance dat o výši úvazků romských poradců v ORP za jednotlivé kraje je nízká. Důvodem je fluktuace zaměstnanců na těchto pozicích, její případné neobsazení a častá neochota ORP tyto data poskytovat krajským koordinátorům pro romské záležitosti za účelem vypracování zpráv o stavu romské menšiny v krajích. Pracovní úvazek 1,0 měli romští poradci v roce 2019 po jednom ve Středočeském kraji (Kladno), Libereckém kraji (Tanvald), Jihomoravském kraji (Brno) a Moravskoslezském kraji (Ostrava). Čtyři plné pracovní úvazky měli romští poradci působící na městských částech hlavního města Prahy. Celkem 47 úvazků romských poradců na ORP bylo nižších než 0,1 úvazku. Mezi výši úvazků romského poradce a dalšími kritérii např. kvalifikovaným odhadem počtu Romů v ORP nelze nalézt žádnou významnou korelaci.

¹² Hlavní město Praha, které má působnost kraje i rozšířenou působnost, svěřuje na svým 22 městským částem přenesenou působnost na základě v zákona č. 131/2000 Sb., Zákona o hlavním městě Praze.

Tab. 3: Průměrná výše úvazků Romských poradců v letech 2015-2017 a 2019¹³

Územní jednotka	2015	2016	2017	2019
Hlavní Město Praha	0,50	0,50	0,47	0,49
Středočeský kraj	-	-	-	0,24
Jihočeský kraj	0,28	0,22	0,16	0,13
Plzeňský kraj	0,19	0,41	0,12	0,11
Karlovarský kraj	0,10	0,10	-	0,10
Ústecký kraj	0,70	1,00	0,10	-
Liberecký kraj	0,15	0,42	0,21	0,26
Královéhradecký kraj	0,85	0,86	0,65	0,08
Pardubický kraj	0,20	0,23	0,12	0,09
Kraj Vysočina	0,08	0,06	0,06	0,05
Jihomoravský kraj	0,31	0,27	0,28	0,11
Olomoucký kraj	0,30	0,29	0,27	0,24
Zlínský kraj	0,19	0,25	0,21	0,06
Moravskoslezský kraj	0,54	0,47	0,40	0,18

Zdroj: vlastní zpracování dle zpráv o stavu romské menšiny (2015-2017, 2019)

V roce 2016 bylo možné komparovat údaje o počtu romských poradců za tři zdroje, ke každoročním datům ze zpráv o stavu romské menšiny agregovaných ve Zprávě o stavu romské menšiny za rok 2016 a k Ročním výkazům o sociální práci za rok 2016 vyplňovaných ORP jako podklady pro Statistické ročenky z oblastí práce a sociálních věcí 2016, byla doplněna i Metodiku vyhodnocování dotačních programů Úřadu vlády ČR zaměřených na integraci romské menšiny. Zatímco Statistická ročenka z oblastí práce a sociálních věcí evidovala 136 romských poradců, Zprávy o stavu romské menšiny 195.¹⁴ Podstatný rozdíl je kombinací několika faktorů: 1) Zástupci ORP mohou jinak reportovat počet romských poradců pro ročenku MPSV a jinak krajskému koordinátorovi pro romské záležitosti specializujícímu se na předmětnou agendu, 2) Roční výkazy o sociální práci explicitně poptávají počet romských poradců, zatímco zprávy o stavu romské menšiny v krajích zjišťují počet romských poradců nebo zaměstnanců ORP plnících úkoly napomáhající výkonu práv příslušníků romské komunity a integraci příslušníků romské komunity do společnosti. Metodika vyhodnocování dotačních programů identifikovala jen 130 romských poradců a zároveň na základě rešerše webových stránek ORP byla provedena následující kategorizace: 1) na „romské poradce“ (42), tedy ty kteří bezpochyby vykonávají předmětnou agendu, 2) zaměstnance ORP „bez návaznosti na pozici romského poradce“ (31), kteří zřejmě mohou agendu romské integrace vykonávat, ale jejich pracovní zařazení se nijak nevztahuje k pozici romského poradce a za 3) na zaměstnance ORP u nichž se „s největší pravděpodobností nejedná o romské poradce“ (57).

4. Závěr

Na základě zpráv o stavu romské menšiny v krajích zahrnujících odůvodnění představitelů ORP pro neexistenci pozice romského poradce při obecním úřadě lze identifikovat tři argumentační linie: 1) inkluzivní argument, 2) pseudo-korektní a 3) sociálně-prediktivní argument. Paradoxně nejčastěji vyskytujícím se argumentem je argument inkluzivní rámovaný odmítnutím přiznat Romům práva jako příslušníkům národnostní menšiny, tím je ale v rozporu s § 6 odst. 8 zákona č. 273/2001 Sb. Zákon o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů. Argumentační rovinu ilustrují výroky typu: „*ke všem občanům přistupujeme stejně*“, „*neděláme rozdíly mezi Romy a ostatními*“, čímž obecní úřad odmítá plnění úkolů napomáhající k výkonu práv a integraci příslušníků romské komunity. Výše již zmíněná pseudo-korektní argumentace spočívá v odmítnutí evidence etnické/národnostní identifikace a opírá se o více či méně kvalifikované odhady anebo o výsledky Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011 uvádějících velmi nízký nebo žádný počet obyvatel romské národnosti (srov. Hušek, Tvrdá, 2016). Obhajoba je podepřena často kontrafaktuální argumentací např.: „*u nás žádné Romy nemáme*“, „*nemohu přece o někom říkat, že je Rom, jenom kvůli tomu, že tak vypadá*“, „*k Romské národnosti se u nás přihlásilo jen 5 občanů*“. Uvedená vyjádření odkazují někdy explicitně k § 2 odst. 2 zákona č. 273/2001 Sb. Zákon o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, k části, v níž se uvádí, že příslušníkem národnostní menšiny je občan, který se „hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny“. Vyvrácení tohoto účelově užitému argumentu je oproti dalším dvěma

¹³ Údaje za roky 2015 až 2017 ze Středočeského kraje, za rok 2017 z Karlovarského kraje a za rok 2019 z Ústeckého kraje nejsou dostupné. V roce 2018 nebyla průměrná výše úvazků romských poradců sledována.

¹⁴ Po odečtení 26 pracovníků sociálního odboru města Plzně, kteří byli reportováni jako romští poradci.

argumentům nejsložitější.¹⁵ Sociálně-prediktivní argument se vyznačuje ztotožněním národnostní kategorie Romství s kategorií sociálního vyloučení, obecně pak s kulturou chudoby a stereotypizací (Weinerová, 2014), opisován je výroky typu: „pokud je sociálně vyloučený člověk ten, kdo je životně závislý na dávkách, pak v romské populaci to je takových 95 %“. Tímto argumentem je nejčastěji obhajováno nahrazení pozice romského poradce sociálním odborem obecního úřadu. Nicméně na základě kvalifikovaných odhadů sociálně vyloučených Romů za jednotlivé kraje za rok 2017 je pravděpodobnost výskytu takovéto situace velmi nízká.¹⁶ Četnost výskytu argumentů je poměrně rozložena mezi všechny kraje. V krajích s vyšším zastoupením příslušníků romské menšiny na základě kvalifikovaných odhadů dochází k častějšímu užívání pseudo-korektního argumentu.

Vzhledem k decentralizaci politické moci v oblasti romské integrace až na obecní úroveň v ČR spočívá odpovědnost za její realizaci především na obecních úřadech. Centrální instituce sice vytvářejí politický rámec romské integrace a iniciují opatření, ale jejich realizace spočívá ve velké míře na úřednicích obcí. Strategie romské integrace do roku 2020 například explicitně zmiňuje, že bez zapojení krajů a obcí by navrhovaná opatření byla nerealizovatelná (Úřad vlády, 2015). Nejedná se však o žádné klíče, klíčové role místních autorit ve vztahu k „promorským“ reformám si všimá Guy již od pol. 70. let 20. století, který tvrdí, že úspěšnost těchto reform v Československu, později v ČR je určena mírou podpory místními úřady (Guy 1975, 2001). Disponují-li totiž obecní úřady podle ústavy specifickými pravomocemi v rámci samostatné působnosti a nejasně definovanými úkoly v oblasti romské integrace v rámci přenesené působnosti, není možné jim přikázat provádění konkrétních programů a politik (srov. Cashman, 2008).

Uvedené argumentační linie, problematičnost získání relevantních dat od určitých ORP, zanedbatelné úvahy romských poradců, mohou vyvolávat dojem, že v případě oblasti romské integrace nesestupuje moc shora dolů, z centra na periferii, ale naopak (srov. Barany, 1998). Centrální úroveň bez legislativní opory, bez politické vůle a finančních nástrojů nemá mnoho možností k zajištění důslednějšího naplňování menšinového zákona a ani k adekvátnímu personálnímu a institucionálnímu zajištění výkonu přenesené působnosti v oblasti romské integrace. Realizace opatření spočívá na krajských koordinátorech pro romské záležitosti a terénních pracovnících mezi nimiž se v některých případech nachází „přítomný“ nebo „absentující“ mezičlánek romského poradce. Zásadním mezníkem pro další vývoj pozice romského poradce budou právě následující tři roky, kdy od roku 2020 mohou ORP požádat o dotaci na budování kapacit romských poradců z finančních prostředků Norských fondů (Úřad vlády 2019). S ohledem na neexistenci legislativního rámce je pravděpodobné další prohloubení rozdílu mezi tzv. „pro-integračními“ a „proti-integračními“ kraji i ORP.

Literatura

- [1] BARANY, Z. (1998). Ethnic mobilization and the state: the Roma in Eastern Europe. *Ethnic and Racial Studies*. vol. 21, no. 2, pp. 308-327. ISSN 1466-4356. DOI 10.1080/014198798330034.
- [2] CASHMAN, L., (2008). “Put your own house in order first”: local perceptions of EU influence on Romani integration policies in the Czech Republic. *Journal of Contemporary European Research*, vol. 4, no. 3, pp. 193-208. ISSN 1815-347X.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2019). *Vývoj obyvatelstva v krajích České republiky 2018*. [online]. [cit. 2020-04-27]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/91917754/13015719.pdf/c7c01214-ac5a-4234-9ca6-249672d399f4?version=1.3>.
- [4] CIAIAN, P., KANCS, D., (2019). Marginalisation of Roma: Root Causes and Possible Policy Actions. *European Review*. vol. 27, no. 1, pp. 1-16. ISSN 1062-7987. DOI 10.1017/s106279871800056x.
- [5] DENZIN, N. K., (2009). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. London: Transaction Publishers. ISBN 978-0-202-36248-9.
- [6] GUGLIELMO, R., (2004). Minority rights and EU enlargement: Normative overstretch or effective conditionality? In: Toggenburg, G. N. (ed.). *Minority protection and the European Union: the way forward*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative/Open Society Institute, pp. 59-84. ISBN 963-9419-53-2.

¹⁵ Příklad může být městská část Litvínova Janov, kde podle Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011 se přihlásilo k romské národnosti 81 osob. Kvalifikované odhady však udávají, že Romů je v Janově z celkového množství přibližně 7 000 obyvatel více než polovina. Na místní základní škole je odhadován podíl romských žáků ve výši 91 % a kolem 350 obyvatel jsou příjemci hmotných dávek v nouzi. Dne 17. listopadu došlo v Janově k demonstracím zaměřeným proti romské menšině, již se účastnilo několik stovek neonacistů a tzv. obyčejných občanů. Je evidentní, že anticiganistický diskurs, počet příjemců hmotných dávek v nouzi a kvalifikované odhady podílu romských žáků v místní škole nekorelují s údaji ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011 a relativizují pseudo-korektní typ argumentace obecních úřadů ve vztahu k pozici romského poradce.

¹⁶ Blíže viz Tab. 2: Kvalifikované odhady počtu Romů, Romů v sociálně vyloučených lokalitách a počtu ORP ve vztahu k počtu pozic romského poradce za rok 2017.

- [7] GUY, W., (2001). The Czech Lands and Slovakia: Another false dawn? In: Guy, W. (ed.). *Between past and future: The Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 285-332.
- [8] HUŠEK, P., TVRDÁ, K., (2016). The Collective Singularity of Anti-Racist Actors: A Case Study of the Roma Minority in the Czech Republic. *Ethnic and Racial Studies*, vol. 39, no. 1, pp. 49-67. ISSN 1466-4356. DOI 10.1080/01419870.2016.1096406.
- [9] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2014). *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2013*. [online]. [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/372765/MPSV_rocenka2013_280815.pdf/75bd693a-c80b-0f2e-51c7-e636c0e52d01.
- [10] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2015). *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2014*. [online]. [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/372765/rocenka_prace_2014.pdf/bf7a48b0-2949-7df9-10e5-3dc37dcc858c.
- [11] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2016). *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2015*. [online]. [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/372765/Statisticka_roc_z_oblasti_prace_a_SZ_2015.pdf/5a66f897-5c10-f852-44a8-3ff5e3e73148.
- [12] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2017). *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2016*. [online]. [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/372765/Statisticka_rocenka_z_oblasti_prace_a_socialnich_veci_2016.pdf/f44dd756-9300-9a25-4fa8-3a7596cade4a.
- [13] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2018). *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2017*. [online]. [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/372765/Statisticka_rocenka_z_oblasti_prace_a_socialnich_veci_2017.pdf/b583d56d-6c38-14b9-822d-15813b21703c.
- [14] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2019). *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2018*. [online]. [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/975025/Statisticka_rocenka_z_oblasti_prace_a_socialnich_veci_2018+%282%29.pdf/d16a5977-62d8-0ce2-bfd4-15d6118a9700.
- [15] SOBOTKA, E., (2009). Czech Republic: Exceptionality and conditionality at work. In: Rechel, B. (ed.). *Minority Rights in Central and Eastern Europe*. London: Routledge, pp. 90-103. ISBN 0-203-88365-9.
- [16] SPIROVA, M., BUDD, D., (2008). The EU Accession Process and the Roma Minorities in New and Soon-to-be Member States. *Comparative European Politics*, vol. 6, no. 1, pp. 81-101. ISSN 1472-4790. DOI 10.1057/palgrave.cep.6110123.
- [17] ÚŘAD VLÁDY, (2009). *Koncepce romské integrace na období 2010-2013*. [online]. [cit. 2020-04-27]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/koncepce-romske-integrace-na-obdobi-20102013-71187/>.
- [18] ÚŘAD VLÁDY, (2015). *Strategie romské integrace do roku 2020*. [online]. [cit. 2020-04-27]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Strategie-romske-integrace-do-roku-2020.pdf>.
- [19] ÚŘAD VLÁDY, (2018). *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017*. [online]. [cit. 2020-04-27]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2017.pdf>.
- [20] ÚŘAD VLÁDY, (2019). *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2018*. [online]. [cit. 2020-04-27]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny.pdf>.
- [21] WEINEROVÁ, R., (2014). Anti-gypsyism in the Czech Republic: Czech's perception of Roma in cultural stereotypes. *Acta Ethnographica Hungarica*, vol. 59, no. 1, pp. 211-221. ISSN 1216-9803. DOI 10.1556/aethn.59.2014.1.10.

POTENCIÁL ROZVOJA SOCIÁLNEHO PODNIKANIA V TREŤOM SEKTORE NA SLOVENSKU

Potential for the development of social entrepreneurship in the third
sector in Slovakia

MARCELA CHRENEKOVÁ

ADRIÁNA KLAPKOVÁ

VERONIKA SVETLÍKOVÁ

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | *Department of Regional and Rural Development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Faculty of European Studies and Regional develop.*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Tr. Andreja Hlinku 2, 94976 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: *marcela.chrenkova@uniag.sk, xklapkova@uniag.sk, veronika.svetlikova@uniag.sk*

Anotácia

Rozvoj sociálneho podnikania na Slovensku bol akcelerovaný prijatím nového zákona o jeho podpore v roku 2018. Väčšina zo 105 registrovaných sociálnych podnikov má právnu formu obchodnej spoločnosti, je typu integračného podniku a zakladateľmi sú najmä obce. Organizácie tretieho sektora nie sú dostatočne aktívne pri zakladaní sociálnych podnikov. Cieľom príspevku je zistiť aké sú bariéry a potenciál rozvoja sociálneho podnikania v treťom sektore na Slovensku. V práci boli použité primárne a sekundárne zdroje údajov. Metódou dopytovania boli zisťované charakteristiky sociálneho podnikania, informovanosť obcí a organizácií tretieho sektora o sociálnej ekonomike a bariéry pre zakladanie sociálnych podnikov v organizáciách tretieho sektora. Najväčšou bariérou pre rozvoj sociálneho podnikania v treťom sektore je nesystematické financovanie, náročnosť plnenia predpisov a nariadení a absencia mapovania potrieb znevýhodnených skupín. Potenciál pre založenie sociálneho podniku majú 2 typy subjektov, a to neziskové organizácie poskytujúce všeobecne prospešné služby a občianske združenia. Predpoklady pre založenie sociálneho podniku majú z toho dôvodu, že zamestnávajú relatívne vysoký počet znevýhodnených a zraniteľných osôb a venujú sa verejnoprospešným činnostiam, ktoré môžu byť predmetom generovania zisku v sociálnom podnikaní. Informovanosť organizácií tretieho sektora o sociálnom podnikaní je v porovnaní s obcami oveľa vyššia, cítia ale bariéry pre založenie sociálneho podniku.

Kľúčové slová

sociálna ekonomika, sociálne podniky, neziskové organizácie, tretí sektor, Slovensko

Annotation

The development of social entrepreneurship in Slovakia was accelerated by the adoption of a new law on its support in 2018. Most of the 123 registered social enterprises have the legal form of a business company, they are of integration enterprises type and the founders are mainly municipalities. Third sector organizations are not active enough in setting up social enterprises. The aim of the paper is to find out what are the barriers and potential for the development of social entrepreneurship in the third sector. Primary and secondary data sources were used in the work. The survey method was used for characteristic of social entrepreneurship, the awareness of municipalities and third sector organizations about the social economy and barriers to the establishment of social enterprises in third sector organizations. The biggest barrier to the development of social entrepreneurship in the third sector is unsystematic funding, the complexity of compliance with rules and regulations and the absence of mapping the needs of disadvantaged groups. There are 2 types of entities with the potential to establish a social enterprise, namely non-profit organizations providing services of general interest and civic associations. They are prerequisites for the establishment of a social enterprise because they employ a relatively high number of disadvantaged and vulnerable persons and are engaged in public benefit activities that can be the subject of generating profits in social enterprise. The awareness of third sector organizations about social entrepreneurship is much higher compared to municipalities, but they feel barriers to the establishment of a social enterprise.

Key words

social economy, social enterprises, non for profit organisations, third sector, Slovakia

JEL classification: O35, J18

1. Úvod - sociálne podnikanie v Európe

Sociálne podniky - podniky, ktorých primárnym cieľom je vytvárať pozitívny sociálny vplyv - existujú v každej európskej krajine. Sú dôležitou súčasťou sociálnej ekonomiky, v ktorej dnes pracuje 13,6 milióna Európanov (Európska únia, 2020).

Sociálna ekonomika vznikla koncom 18. a začiatkom 19. storočia, ako reakcia pracovníkov priemyslu na problémy súvisiace s ťažkými životnými podmienkami, zakladaním finančných a výrobných družstiev. Prvé družstvo Rochdale Society of Equitable Pionners bolo založené v roku 1844 v Anglicku. V kontinentálnej Európe to bol Slovák Samuel Jurkovič, ktorý ako prvý iba 50 dní po založení Rochdalského družstva v roku 1845 založil úverový ústav - Spolok gazdovský v Sobotišti. V 21. storočí má sociálna ekonomika nový obsah. Jej rozvoj v Európe spôsobili podporné mechanizmy EÚ po roku 2000.

Trhovým alebo podnikovým subsektorom sociálnej ekonomiky sú sociálne podniky (Monzon, Chaves, 2008). Sociálne podniky prispievajú k dôležitým sociálnym cieľom, ako je vytváranie pracovných miest, sociálne začleňovanie, rovnosť príležitostí, udržateľnosť a občianska participácia. Pôsobia v rôznych odvetviach hospodárstva (Chreneková, a kol. 2016) Informovanosť o sociálnom podnikaní je však nízka. Mnohé z podnikov, ktoré napĺňajú definíciu sociálneho podniku sa ani sami neidentifikujú ako sociálne podniky.

Podľa väčšiny definícií sociálneho podniku sú jeho iniciátorom najmä subjekty tretieho sektora (Kerlin 2012; Defourny, Nyssens, 2010; Lubelcová, 2012; Korimová, 2014) Na Slovensku sú zakladateľmi sociálnych podnikov najmä obce (Chreneková, 2019). Tretí sektor je menej aktívny. Bariérami rozvoja tretieho sektora sa zaoberá viacero štúdií (Nemec a kol., 2017; Vaceková a Svidroňová, 2016; Defourny, 2001).

Rozvoj sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania ako inovácie má v krajinách EÚ rôznu dynamiku, ktorá je ovplyvnená množstvom faktorov (Wildmannová, 2017; Klímová a Winklerová, 2017). Prvé sociálne podniky boli na Slovensku založené v roku 2005, ale až v roku 2018 bol prijatý zákon, ktorý upravuje podporu sociálnych podnikov komplexne.

2. Cieľ a metodológia

Cieľom príspevku je zistiť aké sú bariéry a potenciál rozvoja sociálneho podnikania v treťom sektore na Slovensku. Informovanosť je faktorom rozvoja sociálneho podnikania. Predmetom skúmania bola informovanosť predstaviteľov obcí Slovenska a vybraných subjektov tretieho sektora o sociálnom podnikaní a názory manažérov organizácií tretieho sektora na podporu a bariéry pri zakladaní sociálneho podniku.

Hlavnou metódou práce pre získanie primárnych dát bola metóda dopytovania (technika dotazníkového prieskumu a riadeného rozhovoru). Zdrojom informácie boli dva dotazníkové prieskumy (medzi obcami a subjektmi tretieho sektora), riadené rozhovory s 5 pracovníkmi dvoch regionálnych pracovísk Inštitútu sociálnej ekonomiky a údaje z databázy Finstat a Register sociálnych podnikov SR. Boli použité aj metódy deskriptívnej štatistiky.

Dotazník určený obciam bol zaslaný všetkým 2890 obciam Slovenska pozostával zo 44 otázok venovaných informovanosti, rozsahu, podpore a bariéram sociálneho podnikania. Informovanosti o sociálnej ekonomike sa týkali 4 uzatvorené otázky. Odpovedalo 1599 (55,3 %) obcí.

Pre zisťovanie informovanosti a potenciálu tretieho sektora sme oslovili 90 organizácií (56 neziskových organizácií poskytujúcich všeobecne prospešné služby a 34 občianskych združení) z Trenčianskeho kraja. Návratnosť dotazníkov bola 42,2 %. Oslovené organizácie mali od 1 do 154 zamestnancov. Kritériom výberu územia bol nedostatočný rozvoj sociálneho podnikania, relatívne vysoká nezamestnanosť a prítomnosť znevýhodnených a zraniteľných skupín obyvateľov. Typy subjektov a ich konkrétny výber vyplynuli z riadených rozhovorov. Vybrali sme tie typy, ktoré majú z podstaty predpoklady vytvoriť sociálny podnik a subjekty, ktoré mali zamestnancov.

Databáza Finstat bola zdrojom informácie o subjektoch tretieho sektora a Register sociálnych podnikov o sociálnych podnikoch.

V práci boli použité metódy opisnej štatistiky a metóda dopytovania – technika dotazníkového prieskumu a technika riadeného rozhovoru.

3. Výsledky

3.1 Sociálne podnikanie na Slovensku

3.1.1 Právna úprava

Sociálne podnikanie je na Slovensku upravené zákonom 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch. Zákon vymedzuje subjekty a cieľové skupiny sociálnej ekonomiky a jej podporu.

Subjektom sociálnej ekonomiky môže byť občianske združenie, nadácia, neinvestičný fond, nezisková organizácia, účelové zariadenie cirkvi, obchodná spoločnosť, družstvo alebo fyzická osoba – podnikateľ, ktorá je zamestnávateľom.

Cieľovými skupinami sociálnej ekonomiky sú znevýhodnené osoby, zraniteľné osoby, priamo a nepriamo zainteresované osoby.

Za znevýhodnenú osobu sa považuje fyzická osoba so zdravotným postihnutím alebo osoba, minimálne 6 mesiacov nezamestnaná a zároveň mladšia ako 26 rokov, staršia ako 50 rokov, najmenej 12 mesiacov vedená v evidencii uchádzačov o zamestnanie, so vzdelaním nižším ako stredné odborné, žije ako osamelá s osobami odkázanými na jej starostlivosť, patrí k národnostnej alebo etnickej menšine alebo má trvalý pobyt v najmenej rozvinutom okrese.

Zraniteľnú osobu zákon vymedzuje ako prijímateľa sociálnej služby alebo osobu v nepriaznivej sociálnej situácii, dieťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, osobu pod opatreniami sociálnoprávnej ochrany a kurately, po skončení ústavnej starostlivosti, odkázanú na pomoc, po skončení poberania materského alebo rodičovského príspevku, po skončení vykonávania osobnej asistencie, poberateľa starobného dôchodku, nepodnikateľa, ktorého mesačný príjem nepresahuje trojnásobok sumy životného minima, po prepustení z výkonu trestu, osobu bez štátnej príslušnosti alebo azylanta.

Subjektmi podpory sú sociálne podniky a podniky so sociálnym dosahom. Takýto podnik je definovaný ako subjekt sociálnej ekonomiky, ktorý vykonáva hospodársku činnosť s cieľom dosahovania pozitívneho sociálneho vplyvu. Podmienkou je reinvestovanie viac ako 50 % zo zisku na svoje sociálne ciele. Podniky môžu získať štatút registrovaného sociálneho podniku. Registrované sú dva typy podnikov – verejnoprospešné a komunitnoprospesné. Zameraním činnosti môže byť registrovaný sociálny podnik integračným podnikom, ktorého úlohou je podpora zamestnanosti prostredníctvom zamestnávania znevýhodnených osôb alebo zraniteľných osôb, sociálnym podnikom bývania (jeho pozitívnym vplyvom je zabezpečovanie spoločensky prospešného nájomného bývania) a všeobecným sociálnym podnikom.

Sociálne podniky môžu podľa tohto zákona získať investičnú, kompenzačnú pomoc alebo pomoc na podporu dopytu. Po schválení zákona 112/2018 došlo k preregistrovaniu sociálnych podnikov na Slovensku podľa nových pravidiel. Register sociálnych podnikov spravuje Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky.

3.1.2 Sociálne podnikanie v regiónoch Slovenska

V Registri sociálnych podnikov bolo na Slovensku (k 29. aprílu 2020) zaregistrovaných 105 sociálnych podnikov. Takmer všetky (93,3 %) sú integračnými podnikmi, ktorých hlavnou úlohou je zamestnanie znevýhodnených a zraniteľných osôb. Iba jeden je z registrovaných je sociálny podnik bývania, všeobecných sociálnych podnikov je 6.

Podľa právnej formy iba 3 z registrovaných sociálnych podnikov majú formu občianskeho združenia, 5 družstva, 2 neziskovej organizácie a 1 fyzickej osoby. Všetky ostatné (89,5 %) majú formu spoločnosti s ručením obmedzeným. Prevažná väčšina obchodných spoločností je založená obcami (s čím súvisí fakt, že až 78 % z nich reinvestuje 100 % zisku do sociálneho rozvoja).

Tab. 1: Počet registrovaných sociálních podnikov v krajoch Slovenska (k 29. aprílu 2020)

samosprávny kraj	počet sociálních podnikov	počet sociálních podnikov na 100 tisíc obyvateľov
Bratislavský	4	0,60
Trnavský	3	0,53
Trenčiansky	9	1,54
Nitriansky	6	0,89
Žilinský	11	1,59
Prešovský	16	1,94
Košický	39	4,87
Banskobystrický	17	2,63

Zdroj: vlastné spracovanie podľa MPSVaR SR, 2020

Podľa väčšiny definícií sociálneho podniku sú jeho iniciátorom najmä subjekty tretieho sektora. Na Slovensku organizácie tretieho sektora nie sú dostatočne aktívne pri zakladaní sociálních podnikov. Tretí sektor v krajine ale predstavuje potenciál pre rozvoj sociálneho podnikania. Vyplýva to z analýzy a zistení dotazníkového prieskumu medzi organizáciami tretieho sektora.

3.2 Tretí sektor na Slovensku

V prehľade organizácií tretieho sektora sme sa venovali nasledovným typom subjektov: cirkevné organizácie (CO), nadácie, neinvestičné fondy (NF), neziskové organizácie (NO), neziskové organizácie poskytujúce všeobecne prospešné služby (NO VPS), záujmové združenia právnických osôb (ZZ PO) a občianske združenia (OZ). Zmapovali sme ich početnosť v samosprávnych krajoch.

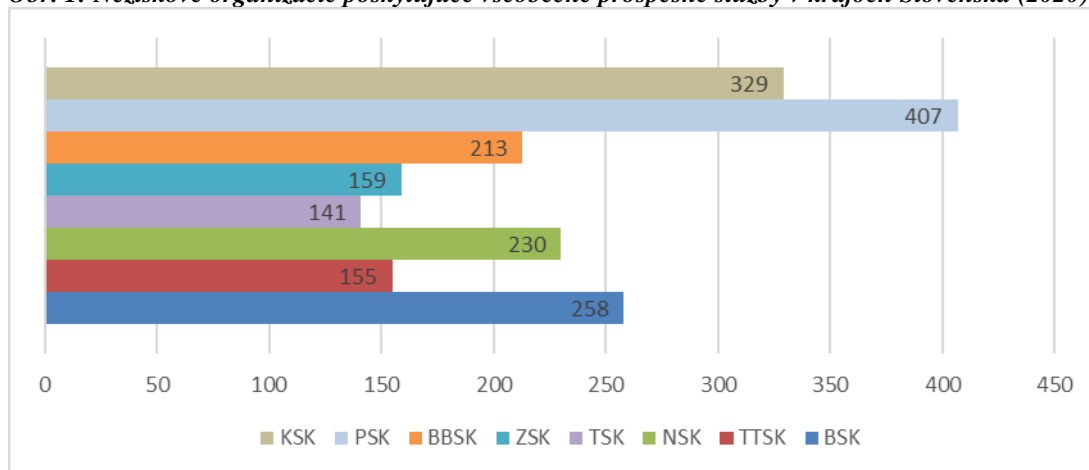
Tab. 2: Počet subjektov tretieho sektora v krajoch Slovenska (2020)

	PSK	KSK	BBSK	ŽSK	TTSK	BSK	NSK	TSK
CO	685	577	454	288	230	239	381	211
družstvá	277	296	279	256	239	387	231	134
nadácie	78	143	121	75	53	565	118	54
NF	60	65	32	86	37	152	45	45
NO VPS	407	329	213	159	155	258	230	141
NO	475	475	588	361	412	330	550	321
ZZ PO	164	191	208	149	122	364	132	111
OZ	5927	6568	6590	5832	5074	13 449	5754	4443
spolu	8073	8644	8485	7206	6322	15 744	7441	5460
počet organizácií na 10 tis. obyvateľov	97,97	108,13	130,80	104,31	112,31	240,32	109,86	93,11

Zdroj: vlastné spracovanie podľa databázy Finstat, 2020

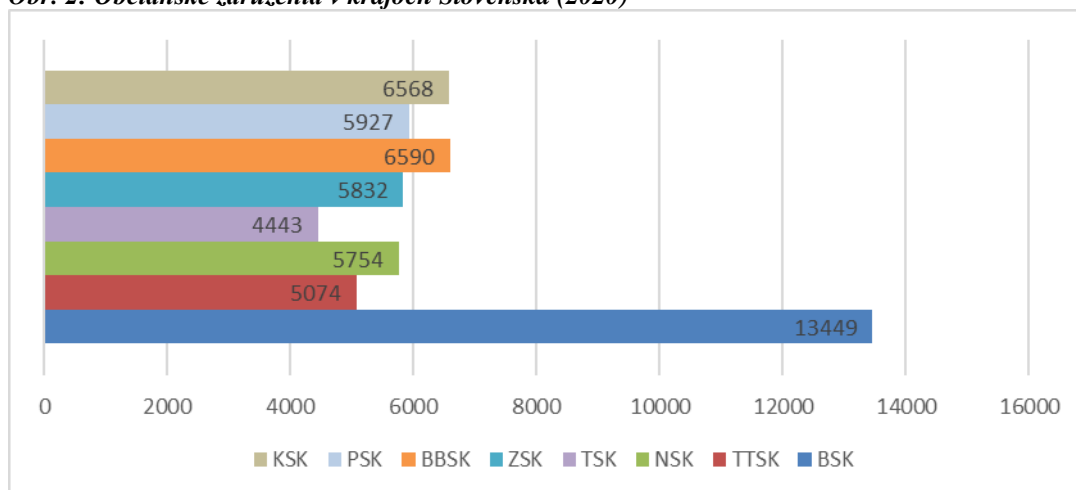
Vysvetlivky: BSK – Bratislavský, BBSK – Banskobystrický, PSK – Prešovský, KSK – Košický, ŽSK – Žilinský, NSK – Nitriansky, TSK – Trenčiansky, TTSK – Trnavský samosprávny kraj

Najviac subjektov tretieho sektora na 10000 obyvateľov má sídlo v Bratislavskom kraji, čo je spôsobné kumuláciou občianskych združení v hlavnom meste, na druhom mieste je Banskobystrický kraj a tretie miesto patrí Nitrianskemu samosprávne kraju. Najmenej subjektov tretieho sektora sa nachádza v Trenčianskom kraji a to takmer vo všetkých kategóriách s výnimkou nadácií a neinvestičných fondov. Z výsledkov analýz a záverov riadeného rozhovoru s pracovníkmi vyplynulo, že potenciál pre založenie sociálneho podniku majú 2 typy subjektov, a to neziskové organizácie poskytujúce všeobecne prospešné služby a občianske združenia. Preto sme sa v ďalšej analýze a dotazníkovom prieskume venovali týmto dvom typom.

Obr. 1: Neziskové organizácie poskytujúce všeobecne prospešné služby v krajoch Slovenska (2020)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa databázy Finstat, 2020

Spolu na Slovensku pôsobí 1892 neziskových organizácií poskytujúcich všeobecne prospešné služby. Najviac z nich sa zameriava na vzdelávanie, výchovu a rozvoj telesnej kultúry, ďalej na tvorbu, rozvoj, ochranu, obnovu a prezentáciu duchovných a kultúrnych hodnôt, poskytovanie humanitárnej a sociálnej starostlivosti a také, ktorých činnosť je zacielená na výskum, vývoj, vedecko-technické a informačné služby. Najviac neziskových organizácií poskytujúcich všeobecne prospešné služby je v Prešovskom kraji (4,93 na 10000 obyvateľov) a Košickom kraji (4,11 na 10000 obyvateľov), naopak najmenej ich je v Trenčianskom a Žilinskom kraji.

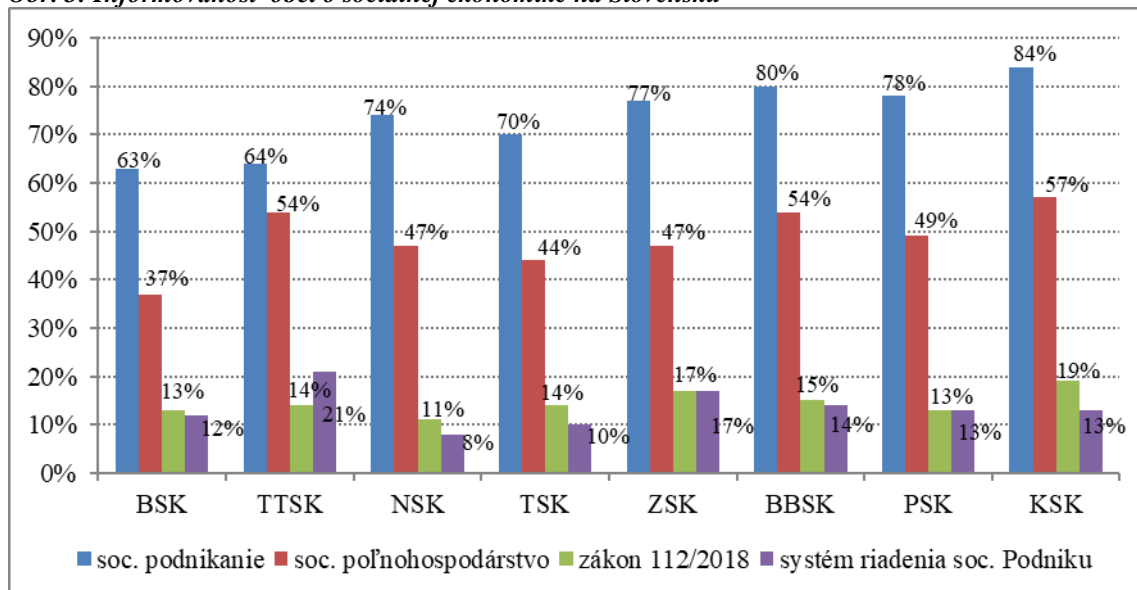
Obr. 2: Občianske združenia v krajoch Slovenska (2020)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa databázy Finstat, 2020

V Bratislavskom kraji sídli 200 občianskych združení na 10000 obyvateľov, v Banskobystrickom 102. Naopak najmenej ich je v Prešovskom (71) a Trenčianskom kraji (76).

3.3 Informovanosť o sociálnej ekonomike na Slovensku

Informovanosť je jedným z faktorov rozvoja sociálneho podnikania. Prvá vlna informačných aktivít na rôznych úrovniach bola na Slovensku tesne pred a na začiatku programového obdobia politiky súdržnosti EÚ 2007-13, kedy bol vznik a fungovanie sociálnych podnikov podporený z európskych fondov. Pred prípravou zákona 112/2018 o sociálnej ekonomike a sociálnom podnikaní bola reálna informovanosť na Slovensku stále nízka. Popri procese prípravy spomínaného zákona vznikla intenzívna verejná diskusia a zvýšila sa aj informovanosť. Pre prieskum informovanosti sme vybrali 3 kategórie subjektov: obce, neziskové organizácie poskytujúce všeobecne prospešné služby a občianske združenia (Obr. 1 ilustrujú informovanosť na začiatku roku 2019, vyjadrený je podiel odpovedí „áno som informovaný/á“).

Obr. 3: Informovanost' obcí o sociální ekonomice na Slovensku

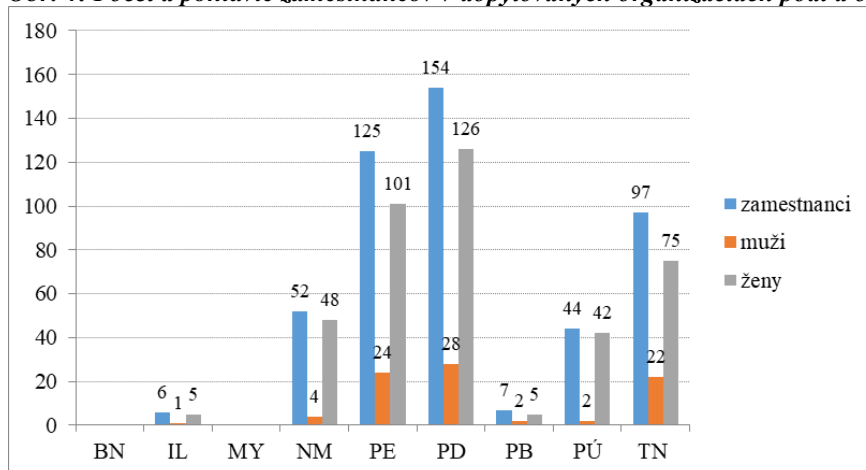
Zdroj: vlastné spracovanie

Najlepšie informované o sociálnom podnikaní, sociálnom poľnohospodárstve a o zákone 112/2018 sú obce a mestá v Košickom kraji. Najnižšia informovanosť o sociálnom podnikaní a sociálnom poľnohospodárstve je medzi obcami Bratislavského kraja, zákon 112/2018 a systém riadenia sociálneho podniku najmenej poznajú predstavitelia Nitrianskeho kraja, resp. pozná ho iba 8 % z opýtaných.

Medzi neziskovými organizáciami Trenčianskeho kraja bola medzi opýtanými až 82 % informovanosť o sociálnom podnikaní. Zákon 112/2018 pozná alebo čiastočne pozná 71 % opýtaných organizácií. Systém riadenia sociálneho podniku pozná 29 %, čiastočne pozná 42 % a nepozná vôbec 29 % opýtaných predstaviteľov tretieho sektora v regióne.

3.4 Podpora a bariéry sociálneho podnikania z pohľadu organizácií tretieho sektora

3.4.1 Charakteristika výskumnej vzorky organizácií tretieho sektora

Obr. 4: Počet a pohlavie zamestnancov v dopytovaných organizáciách podľa okresov TSK

Zdroj: vlastné spracovanie

Výskumnú vzorku tvorilo 90 vybraných organizácií, v ktorých pracuje spolu 485 zamestnancov. V každom okrese kraja je v organizáciách tretieho sektora zamestnaných viac žien ako mužov. Dopytované organizácie v 76 % prípadov riadia osoby s vysokoškolským vzdelaním druhého stupňa, v 66 % prípadov ženy. Až 58 % organizácií zamestnáva osoby znevýhodnené na trhu práce. Spolu všetky dopytované organizácie zamestnávajú 67, takýchto osôb (niektoré z nich to plánujú v budúcnosti). Jednalo sa najmä o skupiny telesne alebo duševne

hendikepovaných a osoby dlhodobo nezamestnané, seniorov. Len ojedinele zamestnávajú príslušníkov rómskej menšiny, absolventov a matky s deťmi. Až 58 % organizácií využíva dobrovoľnícku prácu (spolu 191 dobrovoľníkov).

Podľa klasifikácie ekonomických činností SK NACE 47 % organizácií klasifikovalo svoju činnosť ako činnosť záujmových organizácií, 16 % ostatných členských organizácií a 13 % organizácií starostlivosti o staršie osoby a osoby so zdravotným postihnutím v pobytových zariadeniach. Aktivity majú charakter najmä sociálnych služieb a vzdelávacích aktivít (tab. 3).

Tab. 3: Aktivity dopytovaných organizácií

Aktivity	Podiel organizácií vo vzorke
poskytovanie sociálnych služieb	26 %
vzdelávanie, kurzy, semináre, školenia, kariérne poradenstvo	21 %
prevádzky školských zariadení (súkromných pre osoby s autizmom)	5 %
poradenstvo a pomoc obetiam násilia	5 %
príprava projektov, vyhlasovanie výziev, implementácia projektov, poradenská činnosť v oblasti projektov, rozvoj regiónu	8 %
poskytovanie všeobecne prospešnej služby - útulku	5 %

Zdroj: vlastné spracovanie

Ďalšie činnosti jednotlivých organizácií sú nasledovné: verejná správa, informovanosť spotrebiteľa v oblasti jeho ochrany, galéria – obchod, tréningy pre dospelých, poskytovanie všeobecne prospešných služieb v oblasti bývania, správa a údržba, poskytovanie služieb súvisiacich so správou bytov, hipoterapia, a prevádzka chránenej dielne.

Okrem zamestnania znevýhodnených a zraniteľných skupín organizácie vytvárajú aj iné typy sociálnej hodnoty, ako napríklad vzdelávanie, spolupráca s miestnymi organizáciami, pomoc pre ohrozené a rizikové skupiny jednotlivcov, prevencia sociálno-patologických javov, bývanie pre sociálne slabších, pomoc deťom v detských domovoch, či zvýhodnené nájomné pre sociálne podniky. Oslovené organizácie vytvárajú okrem sociálnej aj environmentálnu hodnotu (63 %). Najviac, konkrétne 38 % organizácií sa zaoberá osvetou v ochrane životného prostredia, 25 % odpadovým hospodárstvom a rovnako 25 % čistí a upravuje verejné priestranstvá.

Motívom založenia organizácie bola najčastejšie pomoc seniorom a osobám s hendikepom, regionálny rozvoj, pomoc obetiam násilia a ochrana zvierat.

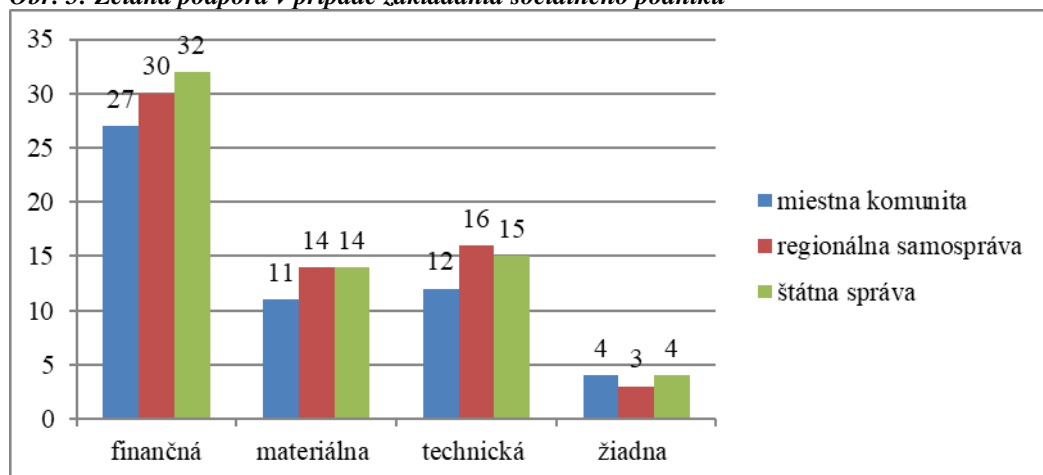
3.4.2 Podpora a bariéry sociálneho podnikania

Rozvoj sektora sociálnej ekonomiky je spojený s politickou podporou na všetkých úrovniach riadenia. Organizácie tretieho sektora sa vyjadrili k podpore akú by uvítali pre rozbeh sociálneho podnikania zo strany miestnej komunity, regionálnej samosprávy a štátnej správy. Na všetkých troch úrovniach si najviac želajú podporu finančnú, ale pri zakladaní sociálneho podniku by bola vítaná aj materiálna pomoc a technická podpora (obr. 5).

Bariérami pre sociálne podnikanie sú podľa organizácií tretieho sektora nedostatok finančných prostriedkov, či nesystematické financovanie (70 % opýtaných). Spolu s financiami je spojená aj byrokracia, ktorá odrádza organizácie od ich ďalších rozvojových aktivít. Legislatíva tiež predstavuje problém vzhľadom na náročnosť plnenia predpisov a nariadení. Ďalej bola uvedená aj absencia mapovania potrieb znevýhodnených skupín. Avšak 10 % respondentov uviedlo, že nevidia bariéry ich rozvoja.

Takmer 10 % respondentov uviedlo, že pociťujú nedostatok informácií a nemajú znalosť o sociálnej ekonomike a podnikaní. Informovanosť o sociálnej ekonomike medzi organizáciami tretieho sektora Trenčianskeho kraja však bola v priemere o 20% vyššia v porovnaní s informovanosťou obcí. Tento fakt hovorí v prospech rozvoja sociálneho podnikania v treťom sektore.

Obr. 5: Želaná podpora v prípade zakladania sociálneho podniku

Zdroj: vlastné spracovanie

Vzhľadom na uvedené bariéry alebo z iných dôvodov až 74 % opýtaných neuvažovalo o založení sociálneho podniku, naopak 26 % organizácií o tom uvažuje. Z nich 13 % sa rozhodlo pre podnik so sociálnym dosahom, 10 % pre sociálny podnik a zvyšné 3 % uvádzajú, že pre nedostatok informácií ohľadom typov sociálnych podnikov nevie presne určiť, na ktorý by sa v budúcnosti zameralo. Pre integračný podnik ani pre sociálny podnik bývania by sa nerozhodla žiadna z dopytovaných organizácií.

4. Záver

Rozvoj sociálneho podnikania na Slovensku bol prijatím nového zákona o jeho podpore akcelerovaný. V priebehu roka bolo registrovaných 105 sociálnych podnikov, z ktorých väčšina má právnu formu obchodnej spoločnosti, je typu integračného podniku a zakladateľmi sú najmä obce. Organizácie tretieho sektora nie sú dostatočne aktívne pri zakladaní sociálnych podnikov. Tretí sektor v krajine ale predstavuje potenciál pre rozvoj sociálneho podnikania. Potenciál pre založenie sociálneho podniku majú 2 typy subjektov, a to neziskové organizácie poskytujúce všeobecne prospešné služby a občianske združenia. Predpoklady pre založenie sociálneho podniku majú z toho dôvodu, že zamestnávajú relatívne vysoký počet znevýhodnených a zraniteľných obyvateľov a venujú sa verejnoprospešným činnostiam, ktoré môžu byť predmetom generovania zisku v sociálnom podnikaní a sú relatívne informované.

Informovanosť organizácií tretieho sektora o sociálnom podnikaní je v porovnaní s obcami oveľa vyššia, cítia ale bariéry pre založenie sociálneho podniku. Najväčšou bariérou pre rozvoj je nesystematické financovanie, náročnosť plnenia predpisov a nariadení a absencia mapovania potrieb znevýhodnených skupín. Pri zakladaní sociálneho podniku by uvítali finančnú a technickú pomoc.

V priebehu spracovania príspevku vznikli otázky, ktoré sa môžu stať predmetom ďalšieho výskumu. Jedným z typov pracovísk, ktoré predstavujú potenciál pre sociálne podnikanie sú chránené dielne. Bolo by vhodné výskumne sa venovať aj týmto typom subjektov, keďže z národnej úrovne sú motivované aby sa registrovali v registri sociálnych podnikov. Ďalší výskum by mohol byť smerovaný k efektom sociálneho podnikania.

Literatúra

- [1] DEFOURNY, J., (2001). From Third Sector to Social Enterprise. In Borzaga, C., Defourny, J. (eds.) *The Emergence of Social Enterprise*. London: Routledge. ISBN 0415339219.
- [2] DEFOURNY, J., NYSSSENS, M., (2010). Conception of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergence and Divergences. *Journal of Social Entrepreneurship*, vol. 1, no. 1, pp. 32-53. ISSN 1942-0676.
- [3] EURÓPSKA ÚNIA, (2020). *Social Enterprises and Their Ecosystems in Europe*. Comparative synthesis report. Luxembourg. European Union. ISBN 9789279977343. DOI 10.2767/567551.
- [4] CHRENEKOVÁ, M., (2019). Effects of Social Economy Selected Segments in The Slovak Republic. *European Countryside*, vol. 11, no. 1, pp. 29-42. ISSN 1803-8417. DOI 10.2478/euco-2019-0003.
- [5] CHRENEKOVÁ, M., JARÁBKOVÁ, J., GUBÁŇOVÁ, M., (2016). Sociálne podnikanie v cestovnom ruchu. *Acta Oeconomica Universitatis Selye*, vol. 5, no. 2, pp. 97-108. ISSN 1338-6581.

- [6] KERLIN, J. A., (2012). Defining Social Enterprise Across Different Contexts: Conceptual Framework Based on Institutional Factors. *Non-profit and Voluntary Sector Quarterly*, vol. 42, no. 1, pp. 84-108. ISSN 0899-7640.
- [7] KLÍMOVÁ, V., WINKLEROVÁ, L., (2017). Bariéry pro rozvoj inovací v regionech. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 246-254. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-31.
- [8] KORIMOVÁ, G., (2014). *Sociálna ekonomika a podnikanie*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 214 p. ISBN 978-80-557-0695-5.
- [9] LUBELCOVÁ, G., (2012). Sociálna ekonomika: koncepty, príležitosti, riziká. *Sociológia*, vol. 44, no. 1, pp. 62-82. ISSN 0049-1225.
- [10] MONSON, J. L.; CHAVES, R., (2008). The European Social Economy: Concept and Dimensions of the Third Sector. *Annals of Public and Cooperative Economics*, vol. 79, no. 3-4, pp. 549-577. DOI 10.1111/j.1467-8292.2008.00370.x.
- [11] NEMEC, J., MERIČKOVÁ, B. M., SVIDROŇOVÁ, M. M., KLIMOVSKÝ, D., (2017). Co-Creation as a Social Innovation in Delivery of Public Services at Local Government Level: The Slovak Experience. In *Handbook of research on sub-national governance and development*, pp. 281-303. ISBN 9781522516453.
- [12] VACEKOVÁ, G, SVIDROŇOVÁ, M., (2016). *Nonprofit organizations in selected CEE countries: A journey to sustainability*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8188-8. DOI10.5817/CZ.MUNI.M210-8188-2016.
- [13] WILDMANNOVÁ, M., (2017). Barriers and potential challenges in the development of social businesses in the Czech Republic. *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series D*, vol. 24, no. 2, pp. 234-243. ISSN 1211-555X.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu Kultúrnej a edukačnej grantovej agentúry (KEGA) MŠVVaŠ SR - projekt číslo 047SPU-4/2018 Nové prístupy vo výučbe miestneho ekonomického a sociálneho rozvoja a v rámci diplomovej práce Bc. Adriany Klapkovej.

REGIONÁLNÍ ROZDÍLY V DÁRCOVSTVÍ FIREM NA ÚZEMÍ ČESKA

Regional patterns of corporate donation in Czechia

MAREK HALADA

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje | *Dept. of Human Geography and Regional Develop.*
Přírodovědecká fakulta | *Faculty of Science*
Ostravská univerzita | *University of Ostrava*
✉ *ul. 30. dubna 22, 701 03 Ostrava, Czech Republic*
E-mail: p19113@student.osu.cz

Anotace

Článek má za cíl prozkoumat úroveň dárcovství z řad právnických osob (PO) rozdělených podle krajů a územních pracovišť Finančních úřadů v časové řadě 2002–2016. Metodicky je postupováno tak, že se počítají poměry mezi proměnnými – dárci, počty právnických osob v jednotlivých krajích a územních pracovištích finančních úřadů a poté jsou vytvořené indexy promítnuty do grafů a kartogramu. Nejlepších výsledků v poměru dárců dosahují kraje Zlínský, Pardubický, Moravskoslezský, nejhorších Hlavní město Praha a Karlovarský kraj. Co se týče srovnání územních pracovišť, nejlépe si vedly východomoravské a východočeské regiony, naopak slabší se ukazují regiony v jihozápadní části Česka a jižní části Moravy. Slabší jsou také velká centra (Praha, Brno, Ostrava) ve srovnání s jejich suburbánní zónou, což může být zapříčiněno snahou přemísťovat do center subjekty, které se snaží z různých důvodů uniknout z dosahu finančních kontrol. Tento fenomén se naopak příliš neprojevuje u menších regionálních center. Výzkum potvrzuje, že počet dárců (resp. poměr dárců) v regionech zůstává v čase stabilní, ale reagující na externalitu (povodně 2002, ekonomická krize 2008).

Klíčová slova

firemní dárcovství, bezúplatné plnění, společenská odpovědnost firem, filantropie, regionální disparity

Annotation

The aim of this paper is to examine regional and industrial differentiation in the rate of corporate giving in the period 2002-2016. The methodology consists of calculating the ratios between the variables – donors, the number of legal entities in regions and territorial branches of tax offices. The highest donor ratios were found in the Zlín, Pardubice, and Moravian-Silesian Region, the lowest in the capital city of Prague and the Karlovy Vary Region. At microregional level the highest donor ratios were found in the eastern parts of Bohemia and Moravia, while south-western Bohemian regions and southern Moravian regions showed lower numbers. Major cities (Praha, Brno, Ostrava) scored lower than their suburban areas, which may be due to the tendency of some entities to move to the centres in an effort to escape the reach of the tax inspections. This phenomenon, on the other hand, is not so evident in smaller regional centres. This paper confirms that the number of donors (or donor ratio) in the regions remains stable over time, but it is responsive to the external shocks (floods 2002, economic crisis 2008).

Key words

corporate giving program, corporate social responsibility, CSR, philanthropy, regional disparities, donations, charity

JEL classification: D64, M14, P25, R12, R13

1. Úvod

Článek popíše rozmístění dárcovských aktivit podnikatelských subjektů z řad právnických osob (PO) v období 2002-2016 na území Česka. Cílem je charakterizovat regionální rozdíly v intenzitě korporátní filantropie (vyjádřené indexem filantropie) podle územních pracovišť Finančních úřadů a popsat změny časové řadě. Existují výzkumy, které srovnávají situaci v Česku na úrovni států (Hladká et al., 2017) nebo v národním měřítku na úrovni krajů (Kirschnerová, Janoušková, 2017). Výzkum dárcovství firem v kontinuální časové řadě s podrobnějším regionálním rozdělením nebyl v Česku dosud proveden. Výzkum využívá sekundárních dat poskytnutých

Generálním finančním ředitelstvím, rozdělených podle územních pracovišť finančních úřadů za období 2002–2016 (MF, 2016).

Firemní dárcovství/filantropie je často chápáno jako součást nebo projev CSR (corporate social responsibility – společenská odpovědnost firem) aktivit, proto tato práce bude v některých souvislostech jeden termín nahrazovat druhým. K situaci filantropie byla v Česku zpracována na zadání vlády ČR studie (EEIP a.s., 2018), která v mj. porovnává data z celoevropského výzkumu z několika evropských zemí. Z nich vyplývá, že dárcovství v Česku, jak ze strany domácností, tak firem, výrazně nevybočuje z intencí Evropy. Studie poukazuje na překážky, které mohou dárce od filantropie odrazovat. Jsou to například negativní vnímání NGO sektoru v očích veřejnosti, NGO sektor považují za nedostatečně transparentní a málo profesionální, dárcovství je zatíženo nadměrnou administrativní zátěží, v případě darování služeb nebo hmotných darů nutnost odvodu daně z přidané hodnoty, nízké daňové zvýhodnění daru a další překážky. Rozdíly lze přičítat zřejmě především rozdílným procesům podpory dárcovství, tradicím, legislativním a daňovým pravidlům (např. využití daňových asinací).

Lze také předpokládat, že roli může sehrávat rozmístění velkých firem, odvětvová a velikostní struktura firem, populační velikost města či obce, intenzita a blízkost vztahů mezi dárce a příjemci, sociální kapitál, tradice a místní kultura (spolky, malé sportovní kluby, vesnické školy apod.) Velké firmy (a zároveň velmi malé) firmy mají obecně větší sklony k filantropii, více darují firmy v odvětvích vázaných na koncové spotřebitele a v odvětvích produkujících výrobky či služby s negativní společenskou image: alkohol, tabákové výrobky nebo hazardní hry (Amato a Amato 2007). Malé firmy v tradičních venkovských oblastech s rozvinutou kulturou a sociální kapitálem (viz Pileček a Jančák 2010) mohou být více filantropické z důvodu závislosti na místních subjektech i osobní vazby na domácí region.

Výzkum Kirschnerové a Janouškové (2017) se zaměřil na úlohu daňového zvýhodnění firemní filantropie a využívání daňového odpočtu firmami v jednotlivých krajích ČR. Z práce vyplývá, že dárcovství v porovnání vůči HDP vytvořeného v krajích je rozdílné i více než pětinašobně.

2. Legislativní rámec a praxe firemního dárcovství v Česku

Česká daňová legislativa v Zákonu o dani z příjmů (586/1992 Sb. ve znění pozdějších předpisů) v části II. vztahující se k dani z příjmů právnických osob, v § 20 (Základ daně a položky snižující základ daně), v odst. 8 až 12 předepisuje postup při uplatnění položky snižující základ daně, které lze označit jako dar: *V úhrnu lze odečíst nejvýše 10 % ze základu daně sníženého podle § 34. Tento odpočet nemohou uplatnit veřejně prospěšní poplatníci.*

Je třeba připomenout, že obvyklý pojem „dar“ (v tomto článku bude nadále využíváno toto obvyklé označení) byl novelou zákona v roce 2014 nahrazen a nyní je ve znění zákona ekvivalent „bezúplatného plnění“. To implikuje povahu dobrovolného darování bez plnění jakékoliv právní povinnosti, které by vyplývalo například z darovací smlouvy. Pro účely daňového odpočtu je nutné vystavení potvrzení o přijetí daru. Naopak, úplatné protiplnění poskytovateli či osobě s ní spojené, by odečet vylučovalo.

Pro výši bezúplatného plnění zákon používá slovo „hodnota“. Formy bezúplatného plnění připouští jak hmotného, tak nehmotného charakteru. Kromě finanční částky tak bezúplatným plněním může být cokoli, co má povahu věci podle zákona 89/2012 Sb. (občanský zákoník), tedy i věci movité a nemovité, cenné papíry, pohledávky, zásoby apod. To samozřejmě může poněkud komplikovat pohled na filantropii, protože dar může mít kvalitativně různou hodnotu. Jinou kvalitu může mít 100 000 Kč v hotovosti a jinou kvalitu mohou mít neprodejně zásoby ve stejné zůstatkové hodnotě. Bohužel, daňové přiznání nijak nedokáže rozlišit, v jaké formě byl dar poskytnut.

V EU je dárcovská praxe různorodá. Podpora neziskového sektoru stojí (stejně jako v Česku) především na veřejných zdrojích. V Česku nejsou využívány takové instrumenty, jako jsou charitativní loterie nebo daňové asignace. Z obvyklých zdrojů financování neziskového sektoru je největším donátorem veřejný sektor (vláda, kraje, obce), který v roce 2017 poskytl cca 18 mld. Kč (eurozpravy.cz, 2018), poté domácnosti (cca 10 mld. Kč), soukromý sektor cca 4 mld. Kč a nadace cca 850 mil. Kč Tyto údaje jsou za rok 2013, přepočteny z EUR (Hoolwerf, Schuyt, 2017).

V některých částech výzkumu nejsou zahrnuti dárce, kteří jsou od roku 2012 spravováni Specializovaným FÚ, vzhledem k tomu, že jejich místní příslušnost nelze z anonymizovaných dat určit (sídlo SFÚ je v Praze). I když je mezi těmito velkými subjekty bezkonkurenčně nejvyšší podíl dárců (36 % z 1 941 v roce 2016), v celkovém počtu nemohou územní statistiku ovlivnit. Jiná situace by nastala v případě, kdy by byly porovnány subjekty podle výše finančních darů, v tom případě by součty částek od subjektů registrovaných k SFÚ pravděpodobně výrazně převyšovaly ostatní obvody územních pracovišť finančních úřadů. Přesto ani u velkých společností nelze

automaticky očekávat vstřícný postoj k dárcovství. Srovnávací výzkum zaměřený na společenskou odpovědnost velkých českých korporací (Pelikánová, 2019) poukazuje na přílišný formalismus při zpracování výročních zpráv a v některých případech odhaluje nechuť dostát závazkům vyplývající z povinnosti reportovat o CSR aktivitách. Reportování považuje spíše za plytké, málo konkrétní, kdy „*snahu o formu a přístupnost převyšují obavy o obsah*“. Takový přístup naznačuje neochotu výrazně se podílet také na dárcovství jako součásti CSR, neboť nelze očekávat, že by se subjekty se silnou společensky odpovědnou kulturou touto skutečností ve výročních zprávách výrazně neprezentovaly.

3. Data a metody

Zkoumaná data jsou zkompileována ze zdrojů Finanční správy a databází spravovaných MF ČR (Administrativní registr ekonomických subjektů) a ČSÚ (Registr ekonomických subjektů). Pro základní vyhodnocení dárcovství byla použita metodika, která zohlední součet dárců vůči součtu všech subjektů registrovaných v daných regionech. Vývoj v krajích je sledován v celém časovém období 2002–2016. Vzhledem k tomu, že v roce 2011 došlo k reorganizaci Finanční správy, kdy se nově staly příslušnými k podání daňových přiznání Finanční úřady jednotlivých krajů (na rozdíl od předchozí praxe, kdy byly příslušnými úřady na detailnější úrovni územních pracovišť), informace o místní příslušnosti na úrovni územních pracovišť zaniká. Vývoj podle územních pracovišť tak lze sledovat pouze v období 2002–2011.

Poté proběhne výpočetní část v programu MS Excel. Tyto údaje pak budou prezentovány pomocí grafů a kartogramu, vytvořených v programu ArcGIS Pro.

Výpočet podílů dárců je proveden podle vztahu:

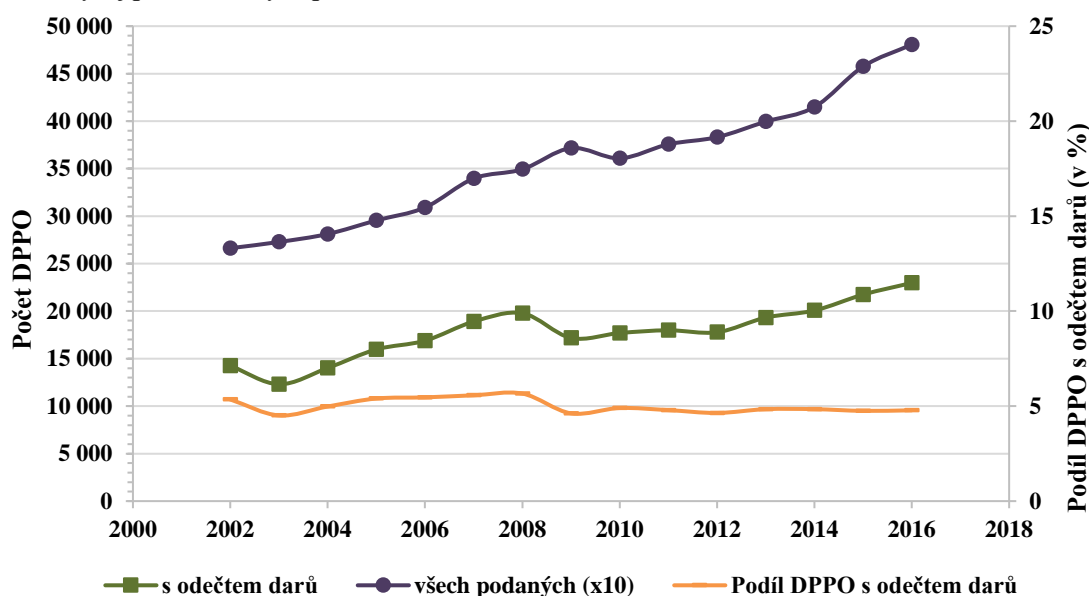
$$P_d = \frac{\text{součet dárců}}{\text{součet všech právnických osob}} \times 100 \text{ [%]}$$

kde P_d je podíl dárců, součty ve zlomku tvoří součty subjektů registrovaných v daném území.

4. Výsledky a diskuse

První část výsledků se věnuje srovnání podle počtu dárců. Z vývoje počtu subjektů podávajících daňové přiznání, počtu dárců a podílu dárců v letech 2002–2016 (Obr. 1) je zřejmé, že pouze asi 5 % subjektů mezi všemi PO poskytuje dar. V období 2008–2009 došlo k celkovému poklesu poměru dárců o více než 1 p.b. Tuto skutečnost lze připsat na vrub hospodářské krizi, která se v Česku naplno projevila právě v roce 2009. Podíl dárců již nedosáhl poměru z předkrizového období (5,66 % v roce 2008), přestože v absolutním počtu se počet dárců opět zvyšuje.

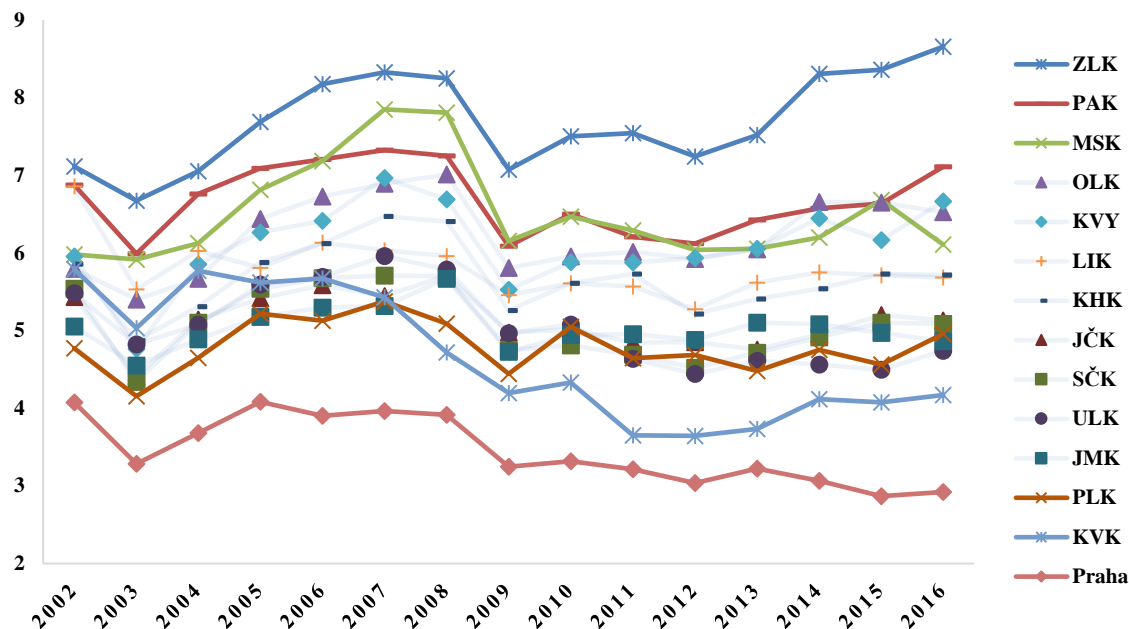
Obr. 1: Vývoj počtu daňových přiznání a dárců v letech 2002–2016 v ČR

Zdroj: GFŘ, MF ČR 2016, vlastní zpracování, DPPO – daňové přiznání právnických osob

Pokles počtu dárců v roce 2003 je obtížnější interpretovat, protože v časové řadě nejsou dostupná data alespoň pro rok 2001, který by mohl poukázat na trend. Jako určité vysvětlení se nabízí situace z roku 2002, kdy Česko postihla povodeň, která zasáhla převážně území v povodí Vltavy a Labe. Byla přijata legislativa na odstraňování následků povodní (včetně daňových zvýhodnění), což se mohlo promítnout do růstu počtu dárců, nebo naopak v roce 2003 jim následky povodní, případně horší hospodářské výsledky, poskytnout dar znemožnily.

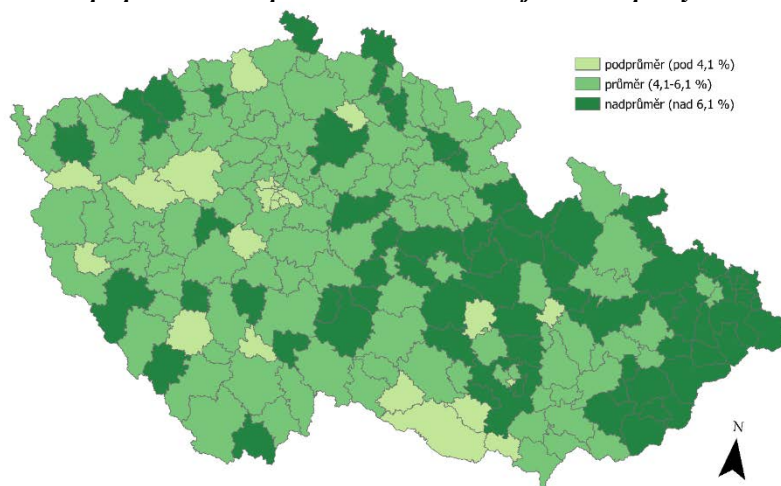
Obr. 2: Podíl dárců ze všech právnických osob podle krajů (v %)

Zdroj: GFR, MF ČR 2016, vlastní zpracování

Rozdělení počtu dárců podle krajů ilustruje patrné rozdíly v poměru dárců v závislosti na územní příslušnosti (Obr. 2). V grafu není zahrnut poměr dárců, kteří jsou od roku 2012 spravováni Specializovaným FÚ. Nejvyšší podíl dárců mezi PO je po celé sledované období ve Zlínském kraji, nejnižší je v hlavním městě, kdy rozdíl v podílu množství dárců dosahuje skoro trojnásobku (8,7 % vs. 2,9 % v roce 2016).

Obr. 3: Mapa podílu dárců podle územních úřadů finanční správy za období 2002–2011 (v %)

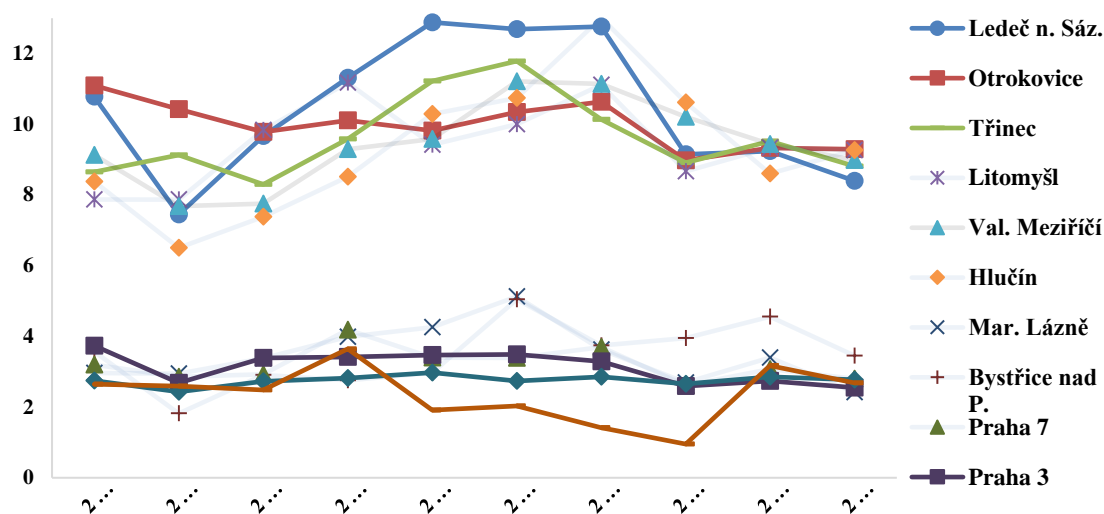

Zdroj: GFR, MF ČR 2016, vlastní zpracování

Podíly dárců na detailní úrovni územních pracovišť finančních úřadů (průměr za období 2002–2011, před reorganizací finanční správy) zobrazuje kartogram (obr. 3). Území jsou rozdělena do tří skupin, s podprůměrným, průměrným a nadprůměrným počtem dárců, přičemž průměr tvoří interval 5,1 % s tolerancí ± 1 p.b. Je zřejmé silné zastoupení obvodů Moravskoslezského, Zlínského, Královéhradeckého, Pardubického a kraje Vysočina s nadprůměrným počtem darujících subjektů a naopak podprůměrná míra podílu dárců v některých západočeských a jihomoravských (v blízkosti hranic s Rakouskem) regionů ve skupině s podprůměrným počtem dárců. Vysvětlení

této diferenciaci lze odvozovat od míry religiozity obyvatelstva a intenzity sociálního kapitálu (viz Pileček a Jančák, 2010). Do filantropických postojů majitelů firem se zřejmě promítá členství v lokální náboženské komunitě a vazby na místní sociální a kulturní život, které jsou intenzivnější než ve velkých městech.

Obr. 4: Dvanáct ÚP s nejvyšším a nejnižším podílem dárců (v %)

Zdroj: GFŘ, MF ČR 2016, vlastní zpracování

Doplnění průměrných hodnot podílu dárců o vývoj ve vybraných regionech v čase (v období 2002–2011) nabízí Obr. 4. Pro zachování přehlednosti zobrazuje pouze šest územních pracovišť s nejvyšším podílem dárců a šest územních pracovišť se nejnižším podílem dárců. Přestože graf nesleduje celé období do roku 2016, je opět patrný vliv krizového a postkrizového období 2008–2011, kdy dochází k poklesu podílů dárců zejména v filantropicky silnějších regionech, naopak poměrně stabilní vývoj (navzdory krizi) ve filantropicky slabších regionech.

Je zřejmé, že podnikající subjekty si v rámci územních pracovišť udržují určitý filantropický standard, data obou skupin se pohybují v relativně úzkém koridoru, křivky obou skupin se ani v jednom roce neprotínají. Dlouhodobé průměry tedy netvoří náhodné výkyvy s velkou odchylkou. V horní části grafu se nacházejí bez výjimky územní pracoviště s méně početnými kmeny podnikajících subjektů (nejpočetnější je ÚP Třinec, kde FÚ spravuje cca 1 400 subjektů), naopak ve spodní části jsou tři pražské územní pracoviště vyznačující se velmi početnými kmeny (např. Praha 2 s cca 10 000 subjekty).

5. Závěr

V článku bylo firemní dárcovství měřeno podílem zapojených subjektů z řad právnických osob na poskytování darů. Dárcovství, jako součást firemní identity, si osvojila poměrně malá část právnických osob v Česku, přibližně 5 % všech subjektů podávajících daňové přiznání. Tento interval zůstává přibližně konstantní v celé sledované historii, vyjma vlivu externalit, jako je například kolísání ekonomického cyklu.

Nejvíce dárců v poměru k podnikajícím subjektům vykazují obvody územních pracovišť finančních úřadů s nepříliš početnými kmeny (řádově stovky až jednotky tisíc subjektů), např. Otrokovice, Třinec nebo Litomyšl, na úrovni krajů to je Zlínský, Pardubický a Moravskoslezský kraj. Naopak nejméně dárců mají ÚP s početnějšími kmeny (např. tři pražské obvody). Potvrzuje se tak předpoklad, že malé firmy nacházející se ve venkovských oblastech s rozvinutou kulturou a sociálním kapitálem (Pileček, Jančák, 2010) mohou být častějšími dárci z důvodu existence závislosti a osobních vazeb na místní subjekty.

Nižší podíl dárců v největších centrech (Praha, Brno, Ostrava) ve srovnání s jejich nejbližším okolím, kromě již zmíněných faktorů, může souviset s praxí vytváření ready made společností v právnických firmách sídlících v těchto centrech (zejména v Praze), a také snahou vlastníků firmy koncentrovat do území, kde z důvodu omezených kapacit finanční správy nehrozí tak časté finanční kontroly. U subjektů, které záměrně využívají určité anonymity a ztrácí se „v davu“, nelze očekávat příliš silné nadšení pro dárcovské aktivity, tudíž pouze navyšují srovnávací základnu, a tím sráží hodnotu daného centra. Tento fenomén se tolik neprojevuje v menších regionálních centrech.

Průzkum, který srovnával dárcovství z hlediska počtu dárců v jednotlivých územích, by bylo vhodné doplnit o rozměr z hlediska finančních ukazatelů, tedy jak velké objemy darů dárči v jednotlivých územích poskytují. Dalším vhodným směrem je prozkoumat vliv dalších proměnných, např. vliv dominantního průmyslového odvětví v regionu na dárcovství, vliv velikosti firem nebo ziskovosti firem na objem darů.

Literatura

- [1] AMATO, L., AMATO, C., (2007). The Effects of Firm Size and Industry. *Journal of Business Ethics*, vol. 72, no. 3, pp. 229-241. ISSN 0167-4544. DOI 10.1007/s10551-006-9167-5.
- [2] EEIP a.s., (2018). Firemní Dárcovství v České republice – Vývoj, současný stav a překážky rozvoje jeho jednotlivých forem. Závěrečná zpráva. *Projekt TAČR TITAUVC701*.
- [3] EUROZPRAVY.CZ, (2018). *Kdo jsou 'vyžírkové z neziskovek'? Stát jim posílá miliardy, oni hrají fotbal nebo zachraňují životy.* [online]. [cit. 2020-03-02]. Dostupné z: <https://eurozpravy.cz/domaci/politika/224003-kdo-jsou-vyzirkove-z-neziskovek-stat-jim-posila-miliardy-oni-hraji-fotbal-nebo-zachranuji-zivoty/>.
- [4] HLADKÁ, M., HYÁNEK, V., RONOVSÁ K., a STEHLÍKOVÁ K., (2017). Research on Giving in Czech Republic. In Hoolwerf, B., and Schuyt, T. (eds.). *Giving in Europe. The state of research on household donations, corporations, foundations and charity lotteries to charitable organisations in Europe*. Amsterdam: An ERNOP publication, pp. 68-81. ISBN 978-90-75458-86-2.
- [5] HOOLWERF, B., SCHUYT, T., (2017). Giving in Europe. The current state of research on giving by households, corporations, foundations and charity lotteries in Europe. In Hoolwerf, B., and Schuyt, T. (eds.). *Giving in Europe. The state of research on household donations, corporations, foundations and charity lotteries to charitable organisations in Europe*. Amsterdam: An ERNOP publication, pp. 12-13. ISBN 978-90-75458-86-2.
- [6] KIRSCHNEROVÁ, P., JANOUŠKOVÁ J., (2017). The Tax Deduction to Donations of Companies in the Czech Regions. In *Sborník příspěvků z Mezinárodní Vědecké Konference Region v Rozvoji Společnosti 2016*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, pp. 423–430. ISBN 978-80-7509-459-9.
- [7] GFŘ, MF (2016). Generální finanční ředitelství a Ministerstvo financí ČR. Praha, Česko.
- [8] PELIKÁNOVÁ, R., (2019). Corporate Social Responsibility Information in Annual Reports in the EU—A Czech Case Study. *Sustainability*, vol. 11, no. 1, pp 237–258. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su11010237.
- [9] PILEČEK, J., JANČÁK, V., (2010). Can Social Capital Be Measured? An analysis of territorial differences among the districts of Czechia. *Geografie*, vol. 115, no. 1, pp. 78-95. ISSN 1212-0014.
- [10] Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů. In *Sbírka zákonů*. [online] [vid. 24. 1. 2020]. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-586>.

Příspěvek byl zpracován v rámci studentského grantového projektu „SGS11/PřF/2020 - Smart cities a další inovativní přístupy k rozvoji měst a regionů“, realizovaného na Přírodovědecké fakultě Ostravské univerzity.

REGIONAL LIBRARIES AS PART OF CULTURES SERVICES AT REGIONAL LEVEL

Regionálne knižnice ako súčasť kultúrnych služieb na regionálnej úrovni

VIERA PAPCUNOVÁ^{1,2}

JARMILA HUDÁKOVÁ¹

¹ Ústav ekonomiky a manažmentu | ¹ Institute of Economics and Management
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr.A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: vpapcunova@ukf.sk, jhudakova@ukf.sk

² Katedra regionální ekonomie a správy | ² Depart. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: 206198@mail.muni.cz

Annotation

In the Slovak Republic, all libraries (regional, district, municipal and municipal, including branches) are considered to be public libraries. The Higher Territorial Unit (HTU) establishes a regional library as a legal entity operating in the territory of several municipalities, and also serves as a municipal library in its seat. The HTU shall designate a selected regional library that shall perform the function of a regional library with regional competences. The regional library may, in agreement with municipalities, provide library and also information services to users through a mobile library. The aim of the paper is to evaluate the position of regional public libraries through selected indicators in the time period 2009-2018 in the Slovak Republic. The data for the analysis were obtained from the Ministry of Culture of the Slovak Republic, and they were afterwards processed in MS Excel. The analysis showed that the number of regional libraries with regional competences has not changed during the analysis period. And also the total number of regional libraries of the analysed time period did not change. We see changes in the funding of public libraries. Transfers of HTU created, on average, 54% on total transfers of public libraries and it represented, on average, 10.8 thous.€.

Key words

regional libraries, public libraries, cultural services, financing of public libraries

Anotácia

V Slovenskej republike sa za verejné knižnice považujú všetky knižnice (regionálne, okresné, mestské a obecné, vrátane pobočiek). Vyšší územný celok (VÚC) zriaďuje regionálnu knižnicu ako právnickú osobu pôsobiacu na území viacerých obcí a slúži tiež ako mestská knižnica v jej sídle. VÚC určí vybranú regionálnu knižnicu, ktorá bude plniť funkciu regionálnej knižnice s regionálnymi kompetenciami. Regionálna knižnica môže po dohode s obcami poskytovať používateľom knižnice aj informačné služby prostredníctvom mobilnej knižnice. Cieľom práce je zhodnotiť postavenie regionálnych verejných knižníc prostredníctvom vybraných ukazovateľov v období rokov 2009 - 2018 v Slovenskej republike. Údaje pre analýzu boli získané z Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, ktoré boli spracované v MS Excel. Analýza ukázala, že počet regionálnych knižníc s regionálnymi kompetenciami sa počas analyzovaného obdobia nezmenil. A nezmenil sa ani celkový počet regionálnych knižníc. Vidíme zmeny vo financovaní verejných knižníc. Transfery VÚC tvorili v priemere 54% z celkových transferov verejných knižníc a predstavovali v priemere 10,8 tis.€.

Kľúčové slová

regionálne knižnice, verejné knižnice, kultúrne služby, financovanie verejných knižníc

JEL classification: H41, Z11, H76, C02

1. Introduction

Public libraries aim to serve people by providing public services. Based on the UNESCO declaration, the public library is a carrier of information aimed at education, raising knowledge, and at the same time, it is a representative of public culture (Kalhori, Farhadpoor, 2018). But Džuňová (2018) notes that the field of culture is a broader sector that includes not only cultural services (e.g., libraries, theatres, etc.), but also integrates other sub-sectors; according to the classification used for comparison within the European Union, but also within the Slovak Republic, recreation and religion also belong to the field of culture. However, a more detailed analysis of the budgets and final reports of the institutions falling under the individual subsystems of public administration shows that most of the funds earmarked for the cultural area go specifically to cultural services, to the detriment of financial support for recreational and religious activities.

Public libraries provide access to knowledge and information through a wide range of educational resources and services. Public libraries are libraries that are built in whole or in part from public taxes or from any other form of public finance and are freely available to all citizens (Madu, Azobogu, 2018). Public libraries are trusted institutions that are used by the general public and exist in whether urban, suburban or rural settlements (Philbin et al., 2019). The public library is an organization to which many individual members belong. Historically, public libraries have been established within specific geographical areas. Currently, public libraries are monitored from two perspectives, within the number of registered members and within the summary statistics, which evaluate libraries for a selected period of time (Cavanagh, 2015). Public libraries are a global phenomenon. They occur in different societies, in different cultures and at different stages of development. The main purpose of the public library is to provide resources and services in various media to meet the needs of individuals and groups for education, information and personal development, including recreation and free time. They play an important role in developing and maintaining a democratic society by giving individuals access to a wide and diverse range of knowledge, ideas and opinions (Gill, Unesco, 2001). Besides that Urbaníková, (2017), Tej et al.,(2016) note that libraries provide irreplaceable services in providing educational and cultural needs not only to individuals but also to society as a whole so that their all-round development is an important public interest. In addition, they support lifelong learning, information literacy, creative personal development and the linguistic diversity of the population. The public library provides a safe, open and pleasant atmosphere, and people often see it as a "therapeutic landscape", which they visit not only for their quietness but also for the education (Brewster, 2014). That is also confirmed by Elia (2019), who states that public libraries cooperate with external organizations for the promotion of mental and physical health and together provide readers with a wealth of health information. As a result, public libraries are an important source of information in assessing the health and wellness needs of a community. In the future, the discussion should focus on how to fund these successful partnerships and how to promote the health and wellness offerings of libraries. At the same time, public libraries also contribute to the cultural, social and political environment of the local community. In addition, public libraries become institutions in which dialogue is established between individual members of the community, what they become a space for interaction with the local community. Consortium et al., (2011) note that community building also takes place in public libraries, as it is not only about connecting communities with each other, but also about building relationships between local groups and organizations. Building a community in public libraries is essential for building a community knowledge base (Irvin et al., 2019). In the same sense, public libraries are working to strengthen the local memory of the community, what they become an important part of the community (Medeiros, Olinto, 2018). It also confirms (Betancur, 2002) notes that public library services should not only be intended for "existing" communities but should also be "open" to other potential users. Libraries thus contribute significantly to the process of strengthening the identity of the community, thus contributing to the strengthening of active democracy. It is confirmed by Cavanagh (2015) that public libraries provide equal access to information to different groups of the population beyond ethnic, racial and linguistic constraints. In addition, over the last decade, access to information within libraries has improved due to the development of information and communication technologies. The result is the introduction of various information and communication media such as digital media, virtual networks, etc.

Library services are among the public goods that provide their key services for free, as it is set by an act, at most for an annual administrative fee (a reader's fee for the off-site loans of library documents). Therefore, the efficiency of public libraries is highest affected by the amount of demand that represents visitors and readers of libraries. On the other hand, the amount of demand is determined by the library's offer (library collections, educational and cultural events) (Vrabková, 2019). It is also confirmed by Weingand (2001), who notes that public sector finance, of which the public library is an integral part, differs in part from the fiscal management of a private organization, even a non-profit organization. Most of the funds that support the library are, in most cases, taxes and are therefore subject to various legal and administrative requirements that the library must comply with while adhering to the normal practices of a small business (Vavrek et al., 2017, Hornyák Gregáňová, Országhová, 2019). Public funding has always been an important part of public libraries. The library's funding is created from a mix of local, state,

federal, and other sources. Financial support for libraries varies in individual states (Elliott, 2013). It is also confirmed by Goldman (2018), who notes that funding for public libraries comes from sources at national, state and local levels of government in the U.S. Public libraries in the U.S. are funded from the mix of private donations. Nevertheless, most of the funding comes from government sources - mainly at the local level. Only 1% of public library operating expenditures come from federal sources, 10% from state sources, and most funding, 82%, from local government sources. The remaining 8% comes from monetary donations and gifts, grants, interest, book fines and library service fees. Pearlmutter and Nelson (2011) note that public libraries are supported mainly from public funds. It may be from a local government, township, or county, and possibly from a local or federal state and federal money. These funds must be managed in accordance with the governing body's legal and administrative accounting procedures. Most funding for public libraries in the the U.S. comes from tax revenue. Although very few states provide primary funding to public libraries in the state budget, it is not uncommon for small public libraries to receive some state aid either through direct funding or through their membership of a regional library system. Since the late 1990s, Jerrard et al. (2012) note that privatizing in the U.S. has spread to the public library sector, as local governments expect private companies to fulfil fundamental competences. Privatization of libraries is an option that can - at least at first sight - reduce costs, improve services or both. In a typical privatized library, the library director, along with the rest of the staff, is an employee of the management company and reports to an external administrator at headquarters or in the regional office.

2. Objectives and methods

According to Act No. 126/2015 Coll. on libraries, the library system of the Slovak Republic is part of the state information system and consists of:

- national library,
- scientific libraries,
- academic libraries,
- public libraries,
- school libraries and
- special libraries.

The public library is the municipal library and a regional library. The Higher Territorial Unit (HTU) establishes a regional library as a legal entity operating in the territory of several municipalities, and also serves as a municipal library in its seat. The Higher Territorial Unit shall designate a selected regional library that shall perform the function of a regional library with regional competences. The regional library may, in agreement with municipalities, provide library and information services to users through a mobile library.

The aim of this paper is to evaluate the regional libraries on the basis of selected indicators per 2009-2018. We evaluate regional libraries from the following views:

- development of the number of regional libraries and regional libraries with regional competences in individual regions in the Slovak Republic
- financial transfers from Higher Territorial Units for the activities of regional libraries
- % share of transfers from HTU on total transfers

$$HTU_{transfers} = \frac{\text{transfers from HTU}}{\text{total transfers for public libraries}} \times 100 \quad (1)$$

The data sources for the individual indicators were obtained from the Ministry of Culture of the Slovak Republic. Analysis and results were processed in MS Excel.

In particular, the Regional Library:

- establish and make available regional bibliographic and factual databases, including full texts of regional documents;
- professionally processes and makes available the parallel regional bibliography and performs tasks related to the coordination of bibliographic activities in the region;
- can serve as a community center;
- is a workplace for the digitization of regional library documents,
- collects and processes statistical indicators for public libraries of the region of the self-governing region,
- provides methodological assistance and advisory services to municipal libraries, municipal libraries, school libraries, special libraries and their founders or founders in the region and draws attention to shortcomings in the provision of library information services;
- ensures, on the basis of contractual relations, replenishment of library collections of municipal libraries,
- participates in the creation, maintenance and access to union catalogues of libraries;

- is an inter-library lending office

The Higher Territorial Unit shall designate a selected regional library which shall perform the function of a regional library with regional competences, which shall:

- co-ordinates, methodically and advises other regional libraries in HTU and draws their attention to shortcomings in the provision of library and information services;
- performs tasks related to bibliographic registration and coordination of bibliographic activities in HTU;
- provides tasks related to the documentation of the state and development of library and information services of public libraries in HTU;
- collects and processes statistical indicators for public libraries of HTU

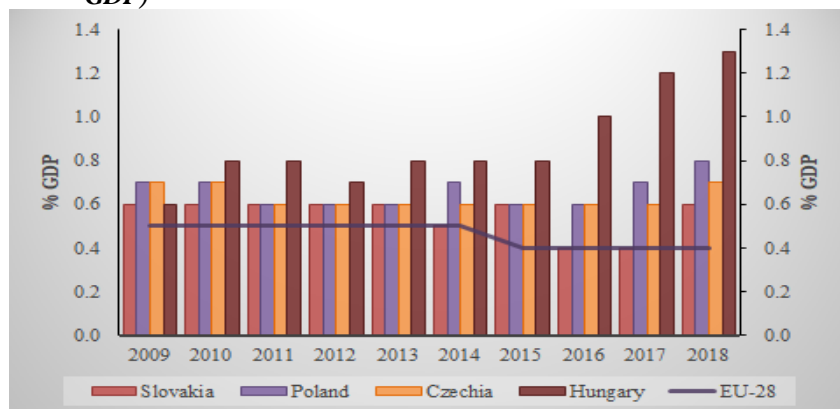
Expenditures related to the operation of public libraries is, according to the COFOG classification, part of the expenditures on cultural services. So we also analysed the following indicators in the V4 countries and within the average of EU-28 countries per 2009-2018:

- total general government expenditures on cultural services - % of GDP
- total general government expenditures on cultural services - % of total general government expenditures

3. Results

Libraries are part of social infrastructure and also part of cultural services. EU-28 expenditures on cultural services were 0.5% of GDP in 2009-2014. In 2015, these expenditures fell to 0.4% of GDP (Fig. 1). Expenditures on cultural services in V4 countries, with the exception of Slovakia, were above the level of EU-28 expenditures in 2016, 2017. Expenditures on cultural services in Hungary accounted for the highest share of GDP, and even in 2017, 2018, it was three times more than the EU-28 countries. Expenditures on cultural services in Poland, with the exception of 2014, 2017 and 2018, remained at the same level as in Czechia (0.6% of GDP respectively 0.7% of GDP).

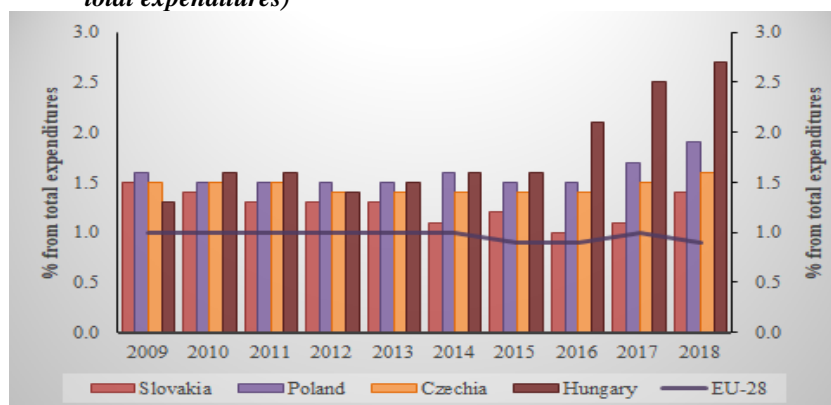
Fig. 1: Development of the total general government expenditures on cultural services in 2009-2018 (% of GDP)

Source: authors' own processing based on Eurostat (2020)

Expenditures on cultural services in terms of their share of total government expenditures was 1% in the EU-28 in 2009-2014. These expenditures fell slightly to 0.9% in 2015, 2016 and again in 2018. The highest volume of expenditures on cultural services is spent by Hungary. Every year, this amount increased with the exception of 2012 (pic.2). In 2018, these expenditures accounted for 2.7% of total government expenditures, which is three times more than the EU-28 average. We see the highest increase in these expenditures in 2018, which is more than two times the EU-28 average (Fig. 2). In the time period 2009-2011, expenditures on cultural services in Czechia stood at 1.5% of total government expenditures. Between 2012 and 2016, these expenditures increased to 1.4% and in the next years until to 1.6%.

Fig. 2: Development of the total general government expenditures on cultural services in 2009-2018 (% of total expenditures)

Source: authors' own processing based on Eurostat (2020)

Expenditures on cultural services in Slovakia showed a fluctuating trend in the period under review. From 2010 to 2014, the expenditures in this time period were decreasing, or more precisely stagnating in 2011-2013. The change occurred in 2017 when we see an increase in these expenditures. In 2018 expenditures on cultural services even reached 1.4% from total expenditures, which is 1.5 times more than in EU countries average.

Tab. 1: Development of number of regional branches, including mobile libraries in Slovakia

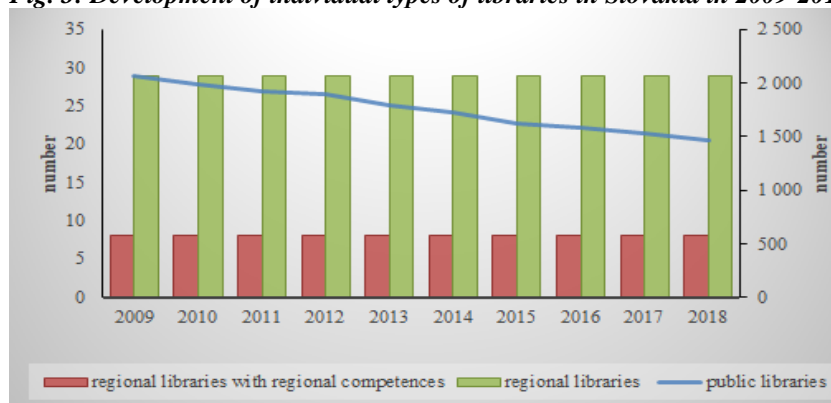
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Number of regional branches, including mobile	35	46	46	41	40	41

Source: authors' own processing based on Statistical Office of the Slovak Republic (2020)

In Slovakia, all libraries (regional, district, municipal and municipal, including branches) are considered to be public libraries. These facilities concentrate on the necessary educational and beautiful literature, as well as other documents, and distribute them to citizens in the form of loans. Regional and municipal libraries can set up a network of branches. Balkóciová (2005) notes that branches can be understood as "satellite libraries" in housing estates and neighbourhoods or as "affiliated with regional" libraries. Madu, Azobogu (2018) note that it is the responsibility of the government to establish a system of public libraries at the national, regional and local levels. In addition, rural and peri-urban areas should also be covered by public library branches.

In the period 2009-2014, the number of regional branches, including mobile libraries, was also separately reported. Table 1 shows that their number showed a fluctuating trend. While their number increased in 2010 compared to the previous year by 11, which represents 31.43% growth, in 2012, the number started to decline.

Fig. 3: Development of individual types of libraries in Slovakia in 2009-2018

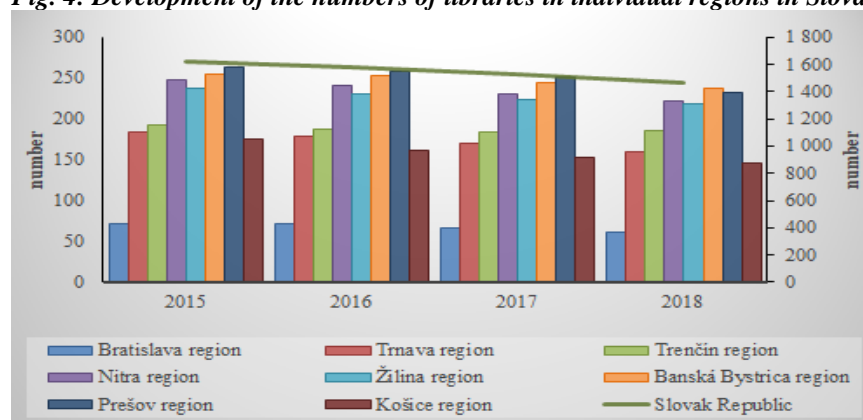
Source: authors' own processing on the base of Ministry of Culture of the Slovak Republic (2020)

Fig. 3 shows that the total number of public libraries declined annually over the period 2009-2018. Compared to 2009 and 2018, the decrease was 29.11%, representing 600 libraries. This significant decrease in the number of public libraries was due to cancellation or merging with other libraries. Libraries were transferred to the Higher Territorial Units in Slovakia as of April 1, 2002, according to the Act No. 416/2001 Coll. on the transfer of certain competencies from state administration bodies to municipalities and higher territorial units, as well as other related

acts through long-prepared and several-revised delimitation protocols. Supplements to the instruments of incorporation as well as time-indefinite mandates to the director on the statutory representation of the relevant library were issued with a delay (Balkóciová, 2005). The number of regional libraries with regional competences has not changed during the analysis period, and their number is eight. There is one library in each district town. And the number of regional libraries did not change during the analysed time period. There are 29 in Slovakia.

In an extensive analysis of Slovak public libraries, European standards and IFLA guidelines, according to Joščáková and Ďurovcová (2005) it is important to stabilize the number of regional libraries, to enable them to fully fulfil their focus and functions, and to resolve the lack of funds for the purchase of library collections. If we look at the total number of public libraries in individual regions, the higher number of public libraries was established in 2015 in the Prešov region, while the lowest number of them was established in the Bratislava region (Fig. 4). The number of public libraries is closely related to the settlement structure of the region. The Prešov region has a very scattered settlement structure, which means that in comparison with the Bratislava region, there is a higher number of towns and municipalities in the Prešov region. Related to this is a higher number of public libraries. In the period 2015-2018, the number of public libraries decreased every year with the exception of the Trenčín region. Compared to 2015 and 2018, the Prešov region recorded the most significant decrease of public libraries by 32 libraries, which represents a 12.12% decrease, and the Košice region by 30 libraries, which represents a decrease of 17.14%. The significant decrease in the number of public libraries in these two regions may be related to the fact that public libraries include regional as well as municipal libraries. Both are financed from the resources of the region or towns and villages. And the financing of municipal libraries can be problematic, especially in small and medium-sized municipalities, where municipalities finance their competencies first, which are important for day-to-day operations and development, and only then finance other areas that are not a priority for the daily operation of the municipality. It is also confirmed by Balkóciová (2005), who states that the towns in which the libraries are located should co-finance the activities of libraries, as they predominantly perform the function of city public libraries. Deputies of individual city districts show a greater willingness to participate financially in the operation of branches, but their possibilities are limited by the amount of the so-called contingency funds which they may have at their disposal and which are intended primarily to deal with unforeseen situations.

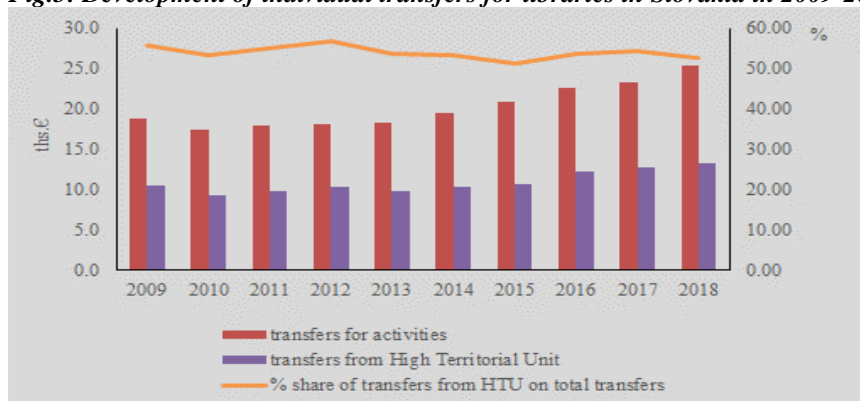
Fig. 4: Development of the numbers of libraries in individual regions in Slovakia in 2015-2018

Source: authors' own processing based on data by Statistical Office of the Slovak Republic (2020)

Except for 2010-2013, transfers from HTU to regional libraries increased every year (Fig. 5). The increase in 2018 compared to 2009 amounted to 2,837.6 € which is a 27.11% increase. The funds are intended primarily to ensure the normal operation of libraries. Representatives of regional self-government consider the branches of regional libraries, which are located in individual municipalities and cities, as a kind of satellite of libraries, which should fully finance the cities and municipalities in which the branches of these libraries are located. Cities, with a few exceptions, would rather support activities or larger library events than the purchase of books (Balkóciová, 2005). Of the total transfers received by public libraries, HTU transfers account for an average of 54%. In terms of 1 regional library, this contribution represents 1,359.76€ and per one regional library, it is 375.10 €. Public funding of libraries is part of their operation. However, governments at various levels (local, regional, national) face financial pressures and look for ways to complement public funding for libraries. Other options consist of membership fees, fines, printing fees, setting up a cafe in a library or bookstore, etc. These are common features of new urban library strategies to complement public funding. For example, the Boston Public Library has two restaurants and one online store that sells reproductions, photographs, and artwork (Madu, Azobogu, 2018).

Fig.5: Development of individual transfers for libraries in Slovakia in 2009-2018

Source: authors' own processing based on data by the Ministry of Culture of the Slovak Republic (2020)

4. Conclusion

Public libraries contribute to the development, education and upbringing of the individual, which ultimately has a positive impact on society as a whole. Public libraries are part of the cultural services for which the EU-28 countries spent a total of 0.5% of GDP in the period 2009-2018. The analysis also showed that total expenditures on cultural services in terms of their share of total government expenditures were, on average, 1% in the EU-28 at the same time.

As part of the public administration reform in Slovakia, the decentralization of competences also affected public libraries. Based on the competent law, libraries at the regional level were transferred to the High Territorial Units. The analysis showed that the number of regional libraries with regional competences has not changed during the analysis period. And also, the total number of regional libraries did not change during the analysed time period. We see changes in the funding of public libraries. Transfers of HTU created, on average, 54% on total transfers of public libraries and it presented, on average, 10.8 thous. €

Literature

- [1] BALKÓCIOVÁ, M., (2005). Regionálne knižnice Žilinského kraja v samosprávnom prostredí. *IT vo verejných knižniciach*, vol. 2005, no. 3, pp. 1-5. ISSN 1336-0779.
- [2] BETANCUR, A. M., (2002). Yes La biblioteca pública en la perspectiva del desarrollo local: una estrategia para la democracia. In *68th IFLA Council and General Conference. Libraries for Life: Democracy, Diversity, Delivery*. Glasgow: SECC, pp.1-8.
- [3] BREWSTER, L., (2014). The public library as therapeutic landscape: A qualitative case study. *Health and Place*, vol. 2014, no. 26, pp. 94–99. ISSN 1353-8292. DOI 10.1016/j.healthplace.2013.12.015.
- [4] CAVANAGH, M. F., (2015). Structuring an Action Net of Public Library Membership. *Library Quarterly: Information, Community, Policy*, vol. 85, no. 4, pp. 406–426. ISSN 0024-2519.
- [5] CONSORTIUM et al., (2011). *Principles of Community Engagement*. USA: NIH publication. ISBN 978-01-608-8803-8.
- [6] DATABASE - EUROSTAT, (2020). Public Expenditure on Culture, Recreation and Religion. [online]. [cit. 2020-04-09]. Available from: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
- [7] DŽUŇOVÁ, J., (2018). Trends in the development of expenditure on a culture in the public administration. *Verejná správa a spoločnosť*, vol. XIX, no.1, pp. 1335–7182. ISSN 1335-7182.
- [8] ELIA, H., (2019). Public Libraries Supporting Health and Wellness: A Literature Review. *SLIS Student Research Journal*, vol.9, no.2, pp. 52–64. ISSN 2160-7753.
- [9] ELLIOTT, M., (2013). Impact of the Public Library District Model on Local Funding of Public Libraries in New York State. *Public Library Quarterly*, vol. 32, no. 2, pp. 124–137. ISSN 0161-6846. DOI 10.1080/01616846.2013.788940.
- [10] GILL, P., UNESCO, (2001). *The Public Library Service: IFLA/UNESCO Guidelines for Development*. München: De Gruyter Saur (IFLA Publications). ISBN 978-35-982-1827-9.
- [11] GOLDMAN, M., (2018). Strategies for sustainable funding: a metadata review of the independent library district model. *Public Library Quarterly*, vol. 37, no.2, pp. 139–149. ISSN 0161-6846. DOI 10.1080/01616846.2018.1456889.
- [12] HORNYÁK GREGÁŇOVÁ, R., ORSZÁGHOVÁ, D., (2019). Operational program Effective public administration in conditions of Slovak Regions. In *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*.

- Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 264-271. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-33.
- [13] IRVIN, V., CHO, N., NAKASHIMA, S., (2019). Seeking an Intentional Crossroads: Working Towards an Understanding of Community Building in Hawai'i Public Libraries. *Collaborative Librarianship*, vol. 11, no. 3, pp. 205-216. ISSN 1943-7528.
- [14] JERRARD, J., STREGE, K., BOLT, N. M., (2012). *Privatizing Libraries*. Chicago: ALA Editions (ALA Editions. Special Reports). ISBN 978-08-389-1154-9.
- [15] JOŠČÁKOVÁ, P., ĎUROVCOVÁ, K., (2005). Regionálne knižnice Banskobystrického samosprávneho kraja vo víre legislatívnych zmien. *IT vo verejných knižniciach*, vol. 2005, no. 3, pp. 6-10. ISSN 1336-0779.
- [16] KALHORI, K., FARHADPOOR, M. R., (2018). Investigation of the Effective Factors on Unwillingness of the Adolescents and Youth from Public Libraries' Services. *Library Philosophy & Practice*, vol. 27, no. 3, pp. 1-14. ISSN 1522-0222.
- [17] MADU, C. C., AZOBOGU, N., (2018). Public Library Service: a Catalyst for Community Development. *Information Technologist*, vol. 15, no. 2, pp. 105-114. ISSN 1597-4316.
- [18] MEDEIROS, A. L. S., OLINTO, G., (2018). Public Library and Community in Brazil: Perspectives, Policies, and Opinions of Intellectuals and Researchers. *Library Quarterly*, vol. 88, no. 3, pp. 256-270. ISSN 0161-6846.
- [19] MINISTRY OF CULTURE OF THE SLOVAK REPUBLIC, (2020). *Public Libraries*. [online]. [cit. 2020-04-09]. Available from: <http://www.culture.gov.sk/ministerstvo/statistika-kultury-1a8.html>.
- [20] PEARLMUTTER, J., NELSON, P., (2011). *Small Public Library Management*. Chicago, IL: ALA Editions. ISBN 978-08-389-1085-6.
- [21] PHILBIN, M. M., PARKER, C.M., FLAHERTY, M.G., HIRSCH, J.S., (2019). Public Libraries: a Community-Level Resource to Advance Population Health. *Journal of Community Health*, vol. 44, no. 1, pp. 192-199. ISSN 1573-3610. DOI 10.1007/s10900-018-0547-4.
- [22] STATISTICAL OFFICE OF THE SLOVAK REPUBLIC, (2020). *Libraries*. [online]. [cit. 2020-04-09]. Available from: http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_SK_WIN/ku5008rr/v_ku5008rr_00_00_00_en.
- [23] TEJ, J., ALI TAHA, V., SIRKOVA, M., (2016). Creative Industries and Their Contribution to Regional Development', In *Management 2016: International Business And Management, Domestic Particularities and Emerging Markets in the Light of Research*. Prešov: University of Prešov, pp. 390-395. ISBN 978-80-8165-155-7.
- [24] URBANÍKOVÁ, M., (2017). Centrá zdieľaných služieb a ich vplyv na regióny. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 133-138. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/cz.muni.p210-8587-2017-16.
- [25] VAVREK, R., KOTULIČ, R., ADAMIŠIN, P., SIRA, E., KRAVČAKOVA VOZAROVA, I., (2017). Effectiveness of Use of MCDM Methods in the Terms of Local Self-Government. In *Springer Proceedings in Business and Economics Advances in Applied Economic Research*. Warsaw: Univ. Nicosia, pp. 279-288. ISBN 978-3-319-48454-9 DOI 10.1007/978-3-319-48454-9_20.
- [26] VRABKOVÁ, I., (2019). Models of static and dynamic technical efficiency of municipal libraries in the Czech Republic. *Socio-Economic Planning Sciences*, vol. 68, no. 2019, pp. 1-10. ISSN 00380121. DOI 10.1016/j.seps.2018.09.001.
- [27] WEINGAND, D. E., (2001). *Administration of the Small Public Library*. Chicago: ALA Editions of the American Library Association. ISBN 978-08-389-0794-8.

This article is a part of the solution of the project VEGA No.1/0407/18 "Measuring performance of the local self – government".

COMMUNITY CINEMAS IN URBAN REGENERATION: A CASE STUDY OF CINEMA ÚSMEV IN KOŠICE

Komunitné kiná a obnova miest: Prípadová štúdia kina Úsmev v Košiciach

BARBORA TÓTHOVÁ

MIRIAM ŠEBOVÁ

<i>Katedra regionálnych vied a manažmentu</i>	<i>Department of Regional Science and Development</i>
<i>Ekonomická fakulta</i>	<i>Faculty of Economics</i>
<i>Technická univerzita v Košiciach</i>	<i>Technical University of Košice</i>
<i>✉ B. Nemcovej 32, 040 01 Košice, Slovak Republic</i>	
<i>E-mail: barbora.tothova@tuke.sk, miriam.sebova@tuke.sk</i>	

Anotation

The paper is focused on the role of cinemas in culture-led urban regeneration, their potential in the process of place-making and community building. Existing research has shown that there is a link between social and spatial identities based on small town cinemas and that community needs to be at the centre of the regeneration process for it to be sustainable. The paper follows the debate with its objective being to explore this link using a mixed method approach based on a case study. The case study deals with a local community cinema project located in the centre of Košice, Slovakia. It started the process of cinema restoration in 2015 and reflected the collective aspirations of urban inhabitants for the cinema's survival. The findings conclude that the cinema is an active social actor and cultural asset in the neighbourhood and contributes to the development of a vital and inclusive community. On the other hand, it opens up the debate on the Slovak Audiovisual policies and cinema situation across Slovak districts as potential for further research.

Key words

cinema, culture-led urban regeneration, community

Anotácia

Príspevok sa zaoberá úlohou, akú môžu zohrávať komunitné kiná v obnove miest. Zahraničný výskum preukázal súvislosť medzi spoločenskými a priestorovými aspektmi malých mestských kín a kladie dôraz na komunitu, ako centrálny prvok zabezpečujúci udržateľnosť procesu obnovy. Príspevok nadväzuje na tento výskum a za cieľ si kladie skúmať túto súvislosť pomocou kvalitatívneho a kvantitatívneho výskumu – prípadovej štúdie. Prípadová štúdia vysvetľuje projekt lokálneho historického kina z Košíc zo Slovenska, ktoré bolo znovuotvorené v roku 2015, pričom jeho zachovanie reflektovalo kolektívne aspirácie miestnych obyvateľov. Závety štúdie ukazujú, že kino je aktívnym spoločenským aktérom v lokalite, v ktorej pôsobí a prispieva k rozvoju vitálnej a inkluzívnej komunity. Na druhej strane otvára diskusiu o slovenských audiovizuálnych politikách a rozmiestnení kín naprieč slovenskými okresmi v ktorom vidí potenciál ďalšieho výskumu.

Kľúčové slová

kino, rozvoj mesta podporou kultúry, komunita

JEL classification: R11, R58

1. Introduction

This paper adds to the concept of culture-led urban regeneration by analysing a case study of a local community cinema, Kino Usmev in Košice. The background of urban regeneration concepts and case studies puts community mobilization at the centre of the discourse. Indeed, community-driven cultural projects are principal actors of change and safeguard for sustainability (Lin and Hsing, 2009). The case study aims to draw out different aspects of the regeneration process and explore whether Kino Usmev has the potential to serve as a critical cultural asset, exhibiting community good. In other words, a case where locals save the pillar of their community with spillovers to other businesses and residents and when the community benefits from the continued existence of the institution (DiMaggio, 2006). Furthermore, as culture-led urban regeneration is a policy concept, the last chapter of the paper

discusses the current situation of Slovak audiovisual policies and cinemas in Slovakia as potential drivers of community and district development. The paper uses a mixed methods approach, combining qualitative and quantitative research. It is focused on interviews, internal documents and publicly available data.

2. Cinema as a cultural asset

In the golden age of online streaming platforms, on demand content and the surfeit of possibilities of how to spend our leisure time, the purpose and survival of original cinemas could be doubted. This raises the question as to whether it is possible or even necessary to sustain exhibiting spaces. Are they active actors in urban and social regeneration and if they are, what are the key elements of their role?

2.1 Cinemas “on demand”

Films are made to be watched on the big screen. This is an undeniable fact which would be confirmed by every film director, if asked. When the newest title of Martin Scorsese, “The Irishman” produced by Netflix, became available on the famous platform in 2019, the director urged his audience not to watch the film on cellphone screens (Variety, 2019). From the artistic point of view, there is no doubting the role of cinemas – they are quality exhibiting spaces of artwork made by film directors. This is comparable to not being able to compare a gallery exhibition to paintings hung on a wall in an apartment or emotion from seeing a play live in a theatre, versus one recorded and watched elsewhere.

There are other significant factors that differentiate the cinema experience from watching a film on another device. It can be agreed that (among others) the most important are: moment – the fact that one cannot be easily distracted and press pause during the screening as well as locality. This is very important and relevant for our study. Cinemas communicate and host their audience at a certain time in a certain place. This forms a specific relationship which is worth exploring.

2.2 Literature overview

For the purpose of this paper, we need to present several concepts to bring us closer to the main subject of the study – cinemas as potential actors in urban regeneration process.

“Culture led urban regeneration” is a policy measure which brings culture to the centre of urban development projects in post-industrial cities and their revitalization through public investment. It involves multiple approaches which are not linear in time and are continuously revised, tested and criticized. Given the extent of research on the topic, it has been decided to narrow them down to two main thematic streams. 1) *Culture as a driver for urban economic growth* – bringing together authors who have promoted the idea of culture and creative industries as key drivers in solving the social and economic problems of post-industrialised cities in decay, using attractive terms such as “renaissance city” (Evans, 2001) and “Creative Britain” (Smith, 2000; Bianchini and Parkinson, 1993). Extensive public investment in culture, creative industries and physical infrastructure is said to attract the “creative class”, foster productivity and increase the economic development of an area (Florida, 2002; Florida et al., 2008). This approach, mostly adopted in Britain¹, has led to “cultural flagship projects” which were commercially driven. The most well-known are “European Capital of Culture” and “Arts 2000” (Miles and Paddison, 2005). 2) *Community mobilization and local identity as a crucial factor for urban regeneration* – this second approach poses as a critique to the first thematic stream. These authors argue that the big flagship projects can contribute to the economic development of areas, but their real impact and externalities are hardly evaluated and long-term sustainability limited. Sustainability can only be assured if the local community is involved, empowered, supported and local sources are integrated into the place-making process. They see the important role of local governments, which need to encourage inhabitants to subsequently take over ownership of areas and reshape the regeneration project through active citizenship (Bailey et al., 2004; Miles and Paddison, 2005; Pratt, 2009; García, 2004 ; Lin and Hsing, 2009).

In the field of cinema research, the main focus lays in the areas of marketing, audience and programming. The “arthouse” versus “commercial” cinemas (multiplexes) debate precedes throughout the literature and proves to be an important factor in research and cinema-going habits of the audience. The “commercial audience” almost exclusively visits commercial cinemas and is more likely to watch popular films which are highly advertised. Their movie selection is more likely to be influenced by other people. They seek entertainment, distraction and social connection in the movie-going experience (Cuadrado et al, 2014) from (Chamberlin 1960) and (Garcia-Alvarez, 2007). They prefer multiplex cinemas, cinema chains in shopping malls (experience connected to shopping) and

¹ They can also be observed throughout Western Europe, North America and Asia.

in many countries they prefer dubbed films² (Cuadrado et al., 2018) (Hollinshead, 2011). In general, commercial cinemas are almost exclusively private-owned multiplexes. They seek to maximize the profit and economies of scale (higher ticket prices, more screens, automatization, less staff), presenting the majority of Hollywood blockbusters, international and national popular titles. The "art film audience" (Chuu et al., 2009) and "film lovers" (Cuadrado et al., 2018) are more likely to visit arthouse cinemas. For these audiences, films are part of the cultural lifestyle, not just entertainment. (Chuu et al., 2009). Chuu extensively describes this audience as loyal, with a long-term relationship with cinema-going. They usually appreciate and attend other cultural events regularly. (Chuu et al., 2009) Arthouse cinemas are either private or non-profit organizations (or a combination of both), can have one or several screens and have cheaper tickets than multiplex cinemas (Hollinshead, 2011). Their program is mainly focused on "art" film titles, independent films, documentaries, special film cycles and film festivals. They usually reside in buildings of old cinemas or cultural centres.

The topic of culture-led urban regeneration, its connection to local community and the potential of cinemas has not been explored much in the literature. However, Benjamin Delgado (2013) in his thesis *"The Cinema is Dead. Long Live the Cinema: A Multiple Case Study of the Connection Between Community and Transitional Cinemas"*, relates to the regeneration concept. Smaller arthouse cinemas³ across the US are choosing to transition from private companies to non-profit one. This business model has proven to be more effective for their sustainability. The topic seems to be so important that "The Art-house Convergence" has been created. This takes place annually at the Sundance Film Festival and aims to share best practices among US arthouse cinemas on the topic of convergence to non-profits and is an essential part of conversations among exhibitors. Many of these transitions come with the need to save the cinema which, as a commercial entity, would go bankrupt and need extra funding. Rather, they find support in the local community and public funding. Delgado (2013) states that these cinemas are critical cultural assets and the art they exhibit is a community good. People around them save their local cinema as a pillar of the community and this comes with benefits for local businesses and residents. DiMaggios *"Non-profit organizations and the intersectoral division of labour in the arts"* (2006) gives an important perspective on the arts non-profit sector, as a market failure sector where the costs of creating art are always higher than the price of the tickets. Thus, these non-profits need to seek other sources of finances, such as government funding, tax reduction, memberships, international grants, partnerships and sponsoring. Arts non-profits create "collective consumption goods". This means not only benefiting from cultural activities of organizations (in our case screenings and cultural activities of arthouse cinemas), but the community also benefits from the continued existence of the institution (DiMaggio, 2006). Throsby (1994) and Florida (2002) have similar approaches to the non-profit art sector. However, they put it more in an urban, rather than community perspective of spillover.

One particular measure, connected to culture-led urban regeneration, has been introduced by the New South Wales government in Australia. They fund the Regional Cinema Program (RCP) which is a new cultural policy program to support initiatives to save old, regional cinemas as a measure for the crisis in rural and regional Australia. The brain drain of young people and decay of community life in regions was addressed by new cultural policies, place-making, which was believed to lead to social well-being. The whole concept of RCP was built around "community" and the power of cinema-going and revitalization of venues in enhancing and renewing regional communities in decay (Crowe, 2007). The opposite approach can be seen in the USA, where the initiatives are bottom-up - the community saves the cinema and the cinemas with significant communities can be sustainable. In the Australian model, the policymakers made a top-down decision to enhance and encourage the initiatives (mostly local governments) to revitalize cinemas in order to save and empower communities.

It seems that "community" is central to urban regeneration and sustainability. However, the research mentioned does not specifically explain the term and uses it generally to include local people, neighbours, visitors, organizations operating in the area, businesses in the area. In other words, all people connected to the area or organization discussed. The Cambridge dictionary describes "community" as *"the people living in one particular area or people who are considered as a unit because of their common interests, social group, or nationality"* (Cambridge Dictionary, 2020). The research of cinema-going and cinemas is indeed multidisciplinary. Since the beginning of the 21st century, it has shifted more into studying the social experiences of cinema-going, decisions, motives and barriers to cinema-going (Cuadrado et al., 2018) as well as social and economic studies of cinema-going from the perspective of social and cultural geography (Crowe, 2007).

2.3 Research questions

Based on this theoretical context, we pose the following research questions: Is the reopening of Kino Usmev in Košice a best practice example of a successful culture-led urban regeneration project? Is there an opportunity for

² Not yet a case of Slovakia (majority of films presented in cinemas have subtitles, even blockbusters).

³ In the thesis referred to as „independent movie theatres“.

improvement on the side of policymakers in Slovakia to foster cinema-going and cinema restoration and contribute to culture-led social and economic revitalization of locality? What is the role of arthouse cinemas in this?

3. Kino Usmev – a case study

We chose Kino Usmev for the case study for two reasons. First, one of the authors, Barbora Tothova is personally connected to the project. She has been the manager of Kino Usmev since 2015 and has been involved in the project of cinema regeneration with non-profit Cinefil since 2013. Through personal experience, she became especially interested in research on non-profit organizations in Slovakia in relation to public funding, place-making and cultural policies. This field has not been properly mapped and assessed. This is particularly dangerous in the times of conservative governments on the rise in Central Europe. Secondly, we find the business model and particular case of Kino Usmev organization interesting and distinctive from other cinemas in Slovakia. In the case study, we mainly focused on history, the business model, community, activities, funding and projects. We find these factors the most important in order to evaluate whether Kino Usmev could be a case of successful culture-led urban regeneration project in Košice.

3.1 Methodology and data

The case study uses multiple sources of evidence: publicly accessible databases, articles in the media, as well as internal data and documents from the organization. Furthermore, we conducted semi-structured interviews with the staff of the cinema, e.g. the director who has been part of the organization since its beginning and has led the organization since 2012.

3.2 History of Kino Usmev - the place

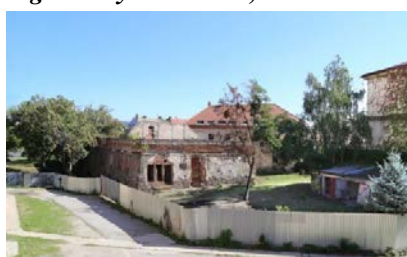
Kino Usmev started screening in 1922 under the name of “Kino Centrál”, as further research revealed in cooperation with the Košice archive. It was not in 1929 as incorrectly stated in the media articles (Korzár, 2012) (Košiceonline, 2019). It is located in the city center and is a 300+ seat cinema which had been in operation for 90 years before closing in 2012 due to lack of finances for digitizing and growing popularity of multiplex cinemas. This fate was shared among many cinemas not only in Slovakia, but throughout the whole world. After the second world war, only after the communist regime taking over, it was renamed Kino Usmev (Cinema Smile) (Košiceonline, 2019). This iconic name stuck to the building and place, turning it into a “love brand”. The fact that the management of the cinema could not sustain operational and technological progress led to the natural deterioration of the quality of the program and continuous drop of box office figures (Korzár, 2015). The cinema was no longer economically sustainable and the need for change was evident, not only from the inside (technology and programming), but also the outside (architecture) and reported problems with the homeless, (Korzár, 2012) garbage and the overall “unattractiveness” of the area. The neighboring historical building of “Mlynská bašta”, a ruin surrounded by fence, made the whole sense of a “dead corner” in the middle of the city center. This can be seen in Fig. 1 and Fig. 2.

Fig. 1: Park in front of Kino Usmev, 2012

Source: Korzár (2012)

Fig. 2: Mlynská Bašta, historic ruin next to the cinema

Source: Košice:dnes (2016)

3.3 History of CINEFIL – the non-profit

From the semi-structured interviews with director Lukáš Berberich, we learned about the history of the organization. Organization CINEFIL was founded in 2010, as a successor of a film club with the same name and community of film enthusiasts behind it. It had been operating in Košice since 2001 in the building of one of the original cinemas in Dominican square. In 2010 the owner of the building, the Dominican procession, decided to refurbish the screening room and thus terminated the rental contract with Cinefil. The organization found itself without a venue and with organizational changes decided to fund a non-profit organization CINEFIL. After a brief period of screening under name Biograf in the East Slovak Gallery (2010-2012), CINEFIL decided to continue with screenings, art and film projects in different venues and collaborations with other art organizations in Košice.

Following a persistent search for a suitable venue for opening a proper arthouse cinema, Kino Usmev, which had recently closed (2012), seemed like the only and perfect opportunity to carry out this project, which extended to “Centre for Audiovisual Culture”. After more than three years of lobbying, the city finally decided to consider the request of CINEFIL in June 2015 and pass the project of “Kino Usmev – Centre for Audiovisual Culture”. Since October 2015, CINEFIL has had a rental contract for Kino Usmev for the period of 15 years with a symbolic 1€ rent/ year⁴, with the condition of gradually reconstructing the whole place in return (Korzár, 2015).

3.4 The “New Kino Usmev”

Since June 2016, Kino Usmev has launched its daily operation under non-profit CINEFIL, with the challenge of fulfilling the goals set in the contract with the city of Košice. It also has to complete the goal of creating the “Centre for Audiovisual Culture” and everything that it entails as promised to their audience and community. The revitalization of the area and digitization of the technology were the first steps and CINEFIL succeeded in completing both these tasks prior to the opening. The re-opening was connected to a marketing campaign based on the oral history of people connected to the cinema in past (neighbours, ex-staff and audience). This showed the great recognition and love for the brand of Kino Usmev among the people of Košice. Both opening shows on 9th June were sold out. We have chosen Fig. 3 (evening outside the cinema from 2017) to show the atmosphere and architectural revitalization and Fig. 4 to show the extent of activities, which contribute to urban revitalization of the area. This is best demonstrated in the example of Street Food Festival event organized by CINEFIL twice a year to support their cultural activities. During the festival, they expand to the neighboring parking lot and make it a pedestrian zone.

Fig. 3: Park in front of Kino Usmev Festival

Source: Kino Usmev (2017)

Fig. 4: Parking lot next to Kino Usmev, Street Food Festival

Source: Kino Usmev (2016)

3.5 Business model

In order to understand the reality of Kino Usmev and its unique position in the Slovak audiovisual field as a potential to add to the concept of culture-led urban regeneration, we firstly need to describe its business model and the specifics of the initiative in the range of literature and examples described in Chapter 2. Kino Usmev is run by the non-profit organization CINEFIL and as one of the few cinemas in Slovakia⁵ is a bottom up initiative. In the number of screenings, (film supply), the only comparable cinemas (1000 screenings per year) are Kino Mladost' (Bratislava) Kino Šamorín TULI (Šamorín), Kino Hviezda (Trnava) and Kino Tatra (Komárno) although none of these are run by non-profit organizations. Cinemas with a bigger supply of screenings per year are big chain multiplexes and/or Kino Lumiére (Bratislava), which is a specific type of state-run arthouse (ZPK, 2020).

In terms of categorization, the majority of cinemas in Slovakia would fall under “commercial cinemas” as defined in Chapter 2. These include multiplexes and the rest of one-screen cinemas⁶ because they rarely focus on special art programs, festival programs or audience development initiatives. This means that they show currently distributed titles, many times not able to run one title too many times. The specifics of programming in Slovakia, as an audience development tool, would require further research and is not the subject of this paper. In this simplified categorization, Kino Usmev, Kino Mladost' and Kino Lumiére, would be considered arthouse cinemas, showing specific programs, festivals, etc. Apart from the multiplex cinemas, only Usmev and Lumiére have more than one screen. Kino Lumiére is a state-run 4 screen cinema with far more screenings per year than Kino Usmev⁷.

⁴ „Na základe osobitého zreteľa“

⁵ For more detail see Chapter 4 of this paper

⁶ We don't count independent cultural centers, which are not fully digitized and the cinema program is not their core activity. These are especially focused on alternative, art films.

⁷ 3970 (Lumiére) opposed to 1333 (Usmev), ZPK 2020

We believe that precisely these specifics put Kino Usmev in a very unique position in the Slovak audiovisual field as a non-profit arthouse, bottom up initiative supported by the community, with a successful reopening campaign.

The non-profit factor seems to bring more freedom to the programming of Kino Usmev and more personal communication with its audience. It is important to note that the film program, even if its averaging 33 screenings per week, is not the only cultural program presented in the cinema. The total screenings in 2019 from the statistics of ZPK show 1333 screenings. However, the total number of cultural events presented in the cinema according to internal statistics accounts for 60 additional cultural events, ranging from parties to presentations, discussions, concerts, art exhibitions and other events.

3.6 Community

It is clear that the central factor for sustainability in culture-led urban regeneration is “community” as a catalyst, trigger and insurance for future development. Community is an important factor for cinemas and is also discussed in both the US case studies in bottom-up success stories of surviving cinemas (Delgado, 2013) and the Australian top-down model of saving cinemas as a tool to save communities (Crowe, 2007). But how can we try to quantify the community of a cinema? If we follow the definition of “community” by Cambridge dictionary and think of it as a “*unit of people with common interests*”, we believe the closest to this interpretation would be “all stakeholders”.

In order to provide the picture of Kino Usmev’s community, we decided to count all stakeholders. According to internal figures from 2019, Kino Usmev’s stakeholders are: staff, film audience, bar audience (supporting the venue and place, but not often cinema-goers themselves), partner organizations and individuals (mutual program and collaborations, organizations working with vulnerable groups, network associations.), partner organizations (sponsors, funding bodies), policy-makers (municipality, national-Ministry of Culture), suppliers (film distributors, bar suppliers, services-graphic design, video, printing, hygiene,..), artists (residency program, filmmakers coming to present their films, presenting artists – visual arts, concerts). If we count all stakeholders together for 2019, according to the internal statistics provided by Kino Usmev, we come to the number of 73 610 individuals and 64 organizations creating the community around Kino Usmev.

Tab. 1: Community (Stakeholders 2019)

Areas	2019
Total admissions	42355
Staff*	30
Admissions bar estimate*	31101
Number of collaborators - institutions*	37+
Number of individual collaborators*	74+
Sponsors + funding	7
Suppliers*	20
Artists 2019*	50

Source: Authors’ own processing based on internal data from Kino Usmev (2020)

*estimates, the annual report is in process, these data are preliminary

3.7 Activities

The list of activities based on internal statistics and data show the flexibility of the program, variability of the space and potential in reaching out to new communities.

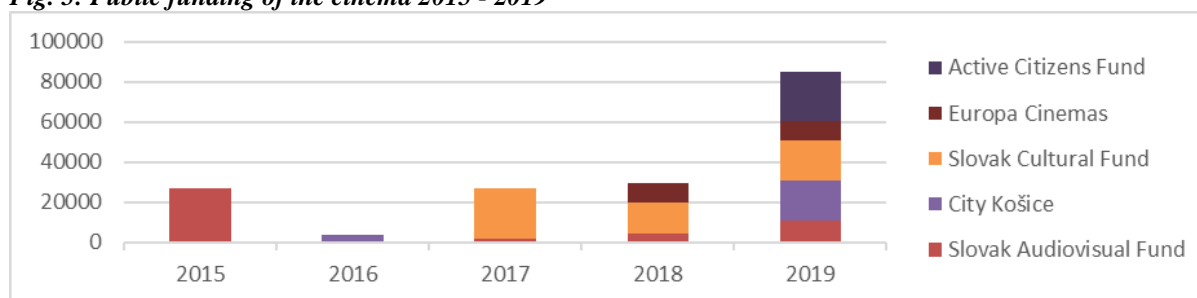
The main activities taking place in connection with Kino Usmev are Visiting Tribeca Film Festival in New York (April 2019), organizing Street Food Festival (May, September 2019), opening of the second screen Kino Impulz (June 2019), partnership with Art Film Festival 2019 (June 2019), screening of film Loli Paradička at amfiteater Košice (August 2019, 2775 admissions), film picnic at Hornad river – open air screening on unused riverbank (August 2019, 1000 admissions), presentation of Kino Usmev reconstruction process at ACAM conference, Venice (August 2019), hosting two artists in residency with two masterclasses – Barbora Námerová, Peter Borkovec (August-September 2019), reconstruction of underground space for film workshops (September 2019), first edition of Film Noir Festival (September 2019), launch of new inclusive regular screening formats – Autism friendly screenings, Dementia friendly screenings (October 2019) and more.

3.8 Funding

Culture-led urban regeneration is a policy concept, regardless of the specific decisions of policy makers and funding bodies focus. Whether they take a big flagship economic development approach or community support approach of local governments, the public funding and its channels are at the center of the discussion.

In the case of Kino Usmev, the non-profit factor plays a significant role in sustaining the project. However, the evolution of public funding for Kino Usmev shows irregularity, which can be interpreted as insecurity. Indeed, project based yearly funding does not go hand in hand with the possibility of strategic planning, investment and development. On the other hand, the table shows a clear increase in public funding since the re-opening of the cinema, which has helped to develop various program activities and collaborations, with a potential to reach more of an audience and different communities. In 2015, Cinefil got a grant from the Slovak Audiovisual Fund for digitization of the technology and since then it gets regular subvention for the amount of tickets sold for Slovak films (program support). Funding from the Slovak Arts Council is connected to the art program – concerts, discussion, art exhibitions, and cannot be used to develop the audiovisual program. Cinefil was unsuccessful in getting a city cultural grant since opening in 2016, until 2019 when it got a three-year funding of 20 000€ In Fig 5, we have also included two significant grants which are not connected to state or municipal budgets, but are important for Kino Usmev's budget, activities and sustainability. Since 2018, as a member of Europa Cinemas network, Kino Usmev gets regular yearly support from the European Commission (EC) – Media program. In 2019, CINEFIL was successful in getting funds from the Active Citizens fund – Slovakia, funds coming from Norway, Iceland and Lichtenstein. It is a project based on three years funding to support activities for organizational development and social programs focused on education and inclusion of vulnerable communities.

Fig. 5: Public funding of the cinema 2015 - 2019

Source: Authors' own processing based on internal data from Kino Usmev (2020)

It is clear that from the funding point of view, the lack of consistency and irregularity, we cannot refer to the case of Kino Usmev as a culture-led urban regeneration project.

3.9 Significant projects

A successful grant application with Active Citizens Fund – Slovakia in 2019 was very important especially in terms of organizational and community development. This was a strategic three year grant of 96 000€ with the project called “Open Usmev”. The project aims to work on organizational development (workshops for staff), transparency of the organization (annual reports, marketing), reaching out to vulnerable communities – introducing new regular formats of free screenings, Autism Friendly Screenings, Dementia friendly screenings and an inclusive film school for kids “Klapka, Úsmev!” which launched in February 2020. It connects children from “mainstream” families with Roma children from excluded community of Luník IX, children from orphanages, children from immigrant families and children with physical and mental difficulties. The project aims to not only connect people from different communities, but also to create a network between cultural organizations and non-profits working with vulnerable groups to create accessible culture “for all”. The film school “Klapka, Úsmev!” was fully occupied and according to quarterly grant report, it involved 34 people from different backgrounds and organizations only in its first month of operation.

3.10 Main findings

The case study of Kino Usmev indicates that there is potential for cinemas to serve as a means of social and urban regeneration through their close connection with the local community. Old cinemas, with local sentiment, memories and existing connections to the inhabitants, as shown in the case of Kino Usmev, have an ideal and unique position in the communication and involvement of local community. The non-profit factor which is the same as in the US models as discussed in Delgado (2013), seems to be important in order to access the funding

opportunities, project variability and community building. The main findings from the case study are the great potential of the place and community connections on the one hand while there is also the lack of strategic public funding opportunities on the other. We understand that our case study has its limits and requires further analysis, final data and comparison with other cinemas to put it into perspective and get a better understanding of the matter. Nevertheless, the current findings already indicate the legitimacy of the research and potential of the topic in the field of cultural, regional economics, urban development and cultural policies.

4. Cinemas and audiovisual policies in Slovakia

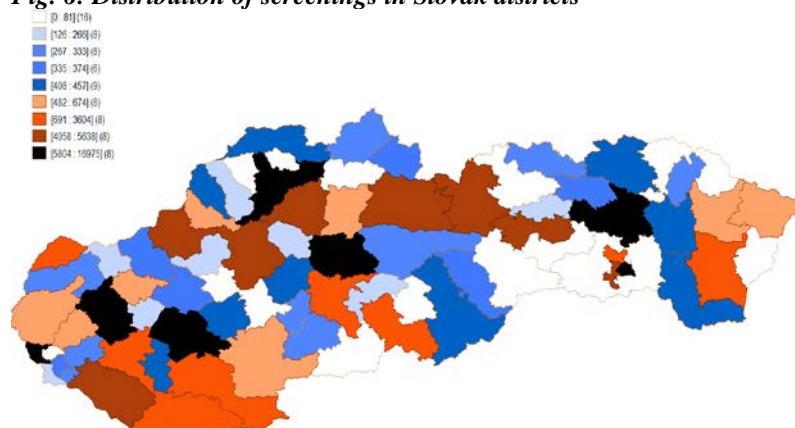
It has to be asked why it is relevant to study cinema-going and the potential of cinemas in Slovakia. According to the International Union of Cinemas (UNIC), cinema-going in Slovakia and Central Europe overall has been steadily growing in recent years. Preliminary statistics⁸ suggest that 2019 was extremely successful again with a rise in admissions. In fact, the gross increase in admissions over the last decade for Slovakia is +149% and puts it in second place from all European countries (after Romania, +252%) (UNIC, 2019). According to research on cultural participation led by the National center for culture and further education⁹, cinema is the third most popular cultural activity for Slovaks (only after visiting national cultural heritage sites and folklore presentations). In addition, research has clearly shown the relationship between cultural participation and values such as tolerance, openness leading to stronger democracy and active citizenship (Mrva, 2018).

4.1 Mapping of cinemas in Slovakia

The statistics on the audiovisual sector usually only show box office revenue, admissions, number of film titles produced and number of film titles. We, for a change, were interested in the supply side of the viewing opportunities in regions and what type of viewing and programming opportunities they have.

The map of the distribution of screenings across regions in Slovakia indicates the number of cinemas in the area. First, we had to identify and conduct mapping of the cinemas in Slovakia. For the criteria, they had to be at least in one of the national or international associations (ASFK¹⁰, ZPK, Europa Cinemas, UNIC, CICAÉ) and/or, they should have regular screenings as a consistent cultural offer (at least one screening/month). We excluded the summer cinemas and travelling cinemas because their offer is seasonal. We included the admissions of festivals, if these were part of the total admissions of cinemas reported to their associations. The majority of data on the number of screenings in 2019 comes from ASFK, ZPK and direct communication with smaller cinemas/cultural centers. We were not able to retrieve data from the three major multiplexes in Bratislava – Cinema City, as they are not part of any national association and we could not contact them in any way. However, for the overall analysis, this figure is not crucial.

Fig. 6: Distribution of screenings in Slovak districts

Source: Authors' own processing based on internal data provided by ZPK and ASFK (2020)

The districts with the most screenings (film program supply) are Bratislava I, Bratislava IV (and we also believe Bratislava III, due to the missing statistics of Cinema City VIVO). This is followed by the district of Trnava, Nitra, Žilina, Banská Bystrica, Prešov and Košice II and Košice IV. Most of these numbers are connected to the biggest

⁸ Data obtained directly from Slovak Union of Exhibitors, Združenie prevádzkovateľov kín (ZPK)

⁹ Národné osvetové centrum

¹⁰ Association of Slovak Film Clubs (Asociácia slovenských filmových klubov, ASFK), Confederation Internationale des Cinemas d'Art et d'Essai (CICAÉ)

multiplex chains in the areas. In the districts marked black and brown (above 3604 screenings), the leading supply is by multiplex cinemas. It is of interest to look at the other districts. There are 79 districts in Slovakia in total. In 16 of them there is a supply of film screenings above 5804 screenings/year. The red districts are of particular interest because they are the only ones where we categorize smaller multiplexes, but also a few one-screen cinemas – Galanta, Lučenec (multiplex present), Komárno, Skalica (multiplex present), Zvolen (multiplex present), Michalovce, Dunajská Streda (multiplex present), Košice I. The cinemas in Galanta, Komárno and Košice I¹¹ can all supply around 1000+ screenings per year, standing out from the rest of the districts. There is no evident connecting factor between these three districts in terms of explaining the almost same supply (especially for Galanta and Komárno). In the district of Košice I, this supply is almost entirely formed by the Kino Úsmev program. If we consider a proper cinema a place which you can attend a daily, this would mean at least 365¹² screenings per year. If you screen only one film per day (which is economically unrealistic), this leaves us with 38 districts “without cinemas” in terms of the venues, even if digitized, which are not primarily used as a cinema and their program supply is not enough to sustain the operation of a cinema. However, all the light orange areas are also questionable with screenings of less than 674 yearly shows, which adds up to 47 districts out of 79 without fully running cinemas.

Another interesting finding coming from our mapping of cinemas in Slovakia is the legal form under which they operate. Out of 107 cinemas in Slovakia, only 37 are privately-owned (different legal forms). The rest are city, region and state-owned venues, cultural centers, museums, etc (ZPK 2020; ASFK 2020). It is evident that the film supply in Slovakia is mainly formed by multiplex cinemas with the national chain Cinemax accounting for 55% of the total film supply across Slovakia. This puts into question the ability of policymakers, filmmakers and audiovisual professionals to effectively conduct strategies, education and audience development initiatives.

4.2 Slovak Audiovisual Policies

In terms of funding opportunities for cinemas, there is the Slovak Audiovisual Fund at the national level. This supports the digitization of cinemas (DCI, E-cinema), programming of national titles (1€ in return for every ticket sold), marketing, special program and educational activities (AVF, 2020). There is no systematic national level support for the operation of cinemas such as support for independent cultural centers which falls under the Slovak Arts Council (FPU, 2020). At the regional and city level, the support is evident for the region/city owned cinemas. The majority of the cities in Slovakia do not have cultural strategy documents and open grant schemes to support cultural initiatives. The lack of policy-oriented initiatives and strategies reaching out to regions, combined with the regional distribution of cinemas, their legal character and strong predominance of multiplexes should be subject to further research and attention.

5. Conclusion

The paper aimed to add to the topic of culture-led urban regeneration, with cinemas at the center of the discussion, by analyzing a case study of a local community cinema in Košice – Kino Úsmev. The relevance of the study was based on culture-led urban regeneration policy concepts with cultural, regional economists and policy makers caught in between popular, commercial flagship cultural projects approach and the community driven, bottom-up initiatives approach. Several case studies have shown that the focus on community and investment in local existing artistic infrastructure is more effective and sustainable in the topic of urban development (Miles and Paddison, 2005; (Lin and Hsing, 2009). Case studies from cinemas in the USA (Delgado, 2013) and Australia (Crowe, 2007) also put community at the center of attention which confirms that the case study of Kino Úsmev is very relevant and can be of interest for further research. According to the internal data from the organization and semi-structured interviews with staff, the paper analyzes the key aspects contributing to local urban development that have appeared in other case studies: history, business model, stakeholders (community), activities, projects and funding. The main findings are that a local cinema with a strong “love brand” history and community ties, non-profit business model that allow it to carry out different projects reaching out to involve different social and cultural actors has the potential to be a “critical cultural asset”. However, from the policy point of view, Kino Úsmev is not the case of a culture-led urban regeneration project because of the lack of systemic funding from local or national governments. In the last chapter, the paper draws attention to the national audiovisual situation across the 79 districts in Slovakia, showing the supply side of cinema-going. The most important findings are that multiplex cinemas dominate around 55% of the overall market with Cinemax having the monopoly. There is also an absence of policies for arthouse cinema support and audience development initiatives. Another significant finding is that the majority of the cinemas in Slovakia are run by public entities and are not fulltime cinemas in terms of the number of screenings per year. This in turn allows multiplexes to dominate the market. We believe that this gap

¹¹ The Michalovce district is right on the border with 724 screenings and closer to the light orange districts.

¹² In reference to the map, we will count 374 screenings per year, so all the blue and white districts except from dark blue

between the lack of strategic policies and potential for cinemas to be the motors of urban regeneration and community development deserves further study and attention.

Literature

- [1] ASOCIÁCIA SLOVENSKÝCH FILMOVÝCH KLUBOV (ASFK), (2020). [online]. [30-04-20]. Available at: <https://asfk.sk/filmove-kluby/>.
- [2] AUDIOVIZUÁLNY FOND (AVF), (2020). [online]. [30-04-20]. Available at: <http://www.avf.sk/support/structure2020.aspx>.
- [3] BAILEY, CH., MILES, S., STARK, P. (2004). Culture-led urban regeneration and the revitalisation of identities in Newcastle, Gateshead and the Northeast of England. *International Journal of Cultural Policy*, vol. 10, no.1, pp. 47-65. ISSN 1028-6632. DOI 10.1080/1028663042000212328.
- [4] BIANCHINI, F., PARKINSON, M., (1993) *Cultural Policy and Urban Regeneration: The West European Experience*. Manchester, Manchester University Press. ISBN 071904576-2.
- [5] CAMBRIDGE DICTIONARY, (2020). [online]. [30-04-20]. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/community>.
- [6] CHAMBERLIN, P., (1960). The art film and its audiences: Allies, Not Enemies: Commercial and Nontheatrical Experience on the West Coast. *Film Quarterly*, vol. 14, no. 2, pp. 35-39. DOI 10.2307/1210349
- [7] CHUU, S. L. H., CHANG, J. C., ZAIKCHOWSKY, J. L., (2009). Exploring Art Film Audiences: A Marketing Analysis. *Journal of Promotion Management*, vol. 15, no. 1/2, pp. 212-228. ISSN 1049-6491. DOI 10.1080/10496490902835688.
- [8] CROWE, K., (2007). Cinema, community and policy: contexts and pretexts for the Regional Cinema Program in New South Wales Australia. *Studies in Australasian Cinema*, vol. 1, no. 3, pp. 377-394. DOI 10.1386/sac.1.3.377/1.
- [9] CUADRADO-GARCÍA M., FILIMON N., KERRIGAN F., RURALE A., (2014). *Exploring Cinema Attendance Facilitators and Constraints. A marketing Research Perspective*. Conference: 5th Workshop on Cultural Economics and Management, Cadiz, Spain. [online] [cit. 30-04-20] Available at: https://www.researchgate.net/publication/323548293_EXPLORING_CINEMA_ATTENDANCE_FACILITATORS_AND_CONSTRAINTS_A_MARKETING_RESEARCH_APPROACH.
- [10] CUADRADO-GARCÍA M., FILIMON N., MONTORO-PONS F.J., (2018). Picturing Spanish filmgoers: motives, barriers and film theaters. *Regional Science Inquiry*, vol. 10, no. 2, pp. 45-60.
- [11] DELGADO, B., F., (2013). *The Cinema is Dead. Long Live the Cinema: A Multiple Case Study of the Connection Between Community and Transitional Cinemas*. [Master of Arts Thesis]. Ohio: Ohio State University.
- [12] DIMAGGIO, P., (2006). The Nonprofit Sector: A Research Handbook. In Powell, W.W. & Steinberg, R. (eds.). *Nonprofit organizations and the intersectoral division of labor in the arts*. New Haven, CT & London: Yale University Press., pp. 432-462. ISBN 100300109032.
- [13] EVANS, G., (2001). *Cultural Planning: An Urban Renaissance?*. London: Routledge. ISBN 0203459741.
- [14] FLORIDA, R., (2002). *The Creative Class. The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community, and Everyday Life*. New York: Basic Books. ISBN 0465024769.
- [15] FLORIDA, R., MELLANDER, CH., STOLARICK, K., (2008). Inside the black box of regional development - human capital, the creative class and tolerance. *Journal of Economic Geography*, vol. 8, pp. 615-649. DOI 10.1093/jeg/lbn023.
- [16] FOND NA PODPORU UMENIA (FPU), (2020). [online]. [30-04-20]. Available at: <https://fpu.sk/sk/moznosti-podpory/struktura-podpory>.
- [17] GARCÍA, B., (2004). Urban regeneration, arts programming and major events. *International Journal of Cultural Policy*, vol. 10, no.1, pp. 103-118. ISSN 1028-6632. DOI 10.1080/1028663042000212355.
- [18] GARCÍA-ÁLVAREZ, M.E., FILIMON, N., LÓPEZ-SINTAS, J., (2007). Reliable entertainment: Spanish consumers' preferences regarding a film's country of origin. *International Journal of Non Profit and Voluntary Sector Marketing* vol. 12, no.3, pp. 217-229. DOI 10.1002/nvsm.304.
- [19] HOLLINSHEAD A., (2011). "And I felt quite posh!" Arthouse cinema and the absent audience the exclusions of choice. *Participations – Journal of Audience & Reception Studies*, vol. 8, no. 2, pp. 392-425.
- [20] INTERNATIONAL UNION OF CINEMAS (UNIC), (2020). [online]. [30-04-20]. Available at: https://www.unic-cinemas.org/fileadmin/UNIC_AR19_online.pdf.
- [21] KORZÁR, (2012). [online]. [30-04-20]. Available at: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/6320770/kino-usmev-po-83-rokoch-konci.html>.
- [22] KORZÁR, (2019). [online]. [30-04-20]. Available at: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/22134503/v-centre-kosic-pribudne-komorne-kino-tretinou-nan-prispeli-fanusikovia.html>.
- [23] KORZÁR, (2015). [online]. [30-04-20]. Available at: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/7787625/v-kosiciach-cu-ozivit-kino-usmev-o-prenajme-rozhodnu-poslanci.html>.

- [24] KORZÁR, (2014). [online]. [30-04-20]. Available at: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/7067049/kosice-predavaju-posledne-kamenne-kino.html>.
- [25] KORZÁR, (2016). [online]. [30-04-20]. Available at: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/8196284/novu-eru-kina-usmev-otvori-legendarny-kinoautomat.html>.
- [26] KOŠICEONLINE, (2019). [online]. [30-04-20]. Available at: <https://www.kosiceonline.sk/z-historie-najstarsich-kin-v-kosiciach-ii>.
- [27] LIN, CH., HSING, W., (2009). Culture-led Urban Regeneration and Community Mobilisation: The Case of the Taipei Bao-an Temple Area, Taiwan. *Urban Studies*, vol. 46, no. 7, pp. 1317-1342. ISSN 0042-0980. DOI 10.1177/0042098009104568.
- [28] MILES, S., PADDISON, R., (2005). Introduction: The Rise and Rise of Culture-led Urban Regeneration. *Urban Studies*, vol. 42, no. 5/6, pp. 833-839. ISSN 0042-0980. DOI 10.1080/00420980500107508.
- [29] MRVA, M., (2018). *Kultúra a hodnotová orientácia obyvateľov Slovenskej republiky*. [online] [cit. 30-04-20] Available at: <https://www.nocka.sk/wp-content/uploads/2018/09/sprava-noc9.pdf>.
- [30] PRATT, A., C., (2009). Urban Regeneration: From the Arts 'Feel Good' Factor to the Cultural Economy: A Case Study of Hoxton, London. *Urban Studies*, vol. 46, no. 5/6, pp. 1041-1061. ISSN 0042-0980. DOI 10.1177/0042098009103854.
- [31] SMITH, C., (2000). *Creative Britain*. London: Faber & Faber. ISBN 0571196659.
- [32] THROSBY, D., (1994). The production and consumption of the arts: A view of cultural economics. *Journal of Economic Literature*, vol. 32, no. 1, pp. 1-29.
- [33] VARIETY, (2019). [online]. [30-04-20]. Available at: <https://variety.com/2019/film/news/martin-scorsese-the-irishman-watching-phone-1203420472/>.
- [34] ZDRUŽENIE PREVÁDZKOVATEĽOV KÍN (ZPK), (2020). [online]. [30-04-20]. Available at: http://www.zpkzdruzenie.sk/?page_id=74.

REVITALIZACE MĚSTSKÝCH CENTER V ČESKÉ REPUBLICĚ

Revitalization of urban centres in the Czech Republic

JIŘÍ JEŽEK ¹

RENÁTA JEŽKOVÁ ²

¹ Katedra regionálního rozvoje | ¹ Department of Regional Development
AMBIS, a.s. | AMBIS, SC
✉ Lindnerova 575/1, 180 00 Praha, Czech Republic
E-mail: jiri.jezek@ambis.cz

² Katedra ekonomiky a řízení | ² Department of Economy and Management
AKADEMIE STING, o.p.s. | STING ACADEMY
✉ Stromovka 1, 637 00 Brno, Czech Republic
E-mail: renatajezkova42@gmail.com

Anotace

Příspěvek se zabývá zkušenostmi českých měst s revitalizací městských center. Cílem příspěvku je zjistit, jak města přistupují k revitalizaci, jaké problémy řeší a jak jsou spokojena se státní podporou. Vychází z reprezentativního dotazníkového šetření městských samospráv (dotázáno 114 měst, tzn. 28,6 % všech měst). Výzkum ukázal, že k nejvýznamnějším problémům městských center dnes patří kvalita veřejných prostorů, dopravní infrastruktura a mobilita a v neposlední řadě péče o kulturní dědictví. Za hlavního aktéra (iniciátora a lídra) revitalizace považují městské samosprávy sami sebe. Společně s vlastníky nemovitostí. Realizace revitalizačních strategií v praxi naráží na celou řadu konfliktů, zvláště mezi dopravou a životním prostředím, mezi památkovou péčí a podnikáním a mezi zájmy rezidentů, podnikatelů a turistů. Většina měst hodnotí výsledky revitalizace městských center pozitivně a vnímá je jako zásadní pro celkový rozvoj města. Více jak polovina měst vyjádřila nespokojenost se státní podporou. Postrádají především komplexní podpůrné programy, umožňující financovat nejenom revitalizaci fyzických struktur, ale také opatření na zvýšení atraktivitu a přilákání nových rezidentů a návštěvníků.

Klíčová slova

městská centra, revitalizace, česká města, empirický výzkum

Annotation

The paper deals with the experience of Czech cities with the revitalization of urban centres. The aim of the article is to find out how cities approach revitalization, what problems they solve and how satisfied they are with the state support. It is based on a representative questionnaire survey of municipalities (114 cities were interviewed, i.e. 28.6% of all cities). The research has shown that the most important problems of urban centres today include the quality of public spaces, transport infrastructure and mobility, and last but not least, the care for cultural heritage. Together with property owners, municipalities consider themselves to be the main actor (initiator and leader) of revitalization. The implementation of revitalization strategies in practice encounters a number of conflicts, especially between transport and the environment, between monument care and business, and between the interests of residents, entrepreneurs and tourists. Most cities evaluate the results of the revitalization of urban centres positively and perceive them as essential for the overall development of the city. More than half of the cities expressed dissatisfaction with a state support. Above all, they miss comprehensive support programs, enabling financing not only the revitalization of physical structures, but also measures to increase the attractiveness and attract new residents and visitors.

Key words

urban centres, revitalization, Czech cities, empirical research

JEL classification: R11

1. Úvod

Počátky diskusí o revitalizaci městských center sahají do 60. let minulého století, kdy se objevují odborné práce, analyzují úpadek a ztrátu atraktivity západoevropských a amerických měst. Talon (2013) v této souvislosti hovoří o třech základních příčinách. Jako první zmiňuje koncentraci maloobchodu v okrajových částech měst, dále rezidenční suburbanizaci a s ní související demografickou změnu městských center (pokles počtu obyvatel a stárnutí populace). Výrazný pokles počtu obyvatelstva podle Tallona (2013) způsobil, že politici přestali mít o městská centra s klesající voličskou základnou zájem. Zmíněné trendy vedly k zhoršováním dopravní dostupnosti městských center, k vytváření jejich negativní image a v neposlední řadě k zastarávání technické infrastruktury (Robertson, 1999).

V České republice se o úpadku městských center začíná intenzivněji diskutovat od 80. let 20. století v důsledku zhoršující se kvality bytového fondu, který byl důsledkem upřednostňování nové bytové výstavby na okrajích měst (panelová sídliště), na úkor investic do obnovy stávajícího domovního a bytového fondu. V důsledku toho se začala proměňovat také sociální struktura městských center – stárnutí a koncentrace sociálně slabších skupin obyvatel (Musil, 2001; Ježek, 2019). Po sametové revoluci se díky pronikavým ekonomickým a sociálním změnám situace radikálně mění. Restituce, privatizace a vůbec zavádění tržního mechanismu mělo dalekosáhlé dopady na prostorovou organizaci a vývoj městských center. Pokračoval pokles počtu bydlícího obyvatelstva, snížil se počet bytů ve prospěch nebytových prostorů, došlo k větší komercializaci městských center, proměnila se maloobchodní struktura apod. Od 90. let 20. století jsme svědky zvýšené soukromé a veřejné investiční činnosti v městských centrech. Nejdříve především do obnovy domovního a bytového fondu a řešení otázek technické a dopravní infrastruktury, dnes spíše do kvality veřejných prostranství.

Podle teorie cyklického vývoje měst, resp. městských aglomerací, je otázka revitalizace nekončícím procesem. Stále se objevují nové problémy a výzvy, na které musí města všech velikostí reagovat. Jak jsme již naznačili, tak odborné práce, snažící se o komplexní přístup k revitalizaci městských center, jsou většinou datované do 70. až 90. let minulého století. Dnešní přístupy k této problematice jsou značně diferencované, výzkumná činnost se soustřeďuje na vybraná témata nebo problémy. V rámci analýzy zahraničních zkušeností, kdy jsme pracovali převážně s odbornou literaturou, byly identifikovány následující směry, oblasti nebo podoby revitalizace městských center. Kromě fyzické revitalizace městských center (sanace, resp. modernizace budov, technická a dopravní infrastruktura apod.) se velká pozornost věnuje kvalitě veřejných prostranství a pobytu lidí v městských centrech (náměstí, ulice, parky apod.), ochraně historického a kulturního dědictví, zapojování občanů a občanských iniciativ do rozhodování o budoucnosti městských center (v té souvislosti také řešení různých konfliktů ve využívání vnitřních měst), posilování jejich identity, zvyšování atraktivity pro bydlení (podpora bydlení pro mladé lidi a seniory), zkvalitňování občanské vybavenosti (maloobchod, školy a školky, sociální služby apod.), řešení problémů dopravní dostupnosti, parkovacích možností, hledání nových využití průmyslových brownfieldů a jejich přeměna v administrativní, obchodní nebo kulturní centra, anebo podpora maloobchodu a služeb (zvyšování atraktivity městských center pro spotřebitele, podpora prodeje pořádáním kulturních eventů a rozvoj marketingových opatření). Hledají se také možnosti využití kreativity a chytrých (smart) technologií v městských centrech, stejně tak se řeší otázky dopadu klimatických změn na městská centra (Knox, Mayer, 2009; Tallon, 2013; Slach, Ježek, 2015; Ježek, 2019 aj.).

2. Cíl a metodika

Článek vznikl v rámci řešení projektu TAČR Éta č. TL01000498 „Revitalizace městských center a dalších veřejných prostorů v České republice: problémy, zahraniční inspirace, možnosti řešení“. Cílem tohoto příspěvku bylo především zjistit, jak česká města přistupují k revitalizaci svých center, jaké problémy přitom řeší, jak jsou úspěšná ve svém snažení a jak jsou spokojena se státní podporou?

Hlavním informačním zdrojem pro sepsání tohoto příspěvku bylo reprezentativní dotazníkové šetření, v rámci něhož bylo osloveno 399 sídel nad 3 tisíce obyvatel (stav k 1. lednu 2019). Dotazníkové šetření probíhalo elektronickou formou v listopadu 2019. Žádosti o vyplnění příslušného dotazníku směřovaly vždy k 3-4 vybraným osobám v každém městě. Osloveni byli starostové (primátoři), místostarostové, tajemníci a vedoucí odborů/referátů rozvoje města nebo územního plánování. Pouze v jednom případě se stalo, že z jednoho města odpověděli dva zástupci. Dotazník kompletně vyplnilo 114 zástupců měst, takže návratnost činila 28,6 %. V následující Tab. 1 uvádíme strukturu dotázaných měst podle velikostních kategorií, a úspěšnost dotazování.

Tab. 1: Struktura respondentů (dotázaných měst) podle velikostních kategorií

Velikostní kategorie	Počet měst	Počet úspěšně dotázaných	Počet úspěšně dotázaných v %
3 000 až 4 999 obyvatel	125	30	24,0 %
5 000 až 9 999 obyvatel	144	37	25,7 %
10 000 až 19 999 obyvatel	69	22	31,9 %
20 000 až 49 999 obyvatel	43	15	34,9 %
nad 50 000 obyvatel	18	10	55,6 %

Zdroj: ČSÚ, 2019 a vlastní zjištění

3. Revitalizace městských center

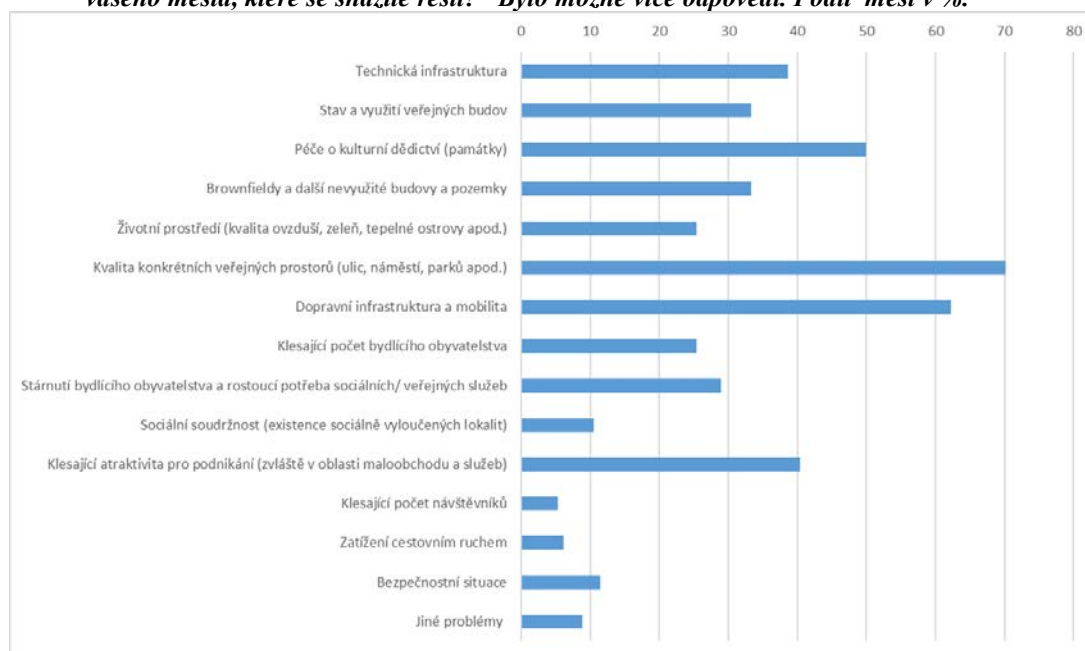
Dotazníkové šetření ukázalo, že téměř 60 % měst v České republice (58,8 %) prošlo v posledních letech procesem významnější revitalizace městského centra. Větší podíl byl zaznamenán ve skupině měst s dominantním postavením průmyslu (72,7 %) a v městech s rostoucí centrální funkcí (77,3 %). Naopak menší podíl vykazala města ve velikostní kategorii 3-5 tisíc obyvatel (50,0 %). Z hlediska časového průběhu lze říci, že proces revitalizace městských center započal hned na počátku hospodářské a sociální transformace. Některá města zahájila revitalizaci již v 90. letech, jiná až po roce 2010. Obecně lze uvést, že dříve začala města velká (Brno, Plzeň aj.) a města střední velikosti (Opava, Cheb aj.) anebo města s významným podílem cestovního ruchu (Litomyšl, Františkovy Lázně nebo Kutná Hora). Podle našich zjištění se 4,7 % měst dnes nachází v plánovací, 27,2 % v realizační a 28,1 % v evaluační fázi.

3.1 Problémy městských center a klíčová témata revitalizace

Nejvýznamnější problémem městských center (70,2 %), alespoň podle názoru představitelů městských samospráv, je kvalita konkrétních veřejných prostorů - ulic, náměstí, parků a podobně. Jako klíčové téma to zdůrazňují města nad 50 tisíc obyvatel (80,0 %). Za tímto účelem vzniká velké množství urbanistických studií. Z rozhovorů s jejich tvůrci vyplývá, že nezřídka postrádají jasné zadání, jak si vedení a občané města představují budoucí využití městských center. Významnější pozornost je přitom věnována fyzickým strukturám, než sociálním a kulturním aspektům. Proto se v praxi setkáváme s revitalizovanými městskými prostory, kde chybí lidé, kteří by se tam zastavili, scházeli anebo trávili volný čas.

Další významnou tematickou oblastí je dopravní infrastruktura a mobilita (62,3 %). V případě měst nad 20 tisíc obyvatel se jedná o daleko nejvýznamnější problém středů měst (80–90 %). Jedná se zároveň o oblast, v níž se setkáváme s četnými zájmovými konflikty. Na jedné straně existují snahy o regulaci, resp. zklidnění dopravy, její odvedení mimo městské centrum, podporuje se městská hromadná doprava, cyklo doprava a pěší dostupnosti. Na druhé straně zvláště rezidenti a podnikatelé volají po větším množství parkovacích míst, výstavbě parkovacích domů apod. Prosazování myšlenek udržitelné dopravy spojené s vytěšňováním dopravy z městských center je významným trendem nejenom u nás, ale i v zahraničí. Rámcové podmínky českých měst jsou ale ve srovnání s městy v západních zemích odlišné. Podíváme-li se např. do sousedního Rakouska, tak se i v případě malých měst setkáváme s podzemními parkovišti pod centrálními náměstími. Většinou existují dostatečné parkovací kapacity, které vznikaly již v minulosti (od 80. let 20. století), kdy země jako Rakousko dosahovaly nadprůměrného ekonomického růstu. Situace v České republice je odlišná. Naše města stále musí řešit problémy s nedostatečnou dopravní infrastrukturou, vzniklé v minulosti.

Obr. 1: Odpovědi na otázku: „Jaké jsou nejvýznamnější problémy nebo klíčová témata revitalizace centra vašeho města, které se snažíte řešit?“ Bylo možné více odpovědí. Podíl měst v %.

Zdroj: vlastní zjištění, 2019 (n = 114)

Třetím klíčovým problémem je péče o kulturní dědictví (památky). Takto se vyjádřilo 50,0 % měst. Ve zvýšené míře toto téma řeší města nad 50 tisíc obyvatel (70 %) a střediska cestovního ruchu (68,4 %).

Čtvrtým okruhem problémů, z hlediska četnosti odpovědí, je obecně atraktivita městských center. Atraktivita pro bydlení, nakupování, trávení volného času, ale také podnikání. Obavu ze ztráty atraktivity městského centra uvedlo každé čtvrté město (28,1 %). Ještě více tento problém vnímají malá a střední města ve velikostní kategorii 10-50 tisíc obyvatel (cca 45 %). Situace je naopak lepší v městech – střediscích cestovního ruchu (10,5 %), v městech s růstem centrálních funkcí (13,6 %) a v nejmenších městech, patřících do velikostní kategorie 3-5 tisíc obyvatel (6,7 %).

Klesající atraktivitu městských center pro podnikání, zvláště v oblasti obchodu a služeb uvedlo 40,4 % měst. V případě měst s poklesem centrální funkce se tento problém dotýká 56,3 %.

Specifickým problémem městských center je jejich přílišné zatížení cestovním ruchem, což jako problém uvádí 6,1 % měst (31,6 % středisek cestovního ruchu). Snad nejznámějším případem je Český Krumlov.

S otázkou atraktivity městských center pro podnikání v obchodu a službách úzce souvisí problém klesajícího počtu návštěvníků, který překvapivě reflektuje pouze 5,3 % respondentů. Více si tento problém uvědomují malá města (5-20 tisíc obyvatel, 8-9 %). Ze strukturovaných rozhovorů vyplývá, že o tomto problému existuje velmi málo informací a že si městské samosprávy tento problém často neuvědomují.

Technická infrastruktura trápí každé čtvrté město (38,6%) nezávisle na velikosti a ekonomické struktuře. Jak vyplývá z rozhovorů s představiteli řady měst, tak větší část měst má již technickou strukturu vyřešenu. To, co přetrvává, je řešení problémů s dopravní infrastrukturou, jak jsme uvedli výše.

Také struktura obyvatelstva měst, včetně jejich center prodělává změnu, která se projevuje jak stárnutím obyvatelstva, tak i poklesem bydlicího obyvatelstva. Klesající počet bydlicího obyvatelstva trápí asi čtvrtinu měst (25,4 %), zvláště malá města ve velikostní kategorii 10-20 tisíc obyvatel (31,8 %), města nad 50 tisíc obyvatel (60,0 %) a města s poklesem centrální funkce (43,8 %). Stárnutím bydlicího obyvatelstva a rostoucími potřebami veřejných a sociálních služeb se v současné době zabývá 28,9 % měst. Tento problém nejvíce tíží města nad 20 tisíc obyvatel (30-33 %) a města s poklesem centrální funkce (50,0 %).

Se změnou demografické a sociální struktury městských center souvisí také otázka sociální soudržnosti, resp. existence sociální vyloučených lokalit (10,5 % měst). S tímto problémem se více setkáváme v nejmenších městech

ve velikostní kategorii 3-5 tisíc obyvatel (13,3 %), v městech nacházejících se v postindustriální vývojové fázi (21,7 %) a v městech s poklesem centrální funkce (31,3 %).

Stále významnější roli v rámci revitalizace městských center sehraává oblast kvality životního prostředí (25,4 %). Čím větší města, tím více je tato otázka reflektována. V případě měst nad 20 tisíc obyvatel tuto oblast řeší každé druhé město. Kvalita životního prostředí úzce souvisí s dopravou, s kvalitou ovzduší, kvalitou veřejných prostorů a zelení a v posledních letech také vodou.

Stejně tak je tomu s brownfieldy a dalšími nevyužívanými budovami a pozemky, což jako jeden z nejvýznamnějších problémů, resp. klíčové téma revitalizace městského centra uvádí 1/3 měst (33,3 %). Zvláště města ve velikostních kategoriích 10-20 tisíc, 20-50 tisíc obyvatel (36,4 %, resp. 46,7 %). Jako významné téma uvádí častěji města postindustriální (43,5 %) a střediska cestovního ruchu 47,4 %.

Bezpečnostní situaci jako problém městských center uvádí v průměru 11,4% měst. Existují ale značné rozdíly z hlediska velikosti. Jestliže města ve velikostní kategorii 5-20 tisíc tento problém zmiňují v 4-5%, tak ve velikostní kategorii nad 50 tisíc obyvatel již 40 %.

3.2 Aktéři revitalizace a existující konflikty

Více jak polovina měst (58,8 %), nezávisle na jejich velikosti a ekonomické struktuře uvádí, že většina rozvojového potenciálu se nachází v soukromých rukách, takže jejich možnosti efektivně usměrňovat územní rozvoj hodnotí jako omezené. Tato skutečnost je jasným důvodem, proč je zapotřebí otázku revitalizace městských center chápat jako kooperační proces, v rámci něhož spolupracuje veřejný, občanský a soukromý sektor.

Jako nejdůležitější aktéři revitalizačního procesu v městských centrech jsou v drtivě většině vnímání městské samosprávy a jejich organizace (97,3 %) a vlastníci nemovitostí (81,6 %). Nezávisle na velikosti měst.

K dalším významným aktérům, na základě dotazníkového šetření, patří (seřazeno podle četnosti odpovědí) soukromí podnikatelé (68,4 %), občané (61,4 %), investoři (50,9 %) a developeři (21,9 %). Nejmenší role je přisuzována neziskovým organizacím (10,9 %). Odpovědi na tuto otázku se ve sledovaných kategoriích měst příliš neliší. Významnější roli investorů a developerů vnímají města střední velikosti a města velká. Téměř 2/3 měst (64,0 %) jako významného aktéra uvádí také stát, resp. státní a evropské dotační a podpůrné programy. 80 % malých měst do 5 tisíc obyvatel si nedokáže revitalizaci městského centra představit bez vnější pomoci.

V rámci dotazníkového šetření byla města dotázána, jaké mají konkrétní zkušenosti se zapojováním občanů do diskusí o využití a budoucnosti městských center a o případný komentář k této otázce. Na otevřenou otázku odpovědělo 89 měst (78,1%). Reakce byly jak pozitivní (18,0 %), tak neutrální (40,4 %) a záporné (41,6 %).

Pozitivně bylo hodnoceno, že se jedná o neodmyslitelnou součást nebo předpoklad celého revitalizačního procesu, především díky zajímavým podnětům, které přináší aktivní část veřejnosti. Zvláště pozitivně se participace veřejnosti projevuje při projednávání konkrétních témat, jako je připomínkování urbanistických studií apod.

Více než dvojnásobně byly názory záporné. V tomto případě byli respondenti většinou více konkrétní při formulaci odpovědi. Zmiňovány byly především takové aspekty, jako nízká iniciativa, pasivita, malý zájem o problematiku rozvoje města, prosazování individuálních zájmů (zájem o jejich nemovitosti a jejich okolí), neochota hledat společné zájmy a aktivity prospěšné pro město jako celek, Kritizováno bylo také to, že se lidé často vyjadřují bez znalosti problematiky, trvají na svých nepodložených názorech a není u nich vůle hledat společná, často kompromisní řešení. Některá města uvedla, že výsledky zapojování lidí do těchto debat je často kontraproduktivní a neodpovídá vynaložené námaze.

V souvislosti s využíváním městských center a jejich revitalizací se často v praxi setkáváme s odlišnými představami anebo zájmy jednotlivých aktérů, resp. s různými konflikty.

K nejvýznamnějším konfliktům z hlediska revitalizace městských center (jak uvedlo 80,7 % měst) patří rozvoj individuální městské dopravy (parkovací možnosti atd.) a na druhé strany snahy o snížení dopravního zatížení městských center z ekologických důvodů. Tento konflikt jako nejvýznamnější uvádějí všechna města, nezávisle na jejich velikosti.

S otázkou dopravní dostupnosti centra města souvisí také otázka rozšiřování pěších zón. Rozšiřování často znamená, že se snižuje dostupnost centra individuální městskou dopravou. Tento problém vnímá 31,6 % měst. V případě měst nad 20 tisíc je to již 60-70 % měst.

Druhým nejčastěji zmiňovaným konfliktem jsou odlišné představy památkářů na jedné straně a vlastníků na straně druhé ohledně využití historických a kulturních památek. To znamená konflikt mezi uchováním kulturního dědictví, moderní výstavbou a rozvojem podnikatelských aktivit. Tento problém reflektuje 51,8 % měst.

Řádově méně významné jsou odlišné představy obyvatel, resp. občanských iniciativ a vedení města (24,6 %), odlišné představy podnikatelů a developerů versus vedení města (14,0 %) a představy podnikatelů v cestovním ruchu a bydličního obyvatelstva (11,4 %). Můžeme říci, že čím větší město, tím větší konfliktnost. Konfliktnost zájmů v oblasti cestovního ruchu (místní obyvatelé, podnikatelé, turisté/ návštěvníci) uvádí 47,4% středisek cestovního ruchu.

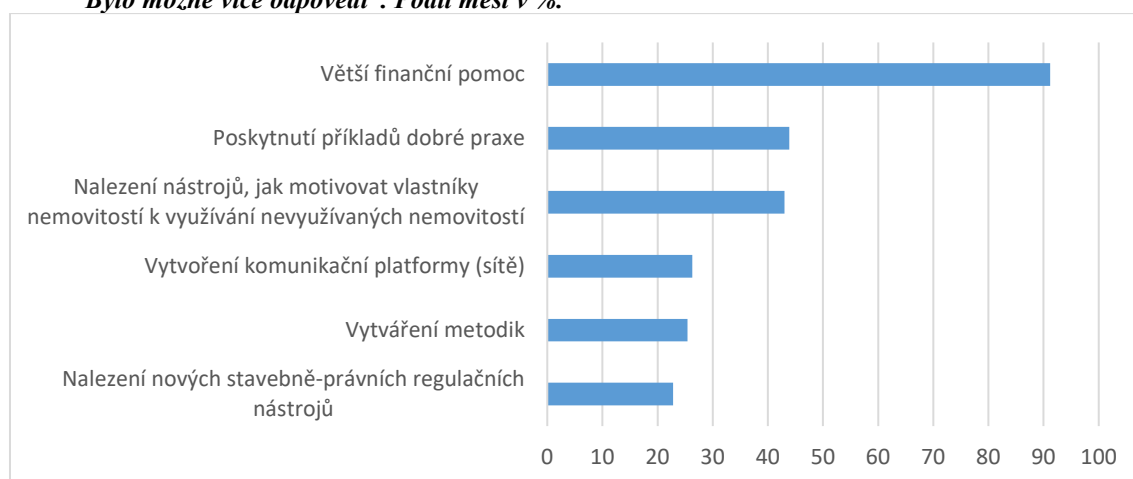
Konflikt mezi rozvojem obytné funkce a rozvojem podnikatelských aktivit uvádí 6,1 % měst, zvláště města nad 50 tisíc obyvatel.

3.3 Státní pomoc a její hodnocení

Na otázku, jak jste spokojen/a s dotačními programy (národními, evropskými) na podporu revitalizace městských center, odpovědělo 26,3 % měst, že jsou spíše spokojeni. Nespokojenost vyjádřilo 57,0 % měst, nezávisle na jejich velikosti.

Na otázku, jak by vám mohl s revitalizací městského centra pomoci stát, resp. co od něho očekáváte, drtivá většina měst (91,2 %) uvedla větší finanční pomoc. Z komentářů k této otázce vyplývá, že města především postrádají komplexněji zaměřené dotační programy, které např. existovaly v rámci Regionálního operačního programu v minulém plánovacím období. Řada měst také uvádí, že jejich velikostní kategorie není vůbec podporována anebo kritizovali značnou roztržitost takové podpory. Představitelé měst také často zmiňovali, že nastavení dotačních titulů často neodpovídá jejich potřebám, přičemž často jsou „nuceny“ realizovat aktivity, které by sami ze svých prostředků nerealizovali.

Obr. 2: Odpovědi na otázku „Jak by vám mohl s revitalizací městského centra pomoci stát? Co očekáváte? Bylo možné více odpovědí“. Podíl měst v %.

Zdroj: vlastní zjištění, 2019 (n = 114)

Téměř polovina respondentů by dále uvítala poskytování příkladů dobré praxe z České republiky a ze zahraničí (43,9 %). V případě měst nad 20 tisíc obyvatel se tento požadavek vyskytoval u 50 % měst.

Další oblastí, jak by stát mohl městům pomoci, je hledání a nalezení nástrojů, jak motivovat vlastníky nemovitostí k využívání nevyužívaných pozemků a objektů (43,0 %). A to například vyšším zdaněním nezastavěných nebo nevyužívaných pozemků apod. Tento požadavek vzniká hlavně v městech středně velké a velkoměsta nad 100 tisíc obyvatel.

S tím úzce souvisí i otázka nalezení nových stavebně-právních regulačních nástrojů (22,8 %), vyžadující změnu zákona o územním plánování a stavebním řádu, což doporučují také hlavně města střední velikosti a velká města.

Další možností je vytvoření komunikační platformy (sítě) sloužící výměně zkušeností s revitalizací městských center). Tuto možnost státní pomoci uvedlo 26,3 % měst.

Vytvoření metodik pro lepší řešení problémů spojených s revitalizací městských center postrádá 25,4 % měst, zvláště města nejmenší do 5 tisíc obyvatel (33,3 %).

4. Závěr

S dosavadním průběhem a výsledkem revitalizace městského centra je spokojeno 82,5 % měst. Jak ukazují výsledky dotazníkového šetření, tak nejvýznamnějšími faktory úspěšnosti je jasná vize o směřování revitalizačního procesu, na níž se shodují klíčoví aktéři, stejně tak jako politická vůle a podpora revitalizačního procesu. Revitalizace městského centra musí být prioritou komunální politiky (Ježek, 2013).

Srovnáme-li odpovědi měst nacházejících se na počátku revitalizačního procesu, resp. v plánovací a realizační fázi s odpověďmi měst, která se nacházejí v evaluační fázi a mají tudíž vlastní zkušenosti, tak můžeme konstatovat, že ve většině hodnocení nevykazují příliš velké rozdíly. Města nacházející se v evaluační fázi si více uvědomují konfliktnost funkčního využití městských center, zvláště v oblasti dopravy a životního prostředí. V souvislosti s hodnocením faktorů úspěšnosti revitalizačního procesu pak větší váhu přisuzují nezbytnosti organizačních kapacit, dostupnosti relevantních informací a v neposlední řadě potřebě marketingových a komunikačních aktivit a pořádání kulturních a společenských akcí, zvyšujících atraktivitu městských center. Srovnáme-li např. podmínky českých a britských měst, tak ta česká většinou postrádají organizační struktury označované jako managementy městských center (Otsuka, Reeve, 2007; Ježek, 2010; Warnaby, Alexander, Nedway, 1998).

Dotazníkové šetření ukázalo, dotázaní představitelé městských samospráv přisuzují revitalizaci městského centra zcela zásadní (40,4 %) anebo spíše velký význam (49,1 %) pro celkový rozvoj města. Tudíž 89,5 % respondentů si uvědomuje úzkou souvislost mezi atraktivitou městského centra a celkovým rozvojem města. A to nezávisle na velikosti města.

Opatření (intervence) na podporu revitalizace městských center se nejčastěji soustřeďují na fyzickou obnovu, financovanou většinou ze strukturálních fondů EU (modernizace či doplnění chybějící technické a občanské infrastruktury, obnova historických a kulturních památek, regenerace brownfields, investice do veřejných prostranství). Dosavadní pozornost se tak většinou soustřeďuje na fyzickou revitalizaci (hardware), přičemž oživení městských center (software) center zatím nebyla věnována náležitá pozornost (kvalita života a pobytu v městských centrech, zvyšování návštěvnosti, rozvoj nákupních příležitostí a možností trávení volného času apod.) (Ježek, 2019).

V této souvislosti bychom chtěli apelovat na českou vládu, aby přišla s podpůrným programem, který by podpořil revitalizaci městských center. V České republice momentálně chybí adekvátní státní podpůrný program, který by umožnil financovat revitalizaci městských center zvláště v malých městech do 20 tisíc obyvatel, které nedisponují dostatečnými rozpočtovými zdroji, aby si mohli dovolit významnější investice. Inspirací pro Českou republiku v této souvislosti mohou být německé programy „Stadtumbau West“, „Stadtumbau Ost“ anebo „Aktive Stadt- und Ortsteilzentren“ financované Spolkovým úřadem pro výstavbu a prostorové uspořádání (Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung), umožňující investice jak do hardware, tak i software. (BBR, 2020)

Literatura

- [1] BBR - BUNDESAMT FÜR BAUWESEN UND RAUMORDNUNG, (2020). *Städtebauförderungsprogrammen Stadtumbau und Aktive Stadt- und Ortsteilzentren* [online]. [cit. 30. 4. 2020]. Dostupné z: https://www.bbsr.bund.de/BBSR/DE/Stadtentwicklung/Staedtebauforderung/staedtebauforderung_node.html.
- [2] JEŽEK, J., (2010). Use of City Marketing in a Practice: Evolution, Expectations, Reality (a critical view). *E & M Ekonomie a Management*, vol. 13, no. 4, pp. 123-134. ISSN 1212-3609.
- [3] JEŽEK, J., (2013). Strategické plánování obcí a měst: nové přístupy a cesty k jeho zefektivnění. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 372-376. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-46.
- [4] JEŽEK, J., (2019). *Revitalizace městských center v ČR: aktéři, problémy, řešení, faktory úspěšnosti*. In Krbová, J., Ježek, J. (ed.). *Revitalizace městských center a veřejných prostranství v ČR*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019, pp. 62 – 80. ISBN 978-80-7598-777-8.
- [5] KNOX, P. L., MAYER, H., (2009). *Kleinstädte und Nachhaltigkeit. Konzepte für Wirtschaft, Umwelt und soziales Leben*. Basel: Birkhäuser Verlag AG. 192. ISBN 978-3-7643-8579-8.

- [6] MUSIL, J., (2001). Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů: Pohled historické sociologie. *Czech Sociological Review*, vol. 37, no. 3, pp. 275-296. ISSN 0038-0288.
- [7] OTSUKA, N., REEVE, A., (2007). Town Centre Management and Regeneration: The Experience in Four English Cities. *Journal of Urban Design*, vol. 12, no. 3, pp. 435-459. ISBN 1357-4809. DOI 10.1080/13574800701602551.
- [8] ROBERTSON, K. A., (1999). Can Small-City Downtowns Remain Viable? *Journal of the American Planning Association*, vol. 65, no. 3, pp. 270-283. ISSN 1939-0130. DOI 10.1080/01944369908976057.
- [9] SLACH, O., JEŽEK, J., (2015). Czechia. *disP - The Planning Review*, vol. 51, no. 1, pp. 28-29. ISSN 0251-3625. DOI 10.1080/02513625.2015.1038050.
- [10] TALLON, A., (2013). *Urban Regeneration in the UK*. London: Routledge. ISBN 9780415685030.
- [11] WARNABY, G., ALEXANDER, A., MEDWAY, D., (1998). Town centre management in the UK: A review, synthesis and research agenda. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, vol. 8, no. 1, pp. 15-31. ISSN 1466-4402. DOI 10.1080/095939698342850.

REGIONÁLNÍ A ENVIRONMENTÁLNÍ SOUVISLOSTI PLÁNOVANÉ VÝSTAVBY VYSOKORYCHLOSTNÍCH TRATÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Regional and environmental context of planned construction of high-speed rails
in the Czech Republic

MILAN VITURKA ¹

VILÉM PAŘIL ²

¹ Katedra regionální ekonomie a správy | ¹ Depart. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: viturka@econ.muni.cz

² Katedra ekonomie | ² Department of Economics
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: vilem@mail.muni.cz

Anotace

Článek představuje výsledky hodnocení účelnosti výstavby čtyř plánovaných tras vysokorychlostní železnice/VRT v České republice na základě jejich potenciálních dopadů na rozvoj a životní prostředí příslušných regionů NUTS 3 (kraje) vyjádřených pomocí kritérií stimulace a udržitelnosti. Vytvořená metodika hodnocení prvního kritéria zahrnuje nejvýznamnější segmenty silniční a železniční infrastruktury posuzované na základě relevantních technických a provozních parametrů (významová váha silniční a železniční dopravy byla stanovena na 5,5 : 1). Pokud jde o druhé kritérium, užitá metodika zohledňuje potenciální dopady výstavby na chráněná území evropského významu Natura 2000. Podle výsledků výzkumu lze počítat s nejvýznamnějšími stimulačními efekty v případě trasy RS 3 Praha – Plzeň (München) a dále nejdelší trasy RS 1 Praha – Brno – Ostrava (Katowice). V případě kritéria udržitelnosti, byla jako nejlepší opět vyhodnocena trasa RS 3 a naopak jako nejhorší tj. environmentálně nejkonfliktnější pak trasa RS 1. Získané výsledky představují významný podklad pro stanovení priorit výstavby.

Klíčová slova

vysokorychlostní železnice, stimulace, udržitelnost

Annotation

The paper presents the results of evaluation of the effectiveness of construction of four planned high-speed rail/HSR routes in the Czech Republic based on their potential impacts on development and environment of the relevant NUTS 3 regions (kraje) expressed by criteria of stimulation and sustainability. The methodology developed for the evaluation of the first criterion includes the most important segments of road and rail infrastructure assessed on the basis of relevant technical and operational parameters (the significance of road and rail transport was set at 5.5: 1). As regards the second criterion, the used methodology takes into account the potential impacts of construction on protected areas of European importance Natura 2000. According to the research results, the most significant stimulation effects can be expected for the RS 3 route Praha – Plzeň (München) and the longest RS 1 route Praha – Brno – Ostrava (Katowice). In the case of the sustainability criterion, the RS 3 route was again evaluated as the best and on the contrary, the RS 1 route was evaluated as the worst, i.e. the most environmentally conflicting. The obtained results represent an important basis for setting construction priorities.

Key words

high-speed rail, stimulation, sustainability

JEL classification: O18, R42, R58

1. Úvod

Výstavba dopravní infrastruktury nepochybně patří mezi významné nástroje veřejné podpory socioekonomického rozvoje. Jejím aktuálním symbolem je výstavba vysokorychlostních tratí, které zvyšují konkurenceschopnost „environmentálně přátelské“ železniční dopravy (Kučera, Vitekova, 2019). V souladu s tím je hlavním cílem článku posouzení regionálních a environmentálních souvislostí resp. potenciálních dopadů plánované výstavby vysokorychlostní železniční sítě v České republice/ČR koncipované jako tzv. rychlá spojení/RS (RS na rozdíl od standardních vysokorychlostních tratí/VRT s provozní rychlostí 200 a více km/hod. zahrnují i modernizované konvenční tratě s rychlostí 160 až 200 km/hod.). Konkrétně jde o následující RS (v dalším textu je dáána přednost obecnému označení VRT): RS 1 Praha – Brno (napojení jižní trasy RS 2 → Wien) – Ostrava → Katowice, RS 3 Praha – Plzeň → München a RS 4 Praha – Ústí n. L. → Dresden; zmiňována je i trasa RS 5 Praha → Wrocław, jejíž výstavba se však nejeví jako realistická a proto jí v dalším textu bude věnována pouze okrajová pozornost (SŽDC, 2018).

Užitá originální metodika hodnocení účelnosti investičních projektů na mezoregionální úrovni představované v České republice kraji (regiony NUTS 3 podle nomenklatury územních statistických jednotek přijaté v Evropské unii) zahrnuje celkem 5 kritérií: kritérium užitečnosti (ekonomické aspekty), relevance (technické/technologické aspekty), integrace (sociální/politické aspekty) a zde zkoumaná kritéria stimulace (regionální aspekty) a udržitelnosti (environmentální aspekty) pro které jsou charakteristické intenzivní územní vazby. Vzhledem k limitovaným možnostem peněžního vyjádření efektů v případě veřejných projektů, zaměřených na rozdíl od soukromých projektů (hodnocených prostřednictvím analýzy CBA modelující přímé a nepřímé náklady a výnosy) na více cílových skupin uživatelů, je nezbytné jejich hodnocení založit na nepeněžních ukazatelích spojených s produkcí pozitivních a negativních externalit. Vypovídací schopnost metodiky byla úspěšně ověřena na příkladu projektů výstavby českých dálnic (Viturka, Pařil, 2015). Ze širšího pohledu je hodnocení účelnosti součástí známého principu 3E (effectiveness/účelnost, economy/hospodárnost, effectivity/efektivnost). V této souvislosti je potřebné zmínit i specifický nástroj „territorial impact assessment“ používaný v Evropské unii pro ex-ante hodnocení sektorových politik a zejména v případě Německa a Rakouska i pro hodnocení rozvojových projektů (European Union, 2015; Nosek, 2017; Dallhammer et al., 2019). Pokud jde o hlavní zdroje dat nezbytných pro praktickou aplikaci popsané metodiky, jde především o statistické informace Českého statistického úřadu a dalších státních institucí (např. Ministerstva dopravy) a dále o informace získané z odborných publikací a z vlastního výzkumu (Viturka a kol., 2010; Šauer a kol., 2019).

2. Regionální souvislosti

Kvalitní dopravní infrastruktura je jedním z neopominutelných faktorů ovlivňujících územní dělbu práce a mobilitu obyvatelstva na všech hierarchických úrovních tj. od mikroregionální po globální úroveň (Kraft, Vančura, 2009, Botlík a kol., 2015). Pro odpovídající regionální analýzy byly využity výsledky hodnocení kvality podnikatelského prostředí/KPP publikované v řadě studií v letech 1998 až 2010, které umožnily sestavit první prostorový model rozvojového potenciálu regionů ČR (Viturka a kol., 2010). Jeho základem je 16 faktorů interpretujících investiční resp. rozvojové preference firem působících v odvětvích zpracovatelského průmyslu a progresivních služeb stanovených na základě výsledků mezinárodních šetření. Tyto faktory byly rozděleny do pěti skupin označených jako obchodní, pracovní, infrastrukturní, regionální a lokální, cenové a environmentální faktory (skupiny jsou řazeny podle významového pořadí). Získané poznatky byly následně zobecněny v originální teorii integrovaného a udržitelného regionálního rozvoje zohledňující působení zákonitostí vývojové a hierarchické diferenciaci společenských systémů, jejímž charakteristickým znakem je konstituovaný systém pólů a os rozvoje (Viturka, 2011; Dujka a kol., 2019). Vytvořená teorie do určité míry navazuje na endogenní teorie hospodářského růstu (Lucas, 1988; Romer, 2010), teorii růstových pólů resp. polarizovaného rozvoje (Friedmann, 1996; Perroux, 1949; Boudeville, 1968) a mikroekonomickou teorii konkurenceschopnosti (Porter, 1998). Její praktická aplikace umožňuje zasadit provedené analýzy do širšího relativně stabilního rámce formovaného kauzálními závislostmi mezi kvalitou podnikatelského prostředí a investiční atraktivitou příp. kvalitou sociálního prostředí a residenční atraktivitou

V tomto kontextu je v další části věnována pozornost infrastrukturnímu faktoru kvality silnic a železnic. Jeho hodnocení klade důraz na úroveň napojení krajských center na funkčně nejvýznamnější segmenty silniční a železniční sítě s rozhodující rolí v dálkové dopravě (viz Viturka a kol., 2010). Z hlediska komparativního významu silniční a železniční dopravy byl na bázi dostupných statistických informací a technických parametrů (zejména přepravní výkony a dělba práce v nákladní a osobní dopravě vyjádřené v tunokilometrech a osobokilometrech s vyloučením městské hromadné dopravy) a s přihlédnutím k aktuálním vývojovým trendům stanoven poměr 5,5 :

1. Tento poměr byl následně využit pro agregované hodnocení zkoumaného faktoru. Významová pozice dálkových silnic byla vyjádřena pomocí váhových koeficientů, definovaných v souladu s jejich základními technickými a provozními parametry takto: dálnice 1,0, rychlostní silnice 0,9 (rychlostní silnice byly od 1. 1. 2016 z větší části přeřazeny mezi dálnice; v případě hodnocení dálnic ve výstavbě byly použity korekční koeficienty 0,8 příp. 0,7 zohledňující dosažený stav), silnice 1. třídy s mezinárodním významem podle Evropské dohody o hlavních silnicích s mezinárodním provozem 0,5 a ostatní silnice 1. třídy 0,375. V případě železnic byly do hodnocení zahrnuty všechny tratě s výjimkou odboček napojujících periferní obce, přičemž byly preferovány evropsky významné železnice tj. tranzitní železniční koridory/TŽK zahrnuté do transevropské sítě TEN-T a ostatní tratě podléhající evropským dohodám o mezinárodních železničních magistralách (AGC) a o nejdůležitějších trasách mezinárodní kombinované dopravy (AGCT) včetně spojovacích tratí. Významová pozice železničních tratí byla zohledněna s využitím váhových koeficientů vztahujících se primárně k dvoukolejným tratím takto: TŽK 1,0 (v případě tratí ve výstavbě byly opět použity výše uvedené korekční koeficienty), zbývající tratě AGC + AGCT 0,6, spojovací tratě 0,5 a ostatní tratě 0,5 (v případě jednokolejných tratí resp. úseků tratí byly příslušné váhy logicky sníženy na polovinu). V rámci celkového hodnocení KPP (vykazující silné vazby s úrovní HDP) byla faktorů kvality silnic a železnic s přihlédnutím k typu rozvoje „taženého investicemi“ charakteristického pro současnou českou ekonomiku přisouzena významová váha ve výši 8 %.

Prostřednictvím aplikace výše popsaného metodického přístupu byly příslušným krajským centrům (doplněných významnou dopravní křižovatkou Přerovem dotčené plánovanou výstavbou VRT, ležícího cca 22 km od nadřízeného krajského centra Olomouce) přiřazeny příslušné bodové hodnoty. Původní údaje vztahující se k časovému horizontu 2010 byly přepočteny na aktuální údaje, které jsou v definitivní podobě k dispozici za rok 2018. Z údajů v Tab. 1 vyplývá, že nejlepší postavení zaujímá Praha, následovaná Ostravou, Brnem a Plzní, které byly spolu s Prahou rovněž zařazeny do 1. klasifikační skupiny (z dotčených center vykazují nevyšší podíl železniční komponenty Ústí n. L. následované Přerovem). Významnější zlepšení pozice zaznamenaly díky rozšíření sítě dálnic a TŽK pouze Ústí n. L a Přerov (zlepšení o 8 resp. 13 %), žádnou změnu pak nezaznamenala Jihlava. Zbývající krajská města nedotčená plánovanou výstavbou VRT s výjimkou Zlína spadají spolu s významnými dopravními křižovatkami do 2. skupiny. Pro orientační odhady potenciálních dopadů VRT na postavení vybraných center byl použit koeficient 1,25 reflektující rozdíl mezi standardní návrhovou rychlostí 160 km/hod. na TŽK a 200 km/hod. na plánovaných VRT. Pokud jde o úvahy počítající s výrazně vyššími rychlostními parametry až 300 km/hod. je vhodné poznamenat, že podle výběrového šetření zahrnujícího 14 VRT provozovaných v rámci EU pouze na dvou tratích přesáhla průměrná rychlost hranici 200 km/hod. (European court of auditors, 2018).

Tab. 1: Postavení regionálních center v rámci sítě silnic a železnic a potenciální dopady výstavby VRT

centrum	přepočtené původní hodnoty			přepočtené aktualizovaná hodnoty			hodnoty včetně VRT	
	silnice	železnice	celkem	silnice	železnice	celkem	VRT	celkem
Praha	44,8	4,95	49,75	44,95	5,1	50,05	3,75	53,80
Plzeň	23,35	2,45	25,8	23,4	3,54	26,95	2,5	29,45
Ústí n. L.	15,0	4,25	19,25	16,5	4,25	20,75	2,5	23,25
Jihlava	15,8	0,85	16,65	15,8	0,85	16,65	2,5	19,15
Brno	25,6	3,95	29,55	25,95	3,95	29,9	3,75	33,65
Ostrava	27,9	3,05	30,95	28,15	3,05	31,2	2,5	33,70
Přerov	9,75	3,0	12,75	11,4	3,0	14,4	2,5	16,90

Zdroj: vlastní zpracování

Plánovaná síť VRT propojuje 6 ze 13 krajských měst vykonávajících díky nadprůměrné úrovni KPP funkci pólů rozvoje. Z provedených analýz pak vyplývá, že největší zlepšení faktoru kvality silnic a železnic lze očekávat v případě Jihlavy (15 %) následované Brnem (12,5 %) a naopak nejmenší zlepšení v případě Prahy a Ostravy (cca o 8 %). Z pohledu agregátních krajských hodnot KPP však toto zlepšení nehraje významnější roli (Jihlava 1,2 %, Brno 0,8 %). Na druhé straně je ovšem výstavba resp. modernizace dopravní infrastruktury pokládána za účinný nástroj podporující prohlubování socioekonomických vazeb mezi póly rozvoje a jejich bližším i vzdálenějším okolím. Obecně jde o naplňování principu konvergence představujícího jednu z priorit Politiky hospodářské, sociální a územní soudržnosti EU. Tyto různorodé vazby se realizují především v rámci rozvojových os identifikovaných na základě pozitivních odchylek KPP od teoreticky příslušných hodnot odvozených z populační velikosti příslušných mikroregionů ORP (Viturka a kol., 2010). Rozvojové osy tak fungují jako hlavní kanály šíření rozvojových efektů/spread effects z pólů rozvoje indukujících pozitivní vývoj na trzích práce (potvrzeno negativními statistickými vazbami s úrovní nezaměstnanosti) a s určitým časovým odstupem i pozitivní dopady na vývoj počtu obyvatelstva. V souladu s těmito skutečnostmi jsou dále analyzovány rozvojové osy národního významu příp. navazující osy regionálního významu korespondující s plánovanými trasami VRT. Příslušné mikroregiony ORP spolu s Prahou tak byly posouzeny se zřetelem na jejich příznivou či nepříznivou pozici v rámci ukazatelů míry nezaměstnanosti/MN k 31. 12. 2018 a populačního vývoje/PV v období 2009-2018 (ČSÚ,

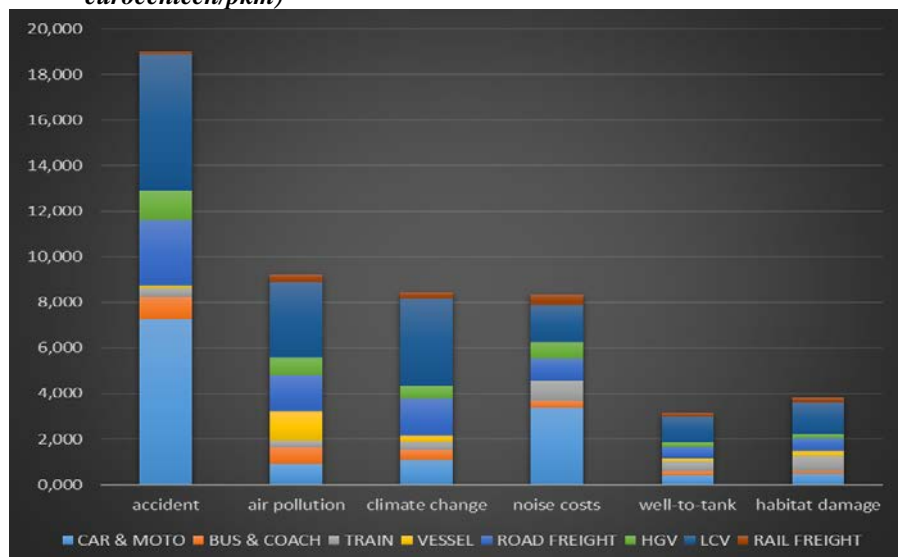
2020). Zjištěné pozitivní a negativní odchylky jsou dále prezentovány pomocí znaků MN + / MN – a PV + / PV –. Nejlepší postavení zaujímá západočeská rozvinutá osa národního významu Praha – Plzeň směrově korespondující s trasou RS 3, která spolu s navazující regionální rozvojovou osou Plzeň – Domažlice zahrnuje celkem 10 mikroregionů včetně Prahy (v obou případech vykázaly všechny mikroregiony příznivou pozici). Druhé místo patří systému rozvojových os korespondujících se směrem trasy RS 1 sestávajícího z propojených částí východočeské rozvinuté osy Praha – Kolín (H. Králové), navazující regionální osy Kolín – Čáslav a rozvinuté českomoravské osy (Praha) Jihlava – Brno a dále převážně části deprivované centrální moravské osy Brno – Ostrava mimo územně odděleného úseku trasy ve směru Vyškov – Přerov – Lipník n. B. Tento systém zahrnuje dohromady 20 mikroregionů včetně Prahy (z toho 11 MN + a 9 MN – resp. 15 PV + a 5 PV –; zřetelně lepší hodnoty zejména v případě PV vykazuje část propojující Prahu s Brnem). Nejhorší postavení pak zaujímá severočeská částečně rozvinutá osa národního významu Praha – Ústí n. L. zahrnující 6 mikroregionů včetně Prahy lokalizovaných podél trasy RS 4 (z toho 3 MN + a 3 MN – resp. 5 PV + a 1 PV –). Pokud jde o poslední plánovanou trasu Brno – Břeclav jde v podstatě především o propojení české a rakouské sítě VRT. Tuto její roli podtrhuje skutečnost, že tři dotčené mikroregiony mimo Brna vzhledem k vesměs nadprůměrné míře nezaměstnanosti a dalším faktorům nesplňují kritéria pro vymezení rozvojové osy regionálního významu. Výsledky ukazují, že v rámci skupiny nejvýznamnějších sídelních aglomerací České republiky logicky generuje nejsilnější externí rozvojové podněty hlavní město Praha jako jediná etablovaná metropole nadnárodního významu následovaná Plzní. Posunutí Brna na třetí pozici je podmíněno přetrvávajícími nerovnováhami na trhu práce (míra nezaměstnanosti v Brně převyšuje průměr ČR o více než 1/3).

3. Environmentální souvislosti

Úvodem této části je prezentováno srovnání relativního významu negativních externalit z dopravy na životní prostředí. Z Obr. 1 je patrné, že největší význam je přisuzován nehodovosti. Na průměrné úrovni se pak pohybuje znečištění ovzduší, klimatická změna a hluková zátěž. Na nejnižší úroveň jsou pak zařazeny dvě externality a to poškození biotopů a environmentální zátěž způsobená při dopravě potřebné energie od místa výroby k místu spotřeby (well-to-tank). Vyšších úrovní zátěže evidentně dosahují ty externality, které mají negativní dopad na život a zdraví člověka, případně na obytné prostředí a zemědělství (klimatická změna). Z tohoto pohledu se tedy může jevit poškození životního prostředí jako méně významná kategorie, což je ovšem podmíněno nepřímým charakterem jeho působení na člověka (zdraví člověka je logicky monetizováno významněji než zdraví přírodních ekosystémů resp. rostlinných a živočišných druhů). Je však nutné si uvědomit, že právě zdravotní stav ekosystémů (odpovídající působení negativních externalit na biotopy) a zároveň jejich vzájemná provázanost (reflektující míru jejich fragmentace) jsou zásadním faktorem ovlivňujícím i další ze zmíněných externalit, kterými jsou znečištění ovzduší a klimatická změna. Problematika fragmentace přírodního prostředí je vysvětlována prostřednictvím teorie bio/zoogeografických ostrovů (MacArthur, Wilson, 1963), která zobecňuje skutečnost, že velké ostrovy mají více druhů než malé a ostrovy blízké k pevnině mají více druhů než ostrovy izolované. V souladu s tím pak konstatuje, že míra biodiverzity odráží rozlohu biotopů ekosystémů a jejich vzdálenost od dalších ekosystémů. Čím větší je rozloha a menší vzdálenost, tím vhodnější jsou předpoklady pro ekologickou rozmanitost resp. biodiverzitu.

Důležitou komponentou hodnocení environmentálních dopadů potenciální výstavby a následného provozu vysokorychlostní sítě je samozřejmě i relativní srovnání tohoto dopravního módu s dalšími dopravními alternativami. Toto srovnání zachycuje Obr. č. 2, ze kterého je patrné, že železniční doprava dosahuje výrazně nižších úrovní zátěže životního prostředí než doprava silniční, a to jak v dopravě osobní, tak i nákladní (velmi podobné úrovně dosahuje autobusová doprava). K tomu je potřebné podotknout, že podle dostupných informací je právě vysokorychlostní železnice tím nejméně zatěžujícím dopravním prostředkem i ve srovnání se standardní železniční dopravou včetně dieselové trakce (European Commission, 2019).

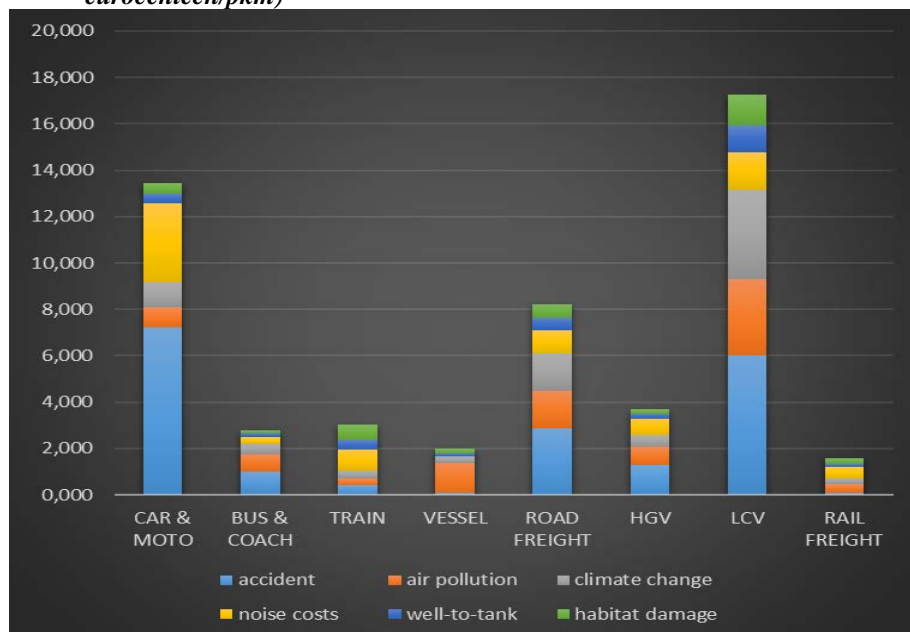
Obr. 1: Srovnání relativního významu zátěže životního prostředí dle dané podstaty externality (v eurocentech/pkm)

Zdroj: European Commission, vlastní zpracování.

Poznámka: HGV – těžké nákladní vozidlo, LCV – lehké užitkové vozidlo.

Obr. 2: Srovnání relativního významu zátěže životního prostředí dle dopravního módu externality (v eurocentech/pkm)

Zdroj: European Commission 2019, vlastní zpracování

Poznámka: HGV – těžké nákladní vozidlo, LCV – lehké užitkové vozidlo.

V následující části je již hlavní pozornost zaměřena na identifikaci možných konfliktů mezi plánovanou sítí VRT resp. koridorů RS v České republice se systémem Natura 2000 jako soustavy chráněných území sdružující všechny státy Evropské unie. Tato soustava svoji podstatou do určité míry hraje významnou roli i v omezování procesu fragmentace krajinné sféry se zvláštním zřetelem na ochranu ptactva. Uvedená soustava chráněných území zahrnuje tzv. ptačí oblasti/PO resp. Spatial Protection Areas, které představují ekologicky hodnotné územně rozsáhlejší celky, a na evropsky významné lokality/EVL resp. Sites of Community Importance (viz zákon 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny). Zjištěné potenciální konflikty jsou podle jednotlivých koridorů RS (včetně trasy RS 5 zařazené za účelem rozšíření územního záběru komparace) přehledně uvedeny v Tab. 2. Z celkového pohledu byly zjištěny pouze čtyři potenciální konflikty s vymezeními PO (v tomto kontextu lze za nejvýznamnější považovat PO Poodří). Podstatně více tj. celkem dvacet čtyři potenciálních konfliktů bylo identifikováno v případě EVL – tato skutečnost obecně odpovídá mnohem četnějšímu zastoupení této kategorie (příslušných lokalit bylo v České republice vymezeno více než tisíc). Dílčím zjištěním je, že klíčový plánovaný

vysokorychlostní koridor v trase Praha – Brno ve své severní variantě, tedy ve směru přes Kolín a Havlíčkův Brod, neznamenává příliš mnoho konfliktů se systémem Natura 2000. Podle našeho soudu jde o jedno z důležitých hledisek, které podporuje severní variantu výstavby oproti jižní resp. sázavské variantě, kde byl naopak zjištěn poměrně četný výskyt konfliktních území právě s kategorií EVL. Zároveň je ovšem nutné podotknout, že trasa RS 1 jako celek představuje přibližně jednu třetinu ze všech potenciálních negativních dopadů na chráněná území soustavy Natura 2000, což lze vzhledem k celkové délce tohoto koridoru považovat za logické. V pořadí druhou největší intenzitu zátěže z hlediska systému Natura 2000 představuje koridor RS 4, na který připadá zhruba jedna čtvrtina z celkové potenciální zátěže, přestože jde o relativně krátký koridor v trase Praha – Ústí n. L.. Tato skutečnost koresponduje s významným výskytem geologicky a geomorfologicky unikátních území, ze kterých je potřebné zmínit České středohoří (ze stavebního hlediska jde ovšem o problematické území náchylné ke svahovým sesuvům, což prokázal rozsáhlý sesuv zeminy vyvolaný nesprávným trasováním dálnice D8).

Z tabulky je patrné, že dvě třetiny potenciálních negativních dopadů se týkají EVL. Z pohledu jednotlivých chráněných oblastí je pak potenciálně nejzatíženější oblastí Poodří s podílem kolem 11 % v případě PO i EVL).

Tab. 2: Seznam chráněných území evropského významu dotčených výstavbou VRT a relativní význam dopadu dle jednotlivých plánovaných koridorů RS

Název chráněné oblasti	RS1	RS2	RS3	RS4	RS5	Celkem
Ptačí oblasti	14,18%	8,93%	x	8,08%	x	31,20%
Heřmanský stav - Odra - Poolší	3,13%	x	x	x	x	3,13%
Poodří	11,05%	x	x	x	x	11,05%
Soutok-Tvrdonicko	x	8,93%	x	x	x	8,93%
Východní Krušné hory	x	x	x	x	x	8,08%
Evropsky významné lokality	21,22%	12,77%	11,72%	16,04%	7,05%	68,80%
Babinské louky	x	x	x	0,02%	x	0,02%
Bečva - Žebračka	2,21%	x	x	x	x	2,21%
Blatov a Xaverovský háj	0,51%	x	x	x	x	0,51%
Čerchovský les	x	x	3,65%	x	x	3,65%
Dolní Sázava	0,09%	x	x	x	x	0,09%
Heřmanický rybník	1,34%	x	x	x	x	1,34%
Chuchelské háje	x	x	2,77%	x	x	2,77%
Jankovský potok	0,62%	x	x	x	x	0,62%
Karlštejn - Koda	x	x	5,30%	x	x	5,30%
Kozí hůra	x	x	x	x	1,46%	1,46%
Libické luhy	x	x	x	x	5,59%	5,59%
Martinický potok	0,06%	x	x	x	x	0,06%
Morava - Chropýňský luh	3,73%	x	x	x	x	3,73%
Niva Olše - Věřňovice	1,45%	x	x	x	x	1,45%
Ohře	x	x	x	0,21%	x	0,21%
Píščiny u Oleška	x	x	x	0,19%	x	0,19%
Poodří	10,94%	x	x	x	x	10,94%
Porta Bohemica	x	x	x	8,51%	x	8,51%
Soutok - Podluží	x	9,85%	x	x	x	9,85%
Šlapanka a Zlatý potok	0,05%	x	x	x	x	0,05%
Trkmanské louky	x	1,32%	x	x	x	1,32%
Vlašimská Blanice	0,20%	x	x	x	x	0,20%
Vranovický a Plačkův les	x	1,60%	x	x	x	1,60%
Východní Krušnohoří	x	x	x	7,12%	x	7,12%
Celkem	35,40%	21,70%	11,72%	24,13%	7,05%	100,00%

Zdroj: vlastní zpracování

4. Syntéza dosažených výsledků

V souhrnu lze konstatovat, že nejlepší postavení z pohledu kritéria stimulace zaujímá trasa RS 3 Praha – Plzeň → München, která zároveň vykazuje ze všech posuzovaných koridorů i nejlepší relativní postavení z pohledu kritéria udržitelnosti. Druhé pořadí v rámci kritéria stimulace zaujímá trasa RS 1 Praha – Jihlava – Brno – Ostrava → Katowice následovaná odbočnou trasou RS 2 Brno → Wien; v případě kritéria udržitelnosti pak trasa RS 1 zaujímá poslední a trasa RS 2 druhé pořadí (v tomto kontextu je ovšem potřebné poznamenat, že trasa RS 1 představuje z pohledu České republiky klíčové spojení a v rámci vytvořené metodiky multikriteriálního hodnocení lze tak u ní

očekávat největší potenciální přínosy z pohledu kritérií užitečnosti a relevance, které vyvažují její negativní environmentální dopady). Nejhorší postavení podle kritéria stimulace zaujímá trasa RS 4 Praha – Ústí n. L. → Dresden, která vykazuje nepříznivou pozici i v případě kritéria udržitelnosti.

Tab. 3: Souhrnné hodnocení plánovaných koridorů RS dle kritérií stimulace a udržitelnosti

Kritérium	RS 1	RS 2	RS 3	RS 4
Stimulace	2	3	1	4
Udržitelnost	4	2	1	3
Celkem	6	5	2	7

Zdroj: vlastní zpracování

Zajímavé je v tomto kontextu srovnání tras RS 3 a RS 4 zajišťujících perspektivní propojení české a německé sítě VRT. V souladu s politickými prohlášeními je klade důraz na propojení Prahy s Berlínem jako hlavního města nejvýznamnější sousední země a z toho vyplývá upřednostňování koridoru RS 4. Z pohledu analyzovaných kritérií se nicméně jako účelnější jeví trasa RS 3 a tato skutečnost by měla být v interakci se zhodnocením postavení obou tras v rámci zbývajících kritérií užitečnosti, relevance a integrace důkladně zvážena a teprve na tomto základě by měly být definitivně stanoveny priority výstavby.

5. Závěr

Hodnocení projektů výstavby dopravní infrastruktury lze v rámci České republiky považovat za vysoce aktuální téma. Tato zjevná skutečnost vychází ze dvou základních faktů, a sice zaostávání výstavby dálnic (za jednu ze základních příčin považujeme absenci priorit výstavby) a dále opožděné přípravy výstavby VRT spojené s rizikem postupného snižování dotací z fondů Evropské unie. Pro toto hodnocení se obvykle používá analýza CBA, která však díky svému redukcionistickému charakteru (orientace pouze na peněžní ukazatele) do značné míry podporuje aplikaci jednostranných technokratických přístupů. Tento nedostatek lze podle našeho názoru úspěšně řešit pomocí multikritériálních analýz účelnosti projektů. V této souvislosti je potřebné zdůraznit, že nevhodný výběr investičního projektu nelze vykompenzovat jeho efektivní realizací. Typickým příkladem je projekt výstavby nové dálnice s cílem povzbudit ekonomický rozvoj území, kterého však vzhledem k nízké konkurenceschopnosti regionálních firem (a navazující vlny bankrotů firem známých např. z Itálie) v převážně většině případů nebývá dosaženo. Z pohledu aplikace „preventivních“ nástrojů je potom potřebné zmínit standardizované nástroje používané pro předběžné hodnocení projektů, koncepcí či politik, známé zejména pod názvy „environmental impact assessment“ a „territorial impact assessment“. Tyto nástroje kladou důraz na holistický přístup zohledňující kromě všeobecně preferovaného hospodářského růstu i další dimenze společenského rozvoje, jako je udržitelnost, sociální soudržnost a územní správa (Medeiros, 2014; Feřtřová et al, 2015). Za jeho důležitou součástí lze pokládat i aplikaci tzv. place-based-approach výrazně podporované v rámci Evropské unie.

Literatura

- [1] BOTLÍK, J., BOTLÍKOVÁ, M., ZEDKOVÁ, A., KOSTKOVÁ, M., (2015). Dopravní infrastruktura a podnikatelské aktivity – globální souvislosti otevření Moravskoslezského kraje. In *XV. Mezinárodní konference o globalizaci a jejích socioekonomických souvislostech*. Rajecké Teplice: Universita Žilina, pp. 47-57. ISBN 978-80-8154-191-9.
- [2] BOUDEVILLE, J., (1968). *L'espace et les pôles de croissance*. Paris: Presses Universitaires de France.
- [3] ČSÚ, (2020). *Regionální statistiky*. [online]. [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/regiony-města-obce-souhrn>.
- [4] DALLHAMMER, E. SCHUH, B., GAUGITSCH, R., DERSZNIAC-NOIRJEAN, M., UNFRIED, M., FISCHER, T., PALENBERG, D., (2019). *CBC TIA Handbook*. Luxembourg: ESPON EGTC.
- [5] EUROPEAN UNION (2015). Renewed Territorial Impact Assessment Strategy. In *164th Meeting of the European Committee of the Regions Bureau*. Brussels, Comité of the regions, pp. 1-10
- [6] DUJKA, J., SEIDENGLANZ, D., SURMAŘOVÁ, S., (2019). Transport geography workshop 2018 at Masaryk University. *Review of economic perspectives*, vol. 19, no. 1, pp. 65–69. ISSN 1804-1663.
- [7] EUROPEAN COMMISSION, (2019). *Handbook on the external costs of transport*. Brussels: Directorate-General for Mobility and Transport. ISBN 978-92-79-96917-1.
- [8] EUROPEAN COURT OF AUDITORS, (2018). *Special report of the European Court of Auditors on high-speed rail* [online]. [cit. 10. 01. 2020]. Dostupné z: <http://publications.europa.eu/webpub/eca/special-reports/high-speed-rail-19-2018/cs/#chapter10>.
- [9] FEŘTŘOVÁ, M., ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., HÁNA, D., JÍCHOVÁ, J., (2015). *Metodika hodnocení vývoje území s využitím přístupu Territorial Impact Assessment: hodnocení územních dopadů změn významného zaměstnavatele v regionu*. Praha: Univerzita Karlova.

- [10] FRIEDMANN, J., (1996). Modular cities: beyond the rural-urban divide. *Environment and urbanization*, vol. 8, no. 1, pp. 129-131. DOI 10.1177/095624789600800107.
- [11] KRAFT, S., VANČURA, M., (2009). Dopravní systém České republiky: efektivita a prostorové dopady. *Národospodářský obzor*, vol. 9, no. 1, pp. 21-33. ISSN 1804-1663.
- [12] KUČERA, T., VITEKOVÁ, N., (2019). Comparison of road freight charging in Visegrad group countries in the context of sustainable regional development. In *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 240-247. ISBN 978-80-210-8273-1.
- [13] LUCAS, R. E., (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, vol. 22, iss. 1, pp. 3-42. ISSN 0304-3932. DOI 10.1016/0304-3932(88)90168-7.
- [14] MacARTHUR, R. H., WILSON, E. O., (1963). An Equilibrium Theory of Insular Zoogeography. *International Journal of Organic Evolution*, vol. 17, no. 4 (Dec., 1963), pp. 373-387. ISSN 1558-5646. DOI 10.1111/j.1558-5646.1963.tb03295.x.
- [15] MEDEIROS, E., (2014). *Territorial Impact Assessment. The Process, Methods, Techniques*. Lisboa: CEG. ISBN 978-972-636-246-3.
- [16] NOSEK, J., (2017). Nástroj Territorial impact assessment a jeho aplikace v českém prostředí. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 20, no. 5, pp. 3-4. ISSN 1212-0855.
- [17] PERROUX, F., (1949). Producer State Choice and Application of the Theory of Producer and Consumer Surplus. *Econometrica*, vol. 17, pp. 147-156.
- [18] PORTER, M. E., (1998). *On Competition*. Boston: Harvard Business School Press. ISBN 978-1422126967.
- [19] ROMER, P. M., (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, vol. 94, no. 5, pp. 1002-1037.
- [20] SŽDC, (2018). *Plánovaná síť vysokorychlostních koridorů v České republice*. [online]. [cit. 2020-02-15]. Dostupné z: <https://www.vysokorychlostni-zeleznice.cz/vysokorychlostni-zeleznice-v-cr/>.
- [21] ŠAUER, M., PAŘIL, V., VITURKA, M., (2019). Integrative potential of Central European metropolises with a special focus on the Visegrad countries. *Technological and Economic Development of Economy*. Vilnius: Gediminas Technical University, vol. 25, no. 2, pp. 219-238. ISSN 2029-4913.
- [22] VITURKA, M., HALÁMEK, P., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., ŽÍTEK, V., (2010). *Kvalita podnikatelského prostředí, regionální konkurenceschopnost a strategie regionálního rozvoje České republiky*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3638-9.
- [23] VITURKA, M., (2011). Integrační teorie udržitelného regionálního rozvoje (představení a aplikace). *Politická ekonomie*, vol. 59, no. 6, pp. 794-809. ISSN 0032-3233.
- [24] VITURKA, M., PAŘIL, V., (2015). Regional assessment of the effectiveness of road infrastructure projects. *International journal of transport economics*, vol. 42, no. 4, pp. 507-528. ISSN 1724-2185.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu MŠMT ČR (Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání) „Nová mobilita - vysokorychlostní dopravní systémy a dopravní chování obyvatelstva“, MUNI 1312/2017, id CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_026/000843.

KOMPARACE METOD ANALÝZY RIZIK PRO HODNOCENÍ BEZPEČNOSTNÍCH HROZEB LOKALIT BROWNFIELDS

Comparison of risk analysis methods for evaluation of brownfields security threat

VLADIMÍRA ŠILHÁNKOVÁ

KVĚTA NETÍKOVÁ

<i>Katedra regionálního rozvoje</i>	<i>Department of regional development</i>
<i>Institut regionálního rozvoje</i>	<i>Institute of regional development</i>
<i>Vysoká šk. reg. rozvoje a Bankovní institut - AMBIS</i>	<i>College of reg. develop. and Bank institute - AMBIS</i>
<i>✉ Lindnerova 575/1, 180 00 Praha, Czech Republic</i>	
<i>E-mail: vladimira.silhankova@ambis.cz, 27270@mail.ambis.cz</i>	

Anotace

Problematicke vyhodnocování hrozeb brownfields prostřednictvím analýzy rizik se dosud věnovalo jen velmi málo prací. Cílem práce proto je komparace vybraných metod analýz rizik a následné zhodnocení jejich možnosti využití pro hodnocení bezpečnostních hrozeb brownfields. Hodnocení bylo provedeno analýzou bezpečnostních hrozeb na vybraném vzorku brownfields na území obce s rozšířenou působností Slaný, které jsou větší než 1 ha, a to čtyřmi vybranými metodami analýzy rizik (DELPHI, What-If, PNH a metody expertních odhadů) a jejich porovnáním a zhodnocením jejich možného uplatnění pro hodnocení bezpečnostních hrozeb brownfields. Na základě provedené komparativní analýzy se ukazuje, že metody DELPHI a What-If jsou pro analýzu vhodné a mohly by být prvotními metodami pro definování relevance hrozeb v lokalitách. Metoda PNH vyžaduje přesnější metodu a předpokládá vyšší nároky na získání vstupních dat, její využití je tak vhodnější u pokročilých analýz. Metoda expertních odhadů se jeví jako ne příliš vhodnou.

Klíčová slova

brownfields, hrozby, analýza rizik, metoda PNH, metoda DELPHI, metoda what-if, Metoda expertních odhadů

Annotation

Very few works have been devoted so far to assess the threat to brownfields by means of risk analysis. The aim of this thesis is therefore to compare selected methods of risk analysis and subsequent evaluation of their application in the assessment of security threats to brownfields as well. The assessment was performed by analyzing security threats on a selected sample of brownfields in the municipality with extended powers - Slaný, which are larger than 1 ha. There were applied four selected methods of risk analysis (DELPHI, What-If, PNH and methods of special estimates) and their comparison and evaluation of their possible application for the assessment of security threats to brownfields. Based on the performed comparative analysis, it turns out that the DELPHI and What-If methods are suitable for the analysis and could also be the primary methods for defining the relevance of threats in localities. The PNH method requires a more accurate method. Moreover, it assumes higher demands on the acquisition of input data, so its application is convenient for advanced analyses. Additionally, the method of special estimates does not seem to be very appropriate.

Key words

brownfields, threats, risk analysis, PNH method, DELPHI method, what-if method, expert estimation method

JEL classification: R58

1. Úvod

S brownfields se můžeme setkat v městských, venkovských, méně urbanizovaných či neurbanizovaných územích. Lze je chápat jako pozemky a budovy, které již ztratily své původní využití. Velmi často se jedná o pozůstatky po průmyslové, zemědělské, těžební, vojenské, dopravní či rezidenční činnosti (Šilhánková a kol. 2006). Problematikou brownfields se zabývalo a stále zabývá mnoho prací, ať již ve světě nebo u nás (Bergatt Jackson, 2010, Hollader, Kirkwood a Gold, 2010, Kadeřábková a Piecha, 2009 a mnoho dalších). Mnohem menší pozornost je věnována rizikům a hrozbám, které pro území brownfields představují, a to nejen u nás, ale i ve světě. Současní

autoři řeší zejména otázky environmentálních dopadů (Li a kol., 2019, Raška a kol., 2019) nebo dopadů na zdraví a obyvatelstvo (Kim a Kang, 2019, Wu a kol., 2018). Komplexnímu posuzování rizik spojených s brownfields se věnovalo jen velmi málo autorů, v Evropě např. Padiati, Wehrmeyer a Chenoweth (2005) a u nás Trojan, Krejčí a Taraba (2015), kteří se věnovali teoretickému a metodickému základu předvídaní rizik na brownfields v průběhu procesu jejich revitalizace. Relevanci jednotlivých typů hrozeb, které brownfields představují, pak poprvé zhodnotila Vítková (2015). S hrozbami, které brownfields představují, úzce souvisí jejich relevantní vyhodnocení prostřednictvím analýzy rizik. Této problematice se věnovalo skutečně jen velmi málo prací (Netíková, 2018). Vedle toho vzniklo několik prací, které se věnovaly uplatnění metod analýzy rizik pro hodnocení strategických nebo územně plánovacích dokumentů a jejichž poznatků lze v souvislosti s tématem této práce rovněž využít (např. Čonka, 2016, Ryšavý, 2017, Šilhánková a Vránová, 2016 nebo Tökölyová, 2017) Výběr metod analýzy rizik pak byl pro jednotlivé práce víceméně náhodný. Porovnání vhodnosti jednotlivých metod analýzy rizik pro hodnocení bezpečnostních hrozeb brownfields ale dosud provedeno nebylo.

1.1 Cíl práce a použité metody pro její zpracování

Cílem práce proto je komparace vybraných metod analýz rizik a následné zhodnocení jejich možnosti využití pro hodnocení bezpečnostních hrozeb brownfields. Práce je zpracována metodami analýzy textů, místního šetření, řízených rozhovorů a sběru dat. Hodnocení bylo provedeno analýzou bezpečnostních hrozeb na vybraném vzorku brownfields několika vybranými metodami analýzy rizik, jejich porovnáním a zhodnocením jejich možného uplatnění pro hodnocení bezpečnostních hrozeb brownfields. Jako vzorek pro hodnocení bezpečnostních hrozeb byly vybrány brownfields nacházející se v působnosti obce s rozšířenou působností Slaný, které jsou větší než 1 ha.

2. Metody hodnocení bezpečnosti

2.1 Hrozba a riziko

Vzhledem k tomu, že se naše práce bude zabývat bezpečnostními hrozbami, které brownfields mohou přinášet a metodami analýzy rizik, je třeba na úvod vymezit tyto základní pojmy. Procházková (2011) definuje hrozbu jako pravděpodobnost, že vznikne nebo může vzniknout událost nebo soubor událostí, zcela odlišných od žádoucího stavu či vývoje chráněných zájmů. Na základě Antušáka (2009) a z něho vycházející Vítkové (2015) pak byly vymezeny základní typy hrozeb relevantních pro brownfields, které budou dále hodnoceny. Jsou jimi (1) Destrukce staveb, (2) Požáry a exploze, (3) Kontaminace půdy, (4) Kontaminace vody, (5) Černé skládky a znečištění prostředí, (6) Sociální konflikty a majetkové trestné činy, (7) Růst kriminality a násilné trestné činnosti, (8) Obsazování prázdných objektů a (9) Nerovnoměrný ekonomický vývoj.

Vedle toho pojem riziko je chápáno jako míra nepřijatelných dopadů způsobených pohromou o velikosti rovné hodnotě ohrožení. Jedná se o pravděpodobnou velikost škod, ztrát a újm na chráněných zájmech, která odpovídá ohrožení od pohromy, které je normativně stanovené. Riziko je závislé jak na velikosti dané pohromy, tak na vlastnostech území, které předurčují zranitelnost území vůči pohromě a také na vlastnostech chráněných zájmů v daném území, které rovněž předurčují zranitelnost vůči pohromě. (Procházková a Procházka 2014) Z výše uvedeného je patrné, že pojmy hrozba a riziko nejsou totožné, nicméně jsou si z pohledu námi řešených jevů natolik blízké, že není třeba jejich rozdílnosti věnovat zásadní pozornost. Můžeme tedy hodnotit vymezené „hrozby“ pomocí „analýzy rizik“, aniž by došlo ke zkrácení podstaty hodnocených jevů.

2.2 Metody analýzy rizik

Šenovský, Oravec a Šenovský (2012) uvádí, že existuje více jak 650 metod analýz rizik. Z nich jsou v bezpečnostním managementu nejčastěji užívány následující: Check list – kontrolní seznam, Safety audit – bezpečnostní kontrola, What – IF – analýza, co se stane, když..., Preliminary hazard analysis – PHA – předběžná analýza ohrožení, Event tree analysis – ETA – analýza stromu událostí, DELPHI – metoda Delfské věštírny, SWOT analýza, Jednoduchá bodová polo-kvantitativní metoda PNH, Metoda expertních odhadů a mnoho dalších.

V další části práce budou na základě zkušenosti s obdobnými hodnoceními předchozích autorů použity metody: (1) DELPHI (in Netíková, 2018), (2) Jednoduchá bodová polo-kvantitativní metoda PNH (in Ryšavý, 2018), (3) Metoda expertních odhadů (in Čonka, 2016) a (4) metoda What-If (in Šilhánková, Vránová, 2016).

3. Komparativní analýza vybraných brownfields

Lokality určené k analýze rizik se nacházejí v působnosti obce s rozšířenou působností Slaný (ORP Slaný). Jedná se o lokality, u kterých byla kritériem výběru určena jejich velikost nad 1 ha. Pro komparativní analýzu rizik bylo určeno časové rozmezí od roku 2013 do konce roku 2017, tedy 5 let. Všechny níže uvedené lokality tedy byly analyzovány zmiňovanými čtyřmi vybranými metodami analýzy rizik tak, aby bylo možné vyhodnotit shody a rozdíly ve výsledcích jednotlivých užitých metod.

Tab. 1: Základní údaje analyzovaných brownfields

Obec	Brownfields	Rozloha brownfields v ha	Původní využití brownfields	Počet ob. obce k 31. 12. 2018	Rozloha obce v ha
Slaný	Slaný-Benar	5,974	Prům., rekr., bydl.	15 834	3 511,64
	Slaný-Lotouš	3,435	Těžba, skladování		
Plchov	Plchov	3,11	Zemědělství	192	402,25
Pozdeň	Pozdeň	2,12	Zemědělství	455	1 185,03
	Pozdeň 2	2,197	Zemědělství		
Řisuty	Řisuty	1,728	Zemědělství	358	612,32
Tuřany Bysěň	Tuřany-Bysěň	2,887	Zemědělství	597	355,78
Zlonice	Zlonice	3,172	Průmysl., adm.	2 246	1 606,78
Zvoleněves	Zvol. - zámek	1,824	Bydlení, administra	899	459,43
	Zvol. - statek	1,784	Zemědělství		

Zdroj: Netíková (2018) na základě dat z ČSÚ

3.1. Analýza rizika metodou DELPHI

Pro potřeby metody DELPHI byli osloveni tito experti: starostové obcí, v nichž se brownfields nacházejí, expert na životní prostředí, expert na bezpečnost, expert na územní plánování, expert na regionální rozvoj a posledním hodnotitelem byly autorky práce. Experti pracovali s předem připravenou tabulkou, kde byly uvedeny hodnocené brownfields a příslušné hrozby. U jednotlivých hrozeb experti vyplnili míru rizika.

Pro potřeby práce byla stanovena numerická hodnota, která odpovídá jednotlivé míře rizika, a byla zároveň přiřazena míra rizika u celkového průměru. Míra rizika byla v diplomové práci definována na čtyř stupňové škále.

Tab. 2: Celková míra rizika a celkový průměr

Základní hodnocení	Celkový průměr	Míra rizika
1	1 – 1,49	Bez rizika
2	1,50 – 2,49	Mírné riziko
3	2,50 – 3,49	Střední riziko
4	3,50 – 4	Vysoké riziko

Zdroj: vlastní zpracování

Níže uvedená Tab.3 sumarizuje výsledky hodnocení vybraných brownfields jednotlivými experty.

Na základě celkového hodnocení metodou DELPHI bylo zjištěno, že hrozbou s nejvyšší mírou rizika jsou destrukce staveb. Jako druhá hrozba s nejvyšší mírou rizika byly vyhodnoceny sociální konflikty a majetkové trestné činy. Hrozbou s nejnižší mírou rizika byla vyhodnocena kontaminace vody, druhou hrozbou s nejnižší mírou rizika byl nerovnoměrný ekonomický vývoj. Lokalitou s nejvyšší mírou rizika dle celkového hodnocení jsou Zlonice, nejnižší míru rizika získala lokalita Zvoleněves zámek.

Tab. 3: Celkové vyhodnocení míry rizika metodou DELPHI

Typ hrozby	Slaný-Benat	Slaný-Lotouš	Pichov	Pozdeň	Pozdeň 2	Řisuty	Tuřany-Byseň	Zlonice	Zvoleněves zámek	Zvoleněves statek	Průměr
Destrukce staveb	3	2,5	2,67	3,17	2,17	2,67	3	4	2,17	3,17	2,85
Požáry a exploze	2,83	2,33	2,5	2,33	2,33	2,33	3	3,33	2,5	2,33	2,58
Kontaminace půdy	2,5	2,5	1,83	2,17	2,17	2	2	3,17	2	2	2,23
Kontaminace vody	2,5	2,5	1,83	1,83	2,17	1,83	1,83	3	1,83	1,83	2,12
Černé skládky a znečištění prostředí	2,5	2,5	2,17	2,5	2,67	2,67	3	4	2,33	2,67	2,7
Sociální konflikty a majetkové trestné činy	3,17	2,67	2,5	2,67	2,5	3,17	2,5	3,67	2,33	2,33	2,75
Růst kriminality a násilné trestné činy	2,83	2,17	2,33	2,33	2,5	2,67	2,33	3,5	2,17	2,33	2,52
Obsazování prázdných objektů	2,83	2,33	2,33	2,33	2,83	2,67	2,83	3,5	2,5	2,5	2,67
Nerovnoměrný ekonomický vývoj	2,17	2,5	2	2,33	2,33	2,33	1,67	2,67	2	2,17	2,22
Průměr	2,7	2,44	2,24	2,41	2,41	2,48	2,46	3,43	2,2	2,37	

Zdroj: vlastní zpracování dle Vítkové (2015)

3.2. Metoda What – If

Metoda What – If představuje postup na základě hledání možných dopadů vybraných hrozeb na chráněné zájmy. Účelem této analýzy je identifikovat zdroje rizika, nebezpečné situace nebo určité nehodové události, které mohou způsobit nežádoucí dopady. (Procházková, 2011) Při aplikaci této metody v oblasti bezpečnosti se používá standardní model, který byl ale pro potřeby naší práce mírně upraven. Pro hodnocení bezpečnostních rizik u lokalit brownfields byla zvolena bodová škála uvedená v Tab. 4.

Tab. 4: Bodová škála u metody What-If

Základní hodnocení	Slovní vyjádření	Hodnota dopadů na chráněný zájem	Hodnota míry rizika u jednotlivých hrozeb
1	bez rizika	1-6	1-3
2	mírné riziko	7-16	4-10
3	střední riziko	17-26	11-17
4	vysoké riziko	27-36	18-24

Zdroj: vlastní zpracování dle Šilhánkové a Vránové, 2016

Tabulkově pak byly vyhodnoceny jednotlivé brownfields (blíže in Netíková, 2020) a výsledky z nich sumarizovány do Tab. 5.

Hodnoty u jednotlivých lokalit byly shrnuty ve výše uvedené Tab. 5, z jednotlivých hodnot byl dále vypočítán průměr. Na základě tohoto vyhodnocení jsou hrozbou s nejvyšší mírou rizika destrukce staveb, dále pak požáry a exploze. Hodnoty těchto hrozeb odpovídají středně vysokému riziku. Nejnížší míru rizika zde získal nerovnoměrný ekonomický vývoj, jehož hodnoty odpovídají mírnému riziku. Nejvyšší míru rizika vykazuje lokalita Zlonice, s hodnotou 12,78. Tato hodnota odpovídá střednímu riziku. Nejnížší míru rizika vykazuje lokalita Pozdeň s hodnotou 9,11. Hodnota 9,11 odpovídá mírnému riziku.

Tab. 5: Celkové hodnocení hrozeb metodu What – If

Typ hrozby	Slaný-Benar	Slaný-Lotouš	Plchov	Pozdeň	Pozdeň 2	Řisuty	Tuřany-Bysně	Zlonice	Zvoleněves zámek	Zvoleněves statek	Průměr
Destrukce staveb	13	9	9	9	9	14	14	18	9	18	12,2
Požáry a exploze	16	9	10	9	10	11	18	17	10	10	12
Kontaminace půdy	11	9	10	10	10	10	10	11	10	10	10,1
Kontaminace vody	10	9	10	9	10	10	10	11	10	10	9,9
Černé skládky a znečištění prostředí	11	10	10	9	9	10	12	13	9	11	10,4
Sociální konflikty a majetkové trestné činy	11	10	9	9	10	13	11	10	11	11	10,5
Růst kriminality a násilné trestné činy	11	10	10	10	9	10	9	12	9	9	9,9
Obsazování prázdných objektů	10	12	8	9	9	10	14	13	9	10	10,4
Nerovnoměrný ekonomický vývoj	11	7	8	8	8	8	8	10	8	8	8,4
Průměr	11,55	9,44	9,33	9,11	9,33	10,67	11,78	12,78	9,44	10,78	

Zdroj: vlastní zpracování dle Šilhánkové a Vránové (2016)

3.3. PNH metoda

Pro hodnocení bezpečnostních hrozeb u jednotlivých lokalit byla metoda PNH upravena. Obecná šablona nebyla příliš vhodná pro hodnocení bezpečnosti brownfields. V šabloně tak byly hodnoceny možné následky ohrožení (N), pravděpodobnost vzniku a existence nebezpečí (P) a názor hodnotitelů (H). Názor hodnotitelů zajistili místně příslušní starostové, expert na životní prostředí, expert na územní plánování, expert na regionální rozvoj, expert na bezpečnost a poslední hodnocení provedly autorky práce. Tab. 6 uvádí bodovou škálu, která bude použita pro hodnocení.

Tab. 6: Bodové škály pro hodnocení metodou PNH

Možné následky ohrožení N		Pravděpodobnost vzniku nebezpečí P		Názor hodnotitelů H	
1	Bez rizika následků	1	Nahodilá	1	Bez rizika
2	Mírné riziko následků	2	Nepravděpodobná	2	Mírné riziko
3	Střední riziko následků	3	Pravděpodobná	3	Střední riziko
4	Vysoké riziko následků	4	Velmi pravděpodobná	4	Vysoké riziko
		5	Trvalá		

Zdroj: vlastní zpracování

Celkové hodnocení rizika bylo stanoveno na základě součinu jednotlivých činitelů (P, N, H), výsledkem je ukazatel míry rizika R. (Koudelka, Vrána, 2006)

$$R = P \cdot N \cdot H$$

Součin byl vypočítán na základě hodnocení každého experta u jednotlivých lokalit, výsledkem byl průměr z hodnocení expertů. Průměr bude matematicky zaokrouhlen na 2 desetinná místa. Celková míra rizika a jí odpovídající bodová hodnota jsou uvedeny v následující Tab. 7.

Tab. 7: Celková míra rizika a bodová hodnota

Základní hodnocení	Hodnota	Míra rizika
1	≤2	Bez rizika
2	3-12	Mírné riziko
3	13-36	Střední riziko
4	37-80	Vysoké riziko

Zdroj: vlastní zpracování

Hodnocení bylo provedeno u každé lokality (blíže in Netíková, 2020) a následně bylo zpracován souhrnný přehled s výsledky.

Tab. 8: Celkové hodnocení brownfields metodou PNH

Typ hrozby	Slaný- Benar	Slaný- Lotouš	Plchov	Pozdeň	Pozdeň 2	Řisuty	Tuřany- Byseň	Zlonice	Zvoleněves zámek	Zvoleněves statek	Průměr
Destrukce staveb	27	10	16	28,5	8,67	32	36	64	19,5	50,67	29,23
Požáry a exploze	25,5	9,33	10	9,33	21	21	36	30	10	21	19,31
Kontaminace půdy	15	22,5	16,5	19,5	19,5	18	18	50,67	8,67	18	20,63
Kontaminace vody	22,5	22,5	7,33	7,33	19,5	7,33	7,33	48	7,33	7,33	15,65
Černé skládky a znečištění prostředí	30	15	8,67	10	16	24	36	64	14	32	24,97
Sociální konflikty a majetkové trestné činy	19	24	10	16	22,5	38	30	44	21	14	23,85
Růst kriminality a násilné trestné činy	11,33	8,67	9,33	9,33	10	24	9,33	56	8,67	9,33	15,6
Obsazování prázdných objektů	34	14	14	9,33	25,5	32	34	56	22,5	30	27,13
Nerovnoměrný ekonomický vývoj	8,67	5	4	9,33	9,33	14	6,67	16	8	8,67	8,97
Průměr	21,44	14,56	10,65	13,18	16,89	23,37	23,7	47,63	13,3	21,22	

Zdroj: vlastní zpracování

Na základě hodnocení metodou PNH byly vyhodnoceny Zlonice, jako nejrizikovější lokalita s hodnotou rizika 47,63 což odpovídá vysokému riziku. Druhou lokalitou s nejvyšší mírou rizika jsou Tuřany-Byseň s hodnotou 23,70, která odpovídá střednímu riziku. Lokalitou s nejnižší mírou rizika je Plchov, která získala hodnotu 10,65. Tato hodnota odpovídá mírnému riziku. Hrozbou s nejvyšší mírou rizika jsou destrukce staveb, nejnižší míru rizika vykazují nerovnoměrný ekonomický vývoj.

3.4. Metoda expertních odhadů

Metoda je založena na kvantitativních ukazatelích, které jsou děleny do 3 skupin, a to: charakteristika, ohrožení a opatření. Ve skupině charakteristika jsou zahrnuty tyto ukazatele: pravděpodobnost (P), predikce (Pr), doba trvání (T). Pravděpodobnost udává četnost vzniku bezpečnostních hrozeb, která je rozlišena stupnicí od 1 do 200. Je-li nejnižší hodnota (1), je pravděpodobnost vzniku situace každých 10 let, následují hodnoty (2) každých 5 let, (4) každé 3 roky, (10) každé 2 roky a (100) 1x ročně. Je-li nejvyšší hodnota 200, je pravděpodobnost vzniku dvakrát za rok. (Čonka, 2016)

Dalšími ukazateli jsou predikce (Pr) a doba trvání (T), kdy časovou predikci lze chápat jako ukazatel možnosti, s jakým předstihem lze situaci předpovídat. Dobou trvání se rozumí čas, během něhož situace ohrožuje své okolí. Stupnice pro oba ukazatele je dělena do 5 bodové škály. (Pelán, 2011) Stupnice je přehledně zpracována v Tab.9.

Tab. 9:3 Stupnice ukazatelů predikce (Pr) a doba trvání (T)

Stupnice	1	2	3	4	5
Predikce (Pr)	Méně než 1 hod.	1 hod. až 1 den	1 den až 1 měsíc	1 měsíc až 1 rok	Více než 1 rok
Doba trvání (T)	Méně než 1 hod.	1 hod. až 1 den	1 den až 1 měsíc	1 měsíc až 1 rok	Více než 1 rok

Zdroj: vlastní zpracování dle Pelán (2011)

Následující krok analýzy rizik určuje ukazatele ohrožení. Ukazatele ohrožení jsou děleny do skupin dle předmětu ohrožení, jedná se tedy o: životy a zdraví obyvatelstva (O), budovy (B), plochy (S) a veřejnou infrastrukturu (I). (Čonka, 2016) Na stupnici (0) jsou objekty bez ohrožení, (1) znamená ohrožení jednotlivých objektů, (2) do 100 osob, více jak 1 objektu nebo do 1 ha, (3) do 1000 osob, části města nebo do 1 km² a (4) více jak 1000 osob, celé město nebo více jak 1 km².

Posledním ukazatelem je ukazatel opatření, které jsou nutné realizovat ke zvládnutí mimořádné situace. Jedná se o potřebu sil a prostředků (Z) a nutnost koordinace složek (K).

Tab. 10: Ukazatel opatření

Stupnice	0	1	2	3	4
Potřeba sil a prostředků (Z)	Bez zásahu IZS	Zákl. složky IZS	Zákl. a ost. složky IZS okr.	Zákl. a ost. složky IZS kraje	Pomoc na zákl. nouzového stavu
Nutnost koordinace složek (K)	Bez nutnosti koordinace	Bez nutnosti Koordinace	Koord. velitelem zásahu	Zřízení krizo. štábu obce	Koordinace na úrovni kraje

Zdroj: vlastní zpracování dle Čonka (2016)

Pro výpočet míry rizika je použit následující vzorec (Čonka, 2016):

$$R = \frac{P \cdot (T \cdot 10 \cdot) \cdot ((0 + B + I + S + Z + K) \cdot 10)}{Pr \cdot 10}$$

V případě dosažení maximálních hodnot u jednotlivých ukazatelů bude maximální míra rizika 48 000 jednotek. Pro možnost porovnání této metody s ostatními metodami využitými v této práci byla míra rizika rozdělena do 4 skupin. Jednotlivé skupiny a jejich bodová škála jsou uvedeny v Tab. 11.

Tab. 11: Hodnocení míry rizika u expertní metody

Základní hodnocení	Slovní vyjádření	Míra rizik – počet jednotek
1	bez rizika	0-240
2	mírné riziko	241-1 200
3	střední riziko	1 201-18 000
4	vysoké riziko	18 001-48 000

Zdroj: vlastní zpracování

Míra rizika byla vypočítána u každé analyzované lokality a zároveň byla vypočítána i míra rizika u každé hrozby.

Tab. 12: Celkové vyhodnocení metoda expertních odhadů

Typ hrozby	Slaný-Benar	Slaný-Lotouš	Píchov	Pozdeň	Pozdeň 2	Řisuty	Tuřany-Byseň	Zlonice	Zvoleněves zámek	Zvoleněves statek	Průměr
Destrukce staveb	160	70	70	90	70	600	373,33	20000	300	466,66	2219,99
Požáry/exploze	180	160	70	90	80	70	140	140	70	70	107
Kontamin. půdy	225	160	266,66	160	160	160	160	500	140	233,33	216,5
Kontamin. vody	125	180	116,66	80	160	160	160	266,66	87,5	87,5	142,33
Černé skládky a znečištění ŽP	6000	6000	40	45	300	180	160	30000	300	833,33	4385,83
Soc. konflikty a majetk. TČ	960	33,33	120	30	120	700	120	12000	280	140	1450,33
Růst kriminality a násilné TČ	60	40	150	50	50	50	50	120	60	50	68
Obsazování prázdných objektů	1200	320	720	60	360	360	3500	18000	240	160	2492
Nerovnoměrný ek. vývoj	75	60	60	40	40	80	80	60	40	40	57,5
Průměr	998,33	780,37	179,26	71,67	148,89	231,2	527,04	9009,63	168,61	231,2	

Zdroj: vlastní zpracování

Na základě vyhodnocení metodou expertních odhadů jsou hrozbou s nejvyšší mírou rizika černé skládky a znečištění prostředí. Hrozbou s nejnižší mírou rizika je nerovnoměrný ekonomický vývoj. Lokalitou s nejvyšší mírou rizika jsou Zlonice s hodnotou 9009,63. Tato hodnota odpovídá střednímu riziku. Nejnižší míru rizika získala lokalita Pozdeň, s hodnotou 71,67.

3. Diskuse

Na základě analýzy rizik metodami DELPHI, What-If, metody PNH a Metody expertních odhadů byly zjištěny výše uvedené výsledky, které byly sumarizovány a jsou přehledně zobrazeny v Tab. 13, která zobrazuje porovnání výsledků u sledovaných lokalit.

Tab. 13: Porovnání metod analýz rizik u jednotlivých lokalit

Pořadí	Metoda DELPHI			Metoda What-If			Metoda PNH			Metoda expertních odhadů		
	Lokalita	Hodnota	Riziko	Lokalita	Hodnota	Riziko	Lokalita	Hodnota	Riziko	Lokalita	Hodnota	Riziko
1.	Zlonice	3,43	střední	Zlonice	12,78	střední	Zlonice	47,63	vysoké	Zlonice	9 009,63	střední
2.	Slaný-Benar	2,7	střední	Tuřany-Byseň	11,78	střední	Tuřany-Byseň	23,7	střední	Slaný-Benar	998,33	mírné
3.	Řisuty	2,48	mírné	Slaný-Benar	11,55	střední	Řisuty	23,37	střední	Slaný-Lotouš	780,37	mírné
4.	Tuřany-Byseň	2,46	mírné	Zvol.-statek	10,78	střední	Slaný-Benar	21,44	střední	Tuřany-Byseň	527,04	mírné
5.	Slaný-Lotouš	2,44	mírné	Řisuty	10,67	střední	Zvol.-statek	21,22	střední	Řisuty	231,2	bez rizika
6.	Pozdeň	2,41	mírné	Slaný-Lotouš	9,44	mírné	Pozdeň 2	16,89	střední	Zvol.-statek	231,2	bez rizika
7.	Pozdeň 2	2,41	mírné	Zvol.-zámek	9,44	mírné	Slaný-Lotouš	14,56	střední	Přichov	179,26	bez rizika
8.	Zvol.-statek	2,37	mírné	Přichov	9,33	mírné	Zvol.-zámek	13,3	střední	Zvol.-zámek	168,61	bez rizika
9.	Přichov	2,24	mírné	Pozdeň 2	9,33	mírné	Pozdeň	13,18	střední	Pozdeň 2	148,89	bez rizika
10.	Zvol.-zámek	2,2	mírné	Pozdeň	9,11	mírné	Přichov	10,65	mírné	Pozdeň	71,67	bez rizika

Zdroj: vlastní zpracování

Na základě provedené analýzy rizik byla vyhodnocena jako nejrizikovější lokalita Zlonice. Toto vyhodnocení bylo u všech metod shodné, míra rizika u metod DELPHI, What-If a Metody expertních odhadů byla shodná, a to střední riziko.

4. Závěr

Z hlediska závěrečného vyhodnocení a porovnání jednotlivých metod lze konstatovat, že při analýze pomocí metody DELPHI se projevila jako značný problém neochota expertů zúčastnit se hodnocení jednotlivých lokalit. Druhým problémem, je zkrácení hodnocení jednotlivých expertů, a to zejména u starostů příslušných obcí, jelikož ne každý starosta je ochoten problematiku brownfields řešit. Pokud se eliminují v rámci možností překážky s hodnotiteli, je metoda velmi vhodná. Lze konstatovat, že její použití je velmi jednoduché, nese výhodu využití expertů znalých problematiky daného problému, a také jejich znalosti poměrů v lokalitě. Metoda DELPHI se tak jeví jako velmi vhodná pro hodnocení rizik u brownfields. Metoda What-If se na základě provedené analýzy jeví jako vhodná pro hodnocení rizik u brownfields. Její úskalí lze však spatřovat ve vyšších nárocích na odbornost při hodnocení dopadů na chráněné zájmy a v obtížnějším vyhodnocování výsledků. Přes tyto skutečnosti však metoda došla k relativně nezkresleným výsledkům. Metoda PNH se na základě provedené analýzy jeví jako velmi vhodná metoda pro hodnocení bezpečnostních rizik u brownfields. Velkou výhodou této metody je její jednoduchost. Výhodou a zároveň i nevýhodou je možnost využití názorů expertů. Výhoda názoru expertů je ve znalosti poměrů v lokalitě a znalosti okruhu problematiky, kterou expert hodnotí. Nevýhodou expertního názoru může být zkreslené hodnocení na základě osobní zainteresovanosti v lokalitě. Metoda expertních odhadů se po provedené analýze jeví jako nevhodná metoda pro hodnocení bezpečnostních rizik u brownfields. Výsledky této metody jsou značně zkreslené a neodpovídají reálnému stavu lokalit, zároveň je metoda složitější. Z tohoto důvodu proto tuto metodu nelze doporučit pro hodnocení rizik u brownfields.

Na základě provedené komparativní analýzy se ukazuje, že metody DELPHI a What-If jsou pro analýzu vhodné a mohly by být prvotními metodami pro definování relevance hrozeb v lokalitách. Metodu DELPHI lze použít v situaci, kdy je malá možnost získání vstupních dat pro analýzu rizik. DELPHI je zároveň velmi vhodnou metodou pro prvotní výzkum, kdy jasně vydefiniuje, které riziko je pro danou lokalitu relevantní. Metoda What-If do analýzy

rizik vnáší prvek dopadu na chráněné zájmy, taktéž se jedná o metodu, kterou lze použít jako prvotní metodu pro identifikaci zdrojů rizik. Metoda PNH vyžaduje přesnější metodu a předpokládá vyšší nároky na získání vstupních dat, její využití je tak vhodnější u pokročilých analýz. Metoda expertních odhadů se jeví jako ne příliš vhodnou metodou pro hodnocení rizik u brownfields, jelikož metoda je jednak velmi náročná na zpracování a výsledky analýzy rizik u brownfields byly zkrácené.

Literatura

- [1] ANTUŠÁK, E., (2009). *Krizový management. Hrozby, krize, příležitosti*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-488-8.
- [2] BERGATT JACKSON, J. et al., (2010). *Brownfields handbook: cross-disciplinary educational tool focused on the issue of brownfields regeneration: educational tool for Latvia and Lithuania*. Ostrava: VŠB. ISBN 978-80-248-2086-6.
- [3] ČONKA, K., (2016). *Územní plánování a bezpečnost sídla*. [Bakalářská práce]. Praha: Vysoká škola regionálního rozvoje.
- [4] HOLLADER, J. B., KIRKWOOD, N., GOLD, J. L., (2010). *Principles of brownfield regeneration: cleanup, design and reuse of derelict land*. Washington: Island Press. ISBN 978-1-59726-722-9.
- [5] KADERÁBKOVÁ, B., PIECHA, M. a kol., (2009). *Brownfields: jak vznikají a co s nimi*. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-123-9.
- [6] KIM, E. J., KANG, Y., (2019). Relationship among pollution concerns, attitudes toward social problems, and environmental perceptions in abandoned sites using Bayesian inferential analysis. *Environmental Science And Pollution Research*, vol. 26 no. 8, pp. 8007-8018. ISSN 1614-7499. DOI 10.1007/s11356-019-04272-5.
- [7] KOUDELKA, C., VRÁNA, V., (2006). *Rizika a jejich analýza*. [online] VŠB-TU Ostrava [cit. 2019-09-14]. Dostupné z: <http://feil.vsb.cz/kat420/vyuka/Magisterske%20nav/prednasky/web/RIZIKA.pdf>.
- [8] LI, X. a kol., (2019). Using a conceptual site model for assessing the sustainability of brownfield regeneration for a soft reuse: A case study of Port Sunlight River Park (UK). *Science of the Total Environment*, vol. 652, pp. 810-821. ISSN 1879-1026. DOI 10.1016/j.scitotenv.2018.10.278.
- [9] NETÍKOVÁ, K., (2020). *Komparace metod analýz rizik pro hodnocení bezpečnostních hrozeb lokalit brownfields*. [Diplomová práce]. Praha: Vysoká škola regionálního rozvoje a Bankovní institute – AMBIS.
- [10] NETÍKOVÁ, K., (2018). Problematika brownfields z pohledu jejich bezpečnostních rizik pro územní rozvoj v ORP Slaný. *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*, no. 3, pp. 58-66. ISSN 1805-3246.
- [11] PEDIADITI, K., WEHRMEYER, W., CHENOWETH, J., (2005). Brownfield redevelopment, integrating sustainability and risk management. In Brebbia, C. A., Popov, V., Fayzieva, D. (eds.). *Environmental Health Risk III*. Ashurst: WIT Press, pp. 21-30. ISBN1-84564-026-8.
- [12] PELÁN, J., (2011). *Bezpečnost v regionu jaderné elektrárny Dukovany*. [Diplomová práce]. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- [13] PROCHÁZKOVÁ, D., (2011). *Analýza a řízení rizik*. Praha: ČVUT. ISBN 978-80-01-04841-2.
- [14] PROCHÁZKOVÁ, D., PROCHÁZKA, J. (2014). *Analýza rizik I*. Praha: Vysoká škola regionálního rozvoje. ISBN 978-80-87174-26-5.
- [15] RAŠKA, P. a kol., (2019). Managing flood risk in shrinking cities: dilemmas for urban development from the Central European perspective. *Water International*, vol. 44, no. 5, pp. 520-538. ISSN 0250-8060. DOI 10.1080/02508060.2019.1640955.
- [16] RYŠAVÝ, J., (2018). Strategický plán obce Rudná a jeho vliv na bezpečnost sídla. *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*, no. 4, pp. 45-61. ISSN 1805-3246.
- [17] TŮKŮLYOVÁ, S., (2017). *Strategický plán a jeho vliv na bezpečnost*. [Bakalářská práce]. Praha: Vysoká škola regionálního rozvoje a Bankovní institute – AMBIS.
- [18] TROJAN, J., KREJČÍ, T., TARABA, P., (2015). Theoretical and Methodological Bases of Anticipation of Brownfield and Risk Management. In Konečný, J., Adamec, V. (eds.). *Crisis Management and Solution of the Crisis Situations*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, pp. 327-332. ISBN 978-80-7454-573-3.
- [19] ŠENOVSKÝ, M., ORAVEC, M., ŠENOVSKÝ, P., (2012). *Teorie krizového managementu*. Ostrava: Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství. ISBN 978-80-7385-108-8.
- [20] ŠILHÁNKOVÁ, V. a kol., (2006). *Rekonverze vojenských brownfields*. Pardubice: Univerzita Pardubice. ISBN 80-7194-836-5.
- [21] ŠILHÁNKOVÁ, V., VRÁNOVÁ, R., (2016). Strategický plán města jako nástroj adaptace na změnu klimatu. *Trendy v podnikání*. special issue, pp. 63-68. ISSN 1805-0603.
- [22] VÍTKOVÁ, E., (2015). Problematika brownfields z pohledu jejich bezpečnostních rizik pro územní rozvoj. *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*, no. 3, pp. 72-79. ISSN 1805-3246.
- [23] WU, Q. a kol., (2018). The de-industrialization, re-suburbanization and health risks of brownfield land reuse: Case study of a toxic soil event in Changzhou, China. *Land Use Policy*, vol. 74, pp. 187-194. ISSN 0264-8377. DOI 10.1016/j.landusepol.2017.07.039.

PAST, PRESENT AND FUTURE PROSPECTS FOR PRE-1989 AGRICULTURAL PREMISES: THE VYSOČINA REGION

Minulost, současnost a budoucnost pro zemědělské areály vybudované před
rokem 1989: Kraj Vysočina

TOMÁŠ KREJČÍ

JOSEF NAVRÁTIL

STANISLAV MARTINÁT

KAMIL PÍCHA

PETR KLUSÁČEK

ROBERT OSMAN

JAROSLAV ŠKRABAL

Oddělení environmentální geografie | Department of environmental geography
Ústav geoniky AV ČR, v.v.i. | Institute of Geonics of the CAS
✉ Drobného 28, 602 00 Brno, Czech Republic

E-mail: tomas.krejci@ugn.cas.cz, josefnav@gmail.com, stanislav.martinat@ugn.cas.cz,
kamil.picha@centrum.cz, petr.klusacek@ugn.cas.cz, robert.osman@ugn.cas.cz, skrabal18@seznam.cz

Annotation

The large pre-1989 agricultural premises that were built in the communist period are still with us and considerably shape the face of our villages to the present times. Its new uses are particularly problematic, but some changes took place during the last three decades. That is why we tried to compare former uses with uses to the year of the EU accession, up to date uses and planned uses according to territorial zoning plans. Selected municipalities of the Vysočina Region were chosen as case study. 375 pre-1989 agricultural premises with an area of 709.8 hectares were identified. Spatial expansion of 36.2 ha by biogas stations or composting plants to 2019 was found. Agricultural use has lost 116.2 hectares by the year 2019, i.e., 16.4% of the original area - 49.6% of which are agricultural brownfields. Based on the analyses of territorial zoning plans, it was found that they are prepared "rigidly" and that no significant changes are planned in the future. No plan has been made to return agriculture to areas that lost agricultural use in the previous years. Also, agricultural brownfields will not be widely intended for farming activities.

Key words

brownfields, agriculture, land-use change, reuse of brownfields

Anotace

Velké komunistické zemědělské areály vystavěné před rokem 1989 spoluutváří náš venkov do současnosti. Jejich současné využití je ekonomicky problematické, ale změny v jejich využití se dějí. Naším cílem je posouzení těchto změn k roku 2004, 2019 a plánovaného budoucího využití na příkladu vybraných obcí kraje Vysočina. Na nich bylo identifikováno 375 zemědělských areálů na rozloze 709,8 hektarů. K jejich rozšíření došlo do roku 2019 na 36,2 ha o bioplynové stanice a kompostárny. Ke stejnému roku ztratilo zemědělské využití 116,2 hektarů, což je 16,4% původní rozlohy – 49,6% z toho jsou zemědělské brownfieldy. Budoucí využití podle územních plánů se v drtivé většině případů drží současného využití těchto areálů a není plánováno zemědělské využití pro areály, které toto využití v průběhu času ztratily. Taktéž se do budoucna nepočítá se zemědělským využitím areálů, které jsou dnes nevyužity a/nebo chátrají.

Klíčová slova*brownfield, zemědělství, změny využití území, opětovné využití brownfieldů***JEL classification:** R58, Q13, P31**1. Introduction**

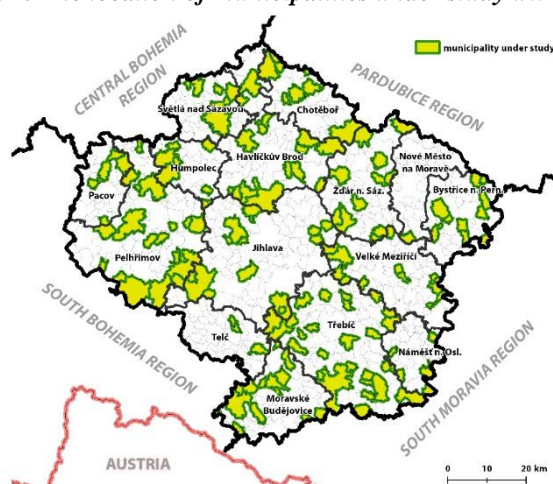
The collectivization of agriculture during the Communist era made it possible to build up large agricultural premises that served as a collective farm, including cowsheds, piggeries, operational buildings or offices (Skala et al., 2013). The communist propaganda widely used the collective farms as a showcase of the economic success of the regime (Pavlicova, 2011). These agricultural premises significantly changed the face of Czech villages and created new centres in the countryside of that time (Lindbloom, 2012). The Iron Curtain fell thirty years ago. The factors influencing the entrepreneurship in the contemporary agriculture have nothing in common with those during the communist period (Veznik and Konecny, 2011) as the agricultural production system has completely changed (Hrabak and Konecny, 2018, Veznik et al., 2013). Yet, the large pre-1989 built agricultural premises stay with us and considerably shape the face of our villages to the present times (Navratil et al., 2019, Klusacek et al., 2013). New usage of these large agricultural premises is particularly problematic. This fact is the reason why many of these sites are abandoned or underused as agricultural brownfields (Svobodova and Veznik, 2009, Klusacek et al., 2013, Krejci et al., 2016). We might state that agricultural brownfields represent an important topic in the contemporary rural development studies that are staying under-researched so far. For a detailed review of the literature, please see (Navratil et al., 2019, Svobodova and Veznik, 2009).

This conference paper aims to assess the links between the past, present and future use of the large agricultural premises. These sites have been analysed on the example of the Vysočina Region.

2. Data and methods

To complete our work with the above-stated aim, the data regarding the past, present and potential future use for pre-1989 agricultural premises needed to gather first. As it is impossible to collect all necessary information for all the pre-1989 agricultural premises (Navratil et al., 2019), we decided to gather data for the selected municipalities throughout the Vysočina Region. We selected the municipalities with freely available of the electronic versions of territorial zoning plans. These data enabled us to analyse the pre-1989 agricultural premises for which we had the information regarding their potential future use. Altogether, we identified 375 premises located on circa one-fifth of the area of the Vysočina Region (Fig. 1).

Fig. 1: The location of municipalities under study within the borders of LAU 1 (NUTS 4) regions.

Source: <http://geoportal.kr-vysocina.cz/arcgis/services/UPD/upd/MapServer/WMServer?; own elaboration>

2.1 Pre-1989 data on the usage of agricultural premises

The preparation of the pre-1989 uses of agricultural premises followed the methodology of Navrátil et al. (Navratil et al., 2019). Primarily, the topographic maps of Czechoslovakia with a scale of 1:25,000 from the late 1980s and

the first mid-1990s were used. The sites considered to be the pre-1989 agricultural premises were labelled in these maps as (Krejci et al., 2019):

- agricultural properties,
- cowsheds,
- pig farms,
- sheepfolds,
- poultry farms,
- horticultural fields,
- stud farms.

Black and white prints of the aerial images from the early 1990s were used to delimit the borders of these properties. For accuracy of the spatial data used, the analyses of utilisation and changes in utilisation were conducted with an accuracy of 10×10 metres square.

2.2 Data on the current use of agricultural premises

The data on the current use of agricultural premises were gathered for the year 2004 (the year when the Czech Republic accessed the European Union) and for the year 2019 (the most up-to-date data). To do this, we have also followed the methodology of Navrátil et al. (2019). The land-use data for both years were gathered from freely available aerial images – two WMS services of The Czech Office for Surveying, Mapping and Cadastre were used: WMS – Orthophoto, WMS – Archival photo. The photos for the year 2004 were taken between the years 2003 and 2005; the photos for the year 2019 were made between the years 2016 and 2018. Six categories were used:

- agricultural utilization,
- non-agricultural utilization (utilization for entrepreneurship but not agricultural, including photovoltaic power plants),
- housing,
- cultivated land (land ploughed, used for grazing or regularly mowed),
- agricultural brownfields.

As the spatial extent of the pre-1989 agricultural premises has increased in some cases since then, we were able to measure these enlargements of the pre-1989 agricultural premises, too.

2.3 Data on the future use of agricultural premises

The future use of land in communities is defined and limited by the regulations within the local development planning. The primary legal conception for the spatial development of communities is the territorial zoning plan (Act no. 183/2006, § 3, paragraph 1). Based on this plan, the future use of individual sites can be assessed as well as the use of different plots of land. The limits for the use of the given land are specified here, and particular uses that are allowed (or not allowed) are stated.

The data from the territorial zoning plans in the Vysočina Region are available in a digital format only (and only if these were prepared in accordance with the so-called MINIS methodology). The MINIS methodology aims to ensure that the way how individual zoning plans are elaborated is unified and thus, their usage is easier (Polacek et al., 2018). One of the main advantages of this methodology is a unified legend and a guaranteed homogeneity of interpretations. This way, the comparability of zoning plans among individual regions and areas is ensured even if various companies have created them. One of the disadvantages of this methodology is the fact that such developed territorial zoning plans do not cover the whole area of the region. Thus it is necessary to work with just a selection of communities that may not always be random. The categories that were distinguished are as follows:

- agricultural utilization (according to the MINIS methodology, this is the VZ category – production and storages – agricultural production),
- mixed production (according to the MINIS methodology, this is the VS category - sites of combined production utilization that might include not only sites of the production and storages, but also sites of transport and technical infrastructure, extraction of resources and specific sites),
- light industry (according to the MINIS methodology, this is the VL category – production and storages – light industry),
- crafts (according to the MINIS methodology, this is the VD category – production and storages – small and craft production),
- public spaces (according to the MINIS methodology, this covers O categories – sites of civic facilities),
- housing (according to the MINIS methodology, this is the SV category – sites of mixed housing – rural, and all sites occurring in the B category – sites of housing,

- the greenery (according to the MINIS methodology, this covers all Z categories – sites of greenery, then the NL category – sites of forests, the NP category – natural sites and the W category – water sites and water management sites,
- agricultural land (according to the MINIS methodology, this is the NZ category – agricultural sites).

WMS service labelled as “ÚPD (according to the MINIS methodology)” of the Regional Authority of the Vysočina Region was used – <http://geoportal.kr-vysocina.cz/arcgis/services/UPD/upd/MapServer/WMServer?SERVICE=WMS&REQUEST=GetCapabilities>. This database covers circa one-fifth of this region.

2.4 Data processing

Association plots with chi-square test were employed to test and visualize the gradual changes of the usage of agricultural brownfields between the periods studied (2004 vs. 1989, 2019 vs. 2004, and future use vs. 2019). All calculations were undertaken in the R software with “vcd” package – “assoc” function with diversified sets of parameters.

3. Results and Discussion

A total of 375 agricultural premises operating before the year 1989 were identified on the territory of municipalities with developed territorial zoning plan by MINIS methodology. These areas occupied an area of 709.8 hectares. Until 2004, none of these sites had been extensively expanded. Between the years 2018 and 2004, there was a relatively large expansion of 36.2 ha (an increase of 5.1% compared to the year 1989). This area includes only extensions intended for agricultural use and not extensions of areas that have lost agricultural use until the year 2019. After the year 2004, biogas stations or composting plants supported by subventions occupy two-thirds of the extended area (Van der Horst et al., 2018). This trend is, therefore, similar to that observed with the selected types of rural areas in South Bohemia (Navratil et al., 2019).

By contrast, agricultural use has lost 116.2 hectares by the year 2019, i.e. 16.4% of the original area - 49.6% of which are agricultural brownfields. These figures are quite fundamentally different from those obtained in South Bohemia, only for which a comparison is available (Navratil et al., 2019). In the Vysočina Region, the share of non-agricultural use is significantly lower than in all four surveyed regions of South Bohemia. The share of total non-agricultural use ranged from circa 40% in České Budějovice to circa 25% in Dačice region. The percentage of agricultural brownfields in the whole area of pre-1989 agricultural premises is also considerably lower and is only comparable with the situation in Blatná region. The monitored municipalities of the Vysočina Region are analogous to the purely agricultural regions of South Bohemia. The high share of agricultural activities in the former agricultural cooperative farms (JZD) and state farms corresponds to the peripheral undeveloped countryside of Dačice region and low numbers of agricultural brownfields in the developed agriculture area of Blatná region. It is very interesting to look at the development between the years 1989 and 2004 (Fig. 2). The position of pig farms and poultry farms is exceptional as their agricultural use was significantly lower than in other cases of farms. These are principally the facilities where agricultural brownfield is most likely to be developed. The origin of non-agricultural business activities here is also remarkable. These are primarily bound to the sites that were designated as agricultural, i.e. they are larger with originally combined agricultural use. The buildings intended for housing use in the year 2004 had the cowsheds as their original use. There was thus a strong link between the original designation of the site and its reuse in the year 2004 – chi-square = 840.89, df = 18, p-value < 2.2e-16.

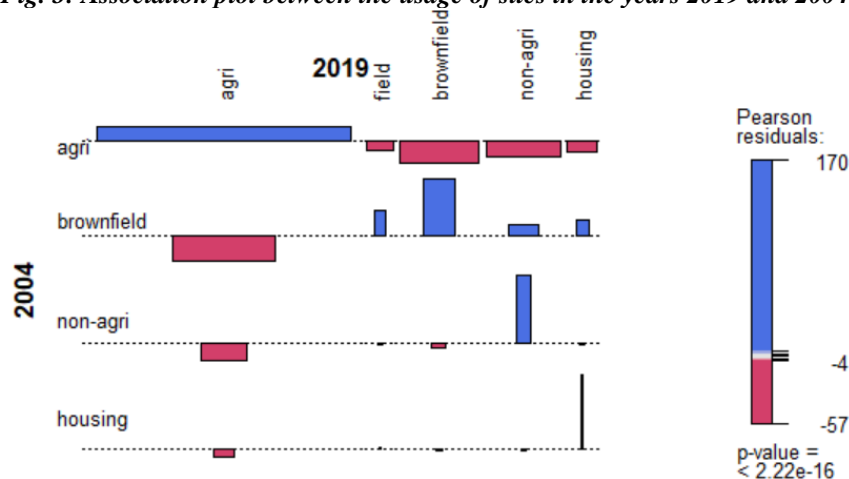
As expected, the major changes that occurred between the years 2004 and 1989 were reflected in the changes in the usage between the years 2019 and 2004 (see Fig. 3), too. The use of non-agricultural sites and housing for other types of use was not statistically probable. The same is also true for agricultural use in the year 2004. In contrast to these findings, a change in the use of agricultural brownfields appears to be highly dynamic and also diversified. It is most likely to remain unused - most agricultural brownfields in the Vysočina Region are long-term. A change to re-agricultural use was unlikely. On the other hand, some of the brownfields from 2004 were repaired and used for housing or commercial non-agricultural activities until the year 2019. Besides, demolition and the creation of open green space for use as agricultural land was obvious. This structure of changes is highly statistically significant - chi-square = 83400, df = 12, p-value < 2.2e-16. Compared to the South Bohemian rural regions, this change is analogous to the changes in Dačice Region. With the fact that there are significantly less numerous agricultural brownfields in the higher elevated areas, yet most of them are long-term with all negative impacts (Klusacek et al., 2013, Kunc et al., 2018).

Fig. 2: Association plot between the usage of sites between 2004 and 1989

Source: Authors' data

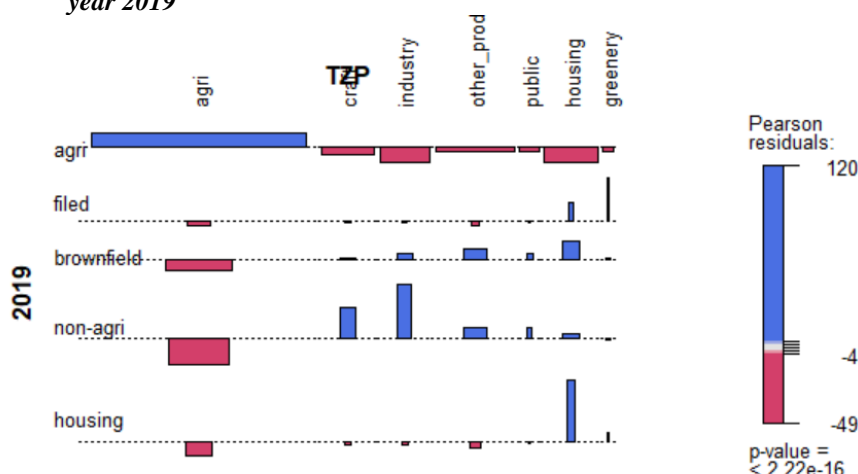
Fig. 3: Association plot between the usage of sites in the years 2019 and 2004

Source: Authors' data

The intended future use of the sites according to the territorial zoning plans corresponds in most cases to their already existing use (Fig. 4). Interesting is (from the agricultural development point of view) that for the future, the agricultural production is planned only for properties with present agricultural production. This finding applies especially to agricultural brownfields - any other use than agricultural production is more likely. Planned brownfield reuse is, in many cases, housing, with individual business activities, then the use of what we identify as mixed production areas. The areas that are currently used for non-agricultural business use are intended primarily for light industry and craft production. Parts of the sites, which were brownfields as of the year 2004 and were used as agricultural land in the year 2019, are excluded from agricultural land for the construction of new housing.

Fig. 4: Association plot between the usage of sites according to territorial zoning plans and the usage in the year 2019

Source: Authors' data

4. Conclusion and future research

The presented paper brings new knowledge about the utilization of agricultural areas of former agricultural cooperatives and state farms on the example of municipalities of the Vysočina Region. We have found out that the decline of these areas is significantly lower than that identified for the South Bohemian region. The area of abandoned or unused agricultural areas is relatively small here, but in most cases, these are areas that have been left in the long term, which makes their further use difficult. Based on the analyses of territorial zoning plans, we can conclude that they are prepared “rigidly” and that no significant changes are planned in the future. No stated intentions exist to return agriculture to areas that lost agricultural use in the previous years. Also, agricultural brownfields will not be widely intended for agricultural activities.

The most significant result of the analysis of the data presented here is the identification of the apparent spatial differences in individual parts of the Czech Republic (compared to the previously analysed data in the selected areas of South Bohemia). These differences will require more profound analysis of spatial data on changes in utilization of pre-1989 built agricultural premises with socio-economic and agricultural data to identify correlating variables with types of change in utilization. Another study topic that did not fit into the limited space of this conference paper is the assessment of higher-level changes. To conclude, this is only a comparison of the development of pre-1989 agricultural premises between individual studied periods. Still, analysis of the whole trajectory of the development between 1989 and future uses is needed, too. From the mentioned examples, it is evident that there are not only different uses at the level of the whole sample of agricultural sites but also various trajectories of these changes.

Literature

- [1] HRABÁK, J., KONEČNÝ, O., (2018). Multifunctional agriculture as an integral part of rural development: Spatial concentration and distribution in Czechia. *Norsk Geografisk Tidsskrift-Norwegian Journal of Geography*, vol. 72, no. 5, pp. 257-272. DOI 10.1080/00291951.2018.1532967.
- [2] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., MARTINÁT, S., KUNC, J., OSMAN, R., FRANTÁL, B., (2013). Regeneration of agricultural brownfields in the Czech Republic – Case study of the South Moravian Region. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 61, no. 2, pp. 549-561. DOI 10.11118/actaun201361020549.
- [3] KREJČÍ, T., DOSTÁL, I., HAVLÍČEK, M., MARTINÁT, S., (2016). Exploring the hidden potential of sugar beet industry brownfields (case study of the Czech Republic). *Transportation Research Part D-Transport and Environment*, vol. 46, pp. 284-297. DOI 10.1016/j.trd.2016.04.006.
- [4] KREJČÍ, T., NAVRÁTIL, J., MARTINÁT, S., PÍCHA, K., KLUSÁČEK, P., OSMAN, R., ŠKRABAL, J., (2019). Current use of former communist agricultural properties in South Bohemia. In *22nd International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University Press, pp. 665–671. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-84.
- [5] KUNC, J., TONEV, P., MARTINÁT, S., FRANTÁL, B., KLUSÁČEK, P., DVOŘÁK, Z., CHALOUPKOVÁ, M., JAŇUROVÁ, M., KRAJČKOVÁ, A., ŠILHAN, Z., (2018). Industrial legacy

- towards brownfields: historical and current specifics, territorial differences (Czech Republic). *Geographia Cassoviensis*, vol. 12, no.1, pp. 76-91.
- [6] LINDBLOOM, J., (2012). A far-reaching shift in argumentation: Parliamentary debates on (post-)socialist agricultural cooperatives in the 1990s. *Eastern European Countryside*, vol. 18, no. 1, pp. 85-110.
- [7] NAVRÁTIL, J., MARTINÁT, S., KREJČÍ, T., PÍCHA, K., KLUSÁČEK, P., ŠKRABAL, J., OSMAN, R., (2019). The fate of socialist agricultural premises: To agricultural 'brownfields' and back again? *Moravian Geographical Reports*, vol. 27, no. 4, pp. 207-216. DOI 10.2478/mgr-2019-0016.
- [8] PAVLICOVÁ, M., (2011). Folk culture at free disposal: Some thoughts on its protection and use. *Od Folkloru K World Music: Cesty Za Vizi*, pp. 28-38.
- [9] POLÁČEK, J., BENEŠ, J., POLÁČKOVÁ, V., (2018). MINIS. Minimální standard pro digitální zpracování územních plánů v GIS v prostředí zákona č.183/2006 Sb. ve znění pozdějších předpisů. p. 110. Hydrosoft Veleslavín et Urbanistický ateliér UP-24: Praha.
- [10] SKÁLA, J., ČECHMÁNKOVÁ, J., VÁCHA, R., HORVÁTHOVÁ, V., (2013). Various aspects of the genesis and perspectives on agricultural brownfields in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, no. 2, pp. 46-55. DOI 10.2478/mgr-2013-0010.
- [11] SVOBODOVÁ, H., VĚŽNÍK, A., (2009). To the problems of agricultural brownfields in the Czech Republic - Case study of the Vysocina region. *Agricultural Economics*, vol. 55, no. 11, pp. 550-556. ISSN 0139-570X.
- [12] VAN DER HORST, D., MARTINÁT, S., NAVRÁTIL, J., DVOŘÁK, P., CHMIELOVÁ, P., (2018). What can the location of biogas plants tell us about agricultural change? A Case Study from the Czech Republic. *DETUROPE - The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, vol. 10, no. 1, pp. 33-52. ISSN 1821-2506.
- [13] VĚŽNÍK, A., KONEČNÝ, O., (2011). Agriculture of the Czech Republic after accession to the EU: Regional differentiation. *Moravian Geographical Reports*, vol. 19, no. 1, pp. 50-62. ISSN 1210-8812.
- [14] VĚŽNÍK, A., KRÁL, M., SVOBODOVÁ, H., (2013). Agriculture of the Czech Republic in the 21st century: From productivism to post-productivism. *Quaestiones Geographicae*, vol. 32, no. 4, pp. 7-14. DOI 10.2478/quageo-2013-0029.

This conference paper was kindly supported by the project no. 19-23870S funded by the Czech Science Foundation with a title: "Between de-agricultivation and perforated development of rural space: The search for development patterns of post-communist agricultural properties". Authors would like to thank Eva Čížková and Michaela Hodková for help with technical preparation of data.

POLNOHOSPODÁRSKE BROWNFIELDY V OKRESE ZLATÉ MORAVCE

Agricultural brownfields in the Zlaté Moravce district

JANA NÉMETHOVÁ ¹

ZUZANA DVOŘÁKOVÁ LÍŠKOVÁ ²

¹ Katedra geografie a regionálneho rozvoja | ¹ Depart. of Geography and Regional Development
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Trieda Andreja Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: jnemethova@ukf.sk

² Katedra regionálneho managementu | ² Department of Regional Management
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích | University of South Bohemia in České Budějovice
✉ Studentská 13, 370 05 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: zuli@ef.jcu.cz

Anotácia

Brownfields sú väčšinou spájané s urbánnym prostredím ale dôsledky politicko-ekonomickej transformácie sa prejavili aj v rurálnom prostredí. Práve brownfieldy po poľnohospodárskej výrobe sú najčastejším typom brownfieldov na Slovensku. Cieľom príspevku bolo identifikovať brownfieldy v okrese Zlaté Moravce a zamerať sa prioritne na lokalizáciu poľnohospodárskych brownfieldov v jednotlivých obciach okresu. Sledovaný okres patrí do Nitrianskeho kraja, ktorý je poľnohospodársky najviac využívaným regiónom Slovenska. K splneniu cieľa sme použili hlavne metódu terénneho výskumu, v rámci nej techniky ako sú pozorovanie, rozhovor s pracovníkmi obecných úradov, vlastníkmi areálov brownfieldov, obyvateľmi obcí a zber fotodokumentáčného materiálu. V okrese sme identifikovali 64 brownfieldov, podľa pôvodného využitia prevládali poľnohospodárske brownfieldy s počtom 36. Väčšina z nich sa nachádza v súkromnom vlastníctve. V mnohých prípadoch nenachádzame iba jedného vlastníka brownfieldu. Až 95 % z celkovej rozlohy všetkých kategórií brownfieldov zaberali poľnohospodárske brownfieldy. Poľnohospodárske brownfieldy sú lokalizované takmer v každej obci okresu. Vo väčšine prípadov sa jedná o poľnohospodárske areály, ktorých súčasťou sú viaceré opustené objekty. V okrese Zlaté Moravce doteraz žiaden takýto areál, resp. objekt nebol revitalizovaný z dôvodu viacerých vlastníkov a nedostatku financií na ich obnovu.

Kľúčové slova

poľnohospodárske brownfieldy, okres Zlaté Moravce, terénny výskum

Annotation

Brownfields are mostly associated with urban areas. However, the consequences of political and economic transformation have also affected rural areas. The most common type of brownfields in Slovakia is brownfields after agricultural production. The objective of the study was to identify the brownfields in the Zlaté Moravce district and focus primarily on the localisation of agricultural brownfields in the individual municipalities of the district. The district under review belongs to the Nitra Region, which is the most agriculturally used region in Slovakia. In order to meet our goal we mainly used the field research method and within this method the techniques such as observation, interviews with the employees of the municipal authorities, the owners of brownfield areas, the inhabitants of the municipalities and collection of photographic documentation. In the District we identified 64 brownfields and according to their original use it was predominantly agricultural brownfields amounting to a total number of 36. Most of them are in private hands. In many cases there is not only a single brownfield owner. Agricultural brownfields presented up to 95 % from the overall area of all brownfield categories. Agricultural brownfields are situated almost in every municipality in the district. In the majority of the cases it is agricultural areas, which include a number of abandoned buildings. In the Zlaté Moravce District none of these areas or buildings respectively has been revitalized so far because of the complicated ownership structure and lack of funding necessary for their restoration.

Key words*Agricultural brownfields, the Zlaté Moravce District, field research***JEL classification:** Q1, O1, R1**1. Úvod**

Po roku 1989 prešla slovenská ekonomika transformáciou z centrálne plánovanej postupnými krokmi na ekonomiku trhovú, čo prinášalo do poľnohospodárstva veľa zásadných zmien. Jednou z hlavných zmien bol pokles objemu poľnohospodárskej produkcie, čo spôsobilo, že veľa objektov využívaných na poľnohospodársku výrobu a súvisiace aktivity začalo strácať svoju pôvodnú funkciu a následne sa stali nevyužívanými. Tu sa začína objavovať problematika poľnohospodárskych brownfieldov. Dlhodobo sa problematike brownfieldov nikto nevenoval, až väčšia pozornosť sa týmto objektom začala venovať po vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie (EÚ). Vznikli tak nové možnosti čerpania financií na regeneráciu brownfieldov zo štrukturálnych fondov EÚ (Svobodová, Věžník, 2009). V Slovenskej a Českej republike je dlhodobým problémom opätovné využitie a regenerácia brownfieldov a zhruba 20. ročné oneskorenie v porovnaní so západnou Európou. K uvedeným problémom prispeli už uvedené ekonomické zmeny, transformácia, reštrukturalizácia hospodárstva, a s tým spojené rušenie neprosperujúcich podnikov (Dvořáková Lišková, Dvořák, 2016). Komplikáciou regenerácie vidieckych brownfieldov sú často nevyriešené majetkovoprávne vzťahy spôsobené reštitučnými problémami. Vidiek regeneráciu chátrajúcich objektov po poľnohospodárskej výrobe nedokáže riešiť bez pomoci štátu a finančnej podpory EÚ. Takýto brownfield neprináša obci žiadny úžitok, naopak, pôsobí neesteticky. Hlavné malé obce nemajú dostatok financií na naštartovanie jeho revitalizácie, čím sa skutočné riešenie problémov s existenciou brownfieldov odkladá na neurčito. Navyše, ak v danom priestore sa nachádzajú zvyšky pesticídov, umelých hnojív, exkrementov alebo zvyšky siláže, silážnych štiav, krmív a iných organických či anorganických látok, predstavuje tento priestor ekologickú záťaž pre jednotlivé zložky životného prostredia.

2. Materiál, metódy a cieľ

Podľa Bičíka a Jančáka (2005) medzi rokmi 1989-1995 bol ukončený proces reštitúcie a privatizácie poľnohospodárskych podnikov. Došlo k rapídному zníženiu počtu hospodárskych zvierat (najmä hovädzieho dobytku), zníženiu osevných plôch viacerých plodín, čo sa premietlo do zníženia celkovej poľnohospodárskej produkcie. Nové pretransformované podniky sa snažili udržať poľnohospodársku výrobu, ale po nejakej dobe v dôsledku platobnej neschopnosti boli nútené svoju výrobu ukončiť a poľnohospodárske objekty opustiť a nechať voľne chátrať. Zmeny v poľnohospodárstve nastali aj po vstupe Slovenska do Európskej únie (EÚ) v roku 2004 a po implementácii Spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ. Úpadok poľnohospodárskej výroby, najmä živočišnej výroby pokračoval. Viaceré subjekty mali existenčné problémy a pre vysokú konkurencieschopnosť na trhu, došlo k poklesu stavov takmer všetkých hospodárskych zvierat a poklesla aj rastlinná produkcia. Niektoré pôvodné objekty slúžiace pre účely poľnohospodárskej výroby zmenili svoje využitie a stali sa z nich napr. skladové priestory, prípadne sa prenajímali iným subjektom s rôznorodou podnikateľskou činnosťou, čím došlo k zmene ich pôvodného poľnohospodárskeho využitia. Holmanová (2011) tvrdí, že zvyčajne ide o rozľahlé areály lokalizované v okrajových častiach vidieckych obcí. Nadobúdacia cena týchto areálov nebýva vysoká, avšak nedoriešené vlastnícke vzťahy, či pravdepodobná prítomnosť ekologickej záťaže po poľnohospodárskej výrobe je viac než pravdepodobná a pre možných investorov odradzujúca. Ide o areály vybavené infraštruktúrou, dostatočne rozľahlé, čo umožňuje realizáciu i väčších projektov bez záberov novej poľnohospodárskej pôdy. Stavby možno prestavať, resp. zbúrať, keďže sú len výnimočne pamiatkovo chránené.

Medzi ďalšie príčiny vzniku brownfieldov na Slovensku je možné zaradiť deindustrializáciu, transformáciu priemyselnej výroby a pomalý proces terciálizácie, najmä reštrukturalizáciu štátu (regiónov), ale v posledných rokoch sa výrazným spôsobom prejavujú tiež dopady svetovej hospodárskej krízy (Sovičová, 2012). Existencia takýchto objektov predstavuje pomerne závažný problém komplikujúci implementáciu dlhodobých programov rozvoja obcí a celých regiónov. Z uvedených dôvodov je regenerácia brownfieldov aktuálne potrebná (Lacina, 2014). Veľkým nedostatkom podľa Černíka (2015) je, že v rovine verejnej správy nedošlo k jednoznačnému legislatívnemu ukotveniu problematiky brownfieldov, čo spôsobilo, že každá inštitúcia k zdevastovaným územiam pristupuje odlišne. Vyškovská (2013) zdôrazňuje pri obnove brownfieldov spoluprácu verejného a súkromného sektoru, pretože riziká spojené s obnovou a vysoké finančné náklady rozložené medzi viacerými subjektmi umožňujú urýchliť a zjednodušiť proces regenerácie. Problémom v revitalizačnom procese je nejasná vlastnícka štruktúra alebo prítomnosť nebezpečných kontaminujúcich látok v lokalite. Tieto dva elementy zvyšujú cenu vlastnej regenerácie, ktorá sa stáva vo väčšine prípadov neakceptovateľná (Kunc et al., 2014 a, b). Kadeřábková a Piecha (2009) uvádzajú, že obnova poľnohospodárskych budov a areálov je veľmi náročná v dôsledku zložitých majetkoprávných vzťahov a nedostatku skúseností s riešením problematiky poľnohospodárskych brownfieldov.

Odporúčajú prepojenosť regenerácie opustených objektov a areálov na strategické dokumenty územných jednotiek. Novosák et al. (2013) tvrdia, že obnova poľnohospodárskych brownfieldov je zložitá najmä v dôsledku komplikovanej vlastníckej štruktúry. V posledných rokoch došlo k regenerácii brownfieldov aj vďaka finančnej podpore zo štrukturálnych fondov EÚ. Podľa Frantála et al. (2013) veľkosť brownfieldov, ich predchádzajúce využitie a existencia kontaminácie nepredstavuje rozhodujúce bariery obnovy týchto objektov, ak sa nachádzajú v atraktívnej lokalite a nemajú komplikované vlastnícke vzťahy. Obnovené brownfieldy sa nachádzajú v obciach s vyšším rozvojovým potenciálom, ktorý je reprezentovaný vyššou mierou lokálnej podnikateľskej aktivity, blízkosťou k regionálnemu centru, napojením na hlavnú cestnú sieť a kvalitou lokálnej infraštruktúry.

Cieľom príspevku bolo identifikovať brownfieldy v poľnohospodársky využívanom okrese Zlaté Moravce a zamerať sa prioritne na lokalizáciu poľnohospodárskych brownfieldov v jednotlivých jeho obciach. Pre identifikáciu a analýzu areálov brownfieldov sme použili hlavne metódu terénneho výskumu, v rámci nej techniky ako sú pozorovanie, rozhovor s pracovníkmi obecných úradov, vlastníkmi brownfieldov, obyvateľmi obcí a zber fotodokumentáčného materiálu.

3. Brownfieldy v okrese Zlaté Moravce

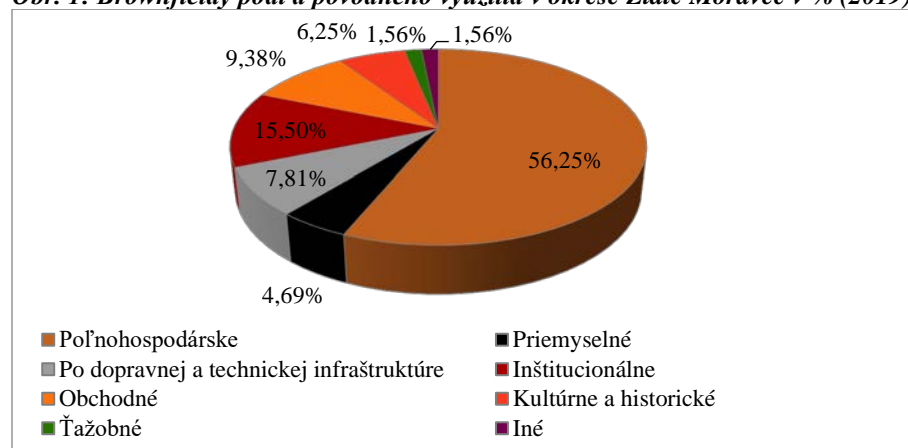
3.1 Základná charakteristika okresu

Okres Zlaté Moravce sa rozprestiera na území Slovenskej republiky. Z administratívno-správneho usporiadania patrí do Západného Slovenska a do Nitrianskeho kraja, presnejšie zaujíma polohu v jeho severovýchodnej časti. Okres je tvorený 32 vidieckymi obcami a jediným mestom Zlaté Moravce. Z geomorfologických celkov sa v severnej časti okresu rozprestiera pohorie Tribeč. Centrálna a južná časť je tvorená Podunajskou pahorkatinou a východná Pohronským Inovcom. K najrozšírenejším pôdnym typom okresu patria hnedozeme, ktoré dominujú predovšetkým v oblasti Podunajskej pahorkatiny. Patria k najúrodnejším pôdam okresu spolu s černozemami, ktoré sa však vyskytujú len ojedinele v južných častiach okresu. Rozvinutá poľnohospodárska výroba v okrese úzko súvisí predovšetkým s vhodnými pôdno-klimatickými podmienkami pre rastlinnú výrobu. V štruktúre pôdneho fondu okresu dominuje poľnohospodárska pôda (25 786 ha), z ktorej 18 757 ha (viac ako 70 %) tvorí orná pôda. V súčasnosti v okrese pôsobí 11 poľnohospodárskych subjektov, ktoré obhospodarujú pôdu vo viacerých obciach.

3.2 Klasifikácia brownfieldov

V okrese Zlaté Moravce sme na základe terénneho výskumu identifikovali viacero brownfieldov podľa pôvodného využitia. Počet všetkých brownfieldov v okrese je 64. Najväčšie zastúpenie majú poľnohospodárske brownfieldy s počtom 36 (56,25 %) (obr. 1). Jedná sa o poľnohospodárske areály alebo objekty, ktoré pôvodne slúžili pre poľnohospodárske účely. Opustené poľnohospodárske areály sú tiež najčastejším typom brownfieldov aj v ČR, avšak ich plošný podiel je omnoho menší (Skála et al., 2013). Ostatné kategórie brownfieldov v sledovanom okrese vykazujú výrazne nižšie hodnoty. Priemyselné brownfieldy s pôvodným priemyselným využitím sa nachádzajú v okrese iba 3 (4,69 %), ktoré sú lokalizované v meste Zlaté Moravce. Ide o opustené objekty a jeden priemyselný areál.

Obr. 1: Brownfieldy podľa pôvodného využitia v okrese Zlaté Moravce v % (2019)

Zdroj: terénny výskum (2019)

Brownfieldy sme klasifikovali aj na základe majetkovo-právnych vzťahov, keďže pre úspešnú revitalizáciu je potrebné poznať aj tento aspekt. 51 brownfieldov (79,69 %) sa nachádza v súkromnom vlastníctve. V mnohých prípadoch súkromného vlastníctva nenachádzame iba jedného vlastníka brownfieldu. Treba však podotknúť, že zvyšujúcim sa počtom vlastníkov brownfieldu klesajú predpoklady na možnú jeho obnovu. Medzi vlastníkmi môžu nastať nezhody, pretože nie každý má záujem brownfield revitalizovať. Zvyšných 13 brownfieldov (20,31 %) patrí do verejného vlastníctva, čiže do vlastníctva samosprávy alebo štátu. Do vlastníckych vzťahov môžu vstupovať aj iné komplikácie, ako vecné bremená v podobe pôžičiek, hypoték alebo exekúcií, kedy má vlastník brownfieldu obmedzené vlastnícke práva. Jeden z najhorších faktov, ktorý degraduje vlastníctvo brownfieldu je zadlženosť alebo bankrot. Majitelia brownfieldov nedokážu splácať dlhy a tak prichádza na rad exekúcia. Práve uvedené komplikované vlastnícke pomery robia z brownfieldov menej atraktívne miesta pre nový ich rozvoj.

V ďalšej časti výskumu sme sa zaoberali rozlohou brownfieldov, aby sme poukázali na to, aký priestor v sledovanom území zaberajú. Súhrnnú rozlohu všetkých kategórii brownfieldov sme vyčíslili na 153,22 ha. Najväčšie plochy v sledovanom okrese zaberajú poľnohospodárske brownfieldy so 146,50 ha, čo predstavuje 95,61 % z celkovej rozlohy všetkých brownfieldov. Opustené poľnohospodárske brownfieldy tvoria v rurálnom prostredí pomerne rozľahlé územia. Zväčša sa jedná o rozsiahlejšie komplexy areálov, ktoré mali v minulosti svoje opodstatnenie. Poľnohospodárska výroba si vyžadovala priestory aj objekty na hospodárenie ako maštale pre živočíšnu výrobu, sušičky na pozberovú úpravu obilia, sýpky na uskladňovanie obilia, silážne jamy na rastlinný odpad, pivnice, dielne, garáže, miešarne krmív, dočasné hnojiská i priestory pre technicko-administratívnych pracovníkov. Objekty poľnohospodárskych areálov postupnými vývojovými zmenami v poľnohospodárstve stratili svoje pôvodné funkcie a ostali nevyužívané.

Ďalšie identifikované typy brownfieldov v okrese zaberajú omnoho menšie plochy. Priemyselné brownfieldy zaberajú iba (0,55 ha), keďže väčšina objektov po pôvodnej priemyselnej výrobe bola v okresnom meste Zlaté Moravce zrekonštruovaná a má svoje využitie inými podnikmi.

3.3 Poľnohospodárske brownfieldy

Okres Zlaté Moravce sa svojou polohou a priaznivými prírodnými podmienkami významne viaže k poľnohospodárskej výrobe, ktorá má aj v celom Nitrianskom kraji svoje tradície. Poľnohospodárske brownfieldy sú lokalizované v každej obci okresu. Vo väčšine prípadov sa jedná o poľnohospodárske areály (obr. 2, 3, 4), ktorých súčasťou sú viaceré opustené budovy, ktoré nie sú využívané a chátrajú (obr. 5, 6).

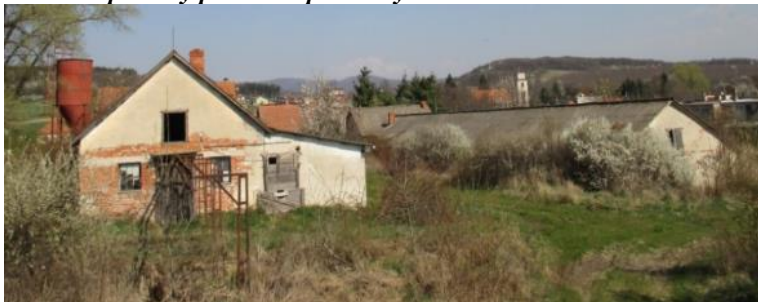
V mnohých prípadoch sa opustené poľnohospodárske areály stávajú akýmsi „smetiskom“ kde nezodpovední vlastníci a občania vynášajú rôzne druhy odpadu (obr. 7 a, b). Tento negatívny fakt spôsobuje ďalšie záťaž nielen pre samotného majiteľa, ale časom sa taká skládka rôzneho odpadu môže prejavovať vo forme poškodenia životného prostredia. Problémom pri skúmaní poľnohospodárskych brownfieldov v teréne je ich lokalizácia v odľahlých areáloch súkromných subjektov, čo veľakrát sťažovalo prístupnosť k daným objektom a mnohé objekty boli zarastené rôznymi trávnatými spoločenstvami a burinami, čo bolo prekážkou ich detailnejšieho skúmania.

Obr. 2: Opustený poľnohospodársky areál v obci Jedlové Kostol'any

Zdroj: terénny výskum (2019)

Obr. 3: Opustěný poľnohospodársky areál v obci Mankovce

Zdroj: terénny výskum (2019)

Obr. 4: Opustěný poľnohospodársky areál v obci Kostol'any pod Tribečom

Zdroj: terénny výskum (2019)

Obr. 5: Objekt po bývalej živočíšnej výrobe v Čaradiciach

Zdroj: terénny výskum (2019)

Obr. 6: Chátrajúca maštal' v Mankovciach

Zdroj: terénny výskum (2019)

Obr. 7 a, b: Skládka odpadu na poľnohospodárskom brownfiedle v obci Nevidzany

Zdroj: terénny výskum (2019)

V súčasnosti vlastníci brownfieldov niektoré zachovalejšie budovy poľnohospodárskych areálov v obciach prenajímajú súkromným spoločnostiam na ich podnikateľskú činnosť, čo zabezpečuje ich ďalšie nepoľnohospodárske využívanie. Napr. v obciach Machulince a Obyce pôsobia spoločnosti zaoberajúce sa drevovýrobou, v Slepčanoch je kovovýroba. V areáli bývalého poľnohospodárskeho družstva Skýcov pôsobí spoločnosť, ktorá sa zaoberá pílením a impregnáciou dreva, jeho spracovaním a výrobou drevených obalov. Nový vlastník niektoré objekty bývalej poľnohospodárskej výroby zrekonštruoval, aby sa mohli využívať na jeho podnikateľskú činnosť (obr. 8), iné ešte len čakajú na svoju revitalizáciu. Spoločnosť postupne rekonštruuje tieto objekty so zámerom ich nového využitia. Ďalší príklad kedy vlastník (družstvo) prenajíma budovy je z obce Čierne Kľačany, v niektorých budovách poľnohospodárskeho brownfieldu sú sklady pre spoločnosť zameranú na autodopravu. V iných obciach po ukončení živočíšnej výroby zostali opustené maštale, s ktorými družstvá nemajú žiadne revitalizačné zámery do budúcnosti a ani dostatok financií na ich odstránenie.

Obr. 8: Čiastočne revitalizovaný brownfield v obci Skýcov

Zdroj: terénny výskum (2019)

Obr. 9: Opustená sýpka v obci Nemčičany

Zdroj: terénny výskum (2019)

Obr. 10: Opustená sýpka v obci Neverice

Zdroj: terénny výskum (2019)

Obr. 11: Opustená sýpka v obci Sľažany

Zdroj: terénny výskum (2019)

Obr. 12: Opustená sýpka v obci Veľké Vozokany

Zdroj: terénny výskum (2019)

Brownfieldy po pôvodne poľnohospodárskej výrobe sa nemusia výlučne nachádzať v priestore bývalých poľnohospodárskych družstiev. Môžeme ich nájsť aj mimo nich, napríklad v zastavanom území obce. Hovoríme o chátrajúcich budovách, ktoré v minulosti slúžili ako sýpky (na uskladňovanie obilia), mlyny (zariadenia na spracovanie obilia). Takýchto objektov sme tiež lokalizovali niekoľko (7). Opustené a chátrajúce bývalé sýpky sa nachádzajú v obciach Nemčiňany (obr. 9), Neverice (obr. 10), Obyce, Sľažany (obr. 11) a Veľké Vozokany (obr. 12). Sýpky v minulosti zohrávali dôležitú úlohu stavieb pri rozsiahlejších hospodárstvach. V dobách, keď množstvo poľnohospodárskej produkcie vyjadrovalo bohatstvo, boli sýpky budované ako honosné stavby. Niektoré z nich dodnes tvoria historické dominanty obcí. Z dôvodu potrebných väčších rekonštrukcií nemajú ich vlastníci finančné prostriedky na ich obnovu alebo sanáciu. Terénnym výskumom sme identifikovali aj opustené staré mlyny na spracovanie obilia v Topoľčiankach a Žitavanoch.

4. Záver

Poľnohospodárstvo Slovenska prešlo v priebehu politicko-ekonomickej transformácie v 90. rokoch 20. storočia výraznými štruktúrnymi zmenami, ktoré spôsobili zníženie poľnohospodárskej produkcie a celkový jeho úpadok. Nové pretransformované podniky sa snažili udržať poľnohospodársku výrobu, ale v dôsledku platobnej neschopnosti boli nútené svoju výrobu ukončiť a poľnohospodárske objekty opustiť a nechať voľne chátrať. Faktom je, že slovenskí poľnohospodári po vstupe Slovenska do EÚ v roku 2004 nedokázali konkurovať lacnejšiemu zahraničnému dovozu. Neefektivita a nerentabilita najmä živočíšnej výroby spôsobila u subjektov likvidáciu chovu hovädzieho dobytku a ošípaných a tá podnietila vznik ďalších opustených a nevyužívaných poľnohospodárskych areálov a objektov. Mnohé objekty nenachádzali nové spôsoby využitia a tak začali postupne chátrať, čo sa prejavuje v ich zhoršujúcom sa stave, zvýšených nákladoch na prípadnú rekonštrukciu či revitalizáciu a v neposlednom rade negatívne pôsobia na estetický charakter krajiny. V dôsledku týchto procesov sa na vidieku objavil nový problém, tzv. poľnohospodárske brownfieldy (opustené poľnohospodárske areály a objekty). Zaraďujú sa k nim všetky pozemky a nehnuteľnosti v území, ktoré neplnia svoju pôvodnú funkciu, predstavujú ekologickú záťaž a majú zdevastované výrobné či iné budovy (Némethová, Horváthová 2019).

K najdôležitejším aspektom ďalšieho využitia brownfieldov v území patrí ich obnova, napr. v podobe revitalizácie vedúcej k efektívnemu využívaniu zanedbaných objektov alebo areálov. Dôležitý faktor pri revitalizácii zohráva finančný rámec a majetkovo-právne vzťahy. Nástroje na podporu revitalizácie brownfieldov možno hľadať vo viacerých zdrojoch nadnárodnej, národnej, regionálnej alebo lokálnej úrovne. Z dôvodu sťažujúcich skutočností ako je nedostatok financií a nevysporiadané vlastnícke vzťahy brownfieldov, Slovensko v riešení tejto problematiky oproti iným krajinám zaostáva. Na Slovensku ešte doteraz neexistuje zákon o obnove brownfieldov, čo sťažuje komunikáciu medzi vlastníckmi a investormi. Na Slovensku nie je vypracovaná ani žiadna štúdia ako v Čechách, ktorá by poskytovala aktuálny stav nevyužívaných areálov a objektov. Prieskum v roku 2008 uskutočnila agentúra SARIO, cez rozposielanie dotazníkov do jednotlivých obcí a miest. Úspešnosť tohto prieskumu bola veľmi nízka. Následná analýza výsledkov dotazníkov mala posúdiť možnosti obcí a miest, identifikovať priority udržateľného rozvoja a navrhnúť adekvátne riešenia novej revitalizácie a znovu využitia zisteného brownfieldu. Na základe výsledkov prieskumu malo Ministerstvo hospodárstva SR vytvoriť Národnú stratégiu regenerácie brownfieldov, ktorá stále na Slovensku absentuje. Vlastníci brownfieldov majú v mnohých prípadoch zviazané ruky, keďže častokrát nie sú vyjasnené majetkovo-právne vzťahy.

V okrese Zlaté Moravce sme pomocou terénneho výskumu identifikovali 64 brownfieldov, prevahu majú poľnohospodárske areály alebo objekty, ktoré pôvodne slúžili pre poľnohospodárske účely. Z hľadiska ostatných typov brownfieldov, poľnohospodárske dosahovali aj najväčšiu rozlohu. Nachádzajú sa v každej obci. V sledovanom okrese nenachádzame poľnohospodárske brownfieldy po revitalizácii, okrem čiastočnej obnovy objektu v obci Skýcov. Vlastníci brownfieldov ako vyplýva z terénneho výskumu nemajú dostatok financií na revitalizáciu alebo sanáciu týchto objektov. Podobne ani investorov veľmi takéto objekty neľakajú z dôvodu finančne veľmi náročnej revitalizácii, objekty tohto typu brownfieldov sú značne zdevastované. V lepšom technickom stave budovy brownfieldov vlastníci dávajú do prenájmu iným podnikateľským subjektom, ktoré ich využívajú na nepoľnohospodárske činnosti, ako sú drevovýroba alebo kovovýroba.

Literatúra

- [1] BIČÍK, I., JANČÁK, V., (2005). *Transformační procesy v Českém zemědělství po roce 1990*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy. ISBN 80-86561-19-4.
- [2] ČERNÍK, J., (2015). Současná východiska výzkumu brownfields. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 532-539. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-71.
- [3] DVOŘÁKOVÁ LÍŠKOVÁ, Z., DVOŘÁK, P., (2016). Funkčná a priestorová diferenciacia brownfieldov v Čechách a na Slovensku=Functional and Spatial Distinction of Brownfields in the Czech and Slovak Republic. *Geografické informácie/Geographical Information*, vol. 20, no. 2, pp. 60-69. ISSN 1337-9453. DOI 10.17846/GI.2016.20.2.60-69.
- [4] FRANTÁL, B., KUNC, J., NOVÁKOVÁ, E., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., OSMAN, R., (2013). Location matters! Exploring brownfields regeneration in a spatial context (case study of the South Moravian Region, Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, no. 2, pp. 5-19. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2013-0007.
- [5] HOLMANOVÁ, A., (2011). Brownfieldy vo vidieckej krajine. *Urbanita*, vol. 23, no. 3, pp. 20-23. ISSN 0139-5912.
- [6] HORVÁTHOVÁ, M., (2019). *Možnosti revitalizácie areálov brownfields v okrese Zlaté Moravce*. [Diplomová práca, školiteľka RNDr. Jana Némethová, PhD.]. Nitra: UKF.
- [7] KADERÁBKOVÁ, B., PIECHA, M., (2009). *Brownfields : jak vznikají a co s nimi*. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-123-9.
- [8] KUNC, J., NAVRÁTIL, J., TONEV, P. FRANTÁL, B., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S. HAVLÍČEK, M., ČERNÍK, J., (2014a). Perception of urban renewal: Reflexions and coherences of socio-spatial patterns (Brno, Czech Republic). *Geographia Technica*, vol. 9, no.1, pp. 66-77. ISSN 1842-5135.
- [9] KUNC, J., MARTINÁT, S., TONEV, P., FRANTÁL, B., (2014b). Destiny of urban brownfields: Spatial patterns and perceived consequences of post-socialistic deindustrialization. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, no. 41 E/February, pp. 109-128. ISSN 2247-8310.
- [10] LACINA, K., (2014). Místo regenerace brownfieldů v soudobé regionální politice. In *XVII mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 632-636. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-81.
- [11] NÉMETHOVÁ, J., HORVÁTHOVÁ, M., (2019). Vidiecke brownfieldy v okrese Zlaté Moravce=Rural Brownfields in the Zlaté Moravce District. *Geografické informácie/Geographical Information*, vol. 23, no. 2, pp. 34-53. ISSN 1337-9453. DOI 10.17846/GI.2019.23.2.34-53.
- [12] NOVOSÁK, J., HÁJEK, O., NEKOLOVÁ, J., BEDNÁŘ, P., (2013). Spatial Pattern of Brownfields and Characteristics of Redeveloped Sites in the Ostrava Metropolitan Area (Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, no. 2, pp. 36-45. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2013-0009.
- [13] SKÁLA, J., ČECHMÁNKOVÁ, J., VÁCHA, R., HORVÁTHOVÁ, V., (2013). Various aspects in the genesis and perspectives of agricultural brownfields in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, no. 2, pp. 46-55. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2013-0010.
- [14] SOVIČOVÁ, I., (2012). Stav a možnosti revitalizácie areálov brownfields s empirickým príkladom mesta Prešov. *Folia Geographica*, vol. 20, no. LIV, pp. 184-201. ISSN 1336-6157.
- [15] SVOBODOVÁ, H., VĚŽNÍK, A., (2009). To the problems of agricultural brownfields in the Czech Republic – Case study of the Vysocina region. *Agric. Econ. – Czech*, vol. 55, no. 11, pp. 550-556. ISSN 0139-570X.
- [16] VYŠKOVSKÁ, M., (2013). Využití francouzského přístupu pro regenerace brownfields v ČR. In *XVI mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 237-244. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-29.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0185 a projektom VEGA 1/0934/17 Transformácia využívania kultúrnej krajiny Slovenska za ostatných 250 rokov a predikcia jej ďalšieho vývoja.

SITUACE NEPRŮMYSLOVÝCH VENKOVSKÝCH BROWNFIELDS V PRŮBĚHU DESETI LET NA PŘÍKLADU OKRESU JINDŘICHŮV HRADEC

The situation of rural non-industrial brownfields during ten years on the example of Jindrichuv Hradec district

MARTIN MUSIL

Katedra managementu | *Department of Management*
Fakulta managementu | *Faculty of Management*
Vysoká škola ekonomická v Praze | *University of Economics, Prague*
✉ Jarošovská 1117, 377 01 Jindřichův Hradec, Czech Republic
E-mail: musil@fm.vse.cz

Anotace

Cílem článku je sumarizovat hlavní výsledky výzkumu z let 2005-2006 a 2015-2017, zaměřeného na vybrané nekomerční brownfieldy ve venkovském prostoru v okrese Jindřichův Hradec. Zkoumány byly objekty původních škol, kulturních domů a prodejen Spotřebního družstva Jednota. Tyto objekty byly nalezeny ve 165 lokalitách v počtu celkem 336 objektů. 69 z nich bylo především vzhledem ke svému špatnému stavebnímu stavu označeno za tzv. reálné brownfieldy, deprimující své okolí. Druhá fáze výzkumu zkoumala změny po deseti letech na vybraných 53 objektech reálných brownfieldů z první fáze výzkumu. Metodou sběru dat bylo standardizované pozorování, analýzy dokumentů, polostandardizované a hloubkové rozhovory. Celkově bylo zjištěno, že situace obcí je poměrně variabilní. Hlavními faktory pozitivních změn jsou aktivní obyvatelé obcí, starající se o kulturně-sociální vyžití a zázemí, a dále individuální možnosti využití problémových objektů. Ekonomicky příznivá situace po roce 2013 přispěla vlastníkům objektů k možnosti postupně realizovat potřebné stavební úpravy. Využití dotačních titulů ze strany obcí nebylo časté, převážně z důvodů neexistence vhodného dotačního titulu pro daný záměr nebo velikost obce, příp. z neochoty zadlužit se při nejistotě využití objektu. Přesto lze konstatovat, že počet problémových objektů během 10 let klesl a mnohé z objektů našly své využití.

Klíčová slova

brownfieldy, Jindřichohradecko, venkov, škola, kulturní dům, Jednota

Annotation

The aim of the article is to summarize the main results of research conducted in 2005-2006 and 2015-2017, focused on non-commercial brownfields in rural areas on the example of the Jindřichův Hradec district. The buildings of the former schools, cultural houses and retail shops of Jednota were examined. These objects were found in 165 localities in a total of 336 objects. 69 of them were marked as so-called real brownfields, depressing their surroundings, mainly due to their poor construction condition. The second phase of the research examined changes occurred during a decade on selected 53 objects of real brownfields from the first research phase. The standardized observation, document analysis, semi-structured and in-depth interviews were used as data collection methods. Relatively variable situation of municipalities was identified. Active inhabitants, who taking care of cultural and social activities and facilities, as well as individual possibilities of using problematic objects proved to be the main factors of positive changes. The economically favorable situation after 2013 contributed to possibility of making the necessary building reconstruction. The use of public funds by municipalities was not frequent, mainly due to the non-existence of a suitable grant title or to the reluctance to run into debt and uncertainty of objects use. Nevertheless, the number of problematic objects decreased within examined decade and many of the objects found their use.

Key words

brownfields, Jindrichuv Hradec region, rural area, school building, house of culture, Jednota retail

JEL classification: R50, R11, P25

1. Úvod

Česká republika se řadí ke státům s výraznou industriální minulostí, jejíž pozůstatky jsou dodnes patrné (Kunc et al., 2014). Po roce 1989 došlo postupně k výrazné restrukturalizaci hospodářství, jež doprovázela i reorganizace využití území. Ve venkovském, ale i městském prostoru přestala být využívána řada zařízení občanské vybavenosti: maloobchodní jednotky, kulturní a společenská zařízení, objekty cestovního ruchu a volného času či residenční objekty. Výsledkem této proměny je řada chátrajících objektů a areálů (tzv. brownfields či brownfieldů), jež zůstaly nevyužity nebo byly využívány marginálně vzhledem ke svým dimenzím (Novotná a kol., 2006; Svobodová, Věžník, 2009). Problém brownfieldů má navíc kromě dimenzí ekonomické, ekologické a územní také dimenzi sociálně psychologickou. Druhotně ovlivňuje výskyt záporných sociálních jevů, negativně působí na psychiku obyvatel a vytváří stigma sociálního a ekonomického úpadku daného území (Kadeřábková, Piecha, 2009; Longo, Campbell, 2017).

V České republice je z funkčně prostorového pohledu problematika brownfieldů v intraurbánním prostředí poměrně frekventovaná a diskutovaná, avšak zájem výzkumníků, investorů i veřejné správy je zaměřen primárně na větší průmyslové brownfieldy uvnitř měst a na brownfieldy s výraznější ekologickou zátěží (Kuda, Smolová, 2007; Kadeřábková, Piecha, 2009; Frantál a kol., 2013; Skála a kol., 2013; Kunc a kol., 2014; Osman a kol., 2014). Podobně je tomu i zemích západní Evropy či USA (Adams, De Sousa, Tiesdell, 2009; Longo, Campbell, 2017). Venkovský prostor je v kontextu brownfieldů výrazně opomíjen (Novotná a kol., 2006). Největší část brownfieldů ve venkovském prostoru tvoří zemědělské brownfieldy, patří sem však také jiné typy, především objekty občanské vybavenosti, příp. v menší míře budovy a areály určené pro cestovní ruch a podobně i některé vojenské objekty, budovy či areály (Kuda, Smolová, 2007; Svobodová, Věžník, 2009; Černík, 2013).

Tyto objekty jsou primárně místního významu, často spíše menšího rozsahu, ve velmi malé míře se jich týká kontaminace. Souvisejí se změnami v sociální struktuře, s demografickým a s ekonomickým vývojem. Mají jednu zásadní nevýhodu spojenou s možností revitalizace, a tou je investorská neatraktivnost (Novotná a kol., 2006). Z hlediska kategorizace A-B-C spadají mnohdy do kategorie C, jen v menším procentu případů do kategorie B. Z hlediska ekonomické atraktivity (Kadeřábková, Piecha, 2009) spadají buď do kategorie nekomerčních projektů, související se sociální stránkou rozvoje území, pro jejichž revitalizaci je vhodné využít evropské fondy, příp. do kategorie ostatních projektů, nacházejících se v nekomerčních oblastech s nižší pravděpodobností nalezení nového funkčního využití.

V případě objektů původních škol, kulturních domů a prodejen Spotřebního družstva Jednota ve venkovském osídlení se navíc jedná o rurální brownfieldy specifické jen pro území České republiky a několika dalších zemí bývalého východního bloku. Vzhledem ke svému rozsahu a k nepřítomnosti výraznější ekologické zátěže jsou v porovnání s ostatními objekty brownfieldů většinou opomíjeny, avšak v měřítku venkovské obce znamenají problém, jehož řešení se mnohdy neobejde bez výraznější vnější intervence. Rozvojový potenciál zde bývá nižší než v případě větších měst. Specifické původní určení objektů a v některých případech i jejich předimenzovanost, umístění, architektonické ztvárnění a špatný technický stav v souvislosti s limitovanými možnostmi obecních rozpočtů, nedostatkem soukromého kapitálu na lokální úrovni, strukturálními změnami ve venkovském prostoru a omezenou nabídkou i poptávkou po alternativním využití těchto objektů, je předurčují jako dlouhodobý zdroj ekonomických a sociálních deprivací (Novotná a kol., 2006).

Regenerace a revitalizace brownfieldů tedy představuje složitý a nákladný proces vyžadující zásahy veřejné správy. Mezi nejčastěji uváděné bariéry bránící regeneraci patří nedostatek financí, nejasný záměr, co s lokalitami dál a nedostatek zkušeností s řízením brownfieldů (Vyškovská, 2013). Mnohé typy venkovských brownfieldů se kromě nedostatku financí potýkají převážně s vhodnou využitelností, spojenou s nedostatkem zájemců, kteří by navíc byli schopni z větší části revitalizaci financovat. Komerčně obtížně využitelné brownfieldy, u kterých obvykle chybí zájem ze strany soukromých investorů, tak mnohdy velmi dlouho chátrají a jejich regenerace je zásadně závislá na rozhodnutích a možnostech veřejného sektoru a na pozitivním vývoji celé ekonomiky.

Ve venkovském, ale i městském prostoru přestala být využívána řada zařízení občanské vybavenosti, jako maloobchodní jednotky, kulturní a společenská zařízení, objekty cestovního ruchu a volného času či residenční objekty apod. (Kuda, Smolová, 2007; Szczyrba a kol., 2013). Opuštěné objekty a plochy, v minulosti užívané pro občanskou vybavenost, mají obecně původ ve vyliďňování venkova, způsobeným migrací obyvatel z vesnic do větších měst. Tento jev byl navíc v příhraničních regionech Československa mezi lety 1948-1989 umocněn vytvořením nárazníkových zón, což se týká i zkoumaného okresu. Nejčastěji se lze setkat s opuštěnými školami, zámky a v menší míře také sakrálními stavbami, kulturními středisky a pohostinskými zařízeními. Ze jmenovaných jsou především bývalé školy relativně novodobým trendem, jelikož v posledních letech poznamenaných stárnutím

populace a záporným saldem přirozeného přírůstku ubylo v menších obcích dětí školního věku, v důsledku čehož bylo mnoho škol sloučeno a některé budovy přestaly být využívány (Černík, 2013).

2. Cíle a metody

Cílem článku je formulovat hlavní výsledky desetiletého výzkumu venkovských brownfieldů v okrese Jindřichův Hradec. Tento výzkum se odehrál ve dvou fázích, v letech 2005-2006 a následně v letech 2015-2017. Cílem první fáze výzkumu bylo popsat, analyzovat a interpretovat situaci potenciálních i reálných brownfieldů ve venkovském regionu, konkrétně okrese Jindřichův Hradec, s vyústěním do praxe municipalit. Cílem druhé fáze výzkumu bylo ověřit stav a situaci vybraných objektů, které byly v první fázi výzkumu označeny jako tzv. reálné brownfieldy, tedy objekty, které byly v letech 2005-2006 chátrající nebo již zchátralé, s různou měrou využití. Dílčími cíli bylo zjistit roli municipalit u objektů, které prošly rekonstrukcí či revitalizací a u těchto objektů dále zjistit využití krajských, národních a evropských fondů.

Území okresu Jindřichův Hradec bylo zkoumáno celé, tedy vyčerpávajícím způsobem. Výzkum se uskutečnil ve 101 samosprávných obcích, které mají 141 místních částí, tzn., že se jednalo o 242 lokalit. Ze všech sídel v území byly vyloučeny obce III. typu i s jejich místními částmi. Objekty zájmu byly všechny budovy původních škol, kulturních domů a prodejen Spotřebního družstva Jednota. Data byla sbírána čtyřčlenným týmem výzkumníků metodami standardizovaného pozorování, analýzy dokumentů (kroniky, zápisy z jednání obcí, tematické články v regionálním tisku), polostandardizovaných a hloubkových rozhovorů (viz Novotná a kol., 2006). Stejně metody byly použity pro druhou fázi výzkumu. V obou fázích bylo využito fotografického záznamu objektů a byla vytvořena databáze všech objektů s údaji o jejich poloze, stavu, vlastnictví a využití, příp. s krátkou historií objektu, byla-li dohledatelná.

Při konstruování modelu venkovských brownfieldů bylo použito pět dimenzí, z nichž každá byla vyjádřena kvantitativně, tj. hodnotou koeficientu. Šlo o demografickou dimenzi (vývoj počtu obyvatel), dimenzi vlastnictví (pravděpodobnost vlastnění objektu jednotlivými kategoriemi vlastníků), dimenze dopravní dostupnosti veřejnou dopravou, dimenzi sociální aktivity (míru aktivity obyvatel obce) a dimenzi příjmové aktivity obce (finančních zdrojů obce v pětiletém období). Cílem konstrukce modelu pomocí statistického zpracování dat bylo najít vzájemné vazby mezi dimenzemi a určit vliv dimenzí na situaci zkoumaných objektů.

Ve zkoumaném okrese patřilo 84,9 % obcí do skupiny s méně než 1000 obyvateli, žilo v nich však pouze 26 % obyvatel okresu. Průměrná hustota zalidnění na úrovni 47 obyv./km² patřila mezi nejnižší v ČR. Průměrná měsíční mzda umístila okres Jindřichův Hradec v roce 2006 na předposlední místo mezi okresy ČR. Údaje za rok 2016 nevykázaly výraznější změny, co se týče počtu obcí, jejich velikostní skupiny nebo průměrné mzdy. Okres je druhým největším v republice, počet obyvatel se mezi zkoumanými roky snížil o cca 1400 osob (ČSÚ, 2017). Typově jde o okres příhraniční, periferní, bez velkých průmyslových areálů, historicky zaměřený převážně na zemědělskou a lesnickou činnost a služby.

2.1 Východiska vzniku a situace zkoumaných objektů

Venkovské školy vznikaly spolu se zavedením povinné školní docházky za vlády Marie Terezie, zejm. po roce 1774. K výraznému rozvoji venkovských škol přispěl říšský zákon z roku 1869, který ukládal všem obcím a městům, ve kterých počet dětí povinných školní docházkou přesáhl 40, povinnost školu zřídit. Mohutnější vlna rušení venkovských škol je spojena se slučováním obcí a vznikem tzv. střediskových obcí, ve kterých byly stavěny velké moderní školy na přelomu 70. a 80. let 20. století. Postupné posílení pravomocí obcí po roce 1989, které se staly zřizovateli škol, na ně přeneslo ekonomickou a organizační zátěž s jejich provozováním (Novotná, Musil, 2016).

Vesnické kulturní domy vznikaly v době budování socialismu od 50. let 20. století. Jsou svědky tehdejší vládní ideologie přibližování venkova městu a hospodářské politiky centralizace zemědělské výroby do Jednotných zemědělských družstev. Zejména v 80. letech 20. století vznikaly tehdy moderní novostavby, vesměs v tzv. „akci Z“. Výstavba kulturních domů byla od počátku velmi sporná: nejen že vycházela z představy lepšího města a horšího venkova, ale objekty byly mnohdy málo využívané a vzhledem k počtu obyvatel obce často i předimenzované (Novotná, Musil, 2016).

Také objekty vesnických prodejen spotřebního družstva Jednota prošly při svém vzniku dvěma fázemi. V první šlo od konce 50. let 20. století o modernizaci tehdejších prodejen a ve druhé od 80. let 20. století o výstavbu unifikovaných budov dle typových projektů. Družstevní prodejny byly investicemi především místních národních výborů, stavěny byly také většinou v tzv. „akcích Z“. Nesporně přinesly na vesnice zlepšení komfortu prodeje. Druhou stránkou tohoto rozvoje bylo vybavování i těch nestřediskových sídel, kde ekonomika provozu byla od

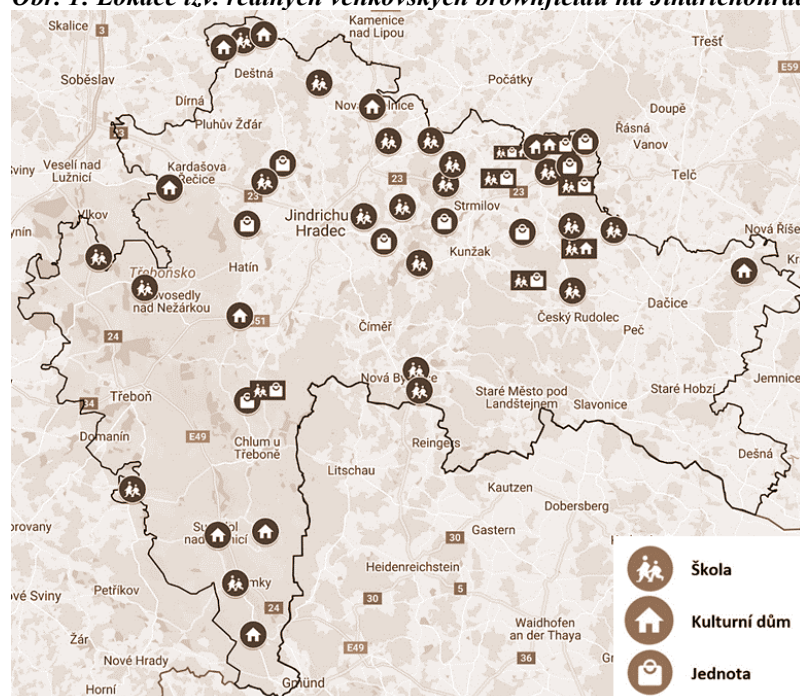
samého začátku přinejmenším diskutabilní. Takové prodejny pak měly po transformaci ekonomiky výrazně těžší pozici. Podobně jako v případě kulturních domů, také u bývalých venkovských prodejen vedly k jejich chátrání mj. nevyjasněné vlastnické vztahy a složité situace restituentů dříve soukromých budov (Novotná, Musil, 2016).

Všem těmto venkovským brownfieldům je společné to, že nepoškozují životní prostředí a jejich regenerace nepřináší ekonomický prospěch (s výjimkou některých prodejen, pokud jejich účel zůstane zachován). Nebyly proto v popředí prvoplánových politických zájmů. Všechny ovšem deprimují obyvatele a návštěvníky obcí a negativně ovlivňují společenské a politické klima, a tedy byly a někdy stále jsou politickým problémem, jehož řešení je především na nejnižší úrovni vládnutí, na obcích.

3. Výzkumné poznatky

Objekty původních škol, kulturních domů a prodejen Spotřebního družstva Jednota byly v první fázi výzkumu nalezeny ve 165 lokalitách, jednalo se celkem o 336 objektů. Ty byly umístěny v 92 % sídlech obce a v 51 % jejich místních částech. 137 objektů (40,7 %) vykazovalo známky užívání a stavební péče a bylo z dalšího výzkumu vyloučeno. 69 objektů se jevilo jako chátrající či zchátralé (až havarijního stavu), s různou mírou využívání (jak bylo zjištěno, i zchátralé objekty byly v některých případech využívány, ale byly považovány obyvateli obce za deprimující), a ty byly označeny jako tzv. reálné brownfieldy. 130 objektů se nacházelo v setrvalém stavebním stavu, s rozdílnou mírou využívání. Jejich další osud závisel primárně na udržení či zlepšení stavebního stavu a příp. rozšíření využití, proto byly pro účely výzkumu nazvány jako „potenciální brownfieldy“.

Obr. 1: Lokace tzv. reálných venkovských brownfieldů na Jindřichohradecku v roce 2006

Zdroj: vlastní zpracování na podkladu Mapy.cz

Největší množství tzv. reálných brownfieldů tvořily budovy původních škol, nejméně pak budovy původních prodejen Jednota (viz Tab. 1). U všech objektů převažovalo vlastnictví dané obce, pouze objekty původních prodejen Jednota vlastnili cca z 42 % jak fyzické osoby, tak družstvo Jednota. V případě budov původních škol a prodejen Jednota bylo 25 % z nich označeno stavebně jako již zchátralé. 26 % všech zkoumaných budov nebylo vůbec využíváno, zatímco plné využití mělo pouze 20 % objektů, poněvadž budovy škol. Největší zátěž pro obce představovalo dle názorů starostů vlastnictví kulturních domů.

Některé menší objekty původních prodejen Jednota přetrvávaly do roku 2006 jako soukromé obchody, z některých se staly místní hospody či jiné provozovny. Řada objektů byla vrácena původním majitelům v restituci a ti si s nimi nevěděli rady či neměli prostředky na jejich rekonstrukci. Některé objekty byly prodány, což někdy vyvolalo v místních obyvatelech, kteří je stavěli, pocit křivdy. Všechny budovy postavené v 70. a 80. letech byly v důsledku zanedbání jejich údržby ve špatném technickém stavu a vyžadovaly v důsledku použitých technologií značné provozní náklady (špatné tepelně izolační vlastnosti obvodového zdiva, ploché střechy, jednoduché prosklené výlohy atp.).

Tab. 1: Počty reálných brownfieldů dle objektů

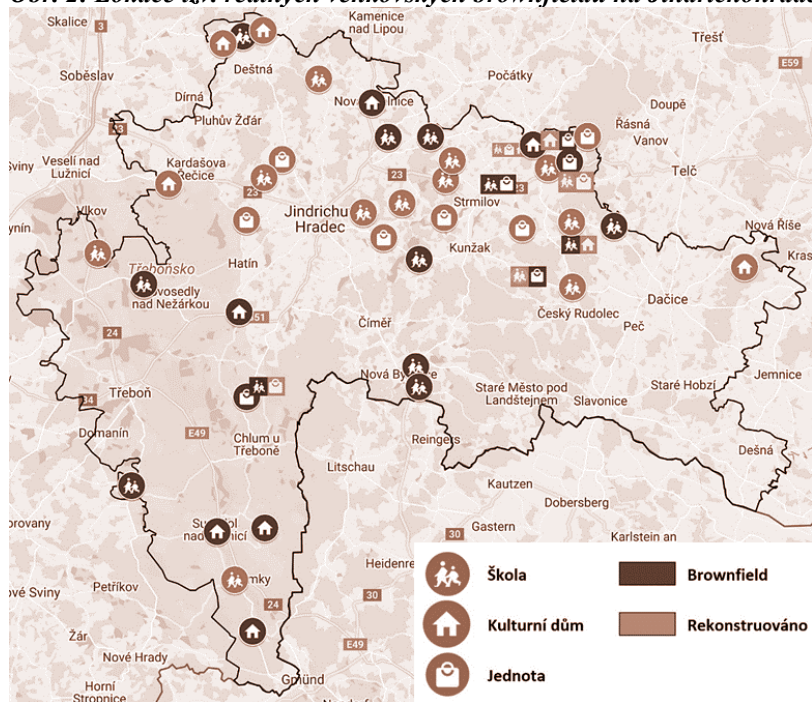
Fáze výzkumu	Škola	KD	Jednota	Celkem
2005-2006	32	20	17	69
2015-2017	26	13	14	53

Zdroj: vlastní zpracování

Při konstrukci modelu pomocí popisné a statistické analýzy byla zjištěna jediná možná souvislost mezi pěti sledovanými dimenzemi a výskytem reálných brownfieldů. Byla to souvislost mezi sociálními aktivitami obyvatel obce a výskytem reálných brownfieldů. Společenské akce, které si občané pořádlí v obci sami pro sebe, se konaly častěji tam, kde byl pro ně k dispozici funkční objekt původního kulturního domu. Pomocí modelu lineární regrese byla hledána závislost výskytu reálných brownfieldů na každé z pěti jednotlivých dimenzí. Ve všech případech se ukázala být výstižnost modelu zanedbatelná (dle dimenzí 1-10,8 %). Vzorek dat byl pro statistické zpracování relativně malý a zároveň poměrně variabilní.

Druhá fáze výzkumu provedená v letech 2015–2017 byla zaměřena na situaci nejvíce problematických brownfieldů z původních 69. Šlo o záměrně vybraných 53 objektů, které se nacházely ve 47 lokalitách (obcí včetně místních částí obcí). Téměř polovina objektů byly bývalé školy (26), a vždy asi čtvrtina objektů byly původní kulturní domy (13) a prodejny spotřebního družstva Jednota (14). Cílem této fáze výzkumu bylo postihnout změnu, kterou brownfieldy z roku 2006 za deset let relativně stabilizované politické situace prošly, a zjistit její významné faktory.

Ze zkoumaných 53 objektů, které byly v první fázi výzkumu označeny za tzv. reálné brownfieldy, prošlo 55 % procesem revitalizace. Počet reálných brownfieldů čítal ve druhé fázi výzkumu již jen 24 objektů. Šanci na revitalizaci měly původní školy, kulturní domy a prodejny spotřebního družstva Jednota v zásadě stejnou. Rekonstruováno bylo 46 % původních škol, 46 % kulturních domů a 43 % původních prodejen Jednota.

Obr. 2: Lokace tzv. reálných venkovských brownfieldů na Jindřichohradecku z roku 2006 v roce 2016

Zdroj: vlastní zpracování na podkladu Mapy.cz

Pomocí rozhovorů byla potvrzena domněnka vycházející z první fáze výzkumu, že to byli právě aktivní obyvatelé, kteří potřebovali budovy pro uspokojování svých potřeb a vyvíjeli tlak na obecní samosprávu, a tím iniciovali jejich revitalizaci. Jejich poptávka po funkčních objektech pro jejich aktivity a jimi pořádané akce vedla management obcí k rozhodnutí hledat finanční zdroje pro opravy budov a stavební práce pak uskutečnit. Ty byly financovány jak z vlastních finančních zdrojů obce, tak z veřejných zdrojů, dotačních programů. Revitalizace objektů brownfieldů se vesměs uskutečňovala postupně po několik let.

Byly hledány faktory, které mohly mít na revitalizaci budov vliv. Zjišťováno bylo migrační saldo obcí, ve kterých k revitalizaci objektů došlo. Vliv úbytku či přírůstku obyvatel nebylo možné statisticky prokázat. Výsledky testu

symetrie, který vyšel 0,02 %, tj. pod 5 % hladinou významnosti, však vedly k poznatku o vlivu sociálních aktivit, které se v obci odehrávají, na revitalizaci objektu. Právě tak výsledky Fisherova testu vedly ke konstatování, že na to, zda byl brownfield z roku 2006 během deseti následujících let revitalizován mělo vliv jeho vlastnictví (0,47 % na 5 % hladině významnosti): nejlepšími správci budov byly, v porovnání s fyzickými osobami či organizacemi, obce. A šance na revitalizaci brownfieldů rostla s výší jejich rozpočtu (1,96 % na 5 % hladině významnosti).

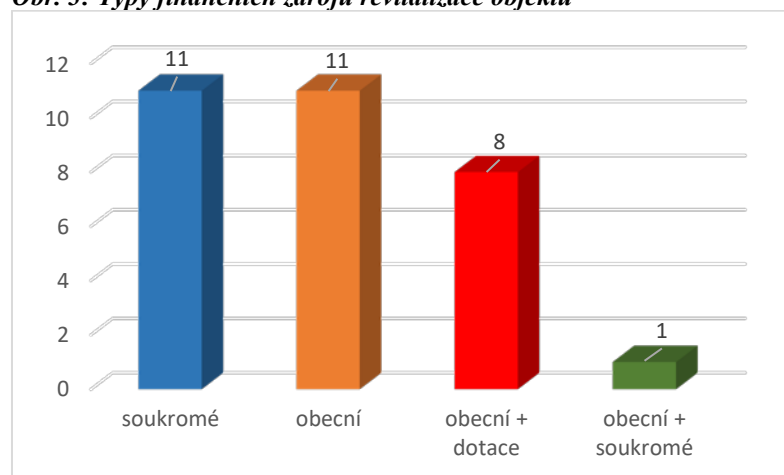
Autorský kolektiv (Osman a kol., 2014) uvádí jako hlavní faktory revitalizace brownfieldů v ČR, zjištěné z jeho výzkumu, blízkost železnice, podporu ze strany místní samosprávy, dekontaminací či potenciál pro komerční využití. Zároveň uvádí, že existují, někdy i výrazné, rozdíly mezi městským a venkovským prostorem, a rozdíly dle typu objektu. Na venkově se negativně projevil zejm. faktor území s vysokou nezaměstnaností a pozitivně faktor dlouhodobé snahy o revitalizaci území. V tomto článku představovaný výzkum i výše zmíněný výzkum autorského kolektivu tak mj. poukazují na rozdílnost faktorů revitalizace vzhledem ke zkoumaným objektům a k charakteristice zkoumaného území. Za faktor, který by bylo možné alespoň částečně označit za společný, lze považovat faktor aktivního zájmu obce a místních obyvatel o revitalizaci objektů v daném území.

Více než třetina z revitalizovaných brownfieldů ztratila svoji původní monofunkčnost, a stala se zárodky polyfunkčních komunitních center (nejvíce těchto proměn je spojeno s objekty kulturních domů). Komunitní centra obecně stojí na záměrné komunitní práci, která je zaměřena na členy komunity. Je jim nabízen určitý program, kterého se více či méně aktivně účastní. Ve výzkumných objektech venkovských komunitních center tomu tak však není – jejich program si vytvářejí sami členové komunity. Význam takto revitalizovaných brownfieldů je tedy pro obec nedocenitelný, protože vytvářejí podmínky pro posilování mezilidských vztahů a sociální kohezi, tj. svazujícího sociálního kapitálu. Toto však platí jen pro obce, jejichž obyvatelé jsou v obci sociálně aktivní.

Objekty škol se nejčastěji přeměnily na objekty rezidenčního bydlení. Další častější proměnou využívání objektů škol nebo prodejen jednota bylo vytvoření zázemí pro úřad obce, obecní knihovnu nebo služby pošty. Mnohdy se podařilo překonat i problémy původních dispozičních řešení rekonstruovaných objektů, které byly největší u původních prodejen Jednota. Zdálo by se, že nejlépe se bude dařit projektantům v případě revitalizace kulturních domů, ale není tomu tak vždy. Předimenzované sály, jejichž kapacita mnohdy přesahovala počet obyvatel obce a s tím související vysoké provozní náklady, především na energie, jsou v současné tržní situaci pro obce neudržitelné a jejich požadavky jsou pro projektanty výzvou.

Zdroje, ze kterých byla financována obnova brownfieldů, byly ve výzkumu rozděleny na soukromé, obecní a dotační. Podle vyjádření majitelů bylo investováno i do objektů, které byly v době výzkumu stále převážně chátrající. Z celkového počtu zchátralých a chátrajících objektů v roce 2016 byly pouze 4 ve vlastnictví obce, zatímco 20 jich bylo v soukromém vlastnictví, převážně fyzických osob.

Obr. 3: Typy finančních zdrojů revitalizace objektů

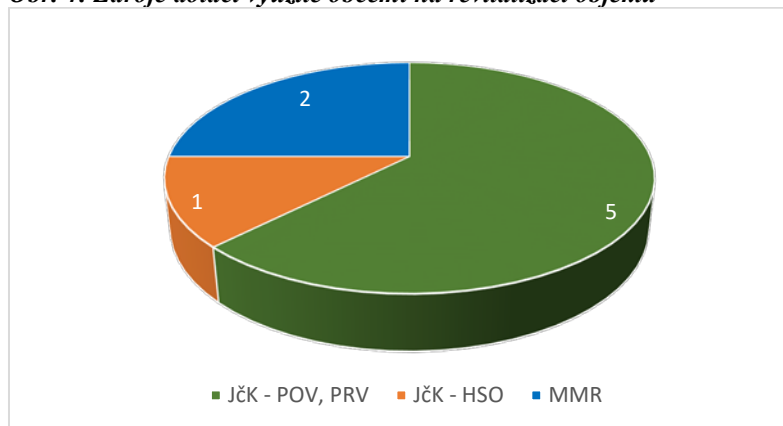

Zdroj: vlastní výzkum

Objekty v soukromém vlastnictví byly či jsou revitalizovány výhradně z vlastních zdrojů. Jelikož se kromě dvou případů jedná o fyzické osoby a objekty jsou využívány převážně k bydlení, jde dle vyjádření vlastníků, skutečně o vlastní finance, bez cizích zdrojů. Jedenáct objektů financovala obec 100 % z vlastních zdrojů. Příčinou byla především nemožnost čerpat dotaci z důvodu buď nesplnění potřebných kritérií, nebo nenalezení odpovídajícího dotačního titulu pro záměr obnovy. V osmi případech obec financovala rekonstrukci v kombinaci vlastních zdrojů

a dotace. V jednom případě na obnově objektu spolupracovala obec (z vlastních zdrojů) s majitelem objektu, neziskovou organizací.

Obr. 4: Zdroje dotací využité obcemi na revitalizaci objektů

Zdroj: vlastní výzkum

Z výše uvedeného grafu je patrné, že z dotačních titulů byly primárně využity ty, které poskytuje Jihočeský kraj. Jednalo se o Program obnovy venkova Jihočeského kraje a Program rozvoje venkova Jihočeského kraje (celkem využilo 5 obcí), a v jednom případě o program Rozvoje hospodářsky slabých oblastí Jihočeského kraje. Právě ten má za cíl podporu obcí zařazených mezi hospodářsky slabé regiony kraje, přičemž podpora je poskytnuta formou grantu na rekonstrukci objektů typu brownfield a jejich následné využití k rozšíření či zachování občanské vybavenosti obce, případně jako startovací byty pro mladé. Dva objekty byly revitalizovány za pomoci dotací z Ministerstva pro místní rozvoj, resp. ze Státního fondu rozvoje bydlení.

Výzkum ukázal, že 25,8 % objektů, do jejichž úpravy bylo od roku 2006 do začátku roku 2017 investováno, bylo revitalizováno za pomoci dotačních zdrojů. Dotace z MMR ČR a na podporu hospodářsky slabých regionů Jihočeského kraje činily více než 50% celkové investice; v případě dotací z MMR se jednalo vůbec o nejvyšší absolutní částky: 2,75 a 6 milionů Kč. Obecní investice se pohybovaly v rozličných částkách. Nejnižší byly na úrovni 200 000,- Kč, nejvyšší se šplhaly až k 5 milionům. Nejčastější rozpětí částek bylo v intervalu 200 tisíc až 2 miliony Kč. Jednalo se přitom vždy o malé obce; šest obcí z osmi, které využily dotaci, patřily do velikostní kategorie do 1000 obyvatel. Z rozhovorů se starosty vyplynul jednoznačný pohled na situaci: obec ve většině případů nemá na revitalizaci brownfieldů dostatek finančních prostředků, často se také bojí velkého zadlužení. Tam, kde se již investovalo, předcházelo rekonstrukci několik let příprav, vč. příprav obecních rozpočtů na plánovanou investiční činnost.

4. Závěr

Lepší podmínky pro revitalizaci nevýrobních venkovských brownfieldů jsou v takových obcích, které vykazují relativně vyšší počet kulturních a společenských akcí, organizovaných jejich obyvateli. Sociální aktivity místních kohezních společenství vytvářejí tlak na místní samosprávu, aby pro sdružování lidí vytvářela prostředí, a současně právě toto prostředí posiluje sociální aktivity. Předpokladem těchto četných a rozmanitých sociálních aktivit je relativně stabilizovaná demokratická politická situace a také příznivý ekonomický vývoj. Lepší předpoklady mají z pohledu vlastnictví objektů obce a tyto předpoklady vzrůstají s dobrou kondicí a vyšší obecního rozpočtu.

Demokratický politický systém umožňuje místní samosprávě svobodně rozhodovat o obecním rozpočtu, a tak i podporovat svobodné sdružování občanů. Současně nabízí veřejnou finanční intervenci v různých dotačních programech, o kterou se mohou obce ucházet ve volné, politicky nepředpojaté, soutěži. Relativně stabilizovaná politická situace období 2006-2017 způsobila, že management obcí nemusel řešit jen naléhavé investiční sebezáchovné projekty, ale mohl si dovolit soustředit svoji pozornost i na společenský a kulturní život obyvatel a revitalizaci brownfieldů. Po ekonomické stránce této situaci pomohl pozitivní ekonomický vývoj po roce 2013.

Tam, kde se propojily četné a rozmanité sociální aktivity obyvatel obcí se schopným a chápavým managementem obcí, došlo k revitalizaci brownfieldů. Budovy, které vznikly ve zcela jiné politické situaci a se zcela jiným politickým zadáním, ožily v podmínkách demokratické společnosti sociálními praktikami místních aktérů. Budovy, které byly postaveny v důsledku politického rozhodnutí, ožily nikoliv takovým dalším rozhodnutím, ale spontánními procesy ve venkovském osídlení. Obce, ve kterých k těmto procesům došlo, ukazují možnou cestu jiným obcím a nabízejí jim pilotní řešení problémů.

Podstatným důvodem chátrání objektů byl fakt, že obec neměla pro daný objekt využití, a tudíž ani přímo nesháněla finanční prostředky na revitalizaci. V případě objektů v soukromém vlastnictví byly a jsou objekty naopak buď zcela, nebo zčásti využívány (v naprosté většině k bydlení), avšak do jejich stavu se neinvestuje, příp. jde jen o malé nejnnutnější opravy, většinou z důvodu nedostatku finančních prostředků. Ve dvou případech čekají majitelé na dotaci, ve třech případech je na soukromého vlastníka objektu podána exekuce a ve všech těchto případech se zároveň jedná o objekty chátrající nebo zchátralé.

Dotace na rekonstrukci či revitalizaci brownfieldů využilo osm obcí, každá na jeden objekt, a to i v případě, že takových objektů měla obec ve svém majetku více. Nejčastějším důvodem nevyužití dotací pro revitalizaci obecních objektů bylo starosty obcí označeno, že na dotaci nesplňují kritéria nebo že pro daný záměr žádný vhodný dotační titul nenašli. Ve dvou případech byla starosty zmíněna také přílišná byrokratická náročnost. Přímý význam evropských a národních fondů pro revitalizaci zkoumaných venkovských brownfieldů tak lze označit za malý. Je ovšem třeba počítat také s případným nepřímým významem, který může spočívat v tom, že obec ušetří část finančních prostředků z jiných potřebných investic, na které dotaci získá. Problémy a obavy malých obcí s rekonstrukcí a revitalizací brownfieldů lze shrnout nízkými možnostmi využití objektů, obav ze zadlužení se, nedostatkem vhodných podpor a jejich byrokratickou náročností. Přesto se situace zkoumaných venkovských objektů výrazně zlepšila.

Literatura

- [1] ADAMS, D., DE SOUSA, C., TIESDELL, S., (2009). Brownfield Development: A Comparison of North American and British Approaches. *Urban Studies*, vol. 47, no. 1, pp. 75-104. ISSN 1360-063X. DOI 10.1177/0042098009346868.
- [2] ČERNÍK, J. (2013). Strukturální problémy v severovýchodních Čechách: zaměřeno na brownfields. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 256-263. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-29.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2017). *Databáze demografických údajů za obce ČR*. [online]. [cit. 19.4.2020]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>>.
- [4] FRANTÁL, B., KUNC, J., NOVÁKOVÁ, E., KLUSÁČEK, P. (2013). Location matters! Exploring brownfields regeneration in a spatial context (case study of the South Moravian Region, Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, no. 2, pp. 5–19. ISSN 1210–8812. DOI 10.2478/mgr-2013-0007.
- [5] KADERÁBKOVÁ, B., PIECHA, M. A KOL., (2009). *Brownfields. Jak vznikají a co s nimi*. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-123-9.
- [6] KUDA, F., SMOLOVÁ, I., (2007). *Technické a geografické aspekty integrace neprůmyslových brownfieldů do území*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava. ISBN 978-80-248-1371-4.
- [7] KUNC, J., MARTINÁT, S., TONEV, P., FRANTÁL, B., (2014). Destiny of urban brownfields: Spatial patterns and perceived consequences of post-socialistic deindustrialization. *Transylvanian Review of Administrative Science*, vol. 41E, pp. 109-128. ISSN 1842-2845.
- [8] LONGO, A., CAMPBELL, D., (2017). The Determinants of Brownfields Redevelopment in England. *Environmental and Resource Economics*, vol. 67, no. 2, pp. 261–283. ISSN 1573-1502. DOI 10.1007/s10640-015-9985-y.
- [9] NOVOTNÁ, E., MUSIL, M., NOVÝ, J., SEDLÁKOVÁ, J., (2006). *Socioekonomický potenciál neprůmyslových deprimujících zón původních kulturních domů, škol, prodejen spotřebního družstva Jednota ve venkovském osídlení*. Jindřichův Hradec: Oeconomica. ISBN 80-245-1142-8.
- [10] NOVOTNÁ, E., MUSIL, M., (2016). Proměna venkovských brownfieldů v komunitní centra. *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí* [online], č. 4, pp. 35–47. [cit. 22.4.2020]. ISSN 1805-3246. Dostupné z <<http://www.regionálnírozvoj.eu/vydani/201604>>.
- [11] OSMAN, R., FRANTÁL, B., KUNC, J., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., (2014). Faktory revitalizace brownfieldů v České republice. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 605-612. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-78.
- [12] SKÁLA, J., VÁCHA, R., ČECHMÁNKOVÁ, J., HORVÁTHOVÁ, V., (2013). Various aspects of the genesis and perspectives on agricultural brownfields in the Czech Republic. *Moravian. Geographical Reports*, vol. 21, no. 2, pp. 46–55. ISSN 1210–8812. DOI 10.2478/mgr-2013-0010.
- [13] SVOBODOVÁ, H., VĚŽNÍK, A., (2009). To the problems of agricultural brownfields in the Czech Republic, case study of the Vysočina Region. *Agricultural Economics (Zemědělská ekonomika)*, vol. 55, no. 11, pp. 550–556. ISSN 0139-570X.
- [14] SZCZYRBA, Z., FIEDOR, D., KUNC, J., (2013). Služby ve venkovských regionech Česka – kvantitativní hodnocení změn v uplynulém transformačním období (příspěvek ke studiu venkova). In *XVI. mezinárodní*

kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, pp. 212-222. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-26.

- [15] VYŠKOVSKÁ, M., (2013). Využití francouzského přístupu pro regeneraci brownfields v ČR. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, pp. 237-244. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-29.*

A MULTIVARIATE CROSS-NATIONAL EUROPEAN REGRESSION ANALYSIS OF ECOLOGICAL FOOTPRINT

Mnohonásobná regresní analýza ekologické stopy z pohledu zemí Evropské unie

DOMINIKA TÓTHOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Depart. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: d.tothova@mail.muni.cz

Annotation

This empirical study provides evidence of the most critical human's activities on environmental degradation expressed by the Ecological Footprint indicator. The aim of this paper is to investigate the impacts of the selected data from statistics of economy and finance, land cover and use, population and social condition, tourism, agriculture, international trade, transport and environment and energy on the variance of the Ecological Footprint of consumption per capita in the countries of the European Union. Using the multivariate regression analysis, I examined the significant predictors of differences in the Ecological Footprint of consumption per capita. As the best explanatory regression coefficients of the model were estimated exports of goods and services in % of GDP, participation in tourism for personal purposes per capita and percentage share of renewable energy in gross final energy consumption.

Klíčová slova

ecological footprint, regression analysis, consumption

Anotace

Tato empirická studie zkoumá, které oblasti lidské činnosti ovlivňují degradaci životního prostředí prostřednictvím indikátoru ekologická stopa. Cílem této práce je prozkoumat vlivy vybraných dat statistik ekonomiky a financí, územních dat, populace a sociálního stavu, cestovního ruchu, zemědělství, mezinárodního obchodu, dopravy a životního prostředí a energie na rozdíly v rozptylu ekologické stopy spotřeby na obyvatele. Pomocí nekolinásobné regresní analýzy byly zkoumány významné prediktory rozptylu ekologické stopy spotřeby na obyvatele. Jako nejlepší vysvětlující proměnné byly odhadnuty podíl vývozu zboží a služeb na HDP, počet turistů v cestovním ruchu pro osobní účely na obyvatele a procentuální podíl obnovitelné energie na hrubé konečné spotřebě energie.

Key words

ekologická stopa, regresní analýza, spotřeba

JEL classification: O12, X12

1. Introduction

The Ecological Footprint (EF) concept is well-known amongst environmental economists. This indicator constitutes a very clear human impact of the activities on the Earth (Moffat, 2000). According to Wackernagel et al. (2002), the Ecological Footprint is “a measure of how much productive land and water an individual, a city, a country, or humanity requires to produce the resources it consumes and to absorb the waste it generates, using prevailing technology.” A similar definition offers Rees (2000), according which the Ecological Footprint is „area of productive land and water ecosystems required to produce the resources that the population consumes and assimilate the wastes that the population produces, wherever on Earth that land and water may be located“. Also, the Ecological Footprint can be considered as an indicator of sustainability in showing physical limits. If an Ecological Footprint is bigger than a land area, sustainable land use has been exceeded (Costanza, 2000).

EF is both an environmental accounting tool and aggregate indicator, which is widely used for example by scientists, environmental organizations or popular media and its popularity is still growing (Van den Bergh and Grazi, 2014). Despite a lot of shortcomings (e.g. Van den Bergh and Verbruggen, 1999), the Ecological Footprint

enters many analyses as an indicator of environmental degradation or overall sustainability. According to Wackernagel and Yount (1998), EF can serve as an indicator of potential vulnerability and contribution to ecological decline. This article deals with the connection of some economic, social and demographic indicator and the level of EF in European countries. The aim of this paper is to investigate the impacts of the selected data from statistics of economy and finance, land cover and use, population and social condition, tourism, agriculture, international trade, transport and environment and energy on the variance of Ecological Footprint of consumption (EFC) per capita.

The relationship between EF and different indicators was investigated by many researchers. Lots of papers are focused on examining the environmental Kuznets curve hypothesis, whose course is formed by the inverted U-curve expressing the relationship between economic growth and environmental burden. As an indicator of environmental degradation is, in many cases, used an Ecological Footprint. Al-Mulali et al. (2015) based on examination of 93 countries founded out that the Kuznets curve hypothesis is valid in upper-middle- and high-income countries but not in low- and lower-middle-income countries. The reason is a stadium of economic development including available technologies improving energy efficiency, energy savings, and renewable energy which leads in the final consequence of reducing the burden on the environment. Similar results showed the study of Ozturk et al. (2016), where the authors examined the Kuznets hypothesis by using EF and GDP from tourism. A negative relationship was proved in upper-middle- and high-income countries too. Destek and Sarkodie (2019) showed the U-shaped relationship between EF and economic growth, energy consumption, financial development, and Ecological Footprint in new industrialized countries. Other studies investigating the relationship between EF and different indicators of economic growth with different results was carried out (e. g. Wang et al., 2013).

Jorgenson (2003) constructed the model to estimate the effects of world-system position, domestic inequality, urbanization, and literacy rates on the Ecological Footprint of consumption per capita using cross-national comparisons among 208 countries. The world-system position had according to his results the most substantial positive total effect on per capita consumption, followed by urbanization and literacy rates. On the other side, domestic inequality had a strong negative total effect on per capita consumption. Jorgenson and Burns (2007) conducted a panel regression analysis to estimate the effects of economic development level, export intensity, domestic economy structure, and other factors on growth in per capita Ecological Footprints of nations. The results show that more-developed countries and the nations with greater intensity in the services sector experience had higher increases in per capita footprints. Charfeddine and Mrabet (2017) carried out for the Middle East and North African countries the panel data analysis to determine the factors of environmental degradation. According to the study, energy use worsens the Ecological Footprint. In contrast, socio-demographic variables such as urbanization, life expectancy at birth and fertility rate improve the environment in the long term. The results panel data analysis of 37 most emitting countries of Uddin et al. (2017) indicated a significant positive association between Ecological Footprint and real income and an insignificant negative impact of trade openness on the EF.

2. Data and Methods

To explain the most significant variables relevant to the model, I ran a multivariate cross-national regression on the 2016 data (last available data for Ecological Footprint calculation). In this study, I estimate the effect of each of the independent variable X (economic, environmental and demographic indicators) on the dependent variable Y (EFC). Also, EFC from data provided by Global Footprint Network (2019) was chosen as the explained variable. The EFC was selected because it better enables comparisons between countries with different size of the population. The set of explanatory variables was collected from the database of Eurostat for all countries of the European Union in 2016. The econometric model includes the statistics by themes such as economy and finance, land cover and use, population and social condition, tourism, agriculture, international trade, transport and environment and energy. All statistical analysis was conducted with the application of IBM SPSS software package.

2.1 Econometric model

The power of influence of the non-standardized regression coefficients is estimated by controlling the effect of other independent variables in the model. Multiple regression through standardized regression coefficients also helps to determine the relative strength of the influence of independent variables on a dependent variable. Here we find out which variables have the most significant impact on the variance of a dependent variable and vice versa. (Rabušić, 2004).

We can formally write the multiple regression model as:

$$Y = b_0 + b_1X_1 + b_2X_2 + b_3X_3 + \dots + b_nX_n + \varepsilon_n$$

where Y is dependent variable, b_0 is constant, b_1, b_2, b_3 are regression coefficients and X_1, X_2, X_3 are independent variables, ε is random error.

Parameters are estimated by Ordinary Least Square method formally written as:

$$\min \sum (Y_i - \beta_0 - \beta_1 X_{i1} - \dots - \beta_n X_{in})^2$$

The aim of this method is finding those parameters β (estimates for b) for which is the error term minimised:

$$\hat{\beta} = \min_{\beta} \sum_{i=1}^n (y_i - \beta_0 - \beta X_i)^2 = \min_{\beta} \sum_{i=1}^n \varepsilon_i^2$$

2.2 Analysis approach

In the first step, the data from Eurostat by themes were collected. Overall useful 55 statistics data about 28 European Union countries by the above topics were gained. All variables, according to the given countries, were included in the model. After examining the first associations, some adjustments when preparing data to fulfil all assumptions of the model were made. Due to a very small sample (only the countries of the EU), the assumption of normality must not be broken. The country Luxemburg was excluded from the analysis because of extremely high EF consumption per capita (12,5) to maintain the normality of the dependent variable. After normality check using the Kolmogorov-Smirnov Test were excluded 18 independent variables. Subsequently, pair correlations were checked to exclude multicollinearity. Based on the analysis, strongly correlated variables were eliminated from the set of variables. Variables such as net national income per capita, final consumptions expenditures of households per capita, final consumption expenditures of general government per capita and total health care expenditure per capita were particularly problematic. These variables were expected to be strongly correlated to GDP per capita. Also, after the check, to the analysis were finally included only 20 variables (see Tab. 1)

Tab. 1: Descriptive statistics, 2016

Variable	Description, Unit	N	Min	Max	Mean	Std. Dev.
GDP_PC	Gross domestic product at market prices, euro p.c.	27	6820.0	57210.0	25813.7	14213.4
Exp_GDP	Exports of goods and services in % of GDP	27	28.4000	152.0000	61.9889	29.3951
Imp_GDP	Imports of goods and services in % of GDP	27	26.0000	138.2000	57.8667	26.1362
Employment	number of employed per 1000 inhabitants	27	0.0004	0.0005	0.0005	0.0000
Invest_GDP	Investment by institutional sectors in % of GDP	25	11.1400	25.8500	21.0116	3.3189
Immigration	Number of immigrants p.c.	27	0.0014	0.0379	0.0099	0.0074
Emigration	Number of emigrant p.c.	27	0.0007	0.0184	0.0079	0.0046
household_noise	Population living in households considering that they suffer from noise, percentage of population	27	7.7000	26.2000	15.9630	4.9335
social_exp	Expenditure on social protection in % of GDP	27	14.6000	34.3000	23.2963	6.1937
tourist_num	Participation in tourism for personal purposes p.c.	27	0.2004	0.7435	0.5220	0.1386
agri_area	Utilised agricultural area by categories in 1000 ha p.c.	27	0.0000	0.0010	0.0004	0.0003
org_farm	Area under organic farming, percentage of total utilised agricultural area	27	0.2100	21.2500	7.9259	5.4749
rail_pass	Rail transport of passengers, millions of passenger-kilometres p.c.	22	0.0001	0.0014	0.0006	0.0004
motorw_length	Total length of motorways, kilometres p.c.	24	0.0000	0.0004	0.0002	0.0001

Variable	Description, Unit	N	Min	Max	Mean	Std. Dev.
road_goods	Goods transport by road, thousand tonnes p.c.	26	0.0109	0.0508	0.0292	0.0102
green_g_emissions	Greenhouse gas emissions (in CO2 equivalent) p.c.	27	5.0000	15.1000	8.8296	2.6466
PM_exposure	population weighted annual mean concentration of PM p.c.	24	5.4000	23.0000	13.7167	5.0515
energy_cons	Primary energy consumption, thousand tonnes of oil equivalent p.c.	27	0.0015	0.0059	0.0030	0.0010
energy_renew	Percentage share of renewable energy in gross final energy consumption	27	5.8270	53.3710	20.5711	11.6617
energy_productivity	Energy productivity, euro per kilogram of oil equivalent	27	2.3500	15.9800	6.9341	3.2406

Source: author's processing

Note p.c. = per capita

3. Results

The multivariate regression analysis was carried out to find the best model for explanation of variability of dependent variable EFC per capita. As the best explanatory regression coefficients using multivariate regression analysis considering the variance were estimated *exp_GDP*, *tourist_num* and *energy_renew*. Tab. 2 clearly shows the main summary of the model.

Tab. 2: Model Summary

	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
Model	0.777	0.604	0.552	0.7413714313

Source: author's processing

The results show that a set of estimated independent variables explains 60.4 % variance of dependent variable. According to adjusted R Square that takes into account the number of regressors included in the model is the proportion of overall variability 55.2 %.

The table ANOVA (Tab. 3) indicates the results of the test if the explained variable is dependent on the explanatory variables. Also, according to the F Test in one-way analysis of variance, we can reject the null hypothesis about the insignificance of the model. In other words, the model including these variables is useful.

Tab. 3: ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	19.290	3	6.430	11.699	0.000
Residual	12.642	23	0.559		
Total	31.931	26			

Source: author's processing

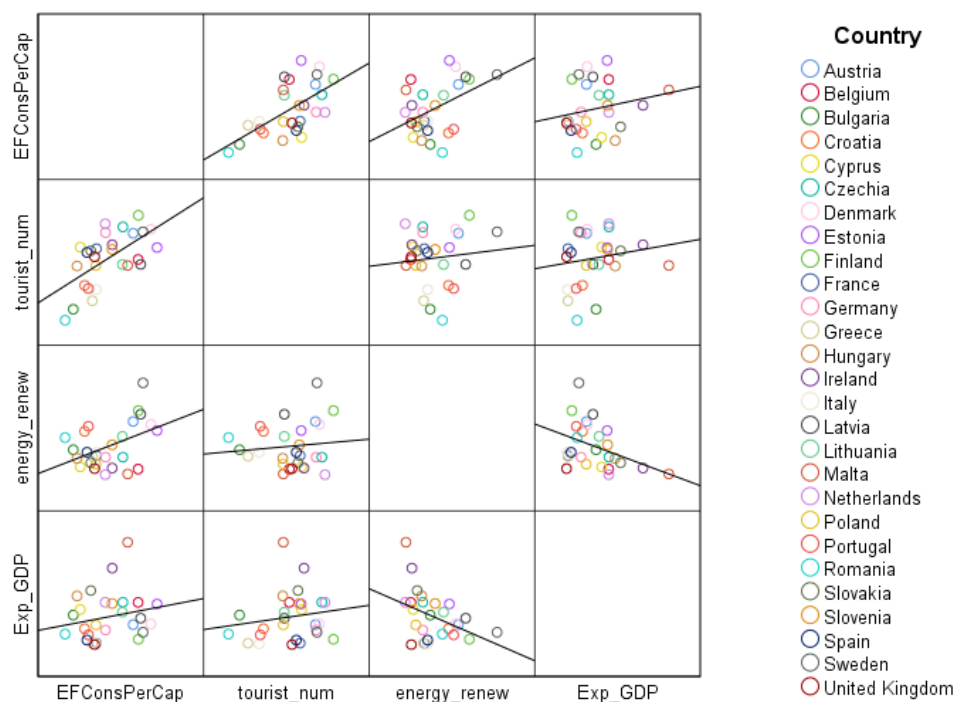
Tab. 4 shows the main results of the model. Coefficient B represents the influence of the independent variable on the dependent variable assumed *ceteris paribus*. We can see, that variable *tourist_num* has a more significant impact on the variance of the explained variable than *Exp_GDP* and *energy_renew*. For all estimated coefficients, the significance is less than 0.05. To conclude the coefficients in the model are statistically significant for the level of EFC per capita. Fig. 1 shows the relationships between the variables included in the model.

Tab. 4: Model Results

	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	95 % Confidence Interval for B	
	B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound
Constant	1.083	0.689		1.572	0.130	-0.342	2.508
Tourist_num	3.995	1.082	0.500	3.691	0.001	1.756	6.234
Exp_GDP	0.013	0.006	0.333	2.265	0.033	0.001	0.024
Energy_renew	0.050	0.014	0.524	3.588	0.002	0.021	0.078

Source: author's processing

Fig. 1: The matrix scatter graph between variables in the regression model

Source: author's processing

4. Discussion and Conclusion

The aim of this paper was examining some influencing factors including some partial statistical data from statistics of economy and finance, land cover and use, population and social condition, tourism, agriculture, international trade, transport and environment and energy. The most significant predictors were estimated by multivariate regression analysis. As shown, particularly the number of tourists has the most significant impact on the variance of EFC per capita. These results correspond with conclusions of similar studies. According to Ozturk et al. (2016) GDP growth from tourism, energy consumption, trade openness, and urbanization increases the environmental degradation measured by Ecological Footprint. The percentage share of renewable energy in gross final energy consumption and percentage share of exports of goods and services in GDP represents significant variables for the model, even if they do not contribute significantly to the Ecological Footprint variance, according to the model results. If we conducted a panel data study, the results would be more evident and could probably correlate more closely with the results of other studies. For example, according to the European panel data study of Destek et al. (2018), renewable energy and trade openness decreases the environmental degradation in the EU countries. The positive impact of renewable energy consumption on environmental sustainability was found by Alola (2019). For example, Dogan et al. (2020) found out that energy structure and energy intensity are vital determinants of environmental degradation.

The model has some restrictions. The linear relationship between EFC and other indicators is supposed. But as it was mentioned in the introduction, in many cases it was proved that there are inverted U-shaped relationships between indicators of economic growth and EF (Katircioglu et al., 2018; Udin et al. 2016). It was analysed the countries in the European Union with different levels of development and heterogeneity, which was not considered. In this reason,

we can speak about the general directions of relationship. In this empirical study, was only one year analysed. So, for the cross-sectional analysis of the small set of countries is better to use the multivariate regression models for panel data, as used for example (Baloch et al., 2019; Dogan et al., 2019). This fact offers an opportunity for further research in this area.

Literature

- [1] AL-MULALI, U., WENG-WAI, C., SHEAU-TING, L., MOHAMMED, A. H., (2015). Investigating the environmental Kuznets curve (EKC) hypothesis by utilizing the Ecological Footprint as an indicator of environmental degradation. *Ecological Indicators*, vol. 48, pp. 315-323. ISSN 1470-160X. DOI 10.1016/j.ecolind.2014.08.029.
- [2] ALOLA, A. A., BEKUN, F. V., SARKODIE, S. A., (2019). Dynamic impact of trade policy, economic growth, fertility rate, renewable and non-renewable energy consumption on Ecological Footprint in Europe. *Science of the Total Environment*, vol. 685, pp. 702-709. ISSN 0048-9697. DOI 10.1016/j.scitotenv.2019.05.139.
- [3] BALOCH, M. A., ZHANG, J., IQBAL, K., IQBAL, Z., (2019). The effect of financial development on Ecological Footprint in BRI countries: evidence from panel data estimation. *Environmental Science and Pollution Research*, vol. 26, no. 6, pp. 6199-6208. ISSN 1614-7499. DOI 10.1007/s11356-018-3992-9.
- [4] CHARFEDDINE, L., MRABET, Z., (2017). The impact of economic development and social-political factors on Ecological Footprint: A panel data analysis for 15 MENA countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, vol. 76, pp. 138-154. ISSN 0921-8009. DOI 10.1016/j.rser.2017.03.031.
- [5] COSTANZA, R., (2000). The dynamics of the Ecological Footprint concept. *Ecological economics*, vol. 32, no. 3, pp. 341-345. ISSN 0921-8009.
- [6] DESTEK, M. A., SARKODIE, S. A., (2019). Investigation of environmental Kuznets curve for Ecological Footprint: the role of energy and financial development. *Science of the Total Environment*, vol. 650, pp. 2483-2489. ISSN 0048-9697. DOI 10.1016/j.scitotenv.2018.10.017.
- [7] DESTEK, M. A., ULUCAK, R., DOGAN, E., (2018). Analyzing the environmental Kuznets curve for the EU countries: the role of Ecological Footprint. *Environmental Science and Pollution Research*, vol. 25, no. 29, pp. 29387-29396. ISSN 0944-1344. DOI 10.1007/s11356-018-2911-4.
- [8] DOGAN, E., TASPINAR, N., GOKMENOGLU, K. K., (2019). Determinants of Ecological Footprint in MINT countries. *Energy & Environment*, vol. 30, no. 6, pp. 1065-1086. ISSN 0958-305X. DOI 10.1177/0958305X19834279.
- [9] DOGAN, E., ULUCAK, R., KOCAK, E., ISIK, C., (2020). The use of Ecological Footprint in estimating the Environmental Kuznets Curve hypothesis for BRICST by considering cross-section dependence and heterogeneity. *Science of The Total Environment*, vol. 723, pp. 1-9. ISSN 0048-9697. DOI 10.1016/j.scitotenv.2020.138063.
- [10] EUROSTAT (2019). *Database*. [online]. [01-02-2020]. Available from: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
- [11] GLOBAL FOOTPRINT NETWORK, (2019). *National Footprint and Biocapacity Accounts data set (1961-2016)*. [online]. [01-02-2020]. Available from: <https://www.footprintnetwork.org/our-work/ecological-footprint/>.
- [12] JORGENSON, A. K. (2003). Consumption and environmental degradation: A cross-national analysis of the Ecological Footprint. *Social Problems*, vol. 50, no. 3, pp. 374-394. ISSN 0037-7791. DOI 10.1525/sp.2003.50.3.374.
- [13] JORGENSON, A. K., BURNS, T. J., (2007). The political-economic causes of change in the Ecological Footprints of nations, 1991–2001: a quantitative investigation. *Social Science Research*, vol. 36, no. 2, pp. 834-853. ISSN 0049-089X. DOI 10.1016/j.ssresearch.2006.06.003.
- [14] KATIRCIOGLU, S., GOKMENOGLU, K. K., EREN, B. M., (2018). Testing the role of tourism development in Ecological Footprint quality: evidence from top 10 tourist destinations. *Environmental Science and Pollution Research*, vol. 25, no. 33, pp. 33611-33619. ISSN 1614-7499. DOI 10.1007/s11356-018-3324-0.
- [15] MOFFATT, I., (2000). Ecological Footprints and sustainable development. *Ecological economics*, vol. 32, no. 3, pp. 359-362. ISSN 0921-8009.
- [16] OZTURK, I., AL-MULALI, U., SABOORI, B., (2016). Investigating the environmental Kuznets curve hypothesis: the role of tourism and Ecological Footprint. *Environmental Science and Pollution Research*, vol. 23, no. 2, pp. 1916-1928. ISSN 0944-1344. DOI 10.1007/s11356-015-5447-x.
- [17] RABUŠIC, L., (2004). *Mnohonásobná lineární regrese*. [online]. [cit. 2020-05-02]. Available from: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2004/SOC418/multipl_regres_1.pdf.
- [18] REES, W. E., (2000). Eco-footprint analysis: merits and brickbats. *Ecological Economics*, vol. 32, no. 3, pp. 371-374. ISSN 0921-8009. DOI 10.1016/S0921-8009(99)00157-3.

- [19] UDDIN, G. A., ALAM, K., GOW, J., (2016). Does Ecological Footprint impede economic growth? An empirical analysis based on the environmental Kuznets curve hypothesis. *Australian Economic Papers*, vol. 55, no. 3, pp. 301-316. ISSN 0004-900X. DOI 10.1111/1467-8454.12061.
- [20] UDDIN, G. A., SALAHUDDIN, M., ALAM, K., GOW, J., (2017). Ecological Footprint and real income: panel data evidence from the 27 highest emitting countries. *Ecological Indicators*, vol. 77, pp. 166-175. ISSN 1470-160X. DOI 10.1016/j.ecolind.2017.01.003.
- [21] VAN DEN BERGH, J. C., GRAZI, F., (2014). Ecological Footprint policy? Land use as an environmental indicator. *Journal of Industrial Ecology*, vol. 18, no. 1, pp. 10-19. ISSN 1530-9290. DOI 10.1111/jiec.12045.
- [22] VAN DEN BERGH, J. C., VERBRUGGEN, H., (1999). Spatial sustainability, trade and indicators: an evaluation of the 'Ecological Footprint'. *Ecological economics*, vol. 29, no. 1, pp. 61-72. ISSN 0921-8009. DOI 10.1016/S0921-8009(99)00032-4.
- [23] WACKERNAGEL, M., SCHULZ, N. B., DEUMLING, D., LINARES, A. C., JENKINS, M., KAPOŠ, V., RANDERS, J., (2002). Tracking the ecological overshoot of the human economy. *Proceedings of the national Academy of Sciences*, vol. 99, no. 14, pp. 9266-9271. ISSN 1091-6490. DOI 10.1073/pnas.142033699.
- [24] WACKERNAGEL, M., YOUNT, J. D., (1998). The Ecological Footprint: an indicator of progress toward regional sustainability. *Environmental Monitoring and Assessment*, vol. 51, no. 1-2, pp. 511-529. ISSN 0167-6369. DOI 10.1023/A:1006094904277.
- [25] WANG, Y., KANG, L., WU, X., XIAO, Y., (2013). Estimating the environmental Kuznets curve for Ecological Footprint at the global level: A spatial econometric approach. *Ecological indicators*, vol. 34, pp. 15-21. ISSN 1470-160X. DOI 10.1016/j.ecolind.2013.03.021.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu Masarykovy univerzity Vybrané aspekty rozvojového a inovačního potenciálu (městských) regionů (MUNI/A/1248/2019).

FAKTORY OVPLYVŇUJÚCE MNOŽSTVO A ZLOŽENIE KOMUNÁLNYCH ODPADOV V NITRIANSKOM KRAJI

Factors influencing the amount and composition of municipal waste in the Nitra region

MELÁNIA FESZTEROVÁ

Katedra chémie | Department of Chemistry
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Trieda Andreja Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: mfeszterova@ukf.sk

Anotácia

Cieľom príspevku je analyzovať vývoj stavu komunálneho odpadu (KO) na úrovni Nitrianskeho kraja v rokoch 2002-2018 a vybrané faktory, ktoré ovplyvňujú stav KO v Nitrianskom kraji pri porovnaní rokov 2002 a 2018. Množstvo a zloženie odpadov závisí od faktorov ako sú počet obyvateľov, hustota osídlenia, veľkosť a typ sídelnej jednotky, funkcie sídelnej jednotky a stupeň bytových domov. V práci boli použité štandardné metódy spracovania založené na komparatívnej analýze vývoja štatistických údajov, grafickom a tabuľkovom vyjadrení problematiky. Zo spracovaných výsledkov vyplýva, že počet obyvateľov v kraji každoročne klesá, ale množstvo komunálnych odpadov narastá. Množstvo KO môže súvisieť s hustotou obyvateľstva, najmä ak sa to týka väčších mestských obcí a okresov, čo sa prejavilo v roku 2011. Z hľadiska veľkosti a typu sídelnej jednotky poklesy počtu obyvateľov v jednotlivých obciach kraja môžu súvisieť s poklesom množstva KO, ku ktorému došlo v rokoch 2004, 2012 a v roku 2013. Najväčší podiel na celkovej miere zamestnanosti v tomto regióne mal priemysel, veľkoobchod, maloobchod a posledným boli ekonomické činnosti stavebníctvo a poľnohospodárstvo.

Kľúčové slová

odpad, Nitriansky kraj, hustota osídlenia, sídelná jednotka, stupeň bytových domov

Annotation

The aim of the paper is to analyse the municipal waste state (MW) in the Nitra region at 2002-2018, and selected factors affecting the state of MW in the Nitra region, comparing the years 2002 and 2018. The amount and composition of waste depend on factors such as population, population density, size, type and function of settlement unit and degree of the block of flats housing. We used standard processing methods based on a comparative analysis of the development of statistical data, graphical and tabular expression of the issue. The results show that the number of inhabitants in the region is decreasing annually, but the amount of municipal waste increases. The amount of MW may be related to population density, especially if concerning larger urban municipalities and districts and it was shown in 2011. Regarding to size and type of settlement unit, decreases in the number of inhabitants in individual municipalities of the region may be related to the decrease in the amount of MW, which occurred in 2004, 2012, and 2013. The most significant contribution to the total employment rate in this region has industry, wholesale, retail, and the last were the economic activities of construction, building, and agriculture.

Key words

waste, Nitra region, population density, settlement unit, degree of the block of flats housing

JEL classification: Q53

1. Úvod

Rozvoj hospodárstva je úzko spojený so stavom nerastných surovín a ochranou prírody a na základe toho aj s hromadiacim množstvom odpadov a s jeho vplyvom na prostredie. Už niekoľko desaťročí je s týmto účelom spojené racionálne využívanie odpadov ako druhotných surovín, ale predovšetkým zníženie množstva odpadov. Hromadiaci odpad je viditeľnou tvárou neefektívnosti z hľadiska využitia materiálu (Dileep, 2007). Európska únia navrhla základné smery fungovania odpadového hospodárstva (Direktíva 75/442 EWG a jej novelizácie). V hierarchii odpadového hospodárstva sú záväzné nasledovné priority: *predchádzanie vzniku odpadu, príprava na*

opätovné použitie, recyklácia, iné zhodnocovanie, napríklad energetické zhodnocovanie a zneškodňovanie (Zákon NR SR č. 79/2015 Z. z., 2015). Program odpadového hospodárstva Slovenskej republiky (POH SR) na roky 2016-2020 predstavuje najvýznamnejší strategický dokument v odpadovom hospodárstve SR (MŽP SR, 2015). Je vypracovaný v súlade s požiadavkami trvalo udržateľného rastu. Vychádza z vyhodnotenia za predchádzajúce roky a z charakteristiky aktuálneho stavu a potrieb odpadového hospodárstva.

V posledných niekoľkých desaťročiach sa objavili nové opatrenia na efektívne nakladanie s odpadom, ale väčšina z nich nie je bezchybná (Dileep, 2007). „Nulový odpad“, inovácia deväťdesiatych rokov v oblasti nakladania s odpadom, zdôrazňuje plánovanie skôr na odstránenie odpadu ako na nakladanie s odpadom (Connett, Connett, 2002). Zvýšenie príjmov obyvateľstva má na určitej úrovni vplyv na ekologické správanie ľudí. Ich požiadavky sa potom orientujú na zavedenie regulačných politík s cieľom zníženia množstva dopadov súvisiacich so sociálnymi a hospodárskymi činnosťami (Martinico-Pereza et al., 2018). Rast sídelných jednotiek, ich zameranie a stupeň bytových domov to sú faktory, ktoré ovplyvňujú množstvo a zloženie komunálnych odpadov (KO). Stav KO v SR, si vyžaduje, aby sa sledoval aj podiel jednotlivých krajov a ich okresov na množstve KO aký majú v závislosti od počtu obyvateľov, hustoty osídlenia, ich odvetvových ekonomických činností a ďalších faktoroch, ktoré ho ovplyvňujú. Produkcia odpadu v Nitrianskom kraji sa z roka na rok zvyšuje. Z hľadiska množstva vyprodukovaných KO v rámci krajov Slovenska na Nitriansky kraj v roku 2002 pripadalo 13,65 % (208 016 ton) a v roku 2018 sa množstvo vyprodukovaných KO spolu sa zvýšilo o 1,10 % (342 588 ton).

2. Materiál, metódy a cieľ

Vstup SR do Európskej únie (EÚ) si vyžiadala jednotnosť v legislatívnych predpisoch v oblasti odpadového hospodárstva (Čermák et al., 2008). Ich obsah zodpovedá požiadavkám stanoveným v legislatívnych predpisoch SR a EÚ, predovšetkým v zákone NR SR č. 223/2001 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a smernice Európskeho parlamentu a Rady č. 2008/98/ES o odpade. Zákon NR SR č. 223/2001 Z. z. o odpadoch mal za cieľ podporiť zhodnocovanie odpadov na úkor ich zneškodňovania. Bilancie vzniku odpadov podľa kategórií odpadov nebezpečné/ostatné (N/O) poskytovali informáciu o podiele odpadov kategórie N na celkom vzniknutých odpadoch. Slúžili na vyhodnotenie účinnosti opatrení na obmedzovanie množstva vzniku odpadov tejto kategórie. Podľa *Rámцovej smernice o odpadoch 2008/98/ES (75/442/ES)* majú byť odpady zbierané oddelene na základe technických, environmentálnych a ekonomických možností. V roku 2016 bol zákon NR SR č. 223/2001 Z. z. nahradený zákonom NR SR č. 79/2015 Z. z. o odpadoch v znení neskorších predpisov.

V posledných rokoch došlo v Slovenskej republike k zmenám, ktoré sa týkali nakladania s odpadom a fungovaním odpadového hospodárstva (Čermák, 2007), čo sa prejavilo aj v Nitrianskom kraji. POH Nitrianskeho kraja na roky 2016-2020 (2016) je podkladom pre opatrenia na predchádzanie vzniku odpadov, nakladanie s odpadmi, dekontamináciu a na spracúvanie územnoplánovacej dokumentácie. Podľa územno-správneho usporiadania v zmysle zákona NR SR č. 221/1996 Z. z. sa Nitriansky kraj člení na 7 okresov a svojou rozlohou (6 344 km²) zaberá 13 % územia Slovenskej republiky. Vstupné údaje týkajúce sa množstva KO podľa podskupín katalógu odpadov a nakladania s ním na úrovni SR a jeho krajov sme získali zo Štatistického úradu SR (2019, 2020). Rast množstva KO v Nitrianskom kraji v rokoch 2002 a 2018 bol sledovaný pomocou indexu rastu/poklesu ($I_{r/p}$), ktorý vyjadruje percentuálny rast, resp. pokles množstva odpadov (Feszterová, Némethová, 2019). Počet ekonomicky aktívnych obyvateľov sme vyjadrili percentuálnym bodom (p. b.), ktorý udáva nárast alebo pokles sledovanej hodnoty v stotínach ich relatívnej hodnoty voči vzťažnej hodnote.

V práci boli použité štandardné metódy spracovania založené na komparatívnej analýze vývoja štatistických údajov, grafickom a tabuľkovom vyjadrení problematiky. Pri analyzovaní skúmanej problematiky sme využili nasledovné ukazovatele: množstvo KO vyprodukovaného na 1 obyvateľa v Nitrianskom kraji. Použili sme relatívne ukazovatele súvisiace s nakladaním s KO-podiel zhodnoteného, zneškodneného a zhodnocovaného odpadu v kg na 1 obyvateľa ako aj mieru recyklácie a skládkovania. Vnútornú štruktúru odpadov podľa kategórií v Nitrianskom kraji v sledovaných rokoch 2002 a 2018 sme hodnotili podľa podielu každej kategórie na KO. Postavenie Nitrianskeho kraja v rámci KO sme analyzovali na základe podielu všetkých krajov na KO spolu v SR. Cieľom príspevku je analýza vývoja stavu KO na úrovni Nitrianskeho kraja v rokoch 2002-2018 a ich vzájomná komparácia. Podrobnejšie sa venujeme zmenám v množstve KO v Nitrianskom kraji a sledujeme aj jeho postavenie v rámci ostatných krajov Slovenska. Zisťovali sme do akej miery množstvo KO ovplyvňujú faktory ako počet obyvateľov, hustota osídlenia, veľkosť, typ a funkcie sídelnej jednotky a stupeň bytových domov. Z roka na rok pribúdajúce množstvo KO a s tým spojené problémy odpadového hospodárstva ovplyvňujú stav prostredia a kvalitu zdravia populácie. Zámerom je poukázať na dôležitosť starostlivosti o okolité prostredie a prírodu, priblížiť spôsob ako predchádzať environmentálnym problémom pri manipulácii a zneškodňovaní odpadov.

3. Výsledky

3.1 Situácia s komunálnym odpadom v Nitrianskom kraji

V sledovanom období 2002-2018 bol v SR v platnosti zákon NR SR č. 223/2001 Z. z., ktorý bol v roku 2016 novelizovaný zákonom NR SR č. 79/2015 Z. z. v znení neskorších predpisov. V zmysle zákona NR SR č. 223/2001 Z. z. za KO boli považované odpady z domácností vznikajúce na území obce pri činnosti fyzických osôb a odpady podobných vlastností a zloženia, ktorých pôvodcom je právnická osoba alebo fyzická osoba, okrem odpadov vznikajúcich pri bezprostrednom výkone činnosti tvoriacich predmet podnikania alebo činnosti právnickej osoby alebo fyzickej osoby. Išlo o odpady skupiny 20 Komunálne odpady vrátane ich zložiek zo separovaného zberu v zmysle vyhlášky č. 284/2001 Z. z., ktorou sa ustanovuje Katalóg odpadov v znení neskorších predpisov.

V Nitrianskom kraji v roku 2002 vzniklo 208 016 ton KO. Priemerné množstvo KO predstavovalo 292,6 kg/obyv., čo je vyššie ako predstavoval celoštátny priemer (283,4 kg/obyv.). V roku 2018 množstvo KO spolu v Nitrianskom kraji vzrástlo skoro dvojnásobne a predstavovalo 506,6 kg/obyv. KO spolu sú tvorené separovane zbieranými zložkami KO, separovane zbieranými zložkami KO z toho NO, odpadmi zo záhrad a parkov, KO inými, KO iným z toho zmesným odpadom a drobnými stavebnými odpadmi (Zákon NR SR č. 79/2015 Z. z., 2015). Nitriansky kraj sa na celkovom vzniku KO v Slovenskej republike podieľa zhruba 14,5 %. Rast/pokles charakterizovaný nárastom (-poklesom) množstva KO v sledovaných rokoch bol nasledujúci (Tab. 1):

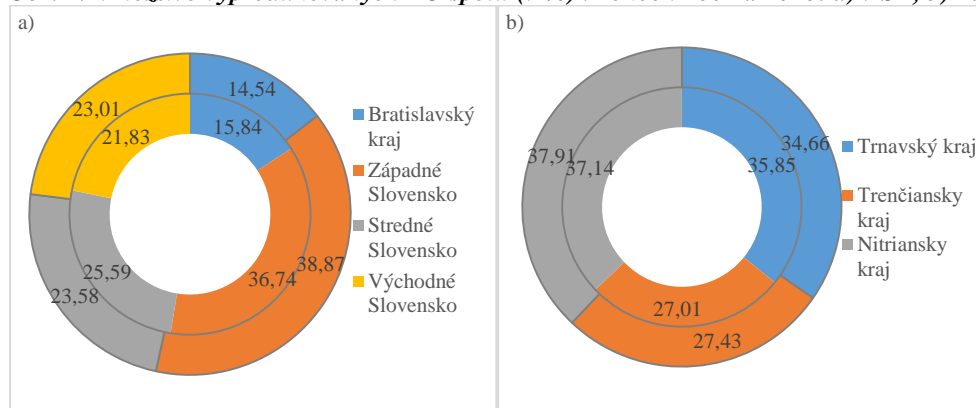
Tab. 1: Rast (-pokles) množstva komunálneho odpadu na 1 obyvateľa v Nitrianskom kraji vo vybraných rokoch

Rok	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Rast (%)	6,50	3,30	4,51	1,15	3,22	-1,87	2,26	8,52

Zdroj: Štatistický úrad SR (2020c); vlastné spracovanie

Počas rokov 2002-2018 priemerná hodnota vyprodukovaného KO spolu v SR predstavovala hodnotu 1 774 822 ton/rok. Množstvo vyprodukovaného KO odpadu v rámci jednotlivých krajov je naznačené na Obr. 1.

Obr. 1: Množstvo vyprodukovaných KO spolu (v %) v rokoch 2002 a 2018: a) v SR, b) Západné Slovensko

Zdroj: Štatistický úrad SR (2020c); vlastné spracovanie

Pozn.: 2002-vnútorň prstenec grafu, 2018-vonkajší prstenec grafu

V Nitrianskom kraji sa za sledované obdobie (2002-2018) vyprodukovalo priemerne ročne 251 270 ton KO (Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2019, 2020). Z hľadiska množstva KO v roku 2002 sa Nitriansky kraj v rámci jednotlivých krajov Slovenska zaradil na 3. miesto (208 016 ton, 13,65 %) po Bratislavskom kraji (241 462 ton, 15,84 %) a po Žilinskom kraji (208 846 ton, 13,70 %).

V roku 2018 bol Nitriansky kraj v množstve KO spolu na 1. mieste (342 588 ton), na 2. mieste bol Bratislavský kraj (338 169 ton) a 3. mieste bol Trnavský kraj (313 247 ton) (Štatistický úrad SR, 2020a). V roku 2018 v porovnaní s rokom 2002 došlo na Slovensku k nárastu množstva KO spolu o 52,53 % t.j. nárast odpadu na 2 325 178 ton (Tab. 2).

Tab. 2: Vývoj druhov odpadov na Slovensku a v Nitrianskom kraji v rokoch 2002 a 2018 (v tonách)

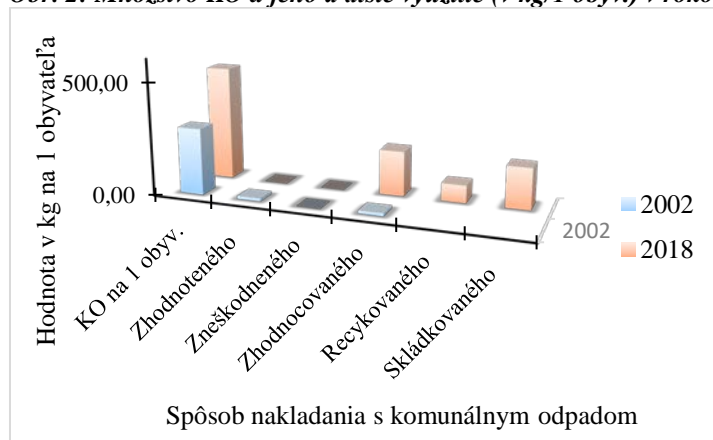
Druh odpadu	Slovenská republika		Nitriansky kraj	
	2002	2018	2002	2018
Množstvo KO spolu	1 524 404	2 325 178	208 016	342 588
Separovane zbierané zložky KO	46 138	628 994	5 654	80 429
Separovane zbierané zložky KO z toho: NO	1 196	14 601	250	926
Odpady zo záhrad a parkov	79 651	206 223	41 259	45 969
Komunálny odpad iné	1 323 325	1 418 871	183 335	205 958
Komunálne odpady iné z toho zmesný odpad	1 058 770	1 174 064	143 467	168 685
Drobné stavebné odpady	75 291	71 089	6 638	10 232

Zdroj: Štatistický úrad SR (2020a); vlastné spracovanie;

Pozn.: KO=komunálny odpad, NO=nebezpečný odpad

Nakladanie s odpadom je hlavným problémom, najmä preto, že nesprávne zaobchádzanie s odpadom spôsobuje zvýšené poškodenie životného prostredia (Dileep, 2007). Porovnanie množstva KO vzniknutých v Nitrianskom kraji (v kg na 1 obyv.) z hľadiska ich ďalšieho využitia je znázornené na Obr. 2. V roku 2018 vzrástla miera zhodnoteného KO z celkového KO o 34,74 % a o rovnaké percento poklesla miera zneškodneného KO (-34,79 %). Podiel zhodnocovaného KO z celkového KO vzrástol o 34,77 %, miera recyklácie KO bola 39,54 % a miera skládkovania KO predstavoval 60,41 %. Pri porovnaní zloženia KO v sledovaných rokoch (2002 a 2018) v rámci Nitrianskeho kraja došlo k rastu separovane zbieraných zložiek KO (1 322,51 %); odpadov zo záhrad a parkov (271,05 %); separovane zbieraných zložiek KO z toho: nebezpečného odpadu (270,40 %); iných KO (93,63 %); drobných stavebných odpadov (54,14 %) a iných KO – zmesný odpad (17,58 %). Separovane zbierané zložky KO v uvedenom období narástli v SR o 1 263,29 % a v Nitrianskom kraji o 1 322,52 %. Separácia je jednou z možností ako znižovať množstvo odpadov. V prípade KO záleží na jeho vlastnostiach a chemickom zložení.

Obr. 2: Množstvo KO a jeho ďalšie využitie (v kg/1 obyv.) v rokoch 2002 a 2018

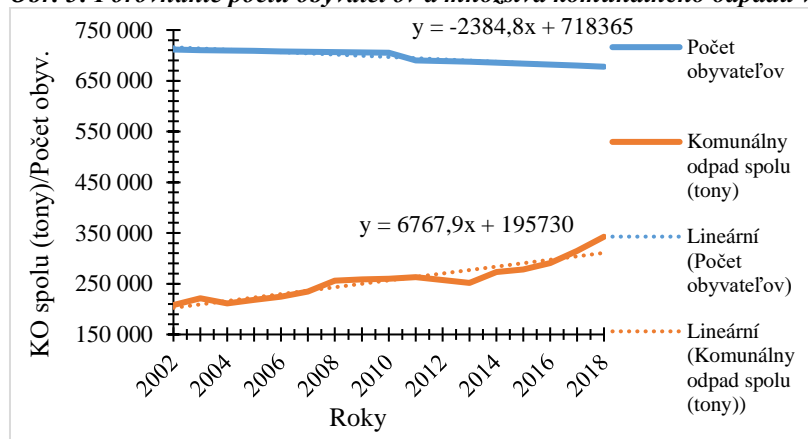
Zdroj: Štatistický úrad SR (2020c); vlastné spracovanie

3.2 Faktory ovplyvňujúce množstvo a zloženie komunálnych odpadov v Nitrianskom kraji

Na množstvo a zloženie KO vplyvajú mnohé faktory ako napr.: počet obyvateľov a hustota osídlenia, veľkosť a typ sídelnej jednotky, funkcie sídelnej jednotky, stupeň bytových domov a to všetko podľa úrovne obyvateľstva, zvykov a životného štýlu (Drewett, Rossi, 1981; Kamaruddin et al., 2017).

3.2.1 Počet obyvateľov Nitrianskeho kraja a hustota osídlenia

V roku 2018 mal Nitriansky kraj 676 672 trvalo bývajúcich obyvateľov. Počet obyvateľov od roku 2002 postupne klesá. Postupné znižovanie počtu obyvateľov ako uvádzajú Ďatelinková et. al. (2015) sa začalo v Nitrianskom kraji už po roku 1991 a dôvodom bola zmena základných demografických procesov.

Obr. 3: Porovnanie počtu obyvateľov a množstva komunálneho odpadu v Nitrianskom kraji (2002-2018)

Zdroje: Štatistický úrad SR (2020a); vlastné spracovanie

V Nitrianskom kraji sa v roku 2018 počet trvalo bývajúcich obyvateľov znížil o 31 732 obyvateľov pri porovnaní so sčítaním pred pätnástimi rokmi. Z Obr. 3 vyplýva, že s pokles obyvateľov v Nitrianskom kraji sa nezobrazil na poklese množstva KO za sledované obdobie, ale došlo k jeho nárastu. Počet obyvateľov v Nitrianskom kraji každoročne klesá (-2 384 obyv./rok), ale množstvo KO ročne narastá o hodnotu 6 768 ton KO. Rast množstva odpadov môže preto súvisieť s faktormi ako sú veľkosť, typ a funkcie sídelnej jednotky a stupeň bytových domov. Vo všetkých okresoch Nitrianskeho kraja sa nepriaznivo prejavili regionálne rozdiely, ktoré vyplývali z koncentrácie výrobných kapacít, pracovných príležitostí a tiež bytovej výstavby (Ďatelinková et al., 2015). Najviac v okresoch Levice, Zlaté Moravce a Nové Zámky, kde bol zaznamenaný pokles počtu obyvateľov už v roku 2002 a pokračoval aj v ďalších rokoch. Poklesy počtu obyvateľov v porovnaní rokov 2002 a 2018 sú sumarizované v Tab. 3. Najväčší počet obyvateľov mal a stále má okres Nitra (rok 2002:163 565 obyv., rok 2018: 161 025 obyv.). Počet obyvateľov v okrese Nitra narastá v každom roku od roku 2012. V sledovanom období (2002-2018) sú výnimkou iba dva roky a to rok 2003 (163 548 obyv.) a 2011 (159 005 obyv.), kedy nastal aj v tomto okrese pokles počtu obyvateľov. Stav súvisiaci s poklesom počtu obyvateľov v okrese Nitra nemal vplyv na zníženie množstva komunálnych odpadov.

Tab. 3: Vývoj počtu bývajúcich obyvateľov v okresoch Nitrianskeho kraja (2002-2018)

OKRESY	Trvalo bývajúce obyvateľstvo spolu					Index poklesu (%)	Pokles (%)
	2002	2006	2010	2014	2018		
Komárno	108 294	43 045	106 636	103 709	102 295	94,46	-5,54
Levice	119 790	107 037	117 765	113 913	111 761	93,30	-6,70
Nitra	163 565	118 695	164 597	160 040	161 025	98,45	-1,55
Nové Zámky	149 165	163 768	146 047	142 964	140 171	93,97	-6,03
Šaľa	53 937	147 703	53 937	52 938	52 158	96,70	-3,30
Topoľčany	74 016	54 196	74 000	71 847	70 617	95,41	-4,59
Zlaté Moravce	43 545	74 054	42 679	41 251	40 665	93,39	-6,61

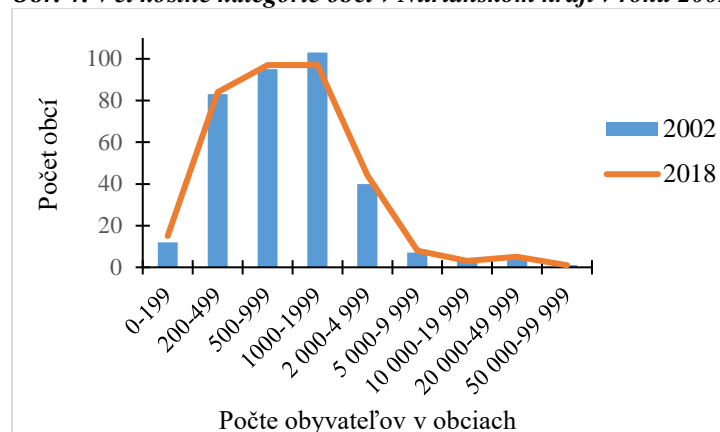
Zdroj: Štatistický úrad SR (2020c); vlastné spracovanie

Hustota obyvateľov Nitrianskeho kraja prepočítaná na 1 km² sa v období rokov 2002-2018 menila. Kým v roku 2002 žilo v Nitrianskom kraji na 1 km² 112 obyv., v roku 2018 to bolo 107 obyv. (Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2019, 2020). Nitriansky kraj s hustotou osídlenia na 1 km² je piatym najobývanejším krajom SR (OÚ Nitra, 2016). Osídlenie okresov Nitrianskeho kraja možno v sledovanom období charakterizovať ako nerovnomerné. V roku 2011 bola v Nitrianskom kraji najväčšia hustota obyvateľstva v Nitrianskom okrese (182,8 obyv./km²) a najnižšia v okrese Levice (74,4 obyv./km²). Hustota obyvateľov na km² sa postupne znižovala vo všetkých okresoch. V roku 2018 v Nitrianskom kraji najväčšiu hustotu mal okres Nitra (185 obyv./km²), čo predstavuje pokles oproti roku 2002 o 1 %, potom okres Šaľa (146 obyv./km²) a na treťom mieste bol okres Topoľčany (118 obyv./km²). Najmenšiu hustotu mal v roku 2018 okres Levice (72 obyv./km²) (Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2019, 2020). Ako uvádza Bretschger (2017), oblasti (regióny), ktoré majú väčší počet mestského obyvateľstva a vyššie ekonomické aktivity, vytvárajú väčší objem KO. Uvedená skutočnosť môže súvisieť so stavom v roku 2011, kedy vzrástlo množstvo KO, ktorý mohol mať spojenie s hustotou obyvateľstva práve v Nitrianskom okrese.

3.2.2 Veľkosť a typ sídelnej jednotky

Veľkosť a typ sídelnej jednotky (mesto, obec) to sú faktory, ktoré si vyžadujú účinné opatrenia v oblasti odpadového hospodárstva. Na území Nitrianskeho kraja najviac obyvateľov žije v okrese Nitra 161 025 (23,7 %). Najmenej obyvateľov 40 665 (6,0 %), žije na území okresu Zlaté Moravce. Prírastok obyvateľov v období 2002 v porovnaní s rokom 2018 nezaznamenal ani jeden z okresov Nitrianskeho kraja. V roku 2002 bolo v Nitrianskom kraji 350 obcí, v nasledujúcich rokoch (od roku 2003) sa ich počet zvýšil na 354 (15 mestských obcí a 339 vidieckych obcí). V roku 2018 oproti roku 2002 sa zvýšil počet obyvateľov v obciach s 2 000 a viac obyvateľmi o 1 % a v obciach s menej ako 1 999 obyvateľmi sa znížil ich počet o 2 %. V mestách žije 314 389 obyvateľov, čo je 46 %-ný podiel zo všetkých obyvateľov (OÚ Nitra, 2016). Ako uvádzajú Mykhnenko a Turok (2008), najväčší nárast komunálnych odpadov vzniká práve v obytných oblastiach, ktoré sú husto osídlené.

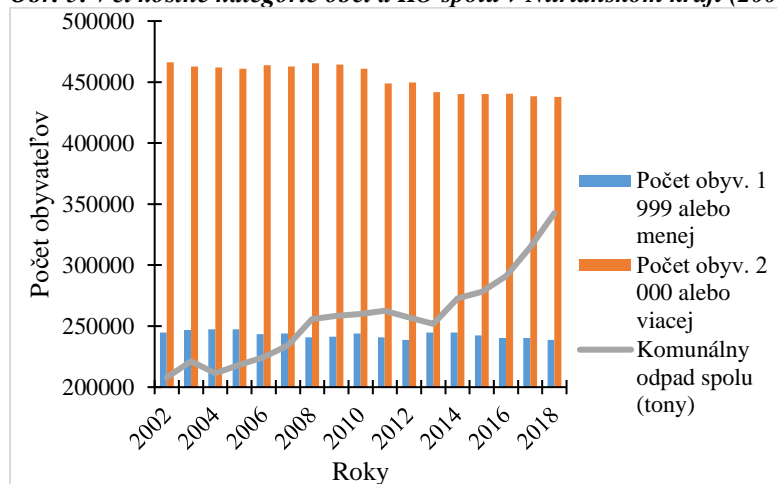
Obr. 4: Veľkostné kategórie obcí v Nitrianskom kraji v roku 2002 a 2018

Zdroj: Štatistický úrad SR (2020c); vlastné spracovanie

Pri počte obyvateľov Nitrianskeho kraja podľa veľkostných kategórií obcí môžeme vidieť pri porovnaní rokov 2002 a 2018, že obidve krivky sú s minimálnymi rozdielmi vo veľkostných kategóriách vidieckej obce malé (0-499) a v 2 veľkostných kategóriách mestských obcí 20 000-49 999, 50 000-99 999 (Obr. 4). Ak porovnáme dva roky (2002 a 2018) vo veľkostných kategóriách obcí, tak v roku 2018 nastal pokles vo veľkostnej kategórii obcí s 1 000-1 999 obyvateľmi a nárast vo veľkostnej kategórii obcí s 500-999 obyvateľmi. Do roku 2018 pribudlo 7 obcí vo veľkostnej kategórii s 1 000-1 999 obyvateľmi a znížil sa počet obcí o 1 obec vo veľkostnej kategórii obcí s 500-999 obyvateľmi.

Vo vývoji množstva KO spolu v Nitrianskom kraji možno pozorovať v sledovanom období plynulý nárast. Výnimkou sú roky 2004 (211 461 ton), 2012 (257 171 ton), 2013 (251 714 ton), kedy došlo k poklesu KO oproti predchádzajúcim rokom. Okrem veľkostných kategórií obcí (1 999 a menej, 2 000 a viac) sme sledovali veľkosti produkcie KO spolu v Nitrianskom kraji (Obr. 5). Na poklese KO sa v roku 2004 podieľali všetky veľkostné kategórie s výnimkou 1 999 a menej a 2 000- 4 999 obyvateľov. Na poklese KO sa v roku 2012 sa prejavil pokles vo veľkostných kategóriách obcí s počtom obyvateľov 1 000-1 999, 2000 a viac s výnimkou veľkostnej kategórie s 2 000-4 999 obyvateľmi. Na poklese KO (-2,12 %) sa v roku 2013 podieľal pokles vo veľkostných kategóriách obcí s počtom 1 000-1 999 obyvateľov a 2 000 a viac obyvateľov.

Obr. 5: Veľkostné kategórie obcí a KO spolu v Nitrianskom kraji (2002-2018)

Zdroj: Štatistický úrad SR (2020c); vlastné spracovanie

Z hľadiska veľkosti a typu sídelnej jednotky (mesto, obec) môžeme konštatovať, že vo veľkostnej kategórii 1 999 a menej obyvateľov bol najväčší pokles v roku 2006 (-1,57 %) a vo veľkostnej kategórii 2 000 a viac obyvateľov bol najväčší pokles v roku 2011 (-2,61 %). Najväčší pokles v počte veľkostných kategórií obcí nastal v roku 2018, kedy poklesol počet obcí o 25 % s počtom 10 000-19 999 obyvateľov a o 5,83 % vo veľkostných kategóriách obcí s počtom 1 000-1 999 obyvateľov. Z uvedených údajov je možné vysloviť záver, že veľkosť sídelnej jednotky má vplyv na množstvo komunálnych odpadov.

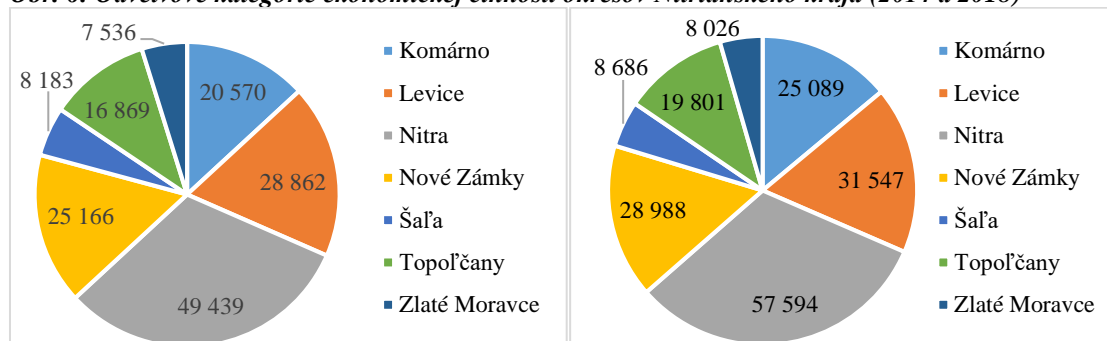
3.2.3 Funkcie sídelnej jednotky (priemyselná, poľnohospodárska)

Dôležitou súčasťou analýzy vzniku odpadov je ich produkcia podľa priemyselnej činnosti. V roku 2002 bolo v Nitrianskom kraji 335,8 tisíc ekonomicky aktívnych obyvateľov. Ich podiel tvoril menej ako polovicu trvalo bývajúceho obyvateľstva. V roku 2018 bolo v Nitrianskom kraji 343,8 tisíc ekonomicky aktívnych obyvateľov a v porovnaní s rokom 2002 tento stav klesol o jeden p. b. Kvalita životného prostredia Nitrianskeho kraja je určená prevahou poľnohospodárskeho využívania jeho územia bez veľkých znečisťovateľov a v slovenskom kontexte sa dá hodnotiť ako priemerná (OÚ Nitra, 2016). Ľudský dopyt po prírodných zdrojoch neustále rastie (Isman et al., 2017).

Na porovnanie podľa odvetví ekonomických činnosti sme si zvolili 2 roky (2014 a 2018) a to v nadväznosti na zákon NR SR č. 79/2015 Z. z. Podľa odvetví ekonomických činnosti Európskeho spoločenstva (SK NACE Rev. 2) najväčší podiel na celkovej zamestnanosti Nitrianskeho kraja mal v roku 2014 priemysel – spolu (32,67 %), veľkoobchod a maloobchod (13,71 %), verejná správa a obrana (8,53 %), vzdelávanie (8,51 %), doprava a skladovanie (6,86 %), zdravotníctvo a sociálna pomoc (6,40 %), stavebníctvo (5,05 %) a poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov (4,76 %) (OÚ Nitra, 2016). V roku 2018 nastal pokles oproti roku 2014 na celkovej zamestnanosti Nitrianskeho kraja v nasledovných činnostiach: veľkoobchod a maloobchod (-1,45 %), stavebníctvo (-1,35 %), poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov (-0,88%), priemysel-spolu (-0,41 %), finančné a poisťovacie činnosti (-0,33 %), verejná správa (-0,17 %), informácie a komunikácia (-0,6 %) a činnosti v oblasti nehnuteľností (-0,02 %). Najväčší nárast nastal v doprave a skladovaní (1,20 %) a v zdravotníctve a sociálnej pomoci (0,94 %). Najväčšie množstvá odpadov vznikajú najmä v priemysle a v stavebníctve.

Vplyv počtu obyvateľov na hospodársky rozvoj vychádza z toho, aký druh priemyslu je klasifikovaný ako náročný alebo menej náročný. Ľudské zdroje sú hlavnou náhradou za znížený vstup v priemyselných odvetviach. Na Obr. 6 sumarizujeme odvetvové kategórie ekonomickej činnosti spolu v okresoch Nitrianskeho kraja podľa priemerného evidenčného počtu zamestnancov. Ak z údajov porovnáme roky 2014 a 2018 je evidentný nárast priemerného počtu zamestnancov v jednotlivých okresoch Nitrianskeho kraja (Komárno: 21,97 %; Topoľčany: 17,38 %; Nové Zámky: 15,19 %; Nitra: 16,50 %; Levice: 9,30 %; Zlaté Moravce: 6,50 %; Šaľa: 6,15 %).

Obr. 6: Odvetvové kategorie ekonomické činnosti okresů Nitrianskeho kraja (2014 a 2018)

Zdroj: Štatistický úrad SR (2020b); vlastné spracovanie

3.2.4 Stupeň bytových domov

Bytová výstavba predstavuje proces výstavby bytov. Je súčasťou trhového ekonomického systému, participujú na nej viaceré subjekty, obyvateľstvo, domácnosti, firmy, vláda, atď. (Vidová, 2015). Podľa Ďatelinkovej et. al. (2015) domový fond Nitrianskeho kraja v roku 2002 tvorilo viac ako 173 000 domov (85 % obývaných). V období rokov 2002-2011 domový fond vzrástol o 1 071 domov a počet obývaných domov sa zvýšil o 2 046, čo predstavuje nárast o 0,7 p. b. V štruktúre obývaných domov mali najvyššie zastúpenie rodinné domy (135 522 t.j. 92,10 %). V Nitrianskom kraji v roku 2012 bolo v dokončených 1 652 bytov a v roku 2017 to bolo 1 591 bytov. V roku 2017 najviac bytov (657) bolo dokončených v okrese Nitra (okres Nové Zámky: 241 dokončených bytov, okres Zlaté Moravce: dokončených 170 bytov). Zo správy štatistického úradu (ŠÚ SR, 2020), medziročne počet dokončených bytov vzrástol o 11 %. Kvalita a kvantita bytového fondu sa od vzniku SR zvyšuje a posudzujeme ju na základe ukazovateľov ako počet začatých, dokončených a rozostavaných bytov, intenzita bytovej výstavby, vybavenosť domácností bytmi (Vidová, 2015). Intenzita bytovej výstavby vyjadrená pomerom počtu dokončených bytov na 1 000 obyvateľov v roku 2006 dosiahla hodnotu 2,68 dokončených bytov na 1000 obyvateľov, čo predstavuje jednu z najvyšších hodnôt za obdobie od roku 2002. Vo vývoji množstva KO spolu v Nitrianskom kraji možno pozorovať v sledovanom období plynulý nárast, čo môže súvisieť s rastom počtu bytov. Z hľadiska intenzity bytovej výstavby v roku 2006 sa táto hodnota odrazila aj v množstve drobných stavebných odpadov, ktoré dosiahli dve najvyššie hodnoty v rokoch 2005 (48,14 %) a 2007 (47,41 %). Ak porovnáme drobné stavebné odpady v rámci Slovenskej republiky v rokoch 2002 a 2018 tak došlo poklesu o 5,58 %. V Nitrianskom kraji sa zvýšila uvedená hodnota v roku 2018 o 54,14 % oproti roku 2002, čo môže súvisieť s prestavbou domov a „omladením“ bytového fondu.

4. Záver

Na kvantifikáciu trvalo udržateľného rozvoja uprostred stupňujúcej sa degradácie životného prostredia je veľmi dôležité sledovanie a hodnotenie faktorov, ktoré sa najviac podieľajú na zvyšovaní množstva KO. Sledovali sme faktory ako počet obyvateľov a hustota osídlenia, veľkosť, typ a funkcie sídelnej jednotky a stupeň bytových domov, ktoré okrem iných vplyvajú na množstvo a zloženie komunálneho odpadu. Na základe spracovaných údajov týkajúcich sa Nitrianskeho kraja za roky 2002 až 2018 aj napriek tomu, že klesá počet obyvateľov kraja množstvo KO v kraji rastie. Uvedený stav súvisí s rastúcim počtom mestského obyvateľstva a vyššími ekonomickými aktivitami, ktoré vytvárajú väčšie množstvo KO. Veľkosť a typ sídelnej jednotky (mesto, obec) sa tiež podieľa na zvyšujúcom množstve komunálneho odpadu. Pri porovnaní funkcie sídelnej jednotky, vychádzajúc z údajov za sledované roky je evidentný nárast priemerného počtu zamestnancov v jednotlivých okresoch Nitrianskeho kraja čo súvisí aj s predĺžením veku zamestnancov pri odchode do dôchodku. Z hľadiska intenzity bytovej výstavby možno pozorovať v sledovanom období plynulý nárast bytov, čoho výsledkom je rast počtu dokončených bytov ako aj rast počtu obývaných domov. Stav v bytovej výstavbe súvisí s ekonomickým zabezpečením, úrovňou obyvateľstva a so životným štýlom v kraji.

Je dôležité, aby sa v každom regióne (kraji, okrese) sledoval okrem hospodárskeho rastu aj hospodársky rozvoj a populačný rast. Technická realizovateľnosť, environmentálny prístup a ekonomické hľadiská sa musia premietť do všetkých činností v odpadovom hospodárstve jednotlivých krajov Slovenskej republiky a v ich okresoch.

Literatúra

- [1] BRETSCHGER, L., (2017). Climate policy and economic growth. *Resource and Energy Economics*, vol. 49, issue C, pp. 1-15. ISSN 0928-7655. DOI 10.1016/j.reseneeco.2017.03.002.

- [2] CONNETT, P., CONNETT, E., (2002). Zero waste: a new vision for the 21st century. *Waste Not*, #463. [online]. [cit. 2020-04-28]. Dostupné z: http://www.grrn.org/zerowaste/articles/21st_cent_vision_zw.html.
- [3] ČERMÁK, O., (2007). *Odpadové hospodárstvo: Spôsoby zberu a odstraňovania odpadov*. Bratislava: STU. ISBN 978-80-227-2662-7.
- [4] ČERMÁK, O. et al., (2008). *Životné prostredie*. Bratislava: STU. ISBN 978-80-227-2958-1.
- [5] DILEEP, M. R., (2007). Tourism and Waste Management: A Review of Implementation of “Zero Waste” at Kovalam. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, vol. 12, no. 4, pp. 377-392. ISSN 1741-6507. DOI 10.1080/10941660701823314.
- [6] DREWETT, R., ROSSI, A., (1981). General urbanisation trends in Western Europe. In Klaassen, L. H., Molle, W. T. M., Paelinck, J. H. P., (eds.). *Dynamics of urban development*. Aldershot: Gower, pp. 119–136.
- [7] ĎATELINKOVÁ, S., KVALTÝN, R., LAZAREKOVÁ, A., RAKOVSKÁ, E., (2015). *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011*. Nitra: ŠÚ SR. ISBN 978-80-8121-447-9.
- [8] FESZTEROVÁ, M., NĚMETHOVÁ, J., (2019). Vývoj množstva komunálneho odpadu na Slovensku a v Nitrianskom kraji v rokoch 2002–2017. In XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, pp. 690-698. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI 10.5817/CZ.MUNLP210-9268-2019-87.
- [9] ISMAN, M., ARCHAMBAULT, M., RACETTE, P., KONGA, CH. N., LIAQUE, R. M., LIN, D., IHA, K., QUELLET-PLAMONDON, C. M. (2017). Ecological Footprint Assessment for targeting climate change mitigation in cities: A case study of 15 Canadian cities. *Journal of Cleaner Product.*, vol. 174, pp. 1032-1043. ISSN 1879-1786. DOI 10.1016/j.jclepro.2017.10.189.
- [10] KAMARUDDIN, M. A., YUSOFF, M. S., RUI, L. M., ISA, A. M., ZAWAWI, M. H., ALROZI, R., (2017). An overview of municipal solid waste management and landfill leachate treatment: Malaysia and Asian perspectives. *Environmental Science and Pollution Research*, vol. 24, no. 35, pp. 26988-27020. ISSN 1614-7499. DOI 10.1007/s11356-017-0303-9.
- [11] MARTINICO-PEREZA, M. F. G., SCHANDL, H., TANIKAWAA, H., (2018). Sustainability indicators from resource flow trends in the Philippines. *Resources, Conservation and Recycling*, vol. 138, no. 5, pp. 74–86. ISSN 0921-3449. DOI 10.1016/j.resconrec.2018.07.003.
- [12] MYKHENKO, V., TUROK, I., (2008). East European cities – patterns of growth and decline, 1960–2005. *International Planning Studies*, vol. 13, no. 4, pp. 311–342. ISSN 1469-9265. DOI 10.1080/13563470802518958.
- [13] OÚ Nitra, (2016). *Program odpadového hospodárstva Nitrianskeho kraja na roky 2016-2020*. [online]. [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: <https://www.minzp.sk/files/sekcia-enviromentalneho-hodnotenia-riadenia/odpady-a-obaly/registre-a-zoznamy/poh-nitrianskeho-kraja-roky-2016-2020.pdf>.
- [14] MŽP SR, (2015). *Program odpadového hospodárstva Slovenskej republiky na roky 2016-2020*. [online]. [cit. 2020-04-28]. Dostupné z: https://www.minzp.sk/files/sekcia-enviromentalneho-hodnotenia-riadenia/odpady-a-obaly/registre-a-zoznamy/poh-sr-2016-2020_vestnik.pdf.
- [15] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2020a). *DATAcube. Životné prostredie-Množstvo komunálneho odpadu* [online]. [cit. 2020-03-21]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk>.
- [16] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2020b). *STATdat. Odvetvové štatistiky* [online]. [cit. 2020-02-12]. Dostupné z: <http://statdat.statistics.sk/>.
- [17] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2020c). *Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2019*. Bratislava: Ústredie ŠÚ SR. ISBN 978-80-8121-752-4.
- [18] VIDOVÁ, J., (2015). Bytová výstavba v Slovenskej republike. *Finančné trhy*, C. 2/2015, pp. 1-17. ISSN 1336-5711.
- [19] Vyhláška MŽP SR č. 284/2001 Z. z., ktorou sa ustanovuje Katalóg odpadov.
- [20] Zákon NR SR č. 223/2001 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [21] Zákon NR SR č. 79/2015 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [22] Zákon NR SR č. 221/1996 Z. z. o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky.

Publikované výsledky v práci vznikli s podporou Európskeho spoločenstva v rámci projektu: Vybudovanie výskumného centra „AgroBioTech“, projekt číslo 26220220180 a v rámci riešenia projektu KEGA č. 029UKF-4/2020.

POTENCIÁL PRE PESTOVANIE ENERGETICKÝCH PLODÍN - OBNOVITEĽNÉHO ZDROJA ENERGIE VO VYBRANÝCH REGIÓNOCH SLOVENSKA

Potential for growing energy crops- renewable energy source in selected
regions of Slovakia

JARMILA MAKOVNÍKOVÁ ¹

BORIS PÁLKA ¹

STANISLAV KOLOŠTA ²

FILIP FLAŠKA ²

¹ Výskumný ústav pôdoznanectva a ochrany pôdy | ¹Soil Conservation and Research Institute
Národné poľnohospodárske a potravinárske centrum | National Agricultural and Food Centre
✉ Trenčianska 55, 821 09 Bratislava, Slovak Republic
E-mail: jarmila.makovnikova@nppc.sk, boris.palka@nppc.sk

²Katedra verejnej ekonomiky a reg. rozvoja | ²Depart. of Public Economy and Regional Develop.
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | Matej Bel University in Banská Bystrica
✉ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic
E-mail: stanislav.kolosta@umb.sk, filip.flaska@umb.sk

Anotácia

Cieľom príspevku bolo odhadnúť potenciál a reálne využívanie poľnohospodárskych pôd pre pestovanie rýchlorastúcich drevín vo vybraných regiónoch Slovenska podľa NUTS 4. Pre analýzu potenciálu boli vybraté štyri modelové okresy, ktoré sú lokalizované v rôznych klimatických oblastiach a rôznych pôdno-ekologických podmienkach tak, aby odrážali rôznorodosť a možnosti využívania prírodného kapitálu na Slovensku. V modelových okresoch uvádzame zastúpenie kategórií poľnohospodárskych pôd podľa kvality a vhodnosti pre pestovanie rýchlorastúcich drevín. Odhadujeme potenciál poľnohospodárskych pôd pre pestovanie rýchlorastúcich drevín v hektároch. Príspevok načrtáva zjednodušený ekonomický scenár a možný vplyv rozmachu pestovania rýchlorastúcich drevín na zamestnanosť vo vybraných okresoch Slovenska.

Kľúčové slová

energetické plodiny, región, potenciál, rýchlo rastúce dreviny

Annotation

The aim of the paper was to estimate the potential and real utilization of agricultural land for growing fast-growing trees in selected regions of Slovakia - NUTS 4 level. Four model districts, which are located in different climatic areas and different soil-ecological conditions, were chosen for the analysis. In model districts we present the representation of categories of agricultural land according to its quality and suitability for growing fast-growing trees. We estimate the potential of agricultural land for growing fast-growing trees in hectares. The paper outlines a simplified economic scenario and the possible impact of the higher growing of fast growing trees on employment in selected districts of Slovakia.

Key words

energy crops, region, potential, fast growing trees

JEL classification: O13, R11

1. Úvod

Závazným cieľom Európskej únie do roku 2030 je dosiahnuť 32 %-ný podiel energie z obnoviteľných zdrojov (OZE) na hrubej konečnej energetickej spotrebe. V roku 2004 tento podiel predstavoval len 8,5 %, v roku 2017 dosiahol podiel OZE v rámci celej Európskej únie úroveň 17,5 % a v roku 2018 podľa správy Eurostatu dosiahol 18 %, pričom najvyššie podiely OZE si udržiujú severské a pobaltské krajiny (Eurostat, 2018, Hecl, Tóth, 2020). Využívanie obnoviteľných zdrojov energie má však význam nielen v oblasti ekonomickej a strategickej, ale aj v oblasti ochrany životného prostredia (Pierce, Lal, 1991, Pierce, Larson, 1993, Gonda a kol., 2010). Agroekosystémy, ktoré sú kľúčové predovšetkým pri zabezpečovaní potravinovej bezpečnosti, majú svoj nezastupiteľný význam aj v sektore energetiky, konkrétne pri využívaní poľnohospodárskej pôdy na pestovanie energetických plodín (Porvaz a kol., 2010). Porasty rýchlorastúcich drevín (topoľ, vrbá, agát, osika, jelša), ako aj jednoročných a viacročných energetických plodín, tvoria perspektívny zdroj palivovej biomasy. Využitie biomasy ako OZE je možné posudzovať z energetického hľadiska, ekonomického, pôdohospodárskeho aj environmentálneho (Bartko, 2011). Agroekosystémové služby sú špecifické, človek služby agroekosystémov nielen využíva, ale aj sám prispieva rôznou činnosťou alebo vstupmi (dodávku živín, ľudskú prácu a pod.) do fungovania ekosystému (Makovníková a kol., 2017). Pestovanie energetických plodín na poľnohospodárskej pôde je súčasťou zásobovacej ekosystémovej služby agroekosystémov (Coates a kol., 2013). Zásobovacie ekosystémové služby možno charakterizovať ako hmotné produkty alebo tovary, ktoré ľudstvo priamo využíva (Dominati a kol., 2010). Pestovanie energetických plodín prispieva k zníženiu skleníkových plynov sekvestráciou uhlíka, čím pozitívne ovplyvňuje regulačnú ekosystémovú službu - reguláciu klímy, pozitívny vplyv má aj na filtráciu polutantov a reguláciu vodného režimu, vplýva aj na zachovanie biodiverzity a predovšetkým zabraňuje spustnutiu menej produkčných pôd (Burkhard a kol., 2012, Makovníková a kol., 2017, Kanianska a kol., 2016). Najväčší podiel technicky využiteľného potenciálu zo všetkých OZE v SR má biomasa (44 %). Z ťažiskového hľadiska slovenského pôdohospodárstva je potrebné biomasu považovať za významný prostriedok umožňujúci zvýšenie konkurencieschopnosti produktov agrárneho sektora, pričom synergicky rieši dôležité oblasti národného hospodárstva, ako je napríklad znižovanie nezamestnanosti, revitalizácia vidieka, udržateľný rozvoj či zvyšovanie kvality životného prostredia (Kološta, Flaška, 2016).

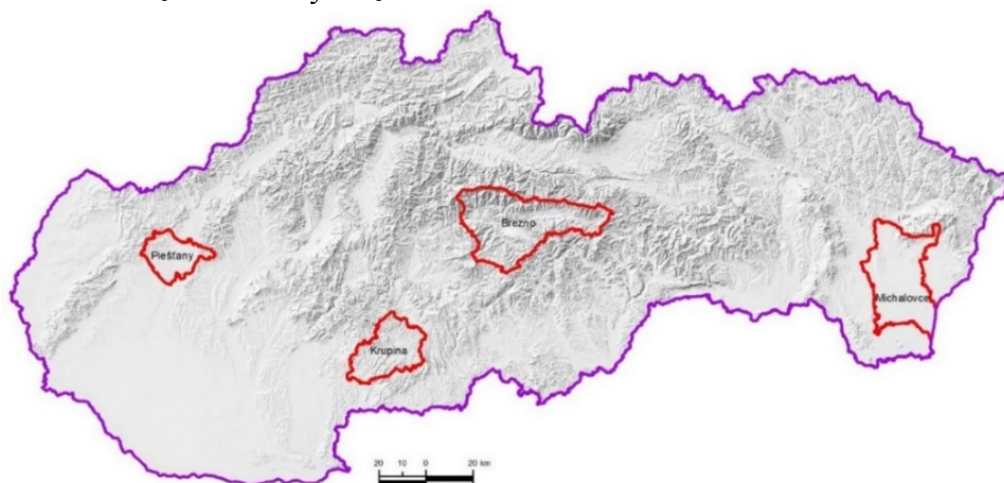
Energetické porasty možno zakladať na plochách menej vhodných a nevhodných pre klasickú poľnohospodársku činnosť, na pôdach kontaminovaných, vhodných len na produkciu pre nepotravinárske účely a tiež na zdevastovaných plochách v priemyselných aglomeráciách. Klimatické podmienky Slovenska sú najvhodnejšie pre pestovanie nasledovných druhov rýchlorastúcich drevín: topole, vrby, jelše, lípy, liesky, jarabiny, brezy, smrekovce (Jandačka, Malcho 2007). Rýchlorastúce dreviny majú krátku dobu medzi výsadbou a ťažbou (pohybuje sa medzi 2 -5 rokmi), ročne dokážu vyprodukovať značný objem biomasy, napríklad vrby môže dosiahnuť v klimatických podmienkach Slovenska až 15 ton suchej hmoty na hektár za rok, čo je vynikajúca úrodnosť (Jandačka a kol., 2011). Dočasné vyčlenenie poľnohospodárskych pôd na účely pestovania nepoľnohospodárskych plodín je podmienené vypracovaním ich spätnej rekultivácie, čím sa zamedzí úbytku poľnohospodárskej pôdy.

Cieľom príspevku je odhadnúť potenciál a reálne využívanie poľnohospodárskych pôd pre pestovanie rýchlorastúcich drevín (ako obnoviteľných zdrojov energie) vo vybraných regiónoch Slovenska.

2. Materiál a metódy

Agroekosystémy, ktoré poskytujú služby, sú označované ako prírodný kapitál (Costanza a kol., 1997), čím dochádza k prepojeniu hospodárstva s jeho ekologickými rozmermi. Pre analýzu potenciálu agroekosystému poľnohospodárskych pôd pre pestovanie rýchlorastúcich drevín a jeho reálneho využitia boli vybraté štyri modelové regióny na úrovni NUTS 4, štyri okresy. Vybrané okresy sú lokalizované v rôznych klimatických oblastiach a rôznych pôdno-ekologických podmienkach tak, aby odrážali rôznorodosť a možnosti využívania prírodného kapitálu na Slovensku.

Obr. 1: Lokalizácia modelových území

Zdroj: Makovníková, Pálka (2019)

Na modelové územie Krupina zasahujú od severozápadu Štiavnické vrchy, od severovýchodu Krupinská planina a od juhu Ipeľská pahorkatina. Je výškovo členité s 96% územia do 600 m n.m., z toho 60% od 300-600 m n.m. Na rovine sa nachádza 26% výmery a na plochách s miernym sklonom polovica. Na väčšine územia je veľmi teplá (58,9%) a mierne teplá (36,6%) klíma. Modelové územie Michalovce ako súčasť Východoslovenskej nížiny je výškovo homogénne, formované tokmi početných riek, zo severu ohraničené Vihorlatskými vrchmi. 96% územia je do nadmorskej výšky 300 m n.m. a 92% územia na rovine, s prevažne teplou (99,4% územia) až mierne teplou klímou. Územie okresu Brezno je tvorené na severnej strane po celej dĺžke južnými svahmi hrebeňa Nizkých Tatier, na južnej strane masívom Poľany a Veporskými vrchmi a v centrálnej časti Horehronským podolím. Od východu čiastočne zasahuje Spišsko-gemerský kras. Prevažná časť okresu sa nachádza v nadmorskej výške nad 600 m n.m. (88,6 % plochy územia) s najnižším bodom vo výške 406 m n.m. S tým súvisí prevaha chladnej klímy na väčšine územia (86,9% výmery). Okres Piešťany sa rozprestiera v severnom okraji Podunajskej nížiny v časti Trnavskej pahorkatiny. Ohraničujú ho pohoria Malé Karpaty na západe a tiahnu sa na severovýchod a Považský Inovec na východe. Do nadmorskej výšky 300 m n.m. sa nachádza 83,5% územia a na 95,7% výmery je veľmi teplá klíma.

Potenciál prírodného kapitálu, poľnohospodárskej pôdy pre pestovanie rýchlorastúcich drevín, bol stanovený podľa Zákona 220/2004 Z.z. o ochrane a využívaní poľnohospodárskej pôdy a o zmene Zákona č. 245/2003 Z.z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia a o zmene a doplnení niektorých zákonov, §18a s využitím dát Komplexného prieskumu pôd (podľa NPPC/VUPOP) a bonitovaných pôdnoekologických jednotiek (BPEJ), ktoré sú súčasťou bonitačného informačného systému (Džatko, Sobocká, 2009). Pri identifikácii reálneho využitia potenciálu poľnohospodárskych pôd pre pestovanie rýchlorastúcich drevín sme využili systém LPIS (Land Parcel Identification System), ktorý je jedným z piatich komponentov Integrovaného administratívneho a kontrolného systému (IACS) a je nevyhnutným predpokladom subvencií v rezorte pôdohospodárstva z fondov EÚ a systém GSAA (Geopriestorovej žiadosti o podporu) (podľa NPPC/VUPOP).

Podmienkou pre pestovanie rýchlorastúcich drevín na Slovensku je minimálna výmera plochy 1000 m² na dobu najviac 20 rokov. Na založenie porastu rýchlorastúcej dreviny je možné využiť poľnohospodársku pôdu, ktorá je zaradená podľa kódu BPEJ do 5. až 9. skupiny kvality, ako aj pôdu, ktorá je kontaminovaná a je zaradená podľa kódu BPEJ do 3. alebo 4. skupiny kvality ak sa pôda nachádza v záplavovom území, je zamokrená alebo je vystavená veternej erózii. Výnimku tvoria pôdy zaradené v 3. až 5. stupňa ochrany prírody a krajiny (Zákon č.220/2004 Z.z.).

3. Výsledky a diskusia

Poľnohospodársky pôdny fond Slovenska môžeme principiálne rozdeliť do troch základných skupín podľa využitia, a to na primárnu poľnohospodársku pôdu (cca 56 % poľnohospodárskej pôdy), sekundárnu poľnohospodársku pôdu (cca 29 % poľnohospodárskej pôdy) a ostatnú (pôdu, ktorá nie je registrovaná v LPIS, ale patrí do poľnohospodárskeho pôdneho fondu) poľnohospodársku pôdu (cca 15 % poľnohospodárskej pôdy) (Vilček, 2011). Vhodnou alternatívou pre využitie menej produkčnej poľnohospodárskej pôdy s nízkou rentabilitou pre produkciu potravín je pestovanie energetických plodín, napríklad rýchlorastúcich drevín, prípadne jej využitie v agroturistike pre športové, turistické a rekreačné účely. Podľa kategorizácia poľnohospodárskych pôd Slovenska podľa vhodnosti pestovania plodín (Vilček, 2011) je na Slovensku 38,6 % vhodných pôd pre

pestovanie rýchlorastúcich vrb a topoľov. Podľa výsledkov NPPC/Výskumného ústavu pôdoznanectva a ochrany pôdy je celková výmera pôd vhodných pre pestovanie energetických drevín a bylín – ostatný PPF 369 088 ha (zdroj:vupop.sk), z toho na takmer 100 000 ha je možné reálne využiť pre zakladanie porastov rýchlorastúcich drevín. Porasty rýchlorastúcich drevín na Slovensku zaberali plochu 120,3 ha v roku 2013 (VUPOP) a 2028 ha z výmery pôd evidovaných v systéme LPIS v roku 2018. Výmera rýchlorastúcich drevín v ČR vzrástla od roku 2004 z 87,9 ha na 2862 ha v roku 2017 (Soušek a kol. 2019). Charakteristika pôdneho fondu, ako zložky prírodného kapitálu, v modelových okresoch je uvedená v Tab.e 1 (stav k 31.12. 2018).

Tab. 1: Zastúpenie kategórií poľnohospodárskych pôd v modelových okresoch

Okres	Poľnohospodárska pôda v ha	Poľnohospodárska pôda evidovaná v systéme LPIS v ha		
		Celkovo	Zastúpenie skupín kvality pôdy	
			1 až 4	5 až 9
Krupina	35243,5	24896,50	2057,45	22839,05
Michalovce	73641,7	61703,70	485,45	61218,25
Brezno	34577,8	20677,80	0,00	20677,8
Piešťany	27772	21980,00	13975,00	8005,00

Zdroj: vlastné spracovanie na základe dat ČSÚ (2018a)

Celková výmera poľnohospodárskych pôd je najvyššia v okrese Michalovce, nasleduje okres Krupina, Brezno a Piešťany (tab. 1). V okrese Brezno patrí celá výmera pôd medzi horské oblasti a spomedzi hodnotených okresov je aj najvyššia výmera pôd zaradených medzi chránené územia. Najvyššia výmera primárnej poľnohospodárskej pôdy, prednostne určenej pre výrobu potravín, je v okrese Piešťany (85 % PPF), v okrese Brezno je potrebné pri zabezpečení produkcie potravín využívať aj sekundárny PPF. Výrazné rozdiely sú v zastúpení skupín kvality pôd. Najvyšší podiel skupín kvality pôdy 1 až 4 je v okrese Piešťany (63,6 %), v okrese Brezno sa vzhľadom na jeho klimatické podmienky pôdy v tejto kvalite nenachádzajú. Pôdy zaradené do skupiny kvality 5 až 9 zaberajú najväčšiu plochu v okresoch Brezno (100 %) a Krupina (99,22 %).

Potenciál poľnohospodárskych pôd pre pestovanie rýchlorastúcich drevín, využitie poľnohospodárskej pôdy na energetické účely stanovený podľa Zákona č. 245/2003 Z.z. s využitím databázy LPIS a potenciál ostatných poľnohospodárskych pôd stanovený ako rozdiel celkového poľnohospodárskeho fondu a poľnohospodárskej pôdy evidovanej v systéme LPIS sú uvedené v Tab.e 2.

Tab. 2: Potenciál poľnohospodárskych pôd pre pestovanie rýchlorastúcich drevín v modelových okresoch

Okres	Potenciál pre pestovanie RRD		
	pôdy evidované v LPIS v ha	Ostatná plocha v ha	Celkový potenciál v ha
Krupina	22839,05	10347	33186,05
Michalovce	61218,25	11938	73156,25
Brezno	20677,80	13900	34577,8
Piešťany	8005,00	2792	10797

Zdroj: vlastné spracovanie na základe dat ČSÚ (2018a)

Ostatná plocha, vhodná pre využitie aj na pestovanie RRD, klesá v sledovaných okresoch v poradí Brezno (40 % z celkovej výmery poľnohospodárskej pôdy) > Krupina (29 %) > Michalovce (16 %) > Piešťany (10 %).

Tab. 3: Celkový potenciál poľnohospodárskych pôd pre pestovanie rýchlorastúcich drevín v modelových okresoch v kontexte s reálne využívanou plochou na pestovanie rýchlorastúcich drevín

Okres	Celkový potenciál v ha	Plochy využívané na pestovanie RRD v ha			Celová plocha využívaná na pestovanie RRD v ha
		topoľ	vřba	breza	
Krupina	33186,05	162,2	0,0	1,2	163,4
Michalovce	73156,25	3,6	10,3	0,0	13,9
Brezno	34577,8	0,0	0,0	0,0	0,0
Piešťany	10797	1,4	0,0	0,0	1,4

Zdroj: vlastné spracovanie s využitím databázy GSAA

RRD sú v súčasnosti pestované len na veľmi nízkej výmere z celkovej potenciálne možnej výmery poľnohospodárskych pôd. V sledovaných okresoch sa nachádzajú vhodné pôdy vo vyhovujúcich klimatických podmienkach (predovšetkým fluvizeme a kambizeme) pre pestovanie RRD, ich potenciál je však slabo využitý, v okrese Krupina je to 1,6 % z ostatnej plochy, v okrese Michalovce 0,1 % a v okrese Piešťany len 0,05 % z

potenciálně vhodnej výmery ostatných plôch. Hodnotenie indikátorov kvality pôdy pri novom spôsobe využívania poľnohospodárskych pôd je nevyhnutnou súčasťou ich správneho využívania na energetické účely.

V budúcnosti môže mať v oblasti pestovania energetických plodín na Slovensku rozvoj fyto-masy zámerne pestovanej na spaľovanie rastúcu tendenciu, pričom by takémuto konaniu mal stále prináležať len okrajový agronomický význam (Tóth, Stričík, Kuffa, 2015).

Vychádzajúc zo štruktúrovaného rozhovoru s pestovateľom rýchlorastúcich drevín, (ktorý si praje ostať v anonymite) a z prác autorov (Tóth, Stričík, Kuffa, 2015, Thornley, Rogers, Huang, 2018) načrtujeme zjednodušený ekonomický scenár a možný vplyv rozmachu pestovania rýchlorastúcich drevín na zamestnanosť vo vybraných okresoch Slovenska. Uvedieme aj niekoľko možných bariér resp. problémových oblastí súvisiacich s uvedeným procesom. Z Tab. 3 jednoducho vypočítame výmeru pôd potenciálne využiteľných na pestovanie RRD vo vybraných okresoch t.j. v okrese Krupina je to 33023 ha, Michalovce 73142 ha, Brezno 34578 ha, Piešťany 10796 ha. Pre zjednodušenie odhadu vplyvu na zamestnanosť budeme uvažovať, že jeden človek v prípade práce na plný úväzok vie obhospodarovať (s vhodnou technologickou vybavenosťou - traktor s príslušenstvom) v priemere 200 ha pozemkov s RRD (v prípade vhodného sponu ich výsadby kvôli manipulácii traktora). V takomto prípade by pri plnom využití potenciálu pôd vhodných pre pestovanie RRD mohlo dôjsť k zamestnaniu približne 758 ľudí v danom sektore na plný úväzok (okres Krupina 165 osôb, Michalovce 366, Brezno 173, Piešťany 54). Tiež je možné rátať aj s vyvolaním sekundárnej zamestnanosti v iných sektoroch napr. v službách.

Je však namieste spomenúť aj významné bariéry, ktoré môžu brániť širšiemu rozmachu pestovania RRD. Jedným z nich sú nepochybne vlastnícke vzťahy k pozemkom (vhodným na pestovanie RRD), ich rozdrobenosť a rôznorodé záujmy ich vlastníkov, ktoré však v tomto príspevku nebudeme bližšie rozoberať. Netreba opomenúť ani dlhšie trvajúci proces vybavovania povolení pre pestovanie RRD. Z rozhovoru s pestovateľom sme sa dozvedeli, že tento proces môže trvať približne dva roky aj vzhľadom k faktu, že mnoho takýchto prípadov doposiaľ príslušné úrady často neriešili, čo v praxi predlžovalo lehoty konaní. Ďalšou výzvou je predovšetkým ekonomická stránka procesu a jeho nákladovosť v počiatočnej fáze a následné „čakanie“ na prvý zber biomasy vhodnej na predaj t.j. približne 5 rokov, pričom odhadovaná návratnosť a dosiahnutie reálnych ziskov (pozitívneho cash flow) sa očakáva až pri druhom zbere (cca v 10. roku). Priemerná životnosť vysadených RRD (napr. topoľ) sa odhaduje na 25-30 rokov. Očakáva sa cca 5-6 cyklov rezania resp. zberu a následného predaja biomasy na energetické účely. Predpokladaný výnos je cca 800 Eur/ha v prepočte na každý rok (celkovo pri 200 ha a 30 ročnej životnosti sadeníc to predstavuje potenciálny výnos 4,8 mil. Eur). Najväčšie počiatočné náklady sa spájajú najmä s nákupom sadeníc a ich výsadbou. Napríklad pri topoľoch sa cena sadeníc v súčasnosti pohybuje medzi 50 až 75 eurocentov za kus (dvojmetrové sadenice). V prípade, že sa vysadí v priemere 3000 kusov na ha v cene 60 centov/kus, budú náklady na jeden hektár 1800 Eur a pri výmere 200 ha to bude za sadenice 360000 Eur. Približná investícia na nákup jedného traktora vrátane vhodného príslušenstva na mulčovanie a obrábanie pôdy pri pestovaní RRD je 100000 Eur. K tomu je potrebné pripočítať potrebu krátkodobo zamestnať ľudí na výsadbu sadeníc. Pri rozhovore sme zistili, že 30 ľudí vie vysadiť za mesiac približne 50 ha (pri počtoch cca 3000 sadeníc/ha). Pri mesačnom pracovnom fonde na jedného človeka vo výške 160 hodín a mesačnej mzde vrátane odvodov vo výške 850 Eur to predstavuje pri pokrytí výsadby o výmere 200 ha náklady vo výške cca 102000 Eur. Pri uvažovanom type výsadby ešte pracujú aj traktoristi, ktorí predvrtávajú za pomoci vhodnej techniky diery na výsadbu - ich približné fakturované náklady – cca 60000 Eur/200 ha. Jeden zamestnanec sa predpokladá na plný úväzok počas celej doby pestovania RRD, t.j. pre výmeru 200 ha to vychádza približne 20000 Eur ročne. V prípade sofistikovanejšej technologickej vybavenosti sa predpokladá nižšia nákladovosť celého procesu výsadby. Táto cesta sa v budúcnosti javí ako vhodnejšia aj z dôvodu, že podľa vyjadrení pestovateľa je zložité narázovo krátkodobo zamestnať potrebný počet vhodných ľudí na výsadbu („ťažko ich nájsť“). Z daného dôvodu vidí v budúcnosti ako reálnejšiu vyššiu automatizáciu procesu výsadby ako aj zberu biomasy, ktorá ho čaká v najbližších rokoch, a bude predstavovať ďalšie nemalé náklady, ktoré ešte nevie odhadnúť. Efektívnejšie technológie môžu znamenať nižšiu potrebu ľudskej pracovnej sily. V procese rastu RRD sa môže vyskytnúť potreba vynaloženia dodatočných nákladov na postreky, hnojenie a dosádzanie v závislosti od kondície porastov. Ďalšie režijné náklady sú súčasťou celého procesu (opravy, materiál, oplatenie a pod).

Podrobnejšie sa kvantifikácii množstva práce potrebnej v rámci celého procesu pestovania energetických plodín venuje napríklad práca autorov Thornley, Rogers a Huang (2018), v rámci ktorej detailne hodnotia potrebu tzv. človekohodín v každej etape procesu (od prípravy pôdy, cez pestovanie až po zber). Celkovo sa pokladá pestovanie rýchlorastúcich drevín na energetické účely za ekonomicky perspektívne, čo potvrdzuje aj štúdia Tótha, Stričíka a Kuffu (2015).

Zo sociálno-ekonomického hľadiska je najvhodnejšie, aby sa v danom regióne biomasa aj spracovávala napr. na pelety, štiepku a drevné brikety, ktoré majú vyššiu pridanú hodnotu ako nespracovaná surová biomasa napr. vo

forme palivového dřeva. V úvodu roku 2020 podľa cenníků štátného podniku Lesy SR a akciové spoločnosti BIOPEL sa energetické drevo ihličnaté pohybuje v cenách približne 20,4 Eur/t, energetické drevo listnaté 25,2 Eur/t, cena drevnej štiepky cca 54 Eur za tonu (LESY SR), cena drevných peliet sa pohybuje okolo 40 Eur za tonu, cena vysušenej drevnej štiepky 85 Eur/t (BIOPEL). Takýmto spôsobom sa môže vytvoriť väčšia ponuka pracovných miest ako pre kvalifikovaných tak aj pre nízko kvalifikovaných pracovníkov.

Zakladanie a prevádzka podnikov zaoberajúcich sa obnoviteľnými zdrojmi energie vytvára ekonomický potenciál vo vidieckych oblastiach (Chodkowska-Miszczuk, Wesolowska, Dobrowolski, Ryszkowska, Sroda-Murawska, Smolinski, 2017).

Odoberanie biomasy na energetické účely môže ovplyvniť poľnohospodársku pôdu po kvalitatívnej stránke. Pri pestovaní rýchlorastúcich drevín môže dôjsť k značným zmenám vlastností pôdy, a to vplyvom rastúcich drevín na živinový potenciál, na vodný režim pôdy, pod zemou sa vytvára veľká hmota koreňového systému, môže dôjsť ku kompaktácii pôdy a zmene fyzikálnych vlastností pôdy. Pri nevhodnom manažmente (nedodržaní pestovateľských pokynov) môže dôjsť k degradácii pôdy, zníženiu celkového obsahu organickej hmoty v pôde (McClean, 2012), ku zníženiu živinového potenciálu pôdy (Makovníková, Širáň, 2019) a tým ku zmene kvality pôdy. Pri zakladaní porastov na kontaminovaných lokalitách možno pozorovať pozitívny trend v znížení obsahu rizikových látok (Makovníková, Širáň, 2019), kedy sa prejavuje fyto-remediačná schopnosť vrby akumulovaním týchto látok v drevnej hmote. Vyčlenenie poľnohospodárskych pôd na účely pestovania nepoľnohospodárskych plodín by preto malo byť podmienené vypracovaním a aj realizovaním projektu ich spätnej rekultivácie. Hlavným cieľom udržateľného rozvoja využívania prírodného kapitálu, pôd, je zabezpečiť, aby dopad na životné prostredie, teda aj na kvalitu pôdy, nepresiahol únosnú kapacitu.

4. Záver

Prepojenie energetického sektora s hospodárskou štruktúrou regiónov je kvôli klimatickým zmenám diskutovanou témou. Vedecká komunita dáva do pozornosti nevyhnutnosť zmeny energetickej základne čo najskôr, nakoľko tu existuje riziko prekročenia bodu zvratu, kedy nebude ľudstvo schopné ovplyvniť zmeny klímy. Jedna z najnovších klimatických štúdií hovorí o tom, že ak sa neprijmú razantné opatrenia najmä v energetickom sektore výrazne znižujúce emisie CO₂ do roku 2035, tak už nebude možné zvrátiť extrémne zmeny klímy (Aengenheyster a kol., 2018). V príspevku sme sa snažili odhadnúť potenciál pestovania RRD v štyroch okresoch Slovenska. RRD sú v súčasnosti pestované len na veľmi nízkej výmere z celkovej potenciálne možnej výmery poľnohospodárskych pôd. V skúmaných okresoch sa nachádzajú vhodné pôdy vo vyhovujúcich klimatických podmienkach pre pestovanie RRD, ich potenciál je však slabý využitý. V okrese Krupina je to len 1,6 % z ostatnej plochy, v okrese Michalovce 0,1 % a v okrese Piešťany len 0,05 % z potenciálne vhodnej výmery ostatných plôch. Hodnotenie indikátorov kvality pôdy pri novom spôsobe využívania poľnohospodárskych pôd je nevyhnutnou súčasťou ich správneho využívania na energetické účely. Napriek možnostiam rozsiahlejšieho pestovania RRD v daných okresoch je potrebné rátať aj s rizikami ako je nedostatok vlhky, nedostatok finančných prostriedkov v počiatočnej fáze, nevysporiadané vlastnícke práva pozemkov, možnosť iného využitia ako na pestovanie RRD, nedostatok sadeníc a zamestnancov a iné. Niektoré z uvedených úskalí môžu byť vyriešené vyššou formou automatizácie resp. robotizácie pri niektorých činnostiach (napr. nedostatok pracovníkov pri výsadbe). Na Slovensku môže mať v blízkej budúcnosti rozvoj zámerne pestovaných energetických plodín určených na spaľovanie resp. výrobu peliet, či brikiet rastúcu tendenciu, vzhľadom na existujúci potenciál pre ich pestovanie. Každopádne pre hospodársku politiku regiónov je veľmi užitočné mať v čo najširšom rozsahu spracované štúdie o priestorovom potenciáli. Nám sa podarilo odhadnúť geografický potenciál na pestovanie rýchlorastúcich drevín spolu s možnými sociálno-ekonomickými benefitmi.

Literatúra

- [1] AENGENHEYSTER, M., FENG, Q., Y., VAN DER PLOEG, F., DIJKSTRA, H., A., (2018). The point of no return for climate action: effects of climate uncertainty and risk tolerance. *Earth System Dynamics*, vol. 9, pp. 1085–1095. ISSN 2190-4979. DOI 10.5194/ESD-9-1085-2018.
- [2] BARTKO, M., (2011). Aká je ekonomická efektívnosť energetických porastov? *Lesnícká práca*, vol. 90, no. 11, pp. 19-21. ISSN 0322-925.
- [3] BURKHARD, B., KROLL, F., NEDKOV, S., MÜLLER, F., (2012). Mapping supply, demand and budgets of ecosystem services. *Ecological Indicators*, vol. 21, pp. 17-29. ISSN 1470-160X. DOI 10.1016/j.ecolind.2011.06.019.

- [4] COATES, D., PERT, P.L., BARRON, J., MUTHURI, C., NGUYEN-KHOA, S., BOELEEE, E., DEVRA I., (2013). Water-related Ecosystem Services and Food Security. In Boelee, E. *Managing water and agroecosystems for food security*, Wallingford, UK: CAB International, pp. 29-41. ISBN 978-1780640884.
- [5] COSTANZA, R., D'ARCE, R., DE GROOT, R.S., FARBER, S., GRASSO, M., A KOL., (1997). The value of the world's ecosystem services and natural capital. *Nature*, vol. 387, no. 15, pp. 253-260. ISSN 1476-4687. DOI 10.1016/S0921-8009(98)00020-2.
- [6] DOMINATI, E., PATTERSON, M., MACKAY, A., (2010). A framework for classifying and quantifying the natural capital and ecosystem services of soils. *Ecological Economics*, vol. 69, no. 9, pp. 1858-1868. ISSN 0921-8009. DOI 10.1016/j.ecolecon.2010.05.002.
- [7] DŽATKO, M., SOBOCKÁ, J., (2009). *Príručka pre používanie máp pôdno-ekologických jednotiek. Inovovaná príručka pre bonitáciu a hodnotenie poľnohospodárskych pôd Slovenska*. Bratislava: Výskumný ústav pôdozvedectva a ochrany pôdy. ISBN 978-80-89128-55-6.
- [8] CHODKOWSKA-MISZCZUK, J., WESOŁOWSKA, M., DOBROWOLSKI, J., RYSZKOWSKA, B., SRODA-MURAWSKA, S., SMOLIŃSKI, P., (2017). Energy enterprises and the creation of economic potential of rural areas. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 929-936. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-122.
- [9] GONDA, E., ABRHAM, Z., ANDERT, D., GADUŠ, J., GUŠTAFÍKOVÁ, T., KANIANSKA, R., KIZEKOVÁ, M., KUNSKY, M., MAKOVNÍKOVÁ, J., MALIŠ, J., OBRCIANOVÁ, D., PEPICH, Š., (2010). *Poľnohospodárska biomasa – obnoviteľný prírodný zdroj*. Banská Bystrica: CVRV - Výskumný ústav trávnych porastov a horského poľnohospodárstva. ISBN 978-80-89417-21-6.
- [10] HECL, J., TÓTH, Š., (2020). *Stav a vývoj vo využívaní obnoviteľných zdrojov energie v SR*. [online]. [cit. 05.03.2020]. Dostupné z: <http://agroporadenstvo.sk/index.php?pl=103&article=1708>.
- [11] JANDAČKA, J., MALCHO, M., (2007). *Biomasa ako zdroj energie*. Žilina: GEORG. ISBN 978-80-969161-4-6.
- [12] JANDAČKA, J., NOSEK, R., KADUCHOVÁ, K., KOLKOVÁ, Z., (2011). *Využitie rastlinnej biomasy v energetike*. Žilina: GEORG. ISBN 978-8089401-39-0.
- [13] KANIANSKA, R., JAĎUĐOVÁ, J., MAKOVNÍKOVÁ, J., KIZEKOVÁ, M., TOMAŠKIN, J., (2016). *Ekosystémové služby*. Banská Bystrica: Belianum. ISBN 978-80-557-1129-4.
- [14] KOLOŠTA, S., FLAŠKA, F., (2016). Biomass local production systems and their managing : alternative to rural development in Slovakia. *Folia oeconomica*. vol. 2, no. 320, pp. 23-40. ISSN 2353-7663.
- [15] MAKOVNÍKOVÁ, J., PÁLKA, B., ŠIRÁŇ, M., KANIANSKA, R., KIZEKOVÁ, M., JAĎUĐOVÁ, J., (2017). *Modelovanie a hodnotenie agroekosystémových služieb*. Banská Bystrica: Belianum. ISBN 978-80-557-1242-0.
- [16] MAKOVNÍKOVÁ, J., ŠIRÁŇ, M., (2019). Zmeny regulačnej ekosystémovej služby na kontaminovanej lokalite využívannej na pestovanie energetických plodín. In SOBOCKÁ, J. (ed.) *Vedecké práce Výskumného ústavu pôdozvedectva a ochrany pôdy č. 40*. Bratislava: Národné poľnohospodárske a potravinárske centrum – Výskumný ústav pôdozvedectva a ochrany pôdy. ISBN 978-80-8163-030-9.
- [17] McCLEAN, G., (2012). The effects of land conversion to bioenergy crops on soil carbon. In *Proceedings 4th international Congress Eurosoil*. Bari: European Confederation of Soil Science Societies.
- [18] PIERCE, F., LAL, R., (1991). Soil management in the 21st century. In Lal, F.J., Pierce, F.J. (eds.), *Soil management for sustainability*. Ankeny: Soil Water Conservation Society.
- [19] PIERCE, F., LARSON, W., (1993). Developing criteria to evaluate sustainable land management. In *Kimble, J.M. (ed), Utilization of soil survey information for sustainable land use. Proc. 8th Int. Soil Management Workshop*. Lincoln: USDA-SCS, National Soil Surv. Center, pp. 7-14.
- [20] PORVAZ, P., NAŠČÁKOVÁ, J., KOTOROVÁ, D., KOVÁČ, L., (2010). Poľné plodiny ako zdroj biomasy na energetické využitie v podmienkach Slovenska. In *Inovatívne technológie pre efektívne využitie biomasy v energetike*. ISBN 978-80-225-2962-4.
- [21] THORNLEY, P., ROGERS, J., HUANG, Y., (2008). Quantification of employment from biomass power plants. *Renewable Energy*, vol. 33, no. 8. pp. 1922 – 1927. ISSN 0960-1481. DOI 10.1016/j.renene.2007.11.011.
- [22] TÓTH, Š., STRIČÍK, M., KUFFA, M., (2015). *Ekonomika pestovania rýchlorastúcich vrb v podmienkach severovýchodného Slovenska – prípadová štúdia*. [online]. [cit. 17.3.2020]. Dostupné z: <http://www.agroporadenstvo.sk/index.php?pl=134&article=605>.
- [23] VILČEK, J., (2011). Potenciály a parametre kvality poľnohospodárskych pôd Slovenska. *Geografický časopis*, vol. 63, no.2, pp. 133-154. ISSN 2453-8787.
- [24] SOUŠEK, Z., NIKL, M., REMEŠOVÁ, M., (2019). *Využití a pěstování biomasy lesních dřevin pro další zpracování a energetické účely. Pracovní metodika pro privátní poradce vlesnictví. Ústav pro hospodářskou úpravu lesů Brandýs nad Labem 2019*. [online]. [cit. 02.03.2019]. Dostupné z: <http://www.uhul.cz/images/poradenstvi/2019/BIOMASA19.pdf>.

[25] Vyhláška č. 59/2013 Vyhláška Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky.

[26] Zákon o pôde č.220 (2004). Zbierka zákonov, 220/2004, 2290-2292.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu APVV-15-0160 Elimination of degradation processes in soil by biodiversity restoring a APVV-18-0035 Oceňovanie ekosystémových služieb prírodného kapitálu ako nástroja hodnotenia sociálno-ekonomického potenciálu území.

PRIESTOROVÉ ASPEKTY VÝVOJA OSÍDLENIA NOVEJ BANE A ŽARNOVICE V KONTEXTE PŘÍRODNÝCH A SOCIOEKONOMICKÝCH PODMIENOK

Spatial aspects of settlement development of Nová Baňa and Žarnovica in the context of natural and socioeconomic conditions

LUCIA PETRIKOVIČOVÁ

KATARÍNA VILINOVÁ

Katedra geografie a regionálneho rozvoja | *Department of Geography and Regional Development*
Fakulta prírodných vied | *Faculty of Natural Sciences*
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | *Constantine the Philosopher University in Nitra*
✉ *Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: lpetrikovicova@ukf.sk, kvilinova@ukf.sk

Anotácia

Disperzné osídlenie akým študované územie v Novobanskej štálovej oblasti je, predstavuje autonómny prejav socioekonomickej aktivity, podmienenej špecifickými prírodnými a historickými podmienkami. Štále sú sídelnou formou, ktoré vznikali prevažne postupným stavaním na rozdelených rodových pozemkoch a mnohé z nich i dnes nesú spoločné rodové meno. Cieľom príspevku je analýza priestorových aspektov rozmiestnenia obyvateľstva práve v kontexte prírodných a socioekonomických podmienok územia s touto špecifickou formou osídlenia. Zložitost' výskumu vývoja krajiny vyžaduje aplikáciu a kombináciu viacerých vedeckých prístupov, koncepcií, metód a techník. Metodická báza príspevku preto vychádza z viacerých empirických štúdií analyzovaných z hľadiska v nich aplikovanej metodiky výskumu. Súčasťou vstupných analýz je historicko-geografická analýza rozptýlených sídiel, ako aj samostatná rekognoskácia terénu. Dnes štálove osídlenie okrem svojej pôvodnej a základnej poľnohospodárskej funkcie plní aj ubytovacia a rekreačnú funkciu pre značný počet obyvateľstva pracujúceho mimo štálov.

Kľúčové slová

novobanská štálová oblasť, disperzné osídlenie, Nová Baňa, Žarnovica

Annotation

The dispersed settlement, as the studied area in the Novobanská Štálová area is, represents an autonomous expression of socioeconomic activity, conditioned by specific natural, and historical conditions. Štál is a habitable form, which was created mostly by gradual building on divided family lands, and many of them even today still share a common family name. The aim of the paper is to analyze spatial aspects of population distribution precisely in the context of natural and socioeconomic conditions of the territory with this specific form of settlement. The complexity of landscape development research requires the application and combination of multiple scientific approaches, concepts, methods, and techniques. Therefore, the methodological basis of the paper is based on several empirical studies analyzed in terms of the applied research methodology. The input analyzes include historical-geographical analysis of dispersed settlements, as well as field research. Today, the dispersed settlement, in addition to its original and basic agricultural function, also fulfills an accommodation and recreational function for a large number of the population working outside the dispersed settlements.

Key words

novobanská štálová area, dispersed settlement, Nová Baňa, Žarnovica

JEL classification: O180, R230

1. Úvod

Termín „štále“ spája Stránska in Šuhajdová a i. (2013) s obdobím prisťahovalectva nemeckého obyvateľstva na stredné Slovensko, v období rozvoja baníctva v 14. storočí. Nemeckí prisťahovalci svoje chotárne, sezónne sídla

nazývali „stande“ a aj slovenské „štále“ boli spočiatku iba sezónnym osídlením, s obydliami a hospodárskymi budovami, ktoré slúžili na letné, ale aj zimné ustajnenie dobytku a náradia. V prípade Novej Bane a Žarnovice sa však už v druhej polovici 14. storočia väčšina týchto sezónnych sídel mení na trvalé sídla.

Naše záujmové územie patrí k špecifickému typu osídlenia tzv. „disperzné osídlenie.“ Rozptýlené osídlenie reprezentuje skupiny obytných a hospodárskych budov od obcí viac, alebo menej vzdialených, často i niekoľko kilometrov a obývaných jednou, prípadne viacerými roľníckymi rodinami. Jednotlivé objekty ležia v bezprostrednej blízkosti alebo uprostred obrábaných polí a lúk. Štále môžeme chápať ako rozptýlené sídelné jednotky na katastrálnych územiach obcí mimo ich kompaktného osídlenia, alebo ako samostatné priestorové celky viac menej od seba vzdialené s vlastným pomenovaním s rozličnými regionálnymi názvami: kopanice – Myjava, rale – Orava, lazy – Tisovec – Krupina, štále – Z, S od Novej Bane. Cieľom príspevku je analýza priestorových aspektov rozmiestnenia obyvateľstva práve v kontexte prírodných a socioekonomických podmienok územia s touto špecifickou formou osídlenia. Dôležitá je historicko-geografická charakteristika vývoja územia, príčiny vzniku osídlenia a ich vplyv na krajinu. Tejto téme sa venovali viacerí slovenskí autori (Petrovič, 2005; Hreško & Petrovič & Mišovičová, 2015; Šuhajdová & Hamada, 2011), ako aj zahraniční napr. Bürgi & Turner (2002), Garzia-Ruiza a i. (1996), Goudie (2006).

Vznik osídlenia v oblasti Novej Bane súvisí najmä s troma hlavnými kolonizačnými vlnami – nemeckou, valašskou a kopaničiarskou. Forma kolonizácie na nemeckom práve sa nazýva aj **šoltýska kolonizácia**, podľa lokátora šoltýsa, ktorý dostal povolenie od zemepána získať kolonistov a na určenom mieste odstrániť lesný porast a založiť osadu. Šoltýska kolonizácia mala od polovice 14. storočia menšiu intenzitu a skončila sa koncom 15. storočia, čím sa začínajú zárodky osídlenia v študovanej oblasti. Migrácii obyvateľstva z historického hľadiska sa venovali aj Králik & Lenovský & Pavlíková, (2018), Krogmann & Bilic (2010). Vplyvu fyzickogeografických podmienok na priestorové aspekty osídlenie územia sa venovali aj Kočišová & Kramáreková (2016).

Po nemeckej kolonizácii nasledovali ďalšie kolonizácie, z ktorých najvýznamnejšia bola valašská a kopaničiarska. Fáza dosídľovania Slovenska bola nazývaná **valašskou kolonizáciou**, ktorá sa uplatnila v 14. - 18. storočí. Táto kolonizácia znamenala dosídľovanie horských oblastí severného a stredného Slovenska pastierskym obyvateľstvom (Janšák, 1967). Najväčší rozmach dosiahla táto kolonizácia v 15. a v prvej polovici 16. storočia. Poslednou vlnou kolonizácie územia bola **kopaničiarska kolonizácia**, ktorá uzavrela proces dosídľovania Slovenska cudzím i domácim obyvateľstvom. V oblastiach s rozvinutejšou banskou výrobou, ako to bolo na strednom Slovensku, súviselo kopaničiarske osídľovanie prepojené aj s exploataciou tamojších rudných zdrojov, a najmä s ťažbou dreva a pálením dreveného uhlia pre huty (Šolcová, 2012). Upadáním baníctva (16.-17. storočie), ktoré im zabezpečovalo hlavný príjem, sa väčšina kopaničiarov preorientovala na poľnohospodárstvo. Pastierstvo a spracovanie dreva dopĺňali možnosti ich obživy naďalej.

Osídlenie prebiehajúce v 16. – 20. storočí nadviazalo na kolonizáciu na valašskom práve. Novoobrábaná pôda bola pre veľké vzdialenosti ťažko dostupná z centrálnej obce. Na základe tohto vznikali sezónne sídla, ktoré neskôr prerástli v trvalé sídla, ako to bolo aj v sledovaných obciach (Stránska, 1966). Osídľovanie takéhoto typu možno charakterizovať ako sekundárnu kolonizáciu, t. z. delením rodového majetku osadníkov sústredených sídel (jadier, ktoré vznikli najmä primárnou kolonizáciou) nachádzajúcich sa v horských dolinách (Horváth, 1980). Na štáloch v dôsledku rozrastania sa rodiny, pôvodný dom a hospodársky dvor nestačil. Preto z jedného pôvodného majetku a domu delením vzniklo niekoľko majetkov a domov pri starom dome (Šolcová, 2012; Bieliková & Petrovič, 2016). Tak vznikla skupinová forma osád, nesúca obvykle rodové meno majiteľov.

1.1 Materiál a metódy

Analýza prvkov využitia zeme je tvorená veľkým počtom rôznorodých hmotných prvkov, ktoré tvoria bezprostredný životný priestor a zároveň predstavuje priestor pre realizáciu takmer všetkých socioekonomických aktivít. Tvorí základný analytický materiál pre hodnotenie využitia prírodných zdrojov, pretože na jej základe možno identifikovať plochy hospodárskych aktivít. Z tohoto aspektu hodnotenie zohráva významnú úlohu vo všetkých metodikách krajinného plánovania.

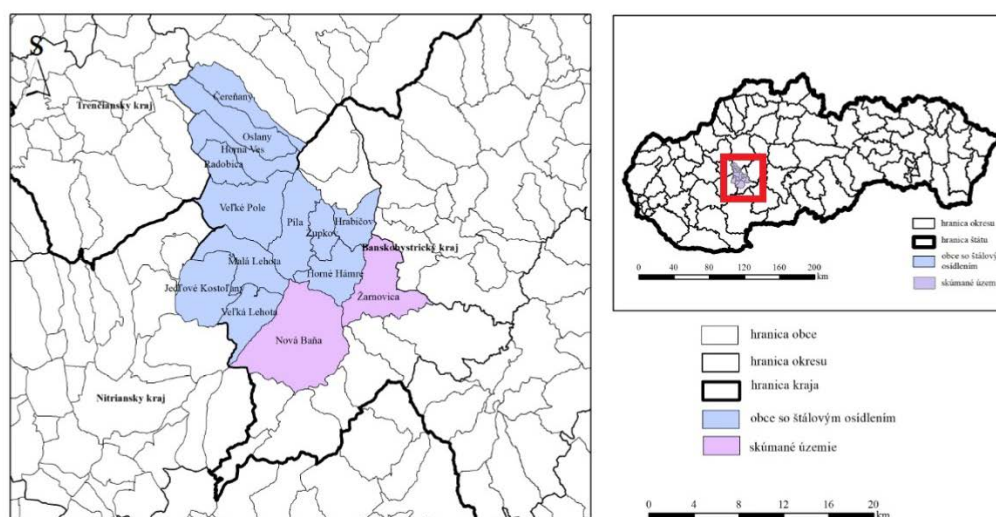
Pri vytáraní horského kopaničiarskeho osídlenia mohli pôsobiť aj iné momenty, napr. Presuny obyvateľstva spôsobené vojenskými udalosťami, nedostatok pôdy a pod. V horských oblastiach sa kopaničiarske osídlenie do priľahlých horských dolín, resp. na ich úbočia spravidla uskutočňovalo z jednej centrálnej obce, keď sa tu už vyčerpali možnosti získať v jej bezprostrednom okolí ďalšiu pôdu. Na základe podkladových historických máp a rekognoskácie terénu sme analyzovali priestorové aspekty vývoja štálového osídlenia a rozmiestnenia obyvateľstva mesta Nová Baňa a Žarnovica.

Terénne mapovanie bolo realizované s podporou ortofotosnímkov v mierke 1:5000 z rokov 2017 a základných máp štátneho mapového diela SR v mierke 1:10000 z roku 1993. Tradičné metódy získavania informácií o krajine sú založené na analýze topografických a rôznych tematických máp, leteckých snímkov a na terénnom prieskume. Tieto metódy majú však svoje obmedzenia v dôsledku nižšej presnosti a kvality manuálneho spracovania, preto sme si predbežné mapy opravovali. Súčasťou terénneho výskumu bola tvorba fotodokumentačného materiálu a návšteva vybraných inštitúcií ako napr. MsÚ v Novej Bani a Žarnovici, ÚPSVAR a Sociálna poisťovňa v Žarnovici a farské úrady, kde boli získané potrebné informácie, dáta, mapové podklady, literatúra a pod. Na tvorbu máp sme využili ArcGis 10.1, ktorú využívali pri hodnotení krajiny aj napr. Žoncová & Dubcová (2015).

2. Geografická poloha a vymedzenie územia

Stredoslovenská kopaničiarska oblasť (Novobanská štálová) zaberá plochu 31 373 ha a je v nej začlenených 14 obcí z troch okresov. Najväčšia plocha oblasti pripadá na okres Žarnovica, kam patria dve sledované mestá *Nová Baňa* a *Žarnovica*, ďalej aj Veľké Pole, Píla, Župkov, Hradičovo, Horné Hámre, Malá Lehota a Veľká Lehota. Do Trenčianskeho kraja patrí Radobica, Horná Ves, Oslany, Čereňany a obec Jedľové Kostolany z okresu Zlaté Moravce. Novobanská štálová oblasť leží v pohoriach Vtáčnik, Tribeč a Pohronský Inovec. SZ časť územia sa prekrýva s CHKO Ponitrie, ktoré zasahuje do obce Malá Lehota. Najvyšší bod Novobanskej štálovej oblasti je Vtáčnik (1346 m n. m.), najnižší bod je v povodí Hrona v blízkosti katastrálnej hranice mesta Nová Baňa (206 m n. m.) (obr. 1).

Obr. 1: Novobanská štálová oblasť

Zdroj: Petrikovičová, Viliňová by ArcGis 10.1 (2018)

Nová Baňa leží v nadmorskej výške 221 m, v Slovenskom stredohorí v údolí rieky Hron. Na pravej strane Hrona sa nachádza Pohronský Inovec, Vtáčnik, Kremnické vrchy, na ľavej strane Štiavnické vrchy, Poľana a Javorie. Dominantným pohorím tejto oblasti je Pohronský Inovec (901 m n.m.), na juhozápade je ohraničený zlatomoraveckým výbežkom Podunajskej nížiny (Melek, 1957). Pozdĺž juhovýchodnej časti záujmového územia sa vlieva Novobanský potok spolu s Kýzovým a Starohutským potokom do rieky Hron (ŠGÚDŠ, 2018). Významná je aj vodná nádrž Tajch, ktorá bola postavená severne od mesta v roku 1792-1794 a slúžila na banské účely. V súčasnosti sa využíva na rekreáciu (Konečná & Medved', 2004).

V okolitej sídelnej štruktúre existujú menšie až stredne veľké vidiecke obce, ktoré sú združené v mikroregióne Nová Baňa (Mesto Nová Baňa, 2018). Mesto malo 7051 obyvateľov (k 31.12.2018), z toho 1005 obyvateľov prihlásených k trvalému pobytu na Štáloch, čo ho predurčuje k zaradeniu k menším mestským sídlam (ŠÚ SR, 2018). V rámci morfogenetického typu sa mesto zaraďuje ku reťazovej kolonizačnej dedine (Fekete, 1947). Jej charakteristickým znakom je vznik na niekdajšom lesnom území a záhumenicový systém oráčiny je spojený s voľným radovým pôdorysom. Takýto pôdorys dediny má obvykle dva rady domov, ktoré sa tiahnu v údolí po oboch stranách potoka. Nová Baňa sa rozprestiera na rozlohe 6126 ha a jeho hustota zaľudnenia bola 119,85 obyv./km² v roku 2018 (ŠÚ SR, 2018). V meste prevažuje slovenská národnosť (99, 15%). Zvyšok tvoria obyvatelia ukrajinskej (0,45%), českej (0,17%), ruskej (0,04), maďarskej (0,02%) a vietnamskej národnosti (0,01%). Nachádza sa na hlavnom cestnom ťahu R1 Trnava – Banská Bystrica. Ďalším dopravným spojením je železničná trať č. 150 Zvolen – Nové Zámky a pravidelné diaľkové a prímestské autobusové spoje (Mesto Nová

Baňa, 2018). Vzdialenosť od okresného mesta Žarnovica je 15 km, v smere na severovýchod (Mapový portál Hiking, 2018). V rámci historického vývoja radíme Novú Baňu k regiónu Tekov.

Mesto **Žarnovica** leží v nadmorskej výške 230 m v západnej časti Slovenského stredohoria v južnom výbežku Žiarskej kotliny na styku troch pohorí: Štiavnických vrchov, Pohronského Inovca a Vtáčnika. Okolité mladovulkanický terén je budovaný z východnej strany Štiavnickými vrchmi, zo západu pohorím Vtáčnik oddelených riekou Hron. Juhozápadne od mesta sa tiahne Pohronský Inovec. Územie Žarnovice a jej časti je neobyčajne členité s výškovým rozdielom viac ako 550 metrov. Najnižším miestom je pobrežná niva Hrona (206 m), najvyšším Čierny vrch v pohorí Vtáčnik s výškou 758 m (Herčko, 2010). Riečnu sieť mesta možno klasifikovať ako vyvinutú, má pérovitý systém prítokov do Hrona. Z ľavej strany sú Hodrušský potok a Rychňavský potok napájané z dolín Suchá Voznica a Zlatno, Hodrušský potok je napájaný aj výtokom z Hodrušských rybníkov. Z oblasti Lukavice odvádza vody aj z „teplého prameňa“ Lukavický potok. Medzi najväčšie prítoky z pravej strany Hrona patrí Kľakovský potok, nazývaný aj Žarnovický. Jeho dĺžka je 22,5 km s plochou povodia 132,3 km². Časť katastrálneho územia Žarnovice je odvodňovaná niekoľkými menšími potôčkami priamo do Hrona (Gašparík, 1992). Žarnovica sa rozprestiera na rozlohe 3040 ha (Mesto Žarnovica, 2018) a jej hustota zaľudnenia bola 205,01 obyv./km² v roku 2018 (ŠÚ SR, 2018). Mesto malo 5879 obyvateľov (k 31.12.2018), čo ho predurčuje k zaradeniu k menším mestským sídlam (ŠÚ SR, 2018). V rámci morfogenetického typu sa mesto zaraďuje ku potočnej rádovej dedine (Fekete, 1947). Mesto sa nachádza na hlavnom cestnom ťahu R1 Trnava – Banská Bystrica. Ďalším dopravným spojením je železničná trať č. 150 Zvolen – Nové Zámky a pravidelné diaľkové a prímestské autobusové spoje (Mesto Nová Baňa, 2018, Železničné info, 2018). V rámci vývoja územia Žarnovicu tak isto zaraďujeme k regiónu Tekov.

Obe mestá, Nová Baňa i Žarnovica, majú bohatú históriu, ktorá sa odzrkadľuje v priestorových aspektoch historického vývoja osídlenia a tým aj rozmiestnenia obyvateľstva. V prípade Novej Bane mal vplyv štatút slobodného kráľovského mesta s bohatou banskou tradíciou, remeselný spôsob života a taktiež disperzný typ osídlenia. Nemožno zabudnúť na výrazný vplyv komunizmu na urbanonýmiu mesta. Žarnovica dostala taktiež slobody a výhody, aké mali slobodné kráľovské mestá a iné poddané mestečká. Na jej vývoj priamo pôsobil komunizmus, taktiež jeho pád, ďalej individuálna a komunálna výstavba. Vznik industrializácie na Slovensku spôsobil prílev obyvateľov z kopaníc a ich usadenie v meste, ktoré bolo úzko spojené s výstavbou domov a vznikom nových ulíc (Gašparík, 1992).

3. Výsledky

3.1 Priestorové aspekty vývoja osídlenia Novej Bane

Kopaničiarske osídlenie Novej Bane vznikalo pôvodne v spojitosti s baníctvom, drevorubačstvom a uhliarstvom, neskôr v dôsledku hospodársko-spoločenských zmien aj v súvislosti s poľnohospodárstvom. Zášahom kolonizácie bola pôvodne zalesnená Novobanská kotlina postupne zbavená lesa. Noví osadníci lesy vyklčovali a premieňali na lúky, pastviny, oráčiny a neskoršie na ovocné sady. Kolonizácia aj tu vychádzala predovšetkým z mesta ako prirodzeného jadra. No i samotné jadro, bývalá osada „Seunych“, z ktorej v roku 1345 vzniklo mesto Nová Baňa, bolo slabé, a preto i samotné jadro je súbežne kolonizované nemeckými osadníkmi, najmä baníkmi a remeselníkmi zo širšieho okolia (Pukanec, Banská Štiavnica, Kremnica...) a taktiež sadníkmi priamo z Nemecka (Hindický, 1992).

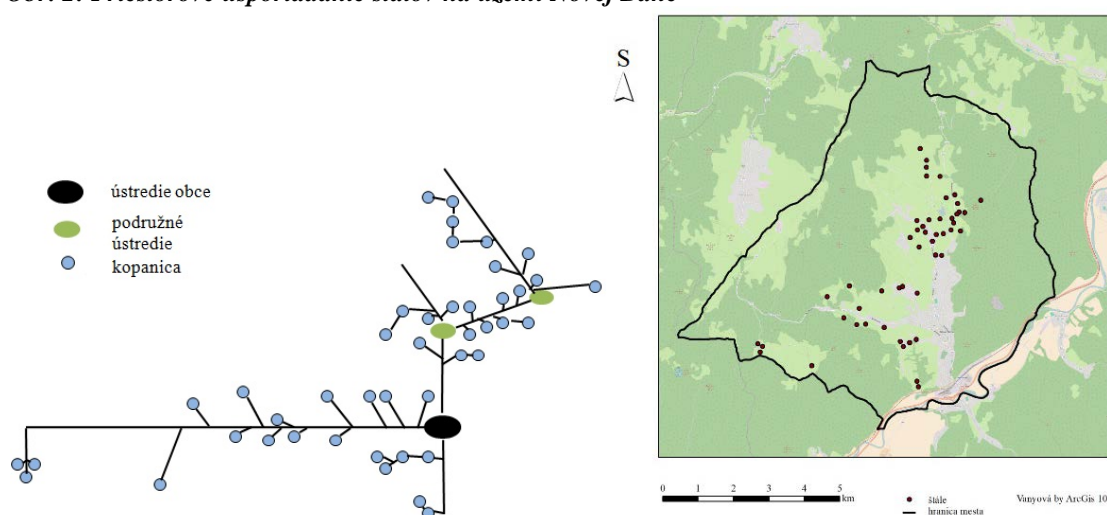
Pôvodná osada, z ktorej sa postupne vyvinulo stredoveké mesto Nová Baňa, vznikla v úzkej horskej kotliny. Pri jej osídlení mali významnú úlohu potoky Jedľová a Buková Štiavnica, lebo pozdĺž nich postupovali do tejto oblasti prví osadníci, pravdepodobne baníci. Prví osadníci (Slovania) pomenovali pôvodnú lokalitu, kde sa usadili, podľa potoka s kyslou vodou apelatívom „Šťava – Štiavnica“. Podľa záznamu v listine tiekol potok pod vrchom a vlieval sa do Hrona. V listine nie je vrch identifikovaný, iba je naznačené, že leží východne od potoka Feniosauicza. Pravdepodobne je to Viničný vrch alebo Drienčie („Himmelreich“), ktoré ležia východne od tohto potoka (Zrebený, 1986). Po osídlení údolí dvoch potokov Starohutského a Kyzového kolonizácia postupuje do bočných údolí ich prítokov. V 14. storočí existujú teda dve osady vedľa seba, ktoré okolo roku 1400 splynuli. V roku 1346 sa spomína „suburbium“ predmestie. Zaň mohli považovať pôvodnú osadu. Výsady, ktoré mesto získalo v prvom období sa vzťahujú len na osadu nových kolonistov, pre ktorých bol vybudovaný v polovici 14. storočia rozsiahlejší farský „kostól.“ Pre suburbium bol pravdepodobne vybudovaný dolný kostolík sv. Alžbety. Na základe toho usudzujeme, že pôvodná osada „Seunych“ sa nachádzala v jeho blízkosti.

V rámci sídelnej štruktúry mesta už od jeho počiatkov musíme rozlišovať jeho dve strany - vnútorné a vonkajšie mesto. Vnútorné mesto sa nevyznačovalo veľkosťou. Súvislé osídlenie môžeme vymedziť medzi dolným kostolíkom a horným farským kostolom, ktoré patria medzi najstaršie stavby v meste. Farský kostol bol postavený

okolo roku 1350 a dolný kostolík v roku 1391 spolu s tzv. baníckou nemocnicou. V hornej časti vnútorné mesto končilo budovou Mestského lesného úradu. Na námestí stála tržnica „Kaufhaus“. Súvislé hradby mesto nemalo, čo vyplýva z konfigurácie terénu, stačilo prehradiť iba údolia kotlín. V roku 1679 sa spomínajú tri vstupné brány aj s úsekmi mestských opevnení. V blízkosti farského kostola stála zvonová veža „Glockhaus“ a na cintoríne malá kaplnka s kostnicou. Ešte v 16. storočí mesto nemalo veľa ulíc, čo dokazuje daňový výkaz z roku 1542. Postavenie mesta ako slobodného kráľovského banského mesta, jeho niekdajšie práva a privilégia pripomínajú názvy: Šibeničný vrch (právo hrdelné), Pivná (právo variť pivo), Mestský hostinec (právo výčapu), Jarmočnisko, Mýtnica, Radnica a pod. (Hindický, 1992).

Osada Štále je známa už v roku 1346. Stará Huta patrí tiež k starším osadám Novej Bane, hoci prvý písomný doklad ju potvrdzuje iba v roku 1630, keď tu bola postavená sklárska huta. Z 15.-16. storočia sú známe osady Najfang (Naufang), Cingrík (Ziegenrück), banícke osady Vršky, Hajles a Čierny Lúh. V období reformácie a tureckého nebezpečia vznikli osady Záhrb, Bukovina. K mladším sídlitným jednotkám patrí Orava a Hrádza (Hindický, 1970). Po celé obdobie feudalizmu prevláda rozptýlené osídlenie. Na konci 19. storočia boli v meste iba tieto ulice: Hlavná ulica, Horná, Dolná, Za kostolom, Hrnčiarska, Dlhá, Pri baníckej kaplnke, Súkenicka a Továrnska ulica. Osady Štále, Stará Huta a Bukovina mali síce náznaky vlastného jadra (kostolík, škola), ale zostávajú však súčasťou mesta (Hindický, 1992). Neskôr k existujúcim uliciam pribudli ulice Bernoláková, Kmeťova, Masarykova, Moyzesova, Štefánikova a Námestie republiky. Po oslobodení a najmä po víťazstve pracujúcich vo februári v roku 1948 mení mesto svoju tvár. Prebieha horúčkovitá výstavba mesta (Hindický, 1962). Pri poslednom prečíslovaní domov, koncom šesťdesiatych rokov, zároveň dostávajú názvy doteraz nepomenované a novovytvorené ulice v meste a v osade Štále. V osadách Stará Huta, Bukovina, Záhrb a Chotár sa namiesto názvu ulíc užívajú naďalej staré názvy. Staré miestne názvy boli ponechané. Bývalé názvy skupín domov sa stali názvami nových ulíc napr. Banský oddiel - Banícka ulica, Bačovci - Bačova ulica, Koliba - Kolibská cesta, Kútovci - Kútovská cesta (obr. 2). V súčasnom období je v Novej Bani pomenovaných 79 ulíc.

Obr. 2: Priestorové usporiadanie štálov na území Novej Bane

Zdroj: vlastné spracovanie

3.2 Priestorové aspekty vývoja osídlenia Žarnovica

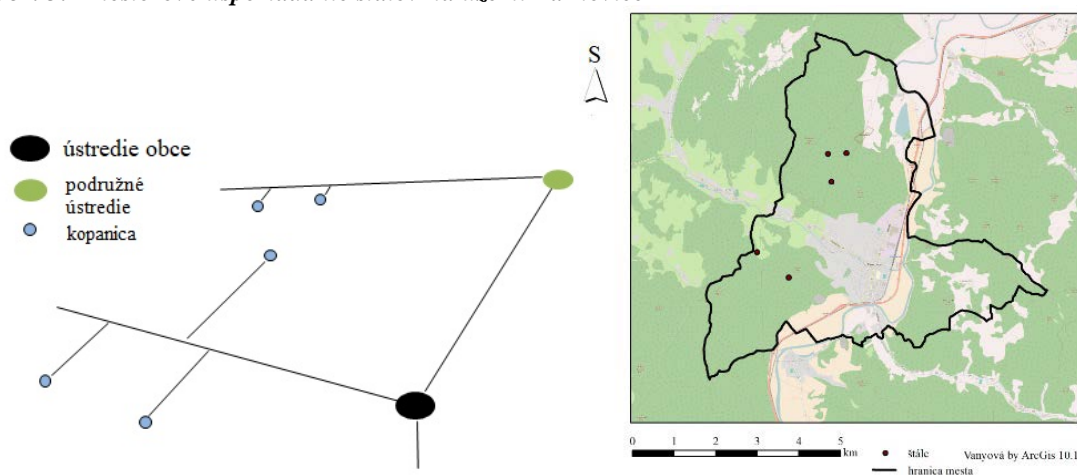
Žarnovica patrí medzi najstaršie osady na strednom Pohroní. Písomne sa tu po prvý raz spomína v roku 1332 v zozname pápežských desiatkov. Vtedy tam už stála fara a kostol (Zrebený, 1981). V roku 1345 sa spomína v listine Ľudovíta I. pri opise hraníc Novej Bane. Ďalšia písomná zmienka sa nachádza v matričnej listine Novej Bane vydanéj Ľudovítom I. v roku 1354, v ktorej sa táto lokalita označuje ako villa „Szarnocha“ (Herčko, 2010). V roku 1388 vymenil Žigmund Luxemburský Žarnovicu za svoje majetky v Aradskej a Temežskej župe so zvolenským županom Frankom a trenčianskym županom Šimonom. Cez Žarnovicu viedla dôležitá obchodná cesta, ktorá mala aj mýtnu stanicu. Keď v roku 1490 dostali mestečko spolu s Revištským panstvom Dócyovci, vybudovali v Žarnovici opevnený kaštieľ na obranu mýta a kontrolu obchodnej cesty. Ľudovít II., aby si naklonil Dócyovcov, udelil mestečku v roku 1516 privilégium konať ročne tri jarmoky a týždenný trh (Zrebený, 1981).

Žarnovica bola už v roku 1600 väčším mestečkom, bolo tu až 97 zdanených domov. Pre jej významnú strategickú polohu bola dejiskom mnohých historických udalostí. Tu sa v 17. storočí konali aj zasadnutia Tekovskej župy (Melek, 1957). Z konca 17. storočia sú doložené cechy (Piecka, 2012). Gašparík (1992) tvrdí, že prvotné osídlenie

Žarnovica malo typickú potočnú zástavbu po oboch brehoch Kľakovského potoka. Ďalšie osídlenie postupovalo smerom ku kostolu, škole, potom ku kaštielu. Príchodom Rómov sa vytvorila samostatná osada mimo obce. Od konca 19. storočia pokračovalo osídlenie k hlavnej ceste, železničnej stanici a štátnej píle. Vyplňal sa priestor medzi obcou a rómskou osadou. Po 6. októbri 1938 sa začínali realizovať rýchle a násilné zmeny najmä v oblasti politickej a spoločenskej. Kultúrny dom Andreja Hlinku, kino Bio Sokol na Kino HG a organizáciu Sokola zakázali. Dňa 9. Apríla 1939 sa za prítomnosti dvoch čiat Hlinkovej gardy uskutočnila na námestí manifestácia. Od roku 1945 sa rýchlo rozvíjala individuálna bytová výstavba. Vyplňali sa voľné priestory vhodné pre domy v intraviláne obce, ulice sa nielen predlžovali, ale vznikali aj nové a vyrástlo sídlisko. V deň oslobodenia Žarnovica a Žarnovíckej Huty sa Žarnovická Huta pripojila k Žarnovici s názvom Žarnovica, časť Žarnovická Huta. Toto zlúčenie obcí vyplývalo z celkovej politiky vytvárania väčších hospodárskych a politicko-správnych celkov.

Napriek tomu, že Žarnovica nespĺňala všetky hľadiská požadované na určenie charakteru mesta, Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici zohľadnil jej celkovú hospodársko-spoločenskú úroveň a na základe žiadosti miestneho národného výboru vydal rozhodnutie pre obec Žarnovica charakter mestského národného výboru s účinnosťou od 1. marca 1969. Celkový urbanistický rozvoj mesta zapríčinený individuálnou a komunálnou výstavbou zmenil jeho stav tak výrazne, že si vyžiadal nové pomenovanie ulíc. Industrializácia Slovenska znamenala výrazný zásah do života prevažne roľníckeho obyvateľstva, ktoré sa začalo prispôbovať mestskému spôsobu života (Gašparík, 1992). Začiatkom 20. storočia tu štát vybudoval veľkú pílu s preglejkárňou a tehelňu. Neskôr tu pôsobilo riaditeľstvo štátnych lesov. Po ukončení 2. svetovej vojny sa Žarnovica industrializovala a najvýznamnejším podnikom na spracovanie guľatiny sa stala Preglejka (Piecka, 2012). Obyvatelia štálov začali opúšťať svoje staré sídliská a sťahovali sa do Žarnovice (obr. 3, súčasné štále).

Obr. 3: Priestorové usporiadanie štálov na území Žarnovice

Zdroj: vlastné spracovanie

Prírastok obyvateľstva vyžadoval aj potrebu komunálnej bytovej výstavby v intraviláne obce, a to výstavbou prvých troch podnikových štvorbytoviek pri starom pivovare a o dva roky neskôr ďalších dvoch štvorbytoviek za starým pivovarom. Roku 1956 postavili ďalšie dve štvorbytovky. V roku 1967 boli postavené 4 bytové domy, z nich jeden družstevný ako prvý tohto druhu vôbec. Tieto domy sa stali základom nového sídliska. Rozšíril sa bytový fond. Dokončením montovaných stavieb s použitím drevených materiálov pri závode Preglejka vznikli dve nové ulice. V priebehu piatich rokov (1980 – 1985) zaznamenáva Žarnovica najvýraznejší rozvoj sídliska, lebo pribudlo 548 bytov, z toho 24 štátnych, ostatné boli družstevné. Bytový problém zamestnancov dvoch najväčších žarnovických podnikov Preglejky a Sandriku sa v podstate doriešili výstavbou dvoch slobodární mimo sídliskovej zóny (Gašparík, 1992). Spoločnosť Sandrik v súčasnosti funguje pod názvom Berndorf Sandrik s.r.o. na Bystrickej ulici. Podnik Preglejka už neexistuje (Piecka, 2012).

Domový a bytový fond sa rozrastal. V roku 1991 bolo v Žarnovici 1067 domov a 2094 bytov. Žarnovica sa od 24. júla 1996 stala okresným mestom (Piecka, 2012). V roku 2008 boli vybudované 2 nájomné domy so 48 bytmi (Mesto Žarnovica, 2018). Ďalšia výstavba pokračovala v roku 2014, kedy bolo skolaudovaných 35 nájomných bytov. Súvislé urbanizované územie mesta má kompaktný pôdorys, pretiahnutý v západnom smere i v severnom smere, v priebehu oboch hlavných kompozičných osí. Novou zástavbou sa vyplnia rezervy v zastavanom území mesta – najmä západne od cintorína a oproti areálu bývalej Preglejky. Navrhované riešenie počíta s viacerými novými plochami pre bývanie, ktoré sú rozložené v zastavanom území súvislé urbanizovaného územia mesta a po

jeho okrajoch. Podľa Copláka (2018) by sa súčasný bytový fond v počte 2185 bytových jednotiek mal zvýšiť formou výstavby nájomných bytov nižšieho štandardu, formou individuálnej bytovej výstavby a formou zmiešaného bývania s administratívou a službami.

4. Záver

Pôsobením aktivity človeka, historickým vývojom a kultiváciou (čoho je súčasťou aj Novobanská štálová oblasť) sa mení charakter a fyziognómia krajiny. Pri hodnotení krajiny môžeme vychádzať z fyziognomických aspektov, pretože sú formálnym vyjadrením obsahu a ekologických vlastností krajiny. Je to najmä preto, že proces kultivácie krajiny určujú a usmerňujú tri základné podmienky: úroveň kultúrneho a sociálneho rozvoja spoločnosti, jej hospodárska situácia a prírodné podmienky. Predmetné územie je z hľadiska kultúrneho ovplyvnené aj nemeckým etnikom, ktoré do územia prinieslo nové trendy v baníctve, ktoré sa prejavili napríklad ako špecifické antropogénne formy reliéfu tzv. tajchy. Okrem toho aj nové prvky architektúry, zvykov a tradícií.

Obe mestá Nová Baňa i Žarnovica vznikli už v 14. storočí, pričom prvé z nich vzniklo z baníckej osady, ktorej počiatky siahajú pravdepodobne až do 11. storočia. Tieto dve mestečká majú svoje vlastné špecifikum. Podľa morfogenetického typu sídla radíme Novú Baňu k reťazovej kolonizačnej dedine a Žarnovicu k potočnej rádovej dedine. História Novej Bane možno chápať prostredníctvom faktorov, ako je napr. titul slobodného kráľovského mesta s bohatou banskou históriou, remeselný spôsob života, štálový typ osídlenia ako aj výrazný vplyv komunizmu na vývoj mesta. Na Žarnovicu taktiež pôsobil komunizmus a v období industrializácie sa sem sťahovalo veľké množstvo obyvateľov zo štálov, čo ovplyvnilo bytovú výstavbu a vznik nových ulíc. Mesto Žarnovica získalo titul mesta omnoho neskôr (r. 1969) ako Nová Baňa.

Môžeme konštatovať, že študované roztratené (disperzné) osídlenie zostalo zhruba v pôvodnom stave, ale stráca svoju primárnu obytnú funkciu a strieda ju sekundárna rekreačná funkcia. Jednotlivé demogeografické ukazovatele indikujú postupné opúšťanie štálov v území, čo sa odzrkadľuje na počte neobývaných domov. Mladé obyvateľstvo sa sťahuje do jadra obcí ako aj do širšieho zázemia. Možnosť ďalšieho rozvoja územia je v oblasti cestovného ruchu, keďže sa územie oboch študovaných miest nachádza v turisticky atraktívnej krajine so špecifickou formou osídlenia.

Študované územie vybraných obcí Novobanskej štálovej oblasti je tak špecifické, že na rozdiel od iných regiónov rozptýleného osídlenia si v značnej miere (najmä v Novej Bani) zachovalo prvky pôvodnej historickej krajinnej štruktúry a celkový krajinný ráz. V niektorých lokalitách je však veľmi necitlivo zasiahnuté do pôvodnej architektúry a spôsobov poľnohospodárskeho využitia krajiny. Preto je veľmi dôležité venovať zvýšenú pozornosť územiu s takýmto charakterom a hľadať riešenia pre zachovanie dominantných prvkov. Stimulujúco môže pôsobiť relatívne nepoškodené prostredie, opätovné priznanie vlastníckych práv, oživenie pôvodných foriem hospodárenia a opätovný záujem obyvateľov z väčších miest sťahovať sa na vidiek, či už vo forme sezónneho, ale aj trvalého bývania.

Literatúra

- [1] BIELIKOVÁ, H., PETROVIČ, F., (2016). The origin and development of dispersed settlement in Nova bana "stale" area as a factor of tourism development in the region. In *23rd Central European Conference on Central Europe Area in View of Current Geography*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 460-463. ISBN 978-80-210-8313-4.
- [2] BÜRGI, M., TURNER, M.G., (2002). Factors and processes shaping land cover and land cover changes along the Wisconsin river. *Ecosystems*, vol. 5, no. 5, pp. 184-201. ISSN 1432-9840.
- [3] COPLÁK, J. A I., (2018). *Územný plán mesta Žarnovica - koncept*. [online]. [cit. 27.02.2020]. Dostupné z: https://www.zarnovica.sk/download_file_f.php?id=1081958.
- [4] FEKETE, Š., (1947). *Typy vidieckeho osídlenia na Slovensku*. Bratislava: Slovenská zemepisná spoločnosť.
- [5] GARZIA – RUIZA, J.M. A I., (1996). Land use changes and sustainable development in mountain areas: a case study in the Spanish Pyrenees. *Landscape ecology*, vol. 11, no. 5, pp. 267-277. ISSN 1572-9761.
- [6] GAŠPARÍK, J., (1992). *Dejiny Žarnovice*. Bratislava: Alfa. ISBN 80-05-01042-7.
- [7] GOOGLE MAPS, (2018). *Google Street View*. [online]. [cit. 23.02.2019]. Dostupné z: <https://www.google.sk/maps>.
- [8] GOUDIE, A., (2006). *The human impact on the natural environment*. Malden: Blackwell publishing. ISBN 1-4051-2704-X.
- [9] HERČKO, I., (2010). *Stredné Pohronie na starých pohľadniciach*. Bratislava: Dajama. ISBN 978-80-89226-73-3.
- [10] HINDICKÝ, J., (1962). *Nová Baňa*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici. ISBN 82-004-62.

- [11] HINDICKÝ, J., (1970). *Poriadok čiže reguly banickej mládeže v Novej Bani*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici. ISBN 82-006-1970.
- [12] HINDICKÝ, J., (1990). Význam baníctva v hospodárskom živote Novej Bane za feudalizmu. In *Banské mestá na Slovensku. Zborník príspevkov zo sympózia o banských mestách na Slovensku konaného na Počúvadle 26. – 28. mája 1987*. Martin: Osveta š. p., pp. 129.
- [13] HINDICKÝ, J., (1992). *Miestne a pomiestne názvy Novej Bane*. Nová Baňa: MÚ Nová Baňa.
- [14] HREŠKO, J., PETROVIČ, F., MIŠOVIČOVÁ, R., (2015). Mountain landscape archetypes of the Western Carpathians (Slovakia). *Biodiversity and Conservation*, vol. 24, no. 13, pp. 3269-3283. DOI 10.1007/s10531-015-0969-6.
- [15] HROMÁDKA, J., (1943). *Všeobecný zemepis Slovenska*. Bratislava: SAVU.
- [16] JANŠÁK, Š., (1967). O kopaničiarskom osídlení na Slovensku. *Vlastivedný časopis*, roč. 16, č. 1, pp. 23-28.
- [17] KOČIŠOVÁ, N., KRAMÁREKOVÁ, H., (2016). Vplyv fyzickogeografických prvkov krajiny na regionálny rozvoj Mikroregiónu Handlovskej doliny. *Geografické informácie*, vol. 20, no. 2, pp. 523-537. ISSN 1337-9453.
- [18] KRÁLIK, R., LENOVSKÝ, L., PAVLÍKOVÁ, M., (2018). A few comments on identity and culture of one ethnic minority in central Europe. *European Journal of Science and Theology*, vol.14, no.6, pp. 63-76. ISSN 1842 – 8517.
- [19] KROGMANN, A., BILIC, M., (2010). Foreign Migration and the Influence of Selected Economic Indicators on Regional Attractiveness of the Slovak Republic in 2008. *Geographia Cassoviensis*, vol. 4, no. 1, pp. 16-23. ISSN 1337-6748.
- [20] MAPOVÝ PORTÁL HIKING, (2018). *Turistická mapa*. [online]. [cit. 16.10.2019]. Dostupné z: <https://mapy.hiking.sk/?ref>.
- [21] MEDVEĎ, B., KONEČNÁ, K., (2004). *Bedeker Nová Baňa a okolie*. Banská Bystrica: štúdio Harmony, s.r.o. Banská Bystrica. ISBN 80-89151-05-1.
- [22] MELEK, J., (1957). *Od Slovenskej brány po Vtáčnik*. Bratislava: Šport. ISBN 301-11-6.
- [23] MESÁROŠ, J., (1966). K dejinám kopaníc a kopaničiarskeho osídlenia na Slovensku. *Vlastivedný časopis*, roč. 15, č. 4, pp. 173-179.
- [24] MESTO NOVÁ BAŇA, (2018). *Výročná správa mesta Nová Baňa za rok 2013*. [online]. [cit. 14.10.2019]. Dostupné z: <https://registeruz.sk/cruz/public/domain/financialreport/attachment/3826098>.
- [25] MESTO ŽARNOVICA, (2018). *Územný plán mesta Žarnovica*. [online]. [cit. 14.10.2019]. Dostupné z: <https://www.zarnovica.sk/uzemny-plan-mesta-zarnovica.phtml?id3=95167>.
- [26] PETROVIČ, F., (2005). Vývoj krajiny v oblasti štáloveho osídlenia Pohronského Inovca a Tribeča. Nitra: ÚKE, SAV. ISBN 80-969272-3-X.
- [27] PIECKA, J., (2012). *Žarnovica*. [online]. [cit. 14.10.2019]. Dostupné z: https://www.zarnovica.sk/2017.phtml?id_menu=121707&limited_level=1&stop_menu=80954.
- [28] STRÁNSKA, D., (1966). K otázke zvýšených stavieb na Slovensku. *Slovenský národopis*, roč. 14, č.1, Bratislava: SAV, pp. 65-122.
- [29] ŠOLCOVÁ, L., (2012). *Vývoj krajiny s disperzným typom osídlenia v Novobanskej štálovej oblasti*. Nitra: FPV UKF. ISBN 978-80-558-0208-4.
- [30] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2018). *Datacube*. [online]. [cit. 14.10.2018]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/TM1WebSK/TM1WebLogin.aspx>.
- [31] ŠTÁTNY GEOLOGICKÝ ÚSTAV DIONÝZA ŠTÚRA, (2018). *Tematické mapy*. [online]. [cit. 23.02.2020]. Dostupné z: <http://mapserver.geology.sk/tmapy>.
- [32] ŠUHAJDOVÁ, L., JARÁBKOVÁ, J., HAMADA, M., (2013). Využitie potenciálu rozptýleného osídlenia v cestovnom ruchu v Novobanskej štálovej oblasti. [online]. [cit. 25.1.2017]. Dostupné z: is.muni.cz/do/econ/soubory/katedry/kres/4884317/41725568/79_2013.pdf.
- [33] ŠUHAJDOVÁ, L., HAMADA, M., (2011). Possibilities for utilization of the dispersed settlement potential of Nová Baňa "štál" area. In *23rd International PhD Students Conference*. Brno: Mendelova univerzita, pp. 531-538. ISBN 978-80-7509-363-9.
- [34] ZREBENÝ, A., (1981). *Nová Baňa*. Martin: Osveta, n. p. Martin. ISBN 70-012-81.
- [35] ZREBENÝ, A., (1986). *Dejiny Novej Bane*. Martin: Osveta, n. p. Martin. ISBN 70-071-86.
- [36] ŽELEZNIČNÉ INFO, (2018). *Trat' 150: Nové Zámky - Šurany - Levice - Žiar nad Hronom – Zvolen os.st.* [online]. [cit. 14.10.2018]. Dostupné z: <https://www.zeleznicne.info/view.php?cislocianku=2007090037>.
- [37] ŽONCOVÁ, M., DUBCOVÁ, A., (2015). Using an "intersect" tool in arcgis for analysis of changes in the secondary landscape structure of podhajska municipality. In *22nd International PhD Students Conference*. Brno: Mendelova univerzita, pp. 330-335. ISBN 978-80-7509-363-9.

Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektov VEGA č. 1/0040/18 Stredoveké historické cesty na juhozápadnom Slovensku v kontexte stredoeurópskej dopravnej siete a ich odkaz pre súčasnosť a túto prácu podporila aj Slovenská agentúra pre výskum a vývoj na základe zmluvy č. APVV-18-0185 / 2019-2022 Transformácia využívania kultúrnej krajiny Slovenska a predikcia jej ďalšieho vývoja.

VESNICE JAKO SPONTÁNNĚ VZNIKLÁ BIOCENTRA A ZÁSOBNÍKY BIODIVERZITY V SOUČASNÉ ČESKÉ ZEMĚDĚLSKÉ KRAJINĚ

Village as spontaneously developed biocenters and reservoirs of biodiversity in contemporary Czech rural landscape

MICHAEL PONDĚLÍČEK

VLADIMÍRA ŠILHÁNKOVÁ

Katedra urbanismu a územního plánování | Depart. of Urban Design, Town and Reg. Planning
Fakulta stavební | Faculty of Civil Engineering
České vysoké učení technické v Praze | Czech Technical University in Prague
✉ Thákurova 7, 166 29 Praha, Czech Republic
E-mail: mpondelicek@gmail.com, vladimira.silhankova@gmail.com

Anotace

Vesnice a jejich funkce v krajině se významně změnily a 21. století s sebou přineslo množství problémů ve fungování vesnických sídel a venkovské krajiny. Cílem příspěvku je rozbor úlohy současné vesnice v krajině a biodiverzitě v krajinném prostoru a nastínění možností jejího fungování v tomto systému a jeho dalšího rozvoje. Práce je zpracována zejména metodou terénních a místních šetření. Z analýzy vyplývá, že po celé 20. století klesaly možnosti pohybu zvířat a šíření rostlin v krajině a diverzita v podobě zahrad, hřbitovů, parků a dalších útvarů zeleně se koncentrovala do sídel a jejich těsné blízkosti. Dnešní vesnice a menší města mají okolo sebe již poměrně stabilizovaný pás zeleně, který vznikl spolu se zajišťováním kvalitního životního prostředí pro člověka (např. odhlučněním či odstíněním). To na druhou stranu umožnilo, aby se do vesnic stěhovala zvířata, která v minulosti v sídlech obvyklá nebyla. Vesnice se tak k našemu překvapení stávají pokladnicí biodiverzity a zachování fragmentů významných biotopů z předchozích etap rozvoje. Péče o vnitrosídlní zeleň tak stojí před novým, zatím neznámým úkolem, jak tuto nově vzniklou biodiverzitu udržet a dále rozvíjet.

Klíčová slova

vesnice, krajina, biocentrum, biodiverzita

Annotation

Villages and their functions in the landscape have changed significantly, and the 21st century has brought with it a number of problems in the functioning of village settlements and the rural landscape. The aim of the paper is to analyze the role of the current village in the landscape and biodiversity in the landscape and to outline the possibilities of its functioning in this system and its further development. The work is processed mainly by means of the method of terrain and local surveys. The analysis shows that throughout the 20th century the possibilities of animal and plant move in the landscape decreased and diversity in the form of gardens, cemeteries, parks and other green formations was concentrated in settlements and their immediate vicinity. Contemporary villages and smaller towns have already had a relatively stabilized strip of greenery around them, which was created together with ensuring a quality environment (e.g., soundproofing or sun elimination). This, on the other hand, allowed animals that had not been common in settlements to move into villages. To our surprise, the villages become a treasure trove of biodiversity and the preservation of fragments of important habitats from previous stages of development. The care of intra-settlement greenery thus faces a new, as yet unknown, task - how to maintain and further develop this newly created biodiversity.

Key words

village, countryside, biocenter, biodiversity

JEL classification: R58

1. Úvod

Vesnice a jejich funkce v krajině se za 30 let od roku 1989 významně změnily a 21. století s sebou přináší množství problémů ve fungování vesnických sídel a ve fungování venkovské krajiny a také ve vstupech člověka do krajiny. K zásadním posunům patří, že krajina je zatížena zemědělstvím mnohem cílevědoměji než dříve a jiné funkce krajiny nejenže nejsou akcentovány, ale jsou prostě pomíjeny. Vstup do 21. století znamenal, jak se ukazuje nejen „revoluci v krajině“ (Sádlo, 2008), ale také revoluci ve venkovském prostoru jako takovém. Venkovští obyvatelé si často vyměnili roli s městskými (část obyvatel vesnic tvoří nově příchozí, a to zejména mladí podnikatelé, kteří pracují z domova a důchodci), a původní venkované zaměstnaní tradičně v zemědělství a věnující se péči o v krajinu odešli v rámci svého vzdělávání pracovat do měst. Tomuto fenoménu spojenému s procesem suburbanizace se věnovalo u nás i ve světě mnoho autorů (Priem, Stessens a Canters, 2020, Šilhánková a kol., 2013, Stanilov a Sýkora, 2012, Blažek, 2004, Sýkora, 2003, Champion, 2001 aj.). Úplně jinou cestou, než cestou údržby a rozvoje krajinných hodnot, se vydala péče o zemědělskou krajinu, která se změnila v mírně tupou péči o produkci na často nespojitých plochách, které lze zemědělsky využít. V zemědělství dnes pracuje velmi málo trvale zaměstnaných pracovníků (méně než 2% ekonomicky aktivního obyvatelstva a s nejnižším vzděláním), kteří se logicky nezvládají věnovat běžné péči o krajinu a dělat cokoli nad rámec racionalizované produkce a intenzivní výroby zemědělských produktů. Studiu funkcí krajiny se věnuje výrazně méně autorů (např., Nilsson a Lundgren, 2018, Lokoč, 2009, Švejdárová a Cudlínová, 2013, Jasaitis, 2007).

Krajina pozvolna upadá, jak potvrzuje celá řada i zahraničních autorů (Wang a kol., 2017, Kuhmonen a Kuhmonen, 2015, Mendenhall, Daily a Ehrlich 2012 aj.). Cestní síť je díky zpracování krajiny velkostíroji nově zpřerhaná, alejím a výsadbám se zcela nedaří a krajinou táhnou velkostíroje nesrovnatelné s našimi předchozími, navíc racionálně řízené a hlídané prostřednictvím GPS, která neúprosně říká, co se má zorat a co už technika nemá nebo nezvládne. Revoluce v krajině dosahuje svých vrcholů, a to ještě není ta nejhorší zpráva (Míchal 1994).

Cílem příspěvku je analyzovat úlohu současné vesnice v krajině a biodiverzitě krajinného prostoru a na základě této analýzy nastínit možnosti jejího dalšího fungování v tomto systému a dalšího rozvoje. Práce je zpracována zejména metodou terénních a místních šetření vč. rozhovorů s obyvateli našich vesnic, doplněnou o metody analýzy textů, sběru dat a komparace. Výběr zkoumaných obcí je víceméně náhodný, vyplývající z osobních dlouholetých vazeb autorů na sledované oblasti a prostory a jejich profesního působení jako projektantů a výzkumníků.

2. Vývoj úlohy vesnice v krajině a její úloha v biodiverzitě krajinného prostoru

Vesnice byly typickým osídlením naší zemědělské a leso-zemědělské krajiny (klasifikace dle Löw 2008) a jejich síť byla podle historických výzkumů významně rozšířenější a hustší. Zahuštění měst a úbytek vesnic u nás způsobily až dvě zásadní události spojené jednak se změnou klimatu a jednak s vírou, a to Husitské války v 15. století a pak také a zejména Třicetiletá válka, která krajinu Českého království doslova zdevastovala. Baroko a období relativního klidu a reformem pomohlo tomu, aby se život na běžném venkově stabilizoval a také rozvinul, šlechtické rody měly prostor investovat do sídel a krajiny okolo a vznikaly první rozsáhlé projekty, které se ovšem vesnic s nevolníky i svobodnými nijak netýkaly. Na vesnice byla postupně navázána logicky i poměrně hustá cestní síť, která rozvoj obchodu a zemědělství jen podporovala. Tato hustá cestní síť měla zlepšit spojení, komunikaci i zásobování a také podpořit stále častější myšlenky na oživení duchovní krajiny, doslova jako Krajiny prodchnuté Duchem (dechem) svatým. V krajině se objevovala postupně různá památná místa, negativní vzpomínky byly zahlazovány a rozvoj a kooperace byly podpořeny. Je zřejmé, že rozvoji venkova pomohla i školská výuka realizovaná kláštery v češtině a němčině, v češtině přirozeně častěji. Sbližovaly se národnosti, ale nesmíme si plést národnosti ve vesnicích 17 a 18. století s národy a národnostmi začátku 20. století, kde šlo vyhroceně o jazyk, uplatnění etnika a podporu vlastní, často nově vzniklé kultury. (Sýkora, 1998, Štěpánek, 2019 aj.)

S uvolněním nevolnictví, nástupem reformace a také s volnějším pohybem obyvatel a průmyslovou revolucí rostly možnosti rozvoje venkovských sídel a do jejich života byly zaváděny nové prvky. Za významný bod z hlediska vývoje vesnic lze považovat poslední část 19. století, kdy byl režim pevně stabilizován, země Koruny české spojeny, industrializovány jen postupně a rozvoj vesnic a intenzifikace zemědělství a lesnictví probíhala zvyšovanou měrou. Poslední pusté kousky českého území byly kolonizovány v 70. - 80. letech 19. století z chudého Falcka, a to bylo zejména nepřilíh pohostinné území Kokofínska, Úštěcka a pak také, tzv. vnitřní Sudety v oblasti Žluticka a Tepelska. Vesnice působily jako jasná centra pro své okolí, polnosti byly v krajině navázány na jednotlivé cesty a pěšiny a někde v místech převahou německy mluvících obyvatel docházelo dokonce v přeměně v krajinu parkovou, kde byly mezi sady a poli chodníčky, aby si místní nezablátili boty a také řada plůtků, schůdků a zákoutí pro člověka, který má rád vyhlídky. (Sýkora, 1998, Kupka, 2010 aj.). Je nutno podotknout, že to byla doba ranně

industriální, zrodu kapitalismu se vším všudy a také doba, ve které v krajině ještě citelně doznívala klimaticky nepřijemná „malá doba ledová“ (Sádlo 2008)

Malá doba ledová a její doznívání v 19. století u nás už znamenala spíše změny v systému obdělávání polí, mechanizaci zemědělství, vzrůst počtu samostatně hospodařících, a to až vysoko do hor, kde dnes už nejsou ani vzpomínky na lesníky a zemědělce čínorodě hospodařící na malých svažitých plochách políček se zelím a bramborami, pastvin a luk a za chudých poměrů. Bylo výrazně více sněhu a deště, a to i ve výškách do 600 m n. v., dařilo se extrémně dobře jehličnatým lesům a místy i smíšeným. Byl dostatek zvěře v krajině a rostla biodiverzita ve venkovním prostoru, kde k jídelničce vesnic patřila řada bylinných čajů, jídel a podobně. Přilepšení k zásobování vitamínem C umožňovaly i jinak nepříliš používané plodiny jako jsou trnky, maliny, šípek a dřín. Dřín v této době byl podle některých autorů zejména klíčovým zdrojem vitamínu C pro zemědělské obyvatele krajiny a část fauny (ústní sdělení od Dr. V. Ložek st. 2002). Doznívání malé doby ledové sebou neslo řadu vedlejších efektů, které krajinu upravovaly ve smyslu – zbavit se někde lidských pout a také umožnit novou lidskou činnost a její usměrnění.

Z těchto událostí uvedme několik skutečně pamětihodných. V první řadě musíme uvést lesní smršť na Boubíně v 80 letech 19. století a posléze i další smršť a katastrofy na horách, které vedly k holosečím a dosadbám ohromných rozměrů, jejichž následky sklízíme dnes nejen na Šumavě ale např. i na Jesenicku, v Orlických horách a v Krkonoších (např. Špiková, 2009, Švihla, Černohous a Šach, 2013 aj.). Jak bylo uvedeno, tyto lesní katastrofy mají v době současného oteplování zásadní význam při řídnutí jehličnanů a také při regulaci odtoků lesní vody z jednotlivých povodí lesních bystřin. Extrémy počasí byly všude – např. v Krkonoších a nejen v Obřím dole spadly významné laviny, které zlikvidovaly místní osídlení a ukončily dlouhodobou a tradiční těžbu nerostů v místních dolech na minerály.

Jedním z dalších extrémů byly povodně na Vltavě a zejména na dlouhodobě neregulované Berounce, kde opět v 80. letech 19. století doslova vyčistily koryto řeky od štěrku a kamenů a břehy od staveb a někdy i sídel. V obci Srbsko, Dobřichovice, Zadní Třebáň, Karlštejn a Beroun došlo pod vlivem součinnosti povodně na Berounce a lokálních přítocích ke ztrátám na životech a k významným lokálním škodám, které jsou na některých místech dodnes patrné. Místní prameny a noviny tyto situace srovnávají se situací ve 20. století a uvažují o ztrátách srovnatelných a větších. Poničení struktury mlýnů, mostků, železnice, částí vesnic a dalších přineslo s sebou hospodářské i lidské ztráty, které v paměti místních přemazala až hrůza 1. světové války. (Pondělíček, 2002)

3. Vznik vesnic jako center biodiverzity

Ve 20. století v rámci změny pozemkové držby docházelo k některým změnám v krajině, a tak například obecní zeleň a vůbec stromy uvnitř vesnice začaly hrát ještě jinou úlohu než doposud. Klasická obecní lípa pomalu přestala být jen místem setkávání a sběru lipového květu na čaj, ale začala být také pozorovatelnou, místem pro budoucí dohody a mimo jiné i potenciálním zdrojem dřeva. Nové stromy okolo vesnic byly vysazovány kvůli stínu a kvůli zajištění plodů a často byly obecní. Jejich plody se pak dělily nebo využívaly společně (např. u různých ovocných stromů). O zeleň v krajině byl zájem i u křovin, které sloužily jako levné palivo. Některé kraje byly proslulé jako dlouhodobě obhospodařované pastviny a jejich využívání se stalo příkladem pro další. Prázdné a méně obhospodařované louky byly často holé po pastvě ovceci doslova spaseny na drn a píče byla nedostatečná. Využívala se tak hrabanka z lesa a mladé větve jako krmení domácích zvířat i jako podestýlka (Sádlo 2008). Píči zoufale potřebovali všichni majitelé králíků, koz i ovcí. Šlo i o ráj polního ptactva, protože byl dostatek holubů a drůbeže, jejichž příkrmováním se živili i jinak člověku zvláště neužiteční vrabci, pěvci a další. (Sádlo, 2008, Sýkora, 1998 aj.).

Do vesnic se tím koncentrovala nebývalá biodiverzita a kolorit té doby vytvářela neméně pestrá a všudypřítomná škála hmyzu, který věděl, kde co bydlí, a některé budovy před hmyzem ochránilo až masivní použití DDT po 2. světové válce. Hmyz samozřejmě přitahoval obojživelníky, plazy a drobné savce a ti potom i větší predátory – tchoře, lišky, kuny, sovy, dravce, apod. Nesmíme zapomínat, že doznívalo deštivé období, srážky i extrémy počasí byly stále vysoké a pozvolna se oteplovalo v rámci posunu klimatu ke klimatickému optimu. (Svoboda 2009)

Vesnice se tedy stávala nejen centrem a to živým, pro obyvatele venkova, ale i pro domácí a další zvířata (škůdce i jinak – tchoř, kuna, liška, sovy, apod.) a s tím vzrůstala i diverzita rostlin ve venkovském prostoru. V zemědělsky plně exploatované krajině, kde se realizovali jednotliví statkáři i zaměstnanci velkostatků byl jednoznačný trend využití co nejvíce plochy pro produkci vlastních potravin a také pro ziskové hospodaření, které vyžadovalo alespoň částečnou mechanizaci provozů. Hlavním tahounem zemědělství od roku 1900 do roku 1948 byl jednoznačně kůň, který poskytoval oplátkou za píči a ustájení i jistý komfort ježdění bryčkou za svými záležitostmi a také za zařizováním obchodů a to i v zimním období. Kromě dopravy osob kůň zajišťoval v hipomobilní společnosti, také

spojení s pozemky vlastníků, tažnou silou pro dopravu nákladů a mezistupeň při mechanizaci zemědělství, kdy kůň byl u řady zemědělských strojů základní pohonnou jednotkou, a také nástrojem zpracovávání půdy. Jednoduché, ale účinné nástroje pracující mechanicky s koňským pohonem při kosení píce i obilí, shrabávání sena i slámy, úprava sena do kupek a řada dalších byly pro zemědělství začátku 20. století postupně pozeňáním a skončily až po době jejich účinnosti v 60. letech 20. století, kdy je ještě sporadicky užívala malá družstva a pozůstalí soukromníci (pak nastoupila definitivně éra strojů).

Zemědělská reforma a rozbití velkostatků a rozsáhlých církevních statků, vznik tzv. zbytkových statků za 1. republiky, to vše opět pozvolna přispívalo k posílení malých sídel z hlediska centralizace biodiverzity v krajině. Krajina v té době byla velmi těsně rozparcelována, každý pozemek měl svého pevného majitele a zbytkové i malé pozemky se propachtovávaly na malé části doplňující nabídku píce, ovoce nebo něčeho potřebného v daném hospodářském okruhu (často zelnice, jednotlivé stromy ořechů nebo ovoce apod.). Zemědělské reformy v dalším pořadí na několikrát zasáhly naši krajinu silněji až po roce 1947, a to zejména v rámci násilné kolektivizace a také tzv. „racionalizace“ zemědělství napojené na socialistické myšlení, a tak přírodní prvky z krajiny za reálného socialismu mizely doslova zrychleným tempem (šlo o pokus převést zemědělství na industriální základy, včetně montérkových modrých oděvů). Sakrální památky v méně navštěvované krajině často špatně odolávaly zdivočelé „rudé“ mládeži a postupně byly devastovány i politruky, armádou a vandaly, tak aby se na ně a jejich účel zapomnělo. S kapelou v čele se rozorávaly meze a vytvářely dlouhé a prázdné lány bez protierozních opatření, v krajině bylo ještě mnoho vody (fungovalo vlhké atlantické klima – Sádlo 2008) a hromadně nasazená mechanizace často uvázla, tak bylo nutno odvést podzemní i povrchovou vodu mimo obdělávané areály zemědělských tratí a hospodářský les byl vysazován někdy způsobem podobným bramborářské výsadbě, toky potoků se napřimovaly. Na podporu této činnosti ročně promovaly desítky meliorátorů, aby se odvodnění vůbec dalo zvládnout (dnes jsou převedeni na inženýry krajiny). V 70. letech nastala další centralizace zemědělství na venkově, a také zavedení tzv. střediskových vesnic, které výrazně snížilo pobytový komfort osob v krajině žijících, začaly mizet znalosti a povědomí o blízké a okolní krajině a z vesnic odcházela nenávratně mládež za prací, jednodušším vydělkem a větším komfortem do větších měst.

4. Vesnice jako biocentra a zásobníky biodiverzity v období po roce 1989

V období po roce 1989 se struktura vesnic začala postupně měnit, stejně jako se měnila struktura zemědělských a průmyslových podniků a dalších zařízení. S postupným oteplováním a opouštěním tradičních zemědělsko-lesnických modelů využití krajiny během rozsáhlých privatizací docházelo k převodům půdy orné na travní porosty a pak, což je pro ČR posledních 75 let typické, k převodu na lesní půdu. Aniž by si to kdo uvědomil, tak rostla velmi rychle již od prvních restitucí rozloha lesa a pozvolna narůstala také zastavěná půda a to jak infrastrukturou, tak novostavbami domů v rámci rozvoje i plošné suburbanizace (půda fakticky pozbývala hospodářskou hodnotu jako prostředek produkce). Prvním varovným signálem byl nárůst plochy lesů a trávniců na začátku 90. let 20. století. Po krátké krizi a reformách okolo roku 1997 došlo k novému trendu nárůstu velkých zpracovatelských podniků u nás, postavených na „zelené louce“ a mimo původní, chátrající zemědělské areály. Půdou se doslova začalo, a to za státní asistence, plýtvat.

Program na zadržení vody v krajině a nápravu hydrologických odtokových poměrů selhal i přes masivní investice. Další menší investiční programy ochrany přírody dopadly podobně, jako například „ekologizace“ vodních nádrží, která se změnila v cílenou vlnu staveb a odbahnění starších dlouhodobě neudržovaných rybníků, a tedy ve snižování biodiverzity v krajině. Programy revitalizace krajiny, které zahrnovaly širokou škálu od realizace územních systémů ekologické stability, až po projekty na posílení biodiverzity v krajině byly často zacíleny zejména na poměrně rozsáhlé čerpání dotačních peněz, bez větších efektů, protože nebyl větší prostor pro údržbu vytvořených tůň a jiných revitalizačních děl v krajině. Docházelo k likvidaci pěkných přirozených mokřadů a tvorbě nových složitě ovladatelných segmentů krajiny, kde vývoj spočíval v dalším managementu a dalších investicích do mizících předmětů ochrany přírody. Byly vypracovány programy na ochranu krajiny a biodiverzity, ale v lepším případě vedly k převodu opatření do krajiny na „investice do krajiny“, kde šlo často o množství uplatněných prostředků a nikoliv o jejich efektivní využití (osobní sdělení administrátorky AOPK Mgr. Babincové z konce 90. let 20. století).

Speciálním případem je územní systém ekologické stability (ÚSES), který byl do územně plánovacích dokumentací pokusně zaváděn v letech 1992-1993 a s tím se realizovaly i komplexní pozemkové úpravy (KPÚ). ÚSES byl na rozdíl od KPÚ pro ČR dokončen na konci 90. let 20. století, ale nová struktura ekologických prvků v krajině nebyla respektována zejména vlastními strukturami ochrany krajiny a důležité koridory a průchody ÚSES krajinou postupně přestávaly fungovat, jak na lokální, tak na regionální úrovni. Po 30 letech vyladování ÚSES je řada návazností ztracených ekologických prvků v krajině a systém ÚSES často končí ve vzduchu, kdesi na stránkách nad řekou nebo na hranicích ČR.

Obr. 1: Zavedení ÚSES jako páteřní minimalizované sítě ekologické stability do krajiny

Zdroj: *Koncepce ÚSES pro Hradec Králové, MMHK, 2009*

Na to, proč se vesnice mimo zónu suburbanizace staly centrem biodiverzity a bioty pro okolní území je poměrně jednoduchá odpověď. Po celé 20. století klesaly možnosti pohybu dříve běžných zvířat a šíření skupin rostlin v krajině a diverzita v podobě zahrad, hřbitovů, parků, lesoparků a dalších lidsky podmíněných útvarů se koncentrovala do sídel a jejich těsné blízkosti, v souladu s dostupnou vzdáleností pro místní obyvatele, tak, že dnešní vesnice a menší města mají okolo sebe již poměrně přirozený a stabilizovaný pás často funkční zeleně, který souvisí s odhlučněním, odstíněním, odcloněním, zajištěním soukromí, zajištěním příjemného okolí a dalších parametrů pro člověka na venkově tak důležitých.

Zemědělská zvířata z vesnic postupně vymizela, zbyli pouze psi, kočky, hlodavci a omezená drůbež, což způsobuje znatelný pokles denzity hmyzu v krajině. Tak bylo umožněno, aby se do vesnic stěhovala v klidu zvířata (zejména v zimním období), která by v sídlech obvyklá nebyla – jezevci, kuny, lasičky, lišky, tchoři, a dnes i šakali, se v noci stávají obyvateli vesnic a zvyšují tak diverzitu krajiny. Vnější pás vesnic je kupodivu rovněž obsazen savci, kteří nechtějí pronikat přímo do intravilánů měst, a to jsou zajáci, srny a jelení, případně další zvěř doplněná koroptvemi, bažanty, křepelkami a dalšími většími ptáky. Dravci u tohoto osidlování prostoru vesnic, stejně jako holubi, nesmějí chybět k odklizení uhynulých kusů. Do vesnic následně přicházejí poštolky, ostříži, sovy pálené, sýčci, puštíci, někdy i jestřábi a netopýři z okolí přiveských mokřadů a rybníků (Míchal 1994).

Obr. 2: Příklad vesnice - biocentra – Byšičky u Lysé n. L.

Zdroj: *Mapy.cz*

Poměrně zajímavé jsou nedávné průzkumy orientované na biodiverzitu rostlin v obcích (např. in Křivonosková, 2018, osobní sdělení Vojena Ložka st. z roku 2000), kdy se ukázalo, že řada rostlin v otevřené krajině vyhynulých

(koření, halofytní rostliny, psamofytní rostliny a další) jsou uvnitř a na okraji obcí relativně časté a doplňují je i zmizelé krajové odrůdy stromů, včetně ovoce a také poměrně různorodý hmyz, vyžadující specifické živné rostliny. Hmyz a to zejména brouci vyhledávají staré ovocné stromy, některé směsi hospodářských rostlin a také určitou skladbu květin na lukách a okrajích lesa. Nelze zapomenout na nemalou řadu cizopasníků, parazitů, která v sídlech opět nachází pestré biotopy a živnou půdu pro svou další existenci.

5. Závěr

Analyzovat úlohu současné vesnice v zemědělsko-lesnické krajině 21. století v ČR není jednoduché, ale na základě předchozího bádání lze konstatovat, že okolí malých sídel (mimo novou suburbánní výstavbu, kde platí jiná pravidla) je centrem biodiverzity a zdrojem pro její zachování do budoucnosti. Ukazuje se postupně, že exodus specializovaných druhů živočichů a rostlin z volné krajiny do obcí celkem logicky zatím nekončí z pohledu zachování biodiverzity v hospodářské krajině špatně. Vesnice jsou v současnosti obývány rytmicky – ráno, večer a o víkendech a denzita osob v nich průběžně klesá a to vytváří uvnitř sídla prostor pro přírodu a zvířata, kterými je znovu objevován v okolí i uvnitř lidských sídel. V obcích průběžně nacházejí zvířata, rostliny nebo hmyz kvalitní a dlouhodobě zajištěné náhradní biotopy, které posilují významně diverzitu nejen ve venkovském urbanizovaném prostoru, ale i mimo něj. Proběhlá Corona-virová krize tyto funkce díky výraznému omezení pohybu osob venku a omezení cestování v jarním období 2020 významně posílila. Obyvatelé současných vesnic tak nevědomě poskytují podporu biodiverzitě v krajině. Tím, že staří i noví obyvatelé nemovitostí podporují přírodní prvky i tradiční kulturu a vesnické struktury, i když s jinými podmínkami (vesnice je spíše plošným sídlištěm, jedním z mnoha, než původním sídlem). Za uvedených nových podmínek jsou stávající možnosti úkrytů, ploch sukcese a zdrojů minerálů i obživy uvnitř vesnic pro řadu organismů více než přijatelnými.

Vesnice mimo dosah větších aglomerací (a s nimi spojených suburbíí) se tak k našemu překvapení stávají jistou dlouhodobě vznikající pokladnicí „obecné“ biodiverzity a zachování fragmentů významných biotopů z předchozích období vývoje venkovského prostoru. Nová úloha je novým, zatím navenek neznámým úkolem, který odpovídá cíli 15 Life on land (život na pevnině, v krajině) ze sady Sustainable Development Goals UN z roku 2016.

Obr. 3: Bezútešná krajina obsazená alternativními zdroji energie více než člověkem.

Zdroj: Deutsche Energetische Bilanz

Ve vesnicích se zachovávají zejména druhy nesoucí vzpomínku na minulost, která spočívala ve značné míře symbiózy mezi člověkem a využívaným prostorem pro rozvoj. V současnosti nastává na venkově hra o zachování specifických biotopů (návesní rybníčky, kaly, napajedla, záchytné meandry potoků nad obcí, pastevní mokřady, apod.) (Sádlo 2008), které by ve volné krajině již dávno neobstály v tvrdé konkurenci zemědělského průmyslu. Vesnice jako menší sídla v krajině a jejich stávající zelené a modrozelené struktury jsou větším příspěvkem k adaptaci krajiny na změnu klimatu, než by bylo patrné z jejich vnitřních struktur a hustoty osídlení.

Zachování původního, rozumně vyváženého stavu vesnic, jejich infrastruktury v podobě rybníčků, lesíků, lesoparků, mokřadů, zelených pásů, meandrů potoků na vtoku a výtoku z vesnic je zásadní pro biodiverzitu krajinného prostoru v následující postagrární budoucnosti.

Literatura

- [1] BLAŽEK, B., (2004). *Venkovy: [anamnéza, diagnóza, terapie]*. [Brno]: ERA ISBN 80-86517-90-X.
- [2] JASAITIS, J., (2007). The implementation of modern functions' system in the non-urbanized countryside. *Rural Development*, vol. 3, pp. 68-77. ISSN 1822-3230.
- [3] CHAMPION, T., (2001). Urbanization, suburbanization, counterurbanization and reurbanization. In Paddison, R.(ed.). *Handbook of urban studies*. Sage Publications, pp. 143-161. ISBN 0-8039-7695-X.
- [4] KUHMENEN, T., KUHMENEN, I., (2015). Rural futures in developed economies: The case of Finland. *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 101, pp. 366-374. ISSN 1873-5509. DOI 10.1016/j.techfore.2015.07.028.
- [5] KUPKA, J., (2010). *Krajiny kulturní a historické: vliv hodnot kulturní a historické charakteristiky na krajinný ráz naší krajiny*. Praha: České vysoké učení technické v Praze. ISBN 978-80-01-04653-1.
- [6] KŘIVONOSKOVÁ, L., (2018). *Podíl a kategorizace území s funkcí podpory biodiverzity na příkladu intenzivně využívané zemědělské krajiny (Liběšice u Litoměřic) na Litoměřicku*. [Bakalářská práce]. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.
- [7] LOKOČ R., (2009). *Čeští zemědělci jako správci krajiny?* [Dizertační práce]. Brno. Masarykova Univerzita.
- [8] LÖW J., NOVÁK J., (2008). *Typologické členění krajin České republiky*. Urbanismus a územní rozvoj, vol. XI, no. 6, pp. 19-23. ISSN 1212-0855.
- [9] MENDENHALL, C.D., DAILY, G.C., EHRLICH, P.R., (2012). *Improving estimates of biodiversity loss*. Biological Conservation, vol. 151, no. 1, pp. 32-34. ISSN 1873-2917. DOI 10.1016/j.biocon.2012.01.069.
- [10] MÍČHAL I., (1994). *Ekologická stabilita*, Brno: Veronica. ISBN 80-85368-22-6.
- [11] NILSSON, B., LUNDGREN, A. S., (2018). For a living countryside': Political rhetoric about Swedish rural areas. *European Urban and Regional Studies*, vol. 25, no. 1, pp. 72-84. ISSN 1461-7145. DOI 10.1177/0969776416679216.
- [12] PONĎĚLÍČEK, M., (2002). *Český kras včera a dnes = Bohemian Karst yesterday and today: chráněná krajinná oblast*. Karlštejn: Sdružení Přatelé Českého krasu. ISBN 80-254-3623-3.
- [13] PRIEM, F., STESENS, P. a CANTERS, F., (2020). Microsimulation of Residential Activity for Alternative Urban Development Scenarios: A Case Study on Brussels and Flemish Brabant. *Sustainability*, vol. 12, no. 6. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su12062370.
- [14] SÁDLO, J. a kol., (2008). *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. 3., upr. vyd. Praha: Malá skála. ISBN 978-80-86776-06-4.
- [15] STANILOV, K., SYKORA, L., (2012). Planning, Markets, and Patterns of Residential Growth in Metropolitan Prague. *Journal Of Architectural And Planning Research*, vol. 29, no. 4, pp. 278-291. ISSN 0738-0895.
- [16] SVOBODA, J., (2009). *Utajené dějiny podnebí: řídilo počasí dějiny lidstva?*. 2. dopl. vyd., Praha: Levné knihy. ISBN 978-80-7309-799-8.
- [17] SÝKORA, J., (1998). *Venkovský prostor. 1. díl. Historický vývoj vesnice a krajiny. Doplňkové skriptum*. Praha: České vysoké učení technické v Praze. ISBN 80-01-01826-1.
- [18] SÝKORA, L., (2003). Suburbanizace a její společenské důsledky. *Sociologický časopis*, vol. 39, no. 2, pp. 217-233. ISSN 2336-128X.
- [19] ŠILHÁNKOVÁ, V. a kol., (2013). *Ekonomické a bezpečnostní dopady (sub)urbanizace*. Hradec Králové: Civitas per Populi. ISBN 978-80-87756-04-1.
- [20] ŠPIKOVÁ, Z., (2009). *Největší přírodní katastrofy na území českých zemí za posledních 1000 let*. [Diplomová práce]. Olomouc: Univerzita Palackého.
- [21] ŠTĚPÁNEK, M., (2019). *Vliv specializace na strukturu měst, venkovského osídlení a krajiny*. [Zkrácená verze Ph.D. Thesis]. Brno: [Vysoké učení technické v Brně]. Vědecké spisy Vysokého učení technického v Brně. PhD Thesis, sv. 885. ISBN 978-80-214-5812-3.
- [22] ŠVEJDAROVÁ, H., CUDLÍNOVÁ, E., (2013). Ekonomická hodnota kulturní krajiny, neprodukční služby území a netržní metody oceňování. Jaké funkce krajiny se nejčastěji hodnotí a které metody se k tomu používají. *Acta Oeconomica Pragensia*, no. 5. ISSN 0572-3043.
- [23] ŠVIHLA, V., ČERNOHOUS, V. a ŠACH, F., (2014). Velké vody na lesním povodí v Orlických horách. *Zprávy lesnického výzkumu*, vol. 59, no. 3, pp. 205-212. ISSN 1805-9872.
- [24] WANG, H. a kol., (2017). Does Suburbanization Cause Ecological Deterioration? An Empirical Analysis of Shanghai, China. *Sustainability*, vol. 9, no. 1. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su9010124.

AGROEKOSYSTÉMOVÉ SLUŽBY NA SLOVENSKU

Agroecosystem services in Slovakia

PETRA CISKOVÁ

Katedra kvantitatívnych metód a inform. systémov | *Depart. of Quantitative Methods and Inform. Systems*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic
E-mail: petra.ciskova@umb.sk

Anotácia

V pôde nachádzame ekosystémy, ktoré nám poskytujú rôzne služby a funkcie, ktoré sú pre ľudský organizmus nenahradiateľné. Hodnota pôdy nespočíva len v jej ekonomických úžitkoch. Pôda nám poskytuje rozmanité ekologické funkcie, ktoré sú nevyhnuté pre stabilné prostredie v ktorom žijeme. Cieľom príspevku je posúdiť schopnosť agroekosystémov zabezpečovať vybrané ekosystémové služby na území Slovenskej republiky. Na základe vybraných ukazovateľov posúdime stav zásobovacej, regulačnej a kultúrnej služby, ktorú nám agroekosystémy poskytujú. V príspevku je vytvorených 6 indexov na základe ktorých posudzujeme potenciál agroekosystémových služieb. Hlavným zistením je skutočnosť, že poľnohospodárske pôdy s vysokou kvalitou a zásobovacím potenciálom poskytujú vyšší potenciál regulačných služieb ako napríklad schopnosť akumulácie vody, regulácia odnosu pôdy a imobilizácie polutantov. Naproti tomu pôdy s nižšou kvalitou, majú vyšší kultúrno-rekreačný potenciál.

Kľúčové slová

Agroekosystémové služby, ekosystémy, zásobovacie služby, produkčné služby, kultúrne služby

Annotation

There are ecosystems in the soil that provide us with various services and functions that are irreplaceable for the human being. The soil value does not depend only on its economic benefits. The soil provides us with a variety of ecological functions that are essential for the stable environment in which we live. The aim of the paper is to assess the ability of agroecosystems to provide selected ecosystem services in the Slovak Republic. Based on selected indicators, we assess the current level of provisioning, regulating and cultural services provided by agroecosystems. Based on the assessment of the potential of agroecosystem services we create 6 indices. The main result of the paper is that the soil with high quality and potential of provisioning services in Slovakia provides a higher potential of regulating services such as water storage capacity, erosion, soil cleaning. In contrast, soil with a lower quality have a higher cultural and recreational potential.

Key words

Agroecosystem services, ecosystems, provisioning services, regulating services, cultural services

JEL classification: Q57, R11

1. Úvod

Jedným zo súčasných celospoločenských problémov, ktorému čelíme na globálnej úrovni spočíva v strate biodiverzity. Biodiverzitu môžeme definovať ako variabilitu medzi živými organizmami zo všetkých zdrojov vrátane suchozemských, morských a iných vodných ekosystémov a ekologických komplexov ktorých súčasťou bezpochyby sú, čo zahŕňa rozmanitosť v rámci druhov, medzi druhmi a rozmanitosť ekosystémov (UNEP, 1992). Pokles biodiverzity je spôsobovaný predovšetkým činnosťou ľudského faktora ako napríklad intenzívnym využívaním poľnohospodárskych systémov, vplyvom ťažobného a stavebného priemyslu, znečisťovaním životného prostredia a zmeny klímy, nadmerným využívaním lesov a vodných plôch a mnohými ďalšími procesmi vychádzajúcimi predovšetkým z ľudskej činnosti. Je preto nevyhnutné prijať také opatrenia, ktoré by tieto úbytky minimálne zmiernili, pretože zhoršujúci sa stav biodiverzity je neoddeliteľne spojený s úrovňou ľudského blahobytu. Biodiverzita zohráva neopomenuteľnú úlohu najmä pre ekosystémové služby, teda služby ktoré nám poskytuje samotná príroda.

Ekosystémové služby představují ekologické vlastnosti alebo procesy, ktoré priamo alebo nepriamo prispievajú k ľudskému blahobytu (Constanza et al., 2017; Constanza et al., 1997; Millenium Ecosystem Assessment, 2005). Z ekonomického hľadiska predstavujú ekosystémové služby pozitívne externality, ktoré plynú z fungovania ekosystémov. Ekosystémy môžeme vo všeobecnosti zadefinovať ako dynamický komplex spoločenstva rastlín, zvierat a mikroorganizmov, a ich neživého prostredia v ktorom kooperujú ako funkčná jednotka. Podľa medzinárodnej štúdie The Economy of Ecosystems and Biodiversity (TEEB, 2010) je potrebné vnímať význam ekosystémových služieb spolu s úlohou biodiverzity resp. jej hodnotou ktorá nám prináša úžitok. Hodnoty ktoré získavame z prírody sa líšia v závislosti od miestnych biofyzikálnych a ekologických podmienok, ako aj od sociálneho, ekonomického a kultúrneho aspektu. Nehmotné hodnoty ako aj napríklad kultúrne hodnoty, ktoré sa môžu prejaviť v ochote spoločnosti chrániť konkrétne druhy ekosystémov, krajinu alebo spoločné zdroje, sa musia brať do úvahy spolu s hmotnými hodnotami, aby boli schopné poskytnúť komplexný obraz.

Existuje viacero prístupov k podrobnému členeniu ekosystémových služieb ako napríklad Millenium Ecosystem Assessment (2005), The Economy of Ecosystems and Biodiversity (TEEB, 2010), klasifikácia CICES – Common International Classification of Economic Services (Haines-Young a Potschin, 2018), Dominati et al. (2010), ktoré okrem iného rozdeľujú ekosystémové služby do troch hlavných skupín:

- Zásobovacie služby – zahrňujúce produkty a tovary materiálneho charakteru získané z ekosystémov, ktoré sú schopné zabezpečovať materiály, energiu a výživu (napr. biomasa, voda, drevo, zdroje energie).
- Regulačné a podporné služby – zahrňujúce výsledky ekosystémových procesov, ktoré bezprostredne vedú k priamemu ľudskému úžitku či spotrebe a aspekty ekosystémov nevyhnutné pre zdravý stav ekosystémov ako aj ostatných služieb (napr. regulácia klímy, ochrana pred prírodnými katastrofami, tvorba fotosyntézy a pôdy, regulácia odpadov, škodcov, chorôb a tokov).
- Kultúrne služby – zahrňujúce nehmotné úžitky získané z ekosystémov a biotických prvkov krajiny. Všetky nemateriálne a zvyčajne aj nekonkurenčné a nekonzumné výstupy ekosystémov, ktoré ovplyvňujú duševné stavy ľudí.

Nakoľko ekosystémové služby prinášajú mnohé úžitky ako materiálneho tak aj nemateriálneho charakteru, je na mieste otázka akým spôsobom je možné oceniť ich hodnotu. Existuje viacero prístupov k hodnoteniu ekosystémových služieb. Mederly et al. (2019) uvádza štyri základné druhy metód oceňovania ekosystémových služieb:

- Biofyzikálne/prírodné metódy – predstavujú prvotné metódy ocenenia ekosystémových služieb. Zameriavajú sa predovšetkým na hodnotenie stavu a fungovania ekosystémov, od čoho sa následne odvíjajú sociokultúrne a ekonomické metódy. Hodnota samotných ekosystémových služieb zväčša obsahuje merateľné indikátory. Stav, funkcie a procesy ekosystémových služieb je možné odvodiť matematickými a biofyzikálnymi modelmi ako aj mapovacími metódami.
- Sociokultúrne metódy – predstavujú tzv. nemonetárne hodnotenie ekosystémových služieb, ktoré je založené predovšetkým na analýze kvalitatívnych údajov a hodnotí preferencie, potreby a požiadavky ľudí smerujúce k prírode.
- Ekonomické/monetárne metódy – vychádzajú z konceptu celkovej ekonomickej hodnoty, ktoré odrážajú úžitkové a neúžitkové hodnoty plynúce z ekosystémových služieb. V súčasnosti sú však ekosystémové služby podhodnotené a neadekvátne využívané, v dôsledku čoho dochádza k ich nadmernému znehodnocovaniu.
- Integrované hodnotenie ekosystémových služieb – slúži na komplexné hodnotenie prínosov ekosystémových služieb, ktoré prispieva k rastu ľudského blahobytu.

Samotnú existenciu ekosystémov si uvedomujeme najmä v podobe služieb, ktoré z týchto ekosystémov plynú, čo má pozitívny dopad najmä na blahobyt ľudí. Hoci dokážeme rozoznať široké spektrum ekosystémov, každé krajinné územie je typické svojou diverzitou, klimatických podnebí alebo prírodnými a neprírodnými faktormi ktoré ho formujú a v ktorom ekosystémy vzájomne pôsobia. Jedným zo základných výrobných faktorov, ktoré v ekonómii rozoznávame je prírodný kapitál – pôda. V pôde nachádzame mnohé ekosystémy, ktoré môžeme nazvať aj ako agroekosystémy. Agroekosystémy nám poskytujú širokú paletu služieb, a funkcie ktoré plnia sú pre ľudský organizmus nenahraditeľné. Môže ísť napríklad o zásobovacie služby agroekosystémov v podobe poľnohospodárskej produkcie, na základe ktorej väčšinou odhadujeme aj samotnú cenu pôdy. Agroekosystémy poskytujú okrem zásobovacích služieb aj regulačné a podporné služby, ktoré zvyčajne v cene samotnej pôdy zahrnuté nie sú a je ťažké zmerať ich skutočnú hodnotu. S tým je spojená aj skutočnosť, že skutočná cena pôdy je podhodnotená a neodráža samotný potenciál ktorý má a ktorý vytvárajú samotné agroekosystémy. Ďalšou službou, ktorú agroekosystémy ponúkajú sú kultúrne služby, ktoré môžu do značnej miery ovplyvniť aj samotnú cenu pôdy. Ich hodnota sa líši najmä v závislosti od typu krajinného územia, sektorovej špecializácie krajiny, histórie a mnohých ďalších faktorov. Cieľom príspevku je posúdiť schopnosť agroekosystémov, konkrétne poľnohospodárskej pôdy zabezpečovať vybrané ekosystémové služby na území Slovenskej republiky. Na základe

vybraných ukazovateľov posúdime stav zásobovacej, regulačnej a kultúrnej služby, ktorú nám agroekosystémy poskytujú.

2. Dáta a metodika

Pôda je v ekonómii chápaná ako jeden zo základných výrobných faktorov. Jej hodnota sa zväčša odhaduje cez ekonomické úžitky, ktoré plynú z jej využívania napr. pestovaním plodín alebo jej finančnou hodnotou, ktorú dosahuje ako nehnuteľný majetok (Vilček, 2014). Z ekologického hľadiska však pôda plní oveľa dôležitejšie úlohy a jej skutočná hodnota v súčasnosti nie je premietnutá do ekonomickej hodnoty. Niektoré ekosystémové služby ktoré pôda poskytuje však nie je možné premietnuť do trhovej ekonomiky, no sú neoddeliteľnou súčasťou ekosystémov. Všetky funkcie a prínosy, ktoré pôda ako agroekosystém plní, či už ide o služby v podobe zásobovacích, regulačných alebo kultúrnych služieb, sa uskutočňujú vo vzájomnej interakcii. Na mieste je preto otázka ako ohodnotiť a oceniť služby a funkcie, ktoré nám pôda poskytuje. Ako uvádza Vilček (2014) „hodnotenie a oceňovanie schopnosti pôdy zabezpečovať životne dôležité úlohy môže výraznou mierou napomôcť pri jej nevyhnutnej ochrane, najmä pri nepremyslených záberoch či antropických zásahoch do krajinného prostredia.“ Autor navyše ďalej uvádza, že funkcia pôdy nespočíva len v jej ekonomickom význame, ale čoraz viac získava na morálnom a etickom rozmere.

Na pôdu je však potrebné nahliadať nielen ako na zdroj, ktorým si dokážeme zaobstarat' potravu, pôda nám poskytuje predovšetkým rozmanité ekologické funkcie, ktoré sú nevyhnuté pre stabilné prostredie v ktorom žijeme. Zásobovacie služby agroekosystémových služieb sú často využívané na hranici svojich možností, čo následne vedie k zníženej schopnosti agroekosystémov poskytovať služby v oblasti regulácie a kultúry (MEA, 2005; Makovníková a Širáň, 2018). „Potenciál zásobovacích služieb agroekosystému vyjadruje produkčný potenciál pôd ako maximálny stupeň produkčnej schopnosti pôd v konkrétnom priestore a čase, ktorý sa prejaví optimálnou produkciou príslušnej plodiny, resp. kultúry bez vážnejšieho narušenia biologickej rovnováhy a ekologickej stability prostredia.“ (Širáň et al., 2016, s. 104). Podkladom pre ohodnotenie potenciálu zásobovacej agroekosystémovej služby je produkčný potenciál pôdy vyjadrený bodovou hodnotou na škále 0–100 (pozn. tento ukazovateľ bol pred transformáciou na bodovú hodnotu vyjadrený ako percentuálny podiel zásobovacej služby na výmere poľnohospodársky využívanej pôde na danom území). Hodnoty blízko 0 predstavujú najnižšiu úrodnosť pôd a takisto nízku kapacitu na poskytovanie agroekosystémových služieb. Hodnoty blízko 100 predstavujú najúrodnejšie pôdy s vysokou schopnosťou produkcie agroekosystémových služieb. Pre všetky lokálne štatistické územné jednotky Slovenska t.j. okresy je tak určená agregovaná hodnota potenciálu zásobovacej služby, ktorá bola následne rozdelená na základe bodovej hodnoty do piatich kategórií: 1 – veľmi nízky potenciál (0–20), 2 – nízky potenciál (20–40), 3 – stredný potenciál (40–60), 4 – vysoký potenciál (60–80) a 5 – veľmi vysoký potenciál (80–100). Na základe týchto agregovaných hodnôt vytvoríme jeden index, ktorý odráža potenciál zásobovacej

služby agroekosystému pre daný okres. Váhu jednotlivých kategórií (V_1 pre veľmi nízky potenciál, V_2 pre nízky potenciál, V_3 pre stredný potenciál, V_4 pre vysoký potenciál a V_5 pre veľmi vysoký potenciál) sme stanovili ako prostrednú hodnotu bodovej škály do ktorej je daný okres z hľadiska svojho potenciálu zaradený. Váhy vyjadrujeme v percentách. Index zásobovacej služby potom možno skonštruovať ako

$$I_{zs_i} = v_1 a_{1i} + v_2 a_{2i} + v_3 a_{3i} + v_4 a_{4i} + v_5 a_{5i} \quad (1)$$

kde I_{zs_i} predstavuje index zásobovacej služby i -teho okresu, a_{ki} predstavuje hodnotu k -teho potenciálu (1-veľmi nízky, 2- nízky, 3-stredný, 4-vysoký, 5-veľmi vysoký) zásobovacej služby agroekosystému i -teho okresu.

Z pohľadu regulačných služieb, ktoré agroekosystémy poskytujú, spočíva ich význam najmä v schopnosti imobilizovať látky v pôdnom profile. Z hľadiska ochrany hydrosféry a rastlinnej produkcie pred kontamináciou, patrí táto schopnosť k najdôležitejším vlastnostiam pôdy. Na úroveň akumulácie rizikových prvkov z pôdy a schopnosti znižovať ich obsah v pôde má pozitívny vplyv aj vegetácia, pôdne baktérie a mikroorganizmy (Makovníková a Širáň, 2018). Dominati et al. (2010), Constanza (2008), Makovníková a Širáň (2018) uvádzajú, že k hlavným regulačným službám agroekosystémov patrí predovšetkým regulácia vodného režimu, t.j. akumulácia vody, regulácia odnosu pôdy resp. regulácia erózie, regulácie klímy (zásoby uhlíka v pôde) a filtrácia polutantov t.j. schopnosť regulácie čistoty pôdy. Podkladom pre ohodnotenie potenciálu regulačnej agroekosystémovej služby sú v rámci tohto príspevku štyri ukazovatele: ukazovateľ regulácie vodného režimu (akumulácie vody), ukazovateľ regulácie odnosu pôdy (erózie), ukazovateľ imobilizácie rizikových prvkov a ukazovateľ regulácie klímy. Všetky štyri ukazovatele sú vyjadrené bodovou hodnotou na škále 0–100 (pozn. všetky ukazovatele boli pred transformáciou na bodovú hodnotu vyjadrené ako percentuálny podiel danej

regulační služby na výměre poľnohospodársky využívanej pôde na danom území). Pre okres je určená agregovaná hodnota potenciálu danej regulační služby, ktorá je rozdelená na základe dosiahnutej bodovej hodnoty do piatich kategórií: 1 – veľmi nízky potenciál (0–20), 2 – nízky potenciál (20–40), 3 – stredný potenciál (40–60), 4 – vysoký potenciál (60–80) a 5 – veľmi vysoký potenciál (80–100). Na základe týchto agregovaných hodnôt sme vytvorili pre každý regulačný ukazovateľ index, ktorý odráža potenciál regulační služby agroekosystémových služieb pre daný okres. Váhy jednotlivých kategórií (v_1 - pre veľmi nízky potenciál, v_2 pre nízky potenciál, v_3 pre stredný potenciál, v_4 pre vysoký potenciál a v_5 pre veľmi vysoký potenciál) sme stanovili ako prostredné hodnoty škály do ktorej sú zaradené. Váhy sú vyjadrené v percentách. Indexy konkrétnej regulační služby potom možno skonštruovať ako

$$I_{RS_AV_i} = v_1 b_{1i} + v_2 b_{2i} + v_3 b_{3i} + v_4 b_{4i} + v_5 b_{5i} \quad (2)$$

$$I_{RS_E_i} = v_1 c_{1i} + v_2 c_{2i} + v_3 c_{3i} + v_4 c_{4i} + v_5 c_{5i} \quad (3)$$

$$I_{RS_I_i} = v_1 d_{1i} + v_2 d_{2i} + v_3 d_{3i} + v_4 d_{4i} + v_5 d_{5i} \quad (4)$$

$$I_{RS_K_i} = v_1 e_{1i} + v_2 e_{2i} + v_3 e_{3i} + v_4 e_{4i} + v_5 e_{5i} \quad (5)$$

kde i predstavuje daný okres, $I_{RS_AV_i}$ - index regulační služby akumulácie vody, $I_{RS_E_i}$ - index regulační služby erózie, $I_{RS_I_i}$ - index služby imobilizácie rizikových prvkov, $I_{RS_K_i}$ - index služby regulácie klímy. Parametre b_{ki} , c_{ki} , d_{ki} , e_{ki} predstavujú hodnoty k -teho potenciálu (1- veľmi nízky, 2- nízky, 3- stredný, 4- vysoký, 5- veľmi vysoký) konkrétnej regulační služby $b_{ki}, c_{ki}, d_{ki}, e_{ki}$ agroekosystému.

Ako sme v úvode príspevku uviedli, kultúrne služby ekosystémov pôsobia vo všeobecnosti na duševné stavy ľudí. Agroekosystémy sa do značnej miery využívajú najmä kvôli ich zásobovacej schopnosti, ktorá však následne potláča či už regulačné služby alebo kultúrne služby, ktoré agroekosystémy poskytujú. V úvahu je však potrebné brať skutočnosť, že funkcia pôdy nespočíva len v jej zásobovacej schopnosti, čoraz viac sa kladie dôraz aj na regulačné a kultúrne schopnosti. Rôznorodosť poľnohospodársky využívaných pôd na konkrétnom území môže takisto pozitívne ovplyvniť duševný stav ľudí a to prostredníctvom estetickéj stránky, ktorú agroekosystémy poskytujú. Navyše s rozvojom ekoturizmu sa v posledných rokoch prikladá čoraz väčší význam práve kultúrnym službám agroekosystémov. Podkladom pre ohodnotenie potenciálu kultúrnej služby agroekosystémov je potenciál prírodných predpokladov na rekreáciu vyjadrený bodovou hodnotou na škále 0–100 (pozn. tento ukazovateľ bol pred transformáciou na bodovú hodnotu vyjadrený ako percentuálny podiel potenciálu prírodných predpokladov na rekreáciu na výměre poľnohospodársky využívanej pôde na danom území). Pre všetky okresy Slovenska je tak určená agregovaná hodnota potenciálu kultúrnej služby, ktorá bola následne rozdelená na základe bodovej hodnoty do piatich kategórií: 1 – veľmi nízky potenciál (0–20), 2 – nízky potenciál (20–40), 3 – stredný potenciál (40–60), 4 – vysoký potenciál (60–80) a 5 – veľmi vysoký potenciál (80–100). Na základe týchto agregovaných hodnôt sme vytvorili jeden index, ktorý odráža potenciál kultúrnej služby agroekosystému pre daný okres. Váhu jednotlivých kategórií (v_1 pre veľmi nízky potenciál, v_2 pre nízky potenciál, v_3 pre stredný potenciál, v_4 pre vysoký potenciál a v_5 pre veľmi vysoký potenciál) sme stanovili ako prostrednú hodnotu bodovej škály do ktorej je daný okres z hľadiska svojho potenciálu zaradený. Váhy sú vyjadrené v percentách. Index kultúrnej služby potom možno skonštruovať ako

$$I_{KS_i} = v_1 f_{1i} + v_2 f_{2i} + v_3 f_{3i} + v_4 f_{4i} + v_5 f_{5i} \quad (6)$$

kde I_{KS_i} predstavuje index kultúrnej služby i -teho okresu, ktorý je vyjadrením potenciálu prírodných predpokladov na rekreáciu na danom území i , f_{ki} predstavuje hodnotu k -teho potenciálu (1- veľmi nízky, 2- nízky, 3- stredný, 4- vysoký, 5- veľmi vysoký) kultúrnej služby agroekosystému. Všetky údaje použité v tomto príspevku boli získané od Národného Poľnohospodárskeho a Potravinárskeho Centra - Výskumný ústav pôdoznanectva a ochrany prírody.

3. Výsledky a diskusia

Poľnohospodárska pôda na Slovensku tvorí v súčasnosti 48,52% z celkovej výmery Slovenska, pričom od roku 2000 výmera celkovej poľnohospodárskej pôdy klesla o 2,52%. Najväčšiu časť poľnohospodárskej pôdy tvorí orná pôda (59,17%), ďalej trvalé trávnaté porasty (35,80%), záhrady (3,19%), vinice (1,10%), ovocné sady (0,72%) a chmeľnice (0,02%). Poľnohospodárska pôda je dlhé roky vystavovaná rôznym negatívnym vplyvom najmä v dôsledku expanzie poľnohospodárskeho pestovania rýchlorastúcich a geneticky modifikovaných plodín. Poľnohospodársku pôdu navyše ovplyvňujú aj pesticídy používané na odstránenie škodcov, ktoré napádajú plodiny pestované na tejto pôde. V posledných rokoch sa kladie čoraz väčší dôraz práve na plodiny, ktoré sú pestované ekologickým spôsobom. Rastúci trend tohto typu pestovania je toho dôkazom. Od roku 1993 kedy vzniklo samostatné Slovensko vzrástol podiel výmery poľnohospodárskej pôdy v ekologickej poľnohospodárskej výrobe z 15,19 tis. ha na 192,143 tis. ha. (2018), pričom v súčasnosti ide o 8,08% podiel z celkovej poľnohospodárskej pôdy na Slovensku. Rastúci podiel ekologickej poľnohospodárskej výroby má vplyv aj na samotné agroekosystémy a produkciu služieb, ktoré nám tieto agroekosystémy poskytujú. Okrem zásobovacej služby, ktorú ekologické formy poľnohospodárskej výroby agroekosystémy poskytujú, je tento spôsob poľnohospodárskej výroby prijateľnejší najmä voči službám regulačným. Je to z dôvodu toho, že už pri samotnej produkcii sa uplatňujú postupy šetrné voči životnému prostrediu a najmä ekosystémom.

Na základe metodiky uvedenej v predošlej kapitole sme skonštruovali indexy pre jednotlivé služby poskytované agroekosystémom na Slovensku. Súhrnné výsledky pre jednotlivé okresy sú znázornené v Tab.e 1. V Tab.e 2 sme vytvorili poradie krajov na základe toho, aký potenciál dosahujú v rámci služieb poskytovaných agroekosystémom. Na základe dosiahnutých výsledkov môžeme konštatovať, že z hľadiska poskytovania zásobovacích služieb agroekosystémov na úrovni krajov, bol najlepší stav dosiahnutý v Nitrianskom kraji (77,33 bodov). Je však nutné podotknúť, že porovnateľné výsledky boli dosiahnuté ako v Trnavskom kraji (76,95 bodov) tak aj Bratislavskom kraji (75,61 bodov). Keďže zásobovacie služby agroekosystémov odrážajú produkčný potenciál pôdy, tieto výsledky nie sú prekvapujúce. Produkčný potenciál pôdy odráža stupeň kvality pôdy. Najvyšší stupeň kvality pôdy na Slovensku je dosahovaný v Trnavskom kraji (okres Dunajská Streda a Galanta, kde možno sledovať najvyššie zastúpenie fluvizeme, čiernice a černoze ako najúrodnejších pôd), v Nitrianskom kraji (okresy Komárno, Šaľa, Nové Zámky ktoré sú typické predovšetkým čiernicami a černoze) a takisto aj v Bratislavskom kraji (okres Bratislava V, Bratislava II a Senec, pre ktoré sú charakteristické najmä fluvizeme a černoze). Naopak najnižší zásobovací potenciál agroekosystémov dosahuje Žilinský kraj (32,27 bodov) a takisto aj Prešovský kraj (37 bodov). 45,05 % poľnohospodárskej pôdy v Žilinskom kraji dosahuje najnižší stupeň kvality pôdy, pričom okresy Dolný Kubín a Čadca sú okresmi s najmenej úrodnými pôdami na Slovensku (dosahujú vysoké zastúpenie kambizeme). Pomerne vysoké zastúpenie kambizeme je možné sledovať aj v celom Prešovskom kraji.

Z hľadiska regulačnej služby ktorú agroekosystémy poskytujú sme sa zamerali predovšetkým na schopnosť agroekosystémov akumulovať vodu, regulovať odnos pôdy, imobilizovať rizikové prvky a regulovať klímu. Schopnosť pôdy akumulovať vodu patrí medzi veľmi dôležité vlastností, ktoré pôda má. Akumulácia vody v pôde umožňuje prirodzený a najmä ekologický spôsob kolobehu života ekosystémov. V prípade zníženej schopnosti pôdy akumulovať vodu sa zvyšujú nároky na tvorbu umelých vodných nádrží, ktoré by túto agroekosystémovú službu nahradili. Z ekonomického hľadiska je tvorba umelých nádrží a ich údržba omnoho nákladnejšia ako udržiavanie prírodných agroekosystémov. Najvyššiu schopnosť pôdy akumulovať vodu sme zaznamenali v Nitrianskom, Trnavskom a Košickom kraji, pričom na úrovni okresov dosahuje najvyšší potenciál okres Rožňava. Potenciál regulácie odnosu pôdy t.j. erózie je vo všeobecnosti na Slovensku na dobrej úrovni. Najviac ohrozenými územia sú územia s nižšou kvalitou pôdy, ktoré sú chudobné na ekosystémy a ktoré nie sú schopné vstrebať mnohé prospešné látky, živiny a najmä vodu. Naopak najlepší potenciál dosahujú územia s vysokým zastúpením kvalitných pôd. Vo všetkých okresoch Bratislavského, Trnavského a Nitrianskeho kraja sme zaznamenali vysoký potenciál regulácie odnosu pôdy na úrovni oscilujúcej okolo 90-tich bodov. Ako sme uviedli v predošlej kapitole jednou z najdôležitejších regulačných služieb, ktoré agroekosystémy poskytujú je schopnosť imobilizovať látky v pôdnom profile a chrániť tak hydrosféru pred kontamináciou nebezpečnými látkami. Výrazné zníženie schopnosti tejto agroekosystémovej služby, by malo negatívny dopad najmä na poľnohospodársku produkciu, v ktorej by sa začali hromadiť mnohé polutanty nebezpečné pre zdravé fungovanie živého organizmu. Z územného hľadiska sa kraje ako Bratislavský, Nitriansky a Trnavský kraj prejavili ako územia s najvyššou schopnosťou imobilizácie rizikových prvkov v pôdy. Najnižšiu schopnosť dosahujú okresy v Prešovskom a Žilinskom kraji. Potenciál regulácie klímy predstavuje schopnosť agroekosystémov regulovať zásoby uhlíka v pôde. Nižšia schopnosť pôdy zadržiavať uhlík vedie k jeho nadmernému uvoľňovaniu do ovzdušia, čo prispieva k rastu produkcie skleníkových plynov. Najnižšiu schopnosť pôdy regulovať klímu má Nitriansky (12,23 bodov), Trnavský (12,80 bodov) a Bratislavský kraj (19,51 bodov) a naopak najvyššiu schopnosť majú okresy v Žilinskom kraji. Tento ukazovateľ odrážajúci potenciál regulácie klímy, prostredníctvom zadržiavania uhlíka v pôde je

negativně korelovaný s predošlými troma ukazovateľmi regulačných služieb a tiež so zásobovacou schopnosťou pôdy. Pestovanie tých istých plodín na danom poľnohospodárskom území, môže spôsobiť zvýšenie skleníkových plynov. Nakoľko si toto pestovanie vyžaduje zvýšenú potrebu obrábania pôdy, zabraňuje sa tomu aby sa v pôde usádzal uhlík. Táto skutočnosť preto vysvetľuje negatívnu koreláciu medzi predošlými ukazovateľmi.

Kultúrne služby predstavujú úžitky, ktoré je možno priamo alebo nepriamo odvodiť z pôsobenia ekosystémov. V konečnom dôsledku prispievajú k vyššiemu blahobytu ľudí. Na základe výsledkov z Tab.y 1 a 2 sme zistili, že potenciál kultúrnych služieb ekosystémov je najvyšší v Žilinskom a Prešovskom kraji. Môžeme z toho vyvodit' záver, že agroekosystémy, ktoré majú zníženú zásobovaciu a regulačnú schopnosť majú vyšší kultúrno-rekreačný potenciál. Pôda ktorá nie je obrábaná alebo inak poľnohospodársky využívaná môže na ľudí pôsobiť so zvýšeným estetickým, duchovným alebo iným rekreačným dojomom.

Tab. 1: Potenciál agroekosystémových služieb na Slovensku

Kraj	Okres	Zásobovacia služba	Regulačná služba				Kultúrna služba
			Akumulácia vody	Regulácia odnosu pôdy	Imobilizácia rizikových prvkov	Regulácia klímy	
Bratislavský	Bratislava II	55,78	65,78	90,00	89,94	18,44	10,07
	Bratislava III	78,42	65,91	89,98	89,76	39,80	18,70
	Bratislava IV	70,63	41,58	89,98	89,78	16,15	13,72
	Bratislava V	84,58	60,82	90,00	89,97	10,22	10,05
	Malacky	71,57	41,67	89,12	88,51	18,32	16,02
	Pezinok	81,22	71,22	89,67	88,89	22,68	13,07
	Senec	87,07	66,88	90,00	89,89	10,96	10,16
Trnavský	Dunajská Streda	87,68	67,52	90,00	89,96	10,98	10,18
	Galanta	86,83	67,33	89,99	89,77	11,18	10,23
	Hlohovec	61,82	78,69	89,73	85,63	13,11	14,68
	Piešťany	81,02	74,91	89,24	87,24	11,74	13,03
	Senica	67,03	56,64	84,99	80,06	15,83	19,30
	Skalica	70,50	73,19	88,21	83,92	15,45	17,37
	Trnava	83,78	74,32	89,67	88,71	11,27	11,28
Trenčiansky	Bán. n/Bebravou	66,28	74,02	82,72	76,20	15,40	20,79
	Ilava	58,65	45,66	63,82	63,10	27,17	34,54
	Myjava	45,02	38,16	54,78	34,46	18,59	39,37
	N. Mesto n/Váhom	66,11	61,13	75,29	68,25	15,17	25,21
	Partizánske	73,66	77,80	88,42	83,08	14,25	16,51
	Považská Bystrica	36,57	29,43	38,76	31,33	26,53	54,84
	Prievidza	53,89	48,28	65,88	52,68	23,99	38,63
	Púchov	43,90	34,51	47,14	41,80	29,58	46,80
	Trenčín	58,96	58,97	71,22	66,69	17,97	30,42
Nitriansky	Komárno	84,95	64,95	89,97	89,73	12,05	10,75
	Levice	82,94	75,79	89,37	85,70	12,48	13,59
	Nitra	64,94	79,56	89,87	86,90	11,80	13,48
	Nové Zámky	81,55	72,14	89,90	88,31	12,48	11,95
	Šaľa	78,97	69,16	89,99	89,86	10,36	10,22
	Topoľčany	76,24	79,16	89,46	86,12	11,50	13,50
	Zlaté Moravce	71,75	76,16	86,12	81,64	14,92	17,67
Žilinský	Bytča	37,64	29,83	43,29	31,74	28,44	51,25
	Čadca	31,10	17,02	30,23	33,33	66,14	61,90
	Dolný Kubín	27,53	16,36	29,21	34,84	72,63	58,53
	Kysucké N. Mesto	32,68	23,69	33,71	33,73	44,03	59,38
	Liptovský Mikuláš	30,50	23,01	58,97	33,13	70,45	57,99
	Martin	42,36	40,65	62,71	33,14	27,79	45,20
	Námestovo	10,00	20,78	50,17	31,07	71,84	56,71
	Ružomberok	30,41	20,57	36,60	35,60	67,04	56,95
	Turčianske Teplice	44,72	48,10	76,68	32,62	29,23	43,02
	Tvrdošín	29,68	19,55	54,03	31,52	78,33	59,67
Žilina	38,38	29,47	46,15	32,02	36,74	51,05	
Banskobystrický	Banská Bystrica	36,36	27,36	42,78	31,19	47,94	54,04
	Banská Štiavnica	34,36	22,48	38,78	30,57	52,82	56,20
	Brezno	28,04	17,02	40,24	24,75	77,15	59,41
	Detva	35,49	27,10	47,48	27,06	49,99	43,11
	Krupina	55,63	57,52	75,17	56,99	24,26	36,26
	Lučenec	54,65	71,16	78,24	37,68	27,75	31,11
	Poltár	48,00	61,85	68,27	36,29	31,48	35,20
	Revúca	53,17	71,65	75,66	39,93	26,09	32,83
	Rimavská Sobota	55,47	73,95	78,35	39,61	24,01	28,00
	Veľký Krtíš	56,82	75,86	81,87	39,97	20,00	29,25
	Zvolen	47,24	48,38	64,18	33,12	29,76	53,60

	Žiar n/Hronom	45,61	49,55	47,85	35,33	38,43	46,13
Prešovský	Bardejov	29,80	33,25	51,72	30,25	36,72	47,94
	Humenné	42,04	38,35	55,76	31,60	20,69	48,10
	Kežmarok	29,43	23,29	58,20	32,85	66,32	51,51
	Levoča	38,70	28,04	38,76	29,90	50,11	49,24
	Medzilaborce	35,28	28,53	38,76	32,29	30,65	61,73
	Poprad	29,80	25,40	69,33	32,75	68,71	55,55
	Prešov	45,55	44,62	61,51	33,01	22,34	39,09
	Sabinov	28,80	31,43	51,01	32,73	35,76	47,40
	Snina	39,02	31,94	46,06	31,79	24,08	51,00
	Stará Ľubovňa	30,67	18,75	39,73	33,37	69,76	58,21
	Stropkov	39,47	33,51	48,10	31,11	23,54	52,78
	Svidník	40,40	33,51	49,33	30,70	22,49	52,54
	Vranov n/Topľov	52,10	57,14	68,93	31,89	16,50	33,10
Košícký	Gelnica	45,96	19,43	30,88	30,70	14,66	34,68
	Košice-okolie	58,76	77,82	82,68	37,22	12,12	18,12
	Košice II	40,57	34,12	88,15	36,70	13,04	28,65
	Košice III	63,09	87,19	80,62	47,54	11,06	14,78
	Košice IV	52,07	79,38	88,53	34,01	21,26	18,79
	Michalovce	65,67	87,76	89,72	33,95	37,23	44,13
	Rožňava	45,28	88,06	58,98	35,14	21,21	21,86
	Sobrance	63,72	48,06	86,77	32,71	29,76	45,23
	Spišská Nová Ves	41,06	81,45	57,61	31,37	17,83	19,04
	Trebišov	63,35	35,16	88,74	33,93	54,96	58,48

Zdroj: vlastné spracovanie

Tab. 2: Poradie krajov podľa hodnotenia vybraných agroekosystémových služieb

Kraj	Zásobovacia služba	Regulačná služba				Kultúrna služba
		Akumulácia vody	Regulácia odnosu pôdy	Imobilizácia rizikových prvkov	Regulácia klímy	
Bratislavský	3	4	1	1	6	7
Trnavský	2	2	3	3	7	6
Trenčiansky	4	5	5	4	5	4
Nitriansky	1	1	2	2	8	8
Žilinský	8	8	8	7	1	1
Banskobystrický	6	6	6	5	2	3
Prešovský	7	7	7	8	3	2
Košický	5	3	4	6	4	5

Zdroj: vlastné spracovanie

4. Záver

Cieľom príspevku bolo zmapovať stav agroekosystémových služieb na území Slovenskej republiky. Na základe bodových údajov o vybraných službách, ktoré agroekosystémy poskytujú, predovšetkým zásobovacej, regulačnej a kultúrnej služby, sme vytvorili index, ktorý odráža potenciál danej agroekosystémovej služby na území Slovenskej republiky. Dospeli sme k záveru, že poľnohospodárske pôdy s vysokou kvalitou a zásobovacím potenciálom poskytujú vyšší potenciál regulačných služieb ako napríklad schopnosť akumulácie vody, regulácia odnosu pôdy a imobilizácie polutantov. Naproti tomu poľnohospodársky viac-zaťažované pôdy majú obmedzenú schopnosť regulácie klímy, prostredníctvom zadržiavania uhlíka v pôde. V dôsledku toho dochádza k rastu skleníkových plynov a negatívneho vplyvu na klímu. Jednou z možností ako zvýšiť schopnosť potenciálu agroekosystémov regulovať klímu je v ekologickejšej poľnohospodárskej produkcii, ktorá má na Slovensku už od svojho vzniku rastúci trend. Zistili sme tiež, že poľnohospodárske pôdy s obmedzenou zásobovacou a regulačnou schopnosťou majú väčší potenciál poskytovať kultúrno-rekreačné služby ako pôdy s vyššou zásobovacou schopnosťou. Inými slovami najkvalitnejšie pôdy poskytujú nižší kultúrny potenciál.

Literatúra

- [1] CONSTANZA, R., DE GROOT, R., BRAAT, L., KUBISZEWSKI, I., FIORAMONTI, L., SUTTON, P., FARBER, S., GRASSO, M., (2017). Twenty years of ecosystem services: How far have we come and how far do we still need to go? *Ecosystem Service*, vol. 28, pp. 1-16. ISSN 2212-0416. DOI 10.1016/j.ecoser.2017.09.008.
- [2] COSTANZA, R., (2008). Ecosystem services: multiple classification systems are needed. *Biological Conservation*, vol. 141, no. 2, pp. 350–352. ISSN 0006-3207. DOI 10.1016/j.biocon.2007.12.020.

- [3] CONSTANZA, R., DARGE, R. DE GROOT, R., FARBER, S., GRASSO, M., HANNON, B., LIMBURG, K., NAEEM, S., ONEIL, R.V., PARUELO, J., RASKIN, R.G., SUTTON, O., VAN DEN BELT, M., (1997). The value of the world's ecosystem services and natural capital. *Nature*, vol. 387, pp. 253-260. ISSN 1476-4687. DOI 10.1038/387253a0.
- [4] DOMINATI, E., PATTERSON, M., MACKAY, A., (2010). A framework for classifying and quantifying the natural capital and ecosystem services of soils'. *Ecological Economics*, vol. 69, no. 9, pp.1858-1868. ISSN 0921-8009. DOI 10.1016/j.ecolecon.2010.05.002.
- [5] HAINES-YOUNG, R., POTSCHEIN, R. M., (2018). Common International Classification of Ecosystem Services (CICES) V5.1 and Guidance on the Application of the Revised Structure. [online]. [cit. 2020-04-28]. Dostupné z: <https://cices.eu/>.
- [6] MAKOVNÍKOVÁ, J., ŠIRÁŇ, M., (2018). Zmeny regulačnej ekosystémovej služby na kontaminovanej lokalite využívanej na pestovanie energetických plodín. In Vedecké práce Výskumného ústavu pôdozvedectva a ochrany pôdy č. 40. Bratislava: NPPC – VÚPOP, pp. 24-32. ISBN 978-80-8163-031-6.
- [7] MEDERLY, P., ČERNECKÝ, P., ŠPULEROVÁ, J., IZAKOVIČOVÁ, Z., JANČOVIČ, M., ĎURICOVÁ, V., STAŠOVÁ, S., HREŠKO, J., PETROVIČ, F., ŠTEFUNKOVÁ, D., ŠATALOVÁ, B., MOČKO, M., VRBIČANOVÁ, G., KAISOVÁ, D., TURANOVIČOVÁ, M., KOVÁČ, T., LACO, I., (2019). Katalóg ekosystémových služieb Slovenska. Banská Bystrica: ŠOP SR, UKF v Nitre, ÚKE SAV. ISBN 978-80-8184-067-8.
- [8] MILLENNIUM ECOSYSTEM ASSESSMENT, (2005). Ecosystems and human well-being: wetlands and water Synthesis. Washington, DC: World Resources Institute. ISBN 1-59726-040-1.
- [9] ŠIRÁŇ, M., MAKOVNÍKOVÁ, J., PÁLKA, B., MALIŠ, J., (2016). Návrh manažmentu pôd ohrozených kompakciou pre udržanie potenciálu zásobovacích agroekosystémových služieb. In Vedecké práce Výskumného ústavu pôdozvedectva a ochrany pôdy č. 38. Bratislava: NPPC – VÚPOP, pp. 103-112. ISBN 978-80-8163-020-0.
- [10] TEEB, (2010). The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Mainstreaming the Economics of Nature: A Synthesis of the Approach, Conclusions and Recommendations of TEEB. Malta: Progress Press. ISBN 978-3-9813410-3-4.
- [11] UNEP (United Nations Environment Programme), (1992). Convention on Biological Diversity. UNEP, Nairobi. [online]. [cit. 2020-04-28]. Dostupné z: <https://www.cbd.int/doc/meetings/iccbd/bdn-06-inc-04/official/bdn-06-inc-04-04-en.pdf>.
- [12] VILČEK, J., (2014). Mapovanie a hodnotenie environmentálnych funkcií poľnohospodárskych pôd Slovenska. *Geographical journal*, vol. 66, no. 3, pp. 287-304. ISSN 0016-7193.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantovej schémy APVV-18-0035 Oceňovanie ekosystémových služieb prírodného kapitálu ako nástroja hodnotenia sociálno-ekonomického potenciálu území.

SEZNAM AUTORŮ / LIST OF AUTHORS

B

Mgr. Laura BABJAKOVÁ – 288
doc. Ing. Janka BERESECKÁ, Ph.D. – 313
Ing. Josef BOTLÍK – 336
Ing. Milena BOTLÍKOVÁ – 336
Ing. Monika BUMBALOVÁ, Ph.D. – 213

C

Ing. Michal CIFRANIČ, Ph.D. – 150
Ing. Petra CISKOVÁ – 561

Č

Mgr. Ing. Tomáš ČERNĚNKO, Ph.D. – 222

D

doc. PhDr. Jolana DARULOVÁ, CSc. – 370
Mgr. Miroslav DRAGULA – 401
Mgr. Emil DRÁPELA, Ph.D. – 261
doc. RNDr. Alena DUBCOVÁ, CSc. – 401
doc. Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D. – 190
doc. Ing. Antonín DVOŘÁK, CSc. – 344
RNDr. Zuzana DVOŘÁKOVÁ LÍŠKOVÁ,
Ph.D. – 505

F

doc. Ing. Melánia FESZTEROVÁ, Ph.D. – 529
Ing. Filip FLÁŠKA, Ph.D. – 538
Mgr. Ludmila FLOKOVÁ – 409
doc. Ing. Lenka FOJTÍKOVÁ, Ph.D. – 49

H

Mgr. Ing. Marek HALADA – 448
Ing. Petr HALÁMEK, Ph.D. – 113
Mgr. Ing. Filip HAMPL – 244
Ing. Kateřina HASOŇOVÁ – 328
Ing. Lucie HERBOČKOVÁ – 274
MUDr. Ing. Monika HILŠEROVÁ – 344
Ing. Bc. Andrea HOLEŠINSKÁ, Ph.D. – 296
Ing. Marián HOLÚBEK – 207
Mgr. Radomíra HORNYÁK GREGÁŇOVÁ,
Ph.D. – 107
Bc. Dominika HRABALOVÁ – 344
Ing. Michal HRIVNÁK, Ph.D. – 91, 134
PhDr. Dana HŮBELOVÁ, Ph.D. – 409
Mgr. Jarmila HUDÁKOVÁ, Ph.D., MBA – 33,
454
Mgr. Petr HUŠEK, Ph.D. – 431

CH

Ing. Markéta CHALOUPKOVÁ – 384
Ing. Petra CHMIELOVÁ – 158
Ing. Marcela CHRENEKOVÁ, Ph.D. – 439

J

Ing. Nikoleta JAKUŠ MUTHOVÁ, Ph.D. –
207, 236
Ing. Milena JANÁKOVÁ, Ph.D. – 336
Ing. Marek JETMAR, Ph.D. – 199
doc. RNDr. Jiří JEŽEK, Ph.D. – 173, 473
doc. Mgr. Ing. Renáta JEŽKOVÁ, Ph.D. – 173,
473

K

Ing. et Ing. Markéta KALÁBOVÁ, Ph.D. –
344
Bc. Andriána KLAPKOVÁ – 439
doc. Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D. – 119
Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D. – 498
Ing. Stanislav KOLOŠTA, Ph.D. – 538
Mgr. Ondřej KONEČNÝ, Ph.D. – 82
doc. PhDr. Katarína KOŠTIALOVÁ, Ph.D. –
370
Ing. Alice KOZUMPLÍKOVÁ, Ph.D. – 409
doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc. – 17
prof. Ing. Jiří KRAFT, CSc. – 17
Ing. Aneta KRAJÍČKOVÁ – 377
RNDr. Hilda KRAMÁREKOVÁ, Ph.D. – 98
Mgr. Tomáš KREJČÍ – 498
PhDr. Zdena KRIŠKOVÁ, Ph.D. – 362
Ing. Helena KUBÍČKOVÁ – 352
doc. RNDr. Josek KUNC, Ph.D. – 281

L

Ing. Tereza LELKOVÁ – 142
Ing. Michal LENDVORSKÝ – 236
Ing. Michal LEVICKÝ, Ph.D. – 33
Mgr. Ing. Martin LUŠTICKÝ, Ph.D. – 305

M

RNDr. Jarmila MAKOVNÍKOVÁ, CSc. – 538
PaedDr. Milan MAROŠ, Ph.D. – 33
Mgr. Stanislav MARTINÁT, Ph.D. – 498
Ing. Lukáš MELECKÝ, Ph.D. – 40
Ing. Katarína MELICHOVÁ, Ph.D. – 91, 134
prof. Ing. Beáta MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ,
Ph.D. – 207, 236
Mgr. Róbert MODRANSKÝ – 391

Ing. Martin MUSIL, Ph.D. – 513

N

doc. RNDr. Josef NAVRÁTIL, Ph.D. – 498
RNDr. Magdaléna NEMČÍKOVÁ, Ph.D. – 98
RNDr. Jana NEMÉTHOVÁ, Ph.D. – 505
Bc. Květa NETÍKOVÁ – 489
Ing. Michaela NEUMANNOVÁ – 230
PhDr. Monika NOVÁ, Ph.D. – 423
Ing. Markéta NOVOTNÁ, Ph.D. – 320, 328

O

RNDr. Daša OREMUSOVÁ, Ph.D. – 98
RNDr. Robert OSMAN, Ph.D. – 498

P

RNDr. Boris PÁLKA, Ph.D. – 538
doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, Ph.D. – 454
Ing. Vilém PAŘIL, Ph.D. – 481
RNDr. Lucia PETRIKOVIČOVÁ, Ph.D. – 288,
546
doc. Ing. Kamil PÍCHA, Ph.D. – 498
Ing. Eva POLEDNÍKOVÁ, Ph.D. – 269
Mgr. Michael PONDĚLÍČEK, Ph.D. – 554
Ing. Lucia POSPIŠOVÁ – 74, 91

R

Bc. Barbora RAKOVÁ, M.Sc. – 252
Ing. Soňa RASZKOVÁ – 126
doc. Ing. Oľga ROHÁČIKOVÁ, Ph.D. – 134
Ing. Jana ROZMARINOVÁ – 416

S

doc. PhDr. Josef SMOLÍK, Ph.D., MBA, LL.M.
– 65
doc. Ing. Michaela STANÍČKOVÁ, Ph.D. – 49
prof. Ing. Jan SUCHÁČEK, Ph.D. – 269
Ing. Veronika SVETLÍKOVÁ, Ph.D. – 313, 439
RNDr. Hana SVOBODOVÁ, Ph.D. – 384
Ing. Nikolas SZABÓ – 74, 91

Š

Ing. Martin ŠAUER, Ph.D. – 320
doc. Ing. Miriam ŠEBOVÁ, Ph.D. – 462
Ing. et Ing. Michal ŠEVČÍK – 82
Ing. Zdeněk ŠILHAN, Ph.D. – 384
doc. Ing. Arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ,
Ph.D. – 489, 554
Ing. Jaroslav ŠKRABAL – 498
Ing. Jana ŠTERCOVÁ – 409
Mgr. Michaela ŠTUBŇOVÁ – 10

Ing. Petr ŠTUMPF, Ph.D. – 305

T

doc. Ing. Juraj TEJ, Ph.D. – 391
Mgr. Barbora TÓTHOVÁ – 462
Ing. Dominika TÓTHOVÁ, Ph.D. – 522
RNDr. Miroslava TREMBOŠOVÁ, Ph.D. – 401

U

doc. RNDr. Marta URBANÍKOVÁ, CSc. – 10
Bc. Karolína URBANOVSKÁ – 281
Ing. Jaroslav URMINSKÝ – 269

V

Mgr. Matúš VAGAŠ – 391
Ing. Maroš VALACH, Ph.D. – 150, 213
PhDr. Roman VAVREK, Ph.D. – 166
RNDr. Katarína VILINOVÁ, Ph.D. – 288, 546
prof. RNDr. Milan VITURKA, CSc. – 481
RNDr. Matej VOJTEK, Ph.D. – 98

W

prof. RNDr. René WOKOUN, CSc. – 58

Z

Ing. Pavel ZDRAŽIL, Ph.D. – 25

Ž

prof. Ing. Elena ŽÁRSKÁ, CSc. – 182
doc. Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D. – 119

MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
Katedra regionální ekonomie a správy

**MUNI
ECON**

XXIII. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH
SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

Editoři:

doc. Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.
doc. Ing. Vladimír Žítek, Ph.D.

Ediční rada:

P. Pirožek, V. Hyánek, E. Hýblová, D. Němec,
M. Matulová, P. Suchánek, M. Víturka

Vydala Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
1., elektronické vydání, 2020

ISBN 978-80-210-9610-3

**MUNI
PRESS**